Beschrijvinghe van alle de Neder-landen

Lodovico Guicciardini

Bewerkt door Petrus Montanus

Vertaald door: C. Kiliaan

bron
Lodovico Guicciardini, *Beschrijvinghe van alle de Neder-landen* (ed. Petrus Montanus). Fibula-Van Dishoeck, Haarlem 1979 (facsimilé van uitgave 1612)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/guic001besc01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

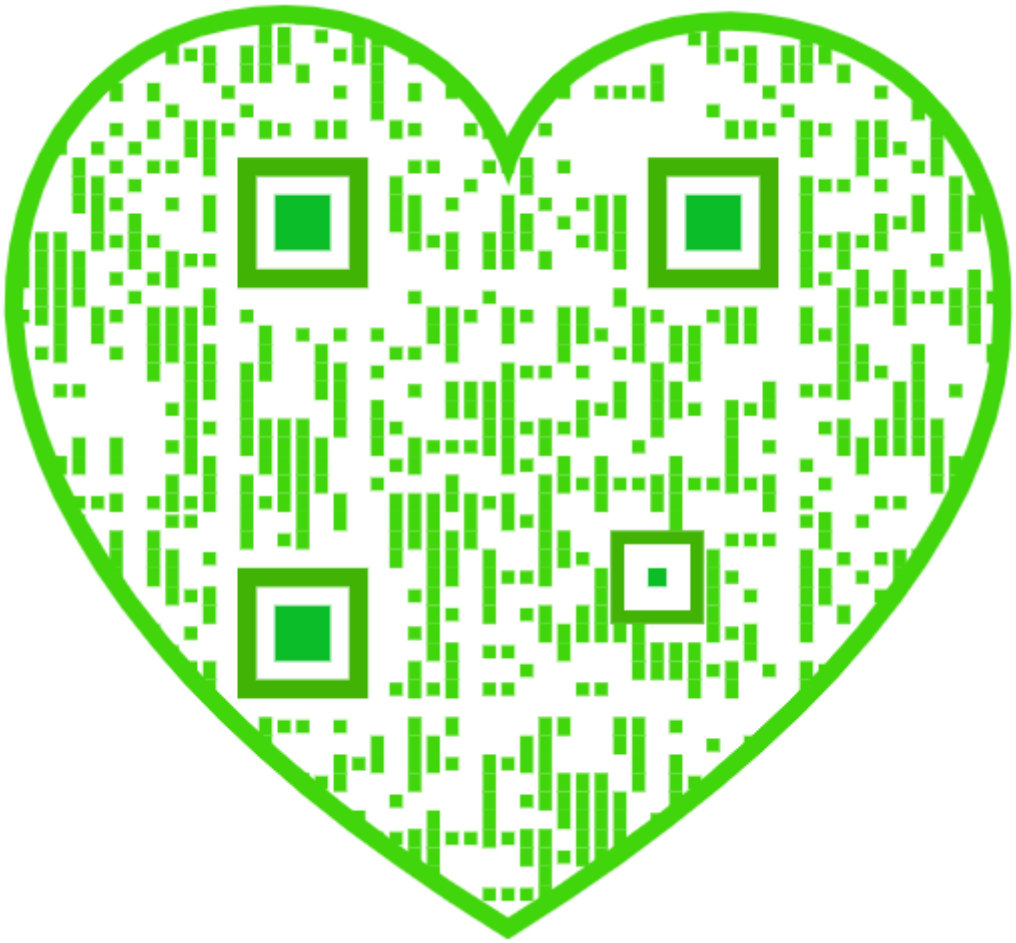

Ant. Olivier svr la description Belgiqve du Seigneur Loys Guicciardin.

Qvi veut voir travail, tout ce grand coing de terre,
(Iadis terreur de cil qui dompta l'univers,)
Tant de Ducez, Contez, people & pays divers,
Que le fier Ocean, de deux longs bras enserre:
Qui veut voir dez l'un d'eux (d'où l'heureuse Engleterre
Pour Cauloise se faire, tint les chemins ouvertz)
Iusque à l'autre bras, & tant de Boulevertz
Qui gardent tout le coing, des fureurs de la guerre:
N'aille retraverser Flandre, Brabant, Lembourg,
Artois, Hainaut, Namur, Gueldre, ni Luxembourg,
N'aille voir les Frisons, la doubteuse Hollande,
Ni les hasardeux pas des Isles de Zelande,
Voyce ce beau recueil, lors il voyra comment
Ce doctre Florentin nous faict de tout present.

Doorlvchtigen, hoogen ende moghenden Heeren, mijn Heeren de Staten Generael der Vereenichde Nederlanden: Mitsgaders der selver Edelen, Erentfesten, VVysen ende seer voorsienighen Raden.

Myne Heeren,

Den seer gheleerden *Plato* sprekende van de schuldige plicht van een vroom ende deuchdelijck man in het mede deelen van de konsten, vvetenschappen ende gaven die Godt Almachtich belieft heeft hem te gheven, hoe wel den eenen overvloedigher dan den anderen, seyt: Dat wy niet alleen voor ons geboren en zijn, maer dat onse Vaderlandt, onse Ouders ende onse Vrienden, met rechte haer moghen toeeyghenen een yeder zijn deel van onse gheboorte. Hier mede uytdruckelijck een yeghelijck willende vermanen, dat hy hem beneerstige goet te doen ende voorderlijck te zijn zynen naesten, insonderheyt zijn Vaderlandt ende zyne Ouders. VVelcke schoone ende heerlijcke sententie ick menichmael overlegghende, hebbe dese voorleden jaren al den tijt die ick hebbe konnen t'over sparen van myne dienst in de Latijnsche schole alhier tot Amsterdam, na mijn kleyn vermogen aengeleyt en*de* gebruyckt tot bevoorderinghe onses lieven algemeynen Vaderlandts: verscheydene boecken in het licht helpende gheven, onder andere den Grooten ende Kleynen *Atlantem Gerardi Mercatoris* by mynen Swagher *Iudocum Hondium* saligher ghedachtenisse beneersticht ende ghedruckt. Ende hebbe my in dit stuk alsoo ghequeten, dat ick de voorgaende acht oft neghen jaren, na dat ick mynen ghewoonlijcken ordinarisen arbeyt afgheleyt hadde, mijn lust ende vermaeck niet in wandelen, ende nieuvvicheden te sien of te hooren, maer in derghelijcke occupatien hebbe ghestelt. Het vvelck my veroorsaeckt heeft, dat ick naer ‘t voleyndigen des voorseyden seer heerlijcken vvercks, ende ter handen ghekreghen hebbende de beschryvinge der Nederlanden *Ludovici Guicciardini,* door *Cornelium Kilianum* in de Nederlandtsche tale overgheset, allen vlijt ende neersticheyt aenghevvendt hebbe, dat ghelijck hy in verscheyden andere talen is: met verscheyden schoone Caerten ende afbeeldinghen verciert, alsoo oock in onse tale in ‘t licht mochte komen, met den selven Caerten, met sommige andere nieuwe Caerten meerder verrijckt wesende: ten eynde vvy in onse moederlijcke sprake oock hebben mochten dese schoone ende vvaerachtige beschryvinge by alsulck eenen Autheur beschreven die vvel een vreemdelinck is gevveest van geboorte, maer nochtans soodanich eenen persoon

die niet alleen vele jaren in dese landen verkeert heeft, maer oock op alle dingen seer nauvve ghelet. Hier af zijn vverck makende, seer ghenegen zijnde om ‘t selve neerstelijck en*de* ghetrouvvelijck te doen. VVaer door hy in groote achtinghe by allen gheleerden en*de* verstandigen gekomen is, ghehouden vvesende voor een wijs, voorsichtich en*de* seer ervaren History-schryver, in den welcken alles gevonde*n* werdt dat in een persoon van dier qualiteyt behoort te vvesen, vry van affecte*n*, de waerheydt klaerlijck voorstellende, ende allen vlijt en neersticheydt aenvvende*n*de, omme de ghelegentheydt der voorseyde landen (als zy tot zynen tyde vvas) voor andere Natien te verbreyden. Maer alsoo naer *Guicciardini* tijt vele ende groote veranderingen op verscheyde*n* plaetsen, soo in Politische als Geestelijcke regeringen ghevallen, de principale en*de* oock vele ghemeyne steden (insonderheydt in de Gheunieerde Nederlanden) grootelijcks vernievvwt en*de* merckelijck verbetert, ende seer vvonderlijcke gheschiedenissen, met ongehoorden belegeringe*n* in de selve voorgevallen zijn: Soo hebben vvy by dese beschryvinghe die vvy nu in ‘t licht gheven, byghevoeght verscheyde*n* Additien eensdeels dienende tot verklaringe van den tekst, eensdeels tot breeder beschryvinghe der landen en*de* steden: mitsgaders inhoude*n*de vvat in de selve eertijdts en*de* tot onsen tyde vvedervaren is en*de* ghepasseert. Het vvelck ick my verstouvvt hebbe V.D.H.M. ende Ed. E.VV. te dediceren, verhopende dat het V.D.H.M. ende ed. E.VV. aenghename sal vvesen, niet alleene om dat dit is de beschryvinge van onse lieve Vaderlandt, vvaer van V.D.H.M. Vaders ghenoemt vverden ende ‘tselve metter daet bevvijst te zijn: maer oock om dat hier in als in een Tafereel voor ooghen gestelt vvordt hoe vvonderbaerlijck Godt Almachtich door zyne loutere ghenade, onder V.D.H.M. vvyse, geluckighe en*de* voorspoedighe regeringe, dese Vereenichde Nederlanden soo vele jaren bevvaert ende beschermt heeft, gevende heerlijcke verlossingen, treffelijcke victorien ende overwinningen teghen den machtichsten Potentaet van de heele Christenheydt. Ia alsoo met vervvonderinghe van allen benabuerden en*de* verre gesetenen Princen en*de* Republijcken gheseghent, dat in ‘t midden van soo langduerighe en*de* heftighe oorloghe teghen soo machtighe vyanden V.D.H.M. landen en*de* steden rijck ende daechlijcks meer en*de* meer prospererende ghevvorden zijn. Ende hebt te vvegen ghebracht, dat soo ghevveldige vyanden, selfs vrede hebben aengheboden, vvaer uyt eyndelijck een trefves van tvvaelf jaren gheluckelijck ghevolght is.

> Doorluchtighe, Hooghe, Moghende, ende Edele, Erentseste, Wyse, seer voorsienighe Heeren, ick bidde dat V.D.H.M. ende Ed. E.W. wil believen dit mijn teghenwoordich werck, ter eeren ende dienst van ons ghemeen Vaderlandt aengheleyt zijnde in danck aen te nemen, ende dat Godt Almachtich believe daechlijcks meer ende meer V.D.H.M. ende Ed. E.W. in hare regeringhe, tot desselven onsen Vaderlandts langduerich welvaren te seghenen. Tot Amstelredam den 20en Iulij in het jaer ons Heeren C1□1□C XII.

V.D.H.M. ende Ed. E.VV.
Seer onderdanighe dienaer
Petrus Montanus.

Op Guicciardijns Italiaensche beschryvinghe van de Nederlanden.

Belgica ontwaeckt, schoon edel' bloeme,
Hoe sit ghy sus treurich tusschen u rivieren?
Hier is *Guicciardini*, dien ick u noeme
Veur eenen den fraeysten van *Phoebus* scholieren.
Haest u, stelt u hooft, en wilt u vercieren
Met bagghen, en ringhen, peerlen en malien.
Vraechdy waeromme? ick sal 't u bestieren:
Hy wilt met u wech, van hier na Italien.

En zijt niet beducht, hy sal u lauderen:
En stellen u uyte (soo hy meynt) ter eeren.
Hy sal u de handt doen, want hy kan palleren
Maer het sal wesen met ons selfs kleeren.
Ghy waert rijck ghenoech, om te moghen verkeeren
By de groote hanssen, maer 'tcieren gebrack // u:
Nou sal hy uwen toon wel soo vermeeren,
Dat elck sal segghen, ghy zijt sonder lack // nu.

V eerste cieraet, is, dat ghy zijt Godvruchtich:
Daer na, dat ghy zijt een seer fraey' landouwe.
Dat u volck is blyde, konstich, en kluchtich,
Verstandich, ghemaniert, ja oock kloeck en bouwe.
Dat ghy rijck en sterck zijt: daer en boven vrouwe
Van seer schoon' steden, en van s'koopmans handele:
In der voeghen, als ick u maer eens en schouwe,
My dunckt dat ick de heel' werelt deurwandele.

Dit cieraet hadde ghy, en fraey bysondere,
Maer het lach soo vele, als verstopt in d'eerde.
Ghy toonde te min: en 'ten was gheen wondere,
Want goet onbekent dat verliest zijn' weerde.
De sake was, dat hem niemandt en gheneerde
Om u te eerene met loflijcke schriften:
Nu hebdy eenen als u herte begheerde,
Die u sal voort doen, en met prijs beghiften.

T'sa maeckt u op die reyse, 'tis opt' vertrecken
Gheluck zy u by over landen en stroomen:
Luttel suldy vinden alsulcken vlecken
Als ghy hier sult laten, al waert' oock Roomen,
Zy zullen eerst meynen u dinghen zijn droomen,
En hebben te samen seer groot ghekakele:
Maer namaels sullen zy hen monden onttoomen,
En segghen, dat ghy zijt s'werelts mirakele.

Maer oft u die *Pauwe,* en den *Tyber* mede
(Van d'*Arne* ist noodeloos dat ick verhale)
Elck om zijn schoonheydt eenich moeyt' aendede:
Noemt ghy hen den *Rijn,* de *Schelt, Mase,* en *Wale.*
Als zy sullen hooren dat ghy spreeckt hun tale,
Zy mochten van schaemten wel bitterlijck weenen,
En segghen: nu heeft zy doch altemale,
Dat haer ontbrack: en voort swyghen met eenen.

Nu adieu *Belgica* ons' edel' moedere,
Gaet maeckt u bekent alle de werelt deure.
Elck die u kent, sal maer worden te vroedere,
Vtopien selve, al is 't werck van keure.
Maer loont uwen werckman van zynen labeure,
Niet met arbeyts-loon, soo die boeren gheven:
Maer segt hem vry toe, ick spreke daer veure,
Dat hy ter eeuwicheyt met u sal leven.

Ad D. Lvdovicvm Gvicciardinvm in svas Belgii illvstrationes, Carmen Ioan. Latomi.

Qvid tibi pollicear pro tanti munere scripti,
Guicciardine, *decus scriptorium nobile, quo res*
Belgarum tantis, sed veris laudibus effers,
Illa, quam propriam tellus sonat Itala, linguam?
Quid tibi pollicear? carmen? numerosus es ipse,
Et potes è media condicere Phocide Musas;
Atque adeò in nostras habitatum abducere terras.
Pollicear linguam? facundo scilicet infans?
Ipse cui Pericles laudem concesserit oris,
Et Plato scribendas ausit committere leges?
Pollicear mentem? qui plus adverteris unus,
(Non vetus à proavis, oriundus sanguine Thusco,
Sed primus generis, vix ut sit patria, civis)
Legibus in nostris, in moribus, urbibus, agris,
Inque toga, inque armis: plus, inquam, videris unus,
Quàm nos indigenae tot inerti9a pectora Belgae.
Pollicear titulos, perpesque in fastibus aevum?
Ast hac tu praestas cum primis arte, potesque
Ignotis famam, tenebrosis lumen, ineptis
Pectus, id est cunctis titulos imponere rebus.
Ergóne quòd nobis haec eripis Omnia, grati
Non erimus Belgae: quos tanto in lumine famae
Ponis, & aequatis cum quavis gente trophaeis,
Felices tarda monstras habitare sub Arcto?
Immo erimus gratis, si quaeris, quomodo? muti
Te nostras laudes omnes superare loquemur.

Stephano Ambrosio Schiappalaria al Signor Lodovico Guicciardini.

Voi, che'l de Belgi a parte a parte
Con si buon' cuor spiegate, e si gran' cura,
E mostrate, che' son proprio fattura
Di Mercurio, di Pallade, è di Marte.
Ben' date a divider', che spirto all' arte
Pose in voi Guicciardin' l'alma Natura,
Che'l Vostro ingegno ha forma, è c'han' figura
L'alte gratie, ch'Apollo in voi comparte.
E poi a lor' di lor' fate un' tal bene,
E puo quell' gran' Re lor' cosi lontano
Quasi in specchio veder' lo stato loro.
Avoi saggio scrittor' (qual' fece Athene
Statua al magnp indovin' con lingua d'oro)
Statua si dee con penna d'oro in mano.

Senno Poggini, A.M. Lodovico Gvicciardini.

Gvicciardin' *che con stil' sublime e raro,*
Del maggior Guicciardin' lorme seguite;
E con prose con formi, alme, a gradite,
D' illustri scrittor' n'andate a paro.
Ben'vi puo con ragion' piu d'altro, caro
Tenere Anversa, e dar' lode infinite:
Poi che de merti suoi tanto alto dite,
Che il gran' nome di lei si fa preclaro
E de fregi d'honor', che Athene, e Roma
Ornaro in oarte; è il bel' colle Aventino
Superba, or'cinge la novella chioma.
Tal, che non men' per voi largo domino,
S'acquisterà il Toscan' nostro Idioma,
Che aquistasse giamai il Greco, e il Latino.

In Lvdovici Gvicciardini Descriptionem Belgicam a parte illvstratam.

Roma suis floret jamdudum laudibus, alte
Ingenijsevecta virudakjem; stat Gloria gentis
Inclyta, Marsque virudakjem: stant fortia facta Quiritum,
Stat populi decus aeterni, stant culmina septem;
Et queis immensum despectat montibus orbem,
Scriptores habuere suos. Sic cognita nobis
Graecia: sic urbes inter celeberrima graias
Vrbs Musis devote suo in praecomia multos
Insignes sortita viros, qui singular pictis
Ornamenta suis spectandra dedere figuris,
Et tractus habitusque, & quo se porrigit undis
Pulchra suis. Horum dum nos monumenta videmus,
Dum legimus, patriae interea tot digna trophaeis
Fama silet: nos immemores dum plurima nostris
Occurunt Miranda oculis, dum plena stuporis
Apparet patria, extremis versamur in oris.
Mens melior Pater est tibi; dum peregrine relinquens
Nostra agis, & dulcis patriae commotus amore
Hoc molitur opus tua mens; non regna, nec arces
Romulidum: non qua tenuerunt legibus orbem
Majestas, non fascis honos, non praelia tantis
Victa animis: non Graecorum Moresque, decusque,
Fontunaesque, situs nec celsae inclytus olum
Vrbis Athenarum, non quicquam denique scriptis
Antiqui tibi laudatur; te scriber nostra
Mens animusque jubet: nam quae breviora minusque
Plene alij scripsere tua tu fusius auges,
Omnia sponte, novoque obscura in lumine ponis.
Sic Guicciardino *quaedam sunt addita, quaedam*
Non percepta prius cura studioque fideli
Pulchrius efformata, suo & donate notore.
Belgarum es pulchre meritus, tibi debeat illa
Quantum Roma potens alijs, gentesque Pelasgae.

Petrus Montanus junior.

Lvdovicvs Gvicciardinvs tot den Leser.

Siet hier (seer beminde Leser) hoe ick eyndelijck voldoe een stil-swijghende belofte, die ick onlanckx hebbe ghedaen door mijne Commentarien alreede gedruckt, van de beschrijvinghe van dese Nederlanden: een werck voorwaer van de selve soorte ende natuere ghelijck de Historie is: maer na mijn oordeel in verscheyden deelen, noch wijt-loopiger ende nuttelijcker: om dat het begrijpt meer materien ende int' besonder daer van breeder handelt, gevende volkomen kennisse van het landt ende de inwoonderen: alsoo dat ick mij grootelijcks verwondere dat alle Provincien, alle Coninckrijcken ende alle Staten, niet en hebben yeder haer besondere beschrijvinge, de welcke ghetuyghenisse soude gheven van den luyster ende het leven van haer ende de hare. In dese beschrijvinghe sult ghy moghen sien sonder buyten uwen huyse te gaen in een kleyn begrijp ende in weynich tijts de gheleghentheydt, grootte, schoonheydt, macht ende edelheydt van dese soo uytnemende ende wonderbare landen: Ghy sult hier moghen verstaen de natuere ende gesteltenisse der locht ende des aertrijcks: wat het voort oft niet voort en brengt: Sult oock mede moghen weten, hoe veel landen, hoe veel hooftsteden ende andere steden: hoe veel dorpen, kasteelen, sterckten ende andere plaetsen van importantie, met haer grentsen ende distantien daer inne besloten zijn: hoe vele rivieren, wat zee, wat loop ende wat ghetijde het selve bevochtighen: hoe veel bosschen ende foreesten aen alle zijden dat vercieren: Ghy sult daer in moghen leeren kennen den aert ende ghestalte der volcken, die daer inne woonen: Sult hier moghen sien wat ghetal van Heeren, ende van ontallijcke doorluchtighe mannen in alle professien hier te lande geboren ende opghevoedt zijn: Sult kennisse moghen hebben van soo vele ghedenckweerdighe dinghen die daer gheschiedt zijn, ende van soo vele uytnemende saecken die men daer vindt: duijdelijck verstaen wat konsten, wat trafijcke ende koophandel, in dese voorseijde landen soo wel in het ghemeyn als in het besonder ghedreven werdt: ende eindelijck sult moghen hebben goede onderrechtinghe van de manieren, ordonnantien, wetten, politie, van het gouvernement ende de regeringhe des Princen, der Heeren ende der Steden, met een bysonder discours van den tijdt ende middelen, waer door soo veel landen ende staten, d'een met den anderen, ten lesten wettelijck gheraeckt zijn, aen het seer doorluchtich Huijs van Oostenrijck. Welcke alle materien zijn (indien ick mij niet en misgrijpe) die behalven de genuechte ende vermaeckinghe, oock mede groote nutticheydt bij brenghen moghen, ende ervarentheijdt gheven van ontelbare exempelen, weerdich om gheaccommodeert te zijn tot alle voorvallende saecken, ja selfs in alle Landen ende Contreyen. Ende hoe-

wel een ander moghelijck dit alles hadde lichtelijcker ende met beter bevallicheydt konnen versamelen ende beschrijven, dan ick hebbe konnen doen: soo zijn nochtans, na mijn goetduncken de saecken in soodanighe ordere ende maniere vertelt, datse wel sullen konnen verstaen ende lichtelijck begrepen werden. Ten minsten en hebbe ick hier inne noch tijt, noch arbeyt, noch eenighe saecke ghespaert, niet alleen om wel te beleijden ende onderscheijden de materien van de welcke gehandelt moeste zijn: maer dat meer is om te sien in persoone ende te soecken als op den speur de voorvallende saecken: de selve communicerende in yeder plaetse met de gheleerde persoonen ende die de ervarentheydt hadden van yeder Provincie: Het welck ick ghedaen hebbe op dat dit Werck soude zijn netter, sekerder ende te beter gheapprobeert van een yeder aen sulcke saecken hem verstaende. Ick hebbe somtijdts gheciteert op bequame plaetsen, Latijnsche veersen ende woorden, sonder die anders in ghemeyne spraecke over te setten, om te schouwen interruptie oft brekinghe des propoosts, het welck zij hier door niet en verduysteren, maer het selve gheven eenighe bevallicheydt ende authoriteyt. Belanghende de beschrijvinghe ende stellinghe van de Landt-Caerten, de welcke ghemaeckt zijn om te stellen (voor den ghenen die sulcks sal believen) elck in haer plaetse in dit boeck, en is niet al te curieuselijck gelet om die al te trecken na het Noorden: om dat sulcks weynich profijts doet, ende soo veel daer niet aen gheleghen en is, als wel is om die te stellen in der manieren dat men mach, achtervolghende de ghestalte van yeder Provincie, de meeste grootte des landts begrijpen: na het exempel van verscheyden uytnemende nieuwe Geographen: besonderlijck van Mercator, Postellus, Munsterus, ende Ortelius in zijn Theatro der Werelt, van een yeghelijck soo seer gheacht ende ghepresen. Ende hier mede een eijnde maeckende van den goedtwillighen Leser te vermanen, ick bidde hem van herten, dat hem, gelijck ick sonder affectie ofte passie dit werck rondelijck ende oprechtelijck gheschreven hebbe, oock believe het selve in alle rondicheydt ende oprechticheydt te lesen. Ende alsoo bidde ick Godt dat hem believe zyne gaven in hem te vermeederen. Tot Antwerpen in het jaer 1566.

Tafel der pagen van het boeck van de beschryvinge der Nederlanden van A. Ludovicus Guicciardinus, in de welcke de Caerten der Provincien, ende de Contrefeytselen der steden van de selve ghestelt moeten zijn.

De Caerte van Brabant	pag. 47
Leuven	49
Bruyssel	52
Antwerpen	57
De Borse van Antwerpen	61
Onser lieve Vrouwen kercke	62
Het Stadthuys	69
Het Oosters-huys	89
S'Hertoghenbosch	105
Thienen	107
Berghen op Zoom	110
Maestricht	114
Liere	117
Helmont	120
Grave	120
Limborg	125
Mechelen	131
De Caerte van Ghelderlandt	136
Nimmeghen	137
Ruermonde	140
Zutphen	141
Aernem	142
Bommel	144
Locchem	145
Rijnberck	146
Ghelder	148
Deventer	154
Swol	155

Campen 155

De Caerte van Vrieslandt 159
Leeuwaerden 163
Franicker 166
Groeninghen 170
Embden 186

De Caerte van Hollandt 189
Dordrecht 194
Haerlem 197
Delft 203
Leyden 206
Amsterdam 211
Goude 218
Enchuysen 219
Hoorn 220
Alckmaer 222
Schoonhoven 225
Gorichom 227
Rotterdam 227
S. Geertruydenberghe 229
Den Haghe 233
Het Huys te Britten 243
Den Briel 244
Vtrecht 255

De Caerte van Zeelandt 264
Middelborg 270
Het stadthuys va*n* Middelborg 270
Vlissinghen 274
Het stadthuys van Vlissinghen 276
Vere 277
Arumuyden 278

De Caerte van Vlaenderen 285
Ghent 288
Brugghe 298
Ipre 304
Sluys 305
Oostende 307
Duynkercke 310
Grevelinghe 313
Rijssel 320
Douay 322
Doornick 323
Aelst 327

De Caerte van Artoys 334
Atrecht 335
S. Omer 338
Camerijck 349

De Caerte van Henegouwe 351
Berghen 352
Valencijn 354
Landrecy 359
Avennes 359
Chimay 360
Marienborg 360
Philippeville 360
Beaumont 360

De Caerte van Luxemborg 368
Luxemborg 369

De Caerte van Namen 373
Namen 374
Charlemont 375
Walcourt 375

De Caerte van Luyck 383
De stadt van Luyck 384
Aken 393

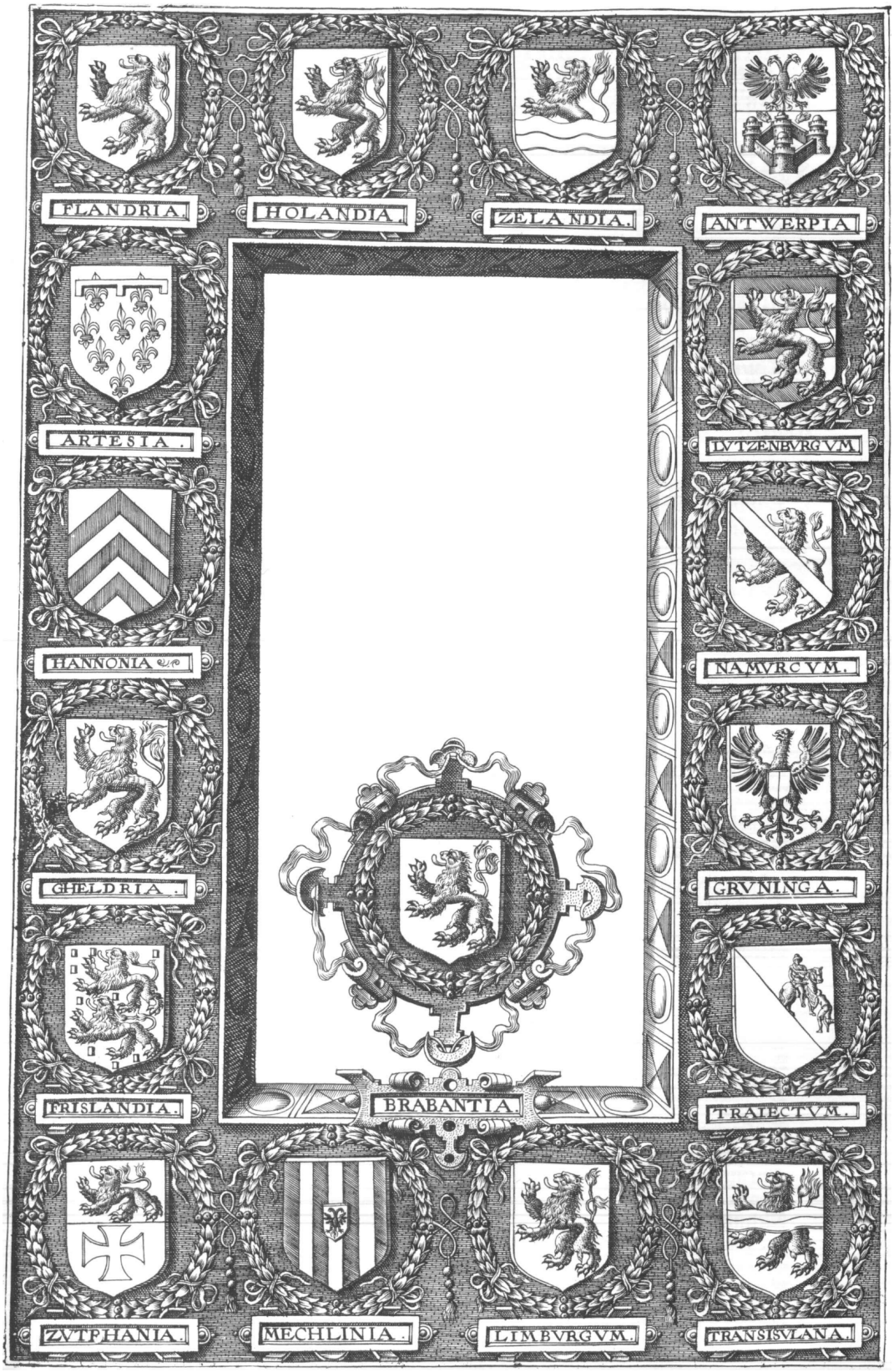
FLANDRIA.
HOLANDIA.
ZELANDIA.
ANTWERPIA
ARTESIA.
LVTZENBVRGVM
HANNONIA
NAMVRCVM.
GHELDRIA.
GRVNINGA.
FRISLANDIA.
BRABANTIA.
TRAIECTVM.
ZVTPHANIA.
MECHLINIA.
LIMBVRGVM.
TRANSISVLANA.

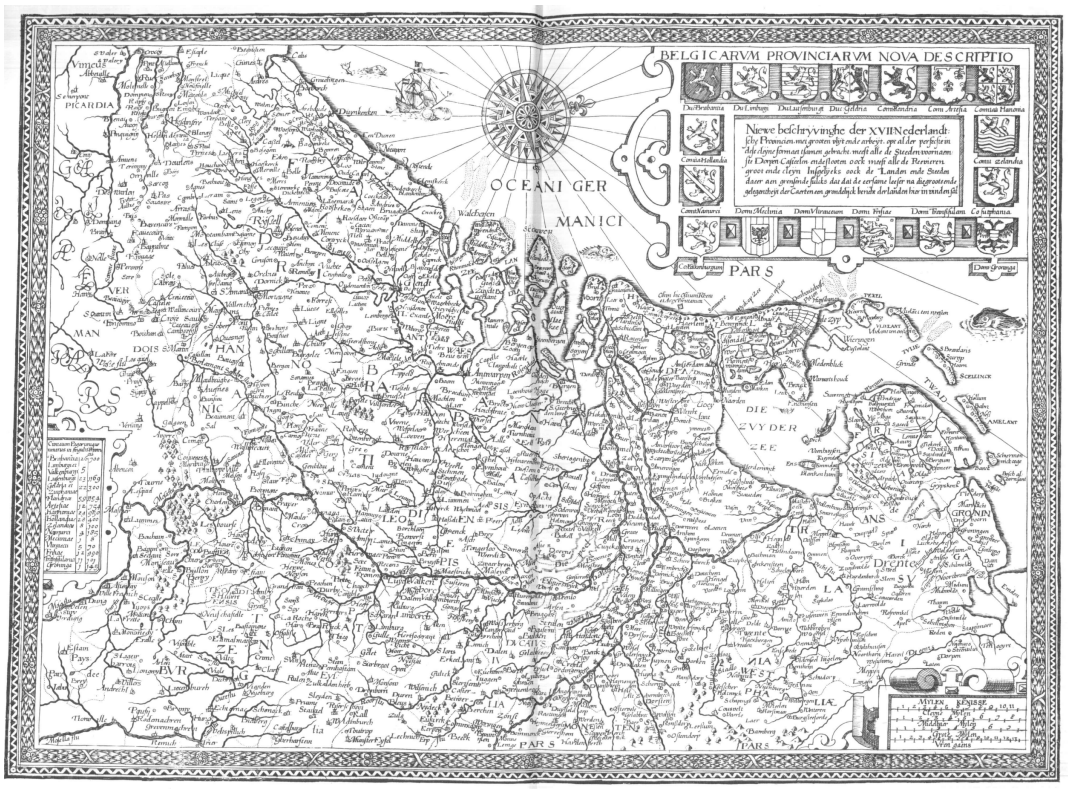

BELGICARVM PROVINCIARVM NOVA DESCRIPTIO
Niewe beschryvinghe der XVII Nederlandtsche Provincien. met grooten vlyt ende arbeyt. opt al der perfecste in dese cleyne formaet tsamen gebracht. meest alle de Steeden: voornaemste Dorpen Casteelen ende slooten oock meest alle de Reevieren groot ende cleyn Insgelycks oock de Landen ende Steeden daeer aen grensende sulcks dat dat de eersame leeser na die groote ende gelegentheyt der Caerten een grondelijck bericht der landen hier in vinden sal

Beschryvinghe der gantscher Nederlanden, anderssins ghenoemt Nederduytslandt. Deur *M. Lvdovicvm Gvicciardinvm,* Edelman van Florencen.
Overgheset in de Nederduydtsche spraecke, deur *Cornelium Kilianum.*
Ende met verscheyden Historien ende aenmerckinghen vermeerdert ende verciert, deur *Petrum Montanum.*

Alsoo ick langhen tijt in dese Nederlanden van Vlaenderen deel van *Gallia Belgica)* heb ghewoont, ende by verscheyden tyden ende menigerley gheleghentheden veel saecken met vlijt ende neersticheyt daghelijcx ghesien, gehoort, gelesen, opgetekent ende waergenomen hebbe: bevinde ick dese Provincie soo heerlijck ende vermaert, ende een soo treffelijcken lidt van *Europa,* dat ick voor my ghenomen hebbe, tot gemeynten orboor die breedelijck te beschryven, inde graet, voeghe ende forme, soo zy ghestelt is geweest tot het jaer ons Heeren 1560. Vastelijck verseeckert wesende, dat de ghene die met goeden verstande dit leest, sal vinden uytnemende materie ende berichtinghe, weerdich om wel te aenmercken: met alleen nieu ende orboorlijck buyten dese landen, maer oock binnen de selve Provincie, by ghebreke van Schryvers dien aengaende. Deshalven achterlatende alle ontschuldinge van myne onghenoechsaemheyt, sal ick, met aenroepinghe der Godlijcker genaden, vryelijck tot het uyterste punt komen, ende met de waerheyt ende de werckelijcke daedt beneerstigen te voldoen 'tghene daer ick mocht ghebreckelijck in wesen, aengaende vercierde woorden [+] ende lustighen stijl. Ten aller eersten sullen wy in 't ghemeyn beschryven des landts ende der inwoonders ghesteltenisse: t'seffens begrypend 'tbewind ende heerschappye die de Landtsheere daer houdt van zynent weghen, ende in zynen naem. Daer nae sullen wy komen tot de deylinge der landtschappen: ende beschryven insonderheyt alle de treffelijckste ende vernamelijckste gaven der selver. Aldus sullen wy t wat hoogher nemende om meerder [+] verstandt te hebben van de saecken, ende beginnende by den naem, verklaren dat Iulius Cesar (den welcken wy als eenen oprechtigen Schryver aengaende dese materie van meyninghe zijn te volgen) in zyne Commentarien gantsch *Gallia* deylt in drie deelen, te weten, [+] *Belgica, Celtica* ende *Aquitania:* ende bewijst korts daer nae, dat *Belgica* besloten is tusschende Watervloeden de Marne, de Seine, den Rijn, ende de wilde Zee: ende streckt alsoo nae Noorden ende Oosten.

[+]Het voornemen des Autheurs.

[+]Verdeelinghe van Gallia.

[+]*Caes, lib. 1. De bello Gallico.*

Byvoeghsel.

[Is te bemercken dat onsen Autheur onder *Belgicam* ooc mede begrijpt *Bataviam* ende andere quartieren, de welcke tot onsen tyden [+] *Hadrianus Iunius* in zijn *Batavia* affirmeert, so met redenen der Oude, als met de limiten des Rijns, te behooren onder *Germaniam*, ende niet onder *Belgicam:* volgende d'authoriteyt van Plinius, die den Bataviers uytdruckelijck telt met den [+] *Vbijs,* nu Ceulenaers; *Gugernis,* nu Gulickers, ende de Eylanden van den Rijn, onder de volcken van *Germania.* So oock Plutarchus in Ochone, ende niet min oock Tacitus getuycht int' 20 Boeck

[+]*Cap. 4. Contra errorem Martiane*m.

[+]*Batavia* behoort onder *Germatiam.*

van zyne Historie, als hy schrijft: De Bataviers tot dat zy over den Rijn haer hielden, een deel van de Catten, door inlandtsche muyterie verdreven zijnde, hebben d'uyterste custen van *Gallia,* onbewoont zijnde, mitsgaders het Eylandt van den Rijn tusschen de ondiepten gheleghen, inghenomen. Waermede hy alle oorsaecke van twyfelen wech neemt, schryvende dat van de Bataviers de uyterste palen van de custe van *Belgica* sonder inwoonders zijnde, de welcke den Rijn omhelsde, beseten zijn gheweest, ons aenwysende de plaetsen in de welcke zijn Workum, Geertruydenberge,

Heusden, ende soo daer noch eenige andere steden zijn Batavien eyghen; daer na voecht hy daer by het Eylandt van den Rijn, welcke Riviere soo zy *Germaniae* eyghen is, soo treckt zy oock het Eylandt dat zy omhelst onder haer recht. Dat meer is, hy gheeft ghenoech te kennen dat de Catten de oudtste inwoonders van *Germania,* niet door het recht der Oorloghe, maer door langhe besittinghe haer dit Eyland [+] eyghen hebben ghemaeckt. En soo hy de *Mattiacos*, die nu Zeelanders genoemt worden, onder de volcken van *Germania* tellende is, tot welckers Eylanden alle, de Rijn niet en comt, hoe veel billicker de Bataviers eygenaers van den Rijn de welcke de *Belgas* van *Germanis* scheydt, soo Vibius Sequester ghetuycht. Het welck oock Ambrosius wel gheweten heeft, die den Rijn noemt eenen vermaerden muer des Roomschen Rijcks teghen de wreede volcken. Hier comt oock by dat het meeste ghedeelte *Bataviae* van Plinius, vant' vaste landt *Germaniae* door den Leger Drusi afghesneden is geweest, ende *Cisthenana* van Tacito toegenaemt, naemelijck de Veluwe met de gantsche streke van het Sticht van Vtrecht. Dit hebben wy hier by gevoecht, om dat des Autheurs beschryvinghe der Landen verder strect dan *Gallia Belgica,* over den Rijn tredende tot den *Germanos,* die oock mede nu onder de Nederlanders begrepen zijn. Doch na dien wy hier van de *Germanis* een soo seer vermaerde Natie vermaen maecken, soo en sal het niet buyten propooste zijn, een weynich van de selve te handelen. De *Germani* (op dat wy andere ghevoelen voor by gaen) zijn nae het oordeel van den seer gheleerden [+] Iunius, alsoo ghenaemt van *Tho Herma,* die letter *Tau* by den Hebreen een bygevoechde letter, van den naesaten achterghelaten zijnde ende alleen behouden *Germa,* voortaen *Germani* werden ghenoemt, als wesende de afkomste van *Tho Germa,* ghesproten, ghelijck Moyses ende den Autheur van de boecke*n* Chronijcken schryven (uyt welck gheslachte d'eerste vermeerderinghe der menschen gheweest is) met Asknaz en*de* Kiphat uyt eenen Wortel ofte Voorfaet Gomero oft Comeco, een Sone van Iapetus, een der drie kinderen van Noach. Dese Gomerus met den zyne*n* nae de Suntvloet uyt Asien in *Europam* hem begheven heeft, alwaer door hem voortteelinghe der menschen geschiet is. Ende ghelijck zynen naem ghedeylt zijnde niet anders en luydt als Go om ber, als ick gae int' ronde, ende ick volbrenge mynen loop: alsoo hebben zijn naesaten int' ronde van de*n* Oosten tot den Westen metter tijdt heur verspreyt: Door de Historien ghenoech bekent zijnde, hoe uyt Noorweghen, ende een ghedeelte *Scandiae,* uyt het landt van Coperdalia, ende steden Osterdal, Vbdal, Zuyderdal, Nydal, Fosdal, Sundal, Mondal, Ganzendal, Holmdal, Socknadal, Caperdal, ende dierghelijcke veel, over Zee comende, als Sprinckhanen, de landen bespronghen uytgelesen Crijchslieden, met bloote hoofden vechtende, de beckeneelen soo harde hebbende dat zy heur strecte*n* voor stormhoeden, ende ghewont heet speck tot ghenesinghe in de wonden druypten: Wende ende Hemere onder malkanderen ghepaert, dese ghenoemt Wandalen, van het wandele*n* van de eene custe tot de andere. Beneffens heur zijn geweest de Gothen ooc een geslachte van de *Cimmerij* uyt Gomero ghesproten. Welcke *Cimmerij* ofte *Cimbri* bewoonden 'tmeeste der Eylanden *Scandiae,* nu ghenoemt Schoonen, uytroepe*n*de tot de Zee *Amaltheum,* nu Yszee, der welcke naesaten zijn de Denen, eensdeels oock die van Holst als inwoonders des holts ende bosschagie, van de selve race waren oock die van Ditmars oft Teutomars seer vruchtbaer in voortteelinghen: soo dat somtijts eenige moesten vertrecke*n*: waer door zy rontom den aertbodem treckende Italien ende Spangien met wapenen verovert

[+] *In libello Germanoru*m *moribus*

[+] *Germani* waer af ghenoemt werden.

hebben. Soo dat ‘tgheslachte der ghener, die uyt Asien van den Scythen verdreven, westwaerts haer wendende overgekomen in *Scandiam,* daer van dan in *Cimbricam Chersonefum,* goet ghevonden hebben het landt te noemen nae den genen uyt wien haerder aller oorspronck was, ende niet beter van hun ghenoemt en konde werden, naedemael gheen Natie rontom de werelt meer gewandelt heeft, als de naesaten Gomen. Het welck seer klaerlijck Iosephus uytlecht, de welcke schrijft dat de naesaten Gomeri uyt Armenien tot de Riviere *Tanais* ghereyst zijn, daer nae over heel *Europam* alle de landen met hare menichte beslaghen hebben. Tot bevestinghe van ‘tghene wy gheseyt hebben, dient ‘tgene dat de Prophete Ezechiel in het 38. Cap. seyt: alwaer Godt de Heere dreyghende dat hy teghen de Goddeloose de heele werelt, ende de wapenen van wreede Natien soude stell*en*, spreect alsoo door den Prophete; Gomer ende alle zijn heyr, het huys *Tho Germa,* die zyden van den Noorden. Alwaer de Chaldeensche uytlegger duydelijck voor het woordt *Tho Germa,* de *Germanos* gheeft ende noemt. Ende de Prophete hemselven verklarende, noemt de familien *Tho Germa,* de zyden van den Noorden, alsoo ghenoech aenwysende de *Germanos,* als naest den Noordschen Pool. Van den selven vermeldt oock de selve Prophete in het 17. Cap. ende dit zy dus verre genoech gheseyt van den oorspronck deses naems. Het voorseyde Germanien wordt van Plinio ghedeylt in vijf volcken: *Vandalos, Ingevones, Istevones, Hermiones* ende *Peucinos:* maer andere deelen dat korter, in drie volcken, *Ingevones,* welck is soo veel als ingheboorene: *Istevones,* Oostwooners: *Hermiones,* als die in het midden woonen. De *Ingevones* verdeelt in *Sicambros,* Gelre ende Cleve: *Batavos,* Hollanders: *Mattiacos,* Zeelanders: *Vsipios,* Zutpheenders: *Tencteros,* Drentenaers: *Tubantes,* Twentenaers: *Frisios,* Vriesen: *Bructeros*, een ghedeelte van Westphal*en* en Munster: *Chamavos,* Sevenwouders: *Angrivarios,* Magdenburghers: *Vbios,* Ceulenaers. De *Istevones* zijn *Cimbri,* eensdeels Denen ende Holsaten: *Cauci,* die by den Weser woone*n* ontrent Lunenburg: *Teutoni* oft *Germani,* Hoochduytsche: *Vandali,* Noordweghers: *Gambivij,* Hamburgers. Onder de *Hermiones* worde*n* getelt *Suevi,* nu Sassenaers: *Hermunduri,* nu Meyssenaers: *Chatti,* Hessen: *Cherusci,* Lunenburghers. Eenighe deser mede ghetelt onder de Nederlanden, eenighe op de [+] frontieren der selver. Ptolemeus beschrijft de *Cheruscos* beneffens de Elve. Tacitus ende Dion ghetuyghen dat de *Gauci* over de Weser ghewoont hebben, de welcke het landt van de *Bructeri* hebben ingenomen tot den Weser toe, om over den Weser de *Cheruscos* aen te tasten, die int' quartier van Lunenburg dan geweest zijn, seer wijdt uytghestreckte landtpalen hebbende, met een gheweldighe bosschagie *Baceni* oft *Furingerwoldt* becingelt als met een schan*t*s tegen het gewelt van de *Suevi,* nu Sassenaers. Zy hebben tot eenen Koningh ghehadt Arminium den sone Segimeri. Hare landtpalen beghinnende van de *Gauci,* zijn gheweest door de Stichten van Munster ende Paderborn ae*n* den Rijn tot Doesburg toe. Hare naebueren waren aent' Noorden de *Sicambri,* nae het Zuyden de

[+]Verdeelt in heel ghedeelten.

Vbij met den *Agrivarijs,* de welcke hare woonstede gehadt hebben naet' ghevoelen van Willichius, int' Marckgraefschap van Brandenburg: oft veel eer by Engern in Westphalen, niet verre van het hooft van de Kippe, ondert' Bisdom van Ceulen, soo Iunius ghevoelt. De *Vbij* hebben hare wooninghe gehadt over den Rijn, in het Graefschap van der Marck: ende niet van Baden, maer zy zijn van M. Agrippa aen dese zyde van den Rijn overghevoert gheweest. Het is der waerheyt gelijck dat de voetstappen des naems noch bewaert zijn in het dorp teghen over Ceulen, ghemeynlijck Tuysch ghenoemt, eertijdts moghelijck, Te *Vbisch*, ende t'samen ghetrokken *Tubisch*L waer naet' geheele landt den naem schijnt te voeren, Hoogh ende Neder Tuytslandt, ende naederhandt T in D verandert, Duytslandt ghenoemt te zijn. De *Cauci* die Lucanus ende Claudianus *Caycos* noemen, hadde*n* hare landtpalen beginnende van de Vriesen, soo Tacitus schrijft, ende besaten een deel van het strant, ende streckten seer verre inwaerts tot den Catten, ter zyden van de *l'encteri,* nu Drentenaers; van de *Vsipij*, nu Zutphenders, Vriesen, ende vande *Angrivarij*. *De Cauci* worde*n* verdeelt in kleyne ende groote *Caucos*. De kleyne *Cauci* hebben gewoont aen den Eems, welckers Hooftstadt nu is Embde*n*, want Ptolomeus gheeft haer oock hare wooninghen tusschen den Eems ende den Weser: maer de groote stelt hy tot de Elbe toe, daer onder wesende Bremen ende Hamburg. Dit hebben wy cortelijck willen verhalen belangende de frontieren (onder Germanien behoorende) der lande*n*, de welcke de Autheur mede beschreven heeft, ende niet en behooren eygentlijck onder *Galliam Belgicam,* der Ouden, maer onder Germanien, uyt welcke Natie een menichte overtreckende in *Galliam,* haer woonplaetse daer ghenomen hebben, uyt de selve Tonghersche, Triersche, Eburensche, ende *Mediomatrices,* die nu onder den Belgen ghetelt werden: [+] die limiten van *Gallia* wesende de Marne, de Seine ende den Rijn, onder verscheyde*n* namen der volcken die verdeelinge *Belgicae,* ten tyden der Roomschen Keyseren, in hoogh ende leegh *Belgicam,* naederhandt nieuwe namen verkryghende, naert' wel believen der ghener die die quartieren occupeerden, tot de tyden *Cateli Magni* toe, onder wiens nasaten, een ander wesen der dinghen is opgheresen, doen Ludovico ‘tgheen dat tusschen den Rijn ende de Schelde besloten was te beurt gevallen is by lotinghe, waer door Lottringe*n* den naem voerde, tot dat het weder in Provincien verdeelt werde. By de*n* Ouden is meest vermaert gheweest den naem van de *Celtae,* de welcke woonden tusschen de Seine ende Garonne, die metter tijdt (soo *Pausanias* ghetuycht) door wel behaghen der Romeynen, nae hare tale voor Celten, Gallen, ende heur landt *Gallia* ghenoemt werde. Soo dat ten tyden *Caesaris,* dat eenen ghemeynen naem over den Celten ende omligghende quartieren gheworden is: onder de selve is den naem van de Belgen vermaert gheweest, die de vroomste waren, soo dat *Gallia* onder heuren naem eensdeels verduystert is, en*de* nauwelijcks meer *Galli* gheacht werden die onder den naem *Belgae* niet schuylen konden, hier door *Gallia Belgica,* als *Gallia* beneffens *Belgica:* waer door men van die te vromer achte. *Belgica* voert de*n* naem (soo men kan ramen) van *Belo* den Afgodt der Assuriers, de Sonne representerende, tot welckers ghedachtenisse een vermaerde stadt ghebouwt werde, daer van het omliggende landt oock den naem voerde. Maer alsoo die stadt geraseert is, soo is het onseecker waer die juyst gheweest is. Sommige meynen dat het zy geweest *Bavacum,* nu Beauvots ghenoemt, in Henegouwe een onnoosel vlecke, daer voortijdts die vermaerde stadt met haer seven Bolwercken, ghenaemt na de seven Planeten, soude

[+] *Abrahamus Ortelius in Itinerario.*

gestaen hebben. Onder dese *Belgas* telt Cesar *Morinos,* ontrent Terwanen: *Nervios,* ontrent Doornick: *Atrebates,* in Artoysl ende *Eburones,* ontrent Luyck, die t'samen *Galliam Belgicam* noemende. De *Nervij* vande Schelde ende Zee tot die van Trier heur limiten stelden, welckers Hooftsteden Beaubois, Doornick, Valencijn: welcke *Caesari* meest te doen gaven. *Atrebates,* Artoys, beneffens heur hebbende *Calecos,* van de welcke Cales den naem voert, die 50000 mannen teghen Cesar te velde brachten. Het quartier van de *Morini* is gheweest by den Poel Moeren, daer 'y de*n* name af voere*n*: welckers Hooftstadt Terwanen, de*n* Atrebaten subject, *Eburones* of *Ei,* oft Verburen, onder de bescherminghe van de Triersche staende, zijn geweest tusschen de Mase ende den Rijn, ontrent Luyck, welckers naem verdwenen is door de Trongren, heur quartier innemende, heur ghebueren *Condrusi* ende *Centrones,* der welcker Hooftstadt Hoey is, Dinant ende Segni. *Treviri,* nu Triersche, niet wesende in conjuratie met de *Eburones,* heur woonplaetse behielden, de andere wierden verjaecht, het dorp Ebure beneffens Luyck alleen, den ouden naem representende. Daer nae die Tongren hare palen verre uyt setten, wesende heur buerstadt *Advaticum,* nu Antwerpen, de Hooftstadt van de *Advatici,* nu een ghedeelte van Brabant. In het midden van de *Eburones, Treviros* ende *Menapios* hare wooninghe ghenomen hadden de *V-bij,* ofte Vbische voorschreven, op wiens palen Nimmeghen en Geldre ghebouwt zijn van de *Menapij,* besittende een ghedeelte van Cleve, Gelder en Gulick: 'tander ghedeelte de *Gugerni,* den *Sicambris* toegheeygent al het middellandt aent' Zuyden, tusschen Nimmeghen en Maestricht tot Ardenne, daer onder een ghedeelte van Brabant, Limburg, Valckenburg. Tusschen de Bataviers ende de *Menapios,* noch woonden *Betasij,* oft die van de Betuwe. Van den Rijn, d'welck wy getoont hebben te behooren onder Germanien, ende niet onder *Galliam Belgicam.* Waermede wy wederkeeren tot onsen Autheur.]

Oock is te weten dat dese vorseyde Nederlanden, toebehoorende, alsoo wy corts hier nae sullen seggen, den Catholijcken Koninck, bykants zijn de helft van voorseydt *Belgica:* d'ander helft oft daer ontre*n*t, besitte*n* de Fransoisen meestendeels, als Picardyen, Champanien en*de* Normandyen, en*de* andere: hoewel dese twee leste Provincien niet gantschelijc onder *Gallia Belgica* begrepen en worden: voort is d'ander onder de heerschappye van de Hertoghen van Lorraine, van Cleve ende van Gulick: van de Aertsbisschoppen van Trier, Ments ende Ceulen: van de Bisschoppen van Camerijck, van Luyck, ende van andere Landtsheeren ende Vorsten. Alsoo dat ghelijck ter tijt van Cesar (achterlatende de lang verloopene tyden) *Belgica* ghedraghen heeft [+] den gantschen last der oorlogen, ende dapperder ende treffelijcker mannen heeft ghehadt dan alle d'ander reste van *Gallia:* soo blijft zy

[+]Den luyster van *Belgica.*

oock noch hedendaechs heerlijcker ende vermaerder: meestendeels om drie redene*n*: Ten eersten by authoriteyt ende ghesegh van den voorghenoemden Cesar, die ‘tlandt seer wel ghekent heeft, naedemael hy ontrent thien jaren lanck gantsch *Gallia* bestreden, ende gheheelijck onder het Roomsch volck ghebrocht [+] hadde: voort oock by authoriteyt van Strabo, ende veel ander Schryvers, soo oudt als nieuwe: Ten tweeden om d edelheydt, treffelijckheydt ende uytnementlijckheydt van de ingheborene mannen deser Provincien: Ten derden, overmidts grootheydt ende hoocheyt der dinghen dit aldaer oorspronck hebben genomen, en*de* geschiedt zijn: soo men eensdeels met oogen mach sien, eensdeels deur Schryvers verstaen: alsoo wy oock blijckelijck ter behoorlijcker plaetsen sullen verklaren. Dese [+] eere wordt insonderheydt Belgica naeghegheven, dat zy is gheweest de vindersse van veel hoogh vernaemde dinghen. Ten eersten, dat in de stadt van Mens gevonden is de konste [+] der Druckeryen, om boecken ende ander dingen te printen op papier: hoe wel andere van meyninghe zijn, dattet is geweest in de stadt va*n* Haerle*m*, soo hier na noch verhaelt sal worde*n*: welck soo noodelijcke*n* en*de* Godlijcke*n* vondt is, dat indien onse voorouders dit hadden gevonde*n*, soo en soude noch tijdt noch onverstan*d*icheydt der menschen ons hebben moge*n* berooven van ontallijcke veel boecken ende andere eerlijcke ghedenckenissen in alle wetenschapopen ende konsten, door uytnemende geleerde mannen ghedicht ende by ghebracht. *Belgica* wordt ook ghehouden veur de vernieuwersse der Musijcken, ende vindersse van verscheydene Musijckinstrumenten. Daerenboven van Krijgswaghenen, oft Hessenwaghenen, in Latijn *Esseda* ghenoemt, dickwils [+] verhaelt van Cesar, ende oock van Virgilius met dit veers:

[+] *Strabo 1 b. 4 Geograph.*

[+] Dingen gevonden van de Belgen.

[+] De Druckerye.

[+] Belgische Wagenen.

[+]

[+] *Georg. 3.*

Belgica vel molli melius foret Esseda collo.

Ende van Lucanus:

Et docilis rector monstrator Belga Covini.

Het schijnt dat *Covin* is gheweest eenen wagen van de selve soorte als *Esseda,* oft luttel verschillende: deshalven *Thesaurus linguae* [+] *Latinae* aldus verklaart: *Covinus est genus vehiculi, norum bon Britannis modo, fed Belgis etiam & Germanis*. Van welck voormaecksel der waghenen naemaels hier ende over al gevonden zijn veel andere seer huysche ende gerieffelijcke waghenen: niet te min de meesterschap van dien blijft altijdt herwaerts over. *Belgica* is voor vindersse inde stadt van Brugghe van olyeverwe in schilderyen, een seer [+] treffelijcke sake, midts dat die schier eewichlijck blijft duerende. Heeft oock ghevonden de konste van koleuren oft verwen in de glasen te backen, ende andere wonderbaerlijcke dinghen der schilderyen aengaende, daermede kercken ende andere huysinghen verciert worden. De selve *Belgica* is oock vindersse van lustighe ende verscheydene tapisseryen, van sayen, ofsetten, ende half ofsetten, seer orboorlijck: van ghefriseerde laeckenen, ende van verscheyden soorten van lijnwaet, ende veel meer andere dinghen daer wy niet af en willen schryven. Boven allen desen is hooghelijck te nemen ende te achten, dat de Belgen aller eerst den winden hebben ghegheven de namen, soo die nu teghenwoordichlijck op de selve stemme ende terme van alle Natien ghenoemt

[+] *Covin* is de oude Waghen der Belgen.

[+] Door wien ghevonden in olye te verwen.

worden: ghelijck wel lichtelijck is te bemercken en*de* te betoone*n* by de selve woorden ghetrocken uyt heur eyghene ende loutere tale: welck ick hier insonderheydt niet en behoeve anderssins te verklaren, midts datter jegelijcken wel kondt en*de* kennelijck is. Maer [+] ick en wil den Belgen niet toeschryven, ghelijck sommighe doen, dat zy hebben ghevonden het Zeecompas, hoewel dit niet seer oudt en is, welck de Romeynen niet en hebben gebruyct, nochtans men den eersten vinder van dien niet sekerlijck en weet. Maer ick wil [+] wel toelaten dat de Belgen gevonden hebben de Vrwercken soo die herwaerts 'tgheberchte ghebruyckt worden. Want boven veel andere redenen die men bybrenghen mochte, siet men daer af waerachtige teeckene*n*, van schoone ende uytnemende monsterstucke*n*, die voorseker in dese Provincie alleen meer gemaeckt ende ghebruyckt worden, dan in alle d'andere deelen des wereldts, daer de selve van hier overghesonden worden. Oock hebben de Belgen een besonder gave ende gheluck van haestelijck te vinden allerleye bequame ende constighe ghereedtschappen, om lichtelijck, kortelijck en*de* behendichlijck te beschicken al wat zy onderstaen, jae oock den kokenhuysraedt, soo dat de vreemdelinghen hen dies verwonderen, ende nemen daer aen patroonen ende voorbeelden om nae te doen. Mits welcken [+] zy soo ghemackelijck, gherieffelijck ende bequamelijck heur wercken beschicken, dat de jonghe kinderen van vier of vijf jaren beginnen eerlijck den kost te winnen. In *Belgio* [+] zijn ontrent drie hondert ende twintich besloten ende bemuerde Steden, ende onder die seer veel heerlijcke ende vermaerde, als Leuven, Bruyssel, Antwerpen, s Hertoghenbosch, Gendt, Brugghe, Ypre, Mechelen, Camerijck, Atrecht, Doornick, Berghen, Maestricht, Luxemborg, Valencijn, Rijssel, Cales, Bolonien, Amiens, Sint Quintijn, Luyck, Namen, Rheins, Trier, Mets, Nansi, Toel, Verdun, Straesborgm Ments, Aken, Ceulen, Cleve, Gulick, Nieumeghen, Vtrecht, Amsterdam, Middelborg, Leeuwaerden, Groeninghen, ende andere daer af hier nae sal ghesproken worden tot Rouaen toe, en*de* d'meeste deel van Parijs, te weten herwaerts de Seine gheleghen. Is daerenboven verciert met alle Keyserlijcke en*de* Konincklijcke weerdichede*n* ende tytelen, Hertoghdommen, Marckgraefschappen, Graefschappen, Baneryen, en*de* alle andere eeren ende [+] graden van hoocheydt. Heeft oock ontrent twee hondert ende dertich opene Vlecken, die om heur ghesteltenisse ende vermoghentheyt privilegie hebbe*n* van bemuerde Steden ende Vryheden oock met groote weerdicheyt: En*de* meer dan twaelf duysent dorpen vol van on-

[+]Het Zeecompas is een nieuwe inventie.

[+]De Vrwercken gevonden van den Belgen.

[+]Kloeckheyt der Belgen.

[+]De treffelijcke steden van *Belgica*.

[+]Groot getal van vlecken in *Belgica*.

tellick ende onspreeckelijck volck. Heeft veel + groote rivieren ende watervloeden, onder andere den Rijn, de Mase, Seine ende Schelde. Voorts oock seer groote en*de* schoone bosschen, besonderlijck ‘tbosch van Ardenne, Carbonier, Nonnen, Faignen ende Sonien. Daer en gebreken geen gheberghten met verscheyden Mynen, ende seer veel kuylen om allerley steenen uyt te graven, tot bouwinghe van + huysen. Onder veel doorluchtighe Vorsten heeft *Belgica* drie vande seven Keurvorste*n* des Rijcks, naemelijck de voorghenoemde van Ments, Trier ende Ceulen: hoewel de Keurvorst Paltzgrave aen den Rijn daer oock een deel van zyne heerlijckheydt besit. Heeft daer toe seven van de twaelf Paren of Ghenooten van Vranckrijck, by de Italiaensche Poeten genoemt *Palatini,* de Hertogh van Normandyen, de Graven van Vlaenderen, ende van Champagnien, d Aertschbisschop va*n* Rheins, ende Laon, ende de Bisschoppen van Beauvais ende van Noyon. Eyndelijck t'Aken worden de Keysers ghewyhet ende gekroont, gelijck te Rheims de Koningen van Vranckrijck.

+Riviere*n* van *Belgica.*

+Vorste*n* van *Belgica.*

+ Het is kennelijck ende blijckelijck, dat hetdeel va*n* Koninck Philips, welck wy nu voorgenomen hebben te beschryven, veel gheweldigher, machtigher, strijdtbaererm hoffelijcker ende edelder is dan voorts de reste van *Belgica,* besonderlijck om twee redenen. Ten eersten, overmidts soo veel Keysers, Koningen, Hertogen en*de* Marckgraven, jae oock Roomsche Pausen, en*de* andere doorluchtighe en*de* treffelijcke manne*n* van stamme, deucht ende vromicheydt, in dese landen gheboren zijn, alsoo wy ter bequamer plaetsen hier nae sullen beschryven. Ten anderen, midts soo veel groote steden ende dorpen, vol volcks, over al met menicheen ligghende: soo dattet niet alleenlijck van weghen de grootte en*de* breedde, maer machticheydt ende ander ghestalt mach vergheleken worden met een groot Koninckrijck. Welck Keyser Karel de vijfde wetende, + hadde niet alleenlijck in sinne de Provincie tot een Koninckrijck te brenge*n* ende stellen, maer heeft ‘tselve dickmael in zynen Raedt voorgehouden, om daer op te beraden: maer daer vielen veel swaericheden, niet (alsoo sommige segghen) om de verscheydenheydt van ghewichten ende maten, van kostuymen, landtrechten ende talen die in dese landtschappen, ende in elck landt besonderlijck zijn: maer meestendeels, om dat elcke Provincie onder heur eyghene wetten, voordelen ende oude privilegien rechtelijck staende, haer niet geerne soude hebben willen stellen onder een Koninclijcke ende ghemeyne wet, besonder de ghene die meest privilegien hadden, gelijck wel behoorlijck soude wesen tot onderhoudt der eendrachticheydt ende oprechter insettingen van een Koninckrijck: Oock en heeft desen aenslagh gheenen volkomen voortganck gehadt, midts dat de Keyser met andere sware handelinghen veronledicht was.

+Welck het edelste deel van *Belgica* is, en*de* waerom.

+Veurnemen van Keyser Karel de V. om een Koninckrijck te maken van de Nederlanden.

+ Dit deel van Belgica den Catholijcke*n* Koninck toebehoorende, wordt gemeynlijck Nederlandt geheeten, overmits de nedericheydt ende leegheydt nae de wilde Zee streckende: Wordt oock bykants gantsch Kerstenheydt deur ghenoemt Vlaenderen, nemende ‘tdeel + veur ‘t geheel, overmidts de macht ende heerlijckheydt des landts van Vlaenderen: effen ghelijck als Vranckrijck, welck maer een deel en is, ende by na d’minste, maer d’edelste van soo veel landen die nu tegenwoordichlijck de Koninghen van Vranckrijck besitten in het groot ende machtich Koninckrijck. Hoe wel dat sommige willen seggen, dat dese naeminghe van Vlaenderen den anderen Nederlanden ghegheven ende bygebracht is deur den coophandel die de vreemde Cooplieden voortijdts in dese Provincie ghedreven hebben, waer deur ten leste*n*

+Waero*m* dit deel va*n* *Belgica* Nederlandt ghenoemt.

+Vlaendere*n* begrijpt het Nederla*n*dt, ende de oorsake.

desen naem over al is gegaen. Andere brenge*n* reden by, om dat Vlaenderen naerder Vranckrijck, Engelandt, Spangien ende Italien ligghende, deshalven beter bekent ende meer vermaert is. Wordt ook + Nederduytslandt ghenoemt: hoe wel datter is buyten de marcken en*de* palen by d Ouders ghestelt, de welcke alle dit landt uytgenomen Vrieslandt ende weynighe meer, onder *Gallia* hebben begrepe*n*. Maer dit heeft den nieuwen Schryvers alsoo belieft: Want ghelijck als de seer welgheleerde Cosmographe Gemma Frisius schrijft, soo heeft onsen tijdt verkreghen, dat dit landt gherekent ende begrepen wordt in Nederduytschlandt: midts dat de sprake, zeden, ghebruyck ende wetten niet seer en verschillen van de Hoochduytsche.

+Nederland wordt ghenoemt Nederduytsla*n*dt t'onrechte.

Maer achterlatende te spreken van de forme ende ghesteltenisse der Nederlanden, aengesie*n* die soo verre uytloopt, datter met woorden gheen rechte oft bequame gelijckenisse te gheven en is, soo sullen wy voorts komen tot des landtschapsgheleghentheyt ende uyterste palen, ons gedraghende aen de landtkaerte, met heure graden ghemaeckt, ende int' beginsel van desen wercke ghestelt: waer uyt niet alleenlijck de forme ende ghesteltenisse van dese lande*n*, maer ooc van gantsch *Belgica* met hare frontieren ende ghebuerschappen gesien wordt: Alsoo dat uyt dese figuere oft kaerte, ende uyt de navolghende woorden, ons opset ende voornemen klaerlijck sal moghen begrepen ende verstaen worden. Soo segghen wy + dan, dat Hollandt en*de* Vrieslandt eyghentlijck aent' Noord zijn palende aen de groote wilde Zee. Luxemborg is Zuydwaerts ghelegen, palende aen Lorraine: ende ooc Henegouwe, welck frontier is met Champanien ende Picardyen. Van Oosten is Ghelderlandt, hem voeghende met den Rijnstroom: ende oock Brabant welck streckt aen den Maeskant. Vlaenderen light West, hebbende de Zee tot eenen pael, met het deel van Artoys, welck na Picardyen streckt. Alle dit landt is te samen + begrepen ende besloten bykants in anderhalve Climat, te weten van ontrent de helft van t'sevenste ghesegt deur Boristhen, tot ontrent het gantsch achtste, welck Ptolemeus meynde schier onbewoonlijck te wesen, gesegt van de jonge Cosmographen, deur de Riphei berghen. Welcke landen ghestelt zijn op seven

+Beschryvinghe der Nederlanden ende heure palen.

+Graduatie der Nederlanden.

graden ende eenen halven van lenghde: te weten, van tweeentwintich ende een half tot dertich toe: ende de breedde is effen vier graden, te weten van vijftich tot vierenvijftich: welcke spacie ter redene van de half ure voor climat, brenght ontrent drie quarten van een ure verschilts in den artificialen dagh. Het is onmoghelijck, overmidts dese selve uytloopinghe van de voorseyde forme: het middel des landts recht te stellen: Maer om de rechtste, ghelijckste ende treffelijckste plaetse, sullen wy nemen de vermaerde stadt van Antwerpen, de welcke is van lenghde tot 26 graden, 42 minuten: ende van breedde tot 51 ½ graden: soo dat de Sonne ten aller hooghsten van haer verheffinghe boven den horizon, rekenende op den twaelfden dagh Iunij, komt ontrent 63 ½ graden. Ende blijft schijnbaer dien dagh op den selven Horizon oft daer ontrent, 16 ½ uren. Maer want de Sonne des morgens van boven komende in desen Hemisphere, ende t'savonts vertreckende in den anderen, langhen tijdt blijft by den voorseyden Horizon (soo de Sphera bewijst) al ist dat de Sonne niet ghesien en wordt: nochtans is den schijn blijckelijck soo langhe wyle tijdts, dat men segghen mach dat dien dagh meer dan twintich uren lanck duert, in der voeghen dat men eenen brief soude konnen lesen. Maer daer teghen, ten aller leeghsten dat de Sonne opgaet, rekenende den thienden dagh van December, is ontrent 16 ½ graden: ende staet op den Horizon ontrent seven uren ende een halve: haer vertoonende ten eersten ende voorts daer na (want zy gaet over ende onder den Horizon heel recht ter zyden) met luttel spacien van schijnsel, ende verberght haer ghesicht. De gheleghentheydt [+] van alle dit landt, als men dit wel aenmerct, is seer bequaem tot d meeste deel der treffelijckster Provincien van Europe. Want Noordwaerts en ist niet seer veel voorder geleghen ter Zee van Denemarck dan vijf ofte ses daghreysen, met welcken lande seer grooten coophandel wordt gedreve*n*. Zuydwaerts ist t'alle weghe ghepaelt met Vranckrijck ende Lorraine: Oostwaerts met Duytslandt: Westwaerts met Enghelandt, daer men in luttel uren kan over reysen: Is oock gherieffelijck voor Schotlandt ende Yrlandt, daer men in luttel daghen gheraeckt ter zee: Ende overmits de schipvaert oock seer bequaem op Noorwegen, Swede*n*, ende andere Noordsche landen aen de Zee gheleghen: soo dat een schip uyt Hollandt met goeden windt gheseylt is tot Noorweghen toe, min dan in twee daghen ende twee nachten. Oock is dit landt bequaem ter Zee op Spangien ende Portugael: Want als de windt goedt is, komt men van Lisbone tot hier min dan in thien daghen: ende men doet de reyse op Spangien in acht, thien, twaelf oft vijfthien daghen, na de Haven daer men t'schepe gaet, [+] der welcker veel zijn. Voorts hebben wy, boven het heerlijck Hof van onsen Koninck, de welcke hier den meeste*n* tijdt pleegh te blyven, (ghelijck oock Keyser Karel de vijfste dede, hoe wel hy namaels zijn sede veranderde) noch twee ander Hoven seer na by ghelegen, te weten van den Koninck van Vranckrijck ende den Koninck van Enghelandt, de welcke ons sonder twyfel veel gheriefs ende profijts by brenghen.

[+]De bequame gheleghentheydt der Nederlanden.

[+]De Hoven van groote Princen in *Belgica.*

Dese Nederlanden aldus int' heel t'samen [+] begrepen ende gherekent, hebben nae onse rekeninghe wat meer omloops dan het vijfste deel van Italien, te weten ontrent duysendt Italiaensche mylen, bedraghende by de drie hondert en veertich Vlaemsche mylen. Maer eer wy voorts varen, soo moet men tot goede onderrichtinghe weten datter herwaerts over besonder zijn tweederleye mylen: D'eene Vlaemsche, waer af

[+]Omloop der Nederlanden.

elcke houdt ontrent + drie Italiaensche, ghelijck in Vlaemsch Vlaenderen, in Brabant bykants over al, in een deel van Hollandt, in Zeelandt, in het landt van Luyck ende van Namen: in het landt van Luxemborg zijn zy grooter: in het meeste deel van Ghelderlandt noch meerder: in Vrieslandt seer groot, ghelijck de Duytsche, waer af d'eene wel vijf oft ses Italiaensche doet, ende oock meer: D'ander zijn Fransoysche mylen, waer af eene gheschat wordt ontrent op twee Italiaensche, ghelijck oock in Walsch Vlaenderen, in Artoys, ende in het meeste deel van Henegouwe. Is noch te mercken, dat wy niet ghesint en zijn meer te spreken vande mylen, want men hier niet en telt by mylen, noch wy en willen niet meer verhalen van Vlaemsche, Fransche ofte Duytsche, welck verdrietich ende overvloedich soude wesen: maer sullen alleenlijck segghen, soo veel mylen, het selve verstaende nae het landt dat wy vervolghens beschryven sullen, soo hier nu verklaert is. Onder den byvanck des voorseyden landts worden + begrepen de seventhien Provincien hier nae beschreven, rekenende daer in twee hondert ende acht bemuerde ende besloten Steden: ende boven dien ontrent hondert ende vijftich opene Vlecken, de welcke (soo hier nae gheseyt sal worden) om heur wel ghestaedtheyt ghehouden worden voor besloten Steden, ofte voor sulcke gheprivilegeert: ende noch meer dan ses duysendt driehondert Dorpen met Klocktoornen, sonder veel ander kleyne Dorpen ende Ghehuchten, ende ontallijcke menichte van Heerlijckheden, toebehoorende den Princen, Landtsheeren ende Edelmannen, ofte oock anderen ghemeynen Lieden, daer Civile ende Criminele justicie bedient wordt. Noch zijnder tsestich stercke plaetsen des landts, de welcke besondere Gouverneurs hebben van des Koninckx wegen met luttel oft veel garnisoens nae der plaetsen ende des tijdts gheleghentheydt.

+Onderscheyt der mylen in Nederla*n*dt.

+Inde seventhie*n* Provincien hoe veel Steden, Vlecken, Dorpen.

De Locht des landts is vochtich en*de* grof, + is dies niet te min (ghelijck oock Cesar vastelijck betuycht) ghesondt ende bequaem tot verbouwinghe ende verteeringhe der spysen, ende boven al tot vruchtbaerheydt der generatien. Iae het schijnt dat in vijfentwintich ofte dertich jaren herwaerts, de Locht veel soeter, ghesonder ende lieffelijcker is ghe-

+De Locht van Nederlandt.

worden dan zy eertijts plach te wesen: welck gheschiedt, nae dat elckerlijck verstaet, aenghesien d landt meer bewoont wordt, ende de inwoonders verscheydenlijck de Locht suyveren, ghelijck oock te Venegien gheschiedt: of moghelijck oock door eenighe andere hooghere ende verborghene oorsake. Alsoo dat indien de inwoonders des landts niet soo ongheschickt ende overdadich en waren in spyse ende dranck, ende kranck zijnde hem selven niet en veronachtsaemden ende versuymden, seer lanck souden leven: ende soo daer luttel seer oudt worden, souden daer sterven ghemeynlijck luttel jonck: ghelijck wy by exempel sien in de Brabantsche Kempen, daer d inwoonders, mits dat d landt van natueren onvruchtbaer is, scherpelijck ende vroedelijck levende, ende ghenoech arbeydende, seer langhlevich zijn.

+ De Somer is hier schoon, lustich ende ghenoechlijck: want boven zyne andere goede ghesteltenissen, ghemeynlijck en is de hitte hier niet seer groot: noch de Vlieghen ende Mugghen en doen gheen groote quellinghe da*n* in Zeelandt daerse in menichte zijn. Donder ende blixem is hier selden, ende seer luttel donderslaghen: Selden wordt men aerdtbevinghe ghewaer: want de vochticheydt + des Lochts ende de nederheydt des Aerdtrijcks en moghent niet verdraghen.

+Hoedanich de saysoene*n* in Nederlandt.

+Waerom*m*e selden aertbevinghe is in Nederlandt.

De Winter is hier ghemeynlijck lang ende windich, seer koudt ende straf, besonder als de windt Noordoost, Noordwest, Oost, ende Zuydoost blaest. Maer als d'ander vier winden desen contrarie waeyen, welck ghemeynlijck de drie deelen van den jaren gheschiedt (als Cesar oock betuycht) soo wordt de koude in reghen verandert.

+ De Landouwe is schier over al effen, met luttel heuvelen ende veel min berghen, behalven in het landt van Luxemborg ende van Namen, ende sommighe oorten van Henegouwe daerse ghenoech zijn, ghelijck oock daer af gheen ghebreck en is in d'landt van Luyck. Te veel plaetsen ist seer fabelachtich ende sandachtich, te weten in d'meeste deel van Vlaemsch Vlaenderen, ende in een deel van Brabant: nochtans dies niet te min over al, maer in d'een landt meer dan in d'ander, goedt ende vruchtbaer, ende te veel plaetsen seer ghedrachtich van Koren ende Terwe, ghelijck in Walsch Vlaenderen, in Artoys, Henegouwen ende Luyck, ende Ghelderlandt brengt dies overvloedichlijck voort. Het Koren wordt hier ghemeynlijck gesaeyt een maendt eer dan in Italien, soo dat het volck beghint d'landt te besaeyen in het midden van de Herfstmaendt: want de Landtlieden begheeren dat het Koren uytschiete eer de groote ende gheduerighe reghenen overkomen, ende voor de vorst, die hier vroech beghint ende spade ophoudt: hoe wel oock nae de Meerte met menicheen wordt ghesaeyt. Den Rogghe, die hier seer overvloedich is, saeyt men ter selver tijdt als de Terwe, ofte wat vroegher. Ende d'meeste deel van het Graen wordt hier spader ghesayt dan in Italien, te weten de Haver op d'eynde van de Meert, ende de Gherste op d'eynde van April: verwachtende van ghelijcke tot dat d overvloedt van reghen, ende de sorghelijckheydt van vorst ende ijs ghepasseert zijn. Ende al ist dat zy wel spade saeyen, soo en hebben zy gheen sorghe dat het overmidts de groote hitte mochte verdrooghen, verdorren ofte verdwynen. Zy ghebruycken tot landtwinninghe alleenlijck Terwe, Rogghe, Havere, Spelte ende Gherste: maer en hebben van Pluckgraen niet van grooter weerden, van Boonen, Erwten, ende wat Vissen. En hebben oock gheen ghebruyck van Sagginkoren, Sorgsaedt ofte Patrickoren, want het wordt van de winden verslaghen ende vernielt. Maar hebben een ander gheslacht van Saedt, ghenoemt Boeckweydt, van verwe ende grootte als

+Ghesteltenisse des landts.

‘tvoorseydt Saginkoren ende Sorgsaedt, hoewel datter driehoeckich is, ende van beter substancie: waer af zy seer veel saeyen voor de beesten en*de* hoenderen wordt nochtans oock in tyde van noode ghebruyckt om broodt te backen ende bier te brouwen, want d’meel van dese Boeckweyte is soo wit dattet met goedt Koren meel ghemengt wordt. De vruchten der voorseyder saden komen hier veel spader tot rypicheydt dan in Italien, overmidts ‘tghebreck van warmte: maer en zijn niet slechter ofte ergher dan die van Italien, jae oock de Terwe is hier te lande op veel plaetsen beter dan d Italiaensche. Oock en willen wy niet verswyghen dat d’aerdtrijck in dese Nederlanden, aenghesien het ghemeynlijck lichter ende ghemackelijcker is dan in Italien, wordt ghewonnen ende geackert met Peerden, niet met Ossen: behalven in de Kempen, daermen met Ossen ploeght ende ackert: die eenen tijdt van jaren ghearbeydt hebbende, ghemest ende vet ghemaeckt werden om t eten.

Dese Landen brenghen veel Fruyts ende [+] Oefts voort, besonder Peyren, Appelen, Pruymen, Kersen ende Kriecken, Moerbesyen, Persen, Abrikotten, Okernoten, Haselnoten, Mispelen, ende op sommighe plaetsen oock Castanien. Maer d ander vruchten, behalven Peyren ende Appele*n* de welcke veelderley zijn, ende seer goedt, duere*n*de ‘tgantsch jaer door, en hebben soo lieffelijcken smaeck niet, als die van Italien: noch en zijn oock niet soo volkome*n*, want zy niet warmten genoech en hebben. Vyghen, Amandelen, ende dierghelijcke vruchten wassen hier seer qualijck, want de warmte en kan die niet bewaren: noch veel min ende qualijcker Olyven, Orangieappelen, Limoenen, Citroenen, Granaetappelen, ende andere dierghelijcke edele vruchten: de welcke nochtans overvloedichlijck t alle tyden met de Zeevaert hier gebrocht worden uyt Spangien ende Portugael. Aengaende Wijngaerden die vindtmen van verscheyden soorten genoech in steden en*de* dorpen, maer seer luttel opt' veldt: want het schijnt dat de tijdt ende saysoen daer toe niet en dienen: niet te min ontrent Leuven, Namen, in d’landt van Luxemborg, ende van

[+]Wat vruchten ‘tlandt hier voort brengt.

Luyck is de Wijngaerdt redelijck wel ghebouwt, soo datter Wijn wordt gemaect, maer slecht ende amper, midts dat de druyven niet rijp ghenoech en worden. Maer ‘tis wel geloovelijck, dat dit volck hem beghevende hoe langher hoe meer tot landtwinninghe, ende gheenen kost sparende, op meer ander plaetsen en*de* bequame ghelegentheden Wijngaerdt planten ende winnen sal: ghemerckt dat te Bruyssel, te Diest, ende by Antwerpen sommighe sulcks gheproeft hebben met redelijcken voorspoedt: aengesien oock dat de Wijn op sommighe plaetsen in Duytslandt wast, als tot Ceulen, daer de koude niet minder en is dan in d’meeste deel van dese Provincie.

[+] Boomen vindtmen hier van alle soorten, seer hooghe, dick ende goedt tot timmer en*de* brant: maer luttel Lauwerboomen, ende noch min Cipresen, Pijnboomen, ende Dennenboome*n*: In stede van dien zijn hier veel Linden, den Olmboom seer ghelijck van ghedaente ende bladeren, maer schieten eer op in de hooghde, ende kryghen in sesthien oft achthien jaren eens mans dickte, voortbrenghende een seer groot ghetal van sekere witte bloemen, die een wyle tijdts oversoeten reuck geven: maer en draghen gheen vruchten, niet te min het hout is bequaem tot timmeren: oock worden daer af kolen gebrandt dienende om buspoeder te maecken, veel beter dan kolen van Wilghenboomen oft Poplieren. De Linde heeft tusschen de schorsse ende thout een seker wolle ghelijck Kennep, daer koorden ende banden af ghemaeckt worden: maer de bladeren hoe teer ende morwe dat die zijn, en behagen gheenerhande beesten om t eten. Daer en boven wassen in het bosch van Ardennen seer overvloedichlijck Ibenboomen, ende ooc tusschen Namen ende Hoey: welcken boom den Dennenboom ghelijck is, ende van den selven gheslachte: waer af besonderlijck worden ghemaeckt schoone ende goede Handtboghen ende Voetbogen: van het sap maectmen vergift, daermede de Koninck Cativulcus zy selven d’leven nam deur mistroosticheydt, vervloeckende Ambiorix met alle zijn daden en*de* aenslaghen, ghelijck Cesar betuycht in zijn Commentarien: Maer laet ons hooren wat Virgilius in zijn Georgica schrijft van de Linde en van den Ibenboom.

[+]Hoedanich gheboomte hier is.

At myrtus validis hastelibus, & bona bellon
Cornus: ithyreos taxo torquentur in arcus.
Nec Tiliae leves, aut torno rasile buxum,
Non form accipiunt, ferroq cavătur acuto.

Hier is oock eenen besonderen aerdt van boomen, die moghelijck elders soo niet ghevonden en wordt, ghenoemt Abeelen, ende schijnt te wesen een gheslacht van witte Poplieren, wassende ghenoech in Brabant, seer bequaem tot menigerley werck, besonderlijck te Bruyssel.

Dit landt en draecht gheen Saffraen noch ander Drogerye van weerden: noch de heylsame kruyden oft wortelen en wercken ghemeynlijck soo krachtelijck niet als in Italien en*de* in wel ghetemperde landen: hier om moet men in tyden van noodt dus te meer nemen ende ghebruycken: Niet te min tot verscheyden artsenyen ende medicynen en isser gheen [+] ghebreck van verscheyden venynighe kruyden, koude ende heete, inden derden ende vierden graedt, als Wolfswortel, ghenoemt *Lycocton,* ende int' ghemeyn *Cappa Monachi:* voorts Eghelkoolen, in het Latijn gheheeten *Flammula pratensis:* daer en boven Dolkruyt of groote Nascaye, in Latijn *Solanum lethale:* oock Scheerlinck, dat is *Cicuta,* ende meer andere. Iae hier zijn veel andere

[+]Hoedanige kruyde*n* hier te Lande.

heylsame kruyden te winnen ende te vinden, heete, koude ende laxerende: soo daghelijcks de ghene wel beproeven ende bevinde*n* die daer vlytichlijck acht op nemen. Ghelijck als hier t Antwerpen buyte*n* Sint Iacobs poorte in ‘t dorp van Burgherhout, is den treffelijcken Hof van Meester Peeter Coudenberg Apoteker, een geleert ende deuchdelijck man, in welcken Hof behalven veel ghemeyne simple, die ghewoonlijck hier ende elders wassen, worden ghesien meer dan vier hondert soorten van uytlandtsche simple kruyden, die hy van alle kanten met seer groote neersticheydt en*de* swaren kost heeft ghekreghen.

Byvoeghsel.

[Ghelijck oock binnen Leyden den Hof van de Universiteyt, tot oeffeningh ende onderwysinghe van de jonghe Studenten die in de Medecyne studeren, ten kosten van de Gheunieerde Landen, door den wijdberoemden Herbarist ende Docteur C. Clusius van Atrecht, van allen d’welck men kan bekome*n*, wel versien, door vlijt ende arbeydt van Dierick Clunt, Autheur des Byen boecx, van Haerlem, daer toe gecommitteert by den Heeren Staten der voorseyde Landen.]

Alsoo oock anderhalve myle van Brugghe, in de Heerlijckheydt van Meerkercke H. Karel van Sint Omer, Heer der selver plaetsen, een treffelijck Edelman, eenen wonderlijcken Hof heeft met ontallijcke soorten van kostelijcke simplen, ende duysentderley andere fraeye dinghen, die de plaetse met ‘tgene datter in is ende oock dien Heere eeuwichlijck vernaemt ende loffelijck maecken. Salaetkruydt, moeskruydt ende keuckenkruydt met heure wortelen ende bladeren zijn hier te lande overvloedigher, ende moghelijck beter dan in Italien. Ghelijck oock Cauwoerden, Concommeren Citrullen, Artichaute*n*, Sparges, ende der ghelijck Hofghewas: met allerley roosen ende bloemen, seer schoon ende goedt: Oock somtijdts nae den saysoen wel redelijck goede Pompoenen ofte Meloenen. Welcke voorseyde kruyden ende hofghewas, ghelijck d’meeste deel van de voorghenoemde vruchten, insonderheydt by ghebracht zijn vande Italiane*n*, die allengskens hebben overghevoert, gheplant ende in natuerlijck ghebruyck opghevoedt sulcke ende veel meer andere lusticheden, die dit landt hier te vooren noyt en hadde voortghebracht.

Hier en is ten minsten in de koudtste [+] deelen des landts, gheen venynich ghedierte, als Nateren, Waterslangen, oft andere Slanghen ende Serpenten, ghelijck in Italien:

[+]Wat ghedierten hier te lande.

noch groote Haechdissen, Stermolche*n*, Scorpioenen oft dierghelijcke: ten zy met onghewoonlijck seer lang duerende heet weder, dan siet men die somtijts by gevalle, maer swack van gheest ende van kracht. Maer in Hollandt, Zeelandt, en*de* andere plaetsen daer men turf uyt graeft, ende in groote bosschen, wordt ghevonden een soorte van Slanghen, Adders ghenaemt seer venynich ende arch. Daer zijn oock veel venynige Waterpadden ende Waterhaechdissen. Tot medicijn ende ander dierhelijcke, heeftmen hier vreemde venynen ende drogeryen daer tyriaeckel ende nuthridaet af ghemaeckt wordt.

De Landouwe heeft meestendeels een lustich uytsien, overmidts de dick fraey gheplante ende wel ghesette bodinen, soo dat men bykants allessins wegh siet om te gaen: midts oock de seer lustighe groene beemden ende broecken vol van allerley weydende vee: welcken beemden, nae de ghemeyne meyninghe, veel groender ende lustigher zijn, dan in Italien: welck comt, soo ick my laet duncken, door de overvloedighe vochticheydt der aerden, midts de leeghe ende nederighe gheleghentheydt: waer af te weyden seer groeyende ende goedt zijn tot voeyeringhe, bynae het gantsche jaer door.

[+] Allerley tam ende ghemoedich Vee bequaem tot spyse, is hier te la*n*de overvloedich, uytghenomen Buffels. Besonder zijn in Vrieslandt ende Hollandt seer groote Ossen, jae soo onmatelijck, dat dicwils eenen weecht meer dan sesthien hondert ponde*n* dies lands, het pondt gherekent op sesthien oncen, maeckende int' heel meer dan twee duysendt Italiaensche ponden. Ia den Grave van Hoochstrate is te Mechelen gheschoncken geweest eenen soo seer grooten ende vetten Vriesschen Os, dat hy woech twee duysent vijf hondert ende achtentwintich hierlandtsche ponden: en*de* tot een waterteecken is in den inganck van des voorseyden Graven Paleys desen Os na het leven uytgheschildert, ende daer by ghestelt dagh en*de* jaer als hy gheschoncken werdt, ghelijck men op den dagh van heden sien mach. De Hamels zijn oock hier te lande over al seer groot: ende het vleesch van Ossen ende van Hamels is seer lecker ende uytnemendt goedt: soo dat naet' segghen van de Ouders voortijdts, ende ‘tsmaecken van het volck dees tijdts, dies gelijck ter wereldt niet en is, uytghenomen d’Engelsche Ossen, die moghelijck dese te boven gaen in volkomenheydt. De Kalverten, Gheytkens ende Lammekens zijn oock seer goedt ende wel smaeckende: maer niet ghelijck in het meeste deel van Italie*n*: de oorsake is om dat zy te vroech van d’melck ghespeent worden. Alle dese beesten overmidts de goedtheydt ende lieffelijckheydts des Lochts zijn wonderlijcken tam ende ghemoedich: soo dat de Stieren weynich wilder zijn dan de ghemeyn Ossen in Italien. Maer dese beeste*n* zijn hier seer vruchtbaer: want in Hollandt, Vrieslant ende sommighe plaetsen van Vlaenderen worpen ende lammeren de Schapen drie ofte vier Lammekens t'eener dracht: de Koeyen kalven dicwils t'eener reysen twee Kalveren: gheven oock seer goede*n* ende leckeren Kaese, ende goede Botter ‘theel jaer deur, soo overvloedichlijck, besonder in Hollandt, dat het schier onghelooffelijck ware. Want ‘tis blijckelijck dat t'Somertijdts een Koe alleene ghemeynlijck alle daghen gheeft acht ende tien ghelten melcks: de ghelte*n* doende wat meer dan een halve quarte of flessche van Florence: soo dat het landt, welck een onspreeckelijcke menichte verbesicht ende verbruyct, daer af niet alleenlijck wel versien en blijft: maer wordt oock in ander landtschappen ghevonden ende verkocht met menichte. Hier worden luttel Schapenkesen gemaeckt, ende noch veel min Gheytenkaesen: want Koeyenkaese beter ende orborlijcker is.

[+]Het Vee oft Beeste*n* des landts.

Het landt, ende besonder Hollandt, Vrieslandt, Ghelderlandt ende Vlaenderen, brengt voort machtich ghetal van groote, hupsche ende frissche Peerde*n*, zeer goedt tot alle werck, besonder ter oorloghen, soo dat men dierghelijck van sterckte niet lichtelijck en vindt int' rennen ende steecken met de lancie: maer zijn wat te swaer, besonder va*n* hoofde, ende herdt te handelen ende te beryden, uytghenomen meestendeels de Vlaemsche.

De Wolle des landts is grosachtich, noch en ghelijckt by de Spaensche niet van goedtheydt, ende min by d Engelsche: oorsake is de Locht: ende oock overmidts de seer vochtighe ende welvoedende weyden, hebben de beesten hier veel grover, langher ende rouwer hayr ende wolle.

Het landt en gheeft noch Sout, noch Alluyn, noch Solfier: behalven het landt van Luyck: ende veel min berghwerck oft metalen Mynen van eenigher weerden: behalven Yser, ende wat Loots ende Copers: niet te min waer de nature des landts ghebreckelijck is, daer vervult dat der menschen kloeckheyt: want deur behendicheydt ende neersticheydt, versien zy heur volherdichlick ende overvloelijck van ander landen, soo dat zy gheen ghebreck en lyden, maer hebben van dese ende alle andere dinghen sulcke menichte (soo hier nae in de beschryvinghe van Antwerpen verhaelt sal worden) dat daghelijcks ander verscheyden vreemde Landen heur hier komen versien teghen den noodtdrift.

Het brenght voort groote menichte van Mee, ghemeynlijck Rotte ghenoemt, niet alleenlijck tot ghebruyck van den selven lande, maer versiet daer mede eenen groote*n* deel van *Europa.* Hier wast oock seer goedt Weedt, nochtans luttel: maer Vlas ende Kennep in groote overvloedicheydt.

De voornaemste Watervloeden des Landts.

Deur het landt vlieten seer schoone ende groote Watervloeden oft Rivieren, besonderlijck vijf treffelijcke Stroomen, die met heuren uytganck in de Zee vallen: naemelijck den Rijn, de Mase, de Schelde, de Ha, ende d'Eems: ende veel meer ander kleyne: waer af wy de voornaemste hier nae sullen beschryven, ende beghinnen aen de treffelijcke.

Den Rijn is nae de Donouwe den eersten ende vermaertsten vloedt, niet alleenlijck van Duytslandt, maer bykants van gantsch Europe. Hy springt met twee fonteynen oft oorspronghen uyt den hooghen bergh, *Adela* va*n* Ptolemeus ende andere oude Schryvers: ende *Voghel* van de nieuwe ghenoemt: hoe wel dat hy eyghentlijcker gheheeten wordt S. Gottards berg, van weghen een kleyn kercke op desen bergh staende gewijdt in den naem van desen Sant. Wt den selven bergh die veel hoofden ende leden heeft, nemen oock heuren oorspronck de Rhodan, Tesin ende Rus: soo dat men min dan in thie*n* Italiaensche mylen siet met groote verwonderinghe springen vier seer vermaerde vloeden, kruyswijs nae de vier hooftwinde*n* der werelt verscheydenlijck loopende.

Den Rijn loopt ten eersten door dese twee fonteynen oft oorspronghen verscheydenlijck nae d'Oosten, die t'samen brenghende, en*de* van twee armen maeckende een rivier alleen, ende eenen naem alleen, ontrent vier mylen boven de Bisschoplijcke stadt Chur, ende beghint daer schipbaer te worden. Voorts loopt hy gheheel ende gheweldich nae de slincke handt met een kromte ghelijck eenen boghe oft een halve mane, ende valt alsoo neder tusschen de hooghe berghen door een seer wijdt dal, nae het Noorden, in de Constantse ende in de Celese Zee: keerende van daer nae het Westen, loopt tot Rinfelden, en*de* met den selven windt, tot dat hy komt door de groote stadt va*n* Basel, nemende daer wederom zynen omkeer na het Noorden, komt Brisack besoecken, ende vervolght alsoo zyne*n* loop ontrent eene*n* boogscheute weeghs van Straesborg. Als hy dan gheloopen heeft door veel Landtschappen, Steden ende Vlecken, ontfanghende over al groote ende kleyne watervloeden van Vrancrijck ende Duytslandt, komt sterck ende gheweldigh te Spier, Worms ende Ments: Van daer wederom keerende nae het West, streckt alsoo nae Binghen: Treckende dan naet' Noordwest, laet achter hem Coblents, Bonne, Ceulen, ende streckt na Lobick, in 'tlandt van Geldre, ende loopt tot daer geheel ende onghedeylt, sonder eenighe armen ofte vlieten. Te Lobick deylt hy hem in twee armen oft hoornen, deshalven Virgilius en*de* ander Schryvers hem *Bicornem,* dat is Tweehoornich [+] hebben geheeten. Het meeste deel, te weten den slincken hoorne, loopt Westwaerts, ende wordt van daer af ghenoemt de Wael, oft gelijck Cornelius Tacitus schrijft, *Vahal:* [+] loopt voorts tot Nieumeghen, Tiel en*de* Bommel: maer gheraeckt te vooren in de Mase, by een vlecke genoemt Herverden: ende sonder eenichsins den name te verliesen wordt haestelijck gedeylt, streckende de armen wat verachtich van malkanderen, die komen aldus elck alleen tot Loevesteyn, daer de Wael haestelijck haren name verliest: soo wy hier nae in de beschryvinge der Masen klaerlijck sullen bewysen. De kleynen arm op de rechte handt loopt nae Noordnoordwest, tot by Arnem toe: daer Drusus Nero ter tijdt van Keyser Augustus, siende dat van dese plaetse tot aen den watervloedt d'Idel genoemt, niet veel meer en was dan twee duytsche mylen, bedragende ontrent thien Italiaensche, heeft met een heerlijck en*de* wonderlijck werck doen maecken

[+] *Virgil. Lib. 8.*

[+] *Tacit. Lib. 2. Annal.*

door dese gheheele wijdde, een groote ende seer diepe gracht, die hy noemde *Bossa Drufiana,* dat is Drufiae*n*sche gracht de welcke in d'Idel gheraeckte: om aldus gemackelijcker en*de* onsorgelijcker het Roomsch krijgsheyr te voeren met behulp van dese gracht en*de* van d'Isel van den Rijn in de Zuyderzee ende in de wilde Zee teghen de Vriesen, Saxen, Duringers ende ander Noordsch volck van Duytslandt. Deshalven segt Suetonius, dat Drusus is gheweest d'eerste Roomsch Capiteyn die schipvaert gedaen heeft over de wilde Noordtsche Zee. Door dese gemaeckte gracht, midts groote verminderinghe der wateren, neemt desen rechten arm des Rijns zynen loop van Arnem Westwaerts, en*de* vliet door Wagheninghen ende Rhenen: maer gekome*n* zijnde tot Wijck, valt in de groote wilde Zee, ende heeft dat gedaen tot het jaer acht hondert ende tsestich, als de seer groote stormen en*de* tempeeste*n* der wilder Zee den mondt hebben verstopt met groote sandtberghen en*de* is alsoo in den kleynen vloedt de Leck verandert: verlatende daerom zynen ouden loop, dwelck was, soomen seght, door Vtrecht, Woerden ende Leyden nae de Zee, ende verliesende zynen eyghenen naem is de Leck genaemt geweest: met welcken naem hy voorts loopt van Wijck nae Culenborg, Vianen, Nieupoort ende Schoonhoven, vallende ten lesten by het dorp van Crimpen in de Meruwe. Daer zijn sommige die hen belghen ende stooren, als men seght dat den Rijn zynen naem verliest in de Mase: andere verstouten hen te lachteren Plinium en*de* diergelijcke eerweerdige Schryvers: en*de* brenghen den Rijn tot in de Zee: hoe wel men blijckelijck bevindt, dat Cesar, Plinius ende Tacitus sprekende van den Rijn int' ghemeyn hem schynen zynen loop te geven tot in de groote wilde Zee: maer als zy in sonderheydt daer af spreken, soo siet men klaerlijck, dat zy opentlijck bewysen hoe hy uytstort inde Mase: alsoo Cesar betoont int' vierde Boeck: *Mosa* [+] *profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus*

[+] *Caesar lib. 4. De bello Gallico.*

Lingoritum; & parte quadam Rheni recepta, quae appellatur Vualis, insulam efficit Batavorum, neq; longius ab eo millibus passuum lxxx in Oceanum influit. Dat is te segghen: De Mase heeft hare*n* oorspronck uyt den Vogheberg oft Firstberg, op de palen van Langois, ende ontfanghen hebbende een deel van den Rijn, genaemt de Wale, maeckt het Eylandt der Bataviers, noch en loopt niet voorder van den Rijn in de wilde Zee, dan tachtentich mylen. Ende Plinius schrijft in zijn + vierde Boeck int' 15 capittel. *Ita appellantur ostia, in quae effuses Rhenus, ab Septemtrione in Lacus, ab Occidente in amnem Mosam se spargit.* Dat is: Alsoo worden de monden ende gaten gheheeten, daer den Rijn in ghestort zijnde, hem uytspreydt Noordtwaerts in de Laken, ende Westwaerts in de + Mase. Ende Tacitus seght: *Nam Rhenus uno alveo contetus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi, velut in duos amnes dividitur, servatq; vim & violentiam cursus, qua Germaniam praetervehitur, donec Oceano misceatur ad Gallicam ripam latior, & placidior affluens, verso cognomento (Wahalim accolade dicunt) mox id quoque vocabulu*m *Mosa flumine mutat; ejusque immense ore eundem in Oceanum effunditur.* Dat is: Want den Rijn met een gracht te vrede*n* zijnde, oft luttel Eylanden omgaende, wordt byt' beginsel van het landt der Batavieren ghedeylt als in twee watervloeden, behoudende de kracht ende het gheweldt des loops, daer met hy door Duytschlandt treckt, tot dat hy vermengt wordt met de groote wilde Zee: maer breeder ende stiller vlietende na den oever van *Gallia,* verliest zynen naem, ende wordt van de bywoonders ghenoemt de Wale: wordt oock haest dien naem quijt, en*de* heet dan de Mase, door wiens wijdden mondt hy in de selve wilde Zee uytghestort wordt. By dese redenen blijckt dat de Oude ende de ghene die t'onrecht begrepen ende berispt zijn, al t'samen over een komen, dat de Mase inghenomen hebbende het meeste deel vanden Rijn, heerschappe*n*de met dien naem, uytghespreydt wordt in de wilde Zee: welcke meyninge als goedt ende oprecht, onverbreeckelijck ghehouden wordt by nae van alle de Gheleerde ter deser tijdt, alsoo men in heur boecken ende landtkaerten siet: jae boven al onderhouden dit de ghebueren woonende by de plaetsen daer ‘tgheschil af is: soo dat het deel aller naest Hollandt liggende, gemeynlijck in heur spraecke ghenoemt wordt Maeslandt, dat is: het landt van de Mase.

+*Plin. Nat. Histo. Lib. 4. Cap. 15.*

+*Tacit. Lib. 2. Annal.*

+ Den Rijn heeft tot desen teghenwoordighen tijdt toe, twaelf brugghen, om vant' een landt int' ander te passeren: d’eerste is te Reynneck, ende de leste by Straesborg: voorts en heeft hy in alle zyne seer groote wijdde geen meer. Maer laet ons int' korte wat segghen van de vervaerlijcke groote brugghe die Iulius Cesar tweemael heeft doen maecken, over desen soo breeden, diepen ende snellen watervloedt, welck d’eerste reyse is gheweest, nae der menschen kennisse, dat oyt beproeft is gheweest daer over te passeren oft brugghe te maecken. Wel aenmerckt hebbe*n*de Cesars beschryvinge in het vierde boeck van zyne Commentarien, segge ende bevinde ick, dat d’eerste brugghe ghemaeckt is gheweest in het landt ende heerlijckheydt van Triere, by de plaetse daer den Rijn ende de Mosel (maer niet de Mase) te samen loopen, soo wy hier nae sullen segghen. Want sonder twyfel de veldtslach der Romeynen teghen de overgroote menichte van meer dan vier hondert duysendt Duytsche Overrijnsche en*de* Cleefsche, is gheschiedt in die geweste, aldaer in de vluchte ontallijck veel volcks verdronck in desen watervloedt, maer niet in de vergaderinghe van den Rijn ende de Mase, welck veel leegher is, int landt van Gheldre: gelijck Cesars tekst segt by faute der Druckeryen oft anders. Want men

+Twaelf brugghen over den Rijn.

weet ende siet merckelijck uyt den Autheur ende uyt de Landtkaerten, dat dese Duytsche veel maenden te vooren over den Rijn ghetrocken wesende, niet wijdt van de Zee, ende innemende een groote stercke van den lande, opwaerts treckende, ten lesten van Cesar bespronghen ende bestormt zijn geweest in het voorseydt land van Trier, op de palen van den Rijn, teghen over de *Voij*, die (soo wel kennelijck is) by Ceulen woonden, welcke landen gheleghen zijn over dese ende over gene zyde van den watervloedt, seer verre van de voorseyde vergaderinghe des Rijns ende der Masen: aldaer den selv*en* Rijn alreedt gedeylt is in veel tacken, ende heeft zynen naem verlooren. Is yemandt noch in twyfel, die lese den sest*en* boeck der voorseyder Commentarien daer Cesar dese brugghe heeft wederom de tweede mael doen maken een weynich hoogher (soo hy segt) dan d'eerste: daer sal hy heel blijckelijck mercken dat de bruggen gemaeckt zijn gheweest by de plaetse daer de Mosel in den Rijn loopt daer nu ter tijdt geleghen is de stadt van Coblens, in Latijn *Confluentia:* ende men siet oock boven de daedt, dat redelijcker is te ghelooven, datter ghefailleert is in het drucken van een syllabe op den tekst van Mosa ende Mosella, dan te dencken dat in dese heele vertellinge van Cesar, seer gheschicktelijck tweemael van soo treffelijcken Autheur gestelt, faute soude wesen. Maer wat isser meer af? Strabo sust [+] dit gheschil met dese woorden: *Post Mediomatrices & Tribocchos, Treviri juxta Rhenum habitat, apud quos Romani nunc pontem-aedificant contra Germanos belligerantes:* dat is: Nae de Westereykers oft Metseners ende de Tribochlanders, woonen de Trierenaers op den Rijn, in welcker landt de Romeynen oorloghende teghen de Duytsche nu een brugghe maecken. Mijn meyninghe en is niet hier te spreken van het maecksel ende ghesteltenisse deser bruggen, midts datter soo grooten menichte is van schryvers ende bedieders die d'eyghene forme ende figure mogen gheven, tot welcke ick my bedraghe. Het is my genoech, dat ick metter waerheyt verklaert hebbe waer Cesar dese brugghen van nieuw fatsoen ende wonderlijck maeck-

[+] *Strabo lib. 4.*

sel ghetimmert heeft. Dit zy nu ghenoech ghesproken van den Rijn.

Byvoeghsel.

[By verscheyden Oude soo Poeten als Historyschryvers wordt alleen vermaent van twee uytgangen des Rijnse inde Zee. Maer Plinius ende Ptolomeus zijn van ander gevoelen, van de welcke de leste die jongher is vermeldt van drie uytganghen, naemelijck den Westerschen, den middelsten ende den Oosterschen. Oock mede Cesar aenwysende dat den Rijn, soo wanneer hy de Zee ghenaeckt, met veel hoofden in de Zee valt. Waer van my, nae dien onsen Autheur hier luttel va*n* vermaent, een weynich discoureren sullen. Den Rijn dan nedergekomen, [+] verby Emrick tot het Tolhuys, zynen loop verdeelt, alsoo dat het een deel met den naem van den Rijn genoemt recht loopt op Arnhem, van daer op Wagheninghe, ende van daer op Rhenen, ende soo op Wijck te Duersteden: Alwaer des Rijns naem verandert, en*de* wordt genoemt die Lecke, om dat die gelijck een kleyn ader af leeckte uyt de riviere, hoewel die metter tijt een stercke riviere selve geworden is, en haren Vader schier droogh ghesoghen heeft, doen hy benoodicht was door d'afvallende vloedt ende d'aenperssende Zee int' jaer 1360 by haer den uytvlucht te neme*n*, verby Culenburg, Vianen, Schoonhove, door de Meruwe in de Mase. So dat des Rijns kours derwaerts ghewendt (de welcke tot den tyden Hungert des elfsten Bisschops van Vtrecht nae Willibrordus, door Vtrecht noch kours hadde) nu die van Vtrecht mosten selfs een ader trecken uyt de Lecke, om bequame aenvoer van boven af door den Rijn te krygen, ende dit is het beginsel van de Hollandtsche Isel, waer van Iselstein den naem voert, voorts die Rijn door den Leck in de selve Isel, verby Monfort, Oudewater, Goude, ee*n*sdeels oock in de Mase weder gherakende. Ende hoewel des Rijns kours tot Vtrecht in het vloeyen cesseert, soo is nochta*n*s zijn oude loopplaetse aldaer ghebleven, den ouden naem van hem behoudende, die niet meer door Vtrecht en konde kours hebben door het opgheven der Zee, den mondt ofte uytganck met sandt verstoppende, gheen hulpe ghedaen tot openinghe van het verstoppen, soo dat hy aen de Zee sluytende, aen alle weghen uytvlucht sochte: hem tot Vtrecht oock mede verdeelende, den Vecht doorboorde, verby Wesep en Muyden in Goylandt alsoo in de Zuyderzee gheraeckende, hoe wel hy dien zynen naem niet mede deelachtich en maeckte, maer die Rijn zynen ouden naem behiel, tot Woerden, alwaer hy zynen ouden afloop plach te hebben, en*de* waters ghenoech heeft ghelaten tot gherief der bewoonders, om te geraecken tot Leyden, waer ontrent hy hem oock verdeelt heeft in drie quartieren, om hem te lossen in het groote Leydsche meyr, het welck een seer schrickelijck wijdt swaer water is, en*de* veel landts by lanckheydt des tijdts inghenomen heeft, ende noch dagelijcx inneemt, in het midden noch liggende een Eylandeken, welck noch over ontrent 156 jaren soo groot was, dat het bewoont werdt by veel Huyslieden (nu maer twee partyen Huyslede*n* daer op woonende) die met den waghen tot Hillegom te kerck reden, al waer zy te kerck behoorden alleenlijck met een schou, over de meyrsloot (daer men te voor met een plancke overgheloopen hadde, ende nu een wyde meyr is) overgheset. Des Rijns gedeelten het meyr vermeerdere*n*de, zijn genoemt Marne, Zijl ende Douze: de welcke de Stadt Leyden met veel verscheyden aderen verciert, ende tot Catwijck op den Rijn, door hem voortijdts vermaert hem noch vertoont, alwaer zynen middelste uytganck nu verstopt

[+]Breeder verklaringe van de*n* uytganck des Rijns in de Zee.

(nochtans onlancx bestaen hem weder aldaer openinghe te maecken, maer ongheraden vonden) niet meer en beroert, alleenlijck vertoonende een oudt ghedencken, niet vindende zynen ouden uytganck, desghelijcks verstopt, haer oudt Canael van den Duynen overstoven, waer mede hy der Caninefaten Eylandt vercierde, nederkomende verby Rijnsburg, nae Voorhoudt, in een volle meyr, van daer tot des Graven huys van Plaisance die Voghelensanck, Berckwelt, Aelbrechtsbergh, alwaer s'Graven Hof eertijts was (aleer dat van daer door Koninck Willem van Roome, ghetransporteert werde) rontsom des Hoofd quartier veel schoone Raetsheeren Casteelen ende Huysen, als hy name, 'tHuys van Beverwijck, Hemerca, Suthdorp, Castricon, Limbe, den naem nu ghetransporteert op den Dorpen, de Huysen gheraseert zijnde; als oock 'tHuys van Poelenburg, Poelanen, Velsen, Brederode, alwaer hem die Rijn noch in eenen poel vertoont, ende in den Rijnsloot ghetransformeert is: ende is wel ghelooflijck door de groote timmeragie dat aenvoeringhe te water gheschiedt is door dien Rijn: ende dat op den selven ghebouwt is gheweest het Tribuyt huys van den Koninck der Denen, daer Saxo Grammaticus veel wonders af verhaelt, ende zynen kours hadde tot den grooten poel by Reynichom, in de Heerlijckheydt van Egmont, voorts door Veronen in de Zee ontsloop, alwaer een heerlijcke Haven was ten tyde des Keysers Iustiniani in het jaar 698, als Wilfridus Bisschop aldaer arriveerde ende oock Willibrordus. Wat tot meerder confirmatie strecken kan, noch meer in de beschryvinghe van Hollandt blijcken sal.]

De Mase springt uyt de First oft Vogheberg, by de palen van het landt van Langres, [+] niet verre van de fonteynen ende oorspronghen der twee vernaemde vloeden, de Seine ende de Marne: ende nemende den loop Noordtwaert, komt tot Sint Tibout, ende beghint daer schipbaer te worden, ende loopt soo tot Verdun: van daer keerende Noordtwestwaerts komt van Moson tot Masieres: ende keert van Masieres wederom Noordwaerts: ende besoeckt al sweyvende, Charlemont, Bovincs, Dinant ende Namen: daer ontfangen hebbende den vloedt Sambre, ende grooter ende machtigher gheworden zijnde, keert nae Noordoost, ende loopende door de stadt van Hoey, treckt door de stadt van Luyck ende van Maestricht, neven Stocken, Maseyck, Ruermonde, ende Venlo: keert van daer Noordwaerts: ende gheloopen hebbende ontrent drie mylen, draeyt nae Westnoordwest: voorts b[...]ettende Cuyck, Grave, Ravesteyn ende Meghen, voeght haer met de Wael, by Herwerden: ende scheydt haestelijck van de Wael, sonder jet te verliesen van haren naem, soo hier voor gheseght is. Aldus loopt elck van dese vloeden op zy selven tot Lovensteyn: ende daer ghemaeckt hebbende het Eylandeken van Bommelerweert, vergaderen wederom by malkanderen, passeren Workum ende Gorkum, ende nemen voorts den naem Merwe, ende komen met eenen breeden boesem te Dordrecht, daer zy een Eylandt maken Iselmont ghenoemt. Daer nae krijght de Mase

[+] De beschryvinghe van de Mase.

haren eygen naem wederom, ende komt daer mede seer grootsch ende woedende in de Zee, soo snellijck, dat zy haren loop, ende oock mede een groote wijdde weeghs de soeticheydt van haer water houdt: grootelijck tot profijt: want boven alle d'ander visschen, de Steuren haren wech daer door neme*n*, die in de Zee dit soet water vindende, welck hen seer wel behaeght, komen daer door soo verre int' landt, dat zy ten lesten gheraken daer het water seer leegh ende kleyn is, ende worden daer gevanghen. Welck gherief veel ander vloeden niet en hebben, die soetelijck ende sonder gheweldt in de Zee komende, haestelijck haren loop laten slabacken, ende haer water sout worden: ghelijck de Seine in Vranckrijck: d'Evre in Spangen, de Teems in Enghelandt, en*de* veel ander seer breede en*de* groote vloeden. Ter contrarien de Pan, Tyber, Rotte, Garonne ende meer ander watervloeden snellijck loopende, komen soo diepe in de Zee ghevallen, dat zy oock de Steuren aenbrengen gelijck de Mase, maer niet met sulcke menichte: want zy en komen soo verre niet binnen, ende sommighe van die vallen in de Middellandtsche Zee, die maer een lidt en is van de groote wilde Zee. Het schijnt oock dat dese Maesche Steuren (de welcke overmidts de vereeninge der twee watervloeden, van sommighen gheheeten worden Rijnsche Steuren) beter zijn, ende sonder twyfel oock grooter dan die van onse Middellandtsche Zee: Zy zijn silververwich en*de* klaerder dan die van onsen lande, ende seer groot: soo datter sommighe worden ghevonden weghende meer dan vier hondert ponde*n* dies landts: Want ick heb t'Antwerpen op de Vischmarckt eenen ghesien wegende vier hondert ponde*n*, ende meer dan twaelf voeten lanck. Op eene*n* andere*n* morgenstondt heb icker ghesien ontrent tseventich, waer af de minste hadde vijf voeten in de lengde. Dese Steur begint hem te vertoone*n* in Holland, Zeelandt ende Vrieslandt, in den April, meer dan drie maenden lanck: binnen welcke*n* tijdt hy met groote menichten ghevanghen, ende daer nae in veel andere landen, besonderlijck in Enghelandt ghevoert wordt. Wordt oock met menichten gesouten, ende blijft goedt in het sout. Ende behalven den voorseyden tijdt worden de kleyne ghevanghen bykants het heel jaer door, die seer lecker en*de* edel van smake zijn. Voorts komen noch uyt de Zee door de Mase Salmen ende Voornen, by nae het gantsch jaer door: Daer en boven in saysoen en*de* bequamen tyde, Kampreyen, Elften, Tonger, Harders, ende ontallijcke veel ander soorten van seer goede visschen, die wy om de kortheydt hier niet en verhalen. Oock is te mercken, dat bykants alle dese visschen in de Zee gevangen, magher ende slecht zijn: maer in het soet water komende, worden terstondt better ende beter, hoe zy voorder in dit water gheraecken: alsoo dat de Salm veel beter is te Ceulen dan te Dordrecht, ende te Ments dan te Ceulen. Behalven veelderley ander soorten van goede visschen, brenght de Mase oock naetuerlijck voort seer goede Voornen, Baersen ende Lampreyen van twee geslachten: d'eene gront ende uytneme*n*de lecker, d'ander kleyne ende oock seer goedt.

De Schelde heeft haren oorspronck in Picardyen, in het landt van Vermandoys by [+] Beaurevoir, niet verre va*n* Castelet, uyt eenen bergh daer de Somme ende de Sambre oock beginsel uyt neme*n*: loope*n*de van daer Noordwestwaerts door Camerijck, ende voorts keerende Noordoostwaerts na Valencijn, wordt daer schipbaer: ende komt nae *Conde* ende alsoo met haren loop ontfangende den vloedt Scarpe, komt door Sint Amand: ende daer Noordwaerts keerende vliet door de stadt van Doornick, voorts door Oudenaerde, van daer na Ghent, ende ontfangt hier de twee rivieren, de Leye ende de Lieve, met meer ander wateren: keert dan van Ghent wederom nae Noordwest tot Denremonde, haer voegende met de Deure, loopt soo op de slincke

[+]Beschryvinghe van de Schelde.

handt nae Rupelmonde, ende wordt daer vermeerdert met den vloedt ghenoemt de Rupel: komende wel groot ende moedich ter rechter zyden slooten van buyten in de lenghde aen de hooghvermaerde stadt van Antwerpen, als haer verwonderende ende eere biedende: eyndelijck Noordwestwaerts loopende ter rechter zyden van Brabant ende ter slincker van Vlaenderen, blijft gheheel tot het Casteel van Saftinghen, gheleghen vier mylen van Antwerpen. Hier verandert zy haer opset, ende deylt haer in twee deelen, met d'een loopende na West. Als zy aldus ontrent twaelf mylen gheloopen heeft, onder weghen genoemt wesende de Hont, loopt daer mede voort in de Zee, tusschen Sluys ende het Eylandt van Walcheren: het ander deel streckt Noordtwaerts, ende vloedende ten aensien van Berghen, ontfanght daer het rivierken de Zoom genoemt, welcke de pale*n* op die zyde van Zeelandt besluyt, tusschen het sandachtich landt ende de Schelde, in het vaste landt: Wordt van daer af wederom ghedeylt in twee armen: den eenen genoemt Vosmeyr, welck aen het vaste landt streckende ter Tolen komt, en*de* geraeckt voorts in de Merwe: en*de* het schijnt, na Cesars Commentarien, dat dit den ouden wech is die de Scheldt pleech te houden nae de Mase, ter tijdt des voorseyden Autheurs: Den anderen arm wordt uytghedeylt in veel tacken, ende scheydt daer mede de Eylanden van Zeelandt van malkanderen: Maer daer het water aller grootst is, worden dese Eylanden ghedeylt in twee voornaemste deelen, te wete*n* Oost Zeelandt ende West Zeelandt: en*de* loopende aldus tussche*n* die ter Zeewaerts, brengt haren loop ten eynde ende verliest haren naem tusschen Walcheren ende Schouwe. Dese riviere ontfangt het ghetyde, dat is de vloedt en*de* ebbe van de Zee, tot Ghent toe, welck meer dan dertich mylen is van den mondt des watervloedts: ende die gheschiedt overmidts zijn omloopende en*de* draeyende wegen. In desen watervloedt komen oock somtijdts, midts den byliggende*n* inloop der Masen in de Zee, Steuren, Salmen, Voornen, groote Lampreyen, Tonger alen, Tarbotten,

Elften, Harders, ende Pietermanne*n* van veel soorten, seer goede Botten, Tongen en*de* Barbeelen, wonderlijcke Steurkrabben, ende seer veel andere leckere visschen uyt de Zee komende, om heur aes te soecken ende den roghe te schieten in dit water, welck desen visschen seer bequaem ende gherieffelijck is. Soo dat binnen den tijdt van twee oft drie maenden in de Lente en*de* Somer, behalven de groote visschen, een soo groote menichte van seer kleyne ende jonghe vischkens wordt gevangen, die noch nauwelijck gheboren en zijn, dat daer ontallijcken veel volcks daghelijck mede ghevoedt wordt: waer af de menichte wonderlijck ende onghelooflijck is. Oock komen uyt de Zee door desen vloedt seer kostelijcke Zeehonden, ende groote welsmakende Bruynvisschen, in sommige talen Meyrswynen, ende in Latijn *Tursiones* genoemt: welcke twee soorten van visschen vanden aerdt der ghener zijn die geenen roge en schieten oft eyeren en maken, maer genereren en*de* brengen voort het schepsel al volmaeckt van gesteltenisse: maer de Zeehonden worpen heur jongen opt' landt, en*de* blijven daer tot dat zy grootachtich zijn, soogende die met heur eygen borsten: welcke soo Plinius segt [+] binnen twaelf daghen hayr, een grouwelijcke stemme, en*de* heet bloedt hebben. De voorseyde vloedt brengt oock voort en*de* voedt van zy selven, sonder behulp der Zee, talle tyden, veelderley visschen, onder de welcke veel goede en*de* lofbare zijn, gelijck de Snoecken, Barbeelen, groote, kleyne ende middelbare, Zeelten, Carpers groot van pryse en*de* ghewichte, een alleen wegende twintich ponden: Govien, Botten van veelderhande soorten, ende allerley ander visch kleyn en*de* groot: oock menigerley groote wonderbaerlijcke Alen, en*de* ontallicke veel kleyne: Boven dien groote Crabben, ende Steurkrabben van weerden, en*de* sommige Oesters op seker plaetsen (maer die komen uyt de Zee) welcker men eertijdts groote menichten plach te vangen: Maer het schijnt dat dese over 25 oft 30 jaren herwaerts, soo het ijs groot ende langduerich is geweest door den seer scherpen vorst, heur hebben verloren, en*de* verre vervreemdt zijn van den lande: en*de* sullen mogelijck t'eenigen tydt wederom komen. Daer en tusschen sullen wy ons behelpen met de ghene die ghewoonlijck uyt Engelandt worden gebracht t'alle maenden daer de letter *R* in komt. Soo dat alle saecken wel bemerckende, de Schelde met hulpe en*de* bystandt der Zee, soo overvloedich en*de* rijck is van visschen, als eenich ander rivier van *Gallia,* ja oock mogelick van Kerstenrijck. D'aller eerste oft voornaemste die ick [+] bevinde van desen vloedt vermaent en*de* vernaemt [+] te hebben, is geweest Cesar in zyne Commentarien, den selven heetende *Scaldis* Dat is Schelde: alsoo oock Plinius ende Tacitus doen: [+] maer wordt van Ptolemeus genoemt *Tabuda*.

[+] De Ha of Aa neemt oorspronc by Terouaen, en*de* loopt Noordwestwaerts door de stadt van Sint Omer, ende streckende alsoo na Grevelinghen, valt in de Zee, by de plaetse daer de veldtslach tusschen de Fransoysen ende Bourgondtsche geschiede, int' jaer 1558, alsoo hier nae breeder verklaert sal worden.

De Eems, in Latijn *Amasius* genoemt, neemt beginsel in Westphalen byt' dorp van Viedeborg, [+] en*de* loopende Noordwestwaerts door Varendorp, genaeckt de stadt van Munster: voortvarende door Greven, Rhenen en*de* Engelbergen, komt op vier mylen nae by Lingen, van daer te Meppe, Hessope, Haren, Lang, Bersel, Scherpenberg, Reyden, Bachband, Metelin, en*de* ander plaetsen geraeckende aldus tot Iemmingen, daer Graef Lodewijck van Nassau de nederlage kreech, int' jaer 1568, neemt den keer Westwaerts, ende maect daer eenen grooten Lack, hebbende op de

[+] *Plin. Lib. 9.*

[+] *Caesar lib. 6. De bello Gallico.*

[+] *Plin. Lib. 4. Cap. 13. & 17.*

[+] *Tacit. Ptol. Lib. 2. Cap. 9.*

[+] De riviere Aa ende haren oorspronck.

[+] Eems ende hare beschryvinghe.

rechte zyde de stadt van Embden: ende loopt voorts met groote grachten ende graven in de Noordzee.

Naedemael wy de heerlijcke en*de* treffelijcke vloeden der Nederlanden hebben beschreven, sullen oock beschryven den seer treffelijcken [+] stroom Isel, en*de* vervolgens alle d'andere. De Isel neemt oorspronck in Westphalen, op de palen van Cleve, by Rasveldt, ende loopende Noord ten weste*n* door Vlft, Werden, Hanolt, Burg, Deutecum en*de* Keppel, komt van daer te Duysborg, ontfanghende en*de* bevattende de vermaerde Drusiaensche gracht, daer af wy hier voor hebbe*n* gesproken: overmidts welcke ontfanginge en*de* vergaderinge, van haren eersten oorspronc af tot deser plaetsen toe, genoe*m*t wordt de oude Isel: voorts van daer af, als vernieut wesende met soo groote*n* nieuwe*n* water vanden Rijn, wordt geheete*n* de nieuwe Isel: ende loopt met desen naem Noordwaerts tot Bronchorst en*de* tot Zutphen, voorts hier ontfangen hebbende den vloedt Berchel gaet Deventer, Hattem en*de* Campen besoecken: en*de* valt daer geweldichlijck in eenen boesem der Zee genoe*m*t de Zuydzee, tusschen Gelderlandt, Hollandt en*de* Vrieslandt, beloope*n*de inde breedde meer da*n* 10 myle*n*, waer door alle de schepe*n* vare*n* die va*n* Amsterda*m* en*de* andere Hollandsche stede*n* komen in verscheyde*n* deelen va*n* *Europa.*

[+]Beschryvinghe van de riviere Isel.

De Moesel nee*m*t oorspronck niet verre van [+] den vloedt Roland, tusschen den Voogberg: van daer vliete*n*de Noordwestwaerts, midden doort' landt van Lorreynen, komt ten eersten door Remiremont, en*de* besoect voorts Chiattre: en*de* de stadt van Toul genakende, keert na Noordoost, loopende door Moson, en*de* voorts na Mets: en*de* 'tlandt van Luxe*m*borg een weynich doorwandelt hebbende, komt Dietenhoven besoecke*n*: van daer voorts streckende, bewatert Serich, Trier, Berncastel, Trabach en*de* Coan, en*de* eyndelijck valt wijdt en*de* fraey in den Rijn by Cobolents, in Latijn *Confluentia,* mits dat daer dese twee waterstroome*n* te same*n* vloeden en*de* vergaderen. De Mosel is de vloedt die soo hoogelijck vereert en*de* vermaert wordt door den wel vernaemde*n* Poete Ausonius: waer af de waerachtige beschryvinghe [+] lesens weerdich is: ae*n*gesie*n* dat hy segt, dat zy niet min en verdiende dan na hare volmaectheyt gepresen en*de* beroemt te worden van Homerus en*de* van Virgilius. Voorwaer, bove*n* de groote vernoeginge die ick hebbe van alle de vermogentheden en*de* gave*n* die de nature desen vloede verleent in soo langhen en*de* draeyenden

[+]De Moesel ende hare beschryvinghe.

[+]*Ansonius Eidylio 9 de Mosella.*

loop, door sulcken schoonen ende vruchtbaren landt, voor soo veel groote ende machtige steden, met soo groote*n* menichte van uytnemende Visschen, Steurkrabben ende Kreeften die daer ghevanghen worden: soo bemerck ick noch, dat de selve Ansonius breedelijck verhaelt van de wel ghestelde Wijngaerden met groote menichten: welcker aenschouwinghe ende aerdicheydt seer verblyden het ghesichte van de ghene die de lustighe heuvelen ende groeyende berghskens by desen watervloedt ligghende, aensaghen: Waer uyt wel te verstaen is, dat tot desen tijdt toe, onder Keyser [+] Valentiniaen, alreed wel over twaelf hondert jaren geleden, seer groote menichte van Wijngaerden in dit landt zijn gheweest, jae oock langhe te vooren: welcke sake weerdich is te bemercken ende eeuwichlijck te ghedencken. Van desen vloedt Mosel heeft ter tijdt van Keyser Nero, een Roomsch Heer ghenoemt Lucius Vetus aenghegeven, te doen maken [+] (alsoo Cornelius Tacitus in het derthienste boeck zyner historien betuycht) een seer wyde watergracht: mogelijck na het maecksel van de Drusiaensche gracht: de welcke soude in de lengde hebbe*n* thien mylen weeghs, ende alsoo komen tot den vloedt Sone, ende om te schouwen de sorgelijckheden ende letselen die te lande onder weghen gheschieden, maeckte hy zijn opset, het Roomsch krijgsheyr te voeren (soo de landtkaerte klaerlick bewijst) van de Middellandtsche Zee, nae de*n* Rodan, ende van daer in de Sone, voorts door dese watergracht in de Mosel, van daer in de*n* Rijn, ende eyndelijck in de wilde Zee. Maer Helius Gracilis benydende soo heerlijcken aenslagh: ghelijck de pest van nydicheydt gemeynlijck veel goede saken verhindert: heeft dien met veel raedts ende beloops te niet ghebracht.

[+]Op wat tijt Antonius leefde.

[+]*Tacit. Lib. 13. Annal.*

[+] De Leye, in het Fransoys gheheeten *Lis,* spruyt eerst in het landt van Artoys, by het dorp Lisborg, welck den naem daer af voert, niet verre van Terouaen: ende loopende door Arrien, na Armentiers, Mervick ende Meenen, komt voorts ghestreecken midden door Cortrijck, ende Deinze bewatert hebbende, valt te Ghent in de Schelde: ende voedt veelderley goede visschen.

[+]De Leye en*de* hare beschryvinghe.

[+] De Sambre, van Cesar gheheeten *Sabis,* heeft den oorspronck in het landt van Henegouwe, by het dorp van Novion: ende haer [+] keerende Noordwestwaerts, gheraeckt tot Landrecy, voorts tot Sassem en*de* Barlemont: treckt daer nae door Maubeuge, en*de* bewatert met heuren loop Merue ende Chaselle: loopt ten lesten door Namen, uytstorte*n*de hare wateren in de Mase: ende gheeft goede ende kostelijcke visschen.

[+]Sambre en*de* hare beschryvinghe.

[+]*Caesar lib. 1. De bello Gallico.*

[+] De Dele heeft de*n* oorspronck in Brabant, by het dorp van Tiel, en*de* komt Noordwaerts nae Waver, van daer drie mylen voort door Leuven: ende noch drie mylen voorder ontfanghende het water van den Demer, keert den wech Westwaerts, en*de* loopt met veel tacken door Mechelen: een groote myle va*n* daer vindt zy den vloedt Nete, die van Liere door Dussel ende Walem komt: voorts in het vermaerdt dorp van Rumst verliesen zy beyde met een vreemdt ongheluck, heuren naem, ende kryghen t'samen den naem van Rupel, welck mach schien is om de treffelijckheydt ende oudtheydt van dese plaetse. Welcke Rupel wel groot, wijdt ende diep loopt alleenlick twee mylen voorder, tot Rupelmonde, ghevende deser plaetsen den naem (soo ter bequamer plaetsen verhaelt sal worden) ende valt daer nae in de Scheldt.

[+]Dele en*de* hare beschryvinghe.

De Seine schijnt den naem te hebben van [+] d'Enghelsche Senonen, doen zy lancks hier passeerden, om Vranckrijck te beschadighen. Dese vloedt neemt oorspronck beneden Soigny, in het landt van Henegouwe: ende den keer maeckende

[+]Seine ende hare beschryvinghe.

Noordwestwaerts, komt te Halle, ende treckt van daer door Bruyssel, ende twee mylen voorder door Vilvoorden: voorts omloopende nae Noord ten Westen, laet Mechelen liggen op de rechte handt, ende valt korts daer nae in de Dele.

De Dese komt aller eerst voort ontrent een [+] kleyn vlecke Per ghenoemt, in het landt van Luyck, ende streckt Noordwaerts door Eyndoven, loopende soo voorts door s'Hertogenbosch, ende een mijl voorder valt in de Mase.

[+]De riviere Dese.

De Demere heeft haren oorspronck by [+] Tongren, in het voorseydt landt van Luyck: ende vlietende Westwaerts, loopt door Bilsen, ende voorts drie myle*n* van daer door Hasselt: en*de* noch vier mylen voorder door Diest: ende vervolgens door Sichem ende Arschot in de Dele.

[+]De Demere.

De Nethe krijght haer beginsel byt' dorp [+] van Rethe, ende loopende Zuydwestwaerts door Herentals, en*de* vervolghens door de heerlijckheyt van Grobbendonck, neemt tot haer het vlietke*n* van de Aede: ende soo voorts loopende door Liere, komt te Dussele en*de* te Walem: daer nae te Rumst versamelende met de Dele, krijght den naem van Rupel, soo hier voor gheseght is.

[+]De Nethe.

De Ruer, naet' schryven van Trithemius, [+] wordt in Latijn gheheeten *Rora* van Rorick Koninck Clonis van Vranckrijcks sone, die met een ongeval in desen vloedt verdroncken [+] is. Komt aller eerst voort byt' dorp van Bulinghen, in het landt van Gulick, en*de* vlietende Noord ten Westen, loopt door Duren, en*de* soo door het selve landt van Gulick, en*de* voorts te Ruremonde, ghevende der stadt desen naem, valt daer nae in de Mase.

[+]Ruhr en*de* zijne beschryvinghe.

[+]*Trithemius Anaalib. De origine Regum Galliae.*

Berckel komt uyt Westphalen by Coesveldt, ende passeert door Statloo, Wreden, [+] Lochem, ende voort door Zutphen, en*de* loopt alsoo in d'Isel.

De Niers beghint ontrent het dorp van [+] Sint Anthonis, in het landt van Gulick, en*de* loopt Noordwaerts ten Westen, door Machtendonck, daer nae door de stadt van Gheldre ende door Goch, ende valt eyndelick een weynich boven Genep in de Mase.

[+]Berckel.

[+]Niers.

De Vidre, in Vlaemsch gheheeten Vecht, [+] oft Swertwater, heeft desen naem nae Trithemius schryven, van Vechtan, die ter tijdt van Odemar Koninck der Francken, by ongheluck in desen vloedt verdroncken is: dese

[+]De riviere Vecht.

Vechtan was seer wel ghesien ende gheacht by den Koninck, ende een van de Druyden, Propheet ende weerdich Priester, hoogh vernaemt overmits veelderley kennissen ende talen. De Vidre neemt oorspronck in Westphalen, ende loopt doort' Graefschap van Benthem ende alsoo streckende door Hardenberg ende Omme, treckt nae Hasselt, ende valt effen te Gelmuyden, in den boesem van de Zuyderzee.

+ De Scarpe heeft twee fonteynen in het landt van Artoys de voornaemste komt uyt Sint Eloys bergh, d'ander niet verre van daer: en*de* soo dese fonteynen te samen komen, loopt den gantschen vloedt by Atrecht, ende voort Noordoostwaerts door de stadt van Douay, nae Lalam ende Marchenes: van daer treckende door Hennon uyt Mortaigne schiet voorts in de Scheldt. +De riviere Scarpe.

+ De Denre, in Latijn ghenoemt *Tenera,* oorspronck nemende in Henegouwe by *Conde*, ende voorts streckende Noordwest, passeert door Ach, Lessen, Grammont Ninove, ende Aelst: ende komende binn*en* Denremonde (welck daer af den naem heeft ende weder om vertreckende valt in de Scheldt. +Denre ende haren oorspronck.

+ De Haine hoe wel dattet een kleyn rivierken is, heeft den naem ghegheven den gantschen lande van Henegouwe, soo men voor seker houdt, en*de* neemt den naem van een dorp daer den oorspronck uyt komt, genaemt Hainuire, ende het selve dorp neemt zynen naem van de Hunnen, die ter selver plaetsen heuren Legher hebben ghehouden. De Haine loopt een wyle Westwaerts, ende valt daer nae by *Condé* in de Scheldt. +Haine.

De Chiers neemt oorspronck in het landt van Lorreyne, by Loignon, ende loopt van + daer door het landt van Luxemborg, passerende Marville Monemedy, het Casteel van Chaventey, tot Ferte, ende ghekomen zijnde te Ivois, een mijl nederwaerts, valt daer in de Mase. Dit zijn alle de voornaemste vloeden die dese Landtschappen van Nederlandt bewateren: de welcke met ander rivierkens, loopende waterkens ende beken, hier om de kortheyt niet beschreven, veel vischs den lande gheven ende lusticheydt, sterckte ende versekeringhe by brenghen: zijn daer en boven oock seer gherieffelijck, om ware, coopmanschap en*de* neeringhe van d'een plaetse tot d'ander te voeren: welcke gerieffelijckheydt ende profytelijckheydt boven al hoochelijck te prysen is. Sonder alle dese vloeden, hebben de Landtlieden met diepe graven ende grachten alle het water vant' plat la*n*dt met groote conste seer verre ghebracht ende geleydt in de bequae*m*ste plaetsen tot gherief des landtschaps: ghelijck de seer schoone vaerden, grachten ende leyden van Bruyssel Ghent, Brugghe ende Middelborg met menschen handen ghemaeckt, seer huysch ende schipbaer: soo dat men tot alle treffelijcke steden ende plaetsen ghemackelijck kan ten minsten met groote Barcken oft Schuyten varen, ende allerley goedt voeren. +Chiers.

Dit landt en heeft niet veel levende fonteynen, dan op bergachtighe plaetsen: maer Laken, Poelen, staende Wateren ende Marassen ghenoech: de welcke oock het landt verstercken, ende groote menichte van veelderley visschen gheven.

Vertellinghe aengaende de Zee.

Naedemael wy de Watervloeden ende Rivieren hebben beschreve*n*, soo is wel van noode, eer men voorder vare, een weynich de Oceaensche, dat is, de Groote oft [+] de wilde Zee te besoecken: aenghesien die niet alleenlijck om de ghebuerschap ende byvoeginghe met desen landen, maer oock om veel ander oorsaken, een besonder lidt is, jae Vader ende Hooft van alle dese Nederlandtsche Provincien: deshalven wel nootlijck is voor al daer af te verklaren. Soo is dan te weten, dat het aensicht van de Oceaensche oft wilde Zee, groot, oneyndelijck ende hooghmoedich is: maer grouwelijck, vreeselick ende seer sorghelijck als zy haer vergramt ende opblaest: jae wordt met sulcke raserye ende tempeeste beweeght, dat zy somtijdts de Landouwen ende Landtschappen, overloopt, verdrinckt ende overdeckt.

[+]De Zee is een groot lidt der Nederlanden.

Byvoeghsel.

[Waer van vele Historien vermelden, ende de teeckenen zijn noch heden ten daghe blijckelijck, als dat die Zee door winden ende tempeesten, selfs den mondt vanden Rijn soo versandt [+] ende verstopt heeft, ontrent de*n* jare ons Heeren 850, dat den Rijn die by Catwijck op Zee plach zynen uytganck te hebben, verstopt zijnde opghejaeght is, dat hy by Dordrecht ingheloopen ende doorghebroken, hem eenen uytganck inde Zee ghemaeckt heeft. Het welcke wel een van de meeste hooge vloeden ende schadelijcke tempeesten der Zee gheweest is: hoe wel de Historien daer kleyne particulariteyt van bewysen. Voorts lesen wy nu van andere hooge vloeden de welcke groote schade hebben ghedaen. Als in ‘tjaer 1176 (wanneer in Hollandt ende inde bylighende landen bykants alle menschen ende beesten verdroncke*n*, behalve*n* die hun op hooghden konde*n* salveren. Int' jaer 1230, onder Keyser Otto den vierden ginck by na geheel Vrieslandt onder: in welcke vloedt men acht dat wel hondert duysendt menschen verdroncken zijn. Int' jaer 1374 in Octobri, geschiede groote schade door het water in Vlaenderen. Int' jaer 1400 gheschiede eenen hooghen vloedt, den Vriesschen vloedt genoemt. Int' jaer 1420 liepen sesthien Dorp by Dordrecht in, ende elders oock vele. Int' jaer 1505 was soo hoogen vloedt, dat men Cabeljauwen ende Wytingen voor Groeninge*n* vinck, diemen S. Galle vloedt noemde. Ende int' jaer 1509 braecken wederomme de Dijcken deur, ende werdt Cosmi ende Maniam vloedt ghenoemt. Int' jaer 1530 gheschiede den vloedt, S. Michiels vloedt ghenoemt: ende int' jaer 1551 Pontiaens hooghe vloedt. Int' jaer 1570 op Alderheylighen heefter eenen hooghen vloedt uyter Zee soo opghe-

[+]Hooge vloeden in Nederlandt ghebeurt.

loopen, dat in ses ofte seven Provincien tot in Denemarcken toe, men gheschat heeft by de hondert duysent menschen gebleven te wesen.]

Maer al ist dat de Zee op haer zyde in dese Provincie, besonderlijck in Zeelandt (alsoo wy hier nae bescheeden sullen ter bequamer plaetsen) seer groote ende sware schaden heeft ghedaen: zijn niet te min door konste ende + behendicheydt der inwoonderen, de Dijcken, Dammen ende andere Bolwercken en*de* Wallen alsoo ghebetert, ghehooght, versien, ende de sorghelijcke plaetsen alsoo versekert ende bevesticht, datter gheen overgroote schade meer en kan ghekomen, het en ware eenighe seer grouwelijcke ende ongewoonelijcke tempeeste over quame, ende op eenen selven tijdt den Noorden windt ten Westen gheweldichlijck aenkomende vloedt ende getyde opwierpe ende voortdreve.

+Hoe de Zee in Nederlandt geroemt wordt.

Byvoeghsel.

[Alleen inde Eylanden van Zeelandt wordt gherekent dat het wel over de 40 mylen weeghs lenghde, de Zee met Buytendijcken uytgehouden wort, behalve*n* dat de Zeeduyne*n* oft Sandtberghen beschermen. De onkosten daer van + werden gheschat op dese maniere. Elcke myle wordt gherekent op 1400 Roeden, elcke Roede op twaelf voeten: ende elcke Roede wordt d'een door d'ander gheestimeert op tsestich gulden: welck ware elcke myle vierentachtentich duysendt gulden, ende soude bedraghen op de veertich myle*n* drie milioenen ende drie hondert ende tsestich duysendt gulden, behalven de binnendijcken van oudts ghemaeckt, ende dat die jaerlijcks kosten te onderhouden.]

+Costen van de Dijcken eeuwelijc in Zeelandt.

Het ware overtellich hier te schryven van schipbrekinghe, versinckinghe, verdrinckinge en*de* ander schaden die de vergramde Zee doet: want men kan lichtelijck dencke*n* dat de schepen in de wyde ende volle Zee, ghelijck in de + Vlaemsche Zee, ligghende, veel min in sorge staen: aenghesien die meer ruymten en*de* middels hebben om te dryven ende te loopen sonder eenighen teghenstoot. Ende hoe wel de schepen schynen tot in de Locht te vlieghen, ende wederom in den afgrondt te sincken: dit is heur welvaert, dat de welle*n* ende baren om de breedde ende wijdde niet en breken, gelijck in de Middellandtsche Zee, maer heure*n* loop volghende sincken ende vallen ghelijckelijck ende gheheelijck. In de enghe ende nauwe + plaetsen, ghelijck de langhe stroome ende canale van Enghelandt, lyden de schepen groot perijckel ende schade, deur wellen ende baren: Maer noch meer herwaerts over van Cales af, ende over al aende zyden van Vlaenderen, Zeelandt ende Hollandt, midts de groote beroerte der Zee: want als zy van ure tot ure + beroert ende van de winden ghedreven, ende heuren ongheduerighen back van de vloeden ende ghetyden beslooten wordt, soo vergaderen, besonder in het nedersincken, hier en*de* daer groote sandtberghen, die onversienlijck veel + sorghelijcke Clippen ende Bancken maken, daer de schepen dickwils gherake teghen te stooten ende in den grondt te sincken tot heur verderffenisse. Het selve perijckel gebeurt den schepen in den inganck vande Havenen, ende bykants over al in de Schelde, van de Zee af tot Antwerpen toe. Niet te min over al zijn geschickte ende vervarene Piloten, die gagien

+Onderscheidt tusschen de Spaensche en*de* Vlaemsche Zee.

+De engden zijn sorghelijck in de groote Zee.

+Oorsaeck van perijckel ter Zee in Nederlant.

+Wat Zeebancke*n* zijn.

ontfanghen van de Steden: de welcke niet alleenlijck de schepen en gheleyden, maer stellen daghelijcks eenige merckelijcke teeckenen aen alle de Bancken, om daer toe te sien nae het vermoghen der menschelijcker voorsichticheydt. De winden die de Zee meest beroeren ende quellen, ende vervolghens het aerdtrijck meest beschadighen, zijn Noord ten westen, West, ende Zuydwest. Ook wordt de + Zee altijdt ghewisselijck ghequelt en*de* beroert, + alsoo Cornelius Tacitus schrijft, door de nieuwe ende de volle Mane. Want boven de kracht van sulcke constellacie, soo gevoelt het levende water, welck nae de*n* loop der Manen meerdert ende mindert, een grooter wassinge ende kracht in dese twee pointen van de nieuwe ende volle Mane: ende veroorsaeckt daer door een wonderlijcke beroerte in de groote wilde Zee. Welck de krijchslieden van Cesar + die in Enghelandt overscheepten, niet en hebben gheweten: lydende deshalven seer groote schade in de selve Zee ende Havene, also Cesar in het vierde Boeck der Commentarien schrijft. Naedemael wy nu gheraeckt zijn in dese aenmerckingen ende wonderlijcke werckinghen van vloeden ende ander saken die de Mane in dese Zee bedrijft: soo sulle*n* wy niet buytens weeghs, sonder voorder te loope*n*, wel kortelijck ende grondelijck daer af vertellen, tot onderwysinghe der menschen: want het zijn treffelijcke ende wonderlijcke saken: daer wy kennisse af hebben door aenmerckinghe, ende door onderwysinge die wy van anderen hebben verstaen: midts welcke vertellinghe, wel klaerlijck ende ongetwyfeltlijck sal blijcken, dat eyghentlijck de Mane alleen (andere moghen al schryven ende segghen wat zy + willen) door het middel van heur aspecten ende t'samenvoegingen met de Sonne ende andere Planeten, de vloeden ende ghetyden inde Zee veroorsaeckt ende voortbrengt. Soo seg ick dan, ghelijck wel waergenomen ende daghelijcks openbaerlijck gesien wordt, dat als + de Mane vanden Horizon oft Ghesichtrinck opgaet, soo begint de Zee te swillen ende opgheblasen te worden, ende loopt na het Westlandt, als oft zy begeerde der Manen gheselschap te houde*n*, tot dat de Mane aende Middaechsche linie gheraeckt: ende van daer opstyghende nae het Westen, soo keert de Zee oock allengskens nae hare palen, totter tijdt toe dat de Mane heur verbergende voor ons, onder den Horizon gaet. Als dan de Mane onderghegaen is, en*de* den loop neemt na d'Antipodes, soo beghint de groote wilde Zee wederom op een nieuw, op te blasen ende te bortelen, als willende opstaen van heuren bedde, haer volghende soo langhe tot dat zy geraect aen de Middernachtsche linie. Als nu de Mane van daer wederom af komt nae onse Hemisphere, soo komt de Zee oock weder op haer plaetse, als oft zy woude den afscheydt + nemen. Hier door ghebeurt dat wy in vijfentwintich uren luttel min oft meer, tweemael

+Wat winde*n* den Nederlanden meest contrarie zijn.

+De nieuwe Mane beweeght de Zee, ende waerom.

+*Caesar lib. 4. De bello Gallico.*

+De Mane oorsake van den vloedt in de Zee.

+Op wat tijt de Zee op swilt.

+In hoe veel uren de Zee vloeyt ende ebt.

hebben getyde van vloedt ende ebbe: hoe wel dat de oude ende nieuwe Schryvers (moghelijck door een maniere van spreke*n*) maer vierentwintich uren en schryve*n*: welck alsoo soude gheschieden, waert dat de Mane gheenen anderen loop en hadde dan die haer gheweldichlijck geeft de overste hemelsche beweginghe van Oost tot West. Maer ghelijck zy + met desen achterwaerts gaet, volghende haren natuerlijcken loop, als ander Planete*n* van West tot Oost, ontrent een ure tijdts: alsoo oock ter tijdt van de herloopinghe achterwaerts besteedt zy meer dan vierentwintich uren midts de vertooninghe voor de Teeckenen: ende bedraeght soo (ghelijck ghesegt is) ontrent vijfentwintich uren: Anderssins soude de vloedt alle dage*n* op de selve ure komen, welck niet en geschiedt, soo wel kennelijck is, ende hier nae verklaert sal worden. Laet ons nu ten aller eersten in het gemeyn besien wat de Mane inde groote wilde Zee bedrijft: daer nae sullen wy voorts in sonderheydt van onse Belgicksche Zee schryven. In de wereldt + zijn drierley soorten ende ghesteltenissen van Zeen. D'een is soo enghe en*de* soo nauwe tusschen d'aerde besloten, ghelijck de Swedische ende Lijflandtsche Zee, ende oock de Swarte Zee, ghenoemt *Pontus Euxinus,* dat zy gheenen bloedt noch beweginghe en heeft van de Mane. D'ander is enghe ende lang, ghelijck onse Middellandsche Zee, de welcke waerachtichlijck beweginghe en*de* vloedt heeft, hoe wel datment' nauwelijck ghewaer en wordt, dan alleenlijck in de Veneetsche Zee, in heuren wederkeer uyt den Oosten. De derde is + d'Oceaen, te wete*n* de groote wyde wilde Zee: ghelijck de Spaensche, Engelsche ende Belgicksche Zee: die groote ende blijckelijcke beroeringhen en*de* vloedinghen hebben: daer wy wat af sullen spreken. Achterlatende dan om + der kortheydt wille, de meyningen der Astrologiennen en*de* Physiciennen, sullen wy volgen de onghetwyfelde bemerckinghe der Schippers ende Bootghesellen: sonder te volghen heur maniere van te bescheede*n* met de Hooftwinden ende deelen van dien: maer sullen liever bescheedt ende deylinghe maecken met de ghemeyne uren, op dattet een yeghelijck dies te lichtelijcker verstae. De Zeevloedt ende het Ghetyde komt met den loop der nieuwer wassender Manen van West nae Oost: ende onder wegen gheen Eylanden vindende daer hy in gedrongen wordt, vliet soetelijck voort, soo dat men nauwelijck den vloedt ghewaer wordt, ghelijck in Canarien ende Madere. Maer aen vast landt komende daer hy ghedronghen ende ghedwonghen wordt, betoont daer oock wonderlijcke en*de* menigerley wercken, in menichte ende lanckheydt van tyde, nae de gelegentheydt en*de* Havenen des landts.

+Hoe het kan dat de vloedt gheschiedt meer dan in 24 uren.

+Drie soorte*n* van Zeen ende hoedanich.

+De groote Zee is wijdt.

+De Schippers meer te volghen als de Astrologienen.

+ In de custen van Guinee, van Afrike, Spangien, Gasconien, Bretanien, en*de* van Yrlandt, daer bykants al op eenen tijdt ende sonder teghenstoot de Zee komt, is het ghetyde van den hooghen vloedt, in de nieuwe ende volle Mane, ten drie uren nae middagh, en*de* ten drie uren nae middernacht: ende leeghen vloedt oft ebbe ontrent neghen uren des morghens, ende neghen uren des avonts: Ende in sommighe landen ende custen, naemlijck te Caep Verde, te Calis, Rochelle, Fontenay, ende in de Sorling eylanden van Enghelandt, wast ende hooght de voorseyde vloedt, op de selve mate, te weten, ontrent vijfthien Roomsche voeten. Die sal hier mede genoech wesen dan de groote wilde Zee in het ghemeyn, sonder te spreken van de Indiaensche Zeen, Ooster en*de* Wester, daer de vloedt door der Manen bedrijf vreemde ende verscheyden wercken doet, maer niet so seer buyten schreve als herwaerts over. Laet ons nu wederom keeren tot onse *Belgica* welck bespronghen ende beslooten wordt,

+Schoone ae*n*merckinghe van het ghetyde in de groote Zee.

midts belettinge ende hindernisse uyt Schotlandt ende Enghelandt, van + twee verscheyden Getyden ende Zeevloeden, d'een komende van Noorweghen, ende d'ander uyt den groote*n* back van Engelandt ende Normandyen, en*de* ghepasseert zijnde door den enghen ende nauwen ghanck tusschen Calis ende Dovre, volgende zynen loop streckt bykants tot aen het uyterste van Hollandt: ende aldaer teghenkomende den anderen Zeevloedt die van Noorwegen komt, blyven een wyle tijdts by malkanderen, met vreemden schick: voorts loopt elck wederom te rugghe van daer hy komen is. De loopinghen ende beweghinghen van dese Zeevloeden worden betoont te wesen tweederley ende verscheyde*n*, om veel redenen en*de* oorsaken: besonder want men siet ter eener zyden, dat t'Abberdon in Schotlandt te Warwick in het uyterste van Enghelandt, ende in d'Eylanden van Denemarck, genoemt Heylichlandt, komende van den Zeevloedt uyt Noorweghen, hoogh water is inde nieuwe en*de* volle Mane, des daechs ontrent twaelf uren, ende des nachts ontrent twaelf uren: Ter ander zyde*n* te Calis te Boloigne, ende op een zyde te Vlaendere*n* waerts, komende van den andere*n* Zeevloedt uyt den voorseyden grooten back van Enghelandt, doet de vloedt de selve weckinghe, welck nae het uytwysen der Landtkaerten, met een ghetyde alleen niet en soude moghen geschieden. Daer en boven siet men oock, dat beyde de vloeden in heuren loop ende ganck, op besonder plaetsen verscheyden werckinghen doen: Ghelijck te Sluys in Vlaenderen is hooghe Zeevloet t'een ure, t'Arnmuyden in Zeelandt ten twee uren, t'Amsterdam in Hollandt ten drie uren, en*de* daer na inkomende door de boesemen ende de rivieren, verspadet noch meer: Soo is te Bergen hoogh water te vier uren, ende t'Antwerpen te ses uren: En*de* in alle dese plaetsen gheschiedt met de quartieren van de Mane, te weten, int' eerste ende int' leste, dat leegh water is ter selver uren alst hoogh was met de volle oft nieuwe Mane. Te Calis over al in Vlaenderen, Zeelandt ende Hollandt wordt ghemeynlijck het water oft ghetyde ontrent achthien voeten hooghe: maer alst een enghde vindt daert' in ghedronghen wordt, soo styghet veel hooger, ende op sommige plaetsen boven maten: Gelijck te Bristo in Cornovaille, wasset wel sesentsestich

+Oorsake va*n* werckingen van den vloedt in Nederlant.

Voeten, ende te Sint Malo in Bretanien, ende te Sint Michielsbergh in Normandyen komet hooger dan negentich voeten, Roomsche mate. Maer men moet verstaen, dat de vloedt van de nieuwe Mane af tot het eerste quartier, altijdt wat kleynder wordt, te weten, dat het ghetyde niet soo hooghe en komt: ende valt dit quartier af tot de volle Mane wordet altijdt hoogher ende meerder: Van de volle Mane tot het leste quartier, wordet kleynder: ende van het leste quartier tot de nieuwe Mane wederom grootter: Soo dat in elcken loop der Manen, ghenoemt int Latijn *dies Lunationis* de twee quartieren den Zeevloedt hooger maken, ende de ander twee leegher. Voorts boven de aspecten der Sonnen, gheven de aspecten ende tsamenkominghen der Manen met d'ander Planeten, toeneminghe ende afneminghe des vloedts diesghelijck oock de ghelijckheydt en*de* onghelijckheydt van de wijdde ofte afstandt der Manen [+] ende der Sonnen, het nae by wesen oft verre afwesen der selver van de aerde, het bystaen oft afstaen van onse Hemisphere, de levende wateren, ende de winden, maken veranderinghe in den vloedt oft het ghetyde: welck in alle dese ende andere plaetsen in het ghemeyn zijn aenkomste verspaeyt ende achterstelt een ure ende thien minuten des daechs, te weten: Als heden het getyde t'Antwerpen aen komt te ses uren: soo sal het morgen wederom keeren te seven uren ende thien minuten: ende ist heden te Mechelen te seven uren: soo sal het daer morghen wesen te acht uren ende thien minuten: ende achtervolght dus van daghe te daghe over al ende eeuwelijck dese verspadinghe, overmidts de twee contrarie loopen der Manen, waer af den eenen by nature, ende den anderen by gheval toe komt. Als men dit eens weer ende verstaet: soo ist altoos genoech tot alle plaetsen. In der voeghen dat overmidts dese ende meer andere redenen die wy om der kortheydt wille achterlate*n*, klaerlijck ghemerckt ende bewesen wordt, dat de Mane eyghentlijck alleen (hoe wel de Sonne ende andere Planeten daer toe sterckte gheven) den vloedt ende het ghetyde veroorsaect ende voortbrengt, ghelijck hier door gheseght [+] is: ende dattet gheenen elementschen oft natuerlijcken loop des waters en is, soo sommighe willen segghen: want waert' alsoo, daer en soude noch vloedt noch ebbe wesen: midts dat de Zee altijdt effen ende met ghelijcke beweginge soude zijn, ende altoos nederwaerts loopen, niet op ende neder by ghetyde, gelijck de Mane met haren loop ende kracht, teghen de nature des waters, daer toe is bedwingende. Waer de natuerlijcke loop des waters sonder ebbe oft wedervloedt, ghelijck sonder vertreck van tijdt ende plaetse: sonder twyfel het soude de gantsche aerde overdecken ende verdrincken. Nu wy aldus de Zee overloopen, ende bykants den grondt gheraeckt hebben: sullen oock haer diepte stellen in vier de [+] voornaemste plaetsen: Ten eersten, tusschen Calis ende Dovre zijn vierentwintich cubiten diepte, rekenende ses voeten voor den cubit: want dit wordt hier te lande alsoo ghebruyckt: Tusschen Zeelandt ende Enghelandt drieentwintich cubiten: Tusschen d'Eylandeken Wich in Enghelandt, en*de* Normandyen, achtentwintich cubiten: en*de* schier over al soo veel in desen grooten back: ende hoe breeder oft wyder in de Zee, hoe dieper: soo dat ontrent de Sorlingen, de Zee alreed diep is meer dan tsestich cubiten van de voorseyde mate, bedraghende meer dan hondert ende tachentich Florensche cubiten: voorts strect dese diepte oneyndelijck in den grondt. Maer om weder te komen tot ons eerst ende voornaemst opset: na dat nu ghenoech vertelt is van de schaden ende ongerieffelijckheden die de groote wilde Zee desen landen eensdeels doet daer teghen strydende in gramschap: soo is wel betamelijck hier te verhalen de profyten en*de* gerieffelijckheden die zy

[+]Van waer de verscheydenheydt der vloedt komt.

[+]Den vloedt is niet van den natuerlijcken loop des wateren, maer van het aensicht der Manen.

[+]Diepte der Zee op verscheyden plaetsen.

der gantscher + Provincien doet, gherust, stil, ende vredelijck wesende: de welcke voorwaer soo veel ende groot zijn, dat onghetwyffelijck sonder die, het landt nauwelijck en soude konnen onderhouden de helft van de groote menichte des volcks dat hedensdaeghs hier woonachtich is. Want al is 'tlandtschap redelijck vruchtbaer, gelijck hier voor verklaert is, nochtans en ist niet ghenoechsaem om het volck te voeden: noch de menschelijcke kloeckheydt en soudet niet konnen onderhouden van andere noodtsakelijcke dinghen: Maer het gherief der Zee brengt in het ghemeyn van alle Provincien, allerley goeden, niet alleenlijck tot lijfkost, maer oock tot alle menschelijcke noodtdruft: om dese landen, ende oock andere wel te versien: alsoo wy sullen verklaren in de beschryvinghe van Antwerpen, daer het fondement der Cooplieden is, die over al den coophandel dryven. Dese gherieffelijcke geleghentheydt is oorsake dat dit lande wordt een haven, stapel ende marckt van gantsch Europe, jae soo men siet van de gantsche wereldt, van Oost tot West: waer uyt sulcke neeringhe, handelinghe, manghelinghe ende sammelinghe gheschiedt, dat ontallijcke veel uytlanders ende inlanders deshalven herwaerts over komen. Het eyge*n* nut ende profijt van de voorseyde wilde Zee, boven alle + het gherief ende ghemack, is soo groot, dattet zyner grootten wel weerdich is: ende het selve is gheleghen, soo men wel mercken mach, in de ontallijcke menichte va*n* allerleye visschen die daer ghevanghen worden: welcke niet alleenlijck den kostelijcken lust der rijcker vervullen ende versaden: maer geven oock eensdeels voedtsel den armen menschen: spysende niet alleen dat volck, maer oock heur beursen stoffere*n*de: want hen schiet soo veel over, dat zy eensdeels Vranckrijck, Spangien, Hoogduytslandt, Enghelandt ende andere landen mede deylen: jae senden oock over tot in Italien de gesouten visschen, besonderlijck Salmen ende Haringhen.

+De profyte*n* der Zee.

+Overvloedicheyt van visch.

Ende aenghesien dat ghesouten visch seer + hoogh ende groot wordt gheacht: soo heb ick voorghenomen wat besonderlijck te segghen van driederley voornaemste ghesouten visch,

+Hoedanich ghesouten visch in Nederlandt.

naemelijck Haring, Cabeljau ende Salm: ende ten eersten van d'uytnementlijckste, te weten Haring. Soo sag ick dan dat den Haring, in Latijn ghenoemt *Halec*, noch in Rivieren, noch inde Middellandtsche Zee, noch in de Spaensche, noch in eenighe andere, ghevonden en wordt (mijns wetens) dan alleenlijck in dese Noordsche wilde Zee. De grootte, gedaente ende goedtheydt der selver als zy ghesouten ende ghedrooght zijn, is eenen yeghelijcken wel bekent: daerom laten wy dit varen, ende sullen liever wat spreke*n* van heur nature ende menichte. Desen aerdt van visch [+] komt uyt het uyterste va*n* de Noordsche Zee: ende worpt hem in wonderlijcke ende onghelooflijcke menichte te landtwaerts: beghinne*n*de hem te vertoone*n* in de Duytsche, Schotsche ende Engelsche Zee ontrent den Herfst. Ende soo de koude vorst vroegher begint, soo den Haring eer tevoorschijn komt, ende in veel grooter menichte: waer uyt wel blijckt, dat hy de koude ende vervrosene Zee vliedt: ende vervolghens uyt den kouden ende warmen tijdt, kan men lichtelijck geweten oft in dat jaer den Haringvanck goedt sal wesen of niet, ende spade oft vroech: aldus komt den Haring aen, ende schiet zijn saedt in dese bequame Zee, tot nae Kersmisse. De reyse der Haringhen, die hier te lande komen (ick late te spreken van d'ander die heur meer Noordwaerts houden, als nae Noorweghen ende Sweden) is rondtom d'Eyland van Schotlandt ende Enghelandt, ende keeren dan soetelijck wederom in de wyde Zee. Ende ghelijck wy gheseyt hebben tot hier toe, ende alnoch segghen, het blijckt merckelijck dat gelijck schier allerley voghelen te sekeren tyde ende saysoene vervlieghende locht ende landt veranderen: alsoo oock bykants is met allerley visch der Zee, groot ende kleyn, die door Goods ingheven, tot oorboor der menschen, met der tijdt water ende landt veranderen.

[+][...] Zee is.

[+] Iae het schijnt voorwaer dat de voorseyde Haringen hier toe in sonderheydt van de nature ghesonden worden: want zy komen by den oever der Zee heur vertoone*n*, ende loopen besonderlijck gheerne daer zy vuyr, licht oft menschelijcke kreatueren sien, als segghende, vangt my, vangt my. Zy hebbe*n* sonder twyfel onder hen eenen Koninck ende Leydsman [+] ghelijck de Byen: maer die Koningen en zijn niet grooter noch anders gestelt dan d'ander Haringhen: ghelijck de Koningen der Byen grooter zijn dan de Byen int' gemeyn: maer hebben een teecken op het hooft ghelijck een kroone, ende zijn roodtachtich van verwe, besonderlijck opt' hooft. Dese Koninghen trecken voor, ende hen volghen ende verselschappen een wonderlijcke groote menichte Haringhen: ende want zy blinckende ooghen hebben, ghelijck vuyr, ende des nachts schynen als blixemen, worden daerom geheeten Zeeblixemen ende Merstralen. Zy nemen aes [+] ende voedtsel bykants buyten nature van alle andere visschen, alleenlijck van het water: ende sterven soo haest als zy uyt het water zijn, ende de locht ghevoelen. Zijn goedt van smake versch ghegheten, maer ongesout: ende moeten soo haest als zy ghevanghen zijn, ghesoden worden: anderssins sonder Sout bederven terstondt, als wesende van een seer teere ende leckere natuer. Dese Zee en heeft maer eenerley soorte va*n* Haring: maer midts het bereyden worden wit ende roodtachtich ghevonden: welck van de bereydinghe ende pekel, maer niet van het gheslachte komt. De [+] witste worden van nature*n* de verste: de welcke als meest verderffelijck, terstondt heel ghesouten worden, soo haest als zy in de Zee gevanghen zijn, ende worden ghedue*r*ichlijck behouden en*de* bewaert met de pekel in tonnen. De magherste worden roodt gemaeckt, ende alleenlijck thien oft twaelf uren int' Sout gehouden, ende daer na in den roock gedroocht, ende krygen alsoo roodtachtige verwe. Ende

[+]De visschen der Zee zijn passagiers.

[+]Hoedanich de Koninge*n* der Haringhen.

[+]De Haringen en worden niet gevoedt dan van water.

[+]De witte Haringhen vetter als de roodtachtighe.

beyde dese soorten worden aldus goedt ghehouden sonder bederven, meer dan eenighen anderen drooghen oft ghesouten visch, uytghenomen de Salm. Den eersten Haringvanck gheschiedt hier by den lande korts nae + Sint Jansmisse: maer is weynich en*de* slecht, soo dat desen Haring geacht wordt als overblevelinck, die int' voorleden jaer verdoolt ende te nae den lande gheraeckt is. Maer ghemeynlijck gaet men wyder in Zee visschen, drie mael des jaers, te weten, in Oogstmaendt, Herfstmaend en*de* Wijnmaend, tot het midden van de Slachtmaendt: maer den overvloedichsten ende besten Haringvanck is van het midden der Herfstmaendt tot het eynde der Wijnmaendt: ter welcker tijdt dese visschen meer nae Schotlandt trecken dan t'eenighen anderen tyde, en*de* zijn t'samen overvloedigher + ende getydiger. Want men siet merckelijck, dat zy hier naerder den lande komende, magherder worden: mogelijck door de vermoetheydt onder weghen, soo sommighe willen segghen: oft na mijn duncken, door de nature des waters ende des grondts. De menichte ende het ghetal der vissschers ende schepen, besonder van dese landen, oock uyt Vranckrijck, en*de* sommighe maer weynighe uyt Engelandt, die dan ter tijdt daer komen visschen, is schier onsprekelijck en*de* oneyndelijck. Maer wy sullen hier nu spreken alleenlijck van het ghene dat dese Provincie aengaet ende onse beschryvinghe, het welcke het meeste van allen is. Soo seg ick dan, dat ick neerstelijck ondersocht hebben*de* in Vrieslandt, Hollandt, Zeelandt ende Vlaenderen (want van ander landen en wordt niet sonderlinghs uytgesonden) hoe veel Buysen ende Booten gemeynlijck uytvaren ter tijdt van peys ende vrede, tot dese visscherye, bevonden hebbe (hoe wel dat andere veel meer segghen) wel seven hondert schepen van de voorseyde twee soorten: En*de* men rekent dat elck schip in de drie voorghenoemde reysen, d'een door d'ander vanden eenen tijdt tot den anderen, ten aller minsten tseventich lasten Harings ghevanghen ende te lande ghebracht heeft: welck in het heel bedraghen soude negenenveertich duysent last: + elck last houdende twaelf tonnen, ende elcke tonne van acht hondert ende neghen hondert

+Wanneer men de Haringhen vangt.

+Hoe het kom*m*t dat wy soo maghere Haringhen hebben.

+Wat profijt de Haring den Nederlanden aenbrengt.

tot duysendt Haringhen toe. Een last gheldt ghemeynlijck, d'een soorte door d'ander gherekent, thien pondt groot, elck pondt geschat op drie kroonen, oft ses gulden: ende dit al te samen in een somme begrepen, bedraecht vier hondert neghentich duysendt ponden groot: dat is een milioen, ende vier hondert ende tseventich duysendt kroonen.

+ De tweede voornaemste soorte va*n* visschen die ghesouten worden, is de Cabeljau: ghemeynlijck int' Fransoys gheheeten *Molae,* in Latijn *Asellus major,* tot onderscheyt van *Merluz,* dat is Schelvisch, in Latijn *Asellus minor.* Desen Cabeljau is soo groot dat eenen somtijdts weeght over vijftich pondt: en*de* is goedt om eten versch ende ghesouten. Hy komt t'zynen tyde om ghevangen te worden in het meeste deel van de maenden des jaers, maer seer overvloedichlijck de drie Wintersche maenden lanck, in dese byliggende Zee, ende besonder in de Vrieslandtsche. Wordt ghenoech gevangen ende ghesouten 'tgantsch jaer door, met sulcke menichte, dat dese visscherye jaerlijcks den lande by brenght meer + dan vijf hondert duysent kroonen.

+Verscheyde*n* namen van den Cabeljau.

+Het profijt dat de Cabeljau den Nederlanden aenbrengt.

De derde voornaemste soorte van visschen die gesouten wordt, is Salm: in Latijn *Salmo* ende *Sulmo* ghenoemt: grooter dan de Cabeljau, ende seer goedt versch ende ghesouten: wordt herwaerts over ghevangen in Hollandt ende in Zeelandt bykants t'alle tyden: maer de meeste vanck gheschiedt in April, Mey en*de* Braeckmaendt: ende wordt met soo groote menichte ghesouten, dat dese visscherye des jaers bedraecht veel meer da*n* twee hondert duysendt kroone*n*. Hier uyt kan men mercke*n*, nademael dese drie soorten alleen van ghesouten visschen (afkortende den prijs van het Sout) bedraghen desen lande in luttel maenden meer dan twee milioenen kroonen: wat grooten schat de vischbanck in het ghemeyn 'tgantsch jaer duerende, by mach brenghen: welck niet te verdencken noch te ghelooven en is, als een onspreeckelijck ende oneyndelijck wonderwerck. Daerom willen wy voort varen op een ander.

De voornaemste Bosschen ende Wouden.

+ Het bosch van Ardennen, also Cesar schrijft, is by zynen tyden geweest het meeste van gantsch *Gallia,* als beginnende van den Rijn af met een onmatelijcke grootte midden door het landt van Trier, komende t'eener zyden tot de palen der landts van Doornick, en*de* ter ander tot het landt van + Rheims, strecke*n*de in de lengde meer dan vijf hondert Walsche mylen. Nu by onsen tyden is dit noch het meeste bosch va*n* *Gallia:* maer midts de bouwinghe ende bewooninghe seer vermindert: ende de deelen die noch overblyven tot bosschagie, en strecken vant' een eynde tot het ander niet: aenghesien de houtwassen dickwils uytgheroyt, ende de namen verandert, ende hier ende daer sommige stucken + tot landtwinninghe ghebracht zijn. Het is meest ghebouwet doorgaens van Dietenhoven af tot by Luyck, bedraghende in de lengte ontrent dertich mylen: het middelste is Sint Huybrechts, welcke plaetse, soo Gemma schrijft, gestelt is tot sesentwintich grade*n* ende veertich minuten van lengde: ende vijftich graden ende vier minuten van breedde. Dit bosch is vol van allerley seer hooghe ende dicke boomen, die het selve seer schoon ende lustich, gerieffelijck ende oorboorlijck maken.

+*Caesar lib. 5. & 6. De bello Gallico.*

+Wijdde va*n* het bosch va*n* Ardennen.

+Waer Arde*n*ne boschachtiger is.

+ Het seer schoon en*de* groot bosch van Mormaut in het landt van Henegouwe, beghint by Quesnoy, ende streckt Zuydtwaers nae Vermandoys, sommige mylen verre, begrypende steden ende dorpen, en*de* andere ghehuchten ende huysinghen, met veel vloeden en*de* seer klare levende wateren. In dit bosch wordt groote menichte van kolen ghemaeckt ende ghebrandt: deshalven sommighe willen segghen, dattet een deel is van het oude bosch + *Carbonaria Silva* ghenoemt: maer andere bevestighen dat dit bosch voorder Oostwaerts is geweest, tusschen de watervloeden de Mase ende de Sambre: en*de* dat het schoon bosch van Harchie een overblijfsel hier af is, daer een dorp staet oock Harchie ghenoemt, met een sterck casteel, in d'welck de Heeren van Barlemont ghemeynlijck haer wooninghe houden.

+Het bosch Mormaut.

+Waer *Carbonada Silva* geweest is.

Het seer lustich bosch van Sint Amand, + desghelijck liggende int' landt van Henegouwe, om dat het daer vast by is, wordt oock ghenoemt het foreest van Raime: en*de* beghint aent' uyterste van Walsch Vlaenderen, aen het groot dorp van Sint Amand, daert' den naem af heeft, ende streckt Oostwaerts tot by Valencijn, seer breedt ende dick. Het foreest van + Raime behoort toe den Heere van Ameries, van welcken wy hier nae sullen spreken: die overste Iaeghmeester van Henegouwe is: want dit bosch brenght dese hoocheydt ende weerdicheydt mede.

+Het bosch van S. Amand.

+De Heere van Ameries groot Iager van Henegouwe.

Het Faignen bosch is oock eensdeels in het + Graefschap van Henegouwe: beginnende by Avenes, ende strecken*de* met een seer groot begrip vervolghens tot Masieres In Vranckrijck, bedraghende meer dan sesthien mylen: maer heeft voortijdt noch wyder gestreckt. Het behoudt noch zynen naem, maer ghebroken, van de *Fauni* ende *Satyri:* ende moghelijck hebben de Poeten daer uyt ghedicht de Fannen met ghehoornde hoofden, ende met Gheyten voeten, midts dat d'eerste inwoonders van dese wildernissen ende bosschen soo wildt en*de* beestelijck zijn gheweest, dat zy half menschen ende half beesten schenen te zijn.

+Waer van het Faignen bosch den naem heeft.

Sonien bosch is in Brabant ontren*t* eenen + schoot grof gheschuts van Bruyssel streckende naet' Zuyden, tot Breine Alend, ende Breine le Chasteat, drie mylen verre. Dit bosch is seer groot ende heerlijck. Begrypende int' ronde meer dan seven mylen, te weten acht

+Sonien bosch.

Duysendt bunderen landts, elck bunder houdende vier hondert roeden of mate*n*, elcke mate van twintich Roomsche voeten: ende nae ghewoonlijck landtsghebruyck worden alle jaren hondert bunderen afghehouwen, die den Koninck inbrengen ontrent vijftich duysendt gulden, bedrage*n*de vijfentwintich duysendt kroonen s'jaers: ende alsoo ten eynde van tachtentich jaren wordt het bosch afghehouwt, en*de* wast wederom op een nieuw als te vooren met allerhande seer groote ende dicke boomen. Dit bosch begrijpt met zynen wyden byvanck veel dorpen, ende het Casteel van drie fonteynen, daerenboven wonderlijcke veel Abdyen en*de* Kloosters. Soo dat t'Somers veel Edelmans ende Borghers, eensdeels door belofte, eensdeels om ghenoechte, aennemen pelgrimagie ende bedevaert te gaen drie oft vier weken lanck met heur huysvrouwen ende gheselschap, door dit seer lustich Woude, besoeckende nu het een klooster ende dan het ander, met groote devotie.

[+] Meerlendael by Leuven is een groot ende seer schoon bosch, ghenoech vernaemt overmidts zijn lusticheydt, ende groote menichte van ghedierten tot der jacht dienende, daer seer groote vryheydt toe is. [+]Meerlendael bosch.

[+] Zaventerloo, gheleghen tusschen Leuven, Bruyssel ende Vilvoorden byt' dorp van Zaventer, daer het den naem af heeft is oock een schoon ende lustich bosch. [+]Zaventerloo.

[+] Grootenhout in Brabant gheleghen, weynich boven Turnhout, daer het rivierken de Aade uyt spruyt, welck voorts in den Nethe loopt, is een seer groot bosch, dickwils doorloopen met de jacht van Vrouwe Marie Koninghinne van Hongarien, der welcker de plaetse van Turnhout toebehoorde, heur leven lanck. [+]Grootenhout.

[+] Marlaigne een bosch in het landt va*n* Namen, beginnende aen het Casteel der voorseyder stadt van Namen, streckt voort Zuydwaerts met een groote breedde nae Philippeville, sommighe mylen weechs lanck, by de Mase, met een hooghmoedighe ende treffelijcke vertooninghe. [+]Marlaigne.

[+] Niepe het voornaemste bosch van Vlaenderen, niet verre van de palen van Artoys by de rivier Leye, van ghelijcke wijdde, maer verscheydenlijck, te wete*n* ontrent twee mylen van Cassel ende Belle gelegen, is een schoon, groot ende oudt bosch, daer een Casteel by staet seer sterck van gheleghentheydt. [+]Niepe.

[+] Nonnen bosch ligt oock in Vlae*n*derlandt, by Yperen, streckende Noordwaerts met groote breedde ende lengde, bevanghende veel dorpen ende sommighe Abdyen. [+]Nonnen.

[+] Poodsberg, een seer groot en*de* rondt bosch, is gheleghen aen de uyterste palen tusschen Vlaenderen ende het landt van Henegouwe, by Geerdtsberghe ende Lessine. [+]Poodsberg.

[+] Wilhelmbosch ligt int' land van Artoys by Rency, daer eenen veldtslach gheschiedt is tusschen Keyser Karel den vijfsten, ende den Koninck van Vranckrijck, int' jaer 1554, gelijck hier nae op zijn behoorlijcke plaetse verklaert sal worden. [+]Wilhelmbosch.

Echterwaldt int' landt van Gheldre, by [+] Arnem, Noordwestwaerts streckende, is een schoon ende lustich bosch. [+]Echterwaldt.

Sevenwolden in Vrieslandt aen de palen [+] van Overijssel, zijn seven groote bosschen by malkanderen ligghende, de welcke eenen van de drie Staten van Vrieslandt den naem gheven, Sevenwolden. Elck van dese wildernissen ende bosschen, begrypen veel landts met seer veel dorpen: welck eenen lust is om te aensien. [+]Sevenwolden.

Byvoeghsel.

[Tot desen tyden minst Bosschagien in Hollandt bevonden worden, sien oock alhier geene by onsen Autheur gheciteert, hoe wel voortijts ‘tlandt vol hout en*de* bosschen gheweest is: waer van het nae het ghevoelen van sommige zynen naem verkreghen heeft. Ende dit leeren ons eerst de oude Historyschryvers, ten anderen de + namen van eenige Dorpen, als daer zijn Voorhout, Noordtwijckerhout, ende andere: item Hazerswoude, Soeterwoude, Aertswoude, Sparenwoude, Iaebswoude. Het selve oock aenwysende, ende eenighe lieffelijcke kleyne bosschen als voor de stadt van Haerlem sonder wreede gedierten seer plaisant: de welcke in de belegeringe int' jaer 1572 afghebrandt zijn geweest: maer naerderhant tot vermakings der borgerye in de*n* ouden valleyen weder ae*n*geplant. En*de* beneffens de overblijfselen van Vrouwen bosch ende Weligenberch, soo bevestighen sommighe dat by nae al de wijdde die daer is tusschen Haerlem ende het dorp Noordtwijckerhout genoemt, ontrent twaelf mylen lang, eertijdts al bosschagien gheweest zijn. Dit wordt oock bevesticht door het seggen van sommige, de welcke achten dat Leyden den naem voert, om dat op den Burg garnisoen lach, het welcke de passanten door de wilde Wouden, soo teghen de wreede gedierte*n* als boosdoeners, convoyeerde ende gheleyde. Hier toe dient mede het Schakenbosch, daer Tacitus van vermeldt, dat noemende *Nemus Sacrum*, wel vermaert door het bancket van Civilis, doen de confederatie der Inlanders teghen de Romeynen ghemaect werdt, welcke oorsake gheweest is van eenen langduerighen krijch. Dit schijnt gheleghen te hebben tusschen Delft ende Leyden, by Voorburg, alwaer een oudt Casteel ghestaen heeft: het welck noch den ouden naem eenichsins representeert (de letteren alleenlijck verset zijnde) want het ghenoemt wordt Stakenbosch, als oftmen seyde Sacrenbosch. Ende op dat wy verswyghen het grousaem bosch, het welck zy segghen by den Haghe geweest te zijn, ende soo vreeslijck dat men hem ontsach daer in te komen: dit is buyten twyfel dat oude luyde*n* verhaelt hebbe*n* dat de Zeecuste van Hollandt met boomen beter is geweest, ende dat zy tot haren tyde veel oude troncken der boomen op den oever hebben sien staen. Waermede Plinius oock + over een komt, de welcke schrijft dat niet verre van de *Cauchi,* groote Eycken op de Stranden ghestaen hebben. Het welck wel te ghelooven is, gemerckt de gesteltenisse van den oever van Tessel ghenoechsaem bevesticht, dat by het Eylandt van Tessel Noordwaerts, vry diep nu in Zee een groot bosch van gheboomten ghestaen heeft. Want men aldaer vele oude troncken vindt, soo dat die strandt by tempeeste*n* voor de schepen seer sorghelijck is, als zy met hare anckeren aen eenige troncken vast gheraken, want zy ghedwongen zijn die af te kerven: ende om dese oorsake wille de Visschers aldaer qualijck konnen visschen. Hadrianus Iunius schrijft

+Wat bosschagien Hollandt voortijdts gheweest zijn.

+Dat alhier bosschagien gheweest zijn.

oock dat ontrent over tsestich jaren herwaerts, eenen Petrus de Santo certificatie beleyt heeft ende op het register doen stellen van een Tesselaer oudt 120 jaren, noch wesende kloeck van memorie ende van lichaem, de welcke by Eede verklaerde dat tot zijn gedencke*n* op de strandt een bosch hadde gestaen. Het welck in sonderheyt oock bevesticht de menichte der troncken die diep uyt de landen ende weyden gegraven werden, die tot het bouwe*n* der huysen gebruyct zijn geweest: welcke boomen eertijdts door het overloopen vanden Rijn uytghespoelt ende nederghevelt zijn ende met slijck ende aerde overdeckt, oft nae het segghen van andere, door eenen langduerighen stormwindt omghemaeyt. Het welck de Cronijcken aenwysen gheschiedt te zijn int' jaer 860. Sommighe schryven dese ruine der boomen toe den krachtighen ghebeden van Willibrordus de eerste Aertsbisschop va*n* Vtrecht, door de welcke hy het heylich bosch den Afgoden geheylicht, miraeckeleuselijck nederghevelt heeft, om Godt beter te leeren kennen. Men leest oock dat int' jaer 863 den Grave Dirck den eersten Grave van Hollandt, behalven Hollandt, oock mede te leene uytghegeven werdt by Lodewijck Koninck van Germanien oft Duytslandt, dat foreest van Wilda, dat is Zeelandt, met alle zijn toebehoorte*n*, ende gaf daer af zijn beseghelde brieven. En*de* in het jaer 1119 beneffens Medenblick ende Enchuysen, het groot bosch stae*n*de was genoemt Creyl, alwaer Graef Floris de tweede van dien naem Grave van Hollandt, ghewoone was te gaen jage*n*, soo wanneer hy tot Medenblick oft Enchuysen plach te wese*n*, waer door hy in twist geraeckte tegen een Vriesch Edelman Galoiges van Galama, die den Grave door zynen rechter arm stack. Oock mede een mijlke van Staveren Noordtoostwaerts was het vermaerde bosch ghenaemt *Fluso*, alwaer int' jaer 335 Koninck Richold eene*n* schoonen lusthof dede maken, daer int' jaer 517 veel boome*n* door de*n* storm omwaeyden. Dit bosch int' jaer 1222 in brant gheraeckt zijnde, de boomen verbranden, ende de grondt veenachtich wesende oock voorts smoorende inbranden, waer door gekomen tot een diepe dal een kleyn Meyrken geworden is, genoemt Flusomeyr, ende metter tijdt grooter wordende *Flusen* ghenaemt werdt.]

Dese Wildernissen en*de* Bosschen des landts zijn vol van allerley jachtghedierte, als Herten, Deynen, wilde Gheyten, wilde Verckenen, Hasen, Conynen, allerley Dassen, Veldtmuysen. Eghels ende andere wilde gedierten die daer overvloedichlick zijn, goedt van vleesche, maer niet soo goedt van smaecke als in Italien: besonderlijck de Hasen. Hier en gebreke*n* noch Wolve*n*, Vossen, noch Fouwynen: maer daer teghen heeft dit landt seer goede Haeswinden ende allerley Iachthonden om dit ghedierte te vervolghen, hoe wel de beste Honden uyt Enghelandt komen.

Hier is wel eenen aerdt van Bracken, Speurhonden of Bloedthonde*n*, in Italiaens [+] *Segugi* ghenoemt, om heuren scherpen reuck int' speuren, de welcke van seer goeden aerdt zijn, soo dat der moeyten weerdt is daer af wat te spreecken: Naedemael de treffelijcke Poete Silius Italicus, die gheleeft heeft ter tijdt van Keyser Nero, daer af merckelijck vermaen maeckt in zynen thienden boeck *de Bello Punico.* Dese voorseyde Honden zijn tweederley, te wete*n* middelbare ende seer kleyne: beyde schoon met langhe ooren, schier tot der aerden toe hangende: ende van alsulcken aerdt, dat soo haest als zy het wildt sien oft riecken, het zy ghequetst oft onghequetst, terstondt seer dapperlijck ende bemerkichlijck de speure vervolghen door bosschen, hegghen, haghen, dalen ende bergen, oft waert' zy, niet ophoudende tot dat zy daer

[+] *Segugi*, Bracken.

aen gheraecken, ende den Iager het selve vertoonen ende ontdecken. Deshalven de vreemdelingen dusdanige Honden herwaerts over soecken te koopen, van wat pryse dat zy oock zijn, om in ander landen te senden: maer het en schijnt niet dat zy erghens dan in dit landt dusdanighen aerdt ende gheslachte konnen voort ghebrenghen. De veersen van den Poete Silius zijn dese:

Vt camis occultos agitat cum Belgicus Apros.
Erroresque ferae, sollers, per devia mersa
Nare legit, tacitoque premens vestigial rostro
Lustrat inavvessos Venatum indagine saltus,
Nec sistit misi conceptam sectatus odorem
Deprendit spisis arcana cubilia dumis.

Daer is noch eenen anderen aerdt van Water honden: eertijdts plegen gebruyct te worden rouwe Speeljoenen, die seer wel dienden: + maer nu is een ander soorte van Honden in Hollandt ghevonden, waer door de rouwe Speeljoenen min gheacht worden: want dese zijn grooter, stercker ende dapperder, wel ghemuylt, ende kort van hayr: ende volghen soo wackerlijck ende haestelijck Endtvogelen ende ander ghevoghelte dat zyt' terstondt vangen, oft ten minsten soo moede ende mat maken, dat hem moet overgheven. Welcke Honden men oock beghint over te senden in andere landen. Dit landt heeft oock Marters, maer luttel: genoech Otters: groote menichte van Fissen, die hedensdaechs overmidts de schoone pelsen ende vellen ghesonden worden door gantsch Kerstenrijck. Beyren ende Dornswynen en zijn hier te lande niet gheboortich, maer worden gebracht uyt Oostlandt: Desghelijck worden uyt Africa hier ghesonden Leeuwen, Tigerdieren, Lochsen, Luypaerden, ende andere dierghelijcke seer schoone wilde levende Dieren. Iae dat meer is, ter tijdt dat ick dese beschryvinge volmaecte, inde Herfstmaendt int' jaer 1563 is hier gebracht eenen Elephant van Indien, ghesonden van den Koninck van Spangien aende Koninck van Bemerlandt zynen neve: deshalven 'tvolck wonderlijck geloop maeckte om dien te sien: hoe wel dit den eersten niet en was, die in dese landen ghesien is geweest: Maer wy en vinden in dese beeste soo groote besondere deucht + ende kracht niet, als de oude Schryvers schryven: wesende soo grof ende plomp van herssenen, als van lyve ende ghesteltenisse: etende ende slickende ghelijck een Vercken al wat het vindt: Dese dronck op een reyse soo veel Wijns, dat hy wel vierentwintich uren lanck voor doodt gehouden werdt: maer bequam daer nae wederom, veel hongherigher ende gierigher dan oyt te vooren.

+Hollandsche Water honden.

+Den Elephant bot ende grof.

Byvoeghsel.

[Hier te lande is noch gheweest

int' jaer 1595 eenen Elephant die den Turcken in Hongarien ontweldicht was, daer nae oock een Kameel.]

+ Het landt heeft over al veel Veldthoenen ende Perdrysen, Fasanten, Tortelduyven ende Quakele*n* met groote menichte: maer niet soo goedt van smake als in Italien. De Lijsters ghelijcken oock niet by de Italiaensche, midts 'tghebreck van bequaem voedtsel: Maer de Meerlen zijn hier beter ende overvloedigher: Noch zijn hier bykants alle andere soorten van voghelen, ter redelijcker wyse: naemelijck Leewercken met groote menichte, moghelijck wel soo goedt ende lecker hier te lande als in Enghelandt, de welcke Polydorus Virgilius soo seer prijst in zijn + historie. Men vindt hier oock menichte van Pauwen, Swanen, Reyghers, Oyevaers, Gansen, Endtvoghelen, Humen uyt Indien, Barbaryen, Oostlandt en*de* Italie*n*, seer schoon, groot ende goedt: Ende redelijck veel wilde ende tamme Duyven van alle soorten: Boven dien groote menichten en*de* veelderley gheslachten van Watervogelen, besonder in Hollandt (alsoo wy ter behoorlijcker plaetsen sullen verklaren) de welcke niet alleen lustich en*de* ghenoechlijck en zijn om te sien ende te vanghen: maer brenghen den ghemeynen volcke groot gherief ende onderhoudt, midts dat zy goeden koop zijn. Hier te lande en ghebreken oock gheenerley Roofvoghelen, meestendeels in dese landen gheboortich, als Arendts, Havicken, Valcken, Sparwers ende Merlins. + Maer aenghesien dat den handel van dese Roofvoghelen te temmen ende t'onderrichten tot verscheyden oeffeninghe van vliegen ende jaghen, soo weerdich ende edel is, en*de* aller eerst ghevonden van dit Nederlandtsch volck: soo moet ick hier een weynich daer af verklaren. Ten eersten seg ick, dat het seer wonderlijck en*de* schier ongehlooffelijck is, dat noch de oude Romeynen, noch de Griecke*n*, noch eenige andere Natie voor oft na, in soo lange*n* eeuwigen tijdt, ende onder soo veel treffelijcke, verstandighe, kloecke en*de* behendighe menschen, noyt en hebben gehadt de kennisse, konste, oft wete, om dese Roofvoghelen te temmen ende te gewennen, dan door dit Nedelantsch volck: noch en zijn oock d'eerste niet gheweest om hen te stellen op de hoocheyt ende grootsheyt van de*n* edeldom des wereldts, want zy in andere landen mogelijck niet en hebben gehadt de menichte ende d'overvloedicheydt die de + lieden van desen landt hebben, de welcke (alsoo geseyt is) hebbende binnen heuren lande bykants allerley Roofvoghelen: nochtans niet te vreden wesende met het ghene dat de nature hen gheeft, hebben als geestighe ende moedighe, ende mogelijck oock als ghewinsoeckende menschen, gevonden in andere landen den oorspronck ende d'overvloedicheydt, te weten in het uyterste van Noorwege*n*: daer de menichte deser vogelen soo groot wesende, het schijnt dat zy de nature ende het bedrijf der voorseyde voghelen soo wel hebben ghemerckt ende gade geslaen, dat een van de vervarenste ende gheschicktste bestaen heeft die te temme*n*, om alsoo te gebruycken en*de* te wercke te stellen: en*de* dit is hem wel geluckt na zijn meyninghe: welck voorwaer gheen slechte noch gemeyne verstandicheden, vonden ende konsten zijn. Want die wel aenmerckt hoe veelderley voghelen datter zijn, als huysghenooten in onse huysen geboren ende levende, gelijckde Swaluwen schynen tamme huysvoghelen te wesen, ende worden verstondt soo vreemdt ende wildt, dattet onmogelijck is de selve te temmen: oock meer andere die kleyn wesende hen tam gelaten by ons, ghelijck de Musschen ende Spreeuwen, keeren terstondt wederom tot heure natuerlijcke wildtheydt ende vreemdicheydt, ons schouwende, en*de* onder

+Voghelen der Nederlanden.

+*Polydor. Lib. 1. Histo. Anglic.*

+De konste van Valcke*n* te leere*n* den Griecken en*de* Romeynen onbekent, maer met den Nederlanders.

+De Belgen gaen de Roofvogelen halen in Noorwege*n*.

heur gheslacht verkeerende: uyt dese aenmerckinghe (seg ick) en heeft niet gheschenen waerachtich te wesen datmen wreede en*de* wilde boschvoghelen, berghvoghelen ende andere dierghelijcke, soude moghen tam oft ghedwee, ende soo ootmoedich ende gehoorsaem maecken, ghelijck dese ghemaeckt worden, al zijn zy alreedt oudtachtich gheworden. Voorwaer dit is een soo weerdighe, edele ende ghenoechelijcke konste, dat 'tghebruyck daer af hedendaechs alleenlijck wordt ghehouden voor groote Heeren ende Edellieden: aenghesien oock de groote costen, soo en betaemt een soo fraeye ende edele oeffeninghe gheenssins den Boeren oft slechten Huyslieden. Om dan wederom op onse voorgaende rede te komen, soo zijn dese Belgen d'aller eerste gheweest, die met heure behendicheyt, cloeckheyt ende langmoedicheyt de voorseyde Roofvoghelen ghetemt, ende gemoedicht hebben tot + genoechte ende profijt, in der voegen dat men den hooveerdigen Arent siet tam ghemaect, hoe wel hy door onverduldicheydt des Valckenaers handt te vast met zijn klampen stroopt, ende somtijdts zijn aensicht met de vleughelen slaet: en*de* quetst de Hinden, Deynkens, en*de* wilde Geytkens: gelijck de Clampvoghel de Hasen, wilde Hansen ende Perdrysen: de Sperwer, de Veldthoene*n*, Quackelen ende Lijsters. Maer boven alle voghelrye en*de* + weydwerck is het lustichste ende heerlijckste van de Giervalcke*n*, ende Valcken tegen Reygers ende Kranen, welcken strijdt in de locht gheschiedt met sulcke bestorminge, ende verweeringhe van partyen nu in de locht en*de* dan op d'aerde, dat den strijdt een langhe streecke blijft duerende, tot wonderlijcke ghenoechte der Voghelaers ende der bystaenders. Dese Nederlanders hebben daer nae oock over al verbreyt in Vranckrijck Hoochduytslandt, Enghelandt, Spangien ende Italien, de edele ende lustighe konste van vlieghen, hebben ghebracht ende brenghen noch daghelijcks groot ghetal van Roofvoghelen, wilde ende tamme, te koope, tot heurlieder groot profijt ende lof, ende tot ghenoechte en*de* kortwyle der + gener diese koopen. De aller eerste (soo Broeder Leander va*n* Bolonien vertelt) die de maniere van te vliegen met Roofvoghelen in Italien heeft ghebracht, noch gheen vier hondert jaren gheleden (wie soude doch gelooven dat een sulcke Natie soo langhen tijdt waer

+Den Arent ghetemt om te vlieghen.

+De ghenoechte van de jacht der Reyghers.

+Wie eerst het vlieghen met Roofvoghelen in Italien gebracht heeft.

gheweest sonder verstandt daer af te hebben) is gheweest Keyser Frederick, toeghenaemt Bacharosse) de welcke uyt Hoochduytslandt nae Roome reysende, onder andere grouwelijcke wercken, te gronde heeft gheraseert de groote stadt van Milan, gheterght wesende om sulcx te doen. Daer na hebbe*n* de Florentynen, + overmidts de groote gerieffelijckheyt, tuynen, hegghen ende hagen seer verre streckende, met veel voeders ende euwssels voor de vogelen, daer zy heur bequame netten, die zy *Ragne* noemen, spreyden, om den Valck ende het Meerlijn daer op te doen vlieghen, die op de vloghel gehouden worden, tot dat dese voghelen vergadert zijn, ende worden soo lange in de locht onderhouden met de loeyer en*de* met een stucxken vleesch, om dat de vogels in dese hegghen ende haghen verborghen, ende ghedreven met steenen ende stocken, uyt de hegghen niet en souden komen, van sorghen dat de Valck van alle zyden vlieghende om die te bestooten, hem daer op niet en strecke: maer dat zy bedectelijck ende stillijck in dese netten ende wanden gheraecken, tot groote genoechte ende oorboorheydt des jagers en*de* vliegers. Maer laet ons sien hoe dese Nederlanders heur versien van soo groote menichte Roofvoghelen. Zy reysen ende schepen alle jaer in de Hoymaende naet' uyterste van Noorweghen, meer dan duysendt vijf hondert mylen + van hier: want ter deser tijdt is die nieu gthevogelte effen in ‘t wesen, ten aller fraeysten, en in groote menichte: daer vangen zy wel lichtelijck dese Roofvoghelen met stercke netten; midts ende vliechelen van Duyven: (ghelijck wy hier te lande in den Herfst met netten ende garen de Vincke*n* ende andere voghelkens vangen) jae met soo groote menichte als zy selve willen: besonderlijck passagier Valcken, die in andere landen vreemdt zijn, en*de* selden ghevonden worden. Zy vangen oock Arenden, maer luttele: want dese hebbe*n* heur + eyghen landt in Spangien, van waer Keyser Karel de vijfste tseffens op een reyse dede bre*n*ghen vierentwintich dusdanighe vogelen, die hy Paus Leo den thienden tot een gifte gheschoncken heeft. Zy vangen daer oock Giervalcken ghenoech, maer niet te veel, want die te seer edel ende groot geacht zijn. Havicken, Tessels ende Sperwers vangen zy overvloedichlijck veel: desghelijck oock Meerlijns: alle welcke voghelen schynen gheern de koude te hebben: soo datter by wylen Giervalcken + worden ghevangen die ghemeynlick bykants wit zijn, jae oock Valcken ende Sperwers heel wit: ghelijck men in het selve seer koude landt niet alleenlijck dese ende veelderley andere soorten van vogelen wit siet: maer + oock verscheyden Dieren, te weten Beyren, Wolven, Vossen ende Hasen met groote menichten. Den edelen Roofvoghel *Sacre* ghenoemt, en wordt hier niet ghevonden: want men weet niet (soo oock meer andere beschryven) + dat hy ellers geboortich is dan in d’Eylandt van Candien. Dit sal hier mede ghenoech wesen aengaende Roofvogele*n*. Voorts willen wy vervolghens dese beschryvinghe (soo wy belooft ende begonst hebben) afveerdighen de alghemeyne vertellinge van nature, staet ende ghesteltenisse der Mannen ende Vrouwen: naedemael wy den aerdt ende de gheleghentheydt des landts ende der wilde Zee verklaert hebben.

+Wyse van te vlieghen met den vogel tot Florencen.

+Hoemen de Roofvoghele*n* in Noorweghenvangt.

+De Arende*n* komen uyt Spangien.

+Witte giervalcken en*de* Sperwers.

+Witte Beyren, Wolve*n*, Vossen en*de* Hasen in Noorwege*n*.

+Candien alleene voet de *Sacre*.

Ghesteltenissen, Zeden ende Ghewoonheden der Mannen ende Vrouwen in Nederlandt.

Het volck des landts is ghemeynlijck schoon, wel ghemaeckt ende gheschickt van ghelijckmaticheyt: ende boven al Mannen ende Vrouwen hebben seer lustige en*de* volmaeckte schinckels aen de beenen: zijn oock al t'samen van tamelijcke grootte: maer + sommighe boven de ghemeyn schreve, besonderlijck in Hollandt zijn zy wel groot: ende in Vrieslandt seer groot. Niet te min volgende de alghemeyne meyninghe, gefondeert op de schrifte*n* van Cesar, en*de* andere oude Schryvers, daer en boven de gebeenten der dooden tot verscheyden tyden inde tomben ende graven ghevonden: mach men mercken, dat ter tijt der voorseyder Schryvers, ende oock een wyle daer na, ten minste*n* totter tijdt van Carolus Magnus, de menschen grooter zijn geweest, dan nu teghenwoordichlijck. Deshalven veel gelooven (boven alle andere meyninghen) dat de verminderinghe van de grootte des lichaems meestendeels is gheschiedt door de vermenginghe van soo veel vreemdelingen die herwaerts over zijn ghekomen ende noch daghelijcx komen, kleynder van persoone wesende. Maer ick geloove mynenthalve dat dit eer geschiedt door den aerdt der spysen en*de* + maniere des leve*n*s hedendaechs, meer dan door eenighe andere oorsaecke. Cesar in zyne Commentarien in het beghinsel des vierden boecks, verklaert seer wel zijn meyninge hier af, met dese woorden: + Quae res, & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitae, quod à pueris nullo officio aut disciplina assuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciunt, & vires alit, & immani corpor*um magnitudine homines efficit.* Dat is te segghen: Welcke saecke, midts oock de maniere van spyse en*de* daghelijcksche oeffeninghe, ende vryheydt van leven, soo dat zy van joncks af tot gheen diensten oft onderwysinghen ghewent wesende, niet met allen en doen teghen heuren wille, de kracht versterckt, en*de* de menschen overgroot van lichaem maect. Dit zijn d'eerste geweest uyt Walschlandt en*de* Duytslandt die tot de kennisse des heyligen Kersten gheloofs zijn ghekomen, ende 'tselve daer na t'alle tyden best onderhouden, geeert ende bevesticht hebben: alsoo men bevindt by ontallijcke vel gheschriften, ghedenckenissen ende oude instructien: ende blijckt oock wel merc-

+De Provintie*n* der Nederlanden daer de lieden meerder zijn.

+Hoe het ko*m*t dat men soo groot niet en is als eertijdts.

+*Caesar lib. 4. De bello Gallico.*

kelijck aen soo veel schoone Kercke*n*, Abdyen, Conventen, Kloosters, Gasthuysen ende andere Goodshuysen, die in alle Steden, Vlecken ende Dorpe*n* ende over al ten platten lande met groot inkomende goedt van Godtvruchtighe mannen ende vrouwen des selven landes gesticht ende overvloedichlijck begift ende versien zijn.

Byvoegsel.

[In het jaer 531 die van Actoys door Vedastum Patroon der Abdye binnen Atrecht tot Christum bekeert werde*n*: ende in het jaer 545 het quartier va*n* Doornick hem tot den gheloove begaf door Piatonem en*de* Chrysolium onderwesen. In het jaer 633 werdt het quartier van de *Morini* in het geloove onderwesen door Sint Amandt Bisschop van Tongren. In het jaer 714 die beneffens de Schelde heur oock tot het Christen gheloove begaven. Maternus een Apostel gheweest is der Tongeren. Ende in het jaer 690 Willibrordus predickte den Hollanders ende Vriesen, en*de* in de omligghende quartieren, zijn medegesellen in andere landen ghestiert hebbende.]

[+] De Nederlanders zijn in d'oorloghe soo te voete als te peerde, en*de* ter zee als te lande seer dapper ende strijdtbaer: besonderlijck onder vrome Hooftlieden, waer af zy altijdt wel versien zijn: soo dat zy hier mede de woorden van Cesar bevestighen in den eersten boeck der voorseyder Comme*n*tarien, daer hy in het ghemeyn de gantsche Natien van *Gallia* beschrijft, seggende: [+] *Horum omnium fortissimi sunt Belgae.* Dat is: De Belgen zijn de sterckste van allen desen. Ende in den tweeden boeck: *Solosque Belgas qui patrum nostrorum memoria, omni Gallia vexata, Teutones Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuissent.* Welck te seggen is: De Belgen zijn de ghene alleen gheweest die by onser voorvaderen ghedenckenisse, naedemael gantsch *Gallia* bedorven en*de* gheschendt was, belet hebben dat de Duytsche ende Cimbren binnen heur landtpalen niet en zijn gekome*n*. En*de* voorwaer zy betoonen wel met der daedt heur strijdtbaerheyt, soo zy t'alle tyden voormaels hebben ghedaen: jae nu noch korts in dese leste oorlogen met veel victorien ende seghen, tegen heur vyanden, tot den jare 1559.

[+]Nederlanders vrome krijgsluyde*n*.

[+]*Cesar lib. 1. & 2. De bello Gallico.*

Byvoeg.

[Gelijck de Belgen, alsoo oock met haer ofte onder haer ghetal de Bataviers in grooter eere, by den Romeynen altoos geweest zijn, door hare mannelijcke dade*n* in den krijch. Soo Strabo ghetuycht van eenen Veromyrus met zyne Bataviers, diesghelijcks Cornelius Tacitus van eenen Cariovalda die den Weser met den zynen overswom den vyandt verrasschende. Door den Bataviers ende heur gheassocieerde hebben de Romeynen vele victorien verkreghen, de selve van joncx af ghewent zijnde, te peerde te rennen, te springe*n*, ende te swemmen. Dus waren zy vermaert, in der Romeynen dienst teghen Mathridatem, onder Lucia den Vader Iulij Cesaris, hebbende tot Overste Inathum des Koninckx van Tongeren sone, Karel genoemt. Onder Vespasiano is door den Bataviers victorieur Ierusale*m* inghewonnen. Door haer Italien den Romeynen onderdaen gheworden is: Duytslandt in ontsach gehouden: ende Britannien

daer Iulius Cesar gheenen raedt toe en wist, tot onderdanicheydt ghebracht. Constantino de Groote zy gheen kleyn behulp en waren om het Roomsche Rijck te verkryghen: Iuliano zijn zy by Straesborg teghen den Duytschen strydende, oorsake van victorie gheweest. Hier door waren zy verkoren tot Archiers, Lijfgaerden, en*de* Arendragers der Keyseren: hier door werden zy vrienden en*de* broeders der Romeynen ghenoemt: hier door is de gunste Severs teghen heur ghebleken, soo men bevindt uyt oude ghedenckteeckenen by Leyden opghegraven: hier door behielden zy ten tyden Pipini in de Christelijcke Religie onderwesen zijnde, heur oude privilegien van den Keyseren haer verleent. Hier door zijn zy vry van chijns, schattinghe ende tribuyt gheweest by den Romeynen, de welcke haer ontsagen ende vreesden als zy haer opposteerden, gelijck zy deden tegen Caligulam, tyrannelijck regerende, verlatende oock Nero om zyner wreetheydt wille. Ende ten tyden Virellij, die Bataviers onverdragelijcken overlast vanden Romeynen lydende, eene*n* Claudius Civilis, de principaelste des landts in het Schaeckenbosch op een bancket te samen roepende, vermaendese alle tot mannelijcken wederstandt, de Caninefaten heur ghebueren tot confederatie versoeckende. Onder de selve den wijdtvermaerden Brenno haer Veldoverste verordent, met de hulpe der Vriesen, dorsten terstont de Romeynen in Winterlegher ligghende aentasten, ende heur te velde begheven tegen Vitellium, de welcke weder quam om haer als rebellen te straffen. Maer zy bleven victorieur, ende voerde*n* een langduerighe oorloge, tot dat die Romeynen versoeninghe aenboden, en*de* haer tot vrienden weder aennamen. De vromicheydt van Claudio Civilis in alles blijckende, soo Cornelius Tacitus ghetuycht in het 5 capit. van zijn vierde boeck: de oorloghe op verscheyden oorden teghen den Romeynen (de Tongren van Vitellio afgheweken zijnde) uytvoerende.]

Zy zijn oock seer vervaren ende geschickt ter Zee: seylende ende varende met ontallijcke menichte van schepen over ende weder schier de gantsche Wereldt door.

Byvoegsel.

[De Bataviers in het jaer 1088 als noyt schepen door de Sondt herwaerts gekomen waren, zijn de eerste gheweest die van hier daer door seylden: van natueren soo genegen tot de schipvaert, dat zy bestaen dorven teghen den windt, storm ende ijs aen te seylen. [+] Ghelijck onlancx in den jare 1594 na het Noorden, twee schepe*n* van Amsterdam, een van Vlissinghen, ende een van Enchuysen uytgeloopen zijn, om te soecken eenen wegh na het Koninckrijcke van China, de Molucken, en*de* andere landen van Oost Indien. Waer van eenighe den kours hooger nemende wel tot 77 grade*n* hoogh Noordwaerts, hebben veel ijs ende Zeemonsteren in Augusto ghevonden, ende de Havenen namen ghegheven: de andere hebben Eylanden ghevonden, ende die namen ghegheven: en*de* de Strate (die zy Nassousche Strate ghenoemt hebbende) doorseylende vonden een wyde ende warmer Zee, daer zy het ijs voor haer saghen smelten, ende quamen soo op de custen van Tartarien, ontrent de riviere Oby. Doch alsoo zy geen last om door te varen en hadden, zijn weder nae de Strate gekomen, ende de andere schepen weder gevonden hebbende, t'huys ghekeert. Het naeste jaer zijn wederom seven schepen derwaerts tot den selven eynde ghevaren, de welcke in de Nassousche Strate te veel ijs ghevonden hebben. Ook door contrarie winden quamen zy daer te spade, maer hebben aldaer by de*n* volcke meerder particulariteyten verstaen: waeromme het naeste jaer 96 weder

[+] De Geunieerde landen soecken in ‘t Noord-oosten den kortste*n* wech nae Oost-Indien.

twee schepen derwaerts ghevaren, om den selven wech te versoecken: waer van het eene nae de 80 graden varende, meynde daer doorghanck te vinden, maer dat schip rechtede niet veel anders uyt, ende quam t'huys. Het ander seylde nae Nova Zembla, alwaer het bevrosen zijnde ende met ijs beset, dat het van daer niet en mochte, de gene die daer inne waren zijn genoodtsaeckt geweest daer een huys te bouwen, ende bleven daer den gheheelen Winter over, daer zy mette koude ende sneeu deerlijck ghequelt werden, soo dat noyt diesgelijcks gehoort en is. Eyndelijck zijn zy met groote pyne, armoede ende koude met twee booten binn*en* Cola in Laplandt gekomen, en*de* van daer t'huys. De selve passagie is daer nae doch meermaels ghesocht gheweest, sonder yet uyt te rechten. + Daer zijn oock in het jaer 1595 uyt Hollandt ghevaren drie groote schepen ende een jacht, wonderlijcken wel toegherust, geladen met eenighe coopmanschap ende ghelt, met goede ordonnantie beleyt, ende discipline om te varen nae Oost Indien, lancks *Cabo de bonne Esperance,* om daer civilen ende eerlijcken coophandel te versoecken, en*de* niemandt te beschadigen, nochtans ghewapent zijnde om alle gheweldt te wederstaen. De welcke als zy twee jaer ende vier maenden uytgeweest waren, t'huys gekomen zijn weynich uytgerecht hebbe*n*de. Niet teghenstaende zijn wederom in het jaer 1598 acht schepen uyt Hollandt derwaerts ghetrocken. Van welcker gevarentheydt ende wederkomste, en*de* van andere die daer nae derwaerts ghetrocken zijn, en sullen wy hier niet spreken, sendende den Leser tot de boecken die hier van in drucke zijn. De Bataviers hebben oock den Venetianen, in honghers noodt door de Middellandsche Zee, ontset ghedaen. De eerste die van Venegien tot Amsterdam weder qua*m*, was Marten Stevensen van Haerlem. En*de* die van Mede*m*blick zijn de eerste geweest die herwaerts uyt Guinea wederkeerden, in het jaer 1596.]

+De Hollanders varen nae Oost-Indien.

Zy zijn soo versekert ter Zee overmidts de gheschicktheydt ende wetenschap, ende oock de stercte ende vastigheydt van heur schepen, dat zy niet alleenlijck ‘theel jaer door ter Zee varen, maer niet tegenstaende groote tempeesten ende ongheweerten, loopen altijdt voort, sonder aen eenighe haven te landen, tot dat zy heur reyse ten eynde volbracht hebben: seer vromelijck strydende tegen alle winden ende stormen, om sonder tijt te verliesen heur reyse eer te doen dan eenighe andere.

Hier hebben eertijdts gheweest, en*de* zijn nu noch veel Gheleerde mannen, in alle wetenschap en*de* konste wel gheschickt. De ghemeyne lieden hebben meestendeels wat beginsels in Grammatica: ende konnen schier al t'samen, jae oock de boeren ende landtlieden, ten aller minsten lesen en*de* schryven. Hebben daer en boven de conste ende wetenschap van ghemeyne spraecken soo ghemeynsaem, dattet te + verwonderen is. Want daer zijnder veel die, hoewel zy noyt buytens landts en hebbe*n* geweest, nochtans konnen behalven heur moederlijcke tale, veel vreemde talen spreecken, besonder Fransoys. Welck onder hen seer ghemeyn is: Veel spreken Duytsch, Enghelsch, Italiaens, ende ander vreemde tale*n*. Heurlieder moedersche spraecke, behalven sommighe plaetsen daer men Fransoys ende Duytsch spreeckt, wordt vande vreemdelinghen geheeten + Vlaemsche, ende oock Duytsche, in Latijn *Teutonica:* welcken naem, soo sommige segghen, ghekomen is van *Tuisco*, daer Cornelius Tacitus vermaen af maect in ‘t boeck + van de zeden ende gebruycken des Duytschlandts. En*de* ghelijck men seght, soo heeft dese *Tuisco* met zynen naem *Teutonia* of Duytslandt, ghenoemt de gantsche groote Provincie, die ter tijdt

+De Nederla*n*ders konne*n* de ghemeyne tale*n*.

+De Vlaemsche sprake is *Teutonica.*

+*Tacitus lib. De moribus Germanorum.*

der Romeynen *Germania* genoemt werdt, hedensdaechs noch ghemeynlijck *Almania* gheheeten. Soo dat de lieden van dese Belgische landen, hen houden van den eersten oorspronck voor oprechte *Teutonici;* (alsoo zy oock waerachtichlijck zijn) ende midts dat heurlieder sprake doen ter tijdt der selver ghelijck was, ende nu ter tijdt niet onghelijck en is: noemen noch hedensdaechs heur tale *Teutonica,* dat is Duytsche.

Byvoegsel.

[De welcke seer wijdt streckt, als van Cales oft Grevelinghe in Vlaenderen, tot Dantzick in Pruysen, ende soo voorder tot Lijflandt, Ryga, Revel ende Narva toe, dat een groote streecke is.]

Welck voorwaer een overvloedighe rijcke tale is van eyghene ende beduydelijcke woorden, seer bequaem om te bevatten en*de* te scheppen alle woorden ende reden die men wilt: maer seer swaer om te leeren, ende noch veel swaerder om uyt te spreken: soo dat de kinderen selve in het eyge*n* landt gheboren, grootachtich moete*n* zijn, eer zy de tale vatte*n* en*de* uytspreken konnen. Ende men houdt voor seker [+] overmits veel redenen, dat dit schier de selve spraecke is, die in dit landt ghesproken werdt ter tijdt van Iulius Cesar: Ende Cesar selve, [+] in het beginsel van zyne Commentarien, betoonende dat gantsch *Gallia* ghedeylt is in drie deelen, te weten, *Belgica, Aquitania* ende *Celtica,* spreect dese woorden: *Hi omnes lingua, institutis legibus, inter se differunt.* Dat is: Dese verschillen al t'same*n* onder malkanderen in tale, insettinghen ende wetten: soo dat dese tot nu toe onderhoude*n* hebbende dese verscheydenheydt der spraecken van d'ander Gallen, schynen heure oude spraecke onderhoude*n* te hebbe*n*. Want zy meer vervreemt wesende van de gemeynschap ende hanteringhe der Romeynen, en hebben heur tale niet soo lichtelijck konnen veranderen oft verderven: ghelijck men merckelijck siet in de veranderinghe van andere talen in Vranckrijck, Spangien ende Italie*n*, welck al metter deadt verdorvene talen zijn uyt de Latijnsche ghetrocken: want zy sonder twyfel ten eersten van de Latijnsche waren verschillende.

[+]De Vlaemsche sprake is de oude *Teutonica*.

[+]*Caesar lib. 1. De bello Gallico.*

Byvoeghsel.

[Die sprake ende tale deser Nederlanden (uytghenomen Artoys, Henegouwe, Namen, Walsch Vlaenderen, ende andere frontieren aen Vranckrijck, de welcke eenighe ghemeynschap in tale met de*n* Fransoysen hebben, hoe wel zy veel van de selve, ende oock onder malkandere*n* verschille*n*) is meest Nederduytsch [+] gheen ghemeynschap met de Fransoische ofte Walsche spraecke hebbende, maer schijnt meer uyt de Hoochduytsce tale oorspronck te hebbe*n*, ende eenige ghemeynschap met de Grieksche in de welcke veel woorden in eender prononciatie ende beteeckenisse gevonden werden met ons gemeyne. Maer van eenighe I. Mar-

[+]Nederlandsche sprake uyt de Hoochduytsche gesproten, eenige ghemeynschap heeft met de Griecksche.

chantius aengheteeckent zijn, als: γράφειν, welck even het selve is dat wy seggen, graven: γριφο□ν, grapen: κλώθειν, kloten ende klossen: □βηρ, yver, στιβε□ν, styven: στενε□ν, stenen: θρηνε□ν, tranen: θ□ρ, dier: λ□σπα φθογγ□, lispetonghe: καλαφάτης, kalaphatre: κρ□ββατον, krebbe: στρ□φος, strop: λαμπρ□ν, lampres: φ□λος, phiel: κο□λος, kuyl: φρ□ζειν, vreesen: βριμ□ζειν, brimstich: π□ργος, burg: κ□λπος, kolp: στ□λη, style: □λκ□ς, hulcke: μάν□ *Dorice*, Mane: τ□μερον *Attice,* tameer: κυριακ□ν, kircke: ende andere dierghelijcke: de welcke maecken dat wy dit veers van Ovidius lichtelijcker gheloove souden gheven: *Graecaque cum Getico mixta loquela sino est.*

De Denen ofte Gotthen aenwysende die den Duytschen naestkome*n*, hoe wel zy van dien, als oock de oude Vriesen in tale veel zijn verschillende. Soo dat de Sweedsche spraecke by den Nederduytschen qualijck kan verstaen werden, overmidts de volmondighe harde uytspraeck: ende dat noch lichtelijcker der Oosterlinghen, Deensche, Saxensche, Transilvaensche, Switsersche tale, by de Nederduytschen verstaen kan werden. Dese alle eenen oorspronck hebben uyt de oude tale, by Goropium Becanum *Ombrica* ghenoemt, boven alle andere talen uytmuntende, om des herten meyninghe te kennen te gheven. Met de selve talen eenighe ghemeynschap toegheschreven werdt de tale der ghenen, die in Asten beneffens *Pontum Euxinum* woonen, den uytganck der woorden meest op een *e* uytgaende, meest daer in ghelijck de Vlaemsche gemeyne prononciatie. Is oock mede van sommighe Scribenten aengheteeckent, datter een tale in *Mexico* ghevonden wordt, die ghemeenschap heeft met de spraecke van Gent in Vlaenderen. Welck alles afwijst dat het een oude oorspronckelijcke tale is by nae van den beginsel der Wereldt ghebruyckt, ende noch heden wijdt streckende.]

[+] Daer en bove*n* zijn de inwoonders der Nederlanden groote Cooplieden, verstandich ende vlytich tot alle coopmanschap, soo dat het landt meestendeels op den coophandel ende handtwercken staet: want hier zijn uytnemende konstenaers in alle handtwercke*n*: gelijck wel blijckt aen soo veelderley schoone drayerye, tapisserye, sayen, offetten, half ofsetten, lijnwaet, susteyne*n*, ende ontallijcke andere koopgoeden ende krameryen van alle soorten en*de* prysen: de welcke van hier niet alleenlijc door heel *Europa,* maer ooc tot veel plaetsen in *Africa,* ende meestendeels in Oost ende West Indië, door Spangien ende Portugael daghelijcks ghesonden worden. De Nederlanders [+] zijn seer arbeydtsaem, neerstich, verstandich, ende begrypich in alle dinghen, nae maeckende al wat zy sien voor doen. Welck Cesar oock aen hen ghemerckt heeft, en*de* wort noch daghelijcks ghesien aen soo veel vreemde handtwercken, die zy in ‘t landt ghebracht hebben, alsoo dat zy hier nu maecken zyden laecken ende Honghersche op de Oostensche ende Turcksche wyse. Ende die selve schrijft oock Cesar in ‘t sevenste boek: *Est summae genus solertiae, atque ad omnia imitanda & efficienda, quae a quoque tradantur, aptissimum:* dat is: Dit volck is seer aerdich kloeck ende behendich om na te maecken al wat hen van anderen voor gedaan oft gewesen wordt.

[+]Nederlanders haer begeven tot coophandel.

[+]De Nederlanders scherpslunich ende neerstich.

Iae de Nederlanders zijn de eerste vinders gheweest van veel treffelijcke ende noodtlijcke dinghen, soo hier voor ghesegt is. Ick bevinde dat dese oock zijn geweest d’eerste herwaerts het gheberghte, die begonst hebben niet alleenlijck lijnwaetwerck, maer ooc wollewerck ende lakenen van veel soorten te maken: ende hebben de konste

van draperye ende + van verwerye in Enghelandt ghebracht. Want ‘tis waerachtich dat d’Enghelsche tot het jaar 1404, ende noch een wyle tijdts daer nae, gekomen zijn met heur vloten ende schepen om laeckenen van hier te voeren: welck zy selve oock niet en ontkennen. Men spreect verre ende wijdt van de laeckenen van dese landen, besonder van de Mechelsche ende Ypersche: jae oock int' boeck van Alfonse de neghenste Koninck van Castille. Ende onse groote Petrarcha in zynen reysboeck van dese landen, wel over twee hondert ende vijftich jaren, schrijft aen den Cardinael Colonna aldus: *Et vidi caeteros Flandriae Brabantiaeque popelos lanificos atque textores.* Dat is: + Ick hebbe oock ‘tvolck van Vlaenderen ende Brabandt, wollewerckers en*de* wevers ghesien. Hier zijn oock d’oprechte meesters der + Musijcken, die de selve vermaeckt ende volmaect hebben: want dese konste is hen alsoo aengheboren, dat mannen ende vrouwen natuerlijck op mate singen, met seer goede gratie ende melodye: ende hebbende daer nae de konste by de natuere ghevoeght, maken met stemmen ende allerley instrumenten sulcke proeve ende t'samengeluydt, als elck wel siet ende hoort: ende worden altijdt ghenoech gevonden in alle Hoven der Christelijcker Vorsten. Ende van deser Natien zijn gheweest ontrent desen tyde Ian Tainturier van Nivelle, + waer af hier nae in de beschryvinge van zijn stadt ghesproken sal worden, overmidts zyne uytnemende deuchde*n*: Iosken de Prez, Obrecht Ockegem, Rickefort, Adriaen Willaert, Ian Mouton, Verdelot, Gombert, Lupus Lupi, Courtois Crequillon, Clemens *non Papa,* ende Cornelis Cams: welcke al overleden zijn: maer de naevolgende leven nu noch: Cypriaen de Rore, Ian de Ciuck, Philips de Monte, Orland de Lassus, Mancicoure, Iosken Baston, Christiaen de Hollander, Iacob de Waet, Bonmarcheaccent, Severin Cornet, Peeter du Hot, Geeraerdt van Turnhout, Hubrecht Waelrandt, Iaques va*n* Berchem by Antwerpen, ende veel andere konstighe meesters der Musijcken, de gantsche wereldt door hooghelijck vermaerdt ende verbreyt met groote eer ende treffelijcken staet.

+Draperye*n* en*de* de konste van verwen ghevonden van de Nederlanders.

+*Petrarcka lib.1. epist.*

+De Belgen groote Musiciennen.

+Musiciennen van name in Nederlandt.

De inwoonders van dese landen zijn kout + van natueren: in alle dinghen ghesedich ende matich: nemen de fortune ende des wereldts loop wel wyselijck nae den val: sonder hen deshalven seer te beroeren: welck aen heur woorden ende reden wel merckelijc, ende aen heur aensicht ende hooft wel kennelijck is: want heur hayr en verandert ghemeynlijck nemmermeer, dan door uyterste oudtheydt: hoe wel sommighe heeter, branderigher, ende meer va*n* melancolische natuere hen van d’on-

+Beschryvinge der Nederlanders.

ghenoechte laten overwinnen, onmachtich om die te wederstaen: de welcke haest verlost worden ende sterven vroech.

+ Dit volck is ghemeynlijck niet seer eergierich: want als yemandt van henlieden genoechsaemlijck profijt heeft ghedaen met eerlijck ghewin, 'tzy met ghemeyne ampten te bedienen, oft met coopmanschap te doen, oft anderssins: soo ontslaet hy hem van de moeyte ende arbeydt, ende begeeft hem tot gemack ende ruste: bestedende een deel des goets aen timmeren ende bouwen, daer zy seer toe gheneycht zijn, ende ooc een deel aen landt, sandt, ende ander inkomen ende renten. Zijn in der minnen spel koudtachtich oft koel, van naetueren wel ghetempert ende matich, seer vergrouwelende het overspel. En zijn oock niet te seer grammoedich ofte woedich: niet te hooveerdich: noch en laten hen van haet en*de* nijdt niet overwinnen: zijn deshalven in handel en*de* wandel beleeft, ghemeynsaem, open van herten, ende tot alle dinge*n* vaerdich ende bereedt: seer ghesellich, ende boven al boerdich, boetsachtich en*de* kluchtich van woorde*n*, maer somtijdts te veel. Hier tegen zijn zy wat ghierich, oft om beter te segghen, seer begheerich ende hebbich: ghemeynlijck oock seer nieusghierich ende lichtveerdich int' gelooven, soo dat zy alle man in alle dingen gheloof gheven, ende deshalven lichtelijck bedrogen worden: laten hen onbedachtelijck in alle handelinghen, al ist dat de selve treffelijck ende ghewichtich zijn, belocken ende bestricken: maer indien zy deshalven yet mercken, soo worden zy seer argwaenich, waentrouwich, kryghel ende eyghensinnich. Zijn oock haestiger ende voorschelligher dan andere: hebben veel te veel kouts ende gheseghs: maecken luttel wercks van heurs even naestens schade: vergheten haest de weldaden, ende dragen luttel liefden tot eenen anderen: maer vergeten daer tegen wel haest schade, spijt ende verdriet hen van anderen aenghedaen: draghen oock luttel haets teghen yemanden: hen houdende in allen desen op d'oude ghewoonte, gelijck Cesar schrijft, na de gheneychtheydt des hemels ende lochts. Hebben daer en boven meestendeels groot misbruyck van te veel te drincke*n*, rapende daer in grootelijck heur ghenoechte: ende drincken deshalven by dage en*de* by nachte dickwils soo veel, dat boven andere groote ongheschicktheydt die daer uyt volght, hen sware schade gheschiedt aen lijf, gheest en*de* siele, jae verkorten sonder twyfel hier mede veel + heur leven: want ghelijck Propertius seght: *Vino forma perit, vino corrumpiter aetas:* dat is: De Wijn die de schoonheyt verdrijft: Maeckt oock dat het leven niet beklijft. Dit bekennen ende belyden zy selve wel, jae lasteren ende berispen de dronckenschap: hoe wel zy overmidts de quade verwortelde gewoonte hen daer af niet en konne*n* onthoude*n*. Maer zijn hier in eensdeels te ontschuldigen: Want de locht des landts is meestentijdts vochtich ende melancolijck: soo dat zy mogelijck geen beter oft bequamer middel oft ghereedtschap en souden konnen ghevinden om de hatelijcke ende onghesonde swaermoedicheyt te verdryven, dan den wijn ende goeden dranck, gelijck Horatius bewijst, segghende: *Vino pellite + curas:* dat is: Met wijn onvertsaecht, de sorghe verjaecht. Niet te min zy souden moeten onderhouden het edel spreekwoordt van Terentius: *Ne quid nimis:* dat is: Niet te veel: ghelijck in der waerheydt nu een wyle tijdts bykants alle treffelijckste ende statelijckste persoonen begonst hebben.

+Geen groote eerchiericheydt in de Nederlanden.

+*Propertius.*

+*Horatio.*

De Vrouwen van desen lande, boven heur + ghemeynlijcke schoonheydt, soo voorseyt is, zijn oock seer ghesedich, vriendelijck ende lieffelijck: want zy beginnen van joncks kindts af, na des landts ghebruyck, vryelijck te verkeeren met eenen yeghelijcken: deshalven zy in handel, spraecke ende alle dingen veerdich,

+Hoedanich de Nederlandtsche vrouwen.

behendich en*de* koen worden: houden haer niet te min in sulcke vryheydt seer eerlijck ende deuchdelijck: ende gaen niet alleenlijck over ende weder, in de stadt, om haer saecken te beschicken: maer reysen oock over landt, van den eenen ten anderen met luttel geselschaps, sonder eenighe berispinghe. Zy zijn seer sober, besich ende altijdt wat doe*n*de, beschickende niet alleenlijck huyswerck ende huyshoudinghe, daer de mans hen luttel niet becommeren:

Byvoeghsel.

[Ende doen al, dat in andere landen de knechten ende slaven doen:]

Maer ondervinden haer oock met coopmanschap, + int' coopen ende vercoopen: ende zijn neerstich in de weere met hant ende tonghe in hanteringhen die den mans eyghentlijck aengaen, met alsulcke behendicheyt ende vlyticheydt, dat te veel plaetsen, als in Hollandt ende Zeelandt, de mans den vrouwen alle dinghen laten beschicken.

+De Nederlandtsche vrouwen b'gheven haer tot den coophandel.

Byvoeghsel.

[Het welcke by komt dat de mans veel buyten huys zijn in Coophandel, Zeevaert ofte Visscherye.]

Waer door, midts oock de natuerlijck begheerlijckheydt der vrouwen tot heerschappye, zy sonder twyfel veel te seer de meestersse maecken, ende somtijdts boven maten fier, grootsch en*de* spytich worden. Maer laet ons voorts varen. Aengaende den daghelijckschen cost int' huyshoude*n*, die is sober ende matich. Drincken ghemeynlijck bier, ghemaect van + gesoden en hersoden water, met Spelte en*de* Haver ghemengt met wat Graens, ende met Hoppencruydt, hier toe wel bereydt: welcken dranck goedt ende ghesondt is den genen die het ghewoon zijn: jae wordt dickwils seer goedt ende ghesondt ghemaect: drincken ooc op sommighe plaetsen veel melcx. Heur ghewoonlijc eten is Rogghen broodt. Elc huysghesin + leght alle jaer int' sout eenen Os ofte twee, ende een Vercken oft twee, nae dat het huysghesin groot ende machtich is: Versien hen ooc met Kaese ende Botter, met Hoenderen, ende wat gesoute visschen, met veel oofts ende fruyts: waer af zy voetsel ende onderhoudt hebben schier 'theel jaer door, soo dat zy selden ter marct gaen om eenighe dinghen van grooter weerden. Maer gaen somtijdts over de ghemeyne schreve, als op hooge feest-

+Den dranck der ingesetenen.

+Die spyse der Nederlanders.

+ daghen, patroondaghen, oft daghen der heylighen daer zy den naem nae hebben, op Vastelavonden, ende andere, ende bereyden groote bancketten, nooden magen ende vrienden, maken wel overvloedichlijc goede ciere: wa*n*t zy zijn natuerlijc gheneycht tot vreucht, feeste ende blijdtschap: noch en maecken gheen swaricheyt van te reysen vijfentwintich, dertich oft veertich mylen, jae oock voorder, om ter feesten te wesen: ghelijc 'theel landt door + t'Somers de groote processien ende omganghen zijn, welcke zy Kermissen noemen: als ooc op bruyloften van vrienden en*de* maghen, ende dierghelijcke. Kleeden hen wel reynelijc, gheschietelijc, lieffelijc ende lustichlijck. Houden heur huysen suyver, wel gestelt, ende rijckelijck verciert met allerley gherieffelijcken huysraedt, dat men niet meer en soude wenschen. Voorwaer 'tis eenen lust te sien in de + huysen de groote gheschictheydt, reynicheydt ende overvloedicheydt van huysraedt, meer dan erghens elders ter wereldt. Zijn seer costelijck ende heerlijck in kinderbedden, gheboorten, ende doopsels: hoffelijc in bruydloften, ende uytvaerden: jae in alle feesten ende + handelinghen. Hebben ghemeynlijck in ghebruyck, soo wel de groote Heeren en*de* Vorsten, als de ghemeyne lieden; ghelijck bycants alle de Natien herwaerts overt' gheberghte; te + vernieuwe*n* den naem van vader ende moeder in heur eerste gheborene kinderen, hoe jonck dat zy oock zijn. Ende d'Edellieden van eenighen graedt, volghende de groote Landtsheeren, houden d'oudtste dochter in meerder + weerde, dan de jongere, hoe wel die niet meer houwelijcx goedt en heeft dan d'andere: soo dat zy dickwils de tweede ende derde dochter te houwelijck besteden aen den genen dien zy d'eerste oft oudtste niet en souden willen gheven, verwachtende voor haer meerder geluck ende hoogher personagie. 'Tis oock seer loffelijc, dat zy lichtelijc maechschap en*de* vriendtschap maken (alsoo ick bevinde dat zy ter tijt van Cesar en*de* lang te vooren hebben gedaen) met d'een ende d'ander van verscheyden steden en*de* plaetsen des landts, nae dat het te passe comt: sonder henselven te verbinden alleenlijck in heur eygen landtschap: waer uyt veel + goedts ende gheriefs volcht: boven al, want zy veel meer ruymten ende middels hebben om goedt gheluck te vinden: boven dien cryghen zy vrienden ende magen in alle landen, welcke vrede, vriendtschap ende groot gherief by brengt int' ghemeyn ende in sonderheydt: Iae maecken niet alleenlijck maechtschap by houwelijck met die van den lande, maer oock met vreemdelingen, indien zy eenich voordeel daer in weten, oock dicwils sonder dat te aensien. Maer 'tis schadelijck ende schandelijck datter sommighe seltsame ende onbehoorlijcke houwelijcken worden ghemaectL te weten een jongelinck met een oudt wijf: ende eenen ouden grysaerdt met een jonck vrouwenpersoon, sonder noodt van kinderen: de slechte ende ghemeyne met d'edele, de meester met de maerte, de vrouwe met den knecht.

+Wanneer men meest banquetten hout in Nederlandt.

+Kennissen en*de* Processien va*n* Nederlandt.

+Frayicheyt ende nettigheydt der Nederlanders.

+Waer die van Nederlant statich zijn.

+De oudtste draecht in Nederlandt den naem des Vaders ende des Moeder.

+De oudtste dochter in meeste weerde.

+Vryheydt der houwelijcken in Nederlant.

Het jaer wordt nu ende van ouden tyden + begonst, niet alleen verscheydentlijck van lande te lande, maer oock in een self landtschap: gelijck in Hollandt worden verscheyden stylen gebruyct. Maer te veel plaetsen int' landt wordt den Roomschen style gehouden, te weten den eersten dach Ianuarij, gelijck oock in Zeelandt. In Brabant nemen zy den goeden Vrydach des middachs, niet soo seer ter saecken des doodts, als der ontfanckenissen ons Heeren: want hy is ontfangen gheweest een selven daghe dat hy gecruyst werdt, maer ten verscheyden tyde. In Vlaenderen begint het jaer op den Paeschavont, te twaelf uren, effen nae dat de Priester de Paeschkeersse ghewijdt heeft. Dit zijn de eyghene termynen van den Brabantschen ende Vlaemschen

+Verscheyde stylen in het schuyve*n* van het beghin des jaers.

stijl: hoewel ‘tvolc meestendeels, om de naheydt des tijdt, ‘tbeginsel des jaers rekent op de*n* Paeschdach, ghelijck oock meestendeels in Vranckrijck. Maer want veel ongheriefs, ghequels ende twists uyt dese verscheydenheydt van style was spruytende: soo is dien eyndelijc by gemeyne ordinantie ‘theel landt door gestelt op den eersten dach Ianuarij, naer den Roomschen style.

De ure staet ende wordt onderhouden het [+] heel landt door, ghelijck by nae in heel *Europa*. Uytghenomen Italien, al op een maniere: welcke (soo my dunct) bequamer is dan d’Italiaensche: Want nae de wyse van Italien kent men met de ure het eynde des daechs en*de* ‘tbeghinsel des nachts, als de vierentwintich uren slaen met den onderganck der Sonnen, welck men lichtelijc soude connen weten ende begrypen sonder ure. Ende ghelijck gherieffelijck is te weten de uren des nachs: soo ist noch veel gherieffelijcker te weten d’uren des daechs, daer veel meer aen gheleghen is dan aen den nacht. Int' cort gheseght: In Italien en wordt maer alleenlijc een punt gestelt [+] in vierentwintich uren, na d’welck men hem regleren moet alle die gantsche wyle: soo dat noch t'Somers noch s’Winters dit te weten en is, dan voor oeffeninghe, oft door rekeninghe met de penne, hoe lange dat de nacht ende den dach dueren. Maer nae de hierlandtsche manier weet men altijdt den middach ende middernacht: want d’urwerck is effen afgedeylt, soo dat altijdt s’daechs ten twaelf uren middach is, ende s’nachts ten twaelf uren altijdt middernacht. In der voeghen, dat alst in dese twee punten t'alleweghen twaelf [+] slaet; welck tot gebruyck des menschelijcken levens seer bequaem is; soo can men t'elcker uren die slaet, lichtelijc begrypen, hoe nae ende verre dat de middach ende oock de middernacht is: ende vervolghens terstondt weten hoe langhe s’Winters en t'Somers nacht en*de* dach dueren: welck voorwaer seer gherieffelijck is: ende boven al, dat veel Vrwercken soo int' ghemeyn als in sonderheydt zijn niet alleenlijc in alle steden, maer oock in alle dorpen, vlecken ende treffelijcke huysen.

[+]De Vrwercken bequamer herwaerts over als die van Italien.

[+]Hoe de mens in Italien getelt worde*n*, ende dog onbequamelijck.

[+]Bequaemheydt van onse Vrwercken.

Het regiment des Landtsheeren binnen den lande.

Hier sullen wy nu verclaren ‘t regiment en*de* bewint dat in desen lande de Lantsheere in zynen naem en*de* van zynent weghen is houdende: in stande, naem, overheyt, ende heerlijcheydt wesende den regimente der Koningen van Vranckrijck in heur + Konincrijck: welck voorwaer voor goedt ende loffelijck van allen menschen ghehouden wordt: jae oock mede van den tijdt selve, aenghesien dat het meer dan duysendt jaer in Vrancrijck gheduert heeft, sonder eenighe besondere veranderinghe, grootelijck tot ruste ende lof des Koninckrijcx. De borgherlijcke oorloghen ende inlandtsche beroerten die in Vrancrijck gheschiedt zijn nae het jaer 1560 + zijn by gheval toeghecomen: ghelijck noch verschelijcker gebeurt is onder Koninck Lodewijck den elften: ende al isser wat veranderinghe ghecomen, daerom, midts alle dingen wel aenmerckende, en is ‘tregiment niet verandert: maer achter dat sekere quade humeuren overleden ende verdwenen waren, soo is terstondt daer na alle dinck wederom gekeert in zynen eersten staet: ghelijck oock in dese Nederlanden gheschiedt. Voorts sullen wy ter behoorlijcker plaetsen spreecken vant' bewindt der besonderlijcker Heeren ende Steden des landts, de welcke schier met volle macht selfs regeren, midts des Landtsvorsten privilegie.

+De Policie van Franckrijc seer wel ghestelt.

+De borgherlijcke oorlogen en deden de Policie in Vranckrijck niet verandert.

Soo segghe ick dan dat dese overmachtighe Vorsten des huys van Oostenrijck, hebbende behalven de heerschappye van Nederlandt, soo veel Konincrijcken en*de* Landtschappen onder hen, en connen selve dese lande*n* niet + gheregeren, ghelijck eertijdts de Hertoghen van Borgondien hebben gedaen: deshalven pleghen te houden ende houden alnoch eenen Gouverneur oft Regent met heuren Raedt: waer onder oock ‘tGraefschap van Borgondien staet. Ter tijdt van Keyser Maximiliaen en*de* van Koninck Philips zijn sone heeft Hertoch Georg van Sassen een wyle tijdts + het landt gheregeert: Ter tijdt van Keyser Karel de vijfste regeerde langhen tijdt Margriete van Oostenrijc, zijn Moeye: nae heur + doodt hevet de Keyser ghegeven Vrou Marie zijn suster, Koninghinne van Hongarien, int' jaer 1531, de welcke ‘tbewindt hadde tot het jaer 1555, ter tijdt als de Keyserlijcke Majesteyt dese landen gegeven heeft den Hertoge van Savoye Emanuel Philbert zynen + Neve: want zy zijn beyde gheboren geweest van twee ghesusters, dochters van Koninck Emanuel van Portugael. Maer naedemael de voorseyde Hertogh Emanuel van Savoyen, door den peys, midts de deucht ende goedtheydt des Catholijcken koninc*x*, eyndelijck van den Koninck van Vrancrijck wederom hadde ghecreghen zijn heerlijckheden van Savoye ende van Piemont: is van hier vertrocken, ‘tregiment verlatende in het jaer 1559, in de Oogstmaendt. Daer nae heeft de Koninck ‘tbewindt bevolen Vrou Margrieten zyner suster, des Hertoghen van Parme ende van Placencie huysvrouwe, haer gevende sesendertich duysendt croonen s’jaers, ende daer toe noch andere gewoonlijcke schencken.

+De Nederlanden geregeert door de authoriteyt van den Prince.

+Margriete van Oost*en*rijck,

+Marie Coninginne va*n* Hongarien.

+Emanuel Hertog va*n* Savoye.

In het jaer 1567 is de voorseyde Vrouw Margriete vertrocken, ende de Hertoghe van Alva overghecomen, als Stadthouder des Koninc*x*, Capiteyn Generael, ende Gouverneur: maer ten eynde van ses jaren wederom na Spangien vertrocken: in zijn stede is gecome*n* Don Loys de Requezens, groot Commendadeur va*n* Castilie, de welcke sterf in het jaer 1576. Daer nae heeft de Koninck by maniere van provisie alle ‘tbewindt van den gantschen lande bevolen zynen Raedt van State. Eyndelijck

int' beghinsel van November, int' selve jaer is ghecomen Don Ian [+] van Oostenrijck, s'Koninc*x* broeder, ghesonden door zyne Majesteyt, om de Nederlande*n* te regeren, met de voorseyde tytelen, ende daer toe seer groote, jae bycants Koninc*k*lijcke macht. Dese Don Ian is gestorven ontrent twee jaren daer nae: in zijn stede heeft de Koninck met de selve graden ende tytelen inghestelt den Prince van Parme ende van Placence, zynen Neve.

[+]Don Ian va*n* Oostenrijck Gouverneur in Nederlant.

Byvoeghsel.

[Naer het verhael van de Nederlandtsche Gouverneurs, ghekomen zijnde op den Prince van Parma, die ingestelt was in het jaar 1578, ende overleedt int' jaer 1592 den vierden Decembris, sullen wy het naervolgend byvoeghen. Dese Alexander Farnese, Prince van Parma, was de*n* Koninck wel den alderdienstelijcksten Gouvernement geweest: want hy veel machtighe en*de* stercke steden met gheweldt en*de* anderssins onder de ghehoorsaemheydt des Koninc*k*s bracht. Maer alsoo hy een grooter conqueste van Enghelandt in het hooft hadde, met de vermaerde groote Armade van Spangien in het jaar 1588, (die soo groot was als in menich hondert jaeren by een soo toegherust in de Noordzee niet ghesien was) de welcke hem mislucte, door die*n* dat de Engelsche de Spaensche Vlote va*n* voor Cales dreef, eer Parma met zijn volck konde van Duynkercken in Zee komen, de Hollandtsche en*de* Zeeusche schepen van oorloghe alle de Vlaemsche havenen besettende. Sints heeft hy soo goeden gheluck niet gehadt, maer veel bedeckte vyanden bekomen. Nochtans dede hy twee tochten in Vrancrijck voor die van de Ligue ofte Verbontenisse der Catholijcke Roo*m*sche Religie, ontsettende d'verste reyse de stadt van Parijs, in de welcke meer dan twaelf duysendt menschen van honger vergaen waren: en*de* d'ander reyse de stadt van Rowanen. Ter wyle liet hy den ouden Grave Pieter Ernst van Mansfelt, tot Gouverneur en*de* [+] Capiteyn Generael over des Koninc*k*s Nederlanden, by provisie: die oock nae de doodt van den Prince van Parma, in het gouvernement gheconfirmeert werdt by den Koninck, tot de

[+]Grave Pieter Ernst va*n* Mansfelt Gouverneur in Nederlandt.

komste van den Eertshertoch Ernestus an Oostenrijck, des Keysers Rodolph outste broeder, dien de Koninck daer toe vercoren hadde. + Dese Ernestus quam in Nederlandt regeren den 30 Ianuarij int' jaer 1594, ende de rechte luttel uyt, door dien dat de voorseyde Mansfelt, de Grave van Fuentes ende Stephano Divarra Spaenjaerden niet wel en accordeerden, malkanderen mistrouwende. De selve Eertshertoch een vredelijck Vorst zijnde, is in het naeste jaer 1595 den 21 Februarij tot Bruyssel gestorven: noemende Gouverneur ende Krijgsoverste den Grave van Fuentes, om te regeren met + advyse des Raedts, tot dat ander order quame van den Koninck. Hoe wel de principael Heeren van den lande, gheduerende de sieckte van den Eertshertoghe Ernestus, gheschreven hadden om Raynutius Farnese, den Hertoch van Parma, die zy liever dan den Spanjaert in het gouvenement hadden ghehadt. Maer hy en is niet ghekomen, ende Fuentes is in de regeringhe by den Koninck gheconfirmeert gheweest, tot dat Albertus van Oostenrijck, Cardinael ende Viceroy in Portugael overkomen soude, die de Koninck ordonneerde voor Gouverneur te seynden. Ende onder het gouvernemen*t* van desen Grave van Fuentes, werden Chastelet, Dorlans ende Camerijck den Fransoysen afghenomen.

+Eertshertoghe Ernestus Gouverneur.

+Grave van Fuentes Gouverneur.

+ Den Vorstelijcken Cardinael Albertus is als Gouverneur in Nederlandt ghekomen, in het jaer 1596, den 29 Ianuarij tot Lutsenborch, ende den 11 Februarij tot Bruyssel seer triumphantelijck inghereden: met hem brenghende den Prince van Orangie*n* Philips van Nassouwen, die in Nederlandt willekome ende aengename was, als die nu by de 20 jaren in Spangien was ghehouden gheweest, ende hem noch vast was houdende aen de zyde van den Koninck, teghen zyner broeders en*de* zijnes Vaders partye. Dese Vorstelijcke Cardinael nam Cales ende Ardres gheweldichlijck in: ende daer nae kreech oock behe*n*dichlijck de stadt Amiens van de Fransoysen: ende van de Gheunieerde landen Hulst in Vlaenderen. De Koninck Philippus int' jaer 1598 nu oudt en*de* wel bedaecht zijnde, heeft verklaert dat hy geresolveert was zijn dochter de Infante Isabella Clara Eugenia ten houwelijcke te besteden aen den Eertshertoch Albertus Cardinael, ende daer mede alle de Nederlanden met het Graefschap van Borgongien voor haer houwelijck goet te gheven, ende dat met aggregatie ofte consent van den Prince Don Philips van Spangien zynen sone. Het welcke de Koninck daer nae by schriftelijcke*n* transpoort den 3 Mey volbracht heeft. Hopende de Koninck met dit houwelijc de landen die hem afgheweken waren te reconcilieren ende met de andere te vereenighen: als die dus langhe de Spaensche macht mistrouwende, nu haer sonder vreese souden mogen accommideren, met hare nieuwe Landtsheeren. En*de* om de voorseyde daer toe te bewegen en werdt gheen macht, geldt, middelen ghespaert, noch eenigherhande toesegghinghen ofte beloften.

+Albertus van Oosten*n*rijck Cardinael Gouverneur.

+ Maer alsoo den Koninck de opdracht der landen aen zijn dochter de Infante met soo veel nauwe ende strickte conditien overghegheven heeft, dat zy in der daet schenen noch gheheel onder Spangien te blyven als een Leen: soo + heeft dit den Gheunieerden landen qualijc aen ghestaen, als oock mede dat hy by de opdracht oft overghevinge der landen, de Infante ende haren man tot seer nauwen en*de* strickten eedt ghedwonghen werden, de Roomsche Catholijcke Religie in alle strengicheydt te onderhouden: waer door zy despereerden tot eenigherhande vereeniginghe mette ander landen te mogen komen, die conditien van de overdracht plaetse grypende. Over sulcx hebben die t'samen Vereenichde landen gheresolveert ende vastelijck voorghenomen liever alle uyterste middelen te waghen, dan haer

+De landen worden de Infane op gedraghen.

+D'oorsake waer door de oneenicheyt der lande*n* blijft duerende.

onder soodanich gouvernement eenichsins te begheven. Daer vindende sterck, volckrijck, vol neeringhe, coophandel ende zeevaert: beseylende de Wereldt rontomme, de custen van Guinea, Brasilien, beyde de Oost ende West Indien ende hare Eylande*n* tot in China, soeckende eenen wech derwaerts veel korter overt' Noorden. Welcke Zeevaerden alle haer moesten verboden wesen (volghende de voorseyde opdracht der landen aen de Infante) mette reconciliatie het zy met Spangien oft met haer. Derhalven tot noch toe meerder neeringhe, profijt, versekeringhe ende vryheydt in de wapenen vindende, hebben gheresolveert in het jaer 1598 met de oorloghe voort te varen.

Als nu int' jaer 1598 de Nederlande*n* in desen staet stonden, en*de* datter eenen vrede met Vrancrijck ghemaeckt was, ende nu meer Spanjaerden int' landt ghekomen waren, den Koninck verre de sterckste zijnde van krijchvolck: soo is den Coninck selve den derthienden Septembris van een langduerighe sieckte ghestorven, + binnen de vryheydt van Escuriael, inde Abdye va*n* S. Ieronimus. Ende dat int' 49 jaer zijns rijcke van Spangien, in de*n* ouderdom van ontrent 70 jaren: latende de reste van zyne Koninckrijcken ende Landen, zynen eenighen sone Philips den derden, nu zijnde in zijn twintichste jaer zijns ouderdooms, gheboren van Anna van Oostenrijck, des Keysers Maximiliaens dochter.

+Koninck va*n* Spangien sterft.

Den Vorstelijcken Cardinael Albertus hem bereydende om zijn Bruyt te hale*n* ende te trouwen, heeft zijn Cardinaels ghewaet ende den hoet afgheleydt, ende opgheoffert, aen onse Lieve Vrouwe tot Halle: desghelijcx hadde hy oock gheresigneert het Eertsbisdom van Toledo. Voorder begon hy order te stellen op het gouvernement van de Provincien, ende van wegen zijn toekomende Bruyt (daer toe volmachtich ghemaeckt zijnde) heeft het eygendom der Nederlanden aenghenomen in Augusto 1598, op seker belofte*n*, ordonnerende ende bestellende aldaer tot Gouverneur zynen Neve den Cardinael Andreas van Oostenrijck, sone van den Eertshertoch Ferdinand, die korts daer na het gouvernement aennam, alles regerende op den naem van de Infante Isabella, als der landen Vrouwe. Ende om de oorloge te voeren, tegen de Vereenichde Nederlanden, ordonneerde hy Don Fra*n*cisco de Mendozza, Admirante de Castilia, die met groote heyrkracht van Spanjaerden en*de* andere krijgsknechten, vergheselschapt met Grave Frederick van den Berge, den Grave van Busquoy, de*n* Heere van Lasincourt, Don Ioan de Velasco, la Berlotte ende andere, trock int' landt van Cleve, Munster ende Westphale*n*. Ende terwyle soo nam de*n* Eertshertoch Albertus zijn reyse aen, vergheselschapt metten Prince van Orangien, en*de* ander Heeren, den 14 dach + Septembris, ende besochte zynen broeder tot Praga, ende van daer haelde hy *Gregoria Maximiliana,* een dochter van den Eertshertoch Karel, de suster van de Koninginne van Pole*n* ende van de Vorstinne van Sevenbergen, die vercoren was om te trouwen den jonghen Koninck van Spangien: om de selve in Spangien te voeren, alsoo hy dede, door Italien tot Ferrara vanden Paus Clemens de achtste ghesegent en*de* seer kostelijck ghefeesteert zijnde. Ende is alsoo naer Spangien ghetrrocken, alwaer hy aenghekomen zijnde, heeft Isabellam binnen Valen-

+Eertshertoch Albertus treckt nae Spangien om Infante trouwen.

cien den 18 Aprilis ghetrout, alwaer oock die Bruyloft feeste van Philips die derde is gheselecteert geweest. Welck gedaen zijnde, soo hebben hen den Hertoch met de Hertoghinne ghehaest na Nederlandt te trecken. Ende zijn binnen die Princelijcke stadt va*n* Bruyssel met goeden voorspoedt ghekomen, vergheselschapt met grooten Edeldom, daer zy met uytneme*n*de vrolijckheydt ende eerbiedinghe ontfanghen werden.

+ Aldus verhaelt hebben de regeringhe der Nederlanden int' afwesen van den Coninck, en*de* alle zijn Gouverneurs, ende waer over die ghegouverneert hebben, sullen oock kortelijck verhalen den afval der Provincien (haer de Vereenichde landen noemende) van den Coninck, en*de* hoe die tsedert gheregeert zijn worden.

+Staet ende afval der Vereenichde Nederlanden.

+ Den eersten afval ende occasie van de Nederlandtsche beroerten wordt toegheschreven den haet gheresen over lange tusschen de Spaensche ende Nederlandtsche Natie. Desen haet is veel meer ontsteken als op het vertreck van den Coninck, de Nederlanden vreesende de heerschappye der Spanjaerden, (die alomme heerschappye ende gouvernement sochten) by den Coninck wel sterckelijck aenhielden, dat alle het Spaensch krijchsvolck mochte, volghende hunne privilegien, uyt de landen ghesonden werden. De Spanjaerden met den Raedtsheer Antonis Perenot Bisschop van Atrecht, ende daer nae Cardinael van Granvelle (dien neffens de Regente de Hertoginne van Parma het meeste gouvernement belast bleef) wenden daer en tegen voor den onderganck vande Roomsche Catholijcke Religie in Nederlandt, als rontomme gheleghen onder de Lutherianen ende Ketters, ten ware dat de Nederlanders met Spaensche garnisoenen inden breyde ghehouden werden, ende den Coninck volkomender ghehoorsaemheyt, authoriteyt ende ghebiedt verkreghe.

+D'oorsaken van de Nederlandsche beroerten inde krijch.

De Staten der Nederlanden, dien alle sulcke pretexten suspect waren, selve haer achtende beter ende wyser om de*n* Coninck daer in te raden, ende bequamer om de landen te regeren als de vreemdelinghen, drongen seer hardt op het vertreck der Spanjaerden. Het welck al gheschiede met groote teghenheydt ende murmuratie.

+ De Coninck in Augusto 1559 in Spangien wel aenghekomen zijnde, heeft voorder (van eenighe uyt goeden yver van Religie ende des Conincx dienst, andere uyt particulieren haet) ghepersuadeert gheweest, tot versekeringhe van de Roomsche Catholijcke Religie, in de Nederlanden in te voere*n* nieuwe Bisschoppen, als tot des landts vereeringe, ende een forme van ondersoeck oft Inquisitie op yeder mans Religie, ende mede de Decreten van het Concilie van Trenten, onlancks aldaer ghehouden.

+Verhael va*n* de Nederlandsche beroerten.

Dese nieuwicheden soo wel de*n* Prelaten ende Gheestelijcken persoone*n* als andere qualijck bevallende, ende daer en boven eenen twist onder de groote Heeren, en*de* den Cardinael van Granvelie gheresen zijnde, om verscheyden oorsaken, is de sake soo verre ghebrocht gheweest, dat den Cardinael moeste vertrecke*n*. Den welcken met zynen aenhanck in Spaengien men toeschreef, dat hy de landen beschuldichde, al of de vyantschap teghen hem, ende het uytsenden van de Spaensche garnisoenen strecte tot onderganck van de Roomsche Catholijcke Religie, ende dat den Edeldom de Gheestelijcke ende Ghemeynte teghen des Conincks versoeck oproeyden. Hier over niet tegenstaende dat den Grave van Egmont in Spangien by den Coninck gesonden, om te hebben ontslach van de nieuwe Bisschoppen, achterblyve*n* van Inquisitie ende versoetinghe van de Placcaten, om voor te komen verscheyden

swaericheden, goede hope van den Coninck ghegheven was; is daer ten lesten expres bevel des Conincks aen de Regente van Parma afgheschickt geweest, stricktelijck belastende de voorseyde drie pointen in het werck te stelle*n*. Het welck den Staten ende Steden aengheseyt zijnde, veroorsaeckte int' gemeyn groot miscontentement. Ende ‘tselve werdt het afwesen des Conincks, de*n* twist met den Cardinael, ende der Spanjaerden wraeckgiericheydt toegheschreven. Om den Coninck te beweghen de + saecken dieper in te sien volghende de oude gebruycken ende privilegien, hebben de Edele der landen ghenoech met ghemeyne toestemminge den 6 Aprius 1566, aen de Regente van Parma, door de handen van den Heere Hendrick van Brederode, vergheselschapt met den Grave Lodewijck van Nassouwen, ende tusschen drie ende vier hondert Edelen, een Requeste ghepresenteert, versoeckende niet alleene afstandt van Inquisitie te doen op het stuck van de Religie, maer oock schorsinghe van de oude Placcaten teghen de Lutherianen, etc. ende dat, op alle de swaericheden der landen by een vergaderinghe van Generale Staten, met ghemeyn consent mochte gheraedtslaecht worden. Op welcke Requeste de Regente den voorseyden Edelen alsulcke antwoorde heeft ghegheven, dat zy met goede hope na huys vertrocken ende ghescheyden zijn. Hier en tusschen werden van weghen de Regente en*de* de Heeren ende Raden, na den Coninck ghesonden twee Ridderen van der ordere des gulden Vlies, den Marquis van Berghen ende de Baenderheere van Montigny, om den Coninck den staet der landen te vertoonen. De welcke in Spangien luttel ghehoors cryghende, ende het volck in Nederlandt twyfelachtich zijnde watter van komen soude, soo ist ghebeurt dat die van de Ghereformeerde + Religie haer verstout hebben opentlijck te predicken, om haer groot ghetal te toonen, (haer niet wel langer konnende secreet houden) meynende hier mede die haer gunstich ware*n* te verkloecken, ende haer teghenpartye den moet te benemen: voornamelijck hoorende, dat den Coninck in Spangien hem wapende met krijchsvolck om in Nederlandt te komen, ende dat de Requeste van de Edele in Spangien qualijck afghenomen was. Ende daghelijcks gedreycht zijnde van overval, alsoo zy buyten de treden predickten, zijn zy ten lesten met wapenen ter predicatien ghegaen. Ende hoe wel haer vergaderinghe dickwils gestoort werdt, ende oock ‘tvolck verboden werdt daer te gaen, ende verscheyden remedien ghebruyckt werden, soo en heeft het alles niet gheholpen, om dat den yver ende de menichte te groot was. Midler tijt isser onder ‘tgemeyn onverstandich volck, merckende een algemeyn miscontentement teghen de Spaensche rigoreuse procedueren, een ghepussel opgestaen, die desperatelijcken begonsten + d’een voor d’ander naer de Kercken ende Beelden te bestormen ende af te breecken, meest alle de landen door, met groote stoutheyt, ende verslagentheyt van alle de aensienders: daer vele Hoeren en*de* Boeven toe hielpen; dwelck grooten schrick ende vreese veroorsaecte, dat het met rooven ende moorden soude eyndighen.

+Edelen presenteren Requeste.

+Openbare predicatien in Nederlandt.

+Afstormen der Beelden.

De Regente ende haren Raedt hier door niet weynich verbaest zijnde, sochten die van de Religie eenich contentement te geven: met oochluyckinghe aengaende de predicatien te doen, ende die te gedoogen in plaetsen daer die voor dien dagh gheweest haddem, daer van Acte gevende den Heeren die met de Edelen handelen + souden, (die hun t'samen tot onderlinghe beschuttinghe gheconfedereert hadden tegen ha-

+Predicatien van de Regente by provisie toeghelaten.

re partyen, diese voor eenen hoop bedelaers oft geusen ghescholden hadden, daer over zy den naem van Geusen behielden) de welcke haer dochten alderbequaemst te zijn om dese beroerten te stillen. Dese hebben uyt kracht van de volmacht haer van de Regente ghegheven, den Gereformeerden alomme, daer zy doen sonder consent ghepredickt hadden, toegelaten voortaen te predicken, sonder wapenen, op hare toesegginge, de Regente te vreden zijnde, alles by provisie totter tijdt toe, dat by zyne Majesteyt, oft by advyse van de Generale Staten, anders daerinne versien werde.

Dit wrochte wel eensdeels gherusticheyt onder ‘tghemeyn volck. Maer de Staten, Edelen ende Steden, merckende de ghestoortheydt des Conincks, ende dat den Spaenschen landtsvyanden nu oorsaecken ghegheven waren, om haer over dese landen te moghen wreken, hebben mette Regente ghesocht, ootmoedelijcken den Coninck te gehoorsamen, met krijchsvolck + te vergaderen, de beeldtstormers te straffen alomme metter galghe, ende voorts de Steden ende Ghemeynten met persuasien ende dreygementen te brenghen tot alle ghehoorsaemheyt, daer toe ghebruyckende de groote Heeren ende Edelen, als den Prince van Orangien, de Graven van Egmont, Hoorne, Hoochstraten, ende alle die by de Ghemeynte aenghename waren, om die predicatien alomme te doen ophouden, hopende met sulcke reformatie ende ootmoedicheydt des Conincks ende haerder vyanden herte te vermorwen, dat hy den Hertogh Alva met heyrkracht niet en soude seynden, die men hoorde in plaetse van de*n* Coninck selve, komen soude. Waeromme de Regente alle haren ghewilligen dienst ghebruyckte, groote ende straffe executie doende over de beeldbestormers, en*de* noch vullende alle ghevanckenissen totte ghenade oft onghenade des Conincks. Ende hier mede maeckte de Regente de Edele ende groote Heeren wijs, als dat de Coninck vernomen hebbende, dat dit alles gereformeert ende gestilt was, de Kercken weder verciert, ende al in onderdanicheyt gebrocht, den Hertogh van Alva met zijn heyrkracht weder ontbieden soude, waer van zy seyde dat zy versekert was. Dwelck zy te beter gheloofden, om dat zy hun selven betrouwende waren op haer ghernste conscientie, dat al dat zy gedaen mochten hebben, ware uyt goede meyninghe, nae de gheleghentheydt der saecken gheschiet: soo verde de Roomsche Catholijcke Religie, ende de eere ende authoriteyt des Conincx voorstaende, als der lande*n* staet doen lyden konde, om voorder inconvenienten te voorkomen. Dese opinie ende sin hebben zy al totter doodt toe stantaftelijck bekent. Iae eenighe die daer na daer over ghedoodt werden, seyden, de Landen ende Spanjaerden selve souden metter tijt bekennen, dat zy het wel voor hadden, ende des Conincks profijt veel beter verstonden, dan zy die haer de doodt aendeden. Maer de Prince + van Orangien, de Heere va*n* Brederode, de Grave van Hoochstraten, ende een groot getal van Edelen, met groote menichte van het gemeyn volck, en wilden hun niet betrouwen op de toesegginge van de Regente: dies vertrocken uyten lande, soo datter een groote alghemeyne vlucht uyt de Nederlanden gheschiede.

+De Regente, de Edele en*de* Staten stillen alle beroerten.

+Veel groote Heeren, Edele, ende volck vluchten.

Niet teghenstaende alle dese groote vlucht, ende dat het landt nu scheen ghesuyvert ende + ghecastijt te zijn, soo is de Hertogh van Alva nochtans, contrarie de hope ende belofte van de Regente, met heyrkracht int' landt ghekomen, int' jaer 1567 in Augusto, met Spanjaerden, Italianen ende Hooghduytschen, sonder eenich wedersegghen. De welcke int' gouvernemen*t* zijnde, heeft alomme de suspecte Steden ende Casteele*n* met zijn volck beset: nieuwe Casteelen ende Secreten t'Antwerpen

+Hertogh va*n* Alva komt met groote heyrkracht int' landt.

ende elders ghebouwt, op hem nemende het absolut gouvernement, dat oock de Hertoghinne van Parma Regente hem overgaf, ende vertrock. Hier + nae nam hy de Graven van Egmont ende van Hoorne ghevangen, met veel andere van Adel. Hy citeerde oft daechde op seer korte*n* dagh voor hem ende voor zynen Raedt, den Heere Prince van Orangien, Graef Lodewijck van Nassouwen zynen broeder, de Graven van Hoochstraten, van den Berch, van Culenburgh, de*n* Heere van Brederode ende andere, te compareren voor rechte, die doende aenspreecken, by gebreke van dien, als lijft ende goedt verbeurt hebbende: en*de* dit is alomme tegen alle hare goederen ten behoeve van den Coninck gheexecuteert geweest. Als oock mede tegen de persoonen ende goederen van de Heeren, den Marquis van Bergen, ende den Baenderheere van Montigny, der landen Gesante*n* in Spangien by den Coninck, die daer oock doodt bleven: mitsgaders teghen alle de gheconfedereerde Edele, die het verbont onderteeckent hadden. De voorseyde Graven van Egmont en*de* van Hoorne, niet teghenstaende de intercessie des Keysers en*de* ander Vorsten, als Rijcks verwanten ende Ridderen van der Ordere, dede hy opentlijck tot Bruyssel onthalsen den 5 Iunij 1568, alle hare goederen confisquerende, met noch andere 21 Edele de selve weecke: het welcke noch meer volcks dede vluchten.

+Daeght en*de* confisqueert de goedere*n* ende exequteert ter doot zijn gevanghenen, edele ende onedele.

Hier over hebben de Prince van Orangien + met zijn broeders, ende andere ghevluchte Heeren, Edelen, en*de* alderhande soorte van ghebannen volck, soo vele by haer vrienden ende eygen vermoghen te weghe ghebrocht, dat zy middel hebben verkreghen om volck te velde*n* te brenghen, met resolutie, om den Hertogh met zijn Spanjaerden te verdryven. Ende eerst hebben zy volck vergadert onder Graef Lodewijc van Nassou, die in Vriesla*n*t trock, alwaer hy de*n* Grave van Arenbergh met eenighe Spanjaerden versloegh. Dan korts daer nae werdt hy van den Hertogh van Alva, selve met zijn volck geslaghen ende verstoort tot Iemminghen. Noch in het selve jaer van 1568 quam de Prince van Orangien selve met eenen gheweldigen Leger over de Mase: maer vinde*n*se den Hertogh van Alva in teghenweyr seer sterck, werden alle zyne aenslaghen gheschut ende gekeert: dies heeft hy by faute van victuaille zynen Legher moeten af leyden.

+De Prince ende andere uytgewekene vallen met heyrekracht in Nederlandt.

Aldus den Hertogh over zyne vyande*n* triumpherende, voer dagelijcks voort, veel meer dan hy te voren hadde ghedaen, met vangen, spannen, onthoofden, hanghen, branden, ‘tgoedt te confisqueren, ende ‘tvolck uyt den lande te jaghen. Heeft oock hem selven als een Overwinner in het Casteel van Antwerpen een Statua + oft Beeldt, in ghestaltenisse van een Vredemaker, opgherecht; daer hy de Edele van de landen, als zijn vyanden verwonnen onder zijn voeten hadde ligghende: ende meynde alsoo victorieur uyt de landen te scheyden, om zynen ouderdom wat ghemacks aen te doene, als die alle rebellye ghedempt ende ghestraft hadde, selve beroemende dat hy wel tot achthien duysendt door der Scherprichters handen als met goede Iustitie hadde geexecuteert, ende de reste verjaecht: niet ontbrekende dan geldt om + stercke garnisoenen te onderhoude*n*, om die verjaechde uyt de landen te houden, de welcke wel gheschat werden op hondert duysendt huysgesinnen, die in Duytslandt, Vrancrijck ende En-

+Hertogh va*n* Alva victorieur, recht hem selven een Beeldt op.

+Hondert duysendt huysghesinnen uyt Nederlandt ghevlucht.

ghelandt gingen dolen, de manieren, gewoonten ende kleedinghen van haer Vaderlandt behoudende, op hope van wederkeren, met haer draghende vele konstighe en*de* industrieuse scientien ende handtwercken, daer zy haer mede onderhielden en*de* die andere hun afleerden. Waeromme den Hertogh alle middelen ende authoriteyt ghebruyckte in des Conincks name met de Coninckl*ij*cke Ghesanten, om die oock uyt de omligghende landen te bannen: het welck hem qualijck gheluckte. Want zy uyt die landen oock verjaecht ende uytgheseyt zijnde, hebben nacht ende dagh ghepractiseert, hoe zy weder mochten in haer Vaderlandt gheraecken. Ende vele verarmt die haer mede ghedraghen gheldt in ballingschap verteert hadden, hebben uyt armoede haer op de frontieren, ende in bosschen begheven, ende met rotten hier ende daer + de landen berooft, ende een kleyn oorloge aenghedaen. Andere hebben haer ter Zee begeven, ende zijn ghegroeyt tot 40, 50, 60, ende meer schepen, uyt noot de Zee beroovende.

+De Ballingen begheven haer tot Zeerooven.

Hier door heeft den Hertoch van Alva ghedwonghen gheweest tot der landen beschuttinghe meer krijchsvolck te onderhouden, en*de* grooter kosten te doen, ende daeromme meer schattinghe te voorderen. Heeft derhalven bedacht in de landen op te stellen, op de Spaensche maniere, den thienden penninck, te betalen voor + alle vercochte ende verhandelde waren, soo wel van broot, vleesch, wijn, bier, als cleederen ende alderhande koopmanschappen: ende dat neffens boven andere ghewoonlijcke schattinghe, het welck hy wiste groot gheldt soude uytbrenghen: om dat deser landen neeringhe meest bestaet int' koopen en*de* verkoopen, de materialen by weghe van koophandel inbrengende, ende die dan verkoopende aen veelderhande handtwerckers, die de selve tot verscheyden konsten ende handtwercken konstelijcken weten te voeghen ende te approprieren. Soo dat sommighe dinghen acht oft thienmael souden den thienden penninck betaelt hebbe*n*, eer zy tot perfectie oft ter slete hadden ghekomen.

+Hertogh va*n* Alva eyscht den thie*n*den penninck.

Hier op werdt hem van den Rade van State vertoont ende bewesen, dat dit den onderganck van alle neeringhe soude wesen, ende dien volgens der landen verderf: en dat sulcken thienden penninck het ambachtsvolck dat in industrie en*de* neersticheydt alle andere Natien te boven ghinck, soude verjaghen: de landen meest bestaende in ambachtsvolck, cooplieden, negotiatie ende navigatie. Maer des niet teghenstaende, soo en wilde den Hertogh daer niet nae hooren. Iae op het leste siende dat hy de Staten daer toe niet en konde bewillighen: heeft hy in gramschap gesworen, hy soude den thienden penninck hebben ende executere*n*, al souden alle de landen verlore*n* gaen: selfs dreyge*n*de mede de Raetsheeren ende andere, soo zy zijn voornemen niet en voorderden, als verraders te straffen: waer onder waren nochtan de President Viglius, den Tresorier Schetz ende meer andere: dat meer is alle Nederlantsche Raetsheeren straf aensegghende, dat haer was generalijck (voornamelijck den Staten van Vlaenderen) groote ghenade gheschiet, hebbende niet min dan Egmont ende den Prince van Orangien van den Koninck verdient, ende voor versoeninghe was het consent van den thienden penninck aenghenomen. Ende alsoo de Staten ende Steden van verscheyden Provincien wilden Ghesanten in Spangien aen den Koninck daer over seynden, soo ontboot hy die wederom, de selve metter doodt dreyghende.

Dese saken dus staende, als nu veel Ballinghen, soo van Adal als andere, haer hadden ter Zee begheven met Vliebooten, alle Spaensche ende Nederlandtsche

Cooplieden beroovende, haer op de custen van Enghelandt onthoudende, werden aldaer ten lesten ter instantie van den Hertogh van Alva by de Koninginne uytgheseyt. Waer door uyt noot ghedwonghen, ende vindende hare armen ghestijft in Nederlandt door het eysschen des thienden pennincks, hebben dese Ballingen onder het beleyt van den Grave van der Merck Heere van Lumey, op eenen Palmsondach den eerste Aprilis, + 1572, inval in den Briele ghedaen, ende dat eylandt, de stadt ende haven inghenomen: recht ter wyle den Hertogh van Alva besich was om tot Bruyssel de betalinge van den thienden penninck int' werck te stellen, ende wilde met ghewelt de Backers ende Brouwers ende andere dien doen betalen: ende alsoo die selvighe niet en wilden backen noch brouwen, hadde hy den Beul belast hem reede te houden, om een deel van dese Borghers snachts in haer deuren te hanghen, tot schrick van andere: als hem ten selven dage de tydinghe gebracht wert dat Lumey den Briele hadde inghenomen, het welck hem dede een voorder bedencken nemen. Daer + op volghde den achtsten der selver maendt wesende Paeschdagh, soo hy garnisoen in Vlissinghen wilde legghen, daer hy een casteel begonst hadde, dat de borgherye zijn Spanjaerden uyt sloten, ende den Colonel *Pacieco* ghevanghen kryghende aen een galghe hinghen. De welcke werden ghevolght van die van Enchuysen. Ende Grave Lodewijck van Nassou die + metten Coninck van Vranckrijck een verbont aenghegaen hadde, nam behendelijck in met een deel Fransoysen, Berghen in Henegouwe. Het welck den Hertogh van Alva vernomen hebbende, heeft terstont zijn groote macht derwaerts ghewendt, de Zeehavenen verachtende. Daer over den Prince van Orangien een groot heyr + in Duytslandt ghelicht hebbende, quam naer Berghen om zynen broeder Grave Lodewijck te ontsetten: dwelck hem faelde door dat tot Parijs op S. Bartholomeus dagh een groote moort over den Admirael van Vranckrijck ende de Huguenoten gheschiede: waer door het verbont tusschen Graef Lodewijck ende den Koninck ghemaeckt ghebroken wert. Alsoo moeste den Prince van Orangien zynen Legher afdancken, ende Grave Lodewijck Bergen overgheven. De Prince trock met eenich krijchsvolck nae Hollandt ende Zeelandt, innemende + aldaer zijn gouvernement van Stadthouderschap onder den Koninck. Daer nae den Hertoch met zijn Spanjaerden zijn victorie strenghelijcken vervolgende, als tot Mechelen, Zutphen ende Naerden, heeft Haerlem belegert, dat zijn victorie soo langhe stutte, tot dat den Prince te Middelborch oock met lanckduerighe belegheringhe ghecregen hadde, ende bykants van gheheel Hollandt hem versekert, ende een langduerighe oorloghe aenghevanghen werde.

+De Grave van der Merck neemt den Briele in.

+Vlissinghen valt den Hertogh af.

+Graef Lodewijc neemt Berghen in Henegouwe in.

+Prince van Orangien komt met heyrkracht te vergeefs int' landt.

+Begheeft hem in Hollant, wederstaet den Hertogh ende Spaenscht.

Daer nae int' jaer 1573 in Decembri, den Hertoghe van Alva vertrocken zijnde, is Don Loys de Requezens groot Commandador van Castilien int' gouvernement getreden, de welcke de oorloghe hardt voerende, een vredehandelinge tot Breda begonnen hebbende die niet + en gheluckte, ende de Spanjaerden met allen moetwil teghen Gheestelijck ende Wereltlijck voorts varende, is daer over de voorseyde Commandador gestorven, dien den Raedt van State in de regeringe by Coninckklijck bevel volchde, de welcke weynich gherespecteert zijnde, soo + hebben de Spanjaerden alomme gemutineert: waer over zy voor vyanden van s'koninckx wege verklaert werden: Dies zy Maastricht ende

+Commandador regerende ghestorven.

+Spaensche soldaten mutineren ende worden vyanden verklaert.

Antwerpen door het Casteel innen, en, plonderen ende branden. Waeromme den Raedt van State in de regeringhe zijnde, is uyt noot ghedwonge*n* gheweest in eenen vrede te treden metten Prince van Orangien ende de landen van Hollandt, Zeelandt ende hare gheassocieerde, die de Pacificatie van Gent ghenoemt werdt, + ende by den Koninck gheconfirmeert werdt op de arrestatien van de Staten der landen Gheestelijcke ende Wereltlijcke, als dat de selve streckte tot voordeel der Catholijcke Roomsche Religie ende van de authoriteyt des Conincx: waer mede een yeghelijck weder in zijn goederen gestelt werdt: ende ‘tstuck der Religie in Hollant, Zeelant, etc. wert ghestelt ende gherefereert tot een vergaderinghe van de Generale Staten, als alle vreemt krijchsvolck soude uyten landen wesen vertrocken.

+Vrede tot Gent ghemaeckt.

+ Waer over Don Iohan van Oostenrijck des Koninckx bastaert broeder int' landt ende in de regeringhe quam, die met de Generale Staten niet wel en konde accordere*n*, maer is ten lesten tot een verdrach ghekomen, dat men het eeuwich Edict noemde, uyt kracht van welck de Pacificatie van Gent gheconfirmeert wert, de Spanjaerden en*de* Italianen uyten landen ghesonden, en*de* Don Iohan is in het gouvernement ghetreden. Maer ter wyle men ghelt versamelde om de Duytschen oock af te dancken, soo + heeft Don Iohan den Gouverneur die secretelijck weder aenghenomen, ende de Spanjaerden ende Italianen weder ontboden, vreemde oorloghen ende conquesten int' hooft hebbende selve voor zijn particulier. Ende soo is de oorloghe weder aengegaan tusschen den selve*n* Don Iohan ende de Generale Staten ofte Landen, die haer stijfde*n* met den Prince van Orangien, Hollandt, Zeelandt, en*de* de gheassocieerde. Waer over de meeste en*de* principaelste Edele va*n*de landen den Prince afgunstich zijnde, ontboden uyt + Duytslant secretelijck de*n* Eertshertoch Mathias van Oostenrijck, den derden broeder van den Keyser Rudolphus, om te gouverneren*n*, denckende dat hy den Koninck, ende oock den Landen aenghenaem soude wesen. Maer alsoo dat sonder advijs van de Staten ende Prince van Orangien was ghedaen, oock sonder advijs van den Koninck ende Keyser, was zyne komste geene zyde aenghenaem. Die van Ghent namen den Hertogh van Arschot ende meer ander Heeren ghevangen, die met den Eertshertoch Matthias het gouvernement meynden te beleyden, ende te incorporeren. Dies Hertogh Mathias daer komende,heeft zijn ontbieders in confusie ghevonden, is nochtans van de Staten Generael teghen Don Iohan aenghenomen, ende de Prince van Orangien, mits de cleyn ervarentheyt des Eertshertoghs in des landts saecken, tot zynen Stadthouder ghemaeckt: het welck groote jalousie heeft veroorsaeckt, ende den Koninck meer vergramt: ooc den Keyser beweecht met het Rijcke, alle assistentie den Landen ende den Eertshertogh Mathias te ontsegghen.

+Don Iohan van Oostenrijck komt int' Nederlandts gouvernement.

+Wegghesonde*n* Spa*n*jaerden by Don Iohan weder ontboden, ende nieuwe oorloge begost teghen de Staten.

+Eertshertogh Mathias van Oostenrijck in Nederlandt ontboden.

Don Iohan staet by Gemblours der Staten Legher: waeromme de selve groot krijchsvolck vergaderen, ontbiedende den Hertogh van Anjou ende Casimirus: daer jalousie uyt ontstont ende causeerde dat metten grooten Legher niet uytgherecht en werdt. Daer over is overleden + Don Iohan van Oostenrijck, int' jaer 1578, in wiens plaetse dat ghekomen is Alexander Farnese Prince van Parme, die van de*n* Coninck tot Gouverneur der Nederlanden gheconfirmeert wert. Dese heeft de stadt van Maestricht beleghert ende inghenomen: gheduerende welcke + belegheringhe wert tot Ceulen by tusschen spreken van den Keyser ende Rijcks Vorsten gehandelt van eenen alghemeynen Vrede: maer wert niet uytgherecht, overmits zy aen weder

+Don Iohan sterft en*de* de Prince van Parma succedeert hem.

+Vredeha*n*del tot Ceulen.

zyden in de conditien niet verdraghen konden. Doch + hebben de Walsche Provincien en*de* eenighe Steden eenen particulieren Vrede ende reconciliatie met Parma aenghegaen. Daer over de andere Provincien verlaten, haer t'samen stercker verbonden hebben ende gheresolveert, den Coninck te verlaten, ende een ander Heere aen te nemen: daer zy toe verkiesen den broeder des Conincx van Franckrijck, den Hertoch van Anjou. Verklaren oock schriftelijck den 26 Iulij + int' haer 1581 den Coninck vervallen van alle zijn recht en heerschappye over haer, uyt de artijckelen van de blyde incomste en*de* andere Privilegien, breken zijn Seghels, sweeren hem af, ende scheyden haer voor eeuwelijck van hem: nemen aen, hullen ende sweere*n* den voorseyden Hertoghe van Anjou. Dies den Eertshertogh Mathias eerlijck zijn afscheyt van de Landen neemt, haer zijn huys van Oostenrijck recommanderende.

+Versoeninghe van de Walsche Provincien.

+De Staten van v'scheyde*n* Provincien verclaren den Koninck v'vallen van zijn heerschappye, en*de* nemen de*n* Hertoch va*n* Anjou aen tot Lantsheer.

Den nieuwen Landtsheer Hertogh van Brabant, Grave van Vlaenderen, ende van de andere Landen die hem aenghenomen hadden, + sochte zijn authoriteyt te vermeerderen, en*de* zijnde niet wel ghestijft van zynen broeder uyt Vranckrijck, door een factie oft ligue aldaer opstae*n*de, heeft hy benaut zijnde va*n* gelde, en*de* door gebreck van middelen, gemeynt ende ghesocht een absoluter regeringhe met ghewelt te bekomen, ende tot dien eynde met zijn krijchsvolck die steden van Antwerpen, Brugge, ende andere welghelegen meer, te vermeesteren. Een deel succedeerde, maer Brugghe en*de* Antwerpen faillierden hem, soo dat in Antwerpe*n* vijfthien hondert Fransoysen in een ure by de borgerye verslaghen werden. Waer door hy ten lesten uyt noot ghedwonghen is geweest weder in Vrancrijck te vertrecken, daer hy sterf. Dies heeft den Hertogh van Parma veel steden bedwonghen weder den Coninck te herkenne*n*, ende haer met hem te reconcilieren. Ten lesten oock Antwerpen ende meeste*n*deel van Brabant ende Vlaenderen. Daer en tusschen hadde den Prince van Orangien hem naer Hollandt begheven, daer hy tot Delft int' jaer 1584 van eenen Bourgoignon Balthasar Gerards doorschoten werdt. + Hier door hebben eenige Provincien haer naerder vereenicht met stercker verbontenissen, hebbende alle quaet mistrouwen van den Coninck ende Spanjaerden, ende werden de Vereenichde Provincien ghenoemt. Waeromme zy den + Coninck va*n* Vranckrijck de souverainiteyt van hare Provincien resolveerden ende versochte*n* op te dragen, ende hem voor haren Lantsheere aen te nemen, behoudens hunne privilegien. Den Coninck ghewillich daer toe zijnde, wert by de voorseyde factie ofte verbont, dat zy *Santa Liga* hieten, belet. Dies beleefdelijck ontseyt en*de* gherecommandeert, sonden een treffelijcke Legatie uyt elcke Provincie aen de Coninginne va*n* Engelandt, om haer, hare landen, steden ende souverainiteyten op te draghen. Maer de Coninginne by gebreck van bequame persoonen daer toe, selve een Vrouwe zijnde, heeft dat gheweyghert: maer gheresolveert op een assistentie van vijf duysent te voete, en*de* een duysent te peerde, ondert' beleyt van de*n* Grave van Leycester, den welcken die Vereenichde landen maeckten haren Gouverneur generael, met groote authoriteyt. Maer door de onervarentheyt van de Enghelsche in hunne regeringhe, ende eeniger onghetrouwicheyt werden zy twistich: waer door + Leycester t'huys ontboden, vertreckende ende stervende, is de sone van wylen Prince van Orangien, Prince Maurits van Nassouwen, ghe-

+De selve soeckende absoluter authoriteyt mist zijn voornemen en*de* vertrect.

+Prince van Orangien werdt doorschoten.

+De Vereenichde landen de souvereyniteyt de*n* Koninck van Vrancrijck ende de Coninginne van Enghelant aengeboden hebbende, krygen assistentie uyt Engelandt onder de*n* Grave van Leyscester.

+Pr. Maurits wordt Stadthouder in Hollandt, Zeelandt, etc.

boren van de eenighe dochter van den Keurvorst van Saxen, een jonck Heere van ontrent 22 jaren, by den Vader in krijchs oeffeninghe ende regeringhe opgebrocht, voor Stadthouder aenghenomen, ende zynen oft der landen Lieutenant was Philips Grave van Hohenlo een cloeck ervare*n* Heere, die nu vele jare*n* des krijchs saecken meest beleyt hadde, onder den wylen Prince van Orangien. En*de* in Vrieslandt wert oock Stadthouder Graef Willem Lodewijck van Nassouwen, den oudtsten sone van Grave Ian, broeder van Willem Prince va*n* Orangien.

Onder het regiment van desen Prince Maurits ende Graef Willem van Nassou, hebben de Gheunieerde landen haer frontieren wel versterct, voornamelijck sints de doot vanden Hertogh van Parma, soo dat zy uyt gheheel Vrieslandt, Groeningen en*de* Overijssel het Spaensch ghebiedt verdreven hebben. Ende in het jaer 1599, als den Coninck Philips den tweeden doot was, en*de* alle de Nederlanden overghedraghen waren aen zijn eenighe outste dochter de + Infante Isabella Clara Eugenia, trouwende met den Eertshertogh Albertus, jongste broeder van den Keyser; hadden zy in haer besit, het meeste deel van het Hertoghdom va*n* Gelre, met het Graefschap van Zutphen, de heele Graefschappen van Hollandt ende Zeelandt, gheheel Vrieslandt, stadt ende landt van Groeninghen ende Ommelanden, het landt van Overijssel, Drenthe ende Twente, ende de Heerlijckheydt van Vtrecht. Hadden mede in Brabandt Berghen op Zoom, Breda, Steenberghe, Willemstadt en*de* andere plaetsen. In Vlaenderen Oostende, Axele, Biervliet ende ander Sterckten. Maer Oostende verloren hebbende, hebben nu aldaer Sluys, Harde*n*borg ende Ysendijcke, met noch andere Sterckten. Soo dat zy nu eensdeels Rijn, Wale ende Mase tot frontieren hebbe*n*, ende noch de voorseyde plaetsen in Brabant ende Vlaenderen. Hebben mede de Zee, mitsgaders oock de navigatie vry in verre ende nae gheleghen landen, ende zijn door den grooten coophandel ende goede neeringhe, gheduerende de oorloghe rijck ende machtich gheworden, + Zy regere*n* haer elcke Provincie by haer Staten, meest bestaende van Ridderschap, Edelen ende Steden, elck na hun oude herkomen ende privilegie, regerende *suo jure*, met alle hooghe jurisdictie ende souverainiteyt, tracteren met alle Coninghen, Vorsten, Princen ende Republijcke*n*, als Souveraine. Elcke Provincie committeert eenighe totte regeringhe met ghelimiteerde authoriteyt, die de Steden ende Leden alst noot is beschryven om consenten te dragen, ende op alle ghewichtighe saken te resolveren. + Dese respective Provincien committeren elck eenich ghetal, 'tzy vele oft weynighe, nae eysch van saken, de welcke worden genoemt de Staten Generael der Vereenichde Nederlanden: die presenteren alle de Landen generael oft alle de Bontghenooten. Dese hebben het beleyt ende voorderen alle de saken die hooghe Overicheyt ende souverainiteyt van de Landen int' generael betreffende, volghende den last die henlieden by de respective Provincien ghegheven ende opgeleyt is: hebbende onder haer officieren nootelijc tot haer ampt. Behalven dese presenterende de Landen generael, zijnder noch van de respective Provincien gecommitteert eenen + Raedt van State ghenoemt, die over alle de gemeyne consenten ende middelen, ende in tyde van oorloge over het beleyt van den krijch last ende bewint hebbe*n*. Waer onder begrepen zijn, de Stadthouder Prince Maurits, ende Grave Willem van Nassouwen, en*de* met haer besoigneren den Tresorier generael met zijn Officieren, ende mede de Fiscalen. Ende alle dese ontfanghen haer commissien van de Heeren Staten generael. Alsoo oock doet Prince Maurits, als Admirael generael van der Zee, regerende alle Zeesaken mette Collegien ende Raden

+Wat de Geunieerde landen besaten ten tyde van s'Koninckx overdracht aen de Infante.

+Staet ende forme van regeringhe der Vereenichde landen.

+De souvereyniteyt der landen bestaet by de Staten generael.

+Raedt van Staten.

van de Admiraliteyten, dier vijf zijn, geformeert uyt + persoonen van alle de Provincien, in Zeevaert oft saken van Admiraliteyten ervaren, die volghen de lijsten en*de* instructien by de Staten generael daer op genomen. Den Admirael Prince Maurits heeft zijn onder Admiralen na zijn beliefte.

+Admiraliteyten.

Het principale beleyt van den krijch onder + haer is in tyde van oorloghe by den Doorluchtighen, Hooghgheboren Prince Maurits van Nassouwe*n*, geboren Prince van Orangien, Grave van Nassou, etc. In wiens persoon ghevonden worden veel partyen tot sulcken ampt noodich ende bequaem, als opghebrocht in de oorloghe ende affairen van State, bye enen kloecken Vader, selve seer neerstich, sorchvuldich ende onverdrietich in arbeyt, bedachtich, studieux in de Mathematijcke*n*, ende in alles dat tot den krijch behoort, scherp en*de* haest van begrijp, ende van zijn krijchsvolck ontsien ende bemint. Neffens hem werdt d'oorloghe mede ghedirigeert by den Welgeboren Grave Wilhelm Lodewijck + Grave va*n* Nassou, etc. Stadthouder van Vrieslandt, de stadt van Groeningen, Ommelanden ende Drenthe. Ende zijn oock in dienste der Heeren Staten, den Hoochgeboren Prince Hendrick Frederick, Grave van Nassou: Grave George Everart van Solms: Grave Ernst en*de* Lodewijck, Graven van Nassou: Heer Floris Broeder tot Brederode, Heer van Cloetingen, etc. Dese krijchsoverste hebben Ioncker Pieter vander Does Generael va*n* de Artillerye, Ioncker Olivier van den Tempel, Heere van Courbeeck, Hooft van Iustitie: Ioncker Iacques Heer van Gryse, Generael van de Vivres, met andere Heeren, Colonellen ende Officieren.

+Pr. Maurits van Nassou Stadthouder, en*de* zijn bewindt mette andere Grave*n*.

+Grave Wilhelm van Nassouw, Stadthouder in Vrieslant, Groeninghen en*de* Ommelanden.

Voorder regeren haer die Vereenichde landen bysonder op haren ouden voet, volghende hare privilegien ende oude ghebruycken, bykants niet verandert, dan dat de Staten van elcke Provincie representere*n* den Coninck, Hertogh, Grave ofte Landtsheere.

Byvoeghsel.

[De publijcke exercitie in de voorschreve*n* Vereenichde landen, werdt alomme op eenen eenparigen voet, soo in de Steden als Dorpen gehouden, nae een ordonnantie by de selve Provincien over veel jaren aenghenomen, volgende de Confessie ende Belydenisse des Gheloofs + in druck uytghegheven, (onder openbare exercitie van de Roomsche Religie toe te laten, soo nochtans, dat niemandt ghedwonghen werdt die Religie aen te nemen, maer van ander ghesintheydt zijnde, hanthaven ende mainteneren zy evenwel onder de beschermínghe van de regeringhe van de Landen, sonder in de conscientie ofte op haer geloove ofte actien ondersocht, ofte meer als andere gesinden beswaert te werden. De Gheestelijcke ofte Religieuse persoonen in de landen ghebleven, wordt toeghelaten uyt de geestelijcke goederen redelijcke alimentatie ofte onderhoudt, nae de gheleghentheydt ofte qualiteyt van de persoonen, soo wel die by de Roomsche Religie blyven, als die hen tot de Ghereformeerde begheven, haer leven lanck: Maer om de perijckelen te verhoeden, is haer eenlijck by Placcate verboden, secrete vergaderinghe ofte conventiculen te maken, nochtans sonder eenich rigoreus ondersoeck, ofte dat eenighe (anders ghesinde) in Religie ghedwonghen worden, eenighe publijcke Acte van de van de Ghereformeerde te ghebruycken.

+Staet ende forme in de Religie gebruyct in de Vereenigde landen.

Dus vele heeft ons goet gedocht te beschry-

ven, belangende de Gouverneurs van de Vereenichde ofte afghevallen Provincien van des Conincks ghebiedt, ende hoe zy totten afval ghekomen, ende nu haer regerende zijn. Sullen nu voorts varen in de descriptie.]

De Gouverneur oft Regent des lants, als Stadthouder in den naem van den Landtsheere, heeft soo groote macht, gesegh ende gebiedt over de gantsche Provincie in het ghemeyn, als de eygene Landtsheere selve mocht + hebben, soo hy daer waer. Niet te min alle Magistraten den ghemeynen regimente aengaende, worden van des Landtsheeren wege ingestelt ende bevesticht: de welcke schier alle hooghe officien, van Presidentschap, Cancelierschap, Raet van State, Secrete*n* Raet, Abdyen, ende andere treffelijcke weerdicheden selve gheeft: jae alle Wetten, Statuten ende Ordonnancien worden in zynen naem ghemaeckt. Nu laet ons sien hoedanighe dese voorseyde Magistraten zijn, ende ten eersten is te weten, dat niet langhe gheleden de twee + Raden hier na volghende, te weten van Staten, ende Secreten, alleenlijck eenen Raedt by den Landtsheere zijn gheweest, genoemt den Secreten Raedt: die midts d'eerste insettinghe, doen ter tijdt alleen beschickte al wat nu ter tijdt de twee uytrichten. Maer nademael de swaericheydt van saecken hoe langher hoe meerder werdt, besonderlijck door veel ende soo gheduerighe oorloghen den lande overgecomen: soo is van noode gheweest dese twee Raden in twee te deylen, met de authoriteyt, macht ende weerdicheyt, daer wy hier nae af sullen spreecken: ende ten eersten van den Raedt van State.

+Wat de Koninck hem alleene behoudt om de Nederlanden.

+Twee [Ra]den [...]

Raedt van State.

+ Den Raedt van State, hem houdende ende sittende by den Gouverneur des landts, heeft een onseecker ghetal van Raedtsheeren: want dese zijn na de gelegentheyt, somtijdts meer, somtijdts min, soo den Landtsheere belieft. Onder de selve vergaderinge comen sommige Heeren Gouverneurs van d'een landt oft van d'andere binnen de Provincie, daer en boven sommighe Doctoren ende treffelijcke Mannen, die door heur deucht, weerde ende verdienste*n* vercoren worden vande*n* Landtsheere tot dese weerdicheyt. Welcken Raedt tot eenen President heeft eenen seer wysen ende gheleerden man, als nu tegenwoordichlijck is M. Viglius van Zuichem, waer af wy hier nae sullen spreecken. Met desen Raedt van State beraedt hem de Gouverneur in de saecken den Landtsheere ende der Ghemeynten aengaende: Want hier + wordt ghehandelt van peys ende oorloge, ende van het gantsch bewint des landts. Hier worden ghesien ende te rade ghestelt alle berichtinghen ende waerschouwingen die van alle zyden over come*n*, ende verstandenissen met andere Landtsheeren en*de* ghebueren. Hier wordt oock ghehandelt van Colonellen ende Capiteynen aen te nemen oft af te dancken: van sterckmakinghen, municien ende provisien van wapenen ter oorlogen: van Ambassadeurs ende Gesanten uyt te senden ende te ontfangen: Tot desen Raedt worden alle de swaerste saecken van andere Raden overghesonden: int' corte, desen heeft den last ende d'opperste bewindt van alle 'tghene dat dan regimente ende der bescherminge des landts van binnen ende

+Raedtsheeren in Nederlandt in onsekeren ghetale.

+Wat men handelt in den Raedt van State.

van buyten aengaet. Nu teghenwoordichlijck zijn van desen Raedt de + Cardinael Granvelle, die van seer groote ende hooghe authoriteyt is overt' gantsch Regiment: de Prince van Orangie: de Grave van Glayon: de Heere van Barlemont: de Heere van Bossut: ende de twee Doctoren in de Rechten, Philibert van Bruyssel, waer af hier na ghesproken sal worden, en*de* Symon Reynaert: ende ter tijdt als ick dese beschryvinghe ten eynde bracht, werdt de Hertoghe van Arschot hier by ghevoeght. Daer zijn oock vier Secretarissen, te weten, Meester Peeter d'Overloop, Audiencier ende opperste Secretaris: Ioos Corteville, Ian van der Aa, ende Baptist Berti. Maer in onghewoonlijcke sware saken worden tot desen Raedt gheroepen alle de Heeren van het gulden Vlies, ende somtijdts andere Koninclijcke Gouverneurs ende Officiers.

+Heere den [...] van [...] in Nederlandt.

Secreten Raedt.

+ Den Secreten ende Verholen Raet des Koninclx, die oock by den Gouverneur sit, begrijpt ghemeynlijck 'tghetal van thien oft twaelf Raedtsheeren, die Doctoren oft Licenciaten zijn, oft Ridders ende Edelmannen, door heur deuchden en*de* diensten van den Landtsheere vercoren: dese hebben oock eenen President, des Landtsheeren groote*n* seghel bewarende. Desen Raedt, aengesien hy by den Landtsheere seer sonderlinge ende gemeynsaem is, wordt int' Fransoys genoemt *Conseil Privé:* en hadde ten aller eersten, soo ghesegt is, het onderwindt van alle des Hofs ende des Landts handelen ende saken: maer naemaels in tween ghedeylt zijnde, heeft den Rade van Staet overghegheven sulcken deel als wy verclaert hebben: behoudende al wat gherecht, recht ende policie aengaet: daer en boven toesicht ende bewint van d'ander Raden. Desen gaet aen de authoriteyt en*de* + macht van te verleenen privilegien, vryheden en*de* toelatinghen, gratien, pardoenen ende remissien: van te maecken wetten ordinantien, statuten ende gheboden: deshalven de Raedtsheeren van desen Raedt, oock Requestmeesters ghenoemt worden. Noch behoort den selven toe

+Hoedanighe persoonen zijn in den Secreten Raedt.

+Saken b[e]handelt i[n] den Secreten Raet

de kennisse ende d'oordeel van klachten ende twisten ter saecken van palen ende frontieren des landts: oock van de voornaemste deelen der heerlijckheydt, overheydt en*de* authoriteyt, nopende den Landtsheere, de Heeren ende andere van den Hove, die midts de ordinarisse registers ghepasseert worden. Desen Raedt als 'tbeschermsel ende bolwerck der justicien ende gherechticheydt, heeft d'overste toesicht op alle dinghen: hoe wel hy de ghewichtichste saecken den Landtsheere, ende in zijn afwesen, den generalen Stadthouder, somtijts oock den Raedt van State mede deylt ende + te kennen gheeft. Ghelijck als de saecken van State, daer de justicie oft policie des landts onder ghemengt is, den Secreten Rade mede ghedeylt ende vertoont worden, om t'samen te raedtslaghen. Tot desen Raedt zijn nu overste inghestelt de naevolgende Heeren: ten eersten, de President Viglius van Zuichem, hier voor vermaent, ende na noch breeder te vermanen; Philips Nigri, Cancelier van d'Orden des gulden Vlies; Carel Perenot, Abt van Faveen, des Cardinaels van Granvels broeder; Hermes van Winghen; Philbert van Bruyssel; Symon Reynaert, Nicolaes Micout, Heer va*n* Indevelde; Christoffel van Assonville; Karel Gran Ian, Heer van Romeyn; Philips Cuebel; Ioachim Hopper; en*de* Meester Peeter d'Overloop Audiencier ende opper Secretaris; d'ander Secretarissen zijn, Ioos Corteville; Ian van der Aa; ende Baptist Berty: de welcke ooc zijn Secretarissen van Staet, soo voor ghesegt is: Ioos Bave, die langhen tijdt den overleden Keyser den vijfsten ghevolght heeft, beschict alleen de saecken vant' Graefschap van Borgondien, Sebastiae*n* Borgeois; Ian de Langhe; Ian van Vlierden, Heer ter selver plaetsen; Iacob de la Torre; Steven Prats; ende Ian Mesdach.

+Raedtsheer*en* zijn t'samen ghemengt.

Raedt van Financien.

+ Hier te lande is int' Hof eenen Raedt, ghelijck in Vranckrijck, genoemt den Raedt van Financien: in welcken nu een wyle tijdts ordinaerlijck sitten drie wyse Heeren vanden lande, gheheeten Hoofden der Financien: eenen Tresorier, ende eenen generalen Ontfangher: ende drie andere treffelijcke ende gheschickte Mannen, ghenoemt de Commisen: met twee Greffieren ende ander + Officieren. Welcken Raedt het overste bewindt heeft van des Landtsheeren erfgoeden ende incomen, van ordinarisse ende extraordinarisse beden en*de* schattinghen, van de Rekenkamer, van Ontfanghers ende ander Officiers, die des Koninckx penningen handelen. In desen Raedt worden de taxen ende schattinghen gheset, ende orden gestelt op de betalinghe van alle dingen, aengaende vrede ende oorloghe: gelijck van fortificatien, municien, provisien ende onkoste*n*, soo ordinarisse als extraordinarisse, tot onderhoudinghe van den Staet des landts. Desen Raedt, mits d'middel van d'Ontfanghers, ende by advijs van de Rekenkamer, verhuert ende verpacht des Landtsheeren goeden: maeckt oock middelinghe ende minderinghe in heur ordinantien begrepen. In somme, desen Raedt heeft handelinghe, macht en*de* bewindt over alle des Koninckx ghelt ende goedt: ende mach wel eyghentlijck ghenoemt worden des Landtsheeren Bergh ende Schat: om te ghebruycken in alle noodt ende gheval: met sulcke orden ende regel, dat verscheyden vreemde Vorsten dese instructie hebben begeert ende versocht, om heur Staten in deser voeghen oock te regeren. In den

+Hoedanich den Raedt van Financien.

+Welck de last is van den Raedt van Financien.

voorseyden Raet van Financie zijn nu teghenwoordichlijck alleen twee + Hoofden, naemelijck Karel van Barlemont, ende Heer Philips van Mommorency, Heer van Aschicourt, beyde Heeren vant' gulden Vlies. Het overste Hooft van allen, welck midts de doodt van mijn Heer de Prat in gebreke was, werdt ter tijdt, als ick dit schreef, weder ghecoren, te weten, de Hertoge van Archot: maer hy, als wesende een vry en vranck Heere, en heeft desen last niet willen aenveerden: de Tresoniet ofte Schatmeester is Heer Iaspar Schets; hier nae noch verhaelt: de generael Ontfangher is Lieven Wouters, Ridder, Doctoor ende Raetsheer des Koninckx; Albert van Loo, ende Marten van den Berghe: de Greffieren zijn, Ian Gillis, ende Iacob Ringant. Dese drie voorseyde Raden volghen ‘tHof nae, het heel landt door, waerwaerts dattet henen treckt: soo wel ter saken van oorloghe als van peys.

+Superintendenten van de Financien.

De Provoost van den Hove volght oock + het Hof: de welcke doet met hem dragen een groote roode doornachtighe Roede, nae des landts zede, tot een teecken van justicie, ende wordt deshalven ghenoemt Roode roede, als Overhooft der justicien. De selve Officier boven den dienst dien hy te Hove doet, mach oock dienen by ghebreke ende in het afwesen van de*n* Provoost der Maerschalcke*n* der Provincien, of van den Baillinu, die men Drossaerdt in Brabandt noemt; een Rechter van grooter weerde*n*. Maer daer de Drossaert uyt + Brabant niet en treckt, ghelijck d’ander Provoosten der Provincien buyten heur palen niet en komen, als Vlaenderen, Henegouwe, ende meer andere: daer reyst dese Roode roede over al, nae gheleghentheydt ende gheval, en*de* naet' bevel des Hofs, met treffelijcke groote macht over Afsetters, Straetschenders en*de* + Landtloopers: soo dat hy eertijdts door zijn eyghen vonnisse op eenen corten stont ‘tvolck dede verwysen ende rechten: maer naemaels is hem eenen Ghedeputeerden van den Koninck tot een metghesel in vonnisse ende oordeel ghegheven.

+De Provoost vande*n* Hove.

+Drossaert is de Provinciale Provoost.

+Provoost oordeelt sonder appel.

Raedt van de Rekenkamer.

Boven dien is te Bruyssel eenen anderen Koninckl̃ijcken Raedt oft Magistraet, de welcke is als een lidt der Financien: ghenoemt de Rekenkamer: in desen is eenen President, ende seve*n* Rekenmeesters, te weten vier ordinarisse ende drie extraordinarisse, met noch ander Officieren. Voor desen Raet komen alle de ghene die handelinge hebben van des Koninc̃x penninghen int' landt van Brabant, ende in andere aenhanghende landen, ende int' Hertoghdom van Lutsenborg; als Tresoriers, Ontfangers ende andere van tyde te tyde, nae de ghesette ordinantie, om reeckeninge ende bewijs te doen, ende behoorlijcke quitancie daer af te ontfanghen. Boven [+] dese Rekenkamer te Bruyssel, zijnder noch drie andere binnens landts: te wete*n*, in Vlaenderen, de principaelste van allen, in Ghelderlandt, ende in Hollandt. Dese officie bedienen nu ter tijdt te Bruyssel, de President Orland (oft Roelandt) Longin Ridder ende Heer va*n* Capelle, Ieronymus van Hamme, Gielis Cleerhaghen, Ian van den Dijck: Heer van Santvliet, Rombout Loets, als ordinarisse Rekenmeesters: Peeter Buckens Contrerolleur va*n* de artillerye, Ian Boote en*de* Oddo Viron, als extraordinarisse: Henrick Hoochstoel ende Henrick Sterck ordinarisse Auditeurs, ende Ian van Walem extraordinaris: Laurens Sigonie is extraordinaris Rekenmeester over de verkenninghen komende van Lutsenborg: ende de voorseyde Oddo Viron boven zijn andere officie is ooc mede ordinaris Rekenmeester over de selve rekeninghen van Lutsenborg. Dit zijn de Raden en*de* Magistraten die ghewoonlijck van des Landtsheeren weghen, by den generalen Stadthouder der Provincien zijn ende blyven. Maer boven desen, is in elck landtschap, alsoo wy hier nae sullen verklaren, een besonder Gouverneur, den welcken als den Stadhouder des Koninc̃ks, alle saecken des landts byghebracht ende voorghehouden worden, besonder den krijchshandel aengaende: ende dese is den generalen Stadthouder onderdaen ende ghehoorsaem.

[+]Vier Reke*n*-kameren in de Nederlanden.

Koninckl̃ijcke Provinciale Raden.

[+] De Lantsheere hout daer en boven meestendeels in desen lande, gelijck ter behoorlijcker plaetsen verclaert wordt, eenen Raedt in zynen naem, ghemeynlijck ghenoemt Parlement, als te Mechelen en*de* ellers: ende wordt in Brabant ghenoemt de Cancelrye. In desen Raedt zijn, nae ghelegentheyt, [+] ses, thien, twaelf, oft achthien Raedtsheeren, Doctoren oft Licenciaten in de Rechten, met eenen President of Cancelier, als Overhooft: daer sitten oock des Koninc̃ks Advocaet, de Procureur Fiscael, Greffieren, Secretarissen, ende ander Officieren, al nae ghewoonte ghekosen van den generalen Gouverneur, ende schier al heur leven lanck gheloont en*de* onderhouden van den Landtsheere. Dese Magistraet heeft seer groot authoriteyt over borgherlijcke ende criminele justicie: heeft kennisse van alle twisten ende gheschillen die in [+] des Landtsheeren heerlijckheden ende erfgoeden rysen: Neemt oock gelijcke kennisse van de gronden, palen ende gheschillen, komende van de Abdyen ende heure jurisdictien: behalven dat van de goeden diemen eygentlijck gheamortiseerde, dat is, uitgeschreven noemt: waer af recht gehouden wordt, alsoo wy hier na verklaren sullen, voor de geestelijcke Vierschare: Doet onderhouden de privilegien, vryheden, officien, beneficien ende provisien, die de Landtsheere gheeft: behouden altijdt de

[+]Parlemente van Nederlandt.

[+]Ghetal der Richters in de Parlementen van Nederlant.

[+]Authoriteyt der Parlementen.

besondere rechten en*de* privilegien der plaetsen. Hier worden ter justicien ghedaecht niet alleenlijck alle de Provinciale Officieren ende + Dienaers des Koninckx, maer oock de Koninck selve, voor den welcken zijn Procureur ende Advocaet antwoorde*n*: soo dat hier noch door authoriteyt noch anderssins gheenen mensch te kort en wordt ghedaen. Iae het is gheschiedt in Gelderlandt, ter tijdt van desen teghenwoordighen Koninck Philips, soo zyne Majesteyt een treffelijck groot proces verloren hadde teghen den Heere van Anholt, en*de* geen Huissier oft Commissaris ‘tvonnisse ter executien en woude stelle*n*, dat de Koninck selve (o rechtveerdige Koninck) dit heeft metter daet doen executeren. Voor de bancke van desen + Raedt appelleren alle andere Hoven die ondert' selve ghebiedt staen: ende in het meeste deel van dien, als in Brabant, Mechelen, Henegouwe, Ghelderlandt ende Vrieslandt wordt diffinitive Sentencie ghegheven, daer gheen appellatie op en valt: Maer zijn wel den borgerlijcken rechte onderworpen, indien partye sulcx versoeckt ende vercrijcht by ordinantie, door een seker maniere van Syndicaet, welck die van de*n* lande Revisie noemen: + tot welcke Revisie andere Raedtsheeren van ander Hoven binnens landts worden ghenomen, ontrent half soo veel alst' getal bedroech van de ghene diet' vonnisse hebben gewesen: de welcke op een nieuw de schriftuere*n* van het proces oversien, wysende ende uytende ‘tselve, nae dat zyt' bevinden, volgende de meeste stemmen. Maer selden gheschiedt dat de gene die de revisie oft oversieninghe doet doen, daer af profijt heeft: jae verliest eer en den tijdt ende de kosten, die seer hoogh loopen: sonder eenichsins d’executie vant' principael vonnisse achterwaerts te houden of uyt te stellen ter saecken van dese Revisie. In alle dese Raden ‘tgantsch landt door worden ghebruyckt de ghemeyne Wetten van gheestelijcke ende we-

+De Coninc selve den Parlementen onderworpen.

+Opperste Parlementen.

+Recht van Revisie.

+ reltlijcke rechten, uytghenomen de landrechten ende insettinghen, oft kostuymen van besondere plaetsen, die seer veel zijn: daer en boven oock der Landtsheeren decreten, gemeynlijck ordinantien ende placcaten ghenoemt, de + welcke voor alle andere rechten gaen, behoudelijck alleen de privilegien: Maer eer men dese sticht ende inset, wordt daer rypelijck raedt op gehouden by advijs der voorseyder Raden: ende zijn alsoo int' recht gefondeert, dat zy meestendeels over een komen met de ghemeyne Wetten.

+Wat rechte men in Nederlandt volcht.

+Placcaten des Conincx moeten geauthoriseert werden.

+ Boven dese voorseyde ordinantien ende regimenten, ordineert ende schickt de Gouverneur generael in des Konincx naem alle jaer sekere Commissarissen, om de heerlijckheydt te maecken, niet alleenlijck in de hooftsteden, maer bykants oock in alle de voornaemste steden des gantschen landts: Bevelende daer en boven den voorseyden Commissarissen, te + oversien de rekeninghen van d'inkomen ende uytgeven der steden, besonderlijck van Brabant, daer de Landtsheeren sonderlinghe authoriteyt ende ghebiedt heeft in de geestelijcke plaetsen. Den selven Co*m*missarissen wordt oock bevolen te oversien de rekeninghen van Kercke*n*, Kloosters, Goodshuysen ende Gasthuysen, om te weten oft zy behoorlijck onderhouden ende geregeert worden. Ende als dese eenighe openbare ongeschicktheyt oft misbruyck bevinden, verklaren sulcks te Hove, daer van straffelijck en*de* scherpelijck toe wordt ghesien. Ghelijck noch in dit jaer 1563, ter wyle ick dit werck schreef, sekere ghebreecken bevonden zijn te Leeuwe, int' Klooster van Sint Augustijn, ghenoemt de Scholieren, waer af de Prioor mede ondert' getal is van de twaelf groote Prelate*n* van Brabant: Deshalven den Koninckliycken Raedt doen ordineerde den Abt van Everbode, ende Peeter d'Asseliers Raedtsheer ende ordinaris Commissaris, om alle jaer de heerlijckheyt van dese stede te oversie*n*, omt' selve Convent wederom op te richten: soo zy oock loffelijck hebben ghedaen. Alsoo dat, hoe wel alle steden, + dorpen ende vlecken; ghelijck in de beschryvinghe van Antwerpen besonderlijck bewesen wordt; nae het uytwysen van heure wetten leven, hebbende veel privilegien, groote vryheden ende bedieninghen: nochtans de gantsche somme des bewints, en*de* alle de treffelijckste overheydt deser heerschappen den + Landtsheere aengaet. En*de* alle Gouverneurs, Presidenten, Canceliers, Raedtsheeren, Tresoriers, Ontfangers, ende ander Koninckliycke Dienaers en*de* Officiers, soo wel lanckrocken als korterocken, van den meesten tot den minsten, moeten nae de oude ghewoonte int' inkomen van heur officie, den Landtsheere sweeren trouwe ende huldt: ghelijck oock alle ghemeyne Dienaers ende Officiers van Steden, Dorpen ende Vlecken, van Heeren ende andere, in desen lande en*de* herwaerts het gheberghte over al, ghewoon zijn der Overheydt te sweeren ghetrouwicheydt ende ghediensticheydt.

+Commissarissen om de Provincien te besoecke*n*.

+Recht des Catholijcke*n* Conincks over de Kercken va*n* Brabant.

+Alles hangt aen de gherechticheyt en*de* authoriteyt van de*n* Prince.

+Alle Officieren doen den Landtvorst den eedt van getrouwicheyt.

Belanghende de krijchs saken, de Landtsheere en houdt hier gemeynlijck ter tijdt van + peyse gheen oorlooghs volck: ghelijck meestendeels in Italien, ende nu korts oock in Vranckrijck gebruyct wordt: want hy heeft seer groot gherief ende bequame gheleghentheydt van volck aen te nemen na zynen lust, soo wel hier te lande als in byligge*n*de Duytslandt. Alleenlijck houdt hy ettelijcke duysenden crijchsknechte*n*, tot garnisoen vande frontieren: ende tot sommighe principaelste stercke plaetsen des landts, voetvolck, ende elders oock peerdtvolck. Maer hier is een oude ordinantie van ruyterye te peerde, seer voorsichtichlijck wederom opghericht ende inghestelt door Keyser Karel den vijfte*n*, int' jaer 1547, houdende ter deser tijdt

+Waeromme inde Nederlanden gheen ordinaris crijgsvolc onderhouden worden.

drie duysent ruyters + te peerde: een deel volcomelijck ghewapent in ‘t vol harnas, soo eenen Kurisser betaemt: ende een deel licht ghewapent, hier ghenoemt Artsiers, oft (om soo te segghen) lichte peerdruyteren. Dese ruyterye bedraeght ‘tghetal van seshondert lancien, rekenende na de hierlandtsche maniere vijf Ruytermannen voor een lancie: ende heeten Kurissers: maer in Vranckrijck worden ses peerden gherekent voor een lancie. Welck getal van seshondert lancien uytghedeylt ende bestelt tot de nootsaeckelijckste plaetsen, veerthien hoopen maken, genoemt de Benden van ordinantie: den meesten hoop is van vijftich lancien, de*n* minsten van dertich: ende staen ondert' regiment van de principaelste Heeren des landts, met eerlijcke provisie, ende met goede onderhoudinghe: soo dat dese ruyterye altijdt dapper ende wacker is, wel versien van Edellieden ende uytghelesen Krijchsmannen, om vrome feyten te bedryven, ghelijck dickwils in korten tijdt wel ghebleken is. De Heeren daer dese Benden nu teghenwoordichlijck onder + ryden, zijn dese: De Hertogh van Archot, de Prince van Orangie, de Grave va*n* Egmont, de Marckgrave van Bergen, de Grave van Hoorn, de Grave va*n* Arenberg, de Grave van Mansveldt, de Grave van Meghen, de Grave van Reus, de Grave van Bossut, de Grave van Hoochstraten, de Heer van Brederode, de Heer van Montigny, ende de Banerheer van Barlemont: dese hebben al heur Stadthouders ende ander Officiers: met oock eenen Tresorier van oorloghe, die in des Koninck naem de Benden betaelt: ende is nu ter tijdt Aert Molckman, een seer treffelijck man.

+De Bende*n* van ordonnancie in Nederland

+Welcke de Hoofden va*n* de Benden van ordonnantie in Nederlant.

De Landtsheere en houdt oock gheen armade ter Zee: want t'soude noodeloosen ende overvloedighen onkost wesen, midts dat + hier altijdt seer groote menichte schepen van desen lande en*de* van elders zijn: maer hy hout alleenlijck den Admirael met sommighe ander oorlooghschepen slechtelijck ghewapent ende toegherust. In gevalle van aenstoot der oorloghen, oft passagie ter Zee, als over ende weder reysinghe van Spangien, is de ghewoonte te arresteren ende op te houden soo grooten ghetal van schepen, als den Landtsheere belieft, die ghevonden worden gheladen oft ongheladen in de Haven, sonder te aensien

+De Landtsheere en hout gheen armade ter Zee.

Wat persoone oft natie die toebehooren: welcke schepen hy doet wapenen ende oprusten met zijn eyghen munitie, naer zijn maniere, ende ghebruyckt die soo langhe alst van noode is, midts betalende eerlijck den Schipper. + Dit Admiraelschap is een seer treffelijcke officie van groote macht ende weerde: want d'Admirael is Gouverneur van al het ghene dat der Zee aengaet: ende deshalven altijdt opperste Hooftman ende generael Capiteyn van alle armaden ter Zee: hy heeft zijn deel van alle confiscatien: diesghelijck oock van alle rooven ende buyten die in tyde van oorloghe ter Zee vallen: heeft daer en boven eenen sekeren penninck van elcke tonne goedts ende coopmanschaps, die niet sauveconduit over ende weder gaen ende komen van der + vyanden landt: Ende boven de sauveconduit of geleydtbrief die de Landtsheere den Cooplieden oft andere*n* ter Zee verleene, moet d'Admirael daer toe schriftelijck gheven consent ende verwillinghe, welcke gheschriften attarien worden gheheeten, midts dat zy aen de Koninckklijcke sauveconduiten ghehanghen oft ghehecht worden: ende zijn soo noodtsakich, dat sonder die, alle de coopmanschappen ende goeden souden geconfiskeert ende verbeurt wesen: ghelijck oock geschiedt met de sauveconduite*n* die de Koninck te landt verleent, in dien daer niet by en zijn de attacien van de Gouverneurs der Landtschappen daert' Coopmans goet over ende weder door ghevoert wordt uyt en*de* in der vyanden landt: soo dat de Landtsheere den Cooplieden niet alleen dese eere en bewijst, maer midts d'approbatie ende toestandt van dese Heeren, die doort' bewindt beter den handel des landts verstaen dan andere, wordt des Coopmans goedt versekert, sonder bedroch.

+Admiraels middelen in Nederlandt.

+Gheleytbrieven ter Zee moete*n* door de*n* Admirael gheauthoriseert worden.

De Landtsheere heeft het gantsch landt door, seer groote provisie van gheschut, municien ende andere ghereedtschap ter oorloghen: waer af een deel noodelijck ghehouden wordt op de frontieren, Sloten ende Sterckten daer het meest van doen is: alle d'ander wordt te Mechelen bewaert, ende als eenighen krijchsloop oft ander oorsake voor handen is, haestelijck van daer ghevoert ter bequamer tijdt ende plaetsen. Tot dese Officie + wordt een Koninckklijck dienaer ghestelt, ghenoemt Opper artillery meester, die macht ende bewindt heeft te maecken ende te breecken, + te doen ende te laten, ende toesicht te nemen op alle het ghene dat des Koncincks gheschut ende munitie aengaet: het selve oock te doen voeren over ende weder door zijn dienaers: soo dat dit een officie is van groote macht ende weerde: welck nu ter tijdt bedient de voorseyde Heer van Glayon, Ridder vant' gulden Vlies, ende Raedtsheer va*n* State. Oock zijn de landen van heur selven seer wel versien met allerley groot gheschut ende munitie: alsoo datter luttel Steden oft Sloten van weerden zijn, zy en hebben aen heur selven dies ghenoech.

+De Attillerye des Conincks der Nederlanden is te Mechelen.

+Opper artillery meester, ende zijn ampt.

Verbodt van menigherley dinghen uyt den Lande te voeren.

Boven allen desen, heeft de Landtsheere noch veel andere goede ordinantien int' landt, tot zyner Majesteyt en*de* der Ghemeynen behoudenisse. In den eersten en + wordt gheenen van zynen Vassalen oft Ondersaten toeghelaten in tyden van oorloghe te gaen dienen op besoldinghe van eenighen vreemden Prince, Vorst oft Potentaet, sonder verlof. En wordt oock in sulcke tyden niet toeghelaten eenighe koopmanschap oft ware in oft uyt vyants landen te voeren: oft handel te dryven met den vyandt: maer de Landtsheere verlee*n*t wel sauveconduite*n* sommighen in sonderheydt van seker coopmans goedt buytens landts te voeren, soo hem belieft,

+Gheene ondersate*n* des Conincx en moghen in tyde va*n* oorloghe andere Potentaten dienen.

ofte soo hy verwillicht, grootelijck tot zynen profyte. Oock en wordt niet gheoorloft + noch in tyden van oorloghe, noch van peyse, uyt den landt te voeren eenighe peerden hoogher dan vijfthien palmen: noch gheenerley merryen, kleyne noch groote, te wat tydt dat het zy, sonder besonder verlof. Wt den lande en mach oock gheen Terwe, Koren, Rogghe noch Graen alhier ghewassen, ghevoert worden: maer het vreemde en is niet verboden: noch wapenen, munitien oft krijchsrusting: noch gout noch silver, het zy gantsch in clotte oft in poeder: noch gheldt van gheenerley munte heel oft ghebroken: dan soo veel als de reysende man over wech tot teergheldt behoeft: daer en boven oock gheen Quicksilver, Coper noch Eeren: Maer door gonste ende gaven kan men veel verkryghen. Men laet toe int' landt te brenghen uyt alle ghewesten ende plaetsen allerley coopmanschap ende goedt hoedanich dat zy: in dien het selve oprecht is: Diesghelijck oock allerley munten van goudt ende ontallijcke veel van silver, welcke hier ganckbaer zijn, nae weerde + ende prijs.

+Men mach gheen peerden uyt Nederlandt voeren.

Aengaende de rechten der jacht ende voghelrye te landt, ende visscherye in rivieren, laecken ende andere levende wateren, uytghenomen de Zee, die vry is, behooren ghemeynlijck toe den Landtsheer, den Steden, den + Heeren ende Edellieden, soo verre als heur heerlijckheydt ende ghebiedt streckt: wtghenomen ‘tHertoghdom van Brabandt, welck de jacht aengaende, niet meer en heeft dan vijf Bosschen, te weten, Sonien, Zaventerloo, Grootenhout, Grootenheyst ende Meerdal, daer men niet jagen en mach: Voorts is heel + Brabandt door vry ende gheoorloft eenen yeghelijcken te jaghen ende te vliegen met hon-

+Vreemde munten zijn gangbaer in Nederlant.

+De Zee alleene vry in Nederlant.

+In Brabandt ist jaghen vry.

den ende voghelen; maer niet met netten oft garen; by opentlijcke privilegien; alsoo hier nae noch gheseght sal worden. Over alle dese jachten, visscheryen ende voghelvanghen den Landtsheere aengaende, heeft hy in elck landtschap zijn Officiers, die int' meeste deel der Provincien hem in veelderley manieren profijt doen: Welcke Officieren, besonder over de jacht, treffelijcke mannen zijn: ghelijck in Brabandt de Marckgrave van Berghen, die d'opperste bewindt heeft van alle voornaemste saecken der jacht aengaende: ende voert deshalven onder andere zyne tytelen, den naem van Groot Iachtmeester van Brabandt.

+ De voornaemste bosschen des landts hooren oock den Landtsheer toe: die de selve gebruyct niet alleenlijck tot de jacht, maer oock om hout daer uyt te maken voor het volck, waer af hem veel gheldts in komt. Dit is een deel van des Landtsheere*n* inkomen: d'ander deel van zijn ordinaris inkomen staet op sommighe steden, sloten, dorpen, heerlijckheden, landt ende sandt, meulenen ende andere goeden den eyghen Heere des landts toebehoorende van oudts: welck inkomende goedt in Fransoys ghenoemt wordt *Domaine:* in Italiaens oft Latijn en weet ick gheenen eyghenen naem te gheven, dan Patrimoniale goeden: hoe wel sommighe de selve heeten willen *Dominium.* Onder dese goeden zijn oock begrepen sommighe tollen, ende schattingen op coopmanschap ter Zee ende te lande gaende ende komende. Voorts + oock sommighe kleyne renten, ende heerlijcke rechten in dese ende in andere steden der Provincien: gelijck t'Antwerpen, daer de Lantsheere boven zijn deel van confiscatien, oock in het Munthuys zijn deel heeft: voorts het ghemeyn ghevanckenisse of Steen, welck hy + verpacht: het recht va*n* de visscherye vercoopt hy den ghenen die hen daer niet gheneeren: oock heeft hy wat rechts in de gemeyn Waghe, daer allerley coopmanschap gheweghen wort: daer en boven het lepelrecht, oft den tol van den lepel int' Graen meten, den welcken, al is hy cleyn, de stadt van hem heeft gecocht hondert duysent croonen ghereedts gheldts. Noch heeft hy sommighe andere kleyne dinghen, die met den grooten al t'samen een treffelijck incomen by brenghen: welck ordinaris ende extraordinaris soo veel bedraeght, + als een Koninck van Engelandt mocht hebben, eer hy aldaer de Gheestelijcke goederen ende renten inghenomen heeft. Dit zy nu genoech gheseght, om eensdeels te betoonen des Landts ende des Landtsheeren macht, welck by gheschrifte niet breeder in sonderheydt en kan noch en mach verklaert worden.

+Waer in des Landtsheeren income*n* bestaet.

+Verscheyde*n* Impote*n* in Nederlant.

+De gevanckenisse wort verpacht.

+Het income*n* van Nederlandt gelijc der incomste van Enghelandt.

Hoe de Staten versamelt worden: ende hoe men met hen handelt ende overkomt.

Als de Landtsheere oft zijn Stadthouder de Staten des landts wil versamelen, om eenighen eysch te doen van ghelde oft andere hulpe ende bystandt, oft om eenighe andere treffelijcke saecken voor te houden, als van nieuwe schattinghen, beden ende tollen in te setten, oft oock nieuwe Wetten te maecken: soo stelt hy hen met eenen sendtbrief eenen sekeren dach, om hen te vinden ter plaetsen daert' hem belieft, meestendeels te Bruyssel, om dat daer ghemeynlijck het Hof + is, ende om dat de Brabanders gheen raedtslaghen en houden van eenighe saecken, buyten het Hertoghdom van Brabandt, soo wy hier nae noch sullen verklaren: Ten welcken ghesetten dage alle de ontbodene Staten ende die daer moete*n* wesen, tevoorschijn comen sonder faute: oft in dien zyt' langher uytstellen, worden wederom ontboden

+Die van Brabandt en houden gheenen raedt buyte*n* haer landt.

op een boete + van gheldt, kleyne oft groote, nae den eysch der saecken: ende verschynen aldus nae dat zy ghedaeght zijn. De Staten die te Bruyssel ghewoonlijck komen, zijn van dese naervolghende Landen: Ten eersten van Brabandt, van Vlaenderen, van Artoys, van Henegouwe, van Valencijn, van Rijssel, van Donay ende Orries: die van Hollandt, van Wtrecht, van Zeelandt, van Namen, van Doornick, ende Tornesis: ende eyndelijck die van Mechelen. Ander Staten des landts, als van Ghelderlandt, Overijssel, + Vrieslandt ende Lutsemborg, midts besonder verdrach ende privilegien die zy hebben, worden ontboden (in dien de saecken niet uytnemelijck swaer en vallen) valt heuren besonderen Gouverneur, van weghen des Landtsheeren der selver Provincien, ende overkomen met hem. Dese Staten zijn ghemaeckt van drie ordenen; ghelijck op zijn + eyghen plaetse besonderlijck verklaert sal worden: Den eersten is den Gheestelijcken staet, den tweeden den Edeldom, den derden de Hooftsteden. Van dese Staten komen alleenlijck de voornaemste Leden ende personagien daer toe gheordineert, oft senden heure Commissarissen: hoe wel sommighe verbonden zijn selve in persoon te komen, behoudelijck in noodtsaeckich ende oprecht beletsel. Maer alle de Landen en hebben dese ordinancie ende ghewoonte niet: want die van Brabandt, Henegouwe, Artoys, Namen ende Zeelandt, senden Commissarissen van alle drie de Staten, te weten, voor de Gheestelijckheydt de Abten: voor + den Edeldom de Hertoghen, Marckgraven, Prince*n*, ende andere Banerheeren ende groote Edelmannen: ende voor de Hooftsteden, eenen Borghemeester, twee oft drie Schepenen, ende eenen Pensionaris van heur stadt, weynigher oft meer, nae den eysch der saken.

+Staten der Landen, die ontboden tot Bruyssel gemeynlijck compareren.

+Privilegien van eenighe Lants Staten, om niet te compareren dan by noode.

+Welcke de drie Staten zijn.

+Ordre ghehouden in elcke Provincie int' vergaderen.

Ick segge dat de Abten komen voor de Geestelijckheydt, want zy gheestelijck zijn: maer + zy komen met der daedt voor haar selven: na dien dat d'andere geestelijcke persoonen noch met hen, noch met de Generale Staten niet te doen en hebben: want zy meestendeels maer niet al, vry zijn van desen. Vlaenderen + sendt alleenlijck Commissarissen voor den staet van heur vier leden: ende dese staet heeft authoriteyt ende macht gantschelijck alleen voor alle de drie Staten der Provincien te moghen beraden ende besluyten. De ander twee Staten, te weten, den Edeldom ende de Gheestelijckheydt; midts die oock daer toe ontboden worden; moghen senden, in dien hen belieft, heur Commissarissen, om te besien oft de vier leden onder malcanderen yet onbedachtelijck verwillighen tot heuren achterdeele in sonderheydt: ende sulcks ghewaer wordende, moghen hen daer teghen stellen, midts bewysende by goede redene heur schade ende achterdeel: Maer ghemeynlijck en valt gheen teghenstel oft wedersprake op het gene dat de voorseyde vier leden eendrachtichlijck verwillighen. Hollandt sendt alleenlijck Commissarissen voor de twee State*n*, van den Edeldom ende van de Steden: wat dese toestaen oft verwillighen, daer is de gantsche + Provincie mee te vrede*n*. De Staten te Bruyssel wesende, en versamelen ghemeynlijck niet al t'same*n* by een: maer d'een Provincie voor, ende d'ander nae, in een seer groote Sale des Koninckl*ij*cken Paleys: daer in des Gouverneurs teghenwoordicheydt, de President oft een ander Raedtsheer van State, in des Landtsheeren naem d'aenspraecke doet van zijn begheere, voornemen ende noodtdruft, met goede redene ende beleefde woorde*n*. Dan + nemen de Staten oft de Ghedeputeerde tijdt ende beraedt om te antwoorden: ende alsoo ghebruyckende heur termynen ende ceremonien, gheeft elck lidt schriftelijck antwoorde voor zijn selven. Indien de Landtsheere niet te vreden en is, soo soeckt hy met veel redenen + ende rechten, die te brenghen tot zynen wille ende begheere: want nae d'inhout van heur privilegien, en mach hy niet uytrichten dan met goede redene: want 'ten is hier het ghebruyck niet, ghelijck in ander landen, te segghen, *Sic volo, sic jubeo:* soo wil ickt' hebben, soo ghebiede ickt': jae al waert' dat alle d'andere yet verwillicht hadden, soo mocht een stadt alleen, als Antwerpen, het selve inworpen ende breecken: want de Staten oft heur Leden, verwillighen ghemeynlijck met sulcken bespreke, dat alle d'ander Staten gelijckelijck voor heur deel mede 'tselve verwillighen. Deshalven ghemeynlijck van noode + is, dat niet alleen de Staten, maer oock heur Leden eendrachtichlijck t'samen overcomen int' besluyt: Waer door dickwils gheschiedt, niet teghenstaende alle bewysinghe, dat overmidts 'tverschil der meyninghen niet met allen verwillight en wordt, vant' ghene dat de Koninck begheert: ende moet in desen ghevalle paciencie hebben, sonder meer daer af te spreken, verwachtende op eenen anderen tijdt beter bequamicheydt. Maer als hy ghesedich ende beleeft is, ende zijn volck wijs ende wel bedacht, al ist dat somtijdts de saecken wat langachtich aenloopen; soo overkomen zy altoos minnelijck met malkanderen tot elcke vernoeghen. Wanneer dan de voorseyde Staten eendrachtichlijck, des Landtsheeren begheerte int' heel oft in deel verwilligen: soo ist al seker ende vast: ende wordt ten behoorlijcken tyde volkomenlijck te wercke gestelt. Ist dat hy begheert, ende hem sulcx verwillicht is, soo soeckt men raedt met zyne + meyninghe ende toelatinghe om dese penninghen op te lichten: Alsoo dat met den thienden penninck van de goeden, of met vermeerderinghe van beden ende schattinghen voor een wyle tijdts, oft met nieuwe insettinghen oft anderssins, na uytwysen van plaetse, tijdt ende

+[...] der Gheestelijckheyt in Br.ba*n*t.

+Ordre in Vlaenderen onderhoude*n* onder den Staten.

+Hoe ende waer de Staten versamelen.

+Vryheyt der Staten.

+De Prince en mach niet anders gebruycken als reden teghen den Staten.

+Bespreek met het welck de Ghedeputeerde eenighe sake den Prince verwillighen.

+Het oplichten va*n* penninghen en geschiedt niet sonder toelatinghe van den Prince.

gheleghentheydt, dese verwillinghe voor den Landtsheer ghelijckmatichlijck opghebracht ende voldaen wordt, door middel van de ordinarisse ende gewoonlijcke taxen. Den Gheestelijcken staet, te weten de Abten; betalen heur deel particulierlijck oft in sonderheydt: maer dit verandert somtijdts, nae het landt ende nae d'ordinancie. De Staet van [+] den Edeldom ende vande Steden, mits heur vereeninghe ende intereste onder malkanderen, betalen t'samen. Brabandt, welck van weghen de oudtheydt ende weerdicheydt des Hertoghdoms voor alle d'ander gaet, betaelt voor zijn deel den gulden 'tstuck tot twintich stuyvers Brabandts, oft veertich grooten Vlaems, bedraghende een halve Italiaensche kroone. Vlaenderen overmidts zyne groote macht, betaelt in stede van gulden s van twintich stuyvers ofte veertich grooten, guldens van vierentwintich stuyvers, oft achtenveertich soodanighe grooten: Ende alsoo voorts betalen d'ander Staten van ghelijcke nae de voorzeyde ghewoonlijcke taxen, welcke nemmermeer en pleghen verandert te worden, ten ware dat den eenen oft den anderen Staet eenighe nieuwicheydt over quame.

[+]Brabant is eerst in de taxe der Staten.

Overkominghe ende verdrach tusschen den Paus, ende den Vorst van dese Landen.

Aengaende Gheestelijcke saecken, houdt de Vorst van dese landen overkominge ende verdrach met den Paus van Roome, ghelijck de Koninck van Vranckrijck in [+] zijn Rijck: te weten, nominatie ende dispositie, oft verkiesinge ende bestellinghe van Bisdommen, Abdyen ende andere weerdicheden, gaen ghemeynlijck den Landtsheere aen: ende de confirmatie ende expeditie, oft bevestinghe ende afveerdinghe den Paus van Rome. De Paus en heeft gheen macht, ter [+] saecken van eenigherley voortstel oft straffe, ye-

[+]De Landtsheer heeft aen hem de nominatie der beneficien.

[+]Restrictie van de macht des Paus in Nederlant.

manden ‘tzy geestelijck oft wereldtlijck buyten den landt te dage*n*: maer moet herwaerts over senden seeckere Commissarissen, om de voorgehouden saecke te mercken ende te verstaen. Oock en mach de Paus gheen beneficien oft gratien herwaerts over gheven: noch Bullen oft anders yet van machte afveerdigen binnens landts, sonder beliefte ende verwillinge van den Landtsheere oft van zynen Raedt. De ordinantien des Goodsdiensts zijn hier over al goet, ende wel onderhouden: + Want de Bisschoppen hebben heur Aertschdiakenen representerende heur persoonen, als heur leden ende dienaers: besorghende ende beneerstigende dat de Goodsdiensten behoorlijck bedient worden: ende deshalven houdende in de voornaemste steden ende vlecke*n* heur Landtdeeckenen: zijn daer en boven verbonden alle jare te gaan visiteren heur Provincien, ende den Bisschoppen de wete te doen, in ghevalle zy eenighe ongheschicktheydt oft misbruyckinghe bevinden, om behoorlijck daer toe te moghen sien. Aengaende de thienden, die worden bykants van alle gronden + van erven des landts betaelt: maer verscheydenlijck: Want sommighe betalen den Regeerders der Kercken; d’andere der Gheestelijckheydt selve: ettelijcke den eyghen Heeren ende Edellieden van den lande: sommige geven d’elfste deel, d’andere min, al nae dat de plaetsen en*de* besitters zijn, die verscheyden costuymen ende privilegien hebbe*n*. Hier is een + statuyt va*n* Keyser Karel de vijfste seer wijsselijck ghemaeckt: want zyne Majesteyt bemerckende dat de Geestelijcke, te weten, Bisschoppen, Abten, Priooten ende ander Prelaten van desen lande geen goeden en mochten verkoopen, maer alle daghen kochten: ende dat heure Staten bykants eeuwich zijn, om soo te spreecken; alsoo dat zy middeler tijdt met heuren rijckdom alle het goedt van den lande mochten verkrygen: heeft door zijn decreet gheordineert, dat geen gheestelijcke persoonen, van wat graedt of condicie die mochten wesen, eenighe ligghende oft onroerlijcke goeden souden moghen koopen, sonder des Landtsheeren merckelijck verlof.

+Ampt der Aertschdeken.

+Hoemen de thienden in Nederland betaelt.

+Ordonnantie va*n* Keyser Karel de vijfste.

Byv.

[Alsoo dat dese Nederlanden dese vijf + hondert jaren ghenoech in effecte als eenen populären staet zijn gheregeert gheweest by hare privilegien, die zy somtijts oock wel misbruycken. De oorsaeck van haer verscheyden privilegien wordt toegheschreven by de verstandige, om dat het volck haer met coopmanschappen, handtwercken ende zeevaert oprechtelijcker ende eenvoudigher zijn gheneerende, dan eenighe andere volcken, omt' ghewin, vrede soeckende, ende de oorloghen vliedende, patientie over injurien hebbe*n*de, ‘twelck groot profijt is inbrenghende. Hier door zijn zy rijck gheworden, ende vol volcks, besittende in haren kleynen omvanck ende begrijp soo veel groote machtighe Steden, als gheen Landen in *Europa*. De rijcke Borgheryen daer van hebben allengskens een groot deel vant' platte landt ende gronden van erven gheincorporeert. De Gheestelijcke, die den yver van den Goodsdienst voortbrochte, hebben oock een groot deel inghenomen, soo datmen in sommighe Provincien heeft moeten verbieden, dat zy gheen gronden van erven oft heerlijckheden meer koopen en mochten. Hier door ist gheschiedt, dat den ghemeynen Edeldom, die daer noyt niet vele gheweest en is, is allengskens vermindert: want alsoo vele onder de Edele dicmaels haer goet verquist hadden, hebben ghedwonghen gheweest haer erfgoederen te verkoopen aen de rijcke Borgherye, om den meesten

+Nederland is ghenoech als eenen populären staet gheregeert door haer privilegien en*de* menichte van groote steden, by ghebreck van middelbare*n* Edeldom.

penninck daer voor te kryghen, de welcke verkosen liever borgherlijck in de steden te moghen leven in weelde met neeringhe, dan buyten op haer renten edelijck ende ydelijck: ende werden alsoo van Edeldom vervreemt: Hoe wel nochtans aldaer soo goeden Edeldom is, ende van soo ouden herkomen en*de* stammen, besittende ende ghebruyckende hooghe, middele ende leeghe jurisdictien, als men in eenighe andere landen mochte vinden, maer in de een Provincie meer dan in de andere, jae selve in Hollandt, daer zy minst schyne*n* te wesen. Maer van smalle Ionckeren ofte ghemeyne Edelen, die op haer renten leve*n*, is aldaer geen menichte, als in ander landen, de welcke zijn gemeynlijck de kracht, het steunsel ende vermogen van de Landtsheeren, Overste heerschappen of Monarchen, aen welcke den Edeldom gemeynlijcken hanght. Waer door het is ghebeurt dat de Landtsheeren haer Ondersate*n* niet veel en hebben konnen verdrucken oft tyranniseren, maer moesten civilijck daer mede handelen. En*de* het is meermael gheschiedt dat de Landtsheeren door broodtdronckenheydt oft prodigaliteyt in schulden gheraeckt zijnde, alle haer landen, jurisdictien ende domeynen hebben vercocht, verset ofte verpandt, de welcke by haer rijcke onderdanen weder zijn inghekocht, ghelost oft bevrydet, waer in altijdts het ghemeyn volck ofte de steden het meeste segghen ende doen in hadden: Ende alsoo werden de Landtsheeren daer [+] mede weder beschoncken ende vry over ghelevert, op seker conditien ende voorwaerden, die men Privilegien ende Charteren genoe*m*t heeft: het welcke dan groote onderlinge vrientschappen de Landen ende Landtsheeren veroorsaeckte. Maer als de naekomelinghen die weldaet vergaten, soo zijnse door dese Voorwaerden, Charteren ofte Privilegien vermaent geweest, van de oude ende subalterne Magistraten, Raden ende Officieren, die elck in heur ampten tredende de selfde Privilegien oock moesten besweeren: ende soo zy ongehoorich waren, is by gebreck van middelen ende van aenvanck van groot ghetal van smalle ofte ghemeynen Edeldom, haren hooghmoedt, verwaentheydt ofte tyrannye besneden ende ghebreydelt gheweest, nochtans zijn zy dickmael tot de wapenen gekomen, daer mede oock de opgheblasen ofte oploopende moetwil ende dertelheydt van de gemeynte menichmael is gecastijt geweest: Soo dat by de Privilegien tot noch toe het gouvernement is in state onderhouden ofte geballanseert gheweest, ende te rechte een gemengt gouvernement mach ghenoemt worden, participerende van de *Monarchia, Aristocratia* ende *Democratia.*]

[+] Liberaelheydt der Nederlanders tot haren Oberheeren.

Beschryvinghe der Nederlanden in het besonder.

*N*Aedemael wy nu in het gemeyn beschreven hebben de saecken der gantscher Provincien: soo willen wy voort de deelen in sonderheyt beginnen te beschryven: ende het lichaem in soo veel leden deyle*n*, alsser tytelen zijn, die de Landtsheere gheeft ende neemt, te weten achthien: Het eerste is Lotrijck, welck niet veel meer en heeft, dan den tytel van het + Hertoghdom, alsoo wy hier na sullen verclaren: D'ander seventhien zijn al oprechtighe Landtschappen, namelijck, het Hertoghdom van Brabant, van Limborg, Lutsenborg ende Gheldre: het Graefschap van Vlaenderen, Artoys, Henegouwe, Hollandt, Zeelandt, Namen ende Zutphen: 'tMarckgraefschap des Heylighen Roomschen Rijcks: de groote Heerlijckheden van Vrieslandt, Mechelen, Wtrecht, Overijssel, ende van Groeninghen. Allen welcken Landen, Steden, Dorpen ende Vlecken, wy gheven sullen heur oude ende nieuwe namen, na dat ons moghelijck is: Sullen oock beschryven de gheleghentheydt ende wijdde van d'een plaetse tot d'andere: Ende eyndelijck verclaren saecken die verhalens weerdich zijn, in dese steden, vlecken ende plaetsen gheschiedt ende noch geschiedende: Daer en boven noemen veel vermaerde ende doorluchtighe mannen, overmidts heur edel gheslachten, oft heerlijcke deuchden: beghinnende aller eerst van Lotrijck.

+Hoe vele Provincien daer zijn in Nederlant.

Lotrijck ofte Lottier.

+ LOtrijck heeft den naem van Hertoghdom in Brabant behouden, maer zynen staet in Lorreyne ghelaten, om soo te spreken; ghelijck wy hier nae beschryven sullen: Wordt genoemt in Latijn *Lotharingia,* in Duytsch Lotrijck, in Fransoys *Lorraine,* in Italiaens *Lorrenso,* nae 't Fransoys: Alle welcke ghebroocken namen komen van Lotharis, Keysers Lotharis sone, Karels des grooten neve. Welcke Keyser Lotharis + (ghelijck *Paulus AEmilius* ende andere Schryvers melden) beweecht wesende door eenen geestelijcken yver, Monick is gheworden in't jaer ons Heeren 1356, te vooren uytgedeylt hebbende zyne*n* drie sonen al wat hy in zijn groot Keyserdom hadde: overghevende ten eersten den voorseyden Lotharis zynen sone een deel van Borgondien met gantsch Austrasie, + twelcke Austrasie naemaels *Lotharingia* ghenaemt is, nae zynen naem; hoe wel sommighe willen segghen, dat is naer des Keysers zijns vaders naem, niet naer des soons: + begrypende t'samen Lorreyne, Brabandt, Henegouwe, Geldre, Cleve, ende veel andere landen. Ende is aldus beseten geweest van Karels des grooten afkomste oft erfghenamen, totter tijdt toe dat Karel de derde Koninck van Vranckrijck, genoemt de Simpele, door zyne simpelheydt ende slechticheydt de selve heeft ghegeven Keyser Hendrick den eersten, in't jaer 1424. Waer door is gheschiedt, dat + een wyle tijdts daer na, Otto de tweede Keyser ontboden heeft Karel den broeder van Lotharis Koninck van Vranckrijck, om hem af te scheyden van zijns broeders vriendtschap, ende heeft hem ghemaeckt Hertoge van Lorreyne, maer de oude palen des landts seer gekort, ende een goet deel van dien ghegheven der Kercken van Ceulen, ende van Luyck. Van de selve Provincie, welcke met een Koninckrijck wel hadde moghen vergheleecken worden; zijn oock namaels, als leden van eenen lichame verscheydelijck ghetrocken; veel Hertoghdommen ende Graefschappen ghemaeckt gheweest. Maer nae de aflyvicheydt

+Lotrijck is het oude Lorreynen.

+*Paul. AEmilius lib. 3. hist. Franc.*

+Waer uyt de naem van Lorreyne sprayt.

+Wat lande*n* eertijts begrepen in Lorreyne.

+Karel van Vranckrijck ghemaeckt Hertogh van Lorreyne door Otto de tweede.

van Koninck Lotharis, is tot de kroone ghekomen Lodewijck de vijfste, en*de* leste Koninck in Vranckrijck van Karels des grooten gheslachte: Welcke Lodewijck ontrent een jaer gheregneert hebbende, is ghestorven sonder hoyr achter te laten, deshalve*n* Karel van Lotrijck [+] als wettigh erfgenaem van Vrancrijck, daerwaerts trock om't Koninckrijck aen te veerden: welck Hugo Capet alreedt ingenomen hadde. Maer want de voorseyde Karel [+] den Fransoysen niet seer aengenaem en was, midts hy hen dochte te seer met de Duytsche behanghen te zijn, soo is hem dit qualijck bekomen: hy verloor den veldtslagh teghen den voorseyden Hugo, ende werdt korts daer nae door de onghetrouwicheydt ende verraderye van Asselin, Bisschop van Laon, ende Ghenoot van Vranckrijck, [+] ghevanghen in de selve stadt van Laon, in Latijn *Laudunum* genoemt: ende voorts naer Orleans ghevoert, daer hy in't ghevanckenisse is gestorven: hoe wel hem toegelaten werdt by hem te hebben zijn huysvrouwe, welcke zijn tweede was, daer hy twee sonen by ghewan, [+] Lodewijck ende Karel, die jonghe kinderen zijn ghestorven, door 't bedrijf van sommighen: maer in Lotrijck (soo Sibebert Historieschryver van [+] Gemblours schrijft) hadde hy van zijn eerste huysvrouwe achterghelaten eenen sone Otto genoemt: hoe wel ander Schryvers daer by noch setten twee dochteren: Als dese Otto quam te sterven, is weder een nieuwe oorloge opghestaen ter selver oorsaken van Lotrijck, tusschen de Keysersche ende de Fransoysen. Eyndelijck naer veel overkominghen, heeft

[+]Karel van Lotrijck staet nae de kroone van Vrancrijck.

[+]Karel verstooten van de Fransoysen.

[+]Karel wort door verraet gevanghen.

[+]Karel ende zyne kinderen sterven in de ghevanckenisse.

[+]*Sigebertus in Chronicis.*

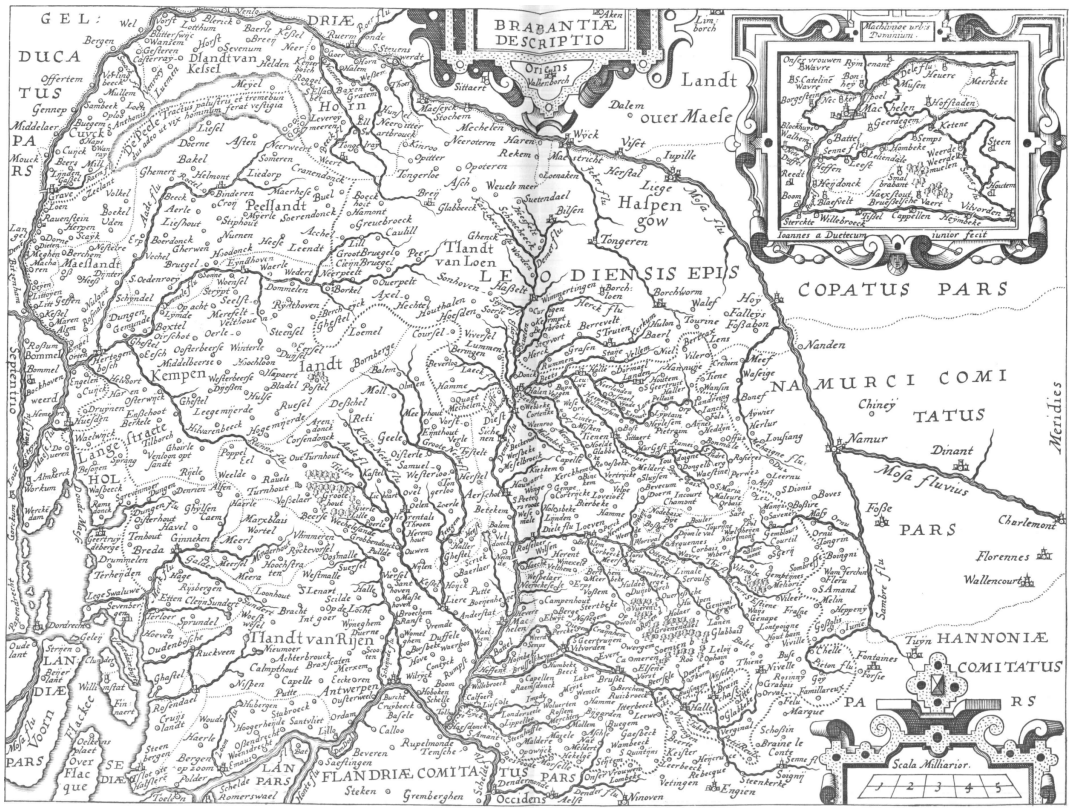

BRABANTIÆ DESCRIPTIO

+ Keyser Hendrick de tweede dit Hertoghdom ghegheven Godevaerdt van Ardennen, ende daer toe oock de stadt van Valencijn, met noch sommighe andere Heerlijckheden, hem maeckende Vassal ende Leenheere des Keyserrijcks. Nae desen Godevaerdt zijn langen tijdt in dese heerschappye ghebleven sommighe Heeren van zynen bloede: tot dat Keyser Hendrick de vijfste die afgenomen heeft Hertogh Hendrick van Limborg, die't selve ghekreghen hadde by gunste en ghifte van Keyser Hendrick den vierden: soo dat dese + Provincie ontrent het jaar 1106 ghedeylt is in twee deelen, in hoogh ende leegh Lotrijck: hy gaf hoogh Lotrijck, welck Lorreyne is, nu ter tijdt staende in't besit van het huys van Vaudemont, des voorseyden lesten Godevaerdts neve, ghenoemt Dierick: ende neder Lotrijck, welck Brabandt is, ghaf hy Godevaerdt met den Baerde, Grave van Leuven, gheboren, soo het schijnt van vrouwelijcken stamme uyt den gheslachte des lesten Karels van Lotrijck: ende is gheweest (soo men segt ende schrijft) de eerste Grave van Leuven, die den tytel van't Hertoghdom van Brabandt aenghenomen oft wederom aenveert heeft: deshalven nochtans niet achterlate*n*de den tytel des Hertoghdoms van Lotrijck: soo dat hy beyde hoogh ende leech Lotrijck voor zijn eyghen hiel: uyt welcke oorsaecke zijn naecomelinghen noch op den dagh van heden den + tytel des Hertoghs van Lotrijck oft Lottier ghebruycken. Maer hier te lande en is schier anders niet (soo voorseyt is) van den blooten tytel alleen: want de staet ende de naem blyven waerachtichlijck in Lorreyne: hoe wel sommighe segghen dat Genape in Walschlandt ligghende, het landt van Lotrijck is: + ende dat daer een Hof is van borgerlijcke ende criminele saecken, ghenoemt 'thoogh Hof van Lotrijck (gelijck ter behoorlijcker plaetsen gheseght sal worden) mar 'tis hedensdaeghs ghemeynlijck al begrepen onder den naem van Walsch Brabant: Niet te min tot beter verstandt van dese ende meer ander saken onser voornemingen, heeft my nootlijck ghedocht dese dinghen in sonderheydt te verklaren.

+Successie van't Hertoghdo*m* van Lorreyne.

+Lorreyne in twee ghedeylt.

+De Heeren va*n* Brabant dragen haer voor Hertoghen van Lotrijck.

+Het Hof va*n* Lorreyne tot Genape.

Soo sullen wy dan ten eersten spreecken van Brabant, stellende ten eersten de Landtkaerte, met alle de voornaemste steden ende plaetsen: ghelijck wy oock allen desen anderen Provincien sullen doen: welck boven de gherieffelijckheydt grootelijck sal helpen tot verstandt der teghenwoordigher saecken.

Beschryvinghe van Brabandt in het besonder.

+ *B*Rabandt is meestendeels het landt, daer de *Atuatici* ende *Ambivariti* woonachtich zijn gheweest, nae de meyninge van Cesar. + Maer wanneer ende hoe dat het den naem Brabant ghekregen heeft, is seer twyfelachtich ende onseecker. Sommighe schryven dat desen naem ghekomen is van den hooghvermaerde*n* Brenno, hier voor verhaelt, die Roome grootelijck gequelt ende geplaeght heeft: Andere segghen dat Brabant geheeten is van een stadt genoemt Brabant, welcke daer nae ghedestrueert ende verwoest is gheweest: Andere meynen dat dit landt in ouden tyden gheheeten werdt Braecklandt, welck in de Nederduytsche tale beteeckent onghebout landt: gelijck noch hedensdaechs een deel van de Kempen is, gheleghen binnen den selven lande, ende dat daer af naemaels den naem Brabant oorspronck heeft gehadt. Maer veel Schryvers by onsen tyden, schryvende in't ghemeyn van *Gallia Belgica,* ende in sonderheydt van Brabandt; moghelijck 'tselve nemende d'een uyt des anders schriften; komen al t'samen over een, dat desen naem oorspronck heeft va*n* Salvius

+*Caesar lib. 2. 3 & 5. de bello Gallico.*

+Verscheyde*n* meyningen op de*n* naem van Brabandt.

Brabon, uyt Arcadien, een van Julius Cesars Capiteynen: ende dat Cesar desen Brabon te houwelijcke heeft ghegheven een van zyne nichte*n*, zijns susters dochter Zwane toegenaemt, hem Heere maeckende van desen lande: welck voorwaer by gheen oude Schryvers gevonden wordt: maer men vindt wel in redelijcke oude schrifte*n*, dat Wechembold [+]

[+]Wechembold eenen valschen en*de* versierden naem.

Coninck der Romeynen sekere goeden onder't landt van Gaesbeke ghelegen, twee mylen van Bruyssel der grooter Abdissen van Nivelle ghegheven heeft: en*de* dat dit instrument aldus luydt: gheleghen in't Graefschap van Brachbantesie. Sommighe gheleerde mannen bevestighen met tamelijck bescheedt, dat Brabandt waerachtichlijck den naem heeft ghecreghen [+] van Godevaerdt met den Baerde, ende segghen dat hy, wederom ghewonnen hebbende neder Lotrijck, den tytel van den Grave van Leuven verlaten, ende van zyne*n* bynaem den tytel van't Hertoghdom van Brabandt aengenomen heeft: waer uyt namaels den naem Brabandt ghesproten is. Maer nae dat ick bevinde by verscheyden Schryvers, onder welcke *Paulus Emilius* een mede is, soo soude den naem Brabandt veel ouder wesen. Jan [+] de Maire in zijn Boeck van de Illustratie

[+]Godevaert met den Baerde gheeft den naem het landt van Brabandt.

[+]*Iean le Maire. livr. 3.*

van Gallien, houdende de voorseyde Historie van Salvius Brabon voor goedt ende van weerden, vertelt ordentlijck zynen oorspronck der gheboorten en*de* afcomsten tot Karel Martel toe, segghende voorts, dat hy in eenen seer ouden boeck, ghevonden in Brabandt, ende met der handt gheschreven, ghelesen heeft dit naevolghende Epitaphe oft Grafschrift van den voorseyden Martel:

Ecce Brabantinus Dux quartus in orbe triumphat,
Malleus in mundo specialis Christicolarum:
Dux dominusque Ducum, Regum quoque, Rex fore sprevit:
Non vult regnare, sed Regibus imperat ipse.

Daer na stelt hy het Epitaphe van Pepin des voorseyden Martels sone, ende Karels des Grooten vader, aldus:

Iste Brabantinus Dux quintus Austrasiorum,
Ex Duce sit tandem Rex primus germinis hujus.

Waer uyt in menigherley wyse merckelijck blijckt de oudtheydt, heerlijckheydt ende edelheydt des naems Brabandt. Het mach wel wesen dat Godevaerdt met den Baerde desen naem niet ghegheven, maer alleen den ouden tytel des Hertoghs van Brabant wederom aenghenomen heeft, welcken hy moghelijck achterghelaten hadde, overmidts de redenen hier voor cortelick verhaelt in de materie van Lotrijck. Wy wille*n* het oordeel hier af den vlytighen Leser vry laten: ende sullen voort varen met de beschryvinghe der gheleghentheydt des landts. Soo seg ick dan dat + Brabandt Noordwaerts de Mase heeft, ende wordt daer met ghescheyden, eensdeels van Ghelderlandt ende eensdeels van Hollandt: Zuydwaerts het landt van Henegouwe, het Graefschap van Namen, ende het Bisdom van Luyck: Oostwaerts wederom de Mase, die't op een ander zyde oock scheydt van Ghelderlandt: Westwaerts eensdeels de Schelde, die't van Vlaenderen deylt, en*de* paelt eensdeels aen het landt van Aelst.

+Beschryvinge ende palen van Brabandt.

+ Aengaende de grootte ende wijdde, bevinde ick dattet is van lenghde, nemende Zuydwaerts te Gemblours, Noordwaerts tot S. Geertruydenbergh, ontrent tweeentwintich mylen: Ende van breedde, rekenende Oostwaerts te Helmont, Westwaerts tot Berge*n*, daer't breeder is, vinde ick ontrent twintich mylen. Brabandt heeft een goede ende + gesonde locht over al: het landt is effen, meestendeels ghedrachtich ende vruchtbaer: hoe wel dat Kempenlandt naetuerlijck onvruchtbaer is: maer arbeydt ende neersticheydt der menschen verbetert dit grootelijck, ende wort door menichte van beesten vruchtbaer ende goedt ghemaeckt. Brabandt is oock begaeft met Meeren oft Zeen, Laecken, staende wateren, ende andere schoone ende profytelijcke watervloeden, waer af de voornaemste zijn de Mase ende de Schelde, hier voor verhaelt ende beschreven. Het is ghenoeghsaemlijck verciert met bosschen ende wouden: waer af de voornaemste zijn, Sonien, Zaventerloo, Grootenhout, Grootenheyst ende Meerdal. Maer 'tis boven al verfraeyt met seer schoone ende vermaerde Steden, Vlecken, Casteelen, Dorpen ende andere treffelicke Heerlijckheden; ende bevinde in dit Hertoghdom sesentwintich bemuerde steden, namelijck + Leuven, Bruyssel, Antwerpen ende s'Hertoghenbosch, welck de vier hooftsteden zijn: Daer na Tienen, Leeuwe ende Nivelle, de drie cleyne hooftsteden: Voorts Arschot, Berghen, Meghen, Breda, Diest ende Maestricht, steden van seer

+Breedde, lengde ende omloop van Brabant.

+Locht ende vruchtbaerheydt van Brabant.

+Steden van Brabandt.

grooter weerden. Hier na Steenbergen, Liere, Vilvoorden, Gemblours, Joudoigne, Hannut, Landen, Halen, Sichenen, Herentals, Eyndoven, Helmont ende Grave. Daer en boven vinde ick noch achthien kleyne steden, te weten groote vlecken, de welcke + hoe wel zy met geen mueren oft vesten besloten en zijn, worden niet te min overmits heure andere standen ende ghesteltenissen, voor bemuerde steden gherekent ende ghehouden, ghenietende de privilegien ende vryheden der selver, ende zijn ghenoemt vryheden oft vrye steden: want zy hebben vrye marckten, als Oosterwijck, Oorschot, Turnhout, Hooghstraten, Duffele, Walem, Mercten, Assche, Vueren, Duysborg, Overische, Hulpe*n*, Wavre, Breyne allend, Genape, Gheele, Arendonck ende Dormal. Dorpen met + klocktoornen; aenghesien dat die niet seer veel in de Kempen en zijn; en worden in alles niet boven seven hondert gherekent: maer onder die veel heerlijcke ende vermaerde, namelijck S. Oydenroye, Bockstel, Roosendael, Huckele, Lillo, Grimberghen, Gaesbeke, Reves, Leefdal, Wesemale, Perwes, Waelhem, Rosselaer, Mol, Santhoven, Putte, Rumst, Bierbeecke, Cranendonck, Cuyck, Boutersem, Jauce, Sombref, Gozelis, Hilverenbeke, Waelwijck ende meer andere die wy laten te noemen om der kortheydt wille. Oock is onder Brabant + begrepen de Heerlijckheydt van Ravesteyn: maer wa*n*t dit een besonder lidt is, soo sal hier nae in sonderheydt op zijn plaetse daer af gesproocken worden. Boven allen desen heeft + dit landt oock overhooghe weerdicheden: als 'tMarckgraefschap des Heylighen Rijcks, het Hertoghdom va*n* Arschot, 'tMarckgraefschap van Berge*n*, 'tGraefschap van Hooghstraten, 'tGraefschap van Meghen: de Heerlijckheydt van Breda, van Grimbergen, van Ravensteyn: ende den staet van Maestricht, met neghenthien Baneryen, midts rekenende Grimberghen voor twee, ghelijck sommighe willen. Noch hanghen aen Brabant, ende staen onder de justicie der Brabandtsche Cancelryen, 'tHertoghdom van Limborg, de staet van Valckenborg, 'tGraefschap van Dalem, ende de staet van Hertoghen Rode met alle zyne toebehoorten. Van dese treffelijckste ende voornaemste saken sullen wy ter behoorlijcker plaetsen in sonderheyt, soo claer ende kort spreken als ons mogelijck is. + Sullen daer toe dese naevolgende ordinantie houden, soo wel in de beschryvinghe van Bra-

+Vlecke*n* privilegien va*n* besloten steden ghemetende.

+Vermaertste Dorpen van Brabandt.

+Ravesteyn is in Brabandt.

+Overhooge weerdicheden des landts van Brabandt.

+Voornemen des Autheurs in dese beschryvinghe.

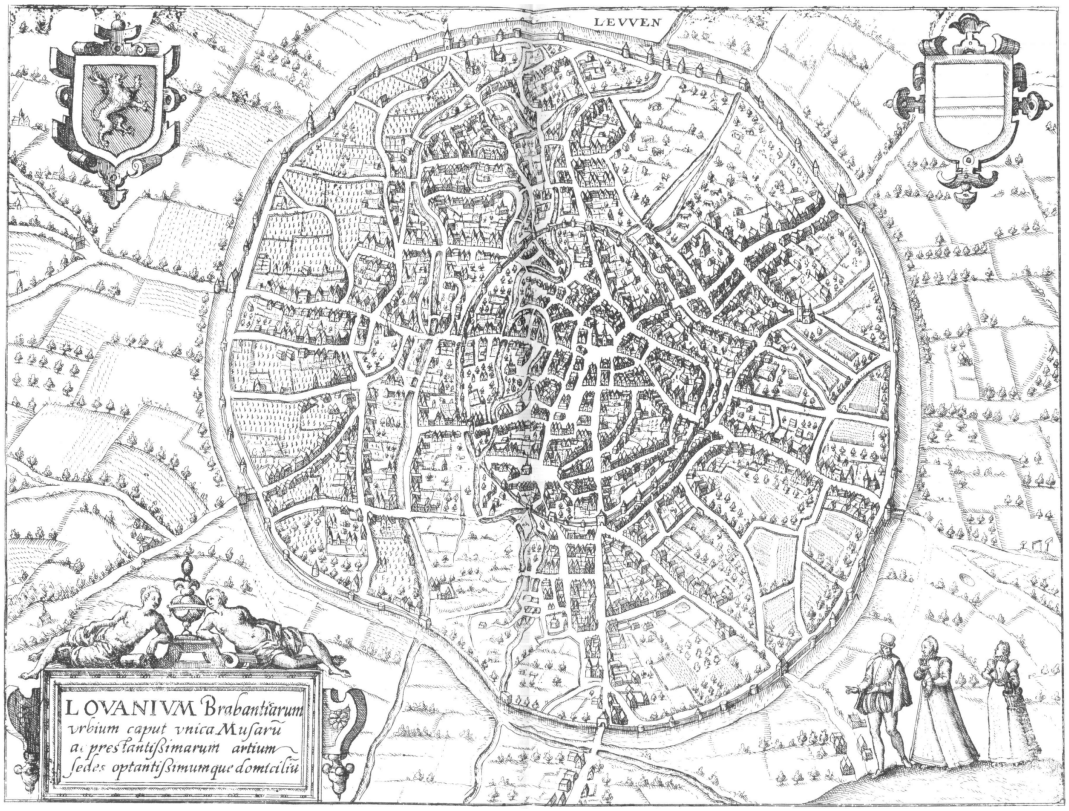

*LOVANIVM Brabantiarum vrbium caput vnica Musaru*m *aepres tantißimarum artium sedes optantißimumque domicilii*m

bandt, als van andere naevolghende landen: Ten eersten sullen wy beschryven de hooftsteden, als de heerlijckste leden des landts: ende van de steden ende plaetsen die met hooghe weerdicheydt vereert zijn, als Hertoghdommen, Marckgraefschappe*n*, Graefschappen ende andere Heerlijckheden, elcke nae haren graet ende staet: daer nae andere plaetsen die van soo grooter weerden niet en zijn. Wel is waer dat ick niet en sal volghen de orden van't voorsitten der plaetsen ende harer Heeren: maer beghinnende van Noorden, sal komen nae West: ende voorts treckende door't Zuyden, sal ten leste*n* Oostwaerts vereynden. Dese selve ordinantie willen wy oock onderhouden in de andere vrye Vlecken oft Vryheden, ende in sommighe treffelijckste Dorpen. Aldus beginnende sullen ten aller eersten [+] segghen, dat Hooftsteden gheheeten worden, die de Hoofden zijn van andere Steden, Casteelen ende Dorpen, met ghebiedt en*de* overheydt: ghelijck de vier voorgenoemde Hooftsteden: waer af elck 'thooft is van een quartier: Dese Hoofden van Brabandt al t'samen, soo te spreken, maecken eenen van de drie Brabantsche Staten: welcke drie Staten zijn ghestelt in Prelaten, Edelen, ende in de vier Hooftsteden. Laet ons nu voort varen tot Leuven.

[+]Wat hooftsteden zijn.

Beschryvinghe van Leuven.

[+] *L*Euven, soo Jacob van Guise, een neerstich ondersoecker der antiquiteyten van *Gallia,* verklaert; heeft zynen oorspronck, langhen tijdt voor Julius Cesars comste ghehadt van eenen Schotschen Capiteyn ghenoemt Lupe, die de selve stadt na zynen naem Lupesin gheheeten heeft, welcken naem namaels verandert is in Loven. Sommighe willen segghen dat desen naem ghecomen is van het Duytsch woordt Loven, dat is, prysen ende eeren: Want hier werdt in eenen grooten Tempel, die tot Cesars tyden toe [+] den Afgodt Mars toegheeyghent was, desen Afgodt ghelovet ende gheeert.

[+]Versierde stichtinghe van Leuve*n*.

[+]Mars tot Leuven ae*n*ghebeden.

Byv. [Andere houden dat *Loven* van de geleghentheyt desen naem gekregen heeft. Want daer is aen de Oostzyde der stadt teghen over het casteel eenen heuvel ende bosch die noch ter tijdt *Lo-bergh* ende *Lo-bosch* ghenoemt wort. Daer light ock onder een lustich pleyn aen de riviere nae de oude sprake *Vên* gheheeten, even ghelijck de Hollanders *Venen* noemen daer zy haren turf uyt kryghen, welck hier oock eertijts pleech uytgegraven te werden. *Loven* dan, na het segghen van dese, is alsoo genoemt als *Lo-Vên*, dat is, een hooge plaetse over dit vochtich pleyn hanghende.]

[+] Andere segghen dat dit volck genoemt is geweest *Levaci:* andere *Grudij.* Hoe dat het zy; dit blijft altijdt seecker, dat de stadt van Loven seer oudt is, ende heeft noch een oudt casteel, welck d'inwoonders willen segghen Julius Cesars werck te wesen.

[+]Oude name*n* van Leuve*n*.

Byv. [Hier is eenen put van wonderlijcke diepte, die met verwonderinghe van de vreemdelinghen ghesien wordt, en*de* een ghewelfsel onder d'aerde van uytneme*n*de grootte, ende weerdich om sien, 'ten ware dat den toeganck door het invallen eenes muers benomen ware.]

Dese stadt is seer wel gheleghen in een vruchtbare landouwe: met soo soete ende lieffelijcke locht, dat de Wijn binnen, ende buyten op 't veldt wast. De vloedt

ghenoemt de Dele loopt door de stadt. Loven is soo groot + dat de vesten oft mueren van binnen in den omganck meer dan een myle ende een derdedeel bedragen: ende van buyten twee mylen: ende is rondt ghelijck eenen kloot: Is dickmaels wyder ende grooter ghemaeckt: maer d'aller leste stadtmueren werden ghemaeckt in het jaer 1361.

+Grootheydt en wijdde van Leuven.

Byv. [Belanghende de grootheydt van Loven, soo en konnen wy hier niet stilswyghende voorby gaen, hoe dat dese stadt ter oorsaecken van seker weddinge, gedaen tusschen den Marquis van Bergen, van Diest, ende de Heere van Wesemale, Baroenen in Brabant, met sommighe andere steden ghemeten is gheweest, in het jaer 1427, door bevel van *Philippus Audax.* By de welcke bevonden is gheweest die stadt van Loven in den ommeganck lanck te zijn 3691 roeden, elcke roede tot veerthien voeten: ende grooter dan Gent drie roeden, dan Luyck acht, dan Parijs thien, dan Ceulen achthien. Waer uyt blijckt hoe groot verschil daer zy tusschen andere steden, de welcke haer van hare grootheydt roemen.]

Heeft binnen zijn mueren oft wallen seer groote beemden, schoone wijngaerden, lustighe ende ghedrachtighe hoven en*de* boomgaerden: oock berghen ende dalen, wateren ende andere lieffelijcke gherieffelijckheden: alsoo dat de Ouders wel wijsselijck ende bedachtelijck dese plaetse hebben uytvercoren tot de studie en*de* Musen. Is oock verciert met heerlijck schoon ghebou van Kercken, Kloosters, ende andere Conventen. De Hooftkercke is Sint Peeters kercke, seer kostelijck ghebout. Het Stadthuys is heerlick ende uytnementlijck gemaeckt: de ghemeyne huysen zijn wel schoon ende goet. Heeft boven allen desen de vermaerde ende vernaemde Hooghe schole in + allerley vrye consten, wetenschappen ende leeringhen, met meer dan twintich heerlijcke Collegien, seer gheschicktelijck gefondeert ende inghestelt van verscheyden treffelijcke personagien: in de welcke vele hooghgheleerde ende wel gheschickte mannen alle vrye kon-

+Hooge schole van Leuven.

sten leeringhen leeren ende verichten. Onder + dese Collegien zijn vier de treffelijcste, de Lelie, de Borgt, 'tVercken ende de Valckschole: in elcken van desen worden in't ghemeyn geleert de vrye konsten, Philosophie ghenaemt van de gheleerde. Den voorseyden vier is gelijck het vijfste, gheheeten *Collegium Trilingue,* + dat is van drie talen, want hier worden in sonderheydt gheleert drie spraken, Latijnsche, Griecksche, ende Hebreeusche. Voorts + moet ick in't kort verhalen vande overschoone Schole, daer in sonderheydt de Godtheyt, de Gheestelijcke ende Wereltlijcke Rechten, ende de Medicyne, door hooghgeleerde Doctoren gheleert worden: elcke faculteyt heeft heur quartier oft plaetse besonder ende afgescheyden: al onder een huysinghe wel bequamelijck daer toe gheschickt, der ghemeynten toebehoorende. Wt dese Vniversiteyt ofte Hooghe schole zijn gekomen en*de* komen noch dickwils seer gheleerde, hooch vernaemde ende deuchdelijcke mannen: ghelijck by onsen + tyden is gheweest Paus Adriaen de seste, geboren van Vtrecht, de welcke eer hy Cardinael werdt, langhen tijdt hadde ghestudeert ende graet gehouden in dese Schole: soo dat hy Schoolmeester is gheworden van Keyser Karel de vijfste. Ende onlancks zijn hoochelijck + vermaert geweest in dese schole Rouardus Tappaert Doctoor in de Godheydt, Gemma Frisius in de Medicyne ende Mathematijcke, ende Jeremias Triverius in de Medicyne. Nu ter tijdt zijn grootelijck vernaemt in der Godtheyt Petrus Curtius, namaels vercore*n* Bisschop van Brugge, Joannes Hessels President der Collegien, en*de* Joannes Hentenius openbaer Leser. In de Gheestelijcke ende Wereldtlijcke Rechten zijn seer groot gheacht Vulmarius Bernardus, Albertus Leonimis, Joannes Wamesius, ende Joannes Ramus ofte Tack, noch een jonck man. In de Philosophie is redelijck vernae*m*t Joannes Beverensis. In de Medicyne Nicolaus Biesins, en*de* Guilielmus Tiletanus. In Mathematijcke Cornelius sonde van den voorseyde*n* Gemma Frisius. Voort is + Cornelius Valerius Professeur der Latijnsche spraecken, Theodorus Langius der Grieckscher, ende Andreas Balenius der Hebreeuscher: al t'samen uytnemende geleerde mannen. Eyndelijck willen wy hier by stellen Wouter Renier, als een seer gheschickt konstenaer in alle Mathematijcsche instrumenten. Dese Hooghe schole is gesticht geweest, + alsoo men leest, ter beden ende begeerten van den Edeldom des landts, in't jaer 1400, door Hertogh Jan van Brabant, den vierden dies naems, die de selve ten eersten vercierde met seer geleerde mannen, ontboden ende gehaelt van alle kanten ende gewesten, die hy daer na mildelijc loonde ende begaefde met vaste renten ende inkomende goeden: mits oock groote gratie ende privilegie, bevesticht door den Roomschen Paus Martinus den vijfsten dies naems, de welcke tot noch toe vast, ghedurich ende van weerden zijn. Over alle dese privilegien is een Overste ghenaemt *Conservator,* die de selve onverbrekelijck doet onderhouden. Ende noch onlancks heeft Koninck Philips door't ingheven van den President Viglius, den loon der Professeurs vermeerdert, ende daer toe noch inghestelt sommighe Lessen in der Godtheydt. Dese Hooge schole heeft alleenlijck een Hooft tot eenen Oversten, ses maenden lanck, vercoren van de ghemeyne Vniversiteyt, ende wordt ghenoemt Rectoor: welcken staet ende graet soo + heerlijck ende hoogh is, dat hem niet alleen de Studenten, maer oock de gantsche Magistraet en*de* de heele Stadt in grooter eeren ende weerden houdt. Zijn voornaemste officie is, goedt regiment te houden inde Vniversiteyt, + elcken zynen dienst ende behoorlijckheydt te doen onderhouden: recht te doen onder de Scholieren, ende die te straffen van heur misbruyck. Dit is nu ter tijdt de Hooghe

+Voornaemste Collegien van Leuven.

+Het Collegie van drie talen.

+Faculteyte*n* te Leuven gheleert.

+Paus Adriaen de seste Doctoor van Leuven.

+Rare persoonen in de Hooge schole van Leuven.

+Professoren van Leuve*n*.

+Wanneer ende door wien de Hooge schole van Leuven ghefondeert.

+De*n* Rectoor vande Hooghe schole van een yeghelijck gerespecteert.

+Welck het officie des Rectoors is.

schole alleen, in dese Nederlanden des Koninckx over al, sonder eenighe andere gelijcke oft hooghere: Hoe wel dat eer ick dese beschryvinge hadde voleynt, een ander Hooghe schole van + weghen des Landtsheeren ingestelt ende opghericht is gheweest te Douay in Walsch Vlaenderen.

+Douay in Vlaenderen opghericht tot ee*n* Hooghe schole.

Byv. [Ende gheduerende de troubelen, zijn oock in de Vereenichde Provincien noch andere + twee opghericht, de eene tot Leyden in Hollandt, en*de* de ander tot Franicker in Vrieslandt.]

+Mede Leyden ende Franicker.

Van Leuven is gheboren geweest Petrus Rivius, een seer gheleert ende vernaemt man + inder Godtheydt, die verscheyden weerdighe wercken heeft gheschreven, alsoo Joannes Tritemius vertelt in zyne Cataloge van de seer vermaerde Mannen der Duytscher landen. Oock waren gheboortich van dese stadt Lodewijck Schore, een groot Doctoor, wel vervaren ende behendich in den handel, deshalven hy in den Raedt van State, en*de* in den Secreten Raedt President is gheweest: Lodewijck van Heylweghen een gheleert ende scherpsinnich man, ende werdt daerom President van Vlaenderen ghemaeckt: Nicolaus Nicolai, ende Adriaen zijn broeder, hier voor ghemeldt: Antonius Morillon, hooghgheleert, groot antiquaris, ende seer vervaren in alle soorten van Simplicien: ende zijn broeder Maximiliaen Proost van Arrien, oock seer gheleert ende groot antiquaris. Nu teghenwoordichlijck heeft dese stadt Jan Hessels voorghenoemt, groot en*de* vernaemt Theologien, seer scherpsinnich ende kloeck in alle scholastijcke disputatien: Oock zijn nu ter selver steden Peeter Vanderan, treffelijc Doctoor in beyde Rechten: Gheraerdt Caverson Licentiaet, een seer welspreeckende man, ende groot Philosooph: Cornelis Gemma, hier voor vermeldt, wel gheschickt in Medicyne ende Mathematijcke: Jan van Maelcote, Wegheleert, ende Raedtsheere des Conincx in de Cancelrye va*n* Brabant: Steven Craesbeke, oock Wetgheleert ende Raedtsheere ter selver plaetsen, beyde seer gheleerde mannen: Ende Segher Shertoghen, borger van Antwerpen, gheleert in beyde talen, een man van grooten verstande, ende scherpsinnich Astro-

+Treffelijcke mannen gesproten van Leuven.

logien, die ghestorven is na den eersten druck van desen Boeck, ende heef achterghelaten eenen sone Meester Jan, Licentiaet, een jonck man, alreedt grootelijck gheacht en*de* vernaemt door zijn gheleertheydt, verstandt ende raedt. + Leuven is voormaels gheweest een Graefschap, (ende soo sommighe willen segghen) een wyle tijdts een Hertoghdom, welck het meeste deel van Brabandt regeerde, alsoo dat de Landtsheeren heuren tytel namen en*de* ontfinghen van Leuven. Dit heeft soo langhe gheduert, tot dat Godevaerdt met den Baerde de Heerlijckheydt vermeerderende aenghenomen oft wederom ghenomen heeft den tytel van Hertoghe van Barbant oft van Brabandt, ghelijck boven breeder ghemeldt is. + En*de* hoe wel dese stadt van soo hooghen graet schijnt neder ghedaelt te zijn: is nochtans de Hooftstadt des Hertoghdoms, besonderlijck het hooft des eerste*n* quartiers van Brabant: heeft voorganck, voordeel ende voorspreecken voor alle andere steden: gheeft ende ontfangt den eersten eedt van den Landtsheere: gheeft de eerste stemme in alle ghemeyne saken, behalven in de bede tot hulpe ende onderstandt des Landtsheeren, waer in Antwerpen, als meest daer by vercort wesende, overmits heure macht de eerste stemme gheeft. In't kort gheseght, Leuven wordt gheheeten ende is de voornaemste ende outste stadt van Brabant: + heeft onder haer in sonderheyt Tienen, Leeuwe, Gemblours, Diest, Halen, Sichenen, Jodoigne, Hanut, Landen, ende meer andere steden ende redelijcke plaetsen: waer af een deel heur appel hebben te Leuven, ende van daer in de Cancelrye; een deel ellers, oft in de voorseyde Cancelrye stracks sonder uytstel. Dit zy hier mede ghenoech van Leuven ghesproken: sonder anderssins te beschryve*n* regiment oft policie: Want in de beschryvinghe van Antwerpen; die wy voor een exempel ende reghel van alle andere steden des landts nemen, wordt sulcks ghenoeghsaemlijck verklaert: deshalven wy het werck hier mede korter maecken.

+Leuven in ouden tyden een Graefschap.

+Leuven de eerste ende moeder der steden van Brabandt.

+Plaetsen die van de jurisdictie van Leuven zijn.

Byv. [Eer wy komen tot de geschiedenissen van Leuven, sullen wy kortelijck sommige dinghen, tot vercieringe deser stadt dienende, verhalen. Leuven heeft acht Poorten, ende negen Marckten. Daer worden gesien op de mueren 53 Torens: onder andere eenen grooten van witte steenen, van alsulcker hooghden, als datmen van daer op eenen klaren dagh die stadt van Antwerpen mach sien, liggende van Leuven acht groote mylen, ghemeynlijck genoemt *Verloren Kost.* De welcke over seecker jaren begonst te faelgere*n*, die d'Overheyt der stadt doen tot grooten koste dede repareren ende voorsien. Noch zijn daer derthien Bolwercke*n*: veerthien Watermeule*n*s inde stadt: twaelf strate*n* dweers door de stadt loopende: 140 zydstrate*n*: sesthien steenen Bruggen: twee Sluysen: ende vier gemeyne + Fonteyne*n*. Tot Leuven veel ongemacx voortijts ghevallen is. Dese stadt wesende een van de machtichste steden van Brabandt, soo dorst zy haer stellen tegen den Prince van Mechelen, door wiens inductie Henricus, een soon des Hertoghs Henrici (wie*n*s moeder was Aleida een dochter van Bourgoigne*n*, na haer mans doodt van heur kinderen weghe de landen regerende) een Religieux gheworden was, als tot de regeringhe onbequaem, de selve transporterende op zijn jongher broeder Joannem: daer die van Leuven niet in en vernoechden. Hielden derhalven hare poorten voor hem ende zyne moeder gesloten: trocken daer beneffens uyt op't quartier van Mechelen, met gheweldt roovende. Maer alsoo zy van den Prince ende zijn gheassocieerde gheslagen werden, zijn zy Joannem voor heur Hertoch voorts aen te bekennen ghedwonghen gheweest.

+'Thervaren van Leuve*n*.

Ten tyde des Hertoghs Wenteslai die ghetrout + hadde Joannam de dochter Joannis de derde, is een groote oproer te Leuven opgheresen: om dat die Schout van der stadt, eenen Vischkooper in de gevanckenisse dede houden, die van den Heeren los ende vry gewesen was, 'twelck in deser manieren is ghebeurt. Op eenen tijdt quam die voorseyde Vischkooper met een groote menichte van visschen nae Leuven, wiens wagen niet verre vander stadt in't slijck bleef steeckende, waeromme hy een peerdt nam gaende in de weyde, 'twelck hy in den waghen inspande, om zijn peerden te helpen. In deser manieren heeft hy zynen visch in der stadt ghekregen, en*de* heeft dat peerdt weder in zijn plaetse gheleydt, daer hy het selve hadde gevonden. Maer in der stadt komende werdt van den Schout Peeter Cotreel ghevangen, die terstont hem opleyde dat hy't peerdt ghestolen hadde, waer uyt veel quaets gheresen is. Want een groot ghedruys van volcke is den Meyer naegheloopen, met ghewelt dringende op't Stadthuys, ende hebben die Schepenen ghevanghen ghenomen, ende andere Heeren ghekoren hebbende, soo heeft den voorseyden Schout al ghedaen wat zy wilden.

+Beroerte tot Leuven.

Tegen den voorseyden Hertogh die van Leuven haer stelden, soo wanneer hy de Ghemeynte een groote somme geldts afgheëyscht hadde, om te betalen het rantsoen zijnder Edelen, gevanghen sittende by den Hertogh van Gulick, overmits eenen verloren veldtslagh. Hier door + Hier door rebelleerde dat ghemeyn volck teghen de Heeren, stellende andere in hun plaetse, nae hun believen. Nae dat dit regiment den tijt van drie jaren lanck hadde gheduert, soo werdt binnen Bruyssel omghebrocht den belhamer ende oppersten inventeur der voorgenoemder commotien, die welcke door bevel des Hertoghs te Rade ghekomen was, ende werdt doot gheslaghen van Jan Calsteren, een Edelman. Door wiens + doot die Leuvenaers rasende, quamen met een furie nae't Stadthuys, ende werpe*n* tot sesthien persoonen toe van de principaelste ter vensteren uyt, in den spiessen der mannen van buyten staende, d'ander werden sonder barmherticheydt deerlijck vermoordt. Dwelck den Hertogh vernemende, soo heeft hy Leuven komen belegghen, op dat hy die stadt ingenomen hebbende, die rebelle corrigeren mochte, het welck ten eynde van seven weken aldus gheschiet is, hy en kondese niet overweldigen, maer zy quamen tot vredehandelinghe: Ende de principaelste van dese beroerte zijn uyt den lande gebannen gheweest: ende een Edelman Jan de Watere onthooft, die de Ghemeynte opgeroeyt hadde. Gheen kleyne tumulte en is oock gheweest + tot Leuven ten tyden van Vrouw Maria van Bourgoignen, als haer Vader voor Nancy ghebleven was, overmidts de conspiratie der borgheren teghen die Wet, ende die Heeren van der stadt, die welcke soo zy seggen wilden, groote vrienden waren metten Koninck van Vrancrijck, doen ter tijdt vyandt wesende. D'opperste va*n* der conspiratie was een Vleeschhouwer, ghenaemt Pauwels Leunkens, de welcke met

+Beroerte onder de Leuvenaers.

+Heeren van Leuven ter vensteren uytgheworpen.

+Conspiratie oft oproer tegen d'Overheyt van Leuven.

zijn adherenten den Meyer van der stadt Lodewijck Pinot ghevanghen nam, met noch eenighe overste van der stadt, van meeninghe die te executeren, maer behielden het leven, overmidts aldaer tydinghe quam van de komste Maximiliani bruydegom van Vrouw Maria. Daer beneffens die Prince van Nassouwe met eenen groote*n* hoop volcks voor Leuven komende, om die commotie en de beroerte der borgheren te stillen, die voorseyde Paulus nam die vlucht in Zeelandt, ende werdt tot Cruyninghen ghegrepen ende onthalst: door de komste des Bruydegoms voort alle tumulte*n* cesserende. Na dien tijdt de stadt in goet welvaren geweest is, door de menichte der Studenten, aldaer groote privilegien ghemetende, de welcke de selve achten te wesen seer ghevioleert, als op den thienden Decembris in het jaer 1568, door commissie van Duc d'Alve, die jonghe Grave van Bueren, Philippus van Nassou, de oudtste sone des Princen van Orangien, aldaer studerende opghenomen, ende in Spangien by den Koninck zynen Peter vervoert werde, teghen den wille van Vader ende Voochden: alwaer hy ten Hove tot den jare 1595 gheweest is, op welcken tijt met den Cardinael Albertus van Oostenrijck, met verlof des Koninck, in Nederlandt weder ghekeert is, tot goet contentement der landen. In't jaer 1176 op Sint Laurens avondt, Leuven by nae heel verbrande met S. Peeters kercke: welcke kercke weder gherepareert, andermael in't jaer 1458 gheheel verbrande: als oock mede in't jaer 1485. Ende in den jare 1489 nam de Peste tot Leuven ende Bruyssel ettelijcke duysenden wech. In het jaer 1572 [+] heeft de Prince van Orangien de stadt va*n* Leuven overweldicht, de Hoefpoorte in den brandt gesteken hebbende, waer nae men heeft bestaen te parlementeren. De Ghesanten uyt der stede waren, Jonckheer Olivier van den Tempel, ende Doctoor Eibertus Leoninus, oft anders Longolius, de welcke met alle redelijcke conditien met den Heere Prince tot Parck in het Clooster buyten Leuven gheaccordeert hebben. In't jaer 1578 Leuven met garnisoen der Staten generael tegen het gheweldt der Spanjaerden beset zijnde, die van Leuven deden de selve vertrecken nae Bruyssel, soo wanneer Don Johan [+] met zijn gheweldt approcheerde, ende hebben haer alsoo met den selven vereenicht: ende de stadt is met Spanjaerden beset gheweest, die teghen den Grave van Bossu, wesende doen ter tijdt Generael der Staten Legher, uyt quamen, maer werden tot in de grachten van Leuven te rugghe ghedreven.]

[+]Leuven accordeert met den Prince van Orangien.

[+]Accordeert met Don Johan.

Beschryvinghe van Bruyssel.

[+] *B*Ruyssel, nae des voorseyde*n* Jacobs van Guise schryven, heeft den oorspronck van een Casteel, welck de Senonen volck uyt Enghelandt, in dese landen overghekome*n*, om Gallien ende Vranckrijck te quellen ende te beschadigen, hebben ghebouwet. Dese [+] stadt is seer wonderlijck gheleghen, eensdeels in 't effen ende pleyn, eensdeels op't gheberghte: ende is sonder twyfel weerdigh te wesen een heerlijcke Hofstede des Landtsvorsts: van twee zyden ligghende in een seer [+] vruchtbare landouwe: ter eener in een dal, welck hem soetelijck streckt een langhe streke hoogh ende leegh, door de schoonste beemden die men mocht aenschouwen: soo dat daer noyt ghebreck en is geweest van beesten voederinghe oft lijfkost voor't Hof: nochtans heeft men al tseffens op eenen tijdt hier ghesien seven ghekroonde Hoofden: te weten, Keyser Karel den vijfsten, Koninck Philips zynen sone, Maximiliaen Koninck van Bemerlandt, met de Koninginne zijn huysvrouwe,

[+]Welcke de stichters va*n* Bruyssel gheweest zijn.

[+]Ghelegentheydt van Bruyssel.

[+]De vruchtbare landouwe van Bruyssel.

de Koninginne van Hongarien, Gouvernante der Nederlanden, de Koninghinne van Vranckrijck Leonora, den Koninck van Beles, uyt Afrika: den Hertogh van Savoye, de Hertoghinne van Lorreyne, met seer veel andere, Hertoghen, Marckgraven, Princen ende Vorsten van alle verscheyden natien, de welcke hadden tusschen acht ende negen duysendt peerden. Ter ander zyden min dan een [+] vierendeel mylen buyten de stadt, staet het groot Sonienbosch, seer wel ghelegen tot gerief van hout, ende tot de Koninckl*ij*cke jacht, met seer veel Abdyen en*de* Kloosters daer ontrent: daer by oock ontallijcke schoone fonteynen, ende allerley oeftboomen: welcke al te [+] samen de locht seer goet ende het water seer soet maecken. Door dese stadt loopt de Seine, eenen kleynen watervloedt: maer sonder dien is hier een seer groote ende wonderlijcke gracht, nu nieuwelijck gemaeckt met onsprekelijcke [+] kost ende moeyte, komende van de stadt af tot inde Rupel, wel 5 mylen weechs, soo dat de schepen van Bruyssel door dese heerlijcke gracht oft vaert komen in de Rupel, van daer in de Schelde, ende voorts in de Zee, met groot gerief ende profijt voor de inwoonders ende bywoonders. Dese Bruysselsche vaert is een heerlijc, jae een Keyserlijck werck: want behalven dat zy tot nu toe ghekost heeft meer dan vijf hondert duysendt kroonen, ende dat men eenen grooten bergh ende veel landts ende weeghs seer wijdt ende diep doorgraven heeft, datter verscheyden [+] groote watervlieten doorloopen, constichlijck inkome*n*de van onder de gracht, om met modder, slijck oft sandt niet vervult te worde*n*: soo siet men noch daer en bove*n*, dat tusschen vier sassen oft sluysen, als vier poorte*n*, wel ende [+] bequamelijck daer toe ghebout, het water ghesteycht ende opghehouden wordt, met groote

[+]'Tvoordeel des boschs beneffens Bruyssel.

[+]De locht goet ende 'taerdtrijck vruchtbaer tot Bruyssel.

[+]Een nieuwe oorbaerlijcke vaert gemaect tot Bruyssel.

[+]Subtylen vondt om dat de vaert met sandt niet vervult en soude worden.

[+]Sluysen bij Bruyssel.

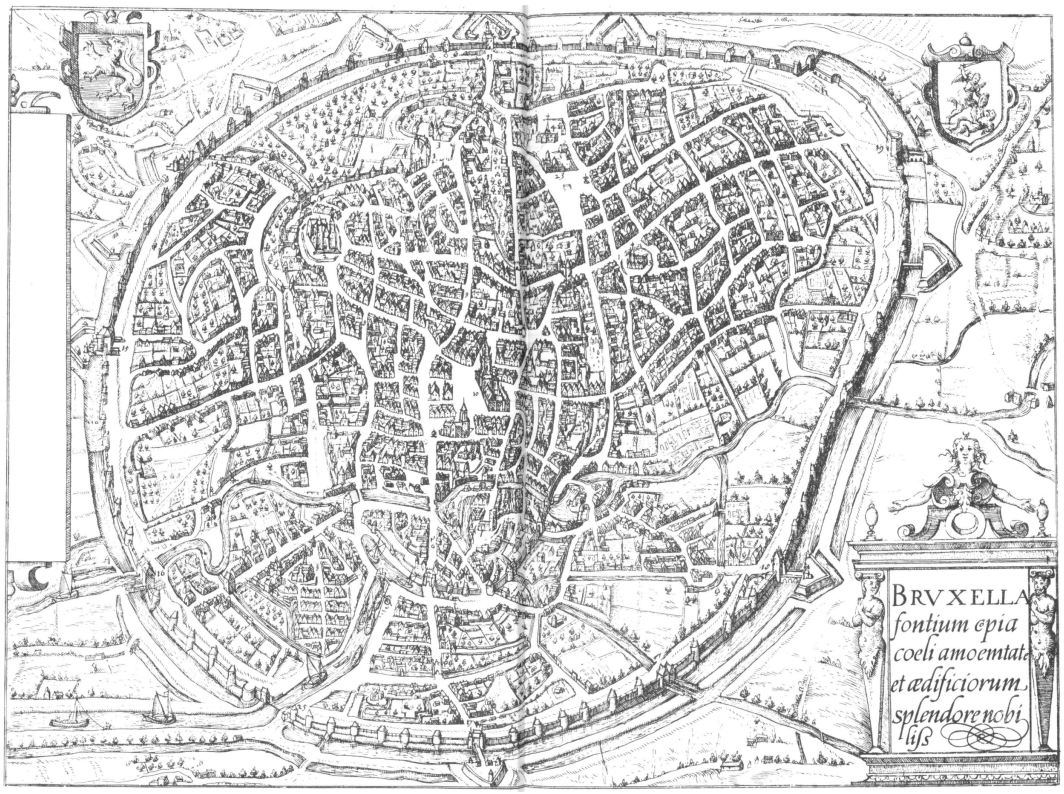

BRVXELLA fontium copia coeli amoemtate et aedificiorum splendore nobiliß

konste ende behendicheydt, om dattet niet al tseffens doorloopen en soude in den eersten waterback: aenghesien te Bruyssel in het beghinsel van de gracht, de geleghentheyt ende het water wel tweeenveertich voeten hooger is, dan aen't eynde. De voornaemste aenghever ende liefhebber van desen wercke: welck zyne voorouders alreedt ghevonden ende geordineert hadden ter tijdt als Vrouw Margriete van Oosten*n*rijck des Keysers moeye het landt regeerde, is gheweest Jan van Lockenghien Heer van Lockenghien, van Berchem ende van Cockelsberghe, Amman van Bruyssel, een treffelijck ende eerweerdich Ridder. Bruyssel light Noordwestwaerts van Leuven + vier mylen: de stadt is seer groot met twee omloopen van mueren ende vesten beset, redelijck verre van malkanderen staende: tusschen d'eene Oostwaerts is het Hof met de Warande: Voorts tusschen de wijdde van dese twee stadtmueren zijn veel Heeren huysen, veel schoone hoven ende lustgaerden, beemden, boomen winnende landen: die de plaetse frisch, ghesont ende lieffelijck maken met een lustich uytsien. Ick bevinde dat de leste muer + oft stadtveste ghefondeert is gheweest in het jaer 1357, ende strect, verscheydenlijck, twee hondert gemeyne schreden min, dan de stadtmuer van Leuven: soo dat dese twee steden bykants gelijc zijn van grootte: maer Bruyssel gaet Leuven verre te boven van volcke ende huysen. Bruyssel heeft seven poorten, seven prochiekercken, seven oude, edele ende geprivilegieerde geslachten, ende seven Schepenen + in den Raedt: ghedraghende dit ghetal van seven, seer groot gheacht by de Mathematijcken, tot 'tghetal der seven Planeten, die door de Godtlijcke ordinantie alle aerdtsche dingen regeren ende bewinden. Welcke Schepenen + ende Heeren van der stadt jaerlijck gekosen werden van den oversten der voorseyder seven gheslachten, oft van heuren erfghenamen, 'tzy sonen van mans oft van vrouwen stamme: waer door dese weerdicheydt ende vryheydt verbreyt is in veel andere edele huysen. De seven outste oorsprongen daer af zijn dese, Tserroelofs, Tserhuygs, Sleens, Cavenbergs, Tswerts, Royenbeechs ende Steenweghe. Tot desen Magistraet oft Schependom is oock een onder Borghemeester, met ses ander mannen van den Ambachten, om de juticie mede te bedienen. Het selve gheschiedt oock in de policie, ende in het jaerlijcks inkomen der stadt: welck bedient wordt van seven Ontfanghers: waer af de twee vanden Edeldom, ende d'ander vijf vande Ghemeynte ghekosen worden. Dies ghelijck + heeft de Ghemeynte ende den Edeldom t'samen 'tbewindt van minder saecken, om vriendtschap, minschap ende eendracht onder malkanderen te houden. De Goodshuysen zijn in dese stadt seer schoon ende kostelijck: te weten seer lustige ende wel vercierde Kercken, Conventen, Kloosters, Gasthuysen, ende + andere heylighe Stichten. De Hooftkercke is Sinte Goedelen kercke, in ouden tyden gewijdt ter eeren van den Eertsenghel Sint Michiel, patroon der selver stadt: Maer soo Graef Lambrecht ende H. Gheeraerdt Bisschop van Doornick naemaels het lichaem van Sinte Goedel uyt S. Gaugeers kercke in de voorseyde Sint Michiels kercke ghebracht hadden, ende de selve kostelick hertimmert, ende met groot incomen ende renten begift, hebben die ghewijdt ende toegheeygent + der voorseyder Sinte Goedele, des loffelicken ende heylighen Graef Wittaerts, ende Gravinne Amelbergs, uyt den stamme van Karel de Groote ghesproten, dochter. In dese kercke staet een Cappelle, daermen in een gouden Ciborie siet drie ghewijdde hostien des H. Sacraments van mirakelen, aldus gheschiedt in't jaer 1369, ghelijck Meyer ende andere Schryvers verclaren: Een Jode Jonathas ghenoemt hadde ter booser meyninghen ghecocht van Heer Jan Prochiaen

+Bruyssel omringt met dobbele mueren.

+Wanneer den lesten muer den Bruyssel ghemaeckt is.

+Het ghetal van seven gherespecteert tot Bruyssel.

+Wie dat den Magistraet van Bruyssel kiest.

+Eenige der Edelen ende der Ghemeynte bedienen t'samen de officien.

+De Hooftkercke van Bruyssel eertijts gewijdt ter eeren van S. Michiel.

+Wie Sint Goedele was.

van Sinte Catharynen, een Ciborie met gewijdde hostien: maer soo hy, mogelijc door Gods rechtveerdich oordeel, in eenen hof vermoordt was van zyne vyanden, heeft zijn wijf dese Ciborie met den hostien ghenomen, ende haren sone Abraham te bewaren ghegheven: de welcke met sommige andere Joden, op eenen goeden Vrydagh, dit Sacrament uyt de Ciborie nemende, hebben't door groote spijt ende verachtinghe met messen ghesteecken, uyt welcke steken veel bloets wonderbaerlijck is gheloopen. Dit wijf sulcken wonder siende, werdt door groote verwonderinge haestelijck bekeert, ende heeft dit te kennen ghegheven Meester Peeter, Prochiaen van Sinte Goedele, en*de* Meester Jan Volve, Prochiaen van Sint Niclaes: soo dat dit afgryselijc feyt terstondt in't openbaer quam. Deshalven Hertogh Wencelijn van Brabandt, met Hertoginne Janne zijn huysvrouwe, de saecke wel neerstichlijck ondervraegt ende ondersocht wesende, hebben den voorseyden Abraham met den ander*en* Joden levende doen verbranden, voor Sinte Catharynen kercke. Daer nae werdt een hooghtydighe processie gheordineert, eeuwichlijck t'elcken jare te houden, tot vernieuwinghe der ghedachtenissen van dit groot miraeckel; in welcke de voorseyde Hertoghe ende Hertoginne selve persoonlijck met ontallijck veel volcks ghinghen, gheleydende dit doorsteken Sacrament, tot Sinte Goedels kercke, al daer het in de voorseyde Cappelle aendachtichlijck gestelt is geweest, met een schilderye de gantsche gheschiedenisse bescheedelijck vertoonende: daer en boven oock dese naevolghende veersen:

Quisquis ades, summi tangit quem cura Tonantis,
Dum properas, coeptum siste, viator, iter.
Haec tibi viva caro, eterni Sapientia patris
Christus adest, vivus panis & una salus.
Invida Iudaeûm quam dum laniare laborat
Impietas, meritis ignibus ecce ruit.
Quare age divinos huic funde, viater, honores;
Funde Deo dignas supplice mente preces.

De huysen deser stadt zijn ghemeynlijck + fraey ende wel gebouwt: maer besonderlijck zijn hier veel schoone Hoven ende Paleysen: Ten eersten het Stadthuys met eene*n* seer lustighen toren: daer na de huysen van de voornaemste Heeren des landts, die dickwils in de stadt komen, om heur saecken uyt te richten, ende den Koninck oft zynen Stadthouder hoffelijck te onthalen: oock veel andere schoone huysen van verscheyden Dienaers ende Officiers des Lantsheeren, ende van andere Edellieden ende Borgers der stadt, met + veel lustighe hoven: oock is bykants de heel stadt vol schoone fonteynen. Daer en boven het Koninckl*ijck* Paleys, niet volkomenlijck volmaeckt nae het oudt beworp, maer nochtans groot, wijdt, gerieffelijck ende bequaem voor't Hof, ende seer wel gheleghen. Hier by + is een schoone ende wyde Warande, rontom bemuert, streckende tot de uyterste stadtmueren: daer in staen sommige huysen voor den Landtsheere ende voor andere: Voorts oock tornoyplaetsen open ende besloten, kaetsspelen, ende andere Koninckl*ijcke* gherieffelijckheden: hoven ende doolhoven, ende eenen vyver met veel Swanen ende overvloedige visschen: Daer en boven lustighe heuvelen ende dalen, wijngaerden ende allerley fruyt: lieffelijcke boschkens ende beemden vol van allerhande wildt ghedierte, welck men te veel plaetsen van't Paleys, t'aller tijdt, met groote ghenoechte, siet eten, loopen, spelen ende malkanderen bespringhen. Bruyssel heeft + tweeenvijftich Ambachten, ghedeylt in negen Leden, gheheeten de negen Natien: onder welcke Ambachten 'tharnaschmaecken het voornaemste ende nuttelijckste is: want boven + allerley fraeyheyt ende maecksel van harnasch, hebben zy een volmaeckte temperinghe die scheutvry is, ende den buskloot wederstaet: + Ende boven al is het ambacht van de Tapisters of Legwerckers seer wonderlijck ende profytelijck, want daer worden seer konstichlijck, rijckelijck ende wonderbaerlijc gemaect veel wercken van zyde, silver, en*de* gout. Onder de Heerlijckheydt van Bruyssel zijn alleenlijck de steden van Nivel ende Vilvoorden: maer dese appelleren sonder vertreck aen de Cancelrye. Bruyssel heeft t'alle tyden in alle konsten ende gheleertheden ghehadt + uytnemende geschickte mannen, ghelijck als zijn gheweest Egidius Fabri, ende Egidius Periander, Schryvers va*n* seer vermaerde wercken: Thomas Cantipater, discipel van Albertus Magnus: Henricus ende Joannes Canonicken, al t'samen in de Cataloge van Tritemius ghenoemt. Alsoo oock by jongeren tyde zijn geweest de twee Canceliers van Brabandt van den geslachte van der Noodt, te weten Jeronymus ende Adolphus. Diesghelijcks de twee eerweerdighe broeders van Martiny, d'een ghenoemt Wilhelm, een treffelijck Edelman, hoogh gheleert in de Rechten, seer deuchdelijck ende wel vervaren inden handel der Ghemeynten: deshalven aenghenomen tot den treffelijcksten graet ten dienste der steden in sonderheydt, ende naemaels der Staten des landts in't ghemeyn, met groote eere ende weerdicheydt: D'ander broeder is gheweest Jan, oock Doctoor, Raedtsheer, ende Procureur generael des Koninc*x* in't Hertoghdom van Lutsenborg: een wijs man, gheschict in de saecken der Ghemeynten, seer verstandich, ende gheleert in verscheyden gemeyne talen: soo dat hy des Catholijcke*n* Koninc*k*s Ambassadeur tot den Koninck van Vranckrijck wesende, in desen weerdighen staet ghestorven is. In de stadt van Bruyssel is gheboren in't jaer 1505, Vrou Marie, + Karels des vijfsten Keysers suster, naemaels huysvrouwe van Koninck Lodewijck van Hongarien, die inde*n* veldtslagh van de Turcken verslaghen werdt, in't jaer 1526. Vijf jaren daer nae is de selve Vrouw Marie vercoren gheweest van heuren broeder tot het

+"Tghebou der huysen tot Bruyssel.

+Bruyssel vol fonteynen.

+De Warande van Bruyssel en*de* hare beschryvingh.

+Tweeenvijftich Ambachten tot Bruyssel.

+Harnasch tot Bruyssel gemaect.

+Tapisserye van Bruyssel.

+Treffelijcke mannen gekomen van Bruyssel.

+Marie Coninghinne van Hongarien ghebore*n* te Bruyssel.

regiment ende bewindt van dese landen, alsoo hier voor gheseght is. Bruyssel heeft nu ter tijdt onder ander gheleerde ende vermaerde mannen M. Karel Tisinack Doctoor, Ridder ende Raedtsheer van den Raet van State, ende van den Secreten Raedt des Catholijcken Koninckx, die zyne Majesteyt volcht, ende heeft den Koninckklicken seghel te bewaren, met groote macht en*de* weerdicheyt. Oock heeft dese stadt Jacob Taye, Heer va*n* Goyck, een oprecht Edelman, seer gheleert in drie talen, Latijn, Griecks ende Hebreeusch: ende zynen broeder Adriaen, Heer van Wemmele, oock een wel gheleert ende hoogh gheacht Edelman: Daer en boven Andries Vesale, des
+ Koninckx Medicijn, seer uytnemende Physicien, Chirurgien, ende Anatomist: soo dat hy wordt gehouden voor de gheschickste van gantsch Europe, in dese konste: alsoo wel blijckt by zijn seer gheleerde schriften daer af ghemaeckt, besonder een dat den tytel heeft: *De humani corporis fabrica:* Van't gesticht des menschelijcken lichaems, welck hy in zijn jonckheydt heeft laten uytgaen: deshalven Fallopins de gheleerde Professoor der Anatomien hem gheheeten heeft, *stupendum naturae miraculum:* een verschrickelijc wonder der natueren. Noch heeft dese stadt Andries
+ Maes, des Hertogen van Cleefs Raedtsheere, seer gheleerdt in't Latijn en*de* Griecks, maer besonderlijck boven al in't Hebreeusch: soo dat de Hebreen selve hen daer af verwondere*n*: hy heeft gheschreven ende schrijft noch seer weerdighe stucken, die met groot verlanghen verwacht worden. Zy heeft oock Nicolaes Micant, Heer van Indevelde, Raetsheer van den Secreten Raedt, een seer geleert ende verstandich Edelman, gheschickt in veel talen: Zijn vader Jan van Oostersteyn is geweest generael Ontfangher van alle dese landen, een welgheacht man by den Landtsheere ende by de Ghemeynte: Heeft oock Jan Boisot, seer geleert in de Latijnsche ende Griecksche sprake, groot Theologien, wel verstandich ende vervaren in de kracht der kruyden ende simpelen: Voorts daer by Cornelis Wellemans, Nicolaes Damant, ende Antonis Ittre, alle drie Rechtgheleerde, ende Raedtsheeren des Koninckx in de Cancelrye van Brabandt.

+Lof va*n* Vesalius.

+Lof van Andries Masius.

Bruyssel en is gheen Borghgraefschap (ghelijck sommighe willen segghen) maer in de stadt is een sekere weerdicheydt van Borghgrave, met sommige rechten ende voordeelen, als Antwerpen, Ghent, Ipre, ende andere steden ende plaetsen hebbe*n*: deshalven de Borggrave + die nu ter tijdt te Bruyssel is, Karel Hannart, Heer van Liedekercke ende van andere plaetsen, een weerdich Edelman, anders gheen gebiedt oft ghesegh inde stadt en heeft, dan den voorghenoemden tytel met de voorseyde gherechticheden ende voordeelen, ghelijck hier nae inde stadt van Antwerpen, aengaende heuren Borghgrave in sonderheydt verklaert sal worden; welck bykants in den selven graet is. Te Bruyssel blijft altijdt de + Cancelrye van Brabandt, waer in nu ter tijt de Cancelier, veerthien ordmarisse Raetsheeren, drie extraordinarisse, eenen Advocaet Fiscael, oock midts zijn officie Raedtsheer, eenen Procureur generael, twee Greffieren, eenen Audiencier, vier ordinarisse Secretarissen, ende neghen extraordinarisse, met veel meer ander Officiers, zijn. De Cancelier is nu tegenwoordichlijck M. Jan Scheif Ridder, ende + Borgher van Antwerpen: welcken graet seer hoogh ende van groote authoriteyt is: want in saecken van rechte, sit hy in stede van den Gouverneur van Brabandt, als Stadthouder des Hertoghen. De ordinarise Raedtsheeren zijn dese naevolghende, de welcke ick noemen sal nae heur weerdicheydt, na dat zy langher tijdt den staet bedient hebben: Ten eersten Joos Amp on van Borg, Peeter van Walem, Jacob Boone, Niclaes Oddaert Ridder Heer van Ranst en*de* van Rymenant, Peeter Asseliers, Peeter van der Noodt, Heer van Watermale, Karel Carr Ridder, Wilhelm van der Noodt; Dierick Noppen, Hieronymus Hamme, Jan Quenoy, Jacob Maes, Augustijn Borgt, ende Niclaes Versteghen: De extraordinarisse, die gheheeten worden Meesters van enqueste, dat is informatie oft ondersoeckinghe; want zy hebben last de ghetuyghen te ondervraghen ende te hooren, zijn dese: Fransoys Paris, Fransoys Hinckaert, ende Wilhelm Bockshorinck: de Advocaet Fiscael is Joachim Gielis van Holsbeke ende van Pellenberch: Procureur generael Hendrick Booms: Greffiers Philips Langhe van Velleborg, ende Jan Blyleven. Inden tweede*n* druck van desen boeck, midts de doodt van bykants alle de voorseyde Heeren (alsoo wy oock alle verganckelijck ende sterffelijck zijn) waren veel andere ghestelt, de welcke hier ende daer ghenoemt staen in de beschryvinghe van heur Vaderlanden, deshalve*n* ick hier niet breeder van hen en spreke. + Onder Bruyssel staen oock het Hertochdom van Lutsenborg, de Staten van Valckenborg, van Dalem, ende van andere heerlijckheden ende plaetsen over de Mase, die al t'samen in desen gevalle der Cancelryen van Brabandt onderworpen zijn. Oock is te + Bruyssel het opperste Leenhoven en*de* Bancken des Hertoghdoms gheappelleert wordt: behalven 'tHof van Genape, daer in saken van Leen, overmidts het Roomsch oft Walsch landt van Brabant, diffinitif vonnisse wordt ghegheven: alsoo wy volcomentlijcker sullen verclaren in de beschryvinge der selver plaetsen. Des Koninckx Stadthouder in't Leenhof te Bruyssel is Jan van Mol, Heer van Weteringem, een eerweerdich Ridder, de welcke boven d'extraordinaris, oock ordinaris houdt oft doet houde*n* door zynen Stadthouder alle veerthien dagen t'Saterdaechs open Recht. In dese Bancke zijn Richters ende Officiers de Raedtsheeren ende Advocaten van de Cancelrye, met meer andere tot dese saecken van Leen bestelt. In ander Landtschappen van Nederlandt zijn oock andere hooghere Leenhoven, daer de leegere oft mindere Leenhoven comen appelleren. Noch is te Bruyssel, aenghesien

+Wie Borggrave van Bruyssel.

+De Cancelrye va*n* Brabandt is tot Bruyssel.

+Officiers vande Cancelrye.

+Wat Heerlijckheden onder Bruyssel staen.

+'tLeenhof tot Bruyssel.

dat de Brabanders + buyten heur landt niet en moghen te rechte betrocken worden, ghelijck ter behoorlijcker plaetsen verclaert wort, een Gheestelijck Hof van weghen des Bisschops van Camerijck: daer nu ter tijdt Officiael is M. Lucas Delius, Deken ende Canonick van s'Hertogenbosch, tot welcke Bancke alle de saecken van Brabandt comen die onder het Bisdom van Camerijck staen: Hoe wel dat gantsch Brabandt onder dit ghebiedt niet en is: maer een deel is onder 't Bisdom van Luyck: Deshalve*n* de Bisschop van Luyck, by privilegie der + Brabanders, oock zijns deels een Geestelijck Hof houdt te Leuven: ghelijck in alle andere heerlijckheden, en*de* treffelijcste ende bequaemste plaetsen deser Bisdommen, Gheestelijcke Hoven zijn, die weerdichlijc bedient worden. Men neeemt hier kennisse van houwelijcken, + van weerde ende onweerde der selver, van testamenten, van goeden in dooder handt, ende van misbruycken der Priesters. Aldus is ghemeyynlijck in de stadt van Bruyssel over langen tijdt het Hof met alle zijn Magistraten ende Raedtsheeren, hier in sonderheyt genoemt: soo dat zy wel met rechte mach ghenoemt + worden de Koninclijcke stadt, midts dat zy seer volckrijc ende machtich is. Maer hoe wel de Borghers meestendeels rijck ende welhebbende zijn van vast ligghende goedt, + heur renten ende incomen ghemeynlijck hebbende van landen, gronden van erve*n*, ende andere sekere goeden: nochtans en heeft dese stadt den eersten graet van hoocheyt of voordeel in Brabandt niet, maer den tweeden, ende is 'thooft van het tweede quaertier.

+Waerom tot Bruyssel een Geestelijck Hof va*n* Brabant van wegen des Bisschops van Camerijck.

+De bisschop van Luyck houdt een Geestelijck Hof tot Leuven.

+Waer van men in't Geestelijck Hof ha*n*delt.

+Bruyssel een Koninclijcke stadt.

+Waer in de*n* rijcdom der Bruysselaers bestaet.

Byv. [De stadt van Bruyssel heeft ghenoech de forme van het herte eenen mensches: tellende op de wallen (soo me*n* de kleyne mede rekent) 74 torens, van de welcke vele door de oudtheyt en*de* oorloge vervallen zijn: twaelf steenen brugghen op de riviere: 160 schoone straten: seven groote, ses kleyne marckten: en*de* ghemeyne fonteynen seer fraey gemaeckt in verscheyden deelen der stadt eertijdts seven, nu twaelf. Nu komende tot de gheschiedenissen deser stadt: noyt soo volmaeckten vrede, oft dickwils valt voor het onghemack of het ander, gelijck Bruyssel dat selve wel ghewaer is gheworden, ten tyden + des Hertoghs Jan de tweede, al waer een groote beroerte opgestaen zijnde: die Smeden,

+Beroerte tot Bruyssel.

Wevers, Schoenmaeckers, Taverniers ende dierghelijcke ghespuys quamen tot sulcker raseryen, als datse eenighe rijcke persoonen huysen afbraken, waerom sommighe van die rijckste de stadt verlieten. Die Hertoghe door desen twist gheturbeert zijnde, hielt zynen Legher tot Vilvoorden, al waer hem die van Bruyssel dorsten bestoocken. Maer den Hertogh hun met luttel volcks te ghemoet treckende, heeft in den hoop gheslaghen, soo dat die van Bruyssel op de vlucht gheraeckten: waer door de stadt ghediscourageert haer terstont in ghehoorsaemheydt beghaf. In het jaer 1568 den eersten Junij, tot + Bruyssel vele met bedruckte ooghen aensaghen d'executie va*n* een strenge vonnisse over de twee Heeren van Batenburch, met sesthien andere Edellieden: ende op den vijfsten der selver maendt op Pincxter avondt over de twee Edele Grave*n* van Egmont ende Hoorn, welcke den Koninck eertijdts besondere diensten hadden gedaen. In het jaer 1572 die van Bruyssel, hoe + wel Duc d'Alve aldaer selve in persoone was, en wilden niet verstaen tot den thienden penninck, diemen heur wilde af eysschen, soo dat zy gemeender handt al heur winckelen toe sloten, sonder eenighe handelinghe te willen doen, tot dat daer moderatie in gheschiede, door de veranderinghe die daer over tot Vlissingen, in den Briel, tot Enchuysen, ende tot Berghen in Henegouwe gheschiede. In't jaer 1574 Mons de Hese wesende Gouverneur van Bruyssel, ende de Heer Glimes, by hulpe van de Ghemeente, namen ghevangen de principaelste Heeren van den Raet van State, vergadert zijnde, om min teghenstandt te hebben teghen de Pacificatie van Ghent, die men voor hadde te maken: de stadt met garnisoen versekerende ende houdende voor de Staten Generael, die met Don Johan van Oostenrijck veraccordeerde*n* in een eeuwich Edict, hem voor Gouverneur van s'Koninck wegen ontfangende: maer van hem achterdencken krygende, hebben den Eertshertoge Mathias ontboden, den welcken zy tot Bruyssel den 18 Januarij 1577 in aller eerbiedinghe ontfanghen hebben als Gouverneur der landen: ende de Prince van Orangien is tot zynen Stadthouder vercoren gheweest, ende de Grave van Bossu ghemaect tot Veldtoverste, tegen Don Johan een heyrkracht te velde ghebracht wesende. De Eerdtshertogh is in het gouvernement gebleve*n* tot den 29 Octobris des jaers 1581, wanneer hy aenmerckende het kleyn respect dat men hem toe droech, (volle verbodt gedaen zijnde van de Roomsche Religie binnen Bruyssel, teghen zijn welbehagen) is van Antwerpen vertrocken, eerlijck ghescheyden, ende eerlijck afghedanckt: onderhandelinge wesende met den Hertogh van Anjou, den welcke*n* het landt opghedraghen is gheweest, ende overghekomen zijnde, is met alle solemniteyten tot Hertogh van Brabandt ghehult, in't jaer 1582. Nochtans Jonckheer Olivier van den Tempel Gouverneur der stede van Bruyssel, hem als Hertogh de stadt niet en opende, doe*n* hy nae dat hem zynen aenslach tot Antwerpen misluckt was, door't landt was swervende, alles in desorder + zijnde. Die van Bruyssel hebben geenen kleynen oploop en*de* perijckel gheleden den vierden Junij, in't jaer 1579, als de Grave Philips ven Egmont met behendicheyt zijn regiment krijchsknechten daer binnen bracht, ende de marckt ende stadt in nam: daer teghen hen de kloecke Borgers, metten Gouverneur Olivier van den Tempel stelden: en*de* hem op de marckt besloten ofte barricadeerden, en*de* dwonghen weder uyt te trecken, niet sonder perijckel van die stadt geheel geplondert ende verbrandt te worden. Desgelijcks in't jaer 1581 waren in groot perijckel, door beroerte over eenen Monick ghecomen, + broeder Antonis Ruyskenvelt, het welcke door de toeloopinghe der goeder

+Executie des Hertoghs van Alva over de Edele ghevanghenen.

+Die van Bruyssel stellen haer teghen den thienden penninck.

+De Grave va*n* Egmont neemt de stadt van Bruyssel in, maer hy werdt met scha*n*de daer uyt ghedreven.

+Beroerte tot Bruyssel.

borgherye in wapenen, ghestilt werde. Kleyn welvaren oock binnen Bruyssel was, overlast met soldaten teghen het aenkomen van den Prince van Parma, den welcken zy door ghebreck van vivres de stadt moesten overleveren, den 10 Martij des jaers 1586, nae dat hy Antwerpen benaut hadde, soo dat die van Bruyssel geen toevoer noch assistentie en konden uyt Hollant ofte Zeelandt kryghen: ende selve van verre langhe tijdt beleghert gheweest waren, rontom in heur vyanden ligghende: waer door haer niet [+] ongeraetsaem en docht, te aenveerden het aengeboden redelijck appoinctemen*t* van den Prince, twee jaren den Gereformeerden aenbiedende om haer saecken uyt te richten, sonder rantsoen der stadt. Wt krachte van welck verdrach den Gouverneur den Heere van den Tempel, metten Collonel Sohay, Capiteyn Pyron, Eeckvelt ende andere, verbonden werden eenighe maenden in Brabandt niet te dienen: ende het krijchsvolck met zyne wapenen vertrock. Alsoo is de stadt in des Prince van Parmas handen ghekomen. Ende nae desen is de selve een weynich bekomen, de Prince binnen Bruyssel zijn Hof houdende, ende veel ghevolchs hebbende, daer het profijt der inwoonderen al daer meest aen hangt: het Hof is oock seer gherepareert gheweest teghen de komste des Eerdtshertoghs Ernestus, nae het overlyden van den Prince van Parma, in't jaer 1594 als Gouverneur der Landen nederkomende. Dese stadt is gheduerende de inlandtsche oorloghen seer gesterckt met Ravelijns ofte halve Manen: ende heeft beter gheprospereert dan eenighe stadt daer de Spaensche gheregeert hebben, de borgherye kloeck, politijck ende vredelijck zijnde.]

[+]Bruyssel gedwongen met Parma te verdraghen.

Drie mylen van Bruyssel staet de groote [+] ende vermaerde Abdye van Affligem: d'Abt der selver heeft d'eerste plaetse ende stemme onder de twaelf staetlijcke Abten van Brabandt. Zy is ghefondeert geweest (soo Irenicus schrijft) van eenen Hertoghe van Brabant; maer hy en noemt hem niet. Ick vinde nae't schryven van Barlandus, Historieschryver [+] van Brabandt, dat dit is gheweest Godevaerdt met den Baerde, daer wy hier voor af hebben ghemeldt, ende is ter deser plaetsen begraven. D'eerste Abt was Fulgentius, een eerweerdich Priester: gelijck ooc noch naemaels hier veel hooghgheleerde Prelaten zijn gheweest, onder welcke gherekent worden Abt Francus, Symon, Wilhelm ende Hendrick Monicke*n*, seer vernae*m*de Schryvers, ghestelt onder de vermaerde mannen van Tritemius. In dese Abdye is een seer [+] schoone Librye van allerley boecken, in alle consten ende wetenschappen, soo dat zy ghehouden wordt aengaende oude boecken, voor de grootste ende weerdichste van de gantsche Nederlanden, die boven alle andere rusticheden ende cierlijckheden seer wel versien zijn van oorboorlijcke Libryen. De voornaemste in Brabant (behalven de voorseyde) schynen te wesen die van d'Abdye van Tongherloo, seer schoon ende vol van boecken, van Gemblours, van Groenendale, ende van de Priorye van seven Fonteynen. Nu willen wy voorts na Antwerpen, eerst ende voor al aen-

[+]Abdye van Affligem.

[+]*Barlandus Hist. Braban.*

[+]Tot Affligem een schoone Librye.

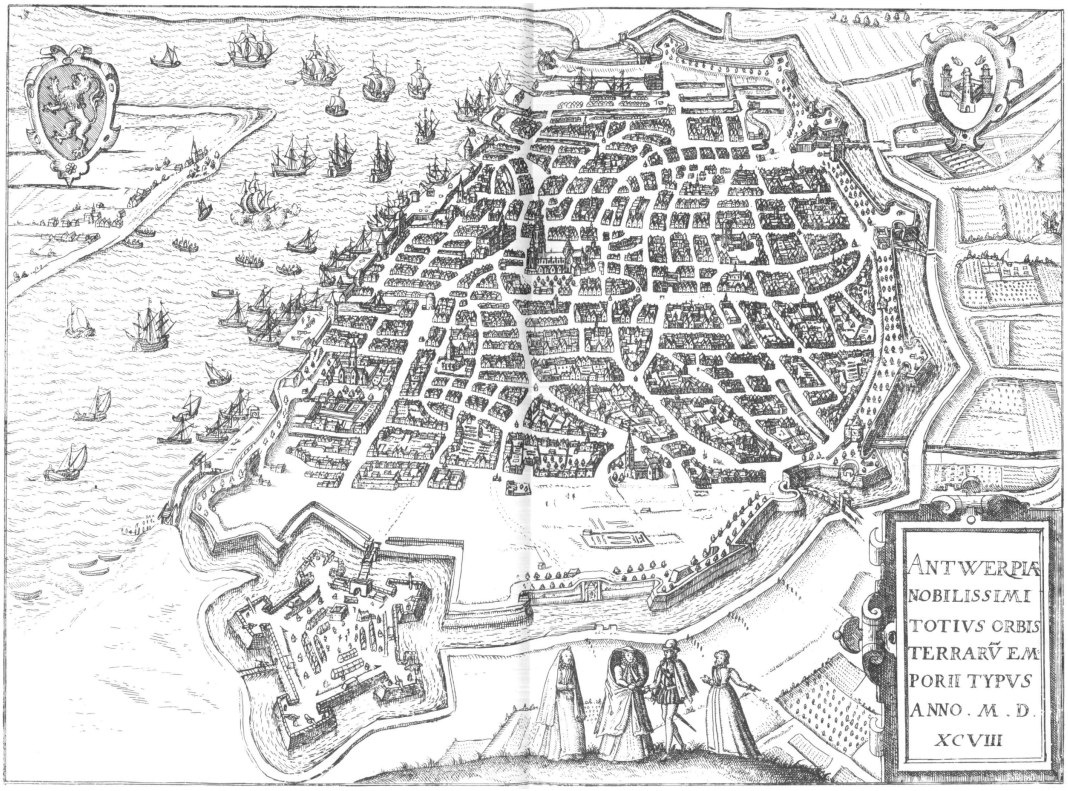

ANTWERPIAE NOBILISSIMI TOTIVS ORBIS TERRARVM EMPORII TYPVS ANNO. M. D. XCVIII

schouwende de gront ende platte forme, door eenen fraeyen constenaer natuerlijck uytgheschildert, niet in de perspective, hoe wel dat die moghelijck beteren schijn soude hebben moghen by brenghen.

Aen den Doorluchtighen Raedt van Antwerpen.

MIjn aldereerste meyninge, hooghvernaemde Heeren, is alleenlijck geweest dese uwe heerlijcke groote Stadt, en*de* Vaderlandt te beschryven, om u te verclaren het seer goet herte dat ick der selver draghe: ende voorts heure schoonheyt, grootte ende heerlijckheyt; daer en boven 'tbewindt, regiment, policie ende groote macht der inwoonders, der wereldt te betuyghen: Maer naemaels denckende, indien ick midts dese oorsake my voorder uytstrecte ende verbreydde over andere omligghende ghebuersteden ende landen, dat ick daer mede u lieden vriendtschap, ende den anderen groot profijt soude moge*n* doen: hebbe deshalven mijn beraet eyndelijck genomen, hier by te voegen de beschryvinghe van gantsch Nederlandt, toebehoorende den Catholijcken Koninck van Spangien, uwen Landtsheere, de*n* welcken dit werck toegeschreven wort. Ick wist wel, hoe my aengetegen soude mogen worden, dat ick veel te swaren ende moeylelijcken last op myne schouderen aenghenomen hadde: Want wat vonden, konsten ende materien eysschen meer wetenschaps, wijsheyts ende verstants, dan de Landen, Staten, Ghemeynten, ende Menschen, met soo veelderley ghestaltenissen ende conditien die de nature ende het gantsch bewindt der dinghen begrypen, te beschryven ende ordentlijck te schicken? Maer om de waerheydt te segghen, mijn betrouwen stellende op de hulpe van vrienden, ende besonderlijck van sommighe aerdige ende edele gheesten uyt dese uwe stadt gheboren, en heb ick my van soo weerdighen voorghenomen werck ende edele*n* exemple niet willen aftrecken. Want ten quaedtsten comende, soo ick dit eerlijck opset voorhoude, ende villicht my veel andere sullen volghen, om nae't selve wit te schieten; sal ten langhen lesten eenich uytnemende verstandt voorts komen, welck den prijs sal winnen, ende de volkomen beschryvinghe oprechtelijck treffen: alsoo dat overmidts dit mijn beginsel, een seer schoon ende oorboorlijck werck ter wereldt komen sal, ende moghelijck sullen meer andere landen nae dit maecksel volgen. Daerom bid ick uwe Heerlijckheden ootmoedichlijck, te willen alle saken wel aengemerckt; desen mynen arbeydt in dancke nemen, al is hy rouw ende ongheschickt: verwachtende dat yemandt dien sal netter ende bequamer maecken. Hier mede my ootmoedichlijck bevelende tot uwer goeder gratien, bidde Godt om vermeerderinge der selver. Wt Antwerpen, den 20 dagh Octobris, 1566.

V doorluchtigher Heerlijckheydt

ootmoedighe dienaer

Lodewijck Guicciardijn.

Beschryvinghe van Antwerpen.

*D*E vernaemde ende vermaerde stadt van Antwerpen, eyscht in heur beschryvinghe veel wyder verhael dan alle andere: Ten eersten, want van dese stadt allee*n* meer te

segghen valt dan van een gantsch landtschap: voorts oock, want Antwerpe*n* aengaende policien, statuten ende regiment bycants dienen sal voor eenen generalen regel ende een exempel van gantsch Nederlandt, midts dat d'andere steden in sulcke saecken niet seer en verschillen van Antwerpen: soo dat als dese volcomenlijck beschreven is, van gheenen noode en sal wesen d'andere soo wijdt in sonderheyt te beschryven. Want die de beschryvinghe [+] van't regime*n*t deser stadt heeft, sal niet alleenlijck de forme des bewindts van alle Neder-

[+]De forme der policien byna gelijcformich in Nederlant.

landtsche, maer ooc bycants van alle de voornaemste Hooghduytsche steden, ende van andere Noordtsche landen hebben. Want al ist dat sommighe van dien moghelijck vryer ende min belast zijn, hebbe*n* niet te min bycants al een regiment, als Borgemeesters met heuren Raedt, Capiteynen van quartiere*n*, Overhoofden ende Dekens van ambachten, ende ander Officieren, die by nae macht ende bewindt hebben als dese hier te lande. Beginnende dan de beschryvinge van Antwerpen, [+] welcke Petrus Appianus de wel gheleerde Cosmographe ende sommige andere Schryvers willen seggn te wesen de selve die Ptolomeus *Atnacutum* noemt, soo seg ick dat de*n* oorspronck van heuren teghenwoordighen naem sonder twyfel seer onseecker is, ghelijck oock van het meeste deel der steden van desen lande, hoe wel dies niet teghenstaende veel Schryvers verscheydenlijck het beginsel geven. Sommighe schryven dat ten tyde van Julius Cesar, ter deser plaetsen op den kant van de Schelde een Borgt oft Slot gestaen heeft, daer in woonde eenen groote*n* Reuse genoemt Druon (andere segghen Antigon) die tyrannelijck levende op dese passagie, dede betalen de halve weerde van alle de coopmanschap die hier passeerde: ende als hy eenich bedroch bevondt aen den Coopman, confiskeerde alle het goet, ende dede daer en boven, nae't inhout van zyne Wet, des Coopmans handt af houwen, ende in den vloedt worpen. Alsoo dat van Handt ende Werpen, te weten van de afghesneden handt ende in het water gheworpen, de ghebueren begonst hebben dese [+] Borgt Handtwerpen te heete*n*, gelijck noch op den dach van hede*n* de stadt Handtwerpen heet, ende in Latijn *Antverpia,* de Fransoysen den naem verlichtende segghen *Anver,* ende d'Italianen een letter in't eynde byvoeghende, *Anversa:* soo dat de Schryvers van desen tyde willen dat de stadt 'tbeginsel hebbe van dese Borgt, ende den naem van dese [+] gheschiedenisse. Tot bevestinghe van dese meyninghe toonen zy met der daedt de forme ende het overblijfsel van dese Borgt aen de Schelde gheleghen, ende der stad wapen een Borgt ende afgehouwen handen: Bewysen voorts by de Vierschare, daer de Borgt ontrent plach te comen, het overblijfsel van een oudt slot, welck onlancks gheleden te gronde afgheworpen is, om ander huysinghen ende wooninghen te maecken voor de Duystsche Cruysheeren, Ridders van onser Vrouwen orden: op welck slot zy seggen dat dese Reuse ghewoont heeft: en*de* toonen eyndelijck oock sommighe wonderlijcke ghebeenten met een spore, die op't Stadthuys bewaert worden, ende segghen dat van den Reuse is. Waer op de welgeleerde Cornelius Grapheus dese lustighe veersen heeft gemaect: ende eerstelijck,

[+] *Petrus Appian Prolo. n lib 2 & 9 tab. 3. Europae.*

[+] Verscheyde*n* namen van Antwerpen nae de Natien.

[+] Bewijs der historie van den Reuse Druon.

In coxam.
Tanta haec horrifici fuerit si coxa Gigantis,
Caetera quanta illi membra fuisse putes?
In dentem.
Faucibus immensis dens hic stetit.ore voraci
Quivisset solidos ille vorare boves.
In brachium.
Quam fuerit forti munitus robore saevus
Ille vir, id cubiti pars monet ista fui.
In scapulam.
Ardua terribilis scapula haec est (crede) tyranni:
Quid reris quantum sustinuisset onus?
In tibiam.
Gestavit vastum vasta isthaec tibia corpus,
Enceladum aequavit (non dubium) ille gradu.

De ghene die van deser meyninghen zijn, behelpen hen oock, met dat inde twee jaerlijcsche processen oft omgangen van de Besnydenisse ende van onser Vrouwen, van oudts altijdt een seer groot stockbeeldt gaet, nae de + ghelijckenisse des voorseyden Reusen, met sommighe daer nae comende, der welcker een handt schijnt afghesneden te zijn. Daer en boven behelpen zy hen oock met dese Latijnsche veersen, die zy geschreven vinden op den ouden Privilegieboeck der stadt: maer Godt weet wanneer die ghemaeckt zijn.

+Een Reusenbeeldt in de processien omghedraghen.

Postquam res Asiae ceciderunt, mille trecentis
Annis ante Iesum de sacra Virgine natum,
Hic fuit Antigoni castrum insigne Gigantis,
Quem Brabo devicit, de quo Brabantica tellus,
Moenibus inceptum magnis, & turribus altis,
Cui nomen tribuit manuum violenta potestas,
Extra Clima jacens, juxta Scaldam, Pelagusque,
Fluctibus Oceani quatitur surgentibus ampli,
Nunc villa insignis toto notißima mundo,
Caesaris excelsis olim dotata trophaeis,
Ex pelago, & terra, & coelo confisa sereno,
In sterili terra locuples portui fluviorum,
Per mare, per terras, quae quaestum gentibus affert,
Quo multi vivunt, multi ditantur abundè,
Imperialis hera, sic est Antwerpia *vera.*

Indien yemandt dese vonden en*de* gedichten wilt wederleggen, die mach segghen, dat men geen oprechte geloofweerdige gedenckenissen hier af en vindt: en*de* dat waerschijnlijcker is, dat de Antwerpenaers Hoochduytsch volck wesende, welcke (ghelijck Meyer ende ander + Schryvers melden) hier te lande overgecomen, ontrent het jaer seshondert, met veel ander natien uyt dese groote Provincie hier nedergheslagen en*de* vast gebleven zijn, den oorspronck en*de* naem van Antwerpen gegeven hebben: van welcken naem midts de gelijckenisse van zijn beteeckeninghe de fabel van den Reuse ende de afhouwinghe van de handen, lichtelijck mocht voortghecomen zijn. Andere willen dat desen naem Antwerpen oorspronck heeft van d'eyghen plaetse, oft haven van de oude Craen, daer ghemeynlijck de schepen aen het landt quamen ende ontladen werden, welck in ouden tyden Werp, ende nu om soeteren

+*Meyerus lib. 1 Annal. Flandt.*

clanck Werf geheeten wordt. Maer sommighe + scherpsinnighe van deser stadt geboren, wederlegghende met goede redenen alle dese meyninghen, houden dat den naem Antwerpen ghecomen is van het Duytsch woordt An ende van Werpen t'samen soo veel te segghen als Aenworp, in het Latijn *Adjectum*: want het is blijckelijck ende seker (soo zy seggen) dat d'eerste Borgt ende een deel der stadt ghestelt ende ghesticht is op den aenwas den lande van den vloedt toegheworpen: gelijck in het jaer 1560, soo men het nieuw Stadthuys fondeerde, onder de aerde dick yserwerc ende houtwerck ghevonden werdt, tot een merckelijck teecken, dat de watervloedt eertijdts ghecomen is ter plaetsen daer nu ter tijdt de marckt staet.

+Waer van eygentlijck den naem va*n* Antwerpen komt.

Aengaende den Reuse, + segghen sommighe dat dit niet anders en is gheweest dan een Heer uyt Russien, de welcke daer zijnde ghecomen om te woonen, heeft de Borgt van Antwerpen ghecocht, gesticht, oft oock met gheweldt ghecregen: ende want hy een groot ende lanck man was, ghelijck meestendeels 'tvolck van dien lande noch hedensdaechs is, maer eertijdts noch grooter: overmidts dese grootte ende de ghelijckenisse des naems van Russie met Reuse, hebben de nacomelinghen ghelooft dat dit een Reuse is gheweest. Hier mede zy ghenoech gheschreven van den naem van Antwerpen ende van de fabel van den Reuse: Laet ons nu voort varen tot de waerachtighe beschryvinge van de ghelegentheydt en*de* andere deelen der stadt.

+Hoe de Historie va*n* den Reuse verklaert wort.

+ Antwerpen is tot sesentwintich graden en*de* tweeenveertich minuten in de lengde, ende eenenvijftich grade*n* ende achtentwintich minuten in de breedde, onder het teecken van Virgo, lustichlijck gestelt in een groote effenheyt ter rechter zyden van de Schelde na het Westen, aldaer dese vloedt met eenen hooghmoedighen loop Noordoost (den windt tusschen den Oosten en*de* Noorden) streckende, het Hertoghdom van Brabandt afscheydt van het Graefschap van Vlaenderen, daer seer groote breedde ende diepte van water is, soo dat allerley seer groote schepen uyt der Zee stoutelijck tot de Havene, Kaye oft Krane connen comen, jae soo vast daer by, dat men van de kaye aen de schepen can reycke*n* met der hant: de welcke op de ghecassyde plaetse ontladen worden op't drooghe, ende in het wassen des vloedts can het schip selve lichtelijck tot daer toe dryven: welck soo grooten gherief is, ghelijck wel vervaerne schippers die bycants de gantsche wereldt deur ter Zee zijn gheweest, vastelijck segghen, als in eenighe andere Havene ghevonden mach worden. De breedde + van dese vloedt is voor de stadt meer dan vijf hondert Antwerpsche ellen groot, en*de* de diepte ontrent tweeentwintich: welcke breedde en*de* diepte eenen lustighen ende heerlijcken schijn geven, besonder alst volle Zeevloedt is, want dan wordt het water ghemeynlijck twaelf voeten hoogher. Antwerpen is ontrent seventhien mylen van de Zee ghelegen, na den loop van den watervloedt: maer te lande te nemen, ist wel vier mylen naerder. Heeft bycants Zuydwestwaerts Mechelen, vier mylen van daer: Leuven Zuydoostwaerts + ontrent acht mylen: Bruyssel Zuydwaerts, oock soo verre: Gent Zuydwestwaerts, namelijck tusschen den Zuyden ende den Westen, thien mylen: Brugge Westwaerts vijfthien: Calis drieendertich: Londen (mede begrepen seven mylen ende een half, welck de breedde der Zee is van Calis tot Dovre) ontrent tsestich: Ceulen neghenentwintich: Franckfort tsestich seer groote. Eyndelijck willen wy Parijs ende Rouaen oock setten gheschat ontrent tseventich mylen.

+Ghelegentheydt der stadt van Antwerpen.

+De breedde der Schelde*n* voor Antwerpen.

+Ghebuersteden van Antwerpen.

Onse reden dan voorts vervolgende, staen wy toe, dat t'Antwerpen dadelijck ghesien wordt de forme, ghestaltenisse ende overblijfsel van een oude Borgt, gheleghen ende

noch ligghende op de watervloedt aen den Kraen: welcke forme rontom beset is met eenen seer ouden muer van ghehouwen steen, wel vast ende wonderlijck ghemetst: nu noch op den dagh van heden meestendeels gantsch en*de* heel over eynde staende, in de wijdde van duysent ghemeyne schreden, rontom met zijn grachten: waer af d'een den uytghanck heeft met den rechten hoeck aen de Krane, ende d'ander met den slincken aen de Vischmarct, ende comen alsoo in de Schelde, omvangende onder ander de Borgkercke, de Vierschare ende de Steen oft 'tgemeyn ghevanghenisse. Voorts staen wy oock toe als blijckelijck ende kennelijck, + dat Antwerpen nae de Borgt vermeerdert ende omvanghen is gheweest met nieuwe stadtmueren, tot drie verscheyden reysen toe.

+Antwerpen drie mael met mueren omvangen.

Den eersten muer, soo ick bevinde, is ghefondeert + gheweest ter begeerten van die van Antwerpe*n*, in't jaer 1201, met Hertogh Hendricks des eersten verwillinghe, die den tytel voerde van Hertoghe van Lotrijck, ende Marckgrave des Roomschen Rijcks. Welcken muer, behalven de gheschriften die men noch vindt, merckelijck sienbaer is in veel plaetsen: besonder tusschen Sint Michiels ende 'tStadthuys, daer de oude Sint Jans poorte met eenen arm van den muer noch gantsch ende heel is. Ende te dien tyde vinde ick dat die van Antwerpen silveren ende gouden munte hebben gheslaghen.

+Wanneer den eersten muer ghefondeert is.

Den tweeden muer, grootelijck ghewijdt + ende vermeerdert, die noch onlancks gestaen heeft, is ghesticht gheweest, soo de Registerboecken ende onghetwyfelde gedenckenissen inhoude*n*, in't jaer 1314, waer af noch op den dagh van heden sommighe torenen ende bycants alle de poorten, gelijck Sint Michiels, Sint Joris, ende Sint Jacobs overghebleven zijn voor de naecomelinghen tot een ghedachtenisse.

+Op wat tijt den tweede*n* muer ghebouwt is.

In't jaer nae dese stichtinghe, en + dedet schier anders niet dan reghenen: waer uyt seer dieren tijdt volghde, soo dat een viertel korens goldt twaelf gulden: die nu ghemeynlijck maer twee gulden en gheldt: daer naer quam een grouwelijcke pestilentie het gantsch landt door.

+Dieren tijt ende peste tot Antwerpen, 1315.

Den derden ende teghenwoordigen muer + is nieuwelijck begost gheweest by onsen ty-

+Den derden omvanck va*n* de walle*n* tot Antwerpen gemaeckt in onsen tijdt.

den, in't jaer 1543, soo de stadt op de Noordzyde een groote streke landts ghemeerdert is: desen heeft in de breedde Oostswaerts te rekenen tot de Roode poorte, Westwaerts tot de Schelde, acht hondert ende vijftich: ende in de lengde, Zuydwaerts te rekenen vande Cistern poorte, Noordwaerts tot aen de stadtmuer, tweehondert vijftich schreden, Antwerpscher maten, bedraghende elcke schrede vijf Roomsche voeten: welcke wijdde ende byvanck nu teghenwoordichlijck de Nieuwstadt wordt gheheeten. Is oock in het ronde + van alle zyden wat ghemeerdert, behalven Westwaerts, daer de waterstroom aencomt: soo dat de forme der stadt ghestelt is, ghelijck een halve Mane, oft om beter te segghen, gelijck eenen ghespannen boghe, nemende den oever des watervloedts voor de pese des ghespannen boochs. Dese muer naemaels gantschelijck voleyndt ende volbracht, is een seer schoon ende sterck werck, verciert met witten steen, hoogh opghemaeckt ende uytnementlijck dick, met langhe catten van vaste aerde by malcanderen opgevult, daer en boven gevesticht ende ghesterckt met seer hooghe ende breede dammen en*de* wallen. Heeft thien groote + ende treffelijcke bolwercken: en*de* seven treffelijcke, heerlijcke ende costelijcke poorte*n*: van seer schoone steenen aerdichlijck ghemaeckt. De namen van dese poorten zijn, beghinnende van voor af, d'eerste Sint Michiels poorte, anderssins ghenoemt Croonenborg, staende Zuydwaerts, aen de Schelde: de tweede volghende den wech Oostwaerts, is gheheeten de Baghynen poorte: de derde Sint Joris poorte, maer eyghentlijcker de Keyser poorte: want zy is alsoo ghenoemt gheweest van Keyser Karel die haer den maechdom aller eerst heeft ghenomen, daer door passerende doen zy gantschelijck volmaeckt was, in het jaer 1545: ghelijck boven aen de poorte in groote ghehouwen letteren staet: de vierde is Sint Jacobs poorte, anders gheheeten Kipdorp: de vijfste, is de Roode poorte, oock de Bergpoorte ghenoemt, want men daer door na Berghen gaet ende comt: de seste staet op het uyterste der stadt, niet verre van de*n* vloet, Noordwaerts, gheheeten de Cistern poorte, overmits de byligghende leeghe ende waterachtighe plaetsen. Alle dese poorten hebben buyten fraeye brugghen van seer schoone ende groote steenen, met haer valbrugghen ende voorpoorte*n*, daer zy mede besloten en*de* bewaert worden: de sevenste, sonder d'ander poortkens, staet ter zyden de rivier op de Kraen, waer af zy de naem heeft, ende is nu corts seer + sterck ende lustich vermaeckt. De stadtmueren hebben rontom seer wyde en*de* diepe grachten, vol van water, eensdeels come*n*de uyt den grondt, door levende aderen, maer besonderlijck uyt den vloedt: want men brengt in dese + grachten soo veel waters als men begeert, met twee seer schoone ende bequame meulenen, d'een staende aen Sint Jans poorte, ende d'ander by de Nieuwstadt: met de welcke men treckt ende doet comen soo veel waters als men wilt in de selve grachten der stadt. De overste werckmeester, aengever en*de* voortsteller van dese stadtmueren, is geweest meester *Donato Boni Pellizuoli* van *Bergamo:* + welcke eenen grooten schat hebben ghecost: want bedragen met de goten ende andere hare toebehoorten in de Nieuwstadt gemaeckt, tot nu toe gherekent, de somme van een millioen gouden croonen.

+Forme van Antwerpen.

+Thien bolwercken tot Antwerpen en seven poorten.

+Antwerpen wel bemuert.

+Instrumenten om de grachte*n* met water te vullen.

+Donato Boni Boumeester der mueren van Antwerpen.

De stadt, nae desen lesten muer, van buyten + te meten, houdt in't ronde vier duysendt acht hondert ende twaelf passen, van de voorghenoemde mate, bedraghende ontrent vijf vierdeelen van een Nederlandtsche myle, makende by nae vier Italiaensche mylen: ende in't midden doorgaende in de lengde duysent ses hondert voorseyde passen: in de breedde acht hondert ende vierenveertich: ende comt

+Grootte der stadt van Antwerpe*n*.

alsoo tot de grootte van Luyck oft Rouaen, immers daer ontrent. Maer in desen nieuwen druck mijns boecx en mach ick niet achterlaten te segghen, dat met de overcomste van den Hertoghe van Alve, als Gouverneur deser landen, in't jaer 1567, is merckelijck + by de Koninclijcke Majesteyt gheordineert gheweest, in dese stadt een casteel te maecken: deshalven nae veel verscheyden meyninghen ende aenmerckinghen van de gheleghentheyt ende meer andere, de voorseyde Hertoghe nae zynen sin bevestichde datmen't in Sint Michiels Abdye soude maecken, midts dat (soo hy seyde) Keyser Karel de vijfste dit van het jaer 1540 aldus gheschickt hadde: Eyndelijck nae veel aensiens ende beraedts, wert besloten door den Raedt van Marquis Vitelli, van den grooten Prioor van Hongarien, ende van Pacieco den Fortificatiemeester, datmen het maecken soude op de Zuydzyde, bycants buyten de stadt: anderssins hadde meer dan 'tvijfste deel van de stadt bedorven gheworden, tot seer groote schade ende verdruckinge der selver: want het met de plaetse ende omloop soude ghestreckt hebben tot Sint Andries kercke toe. Aldus dit maeckende + sonder eenich huys af te breken, in de plaetse ende forme die men siet, en soude de stadt daer by gheen schade lyden: ende het casteel soude moghen schoonder ende gherieffelijcker ghebouwt worden, gelijck het oock is geschiedt: soo dat nae het oordeel van veel mannen die kennisse ende verstandts ghenoech van de sake hebben, dit slot, overmidts de gheleghentheydt des watervloedts, ende de lusticheydt ende sterckte der plaetsen, een van de schoonste ende sterckste casteelen is, die men met ooghen mocht aensien. Maer doen de veranderingen + ende swaericheden der landen met soo groote ongheschicktheden over zijn ghecomen, gelijck wel kennelijck is, soo werden bynae alle de stercke casteelen der Provincien te gronde afgheworpen: Maer dit casteel van Antwerpen werdt alleenlijck afghebroken op + de zyde daer men lancks in de stadt comt, alle het ander met de huysingen is bewaert ende blyven staende tot muer, veste ende schutsel der selver stadt.

+Voornemen van een casteel tot Antwerpen te bouwen.

+Waer het casteel ghebout werdt.

+Afwerpen der casteele*n* in Nederlandt.

+Het casteel va*n* Antwerpen niet geheel afghebroken.

Byv. [Maer is weder bewalt ende bemuert teghen de stadt, nae dat de Prince van Parma

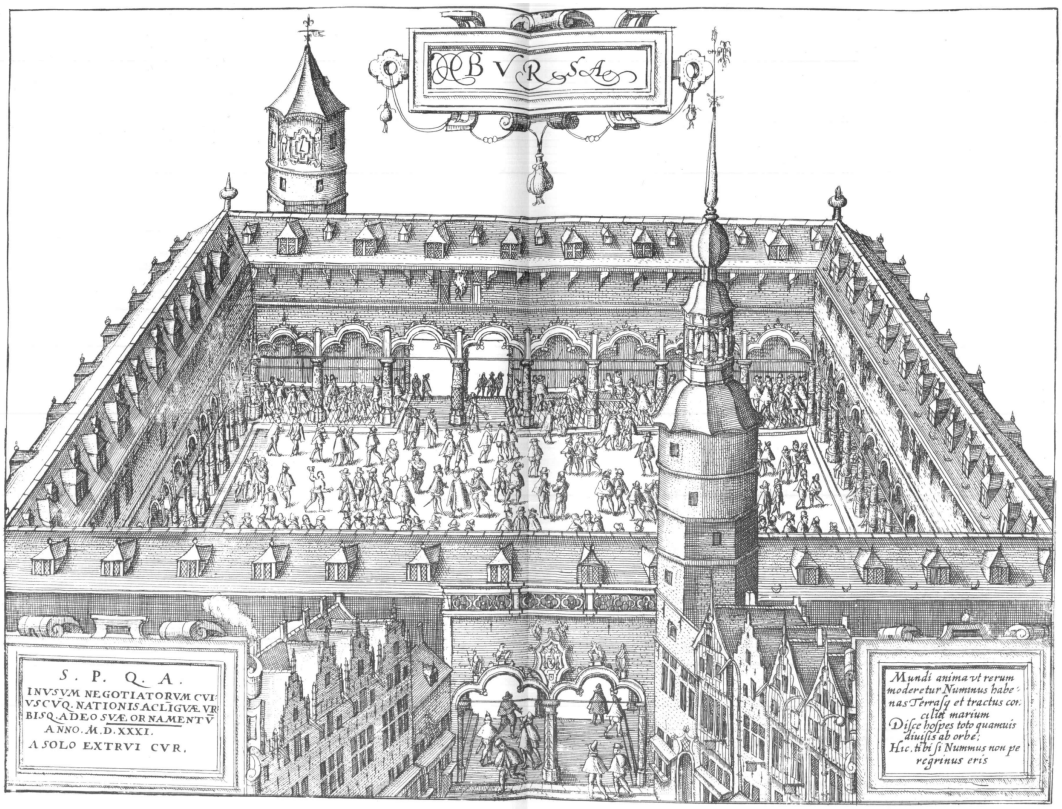

S. P. Q. A.
INVSVM NEGOTIATORVM CVIVUSCVMQ. NATIONIS ACLINGVAE VRBISQ. ADEOSVAE ORNAMENTVM
ANNO. M. D. XXXI. A SOLO EXTRVI CVR.
MUNDI ANIMA VT RERUM MODERETUR NUMINUS HABENAS TERRASQ ET TRACTUS CONCILIET MARIUM
DISCE HOSPES TOTO QUANTUIS DIUISIS AB ORBE:
HIC. TIBI SI NUMMUS NON PE REGRINUS ERIS

Antwerpe*n* door compositie verovert hadde, uyt den name des Koninckx.]

Soo dat de stadt aldus haer langher ende breeder uytstreckt Zuydwaerts, dan Noordwaerts aen de Nieuwstadt, ontrent een Italiaensche myle: welck deel van nieuws sterck [+] is ghemaeckt, en*de* op de vesten zijn gheset vier of vijf ryen van Lindenboomen, die wonderlijcke sterckte ende lusticheydt by brenghen: alsoo dat Antwerpen in aller manier*en* op den dach van hede*n* in't ronde is een van de grootste stede*n* van gantsch Nederlandt: maer sonder twyfel een van d'aller stercste in heel Europa. Laet ons nu voortvaren met de beschryvinghe der stadt.

[+]Boomen gheplant op de vesten van Antwerpen.

Antwerpen heeft een schoone Havene aen [+] den waterstroom, genoemt de Werf, met een wyde plaetse oft kaye, ghemeynlijck genoemt de Kraen, midts een schoone konstighe ende gherieffelijcke gereedtschap daer staende, met welcke de schepen lichtelijck gheladen ende ontladen worden. Dese plaetse is ghecassijt ende wel verheven op den oever des waterstrooms, daer allerley schepen, soo groote als cleyne, gheladen ende ontladen worden, der welcker een groot ghetal altijdt gaen ende comen over ende weder. Het is voorwaer seer lustich en*de* wonderlijck op eenen ooghenblick tijdts de groote wijdde des grooten watervloedts ende de eeuwighe vloedt ende ebbe te aenschouwen: daer en boven t'alle stonden te sien gaen ende comen van alle zyden in het ronde schepen van alle natien ende lande*n*, met allerley volck ende coopmanschap: en*de* te aenschouwen soo veelderley schepen, soo veel instrumenten, gereedtschappen ende manieren om die te stieren: want hier is altijdt wat nieuws te sien.

[+]Die Kaye tot Antwerpen.

[+] *Byv.* [Wy en konnen niet laten hier by te voeghen 'tghene dat Scribanius van de groote menichte der schepen schrijft. Wy hebben, seyt hy, in de riviere tot verscheyde*n* reysen twee duysendt ende vijf hondert schepen ghesien, als de leste op ancker bleven liggende, twee, oock drie weecken, eer zy aen landt leyden ofte ontlaedden; ende daer en was niet eenen dagh, op den welcken datter niet ten minsten vijf hondert aenquamen, of t'seyl ginghen met alderley waren gheladen: ende wy hebben verstaen datter dickwils met een ghetyde vier hondert aengekomen zijn. De selve Scribanius voecht hier by van het ghetal der waghenen, het welck by [+] nae onghelooveljck schijnt te zijn: datter niet eenen dagh en is gheweest of daer en zijn twee hondert voerwaghenen met volck geladen ghesien: behalven de Hooghduytsche, Oostersche, Lorreynsche, Fransche lastwaghenen, de welcke alle weken wel duysent waren, met packen geladen: behalven de boerenwaghens, alderley provande inde stadt brenghende, de welcke alle weken, over de thien duysent waren: behalven wel vijfhondert Cotsien, tot recreatie, oock tot overdadicheydt ende pracht gheeyghent. Het welck voorwaer t'samen een seer groot ghetal uytbrenght.]

[+]*Orig. Antverp. cap. 8.* Menichte van schepe*n*.

[+]Groot getal der waghenen.

Antwerpen heeft acht principale boesem*en*, [+] vlieten of grachten comende uyt de Schelde, waer door allerley schepen, groote ende cleyne met goedt gheladen inde stadt gebracht worden. De grootste van allen is lest ghemaeckt in de Nieuwstadt, met een wyde ende gerieffelijcke havene aen't Oosters huys: welcke vliet soo groot en*de* wijdt is, dat daer meer dan hondert groote schepen gemackelijck connen havenen ende ligghen. Over dese grachten, vlieten ende andere wateren door de stadt loopende, staen vierentseventich brugghen soo [+] groote als kleyne.

[+]Acht principael vliete*n* oft grachten tot Antwerpen.

[+]74 Brugge*n* in Antwerpen.

Nu ten tegenwoordighen tyde heeft Antwerpen + twee hondert en*de* twaelf straten, groote ende kleyne, meestendeels wijdt, recht ende wel bekent, ghelijck zy oock bycants gantsch Nederlandt door zijn: de voornaemste zijn de Meyr, Lange nieuwstrate, Kipdorp, Keyserstrate, Coeperstrate, Huyvetterstrate, Cammerstrate ende Hooghstrate.

+Hoe vele straten in Antwerpen.

Beschryvinghe van de Borse van Antwerpen.

+ *D*E stadt van Antwerpe*n* heeft tweeentwintich plaetsen, soo groote als kleyne: de meeste is der Heere*n* plaetse of Stadthuys: ende de schoonste is der Cooplieden, genoe*m*t de nieuwe Borse, met twee torens ende urwercken, soo schoon ende bequaem tot versamelinghe der Cooplieden, dat moghelijck dies ghelijck nerghens en is: vry van wagenen, peerden, ende alle ander beletsel: met seer schoone panden, rondtom besloten met vier groote poorten: op welcke panden staen met ghelijcke wijdde seer groote overdeckte huysinghen, van alle zyden vol winckels, al t'samen geheeten de Schilderypandt, want daer besonderlijck allerley Schilderye verkocht wordt. Dese Borse is ghesticht gheweest in het jaer 1531. Maer laet ons een weynich + spreken, want het merckens ende verhalens weerdich is, van waer desen naem Borse komt, die by gheval soo bequamelijck deser plaetsen toegheschickt is. Te Brugghe is een opene plaetse seer wel gheleghen tot alle wijcken der stadt: daer voor aen staet een out + huys, van den edelen gheslachte der Borsen

+Ghetal der plaetsen in Antwerpe*n*.

+Waervan den naem van Borse in dese beteeckenisse.

+Huys der Borsen tot Brugghe.

ghenoemt, eertijdts ghebouwt, met zyne wapenen van gehouwen steen, boven de poorte, welck drie borsen zijn. Van dit huys, gheslacht ende wapen, heeft dese plaetse den naem ghecreghen, ghelijck ghemeynlijck in diergelijcke dingen gheschiedt. En*de* want de Cooplieden [+] die te Brugghe woonden, dese plaetse oft borse verkosen ende gebruyckten, en*de* noch hedendaeghs tot vertreck ende versamelinge om heuren coophandel te dryven, gebruycken, ende daer nae t'Antwerpen ende te Berghen ter marckt trocken, hebben om de ghelijckenisse ende ghewoonte der plaetsen van Brugghe, den naem ghegheven der plaetsen van Antwerpen ende Berghen, daer zy t'samen versamelde*n* tot coophandel, de selve oock van gelijcke Borse heetende. Welcken naem Borse t'Antwerpen soo aengenaem en*de* weerdich is gheweest, dat naemaels de Fransoysen, [+] dien treckende tot eenen anderen sin, desen selven te Rouaen en*de* voorts tot Tolouse hebben gebracht, aldus noemende seker plaetsen, panden ende coopwinckels, gheordineert nae de hierlandtsche maniere, tot vertreck der Cooplieden. Het selve hebben oock nu cortelinck d'Enghelsche te Londen ghedaen, ende d'aenrichter oft stichter van de seer schoone huysinghen aldaer is gheweest M. Thomas Grassan, een treffelijck Borger der selver Koninckklijcker stadt: welck werck voleynt zijnde, is de Koninginne Elizabeth selve te Londen gecomen, om te sien, ende ter plaetsen comende, heeft dat hoochelijck ghepresen: maer [+] om niet te schynen ghemaeckt te zijn nae het voormaecsel van d Antwerpsche Borse, heeft zy't geheeten de Koninckklijcke Wissel, merckelijck bevelende dat men't niet anders noemen en soude: niet te min desen naem Borse heeft soo groote cracht ghehadt, dat heur bevel nit ghenoeghsaem en is gheweest om te beletten, dat het ghemeynlijck de Borse gheheeten worde. T'Antwerpen is oock een schoone plaetse d'Enghelsche Borse gheheeten, om dat de stadt ter belieften ende ten aensien van d'Enghelsche die heeft doen maken, met een schoone logie ende wandelinghe, in het jaer 1550.

[+]Die van Antwerpen en*de* Bergen nemen den naem van Borse aen.

[+]Borse voor de Cooplieden te Rouae*n* ende Tholouse.

[+]Borse van Londen genoemt Wissel.

Beschryvinghe van onser Vrouwen Kercke t'Antwerpen.

[+] *T*'Antwerpen zijn soo Kercken, Kloosters, Gasthuysen, als andere Goodhuysen tot tweeenveertich toe. De hooft kercke oft Domkercke, is onser Vrouwen kercke, waer af hier nae de forme op't natuerlijck ghestelt is. Dit is een seer groote ende costelijcke [+] kercke, heerlijck over al verciert, met eenen wonderlijcken toorn van schoon gehouwen steenen, hooch wel vier hondert en*de* twintich Antwersche voeten, bedragende ontrent twee hondert Florentsche ellen, welck een schoon aenschouwen en*de* uytsien gheeft: want boven van desen toorn en siet men niet alleenlijck de gantsche schoone stadt met de omligghende landouwe vol dorpen, huysingen ende hoven: maer oock wel claerlijck veel groote ende verre gheleghen steden, als Mechelen, Bruyssel, Leuven, Ghent, daer en boven een groote wijdde van den waterstroom tot de Zee toe met Zeelandt. In desen toorn zijn [+] drieendertich klocken, soo groote als kleyne, meestendeels luydende als intrumenten van musijcke met groote conste ende lustighe t'samenstemminghe: de grootste clocke weeght onmatelijck swaer, ende heeft den naem Karel, van Keyser Karel den vijfste*n*, een seer uytnemende schoon stuck, maer en wort niet geluydt dan om

[+]Ghetal der kercken van Antwerpen.

[+]Schoonheyt van onse lieve Vrouwe*n* toorn van Antwerpe*n*.

[+]Groot getal van klocken in de groote Kercke van Antwerpen.

ongewoonlijcke ende treffelijcke saecken. Dese Kercke wordt bedient van + vierentwintich Canonicken ende veel ander Priesters, die tot een overhooft hebben eenen weerdighen ende eersamen Deken: in welcken staet nu ter tijt is M. Rogier va*n* Taxis.

+Hoe veel Canonicken in onse lieve Vrouwen kercke van Antwerpen.

Byv. [Ende soo naemaels de Koninck met verwillinghe des Paus, inghestelt heeft in dese Nederlanden verscheyde*n* Bisschoppen, is d'eerste Bisschop van Antwerpen gheweest Philippus Nigrius: de tweede Franciscus Sonnius van het dorp Sonne in de Kempen: de derde Levinus Torrentius van Ghent gheboren: de vierde Guilielmus van Berghen: den vijfsten ende lesten Joannes Mireus.]

Den dienst wordt seer heerlijc in dese kercke + ghedaen: want het jaerlijcks inkomen is groot, oock zijn de geestelijcke persoonen vry van tol ende accyse aengae*n*de spyse en*de* dranck. Noch heeft dese kercke veel andere dinghen tot heerlijcke vercieringhe: besonderlijck ses Gilden oft Broederschappen van devotie ende goet exempel: D'eerste is de Gilde der Besnydenissen, van vierentwintich treffelijcke + soo geestelijcke als wereldtlijcke mannen van binnen ende buyten der stadt, onder welcke zijn, d'Abt van Sint Michiel, en*de* d'Abt van Sint Bernaerdt, ende binnen mynen tyden hebbe ick daer onder ghesien den Marquis van Havre. Dese Broederschap heeft in de selve Kercke een seer groote ende schoone Capelle, heerlijck bedient, daer weerdichlijc wort + bewaert de eygene Besnydenisse ons Heeren Jesu Christi, in't jaer 1101, in dese stadt ge-

+Kercke van Antwerpen wel voorsien aen incomen.

+De Broederschap der Besuydenisse tot Antwerpen.

+Heylighe Besuydenisse Jesu Christi tot Antwerpen.

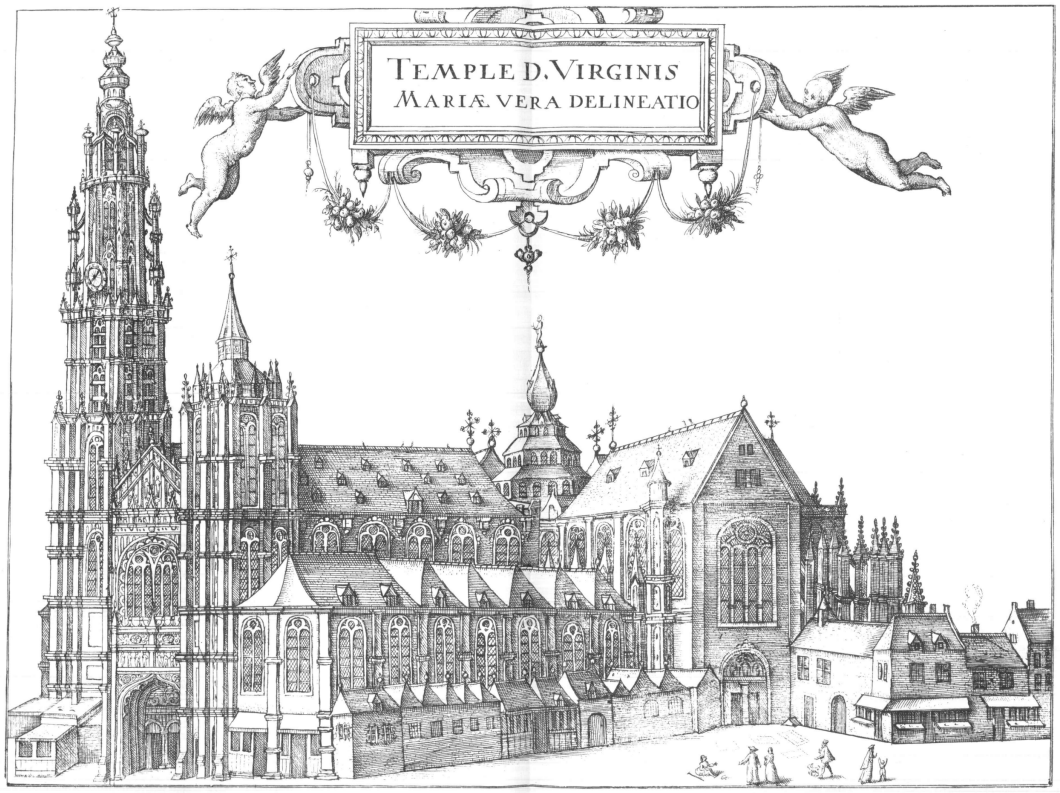

TEMPLE D. VIRGINIS MARIAE VERA DELINEATIO

sonden van Hierusalem met groote eerweerdicheydt, door den hooghvermaerden Godevaert van Buillon, Hertoghe van Lotrijck, ende Marckgrave des Heylichs Rijcks, vercoren Koninck van Hierusalem: waer uyt verscheydenlijck blijckt; alsoo hier voor betoont is, ende hier nae claerlijcker betoont sal worden; dat ter deser tijdt ende langhe te voren de stadt van Antwerpen in grooter weerden ghehouden is geweest, midts dat een soo machtige Vorst, niet te min heur eygen Heere dit hooch gheacht heylichdom met sulcker eeren heeft overghesonden. Doen ter tijdt is + inghestelt gheweest den hooghtydighen omganck der Besnydenissen, alle jaer te houden ten eeuwighen tyde op den Drievuldicheyts dagh. Daer wordt oock eenen anderen heerlijcken ende oude*n* Omganck van onse Vrouwe gehouden in de Oogstmaendt, op den eersten Sondagh nae onser Vrouwen Hemelvaert dagh: in desen Omganck gaet alle de Gheestelijckheyt met het H. Sacrament, ende met verscheyden Heylighdommen: daer en bove*n* de gantsche Wet met heur Officiers, alle d'Ambachte*n* van der stadt met heur stocken, de Gilden met heur wapenen, ende vendelen, de Borgherye met groote pompe ende ghesedicheydt: met veel historien uyt den ouden ende nieuwen Testamente, in schilderye ende dichte, daer by oock veel andere nieuwe lustighe ende ghenoechelijcke cluchten. De tweede Gilde der Kercken wordt ghenoemt + va*n* 'tHeylich Cruys daer in zijn dertich Gildebroeders, vijfthien gheestelijcke ende vijfthien wereldtlijcke, inghestelt in't jaer 1375, met seer schoone ende borgherlijcke ordinantien, waer af de twee wel heerlijck zijn: d'een dat elck Gildebroeder verbonden is zyne*n* medegesel, als zynen oprechten broeder, te waerschouwen al wat hy soude mogen hooren oft vernemen, aengaende d'eere, het leven, 'tgoedt ende alle 'tghene daer hem schade oft hinder af soude moghen comen. D'ander is: Indien eenighe twist oft tweedracht opstonde tussche*n* ettelicke Gildebroeders, soo zijn d'ander verbonden door cracht van beloftenisse de selve te vereenighen: ende soo verre als yemandt dit gemaect bespreck der scheydmannen niet en wilt houden, die wordt uytgheschrabt ende uyt het gheselschap gedaen. De + derde Gilde, inhoudende ontrent hondert soo borgheren van der stadt als vreemde, wordt ghemeynlijck gheheeten de Gilde van onser Vrouwen Capelle, ghewijdt ter eeren van de Maghet Maria, in de welcke, behalven vele Missen ende andere schoone diensten, alle avondt onser Vrouwen Lof, *Salve Regina* in schoone musijcke ghesonghen ende met lustighe Orghelen gespeelt wordt, op der voorseyder + Gildebroeders kost. De insetter en*de* stichter van dese Broederschap is gheweest Nicolaes van Rechterghem, der Schetsen Oom van s'moeders weghen, een seer rijck en*de* treffelijck man: wiens graf met zynen naem in de selve Capelle staet, aen den voet van den costelijcken lattoenen candelaer, van hem deser heyligher plaetsen ghegheven. De vierde Gilde is van't H. Sacrament, met een onseker + ghetal van borghers ende vreemde, gheschickte mannen, die in de voorseyde kercke oock besonderlijck onderhouden een uytnemende ende devote Capelle, daer alle daghe Misse ende Lof wordt ghedaen met orghelen ende musijcke. De vijfste Gilde is van Sint + Antonis. De seste ende leste is van S. Rochus, in de welcke oock aendachtighe ende treffelijcke mannen zijn, die heur Capellen hebben, ter eeren van dese Santen ghewijdt, met seer goede ordinantie van vriendtschap en*de* devotie. Noch heeft

+Processie va*n* de Broeders der Besnydenisse.

+Broederschap van't Heylich Cruyce, ende hare ordinantien.

+Broederschap van ons lieve Vrouwe.

+Autheur der Broederschap van ons lieve Vrouwe.

+Broederschap van't Heylich Sacrement.

+Vijfste Broederschap. De seste.

dese Kercke, als buyten + 'tghemeyn ghebruyck, ses Gilden van Wapen, ende drie andere van Rethorijcke, ende sevenentwintich Ambachten van de stadt: alle welcke Gilden ende Ambachten heur Capellen oft Outaren hebben in dese kercke, daer zy alle Heylighdagen Misse doen lesen: maer doen op heurs Patroons heylighen dagh een hooghe Misse singhen in musijcke. Daer en boven is hier behalven 'tghemeyn, noch veel schoons incomens: waer met de kercke wel versien ende bedient wordt, alsoo voorseyt is. In't jaer 1533 gheraeckte 'tvuyr met groot + ongheluck soo gheweldichlijck in dese Kercke, dat in een corte wyle tijdts alle d'Outaren, in ghetale sevenenvijftich, seer costelijck ende heerlijck, bycants heel afbranden: 'theel dack ende houtwerck verbrande: veel colomnen werden bedorven: de schade die deur den geweldighen ende grouwelijcken brandt gheschiedde, was seer groot: ende soo 'tvuyr alreedt in den toom te veel plaetsen was gheraeckt, is de Borgemeester M. Lancelot van + Vrsel aenghecomen, door't groot gheloop ende getier, de welcke siende dese groote schade, vervoorderde hem voor alle d'andere, met grooten naeloop, sonder zy selven in dese sorghelijckheydt te sparen, ende stelde hem soo dapperlijck te wercke, met woorden, met beloften, ende merckelijcke daedt, roepende het volck by namen tot behulpelicken dienst, dat zy beweeght door de eerbiedinghe ende neersticheydt van desen man, verscheyden gereetschappen in handen hebben ghegrepen, hen lijf waghende ende arbeydende om ter zeerst ende ter meest: ende hebben aldus wonderbaerlijck desen schoonen ende heerlijcken timmer behouden, besonderlijck tot lof ende eere van heur Hooft den Borgemeester: de welcke dickwils hier ende daer gestooten ende gedreven, daer en boven zijn cleederen heel verbrandt, eyndelijck met seghe uyt soo sware sorghelijckheydt gheraeckt is. Van dit ongeval, als van een saecke die verhalens weerdich is, heeft de voorghemelde goede Poete Cornelius Grapheus een stucxken gemaeckt in schoone Latijnsche veersen, tot des voorgenoemden Borgemeesters prijs ende eere. De Coor deser schooner Kercken is ghefondeert in't jaer 1124, nae dat ick vinde in sommige ghedenckenissen des gheleerden Peeter Gielis, Borgher ende Griffier der selver tijdt is oock de Kercke inghestelt ende + ghewijdt door Burckard Bisschop van Camerijck, ende Proost van Sint Michiel, met

+Confrerien der Wapenen, van de Rethorijcke ende der Ambachten.

+Brandt in onser lieve Vrouwen Kercke te Antwerpen.

+Lof van Lancelot van Vrsel Borghemeester van Antwerpen.

+Door wien opgherecht de Canonisie tot Antwerpen.

twaelf Canonicken, die naemaels vermeerdert zijn tot vierentwintich toe, alsoo voorseydt is. Aengaende de insettinghe ende wyinghe worden dese veersen, over een komende met de voorseyde ghedenckenisse ghevonden:

Vndecies centum ductis, & sex quater, annis
Virginis à partu conciliante reum,
*Burchardus Praesul haec atria, nec minus ara*m,
Sacravit medium, quod tenet ecclesia.

+ In dese Kercke heeft Koninck Philips zijn eerste Capittel ende Raedt gehouden van het Ridderschap des Gulden Vlies, in het jaer 1551, ende neghenthien Ridderen van verscheyden natien gemaeckt, de welcke wy hier nae sullen noemen. Maer nu wy op de rede van dusdanighe Ridderschap zijn gecomen, heeft ons goedt ende bequaem ghedocht, eer datmen voorder vare, hier af, als van een seer heerlijcke saecke, door den eyghenen Landtsheere selve binnen den selven lande, welck wy beschryven, inghestelt; te schryven ende in't cort te verhalen den oorspronck, ende voortganck tot nu toe: Besonderlijck want altijt Ridders en*de* Heeren van desen lande meestendeels daer toe vercoren zijn gheweest: waer uyt naemelijck veel Vorsten ende treffelijcke Heeren sullen te voorschijn come*n*, desen graet weerdich wesende, om daer door elcke groote Provincie doorluchtich te maecken: welcke saecke voorwaer gheenssins en mach stilswyghende achterghelaten worden. Aldus seg + ick dat Hertogh Philips van Borgondien, toeghenaemt de Goedertieren, om zijn goedtheydt; ten selven daghe van zijn houwelijck met Isabelle des Konincks van Portugaels dochter volbracht te Brugge, in't jaer 1429: overmidts het goedt herte dat hy altijdt tot de orden der Ridderschap hadde ghedraghen om die te verheffen ende vereeren, (alsoo hy met dusdanighe woorden selve spreeckt) ter naevolginghen van Gedeon, die door Goods bevel, met drie hondert vrome mannen, uytghelesen onder veel duysenden, is uytghetrocken gheweest ten stryde teghen eenen ontallijcken hoop Madianiten, om het volck van Israel te verlossen, heeft ter eeren Goods, der maeght Marie, ende des Apostels Sint Andries, die gehouden wordt als beschermer des Huys van Borgondien, ghesticht ende ingestelt een gheselschap van seer edele Ridders, ontfanghende daer in Keysers, Koninghen, Hertogen, Marckgraven, Graven ende dierghelijcke groote Heeren, soo wel ondersaten als vreemde van edelen gheslachte, wel gheacht, ende sonder eenighe smette oft berispinge: dese hiet hy Ridders van't gulden Vlies, + hen bestellende tot eenen eeuwighen Hooftman, den wettelijcken Hertoge van Borgondien, ende Heere van dese Nederlanden. Hy en woude doen ter tijdt 'tghetal niet hoogher hebben dan van vijfentwintich, den Hooftman mede daer onder reckenende: maer heeft overmidts noodtlijck gheval des voorseyden gheselschaps, daer toe ghemaeckt vier treffelijcke Officieren, te weten, Cancelier, Tresorier, Greffier ende Heraut, anderssins Koninc der wapen ghenoemt. Welcke ordene hy rypelijck instelde met seer schoone ende merckelijcke condicien, weerdich sonder twyfel voor sulcken gheselschap: ghelijck dat blijckt uyt den Boeck der insettinghen van dese ordene. De eerste vierentwintich Ridders, behalven den voorseyden Hooftman ende insetter, zijn dese naevolghende gheweest: ten eersten:

+Het Capittel des gulden Vlies ghehouden t'Antwerpen.

+Wanneer ende voor wien inghestelt de Orden van het gulden Vlies.

+De Hertoch va*n* Borgondien Hooft van't gulde*n* Vlies.

Wilhelm van Weene*n*, Heer van Sint Joris.
Reynier Pot, Heer van Rochepot.
Jan Heer van Rombais.
Roelant van Wtkercke, Heer van Hemsrode.

Antonis van Vergi, Heer van Champlite.
David van Brimeu, Heer van Ligni.
Hugo van Lanoy, Heer van Santes.
Jan Heer van Comene.
Antonis van Thoulonion, Heer van Tranes: maer dese en heeft de Gulden Vliesketen niet ghehadt.
Peeter van Lutsemborg, Heer van S. Paul.
Jan van Trimouille, Heer van Jonnelle.
Gilbert van Lanoy, Heer van Willerval.
Jan van Lutsemborg, Grave van Ligni.
Jan van Villers, Heer van l'Isle Adam.
Antonis, Heer van Croy ende van Renty.
Florimond van Brimeu, Heer van Masincourt.
Robert, Heer van Mamines.
Jacob van Brimeu, Heer van Grigny.
Boudewijn van Lanoy, ghenoemt *Begue,* Heer van Molembais.
Peeter van Bauffremont, Heer van Charguy.
Philips Heer van Ternant ende van la Motte.
Jan van Croy, Heer van Tour op de Marne.
Jan Heer van Crequi: ende
Jan van Nieucasteel, Heer van Montagu.

Daer nae heeft de selve Hertoghe d'orden ende raedt der voorseyder Ridderschap wederom ghehouden te Rijssel, in't jaer 1431, ende in stede van de twee overledene ghestelt:
Fredrick Grave van Meurs: ende
Symon van la Laing, Heer van Hantes.
In't jaer 1432 heeft hy d'orden ghehouden te Brugghe: ende in de plaetse van twee ghestorvene, vercoren
Andries van Thoulonion: ende
Jan van Melun, Heer van Antoing.

In't jaer 1433 hiel hy d'orden te Digion, in Borgondien, ende voor de twee overledene vercoos hy:
Jacob Heer van Creveceur: ende
Jan de Vergi.

In dese selve versamelinge des Raets vermeerderde hy 'tghetal der Ridders tot eenendertich toe, zijns selfs persoone mede ghereeckent: de sesse daer by ghevoeghde zijn gheweest:
Guide van Pontalier, Heer van Talmer.
Boudewijn van Noyelle, Heer van Chasterelle.
Jan Bastaerdt van Lutsemborg, Heer van Haubourdin.
Karel van Borgondien, Grave van Charolois, ontfing 'tgulden Vlies op de Vonte oft Doopsel.
Robert Grave van Vernemborg: ende

Tibout Heer van Nieucasteel.

In't jaer 1435 heeft hy d'orden ghehouden te Bruyssel, ende want niemandt van het gheselschap gestorven en was, soo en werden daer gheen andere nieuwe Ridders gekosen.

In't jaer 1440 hiel hy d'orden te Sint Omer in Artoys, aldaer in stede der overledene Ridders vercoren werden:

Karel Hertogh van Orleans.
Jan Hertogh van Bretanien.
Jan Hertogh van Alençon: ende
Mathias de Foix, Grave van Cominge.

Hier is te mercken, dat somtijts de Hooftman alle de plaetsen der dooder Ridders niet en vult in dese teghenwoordighe versamelinghe, maer doet sulcks naemaels in de naevolghende naeste verkiesinghe, oft houdt dit in zijns herten ghedachte, tot op een ander tijdt.

In't jaer 1445 heeft hy d'orden ghehouden te Ghent, daer in stede der dooden vercoren werden:

Alfons Koninck van Arragon.
Franck van Borsel, Grave van Oesterwant.
Reynout Heer van Brederode.
Ridborsel Heer van Laure.
Jan Heer van Auchi: ende
Adriaen Heer van Humiere.

In't jaer 1451 hiel hy d'orden te Bergen in Henegouwe, ende stelde daer in stede van de ghestorvene:

Jan Hertogh van Cleve.
Jan van Gevarre, Grave van Arienne.
Peeter van Cardone, Grave van Golissenne.
Jan Heer van Lanoy.
Jacob van Lalaing, Heer van Montigni: en*de*
Jan van Nieucasteel, Heer van Montagu.

In't jaer 1456 heeft hy d'orden ghehouden in den Haghe in Hollandt, daer hy in de plaetse der dooden heeft vercoren,

Jan van Borgondien, Grave van Nevers.
Antonis Bastaerdt van Borgondien.
Adolf van Cleve, Heer van Ravesteyn: ende
Jan van Cimbre, Regent van Cypres.

In het jaer 1461 werdt d'orden van hem ghehouden te Sint Omer, daer in stede der overleden ghekosen zijn gheweest,

Jan Koninck van Arragon.
Adolf Hertogh van Gheldre.
Tibout Heer van Nieucasteel.
Philips Pot, Heer van Rochenoulay.

Lodewijck van Brugghe, Heer van Gruythuyse: ende
Guide, Heer van Roye.

Hertogh Philips de Goedertieren, insteller der ordenen des gulden Vlies, is ghestorven te Brugghe, in't jaer 1467 in Junio: nae hem heeft Hertogh Karel zijn sone in het navolghende jaer zijn eerste orden des gulden Vlies ghehouden in de selve stadt van Brugghe, ende in de stede der ghestorven, vercoren,

Edouard Koninck van Enghelandt.
Jacob va*n* Bourbon, Grave van de Marcke; ende daer nae Koninck van Napels.
Lodewijck van Chalon, Heer van Chasteau.
Jan van Damas, Heer van Clessy.
Jacob van Lutsemborg, Heer van Rusborg.
Philips van Savoyen, Grave van Blaniet.
Philips van Creveceur, Heer va*n* Eskerde: en*de*
Glaude van Montagu, Heer van Couches.
In't jaer 1473 heeft Hertogh Karel d'orden ghehouden te Valencijn, ende in de plaetse der overleden, ghestelt
Ferdinand, Koninck van Castille.
Ferdinand Koninck van Napels, ende van Sicilien.
Jan Heer van Bievre.
Philips van Croy, Grave van Chimay.
Jan van Lutsemborg, Grave van Marle.
Guido van Brimeu, Grave van Megen: en*de*
Enghelbert Grave van Nassau.

Dese Hertogh Karel werdt in't jaer 1477 in de Loumaendt, naer den Roomschen stijl, voor Nancy, in den veldtslagh van de Switsers verslaghen: ende Maximiliaen Koninck der Romeynen, daer na Marie Hertogh Karels eenighe dochter ende erfghenaem ghetrouwt hebbende, is Hooftman van d'orden des gulden Vlies gheworden, ende heeft zijn eerste Capittel ghehouden te Brugghe in het jaer 1478, ende in stede van twaelf overledene, vercoren:

Peeter van Lutsemborg, Grave va*n* S. Paul.
Jacob van Savoye, Grave van Romont.
Wilhelm Heer van Egmont.
Wolfaert Heer van Borsele, ende Grave van Grandpr*é*.
Joos van Lalaing, Heer van Montigny.
Jacob van Lutsemborg, Heer van Fiennes.
Philips van Borgondien, Heer van Bevre.
Bartholomeus Heer van Lithestaing.

Voorts bleven d'ander plaetsen ledich.

In't jaer 1481 heeft de voorseyde Maximiliaen d'orden ghehouden t'Shertoghenbosch, daer hy om de voorseyde ledighe plaetsen te vullen, vercoren heeft,

Jan, Banerheer van Ligne.
Glaude, Heer van Thoulonion.
Peeter Heer van Bossu.
Boudewijn, Heer van Molembais.
Wilhelm van de Baulme, Heer van Arlant.

Jan van Berghe, Heer van Walaing.
Marten, Heer van Polhain: ende
Philips van Oostenrijck, Grave van Charolois.

In't jaer 1491, als Philips van Oostenrijck, Hertogh van Borgondien, Maximiliae*n*s sone, uyt mombaerdyen der Vooghden was ghekomen, ende 'tbewindt zyner Staten selve in hande*n* hadde, heeft als Hooftman deser orden zynen eersten Raedt te Mechelen gehouden, ende in stede der dooder Ridders, vercoren;

Frederick van Oostenrijck Keyser.
Hendrick Koninck van Enghelandt.
Albrecht Hertogh van Sassen.
Hendrick van Witen, Heer van Bersle.
Peeter van Lanoy, Heer van Fresnoy.
Arnout, Hertogh van Wirtembergh.
Glaude van Nieucasteel, Heer van Cransey.
Jan Grave van Egmont.
Christoffel Marckgrave van Baden.
Jan, Heer van Cruninghen.
Karel van Croy, Prince van Chimay.
Wilhelm van Croy, Heer van Cheure.

Hugo van Melun, Ondergrave va*n* Gent: en*de*
Jacob van Lutsemborg, Heer van Fiennes.

In het jaer 1501 in de Loumaendt heeft de voorseyde Philips de orden ghehouden te Bruyssel, ende daer in de plaetse der ghestorven, vercoren:

Wolfgang Heer van Polhain.
Itilfrit Grave van Sorle.
Cornelis van Berghe, Heer van Sevenberghen.
Philips Bastaerdt van Borgondien, Heer van Somerdijck.
Michiel van Croy, Heer van Sampi.
Jan van Lutsemborg, Heer van Ville.
Karel van Oostenrijck, Hertogh van Borgondien, Philips sone.
In't jaer 1505 heeft hy d'orden ghehouden te Middelborg in Zeelandt, op zijn reyse nae Spangien, ende in stede der overleden, vercoren;
Hendrick Koninck van Enghelandt.
Pauwels Heer van Dijckestam.
Car, Banerheer van Lalaing.
Wolfgang Grave van Fustemberghe.
Don Jan Emanuel.
Floris van Egmont, Grave van Bueren.
Jacob Grave van Horne.
Hendrick Grave van Nassau.
Feri van Croy, Heer van Renz: ende
Philibert Heer van der Vere.

In't jaer 1506, als Koninck Philips ghestorven was, soo en is oock gheen Capittel ghehouden gheweest tot den jare 1516, als Karel zijn sone, naemaels de vijfste Keyser dies naems, na hem ghecomen in de Konincrijcken van Spangien, van de nieuwe Wereldt, van Napels, van Sicilien, ende in de Heerschappyen van dese Nederlanden, ende het Hertoghdom ende Graefschap van Borgondien: als Hooftman van de orden des Gulden Vlies, zijn eerste Capittel heeft ghehoude*n* te Bruyssel, ende om meer ander Heeren deser weerdicheydt deelachtich te mogen maken, heeft het ghetal der Ridders van eenendertich vermeerdert tot eenenvijftich, ende in de stede der dooden, ende tot de nieuwe vermeerderinghe, vercoren:

Fransoys eerste Koninck van Vranckrijck, dies naems.
Ferdinand Infant van Spangien.
Frederick Palsgrave.
Jan Marckgrave van Brandenborg.
Guido van de Baume, Grave van Montreuel.
Hubrecht Grave van Mansveldt.
Laurens van Gornot, Grave van Pontuaulx.
Philips van Croy, Grave van Porcien.
Jacob van Gavre, Heer van Frezin.
Antonis van Croy, Heer van Sampi.
Antonis van Lalaing, Heer van Montigni.
Karel van Lanoy, Heer van Sanzelle.
Adolf van Borgondien, Heer van Bevre.

Felix Grave van Werdemborg.
Emanuel Koninck van Portugael.
Lodewijck Koninck van Hongarien.
Michiel Heer van Folkensteyn.
Maximiliaen van Horne, Heer va*n* Gaesbeke.
Wilhelm Heer van Rubampiere.
Jan Banerheer van Trazegnie.
Jan Heer van Wassenaer.
Jan Heer van Sevenberghe.
Fransoys va*n* Melun, Grave va*n* Espinoy: en*de*
Jan Grave van Eghemont.

D'andere plaetsen bleven ledich.

In't jaer 1519 heeft zyne Majesteyt d'orden ghehouden te Barcelone: welck d'eerste reyse was die ghehouden is gheweest buyten dese Nederlanden ende Borgondien: daer hy tot vervullinghe der voorseyder vermeerderinghen, ende der overleden, vercoren heeft,

Federick van Toledo, Hertogh van Alve.
Diego Lopes van Pacieco, Hertogh van Scalone.
Don Diego Vrtado van Mendoza, Hertoch van Infantasgue.
Don Juigo Fernandez van Pellasco, Hertogh van Frias.
Alvaro, Hertogh van Vegera.
Don Antonio Manriquez, Hertogh van Najara.
Don Fernando, Hertogh van Cardona.
Peeter Antonis, Hertogh van Saintmair.
Don Federick Henriquez, Grave van Modica.
Don Alvaro, Grave van Tristemare.
Adriaen van Croy, Heer van Beauraing.
Jacob van Lutsemborg, Grave van Gaure.
Christiern Koninck van Denemarck.
Sigismond Koninck van Polen.
Philibert van Chalon, Prince van Orangien.

In't jaer 1531 heeft hy d'orden ghehouden te Doornick in Vlaenderen, ende in stede der dooder Ridderen, vercoren:

Jan Koninck van Portugael.
Jacob Koninck van Schotlandt.
Fernand van Arragon, Viceroy van Valence.
Peeter Hertogh van Frias.
Philips Hertogh van Beyeren.
Joris Hertogh van Sassen.
De Hertogh van Alburquerque.
Andries Doria, Prince van Melphy.
Philips Prince van Spangien.
Reynout Heer van Brederode.
Don Ferdinand van Gonzaga.
Nicolaes Marckgrave van Saluzo.
Glaude van de Baulme, Maerschalck van Borgondien.
Antonis Marckgrave van Berghen.

Jan Heer van Bossu.
Karel Grave van Lalaing.
Lodewijck van Vlaenderen, Heer van Prat.
Joris Schenck.
Philips van Lanoy, Heer van Molembais.
Alfonse Davalos, Marckgrave van Guaste.
Fransoys Grave van Miranda.
Maximiliaen van Eghemont, Grave van Bueren: ende
Renaet van Chalon, Prince van Orangie.

In't jaer 1546 heeft hy d'orden ghehouden t'Vtrecht, ende in stede der overleden, vercoren,

Maximiliaen Koninck van Bemerlandt.
Inigo Lopes van Mendoza, Hertogh van Infantasgo.
Fernand van Toledo, Hertogh van Alve.
Cosme van Medicis Hertogh van Florence.
Albert Hertogh van Beyeren.
Emanuel Philibert Prince van Piedmont.
Octavio Farnese, Hertogh van Camerm.
Don Hendrick, Hertogh van Nagera.
Frederick Grave van Fustemberg.
Joachim de Rie.
Philips van Lanoy, Prince van Sulmone.
Pont van Lalaing, Heer van Bignicourt.
L'Amoral van Egemont, Prince van Gavre.
Jacob Grave van Ligne.
Glaude van Vergi, Banerheer van Champlite.
Philips van Lalaing, Grave van Hooghstraten.
Maximiliaen van Borgondien, Marckgrave van der Vere.
Jan de Ligne, Grave van Arenberg.
Peeter Ernest, Grave van Mansveldt.
Peeter van Werchin, Seneschalck van Henegouwe.
Jan van Lanoy, Heer van Molembais: ende
Don Pedro van Cardona, Grave van Frias.

In het jaer 1556, als Keyser Karel zynen sone Koninck Philips alle zyne Koninckrijcken ende Staten overghegheven hadde, heeft zyne Koninclijcke Majesteyt d'eerste orden des Gulden Vlies t'Antwerpen ghehouden, ende in stede der aflyvighen, vercoren;

Hendrick Hertogh van Bruynswijck.
Ferdinand Eertshertoghe van Oostenrijck.
Philips van Croy, Hertogh van Arschot.
Karel Prince van Spangien.
Don Gonzalo Fernandez van Cardonne, Hertogh van Sessa ende van Terra Nova, Grave van Cabra.
De Hertogh van Medina va*n* Rio secco, Admirael van Castilien.
De Hertogh van Cardonne.
Karel Banerheer van Barlemont.
Philips van Stavele, Banerheer van Chaumont, ende Heer van Glayon.
Karel van Brimeu, Grave van Meghen.
Philips van Mommorency, Grave van Horne.
Jan Marckgrave van Berghen.
Wilhelm van Nassau, Prince van Orangien, Heer van Breda, etc.
Jan van Mommorency, Heer van Courrieres.
Jan Grave van Oostvrieslandt.
Antonis Doria, Marcgrave va*n* S. Steven.
Francisco Fernand d'Avalos, Marckgrave van Pescare ende van Vaste.
Sforce, Grave van Sint Flour.
Vradislaus, Banerheer van Bernsteyn.

In't jaer 1559, soo zyne Majesteyt vertrecken soude nae Spangien, heeft d'orden te Ghent ghehouden, ende daer in stede der afghestorven dese naevolghende Ridders aenghenomen, te weten:

Fransoys de tweede Koninck van Vranckrijck dies naems.
Guidebald Hertogh van Vrbin.
Philips van Mommorency, Heer van Assincourt.
Wilhelm van Croy, Marcgrave van Renty.
Floris va*n* Mo*m*morency, Heer va*n* Montigny.
Philips Grave van Ligny.
Karel van Lanoy, Prince van Sulmone.
Antonis van Lalaing, Grave van Hooghstraten.
Marc Antonis Colonna.
De Banerheer van Henhassen: ende
De Heer van Turcoin.

Aldus is tot nu toe drieentwintich mael in + alles, Capittel ende Raedt van dese doorluchtighe ordene ghehouden gheweest, nae gheleghentheydt ende gerieffelijckheyt des Hooftmans, nu in d'een stadt, ende dan in d'ander, ghebruyckende de selve ceremonien, oude, langhe ende eerlijcke cleedinghen, ghelijck als de voorseyde Hertogh Philips ter dier tijt plach te ghebruycken. In welcke raedt ende vergaderinghe, + drie dagen duerende, eerst ende voor al devotichlijck diensten ende uytvaerde*n* voor de overleden Ridders worden gehouden, ende in de stede der selver andere loffelijcke ende sulcker eeren weerdighe mannen aenghenomen, tot eenenvijftich toe, met oude ende eerweerdighe ceremonien, toedoende, afdoende oft verbeterende sommighe wetten, insettinghen ende ondersprekinghen, naer dat het te passe comt, ende den tijdt uyteyscht.

+Hoe dickwils 'tCapittel van't gulde*n* Vlies is gehouden gheweest.

+Wat men in't Capittel doet.

Byv. [Nae desen orden lest te Ghent ghehouden, ende des Koninck vertreck nae Spangien, en is die niet meer, nae ghewoonlijck gebruyck met heerlijcke vergaderinghe gheschiedt, maer met luttel volcks. Want Want de Koninck heeft nae zijn beliefte tot verscheyden reysen, het Gulden Vlies ghesonden sommighen Heeren, soo dat in het jaer 1587 onder oude ende nieuwe Vliesheeren alleenlijck dese naevolghende in't leven zijn gheweest: te weten in Spangien, de Koninck Overhooft van d'orden, Prince Philips zijn sone, tegenwoordelijck Koninck van Spangien: de Hertogh van Medina Cidonia: de Hertogh van Medina Celi: de Hertogh van Medina van Rio secco: de Hertogh van Carbonna. In Duytslandt de Keyser Rodolphus: de Eertshertogh Ferdinand: de Eertshertogh Karel: de Eertshertogh Ernest: de Hertogh va*n* Beyeren. In Bemerlandt de Banerheer van Rosemberg, van't huys van Vrsine. In Oostenrijck de Banerheer van Harach. In Savoyen de Hertogh. In Italien de Groote Hertogh va*n* Toscana: de Hertogh va*n* Parma ende Placentia: de Hertogh van Vrbin: de Hertogh van Terra nova: de Hertogh van Savionette: de Prince van Sulmone: de Marquis van Guasto: de Prince van Gutero. In Nederlandt de Grave van Mansfelt: de Hertogh van Arschot: de Grave van Overende: de Grave van Arenberghe: de Grave van Barlaimont: de Grave van Egmont: de Marquis va*n* Renty. In Borgondien de Marquis van Varambon: de Grave van Chanite oft Champlite.]

Dierghelijcke ordene van Ridderschap [+] heeft Edonard de derde Koninck van Engelandt dies naems, ter eeren van Sint Joris, als patroon ende beschermer des Koninckrijcks inghestelt, ontrent het jaer 1350: noemende die d'ordene van den Coussebandt.

[+]Orden van de Coussebandt in Engelandt.

Des ghelijck heeft Koninck Lodewijck van + Vranckrijck, d'elfste dies naems, niet teghenstaende de twaelf Paren oft Ghenooten des Koninckrijcks, ter navolginghe van de voorseyde, inghestelt binnen zijn Rijck de ordene van S. Michiels Ridders, ontrent het jaer + 1470. Maer voor alle dese is de edele ordene der Ridderschap van de Annonciade, inghestelt gheweest door de oude Graven des doorluchtichsten huys van Savoyen, ghesproten uyt den vermaerden stam des huys van Sassen: alle welcke ordenen nu noch tegenwoordichlijck heerlijc ende doorluchtich zijn. Eyndelijck + heeft onlancx gheleden Cosme de Medicis Hertoch van Florencen ende van Sienne, zijn doorluchtige orden van Sint Steven opghericht, seer groot van ghetale, ende hooghelijck vermaert door den Edeldom ende weerdicheyt der Heeren. Laet ons nu voorts vervolghen de beschryvinghe van Antwerpen.

+De instellinghe van d'orden van S. Michiel in Vranckrijck.

+De Amonciade orden van Savoyen.

+S. Stevens orden van Florencen.

In de stadt van Antwerpen is boven de voorseyde Kercke van onser lieve Vrouwen, de schoone Kercke van Sint Jacob met eenen hooghen ende treffelijcken toorn, maer noch + niet heel volmaeckt. Daer en boven de groote ende rijcke Abdye van Sint Michiel Eertengel, van der Premonstraten orden, daer gewoonlijck de Landtsheere herwaerts overcomende ghelogeert is. In welcke Kercke voor + den hooghen outaer begraven light Isabeau van Bourbon, des lesten Karels Hertoghs van Borgondien huysvrouwe, ghestorven in het selve Klooster, in't jaer 1465, ghelijck in't opschrift des heerlijcken grafs gesien wordt. Dese Kercke is ghefondeert ende inghestelt gheweest tot dese orden, in het selve jaer als de voorseyde orden der Premonstraten, van Norbert den seer edelen Prelaet Heriberts des Paltsgraven sone in Picardyen, in't Bisdom van Laon, ter plaetsen Premonstrate ghenoemt, + ghesticht werdt, in't jaer 1124, alsoo men in't langhe beschreven siet in de historie van Norbert met Latijnsche veersen op den muer des voorseyden Kloosters van S. Michiel. + In dese Kercke siet men de begravinge van Waltman den eersten Abt, de welcke het bewindt ghehadt hebbende vijfthien jaren lanck, is gestorven in't jaer 1138, welck wel over een comt met het ghene dat Sigebert de Historyschryver verhaelt, hoe wel sommighe andere wat verscheydenlijck daer af schryven: Aldus zijn dit Convent ende onser Vrouwen Kercke al op eenen tijt ghesticht. Welcke ordene naemaels over al seer verbreydt is gheweest, wel rijck ende machtich van goede. + Oock zijn hier drie Kloosters van de biddende orden met schoone kercken, te weten Minnebroeders, daer een redelijcke fraeye Librye is; Carmeliten oft Vrouwenbroeders; ende Predickheeren oft Jacopynen, oft veel eer de Broeders van de orden van Sint Dominicus, vanden welcken haren reghel oorspronck heeft: der welcker kercke t'Antwerpen ghefondeert is in't jaer 1243; ende corts daer na werdt hier oock gesticht der Minnebroeders kercke, die veertich jaren jongher is. Dese twee heylighe mannen, Dominicus Spanjaert, ende Franciscus Italiaen, hebben heur + eerweerdighe ende heylige ordenen ingestelt, met sulcke godtvruchticheydt, dat zy terstont door de gantsche Kerstenheyt verbreydt zijn gheworden.

+Abdye van S. Michiel tot Antwerpen.

+Waer Isabeau van Bourbon Hertoginne van Borgondien begraven is.

+Wanneer begonnen heeft de orden der Premonstraten.

+Van Norbert siet *Sigebertum in Chropicis.*

+Wat Conventen van biddende ordenen t'Antwerpen.

Byv. [Daer is oock gheweest de vierde biddende orden, het Augustynen Klooster, die de Kercke nu S. Andries genaemt besaten. Maer sints het opkomen van M. Lutherus, werden zy alle Lutheriaens ghesint, ende werden verstoort ende verdreven, veel ghedoodt, verdroncken ende verbrandt, ende sint is de Kercke een Prochiekercke gheworden. Maer in't jaer 1585 + is t'Antwerpen een vierde biddende orden ghekomen, door toedoen vanden Hertoge van Parma, zijnde als doen Gouverneur van de landen, te weten de Capucynen, een seer stranghe leven leydende: welcke orden

+Hoedanige geweest zijn S. Dominicus ende S. Franciscus.

+Capucynen.

ghefondeert is in't jaer 1525, by eenen Minnebroeder in Italien, met name Matheus Basci. Hier zijn oock een tyde + van den Hertogh van Alva komen woonen de Jesuiten, het huys van Aken genaemt gecocht hebbende, toebehoorende het gheslachte der Schetsen, die van Aken daer ghecomen waren, ende dat heerlijcken gebout hadden: het welcke zy seer bequamelijck tot haren gherieve hebben doen accommoderen. Deser orden is ingestelt gheweest in het jaer 1540, door Ignatium Loyolam, een Navarroys.]

+Jesuiten.

Hier is oock een Goodshuys tot onderhoudt + der uytsinnigher menschen, met goede ordinantie. Ende tot onderstandt der armer menschen, die heur kinderen niet en connen onderhouden soo't behoort, zijn hier twee andere + Goodshuysen, d'een knechtkens, d'ander meyskens huys: hebbende meesters en*de* meesterssen, die den kinderen consten en*de* ambachten leeren, eyndelijck wort den eenen ende den anderen deylinghe ghedaen met het uytgaen. Hier met willen wy nu ophouden aengaende Goodshuysen, Kloosters ende Gasthuysen.

+Goodshuys van de onsinnighe

+Reguleringe van Antwerpe*n* voor de kinderen van arme lieden.

Binnen Antwerpen zijn ten teghenwoordighen + tyde meer dan 13500 huysen, en*de* daer en boven noch plaetse bescheeden voor meer dan 1500: soo dat indien de stadt in voorspoedt mocht voortvaren, ghelijck zy veel jaren heeft ghedaen, de ledighe plaetse binnen corten tyde vervult soude werden, tot het getal van vijfthien duysendt huysen toe, sonder mede te rekenen de groote wijdde aen het casteel, daer men tot eenen lust seer schoone hoven mocht maecken: in der voegen dat Antwerpen warachtichlijck onder de volste ende volckrijckste steden van Europe soude moghen gherekent worden. Ende hoe wel hier soo veel huysen ende wooningen staen, nochtans + zijn die overmidts de groote menichte des volcks seer dier, meer dan in eenighe steden die ick wete, uytghenomen Lisbone: soo dat de heel stadt door, een gemeyn huys hebbende vijf oft ses woonsteden oft cameren met zijn toebehoorten, by de twee hondert croonen s'jaers verhuert wordt: ende alle d'andere grooter ende cleynder gelden ter hueren, na gelijcke van dien, vier hondert ende vijf hondert croonen, dickwils oock meer. Daer zijn in sonderheydt veel groote ende lustighe huysen: d'andere al en is het maecksel, ende den timmer niet soo sterck ende ghedurich als in

+Ghetal der huysen binnen Antwerpen.

+De wooningen uytnemende dier binnen Antwerpen.

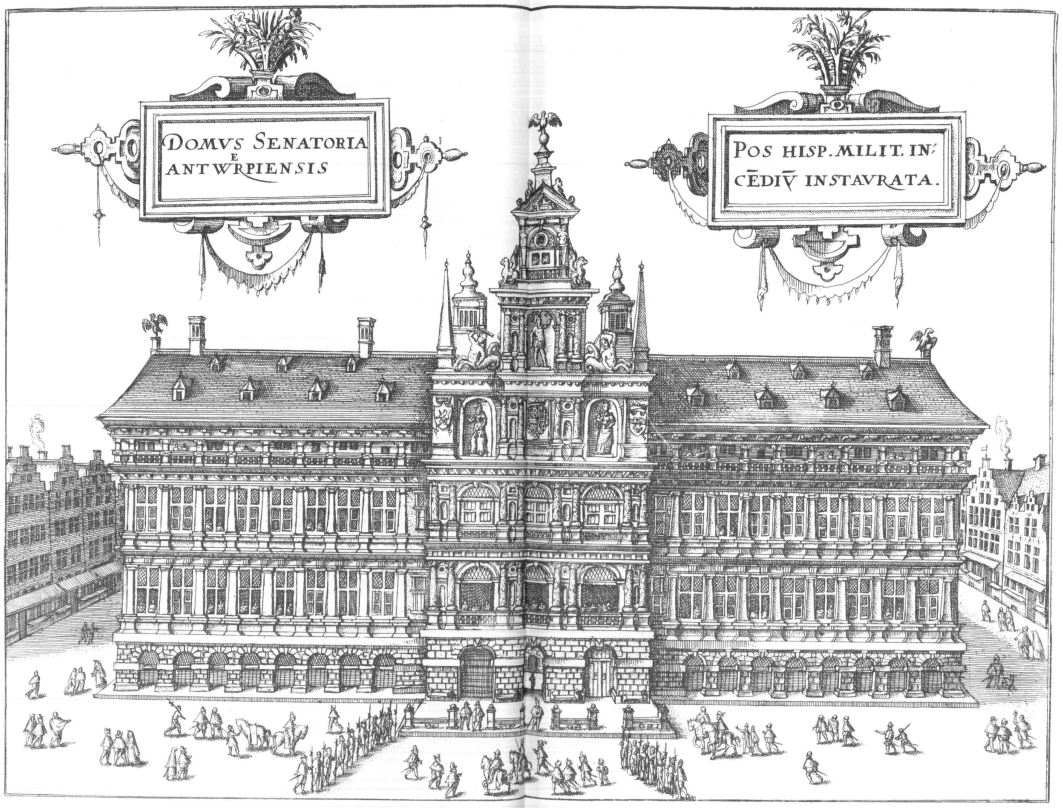

DOMVS SENATORIA ANTWERPIENSIS
POS HISP. MILIT. INCENDIVM INSTAVRATA.

Italien, zijn nochtans meestendeels seer schoon, lustich ende gherieffelijck, ende worden van daghe te daghe beter ghemaeckt: want de Borghers zijn nu, overmidts heuren rijckdom, hooghmoedigher ende eergieriger, dan eertijdts: ende timmeren deshalven te beter: + jae met de Wet is verboden geen huysen van hout te maken oft te vermaken: ende gheen mueren te metsen onder de dickte van eenen voet, na der stadt mate. Behalven de besondere borghers huysen, zijn hier veel ghemeyn huysen, seer schoon ende heerlijck, naemelijck Tapissiers pandt, Vleesch huys, Wage, ende + het hoffelijck huys van Engelschen verleent, ghenoemt 'tHof van Liere: want Heer Aert gheboren uyt den loffelijcken stamme van Liere, heeft dit doen maken als een Coninckliick Paleys, 'tselve ordinerende tot een Hof voor Keyser Karel den vijfsten. Noch zijn hier costelijcke Packhuysen, die de stadt eyghentlijck voor d'Enghelsche heeft doen maken: ende het nieuw huys daer de coopmanschap die te lande comt, ontladen wort. Maer boven alle dese, is het Oosterlinghuys het grootste ende heerlijckste. In't cort gheseght, hier en ghebrack anders niet dan een Raedthuys + oft Paleys voor de Heeren, tot een soo machtige Ghemeynte dienende, ende ten anderen deele ghelijckewel voegende: ende daer om hebben daer nae een seer costelijck, wijdt ende loffelijck ghemaeckt: het welck al t'samen gerekent ontrent hondert duysent croonen ghecost heeft, waer af ghy de eygene forme alhier siet natuerlijck uytgheschildert.

+Wet van Antwerpen over de timmeragie.

+Het Hof van Liere een seer schoon Paleys binnen Antwerpen.

+Raedthuys van Antwerpen.

Beschryvinghe van het Stadthuys van Antwerpen.

+ *D*Ese gantsche stadt wort alleenlijck uytgedeylt in vijf Prochiekercken, te weten, onser Vrouwen, Sint Jacobs, Sint Joris, Sint Andries, ende Sint Walborg, andersins genoemt de Borgtkercke, welck d'oudtste van allen is, ende schijnt gheweest te hebben den Tempel van den Afgodt Mars, oft soo andere segghen, Priapus, ter tijdt der Heydenen. Dese Priapus (soo men seght) is van + d'eerste inwoonders deser plaetsen soo hooch gheacht ende gheeert geweest, dat zy hem na het natuerlijck in steen uytghehouwen hebben, op de poorte openbaerlijck siet by den Steen oft 'tghemeyn Ghevanghenisse. Dese vijf Prochien zijn uytgedeylt in twaelf deelen oft wijcken: maer ter wyle ick dit boeck schreef, + werdt inde Nieuwstadt eenen anderen wijck ghemaeckt: ende comen soo in alles derthien wijcken te zijn.

+Prochiekercken van Antwerpen.

+Priapus eertijdts t'Ántwerpen gheeert. *Gorop. lib. 1 Advatico.*

+Wijcken der stadt van Antwerpen.

+ Antwerpen is seer wel versien van lijfneeringhe: want behalven die de vreemdelingen van alle zyden bybrenghen, wordt van de besorghers der gantscher Provincien, te water ende te lande, daghelijcx soo veel bygebracht, dat hier niet alleenlijck overvloedt van allerley ghewoonlijcke lijfneeringhe, maer oock seer groote overvloedt van allerhande onghewoonlijcke ghevonden wordt. Hier zijn met + menichte allerley soorten van Wynen: ten eersten uyt Duytslandt seer goeden Rijnschen wijn: daer na uyt Vranckrijck, Spangien, Portugael, Canaryen ende andere Provincien, ja oock uyt Italien seer costelijcke wynen, ende den uytnemenden Malvasie uyt Candien. Aengaende costelijcke eetware, om te bancketeren, buyten noodtsaeckelijckheydt, wort allerhande lusticheydt ende leckernye, die men mocht wenschen oft begheeren, uyt alle landen, hier ghevonden.

+Antwerpen van lijftocht wel versien.

+Wynen van verscheyden plaetsen t'Ántwerpen ghebracht.

Antwerpen is van oudts niet alleenlijck [+] een Rijcksstadt, maer oock een Hooftstadt van't Marckgraefschap des Heyligen Rijcx: soo wy hier naer in de beschryvinghe des Marckgraefschaps sullen verclaren: en*de* gheniet deshalven veel privilegien, ghelijck oock eensdeels veel andere steden ende vlecken des landts, die Keyserlijcke ghenoemt worden: noch en gheven daerom den Keyser geen tribuyt: [+] want zy eensdeels met ghelt, eensdeels met verdienste, als Antwerpen; eensdeels ooc metter tijdt, hen gantschelick van dese dienstbaerheydt ende onderdanicheydt ontslaghen hebben.

[+]Antwerpen Rijckstadt ende Hooftstadt van't Marckgraefschap.

[+]Antwerpen en betaelt niet aen den Keyser.

Oock heeft Antwerpen een weerdicheydt, [+] bycants ghelijck Bruyssel, daer wy hier voor af ghesproken hebben, in Nederduytsch ghenoemt Borghgraefschap, in Walsch ende Italiaens *Viscomté.* Desen graedt ende tytel van Borggrave is in ouden tyden ghegeven gheweest den Capiteyn van de Borgt van [+] Antwerpen, met sekere versieninge van wooningen en andere goeden binnen ende buyten, die hy namaels den eenen ende den anderen te Leen heeft ghegheven, waer door een Leenhof gesticht is, in welck nu ter tijt noch [+] open Bancke alle veerthien daghen ghehouden wordt, door des Leenheeren Stadthouder, welck teghenwoordichlijck is Anthonis Gelie, een wel gheleert man in de Rechten. Des Borggraefs officie was, Capiteyn ende Hooftman te zijn van de wacht der Borgt en*de* der inwoonders, alsoo wel blijckt by merc

[+]Tot Antwerpen het Borggraefschap.

[+]Welck het recht des Borggraven is.

[+]Ee*n* Leenhof binnen Antwerpen.

kelijcke redenen, besonder want noch op den dagh van heden, als yemandt borgher ghemaeckt wordt, soo doet men hem in de Vierschare + sweeren de selve woorden ende termen van ouden tyde, te weten, dat hy den Hertoghe van Brabant, als Marckgrave des Heylighen Rijcks, ghetrouw sal wesen, belovende getrouwelijck te bewaren ende te beschermen de Borgt; waer by nu ter tijdt de stadt verstaen wordt; ende den byvanck van Antwerpen, in't gheselschap van den Borggrave ende van d'ander borghers. Welcken staet metter tijdt gecomen is aenden Hertogh van Cleve, als Heer van Diest: ende eyndelijck + aen den Prince van Orangien, by wisselinge gedaen door zyne voorsaten van Nassau met den voorseyden Hertogh van Cleve. Het is voorwaer een seer treffelijcke weerdicheydt, maer cleyn van profyte: want zy meer met den naem dan met de daet hedensdaeghs geoeffent wordt.

+Eedt die de Borghers van Antwerpen doen.

+Prince van Orangien Borggrave van Antwerpen.

+ De stadt van Antwerpen is ooc een Hooftstadt van de vier quartieren van Brabandt: soo dat onder heur quartier, Berghen, Breda, Liere, Herentals, Steenberghen ende andere steden ende dorpen begrepen worden. Een deel van dit quartier appelleert in borgerlijcke saken eer t'Antwerpen, dan in de Cancelrye van Brabandt: ende heeft daer en boven noch verscheyden andere bewinden onder heur. + Dit quartier comt gelijck over een met d'andere, voor zijn deel, in alle beden ende schattingen die de Staten van Brabant den Landtsheere verwilligen: ende ghemeynlijck bedraghen hen d'andere aen't gene dat Antwerpen met d'ander Staten verwillight ende besluyt.

+Antwerpen Hooft van een quartier van Brabandt.

+Antwerpen contribueert met de andere.

Maer laet ons nu cortelijck besien, door wat wech ende middel dese stadt besonderlick tot desen hooghen graedt gheraeckt is. Ten aller eersten is dese stadt merckelijck groot gheworden, alsoo ick bevinde, door marckten ende jaermarckten, heur van ouden tyden verleent van heur Landtsheeren, met groote privilegien; ende bevesticht door der Pausen ende Keyseren macht ende genade. Maer Hertogh + Jan de tweede van Brabant heeft door een verbolghentheydt eensdeels de vryheydt van Antwerpen genomen, ende der stadt van Mechelen ghegheven, in't jaer 1300. Niet te min Keyser Hendrick de sevenste van Lutsemborg, heeft haer die gantschelijck wederom ghegheven, in't jaer 1309. Maer Graef Lodewijck van Vlaenderen, den welcken dese stadt als houwelijck goedt verbonden ende te pande verset was van den Hertoghe van Brabandt, heeft den Antwerpenaers die wederom, op een nieuw genomen, in't jaer 1358, ende den Mechelaers wederom ghegheven: door welcke oorsake dese twee steden menichmael teghen malcanderen ten stryde zijn gecomen, ende besonderlijck in het jaer 1410. Maer om cort te maken: eyndelijck zijn met verdrach twee jaermarcten t'Antwerpen gebleven, ghelijck noch nu tegenwoordichlijck, ende de selve, alsoo ick gheseyt hebbe, sterckelijck + gheprivilegieert. Dese privilegien zijn in substantie aldus ghestelt: Als dat een yeghelijck sal moghen comen ende blyven in de stadt, alle den tijdt der vryheyt door: daer na met zijn coopmanschap ende goedt vryelijck wederom nae huys trecken, sonder dat men hem ter saken van schult eenich letsel sal mogen doen, oft yet op hem eysschen in de gantsche reyse over wech. D'eene wordt genoemt + de Pincxtermarckt, mits dat zy veerthien daghen voor Pincxter begint. D'ander de Bamismarckt oft Remeeusmarckt: want zy beghint den tweeden Sondagh naer onser Vrouwen Hemelvaert, comende niet verre van S. Baefs oft S. Remeeus dagh. Elck + van dese jaermarcten duert ses weken lanck, mede rekenende de veerthien dagen verlengs die door oude ghewoonte gebruyckt worden. Nae de vryheydt

+Vryheden van Antwerpen gegheven der stadt van Mechelen.

+Welcke de privilegien der jaermarckten van Antwerpen zijn.

+Wanneer de jaermarckten van Antwerpen zijn.

+Hoe langhe datse dueren.

volght de betalinghe van + wissel ende van depost der voorseyder marckten, te weten, d'een den thiende*n* van d'Oogstmaendt, ende d'ander den thienden van de Slachtmaendt: indien dese betalinghen door den Landtsheere, tot zijn eyghen, oft tot des Coopmans gherief, niet verlengt en worden, welck sint de leste oorloghen dickwils gheschiedt is: Ende de betalinghen van coopmanschap gheschieden een maendt daer nae. Diesghelijcks worden nu ter tijdt t'Antwerpen de betalinghen vande twee jaermarckten ghedaen, die te Berghen op Zoom plegen te gheschieden, te weten van de Coudemarckt, ende van de Paeschmarckt: d'een begint den thienden dagh van Sporckelle, ende d'ander den thienden van Mey: hoe wel die namaels tot den twintichsten verloopen zijn, ghelijck d'andere hier voor: ende heur betalinghe van coopmanschap gheschiedt oock een maendt daer nae. Eer dat wy voorts varen, sullen + wy niet achterlaten in't cort wat te segghen, van een merckelijcke saecke, aengaende de Peerdtmarckten, die oock tweemael s'jaers in dese stadt ghehouden worden: sullen oock wat verclaren van de twee Leermarckten oft Huydmarckten die nae d'ander terstont volghen. D'eerste peerdtmarckt wordt ghehouden in de Quatertemperen van Pincxter, ende duert drie daghen: D'ander oock soo lange duerende, comt op den eersten Woensdach nae onser Vrouwen dagh in de Herfstmaent, tot welcke marckt allerhande peerde*n* met seer groote menichte van alle canten des landts, ende oock van buyten, jae tot va*n* Denemarck toe ghebrocht worden, welck voorwaer lustich is om aensien, ende gerieffelijck om hem selven wel te versien: ende naer den Landtsheere, zijn de Heeren van der stadt d'eerste die hen met peerde*n* stofferen, soo dat wel behoorlijck is. Nae dese twee Peerdtmarckten, volghen + terstondt de Leermarckten oft Huydmarckten, twee oft drie dagen duerende, daer men groote lederen ende huyden van allerley beesten, drooghe, vette ende ghesoutene te coope vindt: niet alleenlijck die binnens landts vallen, maer die t'alle canten van buyten ghebracht worden, bedraghende een groote somme van penninghen. +

+Wanneer de betalingen gedaen werden.

+Peerdtmarckten van Antwerpen.

+Leermarckten.

Ten tweede*n* is dese stadt merckelick grooter, rijcker ende vermaerder begost te worde*n*,

+De tweede oorsake van den rijcdom van Antwerpen.

ontrent het jaer 1503 ende 4, als de Portugaloisen cortelincx te voore*n* met wonderbaerlijcke ende verschromelijcke schipvaerdt ende ghereedtschap Calicut inghenomen hadden, ende midts des Konincx verwillinghe, de speceryen [+] ende drogheryen begosten uyt Indien in Portugael te brenghen (welck een reyse is van sesthien duysendt mylen, ende wordt gemeynlijck binnen den tijdt van ses maenden ghedaen) en*de* voorts uyt Portugael ter marckt in dese stadt over te senden: welcke voorseyde speceryen ende drogeryen eertijdts gehaelt plegen te worden door de Roode Zee tot Baruti, ende in Alexandrien: voorts van de Venetianen te Venegien ghebracht, ende alsoo in Italien, Vranckrijck, Duytslandt ende andere landen des Kerstenrijcks overghevoert ende verbreydt. Maer soo de Portugaloisen desen coophandel aengheveerdt, ende daer nae [+] eenen Koninclijcken Factoor bestelt hadden om hier vast te blyven, heeft hy de Hooghduytsche allengskens tot dese coopmanschap betrocken, en*de* ten eersten de Fockers, de Welsers, [+] de Hoochstetters, ende een weynich voor alle dese Nicolaes Rechtergem, hier voor verhaelt; welck d'aller eerste is gheweest die met den Factoor van Portugael bespreck en*de* coop heeft ghemaeckt aengaende specerye, ende de selver aller eerst in Hooghduytslandt ghesonde*n*: soo dat de Hooghduytsche noch niet wetende vande nieuwe reyse der Portugaloisen, door groote verwonderinge twyfelden oft dese speceryen valsch souden wesen: aenghesien zy ghewoon waren, uyt Duytslandt herwaerts over te senden sulcke speceryen als zy van Venegien te lande hadden ghecreghen. [+] Ter selver tijdt waren hier sommighe treffelijcke huysghesinnen van Spanjaerden, naemelijck van Diego d'Aro, Diego van Sanian, Fernando van Bernui, ende Antonio van Vaglio: soo dat alle de vreemde cooplieden te Brugghe woonachtich, behalven sommighe Spanjaerden die daer bleven, ontrent het jaer 1516, hier zijn comen woonen, d'een den anderen volghende, grootelijck tot schade van Brugghe, ende tot profijt van Antwerpen. D'eerste waren de Gualterotten, daer nae de Buonvisi, voorts de Spignoli, al t'samen huysen van seer grooten bedryve ende handel.

[+]De speceryen quame*n* eertijdts door den wech van Venegien.

[+]Factoor va*n* de*n* Koninck van Portugael t'Antwerpen.

[+]De eerste die in de speceryen te Antwerpen ghehandelt hebben.

[+]Den handel van Brugghe is gecome*n* tot Antwerpen.

Byv. [De welcke oock zijn de Enghelsche Natie Aventuriers ghevolght, die aldaer vaste residentie namen met haren lakenhandel voor Duytslandt diensrelijck.]

[+] Ten derden ende onlangst gheleden, heeft dese stadt begost grooter ende menichvuldigher te worden in't jaer 1542, na den sorghelijcken tocht van den Heer van Longueval ende van Marten va*n* Rossem, de welcke met een groot crijchsheyr midden door het landt trocken: Want de Heeren van den Hove ende [+] die van der stadt dese groote sorgelijckheyt aenmerckende, ende bevroede*n*de dat den grooten ende vermaerden rijckdom der stadt, hoe wel seer verre van alle frontieren der vyanden gheleghen, soude moghen betrecken ende belocken tot roof ende buyt, by wat oorsaecke dattet oock ware, om de stadt met ghewelt te overrompelen ende t'overvallen: hebben t'samen wijsselijck besloten de stadtmueren ende vesten te maecken: welcke behalven de fraeyheydt sulcke versekeringhe geven, dat ontallijck veel volcks van desen ende oock van anderen lande*n* herwaerts met groote menichten zijn comen woonen. Daer en boven hadde 'tvoorseyde crijchvolck veel huysen buyten de stadt afghebrandt, ende was oorsaecke dat die van Antwerpen voorts ooc afbranden de voorstadt ende veel andere wooninghen rontom de stadt:

[+]Tocht van den Heere Longeval op de lande*n* van Brabandt.

[+]Waerom Antwerpen gesterct is.

daer nae werdt een wet ghestelt, + dat by Antwerpen op drie duysent vijfhondert voeten nae, gheen huysen en souden moghen getimmert worden. Deshalven die van buyten in de stadt vertreckende, ende die van binnen altijdt grooter ende machtigher van ghetale ende rijckdom wordende, ende d'aencomende profijt aensiende, hebben begost te timmeren ende te metsen t'alle canten binnen de stadt: alsoo dat men rekent, dat Antwerpen zy van dien tijdt af vermenichvuldicht meer dan met drie duysendt huysen: daer en boven zijnder oock meer dan duysent wederom op een nieuw van den grondt af grooter ende wyder opgemaeckt. Tot dese derde vermeerderinghe heeft seer geholpen d'afneminghe van den coophandel en*de* marckten te Berghen op Zoom, alsoo wy ter behoorlijcker plaetsen van de stadt van Berghen schryvende sullen verclaren. In deser voeghen is de stadt van Antwerpen binnen corte tyden alsoo gegroot ende vermeerdert, dat herwaerts 'tgheberghte, uytghenomen Parijs, geen rijcker noch machtigher en is: ende geeft in menigherley wyse ende maniere den gantschen Nederlanden grootelijck gonste, welvaert ende cracht: ende is sonder twyfel in aller voeghen ende gesteltenissen onder de voornaemste steden van Europa, jae d'aller voornaemste onder alle andere coopsteden der gantscher wereldt te rekenen.

+Verbodt va*n* te bouwen buyten de mueren van Antwerpen.

Antwerpen wordt ghemeynlijck ghehouden + voor een Maeght: want de inwoonders verseeckeren, dat zy heuren waerachtighen Landsheere noyt wederspannich noch afvallich, noyt gheplundert oft gerooft, noyt oock aen heuren maeghdom gheschendt en is gheweest. Wy en vinden voorwaer niet, dat zy heur blinckende suyverheydt, overmidts wederspannicheyt rechtelijck teghen heuren eyghenen Landtsheere, besmet heeft: Maer lesen wel datter verscheyden oproeren tegen de Heeren van der stadt gheschiedt zijn, besonderlijck in't jaer 1476, doen 'tgemeyn volck en*de* voornemenlijck d'ambacht van de Schippers ende van de Bootsghesellen, door seker verbolghentheyt eenen oploop maeckten, rasende met gewapende hant op't Stadthuys liepen, de selve met gheweldt leydende in heur gemeyn huysen, ende voortsvarende met den staet te reformeren, ende de ghevanghene seer straffelijck te vervolghen, ende sommigen het leven te nemen. Niet te min altoos protesterende dit niet ghedaen te zijn tot hinder oft

+Antwerpen ghehouden voor een Maeght.

achterdeel van des Landtsheeren Majesteyt, maer om de voorseyde Heeren van heur misbruycken ende ghebreecken in sonderheydt te straffen.

+ By onsen tijdt (mijn voornemen is te spreken, soo ick heb belooft, aengaende den stant der saecken tot het jaer 1560) zijn hier drie merckelijcke dinghen, d'een verscheyden van d'ander, gheschiedt, de welcke wy met corte woorden sullen verhalen. D'eerste is geweest in't jaer 1542, doen de voorseyde Heer van Longueval ende Marten van Rossem, met een vyandich crijchsheyr onversienlijck zijn overghecomen, ende twee daghen lanck voor de stadt blyven ligghen, met groot perijckel der borgheren, ghelijck wy in onse Commentarien in sonderheyt ghenoech verclaert hebben.

+Drie merckelijcke dingen geschiet tot Antwerpen in onsen tijdt.

+ Het tweede was d'incomste van Prince Philips, nu teghenwoordichlijck Catholijck Koninck, in't jaer 1549, in de Herfstmaendt, doen hy hier quam om toecomende ghesworen Landtsheere te worde*n*: welcke Prince soo veel vreuchts ende troosts gaf, als Longueval ende Rossem droefheydts en*de* vreesen hadden by ghebracht. Dit is voorwaer een Koninckl*ijcke* incomste gheweest, jae soo triomphelijck, dat men wel een heel boeck behoefde, om die wel ende gheschicktelijck te verclaren: ghelijck Cornelis Grapheus, hier voor + dickwils vermaent, Secretaris des eersamen Raedts deser stadt, gheschreven heeft: die ooc vinder ende voortsteller was van veel triomphelijcke dinghen, ende dichter van bycants alle de veersen, devysen ende spreucken die op de triomphpoorten ende op ander lustich geveerdt ende ghereedtschap seer bequamelijck stonden: waer mede hy groote eere behaelt heeft: ghelijck oock de wel gheleerde Steven + Ambrose Schiappalar (om niemanden 'tzyne te benemen) voortsteller vande wonderlijcke triomphpoorte der Genevoisen, met veelderley historyen ende aerdighe pocteryen wel heerlijck ghemaect. De voorseyde Grapheus heeft op zynen boeck desen tytel gheset; *Spectacula in susceptione Philippi Hispan. Principis:* tot welcken boeck ick by bedrage, om niet daer af oft toe te doen: maer begheere alleenlijck van twee dingen in't corte te seggen, die hy achterghelaten heeft: ende slechtelijck, nae onse maniere, met een woordt des Princen eedt te verhalen.

+Incomste va*n* de*n* Prince Philips binnen Antwerpen.

+Cornelis Grapheus autheur der veersen van de incomste des Prince*n*.

+Steve*n* Ambrose Schiappalar.

+ Soo seg ick dan ten eersten, dat de costen ter deser incomsten van de borgers en*de* vreemdelinghen ghedaen, alle dinghen t'samen gherekent, bedroegen meer dan hondert ende dertich duysent croonen: waer uyt wel te mercken is, als Antwerpen alleen soo grooten oncost heeft ghedaen, hoe veel dat dan het heel becosticht mach hebben: aengesien dat het van gelijcke over al seer costelijck te wercke is ghegaen. Maer de heerlijckheydt voorghestelt hebbende: soo en sal ick niet verswyghen de werringhe ende tweedracht die de + vree*m*de natien voortstelden om den voortocht: Eerst hebbe*n* d'Italianen menichmael scherpelijck raedt ghehouden onder malcanderen om met treffelijcke redenen voor alle d'ander natien te gaen: maer bevroedende daer nae, dat Italien gheen een Overhooft alleen en heeft, ende door oneenicheyt, den vreemdelinghen te veel steden onderworpe*n* is, hebben de sake laten stille staen. De Denemarckers ende Oosterlinghen, hebben't den Hooghduytschen toeghegheven. De Spanjaerden wouden + met een nieuw voortstel voor de Hooghduytsche gaen, maer de Keyser heeft hen dit afghewesen teghen heuren wille. De Portugaloisen waren in twist teghen d'Engelsche: maer de Keyser alle saken rypelijck overlegghene, heeft vryelijck 'tvonnisse den Engelschen mede

+Wat dat coste de incomste des Princen va*n* Spangie*n* in Antwerpen.

+Querellen onder de natien om den voorganck.

+De Spanjaerde*n* willen gaen voor de Hooghduytsche.

gewesen: deshalven de Portugaloisen [+] niet te vreden wesende, en hebben in d'ordinantie van d'incomste heur niet willen vertoonen: hoe wel zy nochtans grooten oncost in cleedinge ende andere dinghen hadden ghedaen. De Florentynen protesteerden tegen de Genevoysen, om dat zy hen den voorganck niet en wouden laten hebben: over welcke de Keyser gheen vonnisse en begheerde te gheven: maer om te verhoeden alle ongheschicktheydt van vechterye, beval, dat soo wel d'een natie als d'andere, die beyde rijckelijck verciert waren, ende schier al te peerde, t'huys souden blyven: niet tegenstaende dat de Koninck van Vranckrijck onlangs te vooren in zijn blyde incomste te Lions, tot gunste der Florentynen, naer de Roomsche ordinantie vonnisse ghewesen hadde. Ten derden sullen wy hier verhalen den eedt onderlinghe tusschen den Landtsheere ende die van der stadt ghedaen. Tusschen het dorp van Berchem ende Antwerpen aen de Laserye, dweers over de strate eenen grooten draeyeboom met yser beslaghen, staet, acht hondert ende vijftich schreden verre van de Keyserpoorte. Desen draeyboom anderssins balie [+] ghenoemt, dient ter selver plaetsen tot eenen pael ende uyterste*n* mercksteen des heerlijcken ghebiedts van Antwerpen: gelijck oock buyten alle d'ander poorten der stadt, by ghelijcke wijdde, andere soodanighe draeyboomen staen, ter selver saecken dienende. Hier stont een Capelleken met een triomphpoorte, merckelijck daer toe ghemaeckt, daer de Gheestelijckheyt ende de Heeren van Antwerpen des Princen comste verwachteden: de welcke overghecomen ende met behoorlijcke ceremonien [+] ontfanghen wesende, ginck in de Capelle, ende swoer hooghelijck ten heylighen, belovende na zijns vaders doot, voocht der Heyligher Kercken, ende waerachtich beschermer des Heylighen Rijcx te zijn: ende werdt voor sulck ontfanghen van de Gheestelijcheydt en*de* van den staet van Antwerpen. Na dese voleynde ceremonie gheschiedde zijn incomste, ghelijck voorseyt is, met triomphelijcke heerlijckheydt, en*de* ontallijcke veel brandende tortsen rijckelijck verbreydt, met schoone schutsels van houte ghemaeckt, de gantsche strate door, hoe wel dattet schoon licht dagh was: maer sulck is 'tghebruyck hier te lande, in't ontfanghen van groote Landtsheeren: welck voorwaer seer lustich is om sien. S'ander

[+]Portugaloisen t'onvreden op den Keyser ende waerom.

[+]Limiten en*de* palen der stadt.

[+]Eedt des Princen gedaen aen die va*n* Antwerpen.

daeghs quam de Prince op't Stadthuys, ter + steden daer toe geordineert, recht op't uytsien van de plaetse ter marcktwaerts, ende aldaer in de teghenwoordicheyt des Canceliers van Brabandt, der Staten van Antwerpen, ende der gantscher Ghemeynten des volcks, dede sterckelijck den eedt, nae ghewoonte der Hertoghen van Brabant, op't Euangelieboeck, in deser voeghen.

+Costume van Brabant in't ontfangen van den Prince.

+ Wy Philips, van Goods ghenade Prince van Spangien, van beyde Sicilien, van Hierusalem, etc. Eertshertoge van Oostenrijck, Hertogh van Borgondien ende van Brabant, Grave van Habsborg, van Vlaenderen, etc. sweeren in onse aencomste ende erffenisse, vast ende van weerden te houden de redenen ende rechten der Heyliger Kercken, ende der stadt van Antwerpen ende Marcgraefschaps des Heylighen Roomschen Rijcks, ende generalijck alle heure statuten ende privilegien, libellen, exemptien oft vryheden, ende alle heure rechten ende usantien, oude ende nieuwe: diesgelijck oock de privilegien van onse blyde incomste, van ons den voorseyden Staten van Brabant verleent ende verwillight, sonder eenighe exceptie; ende dat wy in gheener manieren daer tegen en sullen doen oft doen doen, noch in't heel noch in deel: maer dat wy al sullen doen wat een goedt ende wettich Heere schuldich is te doen zyner stadt van Antwerpen, den Marckgraefschappe des Heylighs Rijcks van Roome, ende den goeden ondersaten ende inwoonderen der selver: Alsoo helpe ons Godt ende alle zijn Heylighen.

+Forme van den eedt der Hertoghen van Brabant.

De Magistraten van der stadt swoeren oock zyner Majesteyt, soo hier nae volght.

+ Wy Borghemeesteren, Schepenen, ende staet van Antwerpen, beloven ende sweeren den doorluchtichsten Prince van Spangien, van beyde Sicilien, van Hierusalem, etc. Eertshertoge van Oostenrijck, Hertoge van Borgondien ende van Brabandt, Grave van Habsborg, van Vlaenderen, etc. onsen toecomenden, sekeren ende onghetwyfelden Heere, hier teghenwoordich, als Hertoghe van Brabant ende Marckgrave des Heylighen Roomschen Rijcks, hem huldt ende ghetrou te wesen, ende te doen al wat goede ende oprechte ondersaten heuren waerachtighen ende gherechtighen Prince schuldich zijn te doen. Alsoo helpe ons Godt ende alle zijn Heylighen. Ende het volck gevraecht zijnde oft zy't verwillichden, hebben't blydelijck toegestaen ende voor goedt ende van weerden ghehouden, midts de rechte handt ende de stemme opheffende, na des landts sede. Doen begosten van stonden aen de trompetten ende andere welluydende instrumenten met groote vreucht heuren clanck te geven: ende de Koninclijcke Herauten wierpen op de strate in den griel veel gouden ende silveren munten, daer toe besonderlijck in grooten menichten gheslagen ende ghemunt met eenen nieuwen slach ende druck.

+Eedt der Borgemeesters aen den Prince.

+ De derde merckelijcke saecke is een droef spel gheweest, gheschiedt in't jaer 1554, in de Hoymaendt, by maniere van eenen oploop door sommighe van den ghemeynen volcke. De voornaemste ende grondelijcke oorsaecke deser beroerten was, om dat de Heeren van der stadt een wet hadden ghemaeckt, met behoorlijcke verwillinghe, datmen nerghens ellers binnen de stadt bier en soude moghen brouwen, dan inde Nieuwstadt, ende hadden oock sekere bieren verboden, die de gebueren daer ontrent broudden: deshalven 'tghemeyn volcxken seer ontstelt, groote opsprake maecte. Hier geviel noch by, dat de Keyser begeerde + dat de borghers t'zynen dienste ter oorloghen souden trecken, oft in stede van dien een somme ghelts gheven. Deshalven de herten des ghemeynen volcks van daghe te daghe meer verbitterden teghen de Heeren, ende dicwils van d'een ende d'ander zyde spytighe ende

+Oploop binnen Antwerpen.

+De Keyser wilt dat die van Antwerpen totter oorloghe contribuirt.

dreyghelijcke woorden vloghen, soo dat eyndelijc uyt een cleyn volcxke*n* een groot vuyr ontsteken werdt, in deser manieren. Het gheviel op eenen dagh, dat veel van't gemeyn volcxken qualijck te vrede*n* wesende, op de gemeyn plaetse by het Stadthuys vergadert was, ende clachtich ende twistich werdt met de stadtknechten, soo dat een van dien al geckende ende spottende met sommighe van den gemeynen volcke, seyde: Ghy lieden hebt het segghen, ende de Heeren de daet: want noch desen avondt sal eenen hoop Spanjaerden in de stadt comen, die uwe huysvrouwen sullen beslapen, ter wylen ghy lieden ter oorloghen sult zijn. Dese sotte woorden waren genoech om een groot beroerte te maecken: want de ghene die dit hoorden werden seer ghestoort, ende wouden de handt slaen aen desen stadtdienaer, maer hy nam zijn vertreck in het Stadthuys: deshalven zy meer verweckt tot gramschap, ende den hoop grooter wordende, wouden met gheweldt op't Stadthuys comen: welck gheschiedt soude hebben, en hadde de dienaer niet flucks door een ander poorte de vlucht ghenomen. Door dese beroerte quam de gantsche stadt met der hitte*n* in wapen. Hier sagh men blijckelijck de goetheydt ende stantasticheydt van veel treffelijcke borghers: de welcke siende dat de Heeren gantschelijck [+] verhaet waren, hebben schier 'theel bewindt van der stadt aenghenomen: en stelden terstondt sulcken schick tot alle noodtsakelijckheydt, dat het gemeyn volcxken, welck van natueren haeckt nae quaedt te doen, geen macht en hadde. Onder ander hebben dese eerlijcke borghers een seer fraey middel ghevonden, welck naevolghens ende gedenckens weerdich is: wa*n*t noch in oude noch in nieuwe historyen diesgelijck ghevonden en wort. Te weten, soo de beroerte in de stadt opghestaen was, is 'tghemeyn volck gewapent ende onghewapent gheloopen, om op de groote marckt vergaderinghe te maecken, ende daer wesende met menichten, souden menigherley boose aenslaghen hebben moghen voortstellen tot der gantscher Gemeynten schade. Dese vrome borghers dit bevroedende, wel verselschapt en*de* ghewapent, sonder op de marckt oft ander plaetsen te loopen ghelijck d'andere, ende soomen plach te doen; hebbe*n* haestelijck

[+]Ettelijcke Borgers va*n* Antwerpen regeren de stadt.

met heur gheselschap de eyghen straten van heur quartieren ingenomen ende ghehouden, soo dat daer niemandt door en mocht passeren: ende den gemeynen volcxken, welck verscheydenlijc over al sweefde, met goede woorden ende oock met dreygementen bevolen, na huys te vertrecken. Aldus benemende den oproerighen de oorsaecke van t'samen te vergaderen, ende de gheleghentheydt om quaedt te doen, werdt den oproer ghestilt: voorts om alle occasie arghernisse te verhoeden, werdt haestelijck tusschen de Heeren ende de Ghemeynte een verdrach ghemaeckt, waer door de ordinantie op't bier ghestelt, die den + volcke mishaechde, te niete gedaen, ende oock sommighe andere begheerten toeghelaten ende verleent werden. In deser voegen is door deucht der vromer manne*n* dit groot vyer geluckichlijck uytgheblust, de wapen neder geleght, ende elck wederom nae zijn werck ende handelinghe ghekeert. Maer corts hier nae heeft de Keyser Lazarus Zuendy met eenen grooten hoop Duystsche landtsknechten herwaerts ghesonden, ende terstondt volghden oock de Gouvernante ende andere Heere*n* met de Cancelrye van Brabandt, om bescheedt te weten van de voorgae*n*de beroerte: jae de Keyserlijcke Majesteyt, die deshalven seer vergramt was, soude selve in persoon ghecomen hebben en hadde hem het flercijn niet gequelt ende belet. Als alle saecken wel neerstichlijck oversien ende ondersocht waren, wert de mishandelinghe seer cleyn ghevonden, onder eenen hoop van het ghemeyn volcxken, der welcker drie oft vier ghestraft werden: ende al wat in dese beroerte verwillight ende toeghelaten was, werdt behendichlijck te niete ghedaen, ende het gheschrift doorschrabt: soo dat alle dinghen in heuren voorighen staet bleven.

+Accoort tusschen den Heeren en*de* het volck van Antwerpen.

+ Laet ons nu voortsvarende in't cort besien hoe dese edele stadt geregeert wordt. Eerstelijck heeft Antwerpen voor heuren Heere ende Vorst den Hertoghe van Brabandt, als Marckgrave des Heylighen Rijcks: maer met soo vele ende groote privilegien van outs vercregen, dat zy alsl door heur selven regeert ende bewindet, ghelijck een vrye stadt ende ghemeynen stadt, behouden altijdt den Landtsheere zijn wettelijck recht ende overicheydt. Alsoo dat nae mijn verstandt, dit een maniere van bewindt is luttel verschillende, indien het volcomenlijck onderhouden werde, van de forme ende wyse die de treffelijcke Philosooph ende Historyeschryver Polybius der waerachtigher ende gheluckigher Republijcken gheeft: want hy wilt dat zy vermengt zy met drie staten, te weten Monarchie, Aristocratie ende Democratie: daer de Landtsheere zijn heerschappye, de treffelijckste mannen heur authoriteyt, ende het ghemeyn volck de macht ende wapen behouden.

+Hoedanich de Policie ende Republijcke van Antwerpen.

+ Dit is de ghetemperde maticheyt die de Republijcke der Lacedemonien veel eeuwighe tyden lanck onderhouden heeft, ende is de selve oock die langhen tijdt de stadt van Antwerpen onderhouden heeft, ende voorts gheluckichlijck onderhouden sal, wilt Godt: de welcke altijdt eenen Landtsheere in sonderheydt, ende het bewindt des Edeldoms, met verwillinghe ende macht der Ghemeynten ghehadt heeft. Dit regiment ende bewindt der stadt wordt in drie Leden gedeylt: D'eerste mach nae waerachtighe sin ende daet wel gheheeten worden de Nieuwe Heerschappye, inhoudende den oversten Magistraet van Borghemeesters, Schepenen, Tresoriers ende Ontfanghers. Het tweede lidt sullen wy noemen de Oude Heerschappye, in heur begrypende alle de ghene die eertijdts Borghemeesters oft Schepenen zijn gheweest, ende die nu teghenwoordichlijck in de cleyne Magistraet

+Leden der heerschappye van Antwerpen.

dienen: Het derde wordt ghenoemt + de Borgherye, oft Poorterye, inhoudende sesentwintich Capiteynen van de Borghers, + uyt de derthien Wijcken der stadt, met vier Hoofden van Edelmannen, Hooftmannen ghenoemt. Het vierde de Dekenye, begrypende vierenvijftich Dekenen der sevenentwintich ambachten van Antwerpen. Dese vier Leden maecken het corpus, lichaem ende staet van der stadt: hoe wel sommighe willen segghen, datter maer drie Leden en zijn, reeckenende het tweede ende derde voor een: dies aengaende is een seer oudt gheschil, welck noch op den dagh van heden niet ghesticht en is: maer men gaet nu ghemeynlijck daer mede te wercke, als oft vier Leden waren. Laet ons hier, eer dat wy voort varen, wat in sonderheydt segghen van heur verkiesinghe ende officie. Dese Magistraet oft + Raedt wordt alle jaer ten eersten ende ghewoonlijck ghecosen in de Mey, hoe wel de privilegien inhouden dattet in de Slachtmaendt op Sint Andries dagh moet gheschieden: ende wordt ghedaen in dese naevolghende maniere. De Heeren van der stadt die daer teghenwoordich zijn, noemen negen Edelmannen die hen weerdich duncken te wesen tot desen graet: ende de Hoofden oft Overste der derthien Wijcken van der stadt noemen ander neghen, t'samen comende tot achthien: daer by worden de teghenwoordighe oude Heeren gestelt, oock in ghetale van achthien, ghelijck de nieuwe: want de Buytenborghemeester en wort hier onder niet begrepen: soo datter in't heel sesendertich Edelmans zijn, om nieuwe Heeren van der stadt te wesen: der welcker namen nae het Hof ghesonden worden, daer de verkiesinghe + moet gheschieden: ende als de Landtsheer oft zijn Stadthouder met zynen Raedt, de ghestaltenisse der mannen ghesien ende overleght heeft, soo neemt hy daer uyt de keur: maer en mach over de helft van de voorgaende Heeren niet veranderen: noch oock twee Broeders oft Neven insetten: ende doet de vercondinghe in dese naervolghende maniere: Hy sendt in de stadt twee Commissarissen, de welcke Ridders van het Gulden Vlies, oft ten minsten Baenderheeren van Brabandt moeten zijn, ende met hen den Cancelier van Brabandt. Dese Commissarissen t'Antwerpen ghekomen zijnde,

+Welck lidt de borgerye is.

+Dekenen, Hoofde*n* der ambachten in Antwerpen.

+Op wat tijt de Magistraten in Antwerpen ghecoren werden.

+Het comt den Prince toe de Magistraten te bevestigen.

doen den Raet op't Stadthuys versamelen, ende naer sekere ceremonien, verclaren daer terstont, welck de nieuwe Heeren ende Schepenen in dat jaer wesen sullen, noodtsaeckelijck bevestighende de helft van d'andere des voorleden jaers; ghelijck hier voor gheseght is. Dese nieuwe Heeren hebben privilegie ende volle macht, de Borghemeesters te kiesen: niet te min, aenghesien de Landtsheere ghewoon is twee te recommanderen nae zynen sin, soo laet men dat t'zyner belieften, indien zy't behoorlijck moghen wesen. Voorts alle betamelijckheydt onderhoudende, kiesen de voorseyde Heeren van der stadt den Binnenborghemeester uyt heur ghetal, ende den Buytenborghemeester uyt het ghetal der ouder Heeren, oft der voorgaender. Aldus wort de overste Magistraet oft Raedt ghecosen ende ghemaeckt: inhoudende (ghelijck voorsegt is) twee Borghemeesters ende achthien Schepenen, mede begrypende onder dit ghetal der Binnenborgemeester, die oock Schepen is, want alsoo worden teghenwoordichlijck de Heeren van der stadt geheeten: Welcke in dit jaer van tsestich dese naevolghende zijn geweest: Ten eersten Jan van Schoonhoven, Ridder, Buytenborghemeester; Niclaes Rococks, Ridder, Binnenborghemeester; Jan Geeraerdts van den Werve, Constant van Halmale; Hendrick van Berchem, Niclaes Rococks voorseght; Anthonis van Stralen; Jan Hendricks van den Werve; Jacob van der Heyden; Jan Wolfaert ende Coenraedt van Vaglio, al Ridders; Jacob Houtappel; Hendrick van Etten; Jan van Halen; Symon l'Hermite; Reynier va*n* Vrsel; Jan vander Heyden, Jan vander Meeren; Pauwels Schuermans, ende Jan de Herde, Schepenen.

Borghemeester is een [+] Duytsch woordt, soo veel te seggen, als Meester oft Hooft der Borghers, in't Latijn eyghentlijck *Consul* geheeten: Niet teghenstaende wat dat sommighe andere clappen oft beuselen. Schepen dunckt my te wesen een oudt Fransoys woordt, niet teghenstaende het uytlegsel ende bedietsel dat ick anderssins heb ghelesen: want d'outste ghedenckenisse die ick van desen naem vinde, is in Sabellico, [+] de welcke schrijft, dat Karel de Groote in Vrieslandt sekere heymelijcke Richters bestellende ter saken van Religie, die haestelijck ende sonder proces de Ketters executeerden, [+] de selve Schepenen noemde. Oock vinde ick in de Cronijcken van Vranckrijck, dat als Koninck Philips de tweede, toegenaemt [+] Augustus, tot de Cruysvaerdt van Hierusalem trock, in het jaer 1189, liet te Parijs in't bewindt seven mannen, de welcke hy Schepenen noemde, ghelijck noch op den dagh van heden te Parijs ende in veel meer ander Fransche steden die van den Raedt; ende dese moghen in het Latijn ghenoemt werden *Senatores.*

[+]Wat Borghemeester beteeckent.

[+]Siet *Sabellicum AEnead. 7.*

[+]Schepen is een Frans woordt.

[+]Philippus Augustus stelde de Schepenen in te Parijs.

[+] De voornaemste ende hooghweerdighste Borghemeester wordt geheeten Buytenborghemeester: want zijn officie besonderlijck is, buyten te reysen, ende met den Hove ende Staten des landts de toevallende saken te handelen. D'ander wordt de Binnenborghemeester [+] ghenoemt: aenghesien zijn ampt eyghentlijck is, binnen de stadt te blyven, besonderlijck sorghe te dragen voor't regiment ende bewindt der selver, ende borghers ende vreemdelinghen te verhooren. Dese hooghste Magistraet heeft seer groote macht in de gantsche Republijcke, ghelijck hier nae achtervolghens blijcken sal. Maer aengaende [+] justitie ende gherecht, sitten hier twee Stadthouders des Landtsheeren, d'een over saken den lyve aengaende, d'ander over borgherlijcke: welcke officien de Landtsheere ghemeynlijck gheeft heur leven lanck te bedienen, ende gaen alle d'ander Magistraten te boven in weerdicheydt.

[+]Ampt des Buytenborghemeesters binnen Antwerpen.

[+]Schuldighe plicht des Binnenborgemeesters.

[+]Hoedanich de Richters va*n* Antwerpen in des Princen naem.

De Stadthouder van saken den lyve aengaende, + die hooghst gheeert ende gheacht is, wort eygentlijck ende besonderlijck Schoudheydt geheeten: maer want hy in desen staet gherechtich ghebiedt heeft in seker dorpen hier by liggende, die't Marckgraefschap van Ryen maken, den Marckgraefschappe des Heylighen Rijcx toebehoorende, soo heeft hy mede den tytel van Marcgrave va*n* Ryen, ende heet oock gemeynlijck Marckgrave, in Fransoys *Marquis,* tot onderscheydt van zynen Stadthouder, die gemeynlijck Schoudheydt genoemt wordt, ende van Erasmus in Latijn, *Quaestor Parricidij.* Boven desen Stadthouder heeft de Marckgrave veel ander Dienaers, die al t'samen oock den Landsheere bekennen ende eedt doen. Zijn officie is, de quaetdoenders te doen vanghen, justitie ende recht vanden oversten Magistraet te begheeren, voorts de ghewesen sententien ende vonnissen ter executien te stellen: ghelijck hier na ter behoorlijcker plaetsen, breeder verclaert sal worden.

+Den criminele*n* Stadthouder seer gherespecteert tot Antwerpen ende zijn ampt.

De Stadthouder van borgherlijcke saken + wordt Amman ghenoemt: de welcke ten gesetten plaetse ende dage ter Bancken sit daer de borgherlijcke saecken bedingt worden: ende zijn officie is, de Heeren te sommeren ende te manen om recht te doen, ende vonnisse te wysen, op costen van onghelijcke; ghelijck wy hier na sullen segghen, ende moet oock de sententien oft vonnissen executeren ende volbrenghen.

+Civile Richter en*de* zijn ampt.

De overste Magistraet heeft veel treffelijcke Officieren: maer wy sullen alleenlijck van de voornaemste spreecken: Heeft ten eersten twee Tresoriers oft Penninghmeesters, ende eenen Ontfangher: de welcke een vernoeghe + des volcks tot drie jaren worden vercoren, op de naevolghende maniere. De Heeren van der stadt ten selven tyde dienende, kiesen drie Edelmannen van de Heeren, die te vooren lest ghedient hebben, ende senden heur namen in gheschrift over, den Dekens van d'Ambachten, die oock deshalven versamelen, ende kiesen met meeste keurvoysen eenen van dese drie oude Heeren, die hen goedt dunckt, tot overste Tresorier: Maer daer teghen in de verkiesinghe van den anderen Tresorier, kiesen de

+Hoe de*n* Tresoriers vercoren werden.

voorseyde Dekens drie van de treffelijckste borghers van der stadt, ende gheven heur namen den Heeren over, die eene*n* van desen uytnemen tot tweeden Tresorier. Diesghelijck in't maecken van den Ontfangher, kiesen de voorseyde Dekenen drie van de deghelijckste borghers van heuren ambachten, ende gheven heur namen den selven Heeren over, de welcke eenen tot Ontfangher kiesen tot heurlieder vernoeginghe. Aldus worden de voorseyde drie Officiers ghemaeckt ende ghecosen.

+Welck het ampt des Tresoriers is.

+ Des Tresoriers ampt is, den schat der Ghemeynten te besorghen ende te bedienen, het incomen te doen inbrenghen, ende de ghemeyne schulden te doen betale*n*, met wete van Borghemeesters ende Schepenen. Nu teghenwoordichlijck zijn in dese officie Dierick van Werve, Ridder; ende Gheeraerdt Gramaye.

+Wat de Ontfanger is, ende zijn ampt.

+ De Ontfangher is, om soo te spreken, als Cassier, gheeft uyt ende ontfangt nae dat de Tresoriers schicken ende bevelen: maer mach ghemeyne dinghen uyt zy selven betalen: ende houdt de boecken ende rekeningen. Nu ter tijdt is Ontfanger Christoffel Pruynen.

+Wat Pensionarissen zijn, ende heur ampt.

+ Oock zijn hier twee Pensionarissen; welck een Latijnsch woordt is, ghenomen van pensioen oft salaris die dese ontfangen. De Pensionarissen zijn ghemeynlijck Doctoren oft Licenciaten, wel gheschickt ende vervaren in het bewindt, deshalven den Heeren van der stadt bystaende ende raedt gevende: ende indien eenighe sware saecke overcomt, moghen zy hen beraden met andere, ende heuren raetslach den Heeren verclaren: ende in't cort geseght, zy hebben bycants de selve officie, als de ghene die in de rechten *Syndici* ghenoemt worden: want zy solliciteren ende beneerstigen de saecken van der stadt, ende alst te passe comt, voeren het woort binne*n* ende buyten. Ende als de Buytenborghemeester met den Hove ende met de Staten des landts eenighe treffelijcke saecke gaet uytrichten, voert hy altijdt eenen Pensionaris met, om te beraden, schriftueren te maecken, ende het woordt te voeren. Nu ter tijdt zijn in desen graedt Jan Gielis Doctoor, ende Jacob van Wesembeeck.

+De vier Greffieren van Antwerpe*n*, ende haer last.

+ Hier zijn vier Greffieren, welcken naem schijnt te comen van het Griecks woort γράφειν, dat is, schryven: want heur voornaemste officie is, alle sententien oft vonnissen, ende andere acten oft rechtshandelen der Borgerlijcker rechten, te schryven ende t'onderteeckenen: d'aenspraecken ende antwoorden van twistighe partyen in de ghemeyne Registers te stellen, de processaeken te bewaren, ende requesten ende andere saken gade te slae*n*. D'een is nu Cornelis Dijck, d'ander Joachim Polites, de derde Adriaen Dijck, ende de vierde Wilhelm Martini.

+Vier Secretarissen.

+ Vier Secretarissen, bedienen in't afwesen der Pensionarissen bycants de selve officie: houden daer en boven den cleynen Seghel: maecken de instrumenten, ende brieven van vercoopinghen, voorwaerden, ende dierghelijcke saecken, onderteeckenen oock de acten van recht in't criminel. Nu teghenwoordichlijck zijn in dienst Alexander Grapheus, Jan van Halle, Jan van Asseliers Doctoor, ende Hendrick Moy. Dit zijn de voornaemste Officiers. Daer zijn oock noch Examinateurs, Schryvers, ende verscheyden ander minder Dienaers, ghelijck de Langhe roede, de vier Corte roede*n*, Boden ende meer ander, die wy in't gemeyn laten doorloopen, om der cortheydt wille.

+Wat officien de Borghemeester maecken mach.

Dese overste Magistraet der stadt kiest + daer nae, door hem selven, sonder tegenwoordicheydt oft verwillinge der Comissarissen des Hofs, alle jare de minder Raedt: Kiest ten eersten uyt het ghetal der Dekenen van d'Ambachten der stadt, twaelf Raedtsmannen, van de gheschicktste ende bequaemste. Maer alle de sevenentwintich Ambachten en hebben dese weerdicheydt van Raedtsmanschap niet:

want daer zijn sommige van seer nederen staet, ghelijck de arbeyders, dragers ende andere dierghelijcke: ettelijcke hebben't alle drie, d'andere alle twee jaren, na den staet van het ambacht. Maer de Schippers, de + Meerssen*i*ers, ende de Hoveniers, als d'oudtste en*de* voornaemste, hebben t'elcken jare doorgaens eenen Raedtsman van den ambachte. Welcke Raedtsmannen alle Maendaghe by de Heeren van der stadt, in den Raedt deghelijck ende heerlijck comen sitten, om de requesten der supplianten, ende andere saecken de Policie ende Ghemeynte aengaende, die ten selven daghe voorcomen, te verhooren, ende heur meyninghe in alle ghevalle vryelijck te seggen. Indien zy oock ergens eenich quaedt gherucht, oft yet anders der ghemeyner welvaert aengaende, hooren, dat den Rade ghewaerschouwt behoort te worden, 'tselve doen zy seer vlytichlijck: maer in ghewichtighe saken, wort den grooten oft breeden Raedt versamelt, ghelijckwy hier nae sullen verclaren.

+De oudtste ambachten der stadt van Antwerpen.

De selve Magistraet verkiest oock den + Raedt van der Hallen, inhoude*n*de twee Gilddekens als Hoofden, twee Weerdeyns, ende acht Oudermans; waer af de twee gheweest moeten hebben Schepenen van den oversten Raedt: voorts eenen Greffier, ende ander Officiers. Voor dese Heeren comen alle de twisten ende saecken van wolle, allerley wollewerck, oft der wollen eenichsins aengaende, als Lakenen, Camelotten, Sargien, Tapisseryen, Alluyn, Weedt, Meecrappe, ende diergelijcke: maer d'appellatien comen voor den hooghsten Raedt. Nu ter tijdt zijn hier Dekenen Lancelot van Vrsel, Jacob van Berchem: Weerdeyns Marck Schoit, ende Dominicus de Herde: Schepenen Cornelis de Wyse, Wilhelm Schoit, Gommaer va*n* Halmael, Peeter van Liere, Jan van der Noodt, Jan de Pape, Gielis van Martselaer ende Niclaes de Voocht.

+Hoedanich de Magistraet van der Halle, ende zijn ampt.

Oock kiest de voorseyde Magistraet twee + Keurmeesters, die in Latijn mogen genoemt worden *AEdiles Curules:* dese moeten te vooren Schepenen gheweest hebben: tot welcke twee de derde inghestelt wordt van de Lantsheere. Deser officie is besonderlijck sorghe te

+Keurmeesters, wat Magistraet, ende haer last.

draghen van lijfneeringhe ende eetware, ende toe te sien dat het broodt met behoorlijck ghewicht, wijn ende bier ten betamelijcken pryse, ende vleesch ende ander eetware versch ende oprecht vercocht worde. T'saterdaeghs, welck den voornaemsten marcktdach is, stelt de Keurmeester het ghewicht van't broodt de gheheele weke door na den prijs van't Graen ende Koren, soo het dien dagh gheldt: ende in dien hy over al in de backeryen omgaende, oft anderssins, bedrogh oft ghebreck bevindt, neemt boete ende breucke daer af. De selve Keurmeester ten voorseyden marcktdaghe wederom op't Stadthuys comende, teeckent daer in eenen ghewoonlicken boeck den prijs van Graen ende ander dinghen, om de prysen van de voorleden jaren vervolghens te moghen sien, ende daer nae voorsichtichlijck in veel saecken te moghen handelen. Maer behalven op ghemeyn broodt, wijn ende bier, en wordt gheenen prijs op vleesch oft ander eetware geset: welck sonder twyfel een groot misbruyck is: want hoe wel hier overvloedt van alle dinghen is, nochtans ist al dier: ende zy ontschuldighen heur, midts het ghetal ende menichte der vreemdelinghen.

+ Daer en bove*n* kiest hy vier Richters over der Weesen saecken, waer af de twee moeten Schepenen zijn gheweest: dese worden Weesenmeesters gheheeten, want zy gheheelijck de voochdye en*de* beschermighe der Weesen hebben.

+Weesmeesters ende heure*n* staet.

+ Verkiest oock alle jaer vier Richters ende eenen Greffier, om injurie, smaet ende vyantschap te slichten: de welcke deshalven Peysmaeckers gheheeten worden.

+Wat de Peysmaeckers t'Antwerpe*n* zijn.

Oock kiest hy alle jaer twee Aelmoesseniers, om 'tgetal van viere te ververschen, die ghewoonlijck dese officie bedienen, wel ghestaedde ende rijcke borghers van der stadt, de welcke daghelijcx wel neerstichlijck ende ghewillichlijck d'aelmoessen in de kercken ende + over al omhalen, besonderlick op hooge feestdaghen: en*de* al wat hen om Goods wille wort ghegheven (welck meer dan dertich duysent ducaten jaerlijcks bedraecht) 'tselve deylen zy uyt, nae heur ghewoonlijcke ordinantie, ende nae heur conscientie ende goedtduncken, den armen mensche*n*, de*n* Gasthuysen, Goodshuysen, ende anderen plaetsen der stadt, ende doen voorwaer heylighe wercken van barmherticheyt; zy verschieten altoos een goede somme van penninghen van heur eyghen goedt, om in der noodt uyt te reycken. Soo dat met dese versieninghe ende met het ghene dat veel godtvruchtighe en*de* rijcke lieden in heur dootbedde by testamente maecken ende achterlaten, voorts oock met seker incomen daer toe bewaert, de arme menschen in sulcker voegen versien worden, dat men hen verbiedt achter strate te loopen bedelen, ende 'tvolck te quellen, uytghenomen sekere feestdaghen, tyden ende uren. Daer en boven houden ende voeden + dese Aelmoesseniers tot eenen sekeren ouderdom, ontrent twee oft drie duysent armer menschen kinderen, ende ander onnoosele, die hen ghegeven worden, de welcke zy verscheyden oeffeningen ende ambachten doen leeren, ende soo wel de knechtkens als de meyskens, deuchdelijck, loffelijck ende eerlijck metter tijt bestellen ende besteden.

+Policie op de toesicht der armen.

+Arme kinder*en* t'Antwerpen onderhouden, ende hoe vele.

Dese selve overste Magistraet maect oock voor twee naeste jaren, uyt elcken wijck van + der stadt, twee Capiteynen, Wijckmeesters ghenoemt: ende want daer derthien wijcken zijn, soo comt 'tghetal van de Wijckmeesters tot sesentwintich toe. Boven de welcke den Raedt noch vier Edelmannen van der stadt gheeft, ghenoemt Hooftmannen, als Overhoofden ende Beschermers, die den Wijckmeesters behulpich ende gunstich zijn daer't noodt is, voeren oock het woordt voor hen in den Raedt, ende doen meer ander diensten: soo dat desen staet voorwaer in veel dinghen wel

+Capiteynen der Wijcke*n*, ende hoe die gecoren werden.

ghelijckt by d'authoriteyt van d'oude *Tribuni plebis* te Room, indien gheoorloft is 'tgroot met het cleyn te verghelijcken. Boven de voorseyde Hooftmannen, heeft noch elcken wijck twee andere Edelmannen voor Overste, die in alle de treffelijckste voorvallende saken de*n* Wijckmeesters bystandich ende behulpich zijn: Aldus maecken dese sesentwintich Capiteynen met heur Overhoofden, het derde lidt van den staet der stadt. Maer hoe wel elck van dese Capiteynen ghecosen wort voor twee jaren, nochtans gaet men alsoo te wercke, dat alle jare de helft verandert wort, op dese maniere: De derthien van dese sesentwintich Wijckmeesters (waer af voor elcken wijck een is) die alreedt twee jaren ghedient hebben, moeten als heuren tijdt uyt is, in gheschrift den voorseyden oversten Magistraet overgheven een seker ghetal van mannen uyt heur quartieren, bequaem ende gheschickt tot dese officie: uyt welcken getale de Heeren door heur eygen authoriteyt daer nae derthien kiesen voor de twee toecomende jaren, ende dit wordt jaerlijcks aldus ghedaen, om dat de oude blyvende, de nieuwe aencomende doorgaens onderwysen souden. D'officie van dese sesentwintich Capiteynen met [+] heur Hooftmannen, is, besonder goede rekeninghe te houden van de weerbaer mannen die in heur quartier zijn, ende die te vergaderen ende t'samen te brenghen alst noodt is: Ende de Borgers van dese Wijcken zijn verbonden hen te wapenen t'allen versoecke, ende t'allen tyde by daghe ende by nachte daer hen bevolen wordt te volgen met haer banieren ende vendelen: soo dat het een seer treffelijcke officie is, en*de* het derde lidt van den staet van Antwerpen, alsoo voorseyt is. Elck van dese Capiteynen heeft zijn Hondertste mannen, ende de Hondertste mannen heur Thiende mannen ende ander Rotmeesters, met seer goeden ende wel onderhouden schick.

[+]Welck den last der Hooftmannen ende Wijckmeesters is.

Noch maeckt de selve overste Magistraet [+] alle jaer de vierenvijftich Dekenen van de sevenentwintich Ambachte*n* der stadt, wesende 'tvierde en*de* leste lidt van den staet, alsoo voorseydt is: ende worden vercosen aldus: Het volck van elck ambacht in sonderheydt vergadert ter ghesetter plaetsen, kiesen daer onder malcandere*n* ses van de voornaemste ende

[+]Van wie de Dekenen der Ambachten gecoren werden.

bequaemste uyt den hoop, ende gheven die in gheschrift over den voorseyden Magistraet, die nae zijn beliefte twee kiest uyt elcken ambachte. De ghene die aldus vercoren worden, zijn Dekens ende Hoofde*n* van dat ambacht, voor een jaer: maer dese verkiesen noch twee andere voornaemste van den ambachte, tot hulpe ende bystant, die oock het selve Dekenschap bedienen, ende doen mede in des Borghemeesters handt den eedt van ghetrouwicheydt ende ghediensticheydt. D'officie van + dese Dekens ende Bystanders is, mede te comen in de vergaderinghe alsmen ghemeynen Raedt houdt op't Stadthuys, om met d'ander Leden te traeteren, en*de* t'samen te beraden: toe te sien, dat de gene die in't ambacht comt, by proeve bequaem ende oprecht zy: ee*n*drachticheydt onder malcanderen te beneerstigen: kennisse te hebben van schulden ende wederschulden, minnelijck verdrach te maken, ende met redene te beschermen van allerley gheweldt. Nu tegenwoordichlijck zijn dese Ambachten ghescheyden in sevenentwintich deelen: ende onder elck deel worden veelderley ambachtslieden begrepen. Het oudtste Ambacht + ende voor alle d'ander gae*n*de, is d'Ambacht van de Schippers, den welcken 'tmeeste deel van de schepen toebehooren, die men ghemeynlijck voor de stadt siet ligghen, altijt bereet ende toegerust, niet alleenlijck om herwaerts ende derwaerts binnenslandts, oft in Enghelandt te varen, maer oock in alle andere landen. Het machtichste van rijckdom + is het ambacht van de Meersse, inhoudende alle Cooplieden, Constenaers, ende Ambachtslieden, die gouden, silveren ende syden laecken, wollen laecken ende ander doeck uyt snyden, ende allerley dinghen met mate ende ghewichte van de cleyne waghe vercoopen.

+Welck het ampt van de Dekens der ambachten.

+Het ambacht der schippers is het oudtste.

+Meersseniers ambacht is het rijckste.

+ De Hoofden van d'Ambachten zijn verbonden ten eynde van heuren dienst, rekeninghe ende bewijs te doen van heur bedieninghe, in de teghenwoordicheydt van twee Schepenen ende eenen Secretaris: Ende in ghevalle yemandt van den ambachte over dese Hoofden claechde, oft datter eenighe ongheschicktheyt gheschiedde, soo doen dese Schepenen heur neersticheyt om daer toe te sien, ende 'tgeschil te slissen: maer als zy 't niet en conne*n*, oft oock niet en willen bescheeden, soo brenghen zy't voor den Raet van der stadt, die terstont daer toe siet. Dit zijn de voornaemste Magistraten ende Officieren der stadt, die d'opperste Magistraet maeckt ende gheeft. Daer woden noch sommige andere minder ende van cleynder weerden door hem ghegheven, daer ick hier niet af en spreke.

+Deke*n*s zijn ghebonden rekeninghe te doen.

+ Daer en boven worde*n* hier (onder veel andere) seven van de oudtste ende voornaemste gesworen Medicijnmeesters van de stadt geloont: waer af de twee leste schuldich zijn ter weken twee oft driemael in de Gasthuysen te gaen, om de crancke met vlyticheyt en*de* Christelijcke liefde te besoecken ende te ghenesen. Nu teghenwoordichlijck zijn in dit getal Seger Cobleger, Cornelis Spierinck, Jan Gorop van Beke, Lambert Wouters van Rithuysen, Geeraerdt van Berghen, Lambrecht van Tuylt, ende Peeter Caoule. Oock zijn daer seven gesworen ende gheloonde Chirurgijns, de welcke van ghelijck schuldich zijn, te sekeren tyde ende stonde in de Gasthuysen te gaen, om met heur bystant de crancke menschen te dienen ende te helpen. Daer + en bove*n* heeft de stadt Meters, Landtmeters, Timmerlieden, Metsers, Slotemakers, ende andere bequame ende getrouwe werckliede*n*, gheschickte, ghesworene en*de* geloonde Vroedevrouwen, om in alle dingen ghetrouwen ende ghereeden toevlucht te hebben.

+Medicijns geloont van de stadt.

+Ghesworen werckliede*n*, ghegagiert va*n* de stadt.

Noch heeft de stadt boven dien, ses Gheselschappen [+] oft Broederschappen, hier te lande Gilden ghenoemt: die elck nae de leste insettinghe, twee hondert mannen inhouden, daer toe van de Hooftlieden vercoren zijnde: die sulcke borgers daer toe ontbieden, als hen goedt dunckt, met soodanige authoriteyt, dat de ontbodene sonder wettelijcke oorsaecke, gheenssins en mach weygheren. Van dese ses Gilden zijnder twee van den Voetboge: d'een van den ouden, ende d'ander van den nieuwen; twee van den Handtboghe, een van de Handtbusse, ende de seste van't Slachsweert met beyde handen: maer de voornaemste is die van den ouden Voetboghe, de welcke (soo wel van dese stadt als van andere in Brabandt) hebben heur Hertoghen, ter tijdt als zy anders gheen Vorstendommen en hadden en*de* cleyn van macht waren, gedient tot Gardeknechten ende Artchiers: te weten, als de Hertoghe woude van Antwerpen na Bruyssel reysen, soo verselschapte hem de voorseyde Gilde van den ouden Voetboghe van Antwerpen, tot de naeste stadt, naemelijck Mechelen: ende de Gilde van Mechelen voorts tot Bruyssel toe. Overmidts welcke diensten zy van heur Landsheeren veel gratien en privilegien vercregen hebben: jae souden indien noch op den dagh van heden sulcks van henlieden versocht werde, den selven dienst doen. Elcke van dese voorseyde Gilden kiest selve twee Dekene*n* tot Hooftlieden*n*, met heur Stadthouders, die van den Raedt der stadt bevesticht worde*n*. Hebben daer en boven tot Beschermheer eenen Edelman vander stadt, den [+] welcken zy Hooftman noemen. Die van de Handtbusse hebbe*n* Heer Lancelot van Vrsel: ende die van den Slachsweerde Heer Hendrick van Berchem: welcke beyde heur leven lanck 'tHooftmanschap houden. De twee Gilden van den ouden ende nieuwen Voetboghe, hebben altijdt tot heuren Hooftman den Buytenborgemeester: ende d'ander twee voorseyde den Binnenborgemeester. Voorts [+] maeckt elcke Ghilde alle jaer eenen Koninck uyt heur geselschap die't Hooft van allen is: ende de ghene is Koninck die met Voetboge, Handtboge oft Handtbusse in't openbaer ten ghesetten daghe het teecken, welck eenen houten Papegay is, op een lange stange seer hooge verheven staende, af schiet: ende van d'ander is de gene Koninck die met de wapen ten ghesetten daghe openbaerlijck de beste proeve doet. Als de Koninck ghemaeckt is, hou-

[+]Broederschappe*n* der wapenen binnen Antwerpen.

[+]Beschermers vande Broederschappe*n* der wapenen.

[+]Wien het gevalt Koninc te zijn.

den zy groote maeltyden en*de* bancketten, meestendeels ten coste van de selve Ghilde oft Broederschap die van oudts seker incomende goeden ende renten heeft. Dese Koningen beginnen zy te maken, den eersten Sondagh nae Sint Jansmisse, ende varen alsoo voorts van Sondaghe te Sondage, tot dattet al gedaen is, welck een goede wyle tijdts duert. Voorts oeffenen zy hen op Heylighdagen, in sekere groote Hoven, van de Ghemeynte daer toe bestelt, Schutterhoven ghenoemt; met wapenen van heur conste; spelende om prysen van eeren, ende dierghelijcke, welcke zy daer nae met malcanderen blydelijck ghenieten. + Deser voornaemste officie is, wacht te houden aen de vesten, poorten, ende andere noodtlijcke plaetsen van der stadt, als buyten eenich gherucht is van vyanden, oft binnen eenich quaedt vermoedt van muyterye, oploop, oft andere ongheschicktheydt. Alle de Gildebroeders zijn ingheboren borghers, ende sommighe wel ghestaedde vreemdelingen: maer niemandt en mach Gildebroeder worden, hy en zy van twintich tot tsestich jaren oudt, ende sonder smette van laster oft schande. + Noch zijn hier de Ghilden oft Broederschappen van de Besnydenisse: van onser Vrouwen Capelle, van't Heylich Cruys, ende meer andere voor verhaeldt.

+Ampt van de Broederschappe*n* der wapenen.

+Andere Broederschappe*n* van Antwerpen.

+ Boven alle dese heeft Antwerpen drie Gilden van Rethorijcke genoemt, te weten Violiere Goudtbloeme ende Olijftack, de welcke dienen om in sekere tyden ende gheleghentheden, in heur openbare bestelde plaetse, 'tvolck t'onderhouden ende vrolijck te maecken met Comedien, Tragedien ende ander historien, met lustighe, rustighe ende stichtende byspelen, ghedichten ende refereynen, volgende hier in de Griecken ende Romeyne*n*, daer men veel goede ende oorboorlijcke dinghen uyt mach + sien ende leeren. De voornaemste ende outste van dese voorseyde drie Gilden is de Violiere, in de welcke meestendeels al Schilders zijn, die in alle heur wercken bescheedt ende ghetuyghenisse geven van heur scherpsinnicheydt + ende verstandicheydt. Maer aenghesien de conste der schilderyen een treffelijcke saecke is, aengaende profijt ende eere; niet alleenlijck t'Antwerpen, ende te Mechelen, daer het een ambacht is seer groot van weerden; maer oock de gantsche Nederlanden door: soo dunckt my behoorlijck ende betamelijck te wesen hier ettelijcke te noemen vande ghene die in dese landen de conste meest hebben verbreydt ende verciert, waer af sommighe noch leven, en*de* sommighe overleden zijn. Ten eersten seg ick, dat in dese landtschappen alleen meer Schilders zijn van allerley wyse ende conste, da*n* in veel ander Provincien tseffens: ende ghelijck 'tghetal ende d'oeffeninge groot is, alsoo zijn ende hebben gheweest seer groote meesters van conste*n* ende vonden. De + voornaemste ende vermaerdtste, by onsen tyden ghestorven, zijn geweest, Jan van Eyck, die (ghelijck Georgius Vasarius Aretinus in zijn schoon boeck van d'excellente Schilders vertelt) ontrent het jaer 1410 d'olyverwe gevonden heeft, welck een treffelijck dinck is in dese conste, want het bewaert de verwe + schier tot in der eeuwicheydt: ende en is noyt by menschen ghedenckenisse ghevonden gheweest, daer men kennisse mocht af hebben. Dese heeft zijn stucken en*de* wercken van schilderye ghesonden in Italien aen den grooten Alfonse Koninck van Napels, aen den Hertoghe van Vrbin ende andere Princen ende Vorsten, die seer hoogh gheacht werden, deshalven de groote Heere Laurens van Medicis oock zijn deel daer af creech. Men vindt + onder andere zyne stucken hier te lande, te Gent in Sint Bavens kercke, een seer schoone tafele van de triomphe des Lams Goods, hoe wel sommighe oneygentlijck dat noemen van Adam ende Eva, welck in der

+Drie Camers van Rethorijcke binnen Antwerpen.

+Hoedanige de Broederschap Violiere ghenoemt.

+Wtnementheyt van de conste der schilderyen.

+Wtneme*n*de Schilders van Nederlandt.

+Wie ghevonde*n* heeft de olyverwe.

+Wercken van Jan va*n* Eyck.

waerheyt een wonderbaerlijck werck is, soo dat Koninck Philips 'tselve seer begheerende te hebben, maer hem niet verstoutende van daer te nemen, eyndelick dit heeft doen contrefeyten, om in Spangien te senden, door den seer uytnemende*n* meester Michiel Cocksien, de welcke wel twee jaren lanck daer over onledich was, ende zijn werck constichlijck voldaen hebbende, heeft boven alle teercosten, ende becostinghe van verwen ende andere dinghen; nae't schatten ende segghen by vier meesters in de conste; van den Koninck twee duysent ducaten voor't maecksel ontfanghen: maer soo hy daer mede niet te vreden en was, heeft de Koninck daer en boven noch zijn mildicheydt ghetoont. Diesghelijck is te Brugghe in Sint Donaes kercke een seer schoone schilderye vanden selven meester, met 'tbeeldt van onse Vrouwe, ende van andere Heyligen: ende t'Ypre oock een ander seer schoone en*de* constige. Dese voorseyde Jan van Eyck woonde meestendeels in de triomphante stadt van Brugghe: daer hy ten lesten in grooter eeren is ghestorven. Hem volchde in de selve conste Hubrecht zijn broeder, die by hem woonde, en*de* schilderde op de selve wercke*n*. Na de voorseyde Jan ende Hubrecht volchde in deucht ende vermaertheyt Rogier van der Weyden van Bruyssel, die onder ander stucke*n* gemaect heeft de vier weerdighe tafelen van wonderlijcke historie op't propoost ende exempel van justitie te doe*n*, welcke te Bruyssel op der Heeren huys, in de selve camere daer me*n* de saken beraedt, ghesien wordt. Nae desen Rogier is Hausse zijn leerjonghe gecomen, die den Portinaren een costelick viercantich tafereel heeft ghemaeckt, welck nu teghenwoordichlijck de Hertoghe van Florencen heeft: en*de* den selven Medici heeft hy de schoon tafel van Careggi gemaect. Daer na zijn achter een gevolcht Lodewijck van Leuven, Peeter Christe, Marten van Hollandt ende Joos van Gent, die de edele schilderye van't Avontmael ghemaeckt heeft voor den Hertoge van Vrbin. Nae hem is ghecomen Hugo van Antwerpen, die de seer schoone tafel heeft geschildert die te Florence in Sinte Marie la Nova gesien wort. Hier by sullen wy veel andere overledene al t'samen over hoop brenghen, die voorwaer seer vermaert ende treffelijck zijn gheweest:

Ten eersten Dierick van Leuven, een seer groot constenaer: Quinten van Leuven, uytnemende groot meester van figueren te maecken, waer af onder andere de overschoone tafel van onsen Heere, in onser Vrouwen kercke hier t'Antwerpen gesien wordt: Joos van Cleve, borgher van Antwerpen, seer seltsaem in't coloreren, ende soo uytneme*n*de in natuerlijcke contrefeytinge, dat soo Koninck Fransoys d'eerste dies naems in Vranckrijck, sommighe mannen herwaerts over ghesonden hadde, om eenighen uytnemenden meester in 'tHof te brenghen, dese vercoren en*de* in Vrancrijck ghevoert werdt: daer hy den Koninck, [+] de Koninginne ende andere Princen met hooghen lof ende grooten loon uytgheschildert heeft: Jeronymus Bosch van Shertoghenbosch, een seer vermaert ende wonderlijc vinder van vreemde drollen ende seltsame grillen: Bernaert va*n* Bruyssel: Jan van Ber: Mathijs Cock van Antwerpen: Jan van Hemssen gheboren by Antwerpen: Symon Beninck, seer groot meester in't vermillioenen: Gheeraert uytnemende constich in't verlichten, ende Lancelot seer wonderbaer in levende ende natuerlijck vuyr nae den schijn te maecken, ghelijck den brandt van Troyen, en*de* dierghelijcke, alle drie gheboren van Brugghe: Jan van Mabeuge, welck aller eerst uyt Italien in dese landen ghebrocht heeft de conste van historyen, ende poeteryen met naeckt figueren te schilderen, heeft oock onder ander wercken de seer schoone tafel ghemaeckt inde groote Abdye van Middelborg in Zeelandt: Jan Cornelis van Amsterdam, een treffelijck goet Schilder, ende geleert man: Lambrecht van Amsterdam.

[+]Fransoys d'eerste die*n*s naems doet hem afschilderen.

Byv. [Tot zijnder gheheughenisse noch tot Haerlem in het Princen Hof, eertijts der Jacopynen Klooster, in weerden ghehouden werdt zijn handtwerck ende afbeeldinge nae't leven, der Jerusalemsche Ridderen, onder de welcke hy hem selfs nae't leven seer constelijck gheconterfeyt heeft.]

Jan Schorle Canonick van Vtrecht, een weerdich meester in't aengheven van timmeringe, ende in't schilderen, die uyt Italien veel nieuwe vonden en manieren van schilderen heeft gebracht: Symon Marinion van Valencijn seer uytnemende Schilder, en*de* gheleert man: Joachim Pattenier van Bovines: Hendrick van Dinant, Jan Bellejambe van Douay: Dierick van Haerlem.

Byv. [Welckers uytnemende Outaer ghewrocht in aller patientie, wel eertijdts gestaen heeft ten Regulieren, inhoudende het leven van S. Baven, voortijdts patroon tot Ghent ende Haerlem: daer beneffens de heerlijcke landouwe ontrent Haerlem, ende de ghestaltenisse van die nae't leven afgebeeldt, het Regulieren Convent, het Huys te Cleef, aerden Hout, en de*n* hollen Boom aldaer voortijdts vermaert: ooc mede de Noordzyde van het groote Kerckhof tot Haerlem, noch in grooter weerden by een liefhebber gehouden werdt. De wercken van Mostaert by den navrienden ende by den S. Jans Heeren noch heerlijck vertoont werden.]

Ende Frans Mostaert ooc van Haerlem, seer constich in landouwen met olyverwe geschildert: Peeter Coeck van Aelst, fray schilder ende vinder van patroone*n* van tapisserye ende legwerck: welcken de lof gegeven wort, dat hy het meesterstuck van't aengheven der timmeringhen uyt Italien ghebracht, ende daer en boven de uytnemende wercken van Sebastiaen Serlio van Bolonien in de Nederduytsche spraecke overgheset heeft, tot des landts grooten dienst ende voordeel, soo men seght: Jan van Calcker in Italien ghestorven: Karel van Ypre: Marten van Zierickzee: ende Lucas Hurembout van Gent, seer constich in't schilderen, besonderlijck in't verlichten. Voorts zijn hier veel uytnemende wel geschickte vrouwen in de conste der schilderyen gheweest, waer af wy alleenlijck drie sullen noemen: d'een Susanna, des voorseyden Lucas

Hurembouts suster, soo uytneme*n*de fraey in't schilderen, besonder in't cleyn werck, ende in't verlichten, dat Koninck Hendrick d'achtste van Engelandt, heur met veel giften ende versieninghen by hem in Enghelandt betrock, daer zy eenen langhen tijt van jaren in groote gunste ende gratie des Hofs leefde, ende eyndelijck rijck ende wel gheeert sterf. De tweede Clara Keysers, oock van Ghent gheboren, groote schildersse ende verlichtersse, de welcke tachtentich jaren lanck eerlijcke maecht heeft gheleeft. De derde, Anna, dochter van den voorverhaelden M. Segher, Medicijnmeester, gheboren van Breda, ende borgher van Antwerpen; welcke Anna seer deuchdelijck ende godtvruchtich, oock maecht blyvende, onlancks is ghestorven. Laet ons nu spreken vande levende, ende stellen ten eersten Frans Floris, soo uytnemende Schilder in zijn eygen conste van vindinghe ende beworpinghe, dat herwaerts 'tgheberghte in soo veel Provincien zijns ghelijck veel licht niet en is: want hy is een sonderlingh meester, ende daer en boven een rustich ende beleeft man van natueren: desen wordt de prijs ghegheven dat hy uyt Italien ghebracht heeft de conste van muysvleesch ende vel des lichaems aerdichlijck ende wonderbaerlijck te schilderen. Daer naer Wilhelm Cay van Breda, borger van Antwerpen, seer fraey Schilder van historyen, maer uytnemende in het beworpen nae't leven, een sober, statich ende scherpsinnich man: Jan Quintin, des voorverhaelden Quintins van Leuven sone: Jeronymus Cock, vinder ende verbreyder in druck van Jeronymus Boschs ende van ander uytnemende Schilders wercken, deshalven hy lof ende eere der conste*n* aengaende verdient heeft: Marten de Vos, goet meester van verwen ende vonden, ende nae't leven te maecken: Louys van Hort, fraey in veel dinghen te beworpen ende contrefeyten, en*de* Jacob Grimer groot constenaer in landtschappen te maken; al t'samen gheboren van Antwerpen: Michiel Cocksien hier voor genoemt, seer constich ende vermaert in't schilderen; deshalven zyne wercken in grooter weerden ghehouden werden: Hans Bol uytnemende fraey in landouwen te schilderen metter penne: Christiaen ende Hendrick Pa-

lidam, leerjongher van Frans Floris, noch jonck maer seer scherpsinnich ende gheestich, de welcke een wyle tijts by den Hertoge van Florencen zijn conste heeft ghetoont: ende is voorts naer Room ghetrocken, alle vier van Mechelen gheboren. Anthonis Morre van Vtrecht Koninck Philips Schilder, een seer vermaert ende treffelijck meester, besonder in behendichlijck ende vlytichlijck nae het leven uyt te schilderen: deshalven hy midts groote verwonderinghe wel bemindt wordt, ende is daer en boven met andere gratien ende gheschicktheden verciert: Lambert Lombaerdt van Luyck, een loffelijck, gheleerdt ende verstandich man, niet alleen seer constich in het schilderen, maer oock in't aengeven van timmerwerck: ende is een tijdt lanck leermeester gheweest van Frans Floris ende Wilhelm Cay, hier voor verhaelt: Dese heeft boven andere zyne deuchden, groote ghenoechte in oude munten ende medalien, die hy in grooten ghetale heeft vergadert, ende noch daghelijck is vergaderende: Peeter Brueghel van Breda, groot Naevolgher van Jeronymus Boschs consten ende grillen, ende wordt deshalven de tweede Jeronymus Bosch gheheeten: Peeter Aertsen, anderssins Langhe Peeter van Amsterdam, een seer vermaert ende weerdich meester, die de overschoone groote tafel met heur bytafelen in onser Vrouwen Kercke t'Amsterdam ghemaeckt heeft, welcke schilderye met het cieraet ontre*n*t twee duysendt croonen ghecost heeft: Marten Heemskercke uyt Hollandt, Jan Schorels leerjonghen.

Byv. [Noch gheven ghetuygenisse de wercken van Heemskercke van zijn meesterschap, en*de* tot zijn ghedenckenisse in weerden by de stadt van Haerlem ghehouden werden, eertijdts den schilders Outaer, die hy't Gilde gheschoncken heeft, daerinne afghebeeldt Sint Lucas, schilderende op zynen setel de maghet Marie met haer soon: met een Papegay korf. In gheen minder estime de deuren van den Drapenierders Outaer, afbeeldende de Gheboorte Christi, ende de Enghelsche groete.]

Lambrecht va*n* Hort van Amersfort, fraey Schilder ende beworper van timmerwerck: Gielis Mostaert, des voorseyde*n* Frans broeder: Peeter Poerbus, ende zijn sone Frans, leerjonghen van Frans Floris, al is hy noch jonck, seer constrijck schijnt: Joris Hoefnagel, heel jonck van jaren, is een besonder meester in de conste van vermillioenen, ende seer vervaren in't uytschilderen nae't leven, ende heeft deshalven goedt pensioen van den Hertogh van Beyere*n*: Jan Vredeman een Vries geboren, met soo veel andere goede meesters, ende aencomende aerdighe jonghers, datmen wel behoefde een eyghen boeck in sonderheyt te maecken, om die al t'samen te noemen.

Byv. [Oock mede in grooter estime de sone van Pieter voorseyt, ende Cornelis Cornelissen Swan in zijn naeckten, discipel van Langhe Pieter, wiens wercken by de stadt van Haerlem tot zyner eeren vertoont werden. Niet min gepresen in landtschappen ende inventie Karel van Mander, overmidts de troubelen uyt zijn gheboortplaetse Vlaenderen, in Hollandt gheweken, alwaer hy oock ghestorven is. Maer in d'afbeeldinghe der Zee, tempeesten en*de* scheepshandelinge Die Vroom wijdt vermaert wort.]

Van de Vrouwen persoonen uytnemende in dese conste die noch leven, sullen wy hier vier noemen: D'eerste is Levine des voorseyden Meester Symons van Brugghe dochter, in het vermillioenen ende verlichten, ghelijck de vader, soo uytnemende gheluckich ende fraey, dat de voornoemde Koninck Hendrick van Enghelandt in aller manieren, geenen loon sparende, haer in zijn Hof woude hebben, daer zy statichlijck ghehouwelijckt is: ende werdt seer bemindt van Koninginne Marie, ende

is naemaels seer liefghetal by Koninghinne Elizabeth gheweest. De tweede Catherine des voorghenoemden meester Jan van Hemssen dochter, huysvrouwe van Kerstiaen den seer excellenten speelman op instrumente*n*: soo dat de Koninginne van Hongaryen, hen beyden, overmidts heur groote deuchden ende consten, met haer heeft gevoert in Spangien, ende na haer doodt wel versien met goedt onderhoudt heurer beyder leven lanck. De derde Marie van Bessemers van Mechelen, weduwe des voorseyden meester Peeter Coeck van Aelst. De vierde Anna Smyters van Gent, seer fraey ende constich in schilderen en*de* verlichten. De wercken van alle dese Schilders zijn niet alleenlijck in alle dese landen, maer oock meestendeels de gantsche wereldt door verbreydt: want daer wort groote coopmanschap met ghedaen. Noch dunckt het my eerlijck ende betamelijck sommighe uytnemende Glasenschilders te noemen, midts dat de conste in heur selven seer fraey ende profytelijck is: ende daer en boven van't volck van desen lande (gelijck de voorghenoemde Vasari oock schrijft) tot haer volmaecktheydt gebracht: want zy hebben niet alleenlijck de schoone en levendige verwen, maer oock de conste om op glas te backen, ghevonden: soo dat dese verwe noch met water noch met windt, noch met lanckheyt van tyde en vergaet, gelijck voormaels, doe*n* men't met gomme ende andere dinghen plach aen te strijcken: De selve hebben oock d'middel gevonden om glasen met loot t'samen te voeghen. De voornaemste in dese conste zijn geweest, Aert van Hort, van Nimmeghen, borgher van Antwerpen, groot naevolgher van de Italiaensche vonden, d'aller eerste die de conste van op Cristallijn te backen en*de* te verwen ghevonden heeft: Dierick Jacobs Felaert, groot meester ende aerdich van vonden: Dierick Staes van Campen: Jan Ack van Antwerpen, die de glasen venster van des H. Sacrame*n*ts Capelle in Sinte Goedelen kercke te Bruyssel seer constichlijck gheschildert heeft: ende Cornelis van Shertoghenbosch. Nu ter tijdt leven noch Cornelis van Dale, sonderlingh meester van allerley verwen op glas oft Cristallijn, als oft olyverwe ware: ende daer en boven van schilderyen te beworpen: Joos Vereghen, een constrijck ende vermaert meester, die nu by den Keyser is: Jacob Floris, groot constenaer, alle drie va*n* Ant-

werpen gheboren: Jan Staes, des voorseyden Diericks sone, zijns vaders deucht ende conste wel weerdich: ende Jan van Sele van Vtrecht.

Byv. [Hier moet by gevoeght ende niet vergheten werden dien wijdtvermaerden M. Henricus Goltzius borgher van Haerlem, die ons behalven zijn eyghen lofweerdige handelinge, een vernoeghen gheeft in het naecomen van de handelinghen van verscheyden hoogh befaemde meesters, als van Albertus Durerus, Lucas van Leyden ende andere, soo dat zy niet om te onderscheyden zijn.]

In de conste van timmerwerck, van graveren ende uytsteken, en ghebreken noch en hebben oyt hier te lande ghebroken, seer gheschickte ende vermaerde mannen: ghelijck in corts verleden tijdt zijn gheweest Sebastiaen van Oye van Vtrecht, seer constich Werckmeester van Keyser Karel de vijfste ende van Koninck Philips, die met groote lof ende eere beworpen ende geordineert heeft Heddinfert, Charlemont ende Philippeville, seer stercke frontiersteden: Wilhelm Keur van Goude in Hollant, een groot bouwmeester, ende een seer uytnemende uytsteker: Jan van Dale, een goet uytsteker ende fraey Poete: Lucas van Leyden, seer constich in coper te steken; ende Wilhelm van Antwerpen, een groot gheacht bouwmeester. Nu teghenwoordichlijck zijn noch in't leven Jacob Brueck gheboren by Sint Omer, een edel man, fraey graver, ende vermaerdt bouwmeester, de welcke Bossu, daer nae Marimont, ende ander heerlijcke timmeragien voor de Koninginne van Hongaryen, Gouvernante deser landen, gheordineert heeft: Jan van Bolonien van Douay zijn leerjonghe, nu ter tijdt hoogh geacht ende vermaert in de conste by den Hertoge van Florencen: Jan de Heere, ghenoemt Mijnsheeren, van Ghent, een groot bouwmeester ende graver: Lucas zijn sone, een gheschickt man, schilder ende vinder van veel dinghen, ende goet Poete: Mattheus Mandemaker, een seer fraey snyder, by den Roomschen Koninck: Cornelis Floris, des voorseyde*n* Frans Floris broeder, een constich bouwmeester ende snyder, seer neerstich ende gedienstich, den welcken d'eere toegheschreven wordt dat hy d'eerste is geweest, die de conste van speloncken ende holen onder d'aerde nae't natuerlijc te contrefeyten, uyt Italien hier te lande ghebracht heeft: Lambrecht Suavie va*n* Luyck, goedt bouwmeester, ende besonder uytsteker in coper: Wilhelm Paludam, des voorseyden Hendricx broeder, een fraey graver, neerstich en*de* vlytich in't studeren: Jan van Sart van Nimmeghe, seer constich in't uytsteken: Symon va*n* Delft, ende Joost Janszoon van Amsterdam, oock seer fraey in de conste: Joris Robin van Ypre: Dierick Volckaertsen Corenhert, ende Philips Galle, beyde van Haerlem, uytnemende gheschickt in coper te steken: ende noch veel meer andere, die te langhe waer hier te verhalen. Welcke voorseyde Schilders, Glas schryvers, Bouwmeesters ende Wtstekers bycants al in Italien zijn geweest, sommighe om te leeren, ende dinghen van ouden tyden te sien, ende de treffelijcke meesters van heur conste te kennen: sommige om aventueren te soecken, ende hen selven bekent te maecken: ende als zy heur begheerte volbracht hebben, comen meestendeels wederom in heur Vaderlandt met vervarentheyt, goedt ende eere. Voorts worden de meesters ende constenaers van hier verbreydt in Enghelandt, Duytslandt, ende besonderlijck in Denemarck, Sweden, Noorweghen, Polen, en*de* andere Noordsche landen, tot in Moscovien toe; sonder hier te verhalen de ghene die in Vranckrijck, Spangien, ende in Portugael come*n*, derwaerts meestendeels ontboden met groote loouen ende giften van Princen, Ghemeynten ende andere Potentaten, welck voorwaer seer wonderlijck ende oock eerlijck is.

Maer wederom comende tot den staet van + Antwerpen, soo is te weten, dat geen beraedt van weerden en mach ghehouden worden, noch in den naem des Landtsheeren, noch der stadt, indien alle de voorseyde vier Leden t'samen met een besluyt niet en vereenighen, ende over een comen. Dese vereeninghe ende overcominghe gheschiedt aldus: Den oppersten Magistraet oft Raedt vergadert den grooten Raedt op't Stadthuys, te weten, de persoonen van den Magistraet der voorseyder vier Leden: daer een van de Pensionarissen voorhouden sal (als hier tot een exempel) + dat de Landtsheere hulpe oft onderstandt soeckt om oorloghe te voeren: op een ander tijdt, dat wel van noode ware d'accyse van wijn, bier, oft dierghelijcke hoogher te setten: Als dit voorghehouden is, soo moeten de drie principaelste Leden elck in sonderheydt hen beraden, ende met authoriteyt van de meeste voysen oft stemmen raedtslaghen: maer de + Dekenen van d'Ambachten, die't vierde lidt maecken, moeten ontbieden ende roepen alle die van heur Ambacht zijn, oft den meesten hoop. Elck ambacht op zijn ghesette plaetse versamelt zijnde, soo brengen de Dekenen de voorghehouden saecke in den grooten Raedt over: daer dan een yeghelijck van dese ambachtslieden zijn meyninghe seght oft mach segghen: als dan daer af ghesproken ende gehandelt is, maken t'samen een eyndelijck besluyt, waer mede de Dekens eens, tweemael, driemael, ende oock meer, nae dat van noode is, op't Stadthuys by den Raedt gaen, om de saecke over te draghen, t'overlegghen, ende eyndelijck te besluyten. Indien dan alle de + vier Leden niet eendrachtichlijck en overcomen, soo en mach men daer af niet meer raetslaghen: maer ist dat zy t'samen overcomen ende vereenigen, soo zijn heur sententien vast ende ghestadich, ende moghen nieuwe statuten ende wetten maecken, ende 'tgansch corpus oft lichaem van de stadt verbinden tot wat sommen van penninghen dattet zy, ende tot alle andere dinghen. Maer in andere + ghewichtiger saecken ende van meerder verlanghe, als van de stadt sterck te maken ende dierghelijcke, moet men de verwillinghe des Landtsheeren hebben, anders en soude't van

+Niet besloten t'Antwerpe*n* sonder t'advijs van de vier Leden.

+Hoe men de vier Leden versamelt.

+Hoe de Deke*n*s de Ambachte*n* versamelen.

+De Leden niet veraccorderende, de Prince niet obtineren can.

+Fortificatie en mach me*n* niet maken sonder advijs vanden Prince.

gheender weerden ghehouden worden.

De schattinghen, accysen, tollen ende ander incomende goeden van der stadt; behalven sommige cleyne, die me*n* imposten noemt, buyten de ghewoonte, in des eygenen Landsheeren [+] naem ingeset, behooren der Ghemeynten toe (hoe wel alle jare in de verkiesinge der Heeren van der stadt rekeninghe hier af ghedaen wordt voor de Commissarissen van den Hove:) ende de Ghemeynte besteedt en*de* gheeft die uyt na heur beliefte: welcke jaerlijcks incomende goeden groot zijn, bedraghende nu ter tijt ontrent twee hondert vijftich duysent [+] croonen alle jaer: ende comen meestendeels van de schattinghen op wijn ende bier, accysen genoemt, die boven maten groot zijn: soo dat d'accyse van den wijn teghenwoordichlijck alle jaer ontrent tsestich duysent ducaten, ende van het bier meer dan tachtentich [+] duysent ducaten bedraeght. Voorts worden oock cleyne accysen op't graen gheset, ende op allerley etelijcke beesten die men slaet, voor elck hooft, die niet groot en zijn: maer overmidts de oneyndelijcke menichte van d'een ende van d'ander come*n*de, dit een groote somme van ghelde by brenght. Oock valt hier veel incomens van veel cleyn officien, ende ampten der stadt, die den ghenen vercocht worden diese willen bedienen oft oeffenen. [+] Noch heeft Antwerpen veel incomens van landt, huysen ende andere gemeyne plaetsen, die verpacht ende verhuert worden. Dese ende sommighe andere cleynder dingen zijn het jaerlijcks incomen van de stadt, een seer groote somme in alles bedraghende, ghelijck voorseydt is. Niet te min, overmidts groote ongewoonlijcke oncosten, als van stadtmueren ende vesten, verscheyden ghemeyne huysen, ende andere dinghen onlanghs ghemaeckt: oock van veel schattingen ende beden buyten ghewoonte, die den Landtsheere in veel ende groote oorloghen verwillight zijn, is de stadt [+] nu teghenwoordichlijck veel schuldich, ende grootelijck ten achter: soo dat zy somtijts is ghenootsaeckt gheweest gelt op interest, van thien tot twaelf ten hondert, te nemen: ende op erfrente ses ende een quart voor't hondert, ende op lijfrente voor eenen mensch, twaelf ende half des jaers voor't hondert gheeft. De [+] maniere van gelt op te nemen ende uyt te geven, is dese: Ghenomen aldus: Ick begheere een erfrente oft andere op de stadt te coopen, ende wil duysent ducaten geven: als ick met den Tresorier overcome*n* ben, soo telle ick het gelt den Ontfangher, die dit op't gemeyn register stelt, ende gheeft my een bescheet van dit ontfanghen te hebben: door cracht van dien doe ick een instrument hier af maecken by eenen Secretaris van der stadt, ende doe daer na het selve seghelen met den gemeynen grooten Seghel, ghenoemt de Monarchie, [+] welcken Seghel bewaert wordt in een kiste, gesloten met vier verscheyden sleutelen, waer af den eenen d'oudtste Schepen heeft, den anderen d'oudtste van d'oudt Heerschap, den derden een Deke*n* van de Schippers, ende den vierden een Deken van de Meersse: Dese kiste en mach niet open ghedaen worden, noch yet gheseghelt worden, dan in't by wesen ende teghenwoordicheyt van alle de Ghedeputeerde van dese Seghelen, met eenen Borghemeester: Ende de verbintenisse is, my oft den brengher des briefs betalinge te doen: Aldus wordt my 'tgantsch corpus oft lichaem van [+] de stadt met alle heur jurisdictie verbonden: ende indien by ongheval de stadt my niet en betaelt, soo mach ick my doen betalen van elcken borgher in sonderheydt, tot wat plaetse dat ick hem vinde.

[+]Wien dat d'incomste van Antwerpen toebehoort.

[+]Weerde va*n* de incomste va*n* Antwerpen op den wijn ende op het bier.

[+]Inpost opt grae*n* in Antwerpen.

[+]Waerinne bestaen de renten der stede van Antwerpe*n*.

[+]De stadt va*n* Antwerpen in schult.

[+]De maniere van gelt op interest te gheven.

[+]By wien 'tgroot Segel der stadt bewaert wordt.

[+]De schulde*n* der stadt va*n* Antwerpen verbinden alle de borghers.

Dese stadt en betaelt ghemeynlijck den Landtsheere niet, maer helpt ende dient hem wel mildelijck met d'ander State*n* des landts in tyden van noode: Jae somwyle

gheeft zy 'tselve alleen, als zy voor hondert, twee hondert ende drie hondert duysent ducaten ten sekeren tyde belooft ende ghesproken heeft: ende als zy hem d'een oft d'ander verwillight, ghelijck met sommige extraordinarisse schattinghen is gheschiedt, die zy van zynent wegen boven d'accysen van der stadt, op de wynen, buytenbieren, slachtbeesten, ende diergelijcke voor eenen seeckeren tijdt gheset heeft. Noch heeft de Landtsheere in de stadt, als + Hertogh van Brabandt den tol van de coopgoede*n* ter Zee gaende ende comende, genoemt den Brabantschen tol, die ghemeynlijck van vier jaren ten hooghsten pryse verpacht wordt, ende bedraecht meestendeels ontrent achthien oft twintich duysent ducaten s'jaers. Noch ontfangt hy t'Antwerpen als Grave van Zeelandt, een deel van diergelijcken tol op de selve coopmanschappen ter Zee, die eertijdts in Zeelandt gantschelijck plach betaelt te worden, maer om't gerief der Cooplieden van Antwerpen, wort nu ter tijt hier betaelt van alle coopmanschappen die ter Zee comen, ende te lande gevoert worden: d'ander coopgoeden die van andere steden ende plaetsen comen, worden in ander Havenen van Zeelandt betaelt: ende desen tol wordt oock van twintich tot tweeentwintich duysendt ducaten s'jaers verpacht. Maer buyten dese twee cleyne tollen ter Zee; die ick cleyn noeme, ten aensien van den cleyne*n* prijs die op de coopgoede*n* te betalen staet; en wort + noch den Landtsheere noch der stadt gheen schattinge ghegheven van alle de goeden ende coopmanschappe*n* die t'Antwerpen te lande uytgaen oft incomen: welck voorwaer een schoone vryheydt is. Voorts heeft de Landsheere in Antwerpe*n* zijn deel van confiscatien, ende criminele amenden: Daer en bove*n* oock + sommighe patrimoniale goeden, ghelijck de Munte, ende den Steen oft 'tghemeyn Ghevanghenisse, welck verpacht wordt: daer toe noch andere oude gherechticheden, gelijck hy oock ellers het heel landt door heeft: Van welcke zyne incomende ende patrimoniale goeden in het ghemeyn hier voor ghenoech ghesproken is.

+Tollen ontfangen voor den Prince binnen Antwerpen.

+Groote vryheyt binnen Antwerpen.

+Welck de patrimoniale goede*n* des Princen zijn.

Aengaende d'ordinantie van de bedieninghe der Justitien, die wordt onderhouden ende ghebruyckt in deser voeghen: Voor den oversten Magistraet oft Raet comen ter eer-

ster instantien alle Civile ende Criminele saken, te ghesetter plaetse ende tyde: behalven sommighe saecken die voor de Heeren vander + Hallen comen. De sententien ende vonnissen van desen oversten Raedt criminel, zijn definitive ende sonder eenighe appellatie oft reformatie: maer de Civile, al ist dat die, d'aenleggher borghe stellende, haest ter executien worden ghestelt, mogen nochtans in de Cancelrye van Brabant ter reformatien gebracht worden: In welcken Raedt de saecken neerstichlijck oversien worden, ende vindende de selve qualijck ghewesen te zijn, wordt partye wederom in heuren eersten staet gestelt, ende van alle schaden, costen en*de* interest*en* ontslage*n*. Daer teghen indien de reformatie qualijck ghefondeert is, soo moet de schuldtbare de costen betale*n*, ende daer toe een cleyne boete den Koninck als Hertogh van Brabant gheven. Het onderscheyt tusschen appelleren ende reformeren + is dusdanich: Genomen dit tot een exempel: De vonnissen te Liere ghewesen, ende t'Antwerpen gheappelleert, en worden tot gheen executie ghebracht, totter tijdt toe dat zy van die van Antwerpen gheconfirmeert ende bevesticht zijn: Maer vonnissen t'Antwerpen ghegheven, ende in de Calcelrye ghereformeert, worden wel haest geexecuteert indien de aenleggher cautie ende borghe stelt, (ghelijck voorseydt is) uytghenomen saecken die d'eere aengaen, ende andere die niet op te richten noch te verhalen en zijn.

+De Heeren van Antwerpen oordeelen sonder appel in criminele saken.

+Onderscheyt tusschen appel ende reformatie.

+ D'Overste Magistraet procedeert in criminele saken aldus: de Marcgrave en mach sonder des Binnenborgemeesters verlof geenen Borgher doen vangen, 'ten ware dat hy hem op't feyt metter verscher daedt bevonde: ende als hy hem wettelijck ghevanghen heeft, moet hem binnen drie daghen ten langsten voor den oversten Magistraet vertoonen: welcke Magistraet ten eersten hem doet uytblasen ende vercondighen met den hoorn in de oude Borgt, op dattet elcken kennelijck zy: ende versamelt deshalven op een gewoonlijcke plaetse, den Landsheere toebehoorende, + de Vierschare ghenaemt, staende onder den blaeuwen Hemel, met opene poorten, om dat een yeghelijck soude moghen sien, hooren ende daer by comen: gelijck bycants dese gantsche Nederlanden door ghebruyckt wort, ende moghelijck oock over al in Duytslandt: aldaer de Marckgrave oft de Schoutet zijn Stadthouder, in de teghenwoordicheydt des volcks, persoonelijck aenspraecke ende eysch doet, het zy van den lyve, van eenich lidt, oft van ander straffinghe, na zijn goedtduncken. De misdadighe heeft de macht te nemen sulcken Advocaet als hem belieft, ende hem met reden in aller voegen te verantwoorden ende te verweeren: ende al en hadde hy gheen gelt, daerom en wort hy niet verlaten: want daer + zijn sekere Advocaten tot dien dienst gheordineert. Ist dat de saecke licht ende cleyn bevonden wordt, soo wordt hy terstont ontslaghen, maer met besprekinge, van t'zynen verantwoorden te comen, soo wanneer hy daer toe ontboden sal worden: daer nae mach het proces ter goeder moeten ende met ghemack ten eynde ghebracht worden: Ende indien gheen fondament ghevonden en wordt, soo moet d'Officier de costen met rechte betalen. Ist dat de saecke swaer is, soo begheert de Marckgrave hem te mogen ter pijnbancken tot scherpe examinatie brenghen: indien de Schepenen dit toelate*n*, moet daer na de Borgherye + de saecke ghehoort hebbende, 'tselve oock verwillighen, ende vervolgens den misdadighen ontpoorteren, dat is, van de poorterye oft borgerschap afsetten: welck gemeynlijck gheschiedt, eer dat hy in des Beuls oft Scherprichters handen comt, die hier te lande de Pynigher is. Maer de Marckgrave en mach hem

+Hoe de criminele processen te Antwerpen beleydt worden.

+Vierschare plaetse van criminele processen.

+Advocaten voor d'arme gevangene.

+Een borger en mach niet ghepynicht worden, soo hy niet ontpoortert en zy.

niet doen pynighen, dan in de + teghenwoordicheyt van twee Schepenen ten minsten, noch oock niet langer dan hen goet en dunckt. Als de misdadighe bekent, soo wordt hy terstont uyt 'tghevanckenisse ghebrocht op een seker oude brugghe, om hem voor't volck sulcke bekentenisse te doen bevestighen: ist dat hy't bevesticht, soo wordt hy s'anderdaeghs, oft als den Heeren best gheleghen is, wederom ter Vierscharen gebracht: daer leest dan een van de Secretarissen, als Greffier van't criminel, met luyder stemmen de voorseyde bekentenisse: dese ghelesen zijnde, + ende de Wethouders de saecke, nae dat zy ghewichtich is, wel ondersocht hebbende, geven't vonnisse; al t'samen op een meyninghe over een comende, ende anders niet; welck de Borghemeester met luyder stemmen uytspreeckt: ende alst uytghesproken is, stellet de Marckgrave, soo alst is, binnen vierentwintich uren ter executien, tot des Landtsheeren cost. Maer eer't vonnisse ghegheven wordt, heeft de Marckgrave macht met den misdadighen voor een somme van penninghen t'overcomen, indien de saecke niet te seer onredelijck ende onmatich is: waer af de twee derde deel hem toe comt. Op vreemdelinghen die hier gheen huys en houden, en acht men niet soo veel in't vanghen: noch men maeckt soo veel bedrijfs niet om die ter pijnbancken te brengen: maer anderssins gaet men bycants ghelijckelijck te wercke: ende alle criminele saecken worden ghemeynlijck wel haest uytghericht. De ghene die met de justitie ghedoot + zijn, en worden niet begraven; dan sommighe door ghenade ende gelt: Ende de goeden van alle dese gedoodde, 'tzy om ketterye, ghequetste Majesteyt, straetschenderye, dootslagh, oft om eenighe andere saecken, worden + gheconfiskeert, al ist dat zy kinderen achter laten: den welcken niet anders ghelaten en wordt, dan dat hen van des moeders weghen met rechte toebehoort. Ghemeynlijck wordt t'Antwerpen in criminele saken vrydom onderhouden in alle Kercken ende Kloosters: maer indien de misdaedt te schandelijck ende grouwelijck is, soo moet de misdadige elders zijn toevlucht nemen.

+Ceremonie in het pynighen.

+Hoe't vonnisse teghen de criminele ghegheven wordt.

+De lichame*n* van de ghejusticeerde en worden niet begraven.

+Hare goederen worden t'Antwerpe*n* gheconfiskeert.

Aengaende Civile oft Borgherlijcke saecken, + en mach men geenen borger, noch vreemdelinck binnen Antwerpe*n* huyshoudende oft

+Hoe men procedeert in materie van schulde*n*.

vaste wooninghe hebbende, arresteren oft gevanghen setten, ende veel min zijn goeden beslaen, hy en zy eerst ende voor al te rechte ontboden, ende ordentlijck achtervolght in deser manieren: Men doet door eenen Officier zynen schuldenaer daghen voor de Magistraet dien soodanighe saecken aengaen, ende daer wordt d'aenspraecke mondelijck oft by gheschrifte, nae de gheleghentheydt, in de Nederduytsche tale ghedaen door eenen Advocaet oft Procureur. Indien de aenlegger geschrift oft ander openbaer bewijs heeft vande*n* schuldenaer, soo sal hy hem haest doen doemen tot betalinghe oft bewysinghe van de gheeyschte schuldt: als hy ghedoemt is, soo geeft men hem eenen kleynen termijn om te betalen: ist dat hy niet en betaelt, set men in zijn huys twee oft drie mannen Coluvers genoemt, tot bewaernisse van zyne goeden, om dat die nerghens vervoert noch verdraghen en souden worden: Aldus beydtmen acht oft thien dagen, om te besien oft hy middel vindt van betalinghe: als hy't niet en vindt, soo gaet oft sendt d'Amman om zijn haeffelijcke goeden te beschryven, de welcke opgeschreven binnen luttel daghen daer na openbaerlijck verkocht worden, al op des schuldenaers kosten: ende indien dese goeden niet ghenoechsaem en zijn tot betalinghe der schuldt, soo worden de onroerelijcke goeden terstont verkocht met goede ordinantie: ist dan dat die oock niet ghenoech [+] en zijn, soo mach men hem lijffelijck ghevanghen setten. Maer men mach geenen borgher, noch vreemdelinck huys oft kamer vast houdende, indien hy niet voorvluchtich en is, gevangen doen setten, 'ten zy dat merckelijck blijcke dat hy gheen middel en heeft om te betalen. De vreemdelinck die gheen huys oft vaste wooninge en hout, mach t'alle stonden, by nacht ende by daghe ende over al, ghevanghen worden, behalven in kercken [+] ende huysen die altijdt vry zijn geweest. Ten eynde van de drie daghen zyner ghevanghenissen (anders soude hy lof ende vry uytghelaten worden) sal hy voor recht, van betalinghe, oft van borghe te stellen, aenghesproken worden: als de borghe ghestelt is, soo wordt zynen persoon gheloft uyt 'tghevanghenisse, ende mach zijn sake vervolgen ende bedingen voor de ordinaris Magistraet. Maer alle borgherlijcke saken, die niet seer claer en zijn, blyven seer lange loopende. Laet ons ooc een weynich spreke*n* van sommige besondere statuten en*de* costumen die treffelijck en*de* nootsakelijck zijn tot borgerlijcke zeden, ende menschelijcken wandel, de welcke dese stadt gebruyct tot ghemeyne nut ende welvaert: waer door wy met groot profijt volkomentlijck sullen gheraken tot groote kennisse van heur besonder regiment ende bewindt.

[+]Hoe men mach eenen borgher lijffelijck aentasten.

[+]Privilegie voor den vreemdelinck.

[+] Ten eersten een borger oft inwoonder van Antwerpen, en mach geenen anderen borger oft inwoonder der selver stadt, buyte*n* de stadt doen vange*n*, noch te rechte beroepe*n*, noch zijn goeden doen beslae*n*, op sware pene, ten zy dat sulck een ghefaillieert oft voorvluchtich is.

[+]Costumen van Antwerpen.

Indien een borger of vreemdelinck in Antwerpe*n* faillieert, soo nee*m*t de huysvrouwe heur [+] houwelijck goet voor uyt, voor alle andere: na heur oft na heur kindere*n* in heur stede, comen ten eersten de Landtsheere en*de* de stadt: 'tgene datter overschiet coemt na behoorlijc deel den crediteurs oft geloofgevers toe. En*de* indie*n* een crediteur met den ghefaillieerden niet en wilt overcomen, hoewel dat alle d'andere met hem overkomen zijn, soo en mach men hem daer toe niet bedwingen: om veel bedrochs te verhoeden, welck plach voortghestelt te worden: maer de gefaillieerde moet hem te vreden stellen, oft ten minsten metter tijdt borghe setten.

[+]De vrouwe ende kinderen geprefereert voor den crediteur.

De vader en is in gheen schulden verbonden [+] voor den sone, noch de sone voor den vader, al ist dat hy uyt des vaders broodt oft macht niet ghedaen en is: welck hier niet soo seer gebruyckt en wort, als te veel plaetsen in Italien. In erffelijcke goeden van vader ende moeder erven de knechtkens ende meyskens al gelijckelijck: behalven in leengoeden, waer af 'tvoornaemste huys, en*de* 'thooghste gebiedt [+] van gherechte, met de twee derde deelen van d'ander goeden, den oudtsten sone toekomen: het ander derde deel wort den ander*en* knechtkens ghelijckelijck uytghedeylt, de meyskens uytghesloten. Ende indien daer gheen kinderen [+] en zijn, soo gaen de leengoeden van man ende vrouwe verkreghen, half tot de vrienden van den eenen, en*de* half tot d'andere, behoudelijck den langstlevenden de tocht van des gestorven helft zijn leven lanck. Den crediteur van den overlede*n* is genoech eenen van d'erfghenamen, dien hy wilt, in rechte t'ontbieden voor zijn gantsche somme, sonder d'ander na te loopen, die daer na deshalven t'samen overkomen.

[+]De vader en is niet verbonden voor den sone noch den sone voor den vader.

[+]Recht van den outsten sone in beleenen.

[+]Hoe de leengoeden ghedeelt worde*n* kinder*en* ontbrekende.

De Vader en mach zynen bastaerdt sone [+] niet sekerlijck legitimeren sonder des Landsheeren authoriteyt: ende ghelegitimeert zijnde is vry van veel achterdeels: ende besonder stervende sonder kinderen (want in't instrume*n*t der legitimatien wort hem sulcke macht ende vryheydt oock mede ghegheven) mach [+] hy testament maecken, ende zijn goeden laten dien hem ghelieft: ende ingheval hy gheen testament en maect, soo versterven zijn goeden rechtelijck op zijn naeste vrienden: maer daer teghen, indien hy niet ghelegitimeert en ware, en soude gheen testament moghen maecken, ende zijn goeden souden den Landesheere, niet zynen vrienden, toekomen. Niet te min hoe wel hy ghelegitimeert is, en komt [+] daerom in des vaders goedt niet met de broeders ende susters, maer houdt alleenlijck 'tgene dat hem de vader merckelick by testament ghelaten heeft: noch en mach oock, na de statuten van den lande, gheen Magistraet oft officie van weerde bedienen*n*: hoe wel de deucht hen dickwils de bane daer toe opent. Maer een bastaerdt sone van des moeders weghen, [+] ghewonnen ter wyle zy onghebonden ende onghehouwelijckt was, ende by gheenen gehouden noch gheestelijcken man ghekregen, sal zijn deel hebbe*n* met broeders ende susters; al zijn zy wettelijck, in alle de goeden, roerlijcke ende onroerlijcke, oock in leengoeden,

[+]Door wien de bastaerden gelegitimeert werden.

[+]Wanneer een bastaert mach testament maecken.

[+]Ee*n* bastaert en treedt niet in de successie met de wettelijcke kinderen.

[+]Bastaerden van vrouwe*n* komen in de successie va*n* hare moeder.

met sulcken recht als oft hy waerachtichlijck van wettighen houwelijcke gheboren ware. Ende dit wordt in de gantsche Nederlanden aldus ghebruyckt, behalven te Leuven: want zy segghen dat de vrouwe gheen bastaerden en kan ghemaecken tot heurlieder achterdeel, + dan op de voorseyde maniere. Een bastaert kinderen hebbende, al en is hy niet ghelegitimeert, nochtans worden zijn kinderen in aller manieren erfghenamen.

+Der bastaerde*n* kinderen zijn hare vaders erfgenamen.

De ligghende oft onroerlijcke goeden en moghen, overmidts der menschen argheydt ende andere misvallen, niet verkocht, verset, noch verhandelt worden in eenigher manieren, dan door middel van Schepenbrieven, te weten, het moet geschieden ten minsten voor eenen Schepen ende eene*n* Secretaris van der stadt; als in stede des Raedts; ende dit wort + op't gemeyn register gestelt. Ende om wijsselijck te handelen in de koopinghe van dese onroerlijcke goeden, zijn hier seer goede ende vaerdighe ordinantien gestelt: soo dat de kooper ten aller langsten binnen vijfthien oft sesthien maenden, voldaen hebbende het ghewoonlijck recht van ghebruyck, verseeckert wordt in zynen koop, in der voegen dat nemmermeer te gheenen tyden hem daer af voorder gheeyscht en mach worden. Aldus door middel van dese ordinantie vindt de verkooper terstondt gherief om't zijn te verkoopen, ende de kooper krijght lichtelijck versekeringhe van zynen koop, soo datter noch borghe noch cautie voor het vercocht goedt van noode en is, ghelijck in sommighe andere landen + gebruyckt wort. Maer roerelijcke ende haeffelijcke goeden, ghelijck coopmanschappen, obligatien, schuldtbrieven, door Notaris oft andere ghemeyne handt ghemaeckt, moghen om des gheriefs wille in allerley manieren verkocht, verset ende verhandelt worden, 'tzy door gemeyne oft eyghene handtgeschriften.

+Ceremonie om onroerelijcke goede*n* te verkoopen.

+Verkoop va*n* roerelijcke goeden.

+ De houwelijcksche voorwaerden zijn hier verscheyden, nae dat partyen met malkanderen overkomen. Ten eersten vader oft moeder heur dochter te houwelijck bestedende, geven gemeynlijck den behouden sone een somme van penninghen op de handt ter goeder rekeninghen tot houwelijck goedt, sonder de dochter hier door uyt de erffelijckheyt te sluyten: Voorts naer des vaders ende moeders doodt, dese ghegeven somme afgherekent ende ghekort zijnde, worden de erfgoeden gelijckelijck ghedeylt tusschen sonen en*de* dochteren, uytgenomen de leengoeden, alsoo voorseyt is. Diesgelijck mans ende vrouwen die vry ende heur selfs zijn, maken oock verscheyden houwelijcksche voorwaerde*n* onder malkanderen, na heurlieder goetduncken ende beliefte. Een + rijck man maect wel zyner huysvrouwen een somme van penninghen tot een bruydtgave, indien hy voor haer geraeckt te sterven: ende nae zijn doodt en sal zy niet meer van heuren man hebben dan dese bruydtgave, ende daer toe haer houwelijck goedt. Van ghelijcke sal ooc de vrouwe den man doen op de selve conditie. Maer indien zy met malkanderen geen compact en maecken; ghelijck meestendeels in den houwelijcken gheschiedt; als dan een van beyden comt te sterven, soo is 'tgebruyck + tusschen den langstlevende*n* ende de kinderen; ende ist datter geen kinderen en zijn, tusschen de naeste vrienden van den overleden, half ende half de haeffelijcke goeden ende de verkreghen soo roerlijcke als onroerlijcke, te deylen: behalven de leengoeden, waer af gedisponeert wordt nae de voorseyde wyse en*de* forme. Oock worden half ende half gedeylt alle huysen ende erven gheleghen binnen het ghebiedt van Antwerpen, streckende tot de voorseyde balieboomen toe: voorts alle renten van d'een zyde ende van d'ander, vervreemt, soo by lossinge, als by verkoopinge oft wisselinge. Maer de renten ende alle andere

+Forme van houwelijcke*n* te contracteren binnen Antwerpen.

+Versekeringe va*n* bruydgave.

+Ghemeynschap van goeden tussche*n* man en vrouwe.

onroerlijcke goeden die in deser voeghen niet vervreemt en zijn, keeren gheheelijck wederom tot de zyde daer zy af komen: behoudelijck de costumen ende ordinantien van de plaetsen anders inhoudende, oft de goeden buyten het ghebiedt van Antwerpen wesende. Nochtans heeft de + langstlevende, het zy man oft vrouwe, wat voordeels in de deylinghe van de haeffelijcke goeden: Ten eersten een van zijn beste kleederen, ringhen, ketenen, ende andere, die hy op eenen hooghtijdtdagh aen zijn lijf draeght: daer en boven een wel ghestoffeert bedde: voorts het beste stuck van allerley huysraet, ende een stuck oft twee silverwercx, maer dat en mach boven een seecker ghewicht niet komen. De man heeft noch voor uyt, zijn peert met alle de wapen tot beschermínghe van zynen lyve toebehoorende: Alle d'ander kleederen ende vercieringhen soo van den levenden als van den dooden, t'samen te hoope ghebracht by d'ander haeffelijcke goeden, worden in't ghemeyn verkocht, sulck als die zijn, ghelijck voorseydt is. Indien dan de langstlevende, het zy man oft vrouwe, herhouwet, ende ander kinderen krijght, soo sal naer zijn doodt alle zijn teghenwoordich goedt onder alle zijn kinder*en* knechtkens ende meyskens, soo wel van't eerste als van't leste bedde, ghelijckelijck ghedeylt worden.

+Privilegie va*n*de langst levende in de deelinghen.

De vrouwen hebben t'Antwerpen meer + privilegien ende voordeels, dan ergens elders binnen desen lande: want in alle andere landen ende steden, is de vrouwe; zy zy edel ofte onedel, verbonden in des mans schulden, ghelijck de man in der vrouwen schulde*n* verbonden is. Maer in dese stadt, indien de vrouwe geen coopmanschap en doet, ghelijck hier vele doen, soo en is zy in des mans schulde*n* niet verbonden: maer de man moet der vrouwen schulden betalen, die zy voor oft nae't houwelijck ghemaeckt heeft.

+De vrouwe*n* verbonden ae*n* de schulde*n* der mannen in Nederlandt.

Maer de vrouwe en mach haer niet verobligeren + oft verbinden sonder des mans toelatinghe ende verwillinghe: uytghenomen de gene die vryelijck coopmanschap doen, incoopende ende uytvercoopende in den winckel: Ende ist dat zy haer voor den man wilt verbinden, soo moet zy eenen momboor van den Gerechte neme*n*, die met den selven man voor de Wet, tot sulcke verbintenisse verwillighe: maer en heeft zy gheenen man, ende in noodt

+Een vrouwe verbindt haer niet binne*n* Antwerpen voor den man.

+ is haer te verbinden, soo moet zy oock eenen momboor van den Gherechte nemen, en*de* haer voor't Gherechte verbinden.

+Hoe haer ee*n* vrouwe verbinde*n* mach voor haren man.

Een borgher die zijn huysvrouwe, 'tzy inlandtsche + oft uytlandtsche, erghens buyten 'tghebiedt van Antwerpen, trouwt, en*de* 'thouwelijck volbrengt, sonder oorlof van Borgemeester, verliest van stonden aen 'trecht van zijn borgherschap oft poorterye, al waert dat hy s'anderdaeghs in de stad quam woonen. De bruydloften ende feesten van alle houwelijcken, elck nae zynen graet; niet tegenstaende verscheyden wetten door de Landtsheeren + op de groote oncosten ghemaeckt; worden veel te overvloedichlijck ende kostelijck ghehouden, met groote maeltyden van vrienden ende maghen, ghemeynlijck drie dagen lanck duerende. De bruydegom wordt seer wel gecleedt, ende de bruydt noch beter, veranderende t'elcken van de drie daghen nieuwe kleederen, met rijck ende lustich cieraet. In ghevalle dat de ghehoude vijftich jaren lanck t'samen blyven levende, soo houden zy ten eynde van desen tijdt, de bruydloft wederom op een nieuw met groote vreucht ende blijdtschap: + Ghelijck oock de Priesters ende Monicken doen, die ten eynde van vijftich jaren, nae dat zy heur eerste Misse hebben ghesonghen, singhen die wederom op een nieuw, met groote solenniteyt ende veel ceremonien, noemende dien dagh heur *Iubilé.*

+'Ten is een borgher niet geoorloft te trouwen sonder verlof buyten de stadt.

+Hoe men hem in de houwelijcke*n* aenstelt.

+*Iubilé* van de ghetroude en*de* Priesters.

In de gheboorten ende doopsels van heur kinderen wordt hier oock groote feeste ende + grooten kost ghedaen: de peters ende peten gheven der kraemvrouwen schoone ghiften, ende als het kinderbedde uyt is, doen zy een hoffelijcke maeltijdt. Maer dit is grootelijck t'aenmercken, dat zy hier dickwils tot gevaders oft peters ende peten, nemen heur vaders ende moeders, broeders ende susters, jae sonen ende dochteren: welck meer op d'oude ghewoonte, dan op d'authoriteyt der Kercken, ghefondeert is. Wtvaerden worden ooc + kostelijck ghehouden, ende met veel aelmoessen: ende achter dat de doode begraven is, ende den dienst voldaen, soo wordt, om swaermoedicheydt te verdryven, een hoffelijcke ende kostelijcke maeltijdt ghehouden voor de naeste ende liefste vrienden, die met den lijcke te begraven zijn gheweest: den anderen wort eenen pot wijns met een schotel wel ghekoocten rijs ghesonden.

+Costume in der vrouwe*n* kraem.

+Costume in de uytvaerde*n* der doden.

+ Een borgher die ses weken lanck buyten 'tgebiedt van Antwerpen met wijf ende kinderen, sonder des Borgemeesters oorlof blijft, verliest sonder twyfel de poorterye. Maer een jonck gheselle onghehouwt, mach over al buyten gaen ende stae*n*, sonder oorlof, soo langhen tijdt als hem belieft, sonder eenighe verbeurte oft schade.

+Den borgeren niet geoorloft haer lange buyte*n* de stadt te houden.

Diesghelijck oock een borgher die met zijn huysvrouwe ende kinderen stedevast gaet woonen buyten de stadt, verliest zijn privilegie van de stadt, indien hy hem niet en verklaert + borgher van buyten: Want hier zijn tweederley Borghers, te weten Binnenborghers ende Buytenborghers, ende hebben beyde de selve privilegien. Die hem Buytenborgher verklaert (by alsoo verre dat hy niet + en woont buyten 'tquartier van Antwerpen oft 'tMarckgraefschap des Heyligen Rijcx) is verbonden alle jaer te komen zijn hooghtijdt houden oft Sacrament ontfanghen in de stadt, ende t'elcke reyse een halve kroone, voor't ghemeyn te betalen: aldus blyven zyne privilegien vast ende ongheschendt sonder eenich achterdeel.

+Binnen Antwerpen tweederley borghers.

+Waer in buyten borgers gehouden zijn.

Een borgher, oft oock een landtsaet (ander vreemdelinghen zijn vry) die t'Antwerpen meer dan een jaer ghewoont heeft, indien hy vertrect om in een ander

stadt van Brabant te woonen, sal voor't gemeyn betalen vijf ten hondert van alle zyne liggende goede*n*: ist dat hy buyten Brabant gaet woonen, sal dobbel betalen, welck is thien ten hondert: uytgenomen de ghene die gaen woonen in sommighe plaetsen binnen Brabant en*de* oock buyten, die mits privilegie van dese stadt verkregen, vry zijn, ghelijck Liere, Bergen, Breda, Middelborg in Zeelandt ende andere steden.

Een uytlander en mach hier geen ambacht + doen, hy en zy te vooren borger van de stadt: ende om borgher te worden en doet men niet veel kosten noch ceremonien, welck aldus geschiedt: Hy gaet op eenen sekeren ghesetten dagh ter Vierscharen, ende met hem sommighe borghers die betuyghen dat hy een man van eeren en*de* ontfangbaer is: daer sweert hy, + in teghenwoordicheydt van d'Overste Magistraet, ende van den Marckgrave oft zynen Stadthouder; den Hertoghe van Brabandt als den Marckgrave des Heylighen Rijcks, hulde en*de* trouwe, belovende, ten bywesen van den Borggrave ende ander borghers, de stadt en*de* heur heerlijckheydt ghetrouwelijck te helpen bewaren: voorts betalende der Gemeynten ses ducaten, ende den ambacht oock wat voor heur gerechticheydt, soo geniet hy d'ambacht ende der stadt privilegien gelijck andere borghers ende inghesetenen. Behoudelijck dat de gene die in Antwerpen oft ten minsten in Brabant niet gheboren en is, al is hy borgher oft poorter gemaeckt, en mach tot gheene + Magistraet van eeniger weerden comen: maer zijn kinderen inde stadt oft in Brabant gheboortich, moghen mits heur deucht gheraecken tot alle graet van staet ende bewindt, al ist dat zy van seer leeghen stamme zijn.

+Hoe ee*n* uytlander tot borger aenghenomen wordt binnen Antwerpen.

+Eedt des ghenen die borgher gemaeckt wordt.

+Geen vree*m*delinck en wort tot officien van weerden gheroepen binne*n* Antwerpen.

Hier zijn veel schole*n* met geleerde meesters + om de jonckheydt in allerley gheschicktheydt van letteren t'onderwysen, onder welcke seer vermaert is Joos Welaer van Verrebrouck, een wel geleert man in de drie spraken, Latijn Griecx ende Hebreeusch, die eertijts mijn eerweerdich schoolmeester is gheweest. Maer in dese stadt ende 'tgantsch landt door is gemeynlijck + een gewoonte, als de kinderen een goedt beginsel hebben, ende datmense voorts wilt laten studeren, die te Leuven, te Parijs oft elders in Vranckrijck, in Duytslandt, ende in Italien te senden.

+Scholen binnen Antwerpen.

+De kindere*n* va*n* Antwerpen worden verre tot de studien gesonden.

Oock zijn in dese stadt, ghelijck in veel andere + steden des landts, verscheyden scholen, daer men de*n* meyskens soo wel als de*n* knecht-

+Fransoysche scholen t'Antwerpen.

kens de Fransoysche spraecke leert: die door leeringhe in de schole, door daghelijcksche oeffeninghe, ende verkeeringhe met vreeemdelinghen, alsoo verbreydt wordt, dat zy hier binnen corten tyde soo ghemeynlijck over al ghesproken sal worden, als de eyghene moederlijcke spraecke. Daer en boven zijn hier meesters die Italiaensch ende Spaensch leeren: waer uyt in alle manieren wel blijckt, dat dese stadt 'tgemeyn Vaderlandt van alle Christelijcke natien is ende worden sal, indien zy haer gestaltenisse en*de* wesen niet en verandert.

[+] *Byv.* [Schribanius verhaelt dat in dese stadt over de 150 scholen gheweest zijn, in de welcke de jeucht in alle scientien ende talen onderwesen werdt. Waer door den meerderen deel, eer zy eenen voet uyt de stadt ghestelt hebben, verscheyden talen spreecken: het welck niet alleen den mannen, maer oock den vrouwen seer ghemeyn is.] [+]*Orig. Antverp. cap. 8.*

Boven dien heeft dese stadt veel ander goede wetten ende sonderlinghe ordinantien, die wy om de cortheyt wille achter laten: Maer [+] sullen alleenlijck spreecken hoe in den noodt van brandt hier seer goede toesicht besorcht wordt, dat 'tvyer gheen groote schade en doe. Besonder s'nachts houdt men seer goede wacht in alle straten ende andere noodtlijckste plaetsen: ter selver tijdt wel toesiende dat de dieven in de huysen ende winckels niet en breken. Waer door in alle manieren merckelijck blijckt, dat behalven het vast fondement van groote vryheydt, versekertheydt ende gerustheydt des volcx, dese stadt oock heur oprecht wel ghestelt ende gheschickt regiment heeft: indien het wel ende behoorlijck onderhouden werde. [+]Wacht t'Antwerpen voor den brandt ende dieven.

Noch in dese stadt, noch in't heel landt, en wordt (indien het niet grootelijck van noode en is) ghelijck de ghewoonte in Italien ende in sommighe andere landen is, gheen reeckeninghe oft ghetal der menschen ghehouden: Maer ick hebbe dese rekeninghe vlytichlijck ghemaeckt, ende ghevonden, dat nu teghenwoordichlijck in Antwerpe*n* wel ontrent hondert duysent mensche*n* zijn. Soo ick hier mede onledich was, is my in den sin ghecomen t'ondersoecke*n* 'tgetal van de weerbare manspersoonen: ende nae goede reeckeninghe ende overlegginge, vinde ick ten eersten, veel meer vrouwen dan mannen: daer nae seer veel geestelijcke lieden, ende een overgroote menichte van kinderen: soo dat al t'samen wel gherekent, alleenelijck vijfthien duysent strijdtbare mannen, van achthien jaren tot tsestich, ghevonden worden.

[+] *Byv.* [Carolus Scribanius handelende van de frequentie der inwoondere*n* van Antwerpen, schrijft aldus: Ick bevinde dat Antwerpen meest ghefrequenteert is gheweest in het jaer 1556, ende de naervolghende tot het jaer 1577. [+] De inwoonders der stadt ware*n* boven hondert duysendt. Ick sal nemen om dit te bewysen, het ghetal, uyt den ouden boeck van het jaer 1568. Daer zijn in dat jaer hoofden van borgheren ghetelt gheweest, in den eersten Wijck 6239: in den tweeden 5929: in den derde*n* 6124: in den vierden 6512: in den vijfsten 5218: in den sesten 5810: in den sevensten 9627: in den achtsten 6943: in den neghensten 7419: in den thiensten 7529: in de*n* elfsten 7234: inde*n* twaelfsten 7164: in den derthiensten 8248. Ergo t'samen 89996 hoofden. Ende dit van borgheren. Daer waren in het selve jaer alhier huysgesinnen van verscheyden volcken, die hare woonplaetse tot Antwerpen hadden ghenomen. Onder dese waren 14985 hoofden. Daer waren dan 104981. Ende dit buyten de Schippers, van de welcke een seer groot ghetal op de schepen was. Daer waren boven dese in de voorboeghen vijftich duysent hoofden, de welcke borgherrecht [+]*Orig. Antverp. cap. 8.* [+]Groot getal der inwoo*n*deren van Antwerpe*n*.

hadden, soo wel als die inde stadt gheboren. Nu wie soude konnen tellen die van buyten aencomende? Ick lese datter in de jaren 1549, 56, 59, 61 over de twee hondert duysent hoofden van borghers en*de* vreemdelinghen ghetelt zijn geweest. Niemandt en sal hem verwonderen, de welcke sal dencken, hoe vele hier waren uyt verscheyden volcken, Hooghduytsche, Spanjaerden, Portegysen, Enghelschen, Genevoysen, Florentynen, Milanesen, van Luca, van Pisa, ende hoe vele uyt de andere steden van Italien, ende oock van Vranckrijck: voorwaer wy hebben verstaen datter somtijdts uyt Spangien alleene, drie hondert huysghesinnen dese stadt bewoont hebben, den meerderen deel machtich, ende die groote rijckdommen hadden. Ende dat op een seker ure tweemael des daeghs, des middaeghs ende des avonts, boven de vijf duysent, op de Borse pleghen te komen. Dus verre Scribanius.]

T'Antwerpen zijn ontallijcke veel dingen te sien ende te aenschouwen met lust ende genoechte, gelijck meestendeels de plaetsen hier voor verhaelt: Maer ten sal hier niet qualijc voegen (hoe wel dat wy hier en daer hier van ghesproken hebben) wel cort in een capittel hier te verhalen d'aller merckelijckste, ende sommighe andere die noch niet gheroert en zijn: op dat de vreemdelinghen hier dagelijcx overcomende, de selve voor heuren lust ende ghenoechte te lichtelijcker ende ghemackelijcker moge*n* gaen sien. Aldus sonder veel meer te spreecken van soo veel schoone straten ende plaetsen, kercken, cloosters ende andere huysen ende hoven, sullen ten eerste*n* aenteeckenen de stadtmueren oft vesten, met soo veel bollewercken, wallen, katten, schanssen, heymelijcke ende openbare inganghen ende uytganghen, met seven heerlijcke poorten, ende seven schoone brugghen: Het Casteel aldus open staende, ende seer constichlijck gebouwt met ordinantie ende geschicktheydt van sterckte: De Nieuwstadt met veel brouweryen, putte*n*, asten, ende ghereedtschappen om allerley bier te brouwen: De Havene van de stadt op een schoon ende groote Rivier, vol schepen van allerley vracht: De verscheyden Vlieten herwaerts [+] ende derwaerts de waren ende coopmans goeden aenbrenghende tot aen de huysen toe: Den overhooghen Toorn van onser Vrouwen Kercke, met soo veel besondere dinghen. De nieuwe Borse, daer men ter ghesetter uren een ontallijcke menichte Cooplieden siet van alle Natien, elck op zijn plaetse, om van heur coopmanschap te handelen, ende rontom over al gaende in corten tijdt ses oft acht de voornaemste talen met lust ende ghenoechte hoort spreken: De Munte, een heerlijcke huysinghe met veel smissen, daer goudt ende silver met hoopen ghemunt wordt: Den

[+]Rare dinge*n* die binnen Antwerpen zijn.

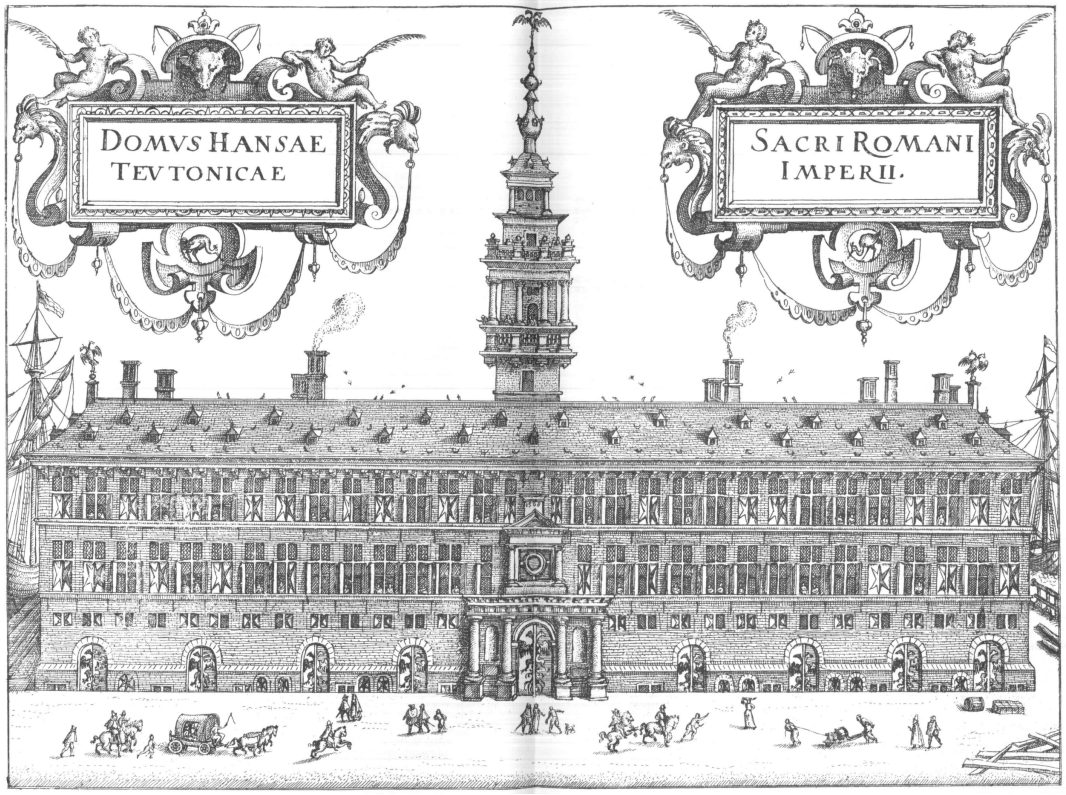

DOMVS HANSAE TEVTONICAE
SACRI ROMANI IMPERII.

Tapissiers pant met veel wonderlijcke wercken [+] : Den Schilders pandt met verscheyden seer fraeye schilderyen: Den Silversmidts pant met veel costelijcke ende schoone vaten: Het seer fraey Vleesch huys met overvloedt van allerley vleesch: de Vischmarckt t'alle tyden wel versien van visch: Het heerlijck Stadthuys. Het seer schoon ende costelijck Oostershuys, staende tusschen twee Watervlieten in de Nieuwstadt, lustich ende fraey ten toone in't aenschouwen, alsoo in't eyghen beworp wel blijckt.

[+]Rijcke panden van Antwerpen.

Het beworp van het Oosters huys.

Het uytnemende schoon Enghels huys: Het groot ende wijdt Portegijs huys: Het [+] wonderlijck Forneys, daer allerley cristalyne glasen op de Veneetsche maniere ghemaeckt worden, door Jacob Pasquet van Bressen, met grooten cost, ende met verscheyden privilegien van den Koninck ende van de stadt. Wel soo lustich ende wonderlijck als alle het [+] voorseydt, is, te sien ende t'aenschouwen, onder alle andere cleyne Druckeryen die hier zijn, Christoffel Plantijns des Koninckliicken Druckers groote ende heerlijcke Druckerye, alleen ende verscheyden staende van den Boeckwinckel, met besondere ende bequame huysinghen, welcke Druckerye verhalens ende vermarens weerdich is: want tot nu toe gheen dierghelijcke in gantsch Europa ghesien is gheweest, noch ghesien en wordt, daer meer perssen, meer letteren van allerley soorten, meer printen ende gereedtschappen; meer bequame en*de* gheschickte mannen, groote loonen winnende met wercken, corrigeren ende oversien in allen talen, soo wel sonderlinghe als ghemeyne, gheen uytghenomen, diemen het gantsch Christenrijck door ghebruyckt: [+] soo dat al t'samen wel gherekent, in dit huys met zynen aenhanck ende toebehoorte, meer dan drie hondert hierlandtsche gulde*n*s; welck meer dan ander half hondert croonen zijn, alle domelijcke daghe uytghegeven ende becosticht worden: welck voorwaer een edele ende Koninckliicke saecke, niet alleen den loffelijcken aenghever ende meester, maer oock der stadt grootelijck tot profijt ende eere is: want zyne schoone ende welgestelde wercken worden met groote menichten de gantsche werelt door ghevoert ende verbreydt. Dit zy hier mede ghenoech, aengaende de voornaemlijckste dingen die in dese wonderbaerlijcke stadt gesien worden, sonder voorder te spreken van packhuysen, winckels, ende ontallijcke cramen, die men hier siet doorgaens soo overvloedichlijck versien ende ghestoffeert met allerley coopmanschap, dat altijdt jaermarckt ende marcktdagh schijnt te zijn.

[+]Glashuys t'Antwerpen.

[+]Treffelijcke Druckerye van Plantijn t'Antwerpen.

[+]Wat oncosten gedaen werde*n* in de Druckerye van Plantijn.

[+] T'Antwerpen en woont gheen groote menichte Edeldoms: midts dat dit een soo treffelijcke coopstadt is, ende dat d'Edellieden ende Heeren herwaerts 'tgeberghte gemeynlijck [+] op heur heerlijcheden ende huysen buyten de groote steden zijn: niet te min hier is Edeldoms genoech tot regiment en*de* bewindt van de stadt: want zy wordt in de treffelijckste saecken bycants geheelijck van den Edeldom gheregeert, alsoo voorseyt is. Maer dese [+] Edellieden, ghelijck oock alle d'andere herwaerts 'tgheberghte, en moghen gheen coopmanschap doen, ghelijck ontallijcke veel Italiaensche, besonder Veneetsche, Florentsche, Genevoysche ende Lukesche Edellieden, overmidts verscheydene ende rechtveerdighe oorsaecken, pleghen. De oudtste ende weerdichste huysen van Adel die nu ter tijdt noch in't wesen zijn, zijn de naevolghende.

[+]Weynich Adel binnen Antwerpe*n*.

[+]De stadt van Antwerpen gheregeert door den Adel.

[+]Edellieden aen dese zyde van de berghen en mogen geen coopmanschap doen.

Ten eersten (sonder groot ghemerck te nemen + op den voorganck overmits de weerdicheydt) sullen wy stellen het Huys van Liere, het welck veel deuchdelijcke ende vermaerde + mannen heeft voortghebracht: onder de welcke ick vinde van het jaer 1201 verscheyden seer eerweerdige ende hoochvermaerde Edelmannen, als daer gheweest zijn Anthonis, Wilhelm, Hendrick ende Arnout, al t'samen ghebroeders ende Ridders van de vergulde spore: Ende noch onlancx zijn oock tseffens op eenen tijdt gheweest drie ghebroeders uyt den selven stamme, die drie de treffelijckste ampten van deser stadt bedient hebbe*n*, te weten, Aert d'oudtste is gheweest Borghemeester: een seer vroom Ridder, soo wel ghesien, gheacht ende bemindt, dat hy alleen schier de gantsche stadt volcomelijc regeerde: Niclaes de tweede Marckgrave; en*de* de leste genoemt Wilhelm, Amman: en*de* dese twee oock deuchdelijcke mannen, en*de* malcanderen soo wel gelijckende van aensicht ende persoone, dat zy niet t'onderscheyden oft t'onderkenne*n* en waren: ende corts gheleden is uyt desen stamme gheweest Jan van Liere, een seer gheschickt Edelman ende vroom Capiteyn.

+Edele huysen va*n* Antwerpen.

+Het huys van Liere.

Berchem is voorwaer een seer oudt edel + gheslachte, ghesproten (alsoo men seght) uyt den doorluchtichste*n* stamme der Bertholdts, eertijdts Heeren van Mechelen: ende heeft t'allen tyden treffelijcke mannen ghehadt: als onlancks is gheweest Constants, overmidts zyne vromicheydt hoogh gheacht, ende seer aenghenaem by Keyser Maximiliaen. Ende nu ter tijdt is onder ander van desen geslachte Hendrick, Heer van het schoon dorp van Berchem, by dese stadt gheleghen, een wel gheleert ende groot gheacht Ridder, die dickwils hier Borghemeester is gheweest: Ende zijn broeders Jacob ende Jan van den selven

+Het edel huys van Berchem.

huyse, zijn fyne ende wel gheschickte Edelmans.

+ Immerseel ghesproten uyt den huyse van Liere, is een edel gheslachte: welck nu tegenwoordichlijck heeft Jan Heer van Boudry, Marckgrave van Antwerpen, een seer eerweerdich Edelman. +Het edel huys van Immerseel.

+ Vrsel is een seer edel ende oudt gheslachte, welck altijdt eerweerdige Edelmannen heeft ghehadt, ende als nu teghenwoordichlijck Heer Lancelot, een seer wijs ende wel gheacht Ridder: soo dat hy van joncks af ende in sorghelijcke tyden dickwils binnen ende buyten Borghemeester deser stadt is gheweest met groote eere ende weerdicheydt. Na den Vader is ghecomen (onder andere kinderen) Reynier, wel gheleert, sterck van memorie, ende scherp van verstande, de welcke noch jonck wesende, menichmael Schepe*n* der stadt is geweest, ende Ambassadeur voor't Vaderlandt by den Catholijcken Koninck: ende nu ter tijdt is hy Tresorier van der stadt. +Vrsel.

+ Schoonhoven is waerlijck een edel gheslacht, comende van Arschot, heeft nu ter tijt Heer Jan, die over sommighe jaren Marckgrave van de stadt is gheweest, ende is nu ter tijdt Buytenborghemeester, als een seer eerweerdich Edelman. +Schoonhoven.

+ Werve is een edel gheslacht, welck veel geschicte Raedtsheeren ende Wethouders heeft ghehadt: ende nu onlancks Geeraerdt, Jan ende Aert, alle drie ghebroeders, Ridders, ende vervolghens nae malcanderen Borgemeesters deser stadt: Ende corts daer naer, bycants ten selven tyde, Geeraerdt Borgemeester, ende Aert zijn broeder Amman, ende Wilhelm, nu ter tijdt noch levende, Marckgrave, hoe wel hy d'officie, om gherustelijck te leven, verlaten heeft: al t'samen treffelijcke Ridders, ende seer liefghetal by den volcke. Oock zijn van desen gheslachte noch levende Heer Dierick, een eerweerdich ende deuchdelijck man, die Borghemeester gheweest is, ende Symon zijn broeder, een wel gheacht man, naemaels Marckgrave. +Werve.

+ Halmael is een edel huys, van oprechten goeden stamme: heeft onlancks gehadt Heer Wilhelm, die Amman vander stadt, en*de* dickwils Borghemeester is gheweest, als een seer vernaemt Edelman: Zijn sone Jan is een wel gheschickt Edelman, een groot liefhebber van Genealogien oft Afcomste*n*, van Wapenen, ende van voortcomste*n* des Edeldoms: ende zijn Neve Hendrick een jonck gheleert man, heeft zijn oeffeninge in't selve met grooter eeren. +Halmael.

+ Roccox is voorwaer een wel vernaemt huys, waer af onder andere nu ter tijdt leeft, Niclaes een seer gheleert ende deuchdelijck Ridder, die dickwils Borghemeester is gheweest, met eere ende authoriteyt, den Koninc, ende noch meer den volcke aenghenaem. +Roccox.

+ Sterck is een eerweerdich huys, gecomen uyt Luyck van seer goeden stamme: heeft nu ter tijdt Godmart, die noch jonck zijnde Contrerolleur in Keyser Karels des vijfsten Hof is gheweest, seer aenghenaem ende ghemeynsaem by zyne Majesteyt: Nu ter tijdt Amman deser stadt, een welgheboren ende grootmoedich Ridder, gheleert ende welsprekende in veel talen. Zijn sone Andries is een gheschickt ende dapper man ten stryde. +Sterck.

Stralen is een loffelijck huys, van Ceulen + comende: in het welcke nu ter tijdt leeft Anthonis Heer van Mercxem, ende van Dambrugghe, twee schoone dorpen hier by gheleghen, een dapper Ridder: is dickwils Borghemeester deser stadt gheweest: ende in desen lesten crijch, Generael Commissaris der oorloghen van alle dese +Stralen.

Nederlanden, met groote vernoeghinghe: Zijn broeder Jan is oock een wel geschict Edelman, die namaels veel eerlijcke graden heeft ghehadt.

Schets is eenen stam uyt Maestricht gesproten [+] , van heerlijcke ouders ende voorouders, de welcke nu ter tijdt edel ende machtich is: heeft onlancks ghehadt Erasmus een geleert man en*de* van groote*n* verstande, de welcke drie seer loffelijcke sonen achtergelaten heeft: Den oudtsten Jasper, Banerheer van Wesemale, Heer van Grobbendonck ende van andere treffelijcke heerlijckheden, ende Tresorier generael van alle dese Nederlanden voor den Koninck, een seer gheleert man in Griecks en Latijn, groot Poeet; in somma, niet min met deuchden ende wetenschappen, als met rijckdommen ende heerlijcke staten verciert. Den tweeden is Melchior, Heer van Rumpst, van Willebroeck, ende van andere aenhanghende dorpen, een deuchdelijck man ende wel gheschickt in Arithmetica. Den derden is ghenoemt Balthasar, Heer van Hoboock, redelijck gheleert, ende goedt Mathematijck.

[+]Schets.

Ende ten aller lesten sal ick stelle*n* het Huys [+] van der Heyden, in het welcke is Jacob, een gheleert, wijs ende wel geacht man: de welcke noch jonck van jaren Borghemeester is gheweest van Antwerpen, ter tijdt als ick dit werck ten eynde bracht, in het jaer 1566: ende zijn broeder Jan een man van eeren ende weerden. Noch zijn hier Jan van der Meere, gheleert ende deuchdelijck; Coenraet van Vaille, ende meer andere eerlijcke ende gheschickte Edellieden, die ick om der cortheydt wille late te noemen: ghelijck ick oock gheen vermaen en maecke van het edel huys van Draeck, Pots ende andere, ghestorven ende overleden: waer uyt nochtans veel eersame gheslachten ghesproten zijn, van de ghene die hedensdaeghs noch leven, ende die wy hier boven hebben verhaelt.

[+]Van der Heyden.

Ende onder andere soodanighe treffelijcke [+] mannen in alle conste, wetenschap ende hanteringhe die van Antwerpen ghecomen zijn, ende die daer noch zijn: men heeft daer ghesien onlancks ende van verscher ghedachtenissen onder de Prelate*n* M. Peeter Vorstius, Bisschop van Aqua Pendente in Toscane, ende weerdich Auditeur vande Rote te Roome, met seker hope van Cardinael te worden, ghelijck meestendeels desen graedt bybrengt, ende ghelijck hy door zyne deuchden, ende groote diensten den Roomschen Hove ghedaen, wel verdient heeft: maer is te vroech

[+]Gheleerde manne*n* binnen Antwerpen.

ghestorven, wesende Legaet des Paus in Duytslandt. In den crijchshandel is gesproten van Antwerpen Constans van Berchem een seer vroom Edelman, ende deshalven seer aengenaem by Keyser Maximiliaen den eersten van dien naem. Ende noch onlancx Jan van Liere een dapper Capiteyn, seer aenghenaem ende gemeynsaem by Keyser Karel den vijfsten. In't regiment der Staten is noch onlancx geweest M. Jan Vorstius, des voorseyden Bisschops Vader: die door zijn uytnemende deucht gheraeckt is tot den hoogen graet des Canceliers va*n* Brabant. Dese stadt heeft oock ghesien Fransoys van Delft, een vroom ende gheleert Edelman: de welcke na dat hy in zijn vaderlandt alle graden ende eeren ghehadt hadde, werdt van den Keyser gesonden Ambassadeur aen den Koninck van Enghelandt, om seer treffelijcke saken: wiens sone Edouard wel gheleert ende deuchdelijck is. Daer en boven heeft Antwerpen voortghebracht mannen vande gheleertheydt simpelijck professie doende, als daer zijn geweest Peeter Gielis groot vrient va*n* Erasmus van Rotterdam: Joachim Forts van Ringhelbergh, Adriaen Ariville, Arnout Corck, ende Jan zynen sone, beyde seer gheleerde mannen ende groote Philosophen. Heeft oock gehadt Daniel van Bomberghe, een geleert ende wel vervaren man in de Hebreeusche spraecke: wiens sone, Karel ghenoemt, is gheleert ende vlytich in de boecken: ghelijck oock zijn neve Cornelis, de welcke, soo het schijnt, d'eerst is gheweest die Hebreeusche boecken hier te lande heeft doen drucken. Eyndelijck mach men wel seggen dat Antwerpen oock gehadt heeft Cornelis Grapheus een fraey Poeet ende wel gheleert in goede letteren, gheschickt in Musijcke, ende vervaren in veel talen, de welcke al was hy gheboren van Aelst, is gheweest borgher ende Secretaris der stadt van Antwerpen, daer hy oock heeft willen leven ende sterven: Alexander zijn sone t'Antwerpen geboren, oock Secretaris der selver stadt, volght den Vader oprechtelijc na in alle wetenschap met groote gheschicktheydt ende verstandicheydt. Ende nu teghenwoordichlijck boven de Cancelier Scheif, die door zyne deucht tot soo hooghen graedt is ghecomen, boven den Raetsheer Maes, Schets, de twee Gielissen, ende andere alreede verhaelt ende ghenoemt; is ooc Steven Straets, Doctoor in de Rechten, een wijs en*de* verstandich man: oock mede Junius de jonghe, wel gheleert, die hier daer nae't Borghemeesterschap en*de* andere hooghe graden heeft bedient. Heeft oock noch Abraham [+] Ortelius, een gheleert man, ende uytneme*n*de Mathematicien, die t'zyner grooter eeren ende ten vernoege van alle man in't ghemeyn uytghegheven heeft *Theatrum Orbis Terrarum,* dat is, het Tonneel des Aerdtbodems: een seer schoon werck voorwaer ende wonderlijcken profytelijck, soo wel om de inventie, als om de leeringhe ende wetenschap: hebbende geconnen en*de* gheweten de gantsche Werelt in een boeck allee*n* vervaten en*de* begrypen. Noch stelt hy in druck een ander schoon werck, seer geleert ende oorboorlijck genoemt *Thesaurus Geographicus,* grootelijck tot gerief in sonderheyt voor beschryvers va*n* Historyen ende van de Werelt, en*de* heur navolgers. Na den Raedtsheer Maes zijn gecomen drie wel gheschickte sonen, alle mannen van aensien, ende Raedtsheeren wel vervaren in de Rechte*n*: D'eerste is Engelbert Pensionaris der stadt van Antwerpe*n* een seer geleert man ende treffelijck Orateur in veel talen: deshalven by de Heeren ende by de Ghemeynte in grooter weerde*n* gehouden: De tweede is Jan Baptiste Raetsheer in de Cancelrye va*n* Brabant, ende Advocaet Fiscael des Koninc*x*, een seer gheleert en*de* scherpsinnich man, deshalven oock groot geacht: De derde is Philips, noch jonck, maer wel geleert om tot hoogen graet te come*n*. Michiel Coignet een jongman

[+]Abraham Ortelius ende zyne wercken.

van + grooten gheeste, en*de* wel geschickt Mathematicien, alsoo besonderlijck wel blijckt aen zijn nieuwe onderwysinghe in de conste van de schipvaert, in druck gebracht, inde welcke hy behalven alle andere schoone en*de* oorboorlijcke ghereedtschappen door hem ghevonden, den Schippers leert neme*n* de wijdde der plaetsen in heur reyse va*n* Oost tot West, ende daer tegen van West tot Oost, welck (mits dat men geen vast ooghghemerck en hadde gelijck de Pole) tot nu toe niet alleenlijck ghehouden is gheweest: ende is deshalven lovens ende loonens wel weerdich. Daer is noch Peeter Heyns een ghespraecksaem man, van goede gheleertheydt, ende een constich Poete in de Fransoysche ende in zijn Duytsche spraecke, ghelijck aen zyne uytgegeven wercken blijct, besonder aen een ghenoemt den Spiegel des Wereldts: Dese betoont in zyne ghedichten, dat hy alle uytlandtsche woorden schouwt, die tot noch toe sommighe andere hebben gebruyct, + bewysende dat dese spraecke rijck ende begrypich ghenoech is om alle dingen uyt te spreken, sonder behulp van eenighe vreemde sprake: welck sonder twyfel een groot ende loffelijck opset is, indien hy't volbrenght, alsoo hy seydt.

+Instructie der zeevaert va*n* Michiel Coignet.

+Vlaemsche sprake copieux.

Byv. [Van de wete*n*schap des selven M. Pieter Heyns, oock noch ghetuyghen kan de stadt van Haerlem, alwaer hy hem eenighe jaren, overmits de troubelen tot Antwerpen, onthouden, ende de stadt met zyne wercken vereert heeft, tot volkomen onderwysinghe der jonghe jeucht in de Fransoysche tale: in welcke stadt hy haestich op eenen waghen uyttreckende, om den Walvisch in't jaer 1598 by den Haghe aenghecomen te besichtighen, ghestorven ende begraven is.]

Oock heeft Antwerpen veel andere geleerde, aencomende ende wel aennemende jonghe mannen, die (soo ick hope ende meyne) haestelijck met grooten lof hen selven vernaemt sullen maecken.

Ghemeynlijck geneeren hen die van Antwerpen + met coopmanschap, ende zijn voorwaer seer treffelijcke ende seer rijcke Cooplieden, sommige van twee hondert tot vier hondert duysendt croonen machtich voor heur + hooft, jae oock meer. Het zijn beleefde, ghese-

+Die van Antwerpen meer Cooplieden als andere.

+Manieren van die van Antwerpen.

dighe ende verstandighe lieden, vlytich om de vreemdelinghen na te volgen, met de welcke zy lichtelijck maeghschap en*de* vriendtschap maecken: Zy zijn vervaren ende gheschickt om over al ter wereldt te handelen, ja oock de vrouwen persoonen (al en hebben zy noyt buytens landts geweest) connen drie oft vier, sommighe vijf, ses ende seven talen spreken: welck een gherieffelijck en*de* wonderlijck dinck is. Hier zijn uytnemende werckmeesters ende + constenaers in allerley ambachten en*de* consten: die soo veel wercks niet ghemaecken en connen, 'ten is eer vercocht dan volmaeckt: soo dat met veel maeckens, ghelijck menigen ghebeurt, de constenaer tot volcomenheyt der consten gheraeckt. Hoe veel ende hoedanighe handtwercken dat hier met der daet gheoeffent worden, can men schier met een woordt alleen uytghespreken, segghende, alle: Want hier worden ten eersten ghemaeckt schepen van allerley soorte ende vracht; verscheyden wollen laecken, lijnwaet van alle prijs, tapisserye, Turcksche tapyte*n*, fusteynen, wapenen, en*de* alle ander crijchsrusting, leder, verweryen, schilderyen, verwen, verguldtwerck, silverwerck, glasen op't Veneetsch, seer schoone en*de* met groote menichten, allerley kramerye van goudt, silver, syde, draedt ende wolle: allerley metalen, ende ontallijcke andere dinghen. Noch worden hier ghemaeckt allerley syden Lakenen, als Fluweel, Satijn, Damas, Armezijn, Taffetaf, ende dierghelijcke: jae dat meer is, hier wordt door middel van de Sijdwormen, schier teghen natuere ende locht, syde ghemaeckt, maer niet veel: maer die van buytens landts comt, seer groot van pryse, wordt hier in alle manieren ghewrocht. Men raffineert hier seer constichlijc Metael, Was, Suycker, ende andere Coopmans ware: ooc maeckt men hier besonderlijck Vermilioen, *Cinabro* in Italiaens ghenoemt. Aengaende andere mindere ende meerdere hantwercken, zijn hier seer veel werclieden ende constenaers: soo dat om in alle manieren die groote heerlijckheydt deser stadt te verclaren, my goedt ghedocht heeft het ghetal der Hoofden ende Meesters die winckel houden van sommighe + ghemeynste ende noodtlijckste handtwercken oft ambachten, die nu ter tijdt hier zijn, in sonderheydt te stellen, om by't ghetal van desen, de groote menichte van alle d'andere te lichtelijcker mogen aenmercken. Hier zijn ghetelt gheweest hondert neghenentsestich Backers: Achtentseventich Vleeschhouwers: Visschers die Zeevisch vercoopen vijfentseventich: ende die Riviervisch vercoopen sesthien oft seventhien: Barbiers ende Chirurgijns hondert ende thien: Kleermaeckers ende Cousmaeckers vijf hondert vierentneghentich: Goudtsmeden hondert vierentwintich, sonder alle de Stekers, Snyders ende Slypers van juweelen ende andere costelijcke gesteenten, die voorwaer wonderlijcke wercken maecken, ende onghelooflijcken handel dryven met costelijcke juweelen: waer af in dese stadt alleen meer dan in eenige Provincie zijn: Schilders ende Beeldtsnyders van verscheyden wercken ontrent drie hondert: Kramers ende Meerslieden ontallijcke veel.

+Werckmeesters van Antwerpen ende heure verscheyde*n*theydt.

+Groot getal van gemeyne ambachten in Antwerpen.

Alle dese consten ende handtwercken brenghen seer veel profijts tot onderhoudinghe van't ghemeyn: beletten dat de jonckheydt door ledicheyt ende welluste niet bedorven en wordt: verwecken ende verscherpen de gheesten ende verstanden der jonghers, soo dat zy oprechte liefhebbers heurs vaderlandts worden. Ghelijck t'alle tyden wonderlijck bescheedt daer af ghesien is in dese stadt, besonder alsser eenich ongheval oft ongheschicktheydt is over ghecomen, overmidts dat niet een van de deuchdelijcke en*de* gheschickte mannen en is gheweest, die hem te soecken heeft ghemaeckt in hem te beneerstighen voor de welvaert en*de* behoudenisse zynes

Vaderlants. Ende voorwaer, een wel gheschickt regiment [+] is gelijck een menschelijck lichaem met quellagien ende sieckten bevanghen, welck zy selven nochtans met zijn cracht ende bloedt onderhout. Alsoo oock een stadt hebbende haer leden ende borghers van joncks kindts af geschickt tot arbeydt, ende profijt, regeert ende onderhoudt haer in vrede ende in oorloge met heur sterckten, machten ende goeden: want de liefde die een yeghelijck draecht tot het gene dat hy met zynen arbeyt vercregen heeft, maeckt hem oock yverich ende vlytich tot bewaringhe van't ghemeyn: wel wetende dat in de welvaert des gemeynen standts, de welvaert van eenen yeghelijcken in sonderheydt is gelegen, die t'samen alsoo zijn verbonden, dat d'een sonder d'ander niet en can gewesen. Derhalven hoewel dit volck meestendeels na ghewin staet van den coophandel, nochtans hanghen zy veel ghelts aen huysen, aen landt ende sandt, ende vermeerderinghe van heuren staet: soo dat de stadt daghelijcks wonderbaerlijc groeyt ende vermenichvuldicht. Ten [+] lesten, hoewel de gemeyne man meestendeels, ende sommighe vroede lieden de oude maniere houden van spaerlijck te leven: nochtans worden hier groote oncosten ghedaen, mogelijck meerdere dan wel betaemt. Mans ende vrouwen van alle ouderdom cleeden hen seer wel nae staet ende macht, altijdt op't nieuw ende fraey maecksel, maer sommighe veel costelijcker [+] dan sedicheydt ende eerbaerheydt eysschen. Oock siet men t'alle tyden bruydloften, maeltyden, danssen: allenthenen hoortmen lustich ghesanck ende gheclanck: in het cort ghesegt, t'alle canten ende weghen blijckt deser stadt rijckdom, macht, pomperye ende heerlijckheydt.

[+]Een schoone ende seer bequame ghelijckenisse.

[+]Men leeft t'Antwerpe*n* al te costelijck.

[+]Overdaedt in kleederen tot Antwerpen.

Van Cooplieden ende coophandel t'Antwerpen.

*N*Ademael wy van het regiment der stadt, ende van den staet der borgeren ende inwoonderen gesproken hebben: soo moeten wy oock wat seggen van den bedryve, handel ende ghebruycke der vreemder + Cooplieden: midts dat de stadt meestendeels op de coopmanschap ghefondeert ende ghesticht, en*de* voorts door de vreemdelinghen dus groot ende heerlijck gheworden is. Soo seg ick dan ten eerste*n*, dat t'Antwerpen, behalven het volck van de*n* lande, die hier met seer goote menichte overcomen ende woone*n*, ende behalven 'tgroot getal van Fransoysche Cooplieden, + die in tyden van peyse hier dagelijcks hanteren, ses voornaemlijcke Natien gevonden worden, die soo wel in tyde van oorloghe als van peyse hier vaste woonstede houden, t'samen meer dan op duysent Cooplieden gereeckent, mede begrypende heur voornaemste dienaers. En*de* dit zijn Hooghduytsche, Denemarckers en*de* Oosterlinghen t'samen. Voorts Italianen, Spanjaerden, Engelsche en*de* Portugaloysen: maer moghelijck meer Spanjaerden, dan van eenige andere Natie, sonder twyfel meer ghehouwelijckte ende vast ghehuysde. Dese Cooplieden onderhouden der stadt wetten ende statuyte*n*, voorts leven cleeden ende doen alle andere dinghen vryelijck naer heur maniere: want de vreemdelinghen hebben voorwaer t'Antwerpe*n* ende in alle dese Nederlanden meer vrydoms, dan erghens elders ter wereldt. Soo dattet een wonderlijck dinck is, soo groote t'samenmenginghe van soo veel menschen ende sinnen te sien, jae noch wonderlijcker de menigherley verscheyden spraecken te hooren: soo dat men sonder verre te reysen, in een stadt de natuere, ghewoonten en*de* manieren van veel Natien mach mercken, ende de selve navolghen, ist dat men wilt. Hier door comt dat t'Antwerpen, mits soo grooten hoop vreemdelinghen, altijt nieuwe tydinghen zijn van de gantsche wereldt. + De rijckste ende vernaemste onder de Cooplieden zijn de Fockers va*n* Ausborg in Hoochduytslandt: D'overste van desen huyse Heer Anthonis, een uytnemende treffelijck Coopman boven alle andere, is onlancx in zijn Vaderlandt ghestorven, achterlatende by testamente de weerde meer dan van ses milioenen gouden croonen, sonder alle d'ander groote rijckdommen, die in dit hoffelijck ende heerlijck gheslacht zijn gewonnen met coopmanschappen, binnen den tijdt van tseventich jaren: waer door zy tot hooghe staten en*de* heerlijckheden ghecomen zijn, niet alleenlijck in Duytslandt, maer oock in veel andere deelen van Europe, tot in de nieuwe Wereldt toe. Maer eer ick voorts vare, en mach niet achterghelaten worden, hoe de Catholijcke Koninck, de Koninck van Portugael, en*de* de Koninghinne van Enghelandt, hen niet en veronweerdigen onder dit geselschap der Cooplieden, wel gheschickte mannen te houden, die heurer Majesteyts handel met de Cooplieden coopmanswyse dryven, welcke dienaers Factoors worden genoe*m*t. Ten eersten houdt de Catholijcke Koninck hier twee Factoors, ende elck van dien heeft zynen last, zijn huys ende zynen dienst in sonderheydt. D'een is nu ter tijt de voorgenoemde Jasper Schets: d'ander Heer Jan Lopes Galle, Banerheer van Male, een wel geacht ende rijck Edelman. Dese hebben volle macht ende procuratie van den Koninck, inhoudende dat zy moghen innemen op leeninghe, wissel ende in alle andere manieren hen goetdunckende, alle sommen van penninghen t'alle tyden, en*de* den Koninck in't ghemeyn ende in sonderheydt verbinden op sekere bewysinge van d'een oft van d'ander landt: soo dat zy onlancx gheleden een overgroote somme van penninghen ter Borsen opghelicht, ende ten

+De grootheydt van Antwerpen bestaet in de coopmanschap.

+Wat Coplieden t'Antwerpen handelen.

+Fockers een rijck huys van Ausborg.

behoorlijcken tyde voldaen hebben. De Koninck van Portugael en heeft hier maer eenen Factoor, een treffelijck eersaem man, ghelijck nu teghenwoordichlijck is Fransoys Pesoa, een vroom en*de* wel gheschickt Edelman. Dese heeft oock ghenoeghsame procuratie van te mogen sulcke somme van penningen oft coopmanschap opnemen als hem belieft, midts verbindende de croone van Portugael: soo dat hy corts gheleden hier opgelicht heeft al wat hem beliefde: ende in voorleden tyden doen de Koninck mogelijck meer schuldich was, of meer van noode hadde, hebbe*n* zyne Factoors somtijdts op een marckt meer dan drie milioenen gouden croonen opghenomen, altijdt behoorlijck voldoende ten ghesetten daghe. Maer soo naemaels by desen tyde de voorseyde Koningen hen selven met schulde*n* beswaert hebben gevonden, d'een midts d'oorloge op Indien, d'ander met den crijch teghen de Fransoysen ende Turcken, ende daer en boven bemerckende dat zy veel te seer belast ware*n* met overmatighen woecker der onversadelijcker Cooplieden, ende qualijck onthaelt werden, hebben in haer beraedt besloten, alsoo't schijnt, hen te voldoen met ghemack by lanckheydt van tyde: ende alsoo blyven nu teghenwoordichlijck de voorseyde Factoors met de Koninckliicke handele*n* gantschelijck stille staende, verwachtende bescheedt van heur Heeren. De Koninghinne van Enghelandt heeft hier nu eenen tijdt van jaren ghehouden tot Factoor M. Thomas Grassan, een loffelijc Ridder, die oock met sulcke ghenoechsame procuratie hier ter Borsen voor haer groote sommen van penninghen opghelicht heeft, die zy rustichlijck wederom doet betalen. Aengaende den overgrooten coopmans handel die daghelijcks t'Antwerpen ghedreven wordt, is te weten dat de vreemde en*de* inlandtsche Cooplieden hier houden eenen wonderlijcken handel van wissel ende oversettinghe: welck aldus te wercke gaet. De Cooplieden gaen s'morghens en s'avondts ter ghesetter uren

op d'Enghelsche Borse, daer luttel meer dan + in een ure al op een mael, door middel der Makelaers van alle talen die hier met groote menichten zijn, besonderlijck gehandelt wort van koopinghe ende verkoopinghe van allerley coopmanschappen. Voorts wat spaeyer gaen zy op de nieuwe Borse, welck de voornaemste plaetse is: ende daer wordt oock een ure lanck door middel van de selve Maeckelaers van wissel ende leeninghe ghehandelt.

+Hoe den handel te Antwerpen ghedreven werdt.

+ Hier wordt wissel gehouden voor veel steden van Italien, als Roome, Venegien, Milanen, Florencen ende Genuen: van Hooghduytslandt, als Ausborg, Noremberg ende Franckfort: voor veel steden van Spangien, te weten de vier jaermarcten; twee van Medina del Campo, ende twee andere, d'een van Villabon, d'ander van Medina de Riosecco: voorts wordt oock wat wissels ghehouden voor Burgos, Calis, Sevilien ende Lisbone. Oock houdt men hier wissel voor veel steden van Vrancrijck, namelijck voor de vier marcten van Lions, voor Parijs ende Rouaen: eyndelijck voor Londen ende Besancon. Dese wissel is gheleghen in't gheven oft 'tontfanghen hier t'Antwerpen, soo veel grooten van dese munte, als een Croone, eenen Ducaet, oft eenen Angelot doen, om die wederom te hebben oft wederom te gheven ter plaetsen van Italien oft van eenighe andere voorghenoe*m*de Provincie, bykants voor de selve prijs + ende weerde: ende want men geeft oft neemt om elders wederom te ontfanghen oft te betalen, soo wordt dit eyghentlijck wissel geheeten. Welcke wissel voornaemlijck gevonden +

+T'Antwerpe*n* wissel op vele quartieren.

+Wat wissel beteeckent.

is gheweest tot gerief van de coopmanschap: maer de boosheydt van veel Cooplieden, sonderlijck van de rijckste en is met dese gherieffelijckheydt niet te vreden gheweest: de welcke door gierichеydt en*de* onversadelijcken dorst van onbetamelijck ghewin, dese eerlijcke maniere van wissel verandert ende bedorve*n* hebben. + Want zy by tyden groote sommen van penninghen oplichtende, oft uytghevende op woecker, sonder eenighen noodt, maken gheweldichlijck ende schalckelijck dat het ghelt oft qualijck oft wel te krygen is, tot heur eyghen bate ende tot der ghemeynten schade. Niet te min desen handel van wissel is ghemeynlijck wel lydelijck ende verdraghelijck, ende daer en boven seer gherieffelijck, noch en mach, oprechtelijck ghebruyckt wesende, geen onrechtveerdighe winninghe gheheeten worden (naer de meyninghe der Theologanten) want het ghewin is somtijts kleyn ende sorghelijck, jae altemet valt het verlies van de sompenninghen.

+Waerom de wissel ghevonden.

+Corruptie des wissels.

Maer laet ons nu wat segghen van het ghene dat de Cooplieden hier depost noemen. Zy heeten teghenwoordichlijck depost (om de schandelijckheyt der daedt met den woorde eerlijck te maecken) als men yemanden een somme van penninghen gheeft, tot een wyle tijdts, op eenen vasten ende bescheeden prijs van interest, te wete*n*, twaelf ten hondert voor een jaer: welck van Keyser Karel den vijfsten + toeghelaten, ende van Koninck Philips zijn sone bevesticht is gheweest. Desen + interest is by heur Majesteyten den Cooplieden verwillight in quade tyden, om meerder swaericheydt te verhoeden: Maer den tijdt, ende de vervarentheydt (boven de oude exempelen) betoonen dat desen ongheschickten interest wordt door der menschen boosheyt ende schalckheyt in verscheyden manieren misbruyckt ende vermeerdert, ende is den armen menschen, ende den coophandele seer swaer ende schadelijck: ende voorwaer het soude der gantscher ghemeynten oorboorlijcker wesen, dat de lieden hen lieten vernoeghen met eerlijcken pryse van gewin, te weten met ses, oft met ses ende een oordt voor't hondert, gelijck de voorseyde Keyser ende Koninck

+Interest toeghelaten.

+door den Keyser Karel de vijfste.

den Edellieden ende anderen die op heur renten leven, toeghelaten hebben: oft oock wat meer, als tot acht ten hondert. Maer want zy met dese prysen niet te vreden en zijn, den meerderen deel alle palen der matelijckheydt overtredende, maecken desen handel van depost in verscheyden manieren ongherieffelijck, schadelijck ende schoffierlijck. De Edellieden eertijdts die ghereedt ghelt hadden, pleghen dat [+] te besteden aen landt, vaste goeden, ackerbouwinghe, aen beesten ende andere dingen, waer mede veel lieden hen veronledichden, en*de* maecten het landt overvloedich. De rijcke Cooplieden besteedden heur ghelt aen goedt ende ware, die zy overvloedichlijck herwaerts ende derwaerts sonden ende ontboden daer het hen van noode docht te wesen, en*de* desen grooten ende overvloedighen coophandel maeckte dat oneyndelijck veel volcks van alle staet, werck ende profijt kreech: dat de landen ende steden ghenoechsaemlijck met allerley coopgoeden vervult, ende de tollen ende incomende goeden der steden ende Landtsheeren vermeerdert werden. Nu ter tijdt ist soo verre ghekomen, dat een deel van d'Edellieden die ghereet ghelt hebben, belockt ende verleckert aen soo grooten ende seeckeren ghewin als hedensdaeghs door ontamelijcken depost ghedaen wordt, heur ghelt op woecker gheven al heymelijck ende bedecktelijck, om dattet hen verboden is: oft doen het door eenen anderen uytgheven tot heuren profyte: Jae oock een deel rijcke Cooplieden, ter selver oorsaken, om alle quellagie ende perijckel te schouwen, gheven heur ghelt op vasten ende gheweldighen interest: oft setten't te wissel soo hooge als zy konnen: alsoo dat hier door, van weghen der Edellieden veel landts ongebouwt ende sonder vee oft beesten blijft ligghen: welck dierte ende armoede onder het ghemeyn volck dickwils veroorsaeckt. Voorts, aengaende den Coopman, en wordt het landt niet overvloedichlijck versien van coopgoedt ende ware, waer door, boven veel ander ongheriefs, 'tgene datter noch voor hande*n* is, dierder, ja somtijdts seer dier boven maten verkocht wordt: grootelijck tot schade der gemeynten ende besonder der armer menschen, die in veelderley manieren van de rijcke opghegheten worden. Hier af soude men bescheedts genoech weten te segghen: maer want het dadelijck veel te

[+]Ongheluck veroorsaect door de deposten ende interesten.

dickwils met groot misbruyck ende ongheschicktheydt ghesien wordt, ende om alle haet te vermyden, en sullen wy daer af niet meer segghen. Aldus wederom komende op onse voorgaende reden van koopmanschap, ende verklaert hebbende hoe dat veel Cooplieden, tot der Ghemeynten groote schade, met onrechtveerdich gewin omgaen: moet ick oock vertellen hoe dat ontallijcke veel Cooplieden tot des wereldts profijt met rechtveerdich gewin handelen: ende dit gheschiedt alleenlijck door middel der koopgoeden ende waren die zy overvloedichlijck ende getrouwelijck koopen ende verkoope*n*, ende t'alle kanten ontbieden ende senden. Van welcke voornaemste koopmanschappen uyt gantsch Europe ende andere deelen des wereldts daghelijck ter zee ende te lande in dese Provincie gaende ende komende, (aenghesien een soo weerdighe ende treffelijcke saecke besonder vande Cooplieden t'Antwerpen woonende, ende binnen Antwerpen meestendeels ghehandelt wordt) my goedt ghedocht heeft hier wat te verhalen: midts dat de kennisse van sulcke veranderinghe ende overvloedicheydt aller dingen, den Leser ghenoechte ende oock wat profijts sal moghen bybrenghen. Soo segghen wy dan ten eersten, dat uyt Italien een ontallijcke menichte koopmanschappen van onsprekelijcker grooter weerden, hier te lande ghebracht, ende van hier derwaerts seer grooten schat van ander soorten overghesonden wort. Maer laet ons alsulcke waren in sonderheyt beschryven, ende beginnen nae de voorsettinghe der volcken ende de weerdicheyt des geestelijcken staets, sonder gemerck te nemen op de rechte gheleghentheyt der landen ende steden.

[+] Van Roome en komt hier geen koopmanschap van grooter weerden: maer van hier sendt men derwaerts veelderley draperye, tapisserye, saeyen, ossetten, half ossetten, lijnwaet, ende ander goedt.

[+]Waer van die va*n* Antwerpen uyt Italien voorsien werden.

Van Ancone wordt herwaerts ghesonden een onghelooffelijcke menichte van gewaterde ende onghewaterde Camelotten van veel soorten, Speceryen, Drogeryen, Syden, Cotoenen, Vilten, Tapyten, Marrokynen, ende Indische verwe, alle welcke waren van Oostwaerts hen toekomen. Van hier wordt derwaerts ghesonden groote menichte van Lakenen, als Carseyen ende andere Enghelsche laeckenen, oock veel van desen lande, besonder laeckenen van vier verwen van Armentiers: veel Saeyen, Ossetten, Lijnwaet, sommighe Tapisserye, ende Carmozijn verwe, genoemt Coetsenille, die uyt Spangien komt voor groote sommen van penninghen.

Van Bolonien wordt overghesonden veel syden laeckens, ende laeckenen van goudt ende silver, bonnetten, sluyers, ende dierghelijcke dinghen. Van hier worden derwaerts gesonden allerley saeyen, halve ossetten, tapisseryen, lijnwaet, kramerye, ende weynich wollen laeckens.

Van Venegien wordt op dese landen bestelt Specerye, als Gheroffel naghelen, Caneel, Noten muscaten, Gengber, ende Drogerye ghenoech, als Rhebarbe, Aloe, Cassie, Agarick, Draecken bloet, Mommie, Senebladeren, Coloquinten, Scammonie, Tutie, Mithridaet ende Teriaeckel; welcke dinghen zy al hebben uyt de Oostlanden. Voortijts pleghen de Venetianen, eer dat hen de Koninck van Portugael desen koophandel benomen hadde, alle de Speceryen ende bykants alle de Drogheryen die hier te lande quamen, ter Zee te brenghen: ende ick vinde dat ontrent het jaer 1318 vijf Veneetsche Galeyen met Specerye ende Drogerye geladen, ter marckt zijn ghekomen aen de haven van deser stadt. Hier worden oock van Venegien ghebracht seer schoone ende kostelijcke syden laeckenen, ghesoden ende rouwe syde, Camelotten, grofgreynen, ende ongewaterde Camelotten, Tapyten, wonderlijck wel gemaeckte Samiten, uytnemende Scharlaten, Cottoene*n*, Comijn, Ebenhout, ende

andere krameryen, soo wel van syde als anderssins: ende daer en boven Asur, ende andere verwen om te verwen ende schilderen. Van hier sendt men derwaerts juweelen ende peerlen, veel Enghelsche laeckenen en*de* wolle, hoe wel dat zy ter Zee meestendeels hen selven daer versien. Voorts sendtmen derwaerts veelderley laeckenen van dit maecksel, als noch Saeyen van Honscote, Rijssel, Atrecht, Valencijn, Berghen, en*de* van andere plaetsen: Ossetten, half Ossetten, seer veel lynen lakenen, Tapisseryen, Carmozijn verwe voor groote sommen ghelts; ende verscheyden soorten van kramerye, ende huysraedt. Oock wordt dickwils Suycker, ende somtijdts Peper van hier derwaerts ghesonden.

Wt het Koninckrijck ende Eylandt van Sicilien wordt hier ter zee ende te lande ghebracht groote menichte van Galnoten, van Comijn, Orangie appelen, Cottoen en*de* Syde: by tyden oock sommighe kostelijcke Wynen, als Malveseye en*de* andere dierghelijcke. Derwaerts wordt van hier beschickt seer groote menichte laeckenen, soo wollen als linnen, Saeyen, Tapisseryen, ende ontallijcke krameryen van metael, ende van verscheyde*n* andere soorten.

Van Milanen ende zynen staet wort hier veel goedts aengevoert, te weten, ghesponnen goudt ende silver voor groote sommen van penninghen, menigherley syden ende gouden laeckenen, ontelbaer Fusteyne*n* ende Bombasynen verscheydelijck goet, Scharlaten, Stametten, ende andere dierghelijcke fyne laeckenen: veel Rijs ende 'tselve goedt, kostelijcke wapenen van alle soorte, en*de* verscheyden kramerye van grooter weerden, jae oock Parme-

saenkaese, welck een treffelijcke koopmanschap is. Daer henen wordt gheschickt peper ende suycker, juweelen, muskeljaet ende ander ghereuck, veel Enghelsche ende hierlandtsche laeckenen, allerley sayen met groote menichte half ossetten, ontallijcke linnen laeckenen, tapisseryen, Carmozijn verwe, oock Enghelsche ende Spaensche wolle.

Van Florencen worden hier gebracht gouden ende silveren laeckenen, ghefriseert en*de* onghefriseert, gouden stuckwerck, ende andere schoone ende kostelijcke syden laeckenen: gesponnen gout ende silver: seer goede ende geduerighe laeckenen R[...]ssen ghenoemt: Capitonsyden dobbel ende enckel van inslach, fyne Pelteryen, Marters ende Fluwynen, daer en boven veel lustighe ende fraeye wercken. Wy senden hen menigherley Sayen, halve Ossetten, Lijnwaet ende Vlas, Waeyers, Vriesen, ende Enghelsche wolle, hoe wel zy selve meestendeels ter Zee hen van Enghels goedt wel versien.

Van Genua komt ons hier overgroote menichte van seer kostelijck Fluweel, 'tbeste van stoffe ende maecksel: zy senden ons seer goede ende fyne Satynen, Armosynen, ende andere syden laecken. Van daer komt oock uytnemende Corael, 'tbeste Mithridaet, ende de oprechtste Thriaeckel. Derwaerts wordt van hier geschickt Engels ende Nederlandts laecken; sayen, half ossetten, lijnwaet, tapisserye, kramerye, ende huysraedt.

Van Mantona worden hier oock ghesonden syden laeckenen, ghesoden ende rouwe syde: bonnetten voor een groote somme ghelts, ende verscheyden andere koopmanschappen: Ende van hier worden de voorseyde Nederlandtsche waren derwaerts beschickt.

Van andere Italiaensche steden, als van Verone, Bresse, Vicence, Modene, ende andere, gaen ende komen veel van de voorseyde ende dierghelijcke koopgoeden, die wy hier, om der kortheydt wille by namen niet en stellen.

Van Luca brenghtmen somtijdts ettelijcke gouden ende silveren lakenen: maer doorgaens veelderley syden laeckenen met groote menichten, nochtans meestendeels licht ende slecht van syde: Daer tegen worden de voorseyde Nederlantsche koopgoede*n* ginswaerts ghesonden.

Boven dien wort hier uyt Italien ter Zee ghebracht Alluyn van Civita Vechia: Olye van Apulien van Genua ende Pisa: Galnoten, menigherley Gomme, Cottoen, Comijn, Senebladeren, Irios oft wit Lisch, Solpher, Operment oft Rattenkruydt, ende andere groote koopgoeden. Daer teghen wort ginswaerts van hier door den selven wech ter Zee ghesonden, tin, loot, rotte, bresiliehout, was, lijnwaet, ruyt, ghesouten visch, schoon timmerhout ende ander: somtijdts oock terwe, koren ende boonen.

Wt Duytslandt wordt hier te lande ghesonden silver geheel ende in klompen: quicksilver, rouw ende ghesmeedt coper met ongelooffelijcke menichte: seer goede Hessensche wolle: glas, fusteynen veel ghelts bedragende: pastel, mee, saffraen, ende andere dinghen bequaem om te verwen: salpeter, kramerye ende huysraedt van alle soorten, schoon ende wonderlijck wel ghemaeckt: alle soorten van metael wonderlijck groot van pryse: geweer ende crijchsrusting van alle soorte ende weerde, om machtighe sommen ghelts: ende menigerley witten Rijnschen wijn, wit van coleur, van grooter weerden in de koopmanschap, uytnemende goedt van smake, seer gesondt, en*de* bequaem tot verteeringhe, van sulcken aert in sonderheydt, dat men twee mael meer daer af kan drincken dan van andere wynen, eer dat 'thooft oft de maghe beschadicht wordt. Derwaerts worden ghesonden juweelen en*de* peerlen, groote

menichte van speceryen ende drogeryen, saffraen, suycker, Enghelsche laeckenen, als een besondere sake ende van grooten prijs, oock een goede menichte hierlandtsche lakenen: daer en bove*n* sayen, ossetten, half ossetten, tapisseryen, oneyndelijck veel lijnwaets, ende kramerye van alle soorten.

Wt Denemarck, Oostlandt, Lieflandt, Noorweghen, Sweden, Polen ende andere Noordtsche landen wordt hier ter Zee ghebracht ontallijcke veel goedts. Ten eersten granen, koren en*de* rogghe voor een groote somme van ghelde koper en*de* eerenwerck genoech, salpeter, weedt, koperroot, rotte, seer kostelijcke Oostenrijcksche wolle, vlas, honich peck, wasch, de welcke tot hooghe pryse loopen; solpher, potasschen, welck koopmanschappen van grooten pryse zijn, seer schoone pelterye van alle soorten, als Zebels, Marters Ermelynen, Lochsen, Luypaerden, Fluwynen, seer schoone witte en*de* oock ghemeyne Vossen, witte ende gemeyne Wolven, vellen van veelderley visschen, veel huyden van allerley beesten, besonder van Buffels, Beernhuyden tot crijchsweeringhe: allerley schoon ende goedt houtwerck tot alle timmeringe, besonder tot schepen: waer af een soorte is ghenoemt Waghenschot, [+] seer schoon en*de* ghestreept, bycants ghelijck de noteboom, veel ghebruyckt in alle wercken, wonderlijck herdt ende ghedueric*h*, sonder spyten oft klieven, alst niet boven maten oudt en is, ende wort deshalven tot in Italien toe ghevoert. Diesghelijck komt van daer sterck bier, maer wel dier, veel ghesouten vleesch, veel ghesouten visch, ghedrooght in den roock, in de sonne, in den windt, ende in den kouden vorst. Oock brengtmen van daer gheel Ambre voor groote sommen van penninge*n*, t'onrechte genoemt Ambre van Dansick, om dat zy daer meesterlijck in het werck ghestelt wort: maer wort van seer verre meer dan hondert Italiaensche mylen ghebracht. Ende aengesien dat dit een sake is van groote verlanghe, en*de* van oudts ende oock nu by [+] onsen tyden verscheydelijck getracteert is geweest met seer vreemde ende onwaerachtighe meyninghen, die noch niet gheslicht en zijn, ghelijck de welgheleerde Matheolus schrijft: soo sal't hier wel voeghen, daer af wat sekers bescheedts te segghen, welck wy van eerlijcke

[+]Wageschot.

[+]Discours van het geel Amber.

Cooplieden hebben, besonderlijck van Jan van Achelen, die over seer langhen tijdt van jaren met gheen ander coopmanschap omgegaen en hebben, dan met dese Ambre: ende hebben my genoech laten sien de rouwe, ende de ghewrochte van veel verwen, die zy seggen meer dan hondertley te wesen, maer trecken al t'samen van silververwe tot goudenverwe, ende segghen datmen die constichlijck van alle verwen kan maecken. Voorts heb ick gesien een schoon boecxken in Duytscher talen ghedruckt, dat nergens elders af spreect dan van dese Ambre, beschreve*n* door Adriaen [+] de Goudtsmidt, een seer geschickt Medecijnmeester van dien lande, welck over een komt met de voorseyde reden der Cooplieden. Soo seg ick dan dat nu noch ter selver plaetsen dese materie van sommighen gheheeten wordt Ambre, oft Emmer: maer den ghemeynsten [+] naem is Bornsteyn, dat is, brandende steen: want 'twort vyerich ende brandende met een schoone ghedueriche vlamme, zy selven allengskens vernielende ghelijck peck: wordt oock gheheeten Aecksteen oft Haecksteen, dat is, treckende oft haeckachtich steen, want hy treckt tot hem niet alleenlijck palie, caf, bladeren, ende andere drooghe dinghen: maer oock [+] yser, ghelijck de Seylsteen, welck ick selve geproeft hebbe. Het wordt in Latijn gheheeten *Succinum,* van *Succus,* dat is, sap; want zy meynden dattet sap van de boomen was, ende seyden meestendeels dattet was 'tsap van den Pijnboom; door dien dat het ghewarmt wesende, desen reuck schijnt te hebben. Voorwaer, 'ten is niet anders dan sap oft gomme, maer niet van eenen boom; maer van eenen [+] steen die voortkomt bykants gelijck Corael, in eenen bergh in de Oosterzee, bedeckt met water sommighe vademen hooge, soo dat de voorbyvarende schepen wel drie mylen verre van daer blyven, om teghen de steenrootsen niet te stooten. Den bergh is redelijck wijdt ende breedt, ontrent tachtentich Italiaensche vademen hooghe, de welcke door Godtlijcke gratie ende verholentheyt, seer groote menichte [+] van dese Ambre voortbrenght: ende altijt, besonder in de Herfstmaendt ende Horenmaendt, als in dese Zee groot onweder is: want dan wordt d'Ambre door dese beroerte afghebroken, ende gedreven aen de byliggende ende verreligghende oeveren: waer af het profijt veel Vorsten ende Heeren aengaet, gelijck den Koninck van Sweden, den Hertoge van Pomeren, maer allermeest den Hertoghe van Pruyssen: wa*n*t d'Ambre in die Zee meestendeels ghevischt wordt met naeckte lichamen, als het water door onweder seer beroert wordt, soo dat ten eersten veel kruydts, ende daer nae d'Ambre te voorschijn komt, die de voorseyde Hertoghe dien van Dansick met menichte over laet, ende doet daer groot profijt mede: want de ware is sonder twyfel soo aenghenaem by alle Natien, dat zy de gantsche wereldt door ghesonden wordt, besonder te Venegien. Ende hier en tusschen men weet nerghens te segghen noch by gheschrifte te vinde*n*, dat dit sap eenige andere plaetse voort komt, ghelijck Cornelius Tacitus verklaert met dese naevolghende woorden: *Germanos [+] hujus maris accolas, solos omniu*m *succinum habere & legere.* Dat de Duytsche by dese Zee woonende alleen onder alle andere dese Ambre oft Haecksteen hebbe*n* ende rapen. De Romeynen hebben die altijt in grooter weerden ghehouden, ghelijck oock noch teghenwoordichlijck de Africanen ende Turcken doen. Dese Ambre is seer weerdich va*n* deucht ende van schoonheydt: want beneffens dat zy veel dinghen tot haer treckt, ghelijck voorseght is, heeft oock krachtighe deucht teghen seer veel sieckten: ghelijck

[+]Adriaen de Goudtsmit, in zijn boeck van de*n* Ambre.

[+]Ambre wert ghenoemt Bornsteen.

[+]De Ambre treckt het yser tot haer.

[+]Waer de geluwe Ambre groeyt.

[+]Op wat tijt d'Ambre versamelt wordt.

[+]*Corn. Tacit; de morib. Germano. sub finem.*

de voorseyde Medecijnmeester in sonderheydt verklaert; ende + boven al teghen allerley koortsen, besonderlijck de vierdedaeghsche, teghen alle bloedtloop van onder oft van boven, teghen peste ende allerley venijn, teghen de watersuchte ende vallende sieckte, teghen steen, graveel, colijcke, hooftsweer ende pyne in de maghe: ende boven al teghen de geelsuchte, als door het verspreyden der gallen de mensch geel wordt ghelijck Ambre: waer uyt te mercken is wat baten dat men vindt met de selve over hem te draghen, gelijck men voortijts plach te doen, sonder alle de schoonheydt ende lusticheyt die zy den mensche daer en boven bybrengt. Dit sal hier mede ghenoech ghesproken zijn van dese kostelijcke gomme oft steen, soo men die noemen wilt.

+Tege*n* welcke sieckten de Ambre goet is.

Wt de voorseyde Noordtsche landen wort ons hier noch soo veel ende menigherley suyvere ware in't gros bygebracht, dat ons moghelijck de namen ende oock den tijdt gebreken soude, indien wy't al wouden vertellen. Van hier wordt derwaerts ghesonden groote menichte va*n* Specerye, Drogerye, Saffraen, Suycker, Sout, Enghels ende hierlandts laken, Sayen, Ossetten, half Ossetten, Fusteynen ende Lijnwaet, kostelijcke juweelen, syden ende gulden laecken, Camelot grofgreyn ende van alle soorte: sommighe tapisseryen, veel wijns, besonder Spaenschen, Alluyn, Bresiliehout, kramerye, ende huysraedt met hoopen.

Wt Vranckrijck werdt hier ter Zee ghebracht + seer veel sout van Brouage, veel weedt van Tholose, canefas ende ander grof lijnwaet van Bretanien ende Normandyen, om veel ghelts: roode ende witte seer goede, ghesonde ende wel voede*n*de wynen van verscheyden landtschappen: Olye, saffraen, graen uyt Provencen, honich, termentijn, peck, menigherley schrijfpapier van veel landen, om groote sommen ghelts: glas, drooghe pruymen, veel bedragende: ende Bresiliehout met hoopen, welck de Fransoysen met perijckel hares levens gaen halen op een ghewest van America, Bresilien ghenoemt ter oorsaecken + van desen boom, toebehoorende den Portugaloysen, ghelijck hier voor gheseght is, hoewel dat de Fransoysen daer oock eenen nest met een goede sterckte ghemaeckt hebben. Noch wordt hier uyt Vranckrijck te lande gebracht menigerley schoon verguldtwerck, sommighe seer fyne lakenen van Parijs ende

+Waer van Vranckrijck Antwerpen voorsiet.

+Fort eertijts gebout door de Fransoysen in America.

Rouanen, Carmosynen van Tours, Boratten van Champanien, garen van Lions, ende Kennep, welcke treffelijcke koopmanschappe*n* zijn: seer goedt Spaensgroen van Mompelliers; daer en boven kramerye van veel soorten ende landen om veel ghelts. Derwaerts [+] worden gheschickt ghesteenten, peerlen, heel silver ende in klompen; quicksilver, coper, klockspyse, lattoen ghewrocht ende onghewrocht, loot ende tin, vermillioen, azur, carmozijnverwe, solpher, salpetre, coperroot, camelotten, grofgreynen ende Turcksche: veelderley Enghelsche laeckenen, besonderlijck carseyen, vriesen ende sayetten: oock veelderley hierlandts laecken, ghefriseerde ende onghefriseerde; fijn lijnwaet van grooten pryse, allerley sayen; veel ossetten ende half ossetten, tapisseryen, Oostenrijcksche wolle, leder, pelterye, wasch, rotte, hoppe, ruyt, drooch vleesch, ende veel ghesouten visch.

[+]Wat men van Antwerpen in Vranckrijck sendt.

Wt Enghelandt wordt hier gebracht seer groote menichte van laeckenen, als carseyen, ende veelderley andere fyne ende grove laeckenen, frangien ende andere dinghen van seer hooghen pryse: seer fyne wolle: seer goet saffraen, maer luttel: tin en*de* loot, om veel gelts; Hamelen ende Conynen vellen sonder getal, ende sommighe andere fraeye pelterye ende leder: biers ghenoech, kase ende ander montkost met menichten, jae oock Malvesey die daer alle jaer uyt Candien ter Zee ghebracht wordt. Van hier worden derwaerts ghesonden veel juweelen ende ghesteenten, onghewrocht silver, quicksilver, gouden, silveren ende syden laecken; ghesponnen goudt ende silver, camelotten, grofgreynen, ende Turcksche, specerye, drogherye, suycker, cottoen, comijn, galnoten, grof ende fijn lijnwaet; sayen, half ossetten, tapisseryen, rotte oft mee, hoppe met groote menichte, veel glasen, ghesouten visch, kramerye van allerley metael, ende van alle andere materye van grooter weerden: allerhande wapenen ende krijchsrustinghe, daer en boven veel huysraets.

Wt Schotlant komt ons hier groote menichte Hamelen ende Conynen vellen, ende andere fyne pelterye van verscheyden kleyne gedierten, maer boven al de schoonste Marters die te vinden zijn: Oock veel leders, wat wollen ende slechte laeckenen: schoone ende groote peerlen, maer niet soo klaer, wit, noch soo weerdich als d'Orientaelsche. Maer aenghesien dat de Schotten arm zijn, ende heur meestendeels versien met koopware uyt Enghelandt ende Vranckrijck, soo en wordt van hier niet veel derwaerts ghesonden, dan sommighe speceryen, suycker, mee, sommighe syden laeckenen, camelotten van alle soorte: sayen van verscheyden fatsoenen; lijnwaet ende kramerye.

Wt Yrlandt wordt ons ghebracht met groote menichte rouw ende droogh leder van veel beesten, als van Ossen, Koeyen ende Hamelen, fyne pelterye: sommighe laeckenen van kleynder weerden, ende andere grove ende slechte dingen. Van hier wordt derwaerts beschickt het selve dat men in Schotlandt sendt; want zy versien hen meest uyt Engelandt.

Wt Spangien worden ons hier gebracht [+] ontallijcke soorten van koopgoeden, juweelen, gesteenten, peerlen van verscheyden soorten ende prysen, die de Spanjaerts uyt West-Indien, van Peru, America ende de nieuwe Wereldt ghenoemt, brenghen: welcke ghesteente*n* ende peerlen van daer komende, groot ende schoon zijn, maer niet soo volmaect als d'Orientaelsche. Zy brengen ons oock groote menichte van fijn goudt ende silver heel ende in klompen, welck zy meestendeels uyt de nieuwe ende gheluckighe Wereldt halen: diesghelijck oock de Carmozijn verwe, die zy Coetsenille heeten: brenghen oock van daer de seer heylsame wortele Salsaparilla

[+]Wat den Spanjaert t'Antwerpe*n* brenght.

ghenoemt, ende het Heylich hout oft Pockhout, seer goet behalven alle zyne andere krachten, om te ghenesen de sieckte die d'Italianen oneyghentlijck noemen de Fransoysen: welck Hout in de selve Indische landen wast, van + waer dese sieckte in Europa ghebracht is geweest, midts de schipvaert van Christoffel Colomb Genevois, ontrent het jaer 1482. Voorts wordt ons uyt Spangien selve ghebract Saffraen, sommighe Drogheryen, Scharlaet, veel rouwe syde, veelderley syden laken; besonder Fluweelen van Toledo, ende Taffetaf, Sout, Alluyn van Mazzeron, Orcille van Canaryen; welck kruydt om te + verwen Raspa wordt ghenoemt van de Florentynen: seer fyne wolle, yser, droogh leder; menigherley witte wynen, als Bastaert, Romenye, ende meer andere goede, leckere ende ghesonde soorten: soete olyen ende vette tot de draperye; azijn, honich, melassen, Arabische gommen, zeepe; ende groote menichte van allerley fruyt versch ende drooghe, als Orangie appelen, Limoenen, Granaetappelen, Olyven, Cappers, Daeyen, Vygen, Rosynen ende Amandelen, waermede seer groote koopmanschap gedaen wordt. De Spanjaerts senden ons noch Wijn ende Suycker + van Canaryen, welck de selve Eylanden zijn, die van d'Ouders ghenaemt werden *Fortunatae,* dat is, gheluckighe, in't Zuyden, waer af Ptolemeus ende andere Cosmographen de lengde des aerdtrijcks nemen, nu ter tijt toebehoorende der croonen van Spangien. Van hier wordt in Spangien ghesonden Quicksilver; + hoe wel eertijdts groote menichte van daer herwaerts ghesonden werdt: welck geschiedt door dien dat daer sommige Mynen oft Aderen verdrooght zijn: oock wordt het nu meer ghebruyckt dan eertijdts. Noch wordt van hier ghinswaerts ghesonden Coper, Clockspyse ende Lattoen, ghewrocht ende rouw, Tin ende Loot, veelderley laeckenen hier te lande, besonder in Vlaenderen ghemaeckt, ende oock sommighe Enghelsche: Sayen van allerhande soorte ende prijs, Ossetten, half Ossetten, Tapisseryen, fijn ende grof lijnwaet om groote sommen van gelde, Camelotten van alle soorten, vlasch, garen, wasch, peck, mee, ruyt, solpher, ende dickwils koren ende rogge, ghesouten vleesch en*de* visch;

+Wie eerst de Pocken in Europe bracht.

+Orcille, kruydt om te verwen.

+De Canaryen zijn de gheluckighe Eylanden.

+Waer van Antwerpen Spangien versiet.

jae oock kaese ende botter: daer en boven allerley kramerye van metael, van syde, filoselle, ende andere, voor wonderlijck groote sommen ghelts; goede quantiteyt silvers, veel silverwercks; allerley wapenen, gheweer ende crijchsrustingh, ontallijcke veel huysraedts, soo kleyn als groot. In somma, men mach wel segghen, dat het meeste deel van Spangien hier te lande ghestoffeert ende versien wordt van alle dingen die't daghelijcx handtwerck, ende der menschen konste ende arbeyt aengaen: welck hantwercken ende arbeyden de Spanjaerden van leeghen staet doodtlijck haten, besonder in heur eyghen landt.

+ Wt Portugael komen ons hier kostelijcke gesteenten, volmaeckte Orientaelsche peerlen, louter goudt heel ende gheslaghen, Specerye, Drogerye, Ambre, Muskeljaet, Civette, Yvoir oft Elpenbeen (dat is Elephanten tant) met groote menichte, Rhebarber, Aloe, Azur dat de Portugaloysen *Anil* heeten, Cottoen, wortelen uyt China, ende andere kostelijcke dinghen met groote menichte, waer mede het meeste deel van Europe herwaerts over versien wordt, welcke de Portugaloysen uyt Oost Indien van Calecut, ten eersten te Lisbone, ende daer nae daghelijcks hier brenghen. Oock beschicken zy herwaerts Suycker uyt het Eylandt van Sint Thome, recht onder de Equinoctiael linie gheleghen: welck Eylandt met meer andere daer Suycker ende andere kostelijcke dinghen ghemaect worden, der Croonen van Portugael met gewelt onderworpen zijn. Noch brenghen zy ons Bresiliehout ghehaelt uyt heur deel der nieuwer Wereldt, welck van desen Bresilieboom, Bresilien gheheeten wordt. Zy schicken oock herwaerts Malegette ende andere drogherye van de zyde van Guinea in Africa ghelegen, daer zy groote heerschappye hebben: voorts + oock seer goet Suycker, ende wijn van Madera, ghebracht van dit Eylandt hen toebehoorende, ende is soo uytnemende goedt dat het Malvaseye schijnt te wesen. Wt het Koninckrijck van Portugael wordt ons hier gebracht Sout, Wijn, Olye, Weete, Greyne, Orcille, ende verscheyden andere simpele ende goede vruchten, versch ende drooghe, gheconfijt ende in conserve, daer zy veel gelts af maken. Ginswaerts wordt van hier ghesonden heel Silver, Quicksilver, Vermilioen, Coper, Clockspyse, ende Lattoen, gewrocht ende onghewrocht, Tin, Loot, wapenen, geschut, ende ander crijchsgheweer, ghesponnen goudt ende silver, ende bykants alle andere soorten van koopmanschappen, die wy van hier nae Spangien senden.

+Welck den handel der Portugysen t'Antwerpen is.

+Wtnementheydt des Wijns van Madera.

Eyndelijc sullen wy vertellen hoe uyt Barberyen, een landtschap in Africa gheleghen, herwaerts ghebracht wordt Suycker, Azur, gomme, Coloquinten, leder, pelterye, ende seer schoone ende verscheydene plumagien ende vederen. Derwaert sendtmen van hier, laecken, lijnwaet, sayen, ende oneyndelijcke krameryen; metael ende andere dinghen.

Men soude niet konnen gheschatten, noch verdencken, ende veel qualijcker beschryven de weerde ende den treffelijcken handel van dese koopmanschap: nochtans sullen wy ons beste doen om wat in't gemeyn te verklaren: ende om dit te doen, sullen wy in sonderheyt de weerde van sommighe koopgoeden hier te lande komende aenteeckenen, ende verkiesen uyt elcke van de voorseyde Provincien eenige koopmanschappen, niet de voornaemste, maer eer de ghene daer wy door menigherley middel ende ghelegentheydt best kennisse af hebben: het overblijfsel meest van weerden onder den grooten vermengden hoop sullen wy (om daer in niet te verdolen) achterlaten, ende stellen dat ten wijsdomme van den verstandigen Leser, oft ten laste van eenen anderen vlytighen Schryver. Soo seggen wy dan ten eersten, sprekende

van Italien, dat de gouden en*de* syden lakenen, het ghesponnen gout ende sulver, de Camelotten, grofgreynen ende andere, bereyde ende rouwe syden alleen, sonder veel andere dingen die hier in't landt uyt Italien ghebracht worden, ghemeynlijck alle jare ontrent drie milioenen goude*n* kroone*n* bedragen.

Wt Duytslandt worden hier vele ende menigherhande fusteynen ghebracht, beloopende s'jaers meer da*n* ses hondert duysent kroonen: 'tis te verwonderen hoe veel Rijnsche wynen hier 'theel landtschap door ghebracht worden: d'een mael meer ende d'ander mael min, nae dat den jaerghanck is, bevindt men gemeynlijck jaer voor jaer meer dan veertich duysendt vaten, elck vat van ses amen Antwerpscher maten: ende elck vat op sesendertich kroonen ghereeckent, maken ontrent anderhalf milioen gouden kroonen.

Wt Denemarck, Oostlandt, Lieflant, Polen [+] ende andere voorghenoemde Noordtsche Provincien, worden gemeynlijck in Hollandt ghebracht jaer voor jaer tsestich duysendt lasten van Koren, besonderlijck van Rogghe, ende wordt ghemeynlijck elck last geschat op veertich gulden, den gulden tot sesenvijftich grooten, welck soude bedraghen vijfhondert ende tsestich duysendt pondtgrooten Vlaemscher munten, ende elck pondt Vlaemsch gereeckent op drie kroonen, maken een milioen, ende ses hondert tachtentich duysent gouden kroonen.

[+]Last oft mudde van graen.

Wt Vranckrijck worden te water als te [+] lande ghemeynlijck in dese Provincie gevoert ontrent veertich duysendt vaten wijns, van der voorseyder maten, somtijdts meer somtijdts min, nae dattet goede wijnjaren zijn: elck vat wordt ghereeckent d'een door d'ander op vijfentwintich kroonen, welck een milioen kroonen s'jaers bedraghen soude. Oock worden van daer herwaerts ghebracht meer [+] dan veertich duysendt balen Pastel, elcke bale ghereeckent d'een door d'ander op seven kroonen ende een halve, maken drie hondert duysendt kroonen. Het Sout van Brouage dat herwaerts ghebracht wordt, bedraeght [+] ghemeynlijck alle jaer ses duysendt honderden, ende elck hondert houdt hondert tonnen van twee hondert vijfentwintich tot twee hondert dertich ponden landts ghewicht de tonne, meer oft min, naer dat het Sout wit

[+]Den Franschen wijn t'Antwerpe*n* ghebracht, hoe hooghe hy loopt.

[+]Pastel ende zyne weerde.

[+]Seer vele Souts uyt Vranckrijck in Nederlandt ghevoert.

ende suyver is. Welcke ses duysendt honderden ghereeckent op dertich kroonen het hondert, bedraghen hondert tachtentich duysent gouden kroonen.

Wt Spangien plach men alle jaer naer Brugghe te senden meer dan veertich duysendt sacken met wolle: maer naedemael dat men onlancx daer te lande meer laeckenen begonst heeft te maecken dan men plach, soo en wordt nu ter tijdt soo veel wolle niet overgesonden, soo dat ten desen teghenwoordighen jare 1560 maer vijfentwintich duysent sacken hier ghebracht en zijn, de welcke ghereeckent op vijfentwintich kroonen den sack, bedraghen ses hondert vijfentwintich duysent kroonen. Maer de wynen die uyt Spangien komen, bedraghen hedensdaeghs veel meer dan de wollen.

Wt Portugael wordt t'Antwerpen ghebracht, alsoo men bevint, Specerye meer dan voor een milioen kroonen s'jaers, het een jaer door het ander ghereeckent.

Eyndelijck moeten wy oock van Enghelandt spreken, (overslaende Schotlandt, Yrlandt ende Barbaryen, aenghesien dat van daer niet veel treffelijcks en komt) ende segghen, dat de wollen van Enghelandt (waer af den stapel te Calis plach te wesen, maer is nu teghenwoordichlijck te Brugghe) beloopen wel duysent twee hondert serpillier*en* van veelderley soorten ende prysen, welcke al t'samen ghereeckent meer dan twee hondert vijftich duysent kroonen s'jaers bedrage*n*. Maer de menichte van lakenen die uyt 'tKoninckrijck van Enghelandt in dese Provincie ghebracht worde*n*, is een wonderlijck werck: wa*n*t het is kennelijck ende blijckelijck, dat het een jaer door het ander gerekent, ende de carseyen ende andere kleyne laeckenen voor heele laeckenen gheschat, t'samen meer dan twee hondert duysendt laeckenen bedraghen, die d'een door d'ander gheschat worden, het stuck ten minsten op vijfentwintich kroonen: welck aldus t'samen meer dan vijf milioene*n* gouts s'jaers soude maecken. Desen schat van lakenen ende van wolle met den ontfanck van veel andere koopgoeden die d'Engelsche hier brengen, wordt al wederom besteet ende uytghegheven aen allerleye voorghenoemde ware die uyt desen lande in Enghelandt gevoert wordt: Soo dat ick desen koophandel wel aenmerckende ende berekenende, bevinde dat midts uytgheven ende ontfanghen, de koopmanschap die Enghelandt met dese landen doet, alle jare bedraecht (welck schier onghelooffelijck schijnt te wesen) meer dan twaelf milioenen gouden kroonen: met sulcke gherief ende ghewin van't een en*de* het ander landt ten beyden zyden, dat d'een d'ander nauwelijck en soude comen ghederven oft ontbeeren.

[+] *Byv.* [Hier en konnen wy niet voorby gaen de calculatie die Scribanius maeckt van de goederen die t'Antwerpe*n*, als de stadt in haren fleur was, verkocht zijn gheweest: wiens woorden wy hier sullen, uyt het Latijn overgheset, by voeghen. Ick hadde in mijn Antwerpen geseyt, datter vijftich milioenen gouts, alle jare, in de koopinghen ende vercoopinghen der dinghen, in dese stadt alleene pleghen besteedt te werden; ick verbetere dat. Want ick door nauwer ondersoeck bevinde, dat in yeder jaer van de boven verhaelde, vijfhondert milioenen silvers, naemelijck hondert drie ende dertich milioenen gouts ende wat daer over loopt, in de koopinghen ende verkoopinghen der dinghen zijn uytghegheven gheweest. Ende dit buyten het wisselghelt, welck by nae een onuytsprekelijcke somme bedroech.] [+]*Orig. Antverp. cap. 8.*

Ende wy en moghen niet vergheten dat de Cooplieden meestendeels van de koopgoeden ende waren die ter Zee gaen ende komen, om in gheen groote sorghelijckheydt van verlies te staen, malcandere*n* asseurantie ende versekeringhe

doen, by gedeelte op sekeren prijs, nae dat zy t'samen overkomen, van de schepen die zy over al uyt senden, deylende wel ende wijsselijck heur schade ende verlies. Om te besluyten, ende te beneerstighen alle 'tghene dat wy van de schoonheydt, grootte, rijckdom, macht ende heerlijckheydt deser edeler stadt van Antwerpen hebben geschreven ende vertelt, heeft my goedt ghedocht hier by te stellen dese fraeye Latijnsche veersen, gemaect der stadt ter eeren door den goeden Poeet Julius Scaliger van Verone: ende oock een lustich Rijmghedicht meer dan over vijf jaren ghemaeckt tot gunste der stadt, door den welgheleerden ende geschickten Franciscus Pescion Florentiner.

Veersen van Julius Scaliger.

Oppida quot spectant oculo me torva sinistro,

Tot nos invidiae pallida tela petunt.

Lugdunum omnigenum est, operosa Lutetis, Roma

Ingens, res Venetûm vasta, Tholosa potens.

Omnimodae merces, artes priscaeque, novaeque,

Quorum insunt alijs singula, cuncta mihi.

Sonnet van Pescion.

Godi Anversa, è humil' gratie a Dio rendi,
Di si preclaro, è cosi amplo dono:
Onde, da quanti regni al mondo sono,
Richezze accogli, e liéta in alto ascendi.
Segui il tuo corso, è vittoriosa tendi:
D'ogni grandezza al sommo: ma fia buono,
Che quanto piu (nota cio ch' io ragiono)
Sormonti, è forze, è aumento prendi.
Tanto piu vegli, è gelosa procuri,
Ch'en si ricca fortuna ebbri i tuoi figli,
Non forse evertan' si felice stato.
Perche se fien' superbi, injusti, impuri,
A Baccho additti, & di rapaci artigli,
Breve harai vita (eh lassa) è diro il fato.

Byv. [De heerlijcke ende seer vermaerde Coopstadt van Antwerpen aldus wijtloopich van onsen Autheur beschreven zijnde; soo en konnen wy niet laten verscheyden gheschiedenissen die in de selve wedervaren zijn, tot vermaeckinghe des Lesers voor te draghen. Nae dat die geconfedereerde Edelen der Nederland-

den den vijfden Aprilis in het jaer 1566 aen de Regente tot Bruyssel de Requeste gepresenteert hadden, versoeckende abolitie van de strenghe Placcaten, nopende de Religie: soo is hier op ghevolght, voor die haer noemden vande Ghereformeerde Religie, vryheydt ende toelatinge van openbare Predicatien, tot Antwerpen ende Doornick: in West Vlaenderen, Hollandt, Zeelandt, ende elders. Ende den 20 Augusti des selven jaers is gheschiet de destructie der Beelden in onse lieve Vrouwen kercke binnen Antwerpen, als oock op andere plaetsen. Daer is + oock tot Antwerpen een groote beroerte opghestaen, op den vierthienden Martij 1567, dat het volck alle in wapenen zijn ghekomen op de Meyrbrugghe, met een groot mistrouwen d'een van d'andere. Wt oorsaecke dat die vaendelen soldaten aenghenomen by den Heere van Toulouse, tot voorstandt der voorseyde Ghereformeerde t'Ousterweel buyten Antwerpen, van het volck van de Regente verslaghen waren. Maer de selve is in alder neersticheydt, by den Prince van Orangien, den Grave van Hooghstrate, ende den Borghemeester Stralen, ter neder gheleyt gheweest. Door dese beroerte ende verscheyden klachten van allen hoecken hoorende, is de Regente niet weynich voor haren persoon bevreest gheweest, siende dat haer authoriteyt seer kleyne gheworden was: hoe wel zy ghecourageert wierde by eenighe van't Hof, welcke de Edelen van den lande *Geusen,* dat is soo vele als Fielen ende Bedelaers, ghenoemt hadden. Waer over de voorseyde Edelen haer belghende, nochtans dien name tot een tytel, waer in zy voorts aen roemde*n*, opnamen: waer uyt groote partyschap is ontstaen. Des niet teghenstaende, door de behendicheydt van de Regente, ende het ontsach van hare ende des Koninckx macht, werdt alles gheslist: oock t'Antwerpen het predicken achter ghelaten, de Kercken der Ghereformeerde afghebroken: de Regente met haer garnisoen onder het beleyt van den Grave Karel van Mansveldt in de stadt ontfanghen, de Beeldestormers alomme ghevanghen, ende vele ghehangen: ende het landt nu weder gheheel op hope van Generael pardoen, in ruste ghebracht. De Prince van Orangien, met Brederode, Hoochstrate, ende andere Edele uyt den lande ghetrocken, met ontallijcke menichte van de Ghereformeerde Religie: niet resterende dan te executeren een groot ghetal van ghevanghenen, daer de ghevanckenissen mede ghevult waren. Dit al niet teghenstaende, de Koninck ende het Hof van Spangien van alle dese dinghen verwitticht zijnde, + is den Hertogh van Alva by den Koninck verkoren gheweest, om het gouvernement der Nederlanden aen te nemen. De welcke tot Barcelona met zijn krijchsheyr in Mey des jaers 1567 vertrocken zijnde, is op den 28 Augusti tot Bruyssel aenghekomen: alwaer hy zyne commissie vertoonende, by den Hove van Bruyssel ontfanghen is gheweest: ende de Regente is (niet sonder groote droeffenisse van veel lieden) vertrocken. Het gouvernement + ontfanghen hebbende, heeft hy in alle strengicheydt gheprocedeert, ende inne ghevoert eenen nieuwen Raedt, te weten den Troubelen ofte Bloedraedt, welcke volkomen macht soude hebben, om te wysen ende oordeelen, ende sententien gheven ter doodt. Waer door een groote vreese het landt bevanghen heeft: ende veel persoonen zijn ghevangen ghenomen geweest, ende uyt kracht der Placcaten ter executie ghebracht: waer door veel volcks uyt de Nederlanden vertrock. Hy heeft oock de Graven van Egmont ende van Hoorn ten Hove ontboden, (de Prince van Orangien nae Duytslandt vertrocken zijnde) om met haer, soo het scheen, van Landtsaecken te handelen: maer als zy aldaer ghekomen waren, dede haer ghevanghen nemen, ende in het Casteel van Ghent ghevanckelijck leyden: de welcke daer naer tot Bruyssel, den vijfden Junij 1568,

+Beroerte tot Antwerpen op de Meerbrugghe.

+Hertogh van Alva vercoren om Nederlandt te gouverneren.

+Procedure vanden Hertogh van Alva.

onthalst zijn gheweest. De selve Hertoghe heeft mede t'zijnder + eeuwigher ghedachtenisse, in't midden van het Casteel van Antwerpen (dat hy nu volbouwet hadde) doen oprichten tot een *Tropheum*, ofte teecken zijnder victorien, een beeldt van koper naer zijn eyghen ghedaente ende lenghde, hebbende onder zijn voeten twee metalen beelden, de Edele des landts bediedende. Voor op het pedestael was in den steen ghehouwen: *Ferdinando Alvarez de Toledo Albae Duci, Philippi I I Hispan. Regis apud Belgas Praefecto, quod extincta seditione rebellibus pulsis, Religione procurata, Iustitia culta, Provincias pace firmarit, Regis optimi fidelissimo ministro positum.* Het Casteel daer dit beeldt in stondt heeft de selve Hertogh seer sterck ende gheweldich laten maken, daer op ordinaris garnisoen houdende, waer door der stadt van Antwerpen groot verdriet over ghekomen is den sesentwintichsten Aprilis in't jaer 1574, als wanneer de ghemuytineerde + Spanjaerden binnen Antwerpen door het Casteel ghekomen zijn, alwaer zy grooten overlast hebben ghedaen, dreyghende de stadt te pillieren, ende roepende *Fuora Veillacos, fuora Veillacos:* Hebben oock de Walen ende de*n* Gouverneur Champigny uyt de stadt ghejaecht, ende vele insolentien bedreven, om haer volle betalinghe te kryghen: tot dat zy eyndelinghe, soo met ghelde ende oock met behendicheydt te vreden zijn ghestelt gheweest: de Borghers boven haer kosten vier hondert duysent guldens opbrenghende. Maer dit en is niet te gelijcken by het verdriet dat door het Casteel der stadt gheschiedt is, als de Staten der Landen, naer het overlyden des grooten Commandeurs (die ghemuytineerde Spanjaerden om haer betalinghe het landt in roere stellende, op den vijfentwintichsten Julij Aelst overvallende, Maestricht den twintichsten Octobris, 1576 innemende, ende rantsonnerende, waer door zy voor vyanden des landts verklaert werden) tot Ghent met die van Hollandt ende Zeelandt in vredehandelinghe ghetreden waren: ende nu ettelijcke compaignien binnen Antwerpen bestelt hadden beneffens den Hooghduytschen, die ten dienste der Landen waren, teghen het ghewelt der Spanjaerden, die uyt het Casteel van Antwerpen niet en wilden vertrecken. Die van der stadt begosten haer teghen het Casteel te beschanssen, maer eer dat selve volbracht was: soo zijn den vierden Novembris die Spanjaerden van Maestricht, ende van Liere, met die van Aelst in het Casteel ghekomen: waeromme zy een groote vreucht ghemaeckt hebben, als zy alle te samen by malkanderen ghekomen waren: ende hebben terstondt eenen uytval op de stadt gedaen, + een groote moort onder den soldaten ende borghers aenrechtende: ende zijn meester gheworden van der stadt, met verlies van ontrent twee hondert van de hare, waer onder eenighe groote Heeren waren. Vander stadt bleven ontrent vier oft vijf duysent doodt, alsoo men giste, soo verslaghen als verdroncken. De Grave + van Oversteyn ende de Heere van Bievre haer meynende te salveren, zijn verdroncken. De Heere van Champigny, de Marquis van Havre, ende de Marckgrave salveerden haer, ne-

+De Hertoch van Alva stelt hem selven een Beeldt op, tot een teecken zijnder victorien.

+Groote muyterie der Spanjaerden binnen Antwerpen.

+De Spanjaerden nemen Antwerpen in.

+Den Grave van Oversteyn, ende de Heere van Bievre verdrincken.

+ verlatende haer selven lancks een bolwerck ende gheraeckten op des Princen van Orangiens schepen, ende lieten haer voeren in Zeelandt. De Grave van Egmont werdt ghevanghen, als oock mede de Heere van Capres, ende de Heere van Goingnies. Daer zijn verbrant gheweest + ontrent ses hondert huysen, oock mede het wijdt vermaerde Stadthuys, het welcke gheheel binnen uyt ghebrandt is, datter niet dan de mueren en bleven staen: voort hebben + zy haer begheven tot plonderen, ende rooven ettelijcke daghen, de borgherye groote tormenten aendoende ende rantsonnerende. In dese gantsche furie der Spanjaerden zijn ghebleven onder Borghers ende Soldaten, meer als acht duysendt persoonen: sommighe schryven van thien duysendt, soo wel omghebrocht als versmoort + in de Haven ende andere wateren. De schade aldaer ghedaen is seer groot gheweest, ende wordt gheacht van ervarenste, dat het ghereedt ghelt dat de Spanjaerden hier bekomen hebben, boven de veertich tonnen goudts beliep, sonder de juweelen, silverwerck ende anders: ende de schade des brandts was oock wel soo vele gheschat. De Spanjaerden hebben hier gedomineert tot dat Don Johan van Oostenrijck neder gekomen zijnde, ende de Pacificatie + der Staten ratificerende, die dede uyt den lande vertrecken: de welcke den vierden Mey tot Bruyssel voor Gouverneur generael der Landen is aenghenomen gheweest. De Spanjaerden haer betalinghe ontfangen hebbende, de Hertogh van Aerschot werdt ghestelt by de Staten tot Gouverneur van het Casteel, de welcke zynen sone den Prince van Cimay zynen Lieutenant maeckte. Maer al was de Stadt ende Casteel nu vry van de Spaensche garnisoenen, soo werdt zy noch ghenoech ghedwonghen: Want daer laghen noch in de stadt Duytsche knechten, die in des Koninckx dienst waren, ende helpers der Spanjaerden geweest waren in het plonderen der stadt, onder het gebiedt der Collonellen Focker ende Fronsberghe, die daer noch laghen en wachten om hare + betalinghe: met de welcke Don Johan was handelende, teghen het welbehaghen van de Staten des Landts. Den aenslagh die hy met haer maeckte, onder andere, was, dat de vier vaendelen Duytschen binnen Antwerpen ligghende, ende daer noch soude by komen Cornelis van Enden met vier vaendelen, t'samen goede correspondentie houden souden metten Luytenant van den Casteele, den Heere van Trelon, die daer als Stadthouder in lach, hem toeghedaen wesende, ende soude de Stadt met den Casteele houden voor hem. De Staten, Don Johan naer Namen ghetrocken zijnde, bevonden hebbende zyne secrete handelinghen met de voorseyde, hebben by alle middelen gesocht dit te verhinderen: ende hebben den Baron van Liedekercke t'Antwerpen ghesonden, om de Borgherye in ordre te houden: de welcke met assistentie van sommighe andere, heeft + aen de Staten zyde beweecht een van de Capiteynen des Casteels, den Heer van Bours; de welcke op den eersten Augusti 1577 Trelon gevanghen heeft ghenomen, ende zijn volck dat op het Casteel in garnisoene lach, doen vertrecken. + Waer door een groote vreese de Duytsche soldaten in de stadt ligghende, bevangen heeft, de welcke sonder te hebben heur betalinghe, t'sanderdaeghs op den middagh, siende vier van des Princen van Orangiens oorloochschepen de Riviere opgheseylt komen, uyt Antwerpen naer Berghen ende Breda ghevlucht zijn, ende in het leste heur Oversten den Staten overghelevert hebben. Daer naer hebben die van der Stadt het Casteel, aen de zyde die teghens de stadt was, af ghebroocken, ende de gracht ghevult, ende het selve tot des stadts defensie gheapproprieert. Don Johan gheen goede ghemeynschap met de Staten des lants (dien hy scheen te willen een voordeel af sien)

+Havrech en*de* Champigni salveren haer in s'Princen schepen.

+Den brandt tot Antwerpen.

+Spaensche furie.

+Schattinge der plonderinghe ende schade tot Antwerpen.

+De Spanjaerden trecken uyt het casteel van Antwerpen.

+Aenslach op Antwerpen van Don Johan.

+De Heer van Bours maeckt hem selven meester van het casteel van Antwerpen.

+Fronsberge en*de* Focker met haer volck, verlaten de stadt van Antwerpen, schandelijck uyt vreese.

houdende, ende de Pacificatie van Ghent by den selven Staten blyvende in vigeur: soo is de Prince van Orangien op den achthienden Septembris ghekomen tot Antwerpen, ende met aller blyschap ontfanghen. Van waer hy den drieentwintichsten der selver maendt te + Bruyssel met grooter triomphe ende eere aenghekomen is: ende den tweeentwintichsten Octobris van het gantsche landt tot een Gouverneur van Brabandt vercoren. Maer tot Gouverneur generael is by den Staten aenghenomen + gheweest de Eerdtshertogh Matthias van Oostenrijck, Broeder des Keysers Rudolphi, de welcke den tweeden Octobris in Nederlandt ghekomen is: ende Don Johan ende zyne aenhanghers den sevenden Decembris voor vyanden der Landen verklaert: teghen den welcken de Staten eenen grooten + heyrlegher onder den Veltheer den Grave van Bossu hebben ghebracht. Maer Don Johan gheduerende dese troublen, is van de Peste by + Namen ghestorven, ontrent den eersten Octobris 1578. De Eerdtshertoghe Don Matthias tot Antwerpen in alder eeren ontfangen, in alles goede ordre stelde.

+De Prince werdt ghemaect Gouverneur van Brabandt.

+De Eerdtshertogh Matthias geroepe*n* tot het gouvernement der Nederlanden.

+Don Johan wort vyant verklaert.

+Sterft.

In het jaer 1578 is die vande Ghereformeerde Religie toeghelaten gheweest opentlijck te predicken, tot welcken eynde haer Kercken zijn verleent, tot Antwerpen, ende op andere plaetsen: waer teghen de Heere van Champigny met den Heere van Hese, den Marquis van Berghen, Requeste tot Bruyssel overghevende, om de Religions vrede aldaer te beletten, ende + datter niet ghepredickt en werde by de Protestanten, zijn ghevanghen ghenomen gheweest.

+Champigni met andere ghevangen.

In't jaer 1579 den achtentwintichsten Mey die va*n* de Roomsche Catholijcke Religie t'Antwerpen + haer vereert vindende met de teghenwoordicheyt van den Eertshertogh Matthias, ende veel ander Catholijcksche Heeren ende Adel des Landts ende Staten, hebben willen een statelijcke Processie houden, lancks des stadts grooten circkel: maer alsoo zy meynden te gaen door een plaetse ghenoemt het Meulegat, soo heeft hen de wacht aldaer (by laste van de Capiteyn) sulcks verboden, ende den wech ghestopt. Waer over eenighe Catholijcksche Italianen, woorden maeckten, ende haer Rappieren trocken, willende den wech met ghewelde maecken, sulcks dat die van de wacht eenighe scheuten schoten, daer een man ende een vrouwe van doot bleven, het welck de gantsche Processie weder in de Kercke dreef, met sulcken ghedruys, dat zy malkanderen vertraden. Waer uyt eenen ghemeynen alarm over de gantsche stadt rees, soo dat de Kerck met al het volck daer in, toeghesloten werdt, de Eertshertogh met zijn Hofghesin oock daer binnen wesende. Dit ghekomen zijnde ter ooren van den Prince van Orangien, is hy met zijn lijfwacht toe gheloopen om de Ghemeynte te stillen, het welck hy doen niet doen en konde, van weghen het ghemeyne gheschrey, *Papen uyt, Papen uyt.* Maer heeft den Eerdtshertoghe, met zijn Hofghesin uyt de Kercke ghekreghen. Doen heeft de Ghemeynte alle de Gheestelijckheydt, Canonicken, Papen, Monicken, die daer tot de Processie vergadert waren, ghenomen ende te schepe ghevoert wel twee mylen van der stadt,

+Beroerte tot Antwerpe*n* om Processie te gae*n*, waer uyt ghebeurde het wechseynde*n* van den Gheestelijcken.

ende aldaer soo langhe ghehouden, tot dat men in de stadt beraedtslaecht heeft, wat men met de selvighe doen soude. Eyndelijck is door tusschen spreken van den Prince eenen Religions vrede weder ghepubliceert, waer by de Gheestelijcke wederomme in sommighe Kercken gestelt werden. Maer de Monicken, biddende Ordenen ende de Canonicke*n* uyt de stadt moesten blyven.

+ Hier en tusschen is de Prince van Parma in de plaetse van Don Johan ghecomen als Luytenant, welcke daer naer van den Koninck selve is bevesticht als Gouverneur. De welcke met den Spanjaerden die hy onder weghe opghenomen hadde over de Mase Helmont ende Weert inghenomen hebbende, is naer Antwerpen ghetrocken, maer siende dat hy daer niet en soude konnen uytrechten, toogh hy te rugghe, ende belegherde de stadt van Maestricht, terwyle tot Ceulen van vrede gehandelt wiert, dwelck niet tot effect en quam. Waer door de Staten des Landts heur niet ghenoech versekert vindende door haer eyghen kracht, ende voorstandt van den Eerdtshertogh Matthias, teghen het ghewelt des Koninckx van Spangien, + zijn in onderhandelinghe ghetreden met den Koninck van Vrancrijck ende zynen broeder de*n* Hertogh van Alençon, de welcke de landen onder zijn protectie nam. Dwelck by den Eerdtshertoghe Matthias vernomen zijnde, ende vermerckende het kleyn respect dat men hem toedroech, heeft zijn gouvernement overghegheven, ende is den neghenentwintichsten Octobris 1581 naer Duytslandt vertrocken. Nae desen den Hertogh van Alençon uyt Enghelandt met recommandatie der Koninghinnen, is tot Antwerpen aenghekomen, ende aldaer inghehaelt ende ghehult als Hertoch van Brabant. Maer dese nieuw ghehulde Hertoch achtende dat hy niet authoriteyt ghenoech en hadde, ende siende dat hem hulpe ende assistentie van den Koninck van Vranckrijck zynen broeder gheweyghert werdt, heeft hy gherolveert om tot absoluter authoriteyt te komen, dat op eenen dagh alomme de Fransoysen, daer zy konden, ende principalijck daer zy in garnisoen laghen, haer souden meesters van der plaetse maecken. Antwerpen nam hy op + hem met zijn garnisoen te verseeckeren. Maer alsoo hy hier toe niet wel en konde komen dan met practijcke, soo heeft hy ghepractiseert een monsteringhe die in zyne teghenwoordicheydt voor de stadt van Antwerpen gheschieden soude, hier toe dagh ende tijdt bestemt zijnde, naemelijck den seventhiensten Januarij 1583: op welcken tijdt zyne aenslaghen op andere plaetsen mede souden aengae*n*, om daer volle macht over te kryghen. Tot dien eynde is den Hertogh, zijn noenmael vroech ghedaen hebbende, verselschapt met ontrent twee hondert peerden van zijn Edellieden ende andere, met alle zijn + wachte, ghereden naer de Kipdorp poorte, de welcke by zynen laste open ghelaten was. Hier van heeft hy hem door zijn volck lichtelijck meester ghemaeckt, die de wacht vermoorden. Hier op keerden meest de voorseyde twee hondert peerden met een ghedruysch wederom in de stadt, ende men sach den heelen Leger marcheren ende volghen. Daer quamen terstondt binnen de stadt seventhien vaendelen, ende vier Cornetten peerden, die al t'samen riepen *Ville gaignée, Vive la Messe, Tue, Tue.* Maer + de Borghers ghewaer wordende datmense alsoo vyandtlijck overviel, zijn terstondt alomme daer ontrent met haer gheweer uyt haer huysen gheloopen, doch eerst in seer kleynen ghetale, haer stellende teghen den Fransoysen, ende die ophoudende dat zy niet veel verder konden voort trecken. Terwyle hebben de Trommelen alarm gheslaghen, ende een yegelijck is teghen de Fransoysen in de wapenen + ghekomen: ende eenighe vaendelen in ordere ghebracht wesende, hebben alomme daer zy

+De Prince van Parma komt voor Antwerpen.

+De Staten handelen met de*n* Koninck van Vranckrijck ende den Hertogh va*n* Alençon.

+Hertogh van Anjous aenslach op Antwerpen.

+Kipdorp poorte by de Hovelingen ingenomen en*de* de wacht verslaghen.

+De borgers doen de Fransoysen wederstant.

+Vroomheyt der borgers.

konden, de ketenen doen spannen. Godt Almachtich heeft den Borghers sulcken mannelijcken herte ghegheven, dat zy bykants in alle straten ende plaetsen haren vyanden hebben doen den rugghe keeren, ende met groote disordre uyt de stadt loopen, oft van boven neder springhen van de hooghe mueren, ende dat nae dat de Fransoysen meesters vander poorte waren gheweest meer den een ure lanck, ende alreede met vlieghende vaendelen waren ghekomen tot ontrent de groote Marckt. Als nu de Borghers de Vesten weder inghenomen hadden, keerden ende schoten zy het grof gheschut teghen die van buyten, naemelijck teghen de Switsers, die noch naer de stadt marcheerden, waer by zy mercken konden dattet noch niet al voor haer en was. De poorte lach vol dooden [+] op een ghetast wel anderhalf mans lengde hooghe, ende seer verre, daer onder datter vele noch leefden ende jammerlijcken riepen, ende niet te min door de groote menichte verstickten. Daer zijn doodt ghevonden ende begraven, soo binnen der stadt als op de vesten, boven de vijfthien hondert, sonder de ghequetste ende ghevanghene, waer onder vele edele personagien van qualiteyt ende aensien waren. Den Hertogh buyten blyvende, met zijn volck herwaerts ende derwaerts swerfde, tot dat hy weder uyt den lande in Vranckrijck quam, alwaer hy den thienden Junij 1584 overleden is. Hier en tusschen de Prince van Parma door de [+] assistentie der Malcontenten, den voortganck der oorloghe voorderende, soo dat hy een groot ghedeelte der Landen onder de ghehoorsaemheydt des Konincks ghekreghen hadde, is ten lesten oock mede met zijn heyrkracht beneffens Antwerpen weder ghekomen. Maer geen middelen siende om de stadt met gheweldt te overweldighen, is van meyninghe gheweest die uyt te hongheren: dwelck niet en konde gheschieden, soo langhe haer toevoer genoech konde ghedaen werden by die van Hollandt ende Zeelandt. Derhalven hy alle neersticheydt [+] heeft ghedaen om haer de Schelde te sluyten, ende door dien middel haer te benouwen. Hier toe is hy met zijn Leger tot Beveren in Vlaenderen, twee mylen van Antwerpen ghekomen, ende heeft Mondragon metten zynen over de Riviere ghesonden. Zijn voornemen was met een Brugghe de Schelde te sluyten, het welck hy eyndelijck te weghe ghebracht heeft. Want met Pleyten heeft hy de Riviere toegheleyt, oft zijn Brugghe op ghemaeckt: ende op elcke zyde van den Dijck daer de Brugghe soude beghinnen [+] of eynden, heeft hy stercke Schanssen ghemaeckt, d'eene in Vlaenderen, d'andere in Brabandt by Ordam: met meer andere die hy ghemaeckt heeft alomme daer het hem goet dochte, tot dertich oft daer ontrent in ghetale. Van de twee Schanssen vande Brugghe af, dede hy soo vele groote pylen aen den kant in het water heyen, tot dat zy ten lesten tot vijftich voeten lenghde quamen diep in het water, ende dat zy niet voorder om de diepte konden comen: die werden met plancken overleyt, waer mede hy meer dan duysendt voeten van beyde zyden de Riviere enghde: Ende daer en boven soo resteerden noch wel derthien hondert voeten, die hy met tweeendertich Pleyten overley-

[+]De poorte van Antwerpen opghestopt met de dooden.

[+]De Prince van Parma vervolcht de oorloghe.

[+]Neersticheydt van Parma om de Riviere te sluyten.

[+]Beschryvinge van Parmas Brugghe over de Schelde.

de, elcke met twee anckers vast gheleyt, ende soo werden kleyn masten van d'eene op d'andere gheleyt, ende daer op plancken: ende alsoo maeckten zy een Brugghe, om wel over te moghen gaen. Elck schip hadde twee groote stucken gheschuts, met dertich soldaten. Onder ende boven dees Brugghe waren noch groote Vlotten van dryvende masten gemaect, dwars voor de selve Brugghe, om de selve te beschermen van de aenkomende seylende schepen, die aen gheweldighe anckers laghen. De lenghde van de gheheele Brugghe was ontrent twee duysendt ende vier hondert voeten: ende aen beyde de zyden van der Brugghen waren wel thien oorlooghschepen, van alles wel toegherust. Dit was de ghereedtschap van Parma om Antwerpen te dwinghen, waer teghen die van Antwerpen oock haer beste hebben tot teghenweer + ghedaen. Onder andere hadden zy een seer groot swaer werck ghemaeckt van masten opten anderen, dat een dryvende Casteel soude zijn, daermede zy alle des vyandts wercken meenden schadeloos te maecken: het selve noemden zy *Fin de la Guerre,* dat is, eynde des Krijchs. Maer het was te swaer ende onmanierlijck bevonden. Dit is ten lesten aen den grondt ghekomen, ende den vyandt te deele ghevallen. Zy hebben oock een groot Schip + toegherust, om de Brugghe te doen wech springhen, het welck was in deser maniere toeghemaeckt: In dit Schip was een verwelfsel ghemetselt, ende met groote Meulensteenen ende Sarcken beswaert: in't hol van het selve was een groote menichte tonnen buscruyt ghedaen, ende dit Schip is toeghesloten ende ghedeckt met gaten, daer veel brandende Lonten in werden gheleyt, met koordekens ghebonden: als nu de brandt aen het garen quam, daermede de Lonten ghebonden waren, soo verbrande 'tselve, ende de Lonten vielen nederwaerts in het pulver, ende ghinck alsoo aen. Ende achter aen het Schip was ghebonden een dryvende balck, om het selve in de rechte te houden in het midden van de Riviere. Alsoo is dit + Schip den vierden Aprilis tot aende Brugghe ghedreven, ende daer nae aenghegaen ende in brandt ghekomen, alsoo dat de brandt in het kruyt komende, het selve Schip met datter in was om verre ghespronghen is, ende heeft een goet deel van de Brugghe wech ghenomen: ghevende soo vreesselijcken slach dat Hemel ende Aerde scheen te vergaen, oock mede in het water, dat het water over den Dijck vlooch, ende vulde het Fort van Calloo ende de Velden rondtomme, dat men daer tot de knien in het water stondt, ende alle vyer ende lonten uytbluste. De schade onder het volck was groot, dat veel in de Locht ghesmeten werdt, ende wel gheschat op acht hondert menschen, die daer doodt bleven, waer onder was den Marquis van Rijsborch, Robles Heere van Billy, ende vele Capiteynen. Des daeghs te vooren hadden die van Zeelandt Liefkenshoeck inghenomen, ende waren besich met de andere Schanssen. Die van Antwerpen deden + oock een proeve van vijfthien Pleyten, de welcke onder het water souden dryven, het welck gheschiede, ende opende ende brack de Brugghe: maer den windt niet dienende, ende mits andere inconvenienten, isser van die van Zeelandts zyde niet op ghevolght: van waer zy oock sonden eenighe kleyne Vyerschepen, maer qualijck ghemaeckt, met kleyne effecten. Den sesentwintichsten Mey hebben die van Antwerpen des morghens ontrent drie uren haer Schepen aen den Couwensteynschen Dijck ghebracht. Het selvighe deden die van Hollandt ende Zeelandt mede van beneden, ende quamen wel met hondert ende twintich Schepen met Krijchsvolck ende soldaten heel vroech voor daghe aen den selven Dijck. Dees Schepen schoten soo gheweldigh aen wederzyden op beyde Schanssen des Dijcks ende tusschen den selvighen, dat de vyanden daer niet harden mochten, maer moesten

+Dryvende Casteel, genoemt *Fin de la Guerre.*

+Groot voerschip om de Brugghe te breken.

+Het effect van't Vyerschip van Antwerpen, met de schade die het dede onder Parmas volck.

+Andere inventien om de Brugghe te breken.

nae veel gheleden schade haer Loopschanssen verlaten. Ende hebben alsoo den Dijck inghenomen, ende terstondt + beghonst aen beyde zyden teghen den vyandt te beschanssen, tusschen twee zyne Forten, ende hem voorts beghonst door te steecken in verscheyden plaetsen, om te moghen door varen. Parma heeft oock sonder tijdt te verliesen, met alle gheweldt over beyde zyden ghetracht den Dijck weder te winnen, hebbende op het Huys van Couwensteyn seven stucken gheschuts ligghende, waer mede hy groote schade in de Schepen ende in het Volck dede. Waer door eyndelijck Parmas volck, door aenhitsen van Camillo del Monte, weder van de + plaetse Meester gheworden is, naer seven oft acht uren vechtens, niet sonder groot bloedtstorten over beyde zyden, want zy vijfmael zijn aenghevallen, ende t'elcke reyse te rugghe ghesmeten van die van Antwerpen: welcke borstweeringhe ten lesten vermeestert werdt. Nae desen hebben die van Antwerpen, siende dat alle haer aenslaghen ongheluckelijck afliepen, + zijn zy den seventhienden Augusti met Parma in redelijck accoort ghetreden, de welcke den sevenentwintichsten der selver maendt, daer triomphantelijcken in quam, als hy te vooren het Ghulden Vlies met behoorlijcke ceremonien, by den Grave van Mansveldt van s'Koninck weghe ghegheven, ontfanghen hadde. Doen werdt het Casteel weder in zijn volle ordonnantie opghemaeckt, ende met veel groot gheschut ende garnisoen beset.]

+Couwensteynschen Dijck ingenomen den 30 Mey.

+Parma windt den Couwensteynschen dijck weder.

+Die van Antwerpen accorderen met den Prince van Parma.

'sHERTOGENBOSCH
BVSCVMDVCIS oppidum ludo literario, et pugnaci populo nobili Horum arma superio rib. annis kaud semel geldry. sensere. cum qua gente vario certatum est euentu nostris. hominibus In hac vrbe templus est Deipara sacrum, opus visendo apparatu Hadrianus Barlandus:

De beschryvinghe van s'Hertoghenbosch.

+ *S*'Hertoghenbosch, in Fransoys ghenoemt *bolduc,* ende eertijdts *Bois le Duc,* naer den Duytschen sin, wordt aldus geheeten om dat daer aller eerst is gheweest een seer schoon bosch, toebehoorende den Hertoghe van Brabandt: de Fransoysen, om soeteren ende lichteren klanck te gheven, hebben den naem *Bois le Duc* (ghelijck met veel ander woorden geschiedt) verandert + in *Bolduc.* Dese stadt gheleghen op den kleynen watervloedt Deese, twee mylen van de Mase, vier van Ravesteyn, ende twaelf van Antwerpen: is groot, schoon, seer sterck, vol volcks, rijck, met goede ende gherieffelijcke huysen: De Opperkercke ende Domkercke, geheeten Sint Jans kercke, is seer kostelijck ende heerlijck, met een groot urwerck konstichlijck ende wonderlijck ghemaeckt. Het + volck van s'Hertoghenbosch is seer strijdtbaer ende dapper te voete ende te peerde, moghelijck meer behoudende heur oude strafheydt ende wreetheydt der Belgische, dan alle d'andere bylighende volcken: zijn niet te min seer beleeft, ende nu ter tijdt seer gheneerich met koopmanschappen, soo dat de stadt vol konsten ende ambachten is. Hier wordt + onder ander veel laeckens gemaeckt, ende soo groote menichte lijnwaets, dat met mede begrypende 'tghene dat ten platten lande daer ontrent gheleghen gemaeckt wordt, gemeynlijck s'jaers meer dan twintich duysent stucken bedraeght, ontrent twee hondert duysent kroonen weerdt wesende. Ende men moet niet vergheten dat by dese stadt het water beter ende bequamer is om lijnwaet te suyveren ende te bleycken, dan ergens elders in het landt. Oock maecktmen hier ontallijcke menichten van wel getemperde messen: ende onghelooffelijck veel schoone spellen van allerley soorte ende gherief, die de gantsche werelt door ghesonden worden.

+Oorspronck des naems van s'Hertogenbosch.

+Geleghentheydt van s'Hertoge*n*bosch.

+Kloeckheyt der inwoonders.

+Wat koopmanschappe*n* s'Hertoge*n*bosch uytgheeft.

Van s'Hertoghenbosch is gheboren gheweest + M. Wilhelm Enckevoort Cardinael der H. Kercken ende een treffelijck Prelaet: Georgius Macropedius een seer geleert man ende Professeur in de drie talen: Jan Vladerack een edel ende deuchdelick man, den welcken zijn Vaderlandt, overmits groote bewesen diensten hertelijck toeghedaen is geweest: Nu teghenwoordichlick heeft dese stadt Dierick Nopen Raedtsheer van Brabant, Doctoor in beyde Rechten, die seer veel jaren met groot lof openbaer Leser is geweest inde hooghe schole van Orleans: Arnout Arlen een seer gheleert ende deuchdelijck man: en*de* Wilhelm van Veen seer gheschickt in de Rechten ende Raedtsheer van Brabandt.

+Doorluchtige manne*n* van s'Hertogenbosch.

Byv. [S'Hertoghenbosch is tot verscheyden stonden vermeerdert gheweest: ende daer het te vooren rondt was, is nu eer driehoeckich, met drie wijdden in de lengde uytloopende, met soo groote omdraeyinghe dat nauwelijcks eenen veerdighen ganger die in den tijdt van anderhalf ure soude konne*n* omgaen: seer stercke mueren ende seven bollewercken hebbende, seer diepe ende wyde grachten, door het byvlieten der rivieren de Dommel ende Aade. Hier plechten oock seven poorten gheopent te werden, naemelijck de Vuchtpoort die nae Antwerpe*n* leyt, van de welcke men pleegh te segghen datse meer schietgaten heeft als daer daghen in't jaer komen. De Ortenpoort: de Hintampoort: de Koeypoort: S'Anthonis poort: ende twee andere Dijckpoorten ghenoemt. Daer zijn in de stadt veerthien windtmeulens, een watermeulen, eenenvijftich publijcke steenen brugghen, 86 private, ende 38 houten brugghen. Ende op dat wy verscheyden andere dinghen voorby gaen, van de

fraeyheydt van de huysen en*de* straten, als oock van het getal soude men hem met rechte verwonderen; want Petrus Christophorus Balenus verhaelt datter binne*n* der stadtsmueren 2000 seer schoone huysen besloten zijn, de kleyne huyskens hier onder niet begrepen zijnde.

Die van den Bosch altoos kloeck ter oorloge gheweest zijn: soo zy oock wel betoonden in het jaer 1528, als zy met den Heere Dierick van Batenborg de Gheldersche op de*n* Pincxter dach ghekomen uyt Remunde ende Venlo, over de Mase, om't landt te brantschatten, besprongen, versloeghen, ende tot de Mase toe vervolchden, eenen grooten buyt binnen der stadt brenghende: De selve in het jaer 1508 belegherden het + casteel van Puydroyen, door assistentie van den Grave van Anholt, ende beschoten dat soo dapper, dat het in't lest overgegeven werde behoudens lijf ende goedt.

+Puydroyen ingenomen.

In het jaer 1566 hadden de Predicatien der Ghereformeerden seer toegenomen binnen den Bosch, soo dat aldaer een groote menichte was den selven toeghedaen, tot groot mishagen van de Regente, de welcke seeckere Commissarissen derwaerts gheschickt hadde, die eenighen borgheren in't secrete voorhielden, om eenen nieuwen eedt te doen: dwelck zy niet te wege brenghen en konden. Sulcks onder de Ghemeynte vernomen zijnde, soo is zy daer in ghestoort geweest, + ende tot een furie geraeckt zijn weder tot de Kercken gheloopen, alles in stucken voorts brekende: den Officier die sulcks gheern belet hadde, niet ontsiende: noch en konden niet gestilt werden door de Ghecommitteerde van de Gouvernante. Waer door de Grave van Meghen commissie kreegh om derwaerts te gaen tot ontsich, met thien vaendelen voetknechten, ende een bende ruyters. Om de Ghemeynte te stillen den Cancelier daer binnen den borgers gheraden heeft de knechten buyten te houden, ende de Heeren van Merode ende van Peters-

+Beroerte tot s'Hertoghenbosch.

heym (om alsoo in credijt te komen) aen te nemen voor haer Gouverneurs: dwelck hy den Ghereformeerden niet en conde wijs maecken: door dien dat zy vernamen door den broeder van de Concubine vanden Grave van Megen, die haer daghelijcks om secreten te weten versochte, dat den Cancelier practiseerde, om den Grave in de stadt te kryghen: het welck in drie maenden tijts niet ghelucken wilde. Derhalven hadden zy voorgenomen op eenen morgen vroech hem binnen te laten. Het welcke door den Doctoor Agileus vernomen zijnde, hy beneerstichde dat de Ghereformeerde in de wapenen quamen tot seven oft acht hondert toe, makende over haer eenige Capiteynen: ende stierden eenen Herman de Ruyter uyt aen den Heere van Brederode tot Antwerpen, hulpe versoeckende. De Heere van Brederode eenen Antonis [+] van Bombergen committeerde, om haer met raedt ende daet by te staen. Dese in den Bosch gekomen zijnde werdt Gouverneur verklaert: ende nam ghevanghen den Heere van Merode ende van Petersheym, met den Cancelier, ende eenige andere vluchten. Hier door de Regente verstoort zijnde, belaste die van den Bosch, dat zy dese persoonen in 24 uren los souden laten, ende respecteren naer behooren: op welck afvertissement de partyen niet veel ghepast en hebben. Waer door de Regente seeckere Placcaten tegen die van den Bosch dede publiceren, ende de stadt rondtom benouwen, soo dat zy geenen toevoer van victuaille en konde*n* kryghen. Maer die van der stadt blyvende volherdich, soo en konde zy evenwel de stadt in haer gheweldt niet kryghen, voor en al eer de Prince van Orangien uyt Antwerpen vertrocke*n* was. Maer de Ghereformeerde zijn vertreck vernomen hebbende, hebben oock terstondt de stadt verlaten, ende zijn uyt den lande ghetrocken. Waer door lichtelijck doen ter tijdt het garnisoen inquam, met het welcke zy vele jaren overlast zijn gheweest. Nae de Vnie van Vtrecht, [+] alsoo binnen den Bosch veel volcks was, die contrarie partyen toegedaen waren, hebben de Staten ende Prince van Orangien die met eenighe garnisoen ghesocht te besetten, eerst met minlijcke persuasien, daer nae met behendighe listicheden. Het welck oock die van Antwerpen trachten te doen, meynende een deel van haer borgheren daer binnen te kryghen, het welcke haer ghewaerschout werdt. Daer na sonden de Staten aldaer voor Gouverneur de*n* Heere Jan van Hoorne, Heere van Boxstel, met volle*n* last, om een goede ordere tot des stadts versekeringhe daer binnen te stellen. Maer alsoo hy by veranderinghe ende vermeerderinghe van Capiteynen ende goede Politien, daer na trachte, soo hebben de wederpartye alle beletselen ghevonden, meest aenghehist zijnde van eenen M. Hendrick Bloyman, vande*n* Schoutet der stadt, ende andere van den ouden Raedt, de welcke seer hinghen aen den Abt van S. Geertruyde, die als een van de Ghedeputeerde der Staten, om vrede na Ceulen reysende, ende daer passerende, hen wijs ghemaeckt hadde, dat hyse aen eenen peys helpen soude. In de stadt was ingevoert den Religions vrede, ende neffens dien opgerecht een Gilde van Schermers, daer onder hen meest begaven veel jonge ghesellen ende andere, die uytgheweken hadden gheweest ten tyde van't Spaensche gouvernement, ende de welcke vele den Prince van Orangien in de oorloghe ghedient hadden. Dese hielden seer aen nae haer vermogen om den Religions vrede, ende versochten seer dat de stadt haer onder de Vnie van Vtrecht begheven soude. Maer daer was sulcken haet ende mistrouwen ghegroeyt, tussche*n* die van de Religie, ende de voorschreven Schermers ter eenre, en*de* de oude Wethouders met de Catholijcken ter ander zyden, dat als de Schermers Ghilde de wacht hadde aen de poorten ende elders, dat zy alsdan een teghenwachte tegen hen stelden. Waer uyt ten

[+]Capiteyn Antonis va*n* Bombergen wert binnen s'Hertoge*n*bosch ghesonden.

[+]Partyschappen, beroerten ende afval van s'Hertoge*n*bosch.

lesten nae een afgedrongen publicatie der voorschreven Vnie, gebeurt is, dat zy malkanderen vyantlijcken hebben aengetast, soo datter over beyde zyden over de hondert doode ende ghequetste gheweest zijn. Ende korts nae dat de Prince van Parma Maestricht ghenomen hadde, sondt hy (zijnde beweecht van de Catholijcke partye) derwaerts ee*n* Trompetter, de stadt op eysschende voor den Koninck. Daer teghen werde*n* die vande Religie ernstelijcker beweecht te versoecken, dat men garnisoen in nemen soude: oft dat men de poorten open sette*n* soude, ende laten vertrecken, alle die vertrecken wilden. Waer op gheantwoort wert: dat men niemant die vreesde het vertrecken verbieden wilde. Het welcke veroorsaeckte terstont, datter groote menichte van volcke uyt trocken. Ende alsoo de Spaensche partye nu de overhant hadde, hebben voorts de Ghereformeerde uyt de stadt gedreven. Ende zijn naemaels met den Prince van Parma ghereconcilieert, aennemende de + aengheboden vrede van Ceulen, soo nochtans, dat zy tot gheenen garnisoenen in te nemen gedwonghen souden werden, dan met haren wille ende consente. Daeromme en hebben zy geen garnisoen willen in nemen, hoe wel de Prince van Parma sulcx dickwils versocht heeft, maer hebben uyt heur eyghen Ghemeynte eenighe vaendelen onder eyghen stadts Officieren aenghenomen, die heur daghelijcks soo gheoeffent hebben, dat zy oock eenige entreprinsen hebben durven bestaen, ende daer mede oock eenighe forten buyten de stadt besetten. Waer door haer dickwils laghen zijn gheleyt gheweest, soo by den een als by den anderen: oock by die van Hollandt dickwils aenslaghen op zijn gemaect gheweest: ende in't jaer 1585 is zy by nae van den Grave van Hohenloo verovert gheweest. Den principalen beleyder van desen aenslagh + was Capiteyn Juliaen Cleerhaghen, welck op hem hadde ghenomen het volck in de stadt te brenghen, alsoo hy oock dede. Hier over was den Grave van Hohenloo den 19 Januarij by + nachte met zijn crijchsvolck derwaerts getrocken: Alwaer Cleerhage de wacht van de poorte overweldichde, ende nam nae weynighe resistentie de strate van de poorte inne, belastende zynen sergiant met anderen de bewaringe van de poorte. Dese liepen boven op de poorte, om te beletten dat het schof niet nedergelaten soude worden, ende vonden den Poortier een oudt man alreede daer mede besich: waeromme zy hem doorstaecken alsoo zy meynden, maer hy ontkroopt noch in een duyster gat. Terstondt quamen daer wel twee oft drie duysent mannen, soo te voet als te peerde in de stadt, ghenoech sonder ordere, die alle sonder groot tege*n*weer voorts liepen, tot dat zy van eenighe borghers, die nu in wapenen gekomen waren, wederstant hebben ghevonden, daer over een van haer peerden gheschoten zijnde, dede d'andere deynsen, siende eenich volck te peerde alreede opgheseten om met den Heere van Hautepenne te vertrecken. Dit ghesichte haer verschrickende keerden zy al vluchtende, ende jaechde*n* haer ghesellen die in quamen oock groote verbaestheydt aen, soo dat het al op de vlucht quam. Daer en tussche*n* den sergiant die de wacht van de poorte bevolen was, met zijn volck allengskens de wacht verlatende: soo heeft de Poortier die totter doot toe gequetst was dit mercke*n*de,

+Die van s'Hertoge*n*bosch accorderen met Parma.

+Aenslach op s'Hertoge*n*bosch.

+Capiteyn Cleerhagen nee*m*t s'Hertoghenbosch in, en*de* werter weder uytgheslaghen.

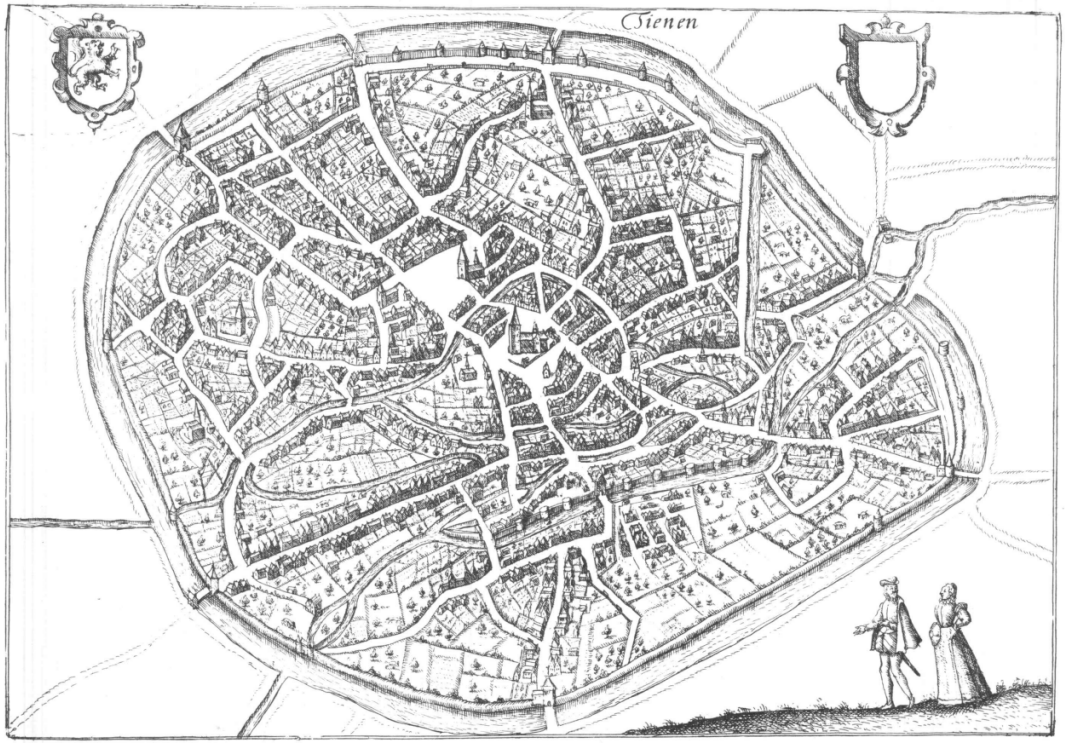

Tienen

ende siende zijn vyanden vluchten, heeft het schof, soo hy best konde, laten nedervallen: waer door noch grooter onordeninghe ende verwerringhe veroorsaeckt werde, het uyt ende incomen genoech verhindert zijnde: ende zijn alsoo uyt de stadt gheslaghen gheweest: ende desen aenslagh is versuymt. In het jaer 1601 den eersten + Novembris is Prince Maurits met zynen Legher voor s'Hertoghenbosch gekomen: alwaer hy sterck begraven zijnde, ende sesentwintich daghen daer voor gheleghen hebbende, heeft door den fellen ontydelijcken vorst oft koude, aftrecken moeten. Ende wederom in't jaer 1603 den + 19 Augusti is hy daer voor ghekomen, ende heeft terstont dapper zynen Leger doen beschanden. Maer alsoo des Eerdtshertoghen Legher hem volchde, ende legerde hem voor een zyde van de stadt, om de selve open te houden: nae dat hy daer eenighe maenden gheleghen hadde, heeft hy zynen Legher opghebroocken ende de stadt verlaten.]

+Belech van s'Hertoghenbosch.

+Pr. Maurits treckt weder voor s'Hertogenbosch.

Dese stadt heeft den vierden ende lesten graet van de vier Hooftsteden van Brabant: ende houdt onder heur quartier, ghebiedt ende byvanck vier contreyen oft leden, te weten Kempenlandt, Peellandt, Maeslant, ende het bedrijf van Oosterwijck: in welck quartier Helmondt, Eyndoven, Meghen, Ravesteyn, Grave, ende seer veel dorpen begrepen staen. Laet ons nu voorts de drie kleyne Hooftsteden beschryven, ende eerst spreken van Thienen.

De beschryvinghe van Thienen.

+ *T*Hienen is gheleghen op den kleynen watervloet Gheete, die niet verre van daer zynen oorspronc nemende, door dese stadt loopt, ende voorts streckende door Halen, valt alsoo in de Demere. Thienen is van Leuven ende van Sint Truyden even verre, te weten drie + mylen. Het is een groote stadt, ende is eertijdts treffelijck ende seer vermaert gheweest van koopmanschap, alsoo men leest, ende wel bemercken kan: want zy is drie mael met nieuwe mueren ghemeerdert gheweest: ende soo men segt, eer dat s'Hertoghenbosch door verminderinghe van dese stadt dus groot is geworden, was dit de vierde Hooftstadt van Brabandt, maer is naemaels seer bedorven + ende dickwils gheschendt in de groote oorloghen teghen de Fransoysen ende Luyckenaers: soo dat zy noch meestendeels woest ende onbewoont light: d'overblijfsel is redelijck behuyst ende bewoont. Hier is een treffelijcke Canonisye inde Kercke van Sint Germaen, die Bisschop van Parijs is gheweest. Dese stadt is d'eerste van de drie kleyne Hooftsteden, met schoone privilegien meestendeels gelijck die van de vier groote steden.

+Ghelegentheydt van Thienen.

+Thienen hielt eertijdts de plaetse die nu s'Hertoghenbosch houdt.

+Tot wat tyde Thienen gheruineert werdt.

Byv. [Thienen begrijpt inden omganck, by nae soo veel als men in een ure tijdts omgaen kan: heeft verscheyden torens op de mueren: twaelf steenenbruggen op de riviere: drie voornaemste ghemeyne fonteynen: ses binnenpoorten, ende vier buytenpoorten: ende seven voornaemste marckten. Daer leyt een soo schoone vermaerde Korenmarckt, als ick meyne dat erghens mach ghevonden worden. Insghelijcks is het landt daer rondtom seer vruchtbaer en abondant van excellente granen van alle soorten, oock vindtmen daer delicate fruyten ende + kostelijcke kasen. In't jaer 1507 is den Hertogh van Gheldre met veel Fransoysen in Brabant ghekomen, Thienen in nam op Sint Michiels dagh, ende plonderde het van silver ende gout. Maer alsoo zy met den buyt vertrocken, een weynich volcks van Namen heur vervolchde, ende op S. Lucas avont tot Sint Hubrecht in Ardenne aen vielen

+Thienen inghenomen.

inden nacht als zy sliepen, ende veel van de selve versloegen: Princen ende Heeren ghevanghen namen, ende al den buyt ontweldichden. Ende in het jaer 1578 is oock Thienen in de handen van Don Johan ghevallen.]

Leewe light op't rivierken Gheef, welck [+] wat voorder in de Gheet loopt: een myle van Sint Truyden, ende twee van Thienen: ende is een sterck ende wel versien stedeke*n*, mits dattet een frontierstadt is van het landt van Luyck, ende heeft deshalven oock de privilegien vande kleyne Hooftsteden. In dese stadt is het groot Prioorschap van S. Augustijns orden, welcken Prioor mede onder't ghetal is van de twaelf Prelaten van Brabandt: daer en bove*n* is hier een Canonisye met een schoone Kercke van Sint Lenaerdt. Buyten de poorte light eenen grooten ende schoonen waterpoel, waer op eertijdts een seer sterck Slot ghestaen heeft, soo men seght, als frontiere teghen de Luyckenaers: waer af men de verwoeste teeckene*n* noch op den dagh van heden siet. In dese stadt wordt seer goet bier ghebrouwen, veel wynen van deucht te boven gaende, welck met groote menichte over al ghevoert wordt. Hier is gheboren gheweest Dionijs Rikel, van der Chartreusen orden, een wel gheleert ende vermaert man, die veel boecken heeft gheschreven. [+]Ghelegentheydt van Leewe.

Byv. [Leewe is nu wel ee*n* kleyne stadt, maer fraey aen alle zyden met water omringht, ende can de omliggende landen in water stellen. Het heeft vier groote poorten, een cleyne, negen steenen brugghen, ende drie marckten.]

Nivelle vijf mylen van Bruyssel, is een redelijcke [+] stercke stadt in aller voeghen, daer groote menichte va*n* schoon lijnwaet gemaect wordt, ghelijck Camerijcks doeck: maer dit is veel schoonder ende moghelijck oock beter. Dit is een van de vier steden die het Marckgraefschap des Heylighen Rijcks maecken, [+]Beschryvinghe van Nivelle.

+ ghelijck *Paulus AEmilius* schrijft: is oock een vande drie kleyne Hooftsteden, die seer schoone privilegien hebben, alsoo voorseyt is. Het landt rondtom is seer vruchtbaer van alle goet; ende niet verre van daer staen veel steenputten van goeden ende schoonen steen om te bouwen.

+*Paul. AEmil. lib. 3. Histo. Franc.*

Byv. [De stadt van Nivelle heeft nu ses poorten, meer als vijftich straten, ende in fraeyicheyt van wijcken ende huysen, in lusticheydt van tuynen, en soude niet lichtelijck eene van de naebuerighe + steden wijcken. In het jaer 1578 belegherden de Spanjaerden, onder het beleyt van Karel van Mansfelt, de stadt van Nivelle, waer inne lach het garnisoen der Staten, onder het gouvernement van den Heere van Villeers. De welcke de stadt kloeckelijck met vijf vaendelen voetknechten ende een weynich ruyterye defendeerde teghen het ghewelt der Spanjaerden, de stadt met acht stucken geschuts beschietende: ende vromelijck den Grave van Mansfelt met zijn Walen hebbende het voorstormen, de stadt bestormende, afweerde. Maer van den Prince van Orangien ende den Grave van Bossu gheadverteert zijnde, dat hy het volck soude behouden, heeft hy met den vyandt gheparlementeert, soo wanneer nu de Spanjaerden om den storm aen te gaen ghereet stonden: ende is + op den 15 Februarij met het crijchsvolck, yeder hebbende zijn zijdt gheweer, uyt der stadt vertrocken. Maer in't jaer 1580 hebben het garnisoen van Bruyssel met de andere daer ontrent, + dese stadt weder met behendicheydt inghenomen, in Januario, daer dat crijchsvolck van binnen veel doorsteken werden, ende brochten van daer tot Bruyssel ghevanghen den Heere van Glymes.]

+Nivelle beleghert.

+Nivelle overghegeven aen Don Johan.

+Weder inghenomen.

Van dese plaetse was gheboren de gelucksalige + Joannes Tinctor, eerste Capellaen ende Sangher van Ferdinand Koninck van Napels, welcke Joannes van Thrithemio is ghestelt in't ghetal der Doorluchtiger mannen, midts zijn groote wetentheydt, ende schriften by hem ghemaeckt, ende om dat hy een uytnemende Sangher, ende een goet Schilder is gheweest. In dese selve stadt is begraven 'tlichaem van Pipijn, d'eerste sone van Karel de Groote, ende Vader van die heylige Vrouwe Geertruydt, die overmits heur heylich leven verdient heeft in't ghetal der Heylighen gheschreven te worden.

+Joannes Tinctor.

Dese heylige Princesse heeft d'Opperkercke van Nivelle ghesticht, welcke den naem van heur heeft: ende is een groote schoone Kercke wel verciert in aller voeghen van binnen ende van buyten. Zy is oock die selve, die in dese stadt heeft ghefondeert ende inghestelt de edele ordene der Canonickessen, die nu ter tijdt noch in grooter heerlijckheydt ende goet regiment blijft staende. Dit is een orden van seker ghetal tot tweeenveertich Kloostervrouwen, + die een redelijck vry leven hebben: 'tis voorwaer een wonderlijcke ordene, ende seer wel inghestelt tot onderstandt des Edeldoms: want gheene en moghen in dit gheselschap komen dan grooter Heeren ende Edellieden dochteren, edel wesende ten minsten van vier quartieren, van vaders ende moeders wegen, wettelijck geboren, vry ende edele maechden: deshalven als eenich Heer met dochteren overladen is, ende soeckt ontlast te worden, soo bestelt hy eene in dese Canonisye: niet te min in't landt zijn meer andere verscheyden stichten van dese ordenen ende edele Conventen, gelijck hier na ghesegt sal worden: welcke edele dochteren Canonickessen, Domvrouwen, + ende Jonckvrouwen geheeten worden: elck heeft een besonder woonhuys alleen, by Sinte Gheertruyden kercke, in de welcke zy heur diensten ende ceremonien doen. S'morgens ende in alle heure Kerckdiensten, zijn zy ghekleedt op't gheestelijck, maer nae d'edel wyse, met

+Wat de orden der Joffrouwen van Nivelle zy.

+De Religieuse van Nivelle worden Canonikessen ghenoemt.

witte cleederen, gevoedert met Ermynen oft dierghelijcke pelteryen: maer naer middach zijn zy op't wereldtlijck ghekleedt met syden laecken, en*de* ander cieraet der Edelvrouwen. Op maeltyden oft bancketten ghenoot [+] moghen daer gaen: moghen oock nae gheleghentheydt houwelijck doen nae heur beliefte: indien zy niet en houwelijcken mogen altijdt blyven onder dit edel ende geestelijck geselschap: ende ontfanghen dan wegen der orden ghenoech inkomens tot eerlijck onderhoudt. Zy hebben voor haer Hooft een Abdisse, die men gemeynlijck noemt Mijnvrouwe van Nivelle, ende wordt verkoren midts aensien ende verwillinghe van den Landtsheere, ende van dese Domvrouwe*n* onder malkanderen, voor haer leven lanck, ende voorts bevesticht van den Paus van Roome. Dese Abdisse en is niet alleenlijck Overhooft van het Capittel, maer oock Vrouwe ende Overste in't gheestelijck ende wereldtlijck van Nivelle met alle zijn ghebiet. In dese selve Kercke is een geestelijck Collegie van dertich Canonicken, wel versien ende verkoren met behooren van den Paus ende van Mijnvrouwe. Noch zijn in dese stadt andere treffelijcke Kercken ende Heylighe plaetsen. Nu sullen wy, nae onse belofte, de steden ende plaetsen van tytelen ende hooge weerdicheden beschryven: beghinnende ten eerten aen het Marckgraefschap des Heylighen Rijcks.

[+]Vryheden der Canonickessen va*n* Nivelle.

Het Marckgraefschap des Heylichs Rijcks.

HEt Marckgraefschap des Heylichs Rijcx, so Cornelius Grapheus schrijft, is inghestelt van Keyser Justiniaen: maer d'ander segghen noch eer. Jan Aventijn [+] een treffelijck Hooghduytsch Historyeschryver vertelt dat Vtil, Theodons des Vorsten van Beyeren broeder, overmits zijn deuchden, ghestelt is gheweest door Theodorijck, eerste Koninck der Francken, op't gheweste des landts, begrepe*n* tusschen de Schelt, de Mase, den Rijn ende de Zee, om't gewelt der Denemarckers te wederstaen, die ter selver tijdt de Zee ende het landt afliepen ende beroofden, ende werdt deshalven gheheeten Overste van d'Antwerpsche marcken oft palen, die doen ter tijdt d'uyterste eynden des

[+]*Aventinus lib. 3. Annal.*

Roomschen Rijcks waren: welcke staet ende + weerdicheydt in Duytsch geheeten wort, Marckgraefschap, alsoo hy seght. Jan de Maire bewijst oock dat dit Marckgraefschap inghestelt is langhe voor de tyden van Justiniaen, ende ghenoemt het Marckgraefschap des Heylighen Rijcks op de Schelde, beghinnende bykants in het midden van de stadt van Valencijn, ende alsoo voorts streckende langs desen waterstroom tot Antwerpen, ende van daer tot de Zee toe. Van't bescheet des selven Marckgraefschaps worden noch hedendaechs twee voornaemste dingen te Valencijn ghesien: het een is de Keyserlijcke Sale, de welcke eenen Provoost ende ander Officieren heeft daer ghericht houdende: het ander is de vryheyt, wel verre in een deel van der stadt streckende, ghenoemt de Banlieux: Desen vrydom is soo groot, dat oock de doodtslaghers van alle landen, daer t'alle tyden vryelijck mogen blyven ende woonen, ghelijck hier naer verklaert sal worden. De voorseyde Maire vertelt, dat d'eerste Marckgrave die desen staet zynen kinderen erffelijck achter heeft ghelaten, (sulcks door ghenade van Keyser Justiniaen verworven hebbende) is gheweest Anselbert een Roomsch Senateur, nae den welcken Arnout zijn sone in het + selve bewint ghekomen is. *Paulus AEmilius* schrijft dat dit Marckgraefschap is ingestelt gheweest van Otto den tweeden Keyser, ontrent het jaer 973, ende tot houwelijck goedt ghegheven der Koninghinnen Gherberie zynen Moeyen, Konincx Lottaris van Vranckrijcks Moeder: ende onder het selve Marckgraefschap stonden begreven Nivelle, Leuven, Bruyssel en Antwerpen merckelijck by name: welcke ghedenckenissen ende schriften gheenssins teghen malkanderen en luyden, aenghesien dat Vorsten ende Landtsheeren de Staten veranderen, vermeerdere*n* ende verminderen nae heur beliefte, ghelijck zy dickwils hebben ghedaen met het Hertoghdom van Lotheringhe: ende hier door komt dat de Historyeschryvers somtijdts de nieuwe verstellinghe, voor een nieuwe instellinge des staets nemen, ende die niet den eersten maer den lesten voortsteller toeschryven. Hoe dattet is, zy komen al t'samen wel over een, dat Antwerpen de Hooftstadt van't Marcgraefschap des Heylighen Rijcks is: alsoo dat noch van dien tijdt af de edele heerlijckheydt van dese stadt merckelijck blijckt. Eyndelijck kome*n* de voorseyde Aventijn ende Maire wel over een, dat dit Marckgraefschap ten lesten ghekomen is tot Angise Pipijns des tweeden Vader, welcke Angise (ghelijck voor verklaert wordt) d'eerste Hertogh van Brabandt is gheweest, van welcken naermaels d'andere Hertogen van Brabandt in dit edel Marckgraefschap vervolghens zijn ghekomen.

+*De selve Aventinus treckt dit in twyfel.*

+*Paul. AEmil. lib. 3.*

Het Hertoghdom van Aerschot.

+ DE stadt van Aerschot is gheleghen op den kleynen watervloedt Demere, drie mylen van Leuven, ende oock soo verre van Diest: vier groote mylen van Mechelen, ende van Liere soo veel. Onlanghs gheleden + is dit een Marckgraefschap gheweest, maer naemaels van Keyser Karel den vijfsten verciert met Hertoghdoms weerdicheydt, meer door de staet ende macht die heur Heeren in't landt van Henegouwe hebben, dan door des Landtschaps eyghen heerlijckheyt: niet te min het is een redelijcke stadt ende een seer oude Banerye. De Heeren van Aerschot + zijn uyt het doorluchtigh Huys van Croy uyt Vranckrijck ghesproten, uyt welcken stamme veel edele ende vrome mannen zijn gekomen, ende boven al Wilhelm van Croy Heer van Chevre, de welcke tot den eynde zijns levens toe met groot

+Ghelegentheydt der stadt Aerschot.

+Door wien Aerschot opghericht tot een Hertoghdom.

+De Heeren va*n* Aerschot gesprote*n* wt Vranckrijck wt het huys van Croy.

aensie*n*, ende vreedsamelijck den voorseyden Keyser Karel gheregeert + heeft: die hem den staet in dese landen grootelijck vermeerdert heeft, ende besonder in't landt van Henegouwe, daer nu ter tijdt zijn Neve Hertogh Philips Heer is van veel landen ende heerlijckheden, als van Cimay, Beaumont, en*de* meer andere: soo dat hy veel jaerlijcx inkomens heeft, ende is Ridder van het Gulden Vlies; ende daer nae vercoren in het ghetal der Raedtsheeren van State.

+Die van Croy ghevoordert door den Keyser.

Byv. [Als der Staten soldaten in't jaer 1578 Aerschot inghenomen ende gepillieert hadden, daer uyt vertreckende, zijn de Spanjaerden daer in gheraeckt, ende hebben de reste na heur ghenomen, ende den brandt voort in dat stedeken ghesteecken.]

Maer want wy hier voor, in de ghemeyne beschryvinge belooft hebben vermaen te maken van het bewindt dat de Heeren van dit landt in heur heerlijckheydt houden, soo willen wy hier, als ter bequamer plaetsen, eer wy voorts varen, onse belofte in't korte voldoen.

Verklarende ten eersten dat dese Heeren den + oversten Landtsheere, ende de Landtsheere desen Heeren verbonden is met de selve wetten ende voorwaerden, die ghemeynlijck in ander plaetsen de Leenman ende de Leenheere met malkanderen onderhouden. Aldus houdt de Landtsheere dese Heeren in tyden van peys ende van oorloghe in zijn bescherminghe, voorts behelpt hy hem met de selve in't bewindt van dese zyne Provinciale Staten, ende in't regiment van de krijchslieden: Daer teghen dienen en*de* onderhouden zy hem ghetrouwelijck met ghelijcke vernoeginghe. Aengaende het regiment ende bewindt van heur eyghen heerlijckheden, landen, steden, casteelen ende dorpen van weerden, leven zy midts heur privilegien, wetten ende kostuymen, in sulcke vryheydt, dat zy selve de justitie + ende alle voorvallende saecken de policie aengaende beschicken ende bedienen. Soo dat de Heere ghemeynlijck anders geen voordeel en heeft in zyne steden ende vlecken, noch de Ondersaten geen andere verbintenisse met

+Hoe de Heer*en* haer gouverneren in de Nederlanden.

+Justitie wordt uytgeeicht door de Edele.

den Heere, dan Antwerpe*n* met zynen Landtsheere, + alsoo hier voor gheseght is: In sulcker voeghen dat dese Heeren heur Vassalen ende Ondersaten niet en moghen beswaren met beden, schattinghen oft anderssins, het en zy saecke dat zy't selve verwillighen, met des Koninckx oft Landtsheeren toelatinge: daerom moeten zy met heur erffelijck ende ghewoonlijck inkomen vernoeght ende te vreden zijn.

+Onderlinge plicht des Heeren ende des Vassaels.

Beschryvinghe van het Marckgraefschap van Berghen.

+ *B*Ergen, is een oude Banerye, opgerecht tot een Marckgraefschap door Keyser Karel den vijfsten, in het jaer 1533: welcke plaetse in gheleghen op een berghsken, aen den kleynen watervloedt Zoom: waer af zy, om het onderscheyt van ander steden des landts oock Berghen gheheeten, in Nederduytsch Berghen op Zoom ghenoemt wort: welcke watervloedt by de stadt zynen oorspronck nemende hem vermengt ontrent een + halve myle van daer met de Schelde. Dese plaetse is ghelegen op het uyterste van Brabrandt Westwaerts, soo naer de Zee dat zy wel met rechte een Zeestadt gheheeten mach worden en*de* heeft oock een Haven. Van Berghen tot Antwerpen zijn ses mylen te lande, ende van Middelborg in Zeelandt ontrent acht mylen te water. Van Berghen was geboren M. Jan Latonius, Prioor van Sint Tron by Grobbendonck, niet verre van Liere, een wel gheleert ende eerweerdigh Prelaet, seer fraey Poeet, seer vriendthoudt en*de* beleeft. De stadt is goet, maer is eertijdts veel beter gheweest, doen de vrye marckten, die langhe van oudts daer zijn gheweest, meer ghehanteert ende versocht werden. Nu ter tijt wort de koopmanschap hier luttel gedreven: want de gebuerschap ende groote macht van Antwerpen treckt de omligghende landen tot haer: soo datter noch jaermarckt noch eenighe andere marckt buyten gemeynen ganck in het landt soo groot en is, zy en wordt dan de ghewoonlijcke Antwerpsche marckt overwonnen, ende te boven ghegaen in alle dinghen: soo datter noch jaermarckt noch eenighe andere marckt buyten gemeynen ganck in het landt soo groot en is, zy en wordt van de ghewoonlijcke Antwerpsche marckt overwonnen, ende te boven ghegaen in alle dinghen: soo dat het volck liever ter ghewoonlijcker marckt t'Antwerpen, dan elders ter onghewoonlijcker komt. Ende hoe wel de Marckgrave van Berghen groote neersticheydt heeft ghedaen ende noch doet, ende de treffelijcke Enghelsche Natie hem gunstich ende behulpich is, en can nochtans dese stadt tot heuren voorleden voorspoedt gheenssins ghebrenghen: soo qualijck kan men wederom oprichten dat eens af ghebroken is. Dit Marckgraefschap heeft veel landts met veel schoone dorpen, ende een vruchtbaer Eylandeken in de Schelde daer by.

+Wanneer Bergen tot een Marcgraefschap opghericht ende door wien.

+Ghelegentheydt van Berghen.

Byv. [In't jaer 1577 beleyde de Heere van + Champigny Bergen op Zoom, alwaer Focker in lach met drie vaendelen Hooghduytschen. Het welck hem met appointement overghegheven werdt. Ende in't jaer 1588 heeft de Prince van Parma dese stadt beleghert: mer siende + dattet hem een sware belegheringhe wilde vallen: heeft versocht of hy door list eenige van het garnisoen met ghelt konde omkoopen, en*de* heeft sommighe ghevonden, die in zijn versoeck verwillichden, naemelijck twee Enghelsche met namen Grineskon ende Readhead, die onder sekere beloften aennamen den Prince van Parma de groote Schansse voor de stadt gheleghen over te leveren, ende bestemden den tijdt daer toe, den 24 Octobris 'snachts: ende Grineskon was selfs leydtsman, ende voerde 'tvolck van Parma tot inde Schansse. Maer comende

+Bergen by de Staten ingenomen.

+By Parma beleghert.

daer + binnen, was op haer bereydt, want de leydtsman verstack hem selven, ende de vyande*n* werden alle gheslaghen ofte ghevanghen die binnen ghekomen waren: De andere ontvluchten ende werden vervolght, ende verkondichden Parma hoe het daer ghevaren was. De welcke siende dat zynen aenslach niet gelucken wilde, ende gheenen moedt hebbende soodanige stadt te overweldighen, soo heeft hy zijn Legher opghebroken, ende zijn volck hier ende daer in de Winterlaghe verdeelt. Voor Berghen sach de groote Commandeur het verlies van zijn Armade, tegen die van Zeelandt, als hy Middelborg wilde ontsetten den 29 Januarij 1574. Niet verre van Berghen leyt in een moerasch het sterck Casteel van Wouwe, daer de Heeren van Berghen eertijdts haer wooninghe plegen te houden, overmidts de lustighe plaetse, goede locht, gherief van de jacht ende stercke gheleghentheydt. Dit werdt den 17 Januarij 1587 + van de Fransoysen de*n* Prince van Parma overghegheven.]

+Parmas aenslach met schade ghemist.

De Heeren van't Huys van Berghen zijn van ouden stamme, ende seer edelen bloedt: waer uyt veel treffelijcke mannen ghesproten + zijn, ghelijck nu tegenwoordichlijck Marckgraef Jan, die overmidts zyne deuchden eertijdts van Keyser Karel den vijfsten, ende nu van den Catholijcke*n* Koninck Philips is seer bemint, ende is Ridder van d'orden des gulden Vlies, ende Gouverneur des landts van Henegouwe, Opperjagher van Brabandt: seer rijck van inkomende goeden.

+Het casteel va*n* Wouwe den Prince van Parme overghegeven.

+De Heeren van Bergen seer gevoordert in eere.

Byv. [Dese Marckgrave van Berghen wert ghesonden in Spangien met den Heere van Montigny, als Ghecommitteerde van de Regente: om den Koninck van Spangien aen te dienen de gheleghentheydt der saecken van de Nederlanden, ende het versoeck der Edelen, op

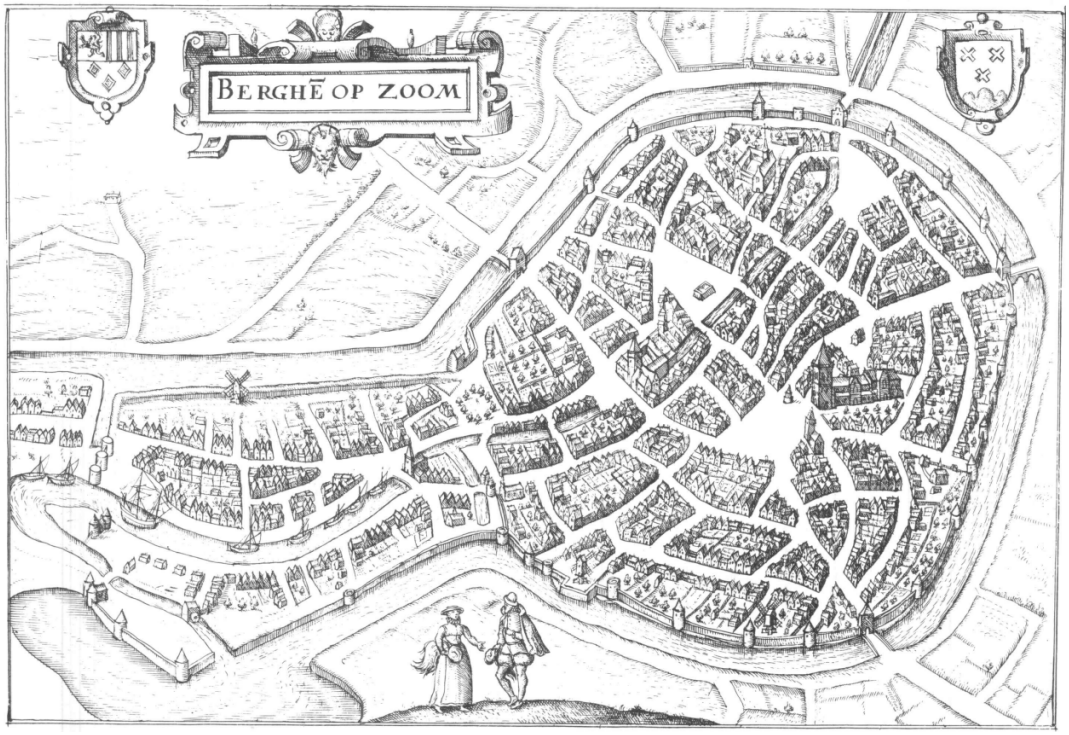

BERGHEN OP ZOOM

de moderatie der Placcaten, abolitie der Inquisitien, pardoen generael ende overkomste van zyne Majesteyt: de welcke den 22 Mey 1567 gestorven is, ende zijn lichaem uyt Spangien neder gesonden, in zijn Marckgraefschap ghevoert ende begraven werdt. De Marckgravinne blyvende Gouvernante van het selve Marckgraefschap (alwaer in het afwesen van den Marckgrave oock mede gheoeffent hadde gheweest de Ghereformeerde Religie) alles anders af loopende, soo heeft zy oock mede onder haer ghebiedt laten publiceren ende ghebieden allen Leeraers, Predicanten, Consistorianten ende andere, soo inghesetene als vreemde, binnen drie daghen na de publicatie te vertrecken uyt de stadt van Bergen en*de* het geheele Marckgraefschap, midtsgaders uyt de Heerlijckheydt van Borchvliedt ende haren aenkleven, sonder daer weder in te komen op verbeurte van lijf ende goet; uytghesondert die naer behoorlijck ende suffisant leetwesen ende voldoeninge, gratie souden kryghen: welck ghebodt niet lange in krachte ghebleven is. Want des Marckgraefs goederen werden by den Hertoghe van Alva gheconfiskeert, beschuldicht nae zijn doot met de selve crimen, daer de Graven van Egmont ende Hoorne mede beticht waren. Maer zijn by de Pacificatie van Ghent, wederomme aen de erven ghekomen.]

Zijn broeder M. Robert, een jonck ende wel gheleert Heer, is Bisschop des machtighen Bisdoms van Luyck: ende zijn neve Maximiliaen van Berghen, Bisschop ende Hertogh van Camerijck.

Het Graefschap van Hoochstrate.

[+] HOochstrate is tot een Graefschap ghemaeckt door Keyser Karel den vijfsten: het is een fraey vlecke, maer sonder mueren oft vesten: gheleghen van Antwerpen ende van Berghen bykants even verre, te weten ses mylen. Van hier is gheboren geweest Anthonis Schore, een seer gheleert ende vermaert man. Ontrent een derdendeel van een myle van Hoochstrate*n* leyt een groot ende seer sterck Casteel, daer de Grave ghemeynlijck [+] zijn Hof houdt: gheleghen op het watervlietken de Mercke, welck daer by zynen oorspronck neemt, ende loopende door Breda, voorts onder weghen Sevenbergen, in de Mase valt. Dit Graefschap heeft onder hem veel dorpen, ende soo veel landts dattet eenen fraeyen staet uyt brenght. De Heeren van Hoochstrate zijn gesproten uyt den edelen [+] huyse van Lalaing: ende nu teghenwoordichlijck is Grave Heer Anthonis Ridder des Gulden Vlies, een jonck aenkomende vroom man, de welcke onder zyne goeden, rijckdommen ende financien een seer schoone Librerye heeft.

[+]Hoochstrate verheven tot een Graefschap.

[+]Ghelegentheydt van het casteel van Hoochstrate.

[+]Van wat huyse de Graven van Hoochstrate.

Byv. [Hoochstrate heeft in dese borgherlijcke oorloghen veel gheleden, ende hem moeten vervoeghen met de ghene die de sterckste in het veldt gheweest zijn.]

Ontrent een myle van Hoochstrate staet het groot ende fraey dorp Loenhout, va*n* daer [+] Jan Stade gheboren is, een wel geleert man, ende seer groot Mathematijck, ghelijck ghenoech blijckt by zyne wercken, geschreven in de Bibliotheke des gheleerden Coenraedts Gesners, grootelijck vermeerdert door den deuchdelijcken Josias Simler, waer in niet alleenlijck de namen van de oude'ende jonghe Schryvers staen, maer oock in sonderheydt bykants alle heur wercken in alle konste ende wetenschap: welck veel arbeydts heeft gekost, ende is een fraey ende gerieffelijck stuck tot veel dinghen.

[+]Joannes Stadius van waer gheboren.

Het Graefschap van Meghen.

+ MEghen heeft oock de weerdicheyt van een oudt Graefschap, gheleghen op de slincke zyde van de Mase,drie mylen van s'Hertoghenbosch: het is een goede vlecke met heerschappye ende jurisdictie, toebehoorende Graef Karel van Brimeu, ee*n* vroom Prince, Ridder van't Gulden Vlies, en*de* Gouverneur van des Konincks weghen over het Hertoghdom van Gheldre ende het Graefschap van Zutphen.

+Ghelegentheydt van Meghen.

Byv. [De welcke naer zijn doodt een nichte achterghelaten heeft tot erfghename, ghehouwelijckt aen den sone van mijn Heer van Barlemont: ende nae zijn doodt is de Weduwe getrouwt gheweest met den Prince van Cimay.]

De Banerye van Breda.

+ BReda, gheleghen op den voorseyden watervliet Mercke, drie mylen van Hoochstrate, ses groote mylen van s'Hertoghenbosch, ende dierghelijcke acht mylen van Antwerpen, is een fraeye ende lustighe stadt, daer onder andere schoone huysen, een kostelijck ende heerlijck paleys staet, seer treffelijck ghetimmert, met dobbele watergrachten rontom ghelijck een casteel: welck, indien dat al volmaeckt ware, het schoonste huys soude wesen dat in dese Nederlanden mocht ghevonden worden: ende is by onse tyden + ghesticht ende ghebout door Graef Hendrick van Nassau.

+Ghelegentheydt van Breda.

+Hendrick van Nassau Heere van Breda.

Byv. [De selve Hendrick van Nassau heeft + de stadt va*n* Breda met stercker wallen dick van aerde ghemaeckt, ende boven dien in den jare 1534 aldaer vijf groote Bolwercken gefondeert aen het casteel ende om de stadt al op den anderen flanquerende, en*de* rontom met breede diepe grachten, en*de* gheduerende dese oorloghe, zijn daer noch neghen Ravelijns ofte Bolwercken aengetrocken, ende elcke poorte buyten met een

+Breda by Graef Hendrick ghesterckt.

half Mane ghesterckt, in sulcker voegen, dat de selve stadt, onder de Nederlandtsche Landtsteden, nu een van de sterckste werdt ghehouden. In't jaer 1590, nae dat nu langhen tijdt Breda gheweest was onder't ghebiedt des Koninckx, inghenomen zijnde van de Malcontenten door practijcke den 18 Junij 1581: is wederom met eenen aenslach voor den Prince Maurits, door + den Heere Heraugier verovert, met een Turfschip dwelck ghewoone was op het casteel turf te brenghen jaerlijcks, onder geladen met uytghelesen soldaten, onder eenen loosen bodem, dwelck voorts met turf beleyt was. Dit schip teghen den avondt aenkomende werdt binnen het casteel ghetrocken, om smorghens vroech te ontladen. De Gouverneur was vertrocken na Geertruydenberghe, om dat te verseeckeren teghen de Hollandtsche Vlote, de welcke hy wiste op het water te wesen: den last des casteels bevolen hebbende zynen sone, die gheen quaedt vermoeden en hadde op het Turfschip: waer uyt snachts kropen de soldaten, die de wachten ende sentinellen vermeesterden, ende het casteel openden, waer op d'ander Vlote aenquam, ende alsoo het casteel in namen: waer door't garnisoen der stadt bevreest zijnde vertrock, ende verlieten de stadt in den handen van den Prince Maurits van Nassou.]

+Het casteel van Breda ingenomen met een turfschip.

Breda heeft de weerdicheydt van Banerye, met heerlijckheydt ende staet van grooter weerden, ende van seer groot inkomen. Onder + dese Banerye staen veel verscheyden dorpen ende ghehuchten: ende heeft noch daer by de stadt ende het ghebiedt van Steenberghe, ende de vryheyt van Roosendael: daer en boven oock de edele ende oude Heerlijcheyt van Oosterhout met een oudt casteel: van waer gheboren is Jan van Boischot, een seer gheleert man, besonder in de Rechten, groot van gheest en*de* van weerde; deshalven hy veel hooghe graden heeft ghehadt, ende is van s'Koninckx weghen geweest Ghesante aen de Koninginne van Enghelandt: daer na Raedtsheere van den Secreten Raedt, ende Tresorier oft bewaerder van de Chartren van Vilvoorde voor den Koninck. Breda is over veel jaren de woonstede hier te lande van de Prince van Orangie, Graven van Nassau, den welcken de heerschappye toeghekomen is. + Maer het sal hier wel voeghen te verklaren waer dit Prinschap is, al en licht het in dese Provincie niet, en*de* te betoonen door wat middel het selve aen't Huys van Nassau geraect is, naedemael dat de Heeren ten teghenwoordighen tyde als erffelijck in desen lande zijn ende woonen. Het Prinschap van Orangie is gheleghen tusschen het Dolfinaet ende Provence: de principale stadt daer af ghenoemt Orangie, light seven mylen van de Pauselijcke stadt Avignon: welck voorwaer eenen soo edelen staet, ende van soo groote oude weerdicheydt is, dat hy geen ander Overhooft en kent, dan Godt alleen. Over langhen tijdt ist gekomen aen het edel Huys van Chalon, een van de vier voornaemste Huysen van Borgondien, overhooft van Nazareth ende van andere treffelijcke plaetsen in dit Graefschap; ende ten lesten is desen staet door alliancie ende + vrouwelijcke linie, mits 'thouwelijck van Graef Hendrick van Nassau, Oom des teghenwoordigen Princen, met de erfghename van Chalon, ae*n* dit Hoochduytsch huys van Nassau gheraeckt. Soo dat dese Princelijcke Heerlijckheydt altijdt ghehadt heeft seer edele ende vermaerde Princen, niet alleenelijck van bloedts, maer oock van deuchts wegen. Soo onlangs is geweest Philibert van Chalon, + die na veel victorien, wesende Keyser Karels Capiteyn generael in Italien, ten lesten inden veldtslach doodt gheschoten wert, strydende teghen de Florentyners in't belech van Florencen, in't jaer 1530. Met desen heeft het Huys van Chalon een eynde ghenomen: maer hy begheerende 'tselve

+Wijdde van de Banerye van Breda.

+Waer het Prinschap van Orangien gheleghen is.

+Hoe het Prinschap van Orangien ghekomen is tot die va*n* Nassau.

+Philibert van Chalon ghebleven in Italien.

eeuwich te maken, heeft by testamente erfghenaem gemaect Renatus oft *René* zynen neve van zijns susters weghen, des voorseyden Hendricks van + Nassau sone, by voorwaerde ende bespreck, dat hy den naem ende tytel des Huys van Chalon soude aennemen, ende blyven houdende: welcke voorwaerde *René,* nergens elders op merckende, heeft aengenomen ende metter daet onderhouden: ende alsoo hebbende altijt zyne vromicheydt deuchdelijck betoont, wesende met den Keyser in het belech van Sint Desier in Vranckrijck, is door den slach van een stuck gheschuts doodt gebleven, in't jaer 1544, ende geen kinderen achterlatende, heeft by testament den teghenwoordighen Prince Wilhelm van Nassau zynen neve erfgenaem gemaeckt, de welcke den naem ende tytel des huys van Chalon niet aengenomen en heeft, behoudende dien van zynen huyse. Dese Prince is nu in gheluckighen ende hooghen staet: want behalven het Prinschap van Orangien, ende seer veel staten van Borgondien, heeft hy ander goeden, heerlijckheden ende ghebieden in Vrancrijck: oock het Graefschap van Nassau in Duytslandt: daer en boven in dese + Landen, Breda, Diest, Sichenen, Steenberge, Grave ende ander steden, met veel dorpen, heelijckheden, heerschapyen, ligghende ende inkomende goeden. Boven dien is hy in s'Koningx naem Gouverneur van Hollandt, van den staet van Vtrecht ende van Zeelant, Ridder des Gulden Vlies, ende Raedtsheer van State, een Prince voorwaer wel geschict, grootmoedich ende hooch gheacht.

+Met wat conditie Orangien gegheven aen den huyse van Nassau.

+Staten ende grootheydt van Wilhelm van Nassau.

Byv. [Dese Prince van hoochloffelijcke ghedachtenisse, is gheduerende dese inlandtsche oorlogen, te Delft in Hollandt, van eenen Borgoignon Balthasar Gerards doorschoten, in't jaer 1584 den thienden Julij.]

De Banerye van Diest.

+ DIest gheleghen op den watervloet Demere, een myle van Halen, ende drie van Thienen, is een fraeye stadt ende groot van ghebiedt.

+Ghelegentheydt van Diest.

Byv. [Dese stadt Diest is een halve ure gaens wijdt in't ronde, uytbrenghende over de 750 Roeden: heeft aen d'een zyde drooge grachten, ende aen d'ander zyde weynich waters, ront

sonder groote sterckte oft flanckeringhe, om de wallen te moghen bevryden: ligghende buyten verscheyden berghen ende hoochden.]

Daer worden lakenen ende andere waren ghemaeckt. Hier zijn twee Canonisyen, d'eene van Sint Sulpitius, d'ander van Sint + Jan. Van dese stadt was geboren Nicolaus Clenardus, een seer geleert man in de drie talen: soo dat hy veel boecken heeft geschreven, onder andere de Griecsche Grammatica, seer vermaert en*de* ghebruyckt over al van de Studenten: oock heeft hy met prijs ende lof ghemaeckt de Hebreeusche Grammatica. Ende heeft daer en boven in Granaden geleert d'Arabische tale: ende om die beter te verstaen, is voort getrocken in Africa, tot de groote stadt van Fes, in't jaer 1540, daer hy van den Koninck selve seer gheeert en*de* ghevoordert is geweest. Dese treffelijcke man hadde soo hooghen, + edelen ende Godtvruchtighen opset gemaeckt, dattet wel vertellens weerdich is, ten minsten op dat een ander verwect worde het selve te volbrenghen: zijn opset was, dese tale soo volkomenlijck te leeren, dat hy hem daer mede mocht behelpen om tegen Mahumets secte te schryven. Want hy seyde dat hy den Alcoran in Arabisch, ende noch eenen anderen Schryver ghenoemt Sunna, gelesen ende wel doorlesen hebbende, soo veel sotternyen ende beuselinghen daer in ghevonden hadde, licht om te wederleggen ende te berispen, dat hy zijn voornemen gantschelijck meynde te volbrenghen, zijn hope vastelijck stellende op goeden voortghanck, om met goede redenen ende gheschriften het ghene te verwerven, dat met gheweldt van wapenen niet te krygen en was: maer de doodt die gemeynlijck het opset ende de hope der menschen breeckt ende te niete brenght, heeft dit belet, grootelijck tot schade der gantscher Christenheyt. Diest is een seer oude Banerye, ende de Heer van deser stadt is oock van oudts altijdt Borggrave + van Antwerpen. Het behoort nu teghenwoordichlijck den Prince van Orangien toe, ende zyne voorsaten de Graven van Nassau hebben het ghekreghen van den Hertoge van Cleve, by wisselinghe van Hensberghe. By + de stadt staet het edel Convent Bechenmort, van Duytsche Cruysheeren: ende heeft rontom een seer schoone ende lustighe landouwe, vol van Wijngaerden.

+Nicolaus Clenardus van waer gheboren.

+Welck het voornemen van Clenardus.

+De Baron van dese stadt is Borggrave van Antwerpen.

+Hoe Diest ghekomen is aen den Prince van Orangien.

Byv. [In dese Nederlantsche beroerten heeft dese stadt Diest veel gheleden, als onsterck zijnde, als nu van de een zyde, als dan van de andere, soo dat zy in seventhien jaren tijdts ses mael van d'een ende d'ander partye inghenomen is gheweest, ende meermael gheplondeert. Onder andere werdt zy in't jaer 1580 den achtsten + Junij, van weghen de Staten generael, by de garnisoenen van Herentals, Bruyssel ende Mechelen ingenomen ende beklommen, onder den Fransoyschen Collonel la Garde ende Capiteyn Alonso een Spanjaert den Staten dienende: alwaer twee vaendele*n* Walen ende drie stercke vaendelen Duytschen, (waer onder des Graven van Lodrons Collonel vaendel) binnen waren. Der Staten volck overklimmende van de moerassche zyde, versloegh de wacht, ende opende de Sichemsche poorte, daer Alonso met de peerde*n* in quam. Het garnisoen weerde hem seer manlijck, ende sloeghen haer vyanden meermael te rugghe. Doch ten lesten bleven zy meest alle doot ter plaetsen daer zy hun ghestelt hadden sonder omkeeren, als oude soldaten die veerthien jaren in het landt ghedient hadden, veel van haer partye doodtslaende. Ten lesten in't jaer 1583 werdt Diest van Graef + Karel van Mansveldt inghenomen, daer den Collonel Paulus Toecker doen in was met ontrent drie hondert soldaten ende vijf hondert borghers, sonder peerden, die niet gheraden vonden langher teghen te houden:

+Diest ingenomen.

+Diest overghegheven aen de*n* Grave van Mansvelt.

ende quam soo weder onder den Koninck: oyt sints met sterck garnisoen, ende mutinatien daer van seer overlast wesende.]

De Banerye van Grimberghen.

+ GRimberghen min dan een halve myle van Vilvoorden, ende twee mylen van Bruyssel, verciert met schoone Abdye wel ghetimmert, is een Banerye seer out ende groot van staet, byvanck ende ghebiedt, begrypende veel treffelijcke dorpen ende prochien, wiens Heeren zijn van d'oudtste van + desen lande. Dese Banerye heeft een statuyt contrarie allen anderen Heerlijckheden des landts, te weten, dat de jonckste ende niet de oudtste sone tot de verstorven erffelijckheydt komt. Welck inghestelt is in het jaer 1140, midts dat Wouter d'eerste geboren ende ander hoofden van desen huyse heuren Prince Godevaert grootelijck vertoorenden, de wapen in de handt nemende, ende teghen hem strydende, maer werden al t'samen in den veldtslach verslaghen, behalven de jonckste broeder, die tot dese wederspannicheydt niet en was met den anderen aenghespannen: soo heeft Godevaert willende de diensten ende ondiensten verghelden, dese wet in dit landt ghemaeckt, hoe wel hy zyne vyanden rouwelijcker hadde mogen straffen: welcke wet tot op den dagh van heden onverbrekelijck wort onderhouden: ende niet alleenlijck in de eyghene Banerye, maer oock in alle de Heerlijckheden ende Leenen daer onder liggende, de welcke seer veel zijn. Dese Banerye is nu + ter tijdt ghedeylt in twee deelen: van het een is de Prince van Orangien Heere, ende van het ander die van het Huys van Glimes, de welcke den tytel ende naem van Grimberghen voeren. Het is waer dat naer dese deylinghe, sommighe dit voor twee Baneryen reeckenen.

+Grimberg*en* een oude Banerye.

+Een vreemde wet van Grimberg*en*.

+Grimberg in tween ghedeelt.

De beschryvinghe der Stadt Maestricht.

+ DE stadt van Maestricht, niet teghenstaende dat andere daer tegen schryven, houdt haren ouden naem welck eygentlijck te segghen is, de passagie ofte vaerdt over de Mase, want men vaert hier over dese Riviere, ende is deshalven naemaels in Latijn geheeten *Trajectum Mosae* dwelck soo veel te seggen is als Maestricht: ende oock *Trajectum superius;* tot onderscheydt van *Trajectum inferius,* dat is Vtrecht, op d'uyterste palen van Hollandt. Dese stadt is seer wel gheleghen + op den voorseyden watervloedt die daer door loopt, van den eenen waterkant tot den anderen: waer af Cornelius Tacitus vermaen maeckt.

+Waer van Maestricht den naem neemt.

+Maestricht ghelegen op de Mase.

Byv. [Responderende op d'ander zyde op de vlecke Wijck, wel sterck als een kleyn stadt.]

Dese stadt is van Luyck gheleghen vier mylen, seer groot, oudt ende sterck, met schoone ende goede huysen. Hier zijn twee Hooftkercken, + d'eene daer de Koninck als Hertogh van Brabandt Canonick is, ghewijdt ter eeren van Sint Servaes die aller eerst dit volck tot het Kersten gheloove ghebracht heeft, ende is daer d'eerste Bisschop gheweest, bedienende het Bisdom ende zynen dienst met sulcke heylicheydt ende soo veel miraklen, dat hy met rechte den naem van eenen heylighen Sant heeft ghekreghen: ende desen gheluckighen Prelaet is ghestorven in het jaer 395. De twintichste ende leste Bisschop van Maestricht is gheweest Sint Lambrecht, die aldaer gemartyriseert werdt. Deshalven Sint Hubrecht vertoorent door des volcks ondanckbaerheydt ende wreedtheydt, heeft daer + nae, met des Paus van Roome ghesach, de weerdicheydt des Bisdoms te Luyck ghebracht, in't jaer 1210: soo hier nae verklaert sal worden. In de voorseyde Sint Servaes kercke is veel oudts Heylichdoms van onsen Heere, onse Vrouwe, ende andere Heylighen, welck met groote ende hoochtydighe ceremonien in seker tyden ende gheleghentheden getoont wordt. D'ander Hooftkercke is onser Vrouwen ter eeren ghewijdt. Voorts is hier + het seer edel ende heerlijck Convent die Bissen ghenoemt, der Duytscher Ridderen van d'orden der Heyligher Maeght Maria van Hierusalem, groot ende wijdt ghenoech om't Hof van eenen machtigen Landtvorst te herberghen. Maer aenghesien dese seer treffelijcke Broederschap der Duytscher Natien eygentlijck aengaet, waer af dit landt een groot + lidt is, ende vier seer vermaerde Conventen hier heeft, den welcken veel casteelen, dorpen ende heerlijckheden binnens lands toebehooren: soo en sal met qualijck voegen, in't kort wat te vertellen van den oorspronck, voortganck ende teghenwoordigen staet der voorseyde Broederschap. Maer tot meerder verstant van dese saecke, ende van meer andere daer aen hanghende, is wel van noode de rede wat hoogher te nemen. Soo seg ick dan dat eer de Kerstenen Hierusalem ghewonnen + hadden, in't jaer 1099 d'Italiaensche Cooplieden van d'ongheloovighe Vorsten verkreghen hebben te mogen bouwen in dese stadt een Kercke ter eeren van onse lieve Vrouwe: maer daer naer in stede van eene, hebben zy twee Kercken met twee Kloosters getimmert, d'een voor mans ende d'ander voor vrouwen: welcke Conventen onderhouden werden van de vreemdelinghen die uyt devotie te deser plaetsen quamen. Tot dese Conventen is daer nae ghemaeckt een Hospitael ofte Gasthuys + van Sint Jan, waer in bequame gheestelijcke mannen als bewinders werden ghestelt, om de arme Kersten menschen te helpen ende te besorghen, welcke geestelijcke mannen van den Patriarck der selver plaetsen op

+Maestricht eertijts een Bisdom, ende wie de eerste Bisschop daer van was.

+Op wat tijt den stoel van Maestricht overgestelt tot Luyck.

+De Commanderye van Bissen tot Maestricht.

+Nederlant begrepen onder de orden der Duytschen.

+Wanneer dese orden oorspronck ghenomen heeft.

+Broeders van het Hospitael van Sint Jan te Jerusalem.

de rechte zyde met een wit kruys gheteeckent werden, ende Hospitaliers genoemt: ende uyt dit arm ende slecht beghinsel heeft d'orden der Broeders ende Ridders van Sint Jan den oorspronck ghenomen: ende want zy door heur verdiensten Gode aenghenaem waren, (als wel ghelooflijck is) zijn metter tijdt soo machtich geworden, dat zy onder ander vrome daden, het Eylandt van Rhodes met + geweldt van wapen den Sarasynen hebben afghenomen, in't jaer 1308: ende hier door den tytel van Rhodesche Ridders ghekreghen. Welck Eylandt zy daer nae Ridderlijck hebben ghehouden ende beschermt, tot dat zy ten lesten van de*n* Soldaen Solyman, den Turcsche*n* Keyser, met een wonderlijc sterck crijchsheyr beleghert zijn gheworden, ende hebben den gheweldighen storm wel ses maenden lanck wederstaen: maer want zy gheen onderstant en kreghen van d'ander Kerstenen, die met verderffelijcke inlandtsche oorloghen verwerret ende bekommert waren: hebben door noodtdwanck, ende oock verraden wesende, ten langhen lesten dese plaetse overghegheven ende verlaten, in't eynde van het jaer + 1522. Aldus is met groote schade en*de* schande des Kerstenrijcks, ons blockhuys ende beschermsel van Orienten jammerlijc verloren. Voort soo dese Ridders in Italien waren ge-

+Rhodes inghenomen door de Cruysheere*n* van Sint Jan.

+Wanneer Rodes ingenomen by de Turcke*n*.

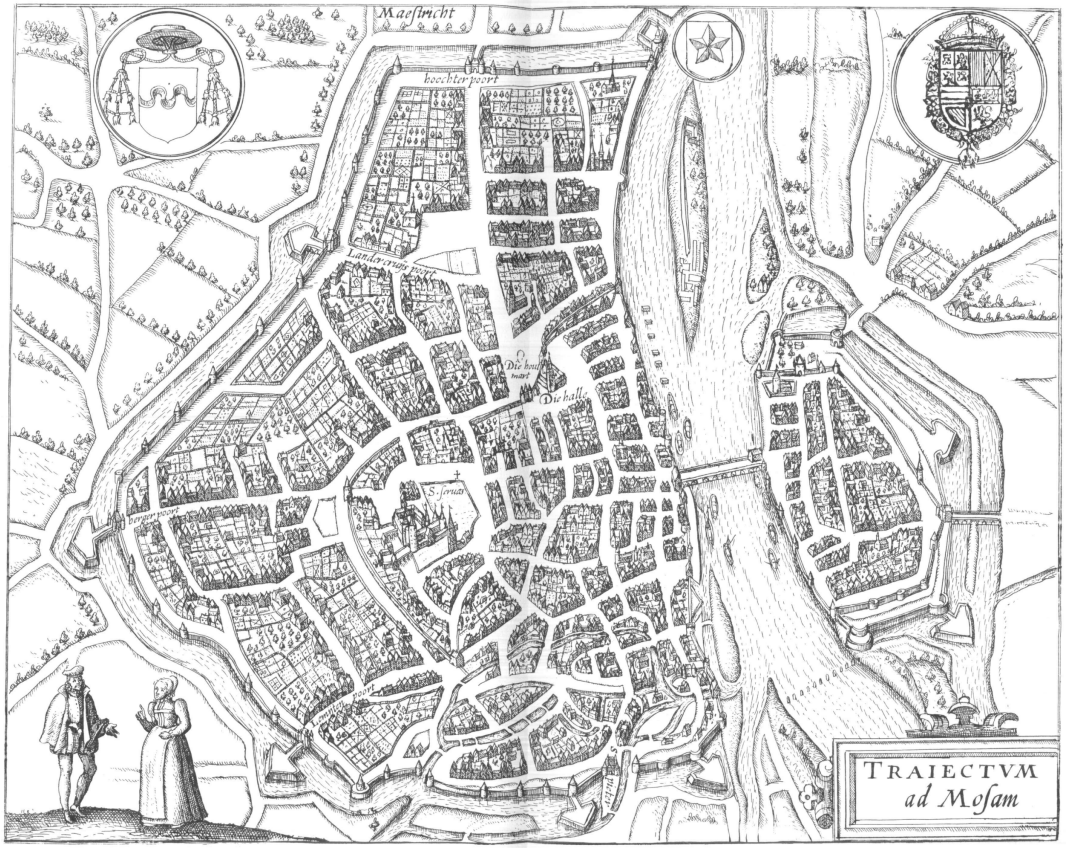

TRAIECTVM ad Mosam.

+ komen, hebben binnen luttel jaren van den Keyser Karel de vijfste verkreghen het Eylandt van Malta, gheleghen tusschen Sicilien ende Afrijcken, daer zy nu ter tijdt heur wooninge noch vast houden, dagelijcks met lof ende eere strydende voor het heylich Kersten gheloove. Ende nu lestleden in het jaer 1565 hebben hen seer vromelijck ter weere ghestelt tegen den verwoedden ende grouwelijcken aenstoot des Turcsche*n* Keysers, grootelijck tot verlies ende schade van zijn crijchsheyr, alwaer Dragut Rais zynen Generael verslaghen werdt, ghelijck in onse Commentarien besonderlijck verklaert wert. Raphael + Volaterranus een wel vermaert Schryver, schrijft in zynen 21 boeck, dat dese Ridders van Rhodes ende van Sint Jan, van Sint Augustijns orden zijn: het selve segt Hieron Pauwels oock in zynen boeck vande Kercke: Maer heurlieder gheestelijcke belofte en*de* verbindinghe en belet hen niet te komen in d'erffenisse van heur verstorven goeden, mits dat zy buyten de werelt niet en zijn: maer alleenlijck en moghen niet houwelijcken, ende hebben van heur rechte verstorven erffelijckheyt alleenlijck het by leven, sonder ander*en* eygendom: want zy zijn wel versien met genoechsame Comma*n*deryen ende anderssins tot onderhoudinghe heurs levens: alsoo dat d'eyghenschap seeckerlijck wederom komt tot de naeste vrienden vanden bloede, gelijck de welgheleerde + Papon in zijn vermaert stuck van Arresten, in den eersten tytel des 21 boecks, verklaert by veel vonnissen ghewesen te zijn. + Diesghelijck is oock ontrent het jaer 1128 in de selve stadt van Hierusalem ingestelt de edele ordene der Ridderlijcker Templierbroeders; waer af d'overste hoofden zijn geweest Hugo Pagan ende Godevaert van Sint Alexander. Dese woonende op een besonder oordt van de*n* Tempel, zijn vanden Patriarck Templiers ghenoemt, en*de* met een root kruys + gheteeckent: heurlieder meyninghe ende last was, de pelgrims die daer quamen, te helpen ende te beschermen: ende zijn deshalven metter tijdt tot hooghe eeren, ende tot machtigen staet ende graedt ghekomen.

+Karel de vijfde geeft Malta den Cruysheeren.

+*Volaterran. lib. 21. Anthropologiae.*

+Papon.

+Wanneer de Orden va*n* de Templiers ingestelt is.

+Welck den last der Te*m*pliers is.

Maer ten eynde van twee hondert jaren, + in sommige ketteryen, ende voorts in veel andere schandelijcke ende vuyle ghebreken ghevallen zijnde (soo men seyt) werden ten lesten ter tijdt van Clemens de vijfste Paus, ende Keyser Albert van Oostenrijck, al tseffens over al om den hals ghebracht, ende gantschelijck vernielt, ende heur rijckdommen ende goeden (of een deel daer van) den voorseyden Ridderen van Rhodes ghegheven. Onlangs nae de stichtinghe ende insettinghe der orden van de Templiers, is oock (ghelijck Paulus Emilius ende Polydorus Virgilius schryven) in de voorseyde stadt van Hierusalem de ordene van de Duytsche Ridders ende Broeders van onse Vrouwe inghestelt gheweest, welcke vermenght is met de selve religie ende meyninghe van d'ander twee voorseyde ordenen: want dese ontfanghen ende besorghen oock d'arme pelgrimmen, maer alleenlijck die van heur natie zijn, ende beschermen het heylich Christen gheloove met macht van wapen.

+De Templiers omgebracht en*de* gheruineert, en*de* wanneer.

D'eerste insetter en*de* stichter van dese Broederschap + is een Duytsch gheweest, maer van zynen naem noch zijn vaderlandt en vindt men gheen bescheet, de welcke na dat de Kerstenen de stadt van Hierusalem ghewonnen hadden, daer is gebleven met sommighe van zynen volcke: hy was ghehouwelijckt ende rijck van goede: seer medelyde*n*de ende behulpich zynen landtslieden die dagelijcks uyt devotie het heylich graf quamen besoecken, ende de spraecke ende het landt niet en kenden, den welcken hy goedertierlijck zijn goedt ende zijn huys verleende: heeft oock tot desen huyse een cappelle doen bouwe*n* ter eeren van de Maecht Marie: daer na zijn

+Den naem des Autheurs va*n*de Duytsche orden onbekent.

allengskens + tot dit huys ontallijcke veel Kerstenen gekomen, om d'arme te helpen, ende om't Kersten geloove te beschermen, ende werden geheeten onser Vrouwen Ridders, ende van heuren Patriarck gheteeckent met een swart kruys op heur witte kleederen. Hier nae seer machtich van ghetale ende van goede gheworden zijnde, hebben onder malkandere*n* eenen grooten Meester ghemaeckt, ende ten eersten een ordinantie inghestelt, dat geene in heur Broederschap ontfanghen en souden worden dan Duytsche, ende edel van gheboorte, op conditie + ende bespreck onder andere, altijdt gereedt te wesen hen te stellen in alle perijckel tot beschermínghe des Heyligen Cruys, ende daer voor vromelijck te stryden. Zy dragen al t'samen baerden, behalven de ghene die Misse doen: ende lesen in stede van de ghetyden, den Vader onse, noch en behoeven niet gheleert te wesen. Dese heure insettingen voor loffelijck ghehouden ende bevesticht zijn by macht des Roomschen Paus. Dese Ridders, na dat de + stadt van Ptolemaide oft Palestina verloren was, inde welcke zy na het innemen van Hierusalem, gheschiedt door Saladinum, geweken waren, zijn met seer groote menichten in Duytslandt gekomen: ende hebben met heur wapen en*de* vromicheydt het landt van Pruyssen aen de Oosterzee ghewonnen ende inghenome*n*: d'afgoderyen aldaer te niete gebracht, ende den waerachtighen Goodsdienst inghestelt, met krijchs gheweldt, het selve landt beseten tot desen tijdt toe: heur groote Meester zijn huys houdende in de stadt van Marienborg, die zy selve gesticht hebben op den vloet Wixel, ende met sulcken naem ghenoemt ter eeren van de Maecht Maria, daer zy Ridders af zijn. Daer nae doen zy seer machtich waren gheworden van state, landt ende rijckdom, hebben ten lesten drie groote Meesters vercoren, waer af d'een in Duytslandt, d'ander in Lieflandt, ende de derde als overste ende + hooft over de gantsche ordene, in Pruyssen zijn Hof was houdende. Zy waren tot sulcke macht ghekomen, dat zy met veel groote Vorsten mochten vergheleecken worden: soo dat zy dickwils door twist om de palen van den lande gheweldichlijck tegen den Koninck van Polen te velde zijn gecomen, ende hebben

+Hoe de orde*n* va*n*de Duytsche beghin ghenomen heeft.

+Statuyten van de orde der Duytsche.

+Zy laten de stadt Ptolemais, ende komen in Duytslant.

+Grootmeester van Pruyssen, Hooft va*n* de Duytsche Ridders.

hem menighe nederlaghe aenghedaen, altijdt bereedt ende ghewillich, waer dattet van noode was, alle heur goedt ende heerschappye in + d'oorloghe te waghen. Maer daer nae by onsen tyden, naedemael hoovaerdye ende hoocheydt, voorts oock tweedracht ende eergiericheydt (welcke vergiftelijcke pesten der staten ende der menschen zijn) onder henlieden begost hebben te oorloghen, zijn zy haestelijck ende lichtelijck swack ende krachteloos gheworden: soo dat zy lestmael teghen Casimirus + Koninck van Polen strydende, den slach hebben verloren met groote nederlaghe ende moort van heuren volcke: ende zijn eyndelijck bedwongen den selven Koninck trouwe ende hulde te sweeren, en*de* als zyne Leenmannen onder hem te staen. Daer naer in't jaer + 1511 is Albrecht Marckgrave van Brande*n*borg tot Groot Meester verkosen, de welcke want hy jonck, grootsch ende hooghmoedich was, en heeft Koninck Sigismonden, die nae zijns vaders Casimiers doodt tot de kroone quam, niet willen sweeren noch hulden: waer uyt een grouwelijcke oorloghe tusschen hen ghesproten is, die geduert heeft tot het jaer 1521: ten welcken tyde bestant van vier jaren gemaeckt werdt. Daer en tusschen heeft dese Groote Meester Albrecht vlytighe neersticheydt gedaen om van den Keyserrijcke hulpe ende bystandt te krygen, ende is selve in persoone op den Rijcksdagh te Norenberg ghekomen, om zijn saecke den Vorsten te bevelen: maer siende ten lesten dat Duytslandt seer becommert was met d'oorloge tusschen de*n* Keyser en*de* den Koninck van Vrancrijck, ende met des Turcks overkomste in Hongaryen, daer en bove*n* oock met den Boerenkrijch, ende dat hy daer niet en kost uytgherichten, moghelijck hier door een oorsaecke nemende, heeft met den voorseyde*n* Koninck van Polen verdrach gedaen als Leenman, veranderende + de*n* staet ende de religie, ende Luthers leeringhe ende wyse aennemende. Hier mede heeft hem de Koninck voor het ampt van Groot Meester, ghemaeckt Hertoghe van Pruyssen: ende korts daer nae te houwelijck ghenomen hebbende des Koninckx van Denemarcks dochter, Dorothea ghenoemt: is + de gantsche Duytsche orden teghen hem opghestaen: ende hoe wel hy Pruyssen in besittinghe hiel, ende de bescherminghe van desen machtigen Koninck hadde, hebbe*n* hem nochtans den tytel ende d'authoriteyt van Groot Meester afgenomen, ende in zijn stede Wouter Cromberg verkoren, hem op alle Rijcksdaghen van Duytslandt verklaghende, ende recht daer over begheerende van den Keyserrijcke: waer teghen hy hem schriftelijck naer zijn meyninghe, voor alle de wereldt verontschuldichde ende verantwoorde. Maer eyndelijck is by vonnisse des Keysers ende der Keyserlicker Cameren, in't jaer 1532 swaerlijck + ghebannen ende uytgheseght, ende wederspannich tegen het Rijck verklaert: maer dit vonnisse is niet seer te wercke ghestelt geweest: noch Albrecht en heeft daerom niet ghelaten dese edele Broederschap te vervolghen, ende heur goeden tot zynen ghebruycke te nemen, soo hem best moghelijck is gheweest. In desen staet is nu teghenwoordichlijck de Duytsche orden van onse Vrouwe ghestelt: is niet te min noch seer machtich: want in Lieflandt, ende in Hoogh en*de* Nederduytslandt besitten zy seer veel steden, sloten, dorpen ende landtschappen. Ende houden nu + ter tijt heur meeste Hof in de stadt van Merghendal, in Franckelandt: ende heur Groot Meester voert den naem ende tytel, Wolffer van Goods ghenaden, Administrateur in Pruyssen. Nu willen wy wederom op onse rede van Maestricht komen: ende alsoo seg ick dat dese stadt

+De eergiericheydt bederft de Duytsche Ridders.

+Oorloghe van die van Pruyssen teghen den Koninck van Polen.

+Albrecht van Brandenborg Groot Meester van Pruyssen.

+Albrecht verlaet de Catholijcke Religie.

+De Duytsche Ridders staen op teghen Albrecht.

+Albrecht gebannen op den Rijcksdagh.

+Waer nu het Hof van de Duytsche Ridders is.

twee Heerlijckheden heeft: + het een deel besit Koninck Philips als Hertoch van Brabandt, ende het ander de Bisschop van Luyck: welck Bisschops deel (gelijck Jan Placence schrijft) in ouden tyden ghegheven is gheweest te leene den voorseyden S. Servaes van Graef Pore van Leuven, om dat hy hem eenen vuylen verrotten stanck uyt den neuse genesen hadde: ende soo naemaels desen Bisschops stoel te Luyck gebracht is gheweest, hebben dese Bisschoppen het besit van dit deel van Maestricht gehouden. Aldus zijn nu ter tijdt in dese stadt twee ghebieden ende twee bancken van rechte, sonder eenighe merckelijcke scheydinge van uyterste palen, soo dat zy in desen ghevalle, om elck zynen Heere te kennen, hen aldus schicken: Van ouden tyden af wordt den moederlijcken + stam ghevolght: te weten, indien ghy een huysvrouwe trouwt in eenich van dese twee ghebieden, het zy des Koninckx oft des Bisschops, soo sullen uwe kindere*n* onderdaen zijn eenen van dese twee Heeren, daer de moeder onder behoort te staen. Ende de vreemdelingen die in dese stadt komen woonen, moeten ten eersten daghe verklaren onder wat Heerlijckheydt zy leven willen, 'tzy Koninckx oft s'Bisschops: ende daer onder worden zy ontfanghen ende ghehouden. Niet te min de + Hertogh van Brabandt is Overheer van de gantsche stadt, ghelijck hy verscheydenlijck met de daedt betoont: onder ander doet hy alleen daer munte slaen: ende doet t'zyner eerster inkomste*n* (gelijck in d'inkomste van zijn eyghen steden) ghenade ende gratie den misdadighen, wederspannighen ende ghebannen + uyt Maestricht, de welcke dan met hem in de stadt komen, hen houdende achter aen den steert van zijn peerdt, oft oock als den hoop groot is, aen een koorde aen des peerts steert ghebonden. Het is waer dat aengaende d'overheydt ende het ghebiedt van Maestricht, zijn gheweest, ende zijn oock noch verscheyden gheschillen, ende oude ende nieuwe uytstaende twisten tusschen den Hertoghe van Brabandt ende den Bisschop van Luyck, die noyt gheheelijck by vonnisse gewesen en zijn gheweest: maer mijn meyninghe en is geenssins yet te schryven tot achterdeel van partyen, deshalven my bedragende aen de rechtveerdicheydt der saecken. Van Maestricht zijn gheboren gheweest Mattheus Herben,

+Twee heerlijckheden binne*n* Maestricht.

+Voordeel der vrouwe*n* tot Maestricht.

+De Hertoch va*n* Brabant is Overheer van Maestricht.

+Hoe de gebannen weder geroepe*n* werden ter inkomste des Prince*n* binne*n* Maestricht.

LIRA elegans et amoenum Brabantiae Opp. adeo Vt muliorum huius tractus nobilium in ocio degentium, a curis & turba iucun diβimus sit receβus.

+ Geeraerdt van Marbais, ende Matthijs Mine, hooghgheleerde mannen ende schryvers van veel boecken, ghelijck Trithemius in sonderheydt verklaert.

+Treffelijcke mannen gesproten van Maestricht.

+ Ontrent een half myle van Maestricht by de Mase, staet eenen grooten, schoonen ende lustighen bergh, met een fraey casteel boven op't hooghste, seer genoechelijck om veel landouwen van verre te sien: op het midden des berghs is een Klooster van Sint Franciscus orden, wel versien ende onderhouden met geestelijcken dienst. Het is een wonderlijc werck dat het landt bove*n* op desen berch soo vruchtbaer is van fruyt, boomen, allerley graen ende saedt, ende binnen soo vol van saechte, savelachtighe ende weecke steenen, die men lichtelijck kan wercken: van welcken altijdt seer groote menichte uytghegraven wordt, maer soo gheschicktelijck, tot behoudenisse van den bergh ende van de arbeyders, dat zy seer diepe, langhe, kromme ende sorghelijcke weghen ende straten maecken: ende soo gherieffelijck, ghelijck met der daet blijct, om den steen uyt te halen ende tot in het schip te trecken, dat de ghene die't niet ghesien en hadde, gheenssins en soude connen ghelooven noch verdencken: ende wordt van daer te water gevoert in veel landen, grootelijc tot profijt van desen volcke.

+Eene*n* bergh by Maestricht, daer schoone steenkuylen zijn.

Byv. [Maestricht heeft wel gheprospereert tot dat de Nederlandtsche troublen begonnen, ende dat zy met garnisoen, als een stadt op passagie gheleghen, is ghehouden gheweest by den Hertogh va*n* Alva, ende d'ander Gouverneurs. Ende nae dat den grooten Commandeur ghestorven was, de mutinerende Spanjaerde*n*, quamen uyt Zeelandt nae Brabandt, alles in roere stellende ende allen moetwil bedryvende, waer door zy vyanden des landts verklaert werden: zy toonden haer oock vyandelijck teghen die + van Maestricht, als zy de*n* 20 Octobris 1576 behendelijcken in dese stadt gheraeckt zijnde: aldaer een groote moordt deden, plonderende ende roovende de selve, ende den borgheren grooten overlast doende, ter tijdt toe, dat haer oock gheboden werde, by tractate met Don Johan daer uyt te vertrecken, met den anderen Spanjaerden, die nu al in't marcheren ware*n* om uyt den lande te gaen. Maer die vreemde garnisoenen vertrocken zijnde, ende Maestricht als eenen sleutel des landts beset met andere garnisoenen, houdende mette Staten, heeftse de Prince van Parma in't jaer 1579 strenghelijck + beleghert. Daer waren binnen thien hondert soldaten, ende ontrent twaelf hondert weerachtighe borghers, zijnde van natueren strijdtbaer volck: Maer haer beste hulp ware*n* ontrent twee duysent landtlieden, die daer waren in gheweken, dese dienden om te graven ende schanssen te maecken. Dese t'samen hebben soo gheweldighen belech wederstaen, als niet vele in alle dese oorloghen ghesien en is gheweest. Parma maeckte terstondt twee brugghen over de Mase, ende beschoot de stadt met 54 stucken gheschuts. Het garnisoen van binnen queet hem seer wel, ende dede den Prince veel afbreucke, ende wederstondt kloeckelijck vele stormen. Maer de Prince van Parma volherde in't belegh, ende ghemerckt het ontset niet te wege gebrocht en konde werden, ende den vredehandel tot Ceulen, daer zy op hoopten, niet voort en ghinck: soo is de stadt den 29 Junij 1579 meer door listen ende met eenen stillen storm, als met + groot gheweldt inghenomen, ende die vrome soldaten grooten wederstandt drie uren lanck doende, werden meest al verslaghen, ende die stadt ende borgherye nu voor de tweede mael geransonneert. Dit is oock een bloedige overwinninghe voor Parma gheweest. Want daer den kloecken Heere van Hierges doot bleef met veel andere. Sint is dese

+Maestricht inghenomen en*de* gheplondert van de Spanjaerden.

+Belegeringhe van Maestricht.

+Maestricht wordt van Parma geweldelijcke*n* ingenomen.

stadt met sterck garnisoen beset gheweest, waer door zy seer bedorven is ende qualijck ghetracteert. Daer zijn oock diversche reysen aenslaghen te vergheefs op ghemaeckt gheweest.]

Laet ons nu d'ander smalle ende kleyne besloten steden vervolghers stellen, naer onse voorghehouden ordinantie.

Steenberghe.

Dese stadt is aen de Zee gheleghen, twee mylen van Berghen: het was eertijdts een seer machtighe stadt, met een wonderlijcke ende vermaerde havene: maer door de oorloghen [+] ende onghetydicheydt der Zee jammerlijck bedorven, is eyndelijck tot kleynen staet ghebracht. Het behoort den Prince van Orangien toe.

[+]Steenberge tot kleynen staet gheraeckt.

Byv. [Dese stadt is in de leste oorloge meermaels van d'een en d'ander zyde, niet teghenstaende de garnisoenen daer binnen ligghende, inghenomen. Nu in't jaer 1611 houdende aen de Vereenichde Provincien.]

De beschryvinghe van Liere.

[+] DE stadt van Liere is gheleghen op den kleynen watervloedt Nethe, twee groote mylen van Antwerpen, ende bykants soo verre va*n* Mechelen: zy is sterck van gheleghentheydt, maer noch meer door konste, verstant ende behendicheydt: ende voorwaer het is een fraeye ende lustighe stadt, met seer goedt, beleeft ende wel bescheeden volck: ende dese stede wordt dagelijcks grooter van huysen ende van rijckdom, door middel van de stadt van Antwerpe*n*, die haer volck ende profijt bybrengt. Hier is een seer vermaerde ende treffelijcke Ossenmarckt, duerende van Sint Jansmisse tot Martensmisse, eene*n* dach t'elcker weecken.

[+]Waer Liere gheleghen is.

Byv. [Der stadt van Liere verleent van Hertogh Jan, in het jaer 1309.]

Daer een seer groote ende wonderlijcke

menichte van Ossen verhandelt wordt.

Byv. [Tot Liere op eenighe Ossemarckten wel verkocht zijn geweest op eenen dagh 15 000 Ossen: ende nae den ghemeynen ganck, voortijdts in den slachttijdt elf, twaelf, derthien oft veerthien duysent Ossen op eenen marcktdagh verkocht werden. Dese stadt plach oock hier voormaels seer te floreren, door de menichte der scholen, die daer wel tot 32 zijn gheweest.]

Nu ter tijdt maeckt men hier veel lakenen ende andere koopgoeden ende waren.

Byv. [Den byvanck deser stadt is een van de vier Hooftbancken des Hertoghdoms van Brabandt. Ende soo Liere, nae dat de Spanjaerden uyt de landen vertrocke*n* waren, in handen quam van de Staten, ende wel beset was tegen eenigen aenstoot, is het door een Schotsman, Capiteyn Simple genaemt, op den tweeden [+] Augusti 1582, overgelevert in de macht des Princen van Parma, op deser manieren. De voorseyde Capiteyn was des daeghs te vooren ghetrocken uyt de stadt, hem gelatende dat hy eenighen buyt op den vyandt halen wilde. Ende ontmoet hebbende het volck van den Heer Hautepenne, (ghelijck het besteken was) is nae de stadt met de selve wederom ghetrocken, alwaer hy ghekomen zijnde, heeft begheert dat men hem de poorte openen soude, seggende dat hy eenen goeden buyt bracht: ende dat hy wel wiste dat den vyandt hem soude vervolgen om dien weder te kryghen, indien hy niet terstondt inghelaten en werde. Daer nae de poorte gheopent zijnde, bracht hy de Spanjaerden daer in met ontrent ses hondert peerden, welcke de voorseyde Heer Hautepenne uyt de omligghende garnisoenen vergadert hadde. Ingekomen zijnde, soo hebben zy veel volcks vermoort, ende die stadt deerlijck gheplondert.

[+]De stadt van *n* Liere overghelevert aen Parma.

In't jaer 1595 den 14 Octobris, heeft Heraugier de Gouverneur van Breda, des morghens [+] inden dageraet dese stadt verrast, met een wonderlijcke practijcke de Mechelsche poorte breeckende, hebben de eerste schiltwacht vermoort, de tweede ghewondt, ende de reste ghevangen. De borghers en*de* het garnisoen hebben hun den tijdt van vier uren dapperlijck verweert, daer over beyde zyden veel doodt bleven. Maer siende dat zy te swack waren: soo heeft de Gouverneur de Lisperpoorte inghenomen en*de* bewaert, ende is daer nae met eenighe garnisoenen ende borghers, insghelijcks metten Spanjaerts van't Antwerpsche casteel, met de borgers van Antwerpen ende Mechelen, by hem ontboden, met een groote couragie op zynen vyandt ghevallen, ende heeft eenige noch plonderende, ander met den roof gheladen, met gheweldt ter stadt uyt gedreven, al waer meer dan drie hondert van haer doodt bleven, soo verslaghen als verdroncken. Ende alsoo wert dese stadt tweemael op eenen dagh inghenomen.]

[+]Des Gouverneurs van *n* Breda aenslach op Liere hem ghemist, met verlies.

De beschryvinghe van Vilvoorden.

[+] VIlvoorden, is gheleghen op den vloedt Senne, tussche*n* Bruyssel ende Mechelen, van beyden ghelijcke verre twee mylen: ende dese plaetse is sterck meer om de gheleghentheydt dan anderssins. Hier staet een sterck slot, redelijck oudt, ghesticht in het jaer 1475, daer gemeynlijck van des Landsvorsten wegen sekere ghevanghene van grooter weerden bewaert worden, die de Landtvorst door zynen eygenen Raedt

[+]Vilvoorden en*de* zyne gelegentheyt.

doet berichten, nae gheleghentheydt der saecken, sonder dat dese oft eenige andere stadt haer dies onderwindt. + In dit slot worden oock bewaert de originale privilegien, die de Hertoghe den lande van Brabandt oft anderen landen dien aengaende, gheeft: voorts oock de privilegien die de Pausen, Keysers, en*de* andere groote Heeren den Hertoge van Brabandt verleent hebben: daer en boven de contracten ende voorwaerden die de selve Hertoghe met andere Vorsten ende machtighe Heeren ghemaeckt heeft. Om dese privilegien ende schriftueren te bewaren, is hier eenen Commissaris, ghenoe*m*t Bewaerder oft Tresorier vande Landtcharteren: welck nu ter tijt is Jan van Boischot, + Doctoor ende Raedtsheere van de*n* Secreten Raedt. Van dese stadt is geboren M. Dierick Lisveldt, Heer van Hamme, een seer gheleert ende wel gheschickt man: de welcke door zijn deucht ende goede handelinghe naemaels vande Generale Staten ghemaeckt is Raedtsheer van State, ende korts daer nae Cancelier van Brabandt, met groote authoriteyt.

+Het slot va*n* Vilvoorden daer de Charters va*n* Brabant bewaert werden.

+Jan van Boischot bewaerder va*n* de Charters.

+ *Byv.* [In't jaer 1489 hebben de Bruysselaers Vilvoorden vechtenderhandt inghenomen, ende totten gronde toe afghebrandt. Ende in het + jaer 1584 trock de Prince van Parma op Vilvoorden, dat hem ontrent de*n* sevende*n* Septembris met conditien overghegheven werdt, niet sonder schande vande Oversten die daer commandeerde, waer mede Bruyssel van Antwerpen afghesneden werdt.]

+Vilvoorden ingenomen van die van Bruyssel.

+Overghegheven aen Parma.

Gemblours gheleghen van Namen drie mylen, ende van Nivelle vijf mijlkens, is in ouden tyden verheven geweest tot een Graefschap; maer naemaels verandert in een Abdye, soo dat gheen vermaen meer ghemaeckt en wordt van de eerste weerdicheydt: Niet te min ter gedenckenissen des eersten stichters, + welck Sint Huybrecht een heylich Edelman is gheweest, heeft d'Abt, als wesende zijn nakomelinck, in de vergaderinghe der Staten van den lande den eersten graet onder den Edeldom, ende den lesten onder d'Abten van Brabandt, ende is Heere van't weerlijck ghelijck van't gheestelijck. Het is voorwaer een groote ende treffelijcke Abdye, ghesticht met groote, heerlijcke ende kostelijcke huysen, ten tyde van Paus Steven de sevenste, waer af + Platina eerlijck vermaen maeckt, segghende: Oock sal ick des selfs Paus verdiensten toeschryven, dat Sint Huybrecht een edel Prince uyt Loreyne*n*, het klooster van Gemblours op zynen eygenen kost, met een groot werck, op korten tijdt ghebouwt heeft. In dese Abdye is een seer vermaerde Librarye, met veel + gheschreven boecken noyt ghedruckt, daer Erasmus van Rotterdam hem dickwils met heeft beholpen, ende maect deshalven daer af vermaen in zijn boecken. Ter deser plaetsen zijn veel gheestelijcke, hooghgheleerde ende

+Abdye van Gemblours door wien gefondeert.

+*Platina in vita Step. Papae.*

+Librarye van Gemblours.

vermaerde mannen gheweest; maer boven al + Sigibertus de groote beschryver van Historyen, ende van verscheyden andere schoone wercken.

+Sigisbertus van Gemblours.

Byv. [Buyten Gemblours, dees stadt hanghende aen den gheberghte, by het dorp Waelhem, op een hooghe plaetse, siet men twee Colommen der Romeyne*n*, daer zy heur dooden begroeven, ende dit is beneffens de*n* rechten wech, ende hooghe landen van de *Bavaci,* dat al een gheplaveyde strate gheweest is, den wech noch ghenoemt *Chaussee de Brunehold,* dwelck men seyt den naem gheweest te zijn, in de Gotsche spraecke, des Koninckx van *Belgica.* By Gemblours + is in de inlandtsche oorloge, in het jaer 1578 den lesten Januarij, gheschiet eenen grooten slach tusschen des Koninckx Philips heyr, daer Don Johan van Oostenrijck Overste af was, ende der Generale State*n* volck onder den Capiteyn de Heer Goigny, de Grave van Lalaing daer niet by wesende. In welcken strijdt des Koninckx krijchslieden d'overhant hebben behouden: ende dese stadt, Leuven, Thienen, Aerschot, Sichenen, Diest ende meer andere, zijn korts daer nae haestelijck in des Koninckx macht ghebracht.]

+Nederlage van de*n* heyrlegher der Staten by Ge*m*blours.

+ Joudoigne oft Gheldenaken light op den kleynen watervliet Gias, vier myle*n* va*n* Gemblours: daer leyt een seer oudt casteel, daer men seght, dat overmidts de seer ghesonde locht, de Hertoghen van Brabandt eertijdts heur jonghe kinderen deden opvoeden.

+Joudoigne woonplaetse van de kleyne kinderen der Hertoghen van Brabandt.

+ Hannut is twee groote mylen van Geldenaecken gheleghen, in een seer schoon ende vruchtbaer landt: het is een overoude stadt, eertijdts gheheeten het Graefschap van Dabor, soo men seght: waer af noch op den dach van heden een mate ghebruyckt wordt, ghenoemt Dabor.

+Graefschap van Dabor ende Hannut.

+ Landen ligghende van Thienen ende van Hannut even verre, te weten, twee mylen, is d'aller oudtste stadt van Brabandt, ghelijck sommighe segghen. Jan de Maire schrijft dat zy ghesticht is gheweest van Lando Hertogh van Tongren ende van Brabandt, ter tijdt van Childerick Koninck van Vranckrijck. Maer het is groot wonder, aenghesien dese stadt soo verre is van s'Hertogenbosch, dat zy appellatie ter eerster instantie eer ten Bossche heeft, dan te Leuven oft te Thienen, welcke veel naerder zijn gheleghen. By Landen + staet het schoon dorp van Hougarden, daer seer goedt bier ghebrouwen wordt, grootelijck vermaert, ende alle dese lande*n* door verbreydt ende gedroncken, als eenen uytnemenden goeden dranck. By Hougarden staet het + dorp Stappes, seer vernaemt door den grooten veldtslach tusschen de Brabanders ende de Luyckenaers, in't jaer 1223, daer de Branbanders met een seer groote nederlaghe verstroyt ende verslagen werden, ende meer dan drie duysent ghevanghen: ende de Luyckenaers dese hare victorie vervolgende, hebben Hannut ende Leeuwe ingenomen ende jammerlijck berooft, ende alle de byliggende dorpen verbrandt.

+Ghelegentheydt der stadt Landen.

+Bieren van Hougarde*n*.

+Groote nederlage der Braba*n*ders tot Stappes.

+ Halen light op den voorghenoemden watervliet Geete, twee mylen van Leeuwe, ende vier van Landen: maer midts dat dese plaetse is op't uyterste van Brabandt, vast aen het landt van Luyck, ende niet verre van Ghelderlandt, soo is zy dickwils door oorloghen verwoest ende verdorven: ende heeft van de Landsheeren see schoone privilegien verkreghen, om wederom op ghebouwt te moghen worden.

+Halen de leste stadt van Brabandt.

Sichenen is een stedeken ghelegen op den vloedt Demere, een groote myle van Diest, oock toebehoorende den Prince van Orangien.

Byv. [Dese plaetse is vermaert door veel vreemde ende wreede geschiedenissen ende mutineryen van soldaten daer gheschiedt, gheduerende de inlandische oorloghe. In't jaer 1578 is de Prince van Parma gevallen voor Sichenen: alwaer een kleyn ghetal van krijchsvolck der Staten hem grooten teghenstant deden, ende heur manlijck defendeerden, alle appointementen die haer aengheboden werden, afslaende: Waer door de Prince de stadt gheweldigh + dede beschieten, ende vechtenderhandt innam. De Overste weken op het casteel, meynende by dien middel haer leven te behoude*n*. Maer Parma heeft haer door't gheschuts gheweldt doen overgheven, op ghenade ende ongenade. Waer door zy meest alle in des casteels deuren opghehangen zijn: ende de stadt ende het casteel zijn met Parmas garnisoen, beset gheweest. Nae wiens doodt eenighe Italianen veel maenden + besoldinghe ten achter wesende, tot Sichenen by een versaemt zijn, mutinerende om te kryghen heur betalinge. Alhier maeckten zy heur sterck, ende deden grooten overlast in Brabant, groote contributien den omliggenden quartieren afeysschende: ende om dat zy heur aldaer onthielden, werden Sicheniters genoemt. Dese zijn aldaer ghebleven tot datmen heur dede vertrecken ende wijcken onder Breda, alwaermen haer niet vyandtlijck aen en taste: overmits heur bestaen niet gheheel en was onaenghename den Verenichden Provincien, den welcken zy heuren dienst vrywillich ghenoech aenboden, heur Ghecommitteerde inden Hage sendende. Maer het scheen wel dat men heur niet veel toe en betroude. Want men met haer in gheen onderhandelinghe en tradt. Waer op vele verliepen, ende de reste accordeerde weder met den Koninck.]

+Sichenen met gewelt ingenomen.

+Ghemuytineerde Italianen tot Sichenen.

Herentals light vier mijlkens van Liere, + op den voorseyden vloedt Nethe: ende van hier is gheboren gheweest Peeter van Herentals, een seer vernaemt Medicijn ende Chirurgijn van dese landen: midts dat hy veel verborghentheden van treffelijcke kruyden hadde, daer hy menighe schoone proeve met heeft ghetoont. Dese heeft sommighe kinderen achterghelaten, wel gheschickt in de selve konste, onder welcke Peeter en*de* Dierick grootelijck gheacht ende vernaemt zijn.

+Peeter van Herentals Medecijn.

Eyndoven ghelegen in Kempenlandt, een + kleyn goet stedeken, op de vloedt Dommel, vier mylen van s'Hertoghenbosch, is d'eerste stadt van de Kempen. Hier is een Collegie van Canonicken, in de kercke van Sinte Catheryne: ende de plaetse behoort den Grave van Bueren toe.

+Eyndoven ghelegen in Kempelant.

Byv. [Eyndoven beset met het garnisoen + des Princen van Parma, op den negenden Augusti 1585 vechtenderhandt beklommen ende inghenomen werde by den soldaten der Generale Staten. Daer waren binnen drie vaende-

+Eyndoven by den Staten gewonnen.

len knechten, ende een bende Italiaensche peerden, + die meest verslaghen werden. Maer Hautepenne met den Grave van Mansvelt hebben Eyndoven wederomme bestormt, ende ten lesten met belegheringhe weder ghedwonghen haer over te gheven, zijnde niet volkomelijcken met nootdruft versien, als het wel behoorde.]

+Wederomme by Mansvelt en*de* Hautepenne ingenomen.

Beschryvinghe van Helmondt.

*H*Elmondt light aen het vlietken Ade, drie mylen van Eyndoven: ende heeft een schoon casteel, daer een Heer va*n* d'edel huys van Cortenback zijn Hof houdt, dien de grondt van de stadt toebehoort, ende wordt deshalven gemeynlijck Heer van Helmondt genoemt: ende is oock Borchgrave oft Ondergrave van Vueren ende van Duysborg. Van dese stadt is gheboren gheweest de welgeleerde + Andreas van Helmondt. By de selve stadt is gheleghen het dorp van Beke, daer gheboren was Jan Gorop van Beke of Becamus, + een treffelijck Medecijnmeester, ende uytnemende gheleert man in alle wetenschappen: alsoo wel blijckt aen zijn schoone ghedruckte boecken: hoe wel sommighe die houden voor veel te hooghe ende buyten schreve.

+Andreas va*n* Helmondt.

+Jan Gorop geboren van Beke.

Beschryvinghe van Grave.

*G*Rave is een stedeken geleghen op den slincken waterkant van de Mase, twee mijlkens van Ravesteyn en*de* vier groote myle*n* van s'Hertogenbosch. Hier is een Collegie van Canonicken van Sinte Elizabeth: ende dese plaetse behoort nu teghenwoordichlijck den Prince van Orangien toe: die de selve onlancks van den Koninck te leen gecocht heeft; maer met verwillinge der Staten van + Brabandt: want anderssins de Hertoge zijn domaine niet verkoopen, versetten noch verbinden en mach sonder verlof ende toelatinghe der selver.

+De Hertoch va*n* Brabant en mach niet veralienere*n* sonder de Staten.

Byv. [Grave is de Hooftstadt van het landt van Cuyck, seer sterck van gheleghentheyt, ende noch veel stercker ghemaeckt met Bolwercken, Ravelijns ende Contrescharpen, zijnde een van de sterckste steden in Nederlandt. In't jaer 1585 ende 86 als Hautepenne en*de* Taxis de oorloghe voorderden van weghen den Prince van Parma, teghen den Grave van Meurs ende de Geunieerde, heur veel schanssen afhandich makende, van langsamer handt, de stadt Grave + oock belegherden, de selve met twee schanssen aen weder zyden ende met een oorlochschip besettende: over de Mase tegen over de stadt oock mede een stercke schansse doen bouwe*n* hadden, waer door die van der stadt provande begon te ontbreken. Dus de Generale State*n* heur volck deden by een vergaderen, om die van Grave te ontsetten, onder't beleyt van den Grave van Leycester, die doen ter tijt uyt Enghelant overghekomen, tot Gouverneur Generael aenghenomen was. Dese dede den Dijck doorsteken, ende liet het water in't landt: ende alsoo met kleyne schepen quam de Grave van Hohenlo in de stadt, en*de* victalieerdese selfs in persoon, volkomelijck tot tweemael toe van alle nootdruft, ende versachse van garnisoen onder het gebiet van den Heere Hemert. De Prince van Parma dit vernemende, het Legher voor de Grave dede + verstercken, ende aldaer selfs in persoone quam: ende heeft met 24 stucken gheschuts de stadt van over't water, ende aen beyde de hoecken van de Mase, beschoten met wel twee duysent scheuten. Ende alsoo een tamelijcke bresche in de mueren gemaect hebbende, dede

+De stadt Grave by Parma beleghert.

+Parma ko*m*t selve mettet Legher voor Grave.

de stadt bestormen, maer zy werden dapper afghekeert. Des anderdaeghs den tweeden storm ghereet zijnde, de Gouverneur Hemert beangst voor overval [+] nae weynighe t'samensprekinge met eenighe Capiteynen, eenen Trompetter aen den Prince uyt sondt, om by appointement de stadt over te levere*n*, daer inne hem de Prince terstont ghevoeghelijck vondt, ende stondt terstont toe zijn versoeck. Soo dat op den sevenden Junij twaelf vaendelen soldaten met heur volle gheweer ende ghevouwen vaendels met eenighe borgeren uyt de stadt vertrocken, ende Parmas garnisoen quam daer in, vinde*n*de aldaer overvloet van proviande ende munitie van oorloghe. Hier door die van Meghen verbaest zijnde, oock heur stedeken verlieten. De Grave van Leycester ghestoort op den Heere van Hemert [+] ende eenighe Capiteynen, teghen heur in alle strengicheydt procedeerde, ende met den sweerde dede executeren, ten exempel van andere, om dat zy de stadt uyt vertsaechtheydt, sonder noot, over ghegeven hadden. Welcke strengicheyt hem naemaels opspraecke veroorsaeckte, als hy die selve over zijn Enghelsche niet en ghebruyckte. In den jare 1602 den 18 Julij is [+] Prince Maurits ghekomen met zynen Legher voor de stadt Grave, alwaer terstont allen vlijt aenghewent is gheweest, om't Legher alomme

[+]Beschoten, wert Parma overgegheven.

[+]Leycester doet den Heer van Hemert onthalsen.

[+]Pr. Maurits belegert de stadt Grave.

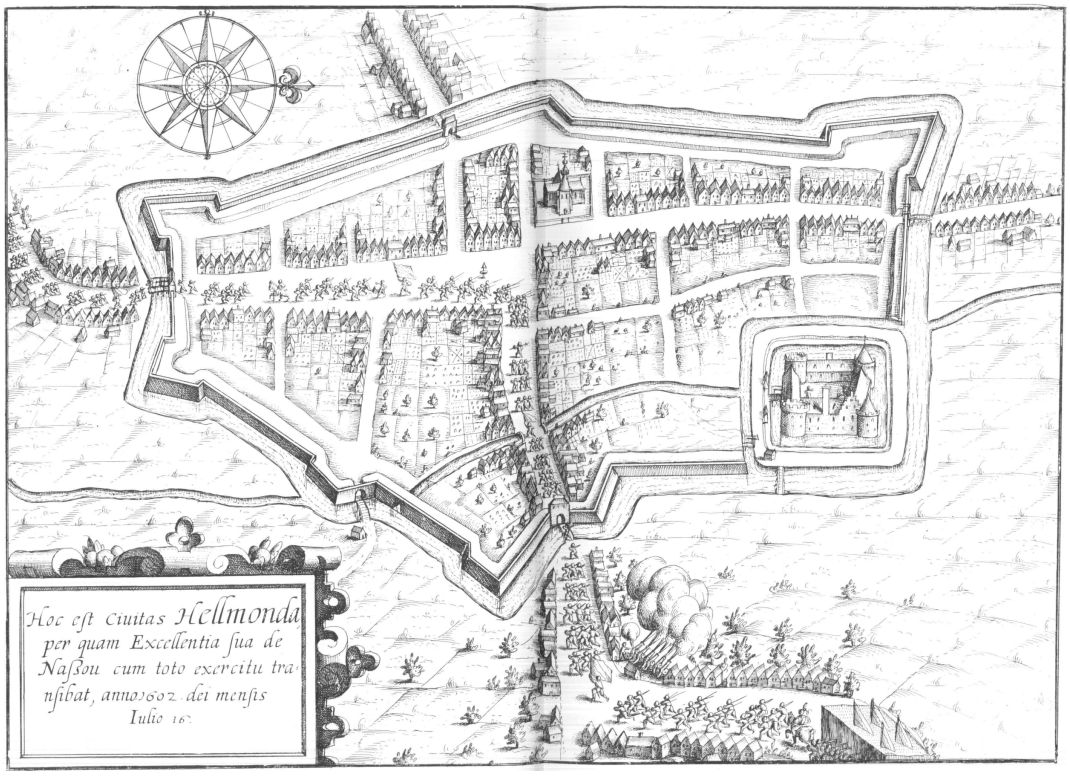

Hoc est Ciuitas Hellmonda, per quam Excellentia sua de Naßou cum toto exercitu transibat, anno 1602. dei mensis Iulio 16.

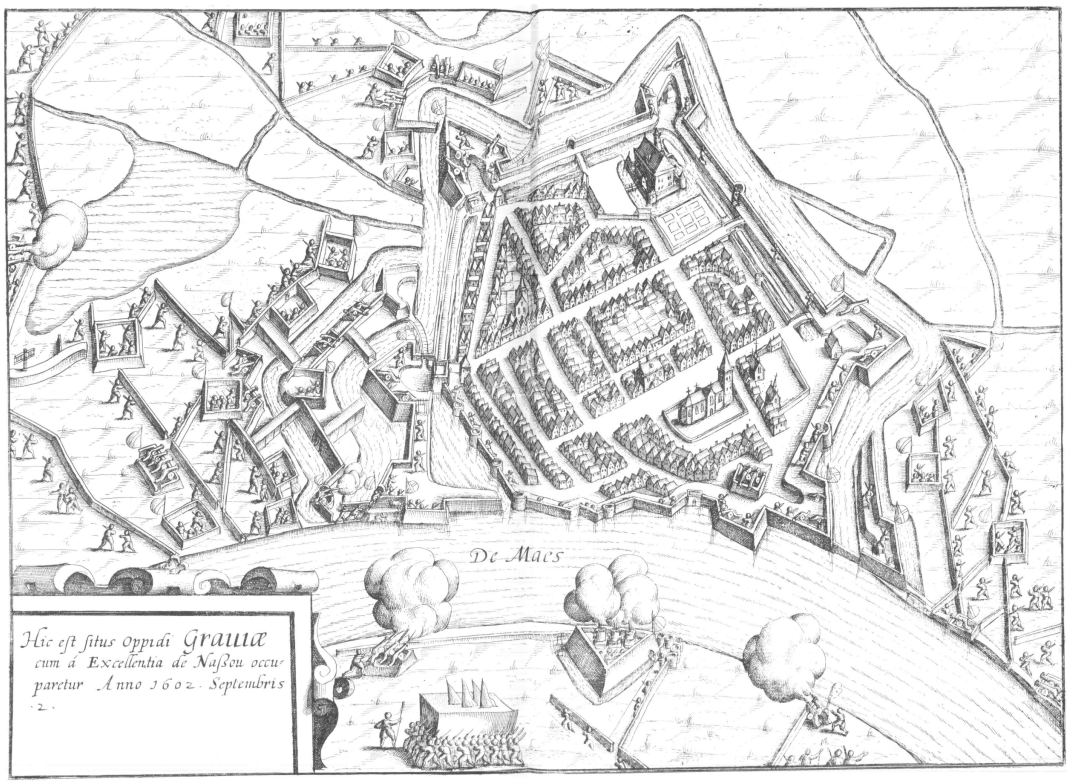

Hic est situs Oppidi Grauiae cum á Excellentia de Naßou occuparetur Anno 1602. Septembris .2.

wel te beschanssen, seer breedt ende wijdt, de gelegentheyt dat vereysschende, want des Eertshertoghs Legher onder den Heer Admirant, van Thienen af hem was komen volgen. Hebben over sulcks soodanige stercke begravingen daer rontomme ghemaeckt, als niet vele aen eenighe stadt te vooren gesien was. Ende eyndelijck na dat den Admirant te vergheefs ghesocht hadde dese stadt te ontsetten: soo heeft + haer de selve den 19 Septembris overghegheven aen Prince Maurits: die daer van Erfheere is ghehult gheweest.]

+Overgheven van de stadt.

Maer dit zy ghenoech hier van; laet ons nu voort spreecken van de andere kleyne vlecken.

Onbesloten ende open Vlecken, ghemeynlijck ghenoemt Vryheden.

OOsterwijck gheleghen twee mylen van s'Hertoghenbosch, is een goede vlecke, daer men veel goede laeckenen maeckt. Oorschot tusschen s'Hertoghenbosch ende Eyndoven ghelijcke verre ghelegen, ontrent drie mylen, heeft een heerlijcke Collegie van Canonicken van Sint Peeter.

Turnhout ses mylen van Antwerpen geleghen, een fraey vlecke, heeft onlancks toebehoort + der Koninginnen van Hongaryen, door ghifte van Keyser Karel haren broeder, haer leven lanck. Deshalven zy de selve plaetse grootelijck heeft vermeerdert en*de* ghevoordert: want het is een bequaem oort tot de jacht, ende seer lustich. Hier is een redelijck fraey casteel tot vertreck: maer nae de doot der voorseyder Koninghinnen, is het besit wederom tot den Koninck ghekomen. Hier is een Collegie van S. Peeters Canonicken, seer rijck ende vernaemt. Ter deser stede worden veel laeckenen ghemaeckt.

+Turnhout de woonplaetse van de Koninginne van Hongarien.

+ *Byv.* [In't jaer 1507 de Gheldersche wesende tot een quellinghe der Nederlanden, in Brabant heuren aenslach makende, Turnhout innamen, veel mannen en*de* vrouwen ghevanghen nemende, ende ransonnerende op groot gelt die zy gheplondert hadden. Ende dese plaetse, geleghen aen de Heyde, seer beschadicht door dese leste inlandtsche oorloghe, qualijck wederstant heeft konnen doen noch den eenen noch den anderen, ende heeft moeten herbergen die meester van't velt was. In't jaer 1597 hadde den Vorstelijcken Cardinael eenen grooten hoop volcx + doen vergaderen ontrent Turnhout, onder den Grave van Varax, als zijn naest gelegen plaetse, om over het ijs eenen inval te moghen doen, hebbende eenen aenslach op ter Tolen: dwelck niet te weghe en konde ghebracht werden, de vorst niet langduerich ghenoech zijnde om op de rivieren soo sterck ijs te maken, daer zy heur dorsten op betrouwen. Maer den 23 Januarij is de Prince Maurits, versamelt hebbende ontrent ses duysent mannen soo te voete als te peerde, opgetrocken, met twee half Cartouwen ende twee Veltstucken: ende marcheerde in aller neersticheydt na den Spanjaert, om hem te bespringen des morgens vroech tot Turnhout. Maer de Grave van Varax van verscheyden plaetsen gheadviseert zijnde dat men naer hem toe marcheerde, was smorghens voor den dage met alle zijn hoopen opghetrocken, met groote stilheyt sonder trommelslach, om te becommeren ende hinderen die hem soude wille*n* nae volgen, ende alsoo trocken zy in goeder ordonnantie, na Herentals, alwaer hy hem meynde met zijn volck te salveren. De Ruyterye des Princen Mauritij heur berennende, zy beangst voor de volghende troupe, weynich teghenweer deden,

+Turnhout ingenomen by de Gheldersche.

+De vorstelijcke Cardinaels Legher vergadert onder den Grave van Varax by Turnhout.

om wech te voorderen. Maer de ruyterye van Prince Maurits met eenen moedt heur ter zyden + invallende, de slachorden braecken, soo dat de Spaensche in disorder ende op de vlucht geraecten: waer door over de twee duysent mannen, oock mede de Overste de Grave van Varax ende andere, dootgheslaghen werden. Nae dese victorie is de Prince Maurits weder in den Hage gekomen, daer mede brengende 38 vaendelen, die hy aldaer dede ophangen op de groote Sale, met een Cornette der Ruyterye, ende een Banderolle van de Soetelaers, ende dede Godt alomme openbaerlijck dancken van zijn victorie.]

+Victorie van Pr. Maurits tot Turnhout.

Duffel is gheleghen op den watervloedt ghenaemt de Nethe, tusschen Mechelen ende Liere; ende is een Banerye van groot inkomen ende jurisdictie.

Byv. [Duffel is ghedeylt in drie treffelijcke Heerlijckheden oft Bancke*n* van rechte, ende onder die veel Laetbancken. D'een van dese drie is genaemt de Voochdye van Duffel, waer onder mede begrepen wordt het ghehucht van Itterbeecke, streckende nae by de stadt van Liere. D'ander ghenaemt 'tlandt van Duffel in Duffel, ende dit is de Banerye: waer onder gelegen is het dorp van Sinte Catlijnwaver, streckende tot by de stadt van Mechelen: oock light hier onder het klooster va*n* Roosendael, palende vast aen Waelhem. Dese twee voorseyde heerlijckheden van Duffel zijn gheleghen op d'een zyde van den Nethe. De derde wort ghemeynlijck geheeten het land van Mechelen tot Duffel: ende dit is de Vryheydt des landts van Mechelen tot Duffel, gheleghen op d'ander zyde van den waterstroom t'Antwerpen waerts. De inwoonders die eensdeels de lantwinninghe niet en oeffenen, geneeren hen met laecken, sargien ende ander wollenwerck, welck in verscheyden lande*n* ende steden met groote menichte verkocht wordt. Duffel is in't jaer 1542 van het krijchsvolck van Longueval ende va*n* Marten + van Rossem, welck hier sommighe daghen moeste blyven ligghen (aenghesien de brugghe door bevel van Vrouw Marie Keyser Karels suster afghebroken was) deerlijck verwoest ende afghebrandt gheweest: maer wederom wel betimmert zijnde, is door de inlandtsche oorloge van de Leghers ende krijchstochten, soo van d'een als van d'ander zyde, gantschelijkck verwoest, de huysen afghebroken en*de* afghebrandt.]

+Duffel qualijck gehandelt door Longueval.

Waelhem ligghende op den selven vloedt de Nethe ghenoemt, is een myle van Mechelen, ende drie mylen van Antwerpen. Hier is nieuwelijck een schoon brugghe ghemaeckt over den waterstroom, tot groot gherief voor den reysenden man. Dese vlecke heeft oock veel schaden gheleden door de voorseyde Longueval + ende Rossem, in't jaer 1542: maer is nu ter tijdt wederom op gebouwt: ende men maeckt hier laeckenen ende ander dingen tot den koophandel dienende.

+Waelhem mishandelt door den selven Longueval.

Merchten is drie mylen van Bruyssel geleghen.

Asche is ontrent een myle van Merchten, ende twee myle*n* ende een halve van Bruyssel.

Vueren is aen den inganck van Sonienbosch, twee mylen van Bruyssel, en*de* twee van Leuven: Het is vereert met de weerdicheydt van een Borggraefschap: ende heeft een seer schoon casteel, daer de Hertoghen van Brabandt, om de gherieffelijcke gheleghentheydt + tot de jacht, dickwils plegen eenen tijdt lanck te vertrecken ende te blyven. Hier ligghen begraven drie Hertoghen, naemlijck Anthonis, ende zijn twee sonen, Jan stichter der hooger scholen van Leuven, en*de* Philips, die nae malkanderen Hertoghen zijn gheweest. Ter selver steden wordt door ordinantie ende instellinghe des Hertoghen van Brabandt, streckende tot minne ende vrientschap tusschen de + twee steden Leuven ende Bruyssel, een schietspel alle jaer gehouden, daer zy om best schieten nae het wit, met seeckere voetboghen van hout ghemaeckt, nae de oude wyse, met groote ghenoechte ende vreucht onder malkanderen, sonder twist oft ghekijf.

+Vueren vertreck plaetse der Hertoghen van Brabandt.

+Prijsspelen van Vueren.

+ Duysborg is een myle van Vueren, ende drie van Bruyssel ghelegen: het is een Borggraefschap, ende de outste vlecke van alle andere vryheden in Brabandt.

+Duysborg een oudt Borggraefschap.

Overissche is twee mylen ende een halve van Bruyssel, by Sonienbosch.

Hulpen light een myle van Overissche, ende drie ende een halve van Bruyssel: daer is een schoone Kercke ende Canonisye.

Wavre is van Bruyssel vier mylen: een seer vernaemde plaetse, overmits de treffelijcke Prioorschap, ende sekere heylichdommen: door welcke (soomen seyt) veel mirakelen zijn + gheschiedt in tyde van sterfte ende haestighe sieckte: worde*n* daerom alle jaer eens met heerlijcke ceremonien in Processie te Bruyssel gedraghen.

+Processie van Wavre tot Bruyssel.

Breine Aleu (dit woordt Aleu is een oudt Walsch woort, betekenende pensioen) draecht desen tytel om dat het eertijdts tot pensioen verbonden is gheweest: midts dat eertijdts (ghelijck noch hedensdaeghs 'tghebruyck is) de vlecken belast ende verbonden, oft ontlast ende vry ghegheven worden, na de verdienste + der ghener die de selve ontfinghen: ende werden daerom gheheeten Aleu, ende vry Aleu, met andere tytelen ende termen aengaende de onderdanicheydt ende vryheydt der Heeren ende Edellieden: gelijck het selve wel in sonderheydt verklaert wordt van Steven Pasquier, + Doctoor ende treffelijck Advocaet in't groot Parlement van Parijs. Hier schryven oock van Gregorius va*n* Tours ende Aimon de Monick, welcke boecken wel lesens weert zijn, overmits dese ende andere treffelijcke saken.

+Onderscheyt van Aleu ende vry Aleu.

+Siet Steve*n* Pasquier in zyne Recherthen

Breyne van Bruyssel ghelegen drie mylen, aen den inganck van Sonienbosch, is een kleyne vlecke, maer seer oudt: daer by ligt een casteel, ghenoemt Breyne la Chateau: ghelijck oock drie mylen van daer in't landt van Henegouwe een ander vlecke ghenoemt is Breyne le Conte, welcke wy t'zyner plaetsen breeder beschreven hebben. Dese vlecken, nae de Schryvers van onsen tyden, ende de ghemeyne + meyninghe, hebben ghesticht geweest ende den naem ghekreghen vanden vermaerden Brenno, verwoester der stadt van Roome: daer Titus Livius af schrijft in zijn eerste + Decade: die met een seer geweldich crijchsheyr treckende uyt Gallia in Italien, van de Romeynen beroepen ende verweckt, zyne vyanden verslaghen heeft by den watervloedt Albia, ende voorts de victorie ende seghe vervolghende, heeft de stadt van Roome inghenomen in't jaer 365 na de stichtinghe der selver, ende met den

+Brennus een Walsch Prince.

+*Tit. Livi. Dec. 1. lib. 5.*

brandt en*de* sweerde gestraft: heeft oock daer nae het Capitolium belegert; maer soo hy daer den moyaert te seer maecte, is tweemael grouwelijck overvallen van Camillus Dictateur: alsoo dat (ghelijck Livius schrijft) niet een over en bleef die de tydinghe t'huys hadde moghen draghen. Polybius schrijft dat dese selve Fransoysen, nae dat zy Roome ingenomen hadde*n*, peys met de Romeynen hebben gemaeckt, ende zijn nae heur landt ghetrocken, overmidts de inlandtsche ende inheymsche oorloghen. Maer Polydorus [+] Virgilius in zyne Enghelsche historye wil seggen dat dese Brennus, verwoester van Room, een Enghelsman is gheweest, ende Hooftman vande Fransoysen: ende dat hondert ende thien jaren na hem een ander Brennus Fransoys, geweest is, die met een machtich krijchsheyr overghetrocken is in Grieckenlandt ende in Macedonien: de welcke nae dese rekeninghe soude de ghene zijn daer Justinus [+] af vermae*n*t, met Belgius vergeselschapt zijnde. Welcke Hooftmannen seer wel gesien ende groot gheacht, vergaderende in Gallia, ende besonder in dit landt van daer zy geboren waren, meer dan drie hondert duysendt menschen, zijn daer met ghetrocken eensdeels door Hongaryen ende eensdeels door Italien en Griecklandt ende in Macedonien, daer, na veel voorspoedts het gheluck ghekeert is, moghelijck overmidts heur groote moedtwillicheydt, soo dat zy beyde met alle heur volck om den hals zijn ghebracht. Want Belgius vliedende uyt Grieckenlant met het overblijfsel [+] van zijn krijchsvolck, is in stucken gehouden gheweest: en*de* Brennus met de zyne willende den seer vernaemden Tempel van Delphi plonderen ende berooven, werdt daer gewondt, verstroyt ende gheslaghen, soo dat hy door gramschap ende ghestoortheydt sich selven het leven heeft ghenomen: daerom dat Propertius schrijft:

[+]*Polydor. lib. 1. Histo.*

[+]*Iustin. li. 24.* seyt dat dese Roome branden.

[+]Leest hier van *Pausanias lib. 18. Phocic.*

Torrida sacrilegum testantur lumina Brennum.

Hoe dattet is, dese steden zijn ghesticht geweest ende hebben den naem ghekreghen, alsoo wel blijckt, van eenen van dese vermaerde Brennen. En*de* het is wel aenmerckens weert dat Justinus op dese rede bybrenght van de [+] Gallische oft Walsche Natie (waer af dese Provincie een seer groot ende strijdtbaer deel is) ende verklaert dat ter selver tijdt de Gallische jeucht soo bloemich en*de* groot was van

[+]Justinus in de boven ghemelde plaetse.

ghetale, dat heur eyghen landt heur te enghe en*de* te kleyn was: deshalven zy, ghelijck swermende Byen, gantsch Asien hebben vervult: + soo datter geen Koninck in Orienten en was die oorloghe voerde sonder Gallisch krijchsvolck: noch geen Heer uyt zijn landt verdreven elders hulpe versochte dan aen de Gallen oft Walen: in't kort gheseyt, de verschrickige van Gallische wapen ende naem was soo groot, overmits 'tgheluck van heur sege, dat de Orientische Vorsten hen lieten duncke*n* dat zy heur hoocheyt niet en mochten behouden, oft wederom krygen, dan door kracht van de + Walsche wapen. Ja ontboden ter hulpe van den Koninck van Bithynien, ende overwinninghe ghecregen hebbende, hebben met hem het Koninckrijck ghedeylt, gevende den ghedeelte welck hen bevallen was, de*n* naem van *Gallograecia,* met verwillinghe. Een myle van Breine Aleu en*de* vier van Bruyssel by de Heerlijckheydt van Clabbeke wort onder de + aerde gevonden een seker soorte van schoonen steen, die nae den naem der selver plaetsen geheeten wordt: welcke van verwe ende toonsel den Diamant soo ghelijck is, dat verboden wordt in gout den selven te beslaen: maer is seer teer ende weeck: noch en schijnt nergens toe goet te zijn, dan om schoon toonsel te maken, ende het volck te bedrieghen. Men heeft noch naemaels beteren gevonden ontrent een myle van het dorp Henast.

+Hoe vermaert eertijts de vromicheydt der Gallen.

+De Gallen stichten Colonie in Asien.

+Diamante*n* van Clabbeke.

+ Genape light een goede myle van Nivelle. Hier is een oudt ende schoon casteel, daer de rechtbancke van't Hof van Lothier ghehouden wordt, soo wel in borgherlijcke als criminele saecken, ende in materie van leen: maer appelleert in de Cancelrye van Brabant: behalven dat in saecken van leen hier diffinitif vonnisse wordt ghegheven: niet te min partyen moghen kiesen in dit Hof oft in het Hof van Bruyssel te dinghen ende procederen, soo hen belieft. Overmits de goede locht, lusticheydt der landouwen, gherieffelijckheydt der jacht ende andere ghenoechelijckheden, heeft + Lodewijck Dolphijn van Vranckrijck, naemaels de elfste Koninck dies naems, ter deser plaetsen zijn wooninghe ghehouden, ter tijdt als hy qualijck in zijns vaders Koninck Karels des sevensten gratie stondt, ende ter ghenaden van Hertogh Philips den Goedertieren hier te lande zijn vertreck nam, daer hy meer dan vijf jaren met zijn huysvrouwe woonde, die in't voorseydt casteel van Genape sommighe kinderen ter wereldt bracht: maer niet teghenstaende dese ende meer weldaden door den Hertoge betoont, is dese Koninck namaels de grootste ende argste vyant + gheweest den huyse van Borgondien, heeft seer straflijck daer teghen gheoorloghet, ende het Hertoghdom van Borgondien ende veel andere steden ende landen inghenomen.

+Hof van Lothier tot Genape.

+Genape het vertreck van Coninck Lodewijck de elfste.

+Lodewijc de elfste vyant va*n* het huys van Borgondien.

Ghele ligt twee mylen van Herentals, ende is een lustighe vlecke, daer voor sommighe jaren herwaerts een Canonisye inghestelt is ter eeren van de heylighe maecht S. Dympne, + Edelvrouwe uyt Schotlandt, de dochter vanden Koninck van Yrlandt, aldaer gemartyriseert door haer eyghen Vader.

+S. Dympne des Conincx va*n* Yrlandts dochter.

Arendonck is twee mylen van Turnhout.

Dormael staet van Landen een goede myle: ende dese vlecke heeft oock, ghelijck Landen, heur appellatie ter eerster instantien tot s'Hertoghenbosch, hoe wel verre van daer gheleghen.

Veel treffelijcke ende voornaemelijcke Dorpen van Brabandt.

BOven desen zijn in Brabandt onder het ghetal van dorpen veel plaetsen, Baenderyen ende Heerlijckheden, waer af wy de voornaemste alleenlick sullen noemen, aenwysende alle d'andere om der kortheydt wille, aende besondere Landtkaerte hier voor gestelt: Ende zijn dese naevolghende.

+ Inde eerste plaetse is Sint Oidenroye gelegen op het watervlietken de Dommel, drie mylen van s'Hertogenbosch, welck dorp een heerlijcke Collegie van Canonicken heeft, wel begaeft met veel jaerlijcks inkomens: jae de Deken, gelijck men seyt, is alsoo wel besorgt ende versien van rijckdom, als eenich Prelaet in't Hertoghdom van Brabandt.

+Dorpe*n* van Brabandt.

Bockstel gheleghen op den selven vloedt Dommel, twee mylen van s'Hertogenbosch, is een treffelijcke Baenderye, oock met een schoon Collegie van Canonicken verciert.

Roosendael twee mylen van Berghen op Zoom, ende vier va*n* Breda, is een seer schoon dorp aen een schiprijck water gheleghen.

+ Huckel is een myle van Bruyssel, een vermaerde plaetse, mits dat daer eertijdts de outste Bancke van rechte, ende het oudtste Hof van gherechte in Brabant ghehouden is geweest: daer de Hertoch selve meeste*n*deels van den tijdt woonde: maer naemaels is dit Hof in de stadt van Bruyssel ghebracht. Het heeft seven Schepenen, en*de* wordt noch op den dach van heden ghenoemt het Hof van Huckel.

+Huckel eertijdts Hof van gerechte in Brabandt.

Lillo gheleghen op de Schelde drie mylen van Antwerpen, is een goede ende schoone Heerlijckheyt, toebehoorende Heer Pauwels van Dale, een seer rijck man.

Byv. [Tot Lillo hebben die van Antwerpen een Fort op de riviere geleyt, om de riviere van alle gewelt te bevryden, dwelck in dese leste inlandtsche oorloghe, seer vermaert, sterck ende schier onverwinnelijck is ghemaeckt. Dit Fort + quam Parma met zijn heyrkracht besoecken in Julio 1583, als oock het Fort van Liefkenshoeck teghen over Lillo ligghende. Van Lillo werdt hy vromelijck afgeweert, soo dat Parma siende de gheleghentheyt der plaetsen, ende dat die die nu wel met vijfthien oft sesthien vaendelen knechten, ende alderhande nootdruft was versien, + is hy van daer met zynen Legher ghetrocken, nae dat hy drie weken daer voor ghelegen hadde. Maer Liefkenshoeck nam hy vechtenderhandt + in, tot groot nadeel van die van Antwerpen, de Schelde hier door onvry gheworden

+Parma belegert Lillo ende Liefkenshoeck.

+Parmas legher treckt van Lillo.

+Liefkenshoeck van Parma gewonnen.

[+] zijnde. Maer het selve Fort is daer nae by den Grave van Hohenlo ende den Admirael Justinus met gheweldt weder ghewonnen gheweest.]

[+]Weder inghenomen by den Grave van Hohenlo.

Gaesbeke twee mylen van Bruyssel, gheleghen in een seer vruchtbaer landt, is een seer treffelijcke Baenderye, onder welcke staen seventhien dorpen met grooten byvanck ende ghebiedt.

Reves twee mylen van Nivelle, is ooc een Baenderye groot van ghebiedt ende staet.

Leefdal ontrent twee mylen van Leuven, is een treffelijcke Baenderye, ende de oudtste van Brabandt.

[+] Wesemale by Rosselaer, twee mylen van Leuven, is een seer edele Baenderye: soo dat de Heere van Wesemale Marschalck van Brabandt is:: nu toebehoorende Heer Gaspar Schets, boven ghenoemt.

[+]De Heere van Wesemale is Erfmarschalck van Brabandt.

Perves light tusschen Gemblours en*de* Geldenaken, even verre van d'een ende van d'ander, te weten twee mylen. Dit is een seer oude Baenderye, ende groot van ghebiedt: alsoo dat de Heeren van Perves voortijdts soo machtich zijn gheweest, dat zy tegen de Bisschoppen van Luyck oorloghe hebben ghevoert. Perves behoort nu teghenwoordichlijck toe Mijnheer van Merode, oock Baenderheer van Duffel in Brabandt, Heer van Walem, ende van veel andere Heerlijckheden binnen ende buyten desen lande.

Waelhem een groote myle va*n* Gemblours, is een groot dorp gelijck een kleyne stadt, met een casteel, en*de* met soo heerlijck ghebiedt, dattet den naem van een Graefschap voert.

Cantecroy een goede myle van Antwerpe*n*, is een schoon ende sterck casteel: streckende seer wijdt van lande ende van ghebiet over acht omligghende dorpen, soo dattet als een eerlijcke ende weerdighe Heerlijckheydt opghericht is tot een Graefschap, door den teghenwoordighen Koninck Philips: ende het behoort toe den Cardinael van Granvelle.

Rosselaer ontrent twee myle*n* van Leuven, is een treffelijcke Baenderye: soo dat de Heere van Rosselaer des Hertogen van Brabant Camerlinck is.

Mol ligt een myle van Gele, ende drie van Herentals: een schoon ende eerlijck dorp.

Santhoven liggende van Antwerpen drie mylen, is een statich dorp: want daer wordt een van d'oudtste Hoven oft Bancken van Brabandt ghehouden.

Putte twee mylen van Mechelen, is oock een treffelijcke plaetse: want hier wordt een ander seer oude Rechtbancke van Brabandt ghehouden, ghenoemt het Hof van Beffer: [+] welcke Bancke het hooft is van veel ander dorpen, die daer ten eersten, ende voorts in de Cancelrye komen appelleren.

[+]Het Hof va*n* Beffer te Putte.

Rumpst een groote myle van Mechelen, gheleghen op den waterstroom Rupel, daer zynen naem af schijnt te komen, is een vernaemt dorp met een seer edele en*de* oude Heerlijckheydt, groot van ghebiedt ende voordeel.

Bierbeke, Cranendonck, Cuyck, Boutershem, Jance en*de* Sombref, zijn al t'samen treffelijcke Baenderyen, van de welcke wy hier gheen breeder beschryvinge en stellen om der kortheydt wille.

Goselis gheleghen drie mylen van Nivelle, is een seer groot dorp ghelijck een kleyne stadt, met een casteel.

Hilverenbeecke tusschen Turnhout ende s'Hertoghenbosch, is een seer fraeye vlecke, ende heeft een eersame Collegie van Canonicken.

Welwick in Brabandt, ende Besoyen in Hollandt zijn twee dorpen, hoe wel dat d'eerste sonder verghelijckinge veel grooter is dan d'ander, van malkanderen gescheeden alleenlijck met een seer langhe achtervolgende strate, die de selve met andere dorpen ende vlecken bevangt, soo dattet een stadt schijnt te wesen, ende wordt ghenoemt de Langhe strate, daer tweemael des jaers groote ende vermaerde peerdtmarckten werden ghehouden van seer [+] schoon Rossen, die daer van alle kanten met een groote menichte van volcke overkomen.

[+]Marckten van Welwick.

Postel sullen wy hier oock in't leste stellen, wel vernaemt door de gheleghentheydt ende anderssins: als om een rijck ende hoffelijck Gasthuys, alleen gheleghen in't midden van [+] de Kempensche Heyde: daer men verbonden is alle reysende lieden daer passerende elck nae zynen staet te ontfanghen ende te onthalen, sonder ghelaghen, kosten oft andere eenighe loonen te betalen.

[+]Gasthuys van Postel.

De Heerlijckheydt van Ravesteyn.

RAvesteyn ghelegen op de slincken waterkant van de Mase, tusschen Grave ende Meghen, twee mylen gelijckelijck van d'een ende van d'ander, is een goet stedeken met Heerlijckheydt ende Ghebiedt: ende heeft een goedt casteel, maer de mueren zijn bykants vervallen: mits dien in de leste oorloghe tusschen Keyser Karel den vijfsten ende den Hertoghe van Cleve, na inhoudt des verdrachs, de voorseyde mueren ter aerden ghevelt [+] zijn. Het hoort den Hertoghe van Cleve toe, als erfghenaem van den lesten Heer Philips van Ravesteyn, een hoogh vernaemt ende loffelijck Prince: niet te min hy houdt dit te leene van den Hertoghe van Brabandt.

[+]Ravesteyn ontbloot van mueren, ende waerom.

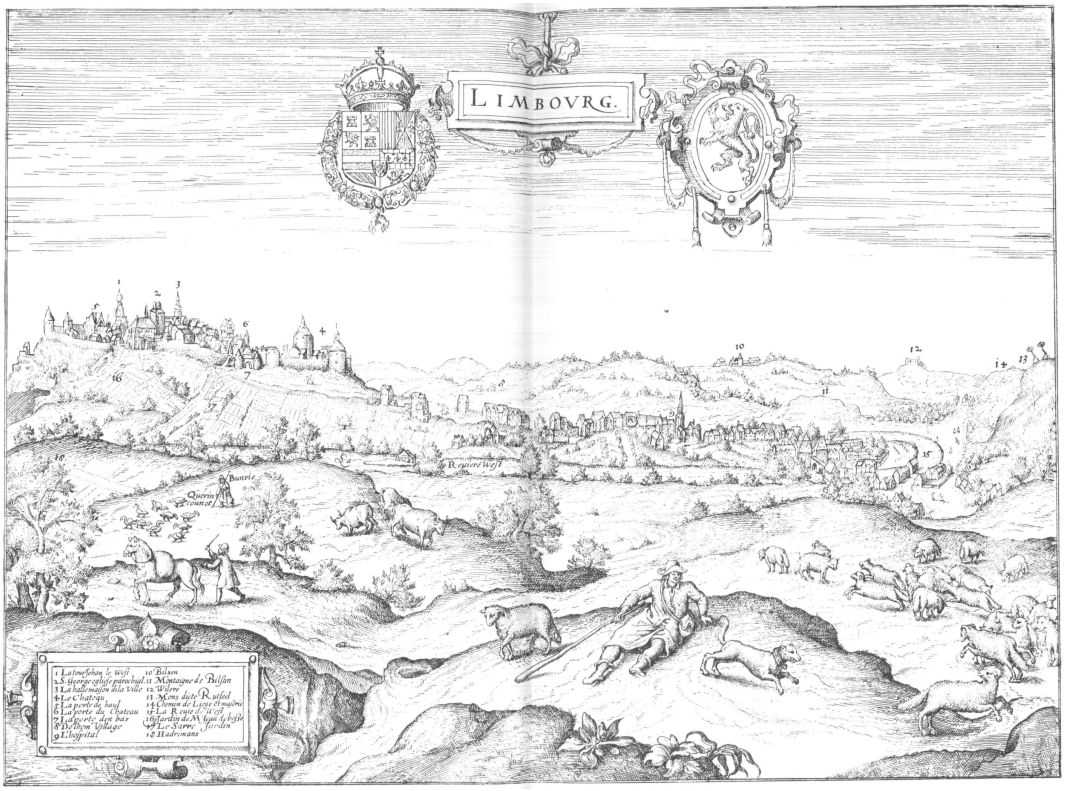

1 *La tour Johan le West*
2 *S. George egliese parochial*
3 *La halle maison dila Ville*
4 *Le Chateau*
5 *La porte de haul*
6 *La porte du Chateau*
7 *La porte den bas*
8 *Dolhem Village*
9 *L'hospital*
10 *Bilsen*
11 *Montaigne de Bilssen*
12 *Wilere*
13 *Mons dicte Rutseel*
14 *Chemin de Liege et mastric*
15 *La Reuie de U'est*
16 *Jardin de M Joan, te boße*
17 *Le Sarre Jardin*
18 *Hadrimans*

Beschryvinghe van het Hertoghdom van Limborg.

+ *H*Et Hertoghdom van Limborg heeft de*n* naem van Limborg de voornae*m*ste stadt des landts, ghelegen op den watervloet Weser, drie mylen van Aken, en*de* vier groote mylen van Luyck. Van dese stadt is geboren Jan Vleming borgher van Antwerpen, een seer geleert man ende groot Poete. Oock is borgher van dese stadt Remacle Fusch, een gheschickt man ende gheleert, Schryver van verscheyden boecken ende wercken.

+Waer Limborg gheleghen is.

Byv. [Limborg een kleyn net stedeken, hebbende een seer sterck casteel schier onwinlijck, overmidts dat het ghebout is op een steenrootse, hebbende zijn wateringhe soo dat men dat qualijck beklimmen oft beschieten kan. Beneffens Limborg is het casteel Hende, alwaer natuere ende konste beyde schynen in gewrocht te hebben, oock mede op den steenroots ghebouwt met diepe grachte*n*, soo dat het niet beklommen kan werden, ende met weynich volcks teghen een heyrkracht beschermt. Welck casteel by eenen + Corporael ontrouw den Heeren Staten, in faveur van den Prince van Parma, ghelevert werdt: soo dat Parma hier door goeden toeganck kreech tot Limborg, dat hy dede sommeren, + belegherde, neghen stucken gheschuts op stelde, ende ghereetschap maeckte van te mineren. Daer hy niet vele mede uytgerecht en soude hebben, 'ten ware overmidts de mutinatie van eenighe borghers ende soldaten, onwillich om te vechten, de stadt in zijn ghewelt en waer vervallen. Door dies hy oock Valckenborg ende Daelhem veroverde.

+Casteel van Hende den Prince van Parma overgelevert.

+Limborg belegert ende overghegheven aen den Koninck.

+ Ontrent een halve myle van der stadt is sommigh berghwerck daer men den graeuwen steen uytgraeft, die meer den metale ghelijckt + dan eenigher ander materyen, genoemt van Plinius *Lapis aerosus,* ende *Cadmia,* met welcken lattoen van koper ghemaeckt wort: ende is desen metale van natuere soo gelijck, dat alst door kracht van vyere bereyt wordt, wanneer men het voorseydt lattoen maeckt, soo menght het sich t'samen onder een, ende vermeerdert het selve wel het derde deel. Ooc ist goet tot verscheyden medecynen, besonder + voor de ooghen: gelijck de voorseyde Plinius ende Galenus in heur gheschriften verclaren. In Italien schijnt dat dierghelijcke steen uyt Cypres ghebracht wordt: maer herwaerts het gheberghte wordt weynich anderen ghevonden dan desen van Limborg. Dit berghwerck + hebben midts des Landtsheeren verwillinghe de Schets nu wel over tsestich jaren in handen ghehadt: ende om desen steen uyt te graven, te suyveren, ende tot volmaectheydt te brenghen, veel volcks te wercke ghestelt, met sulcke schick ende ordinantie, dattet een cleyne Republijcke schijnt te wesen. Limborg is eerst een Graefschap gheweest, maer + naemaels van den Keyser Frederick Barbarosse opgericht tot een Hertoghdom, ontrent het jaer 1172: ende boven dien hebben de Vorsten va*n* Limborg een wyle tijts het Hertochdom van Lotheringen gehoude*n*. Eyndelijc na Hendrick den leste*n* Hertogh die sonder mannelijc hoyr sterf, is Hertogh Jan d'eerste van Brabant in desen staet gekome*n*, in't jaer 1293. De welcke hoe wel hy het selve eerst ghekocht hadde, heeft het naemaels ghewonnen met gewelt van wapen, in den veldtslach dien hy gewan by de stercke plaetse van Voronck, teghen den Grave van Gelder inhouder deser Heerlijckheydt: in welcken strijt de + Grave van Ghelder ende de Bisschop van Luyck ghevanghen werden: ende de Grave van Lutsenborg verslaghen met twee oft drie van zyne broeders, die al t'samen bondtghenooten met den Grave van Gelder in dit geselschap waren. Hertogh Jan, naedemael hy den slach ghewonnen

+Steen van Myne van koper te Limborg.
+*Plin. lib. 34. cap. 10.*

+Waer toe desen steen goet is.

+Myne ghepacht by de Schets.

+Door Wien Limborg opghericht tot een Hertoghdom.

+Hoe Limborg ghekomen onder de Hertoge*n* van Brabandt.

hadde, dede de sterckte van Voronck raseren ende slichten: soo dat van dien tijt af den staet van Limborg altijt vreedtsaemlijck is ghebleven onder des Hertogen van Brabandt heerschappye. Wt het Hertoghdom van Limborg, komende van oudt Lotheringh, is ghesproten de eerste Koninck [+] van Portugael: gelijck de Cronijcken van Spangien breedelijck ende duydelijck verklaren.

[+]Koninghen van Portugael ghesproten uyt Limborg. *Garribayus lib. 37. ca. 2.*

Valckenborg, Dalem ende Hertoghenrode.

VAlckenborg, in Fransoys *Fauquemont,* is een redelijcke stadt: ende heeft staet ende ghebiedt over landen en*de* dorpen, ligghende drie groote mylen van Aken, [+] en*de* twee kleyne van Maestricht. Desen heerlijcken staet heeft Hertogh Jan de derde van Brabandt ghekreghen, ende met gewelt van wapen afghenomen Heer Reynouten van Valckenborg, eenen moeyelijcken ende ongerusten mensch, altijt Maestricht ende de omliggende landen quellende, deshalven van den voorseyden Hertoghe overwonnen ende ghevanghen.

[+]Hoe de Hertoghen van Brabandt Valcke*n*borg ghewonnen hebben.

Dalem is een seer kleyn stedeken met een casteelken, ligghende van Aken drie groote [+] mylen, ende van Luyck twee: het heeft de

[+]Door wien Dalem gebracht onder Brabandt.

weerdicheydt van een Graefschap, ende landghebiedt ende dorpen over ghene zyde van de Mase. Is eertijdts door Hertogh Hendrick den tweeden van Brabandt overwonnen ende onder zijn heerschappye ghebracht.

Hertoghenrode is een oudt kleyn stedeken met een oudt casteel, ontrent een myle van Valckenborg: ende is de vierde staet en*de* heerlijckheyt over de Mase: hebbende overste gericht: niet te min met revisie ende reformatie in de Cancelrye van Brabandt, als voorseydt is.

+ Karpen is tusschen het landt van Gulick en Ceulen, twee groote mylen van den Rijn, het is een groot dorp gelijck een kleyne stadt, ende heeft een Collegiale kercke, ooc recht van marckt ende jaermarckt, daer veel koopmanschap ghebracht wordt ende veel volcx komt: hier by staet een sterck casteel, al t'samen een goede heerlijckheydt op sich selven maeckende; welck eertijdts eenen eyghen Heere plach te hebben: maer is naemaels van de Hertoghen van Limborg ghewonnen ende onder heur heerschappye ghebracht: niet te min het heeft eenen Gouverneur in sonderheydt met goedt garnisoen.

+Karpen een gouvernemen*t* op hem selven.

+ Het Hertoghdom va*n* Limborg ende d'andere voorseyde staten ende heerlijckheden, bestaen in drie leden, te weten Prelaten, die het eerste maecken; Edelen, die het tweede; ende het derde begrijpt de hooghe Gherichten ende Hooftbancken van rechte. Nu ter tijdt worden dese voorseyde Staten ende andere Heerlijckheden over ghene zijde van de Mase, geregeert van des Catholijcken Koninckx weghen, door Graef Jan van Oostvrieslandt, Ridder van de orden des Gulden Vlies. Alle dese voorghenoemde steden van Brabant, + soo groote als kleyne, ende ooc het meeste deel van de dorpen, hebben ghemeyne ende ghewoonlijcke justitie in borgherlijcke ende criminele saecken, met appellatie ten eersten van de kleyne tot de groote, ende voorts al t'samen tot de Cancelrye. In Brabant zijn oock twee generale Officiers over criminele saecken: + D'een heet de Drossaert van Brabandt, die vangen ende spannen mach het gantsch plat landt van Brabandt door daermen Duytsch spreect, welck het voornaemste deel des lands is. D'ander heet de Groote Bailliu des Roomschen landts van Brabandt, daer men Walsch spreeckt. Dese Officiers moeten met de misdadige handelen na het uytwysen van + rechte: te weten de Drossaert voor den voorseyden Raedt van Brabandt oft de Ghecommitteerde van dien: ende de Groote Bailliu voor de Leenmannen van Genape. Brabant heeft, ghelijck oock alle dese andere landen, eenen Grootenjagher oft Opperjachtmeester, welck eenen seer weerdigen ende treffelijcken staet is, ende meer ter eener steden dan ter ander, gestelt over de Koninckklijcke jacht. Noch is hier een ander Officier, ghenoemt Gruyer, + de welcke bewindt heeft over't vlieghen met den vogel ende het vissche*n* voor den Koninck: midts herkennende ende berichtende alle de ghebreecken in deser saecken aengaende vryheyt ende ghebiedt des Koninckx daer over.

+Leden der Staten in het Hertochdom van Limborg.

+De Nederlandtsche Heeren hebben het recht van alle justitie.

+Criminele Officieren in Braba*n*t.

+Waer de appellatien van de criminele Officiere*n* gaen.

+Meester van de wateren ende bosschen.

De voornaemste Privilegien ende Vrydommen der Brabanders.

DE Brabanders, ende andere Staten, als Limborg, Valckenborg, Dalem, Hertoghen Rode, ende andere Heerlijcheden over ghene zyde van de Mase, die onder de Hooge Overheyt van Brabant staen, hebben seer schoone ende oorboorlijcke privilegien ende vryheden. Ten eersten hebben zy van de Roomsche Keysers een machtige

privilegie verkreghen door heuren Hertoge Jan de derde, in't jaer 1349, van Karel de vierde Keyser, ende vervolghens bevesticht van de + andere Keysers: Dat gheen Brabander, oft ander van de voorseyde byghevoeghde landen, en mach noch selve in persoone, noch ooc zijn goeden ghearresteert, noch van hem ter eerster instantien yet geeyscht worden, in alle steden, landen en*de* ghebieden des Rijcks. Hebben oock van heur eygen Landtvorsten veel + groote ende gunstige privilegien: onder welcke seven d'aller voornaemste zijn, soo ick bevinde. D'eerste is ghemaeckt teghen de begheerlijckheydt + ende al te gheweldighe heerschappye der gheestelijcker Prelaten: ende brengt mede dat de Landtvorst aengaende de weredltlijcke goeden, niet voorder en mach vermeerderen noch vergrooten dan den tijdt toeghelaten, ende de andere Landtvorsten geordonneert hebben den Gheestelijcken staet, sonder verwillinghe ende toelatinghe van de Hooftstadt des quartiers daer de goeden zijn gheleghen, ende niet van andere. De tweede + is, dat de Landtvorst niet en mach vervolgen yemanden van zyne ondersaten oft vreemde inwoonders met criminele oft civile tichte of aenspraecke, dan by weghe van ghewoonlijcke vrancke ende vrye justitie, soo dat de beschuldichde hem selven mach verontschuldighen, verantwoorden ende verweeren met behulp van Advocaten, ende in des volcks tegenwoordicheyt. De derde is, dat de Landtvorst + gheen schattinghen, behulpen, beden, stueren, oft andere belastingen instellen, noch eenighe nieuwicheydt van verlange bybrenghen en mach sonder verwillinghe der Staten des Landts. De vierde, dat hy gheenen vreemden Officier oft Amptsman in Brabant + en mach instellen: behalven sekere kleyne uytneminghen, als naemlijck, in de Cancelrye van Brabandt mach hy onder soo vele instellen twee vreemde Raedtsheeren, maer moeten wesen van des landts spraecke: Desghelijck mach een die gheen Brabander gheboren en is, maer nochtans een Baenderheerlijckheydt eenen tijt lanck daer beseten heeft, Cancelier worden van de selve Cancelrye. De vijfste, dat alle de ondersaten van den lande

+Groote ende schoone privilegie der Braba*n*ders.

+Seven privilegien der Braba*n*ders.

+D'eerste tegen de Geestelijckheyt.

+De tweede voor de vryheyt van de criminele.

+De derde voor de imposten.

+De vierde dat de vree*m*delingen in officien en*de* weerdicheden hier ontfanghen en werden.

+ moghen disponeren van heur goeden, soo wel van Leen als van andere, niet alleen by verkoopinghe, maer oock by testamente, sonder eenighe oorlof oft verwillinghe van Landtvorst oft van andere. Moghen oock jaghen ende vlieghen met honden ende vogelen: uytghenomen alleenlijck inde voorseyde vijf Koninclijcke Bosschen: welck in veel andere Landen ende Provincien niet en mach gheschieden. De seste, ist dat de Landtvorst de + Staten van dese landen ontbiedt ende versamelt om eenighen eysch van penninghen oft anders: soo en zijn de Brabanders niet ghehouden oft verbonden buyten heuren lande te gaen: jae en mogen, nae het uytwysen van heure wetten, gheen saecke raedtslaghen buyten heure landtpale*n*: welck alle d'andere Staten moghen doen, tot wat stede oft plaetse zy van heuren Landtvorst ontboden worden: alsoo dat dese Landtvorst selve tot hen in heur landt moet comen, om gherieffelijckheydt ende + nootsaeckelijckheydt der saken. De sevenste privilegie is, indien de Landtvorst met onrecht oft gheweldt de privilegien breeckt, soo worden de Brabanders, midts ghedaen hebbende behoorlijck protest ende justificatie, vry ende ontslaghen van eedt ende manschap hem ghedaen: ende mogen als vry, ledich ende onverbonden sulcke partye aennemen als hen belieft. Welcke privilegien van Brabant ende + veel meer andere zijn van ouden tyden inghestelt ende verwillicht, niet alleenlijck tot vryheydt ende versekeringhe voor den Landtsheere selve. Want aenmerckende ende bevroedende de begheerlijckheydt der mensche*n*, ende waer toe de tyrannie der Dienaren de herten van de Hooge Overicheden brengt, het zy te desen tyde oft ten anderen: ende al en ist door den Landtvorst selfs niet, soo ist door zyne Gouverneurs oft Raedtslieden, de welcke dick en*de* menichmael door onwijsheyt, oft om heur eyghen bate, hem wenden ende stieren tot heur boose raedtslagen: soo is van de oude ende wyse Voorvaders bedacht ende + versint tusschen hen ende den Lantvorst, dusdanighe maniere ende forme van regiment te samen vergadert ende ghemenght van Monarchie, Aristocratie ende Democratie, ghelijckende oock het Regiment welck die van Lacedemonien over veel hondert jaren met heur Princen en*de* Vorsten vreedsaemlijck hebben ghebruyckt: welck regiment zy met wetten ghesticht hebben, ende met privilegien bevesticht, ende wort als een wet onderhouden, ende moet alsoo onderhouden blyven. Dusdanighen regiment ende staet wel inghestelt ende gheordineert, daer de Landtvorst zijn majesteyt, hoocheydt ende weerde hout, ende het volck elck in zynen graedt, zijn vryheydt, versekeringhe ende gerustheydt heeft, maeckt eendracht ende onderlinghen ende eeuwighen vrede, die nauwelijck te breken en is.

+De vijfste gheeft een yeder 'trecht van zyne goeden.

+De seste, dat de*n* Brabander niet en mach gedwonghen werden uyt zijn landt te gaen.

+De sevenste bindt den Prince de handen.

+Waerom de Hertoghen haer alsoo onderworpe*n* hebben.

+Gemengde forme van regeringhe is de versekerste.

Over al in het landt van Brabandt, in steden ende andere plaetsen in dese onse beschryvinghe ghenoemt, spreeckt ende dinght men ghemeynlijck in Nederduytsche spraecke: behalven in dat cleyn landeke*n*, alwaer dat voornaemelijck gheleghen zijn de steden van Nivelle ende Genape, geheeten in Walsche sprake diemen daer spreeckt *pays Romain,* dat is te seggen, Romeyns landt: mits dat zy daer Fransoys spreecken, welck sonder twyfel bedorven Latijn is: deshalven de selve spraecke ende oock het landt, noch op den dagh van heden Romeynsch gheheeten wordt. Maer hoe wel men voorts heel Brabandt door ghemeynlijck Nederduytsch spreeckt: nochtans en isser bykants noch man noch vrouwe van eenigher weerden, zy en konnen Fransoys spreken: jae oock seer veel Hoochduytsch ende Enghelsch, sommighe oock Italiaens ende Spaensch: welck voorwaer een gherieffelijcke, wonderlijcke ende heerlijcke saecke is. Ick segghe datmen in Brabandt Vlaemsche tale spreeckt; aenghesien dat

(gelijck ick hier voor gheseyt hebbe) bykants alle vreemdelinghen dese gantsche Nederlanden ghemeynlijck Vlaenderen heeten: oock en verschilt de spraecke niet seer: (behalven de plaetsen daer Fransoys ende Hooghduytsch ghesproken wordt) ende niet meer dan de Florensche met de andere deele*n* van Toscane: deshalven oock dese Nederduytsche tale Vlaemsche genoemt wordt van de vreemdelinghen. Hierom, hoe wel ons kennelijck genoech is dat elck landtschap, als Brabandt ende Hollandt van zijn eyghen besondere tale gewach maeckt, nochtans sullen wy volghende den gemeynen sin ende het ghewoonlijck ghebruyck, soo dickwils als daer af vermaen ghemaeckt wort in dese beschryvinghe, de selve sonder eenich onderscheydt Vlaemsche oft Nederduytsche tale heeten.

Men vindt ende leest in de Cronijcken van [+] Brabandt, besonder in die Barland beschreven heeft, dat de eerste Hertoge van dese Provincie is gheweest Pipijn Carlemans sone gesproten van Brabant de derde dies naems, en*de* de derde Prince des landts, al eer het landt den tytel van Hertochdom hadde. Oock leest men dat van desen Pipijn gesproten zijn Grimaldt, Pipijn de tweede, Carel Martel, Pipijn de derde, ende Carel de Groote. Jan Aventijn hier voor verhaelt, schrijft wat verscheydentlijck [+] anders van dese sake, seggende dat Vtilo, Theodons des Vorsten van Beyere*n* broeder, is geweest Marckgrave des Heylighen Rijcks: van welcken geboren is Hugobert, van Hugobert Asopert, van Asopert Arnolf, ende van Arnolf Angise, al t'samen Marckgraven des Heylighen Roomschen Rijcks. Dese Angise (alsoo hy seyt) getrout hebbende Begghe des eersten Pipijns dochter heeft het Hertoghdom van Brabant verkregen van Dagobert Koninck van Vranckrijck. Van dese Angise ende Begghe is gheboren Pipijn de tweede, ende va*n* Pipijn Caerle Martel des derden Pipijns vader, die naemaels Koninck van Vranckrijck is geweest, ende van hem is gheboren Karel de Groote Koninck van Vranckrijck en*de* Roomsch Keyser. Aldus souden tot Lodewijck den Goedertieren Karels sone toe, ses Hertoghen heb-

[+]Siet *Iean le Maire livr. 3 des Illust.* en*de* Richard va*n* Wassemborg *Antiqui. lib. 2.*

[+]*Aventin. lib. Annali. Boio.*

ben gheweest van desen doorluchtighen bloede: ende Barland stelt in zyne schriften desen Grimald als den sevensten. Nae Lodewijck den Goedertieren tot Godevaert metten Baerde, + welck meer dan twee hondert jaren beloopt, en vindt men gheen seker vermaen van den naem der Brabantscher Hertogen: want het landt was mede begrepen onder den naem van Austrasia, ende voorts onder den naem van Lorraine: ghelijck hier voor wel breedelijck verklaert is. Dese Godevaert gekregen + hebbende Nederlorreynen, heeft (soo't schijnt) den naem des Graven van Leuven verlaten, ende voor zynen bynaem des Hertoghen van Brabant tytel genomen, oft den ouden naem van Brabandt wederom aenveert. Van desselven tijt af ende van hem beginnende (achterlatende de andere die ouder zijn) tot desen teghenwoordigen Koninck Philips, worden ghereeckent neghenthien Hertogen met reeckenende de Hertoginne Maria van Borgondien, al t'samen vermaerde ende doorluchtige Princen, soo dat (daer by voeghende de doorluchticheyt van de Pipijns, van Karel Martel, ende Karel de Groote al t'samen ghesproten uyt desen lande ende bylighghende palen) wel ghelooffelijck is, dat herwaerts het gheberghte gheen gheluckigher landt van Edeldom ende doorluchtighe mannen en is. Brabandt, Limborg ende d'andere heerlijcheden + op ghene zyde der Masen zijn aen het Graefschap van Vlaenderen ghebracht gheweest door het houwelijck tusschen Lodewijck van Male Lodewijcks van Nivers Graefs van Vlaenderen sone, ende Margriete des derden Hertogh Jans van Brabandt dochter: soo dat dese Margriete naemaels door des Keysers besonder gunste ende ghenade erfghenaem is gebleven van Janne heur outste suster, ghehouwelijckt met Wencelijn des Koninckx van Bemerlandt sone, de welcke sonder kinderen achter te laten ghestorven is, in het jaer 1406. Maer Brabandt is daer nae wederom eenen tijdt lanck ghekomen onder besondere Hertogen, in deser manieren. Van Lodewijck van Male ende van Margriete werdt alleenlijck een dochter gheboren, oock ghenoemt Margriete, de welcke erfghenaem wesende van Vlaenderen, Brabant ende van andere Staten ende Heerlijckheden, ghehouwelijckt + is met Hertogh Philips den Stouten, Hertogh van Borgondien, ende Karels des vijfden Koninckx van Vranckrijck broeder. Welcke Hertoghe onder andere twee sonen hadde, Jan ende Anthonis: ende gaf desen Anthonis, met Jans den oudtsten soons verwillinge, het Hertoghdom van Brabant, met alsulcken bespreck, dat indien hy gheen wettelijck hoyr achter en liete, desen staet van Brabant wederom soude komen aen't Huys van Borgondien. Dese Anthonis ghewan twee sonen, Jan ende Philips, welcke beyde vervolghens nae malcanderen Hertogen van Brabandt zijn gheweest, ende beyde sonder kinderen ghestorven: Aldus is het Hertoghdom van Brabandt met bewillinge ende toelatinghe der drie Staten, vryelijck wederom gebracht tot Hertogh Philips van Borgondien, ghenoemt de Goedertieren, des voorseyden Jans sone: ende met zynen aenhanck ende toebehoorte ghekomen onder de eyghene Vorsten van Borgondien. Eyndelijck als de vrome Hertogh Karel van Borgondien voor + Nancy verslaghen was, in den derden veldtslach die hy achtervolghens in korten tijdt hadde teghen de Switsers ende teghen den Hertogh van Lorreynen, in't jaer 1477, soo zijn dese Staten ende Heerlijckheden ghekomen tot Maximiliaen van Oostenrijck, naemaels Keyser verkoren, door het houwelijck met Maria des voorseyden Hertogh Karels eenighe dochter, ende aen het doorluchtich huys van Oostenrijck gheraeckt: in der voeghen dat onder dese bescherminghe tot noch toe alle die landen gheluckichlijck zijn ghebleven, gelijck wy sullen laten blijcken in de beschryvinghe van elcke in

+Hoe langhe tijt Brabant sonder Hertoghe gheweest is.

+Godevaert metten Baerde eerste Hertoge van Brabandt.

+Wanneer Brabandt ghekomen is op de Graven van Vlaenderen.

+Het huys van Brabandt valt in het huys van Borgondien.

+Hoe de Nederlanden tot het huys van Oostenrijck ghekomen zijn.

sonderheydt: ende oock aen andere besondere ende verscheyden Staten, midts stellende in het eynde der beschryvinghe, te wat tyde, door wat middel ende bescheet d'een by de andere ghekomen, ende ten lesten al t'samen onder een heerschappye gevoeght ende ghebracht zijn gheweest.

Byv. [Als Pipinus de sone van Karel Martel [+] zynen sone Carolo den Grooten een machtich Rijcke achterghelaten hadde, het welck by versterften op Lodewijck de Goedertieren ghekomen is, wiens sone Carolo die Caluwe by zijn tweede huysvrouwe gheteelt, onder zijn vaderlijcke erfgoederen te beurt ghevallen is, het Hertoghdom van Brabandt: dese tot Mantua door verghift ghestorven zijnde, soo heeft Lodewijck de Lispere hem zijns vaders erfghenaem verklaert. Maer hy is haest van der wereldt verscheyden, zyne huysvrouwe swangher latende, de welcke daer na baerde Carolum de Simpele, op wien het Rijcke succedeerde, ende quam tot zijn neghen jaren in de regeringhe: maer by zijn ondersaten niet bemint zijnde in de ghevanckenisse gheraeckte, waer in hy starf. Soo dat zijn soon Lodewijck de Simpele aen de regeringe quam, vijf jaer vreedsamelijck regerende. Hy hadde twee sonen, als Lotharis die nae hem Koninck werdt, en*de* Karel, die Hertoge van Lotrijck ende van Brabandt is gheweest. Dese Karel nae de Kroon van Vranckrijck trachte, als zijn broeders soon Lodewijck de leste van't gheslachte van Karel de Groote, die den tytel van Koninck ghevoert heeft, sonder blijckelijck hoyr overleden was. Maer Hugo Capet quam teghen hem met een groote menichte van volcke, ende nam hem ghevanghen, soo dat hy inde ghevanckenisse starf. Ende alsoo behielt Hugo voorseyt de Kroone van Vranckrijck. Maer Karels sone Otto ghenoemt voor Hertogh werde bekent: de welcke sonder wettich hoyr ghestorven zijnde: soo heeft de Keyser Henricus Lotrijck ende een deel van Brabandt, Godevaert den Grave van Ardennen overghegeven, maer hy tot nieuwe Graeflijckheden, verordonneert heeft, Nivelle, Leuven, Bruyssel, daer mede vereerende Gerbergh de suster van Otto, die haer ten houwelijcke begeve*n* hadde met Lambrecht, die van den voornoemden Godevaert in't jaer 1054 verslaghen zijnde, in Sint Jacobs kercke tot Luyck begraven is: wiens soon Hendrick tot den jare 1046 regeerde, ende liet nae hem eenen sone oock mede Lambrecht metten Baerde ghenoemt, die de Collegie tot Sint Pieters tot Leuven, ende tot S. Goedelen tot Bruyssel ver-

[+]Genealogie der Hertoghen van Brabandt nae't schryven van Barla*n*dus.

ordent heeft. Maer hy is oock in eenen slach by Doornick verslaghen: ende zijn sone Hendrick de tweede is in zijn stede ghekomen, de welcke nae dat hy elf jaren hadde gheregeert, van een Edelma*n*, met name Herman, in zijn bedde vermoort werdt; waer door de regeringhe quam by zynen sone Hendrick de derde, tot wiens tyde in't jaer 1123 S. Michiels klooster tot Antwerpen ghebouwt werde. Dese overleden zijnde, zijn jongste sone Godevaert ghenoemt metten Baerde (om dat hy zyne*n* vader belooft hadde zynen baert niet te scheeren, voor hy en hadde eerst zijn wettelijcke landen Brabant ende Lotrijck weder verkreghen) aen de regeringhe gheraeckte: nae dat zijn broeder Hendrick de vierde by Doornick in't tornoyen ghestorven was: ende nae dat hy vijfthien jaren de Graeflijckheden van Nivelle, Leuven ende Bruyssel bedient hadde, ende Maerschalck des Rijcx geweest was, soo heeft hy van de*n* Keyser Hendrick de vierde, by gifte verkregen het Hertoghdom van Brabandt, wesende by Coninghen en*de* Vorsten een wel ghesien man, soeckende het welvaren zijnder ondersaten, met zijn eyghen schade. Hy stichte dat klooster by Leuven, Perck ghenoemt, het welck daer noch staet. Naer hem is ghevolght Godevaert de tweede zijn sone, de welcke maer drie jaren ende seker maenden geregeert heeft. Dese stervende liet achter een jonck kindt Godevaert de derde, de welcke met de wieghe in den strijdt is ghebracht, teghen de rebellerende Princen van Grimberghe, 'tlandt van Brabandt plonderende, op dat de Brabanders de vyande*n* te vromelijcker souden bevechten, met den jonghen Hertogh medelyden hebbende. Waer door zy oock de Grimberghers manlijck bespronghen, versloeghen, en*de* den outsten sone des Princen ghevanghen kreghen. In wiens plaetse naederhandt de jongher broeder tot Gyselaer gheraeckte, ende ghevanghen bleef uyt welcke oorsaecke noch d'Hertoge van Brabandt Heer is over't leen des jongsten soons in het Grimberghsche gheslachte. De voorseyde Hertoghe na dat hy 43 jaren (binnen zynen tijt is groote dierte geweest, vele aertbevinge ende andere wonderteeckenen) gheregeert hadde gestorven ende tot Leuven begraven is. In welckers plaetse zijn sone Hendrick de eerste gehult werde. Dese Hertogh trock metten Eerdtsbisschop van Mets, ende noch met ander Princen ende Heeren na Hierusalem tegen de Turcken: ende nam in met ghewelt de rijcke ende machtighe stadt van Baruten. Een wyle tijdts daer nae, wert oock ghewonnen de groote stadt van Constantinopolen, door de hulpe des voorseyden Hendricks. Waerom hy eenen grooten lof ende naem verkreghen hebbende, in Brabandt weder ghekeert is, ende oorloghe tegen de Graven Otto van Gelderlandt en*de* Floris van Hollandt voerde: maer haest zy veraccordeerden, ende haer elck een van zyne dochteren ghegheven heeft. De selve in het 28 jaer zijnder regeringhe de stadt van Luyck, stormender hant in nam, alwaer van zyne soldaten alle onbehoorlijckheden bedreven werde*n*. Dat gantsch landt rondtomme Tongeren met oock de stadt selve werdt gheheel verbrandt ende verwoest. Waer over dat Godt Almachtich scheen wrake te nemen, als de Bisschop va*n* Luyck haer heeft met eenen hoop volcks seer dapper ghevolght, ende wel twee duysent verslagen: al de andere in de vlucht slae*n*de, soo dat Hendrick selve nauwelijcx met luttel gheselschaps en konde ontloopen. Maer werdt weder gestijft door den Keyser Otto, die zijn dochter Mariam ten houwelijcke nam binnen Maestricht. De welcke met hulpe des Hertoghs ende des Graven van Vlaenderen, oorloghe voerende teghen de Fransoysen, een groote nederlaghe teghen de selve by Doornick kreegh. De Fransoysen de overwinninge behoudende, name*n* vier Capiteynen der vyanden ghevanghen: ende ter nauwer noot de Keyser, Hertogh ende Grave des doots gevaer ontquamen. Maer de Hertoghe Hendrick korts daer nae

d'ongheloovighe verslagen hebbende, heeft hem selven eenen loffelijcke*n* naem verkreghen: ende is in't naestvolghende jaer tot Ceulen ghestorven, ende tot Leuven begraven. Het Hertoghdom beerfde Hendrick de tweede zijn sone, de welcke groote oorloghe voerde aen de Mase ende den Rijn. Hy belegherde met grooter macht van volcke de stadt va*n* Ceulen, maer te vergheefs, want hy die niet en konde gewinnen. De selve fondeerde twee mylen van Leuven een Vrouwen klooster: ende was 22 jaren in de regeringhe. Hem is ghevolght Hendrick de derde, de welcke nae zijns vaders doot troude de dochter vande*n* Hertogh van Borgondien, Aleydis ghenoemt. Dit was een vreedsaem Vorst, zijn landt als een getrouwe Prince in goeden vrede regerende den tijdt van derthien jaren. Nae wiens aflyvicheydt zijn huysvrouwe sekeren tijdt regeerde, mits dat haer kinderen tot hunnen jaren noch niet ghekomen en waren. Daer na is Joannes d'eerste van desen naem, den tweeden sone des overleden Hertoghs, van d'Overste van den steden tot eenen Prince vercoren: overmidts dat Hendrick de oudtste sone daer toe niet bequaem en was, om eenighe ghebreken die hy hadde. Dese den Bisschop van Ceulen ende al den Adel ghevangen nam, Hendrick de Prince van Luxemborg met drie van zijn broeders ende veel andere Heeren verslaghen zijnde, als zy ghekomen waren om het casteel Woronck te ontsetten, daer de Hertogh van Brabant voor lach: het welck inghenomen ende gheraseert wert. De selve Hertogh in Enghelandt ter bruylofts feest overghetrocken, in een tornoyspel een doodelijcke wonde kreegh, daer hy af starf, ende zijn lichaem wert tot Bruyssel gebracht, ende heerlijck begraven. Ende Jan de tweede zijn sone tot dat Hertoghdom gekomen zijnde, heeft Margriete, dochter des Conincks va*n* Engelant Eduwaerts d'eerste, tot eender huysvrouwen genomen. Tot zynen tyden veel oproer binnens landts was, ende regerende neghenthien jaren is ghestorven, ende te Bruyssel in S. Goedelen kercke begraven. Nae zijn doot is Jan de derde zijn soon in het Hertoghdom ghekomen. Dese maer twaelf jaren oudt wesende, kreegh in het beghinsel zyner regeringhe groote beroerten, voerde oock oorloge teghen Reynout van Valckenborg, ende teghen de Vlaminghen. Ende regeerde tot den jare 1315, doen is hy sonder manlijck hoyr achter te laten gestorven, soo dat voor Hertogh ghehult werde Wendelaus, ghetrout hebbende de dochter des voornoemden Jans de derde, Jans des Conincks van Bohemen sone. Dese de overwinninge kreech tegen Willem Marckgrave van Gulick ende den Hertogh van Gheldre, die doot uyt den hoop ghedraghen werde. Nae dat de Brabanders den strijt hadden ghewonnen ende de vyanden verdreven, geen vreese meer hebbende, begosten goede chiere te maken, te eten en*de* drincken. Ende nu in slape zijnde werden zy van hare vyanden verrast ende verslaghen: alwaer Wencelaus ghevanghen wert. Maer wert van de ghevanckenisse ontslaghen, door het ontsach dat de Marckgrave van Gulick hadde voor den Keyser Carel, den broeder van Wencelaus ende voor't Rijck, op welckers Rijcxdach versocht werde sententie op den Vorst van Gulick. Dus uytgheraeckt zijnde,

zyne ghevanghene Edelen groot ransoen moesten opbrengen. Waer toe de Hertoge een groote somme van penninghen van zijn ondersaten eyschte: waer door groote beroerte gecomen is. Hier en tusschen de Hertoge gestorven zijnde, zyne weduwe Joanna het Hertoghdom regeerde tot den jare 1406, wanneer zy overleet sonder kinderen ter werelt achter te laten: ende gheen naerder erfghenamen en hadde dan de sonen van Philips de Koene, Hertoghe van Borgondien, kinderen van de eenighe dochter hares susters Margriete, die gheteelt was by Graef Lodewijck van Vlaenderen. Waer door Philips van Borgondien beneerstichde dat zijn middelste soon Anthonis tot Hertogh van Brabandt (als wesende een ghedeelte van de erffenisse van zyne oude Moeye) ghehult werde. Dese Hertogh een kloeck man in de regeringhe, werdt verslaghen, doen hy assistentie dede den Coninck van Vranckrijck teghen de Enghelsche, die in eenen veldtslach de overwinninghe behielden. Zijn lichaem onder de verslaghen lichamen gevonden, is tot Vueren ghevoert ende begraven geweest. Nae zijn doodt heeft Jan de vierde zijn sone, noch maer derthien jaren oudt zijnde, dat Hertoghdom van Brabant aenveert. Ende in het sesthienden jaer nam hy tot eender huysvrouwen Jacobam, dochter van Hertogh Willem van Beyeren, Grave van Hollandt ende Henegouwe, zijn nae maghe. Waer door veel twist tusschen hun beyden oprees, ende oock eenighe oorloghe, ende gheen vriendtschap, maer grooten haet, die heur scheyde. Vrouw Jacoba bleeft in Hollandt tot Schoonhove, ende de Hertoge regeerde binnen Brabandt. De selve Hertogh als een groot liefhebber der vryer konsten ende scientien, heeft binnen der stadt van Leuven ghefondeert een Vniversiteyt, al waer hy gheleerde mannen van alle landen ontboden heeft. Maer in de twaelfste jaer zijnder regeringhe, 24 jaren oudt wesende, in't jaer 1426 overleden is, sonder wettige kinderen achter te laten: soo dat zijn broeder Philips hem succedeerde, wien de dochter des Conincks Lodewijcks van Sicilien Jolenta, toegheseyt was. Maer al eer de Bruyt overkomen konde, de Hertogh tot Leuven ghestorven is, gheregeert hebbende drie jaren ende drie maenden. Soo dat de Hertoghdom by erffenisse ghekomen is op Philips de tweede van desen name, Hertogh Jans sone van Borgondien, midts dat de selve Hertogh Jan zynen jongsten broeder Anthonis dat Hertoghdom van Brabandt hadde overghelaten, op alsulcke conditien, dat soo wanneer hy oft zijn kinderen quamen te sterven sonder wettich hoyr achter te laten, in dien ghevalle het Hertoghdom als dan weder keeren soude op zijn gheslachte ende naekomelinghen. Aldus Philips nu Hertoghe gheworden, een wel bemindt man was: ende by zijn derde huysvrouwe Isabella des Conincks van Portugaels dochter, onder ander kinderen die jong storven, verleende hem Godt tot erfghenaem eenen soon, ghenaemt Carel. Dese was zijns vaders (die in't jaer 1467 overleedt tot Brugghe in het 37 jaer zyner regeringhe) successeur, ende werdt ghenoemt Carel de Onvertsaechde. Dese is seer victorieux gheweest teghen den Coninck van Vranckrijck, dien hy eenen grooten veldtslach af wan: waer door restitutie gedaen werde by den Coninc van alle de landen, die hy lange met gewelt van't huys van Borgondien beseten hadde. Die van Luyck was hy tot een plaghe ende bederf, welckers stadt hy ruineerde. Door zijn beneerstighen gheraeckte de Hertoghe van Gheldre uyt de ghevanckenisse, soo hier naer breeder verhaelt sal werden. Ter begheerten van den Bisschop van Ceulen hy Nuys belegerde, ende versloegh het Leger des Keysers, tot der stadts ontset nederghekomen. Maer in het lest werde vrede door tusschen spreecken des Paus Legaet ghemaeckt, ende de belegheringhe branck op. Doen is Carel ghetrocken teghen Lodewijck den Coninck van Vranckrijck, die hem in Picardyen ende Artoys

steden inghenomen ende ghedestrueert hadde. Hy is met eenen grooten hoop volcks na Lorreynen ghetrocken, alwaer hy metten eersten aenstoot sommighe steden in ghenomen heeft, den Hertoghe Renatum verjaecht, daer nae veel steden ende dorpen, ende oock Nancy inghekreghen. Ende nu gheheel Lorreynen t'onder gebracht hebbende, soo heeft hy teghen de Switsers willen oorlogen, die hy vrede versoeckende niet hooren en wilde: soo dat zy ghedwongen waren haer te defenderen: veel volcks te velde brenghende, om den Hertoghe te slaen. Dese werden meester van't veldt, den Hertoghe uyt het veldt slaende. Waer door hy verbittert, versch volck vergadert hebbende, is anderwerf nae de Switsers ghetrocken, teghen de welcke hy dit ongheluck ghekreghen hadde, maer nae veel vechtens soo kreghen de Switsers daer weder de overwinninge, 16 000 van des Hertoghen volck doodt blyvende. De Hertoghe hier door seer mistroostich zijnde, is nochtans met eenen nieuwen Legher uyt Brabndt nae Lorreynen getrocken, en heeft Nancy, dat zijn volck Renato overgegeven hadden, weder van nieus beleghert. Alwaer hem de Hertogh van Lorreynen in't veldt quam slach leveren, in't jaer 1476. De Bourgoe*n*sche knechten bevreest op de vlucht gheraeckten, ende haren Hertogh Carel driewerf gewont onder den dooden verlieten, waer onder hy gevonden tot Nancy werde begraven. Hy liet tot erfgenaem een eenighe dochter Mariam, de welcke teghen het welbehaghen des Conincks van Vranrijck troude Maximiliaen des Keysers soon, in't jaer 1479: waer door veel roere ende oorloghe ontstaen is, tot groote kosten des landts, ende vele oproer onder de Ghemeente. Maria overleden zijnde, eenighe steden rebelleerden tegen Maximiliaen: ende de vrede ghemaeckt zijnde naer Duytslandt vertrocken is, eenighe momboirs over de kinderen van Vrou Marie gestelt zijnde. Maer naer eenighe jaren weder keerende, werdt Philips in zijns vaders teghenwoordicheydt t'zynen sesthien jaren met grooter feesten ende vrolijckheydt Hertogh van Brabant ghehult, in't jaer 1494. Dese nam ten houwelijcke de dochter Ferdina*n*di ende Elizabeths der Coninghen van Spangien: alwaer hy ghekomen zijnde Prince van Castilien ghemaeckt werdt. Maer de Prince in zyne erflanden weder ghekomen zijnde, heeft die wijsselijck gheregeert: ende in het twaelfste jaer zyner regeringhe, in't jaer 1506, is weder ter Zee vertrocke*n* na Spangien, alwaer hy oudt 28 jaren op den 26 Septembris overleden is. Zijn suster Margriete regeerde de Nederlande*n* uyt den name des onmondigen weeskindts, by des Conincx dochter Joanna gheteelt, Carel ghenoemt: die tot zyne jaren ghekomen zijnde Roomsch Keyser verkoren werde, ende in het jaer 1515 tot Coninck in Spangien ghehult, des Conincks van Portugael dochter ten houwelijcke nemende, by de welcke hy Philips de tweede Coninc va*n* Spangien ende Hertogh van Brabandt geteelt heeft: op wien hy in't jaer 1549 de regeringhe zyner Erfnederlanden resigneerde, ende is in't jaer 1558 overleden, 58 jaren oudt zijnde. Philippus zijn sone hem gesuccedeert is van deser werelt gepasseert den derthiende*n* Septe*m*bris 1598,

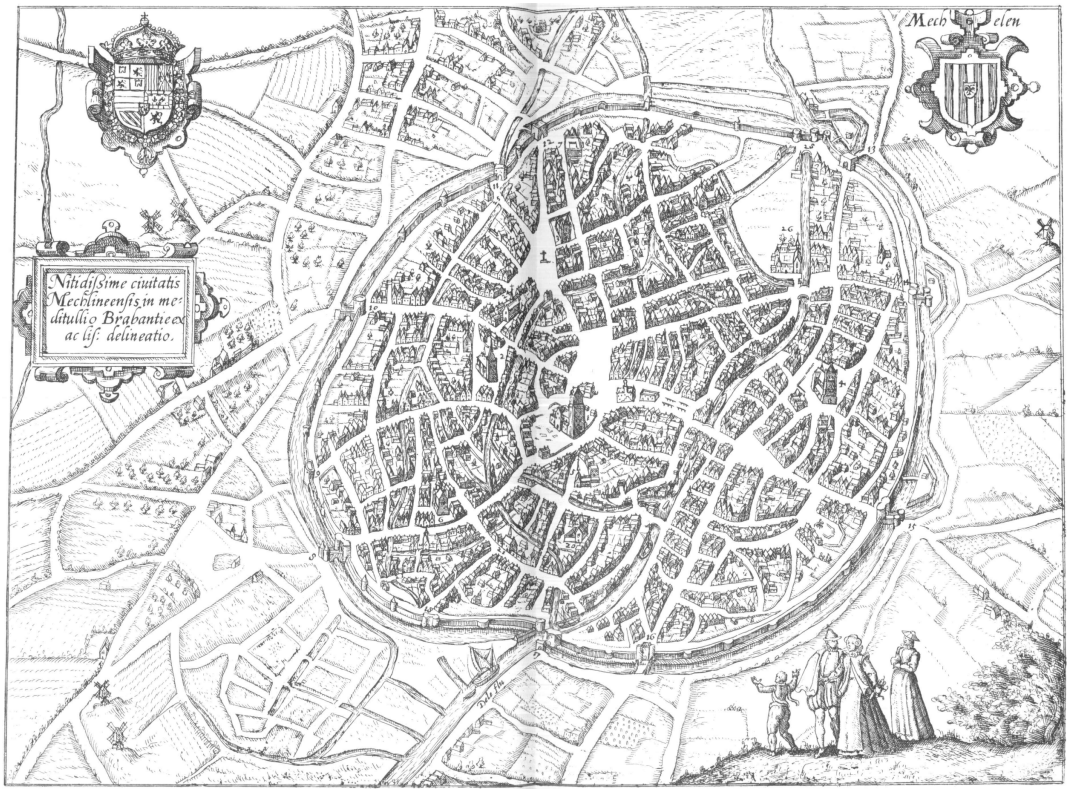

Niti diβime ciuitatis Mechline ensis in meditullio Brabantie ex ac lis: delineatio.
Mechelen

in het 49 jaer zijns Rijcks van Spangien, oudt zijnde ontrent 71 jaren. Voor zijn doodt heeft hy zijn eenighe dochter den Eertshertoghe Alberto ten houwelijcke ghegheven, ende tot een houwelijcksche ghifte dat Hertoghdom van Brabandt met d'andere Nederlandtsche Provincien, ende dat Hertoghdom van Borgondien.]

Hier mede zy ghenoech ghesproocken van Brabandt, en*de* van alle zynen aenhanck: ende al zijn wy midts breedt verhael te lange daer in ghebleven, soo sal ons de weerdicheyt ende ghestaltenisse des landts deshalven lichtelijck ontschuldighen. Voorts sal de Leser gewaerschouwet wesen, dat ick niet alleenlijck in de beschryvinghe van Brabant, maer oock van alle d'andere landtschappen des Nederlants, door den raedt van sommighe myne wyse en*de* verstandighe vrienden, achterghelaten hebbe breeder verhael ende vermaen te maken van besondere Heeren ende Heerlijckheden des landts: meestendeels overmidts twee oorsaken: ten eersten om dat veel huysen ende gheslachten verandert, ende in heur stede en*de* staet andere ghestelt zijn: soo dat sommighe door armoede oft ander ongheluck heur Heerlijckheden hebben verkocht, verandert, verlaten oft verset, ende hopen die moghelijck t'eenighen tydt wederom te krygen: waer af sommighe hen mochten beklaghen dat zy hier in de penne gebleven zijn: ende d'ander hen onder malkanderen en*de* oock teghen my belghen en*de* stooren, siende andere in heure plaetse ghestelt. De tweede oorsaecke is wel soo treffelijck als d'eerste: te weten, om dat Anthonis Olivier een deuchdelijck, gheleert en*de* neertich man voorghenomen heeft besonderlijck in't breedt te beschryven de oorspronghen, voorderinghen ende voortganghen, niet alleenlijck van de huysen der Heeren van desen lande, maer oock van gantsch Vranckrijck: welck voorwaer een weerdich ende arbeydtsaem werckstuck is, waer uyt besonderlijck gesien sal worden den overgrooten Edeldom, ende treffelijcke deuchden van ontallijcke veel vrome Mannen deser Nederlanden. Maer eer wy uyt de Brabandtsche palen ende gebuerten scheyden, sullen de groote Heerlijckheydt van Mechelen beschryven.

Beschryvinghe der Heerlijckheydt van Mechelen.

*A*Engaende het fondament van den oorspronc van Mechelen, en vinde ick gheen vaste noch seker bescheet, noch in de oude noch in de jonghe Historyen, hoe wel datter fabelen ghenoech af zijn: ende en weet niet dat dese stadt oyt anderen naem heeft ghehadt, dan desen.

Byv. [Abrahamus Ortelius verhaelt in zijn Itinerario, dat by de Cappelle van Sint Remboldt eenighe huysen gestaen hebben, ten midden weghe tusschen Antwerpen ende Bruyssel, alwaer de reysende man uytspande, by eenen Weert Michiel ghenaemt, in Brabandts Machiel: ende dese Weert vermaert zijnde, de vlecke ten leste des Weerts naem behouden heeft.]

Nochtans ist een overoude stadt, ende een van de voornaemste des landts: seer wel gheleghen van weghen des lochts ende alle andere menschelijcke gerieffelijckheden. Midden [+] daer door loopt de riviere Dele, seer groot van sich selven, ende oock van den Zeevloedt, die tot hier komt, jae wel een myle voorder: soo dat zy haer deylt in veel arme*n* oft vlieten, met oneyndelijcke veel brugghen de gantsche stadt door, daer binnen maeckende verscheyden Eylandekens, ende afscheydinghen van kercken ende huysen, seer gherieffelijck ende lustich: soo datter somtijdts gheschil is, oft de vloedt met dus veel vlieten ende verscheyden loopen

[+]De riviere Dele loopt door vlieten in Mechelen

gheschickt is geweest na de stadt: oft dat de stadt van't beginsel af ghestelt ende ghebouwt is na de gheleghentheydt des watervloedts. Eyndelijck wordt men wel merckelijck ghewaer dat de aerdighe ende gheestelijcke [+] verstanden der menschen met konste en*de* wonderlijck bouwerck, by nae de natuere te boven gaende, hen aldus uytnementlick hebben gherieft. Dese stadt is bykants ghelegen in het hert van Brabandt, tusschen Leuven, Bruyssel ende Antwerpe*n*, bykants even verre van elcken, als eenen driehoeck, vier mylen wijdt. Maer het is een Heerlijckheydt ende [+] landt op sich selven: soo dat veel vrouwe*n* ontrent heuren tijdt van baren uyt Mechelen vertrecken, en*de* gaen voorts in Brabandt heur kinderbedde houde*n*, om dat heur kinderen de [+] schoone privilegien van Brabant soude*n* moghen ghenieten. Mechelen is een lustighe ende oock een stercke stadt, besonderlick om dat zy haer meestendeels kan bewateren. Heeft seven Prochien met heerlijcke ende costelijcke kercken: ende de Opperkercke oft Domkercke [+] wordt geheeten Sint Rombouts, ende is een uytnemende schoon ghebouw, met eenen wonderlijcken ende seer hooghen toren, (hoe wel niet al volmaeckt) soo dat men van daer kan sien ende schouwen veel omliggende steden ende landen. Oock zijn hier veel Conventen [+] ende Cloosters bycants van alle ordenen: ghelijck het Minnebroeders klooster, welck overmidts de bouwinghe ende het groot be-

[+]Cracht der konste ende handt des menschen.

[+]Mechelen is eene*n* staet by sich selve*n* van Brabandt.

[+]De vrouwe*n* va*n* Mechelen gaen geligghen in Brabandt, ende waerom.

[+]Domkercke va*n* Mechelen.

[+]Conventen va*n* Mechelen.

grijp ghehouden wordt voor het schoonste en*de* volmaecktste van alle dese landen: Diesghelijck oock hier is Sinte Claren klooster soo groot ende schoon als eenich ander van de selve + orden. Daer en boven is hier het Convent van Pitsenborg, welck is van de edel ordene der Duytscher Heeren ende Ridderen, waer af wy de beschryvinghe hier voor gestelt hebben. Te Mechelen zijn veel schoon paleysen ende besondere huysingen met groote hoven. + In't jaer 1546 is hier een groot ongheluck toegekomen, waer door een deel van der stadt doen ter tijdt seer gheschendt ende bedorven werdt: maer is nu teghenwoordichlijck wederom gantschelijck opgemaeckt, ende te veel plaetsen verbetert. Dit ongheluck gheschiede den sevensten dagh Augusti. Met een groot onweder quam eenen blixem gevallen uyt de locht, ende sloech in eenen toren by de Sandtpoorte, daer meer dan twee duysendt tonnen buspoeders in waren, door welcke kracht de mueren tot op den grondt afgheworpen werden, soo datter noch overblijfsel, noch teecken en werdt ghesien, als oft daer noyt toren oft ander ghebouw ghestaen en hadde. Jae dat meer is, de breede ende diepe gracht van der stadt, meer dan ses hondert schreden lanck, werdt van hitten soo drooge, datse de visschen heet ende gebraden t'allen zyden daer ontrent uytwierp seer wijdt ende verre. Met welcken slach oock de stadtmueren, de gantsche voorstadt, ende oneyndelijcke veel andere omstae*n*de huysen alsoo afgheworpen ende vernielt zijn, datter in meer dan drie hondert schreden daer ontrent niet en bleef staende. Hiermede en heeft het noch geen eynde genomen: want de steenen oock die geweldichlijck in de locht vloghen, deden als met een geweldich onweder soo groote verderffenisse ende schade in de stadt, dattet onghelooffelijck ware voor den ghenen die't niet ghesien en heeft. Terstondt nae dit ongheluck ben ick te Mechelen gheweest, ende hebbe daer sulcke verwoestinghe ende nieuwicheydt ghesien, dat ick van wonder verbaest werdt, want t'elcker schrede werden my veel dinghen ghewesen, van dit tempeest alsoo doorslaghen, dattet onmoghelijck scheen te zijn. Men seyde voor seecker datter meer dan twee hondert menschen doodt ghebleven, ende meer dan ses hondert ghequetst waren. De gheweldighe slach ende het gheluyt was soo groot, dat men het tot Antwerpen ende Bruyssel hoorde ende ghevoelde als een aerdtbevinghe: ende die van Mechelen meynden een lange wyle tijdts dat den jongsten dagh daer was, ende dat de wereldt verginck. Onder ander werdt daer een man gevonden half begraven in eenen vervallen kelder, daer hy drie daghen in was geweest sonder eten oft drincken, de welcke het volck siende, haestelijck vraechde met groote verbaestheydt, oft den Hemel ghevallen was. In dese + stadt zijn seventhien ambachten, die in den Raedt komen alsser yet te beraden is, sonder veel meer andere die onder dese staen: De ses voornaemste zijn naemelijck, Backers, Visschers, Verwers, Huydvetters, Brouwers en*de* Vleeschhouwers: de welcke zijn van sulcke weerde ende achtinghe, dat uyt elcken van desen ambachten een Schepen wordt ghemaeckt: + soo dat de Overste Magistraet ses Schepenen Edelmans, ende ses Ambachtmans heeft. Maer bove*n* alle dese is het voorseyt ambacht van de Huydvetters het grootste + ende treffelijckste, begrypende bykants het vierde deel van't volck der stadt: ende hebben een groote wijdde op heur selven alleen seer gherieffelijck met veel water vlieten, huysen, grachten ende gereedtschappen, daer toe oock alle noodtlijcke dinghen tot allerley arbeydt ende bereydtsel: hebben daer en boven groote privilegien ende vryheden, soo dat zy moghen alle wildt ghedierte jaghen, als Heeren ende Edellieden. Onder andere worden

+COmmanderye der Duytscher Ridderen uyt Mechelen.

+Groot ongeluck ghebeurt te Mechelen, in het jaer 1546.

+Hoe veel ambachten te Mechelen.

+Hoe de Schepenen te Mechelen ghedeylt zijn.

+Groot getal Huydvetters te Mechelen.

te Mechelen veel wollen laeckenen gemaeckt, de beste ende fijnste van dese gantsche landen: jae voortijdts maeckte men die hier met sulcke menichte, dat soo binnen als buyten de + stadt meer dan drie duysendt ende twee hondert winckels waren van weveryen, volleryen, en*de* wollewerck: waer door dit ambacht soo hooveerdich ende moedtwillich wert, dat + het de wapen teghen de stadt aen nam: ende aen't slaen comende, werdt overwonnen ende verloos veel van zijn volck: waer door heuren hooghmoet vernedert werdt, ende verloren veel pivilegien, vrydommen ende weerdicheden. Van desen tijdt af is dit ambacht altijdt vermindert van volcke ende van weerde: wordt niet te min nu tegenwoordichlijck noch het groot en*de* voornaemste ambacht gheheeten. Oock worden hier veel goede en*de* uytnemende linnen laeckenen ghemaeckt: ende allerley seer schoone verweryen. In dese stadt worden veel groote stucken ende bussen ghegoten van klockspyse, soo behendichlijck ende uytnementlijck als erghens elders ter wereldt. Voorts oock klocken ende ander wonderlijck werck van metael: Daer en boven schepen van alle maecsel ende vracht. Te Mechelen wordt des Landtvorsten groot geschut ende munitie bewaert in een seer groot + ende wijdt Tuychhuys daer toe ghemaeckt, ghenoemt het Munitiehuys: daer siet men soo groote menichte van geschut ende bussen van allerley grootte van coper, klockspyse ende yser, ende soo veel andere krijchsrusting, schepen, ponten, waghenen, ende munitien, dattet wonder is, daer ooc veel volcx te wercke inghestelt wordt: ende dit Tuychhuys heeft nu ter tijt te bewaren ende te bewinden Remigius van Halut, een seer eerlijck en*de* wel gheacht man. Wt deser stadt van Mechelen zijn geboortich geweest de vernaemde Schryvers Joannes Gocchus ende Joannes de Arundine: diesghelijck oock Nicasius van Woerde, de welcke drie jaren oudt wesende + blindt werdt, heeft niet te min sulcken voortganck ghehadt in geleertheydt (ghelijck Trithemius vertelt) dat hy Doctoor in beyde Rechten is gheworden, ende heeft in de Hooghe Scholen van Leuven ende van Ceulen openbaerlijck Lessen ghedaen: heeft ooc sommighe wercken gheschreven, die noch op den

+Groot getal van Lakemakers te Mechelen.

+Revolte der Lakemaeckers ende hare nederlaghe te Mechelen.

+Munitiehuys te Mechelen.

+Eenen blinden te Mechelen van groote gheleertheydt.

dagh van heden ghedruckt worden ghevonden: ende is deshalven wel te rechte voor een mirakel der natueren ghehouden; hy sterf in het jaer 1492. Oock is ter deser stede gheboren + gheweest Christophorus Longolius, een seer vernaemt man door gantsch Europe, overmidts zyne uytnemende gheleertheydt ende deuchden: ende deshalven in groot wonder ende weerde ghehouden, niet alleenlijck van ghemeyne mannen, maer oock van verscheyden Landtsvorsten, die hem eerlijcke provisie geboden hebben, de welcke hy niet en begeerde aen te nemen, noch en ontfinck oyt yet dan van de Florentynen, den welcken hy een wyle tijdts diende: hy heeft veel schoone wercken + ende is ghestorven te Padue, in't jaer 1522. Erasmus van Rotterdam schrijft in eenen brief aen Damiaen van Goes, dat dese Longolius merckelijck een Hollander is gheweest, geboren van Schoonhoven: nochtans schrijft Longolius selve wel opentlijck + in een oratie ghedruct met zyne andere wercken, ende den Rade van Mechelen toegheeyghent, dat Mechelen zijn eygen Vaderlandt is: deshalven hy selve meer te ghelooven is dan andere: besonderlijck midts datmen dicwils siet hoe krachtich de eygensinnelijckheden ende menschelijcke beweginghen oock in treffelijcke mannen ghevonden worden. Nu teghenwoordichlijck heeft Mechelen onder andere vermaerde geleerde mannen Rembert + Dodoneus, een treffelijck Medecijnmeester ende groot Mathematicien, de welcke veel wercken gheleerdelijck ende verstandichlijck gheschreven heeft. En*de* Philibert van Bruyssel, Rodolfs des seer eerweerdighen Ridders sone, verciert met veel weerdicheden, ende eeren tytelen, ende deuchden, waer van zijn sone niet min erfghenaem is als van zyne goeden ende staten: want hy is Heer van Grankeng ende van Heysbroeck, Raedtsheere van State, ende vanden Secreten Raedt, Ridder ende gheleert Edelman, en*de* groot Orateur. Voorts oock Jacob Wastel, Raedtsheer van de*n* grooten Koninclijcken Raedt van Mechelen, een seer gheleert ende weerdich man. Ende noch veel meer andere verscheyden geleerde, deuchdelijcke ende gheestighe mannen, die wy hier om der kortheydt wille niet en noemen. In de stadt van Mechele*n* is wel soo veel Edeldoms als in eenige stadt der gantscher Provincien. + De Mechelaers zijn gemeynlijck seer beleeft ende vriendthout, ende hebben dit van't Hof ghehouden, welck daer langhen tijdt is gheweest; jae hebben behalven heuren eyghen aert, een sekere lieffelijckheydt ende hoffelijcke ghesedicheyt: oock zijn de vrouwen wonderlijck schoon en*de* eerlijck. In dese stadt zijn + opghevoedt in heur kindtsche jonckheyt Koninck Philips van Spangien, ende daer nae zijn sone Karel, naemaels Keyser: want het Hof was doen meestentijdts te Mechelen. Naemaels heeft Keyser Karel dese stadt ghegheven Vrouw Margrieten zyner Moeyen, Regente der Nederlanden, heur leven lanck te besitten: de welcke stedevast hier woonende, is eyndelijck in't jaer 1530 hier ghestorven. Mechelen heeft onder veel andere, twee seer schoone privilegien van heuren Landtvorst: + D'een is, dat alle de borghers vry zijn dese gantsche landen door van alle tollen die herwaerts ende derwaerts ghegeven worden van koopmanschappen ende andere goeden. D'ander is, dat heur roerlijcke goede*n* soo wel in Brabandt als elders in Nederlandt zijnde, los ende vry zijn van beden ende schattingen, die andere persoonen den Landtvorst moeten gheven van heur goeden. Welcke privilegien zy ghekreghen hebben van den lesten Hertoghe Karel van Charolois, de leste Hertoghe van Borgondien, ende Heer van dese landen, overmidts den ghetrouwen dienst hem persoonlijck bewesen in de oorloghe met

+Van waer Christophorus Longolius gheboren.

+Christophorus Longolius sterft te Padue 1522.

+Longolius selve seght dat hy van Mechelen is.

+Rembert Dodoneus.

+Hoedanich de inwoonders van Mechelen zijn.

+Princen die te Mechele*n* opghevoet zijn gheweest.

+Privilegien van die van Mechelen.

groote [+] vromicheydt ende wijdheyt: deshalven hy de Mechelaers seer beminde ende betroude. De staet van dese Heerlijckheydt is ghestelt in twee Leden, in de Magistraet ende het Ghemeyn.

[+]Karel de leste Hertogh va*n* Borgondien bemindede Mechelaers.

Byv. [De stadt van Mechele*n* de smerten der oorloghe, staende dese troublen, wel beproeft heeft. Als de Prince van Orangien, die de stadt inghenomen hadde (by Duysburch over den Rijn gekomen zijnde, ende Leuven by appointement ghekreghen hebbende) om zijn broeder Graef Lodewijck van den Hertogh van Alva binnen Berghen belegert, ontset te doen, weder uyt de stadt vertrocken was: soo heeft de Hertoghe [+] van Alva de stadt van Berghen in Henegouwe inghekreghen hebbende, zijn volck naer Mechelen ghesonden, om dat te straffen: ende niet teghenstaende dat de Gheestelijcke persoonen hem met vliegende vanen ontfangen hebben, met hen oock de Bisschop van Ypren, ende oock eenighe van de principaelste borghers: is dese stadt den tweede*n* Octobris 1572 subytelijcken van alle kanten van het krijchsvolck overvallen, die de selve soo jammerlijck geplondert hebben, dat niet vele desghelijcken gesien en is gheweest: want zy niet alleen gout, silver, gelt, kleederen ende juweelen buyt maeckten, maer oock tafelen, bancken, stoelen ende andere catteylen. Somma alle uyterste moetwillicheydt van rooven, moorden, vrouwenkrachten werter ghetoont, sonder eenich aensien van persoonen. In't jaer 1579 van weghen der Staten de Heer van Bours binnen Mechelen Gouverneur wesende, [+] die den Malcontenten favoriseerde, de stadt van Mechelen van de Staten af gevallen is, ende met den Prince van Parma vereenicht: waer door die van de Religie daer uyt vertrocken. Maer in't jaer 1580 hebben Olivier van den Tempele den Gouverneur van Bruyssel, [+] ende de Coronel Jan Norrits eenen aenslach op Mechelen ghehadt, die haer wel geluckt is, den 9 Aprilis: niet teghenstaende den wederstandt die zy daer vonden van de Borghers ende een deel Monicken. Soo haest de stadt was vermeestert, begost men te plonderen, hoe wel metten Enghelschen die't meeste ghetal waren te vooren ghehandelt was, ende de plonderinghe voor ettelijcke maenden solts afghekocht. De stadt is met garnisoen beset geweest, ende daer werdt Gouverneur binnen gestelt de Heer van Famars. Maer overmits het belech van Antwerpen by den Prince van Parma, soo is oock Mechelen mede weder vervallen in honghers noot, weynich toevoerts hebbende: hoe wel zy noch open vaert een wyle tijdts behielden tusschen Antwerpen, soo lange Parma Antwerpen van verre belegherde. Maer naerder gekomen,

[+]Mechelen overvallen en*de* gheplondert vanden Alva.

[+]Mechelen valt de*n* Staten af.

[+]Mechelen van de Enghelsche ende andere ingenomen en*de* jammerlijck geplondert.

zijnde, ende veel omligghende schanssen inghenomen hebbende: oock mede overweldicht het oorlochschip tot bevrydinghe van de vaert op den stroom ligghende, waer door oock in zijn handen vervielen de proviandeschepe*n* van Antwerpen op Mechelen gesonden: soo dat die van Mechelen niet en ontbrack dan alle dinghen: soo hebben zy raedtsaem ghevonden Ghecommitteerde uyt te stieren in't Leger by den Marquis van Renti, om te concipieren artijckelen, waer op de stadt overkomen soude onder't ghebiedt van Parma: 'twelck wel haest by Parma selfs bevesticht ende onderteecke*n*t werde op den + 13 Julij 1585: ende alsoo werdt hem de stadt overghelevert. Mechelen heeft schoone privilegien ende achtervolgende dien, soo quamen zy in't jaer 1561 binnen Antwerpen, met haer gheweer ende sweerdt op heur zyde, in den Landtprijs ende groote feest der Rethorijcken, contrarie d'oude ghewoonte in ghelijcke feeste. Tot Mechelen voortijdts veel liefhebbers der schilderyekonst gheweest zijn, soo dat op een tijt aldaer 150 winckels van schilderye ghevonden zijn gheweest. Dese stadt plach oock mede in heur wapen, gelijck die van Ghent, een Maecht te voeren, ende steenen pinnen op haer mueren te hebben, tot een teecken dat zy noyt overwonnen was.]

+Mechelen aende*n* Prince van Parma overgelevert.

+ In dese edele stadt sit den grooten Vorstelijcken Raedt, inghestelt door den voorseyden Hertogh Karel van Borgondien, in het jaer + 1473 van vijfendertich persoonen, hem mede rekenende voor een, zynen Cancelier oock voor een ander hooft des Raedts, twee Presidenten, vier Ridders, ses Requestmeesters, acht gheestelijcke Raedtsheeren, ende twaelf wereldtlijcke Doctoren en*de* Licentiaten: welcken Raedt het Hof ende des Landtsvorsten persoon volghde, ende in zijn afwesen was de Cancelier zijn Stadthouder: tot welcken Magistraet het meeste deel deser Nederlanden + appelleerde. Maer soo namaels Koninck Philips door het middel van Joanna zijn huysvrouwe gekomen zijnde tot de erffelijckheydt van't Koninckrijck van Spangien ende van veel andere Provincien, over de Zee moeste trecken, heeft eyndelijck in dese stadt als de bequaemste voor alle de landen, den selven Raedt inghestelt ende bevesticht in't jaer 1503, maer de ordene, het ghetal ende d'authoriteyt + des Raedts ende der Raedtsheeren wat verandert. Welck nu heeft eenen President, sesthien Raedtsheeren, twee Greffieren, acht Secretarissen, ende andere mindere Officiers. Tot desen grooten Raedt behooren + de appellatien van de gantsche Heerlijckheyt van Mechelen, van heel Vlaenderen, van Artoys, van Hollant, van Middelborg in Zeelandt, van Namen, van Lutsemborg, van Valencijn, ende van andere kleyne steden geleghen op de frontieren van Vlaenderen ende Henegouwe, gheheeten de Twiststeden: aenghesien tusschen de Vlaminghen ende de Henegouwiers twist ende gheschil is om de jurisdictie oft landtghebiedt. Oock hebben de Westvriesen ende de Heerlijckheydt van Vtrecht onlangs den voorseyden grooten Raet voor overste gekent in borgherlijcke saecken: maer by maniere van revisie van heur sententien met de selve schriftueren ende acten daer eerst met gheprocedeert is. Daer en boven comen de saecken der Ridders van't gulden + Vlies ter eerster instantien te rechte voor desen Raedt. In welcken grooten Raedt de vonnissen definitif en*de* sonder appellatie worden ghewesen in civile ende in criminele saecken: behoude*n* alleenlijck de revisie, in der manieren ende formen hier voor in de ghemeyne beschryvinghe bewesen. In desen hooghen Raedt is het ghebruyck tot gerieffelijckheyt

+Grooten Raedt van Mechelen.

+Ghetal der Richters va*n* den grooten Raedt van Mechelen.

+Den groote*n* Raedt vast ghestelt te Mechelen in't jaer 1503.

+Het ghetal der Raedtsheeren vermindert.

+Landen resorterende onder den groote*n* Raet van Mechelen.

+De Ridders van't gulde*n* Vlies niet gheoordeelt dan doorde*n* grooten Raedt.

+ der uytlanders ende vreemdelinghen, te dingen ende de schriftueren te maecken in Fransoysche sprake, als gemeynder dan de Vlaemsche oft Nederduytsche, welck sonder twyfel een weerdighe ende loffelijcke ordinantie ende bescheedinghe is. Nu teghenwoordichlijck is hier Predident Meester Jan van Berge Ridder ende Heer van Waterdijck: en*de* de Raetsheeren zijn (op dat ick het selve voordeel van weerdicheydt onderhoude soo ick gebruyckt hebbe inde beschryvinge der Cancelryen van Brabandt) Remigius Drutius Deken van Sint Jacobs te Brugghe. Anthonis Contaut Canonick van onse Vrouwe t'Atrecht, Fransoys Craneveldt, Jan van Masuni, Jan Colin, Jacob Wastel: Antonis de Meulenaer, Jan Auxtruyes: Lieven Everard, Christiaen van Werdt, Karel van Sint Eloy berghe, Joris Rataller, Wilhelm van Pamel, Jan Blasser, Lieven Biese Advocaet fiscael, ende Fransoys Verliesen Procureur generael.

+Men dingt in Fra*n*soys in den grooten Raedt van Mechelen.

Vast aen de stadt ter zyde*n* van Sinte Katherynen poorte nae de bane van Antwerpen is een weerdich ende treffelijck Baghijnhof, ghelijck een casteel rondtom in zijn mueren staende seer wijdt ende breedt. In het selve staet een schoone kercke gewijdt ter eeren van Sint Alexis patroon der selver Orden, met seer veel huyskens ende ander goede wooninghen. In dit Klooster vindtmen doorgaens meer dan duysent vijfhondert, somtijts oock meer den duysent ses hondert Baghijnen al van een professie: de welcke met eerlijcke oeffeninghen ende goede exempelen heur religie ende ceremonien weerdichlijck onderhouden, onder't regiment ende bewindt van vier Bagynen daer toe verkosen. Zy mogen al t'samen daer rondtom gaen om heur dinghen te beschicken: jae hebben de macht uyt te gaen, te handele*n*, ende oock te houwen ende te trouwen nae heur beliefte: soo dat zy, indien heur dit eerste opset berouwt, oft van heur ouders ende vrienden elders bestelt worde*n*, oft om ander oorsaecken, vryelijck sonder eenich achterdencken moghen daer uyt gaen.

Byv. [Dit schoon Bagijnhof, aengesien het te nae de stadt stont, is gantschelijck te gronde afgeworpen, ten tyde van dese inlandtsche oorloghen.]

Mechelen heeft voormaels (achterlatende + den lange verleden tijdt, toebehoort den doorluchtigen huyse van de Bertholds: maer by ghebreke van wettelijcke erfghenamen deses geslachts, soo ist ten lesten nae veel achtervolginghen ende oorloghen gekomen d'een helft aen den Bisschop van Luyck, ende d'ander

+Wie eertijdts over Mechelen ghebiet heeft ghehadt.

aen den Hertogh van Gheldre: de welcke een wyle tijdts dat behoudende, hebben't eyndelijck [+] in't jaer 1333 (alsoo Meyer seydt) verkocht ende overghegheven met alle heur bescheedt, recht ende ghebiedt, Lodewijck van Nevers, Grave van Vlaenderen. Waer door [+] wederom veel twisten ende oorloghen zijn geresen, midts dat de voorseyde Graef Lodewijck dit voor gheen leen bekennen en woude aen den Hertoghe van Brabandt, gelijck het somtijdts van andere Vorsten bekent was gheweest, alsoo men seyde. Ten langhen lesten nae veel twisten ende werringhen, werdt een houwelijck gemaect tusschen Lodewijck van Male, des voorseyden Graven van Vlaenderen oudtste sone, ende Margriete Hertogh Jans des derden van Brabant tweede dochter: ende hoe wel hier door de oorloghen niet terstont op en hielden; nochtans door't middel [+] des voorseyden houwelijcks zijn de Staten van Brabant met de Staten van Vlaenderen, vredelijck t'samen vereenicht: ghelijck wy in de beschryvinghe van Brabant besonderlijck verklaert hebben. Maer naemaels heeft Hertogh Philips de Goedertieren, des voorseyden Karels vader, Mechelen gescheyden, willende dat het gantschelijck een Heerlijckheydt op zy selven soude wesen, ghelijck het noch op den dagh van heden vast blijft, ende heeft merckelijcke ende treffelijcke heerschappye ende ghebiedt.

[+] *Meyerus lib. 12. Annal. Fland.*

[+] Oorloghen om de heerlijckheydt van Mechelen.

[+] Hoe Mechelen ghekomen is aen het huys van Vlaenderen.

[+] *Byv.* [Aengaende der stadt vryheydt ende jurisdictie van Mechelen, de selve en zijn niet voorder streckende dan over de stadt ende vryheydt van Mechelen. Te weten, de voorseyde stadt, met de vijf dorpen, ende hun ghehuchten, als Hever, Muysen, Hombeke, Leest ende Heffene, metten Buytenyen, als Neckerspoel ende Nieulandt, met andere, midtsgaders alle hun toebehoorten, de welcke al staen onder het Schependom van Mechelen. Item het dorp van Heyst, met zijn toebehoorten, staet ooc onder de voorseyde stadt, ende ghebruyckt de kostuymen van Mechelen, ghelijck als binnen der stadt. Maer en staet soo immediatelijck niet onder't voorseyde Schependom, ghemerckt dat het eenen Schout ende seven Schepenen besonder heeft, resorterende by leeringe oft appel onder't voorseyde Schependom van Mechelen. De selve van Heyst contribueren oock mette stadt, in alle hunne beden, blijckende by seker accoort, ende vrywillighe condemnatie, tusschen hun ghepasseert, den 10 Martij 1552, behalven dat zy gheen accyse en betalen. Wy stellen hier merckelijck stadt, vryheydt ende jurisdictie van Mechelen, tot onderscheyt van den lande van Mechelen, dwelck metter voorseyde stadt niet ghemeyns en heeft, want dat wordt van Brabant gehouden, hebbende Offcieren op hem selven. Onder ander eenen Stadthouder vande leene, onder den welcken sorteren dese naevolghende dorpen, als Rymenam ende Boonheyen, Keerberghen, Putte, Wavere, Bersele, Schriecken ende Grootloo, Yetegem, Noordewijck, Duffel ende Walem, Drooghenbosch, Eeckeren, Gheele, Ouwen, Conticke, Waerloo, Reet ende Aertselaer, Ballaer, Schelle ende Niele, ende heeft noch eenen Drossaert ende Rentmeester. Noch zijn in Brabandt vijf ander dorpen gheleghen, maer hoe wel dese onder Brabandt gheleghen zijn, soo komen zy nochtans voor Schepenen van Mechelen, eenighe by hooftadvyse, ende by appellatien, ende alle beyde by appellatien, als te weten, het Bisschoppen Hof des dorps van Doorne by Antwerpen, ende het dorp van Haecht. Wel verstaende dat die optie hebben, oft in de Cancelrye van Brabandt hun appel te verheffen, oft voor Schepenen van Mechelen. D'ander drie dorpen, als Wespelaer, Boortmeerbeke ende Humbeke, komen voor Schepenen van Mechelen, alleenlijck om leeringe oft hooftadvijs, ende hun appellatie verheffen, die alleen in Brabandt. Ende dit al achtervolghende seker

[+] Vryheydt ende jurisdictie van Mechelen.

Concordaet, tusschen die van Brabandt, ende de stadt van Mechelen ghemaect in het jaer 1533 den achtsten Novembris.

Mechelen is in onsen tyden door den Coninc + van Spangien Philips de tweede ghemaeckt een Aertsbisdom, waer van den eersten Aertsbisschop is gheweest D. Antonius Perenotus, Cardinael van Granvelle, een kloeck ende hooghelijck begaeft man. Dese sprack seven verscheyden talen soo perfect, datmen qualijc konde gemercken van waer hy geboren was. Hadde oock een bysonder memorie, want ghelijck Julius Cesar, soo hadde hy vier ofte vijf Schryvers die hy met dictere*n* moede was makende.]

+Mechelen verheven tot een Aertsbisdom.

Heyst het fraey dorp gheleghen twee mylen van Mechelen, onder de Heerlijckheydt + van Mechelen, staet op eenen hoogen berch: hebbende seven ghehuchten, sommighe rontom, sommighe onder aen den berch ligghende, al t'samen den selven dorpe toebehoorende: welck een treffelijcke Heerlijckheyt heeft, met de selve privilegien, ordinantien en*de* ghebruycken als de stadt van Mechelen.

+Heyst ende zyne heerlijckheydt.

Het Graefschap van Hoorne.

+ EEr dat wy voorder varen, wille*n* wy hier oock beschryven het Graefschap van Hoorne: welc een Keyserlijck leen is onder het oudt Graefschap van Loots, gheleghen in't gebiedt van Luyck: maer is nochtans met Brabandt soo seer ghevoeght ende aenhangich, dat ick niet en kan ghelaten het selve hier te beschryven: aenghesien de Heer + van Hoorne, overmits andere Heerlijckheden die hy hier in't landt heeft, Koninck Philips Leenman ende Onderdaen is, ende onder zijn beschermínghe staet. Soo seg ick dan dat Hoorn een casteel is gheleghen een weynich herwaerts de Mase, by Ruermondt, welck casteel een Graefschap is, en*de* heeft onder hem + een fraeye Heerlijckheyt, den naem daer af behoudende. Hier in is gheleghen de stadt van Wiert, met een sterck slot, en*de* is een besonder Heerlijckheydt, daer de Grave zijn woonstede hout, staende van Ruermonde drie mylen: door welcke stadt eenen watervliedt loopt zynen oorspronck niet verre van daer nemende, ende in de Mase vallende boven Hoorne by Neer. Dit Graefschap begrijpt behalve*n* Wesen, ende het voorseyde dorp Neer, andere dorpen ende heerlijckheden, de welcke al t'samen eenen treffelijcken ende heerlijcken staet maken. De Landtsheeren zijn van het doorluch-

+Hoorne een Keyserlijck leen.

+Waer van de Grave van Hoorne Vassal is vanden Koninck van Spangien.

+Beschryvinghe van Hoorne.

tich huys van Mommorancy, gesproten uyt Waer van de Graven van Hoorne ghesproten zijn. Vranckrijck uyt den selven stamme van Anne van Mommorancy, nu teghenwoordichlijck groot Conestabel van Vranckrijck, een man van grooter deucht, staet ende weerden: gelijck nu ter tijt oock is Graef Philips van Hoorn, een weerdich ende vroom Landtsheere: + ende is deshalven Ridder van d'orden des gulden Vlies ende Admirael van de Zee, ende Capiteyn van de garde van des Koninckx Arciers, midts desen oock machtich van rijcdom ende inkomende goeden. Nu willen wy onse beschryvinghe volghen op de rechte zyde Oostwaerts, ende komen in Gelderlandt: ende van daer streckende Noordtwaerts sullen Westwaerts afkomen: voorts alsoo door het Zuyden gaende wederom keeren in Brabandt, van handt te handt de landen beschryvende soo wy die onder weghen vinden sullen.

+Staten van den overleden Grave van Hoorne.

Beschryvinghe van Gelderlandt.

+ Ghelder, soo Munsterus schrijft (die dat va*n* Marliano genomen heeft) is het landt dat ter tijt van Julius Cesar bewoont hebben de *Menapij* hoe + wel d'andere schryve*n* de *Sicambri.* Maer de forme deses landts is soo verre uytloopende ende wijt verscheyden van den Rijn, die't midden met zyne twee hoecken scheyt ende deylt, dat de Schryvers somtijdts met malkanderen niet wel over een en + Niet te min my dunckt dat de selve Cesar op veel plaetsen besonder in de*n* vierden boeck klaerlijck ghenoech schrijft, dat de *Menapi* haer wooninghe gehouden hebben herwaerts de*n* Rijn, ende op d'ander zyde alleenlijck beseten het landt aen den waterkant: voorts het ander deel des Hertoghsdoms van Gheldre hebben meestendeels bewoont de *Sicambri,* ende de *Batavi* oock eenich deel.

+*Munster. Cosinograp lib. 3. c. 104.*

+Gelder zijn *Sicambri* ende *Menapij.*

+*Caes. lib. 4. de bello Gallico.*

Byv. [De Sicambren ghebueren der Vsipeten, ontsien by den Romeynen, uyt dien onder andere dat vijf hondert der selve vijf duysent Ruyteren der Romeynen op de vlucht gheholpen hadden, over de tseventich verslaghen hebbende. By Gheldre Cesar over den Rijn een brugghe sloech doen hy heur wilde bestryden, soo Julius Florus schrijft.]

+ Sonder twyfel ter tijdt van Cesar hebben de *Sicambri* gantschelijck ghewoont over gene zyde des Rijns: maer soo zy dicwils overwonnen en*de* verstroyt waren van de Romeynen, + heeft Octavianus Augustus tot zijns selfs versekeringhe ende bevrydinghe (gelijck Strabo, Suetonius ende meer andere schryven) een groot deel van dien met ander volck doen overtrecken op dese zyde van den Rijn. Waer uyt sekerlijck blijckt, dat van dien tijt af dit volck zijn wooninghe over dese en*de* over ghene zyde des Rijns heeft ghehouden wijdt ende breedt met een groote heerschappye, ende zijn de selve, die nu worden Gheldersche ghenoemt: + ende op dese meyninge schrijft de wel gheleerde Franciscus Irenicus aldus: „ Om de gantsche saecke met korte woorden te begrype*n*, de Keyser Augustus heeft de Rheten, Beyeren, Hesseners, Dalmaten, Saxen ende Sicambren verwonnen, ende overghesonden in *Gall[ia]* te woonen. En Marlianus de seer gheschickte bedieder ende uytlegger van Cesar + ende Tacitus, seyt oock zijn meyninghe hier af met dese woorden: De Sicambren, welck hedensdaeghs Geldersche zijn, liggende aen den t'samenvloet der Masen ende des Rijns, komen oock tot aen de groote wilde Zee. Ende noch op een ander plaetse: De Sicambren een Duytsch volck, eertijts

+*Strab. lib. 4. Geograph.*

+*Sueton in vita Augusti cap. 22.*

+*Irenicus lib. 1. de Germ. cap. 26.*

+*Marlianus in Aunotatio. in Commentar. Cae*

gantschelijck over den Rijn woonachtich, nae by de Ceulenaers, bewoonden doen ter tijdt bosschen ende wildernissen: nu besitten de Sicambren (die wy Geldersche noemen) steden, wijcken ende ackerlanden tusschen de Mase ende de*n* Rijn, waer af het meeste deel het Bisdom van Luyck is.,, De Poete Sidonius betoont ooc, met de voorseyde Schryvers overeenkomende, waer de Sicambren ghewoont hebben, nae inhoudt van dese veersen:

Sic ripae duplicis tumore fracto

Detonsus Vahalim bibat, Sicamber.

Een wyle tijdts daer nae, den naem vande Menapien ende Sicambren latende, heeft dit landt den naem Gelder aenghenomen, gelijck sommighe segghen, van Gelduba, een stadt daer Cornelius Tacitus eerlijck vermaen af [+] maeckt, ende was gelegen op den Rijn, maer is nu gantschelijck vergheten ende te niete. Munsterus betuycht, dat Winckaerdt van [+] Pont d'eerste Heere en*de* Overhooft des lants, t'samen met zyne*n* broeder Lupold dit casteel hebben ghesticht ghenoemt Ponte Ghelder, welck hedens tijdts de stadt is Ghelder ghenoemt, waer af het gantsch landt den naem heeft ghekreghen. Dit Gelderlandt heeft nu [+] teghenwoordichlijck Noordtwaerts op het hooft Vrieslandt, met de slincke ooghe aenschouwende den boesem oft inham der Zee, ghenoemt de Zuyderzee: Zuydwaerts, eensdeels de Mase, die dat van Brabandt scheyt: eensdeels oock het landt van Gulick: Oostwaerts eensdeels den Rijn, eensdeels het Hertoghdom van Cleve, welck dese Provincie [+] oock in twee landen scheydt, maer onghelijckelijck: Westwaerts recht uyt Hollandt met het landt van Vtrecht. Dit landt is pleyn ende effen, heeft luttel bergen, maer verschey-

[+]*Cornelius Tacitus lib. 20. Annal.*

[+]Munsterus Cos no. lib. 3. cap. 204.

[+]Ghelegentheydt van Ghelderlandt.

[+]Gelderland in tween gedeelt door den Rijn.

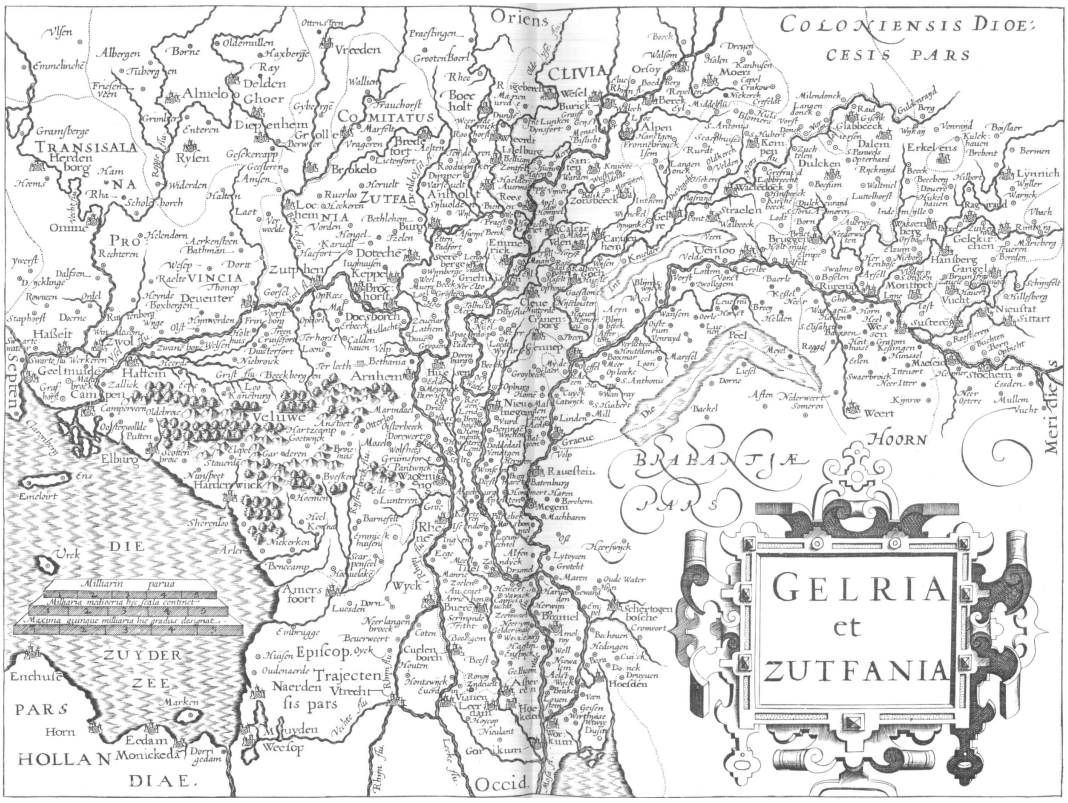

GELRIA et ZUTFANIA

NOVIMAGIVM, *sine NOVIOMAGVM vulgo Nijmmegen inclijta quondam Francoru*m *Regia vrbs Gelriae prima.*

den schoone ende profytelijcke bosschen, onder welcke is Echterwaldt hier voor in de ghemeyne beschryvinghe verhaelt. De gantsche + landouwe is meestendeels seer vruchtbaer tot alle landtwinninghe, besonder tot graen, oock tot voedinghe der beesten, die hier met groote menichten zijn, soo datse tot uyt Denemarck ghesonden worden om vet te maken. De schoonste ende beste weyden zijn by den Rijn, Wale ende Mase. Gelderlant begrijpt mede het Graefschap van Zutphen, ende andere Staten ende Heerschappyen. Het heeft + tweeentwintich besloten of bemuerde steden, te weten, Nimmeghen, Ruermondt, Zutphen, Aernem, als voornaemste Hooftsteden, die de vier quartieren des landts maken, ende zijn gheleghen, gelijck op zijn plaetse sal verklaert worden, op vier verscheyde*n* watervloeden, ende onder vier verscheyde*n* Bisdommen: + Voorts heeft het Hattem, Elborch, Harderwijck, Wageningen, Tiel, Bommel, Bronchorst, Doesburg, Doetekom, Tsheerenberge, Locchem, Grol, Bredervoorde, Gelder, Stralen, Venloo, Wachtendonck ende Erckelenss. Daer zijn noch meer andere stede*n* die eertijts + besloten ende bemuert zijn gheweest: maer door verscheyden ongheluck ende gheval zijn de selve nu teghenwoordichlijck al, oft meestendeels sonder mueren ende vesten: Niet te min noch in redelijcken staet zijnde, genieten de privilegien ende vryheden ghelijck d'andere: als naemlijck Keppel, Burg, Ghent, Batemborg, Montfort ende Echt, met meer andere treffelijcke vlecke*n* ende plaetsen, de welcke wy in heur quartieren sullen beschryven: voorts zijn daer meer dan drie hondert dorpe*n* met Klocktorenen ende Prochiekercken. De Staten des Hertoghsdoms zijn gestelt in drie + leden, te weten Baenderheeren, Edelen, ende vier Hooftsteden. Nu willen wy voorts de voorseyde steden in sonderheydt beschryven: ten eersten de vier Hooftsteden, ende d'andere vervolghens: daer nae sullen wy komen tot het besluyt van't gantsch Hertoghdom.

+Waer in Gelderland vruchtbaer is.

+Hooftsteden van Ghelderlandt.

+Steden van Ghelderlandt.

+Onbesloten steden.

+Wat Leden de Staten van Ghelderlandt maecken.

Beschryvinghe van Nimmeghen.

+ *N*Immegen draecht oock in de landtspraecke, den tytel van Rijck, ende het selve wordt ghenoemt Keysersstoel, oft Voet des Keyserrijcks: want (ghelijck sommighe segghen) soo is een van de drie Keysersstoele*n* in dit landt ghestelt gheweest van Karel de Groote: den tweeden ende voornaemsten zijnde Aken, den derden Dietenhove. Aengaende den oorspronc + deser stadt schrijft Geldenaurius, van hier gheboortich, in zyne Batavische historye, + dat de eerste stichter is gheweest Magus de seer machtigh Koninck van Gallien, de sone van Dis, die de selve naer zynen naem noemde Maga. Maer soo naemaels Baton Koninck der Catten in dese landen is ghekomen, ende behaghen heeft ghehadt in de gheleghentheydt ende in den ouden Edeldom, heeft die wederom doen vernieuwen, oprichten + ende vermeerderen, ende met drie mueren doen besetten in't ronde: ende overmidts dese oprechtinghe ende vernieuwinghe *Noviomagum* ghenoemt: welck in dese sprake niet anders en luydt dan Nieuwmeghen.

+Nimmege*n* stoel des Keyserrijcx.

+Geldenaurius Historyschryver.

+Wie de stichter van Nimmege*n* was.

+Door wien Nimmege*n* vergroot.

+ De voorghenoemde Geldenaurius stelt noch daer by, dat Hessius Batons sone deser stadt seer gunstich is geweest, om dattet zijn eyghen vaderlandt was: soo dat deshalven het nederste deel der stadt noch op den hedenschen dagh genoemt wordt Hesseberch. Eyndelijck seyt hy, dat dese stadt by ghemeynen rade der Bataviers ghestelt ende vercoren is voor de Koninclijcke hooftstadt des landts. Hoe dattet is,

+Geldenaurius Gheldersch historyschryver.

ende dit zy waer oft niet, voorwaer 'tis een seer oude stadt, ghelegen op een + deel van den Rijn, ghenoemt de Wale, aldaer seer breedt ende diep, twee mylen van Ravesteyn. Sonder twyfel 'tis een schoone machtighe ende seer stercke, volckrijcke ende welhebbende stadt. Want naedemael zy lest wederom ghekeert is onder de macht ende heerschappye des huys van Oostenrijck, soo hebben de borgers hen seer begeven tot den handel van koopmanschap, ende oeffeninghe der letteren, daer zy te vooren hen meer begaven tot wapenen van oorloghe, dan tot wat anders: hoe wel hier in voorleden tyden verscheyden treffelijcke gheleerde mannen zijn + gheweest, die veelderley weerdighe wercken hebben gheschreven, naemlijck Theodoricus Bornius, Jan Hendricx, Jan Bronckhorst: ende tot onsen tyde Franciscus Craneveldt, Raedtsheere in den grooten Koninckliijcken Raedt van Mechelen, een seer gheleert man, liefhebber der deuchden ende der geleertheyt: wiens sone Joost oock een wel gheleert ende deuchdelijck jonckman is: de welcke ten eersten is gheweest Raedtsheer ende Ondercancelier in Aernem: Voorts oock Geeraert van Valckenborg een jonck man seer wel gheleert ende van grooter hopen; ende Petrus Canisius + groot Theologant, ghelijck wel blijckt aen veel van zyne weerdige wercken, geschreven ende ghedruckt: Hy is gheweest Keyser Ferdinands Predicant: en*de* des Paus Commissaris aen de Duytsche Vorsten, ter saken van het Concilie van Trenten. Oock Wilhelm Rijswijck Deecken van Sint Steven, een Godtvruchtich ende wel gheleert man:

+Waer Nimmege*n* gheleghen is.

+Gheleerde manne*n* van Nimmege*n* ghesproten.

+Van waer Canisius gheboortich, en*de* van wat staet.

Peeter Buse, ende andere van zyne maghen: Otto Hartius Doctoor in de Cancelrye van Brabandt, een seer gheleert man: ende veel meer andere treffelijcke mannen: want hier zijnder veel die hen begheven tot de vrye consten: waer toe oock een wel gheschickte schole inghestelt is met seven voornaemste Meesters, die de Latijnsche ende Griecksche spraken leeren, soo datter somtijts meer den duysent scholieren zijn. De stadt van Nimmeghen heeft veel Kercken ende Goodshuysen: onder ander een Collegie van Canonicken van Sint Steven, eerste Martelaer. Onder + andere vernaemlijcke dinghen staet hier een oudt ende schoon casteel op eenen bergh, uytkijckende boven de gantsche stadt, welck, soo men wilt segghen, van Julius Cesar getimmert oft immers vermaeckt is, om't gantsch omligghende landt te overheersen ende te ontdecken. Sonder twyfel men mocht in dit gantsch ghewest gheen plaetse vinden van fraeyer, lustigher ende wyder uytsichte tot aenschouwinghe van landtschappen, watervloeden, steden ende dorpen, dan dese. In dese + stadt ende hier ontrent zijn ghevonden, vele overblijfsels van de oude Romeynen: veel medalien, ende sommighe steenen van kostelijcke bouwinghe ende begraefnisse, jae worden noch daghelijcks meer ghevonden. Jan van Valckenborg een borgher deser stadt, ende een liefhebber der deuchden ende antiquiteyten, heeft in zijn huys drie oft vier van dese edele steenen met tytelen ende grafschriften van Capiteynen ende andere treffelicke mannen. Oock zijn hier veel Roomsche overblijfsels gevonden aen den waterkant van de + Wale, daer men ghelooft dat de Romeynen heuren Legher ende ghewoonlijck garnisoen hebben ghehouden: alsoo dat noch op den dagh van heden de bane by de stadt geheeten wort den Roomschen voet: ende hier af heeft men ghevonden seker steenen met Latijnsche woorden daer in ghehouwen, ende de selve gestelt in den muer van de voornaemste poorte, ghenoemt de Sesselpoorte, alsoo men mach sien: ende de woorden zijn dese: *Hic Pes Romani Imperij: huc usque jus Stauriae:* waer uyt sommighe willen seggen dat de stadt van Staveren in Vrieslandt van groot ghebiedt eertijdts te Nimmeghen gheappelleert heeft. Maer men soude daer teghen mogen seggen dat de heerlijckheyt van Staveren tot Nimmeghen toe ghestreckt heeft. Dese voorleden jaren is noch eenen grooten steen ghevonden onder de aerde op Sint Stevens Kerckhof, met seer oude letteren daer in ghehouwen: welcke steen ghestelt werdt in den muer teghen over het Kruys ons Heeren op het selve Kerckhof, ghelijck men siet met dese veersen:

+Casteel van Nimmegen.

+Antiquiteyten ghevonden te Nimmeghen.

+Leger ende Roomsch garnisoen tot Nimmeghen.

Anno milleno, postquam salus est data seclo, +
Centeno juncto, quinquageno quoque quinto,
Caesar in orbe situs Fredericus pacis amicus,
Lapsum, confractum, vetus, in nihil ante redactum,
Arte, nitore pari, reparavit opus Novimagi,
Iulius in primo tamen extitit ejus origo,
Impar pacifico reparatori Frederico.

+Veersen op de reparatie van Nimmeghen onder Fredericum den eersten.

Nimmeghen is een Borggraefschap ende + Keyserrijcksche vrye stadt ende leen, slaende munte na haer beliefte, ghelijck de vrye steden des Rijcks: ende de appellatien en komen niet in de Cancelrye van Ghelderlandt, maer stracks te Aken: maer zy en is den Keyserrijcke niet onderdaen, dan aengaende een kleyne bekentenisse ende slechte ceremonie van tribuyt, te weten, alle jare wordt door eenen seeckeren

+Nimmegen is den Rijcke onderworpen.

persoon naer Aken ghesonden een + handtschoen vol Pepers. Maer Koninck Philips als Hertogh van Gheldre, heeft daer zijn ghebiedt ende overheydt, ende doet daer ghelt slaen met den selven slach ende munte, ghelijck in zijn andere steden. Aengaende het gheestelijck, staet dese stadt onder het Aertsbisdom + van Ceulen. Nimmegen is de hooftstadt van het Hertoghdom, ende besonder hooft van het eerste ende voornaemste quartier van Ghelderlandt: waer onder de naervolghende steden, vlecken ende landtghebieden + begrepen staen: Tiel ende Bommel zijn de bemuerde oft besloten steden, ende Ghent onbesloten, maer heeft privilegie ende vryheyt als besloten. De landtghebieden zijn ten eersten het Borggraefschap van Nimmeghen, ende de Officiers der ander twee voorseyder steden met Bommelerweert: voorts die van hoogh ende neder Betue oft Batavia, en*de* die van het landt tusschen de Mase ende de Wale, vooghenoemde vloeden. In't jaer 1248 is de stadt van Nimmeghen ghebracht aen + des Hertoghen van Gheldre heerschappye in deser voeghen: Grave Otto de tweede van Gheldre, hadde Graef Wilhelmen van Hollandt Roomschen Koninck gheleent eenentwintich duysent marck fijn silvers, op voorwaerde ende bespreke, dat indien hy hem binnen seeckeren tyde de selve somme van silver niet wederom en gave, dat dese stadt met heuren staet eyghentlijck onder hem ende onder zijn heerschappye souden blyven: welck oock daer na Rodolf Roomsche Koninck heeft bevesticht met noch meerder bespreck, ende soo by onachtsaemheydt oft by ghebreecke der voorseyder Vorsten dese penninghen niet wederom en zijn ghegheven gheweest, is desen staet ende heerlijckheydt midts seker besprekinghen ende voorwaerden, aen't Hertoghdom van Gheldre ghekomen.

+Wat tribuyt Nimmeghen aen het Rijcke betaelt.

+Nimmegen is onder het Aertsbisdo*m* van Ceule*n*.

+Steden en*de* landen resorterende onder Nimmeghen.

+Hoe NImmeghen onder het huys van Geldre ghekomen is.

Ick en wil hier niet laten te segghen, dat als den tweeden druck van desen boeck ghedruckt werdt, naer langhe sollicitatien ende sware remonstrantien, eyndelijck gheresolveert ende veraccordeert is gheweest met privilegien ende sekere conditien van wegen des Koninckrijcks, door het aengheven van Thomas Gramaye een seer loffelijc ende loonweerdich man, een groote gracht te maken van Nimmeghen tot op een vierdeel der mylen van de stadt Aernem, te weten van den eenen arm des Rijns tot den anderen, maer binnen de + Dijcken (de welcke by goede redenen niet en mochten ghebroken worden) bedraghende de

+Wijdde van het canael van Nimmege*n*.

wijdde van twee goede mylen, inhoudende twee duysent acht hondert roeden, sesthien voeten voor de roede: soo dat dese gracht niet + veel minder en soude wesen dan de Drusische daer by ghelegen op d'ander zyde des watervloedts, soo wy die beschreven hebben: welck voorwaer een treffelijck begrijp van wercke is, grootelijck tot profijt ende gherief voor dese twee steden, ende alle de omligghende landen: welck werck oock eertijdts (alsoo ick bevinde) begrepen is gheweest, jae oock desen lande verwillicht by privilegie van Keyser Hendrick den sevensten, ontrent twee hondert ende tseventich jaren gheleden.

+In't capittel van de Rivieren van Nederlandt.

Byv. [In het jaer 1585 in de Meerte is de stadt Nimmeghen de Gheunieerde Landen afghevallen, door practijcke van den Oversten Schenck, ende eenighe persoonen van binnen. Dese hebben de Catholijcken opgheruyt Kercken te versoecken, om naer de Religions vrede Misse te moghen doen: het welcke alsoo't stoutelijck versocht werde, gaf de*n* Grave va*n* Meurs, Gouverneur van Ghelderlandt oorsaecke te resolveren meer garnisoens daer in te stellen: het welck de borgherye (daer van gewaerschouwt zijnde) niet en heeft wille*n* toelaten. Waer door de Catholijcke stouter gheworden, hebben Schenck, die doen noch Parma diende, ontboden, om met krijchsvolck by henlede*n* te komen. Tot welcken eynde zy voorghenomen hebben het garnisoen uyt de stadt te dryven, hebbe*n* derhalven den sesten Martij op eenen morgenstont de poorten ende mueren inghenomen, het gheschut ende munitie den garnisoene afhandich + ghemaeckt, roepende dat de Grave van Meurs meer krijchsvolck in brochte, om de stadt te plonderen, ende haer te wreecken, het welck zy den meesten hoop der borgherye wijs ghemaect hebben, ende alsoo het garnisoen uyt gedreven, door hulpe van Schenck, die daer binnen gheraeckte. Daer naer hebben zy aen Parma om reconciliatie ghesonden, ende de selve door den Heere van Hautepenne verkreghen. Marten Schenck nae dat hy weder aen der Staten zyde ghekomen was, ende de Grave van Meurs verscheyden aenslagen hadden op dese stadt, de welcke ghemist zijnde, namen de Gheunieerde Landen voor de selve te dwinghen: ende brochten haer gantsche Legher in het dorp Bent teghen over de rivier op de Wael gheleghen: zy + maeckten daer een stercke Schansse, waer uyt zy de stadt met brandende klooten beschoten, sonder yet sonderlincks uyt te rechten. Dese Schansse Knodsenborg genoemt werde. Maer in het jaer 1590 in Augusto hadde d'Overste + Schenck eenen aenslagh op de stadt Nimmeghen, ende was alreede binnen stadts poorten ghekomen. Maer sulcks by de borghers vernomen, met gheweldt zy hem te rugghe dreven: soo dat hy hem weder te schepe moest begheven met zijn volck, de welcke door de haeste in de naeste vier oft vijf pleyten vallende, zijn door de menichte ghesoncken, ende die niet wel swemmen en konden verdroncken, waer onder Schenck selve was, midts dat hy om de swaerte + zijns harnasch niet uyt komen en konde. De stadt hier door hooghmoedich gheworden zijnde, ende te meer om dat zy seer beschoten ende ghequelt werden van de Schansse van Knodsenborg, soo hebben die van Nimmeghen aen den Prince van Parma assistentie versocht, om de voorseyde Schansse tot schanden te maken. Waer door de Prince selfs in persoone met zijn + heyrkracht nae Nimmeghen ghekomen is: alwaer hy een brugge van schepen maeckte over de Wale, passerende by nacht over in de Betuwe: de Schansse voorseyt belegerende, de welcke hy te vergheefs opeyschte ende beschoot: alsoo de selve vromelijck ghedefendeert werde, op hope van ontset, waer toe hem de Prince

+Nimmegen reconcilieert hem met de*n* Prince van Parma.

+De schansse van Knodsenborg tege*n* over Nimmegen ghemaeckt.

+Schencks aenslagh op Nimmegen te vergeefs.

+Den Overste*n* Schenck verdrinckt.

+Parma beleghert Knodsenborg.

Maurits spoeyde uyt Vrieslandt, zynen Legher opbrekende: + ende al eer men vermoedde tot Aernem ghekomen, eenighe van de Ruyterye van Parma ontmoetende versloech. Welck by Parma vernomen zijnde, ende bemerckende, dat hy de Schans te vergheefs beschoot, soo heeft hy raedtsaem ghevonden, zynen Legher op te breecken, om teghen te trecken eenen tocht van Duytsche Ruyters die alreede op de been waren. Soo is hy van daer opghetrocken, verlatende de stadt van Nimmeghen in noodt, sonder die, achtervolghende des stadts versoeck, met meer garnisoens als die te vooren hadde, te besetten. Derhalven is het by den Heeren Staten goet ghevonden gheweest, dat de Prince Mauritius dese stadt soude belegheren, die van den staet der stadt wel verwitticht was. De selve dan met des landts heyrkracht opgetrocken, + de stadt gheweldich dede beschieten. Waer door de borghers bemerckende heur bederf, ende gheen hope van ontset hebbende, soo hebben zy de stadt aenden Prince Maurits met redelijck appointement overghegeven, die zijn garnisoen daer in dede trecken: ende des Conincks volck met vlieghende vaendelen daer uyt trock. Alsoo is Nimmeghen den eenentwintichsten Octobris 1591 over ghekomen, ende aen de Gheunieerde Landen ghehecht. Daer werdt Gouverneur over ghestelt, den Stadthouder van Ghelderlandt, Graef Philips van Nassouwen.

+Pr. Maurits treckt om Knodsenborg te ontsetten.

+Pr. Maurits belegert Nimmege*n*, het welck hem overgheeft.

Een myle van Nimmeghen is gheleghen het dorp van Groesbeke, waer af d'edel huys van Groesbeke den toenaem voert, welcken dese Heerlijckheydt toebehoort: daer uyt ghesproten + is M. Gheeraerdt Bisschop van Luyck, hier voor verhaelt tot zynen lof ende eere.

+De bisschop van Luyck onlangs gestorven, van wat huyse hy was.

Cranenborg light ontrent twee mylen van Nimmeghen, tusschen de Wale ende de Mase, ende is een kleyn stedeken met een Collegie van Canonicken. Van hier is gheboren Dierick Pulman, een geleert man, de welcke met groote neersticheydt, vriendtschap ende kost ghekreghen heeft veel oude boecken met der handt gheschreven, ende heeft daer uyt met groote lof ende eere bykants alle de Latijnsche Poeten ghecorrigeert ende verbetert.

Beschryvinghe van Ruermonde.

De stadt van Ruermonde, in Latijn ghenoemt *Ruraemonda* neemt haren naem (ghelijck hier te lande ghewoonlijck geschiedt) vanden mont + des watervloets Ruer, soo zy op de Mase gheleghen is. Ende van het woordt Mondt ende van den naem van dese riviere Ruer, hebben zy dese stadt ghenoemt: ghelijck zy oock met andere steden deses landts ghedaen hebben: ghelijck wy breeder in de beschryvinghe van een yeder sien sullen.

+Waer van Ruermonde den naem heeft.

Byv. [Het is van een dorp een stadt ghemaeckt, bevest ende bemuert door Graef Otto Cromvoet.]

Dese stadt light van Venlo drie mylen, ende is machtich van volcke, rijck van goede, schoon van huysen, sterck van gelegentheyt, vesten ende mueren. De opperste kercke is ghewijdt ter eeren des Heylighen Gheests, ende onlancks gheleden tot de weerdicheydt + van een Bisdom door den Paus verheven: waer overste af is M. Wilhelm van der Linden, een seer gheleert ende weerdich Prelaet, de welcke veel goede boecken heeft gheschreven ende in het licht ghegheven tot ghemeynen oorbore. In dese stadt staet oock een vernaemt, wijt ende rijck Chartroosen klooster.

+Ruermonde nu een Bisdom.

Byv. [Welck Graef Geeraedt de derde dies naems heeft ghesticht, ende niet alleenlijck dit, maer oock het Minnebroeders klooster.]

Ruermonde heeft landt wijdt ende breedt liggende, seer schoon ende vruchtbaer van allerley goedt: deshalven daer alst noodt is ghemeynlijc de krijchsheyren vergadert ende onderhouden worden. Van hier zijn gheboren gheweest Bartholomeus Prioor des Convents van Bethleem, de welcke veel boecken heeft gheschreven: Denijs Richel Monick des selven Convents, een wel gheleert en*de* vernaemt Prelaet, die oock veel geschreven heeft: ende Theodorus Gramin een gheleert man, Professeur der Mathematijcken. Ruermonde is de tweede hooftstadt des Hertoghdoms van Geldre, ende besonderlijck het hooft des tweeden quartiers, waer onder staen ende begrepen worden dese navolghende steden ende + landtghebieden, te weten: Venloo, Ghelder, Stralen, Wachtendonck ende Erckelens, welck steden zijn: voorts drie vlecken als stedekens, te weten: Montfort, Echt ende Nieuwerstadt, liggende een groote myle van malkanderen. De landtghebieden gaen den Officiers der voorseyder steden aen: ende daer en boven den Officiers van Kessel, van Midler, ende van Crieckenbeke: ende aengaende de gheestelijcke Bancke staet dit quartier onder het Bisdom van Luyck.

+Steden Ruermonde onderworpen.

Byv. [In het jaar 1543 als Carolus de vijfste af quam op Gulick, doen hy Dueren geweldigher handt inghenomen hadde, nam voorts + zynen kours op Ruermonde, welck hem op sekere conditien overghegeven werdt. Int' jaer 1572 als de Grave van den Berghe het Graefschap van Zutphen inghenomen hadde, ende + krijchsvolck aenghenomen, waer mede hy inkreegh Zutphen, Deutecum, Doesborch, Goor, Oldenzeel, ende in de Veluwe Hattem, Elborgh ende Harderwijck: item Campen, Sivol, Hasselt ende Steenwijck: soo heeft de Prince van

+Ruermonde den Keyser overghegeven.

+De Grave vande*n* Berghe neemt verscheyden steden in.

Orangien eenen Legher by een ghebracht wel van ses duysent peerden, ende veerthien duysent te voet, ende by Duysborg over den Rijn + gekomen zijnde, heeft den vierden August stormenderhandt de stadt van Ruermonde inghenomen: hy quam oock voor Leuven, Nivelle, Mechelen, welcke steden met Dermonde ende Oudenaerde hy onder zijn ghebiedt kreech, optreckende om zynen broeder, binnen Bergen in Henegouwe beleghert, te ontsetten. Maer aldaer gekomen zijnde en konde tot geenen veltslach Duc d'Alve gheraecken, dwelck hy gheerne ghesien hadde. Dwelck siende, en*de* dat den Legher van den Hertoge soo vast daer voor lach: mede verstaen hebbende de moordt van Parijs: soo vondt hy raedtsaem zynen Legher op te breken: ende nederkomende voor Orsoy, hem ontbrekende de middelen van ghelde voor soo veel volcx, zynen Legher afdanckte, ende na Hollandt vertrock daer hy verwacht werdt. Maer door de Grave van den Berghe uyt Gelderlandt, ende de Grave van Schouwenberch uyt Vrieslandt door vreese vluchtende, alle de voorseyde steden eenighe door ghewelt, eenighe met compositie, een groote somme ghelts opbrenghende, weder onder het ghebiedt van den Hertoghe van Alva gheraeckten. Ruermonde wel beset met Duytsch garnisoen onder den Oversten Polwiller, seer nauw beleghert van weghen de Generale Staten, ende vervallen in hongers noot, ontset werde uyt den naem van Don Iohan van Oostenrijck, door den Heere + van Hierges ende Mons Dragon, der Staten Leger, door heur aenkomst opbrekende. Sints heeft dese stadt veel geleden, ende meer krijchsvolck dan borghers behouden.]

+Ruermonde ingenomen door den Prince ende andere steden.

+Ruermonde beleghert, wordt van Hierges ontset.

Kessel het schoon dorp ligt van Ruermonde een myle, ende heeft een goet casteel op eenen bergh ghelegen, toebehoorende zynen besonderen Heere. Het landeken van Kessel den Koninck toebehoorende, heeft zynen naem van dit dorp. In ouden tyden is dese vlecke (soo Hubert Thomas schrijft) een seer treffelijcke stadt gheweest, ende eyghentlijck de selve die Ptolemeus *Castellum* noemt, ende de + hooftstadt van de *Menapii:* aldus komen met des tijdts veranderinghe alle aerdtsche onghestadighe dinghen tot verminderinghe oft vermeerderinghe: want ter wereldt niet ghestadich noch ghedurich en is: om ons te waerschouwen, ende onse herten daer af te trecken, ende tot Godtlijcke ende eeuwighe dinghen te strecken.

+*Ptol. cap. 2. Tab. 9. Europae.*

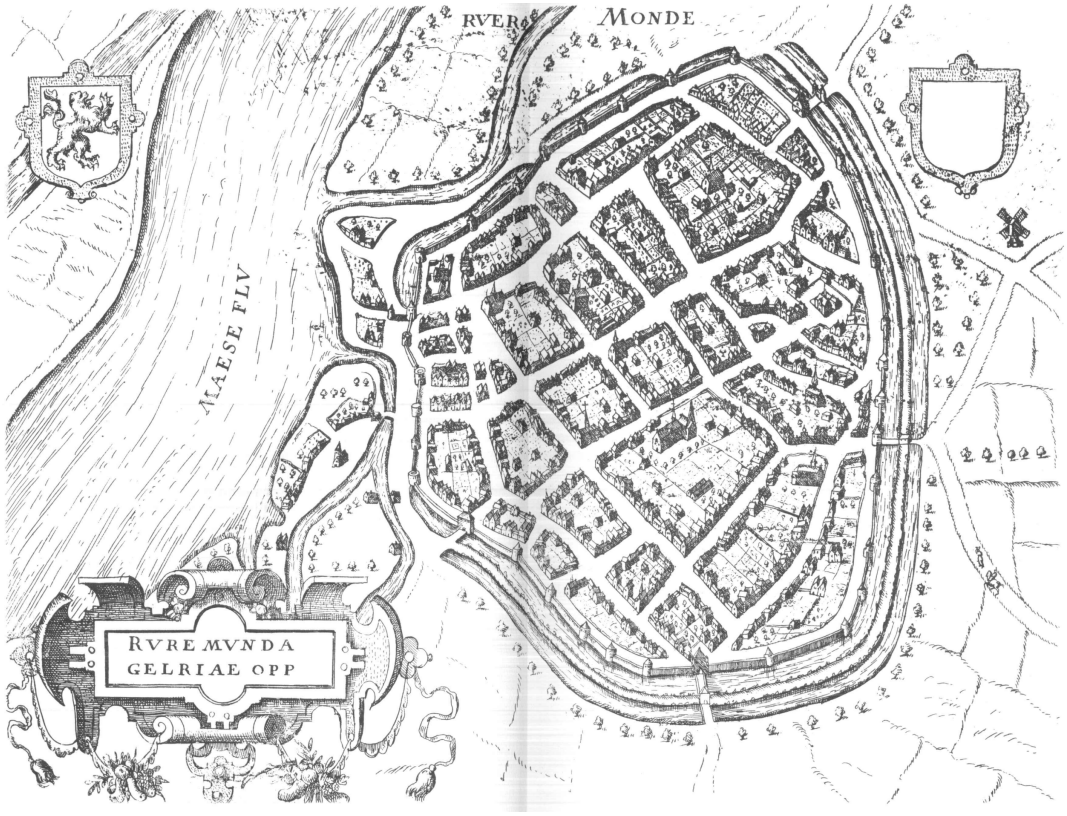

RVREMVNDA GELRIAE OPP

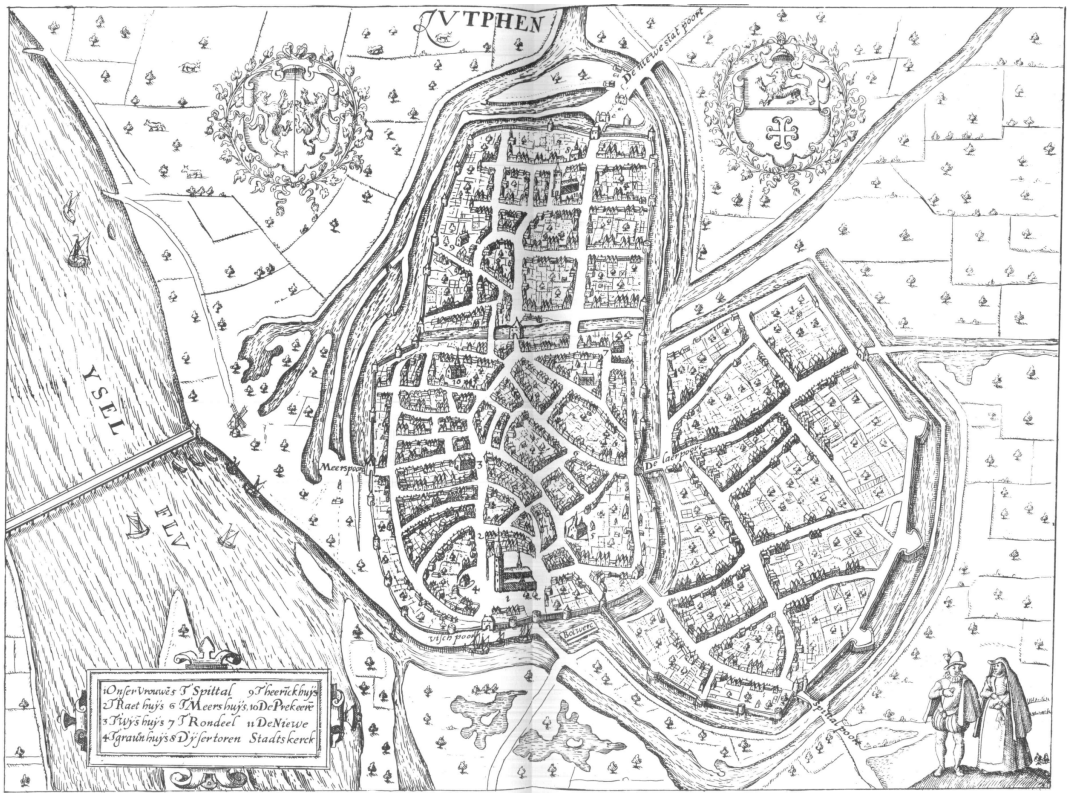

ZVTPHEN

i *Onser Vrouwe*n
2 *T Raet huys*
3 *T Wys*en *huys*
4 *Tgrauen huys*
5 *T'Spittal*
6 *T'Meershuys*
7 *T'Rondeel*
8 *Dyfertoren*
9 *T'heer*in*ckhuys*
10 *De Prekeere*
11 *De Nieuwe Stadtskerck*

Beschryvinghe van Zutphen.

+ Zvtphen is alsoo gheheeten om dat het leegh ende broeckachtich is: wa*n*t de Broecken worden in dese tale Venen genoe*m*t: Dese stadt is gheleghen op de rechte zyde des watervloedts Isel, daer + Plinius ende Mela segghen dat de waterenghde des Rijns is, die zy *Flevum* noemen: ende meer inwaerts loopt den vloedt Berkel, die daer in de Isel valt: en*de* dese stadt is anderhalve myle van Doesborg, ende ontrent vier myle*n* van Aernem, ende ses van Nimmeghen: een goede ende wel betimmerde stadt met kercken, kloosters ende andere huysinghen, al wel gheschickt ende versien.

+Waerom Zutphen also ghenoemt is.

+*Plin. history. natur. lib. 4. cap. 15.*

Byv. [Het Predickheeren klooster heeft ghesticht Reynout de eerste Grave dies naems.]

Hier is oock een schoon Collegie van Canonicken met Proost ende Deken, met oock een hooftkercke ghewijdt ter eeren van Sint Walburg: welck eenen seer schoone*n* ende ouden tempel is van timmer ende maecsel, maer donckerachtich naet' ghebruyck ende maniere van de oude tyden, doen de Christelijcke + Religie eerst begost te groeyen: want de*n* wysen Voorouders dochte, dat de heylige plaetsen met den eersten inganck moesten devotie ende berouw den menschen vertoonen, ende de selve indachtich en*de* innich maecken in heur heylighe ghebeden, sonder het gesichte te verstroyen door te veel lichts. Van hier is gheboortich gheweest de vernaemde ende geleerde Schryver Gheeraerdt, daer Trithenius vermaen af maeckt: ende nu tegenwoordichlijck zijn onder meer andere hier gheboren Ian Voertrus Proost van Deventer, een seer gheleert Prelaet, liefhebber der antiquiteyten, de welcke een fraey stucxken gheschreven heeft + ghenoemt Phenix. Zutphen is een Graefschap, waer af de Koninck onder andere zyne tytelen den name neemt: ende is de derde hooftstadt van Ghelderlandt ende het hooft des derden quartiers, waer onder begrepen worden dese naevolghende steden, vlecken ende landtghebieden: Doesburg, Doetekom, Locchem, Grol, Bredervoerde ende Bronckhorst + zijn de steden: hoe wel Bronckhorst gehouden wort voor een stadt ende Graefschap op zy selven alleen, maer int' selve quartier: ende de landtghebieden staen onder de Officiers der voorseyder steden. Daer en boven is hier een Overste ghenoemt de Drossaert des Graefschaps van Zutphen. Onder dit quartier wordt oock begrepen de stadt ende het Graefschap van Tsheerenberghe. Aengaende de gheestelijcke heerlijckheydt staen zy onder het Bisdom van Munster. Dit Graefschap van Zutphen is ghekomen onder de + heerschappye der Vorsten van Gelderlandt, doort' houwelijck van Otto den eersten Gelderschen Grave met de dochter van Gerlack Grave van Zutphen, ontrent het jaer 1082.

+Waeromme de Oude de kercke*n* duyster maeckten.

+Zutphen een Graefschap.

+Graefschap van Bronchorst.

+Hoe Zutphen ghecomen is aen het huys va*n* Gheldre.

Byv. [Die van Zutphen, eertijts by den Romeynen Vsipeten genoemt, de voetstappen des ouden naems noch behouden, welckers palen doen ter tijdt verre streckten, bewoonende (soo de Oude aenwysen) het lant den Vriesen naest ghelegen, niet verre van de Zee, waer in de Rijn hem ontlaedt: soo dat de Rijn heur pale was: te kennen ghevende dat van het beghinsel van de vaert, de welcke vanden naem van Drusus, door wiens bevel die ghemaeckt is, Drustiana ghenoemt wordt, twee mylen tot de hooftstadt der *Vsipij,* nu Zutphen, getelt worden: een vernaemde ende stercke stadt

met stercken vesten ende bolwercken aen de eene zyde, aen d'ander zyde marassich. Voor dese stadt is Don Frederico met zynen Legher den 22 Novembris 1572 ghekomen, ende plante zijn gheschut, ende beghost die te beschieten: maer tsanderdaeghs snachts vluchten de soldaten met ettelicke borghers daer uyt, door vreese ende oneenicheydt, soo dat het Spaensch krijchsvolck sdaechs daer nae binnen gheraeckte. Die van der stadt wilden haer wel overgeven: maer het krijchsvolck + siende dat het garnisoen van binnen de vlucht nam, liep over het ijs ende vesten, om alsoo als een ghewonnen stadt die te plonderen, 'twelck zy deden, vermoordende al wat zy vonden: eenighe hebben zy ghehangen, andere verworcht, ende een groot deel verdroncken in de Isel. In het jaer 1583 den 23 Septembris werdt de stadt van Zutphen van weghen den Prince van + Parma door den Oversten Taris met listicheyt ingenomen, hebbende by nachte ontrent een poorte krijchsvolck ghebracht, welcke uytspringhende, de poorte smorgens innamen, ende soo langhe inhielden, tot dat meerder macht van daer ontrent inquam: Also werdt de stadt ingenomen, gheplondert ende gheransonneert. Waeromme de Staten van de naest gheleghen Provincien, over d'ander zyde vande Isele een schansse gebout hebben, om de uytvallen ende brantschattinghen in de Veluwe te beletten: Maer in den Winter doort' groot opperwater der rivieren is dese overloopen, soo dat zyse moesten verlaten. De wateren nu weder gevallen zijnde, hebben de Spaensche eerst de schansse ingenomen, ende zijn alsoo inde Veluwe getrocken, daer zy groote schade deden. Daer is namaels veel daer tegen gedaen geweest, om die schansse weder te kryghen, maer te vergeefs: ende de omligghende plaetsen zijn sterck met garnisoenen beset gheweest, om Zutphen alsoo, soo vele doenelijck was, besloten te houden. Ende den naestvolghenden Somer hebben die van Hollandt Zutphen doen belegghen: daer voor sendende den Grave van Hohenlo, maer het Leger + opbreken moeste, doort' gheweldich ontset, dat Parma derwaerts stierde. In het jaer 1585 de Grave van Leycester weder bestont Zutphen te + belegheren. Maer de Prince weder nederkomende, zy malkanderen ontmoeteden tusschen Locchum ende Borchloo: alwaer zy malkanderen dapper te keer ginghen: maer de Prince

+Zutphen ingenomen ende gheplondert.

+Door Taris voor Parma inghenomen.

+Zutphen beleghert by de Staten.

+Weder beleyt van den Grave van Leycester.

van Parma een bloedighe overwinninghe behoudende, die van Zutphen victailleerde. Ende de Enghelsche weder over den Isel ghetrocken, op de Veluwe de schans belegherden, ende nae weynighe daghen innamen, ende met Enghelschen + besetten. De welcke van den Oversten Yorck den 29 Ianuarij 1587 aen Parma gelevert werdt. Maer int' jaer 1591 is de Prince Maurits met meer als hondert seylen, den Rijn opgheseylt nae Aernem, ende soo voort de Isel weder af, naer Zutphen. Als den 23 Mey uyt + Doesborgh ontrent neghen soldaten in Boeren ende Boerinnen cleedere, ghestoffeert met botter, eyeren ende kase in haer korven, naer de schansse van Zutphen ghesonden waren. Dese lieten haer vinden voor de schansse int' opgaen van de poorte, daer eenen tamelijcken hoop krijchsvolc daer ontrent haer verborgen hielden. Int' open doen vande poorte voeren terstont een groot deel soldaten uyt de schansse overt' water na de stadt, die dien nacht gewaect hadden. Dese gheconterfeyte Boeren leenden op haer stocxkens, ende de Boerinnen hucten neder, ventende haer waren aen die van der wachte, de welcke handelende sonder achterdencken, soo nam een Boerinne van onder haer kleeren een Roer, ende schoot dat los op een der wacht, ende alsoo werden dese Boeren ende Boerinnen Krijchslieden, bespringhende de wacht ende de poorte metten scheut: Daer op het verborghen Krijchsvolck opt' gheluyt van de scheute toeliepen, ende hebben de poorte ende het wachthuys overweldicht, ende de schansse mede. Dese gheweldighe schansse alsoo verrast zijnde, heeft Prince Maurits niet versuymt de stadt van Zutphen + sanderdaechs den 25 Mey te berennen en te belegheren: Ende op den 28 Mey is de stadt soo dapper beschoten gheweest, dat die van binnen terstondt tot een bespreck van overghevinghe quamen, sommige daghen stilstant versoeckende, maer haer werden alleenlijck eenighe uren ghegunt om te beraden. Hebben over sulcks de stadt by appointemente overghegeven, wesende te weynich in ghetale om soodanigen groote stadt te moghen beschermen teghen s'landts ghewelt, ontset ontbrekende: ende zijn teghen den avondt met haer zijdtgheweyr ende goet, soo veel zy draghen mochten, uyter stadt ghetrocken, ende zijn Excellentie is terstont daer inghekomen. Doch sints is Zutphen seer ghesterckt met bolwercken, onder de Vereenichde Landen.]

+Yorck levert de Schansse voor Zutphen aen de Spaenjaerden.

+De schansse van Zutphen wordt van gheconterfeyte Boeren verrast.

+Zutphen wordt van Pr. Maurits belegert ende ghewonnen.

Beschryvinghe van Aernem.

+ Aernem wordt van Cornelius Tacitus ende van andere oude Schryvers ghenoemt *Arenacum:* +

+*Tacit. lib. 12 Annal.*

ende is gheleghen op de rechte zyde vanden Rijn, een halve myle van de plaetse daer dese vloedt hem in twee armen uytdeylt: staende van Nimmeghen ende Doesborg ghelijckelijck twee mylen: Ter deser stede zijn schoone huysen ende kercken. De opper prochie kercke is Sint Eusebius kercke.

+Aernem genoemt Arenacum.

Byv. [Daer Hertogh Karel van Gheldre, d'eerste dies naems, begraven light, ghestorven in het jaer 1538.]

Ende int' kort geseyt, het is een goede ende groote stadt, ende het hooft van den staet der Veluwen, daer en boven oock het hooft des vierden quartiers van Ghelderlandt:

onder + welcke dese naevolghende steden ende gebieden staen: Wagheninghen, Hattem, Harderwijck ende Elburg zijn de steden: ende de landtghebieden staen onder de Officiers deser steden, de welcke al gheleghen zijn in het deel van Gelderlandt, ghemeynlijck ghenoemt de Veluwe: daer oock noch veel dorpen zijn met heur besondere Officiers, staende onder den generalen Drossaert van de Veluwe, welck voorwaer een wonder fraey landeken is, ten drie plaetsen omvanghen van den boesem der Zuyderzee, des Rijns en*de* des Isels: soo datter een schoone visscherye is: desghelijcken oock lustighe boschkens vol van wildt ghedierte. Ontrent de stadt van Aernem is noch een ander lidt van eenen byvanck, ghenoemt + Veluwezoom, streckende van d'een zyde tot by Zutphen, van d'andere tot Wageningen, met seer schoone beemden ende weyden voor de beesten, ende oock wel ghedrachtich. Dit lidt heeft eenen Officier alleen op zy selven, welck de selve Richter van Aernem is, met vier bancken van rechte: ende de voorseyde Veluwe heefter thien. Aengaende het gheestelijck gericht, staet Aernem onder het Bisdom va*n* Vtrecht. In dese stadt plach de Hertogh van Gheldre zijn Hof te houden: nu is + daer de Gouverneur des lands: ende oock de Cancelrye ende den Raedt van Ghelder ende van Zutphen: welcken Raedt inghestelt is gheweest door Keyser Karel den vijfsten, soo hy dit landt met den sweerde ghewonnen ende wederghekregen hadde (alsoo hier na + verklaert wort) int' jaer 1543, ende sette hier eenen Cancelier met thien Raedtsheeren, te weten vier de edelste Heeren vande vier voorseyde quartieren des landts, ende ses gheleerde mannen in de Rechten: de welcke t'samen het officie der justicien berichteden en*de* bedienden, met groote authoriteyt en sonder appellatie. Nu teghenwoordichlijck zijn in desen staet M. Adriaen Nicolai Cancelier: de Raetsheeren, M. Christoffel van Moers, ende Heer van Zeewalden: M. Iacob Pieck Heer + van Isendoren; M. Ian van Wttenhorst Heer van Horst en*de* Drossaert des lands van Kessel: M. Reynout van Appeltoren: M. Ioost Craneveldt Heer van Haren: Doctoor Ian van Staelberghe: M. Ieronymus Lettin: Doctoor Godefroot Pannekoeck:

+Wijdde van de heerlijckheydt van Aernem.

+Iurisdictie van de Veluwe.

+Aerenem ist oude Hof des Hertoghe van Gheldre.

+Cancelrye van Geldre, ende door wien inghestelt.

+Officieren van den Raedt van Gheldre.

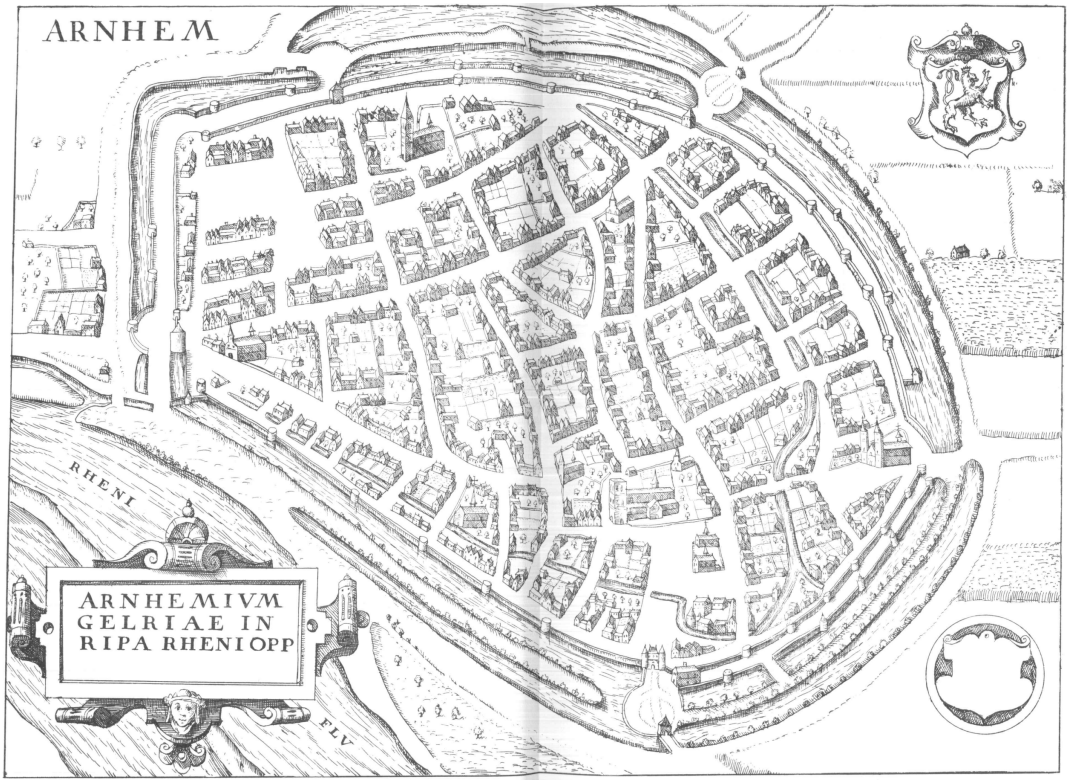

ARNHEM
ARNHEMIVM GELRIAE IN RIPA RHENI OPP

M. Ian Vbrd, de welcke oock Procureur fiscael is: ende Amelin van Amstel van Minden: daer en boven zijn in desen Raedt oock Thomas Roos Greffier, en*de* Peter van Sint Pieter Ondergreffier. Voorts houdt men in de stadt van Aernem een Rekenkamer, ingestelt van Koninck Philips in het jaer 1559, daer alle Officiers van Gelderlandt ende van Zutphen aengaende de justitie ende oock de finantie moeten komen rekeninghe doen van heur bedieninghe. In dese Rekenkamer nu teghenwoordichlijck sitten Thomas Gramaye, die te vooren veerthien jaren lanck generael Rentmeester van alle dese landen was gheweest, Boudewijn van der Boe, beyde Rekenmeesters, Dierick van Bueren Auditeur, ende Reynier Dibbits Secretaris.

Byv. [Aernem heeft met stercke mueren ende vesten beset Graef Otto, die oock Ruermond een vaste stadt heeft ghemaeckt. Daer na heeft Graef Reymont de eerste dies naems, van den Keyser Rodolf verkreghen een Munte te Aernem, Ruermond ende Harderwijck: ende Reynout de tweede heeft ghesticht het Carthuyser klooster buyte*n* Aernem. Als uyt name vanden Hertogh van Gheldre, uyt Vrieslandt op Hollandt, Langhe Pier, eenen schadelijcken tocht door Noordhollandt ghedaen hadde: hier door de Borgoensche ghetercht, den selven opt' spoor volchden tot in Ghelderlandt: alwaer de groote hoopen van malkanderen scheyden: ende de + Borgoensche Ghelderlandt beroovende, oock mede voor Aernem legher sloeghen: alwaer de Hertogh selfs in persoone binnen was: waer door de stadt te meer by den inwoonders beschermt werde, ende den Borgoenschen cloeckelijck teghenstonden: niet te min in soodanighe benautheydt gheraeckten: dat de Hertoghe by tusschenspreken van eenighe wel haest verstont tot accoort. En*de* in den eersten werdt daer ghemaeckt + bestandt voor ses maenden. Van het welcke de principaelste stucken waren, dat de Borgoensche terstont souden van de belegeringhe optrecken. Ten anderen dat oock aen d'ander zyde de Hertogh van Ghelder soude afstant doen van de heerlijckheydt van Vrieslant, met alles dat daer aenkleeft, soo wel te water als te lande, uytgesondert de stadt van Groeningen. Door welck afscheet van de*n* lande soude de Koninck van Spangien betalen ende gheven den voorseyden Hertoghe de somme van hondert duysent kroonen eens, te betalen op sekere termynen: waer voor borghe hen stelden Dordrecht, Amsterdam, Gorcum ende s'Hertogenbosch. Dese onderhandelinghe is in de maent van Augustus toeghegaen, ende worde dit bestandt over al op den 21 Septembris in Vrieslandt ghepubliceert in het jaer 1517. Maer dit verdrach en heeft niet connen zijn effect behoorlijcken sorteren oft int' werck gestelt worde*n*, soo de Gheldersche Capiteynen in Vrieslandt, niet daer toe verstaen en wilden, de boden van dit bestandt leelijck mishandelende, wel wetende, dat heur Hertogh 'tselve niet houden en soude: die alreeds door zynen Stadthouder Arkelens tot Sneeck een landtsdagh doen beroepen hadde: alwaer hy verklaerde de landen van Vrieslandt niet te willen verlaten, ende alle bystant den Ghelderschen Vriesen beloofde te doen, die hem weder alle ghetrouwicheydt toeseyden. Dies niet teghenstaende alsoo de Borgoensche qualijck konden heur selven voor dien tijdt defenderen, soo werdt daer wederom een bestandt voor een jaer ghemaeckt. Ende in den inlandschen krijch int' jaer 1585, als die van Nimmegen en*de* Doesborg de Ghereformeerde verjaecht hadden ende met Parma vereenicht waren, de + Grave va*n* Meurs voor de stadt van Aernem bekommert zijnde, heeft gesocht meer volcx daer in te brenghen: tot welcken eynde hy zijn volck heymelijck voor Aernem

+Aernem beleghert van de Bargoe*n*sche.

+Bestandt tusschen de Borgoe*n*sche en*de* den Hertogh van Gheldre.

+De stadt va*n* Aernem verseeckert aen de zyde*n* der Staten.

dede komen, ende buyten weten der borgheren, die gheen soldaten in en wilden hebben, de poorte overweldigende in de stadt bracht. Welck volck eenen dapperen uytval dede op Parmas volck, die om eenen roof op de Betuwe ghecomen waren, ende daer gheviel eenen dapperen slach, aen beyde zyden veel blyvende. Sint is Aernem seer gesterckt, ende als een stapelplaetse van amonitie ende provande wel versien, wel bewaert ende gade gheslaghen gheweest.]

Laet ons nu voorts int' kort segghen van de andere steden deser Provincien in het ghemeyn; ende ten eersten:

Hattem, gheleghen aen de slincke zyde des voorseyden vloedts Isel, twee mylen van Elburg, is een groote ende stercke stadt.

Byv. [Het heeft een Borgt oft Casteel, welckers muer 24 voeten dicke is: welck den Drost + Lodewijck van Montfort, duerende het belech van Steenwijck in het jaer 1581 teghen zynen eedt, den Spaenschen overghaf: maer het selve + weder ghekreghen zijnde, hy wierdt gheleydt met zynen sone tot Aernem, daer zy beyde ghevierendeelt werden.]

+Het casteel van Hattem den Spanjaerden overghelevert.

+Weder inghenomen by de Staten.

Elburg ligt op den boesem oft inham der Zuyderzee Oostwaerts, twee groote mylen van Harderwijck.

Harderwijck is op den selven boesem der Zuyderzee, vijf groote mylen van Wageninghen.

Byv. [Eertijdts een dorp: maer ontrent het jaer 1229 bemuert ende bevest door Grave Otto Cromvoet, die oock mede Ruermondt, Aernem, Bommel, Goch ende Wagheninghen van dorpen, steden heeft ghemaeckt.]

Int' jaer 1503 is door een ongeval in dese stadt soo gheweldighen brandt gheweest, dat zy min dan in drie uren gantsch afbrandt (behalven vijf oft ses huysen) met het heel verlies van alle hare goeden, doodt ende onderganck van vele persoonen: het welck een seer wonderlijcke ende jammerlijcke saecke is geweest. Maer daer nae binnen korten tijt wederom opghetimmert veel schoonder ende stercker dan te vooren.

Wagheninghen is een seer oude stadt, de + selve die Cornelius Tacitus *Vada* noemt, ligghende op de rechte zyde van den loop des Rijns ter rechter handt, even verre van Aernem ende van Nimmeghen, te weten twee mylen, ende van Cuylenborg vier mylen.

+*Cornelius Tacitus lib. 21. Annal*.

Tiel ligt op de rechte zyde vande Wale, twee + mylen van Bommel, ende is een stercke stadt, soo datse int' jaer 1528 de belegheringhe der Borgoensche wederstondt, ende met groote eere ontslagen ende verlost werdt. Heeft heerschappe ende ghebiedt overt' landt van den selven naem Tielerweerdt ghenoemt.

+Tiel belegert te vergheefs de Borgoenschen in het jaer 1528.

Byv. [Pipinus de derde Coninck der Fransoysen heeft te Tiel ghesticht de Canonisye van Sint Walborgh: maer Reynout d'eerste Hertogh van Gheldre heeft die van daer ghebracht tot Aernem.]

Beschryvinghe van Bommel.

+ Bommel is op de slincke zyde van de Wale twee mylen van Bueren, een schoone ende stercke stadt, hooft des gantschen landts welck de Rijn en*de* Mase besluyten ende tot een eylandt maecken: dit is het selve eylandt dat Cesar in de beschryvinghe der voorseyder Mase, seydt het eylandt der Bataviers te wesen: ende wordt hedendaeghs genoemt de staet van Bommelerweert, waer in verscheyden schoone dorpen staen, ende onder andere Rossem, van daer Marten van Rossum een vernaemt Capiteyn gheboortich is gheweest.

+Het eylandt van Bommel in Gelderlandt.

Byv. [Bommel is gheworden in onse tyden tot een fort der Gheunieerde Landen seer vast ende sterck gemaeckt, ende met goet garnisoen beset, liggende in een vruchtbaer quartier. Om + welcke stadt te veroveren, de Grave van Mansveldt met uytghelesen krijchsvolck ontrent Ravesteyn over de Maes overscheepte, ende quam alsoo in Bommelerweert, wesende doe*n* seer welvarende, daer in sommighe jaren gheen doortocht van soldaten hadde gheweest. Hier door waren de Staten niet weynich bekommert, ende quamen met veel schepen de Maes besetten, alsoo dat de Graef van Mansveldt in grooten noot gheraeckte: Overmidts het eylandt seer kleyachtich ende moddrich, int' water, eenighe dijcken doorghesteken zijnde, geset werde. Soo + dat hy op de hooghde*n* met zijn volck moest vertrecken, over de Maes, inde Meyerye va*n* s'Hertogenbosch, hem onthoudende, onder de*n* blaeuwen Hemel, grooten honger ende koude lydende, sonder hope van te ontkomen 'tghewelt van den Grave van Hohenlo. Hier en tusschen verhief den windt uyt den Noordtoosten ende begost te vriesen ende het waeter van den veldt te vallen. Soo dat de Grave van Hohenlo, bevreest werde, dat het water hem te seer ontloopen soude, ende zijn schepen op het drooge gheraecken souden: ende selve alsoo in de macht der vyanden, die veel meer dan hy in ghetale waren, soude mogen vallen. Door sulcke overlegginge licht hy zijn anckers, ende dreef met zijn schepen af. Naer dat de schepen wech ghevaren waren soo begonnet te doyen: alsoo dat die van s'Hertogenbosch de belegherde Spanjaerden daer quamen af voeren, die nu door de sware koude ende vorst, jae oock van den hongher half doodt waren: ende werden soo uyt doodts noot verlost, tot heur groot geluck, daer zy veel af wisten te spreecken. Dies die van s'Hertogenbosch van Parma bedanckt ende beschoncken werden.

+De Grave van Mansveldt in Bommelerweert.

+De Spanjaerden by hooghe wateren ende schepen beset, quamen by gheluck daer van.

+ Op desen selven Bommelerweert tot Rossum met zijn heyrkracht der Admirant, Veldtheer van weghen den Aertshertoghe, int' jaer 1599 overgheraeckte, ende Creveteur veroverde, hem vertoonende voor de stadt van Bommel. Door welcke haestighe overkomste de Borghers van Bommel int' eerste seer verschrickt waren, om dat haer stadt (midts het stercken) noch openlach: maer soo de Prince Maurits daer quam + in persoone, soo hebben zy weder moedt ghekreghen, door de hulpe ende assistentie van zijn Excellentie, de welcke voor de stadt ende op vele andere plaetsen stercke beschansingen maecte, om zijn krijchsvolc daer inne te leggen. Den Admirant met zynen leger alomme geswermt ende int' eylandt gheloopen hebbende, is ten lesten voor de stadt Bommel ghebleven, die als beleggende. Maer daer nae gheen voordeel op de stadt bemerckende, is te rugghe een stuck weeghs van de selve vertrocken, ende heeft geresolveert ende begrepen een geweldige

+Den Admirant komt met zynen Legher in Bommelerweert.

+Pr. Maurits komt te Bommel.

schansse boven Rossem te maecken, die zy beghonnen + den vijfden Iunij, boven de Lorre gracht ofte Creke, daer het landt een enghde heeft, welcke schansse met haer bolwercken konde bereycken ende met gheschut beschieten ende onvry maecken, de vaert soo wel vande Wale als va*n*de Mase, ende de Betuwe in gheduerighe alarm houden. Dit fort werdt gheheeten de schansse van S. Andries, naer den naem van den Cardinael Andreas, die in het afwesen van den Eertshertogh het gouvernement der Landen bediende. De Prince Maurits va*n*de Voorn overgescheept + opt' landt van Harwerden, daer den Admirant zijn groote schansse maeckte, heeft in veerthien uren tijdts een halve mane gheslaghen en*de* ghemaeckt. Waer door eenighe schermutsinghen gheschieden, sonder yet anders uyt te rechten. Den Admirant te vergheefs ghetracht hebbende om op den Tielschen Weert te gheraken, ten leste de sterckte van S. Andries met goet garnisoen besettende, weder na Brabandt vertrocken is. Ende ter oorsaeck des aenstaende Winters Prince Maurits zijn krijchsvolck inde omligghende steden in garnisoen gheleyt heeft. Maer int' jaer 1600 die vande schansse in muyterye teghen den Hertoghe gheraeckende, ende + hare volle betalinghe eysschende, alle heure Overste uyt de schansse verjaecht hebben. Prince Maurits dese goede occasi8e waer nemende, terstont 200 schepen soo haest als de Winter gepasseert was by een dede versamelen, geladen met krijchsvolck ende amonitie van oorloghe, waer mede hy de Maes opseylde. Hy dede de Dijcke*n* doorsteecken om te doen overloopen het platte landt van Brabandt, beneffens den hoochten zijn palissaden stekende, ende weder Creveteur veroverde: Daer beneffens langs de Brabantsche kust andere schanssen veel verordonneerde, op dat der schansse van S. Andries hope van ontset soude ontbreken. Ende als nu het water gevallen was, soo is hy naerder de schansse met + het gheschut gheraeckt, ende heeft de selve rontom beleghert, opgheeyscht ende beschoten. Die van der schans voor een wijl tijts heur dapper weerden, ende wilden gheen ghehoor geven om te accorderen. Maer ten lesten zijnde soo genadert, dat men aen haer Contrescharpen soude konnen komen, ende dat alle ontset onmoghelijck was, hebben eyndelinghe versocht te parlementeren. In welcke handelinghe overdraghen is, dat zy t'samen souden hebben de somme van 125 duysent gulden. Ende alsoo zijn zy + den 12 Meye daer uyt ghetrocken, naer dat zy betaelt waren, uytghesondert eenige die sonder betalinge weder ten dienste des Aertshertogen vertrecken mochten: als de ghene die betalin-

+Schansse van S. Andries by Rossem.

+Pr. Maurits beschan*s*t hem te Harwerden.

+De schansse van S. Andries muytineert.

+Schansse van S. Andries van Pr. Maurits beleghert.

+Composeert ende gheeft haer over.

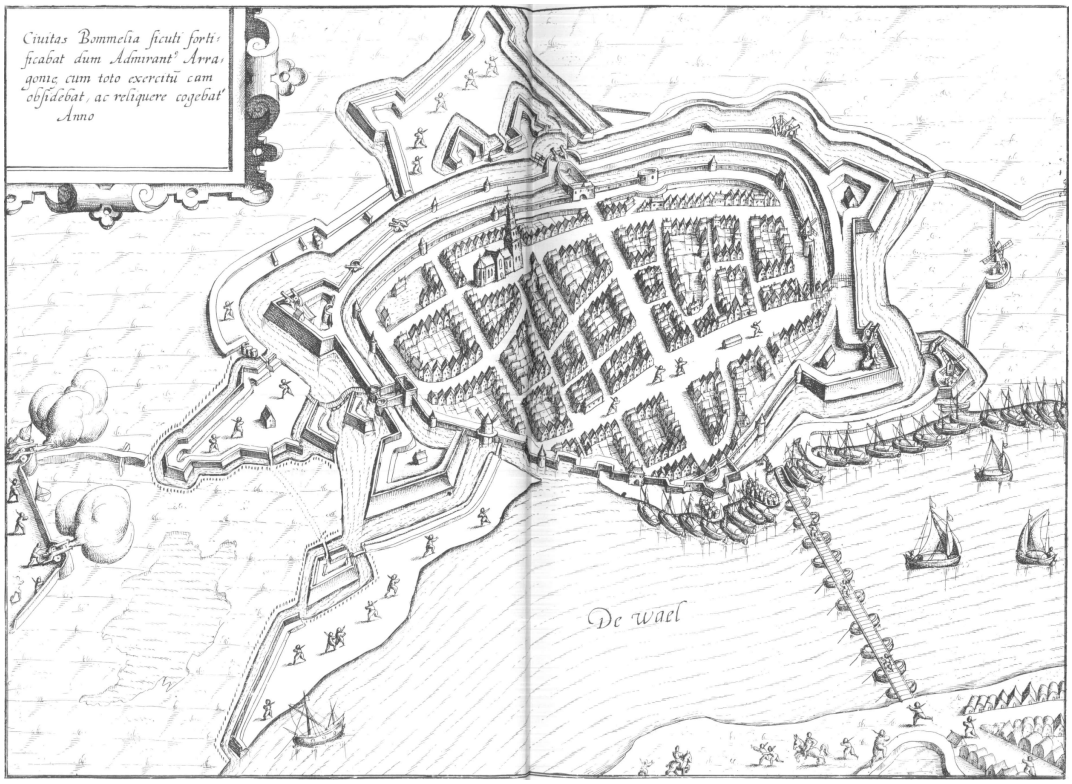

*Ciuitas Bommelia ficuti fortificabat dum Admirant' Araangome, cum toto exercitu*m *cam obsidebat, ac reliquere cogebat' Anno*

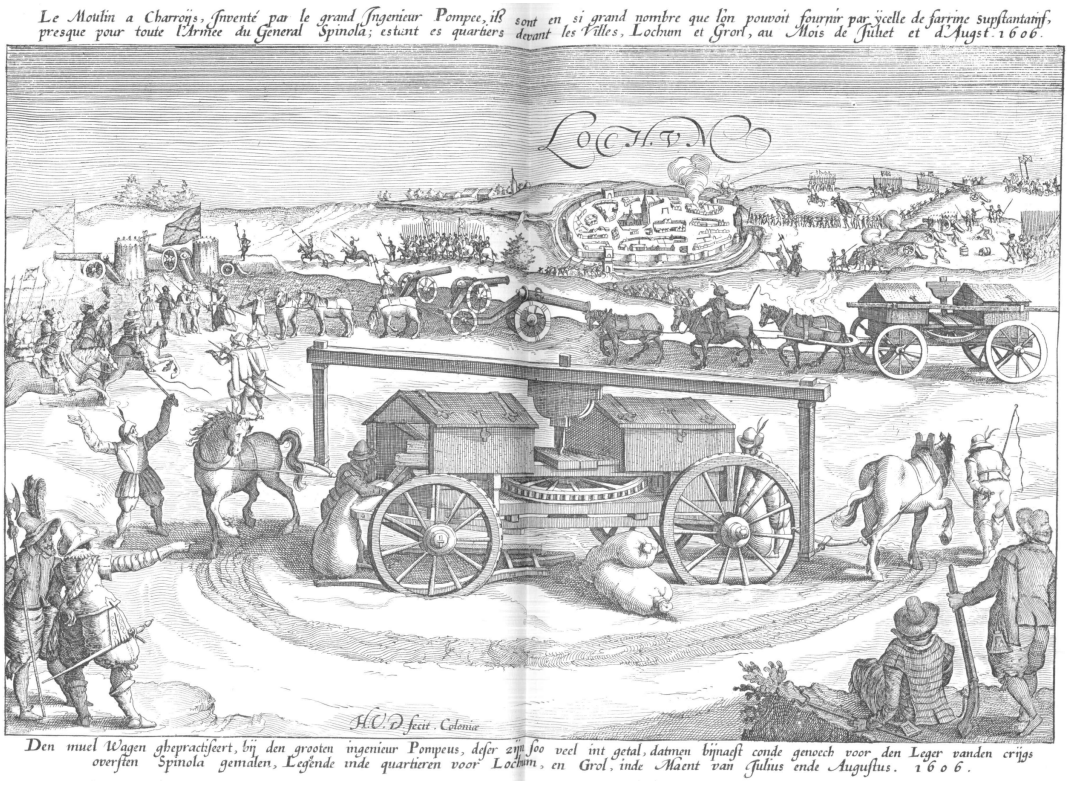

Le Moulin a Charroijs, Inventé par le grand Ingenieur Pompee, ils sont en si grand nombre que l'on pouvoit fournir par ycelle de farrine supstantatinf, presque pour toute l'Armee du General Spinola; estant es quartiers devant les Villes, Lochum et Grorl, au Mois de Juliet et d'Augst. 1606.
Den muel Wagen ghepractiseert, bij den grooten ingenieur Pompeus, deser zijn soo veel int getal, datmen bijnaest conde genoech voor den Leger vanden crijgs oversten Spinola gemalen, Leggende inde quartieren voor Lochum, en Grol, inde Maent van Julius ende Augustus. 1606.

ghe ontfangen hadden ten dienste van zijn Excellentie eenen nieuwen eedt den Staten ghedaen hadden.]

Oock is uyt het eylandt van Bommel geboren gheweest Geeraerdt Moring, een wel vernaemt Theologant: ende Hendrick van Bommel, Doctoor ende Schryver van veel schoone wercken: Heeft nu ter tijdt noch levende Albert Leonin, een seer vermaert Doctoor ende gheboren in de stadt Bommel.

Byv. [De welcke een vermaert man geweest is ende Cancelier van Gelderlandt, ende Ghedeputeerde over de Pacificatie van Ghent, hy is ghestorven tot Aernem den sesthienden Decembris 1598.]

Bronckhorst ligt op de rechte zyde van de Isel, een myle van Zutphen, ende is een goet stedeken, verheven tot een Graefschap ende besondere Heerlijckheydt.

Doesborg soo ettelijcke Schryvers van [+] desen tyde segghen, is de selve stadt die Cornelius Tacitus *Alciburgium* noemt: gheleghen op den mondt van Drusus gracht, daer zy in de Isel valt: ende is een goede en*de* volckrijcke stadt.

[+] *Tacit. lib. 20 Annal.*

Byv. [Dese stadt heeft in dese oorlogen veel gheleden, ende is seer ghesterckt gheweest als een schansse voor de Veluwe. En*de* alsoo die van [+] Doesborg, met die van Nimmegen der Staten garnisoen hadden doen vertrecken, veraccorderende met de*n* Prince van Parma: Soo heeft de Grave van Leycester (opgetrocken om de stadt Berck by den Oversten Schenck van weghen der Gheunieerder Landen geoccupeert en*de* van Parma beleghert te ontsetten, 'twelck hy niet wel konde te weghe brenghen) met gheweldt Duysborg aenghetast, seer beschoten, ende ghereetschap maeckende om te bestormen, hem de stadt aengheboden werde ende overghegeven. Daer nae int' jaer 1599 als den Admirant van Arragon int' Hertoghdom van Cleef inval dede, soo heeft Prince Maurits de stadt va*n* Duysborg seer doen stercken.]

[+] Doesborg overgegeve*n* aen de*n* Grave van Leycester.

Doetekom light op de oude Isel een myle van Doesborg.

Byv. [By Doetekom heeft Graef Hendrick van Gheldre d'eerste dies naems het klooster van Bethlehem ghesticht int' Graefschap van [+] Zutphen. Doetekom is den sesten Novembris 1598 van den Admirant bespronghen gheweest ende beschote*n*, om die alsoo te overvallen in der haest, ende daermede alle de kleyne stede*n* eenen schrick aen te jaghen. Die van Doetekom niet weynich verslaghen zijnde, ghemerckt het een swacke stadt was, hebben appoinctement versocht, 'twelck zy ten lesten verkreghen hebben, ende hebben alsoo de stadt overgegeven. Maer [+] den 27 Augusti heeft Graef Willem va*n* Nassouwen de selve wederom verovert.]

[+] Doetekom beschoten vanden Admirant, gheeft hem op.

[+] Wordt weder gewonnen van Graef Willem.

Tsheerenberghe is anderhalf myle van Doetekom, een goede stadt met heerlijckheyt ende landtghebiedt: soo dat de weerdicheydt van een Graefschap heeft toebehoorende zynen eyghenen Heere Graef Wilhelm, een treffelijck Vorst.

Byv. [Dese is een vermaert Heere geweest, die een van de vier principale Heeren was, die int' jaer 1566 de Requeste aen de Hertoghinne van Parma presenteerde, voor ende met de Geconfedereerde Edelen. Hy hadde ghetrouwt de suster van de*n* Prince van Orangien, by de welcke hy seer veel manlijcke kinderen heeft gekregen: de welcke door miscontentement, hun namaels al begaven in dienste des Conincx: van de welcke twee oft drie in des selven dienst in dese borgherlijcke oorloghen zijn doodt ghebleven, ende Graef Herman, Graef Frederick ende Graef Hendrick haer dapper laten bruycken. Graef Herman troude de erfghename van het Marckgraefschap van Bergen, int' jaer 1599.]

Locchem light op den watervloedt Berckel, twee mylen van Zutphen.

Byv. [Locchem een sterck ende wel gelegen + stedeken, is van Verdugo beleghert geweest, de welcke dat tot den uytersten noot van provande hadde ghebrocht: maer Graef Willem van Nassouwen, eenich krijchsvolck vergadert hebbende, heeft dies niet teghenstaende seker getal van waghenen gheladen met victalie ende andere behoeften, daer binnen ghevoert, ende vertrock wederomme. Dan Verdugo merckende dat het victalieren niet ghenoech en was om langhen tijdt teghen te houden, is aldaer evenwel blyven ligghen, rondtomme de stadt veel schanssen makende. Het welck de Graven van Hohenlo ende de voorseyde van Nassou vernomen hebbende, zijn wederomme derwaerts getrocken, vergaderende wat zy conden. Daer gekomen zijnde name*n* den vyant ettelicke schanssen af, ende revictalieerden wederom de stadt: maer Verdugo bleef evenwel voor de stadt ligghen, ende kreegh zijn verloren schanssen lichtelijck in: werdt oock teghen de uytvallen der stadt met ses hondert peerden en*de* vijfthien hondert voetvolckx versterckt: Waer door de stadt wederom in grooten noot ghekomen zijnde, soo is de Grave van Hohenlo nae Locchem voor de derde reyse ghekomen, (van den Hertoghe van Alenson vijfentwintich hondert voetknechten ende vijfthien hondert peerden verkregen hebbende, met drie Cornetten Enghelschen onder Norrits) om de stadt te ontsette*n*: ende heeft wel haest het Legher doen opbreecken tot groote vreucht van die van Locchem: de welcke heur + kloeckmoedich, den vyant veel afbreucx doende, betoont hadden. Sints heeft dese stadt bykants verrast geweest int' jaer 1590 den 29 Octobris, als de Spaensche die met hoywaghens meynden in te nemen. De welcke met drie waghens met het openen van de poorte daer zijn ghekomen. Den eersten hier van de eerste valbrugghe ghepasseert zijnde, heeft de poortiers sone met eenen anderen jongen begonnen hoy van den waghen te trecken, volgens een recht oft ghebruyck aldaer, te moghen soo lange hoy vande waghens trecken, als die tusschen beyde de poorten zijn. Dese wagen geen groote haest makende, heeft den jonghen soo veel afghetrocken, dat hy een been in de handt ghekreghen heeft van de soldaten, die int' hoy verborgen laghen. Waer over alsoo den jonghen terstondt verraet, verraet, was roepende, soo zijn zy alle van de waghens uyten hoy ghesprongen, ende hebben terstont de Wacht omghebrocht, en*de* zijn alsoo met meer volcks dat haer volchde in de stadt ghetrocken. Maer die van der stadt, met het beleyt vande*n* Wachtmeester Fransoys Ballochi, zijn cloeckelijck daer tegen ingevallen, soo dat zy haren vyant daer uyt gedreven hebben. De*n* 22 Iulij 1606 heeft Spinola Locchem doen + berennen, besluyten, ende noch dien nacht daer op approcheren: Die van binne*n* verschrict zijnde, gaven de plaetse

+Lochem belegert, twee mael gevictailleert ende de derde reyse volkomelijck ontset.

+Locchem met hoywagens bykants by de Spaensche verrast.

+Spinola neemt Locchem in.

over den 23 Iulij, sonder eenen scheut verwacht te hebben. Maer dese [+] stadt wert weder van Prince Maurits ingenomen den 26 Octobris in het selve jaer.]

[+]Locchem weder inghenomen by Prince Maurits.

Grol is op twee mylen naer by Bredervoorde.

Byv. [Grol heeft hem meestendeel aen de

Spaensche zyde ghehouden. Dies is de Prince + Mauritius int' jaer 1595 voor Grol getrocken, zijnde sterck stijf thien duysend mannen, daer hy den 14 Iulij zynen Leger voorsloech, in hope van die stadt korts te vermeesteren, midts dat die onversien was van buskruyt. Het garnisoen daer binnen ligghende alle wederstant nae vermoghen deden, ende de stadt hielden op + hope van ontset. Waer toe Montdragon een out krijchsman sterck zijnde ses duysent te voet ende twaelf hondert peerden, seer dapper den Prince Maurits gevolght is, passerende boven Rijnsberck over Rijn by Orsoy nae de Lippe op Dorsten in Westphalen daer een brugghe lach, ende soo voort. Maer Prince Maurits ongheraetsaem vont hem voor de stadt te verwachte*n*, ende heeft zijn Legher op ghebroken, sonder yet op de stadt, die nu ontset was, voor dat jaer te attenteren. Maer int' jaer 1597 als de Vorstelijcke Cardinael Alberens de handen vol hadde met de Fransche oorloge, om Amiens te ontsetten, met volle macht optreckende, waer door de kust over den Rijn, met weynich garnisoen beset, in het vergheetboeck gheraeckt was. De + Prince Maurits dese gheleghentheydt waernemende, met alle gereetschap ende amonitie van oorloghe is ghetrocken naer de stadt Berck op den Rijn gheleghen, ondert' Bisdom van Ceulen, de welcke beset was met garnisoen vanden Coninck van Spangie*n*, tsedert datse uyt zynen naem by den Grave van Mansveldt op den 30 Ianuarij 1590 verovert was gheweest (naer de doodt van Schenck, die de selve uyt den name der Gheunieerde met zijn volck versekert hadde) ende nu seer schadelijck lach voor de Vereenichde Landen, ende wel gheleghen was voor s'Conincks volck, om bequamelijck over den Rijn tot heuren wille te komen: ende hier door Prince Maurits van Grol in den jare 1595 hadden doen opbreken. Dus was raedtsaem ghevonden Berck voor al te verovere*n*. Soo is dan Prince Maurits voor dese stadt ghevallen, heeft de selve gheweldichlijck rontsom vast belegert, beschoten, ende tot overgheven ghedwonghen, alsoo daer gheen ontset voor handen was. Is derhalven het garnisoen met zyne bagagien vertrocken, ende de stadt wert weder met Hollants garnisoen beset. Hier door heeft het volck + dat in de Camille schansse lach de selve verlaten, soo dat Prince Maurits volle ghebiedt aldaer beneffens den Rijnstroom kreegh. Heeft + oock mede de stadt ende het casteel van Meurs sonder sommeren verovert: het garnisoen met heur bagage daer uyt treckende.

+Pr. Maurits belegert Grol.

+Montdragon volcht Pr. Maurits.

+Rijnberck belegert va*n* Pr. Maurits, wordt hem overghegheven.

+Camille schansse verclaren.

+De stadt va*n* Meurs en*de* het casteel wordt overghegheven.

De Prince Maurits nu gheen omsien meer + hebbende, is metten gantschen Legher opghetrocken naer Grol, waer voor hy den 11 Septe*m*bris gekomen is. Het scheen dat het garnisoen daer binnen ligge*n*de soude hebben willen doen eenighen teghenstandt: maer werden soo dapper beschoten en*de* ondergraven, dat de belegherde met haren vyant des stadts wallen gemeen hebbende, siende dat het water uyt de gracht werde gheleyt, ende den brandt die in de stadt gheschoten werdt haer seer benaude, vreesende overrompelt te werde*n*, noodich vonden in compositie te treden, ende de stadt wel haest den 28 Septembris ondert' ghebiet van Prince Maurits overgaven, daer uyt met haer bagage ende zijdgheweer vertreckende. Int' jaer 1606 is + Spinola den 3 Augusti met zynen Legher voor Grol gekomen: alwaer hy op het eerste aenkomen met schermutsinghe ontfanghen werdt. Daer nae de buytenwercken inghenomen hebbende, de grachten ghevult, en*de* mede gheraeckt zijnde tot in de Mynen van der stadt: soo heeft hy de stadt bestaen aen drie plaetsen te bestormen: die van binnen doende aensegghen, dat hy haer niet meer tijdts als een ure hun te bedencken wilde vergunnen, oft hy wildet al vermoorden: hy wilde ende

+Grol beleyt van Prince Maurits, wordt overghegheven.

+Grol by Spinola beleghert.

moeste de stadt hebbe*n*. Waer door die van binnen seer verschrickt zijnde, hebbe*n* de*n* Gouverneur tot accoort beweecht, + ende heeft alsoo den 14 Augusti de stadt overghegheven: ende de soldaten zijn daer met achthien vlieghende vaendelen uytghetrocken.]

+Wordt hem overghegeven.

Bredevoorde light van Aenholt twee mylen.

Byv. [De Prince Maurits de stadt Grol verovert hebbende, is terstont voor het stedeken en*de* casteel van Brevoort ghetrocken, wesende een seer stercke plaetse in morasch gheleghen, hebbende maer een bequaem aenkomen, de welcke noyt van te vooren aen de zyde van de Gheunieerde gheweest en was. Het garnisoen daer + op ligghende ghesommeert zijnde, heeft geantwoort dat zy die plaetsen voor Godt ende den Coninck wilden houde*n*. Waer op Prince Maurits ordre heeft gestelt om die met ghewelt aen te grypen, ende tot dien eynde op drie plaetsen loopgraven, ende oock drie beddingen voor het gheschut doen maecken: met sulcken neersticheydt, dat het onghelooveliick soude moghen schynen: want niet teghenstaende ghestadigen reghen, ongebruyckelijcke weghen, menichvuldighe morasschen rontom het stedeken, soo dat het schijnt onmoghelijck zijn om aen te comen, heeft nochta*n*s Prince Maurits soo groote neersticheydt ghedaen, met biesbrugghen en*de* korckbrugghen die hy dede aenbrenghen, dat hy het gheschut ghestelt ende geplant heeft, soo dat alles op den 8 Octobris gereet zijnde, om de stadt met gewelt aen te tasten, hy den negenden drie voleen heeft doen schiete*n*, ende daer na die van binnen appointement doen aenbiede*n*, maer alsoo zy dat 24 uren versochten uyt te stelle*n*, heeft men op de poorten een seker rondeel op de Westzyde van der stadt, met 20 stucken, in sulcken + furie gheschoten, dat die van binnen haer hoeden op staken: Maer de belegghers in de loopgraven zijnde, hebben twee halve manen buyten beyde de poorten ingenomen, ende de andere zijn soo dapper op het rondeel geloopen, dat de soldaten met de borghers op het casteel zijn ghevlucht, sonder dat alsnoch van den ghenen die ghereedt stonden om te stormen, niet eenen uyt zijn ghelit was getreden, ende hebben haer moeten in de ghenade van Prince Maurits geven: diese het leven heeft gheschoncken, en*de* haer ransoen op drie duysent ende neghen hondert gulden (behalven de Hooftofficieren) laten maken, ende alsoo vertrecken. Int' jaer 1606 zijn + de Spaensche, beleyt van Don Guilelmo Verdugo, bastaert sone van den ouden Verdugo, voor Brevoort ghekomen by avont, ende gelieten hun te wesen van Prince Maurits Ruyterye, roepende aen de wacht dat zy vande Spae*n*sche vervolght waren, biddende maer, ter wyle zy eenen Spaenschen Lieutenant by haer ghevangen hadde*n*, dat sy haer mochten onthouden onder de vestinge, op dat haer haren buyt niet ontweldicht werde, leydende dadelijck eene*n* als den ghevanghen Lieutenant. Als hier over die van binnen malcanderen raedt vraechden, zijn zy terwyle aen de vestinghe ghekomen, en*de* hebben haer Petars aen de poorte behendelijcken vast ghemaeckt, haer vyerwerck aenghesteken en*de* de poorte gheopent, eer den alarm inde stadt + konde komen. Soo dat zy alsoo binnen gheraeckt zijn, doodtslaende al wat voor de handt quam, die niet vele waren: want den meesten deel vande soldaten vluchten terstont met eenighe borgherye opt' casteel. Ende ghemerckt de

+Brevoort by Pr. Maurits beleghert.

+Die van Brevoort zijnde overvalle*n*, vluchten opt' casteel, daerse hare opgheven op ghenade.

+Aenslach van Verdugo op Brevoort.

+Verdugo neemt Brevoort in.

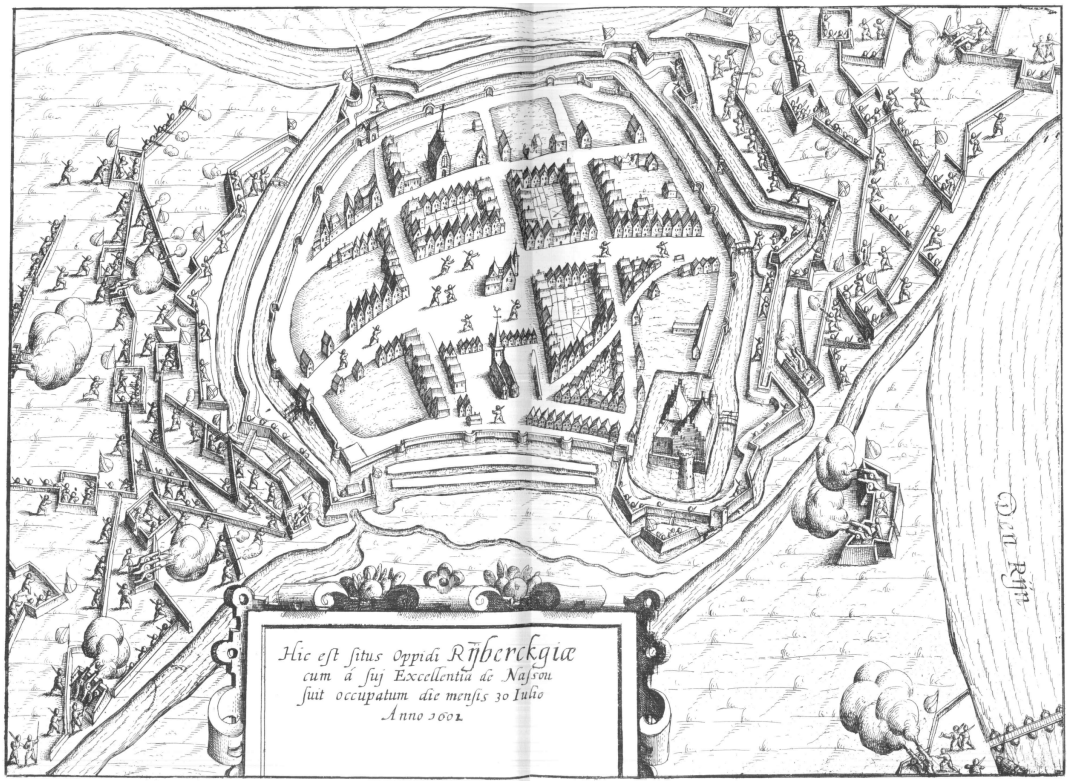

Hic est situs Oppidi RIJBERCKGIA cum á suj Excellentia de Nassou suit occupatum die mensis 30 Iulio Anno 1602

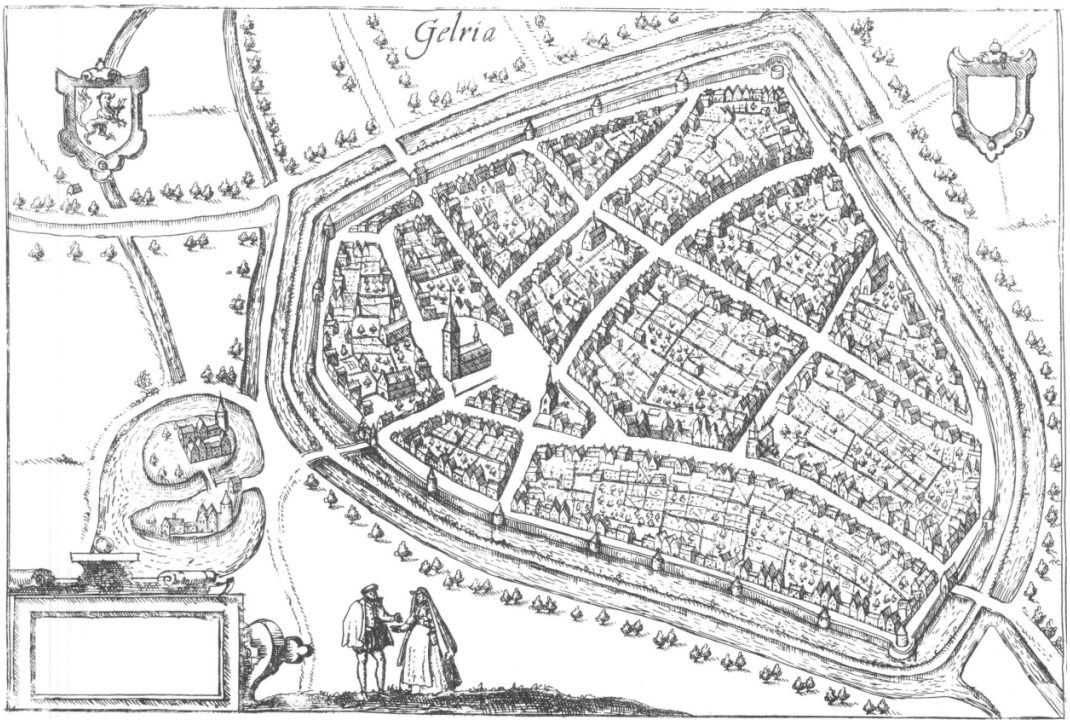

Gelria

brugghe tusschen de stadt ende het casteel afgeworpen was, soo en conden zy met haer Petars aen de poorte niet komen, noch het selve inkryghen. Dese tydinghe terstont tot Zutphen komende, soo hebben de omliggende garnisoenen + haer opghemaeckt, ende Brevoort beset. Ende terstont daer nae is het volkomelijck beleghert geweest: daer vooren komende Graef Hendrick met veel voetvolcx, ende wel sesentwintich Cornetten peerden. Waer door die van Brevoort hun dus sterck besloten vindende, ende van die van het casteel ghedurerichlijck beschoten, veel volcks verliesende, zijnde bykants sonder buskruyt ende victualie, zijn den 22 Martij gheaccordeert, dat sy des selven middaechs daer souden uyt trecken, elck van waer hy ghekomen ware, met haer volle gheweer, naer krijchsgheweer, naer krijchsghebruyck: dies souden zy ter plaetsen wederstellen, alle de ghevanghenen, die zy daer uyt ghevoert hadden, niet al het ghene dat zy daer genomen hadden: waer door Verdugo als Ostagier bleef.]

+Brevoort weder beleyt ende ingenomen.

Beschryvinghe van Ghelder.

Ghelder is de stadt (ghelijck voorseyt is) die den gantsche*n* Hertoghdomme den naem heeft ghegheven, ligghende van Stralen twee mijlkens.

Byv. [Hier heeft Reynoudt de tweede dies naems het klooster der Vrouwenbroederen ghesticht.]

Van hier is gheboren gheweest Gheeraert Mathisius, een seer gheleert man, ende groot aenhangher der leere van Aristoteles. Ter selver steden is oock gheboren Wilhelm van den Velde, Augustijnbroeder, een welgheleert ende eerweerdich Monick, alsoo ghenoech blijckt aen zyne gedruckte boecken: Trithemius schrijft dat dese van Venlo is geweest.

Byv. [Int' jaer 1587 in Ianuario heeft Hautepenne de stadt van Ghelder voor Parma inghenomen, die hem ghelevert werdt van een + Schotsman, ghenoemt Payton, 'twelck aldus toeghinck: Dese Payton was belast mette bewaringe van de stadt int' afwesen va*n* Schenck, ende alsoo hy van Leycester gedreycht was, soo heeft hy om hem te wreecken, met Hautepenne ghehandelt om hem de stadt te leveren, dies hy zijn volck wapende, segghende dat hem sulcks van den Oversten Schenck belast was, die den naesten nacht daer komen soude met zijn peerdevolck, tot eenen aenslach, 'twelck lichtelijck ghelooft werdt, om dat hy ghewoon was het garnisoen alsoo subytelijcken veel te ghebruycken. Als nu het garnisoen snachts Schenck verwachte, soo heeft Payton Hautepen*n*e in zijn plaetse met alle zijn volck ingebracht: De borghers dat te spade ghewaer gheworden zijnde, hebben te vergheefs wederstandt ghedaen, vele vluchte*n* opt' slot, die nae met rantsoen daer van quamen. Hier verloor Schenck veel schoone peerden, wapenen, ende ander kostelijck huysraet. Int' jaer 1596 den 22 Augusti hebben de + soldaten, die uyt Berck ghekomen waren, begost te mutineren: met de welcke het garnisoen dat te vooren in de stadt was, aenghespannen is, Graef Herman ende alle Bevelhebberen ten stadt uyt dryvende. Dese mutinatie heeft + langhe gheduert: maer eyndelinghe is die met betalinghe ghestilt, ende werden afghedanckt.]

+Ghelder werdt van Payton Parma gelevert.

+Mutinatie tot Gelder.

+Werdt ghestilt.

+ Stralen is van Wachtendonck anderhalve myle: van waer gheboren was Iacob van Stralen, een vermaert Schryver, daer Trithemius af vermaent; gelijck hy oock noemt eenen Rogier Sicambre Gheldersman, groot schryver van veel dinghen: maer en verklaert zijn Vaderlandt niet.

+Stralen.

Venloo light op de rechte handt van den + Maeskant, anderhalve myle van Stralen: ende is een goede ende stercke stadt, ende daer int' jaer 1543 de Hertogh van Cleve sich selven den Keyser quam overgheven: ende daer werdt tusschen hen het verdrach ghemaeckt, daer wy hier nae af spreken sullen.

+Venlo, daer den Hertoge van Cleve hem den Keyser overgaf int' jaer 1543.

Byv. [Int' jaer 1512 Vrouw Margriete den + Hertoghe van Gheldre oorloghe aenseyde: door dies de stadt Venloo met een groote heyrcracht beleghert werdt, veerthien weken lang: die van Venloo grooten teghenstant doende, ende uytvallen: soo dat aldaer veel Spanjaerden ende Enghelschen verslaghen werden, ende sonder yet sonderlincks uyt te richten het Legher opghebroken werdt. Ende int' jaer 1543 Keyser Karel afgekomen voor Venlo: die vander stadt + versochten bestant voor weynighe daghen, om te hebben advijs van heure*n* Hertogh Wilhelm, de welcke heur ontsloech van den eedt hem gedaen, op dat zy heur eygen oorboor souden vry doen. Waer door zy heur ondert' gebieden des Keysers overgaven.

+Venlo beleghert vande Borgoensche.

+Venlo geeft hem ondert' ghebiet des Keysers.

Nae dat de Grave by den Prince van Parme + verovert was, soo dede hy het sterck dorp ende huys Arssen door Mansveldt bespringhen, beschieten ende innemen: oock mede de schansse op de Waert teghen over Venlo, om dese stadt alsoo te benouwen. M. Schenck met ontrent hondert peerden meynde daer binnen te gheraecken, maer werdt te rugghe ghedreven. De borgherye bemerckende den aenstaenden noot, Ghecommitteerde uytsonden aen Parma om + te veraccorderen, ende verkreghen goet appointement. Het krijchsvolck mochte met zijdtgheweer daer van trecken: ende s'Conincks garnisoen is daer in ghekomen. Maer die vander stadt hebbe*n*de veel insolentien van haer crijchsvolck gheleden by de Italianen en*de* Duytschen: hebben de Duytsche soo schoon toeghesproken, dat zy met haer hulpe de Italianen uytdreven: + Ende alsoo zy doen de Duytschen oock machtich waren, jaechden zy die oock uyt. Niet te min de borgers sonder garnisoen, de stadt voor den Coninck hielden. Door dies heeft Prince Maurits in het jaer 1597 eenen wel beleyden aenslach op dese stadt voorghehadt, die hem + nochtans misluckte: die borghers op haer hoede zijnde, ende uytslaende die de poorte inghenomen hadden, daer Capiteyn Matthijs Helt ende Schalck doodt bleven. In het jaer 1602

+Venlo belegert by den Prince van Parma.

+Wert overghegheven.

+Venlo jaecht zijn garnisoen uyt.

+Aenslach op Venlo misluckt.

+ kreegh den Eertshertoch met listighe behandicheydt ende schoone woorden, meer krijchsvolck te voete ende te peerde binnen Venlo, daer dat garnisoen geen meester was, ende de stadt geen meester garnisoen hadde willen innemen, ende soo verseeckerde hy die stadt wel voor hem.]

+De Eertshertogh brengt meer garnisoen binnen Venlo.

Beschryvinghe van Wachtendonck.

Wachtendonck is gheleghen op den watervloet Niers, twee mylen van Gheldre.

+ *Byv.* [Int' jaer 1588 is Wachtendonck va*n* weghen des Conincks, by de*n* Grave van Mansvelt beleghert gheweest, ende met gheschut seer gheweldelijck beschoten: de welcke twee hooghe Catten voor de stadt dede op worpen, van waer hy alle de huysen van boven af schoot, ende alle teghenweer oock belette. Hy schoot oock met vyerighe brandende klooten het vyer in de stadt daer hy konde, soo dat die van binnen haer moesten in de kelders houden. Die van binnen weerden haer langhe ende wel, dies daer vooren int' eerste boven andere doodt bleef den Heere van Remberch. Het garnisoen was goet krijchsvolc, onder den Capiteyn Lanckhayr, die met meer andere van binnen oock doodt bleef: waer door het garnisoen moedeloos gheworden, gheen hope van ontset voor handen zijnde, ende de borgherye door de schade van haer huysen ende brandt oock onwillich, soo hebben zy ten lesten na twee maende*n* belegh, op redelijcke conditien de stadt aen Mansveldt overghegheven den 20 Decembris treckende ‘tkrijchsvolck met haer zijdgheweer. + Int' jaer 1600 is Wachtendonck door eenen aenslach by Prince Maurits volck den 23 Ianuarij inghenomen geweest, met het casteel. Welcke plaetse de Grave van Busquoy int' jaer 1605 beleghert heeft, het welcke hy dede met + sulcke haeste ende neersticheyt, dat die van binnen gheenen tijdt en hadden om eenighe buyten wercken te maecken, soo dat de belegghers binnen seven dagen op de gracht logeerden, die zy daer nae begonnen te vullen ondert' beschut van zijn batteryen wel ghestelt, daer zy mede den scheydmuer (Beyr ghenoemt, daermen het water mede in de gracht hout) in stucken schoten, en*de* alsoo het water deden uyt de gracht loopen. Daer nae is de Grave van Busquoy over de gracht ghekomen, ende eyndtlijck gelogeert in een bolwerck, daer hy terstondt ondergroef, om gheheel meester te worden. Waer door die van binne*n* bevreest zijnde, ende mede siende dat gheen ontset (midts ongheleghentheydt) voor handen was, hebben den 27 Octobris beghinnen te parlementeren, ende den 28 de plaetse overghegheven, uyt treckende met vaendelen, wapenen, peerden ende bagagie.]

+Wachtendonck by Mansveldt beleghert en*de* gewonnen.

+Wachtendonck by Pr. Maurits volck ingenomen.

+Van Busquoy beleghert ende gewonnen.

Erkelens light op de frontieren des Hertoghdoms van Gulick, vier myle*n* van Ruermondt, ende is een goede stadt.

Byv. [Den byvanck is seer vruchtbaer van Koren ende van goede Terwe, daer met de inghesetenen hen meestendeels gheneeren.]

Ende dit zijn alle de bemuerde ende besloten steden van Gelderlandt, de welcke machtich zijn van volck ende rijcdom: ende de andere voorseyde sesse onbeslotene volghen hier nae, ende ten eersten:

Keppel ghebouwt op de oude Isel, een halve myle van Doesborg. +

Burg light oock op de selve oude Isel, een myle van Aenholt. Van hier was gheboren Peeter Burre, een gheleert man in alle wetenschap; die veel boecken maeckte; alsoo men in sonderheyt mach sien in de voorseyde Bibliotheke.

+Onbemuerde steden van Gelderlandt.

Ghent is aen de Wale gheleghen, een myle van Nimmeghen.

Batenborg light op de Mase, bykants + ghelijcke verre van Nimmeghen ende van Tiel, te weten, twee mylen. Dit is (soo den roep gaet) een seer oude plaetse: want de inwoonders segghen sterckelijck, dat dit d'eerste borgt is gheweest die Bato gesticht heeft, van welcken hier voor breeder ghesproken is: dat oock dese borgt den naem van hem ghekreghen heeft: Zy behoort toe den seer edelen Heere Wilhelm van Bronckhorst.

+Batenborg door wien ghesticht.

Een myle vande Mase, ende een myle van Ruermondt, is gheleghen het casteel van Montfort, welck een goede plaetse ende van importantien is.

Echt een mijlken van Montfort, light by het bosch, welck daer van den naem Echterwalt ghekreghen heeft.

Cuylenborg is een leen van Ghelder, maer +

het staet in gheschil, oft het ondert' landtghebiedt gherekent moet worden, ende is gheleghen op de slincke zyde van den watervloedt Lecke, een myle van Bueren: het is een goede stadt, wijdt ende breedt streckende, met gebiedt ende heerlijckheyt; soo datter lestmaels van Koninck Philips verheven is gheweest tot een Graefschap. De Heere deser plaetsen is van heerlijcken huyse, de welcke groote goeden besit.

+Ghelegentheydt van Cuyle*n*borg.

Byv. [Cuylenborg heeft seer groote privilegien ende vryheden. Daer is Heere ende Grave over gheweest voor sommige jaren Florents van Pallant, die mede een van de principaelste was, die in den name van de Gheconfedereerde Edellieden in Nederlandt int' jaer 1566 den vijfsten Aprilis, presenteerden Requeste aen de Hertoginne van Parma, Regente tot Bruyssel: als de Koninck wilde nieuwe Bisschoppen, de Decreten van het Concilie van Trenten ende de Inquisitie inghevoert hebben. Dies oock + zijn paleys tot Bruyssel, om dat daer de confederatie der voorseyde Edelen der Nederlanden ghemaeckt was, wert by den Hertogh van Alva te gronde afgebroocken: ende op de plaetse wert ghestelt eenen grooten steenen pilaer, met een opschrift in vier talen, inhoudende dat die daer ghestelt was ter vervloeckter memorien van de conspiratie daer geschiet tege*n* de Roomsche Catholijcke Religie, teghen den Koninck, ende tegen de Landen, Anno 1568 den 27 Mey ghestelt. Dan daer nae is dese pilaer en*de* schrift

+Vonnisse teghen het huys van Cuylenborg te Bruyssel.

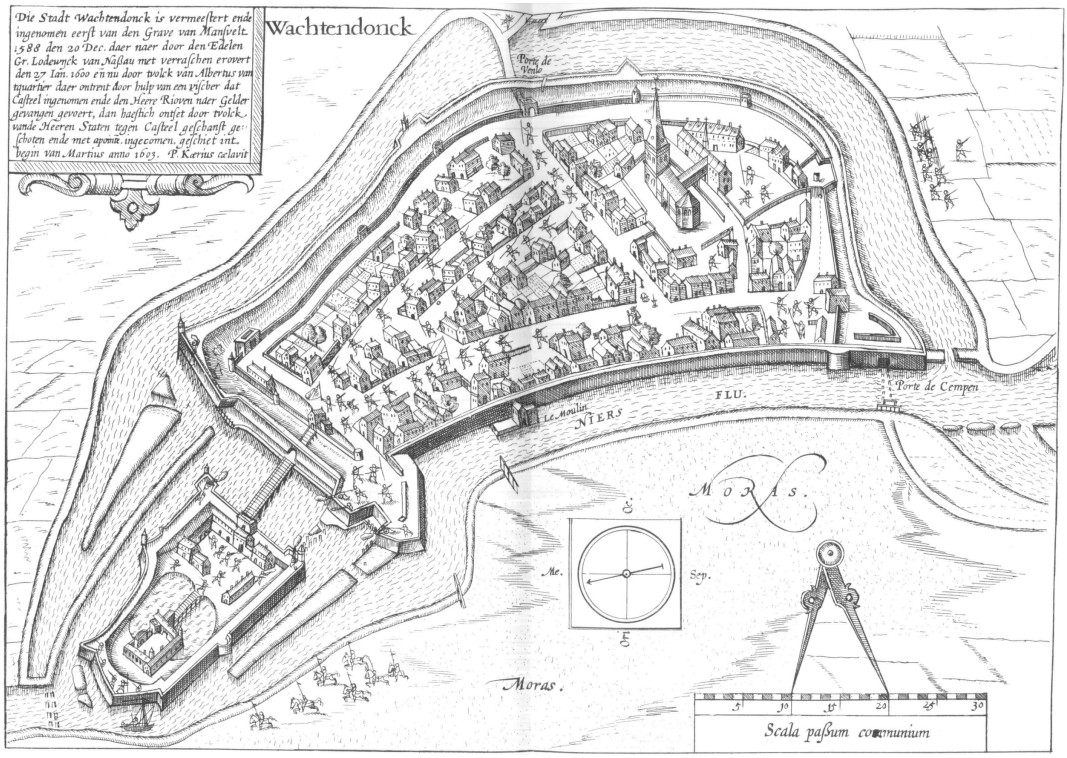

Wachtendonck
*Die Stadt Wachtendonck is vermeestert ende ingenomen eerst van den Grave van Mansvelt 1588 den 20 Dec. daer naer door den Edelen Gr. Lodewyck van Naßau met verraschen erovert den 27 Ian. 1600 en*de *nu door tvolck van Albertus van tquartier daer omtrent dor hulp van een vischer dat Casteel ingenomen ende den Heere Rioven naer Gelder gevangen gevoert, dan haestich ontset door tvolck vande Heeren Staten tegen Casteel geschanst geschoten ende met apointe*n. *ingecomen, geschiet int begin van Martius anno 1603. P. Kœrius cælavit*

afghedaen. Dese Heer Florents van Pallant is tot Cuylenborg gestorven den 29 Septembris 1598, hebbende, seer stille ghedurende de oorloghe gheleeft, ontrent 70 jaren, achterlatende een volassen sone van grooter hope.]

Bueren en is geen leen noch byvanck van Gheldre, ghelijck ettelijcke schryven: maer een landt op zy selven alleen, nochtans binnen de palen des Hertoghdoms, ghelegen by den vloedt Linghe, op een kleyn watervliecken, eertijdts geheeten de Meulengracht: het light een myle van Tiel, ende is een redelijcke groote stadt.

Byv. [Groot int' ronde 1500 treden.]

Met een seer sterck casteel.

Byv. [Groot in het ronde 1360 treden. Het heeft vier groote torens wel sterck, ende drie + grachten. In het jaer 1572 den thienden Iulij heeft eenen Voghelsanck, uyt bevel van den Prince van Orangien, den Casteleyn vant' casteel van Bueren met listen ghevanghen genomen, ende alsoo heeft hy hem lichtelick meester van het slot ghemaeckt, ontbiedende krijchsvolck van Gorcum om dat wel te bewaaren. + Ende in het jaer 1575 heeft den Commandador door den Heere van Hierges, Gouverneur van Ghelderlandt, de stadt ende casteel van Bueren doen belegghen, aldaer hy den negenthienden Iunij seer sterck voor quam, ende dede zijn begravinghen maecken, ende planten op twee plaetsen vijfthien stucken gheschuts op de stadt, die bresse maeckten. Ende als het tot stormen quam, de ghene die stormden, opklimmende in de Bresse, en vonden gheen teghenweer, midts datse al vluchten opt' casteel: ende alsoo werdt het stedeken ghepillieert. Die van het casteel gavent' oock over, uyt treckende sonder vaendelen ende wapenen.]

+Bueren inghenomen by Capiteyn Vogelsanck.

+Bueren inghenomen by Hierges voor den Commandor.

Het draeght oock de weerdicheydt van Graefschap, ende heeft onder hem groote jurisdictie, goet ghetal van dorpen ende byvanck. Wt dese stadt is gheboren gheweest Ioannes Perennius, een gheleert man ende groot Poete: als oock Iodocus Lomnius, groot Doctoor in Medecyne ende gheschickt Philosophe, gelijck wel blijckt aen zijn wercken in den druck ghebracht. Oock is dit het vaderlandt van Obertus Gisannis, noch een jonck man, seer vlytich in het studeren, ende wel gheleert in Griecks ende Latijn. Van dese selve stede is Heer ende Grave gheweest de vrome Vorst Maximiliaen van Egmont, de welcke

Byv. [Midts dat hy den Keyser Kaerle den vijfsten in Duytslandt eenen gheweldigen Legher toevoerde in het jaer 1546 teghen de Protestanten, ende om andere diensten:]

Eenen grooten naem ende faem achterlatende, is te Bruyssel ghestorven, in het jaer 1549, ende in desen staet ghekomen zijn + dochter, de welcke ghehouwelijckt wert met den Prince van Orangien, ende baerde hem eenen sone ende een dochter: is daer nae ghestorven, ende heuren staet heeft beerst Philips Wilhelm d'eerste gheboren. Ende dit zy nu hier mede ghenoech gesproken van de steden ende andere plaetsen des Hertoghdoms van Gheldre.

+Hoe Bueren aen den Heere van Orangie ghekomen.

Gantsch Ghelderlandt heeft dapper ende strijdtbaer volck te voete ende te peerde: maer zijn nu ter tijt meestendeels tot de koopmanschap begheven.

Dit is het leste volck uyt *Gallia* gheweest, + dat ter tijdt van Iulius Cesar onder het Roomsch Rijck ghebracht werdt: oock dat met den afganck des Rijcks hem vande Romeynen ontsloegh ende vry maeckte: maer korts daer naer onder het jock der + Fransoysen ghebracht:

+De Geldersche trecken haer van de Roomsche onderdanicheydt.

oock haestelijck een oorsaecke nemende daer uyt gheraeckte, hem beghevende onder de besondere Heeren des eyghen landts: welck gheschiedt is ten tyde + van Karel de Caluwe, Keyser ende Koninck van Vranckrijck. Dese Heeren werden gheheeten Voochden oft Bewinders: ende van den volck daer toe vercoren ende uytghelesen nae heur verdiensten. D'eerste Vooght is + gheweest Winchardt, die (als voorseydt is) met zynen broeder het casteel van Ghelder heeft ghesticht. Naer hem quam Gerlack zijn sone, in het jaer 910, ende int' kort gheseyt, daer zijn seven Heeren van den selven stamme gheweest, die achtervolghens naer malkanderen tot dese Vooghdye ende Heerschappye zijn ghekomen. De leste van hen allen was oock Winchardt ghenoemt, ende liet een dochter achter, Aleyde gheheeten, die te houwelijcke ghegheven werdt Graef Otto van Nassau: welcke Otto d'eerste Grave van Gheldre is gheweest, met desen tytel vereert door Keyser Hendrick den derden, in het jaer 1079. Maer naer aflyvigheydt van Vrouw Aleyde, trouwde hy een dochter van Gherlack Grave van Zutphen, die verslaghen werdt in den slach die gheschiedde tusschen Coenraed Bisschop van Vtrecht, ende Dierick de vijfste Grave van Hollandt: waer door (soo wy hier voor gheseyt hebben) dit landt aen het Hertochdom van Ghelder ghekomen is. Otto heeft achterghelaten dese + naervolghende Graven, ende Otto den tweeden, toeghenaemt Cromvoet. Dit is de ghene die Nimmeghen heeft ghekreghen, in der voeghen voorseydt, ende heeft ontrent het jaer + 1229 doen bemueren dese opene steden, als dorpen onbesloten (soo vele meer deden doen ter tijdt de kleyne Landtvorsten, dan hedensdaeghs de groote) te weten, Ruermondt, Aernem, Harderwijck, Bommel ende Wagheninghen in het landt van Gheldre; dies ghelijck oock Goch in het landt van Cleve, ende heeft hen al t'samen ghegheven stadtsvrydommen. Nae desen Otto is ghekomen Reynout zijn sone, ende naer hem zijn sone oock Reynout gheheeten, de welcke op den Rijcksdagh te Franckfort:

+De Geldersche den Fransoysen onderworpen.

+Wanneer Gelderland Heeren van den lande hadde.

+Heeren van Ghelderlandt.

+Successie der Graven van Ghelder.

+Otto de tweede van dien naem Gelder, bemuert de steden van zijn landt.

Byv. [In de teghenwoordicheydt des Koninckx van Vranckrijck, des Koninckx van Enghelandt ende der Keurvorsten,]

In het jaer 1329 verkreghen heeft den tytel ende weerdicheydt van Hertoghe, door + Keyser Lodewijck van Beyeren: ghelijck oock ten selven Rijcksdaghe den Grave van Gulick dese weerdicheydt ghegheven wordt. Nae den voorseyden Reynout hebben, maer niet sonder twist, zijn twee sonen het bewint

+Gelder verheven tot ee*n* Hertochdom, in het jaer 1329.

ghehadt, d'een ghenaemt Arnout ende d'ander Eduwaert: nae d'aflyvicheydt van dese twee, zijn alleenlijck twee dochters van Aenout overghebleven, Ioanna ende Isabella, van twee moeders gheboren, tusschen welcke susters haestelijck een groote oorloghe opghestaen + ter saecken van des landts heerlijckheydt. Maer soo Isabella van deser wereldt scheydde sonder kinderen achter te laten, bleef Ioanna Hertoghinne, ende haer sone Wilhelm werdt tot Landtvorst vercoren, ende is de vierde Hertoghe van Ghelder gheweest, ende is oock ghestorven sonder lijferfghenaem achter te laten: deshalven Reynout zijn broeder de vierde Hertoghe van Gulick, dit Hertoghdom beervende, de vijfste Hertogh van Ghelder is gheweest. Nae Reynout is zijn eenighe dochter tot de heerlijckheydt ghekomen, ghehouwelijckt met Arnout van Egmont, gheboren van een dochter des eersten Hertoghs van Ghelder: aldus is dese Arnout de seste Hertoghe gheweest. + Voorts is gheschiedt dat zijn sone Adolf, zy selven houdende als sevenste Hertoghe, onverduldich is gheworden overmits zijns vaders lanck leven, ende heeft hem op eenen nacht ghevanghen ghenomen te Grave, ende schandelijck ende schamperlijck doen voeren in de sterckte van Bueren: daer by hem ses jaren lanck ghehouden heeft, soo sommighe + Schryvers segghen. Maer Philips van Comene Heer van Argenton een loffelijck schryver, die doen ter tijdt seer ghemeynsaem ende dienaer is gheweest by Hertogh Karel van Borgondien, ende oock als Middelaer in dese saecke ghehandelt heeft, schrijft van ses maenden, welck waerachtigher schijnt te wesen.

+Verdeelinghe om de successie van Ghelder.

+Arnout van Egmont Hertogh va*n* Gelder ghevangen door Adolf zynen sone.

+*Philip. Comineus lib. 4. cap. 1. Historiae.*

+ Dese boosheydt en hebben Paus Paulus de tweede, ende Keyser Frederick de derde niet konnen verdraghen: belastende ende bevelende den voorseyden Hertogh Karel van Borgondien, dat hy den Vader soude verlossen met gheweldigher handt. Adolf dit vernemende, ende merckende dat de Paus ende de Keyser dies grootelijcks moeyden ende onderwonden, overdenckende oock Hertogh Karels kracht ende macht, heeft eyndelijck zynen Vader uyt de ghevanckenisse ghelaten, ende zijn beyde op Hertogh + Karels gheloove by hem ghekomen te Dorlens in Artoys: daer Hertogh Karel desen Adolf seer goedt hert draghende, beneerste te beschicken, dat Hertogh Arnout zynen sone het Hertoghdom soude overgheven: ende aenghesien hy seer oudt was, te vreden wesen met de stadt van Grave, ende met drie + duysent gulden s'jaers. Waer op Adolf als een boos, onnatuerlijck ende godloos mensche antwoorde, dat hy liever zynen Vader in eenen put soude van boven neder worpen, ende zy selven oock daer nae, dan alsulcken bespreck aen te nemen: ende dat zijn Vader vierenveertich jaren lanck het bewindt des Hertoghdoms ghehadt hadde, ende daerom wel behoorlijck ware dat hy oock t'eenighen daghe tot de heerschappye soude komen: Voorts aengaende de drie duysendt gulden waer goedt middel te maecken, dies woude hy dat de Vader uyt den landt soude trecken, ende niet meer daer in komen. Door dese grouwelijcke wreetheydt werdt Hertogh Karel vergramt, ende vertoonde hem straffelijck: soo dat Adolf zijn gramschap vreesende, van daer verliep al verkleedt, om wederom in Ghelderlandt te komen: maer werdt bekent ontrent Namen;

+Karel Hertogh van Boorgondie*n* ghestelt om Adolf te straffen.

+Artijckelen voorghestelt by Karel va*n* Borgondie*n*.

+Grousame antwoorde van Adolf van Ghelder.

Byv. [Alwaer hy een water passerende, een stuck goudts voor zijn veerghelt gaf, het welck eenen Pape dede suspecteren dat hy yet op zijn leden moeste hebben: dies]

Ghevanghen ghevoert is na Vilvoorden + voorts van daer nae Cortrijck, ende bleef hier ghevanghen soo langhe als Hertogh Karel leefde. Maer nae zijn doodt werdt hy verlost van de Ghentenaers, ende heur Capiteyn ghemaeckt teghen Koninck Lodewijck d'elfste van Vranckrijck: ende korts daer nae + in den veldslach van de Fransoysen, jammerlijck verslaghen voor Doornick, betalende hier mede eensdeels de straffe van zyne grouwelijcke wreedheydt. Maer terwyle hy ghevanghen was, kocht Hertogh Karel (soo Meyer seyt) van Arnout het gantsch landt + van Ghelder ende van Zutphen, in het jaer 1472, ende Arnout die korts daer nae in zyne stadt Grave is ghestorven, heeft tot meerder versekeringhe Hertogh Karlen zynen erfghenaem ghemaeckt, zynen sone Adolf uytsluytende als wederspannich ende ongehoorsaem. Maer soo de Gheldersche noch den coop noch het testament des voorseyden Hertogh Arnouts en wouden ontfanghen, is Hertogh Karel met een groot krijchsheyr in + het landt ghekomen, ende heeft met gheweldt de besittinghe des landts ghenomen, ende het volck hulde ende trouwe doen sweeren.

+Adolf werdt Karels ghevanghen.

+Adolf ghedoodt van de Fransoysen.

+*Meyerus Annal. Fland. lib. 17.*

+Adolf onterft door zynen vader.

Ter selver tijdt heeft hy oock tot meerder bevestinghe ende verseeckeringhe ghekocht van Hertogh Gheeraerdt van Gulick ende van zyne kinderen, alle het recht dat zy in de selve landen hadden oft souden moghen hebben: bevelende des voorseyden Adolfs kinderen, Karel ende Philippine, op te voeden in Vlaenderen. Door dit middel heeft Hertogh Karel dese Heerlijckheydt ghekreghen ende vredelijck beseten zijn leven lanck: ende nae zijn doodt erffelijck achterghelaten zyner eenigher dochter Marie, de welcke houwelijcte met Maximiliaen, naemaels Roomsch Keyser. Maer soo de Gheldersche desen Maximiliaen niet en wouden onderdanich wesen, werdt hy hem die grootelijck belghende, ende quam met een gheweldich krijchsheyr tot s'Hertoghenbosch: deshalve de Staten van Ghelderlandt door vreese beter bedacht, hen haestelijck hebben overghegheven, ende hem trouwe ghesworen. In deser voeghen heeft Maximiliaen sonder + bloetstortinghe, alleenlijck met heerlijck ontsach, dese Provincie bevredicht, ende in onderdanicheydt ghehouden: tot ter tijdt toe dat Karel, Adolfs sone (naedemael hy met den Grave van Nassau by Betunen van de

+Maximiliaen ontfangen door Hertogh va*n* Ghelder.

Fransoysen ghevanghen, ende daer nae van hen los ende vry ghelaten was) wederom in + Ghelderlandt quam, ende werdt sonder eenighe swaericheydt van het volck ontfanghen als wettelijc Heere, met eedt ende manschap, soo dat hy voor de achtste Hertoghe ghereeckent wort. Dese is een seer strijdtbaer Vorst + gheweest, ende heeft oorloghe ghevoert tegen alle zyne machtighe ghebueren, besonderlijck teghen Hertogh Albrecht van Sassen, Leenheer van Vrieslandt, ende Bewindtheer eensdeels van dese Nederlanden, van weghen Maximiliaen ende Philips zijn sone. Oock heeft hy gheoorloght teghen de Capiteynen ende Bewinders van Karel den vijfsten Keyser, Philips van Oostenrijck sone ende naekomelinck. Eyndelijck werdt tusschen hen verdrach ghemaeckt, ten aller eersten te Gorcom, in het jaer 1528, ende daer nae op een ander mael te Grave, in het jaer 1536, besonderlijck op dese conditien: Dat Hertogh Karel besitten soude als leen van den Keyser als Hertogh van Brabandt ende Graef van Hollandt, het Hertoghdom van Gheldre ende het Graefschap van Zutphen voor hem ende voor zyne wettelijcke kinderen: maer indien hy gheen kinderen achter en liete, dat dan de selve landen wettelijck souden wederom komen tot Keyser Karel ofte tot zyne erfghenamen. Dese Hertogh is korts daer nae in het jaer 1538 ghestorven sonder kinderen: Deshalven dese landen met recht ende reden wederghekeert zijn tot Keyser Karel den vijfsten. Maer want Hertogh + Ian van Cleve ende van Gulick overmidts oude rechten oock in het Hertoghdom van Ghelder ende het Graefschap van Zutphen gherecht woude wesen, soo is het volck, welck hy onlancks te vooren in Hertogh Karels kranckheydt, met liefde oft met ghewelt onder de heerschappye der Fransoysen hadde willen brenghen, oproerich gheworden, ende meer in weerden houdende der Sonnen opghanck dan den nederghanck, hebben ontboden + ende verkosen met den ouden Hertogh Ian, maer den jonghen Wilhelm zynen sone, de welcke haestelijck over komende werdt van de landen ontfanghen ende besworen als Landtvorst, ende voorts met de aflyvicheydt van Hertogh Karel, diesghelijck oock by Hertogh Ians zijns Vaders doodt bevesticht, in het jaer 1539, soo dat noch des Keysers rechten noch redenen noch heerlijcke macht ghenoeghsaem en was, om hem voor Heer des landts te doen kennen. Daer en boven gheschiedde in het jaer 1542, soo de Keyser in Spangien was, dat de Koninck van Vranckrijck ende de voorseyde Hertogh Wilhelm van Cleve oorloghe teghen hem voerden:

+Karel Adolfs sone verkrijcht zijn Hertochdom van Ghelder.

+Karel van Gelder een groot Capiteyn.

+Ian Hertogh van Cleve stelt hem teghen den Keyser in de successie van Gelder.

+Wilhelm van Cleve ontfanghen door Hertogh van Ghelder.

Byv. [Meynende dat hy tot Argyle in Barbaryen van de Cabeljauwen ghegheten ofte verdroncken was.]

Deshalven de Keyser in het naevolghende jaer hier te lande met een machtich krijchsheyr over quam, ende den Hertoghe ende het Hertoghdom haestelijck onder zijn gheweldt + bracht Dese Hertoghe seer ontstelt ende bevreest van sulcken ongheluck ende van soo grooten vyandt, heeft terstont met verdrach alle zijn recht welck hy in dese landen mocht hebben, den Keyser overghegheven: welck de Staten van den lande vryelijck verwillichden met seecker voorwaerde ende besprekinghe + staende in den Vredehandel begrepen. Aldus is het Hertoghdom van Ghelder ende het Graefschap van Zutphen wederom ghekomen onder de heerschappye des Huys van Oostenrijck, aen Keyser Karel den vijfsten, als aen heuren Heere, in het jaer 1543. Daer nae in het jaer 1549 is oock Philips zijn sone ontfanghen ende besworen van alle dese Staten als wettelijck Heere: ende tot onsen

+De Hertogh van Cleve overwonnen en*de* berooft van zyne heerschappe voor den Keyser.

+Verdrach tusschen den Keyser en*de* de*n* Hertogh van Cleve.

tyde zijn die van Ghelderlandt gheregeert gheweest, in den naem van zyne Majesteyt by den Grave van Meghen.

Byv. [Tot dat de inlandtsche beroerten opghestaen zijn, wanneer dat het meeste deel met het Graefschap van Zutphen zijn ghedwongen haer te begheven by de Gheunieerde Landen, als noch haer by de selve houdende.]

Ende alsoo maecken wy hier een eynde van de beschryvinghe van Ghelderlandt ende van Zutphen, ende varen voorts tot de andere.

Beschryvinghe van Overijssel.

+ De Staet ende Heerlijcheydt van Overijssel wordt alsoo ghemeynlijck gheheeten, om dat die over ghene zyde des watervloedts Isel gheleghen is: wordt deshalve*n* ooc in Latijn *transiselana* ghenoemt. Dese Heerlijckheydt heeft Noordtwaerts eensdeels + Westvrieslandt, ende eensdeels de Heerlijckheydt van Groeninghen: Zuydtwaerts Ghelderlandt, oft eer het Graefschap van Zutphen: Oostwaerts Westphalen, ende Westwaerts den inham of boesem der Zuyderzee, met de voorseyde Isel. Dit landt wort ghedeylt in drie goede staten, te weten Isellandt, Drent ende Twent. Het heel landt is seer effen, goedt ende vruchtbaer, onder andere vruchten seer goedt Graen voortbrenghende. Het heeft den watervloedt Vider, ende andere vlietkens: daer toe oock veel lustighe ende nuttelijcke, maer kleyne ende onvernaemde bosschen. Het begrijpt acht besloten steden, te weten Deventer, Swol, Campen, Vollenhove, Steenwijck, Hasselt, Oetmarsen, ende Oldezeel. Oock thien treffelijcke plaetsen, die seer groote privilegien ende vrydommen hebben, naemlijck Meppel, Gheelmuyden, Coeverden, Hardenberghe, Omme, Almeloe, Goer, Diepenhem, Delden ende Enschede. Daer en boven meer dan twee hondert dorpen. De Staten deses landts zijn ghedeylt in twee Leden. Het een zijn de Officiers ende den Edeldom: het andere de Hooftsteden: maer het hooft van de gantsche Heerlijckheydt is Deventer, waer af wy ten eersten sullen spreecken, ende daer nae van de andere.

+Waerom Overijssel alsoo ghenoemt.

+Beschryvinghe van Overijssel.

+ *Byv.* [Creta hooghmoedich om dat Iupiter by haer is opghevoedt, ende de stadt *Thebae* hooveerdich door de gheboorte van Hercules, u o Overijssel wijcken moeten. Want H. Iunius u roemen doet door zijn affirmatien, dat by u ghevonden is den oorspronck ende de afkomste van het seer machtighe ende seer vernaemde volck der Francken, dat uyt u lieder landt zijn gesproten de grootste Keyseren ende Koningen. Wijdt ende breedt als u limiten streckten tusschen den Eems, Weser ende Elf, u alle omligghende quartieren ontsaghen. Doen uyt uwe palen uwe ingeboren over den Rijn trocken op den *Vbies,* de seer machtighe stadt Ceulen (soo Ammianus schrijft) overweldigende: ende een weynich daer na de contreye van *Gallia* aen de Mase boven Gulick beroovende: daer nae deie van Mentz, Straesburg, Worms, ende Spiers t'onderbrengende, Turinghen ende Oostfranckenlandt aentastende, soo dat het Keyserrijck van Constantinopelen door vreese met haer in accoort tradt. Vwe Landtsaten ghetrocken over den Rijn op de *Nervios* ende *Treviros,* het landt door het recht der oorloghe veroverden, hoe wel zy door de wapenen der Romeynen te rugghe ghedreven, een wyle tijts stille geweest zijn, tot dat zy door het toelaten des Keysers Maximiliam in vrientschap opgenomen, het selve landt tot een wooninghe ghecreghen hebben. Ende door dien van haer vrome en*de* manlijcke daden uytghericht werden, soo begost de naem der Francken over al vermaert te werden: ende nae de vruchtbaerste quartieren van *Gallia* zy trachten, een yeder heur ontsiende, soo dat tot een spreeckwoordt quam:

+Overijssel.

> *'T is goet den Franck te hebben tot een vriendt,*
> *Maer tot ghebuer hy niet en dient.*

Ende hoe machtich dat de Francken daer nae gheworden zijn, kan men uyt dese ghetuyghenisse alleene van Agathias afnemen, de welcke schrijft dat zy aen Vitigin

den Koninck der Gotthen van Belisario belecht, te Roomse Ghesanten hebben ghesonden, belovende dat zy, indien zy in ghemeynschap van heerschappye genomen souden werden, met vijf hondert duysent ghewapende mannen in Italien tot zyner hulpe souden afkomen. Van den Gotthen een ghedeelte van *Gallia* den Francken met accoort ende by consent Iustini des Keysers toegheeyghent is geweest tot een eeuwich besit, soo Procopius verhaelt. Waer door de Princen der Francken Marseilles ende al de Zeekust van *Gallia* besittende, by Arles in Provencen een stadt tot heur Rijcks setel opbouwden, alwaer haer toegelaten werde munte te slaen met haer beeldt, buyten de maniere van andere Koninghen ende Princen. Zy dorsten Asien en*de* Groeckenlandt bestoocken, het landt van heur den naem voerende, hoe wel het Rijck van Oostenrijck oock Duyts Francken ghenaemt was: welcken naem zy langhe ghevoert hadden, om dat zy franck ende vry waren, ende het jock der Romeynen hadden van den hals gheworpen, ende selve de regeringe in handen namen, waer door zy dien naem, al waren zy onder de Duytsche ghetelt, voort aen behielden. Soo hebben dan de Francken eerst bewoont het landt van Overijssel, Twent, Drent, Zutphen, Embden, Bremen, Osenbrug, Munster, Benthem, Linghen, tot de Oosterzee toe. Sulcx blijcken kan uyt Procopio, stellende de *Abotriten* by de Elft woonende den Francken naest, van de welcke zy daghelijcks bespronghen, ten lesten in een accoort traden, ende een volck werden. Carolus Magnus hare trouwe hulpe in zyne tochten ghebruyckt hebbende, tegen de Sassenaers, heeft haer inghegeven om te bewoonen de dorpen ende wooninghen van de Sassenaers over den Elft woonende, (de welcke hy al t'samen bedwonghen hadde te gaen woonen in Franckenlandt, welckers overblijfsels schynen het dorp Sassen in Hollandt den name ghegeven te hebben) de welcke doen sonder inwoonders waren. Daer zijn tweederley Sassenaers gheweest, eenighe aen dese zyde van den Elft, andere aen d'ander zyde woone*n*de, d'oude namen door der Sassenaers overweldinge verdwenen zijnde: soo dat de Francken met de Abotriten ende Sassenaers t'samen ghevoeght, zijn gekomen tot de Elf nae de Oostzee, ten Westen zijn verscheyden gheweest door den Rijn, soo Aga-

thias aenwijst, namelijck dat de Francken bewoont hebben de naest gheleghen landen van den Rijn: ‘twelck seker is, by soo verre de arm des Rijns van Druso opghegraven by Duysborg, den Rijn is, de welcke van daer onder eenen anderen aenghenomen naem tot de Zee loopt, langs de kust van Overijssel, wesende ter rechter zyde ende ‘tbegin des oprechten Franckenlandts des Ouden, soo uyt Strabone ende Tacito blijcken kan. Op de naesten grensen der Francken oock gheweest zijn de *Sicambri* die beneffens den Rijn gheleghen het Hertoghdom van Cleve bewoont hebben, ende niet alleene naebueren der Francken, maer onderdanen, en*de* Bondtgenooten der selven gheweest zijn, soo men uyt Claudiano afnemen kan. Voorts ooc blijckelijck dat de Vriesen nabueren der Francken geweest zijn, als de ghene die beneffens het Noordersche strandt, ghelijck oock de *Cauci* hare landen besloten: ‘ten dat zy metter daet ende name een volck gheweest zijn: want zy Francken ende Vriesen uyt eenen oorspronck ghenoemt schynen gheweest te zijn. Beneffens den Vriesen zijn de mindere *Cauci* gheweest in de cust van Embden ende Oldenborg, de meerdere *Cauci* beneffens Bremen voortijts woonachtich: tusschen den Rijn ende dese *Caucos* der Franckenlandt wesende maraschachtich, soo noch huysen wel blijckt. Deser Francken Coninck Carolus Augustus in de privilegie waer door hy den Vriesen in vryheyt stelt, willende ten stryde trecken, beveelt haer het hayr te scheeren boven den ooren, tot een teecken van hare vryheydt, gelijck oock de Francken deden, haer alle tot het vel toe scheerende, uytghesondert heuren Coninck. Dese vernaemde ende overwinnende natie, ten lesten ooc volle possessie ende besit van Batavien, dickwils te rugge ghedreven, verkreghen, ende door vlamme ende sweert, met het bloedt van de heure gekocht heeft: uyt welck Coninclijck gheslachte, een vruchtbare generatie voortghekomen is: welckers beleydt tot voordeel des landts gheweest is: soo wanneer Carel de Caluwe een Fransman, eenen Dirck van Fransche afkomste eerste Grave van Hollandt ghemaeckt heeft: soo wanneer d’eerste Coningen uyt eenen yver ende Godtvruchtbaerheyt de stadt van Vtrecht met heerlijcke jurisdicien heylige mannen in handen ghestelt hebben tot onderhoudinge, om het saet der Christelijcker Religie bequamelijcker in de herten der rouwer menschen te saeyen. Door den arbeydt ende wetten der Coninghen der Francken is der Duytschen stant vermeerdert, d’inlandsche oorlogen zijn ter neder gheleyt, ende alle bederf afgheweert. Met de overwinnende wapenen der Francken en*de* hare vermoghende kracht, zijn de Gotthen *Galliam* occuperende bedwonghen geweest, waer door tot lof der selven gheheel *Gallia,* haren naem opgenomen heeft, ende op den selven hooghen moet draecht, voortaen ghenaemt Vranckrijck, als door den Francken bevrijdt. De selve hebben Spangien, van de Saraphynen inghenomen, onder haer macht gebracht. De Francken der Sassenaers (‘tonverwinlijcke volck by den Romeynen) hoochmoedt nederghedruckt hebben, ende den oprechten Goodsdienst aen te nemen, heure Afgoden ter neder gheworpen zijnde, gedwonghen hebben. Italien ‘twelck heerschapte over alle volcken, heeft nochtans moete*n* wijcken d’onbetemde kracht der Francken. Waer door Fredericus, toeghenaemt Barbarossa, tot de Roomsche Ghesanten seyde, dat hem wel ter herten soude gaen het Roomsche Rijck, dat met het bloedt der Francken zyne Voorouderen gekocht was. De wapene*n* van onse Princen (wa*n*t het is een oud gebruyck dat door de Schilden ghetuygenissen gegeven worden vande deucht) gheven genoech te kennen, den oorspronck van hare afkomste. Want den Leeu de wapen van Hollandt, heeft het merckteecken vande Coninghen der Francken, ghelijck Hunibaldus ghetuycht. Ghelijck het oock een oudt ghebruyck is dat een yeder Natie verscheyde*n*

teeckenen in heur Schilden ghevoert hebben: De Cimbren eenen Stier, de Gotthen eenen Beyr, de Alanen eenen Hondt, de Troyanen een Vercken, die van Persen eenen Schutter, die van Thracen Mars, de Scythen den Donder, Tantalus eenen Arent, voor hare wapenen ghevoert hebben, ende andere yet anders. Alsoo en zijn de Francken van een heerlijcke wapen niet versteken gheweest. Dese Francken worden verdeelt van de Oude in *Ansuarios* ende *Salios.* De *Ansuarij* zijn gheweest in het quartier van Twent, Zutphen ende Deventer, niet ontkennende een Ansen stadt te zijn, ende haer latende noemen met dien naem. Maer de *Salij* ghenoemt van *Sala,* nu *Isala,* wesende den anderen aen des Rijns, hare woonstede gehadt hebben over den Isel, ontrent Swol, de heerlijckheydt van Saland, om de stadt hebbende een besonder Rentmeesterschap, den ouden naem representerende, oock het dorp *Salicum,* het welck doort' afspoelen der riviere t'samen met de stadt Campen van oever verandert heeft, nu ae*n* dese zyde van den Isel ligghende, daer zy aen d'ander zyde te vooren lagen. Den ouden naem oock noch wat representeert de stadt *Oudesalia,* Oldezele, in Twent een naegheleghene stadt. Claudianus maeckt met namen gewach vande *Salij,* opentlijck te kennen gevende dat hare woonplaetsen aen den Rijn gheweest zijn. Van dit volck heeft de Keyser Conradus, met toename Salicus, zijn afkomste ghereeckent. Wt dese is de Wet Salica gesproten, by Varamundum (die d'eerste den Coninclijcken tytel, onder den Francken aengenomen heeft, ontrent het thiende jaer der heerschappye van Honorius) inghevoert, ende met hulpe der vier Oversten des Rijcx bevesticht. Het sommier der Wet de Vrouwe*n* buyten sluyt van de successie des Rijcks: welckers woorden luyden: *Nulla haereditatis portio de Lege Salica ad mulierem venito:* Ofte alsoo: *In terra Salica mulieres ne succedant.* Oock hadden de Francken eenighe andere Wetten, als:

Den Bedelaers doort' landt vagabond niet en gedooght
Yeder stadt voede den Armen, als ghy dat vermooght:
En gheeft niet, die behoeftich niet en arbeyden,
Straft die d'onnoosele door bedroch verleyden:
Voor d'eerste mael d'oogh berooft die misdoet:
Afsnijdt den neus, die door sulcks niet en werde vroedt,
Blyvende noch snoode, met den hals dat betalen,,sal,
De Dronckaerts te water set, soo men niet dwalen,,sal.

Deser Francken onghelooffelijcke deucht ende cloeckheydt van lijf ende leden, stoutmoedicheydt van herten, oock heur oeffeninghe in wapenen, Cesar seer ghepresen heeft. Zy en ghebruyckten gheen wyde noch breede kleederen, maer die aent' lijf ghespannen waren, soo Sidonius ghetuycht heur ghesien te hebben: met eenen breeden riem omgordt. Zy waren nochtans rat in het wenden ende keeren met heus langhe lancien, hebbende daer beneffens korte hanghers ofte poingiaerts, om heur te verweeren in noodt.]

Beschryvinghe van Deventer.

+ Dese stadt light op de rechte zyde van d'Isel, vier mylen van Swol: ende is een stercke ende wel besette plaetse, met goede ende stercke mueren ende veste*n*: en*de* waer, onder andere poorten is die men noemt de Brinconpoorte, welck een uytnemende schoon werck is. Dese stadt is groot ende wijdt, vol van alderley schoone huysen, soo wel gemeyne als besondere; machtich van volcke; ende + de hooftstadt deser gantschen landts. Van hier is gheboren gheweest Gheeraerdt, toegenaemt de Groote, om zyner deuchden wille, de welcke veel gheleerde stucken gheschreven heeft: ende oock Alexander Hegius, een seer gheleert ende vermaert man: ende van dese stadt is mede geboren Iacob Deventer, groot Geographe, soo wel blijckt by veel van zyne wercken.

+Ghelegentheydt van Deventer.

+Vermaerde manne*n* van Deventer.

Byv. [Deventer is een stercke stadt, gheleghen + ten Noordwesten aen een santberghsche plaetse, ende de reste aen leeghe beemden, die met hooge opperwateren overvloeyen. De Isel loopt rakende den werf neffens de stadt, die is in forme als een kort Eye, aen de landtzyde ghekrockt zijnde. Zy heeft seer diepe opghemuerde watergrachten, van de Berchpoorte tot aen de Brugghe, aen de reste heeft zy een breede havene, en*de* de Isel in de plaetse van een gracht. De mueren zijn allesins hooghe, ende niet goede torens wel dicht bestreken, ende niet te min dicke wallen daer achter aen, behalve*n* noch het seer groot aerden Rondeel, dat voor de Brinckpoorte leyt, beneden met een leech muerken of fausebraye omringhelt, ende behalven het seer groot Bollewerck van den grondt op met steen bekleedet, 'twelck leyt op den hoeck voor de Iselbrugghe, dat oock de waterschuttinghe der grachten beschermt. Tusschen dit Bollewerck ende de voorseyde Brinckpoorte, is den Norenberchschen Toren, zijnde wel achthien voeten dicke van muer, ende seer groot ende hooge, soo datmen daer af berghen ende gheleghentheydt rontommer ontdecke*n* ende beschieten kan. Den selven Toren sonder gracht zijnde, behalve*n* den voorseyden uytersten muer ende wal, isser binnen allenthalven eenen rinckmuer, die ooc met Torens bestreken is, maer sonder gracht. Het is een rijcke Coopstadt, zijnde in het verbondt + der Hanssen. Nae dat in den jare 1578 Deventer by de*n* Grave van Rennenberg uyt der Staten name beleghert en*de* beschoten, by den Duytschen den 19 Novembris overgelevert was geweest: ende dat het garnisoen dat Rennenberg daer inne gheleyt hadde grooten overlast ende moetwille teghen de borghers bedreven: Soo + is Rennenberg ghedwonghen gheweest 'tselve daer uyt te trecken, doch op voorwaerden dat de stadt den Eertshertoch, den Prince ende hem sweeren souden, dat de borghers vaendelen oprechten, ende de generale middelen int' werck stellen souden, en*de* weder garnisoenen innemen, alst de Hooghe Overheydt versoecken soude. Maer die van Deventer vry wesende van de soldaten, die Rennenberg doen vertrecken hadde, de stadt onder de Vnie geraeckt zijnde: d'inghesetene raetsaem vonden niet meer in het bedwanck te stae*n* van de garnisoenen. Door dies ontseyden die in te nemen, hoe wel zy daer toe versocht werden by de Generale Staten, die nu met de stadt geheel bekommert waren, Parma victorieus de oorloghe voorderende, als hy nu niet verre van daer by Zutphen lach: door dies + de Grave van Leycester, hem door practijcke hem dese stadt wilde versekeren int' jaer 1585, ende versocht, daer binnen te moghen komen met zijn lijfwacht: alwaer

+Beschryvinge van Deventer.

+Deventer beleyt ende overghegheven.

+Garnisoen uyt Deventer op conditie ghenomen.

+Leycester geraeckt behendelijc binnen Deventer.

hem versochten veel Edelen ende Staten: ende door alsulcken middel op den 21 Octobris noch Enghelsche ende Yrische soldaten daer in gheraeckten: ende alsoo Meester van de stadt werde: waer over hy Willem Standley tot Gouverneur maeckte, Collonel van een Regiment Yrsche. Dese nu in het gouvernement ghetreden zijnde, heeft met Roelandt Yorck (Overste in de Schansse van Zutphen) ghehandelt, ende alsoo voort met Taris den Gouverneur van Zutphen, om hem de stadt over te leveren, midts datse hem daer voor een goede recompense souden doen hebben. Ende hoe wel dit niet gantsch heymelijck gheschiede, ende dat men in alles vermerckte dat het niet wel met Standley en stonde, soo en konden doch de Staten daer niet ten besten in versien, datse hem door eenige middelen uyter stadt hadden moghen lichten ofte doen versenden: want de Grave van Leycester hadde hem in zijn vertreck gheboden, sonder zijn expresse last uyt de stadt niet te vertrecken. De Staten hadden wel den Oversten Norrits versocht nae Deventer te trecken, ende met hulpe van de borghers hem meester van de stadt behandelijck te maken. Maer als Norrits nu op weghe was, ende Standley dat vernam is hy tsavonts den 28 Ianuarij uyt der stadt ghereden, zijn volck ende Capiteynen waerschouwende, dat de borgherye haer dochte te overvallen, om dat zy haer betalinghe eyschten: waeromme hy haer wilde verseeckeren met wat meer garnisoens in de stadt te brenghen, ende de borgherye selve en dwinghen haer betalinghe te schaffen: Daer omme bestelde hy dobbel wacht aen de poorte, van sulcke als hem toeghedaen waren. Als hy [+] aldus teghen den avont uytghereden was, is hy smorghens ten vijf uren voor den daghe weder ghekeert, met hem brenghende Taris den Gouverneur van Zutphen met ses hondert te voete, ende drie hondert peerden, die terstondt noch int' doncker inquamen, de stadt innemen ende die besetten. Dit gheschiede den 29 Ianuarij 1587. Maer int' jaer 1591 nae dat Prince Maurits Zutphen den 30 Mey verovert hadde, soo heeft hy noch den selven avont de stadt [+] van Deventer doen berennen, ende het geschut werdt met wonderlijcke rasheydt ghescheept, ende derwaerts ghevoert, dat metten geheelen Legher ghevolcht werdt. Hy heeft daer ontrent twee brugghen over de Isel ghemaeckt, ende 28 stucken gheschuts aldaer geplant in de Ramen ende over de Isel: ende nae eenighe schoten heeft

[+]Standley levert Deventer aen Taris van den Coninck.

[+]Deventer by Prince Maurits beleghert ende ghewonnen.

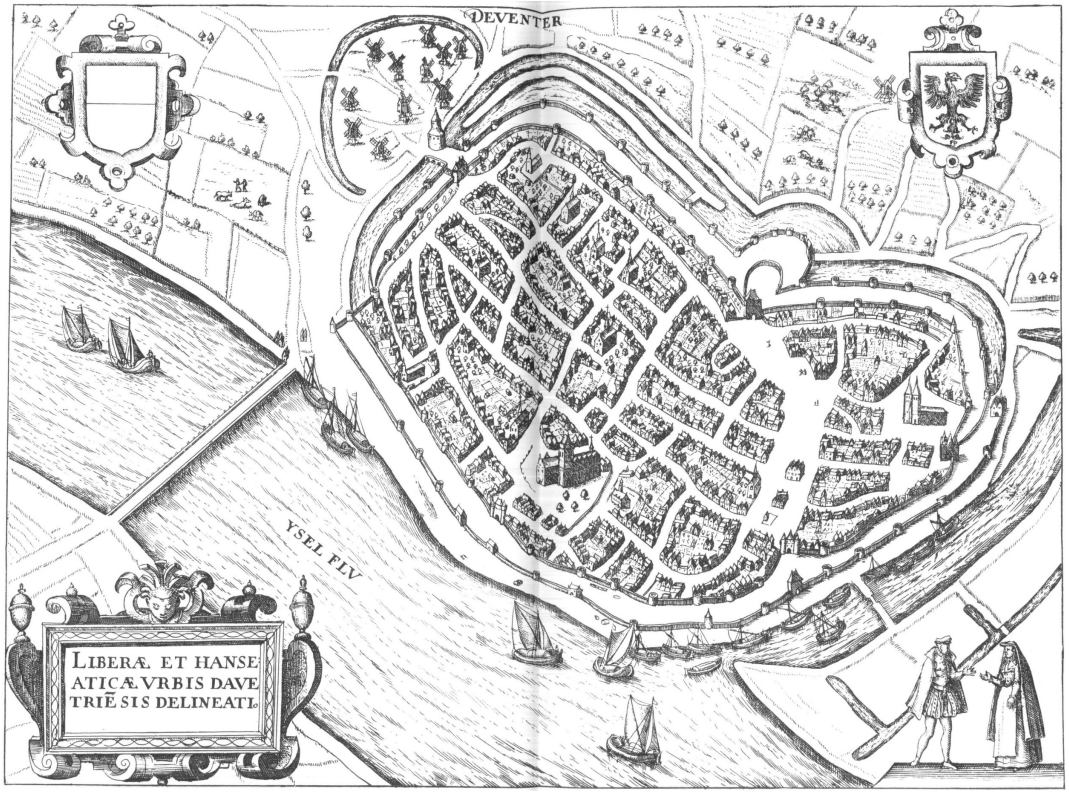

DEVENTER
LIBERÆ ET HANSEATICÆ VRBIS DAVE TRIENSIS DELINEATI.

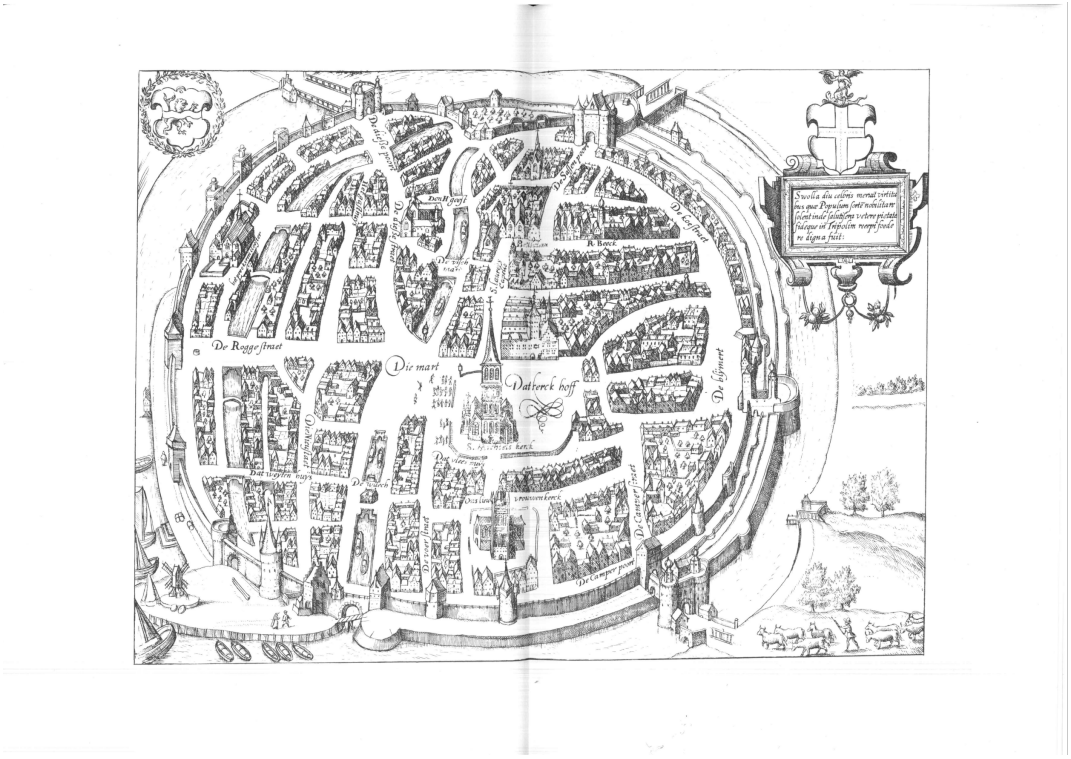

Swolla diu celbris meruit virtitubus quœ Populum fortes nobilitare solent inde salutisera vetere pietate fideque in Tripolim reeepi foedere digna fuit:

hy de stadt opgheeyscht: maer nae die van binnen niet en hebben willen hooren. Waer op den 9 Iunij binnen korten tijdt het geschut met 46 hondert scheuten, een groot deel muers lancks de kaye ter neder leyde, zijnde eenen dobbelen muer, ende wal van aerde daer tusschen. Desen muer aldus ligghende, werden eenighe platte schepen in de haven ghebracht, ende daer een brugge op gemaeckt, om daer mede op de kape totten storm te kome*n*, daer toe de soldaten veerdich stonden, twistende wie de eerste soude wesen. Maer alsoo de brugghe te kort viel, soo en is die storm niet voortghegaen. Die van binnen de stadt stonden in de Bresse seven vaendelen sterck, daer dat grof gheschut tweemael op los schoot, ende groote schade dede, door de steenen daert' gheschut op schoot: Selve den Gouverneur Graef Herman van den Berghe werdt van een afgheschoten huys in zijn hooft gequetst. Op de Bresse werdt oock geschoten den Collonel Nicolaes van Meetkercke, sone des Presidents van Vlaenderen, een wonder kloeck man. D'anderdaeghs zijn de brugghen langher ghemaeckt, ende voortghebracht totten storm met alle ghereedtschap: Waer over die van binnen riepen om te parlementeren: welck geconsenteert zijnde, soude*n* zy uyt een Spaensch ende Walsch Capiteyn, ende de Capiteyne*n* van der Noot ende Lennip werden daer teghen gesonden. Daer werdt den 10 Iunij geaccordeert het overgheven van de stadt: ende alsoo trock het krijchsvolck daer uyt met haer geweer, pack ende sack. Aldus is dese gheweldighe stercke stadt ende hooftstadt deser Provincien, midtsgaders oock de stadt van Zutphen in corten tijt van weynich krijchsvolck ghedwonghen, datmen soo haest vant' innemen hoorde als vant' belegh, daer seer toe voorderde de voorsichticheydt der Beleyders, de machtighe ghereedtschap des geschuts ende toebehooren, ende de goedtwillicheydt des krijchsvolcks.]

Beschryvinghe van Swol.

[+] Swol is ghelegen op een vlietken welck inde Vider valt; ee*n* groote myle van Campen: voorts een goede ende stercke stadt met dobbel grave*n* en*de* groote wallen, want wanneer midts oorloghe oft ander ongheval eenich twyfel oft sorghelijckheydt in Vollenhove is, daer ghemeyntlijck de Gouverneur ende den Landtraedt zijn, ghelijck hier nae verklaert sal worden, soo vertrecken zy nae Swol tot heur verseeckeringhe.

[+]Swol ende zyne gheleghentheydt.

Byv. [In het jaar 1580 alsoo die van Swol gheen garnisoen hadden willen innemen, soo hadden de Spaensghesinde op de komste van Schenck die sy verwachten, ingelaten veel van de Papistische Boeren, ende die in de wapenen [+] ghestelt, ende Schenck het selve te kennen ghegheven. Maer die van de Ghereformeerde ende Staetsghesinde, met beleyt van Hopman Vlger, ende meer andere hebben terstondt haer teghen de Spaenschghesinde aengheschanst, inhoudende de Marckt, S. Michiels kercke, met de Lamperpoorte ende roode Toren, oock uytsendende om hulpe tot Deventer ende Campen. En*de* hoe wel de boden van de Boeren seer schentlijck vermoordt werden, ende sommighe van lidt tot lidt van een gesneden, soo quamender noch den 17 Iunij smorghens eenighe van het garnisoen van Campen binnen, ende ontrent twee vaendelen borgeren van Deventer. Hier door waren eenighe van de Spaensgesinde in groote vreese, ende vluchten: waer over haer huysen werden gheplondert: Ende korts daer nae werdt daer een vaendel uyt Hollandt in ghesonden.]

[+]De borgers van Swol in wapenen teghen malkanderen.

Beschryvinghe van Campen.

+ Campen wordt mede begrepen onder Overijssel, maer is nochtans op dese zyde van de Isel, op den slincke*n* kant, by den inghanck des watervloedts, gheleghen vijf mylen van Deventer: ende is een seer treffelijcke, groote ende schoone stadt. Van hier is geboren + gheweest de edele ende hooch vernaemde Albertus Pighius, een seer gheleert man, besonder in de Godtheydt, ende heeft dapperlijck gheschreven teghen Marten Luther: oock is hy gheweest Professeur der Cosmographe: ende konstich in Mathematijcke instrumenten te maecken: soo dat hy om zyne groote deuchden seer aenghenaem is gheweest by Paus Adriaen de seste, ende langen tijdt by hem ghebleven, hem geselschap houdende van hier in Spangien, doen hy noch kleyn van staet was, ende uyt Spangien in Italien: nae Paus Adriaens doodt is hy in de gunste van het Roomsch Hof ghebleven, ende werdt seer groot geacht van Paus Clemens, ende daer nae van Paus Pauwels de derde, diens Leermeester hy is gheweest in Mathematica: alsoo dat Albertus groote

+Campen en*de* plaetse van zyne gheleghentheydt.

+Van waer Pighius ghesproten, ende zijn succes.

eere behaelt hebbende, ende wel versien van rijckdom, eyndelijck in zijn Vaderlandt wederom is gekeert, daer hy een wyle tijts gheleeft heeft, seer aenghenaem by alle man, ende + is ten lesten gestorven met groote lof ende eere: niet te min Paulus Iovius in zijn Historye spreeckt van zijn aflyvicheydt langen tijt te vooren te Bolonien, te weten int' jaer 1530, inde krooninghe van Keyser Karel de vijfste, daer hy met een ongheluck onder een inghevallen brugghe soude doodt zijn ghebleven: + ende tijcht hem t'onrecht aen een Lutheriaen te zijn, welcker leeringhen (ghelijck voorseyt is) hy seer teghen is gheweest, jae grootelijck vyandt ende vervolgher. Nu ter tijdt leeft zijn Neve Stephanus Vivandus Pighius, een seer gheleert ende deuchdelijck man, ende liefhebber der antiquiteyten.

+Faute van *Iovius li. 36. Histor.*

+Pighius is noyt Lutheriaen gheweest.

Byv. [Campen is eertijdts als het diep water + hadde, een treffelijcke Hanssische koopstadt gheweest, ende vaert noch wel, heeft allesins eenen hoogen schoonen muer met groote steenen Torens, bestreken zijnde op de oude maniere, met breede watergrachten, hoe wel niet diepe, maer is sonder wallen ende bollewercken, behalven ‘tghene dat daer by den Prince van Orangien gemaect is. Zy leyt in de leechde aen den kant van de Rivierem ghelijck eenen Hantboghe, de Pese zijnde de Riviere, die daer breedt is, nochtans teghen het midden der stadt met een schoon brugghe overleyt, de welcke niet alleene op gheweldighe balcken (die in den gront gheleyt zijn) ghefondeert is, maer oock daer de jocken (tot ghemack der schipvaringe, ende om de kosten van het fondeertsel te schouwen) som tnegentich boeten wijdt van den anderen staen, met sulcken kost ghebouwet, ende met balcken in de hoochde soo t'samen ghespitset ende ghewelvet, dat het werck schijnt uyt de locht te hangen, ende leyt aldaer oock soo vast, ofter jocken onder stonden. De stadt heeft ses poorten, ende de gantsche landtzyde is seer leeghe, ende kan altijt met Iselwater overvloeyt werden, als die van der stadt willen. In het jaer 1578 hadde Rennenbergh op Campen eenen aenslach, eer hy eenich groot volck by den anderen konde brenghen, om behendelijcken de stadt te vermeesteren, hebbende een deel krijchsvolck ondert' decksel van Cooplieden ende Handtwerckers in de stadt gesonden, om de wacht aende Venerpoote den hals af te steken, ende alsoo zijn volck in te laten. Maer het werdt ontdeckt by een die zijn volck sach int' dorp Herde: waer over men + begost ontrent den eersten Iulij de stadt te belegghen. Daer laghen in besettinge, ende hadden daer ses jaren gheleghen, Hoochduytschen, ende waren van alle nootdruft wel versien. In dit belegh quam den Gouverneur van Noordhollandt Snoy, een gheschickt Gheldersch Edelman, ende begoste met Berchknapen te mineren by der haven nae den Porthoren toe, om die te doen opspringen, liggende sonder gracht aen den dijck. De belegghers waren noyt over duysent mannen sterck. Die van binnen deden stoute uytvallen, daghelijcks schermutserende om de beesten, met verlies over beyde zyden. Rennenberch hadde ses kortouwen van Vtrecht doen komen, mette welcke aen de landzyde, een bresse van 33 treden lanck gheschoten wert: soo dat de Magistraet den 17 Iulij (siende de gracht doort' vallen des hooghen muers ghenoech bedeckt) schreef aen Rennenberch, begheerende te parlementeren, het welck heur ghegunt zijnde, wertet soo ghehandelt ende verdraghen, dat de Hoochduytschen de stadt opgaven, den 20 Iulij 1578, behoudens lijf ende goet, doch op conditie datse in drie maenden tegen de Generale Staten niet dienen en souden. Dat de ghevanghenen ten beyde zyden sonder rantsoen souden vry gaen, ende zy in sekerheydt gheleyt

+Beschryvinghe van Campen.

+Campen beleghert, wordt overghegheven.

worden op des Rijcks bodem, het welck alsoo gheschiede. Die van der stadt moesten aennemen de Vnie, midts oock sweerende ghehoorsaemheydt ende trouwicheydt als die van Swol. Dese stadt hadde gheenen noodt van opgheven, want de bresse was meesterlijck gherepareert, ende zy hadden van als noch ghenoech. De Duytsche Hoofden en hoefden de borgers niet te vreesen, om dat zy die nae het exempel van Deventer haer gheweer hadden afghenomen: maer zy en verstonden haer stuck niet, dan zy vreesden de komste van Casimirus, die voor de Staten met + heyrkracht afquam. Int' jaer 1579 den 17 Octobris is te Campen een groote beroerte gheweest, als de eene de Ghereformeerde Predicanten, de andere de Monicken wilde*n* voorstaen, in de wapenen zijnde, alwaer eenighe doodt bleven: maer het wert eyndelijck gheslist.

+Beroerte tot Campen.

Nu dese drie steden Deventer, Campe*n*, Swol voortijdts van goeder name ende estime, onder den Rijcxsteden oock mede verordonneert zijn, in het jaar 1495, tot versterckinghe des Rijcks. Want alsoo den Roomschen Koninck Maximilianus, op de daghvaert tot Worms voorhielde de swackheydt des selven Rijcks: soo werden den Rijcke toeghevoeght noch 91 steden, den Rijcke best ghelegen zijnde, de welcke men vermoedde dat getrouwelijckst ende stantvasticht, het Rijcke alle bystant soude*n* doen alst noodich soude wesen. Waeromme zy Rijckssteden zijn ghenoemt geweest, ende met sonderlinghe privilegien ende handtvesten boven andere steden begaeft werden, om getrouwer te blyven in het beschermen des Rijcks.]

Vollenhove ligghende op den boesem van de Zuyderzee, twee mylen van Steenwijck, is een goede stadt, ende wel gheleghen tot alle lijfneeringhe, die daer van alle kanten te water ende te lande gerieffelijck wordt gebracht, + deshalven den Koninclijcken Raet der Provincien hier is, de welcke by arrest ende diffinitivelijck sonder eenighe appellatie vonnist, behalven dat hy gheen vonnisse en mach wysen dan in de teghenwoordicheydt des Gouverneurs, die hem daer oock ghewoonlijck houdt, ende is Gouverneur van Vrieslandt, van Groeninghen, ende van Overijssel.

+Den hooge*n* Raedt van Overijssel tot Vollenhove.

Steenwijck is ghelegen op het kleyn watervlietken Blockesil, welck in de Zuyderzee valt, een myle van Meppel.

Byv. [Steenwijck schijnt een oude stadt te + wesen, leyt rondt tege*n* de riviere aen, kleyn van begrijp, zijnde den omvang ontre*n*t sesthien hondert ghemeyne treden. Het heeft drie kercken, als S. Clemens Canonisye seer groot met eenen hooghen vierkantighen toren, S. Marie kercke, ende de Gasthuys kercke. Dese stadt pleech een casteel te hebben, ghebouwt by Heer Ioris Schenck Stadthouder, ende weder afgebroken int' jaer 1523. Zy is gheleghen in een vruchtbare landouwe van Koorn, waer van zy redelijcke neeringe doet, oock van torf. Zy leyt op de passagie van Vrieslant, eertijts een weecke stadt, dan naemaels, ende nu seer ghesterckt. Int' jaer 1522 de*n* 21 Meerte bestormde de Grave van Meurs, uyt name van den Hertoge van + Gheldre, dese stadt, maer hy wert afgheslagen. Nochtans onlancks daer na wert zy Ghelders:

+Beschryvinghe van Steenwijck.

+De Grave van Meurs bestormt Steenwijck te vergeefs.

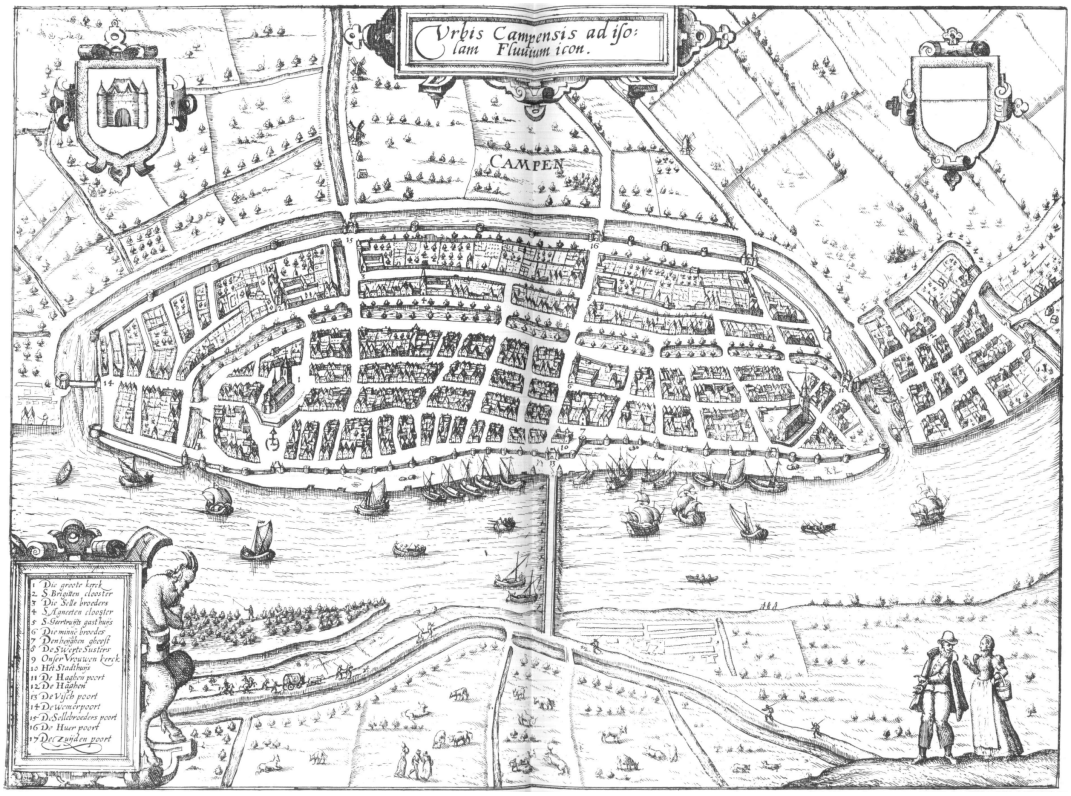

Vrbis Campensis ad iso: lam Fluuium icon.

1 *Die groote kerck*
2 *S. Brigitten clooster*
3 *Die Selle broeders*
4 *S. Agneeten clooster*
5 *S. Geertruijts gasthuijs*
6 *Die minne*n *broeders*
7 *Den begijghen gheest*
8 *De Swerte Susters*
9 *Onser Vrouwen kerck*
10 *Het Stadthuijs*
11 *De Haghen poort*
12 *De Haghen*
13 *De Visch poort*
14 *De Wemerpoort*
15 *De Sellenbroeders poort*
16 *De Huer poort*
17 *De Zuijden poort*

maer de Gheldersche knechten de stadt verlieten int' jaer 1523, als de Borgoensche aenquamen. De selve stadt heeft veel te lijden gehadt, is vernielt en*de* geraseert, staende dese troublen, + gheweest. Ende int' jaer 1581, doen de Staten garnisoen inghelaten was op den 23 Iunij, Rennenberchs garnisoen voor de poorte staende, vier maenden lang van de*n* Grave van Rennenberg beleghert werde, ende vromelijck oock ghedefendeert by de krijchsknechten der Gheunieerde landen, ende in honghers noodt wesende, ghetrouwelijck ontset door den Heere van Nieuwenoort, ende den Collonel Norreys, veel vyanden verslaende. Maer is onlanghs daer + nae door eenen aenslach onversiens inghekreghen, ende dede veel schade op de landen, daer in ligghende eenen vergaerden hoop van oude soldaten, die de stadt uyter maten sterck ghemaeckt hebben: dese hebben de selve gehouden + tot dat de Prince Maurits die ingenome*n* heeft. Waer voor hy den 28 Mey 1592 met eenen Legher van ontrent ses duysent voetvolcks, ende by de twee duysent peerden, ghekomen is, ende quartier genomen heeft. De stadt was wel versien met goet krijchsvolck, ontrent sesthien vaendelen, ende ettelijck peerdevolck. Voor Gouverneur was daer binnen Anthoni Coquel, een ervaren krijchsman: oock waren daer meer andere Heeren en*de* Graven binnen. De stadt was van als ghenoech versien, ende zy en hadden niet ghebreck dan alleen buskruydt. Zy is seer dapper ende heftich beschoten gheweest, maer met kleyne voorderinghe. Soo datter geresolveert werdt van schieten op te houden, en*de* met twee Mynen voort te varen na het contrescharp toe, die oock niet veel en wrochten. Daer nae hebben zy twee Mynen in den wal ondert' bollewerck ghemaeckt, de welcke aenghesteecken zijnde, de eene werp den rampart ofte wal soo omme, datter bresse was voor thien mannen tseffens op te klimme*n*: d'andere borste buytenwaerts uyt. Graef Willem merckende dat die van binnen verbaest waren, pronck hy op ende nam met haest het omgeworpen bolwerck aen de Oostzyde in, 'twelck ghebiede ende oversach de gheheele stadt: also werdt oock inghenomen, + met groot verlies van volck van die van binnen: Waeromme zy haer selve*n* aen alle kanten bloot vindende, zijn tot een redelijck accoort geraeckt, de stadt den 4 Iulij overleverende.]

+De Grave van Rennenberg belegert Steenwijck, het welck ontset werde.

+Steenwijck ingenomen door eenen aenslach.

+Beleghert door Prince Maurits.

+Wort overghegheven.

Hasselt op den voorseyden vloedt Vider, twee mylen van Vollenhove ghelegen, is een + goede ende rijcke stadt. Hier is gheboren geweest Franciscus Titelmannus, een seer geleert man, die veel gheschreven heeft.

Oetmarsen ligghende van Almeloe drie mylen, is een seer oude stedeken, ghefondeert (soo Trithemius schrijft) van Odemaer Koninck van Vranckrijck, daer het den naem af heeft, ende dat op het eygen graf va*n* Vechten zynen grooten besonderen vrient, een treffelijc man, daer wy vermaen af hebben ghemaeckt in de beschryvinghe der Watervloeden.

+Van waer gheboren Franciscus Titelmannus.

Byv. [Andere achten de stadt ghenaemt te zijn van het volck *Martij,* als om dat de oude *Martij* daer in ghewoont hebben, ende soo den naem verandert is in Oetmarsen.]

Oldeseel is een myle van Oetmarsen.

Byv. [Het heeft zynen naem vant' volck *Oldesalij* ghenoemt. Int' jaer 1580 dede de + Grave van Rennenberch, wesende nu aen de zyde van de Malcontenten, zijn volck trecken voor Oldeseel. Hy brande de poorten af, ende stormde daer op met groot ghewelt, doch met groote schade van zijn volck, soo dat hy aftrock. Maer de borghers zijnde meest Spaenschghesindt, welcke daer en tusschen het garnisoen ghenoech ghedwongen hadden, arger vreesende sonden hem nae, ende gaven hem de stadt over den 24 Septembris. Maer Oldeseel ende Oetmarsen int' + jaer 1597 en hebben niet konnen tegenstaen het gewelt der Gheunieerde Landen onder het beleydt van Prince Maurits, vervolghende zyne victorien, niet vindende teghenstant, door dies oock mede als andere stedeke*n*s ende vlecken desolaet sittende, hebben heur moeten begeven in Octobri, ondert' gebieden vanden Prince Maurits: s'Conincks garnisoen daer uyt vertreckende.]

+Oldenseel wordt Rennenberch overghegheven.

+Oldenseel ende Oetmarsen gheven daer over ae*n* Prince Maurits.

Ende voorwaer dese drie plaetsen zijn redelijck fraey. Maet laet ons in het kort wat segghen van de voorghenoemde thien treffelijcke vlecken: ende in de eerste plaetse is, Meppel gheleghen op eenen kleynen watervliedt, vier mylen van Coevorden.

Gheelmuyden is op den inval van den vloet Vider, tusschen Hasselt ende Vollenhove, van beyden een myle verre gheleghen. Dit is een redelijck goedt ende sterck casteel, daer de Koninck altijdt garnisoen op houdt.

Coevorden is een myle van Hardenberge.

Byv. [Coevorden is een vermaerde plaetse, + om dat het een passagie is, want alle die te lange uyt Vrieslandt, Ommelanden, Drenthe ende Vollenhove, nae Duytslandt reysen willen, desen pas ghebruycken moeten. Want de andere van Wedde over de Bortange, is onseker ende meest onbequaem. Het heeft int' Noordtoosten een geduerich morasch, tot Wedden toe: int' Westen een geduerich wildt Moer, of staende water, tot voorby Hasselt en*de* Swartesluys: Int' Noorden het dorp Dalem, ende een harde Heyde nae Groeninghen toe: Int' Oosten Linghen: int' Zuyden Laer ende Emblicom, int' Graefschap van Benthem: in het Zuydwesten Hardenbergh. Leyt vijf mylen van Linghen, vijf van Oldeseel, negen van Deventer, vijf van Swol, ses van Steenwijck, en*de* seven van Groeninghen. Om dese plaetse is dickmael hier te vooren grooten twist gheweest, van weghen hare gheleghentheydt, is dickwils ghewonnen, dickwils overghegheven, ende dickwils afgheworpen ende weder opghebouwt. Ten lesten is het by den Ghelderschen Drost Selbach + overghegeven aen George Schenck, int' jaer 1536, ende door Koninck Philips ghesticht. Maer in het jaer 1579 als nu in de Nederlandtsche beroerten van weghen de Gheunieerde Provincien de Grave van Rennenbergh de + Spaensgesinde daer uyt gedreven hadde, dede hy het casteel verstercken door den Capiteyn Cornput, met vijf bollewercken, strijckweeren ende diepe grachten. Maer dese sterckmakinghe door ghebreck van eenicheydt ende ghelt werdt naeghelaten. Daer nae werdt by bevel van den Prince van Orangie*n*, door Sonoy Gouverneur van + Westvrieslandt, de stadt beghost te stercken met seven bolwercken, latende de sterckinghe vant' casteel liggen, om dat de Landen alle vyanden van casteelen waren, die noemende nesten van tyrannie. Maer va*n* dese stradt bevestinge quam oock niet af, dan twee bolwercken, ende bleef alsoo ligghende, dat den Landen namaels seer schadelijc was. Daer na heeft Ens den Drost, de vesting der stadt die hy Sonnoy beghonnen + was gheweest, laten ligghen, maer het casteel heeft hy op de fondamenten van Cornput opghebouwt ten behoeve des Conincks. Dan eer

+Beschryvinge van Coevorden.

+Coevorden overgegeve*n* ae*n* Schenck ende ghesticht.

+Renne*n*berch doet Coevorde*n* sterck maken.

+Tweede fortificatie van Coevorden.

+Derde fortificatie.

+ het wel volmaect was, wert het weder van den Grave van Hohenlo ghewonnen, alwaer Graef Willem Lodewijck van Nassou in zijn been geschoten werdt. In het selfde jaer eer het casteel + noch ghesterckt was, werdt het met belegh weder overghegheven aen Rennenbercg den 20 Septembris, ende van s'Koninckx wegen volkomelijck ghesterckt. Maer int' jaer 1592 heeft Prince Maurits Coevorden beleghert. Eerst heeft hy de Sluysen benomen, en*de* alsoo het water uyt + de grachten gheleyt, oock inghenomen de contrescharpe des casteels, afgheschoten hebbende de Brugghe. Daer werden verscheyden Mynen onder de wallen gegraven, vande welcke zy eenighe deden springhen, waer op eenen aenval ghedaen zijnde, gheraeckten zy op den wal, daer zy haer op beschansten. Waer door die van binnen kleynmoedich werden, alleenlijck hopende opt' ontset van buyten, het welck faillerende, soo hebben zyt' selve overghegeven + den 12 Septembris. Doch korts daer na wert het beleghert van Verdugo, als Gouverneur van s'Koninckx weghe over Vrieslandt. Maer de Winter overstreke*n* zijnde, soo is Prince Maurits met ontrent thien duysent voetvolcks ende twee duysent goede peerderuytere*n* den sesten Meye opghetrocken, om den belegerden ontset te doen. Dies Verdugo hem niet en dorst verwachten, sonder trommelslach optreckende ende al de Schanssen verlatende, als hy dat ses maenden beleghert hadde ghehadt.]

+Coevorden by de Staten gewonnen.

+Weder overgegeven aen Ren*n*enberch, ende voor de vierde mael gesterckt.

+Beleghert by Prince Maurits, ende overghegheven.

+Beleghert van Verdugo, wordt by Pr. Maurits ontset.

Hardenberghe light op den vloedt Vider.

Byv. [Hardenberghe is een vlecke een myle + van Coevorden ende vier van Swol, op de riviere genaemt de Vecht, die uyt het Graefschap van Benthem kome*n*de, ende een half ure gaens boven Hardenberghe, by het huys Gramsberghe, de Aa van Coevorden met sich nemende, loopt door Omme voorby Swol, en*de* voort met het Swartewater voor by Hasselt inde Zuyderzee. + Dit Hardenberghe is befaemt van eenen veltslach die daer gheschiede int' jaer 1580 tusschen den Veldtoversten Marten Schenck, die doen den Koninck van Spangien die*n*de, onder het gouvernement van den Hertoghe van Parma ter eenre zyden, ende den Grave Philips va*n* Hohenlo Veltoverste der Vereenichde Landen ter ander zyde*n*, vergeselschapt met ontrent veerthien hondert peerden ende achthien hondert te voete, ende vijf stucken gheschuts: ende Schenck hadde niet bove*n* ses hondert peerden ende drie duysent te voete sonder geschut. Dan alsoo het in Iunio was ende nae middagh, de Sonne heet, ende Schenck hem drie uren wel gherust hadde: is Hohenlo uyt Oosten over de dorre Heyde versmacht van hitte hem teghen ghekomen. Als zy nu het ghebedt gedaen hadden, de hoeden opgeworpen, teeckenen ghegheven, ende het gheschut los gheschoten was, renden die Vriesche Vanen van Hohenlo voort teghen twee vanen Lanciers van Schencks Albanoysen, waer van de eene eermen omsach, gantsch verslaghen, ende de andere met groote schade verstroeyt werdt, de welcke de Duytsche Ruyteren nae joeghen, en*de* Schencks voetvolck begoste te wijcken, ende het scheen dat Hohenlo soude de victorie ghehadt hebben. Maer alsoo de Vriesche vanen Ruytere*n* haer reede maecten om weder te treffen, ende seeckere andere Lanciers van Schenck met sommighe goede Schutten nae Hohenloos volck toesetteden, die gheenen troost op haer spiessen en konden hebben, midts dat zy die

+Ghelegentheydt van Hardenberghe.

+Veldtslach by Hardenberghe tusschen Hohenlo ende Schenck.

weynich hadden, weecken zy op een camp daer by, daer zy (hoe wel + eenige hun daer weerden) gantsch op de vlucht quamen. Daer bleven verslaghen den Oversten Wijngaerden, al vechtende, oock de Vaendrich Nyvelt. Veel andere notabele worden gevanghen, ende meestendeel vluchten. Hohenlo selve beghaf hem op Oldenzeel, om daer weder het hooft te bieden.]

+Vlucht van der Staten volck.

Omme staet van Hardenberge twee mijlkens, op den voorseyden vloedt Vider.

Almeloe ligghende op eenen kleynen vliet die in de Vider loopt, is van Ghoer twee mylen.

Ghoer light op den voorseyden vloedt Vider, een myle van Diepenheim.

Diepenheim is van Delden twee mylen.

Delden staet van Enschede anderhalve myle.

Enschede light van Oldeseel een myle.

Byv. [Het heeft vele gheleden gheduerende dese oorloghen, ende is meermaels ghedwonghen ende sterck ghemaeckt. Ende in het jaer 1597 is het selve Prince Maurits, die met zynen Legher daer voor ghekomen was, den 18 Octobris overghegheven gheweest.]

Het volck van desen lande is ghelegen tusschen de Gheldersche ende de Vriesen, ende is deshalven deelachtich van natuere, aert ende ghebruyck met d'een ende d'andere.

Eertijdts heeft dit landt toebegoort den Bisschoppen van Vtrecht: maer onlancks gheleden int' jaer 1527 heeft Hendrick van Beyeren Bisschop van Vtrecht, mits de selve swaericheden ende redenen om de welcke + hy de wereltlijcke heerschappye van Vtrecht Keyser Karel den vijfsten overghegeven hadde (ghelijck hier nae gheseyt sal worden) hem oock overghegheven heeft de Heerlijckheydt van Overijssel: ende daer nae int' jaer 1549 is Philips zijn sone hier ontfanghen ende gesworen als toekomende Landtvorst: deshalven hy onder zyne andere tytelen, oock dien van desen Lande voert: welck doen ick dit schreef van weghen zyner Majesteyt gheregeert wert door Ian van Ligny, Grave van Aremberghe, oock Gouverneur van Vrieslandt. Hier mede zy ghenoech ghesproocken van het landt van Overijssel: laet ons nu komen in Vrieslandt.

+Hoe Overijssel aen het huys van Oostenrijck ghekomen is.

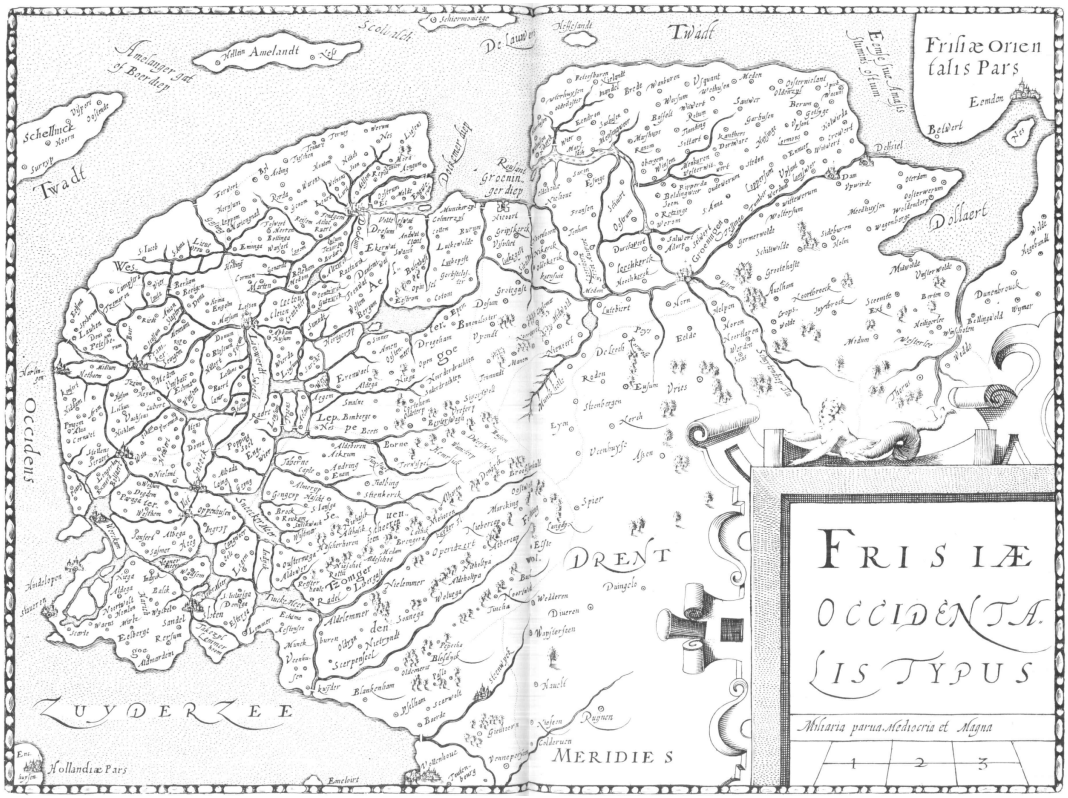

FRISIæ OCCIDENTA. LIS TYPUS Miliaria parua. Mediocria et Magna

Beschryvinghe van Vrieslandt.

+ Vrieslandt oft *Frisia* (soo men leest) is aldus ghenoemt geweest van Grunius den Troyaen, ter oorsaecken van Phrygia in Asien: want men seyt dat dese Grunius Groeninghen ghesticht ende alsoo ghenoemt heeft na zynen naem. Andere schryven (soo grooten lust hebben de menschen om haer Vaderlant hooghelijck te vereeren) dat het landt desen naem heeft van Frisius sone van Alanis, broeder van Mesa, neve van Sem, ende dat dese Vriesen den naem ghegheven hebben Phrygia den lande in Asien. Maer als ick aenmercke dat sommige Schryvers in twyfel stellen oft de Romeynen heur afkomste hebben van de Troyane*n*, welck seer veel goede Schryvers voor seecker ende vast houden, soo moet ick niet alleenlijck twyfelen, maer oock lacchen: ende ick vinde geschreven door sommighen, aengaende d'outheydt ende den oorspronck van dese ende andere landen, dat zy soo grooten ghebreck hebben ghehadt van Schryvers, dat men van het meeste deel niet en kan ghespreecken sonder daer nae te slaen + ende te raden, ghelijck Goropius Becanus doet. Plinius noemt een deel van desen Vrieschen volcke,groote en*de* kleyne *Charchi:* Ptolemeus heetse Vriesen. Cornelius Tacitus een treffelijck Schryver en*de* groot waernemer der Duytscher saecken, schrijft dat de Vriesen natuerlijcke Duytsche zijn, ende volck van over gene zyde des Rijns. De President Viglius overeenkomende met de goede Schryvers, seyt dat de Vriesen heuren naem behouden boven alle andere Duytsche volcken, die den heuren verandert hebben: ende heeten daerom *Aborigines,* dat is, Oorspronghers, om dat zy heuren oorspronckelijcken naem + ende woonstede noch houden. Ende voorwaer desen naem is seer oudt: ende hoe wel hy somtijts van de Schryvers verandert oft verwisselt is met der ghebueren naem, nochtans is den eyghen naem van Vriesen hen altijdt + by ghebleven. Munsterus ende anderte betoonen dat Vrieslant eertijts een Koninckrijck is geweest, ende dattet met verscheyden namen van den mondt of invloet des Rijns, + langhs de oevers der wilde Zee streckte tot *Cumbrica Chersonesus* toe, hedensdaeghs Denemarck aen dese zyde ghenoemt. Maer het deel van Vrieslandt welck wy besonderlijck willen beschryve*n*, toebehoorende den Catholijcken Koninck, is eyghentlijck het landt dat van ouden tyden (alsoo voorseyt is) bykants altoos zynen naem *Frisia* gehadt heeft, en is het voornaemste ende loffelijckste gheweest: het welck noch ghenoemt wort Westvrieslandt, tot onderscheyt des anderen deels, welck is na den watervloedt Weser, genaemt Oostvrieslandt: daer Koninck Philips (ghelijck hier nae gheseyt sal worden) over ghene zyde des watervloedts Eems ghenoemt, de stadt van Linghen ende sommige andere gebieden ende heerlijckheden heeft. Ick en sal hier niet spreken van het deel teghen over ligghende, welck eertijdts en*de* noch hedensdaechs + van sommighen Westvrieslandt wordt gheheeten, daer de schoone steden Hoorne, Enchuysen, Edam ende andere liggen, welcke de Hollanders houden voor oprecht Hollant, ende wordt ghemeynlijck gheheeten ende gheschreven, ende ghestelt in de Landtkaerten: jae staet oock onder het Hollantsch regiment, ghescheyden vant' Vrieslandt, ghelijck oock ghescheyden is van den grooten boesem der Zuyderzee de een Provincie van d'andere. Hier om sullen wy volghende het ghemeyn ghebruyck (met danck van de ghene die anders ghesint zijn, ende sonder achterdeel des landts oft eeniger persoonen) op zijn behoorlijcke plaetse daer af schryven. Westvrieslant

+Seltsame redenen van de*n* name va*n* Vrieslandt.

+Siet Goropium *lib. 6. Plin. lib. 4. ca. 15. natur. historiae. Ptolo. lib. 3. cap. 11. Tab. 4. Europae Tacit. lib. 4. & 11. Annal*.

+Den name van Vrieslandt is oudt.

+*Munsterus in Cosinographia*.

+Wijdde van Vrieslandt.

+Westvrieslandt in Hollandt.

heeft dan Noordwaerts ende Westwaerts de + groote wilde Zee: Zuydwaerts eensdeels de Zuyderzee, ende voorts het landt van Overijssel: Oostwaerts Oostvrieslandt: ende heeft meestendeels den voorseyden vloet Eems, in Latijn ghenoemt *Ama???* diet' selve landt van Westphalen scheyt. Het heeft onder zijn heerschappye, in de Zee ettelijcke byligghende Eylandekens: waer af de voornaemste Schellinck ende Amelandt zijn, met sommighe dorpen. Men siet hier te lande gheen andere loopende watervloeden dan de Eems en*de* + Lauwers: maer de Isel ende Vider zijn daer nae by: oock zijn hier over al seer groote watergraven konstichlijck met handen gemaect tot gherief, om de koopmanschap van d'een plaetse tot d'ander te brenghen, ende om daer door het overvloedich water van het landt te doen afloopen, alst van noode is: want het landt is effen, poelachtich, broeckachtich, ende oock ongebouwt tot saet oft graen van grooter weerden: anderssins ist wel ghenoech versien ende bewaert: want het zijn meeste*n*deels al schoone beemden om beesten te weyden: en*de* goede gronden om torven te maken, die ghemeynlijck Venen genoemt worden: ende het + landt light soo leech, besonder ter zeewaerts, dat men van het beghinsel des Herfsts tot de Lente toe, het een deel bykants niet bewandelen en kan dan te water: soo dat de steden ende dorpen merckelijck ende konstelijc hooghachtich verheven staen, ende met stercke ende + wonderlijcke dijcken ende wallen versien ter bequamer plaetsen ende neerstichlijc bewaert

+Palen van Westvrieslandt.

+Wat riviere*n* in Vrieslandt.

+Vrieslandt bedeckt met water ende wanneer.

+Groote industrie der Vriesen.

ende onderhouden: soo dat het een wonderlijck werck is in den Voorsomer te sien soo veel landts in het water staende, datter eenen arm der Zee schijnt te wesen: ende de steden ende dorpen ontdeckt ende drooge onderhouden door menschelijcke konste ende behendicheydt, in der voeghen dat men seggen mach, dat men het een deel van den jare hier tlandt + windt, ende het ander met den schepe overvaert. Daer wordt luttel graens ghesaeyt, mits dat de menichten van watere*n* die vroech beghinnen aen te komen ende spade vertrecken, het gesaeyde meestendeels over al souden verderven: daerom moeten zy hen van koren ende graen versien uyt Denemarcke*n*, ende andere landen verre van de Zee ghelegen. Hier en wast gheenen wijn, overmidts de groote koude: maer zy kryghen wijn uyt Duytslandt, Spangien ende Vranckrijck. By ghebreke van bosschen moeten zy oock heur timmerhout van elders doen komen: noch en hebben meestendeels geen bernhout om vyer te stoken: maer de natuere heeft hier toe wel + versien, want uyt den grondt des aerdtrijcks soo groote menichte van torven uyt gegraven wordt, dat de inwoonders dies meer dan genoech hebben, ende versien oock veel andere landen, veel ghelts daer af maeckende. Maer aenghesien dat den torf in dese landen een soo treffelijck ende weerdich dinck is, soo willen wy int' kort wat daer af spreken: niet van de heydschadden oft de magher torven die meestendeels ghemaeckt worden in de dorre ende + drooghe landen, ghenoemt Heyden, ghelijck by Diest ende elders, die vol zijn van bessemrijs, heydkruyt ende ander hayr, soo dat alsmen vier oft vyve vingheren diep het opperste van der aerden af steeckt tot russchen oft + klotten, ende wat tijdts in de locht, windt ende sonne laet ligghen, die terstont suyver ende drooge worden, soo dat zy redelijck wel branden, ende den armen volcke wel dienen, maer en gheven gheen colen noch gloedt van weerden. Dusdanighe seer maghere torven ende heydschadden worden voor de huyslieden ende dorplieden ghemaeckt, by Antwerpen op de Hobocksche Heyde. Van dese en wil ick niet voorder spreecken: maer van de oprechte goede torven, die met seer groote menichten ghevonden worden in veel van dese Landen. + Aengaende dese torven zijn verscheyden meyninghen, sommige seggen dattet eenen aerdt van Myne oft Berghwerck is, ghelijck de Luycksche kolen, daer af wy hier nae t'zyner plaetsen sullen schryven: Andere seggen dattet aerde is met de wortelen der boomen vermengt, die seer veel onder de aerde ghevonden worden met dese torven, voormaels afgheslaghen door tempeesten oft groote overvloeden in oude tyden, oock door den Sundtvloedt ter tijdt van Noe; al nae dat elck redenen bybrengt uyt zijns selfs sin, maer slechtelijck na de waerheydt ende sonder oprechten grondt. Andere hebbe*n* veel te vreemde meyningen, die niet vertellens weerdt en zijn: ende seer vele vinden de saecke soo swaer ende duyster, dat zy daer af niet en weten te maecken. Maer wel aenmerckende de materie ende de plaetse + die den torf voortbrenght, soo seg ick, nae den sin ende meyninghe van sommighen, ten eersten dat soodanige materie geenen aerdt van Mynen oft Bergwerck en is: want de voorseyde Luycksche kolen ende alle andere soorten van Mynen zijn onder d'aerde, met ingewortelde ende verscheyden aderen oft mynen: maer de torven zijn van heuren ondersten + gront af tot boven der aerden toe wel twaelf, vijfthien ende twintich, jae oock vijfentwintich en*de* dertich voeten hooghe, streckende achtervolghens aen malcanderen seer wijdt ende breedt, al anders dan

+De Vriesen en hebben noch graene*n*, noch wyne*n*, noch hout.

+Aerde goet om vyer te maken.

+Verscheydenheyt va*n* torven.

+Hoe men de torven bereyt.

+Verscheyde*n* meyningen over de oorsaecke der torven.

+Schoone consideratie*n* op de aerde om vyer te maken.

+Diepte der aerde*n* al bequaem om te branden.

de Mynen. Oock en + kan den torf gheen aerde zijn ghemenght met het hout van de afghevelde ende uytghewortelde boomen: want dese aerde is te diep, te dick ende veel te veel: ende men vindt de boomen noch al gheheel daer in ligghende, ghelijck zy van den Zeewindt Noordt ten Westen afgheslaghen zijn, ende hoe wel zy in het uytgraven klieven ende breken ende seer oudt ende onsterck, ende ghedroocht seer licht zijn: en zijn nochtans niet verrot, ende maken een vloeyende materie, maer droogen haestelijck, ende branden seer wel met een schoone vlamme. Wat wil ick noch meer segghen? In Vrieslandt, daer de meeste menichte van torven gemaeckt wordt, en zijn ter tijdt van Plinius gheen boomen gheweest, ende nu tegenwoordichlijck seer luttel, en*de* in dese torven onder de aerde en worden gheene ghevonden, gelijck in Hollandt, bysonder by Vtrecht nae Rhenen, Amersfort ende andere plaetsen: alsoo dat van dese boomen den torf niet en kan komen, ghelijck zy gheckelijck segghen. Alle dinghen wel aenmerckende, soo gheloove ick ende houde voor seker, dattet de natuerlijcke aerde is van desen broeckachtigen, vetten ende doorkoockten grondt: ende dat ontrent de tyden van Plinius (ghelijck uyt zijn eyghen + woorden blijckt) den torf voor seecker is gheweest de natuerlijcke aerde in Vrieslandt: ende dat de Vriesen by ghebreck van houte hen daer met beholpen hebben om vyer te stoken, ghelijck heur naekomelinghen hebben ghedaen, ende noch op den dagh van heden doen: Iae indien dit niet natuerlijck en ware ende + uyt den grondt der aerden en quame, het ware al over langhe een eynde, ende tot den gronde toe uytghegraven gheweest, aengesien datter doorgaens soo groote menichte, verbrant, verdaen, ende verkocht wordt. Sommighe segghen, indien de grondt oft moeder vanden +

torf niet gantschelijck uytghegraven en wort, soo brenght het metter tijdt wederom ander voort. Ende andere segghen, indien t'eeniger plaetsen dese materie gantschelijck te gronde uytghegraven wordt, daer nemmermeer wederom en komt: ende gheven hier af redene ende betooninge te veel plaetsen daer den torf gantschelijck uytgegraven is, die nu vol waters zijn, ende geenen meer voort en brengen: ende toonen noch ander plaetsen die van de inwoonders met vreemde aenghebrachte aerde ghevult zijn, daer gheenen torf af en komt: + maer het is te besien wat over hondert oft

+Teghen de ghene die de oorsake toeschryven den houte dat onder de aerde is.

+De Vriesen hebben langen tijt sonder hout geweest.

+De nootwendicheyt toont dat dese aerde*n* natuerlijck is.

+Tegenwordinge tegen de*n* Autheur.

+Replijcke des Autheurs.

twee hondert jaren daer af komen sal. Want mijn meyninghe is, oft men torf daer uyt graeft of niet, den grondt der aerden metter tijdt wederom tot zijn natuere komen sal: ende de plaetsen die nu vol waters staen, sullen met verloop van seeckere tyden, vol worden van nieuw slijm ende slijck, ende met de sonne ende tijdt veranderen in nieuwe materie om torf te maecken: diesghelijck de nieuwe aerde, daer de kuylen ende grachten, uyt de welcke den torf gemaeckt is, niet ghevult zijn, verrot wesende door het water, sal met behulp der sonnen, meestendeels wederom tot goeden grondt van nieuwen torf verandert worden, ghelijck alreedt gheschiet is. Indien dit niet en gheschiedt in vijftich oft tsestich jaren, soo macht' komen in hondert jaren ofte langher: want het is een ghenoeghsaem bewijs (nae mijn meyninghe) dat de aerde wederom moet komen tot heur natuerlijckheyt: midts datmen merckelijck siet dat de goedertieren natuere met dese versieninghe het ghebreck van hout vervult heeft ende noch dagelijcks vervult. Het is wel waer dat gemerckt in Hollandt, midts 'tverkoopen ende het vervoeren door ghiericheydt, meer torfs uytghegraven wordt dan hen van noode is; sommighe twyfelen datter metter tijdt in dit landt wel ghebreck soude vallen, ende handelen om hier in te versien, datter geenen torf meer uyt heur landt en soude elders ghevoert worden: maer dit gebreck en is niet van natuere, maer door de menschen die te ontwijsselijck en*de* groffelijck daer met te wercke gaen. Want wy dan soo treffelijcke autheurs hebben, dat den torf nu bykants 1500 jaren natuerlijcke aerde is gheweest, soo en is niet ghelooffelijck dat hy eenichsins mach ghebreecken: maer het is seeckerlijck te dencken dat door Goods gratie het aerdtrijck van het beghinsel sulck is geweest, en*de* sulck sal blyven in der eeuwicheydt, indien wy selve door groote ghiericheydt ende ongheschicktheydt van leven de natuere [+] niet en schenden ende verderven. Maer laet ons sien hoe hy daer van spreect int' sesthiende boeck in het eerste capittel. 'Wy hebben ghesien in het Noorden de volcken der Chancen, de welcke groote ende kleyne ghenoemt worden. Daer is de wilde Zee gedreven met eenen grooten ende oneyndelijcken loop, door de ebbe ende vloedt twee mael gheschiedende des nachts ende des daeghs op verscheyden stonden: de eeuwighe oneenicheyt der natuerelijcke dinghen bedeckende: in twyfel staende oft het een deel der Aerden oft der Zee is. Daer onthoudt hem dat ellendich volck op hooghe Heuvelen van aerde, ofte Dijcken die het maeckt om hem te beschermen teghen de vloeden der Zee, huttekens ende huyskens daer maeckende: ende ghelijcken de ghene die op de Zee varen, siende dat zy van de wateren besloten zijn: ende zijn ghelijck, indien zy heur heuvels verlaten, den ghenen die schipbreucke gheleden hebben: ende de Zee afloopende zy jaghen ende vervolghen de visschen, de welcke met de wateren vluchten. Het en is haer niet gheoorloft vee te hebben, noch met melck ghevoedt te zijn, ghelijck hare naebueren; jae oock niet teghen de wilde beesten te stryden, niet een eenich boomke*n* in haer landt hebbende. Zy maecken van waterkruyt ende biesen koorden ende netten om de visschen te vangen: ende slijck in hare handen nemende, droogen het selve meer met den windt dan met de sonne. Zy verwarmen hare spyse ende verstijfde lichamen van de Noordsche coude met aerde, geenen anderen dranck hebbende als reghenwater, het welck zy in groeven bewaren in den inghanck van hare huysen.' Dit zijn de woorden Plinij overgheset: de welcke in Latijn alsoo luyden. *Sunt vero & in Septentrione nobis gentes visae Chaucorum, qui majores minoresque vocantur: vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis, effusus in immensum agitur Oceanus, aeternam operiens rerum Naturae controversiam, dubiumque terrae sit an Maris pars. Illie*

[+] *Plin. lib. 16. cap. 1. natur. historiae*.

misera gens tumulos obtinet altos, aut trinunalia extructa manibus ad experientiam altissimi astus: casis ita impositis; navigantibus similes, cum integrunt aquae circundatae, naufragijs; cum vero recesserunt, fufientes cum Mari pisces circa tuguria venantur. Non pecudes hos habere, non lacte ali, ut finitimos, ne cum feris quidem dimicare contigit, omni procul abacto frutice. Vlva & palustri junco funes nectunt ad praetexenda piscibus retia, captumque manibus lutum, ventis magis quam sole siccantes. Terra cibos, & rigentia Septentrione viscera sua urunt. Potus non nisi ex imbre servato scrobibus in vestibulo domus, &c.

Van desen torf (ghelijck voorseyt is) vindt men te veel plaetsen in Nederlandt: ende ten eersten in Brabandt, besonder in de Kempen, redelijck goet: In Vlaenderen ontrent de Zee is hy oock ghenoech in de leeghe ende broeckachtighe plaetsen, in heur spraecke Moeren oft Moren gheheeten, daer de inwoonders Moringhen ghenoemt worden. Waer door [+] (soo Becanus seyt) dat zy *Morini* va*n* de Romeynen gheheeten zijn, de welcke Vlaemsche torven en zijn niet soo seer goet, want zy maken doncker vlamme, ende dicken ende stinckenden roock. In Zeelandt is dese soorte van torf noch argher, ende wordt gheheeten Daringh: In Ghelderlandt wordt veel goets torfs ghemaeckt: maer de meeste menichte ende den besten wordt in Hollandt ende in Vrieslandt ghesteken, daer men groote wijdde siet van veel mylen achter een vervolghende, van het landtvolck Venen gheheeten, daer [+] men dese materie weeck, morwe ende platachtich siet, veel oft luttel, nae de gheleghentheydt: van welcke sekere stucken worden gemaeckt ghelijck halve careelsteenen, wel gheschickt ende ghestelt, die men langhen tijdt in den windt ende in de sonne laet te drooghen staen, om bequaem te worden tot daghelijck ghebruyck. Als dese aerde aldus bereydt is (te weten de torven die men ghewoonlijck besighet) wordt zy terstondt aent' vyer gheset,

[+]Waer van den name van de Morini comet, siet Goropium.

[+]Hoeme*n* den torf bereyt.

sonder ander voncksel daer toe te doen, allenskens brandende tot den eynde toe, ende gheeft [+] groote hitte, jae de kolen daer af zijn beter ende veel ghedueriger dan van hout, soo dat het volck daer groot gherief af heeft, besonder om bier te brouwen, fijn sout te bereyden, ende andere dinghen te doen die een schoon ende ghedueriger vyer moeten hebben: hoe wel dat int' ontsteken ten eersten eenen vuylachtighen reuck gheeft, ende onghesont voor de ghene die des niet gewoon en zijn, oft die veel te nae den vyere staen, veel oft luttel stancks gevende nae de natuerlijckheydt vande plaetse daer hy uyt ghegraven wordt. Ick en wil [+] hier niet laten te segghen, hoe dat in Picardyen niet verre van Amiens wordt oock dusdanighe materie ghevonden goet om torven ende brandt af te maecken: ende het schijnt oock datse in andere broeckachtige ende maraschachtighe landen van Vranckrijck ghevonden mocht worden: maer zy en doen de moeyte niet van graven: want mits dat daer ontrent veel bosschen ligghen tot branthout, soo en is hen van gheenen noode desen grooten kost te doen. Ick vinde oock in een boeck van de reyse oft schipvaert ghedaen door Niclaes Pithorie, Heer van Chamgobert, hoe dat onlancks int' jaer 1577 Marten Forbisser een Enghelsman reysende uyt Engelandt Noordtwaerts ende Westwaerts na de Floride van de nieuwe Wereldt, oft *America,* met zijn gheselschap ghetrocken is door de eylanden Orchades, die dertich in getale zijn, soo hy seydt, gheleghen boven Schotlandt, ontrent 66 grade*n* in breedde: ende daer te lande [+] komende, hebben onder ander dingen ghemerckt dat dit volck geen hout en hadde om vyer te stoken, maer gebruyckten oock desen torf van aerde, ende koestront, ghelijck men seyt dat de Vriesen doen. De woorden des voorghenoemden Schryvers zijn dese: *Aidificia illorum & comicilia valde ruditer, & nullo [+] propemodum sumptu e silice & sine ullis fumarijs extructa sunt: ignem in medijs edibus excitant, in quarum una parte paterfamilias cum tota familia cibum & somnum capit, in altera sub eodem tecto pecus stabulatur. Genus est hominum ab omni cultu civili alienum, lignis caret, sed eorum usum explent cespites terreni & boum excrementum.*

[+]De torfkole*n* zijn beter da*n* de houtkolen.

[+]Materie van aerde om te branden by Amiens.

[+]Waermede de inwoonders van de Orchades vyer stoken.

[+]*Nicolaus Pithorius in Navigatione sua.*

Soo dat alle saecken wel aenghemerct, ick my dies te stercker bevestighe in mijn eerste meyninghe, dat dese materie van torf te maken natuerlijcke aerde is, voortgebracht door des landts ende des lochts ghestaltenisse, om te blyven dueren, soo lange als de wereldt sal blyven staende. Maer laet ons int' kortste verhalen van twee wonderlijcke gevallen oft onghelucken gheschiedt door desen torf, sonder hier te vertellen, het ghene dat Becanus schrijft naemaels van ghelijcke gheschiedt te [+] zijn in Brabandt int' jaer 1541. Het een ongheluck is gheschiedt int' landt van Vtrecht tusschen Amersfort ende Rhenen, in het jaer 1567, daer door het quaedt bedrijf van eenen Herder, het vyer gheraeckte in een seer groote torfheyde, soo dattet in een korte wyle tijdts dapperlijck voortghanck ende schade dede: want men sach met eenen nieuwe*n* ende grouwelijcken brandt seer vreemdelijck de aerde ende het water t'samen brande*n*, met dicke ende afgryselijcke vlamme ende roock: niet te min door het middel van een groote menichte volcks die van alle kanten quamen geloopen om den brandt te lesschen ende te beletten met nieuwe grachten ende dijcken, met water ende ander ghereedtschap, is desen vyerigen ende duysteren brandt versmacht ende uytghebluscht. Het ander ongeluck was noch grooter ende grouwelijcker, soo men seyt ende wel blijckt: welck is gheschiedt over langhe tyden in Vrieslandt niet

[+]Eene*n* vremden brandt in het land va*n* Vtrecht.

verre van de Zuyderzee, daer nu ter tijdt een seer groot Meer van + staende water is, ghenoemt nae een Herdersse, ende nae zijn groote breedde, Ionckermeer: welck in de breedde ende lengde ontrent twee mylen dies lants groot is, ende redelijck diep. Dit Meer, soo zy sterckelijck segghen, is al torflandt gheweest, ende by faute van dese Schaepherdersse Ioncker, die daer vyer + maeckte, is het vyer met sulcke hitte ende geweldt in dit torflandt gheslaghen, dat het onmoghelijck was uyt te blusschen, wat neersticheydt dat men daer toe dede, aenghesien dat de gheleghentheydt der plaetsen wederstondt: soo dat alle dese materie uytbrandde ende verteerde tot den gront toe, ende het water allenskens aenkomende dit Meer maeckte, welck voorwaer een nieuw, vreemdt ende wonderlijck dinck is. Dit Meer heeft nu ter + tijdt veel visschen, maer niet seer goet, by ghebreke van den grondt: ende is wel gherieffelijck om t'schepe te varen van d'een plaetse tot d'andere: maer soo enghe ende ongheleghen, dat het met alle reghenwindt soo vloedich van baren ende soo sorghelijck is, als de stormende Zee selve: moghelijck sal het noch t'eenighen daghe door tempeeste der Zee ghevult worden met nieuwe aerde ende slijck, ende metter tijt wederom keeren tot zijn natuere om torven voort te brenghen. Hier af hebben wy nu ghenoech ghesproken, ende willen voort varen. De Boeren ende Huyslieden in + Vrieslandt branden oock droogen koestront, soo groote menichte van Koeyen is hier: jae den rijckdom ende de meeste neeringe van desen lande is in beesten gheleghen, daer wonderlijck profijt af komt. De Ossen zijn seer groot, jae de beste van alle dese landen, mogelijck van gantsch Europa, hoe wel d'Engelsche seer uytnemende zijn: soo datter t'alle kanten een oneyndelijck getal uytghestouwt wordt, en*de* oock eenen grooten hoop ghedrachtige Koeyen, die dickwils t'eener dracht twee + Kalveren kalven, ghelijck de Schapen oock twee, drie ende somtijdts vier Lammere*n* lammen. Noch zijn hier namerlijck veel schoone ende goede Peerden, besonder ter oorloghen dienende, ghelijck wy voor in de alghemeyne beschryvinghe verklaert hebben. Waer uyt men wel mach mercken, wat groot verschil in deser saecken zy, van Plinius tijdt ende de-

+Waer van het Ionckermeer in Vrieslandt den name ghekreghen heeft.

+Geweldige*n* brandt in Vrieslandt.

+Ionckermeer vischrijck.

+Andere maniere van vyer te make*n* in Vrieslandt.

+Vruchtbaerheyt der kudden in Vrieslandt.

LEWARDVM Occidentalis Frisiæ Opp.

sen teghenwoordighen: aenghesien dat doen dit volck gheen beesten en hadde, noch gheen voedtsel van melck en nam, ghelijck heur gebueren deden: maer nu en hebben zy met weerdiger oft oorboorlijcker als het vee, noch gheen meerder voedtsel als melck: Oock en hadden zy te dien tyde geen steden noch dorpen van weerden: maer hebben nu goede steden, ende seer goede dorpen: welck verschil + niet en komt uyt des landts natuere ende geleghentheydt, maer uyt der menschen natuere ende gewoonten, de welcke door heur neersticheydt oft onachtsaemheydt de landen beteren oft argheren. Dit landt is ghedeylt in + drie voornaemste Staten: den eersten (naedemael dat Groeninghen is ende wil zijn eenen staedt ende lidt gantschelijck afghescheyden van Vrieslandt) het Graefschap van Oostergouw: den tweeden het Graefschap van Westergouw: ende den derden het Graefschap van Sevenwolden, alsoo gheheeten, om de seven bosschen aldaer by malkanderen gheleghen. Elck van dese Staten heeft onder hem steden, dorpen ende landtghebieden: soo dat in heel Westvrieslandt gherekent worden soo besloten ende bemuerde steden, als met dijcken, wallen ende graven beset, ende de selve privilegien hebbende, tot elf toe, naemlijck Leeuwaerden, Dockum, Franicker, Bolswaerde, Sneeck, Ilst, Sloten, Harlinghen, Workom, Hindeloopen en*de* Staveren: voorts het landt van Groeninghen mede begrepen, worden 490 dorpen gherekent, onder welcke ettelijcke wel vermenichvuldicht van volcke ende wel rijck, veel groote privilegien van den Landtvorst hebben. De Staten van Vrieslandt + zijn gheleghen in Gheestelijcke Prelaten, Edelen ende Aenhangers: maer laet ons wat in sonderheydt spreken van de voorseyde steden, ende ten eersten van de middellandtsche, beghinnende aen Leeuwaerden: ende daer nae sullen wy komen tot de Zeesteden.

+Waer uyt de nutte ofte vorderinghe van een landt komt.

+In wat heerlijckheden Vrieslandt ghedeelt is.

+Welcke de Staten van Vrieslandt zijn.

Beschryvinghe van Leeuwaerden.

+ Leeuwaerden ghelegen va*n* Dockum twee mylen, is een groote ende goede stadt, met een sterck casteel; ende is de hooftstadt der staten ende quartiere*n* van Oostergouw, Westergouw ende Sevenwolden: in welcke den Raet ende Cancelrye van Vrieslandt ghehouden wordt, daer gheen appellatie van en komt.

+Leeuwaerde*n* de hooftstadt van Vrieslandt.

Byv. [Ontrent den jare 1191 in Oostergouw + Leeuwaerden een stadt gheworden is. Eenige des naems oorspronck toeschryven eenen Herbergier ghenaemt Lieuwert, herberge houdende dicht aen de Middelzee, by wien ghemeynlijck logeerden de Cooplieden, die over de Midddelzee van daen quame*n*: welcke Middelzee een scheptsel was tussche*n* Westergouw ende Oostergouw, ende haer begin hadde uyt een ader van de Isel ontrent Tierckwert, en*de* een Meer maecte, alwaer nu het dorp Nieulandt leyt, ende een enghe uytganck hadde tot in de Middelzee, beset met Zeedijcken int' jaer 1213, die Zee dicht onder Weedom, naederhandt Monicken huys + ghenaemt (alwaer in het jaer 1199 een stercke Stintse ghebouwt was, ende tot Boxum noch een ander Stintse int' jaer 1213 ghebouwt werden) loopende, ter tijdt toe, dat de Noorderzee, door behulp van storm en onweder, de Zuyderzee plaetse ordonneerde, de welcke soo gheweldich werde, dat veel landen ende gronden uytkolckten ende afspoelden, de welcke in de Middelzee aendryvende, ondiepten maeckten, ende tot schoon landt aengroeyden, natuere wonderlijck spelende:

+Waar Leeuwaerde*n* gelegen, ende van waer haren name komt.

+Stinsen ware*n* stercten by de Meeren gebouwt om in tyde van oorloge d'ee*n* teghen den andere*n* verseckert te mogen zijn.

Leeuwaerden op de Zee oock geleghen was. Eenighe andere des stadts naem toeeygenen een out huys, Leeuwaerden Stint oft Leeuwen Burg genaemt. Int' jaer 1421 de Schieringhers van Sloten (ten tyden des inlandtschen twist) op Paesnacht Leeuwaerden innamen, ende de Vetkoopers vluchten deden. Int' jaer 1481 die van Leeuwaerden belegherde*n* + t'huys van Wybo Iaricx haer vyant. Maer Wybo door eenige die hem assistentie dede*n*, geraeckte daer en tusschen in de stadt, dan werde dapper te rugge ghedreven des daechs na Symon en Iudas; door dies op dien dach een statelijcke Processie plach ghehouden te werden. Oock mede Worp Iuckama roofde op die van Leeuwaerden, die te Tako zijl uyt wilden, soo dat de stadt met hem moest accorderen. In dese stadt doen alderley stadtsneeringhen gedaen + werden, in het jaer 1483 uyt een Pottebackerye eenen brant oprees, ende ontrent twee hondert huysen verbranden. Maer weder in fleur gheraeckt de stadt en was niet sonder vyanden, teghen de selve oorloghe voerende eenen Wilko + Ringia, om dat die van der stadt zijn huys te Stiens ghedestrueert hadden, doen hy den Officier van Leeuwaerden, een ghevanghen vrou mensch, die heur kindt verdaen hadde, ontweldicht hadde. Maer hy door zijn eyghen knecht verraden, ghevanghen genomen werdt by die van Leeuwaerden, door een practijcke. Tot Leeuwaerden int' jaer 1487 (als zy favoriseerden met de*n* Vetkoopers Igo Galama ende zijn broeders teghen den Abt van Heemlon, die de + Schieringers ende die van Sneeck tot assistentie hadde) veel ordonnantien ghemaeckt werden, tot achterdeel van de Schieringhers. Onder andere wert verboden Haerlemmer bier te + drincken. Niet langhe daer nae eenighe Boeren Haerlemmer bier drinckende, by de Brouwers van Leeuwaerden achterhaelt werden: waer door zy teghen malkanderen begosten te vechten, ende de stadt in oproer gheraeckte: soo dat de Boeren vluchten moesten opt' huys van + Pieter Camminga, die haer in zijn bescherminge nam. De factien der Vetkoopers en*de* Schieringhers nu het hooft opstaecken, de welcke op-

+Aenslach op Leeuwaerden.

+Brandt by ongheluck tot Leeuwaerden.

+Wilko Ringia voert oorloghe teghen Leeuwaerden.

+Verbodt va*n* geen Haerlemmer bier te drincken tot Leeuwaerden.

+De Boeren drincken Haerle*m*mer bier, waer door een groot ghevecht komt.

+De factien der Vetkoopers ende Schieringhers.

gheresen waren tusschen Oostergouw ende Westergouw onder den Edelen, om gheringhe oorsaecken en*de* door dertelheydt, als omt' voorgaen ten offer, het uytgaen ende ingaen ter kercken, ende diergelijcke, een yeder kryghende zijn favoryten ende aenhanck der steden ende landtlieden. Die van Oostergouw noemden haer Vetkoopers, om dat aldaer veel schoone beemden waren, ende vette beesten weyde*n*, ende van als meest overvloedich hadden. Die van Westergouw noemden heur Schieringhers, overmidts den Schiering ael, die in heur quartier overvloedich meer was dan in Oostergouw. De Schieringhers alliantie onderhielden met die van Hollandt, ende de Vetkoopers in verbonde waren met Groeningherlandt, malkanderen beschadigende en*de* vermoordende. Nochtans heur questie aen een zyde stelden, soo wanneer zy door uytllandtsche bevochten werden: ende in tyde van vrede malkanderen in aller felheydt weder vervolchden. Nochtans trouwden zy onder malkanderen, waer door de factie heur vermenghde onder beyde de quartieren, ende in tijt van furie heur hooft opstaecken, de Edele betrouwende op heur stercke Stintsen, uyt welcke oorsake in Vrieslandt die veel ghebouwt werden. Soo wanneer nu de voorseyde beroerte tot Leeuwaerden was, het gheruchte daer van tot de ooren van de Schieringers gekomen zijnde, deden zy in Westergouw en*de* Oostergouw de klocken luyden, soo dat terstondt + 80000 te hoope quamen op Sint Iacobs avont 1486, uyt Sneeck, Franicker, tot Barrahuys ende Wicdom, om gheweldigher hant Leeuwaerden te overvallen: en*de* zy souden terstont sulcks + bestaen hebben, ‘ten ware dat twee eerbare Weduwen uyt de stadt Leeuwaerden, haer met weenende ooghen en*de* smeeckende woorden verbeden hadden. De Schieringhers sonden door de selve Ioffrouwen eenighe artijckelen aen de stadt, de welcke zy begheerden onderteeckent ende beseghelt te hebben. Daer toe de Magistraet wel ghesint was, maer de Ghemeynte sulcx niet en wilde gedoogen. Welck de Schieringhers vernemende, met ghewelt op de stadt aenvielen. De borghers heur vroom te weer stelden, ende den vyandt te rugge dreven: maer door menichte van volck overlast van den wallen afghedronghen die begheven moesten: Soo + dat de Schieringhers de stadt overweldichden ende plonderden, veel borghers ghevangen nemende ende rantsonnerende. Daer na met den buyt vertreckende, hebben aldaer Worp Lieuwes Iuckama tot Gouverneur ghestelt. De ghevluchte Vetkoopers dagelijcks op Sneeck roofde*n*, heur hooft wesende Igo Galama. Maer + die van Sneeck en Franicker zijn huys innamen. Dese om zijn revenge verbrande het dorp Balck met de meulen. Maer Seerp Beyama nam hem ghevanghen int' jaer 1488, als in eenen veldtslach zijn volck vluchte. Hier door de Vetkoopers heur de swackste bevindende, met die van Groeninge*n* in alliantie traden, die veel volcks te velde brachten, ende de Schieringers uyt Dockum jaechden, ende weder in de stadt Leeuwaerden quamen: soo dat zy met eenighe Schieringhers in bestandt geraeckten, tot heurer voordele: door dies in Westergouw geraeckende, tot Barrahuys ‘tveldt behielden. Hier door die van Sneeck met die van Groeningen oock int' jaer 1492 in compositie traden. Die van Groeninghen doen meest over Vrieslandt het ghebieden kreghen in criminele ende civile saecken, in schatten ende scheeren, tegen het wel behagen van veel inlanders, waer over zy aen den Keyser klachten deden.

+De Schieringers willen Leeuwaerden overvallen.

+Twee Weduwen bidden voor Leeuwaerden.

+De Schieringhers overvallen Leeuwaerden.

+Igo huys wordt ingenomen.

De Schieringhers in het jaer 1494 het hooft weder opstaken, waer door die van Sneeck ende Franicker ‘thuys Tierck Walta belegerden, die op den Coopman roofde, het welcke zy inkreghen. Int' jaer 1495 de Schieringhers tot assistentie veel vreemde

knechten ghekreghen hadden. Dese op nieuw jaers avont meynden + Leeuwaerden t'overvallen: maer heur leeders te kort waren. Hier door die van Leeuwaerden bevreest, hulpe versochten aen die van Groeninghen, die heur alle vyandt deden. Waer door die knechten op den Woutlieden trocken, alwaer zy ettelijcke dorpen plonderden. De Woutlieden siende dat zy alsoo besprongen waren, hebben de klocken gheluyt, ende quamen inde wapenen, ende verjoeghen de selve: daer nae namen zy voor, Sloten ende Sneeck te bestormen + om de vreemde knechten uyt den lande te dryven. De knechten van Sneeck trocken uyt om de belegherde van Slooten te onsetten. Tegen de welcke de Woutlieden op het ijs trocken beneffens den mondt van het Meer: maer alsoo daer eenen stercken stroom afloopende, het ijs swack werde, soo zijnder veel van haer int' ijs + ghesoncken ende verdroncken: soo datter 4500 ghemist werden, de andere vluchtende. In het jaer 1497 trocken die van Leeuwaerden uyt met Iuw Iongama na het casteel van Pingom, ende branden veel huysen af. Ende int' jaer 1498 als nu door toestaen der Schieringhers in Westergouw den Hertogh van Sassen groot gebiet in Vrieslant ghekreghen hadde, onder wien die van Leeuwaerden haer niet begheven en wilden, soo werden zy terstont met eenen heyrleger + beleghert. Soo dat noodich bevonden worde tot stadts voordeel met Heer Willebrord de Gecommitteerden des Hertoghs op den 7 Iulij te veraccorderen. Ende hoe wel zy den Hertogh + voor Potestaet niet en wilden kennen: Niet te min de stadt Heer Willebrord op sekere conditien over gaven; ende het legher wert opgebroken. De voorseyde Heer Willebrord binnen der stadt een sterck huys cocht, aldaer eenighe munitie van oorloghe stierende. Die vander stadt meynende dat sulcx tot verraderye soude strecken, soo is hier door oproer opgheresen, ende zy + hebben eenighe van zijn volck doot gheslagen, ende voorts overlast ghedaen, den ghenen die den Hertoghe van Sassen eedt hadden gedaen, door die van Groeninghen opgherockt zijnde. + Waer door Heer Willebrord de stadt weder belegherde. Die van der stadt verscheyden uytvallen deden, ende assistentie van Groeningen kreghen: heur oock de Woutluyden 400 mannen toestierden. Maer doort' langduerich belech verlieten die van Groeningen de stadt. Na desen die van Sassen de stadt twee bollewercken afhandich maeckten. Hier en tusschen de Drossaert van Embden overghekomen, vrede tusschen de stadt ende Heer Willebrord maeckte: heur beghevende onder de gehoorsaemheyt des Hertoghs, ende midts conditien dat zy gedooghen souden dat in de stadt een sterck bolwerck soude ghemaeckt werden, het welck int' jaer 1499 begonnen werdt. Ontrent dien tijdt Rienick Siaerda brandt ende blaeckte tot onder Leeuwaerden toe. Soo dat die van Leeuwaerden uytquamen, ende hem te rugghe dreven, tot op het Camp??? huys, daer zy hem op benouwden, soo dat hy dat overghaf behoudens zijn lijf: maer ghevangen tot Leeuwaerden ghebracht, werdt onthalst, ende op een radt ghestelt. De Stadthouder van Groeninghen de Heer van Swertzenburch met den Woutluyden, Stellingwerkers, Gheesterlanders ende andere, de Bourgoensche binnen Leeuwaerden int' jaer 1516 belegherden ende beschoten, ende + daer gheschieden daghelijcks groote schermut-

+Aenslach op Leeuwaerden te vergheefs.

+De Woutluyden willen de vreemde knechten uyt het lant dryven.

+Nederlaghe der Woutluyden.

+Leeuwaerden belegert.

+De Leenwaerders accorderen met Heer Willebrord.

+Beroerte tot Leeuwaerden.

+Leeuwaerden weder beleghert.

+Leeuwaerden belegert.

singhen. Daer beneffens de Gheldersche Franicker belegherden. Maer den 13 Augusti 1100 Hollandtsche schepen met 90000 knechten arriverende, het Legher der Geldersche inder nacht opbrack, ende Tabor, Bolswaert ende Sneeck besetten. Aldus Leeuwaerden ontset, voortaen ghebleven is onder de ghehoorsaemheydt der Bourgoensche, tot de regieringhe van Coninck Philips toe, in goedt welvaren. Maer wanneer + int' jaer 1566, een furie der beeltstormerye door alle de Provincien ghepleecht werde, tot mishaghen ende tegen den wille der Magistraten: de selfde meest gheschiede, door oochluyckinghe en*de* toelatinghe der Magistraten tot Leeuwaerden, Tierck Walles presiderende als Borghemeester. Soo dat der Ghereformeerden Predicanten by eenighe van den Raedt ende vele der + borgheren gewapent, in een der stadts kercken, op stoel ghebrocht werden, in spijt des nieuwen Bisschops, als aldaer door de nieuwe verordeninge des Hofs, ee*n* nieuwe Bisdom over Vrieslandt oock, als elders verordonneert was. Hier over de Grave va*n* Arenberge Gouverneur des landts ghestoort, begheerde alles wederom gerepareert ende in den voorighen staet gheset te hebben: daer beneffens zijn gebieden was dat de Predicanten vertrecken souden: oft dat hy daer inne versie*n* wilde, ende het casteel met garnisoen versekeren. Waer op by den Borgemeester hem gheantwoort zijnde dat hy daer gheenen raet toe en wiste, ende dat het getal van de Ghereformeerde wel soo groot was, dat zy haer haest meester vant' casteel souden moghen maken: soo vertrock hy in grammen moedt sonder yet anders uyt te rechten. Maer niet langhe daer na dede hy vier vaendele*n* Duytsche knechten ende tsestich lichte peerden tot Bergom komen. Waer door de Ghereformeerde binnen + Leeuwaerden bevreest dat de Gouverneur eenich verstant dan binnen hadde, met yemandt die heur met de gene die opt' casteel waren souden moghen overvallen: eenighe Ghecommitteerde uytsonden, om te veraccorderen: dat de Predicanten drie oft vier daghen respijt souden hebben om te mogen vertrecken, ende hoe men de kercken soude restaurere*n*, met conditien, dat zy niet meer eenighe veranderinghe in de Religie en souden ghedoogen: ende dat zy alle munitie van oorloghe in zyner Ghenaden handen souden stellen. Daer beneffens op noch meer andere puncten veraccordeerden. Waer op des landts Stadthouder weder in de stadt quam, alwaer hy de Staten van Vrieslandt doen beschryven heeft, heur voorhoudende seeckere artijckelen, om de landen weder in rust te mogen stellen. By den Volmachtichden zijn sommige gheconsenteert geweest, eenighe wat verandert, zy staende op heur privilegien, gheconfirmeert in den jare 1515, inhoude*n*de dat het verschil tusschen den Heere ende den Landen, ghedecideert moest werden by twee Ghecommitteerde van den Heere, ende twee Ghedeputeerde der Vriesen: daer beneffens is heur belooft, dat men heur soude vry houden van alle overtochten, overval ende gheweldt, ende oock krijchsvoorderinghe. Door dies versoeckende te willen doen vertrecken uyt den lande van Vrieslant de garnisoenen. Hier door geraeckte de Bisschop Cunerus Petri weder in possessie va*n* zijn Bisdom, ende de Roomsche Religie aldaer weder geoefent werdt tot den jare 1578, doen de Pacificatie tot Ghent ghesloten werde: door de welcke Vrieslandt mede gheraeckte onder de Vnie der Generale State*n*: als Gaspar Robles Gouverneur van Vrieslandt ghevanghen ghenomen, uyt de landen moest vertrecken: in zijn plaetse by den Staten Generael gestelt zijnde de Grave van der stadt goet vonden mede onder haer gewelt

+Beeldtstormen tot Leeuwaerden.

+Predicatien binnen Leeuwaerden.

+De Grave van Arenberghe doet de predicatien ophouden.

te hebben als ander steden, dat tot der stadts bedwanck lach. Derhalven deden het + selve opeysschen: ende in ras van weygheringhe, het grof gheschut daer teghen stelden, ende alle gereetschap om te bestormen maeckten, de Geestelijckheydt, ende de vrouwen ende kinderen van sommighe die opt' casteel waren, voor aen stellende. Waer door de Casteleyn bedwongen was het casteel den borghers over te gheven: die dat metter daet gheheel geruineert hebben, ende voortaen haer als partye der Spanjaerden ende heur adherenten ghedraghen hebben, nae dat zy den 22 Martij 1578 al den ouden Raedt ghevangen namen, ende eenen nieuwen uyt de Ghereformeerde ordonneerden, den Bisschop verseeckerende, de welcke daer nae ontslagen, naer Ceulen vertrocken is. Ende alsoo de Religie nu op eenen anderen voet ghedreven + werdt, weder alle de Beelden ten Nieuwenhove ende tot de Minnebroeders op den 15 Octobris in stucken geslagen werden, tot groot mishaghen des Stadthouders Rennenberch, door wiens bevel de selfde kercken in heuren ouden standt ende wesen weder gestelt moesten werden. Int' jaer 1579 den 4 Iunij wert den ouden President ende Raetsheeren bevolen, binnen sonneschijn uyt de stadt Leeuwaerden te vertrecken, ende zijn voorder uyt de landen ghebannen. Ende op den 19 Februarij 1580 heeft men weder uyt alle de kercken tot Leeuwaerden, als oock door gheheel Vrieslandt, de Beelden afgheworpen, ende eenige Gheestelijcke uyt de stadt doen gaen, ende de gheestelijcke goederen tot de oorloghe ghedestineert. Soo wanneer de Stadthouder Rennenberch hem te zijn Malcontent verklaert hadde, ende tot zynen wille de stadt Groeninghen inghekreghen hadde, alwaer hy drie hondert borghers ghevanghen hadde, soo deden de Gereformeerde binnen Leeuwaerden eenighe borgheren aldaer Catholijck gesint in heur eyghen huysen verseeckeren, die zy op den sevenden ende achtsten Martij uyt de stadt deden vertrecken. Ende hebben haer oyt sints met de Gheunieerde Landen stille ende voorspoedelijcken ghehouden.]

+Het casteel van Leeuwaerden den borghers overghegheven.

+De Beelden afgeworpen tot Leeuwaerden.

Wt dese stadt is gheboren Geogius Rataller, de Koninck Raedtsheere inden Raedt van Mechelen, groot Doctoor ende groot Poete, die int' jaer 1566 om de saecken van Nederlant te handelen tot den Koninck van Denemarck als Ambassadeur ghesonden wert, door Mijnvrouwe van Parma, doen ter tijt Gouvernante der Nederlanden. Naemaels is hy overmidts zyne deucht ende ghenoechsaemgeydt vercoren President van Vtrecht, een seer vermaert man ende wel gheleert in Latijn ende in Griecks, ghelijck ghenoech blijct aen zyne verscheyden boecken in druck uytghegheven.

Ontrent een myle van dese stadt is het vermaert dorp Zuichem, seer vermaert mits dat + hier geboren is M. Viglius, van welcken wy dickwils vermaen hebben gemaeckt, Ridder ende uytnemende Doctoor in beyde Rechten, diens ghelijck schier in gantsch Europa niet en is: is daer en boven oock gheschickt in alle wetenschap der letteren, seer scherpsinnich ende begrypich van verstannde, groot van raet ende liefhebber der deucht, ende der deuchdelijcker mannen: soo dat hy overmidts zyne deuchden ende gaven weerdichlijck verheven

+Zuichem vaderlandt van Viglius.

is tot President van State ende van den Secreten Raedt des Koninckx in dese Landen, (welck eenen seer hooghen graedt is, ghelijck wy hier voor hebben verklaert) ende boven andere officien is hy oock Proost van Sint Baefs te Ghent gheworden.

Dockom is inden staet van Oostergouw, + gheleghen van Groeninghen vijf groote mylen, ende acht van Franicker: het is een goede stadt ende seer vernaemt, als vaderlandt van Gemma Frisius, groot Medicijn ende treffelijcker Mathematicien, ghelijck zyne schoone gheschreven achterghelaten wercken ghenoech betuyghen: ende is ghestorven te Leuven in het jaer 1555, achterlatende eenen sone Cornelis, gheschickt in zijns Vaders konsten.

+Dockom de gheboorteplaetse van Gemma Frisius.

Byv. [Dockum is eene van de outste steden + van Vrieslandt, alwaer S. Bonifacius (alsoo de Vriesche Cronijcke schrijft) met 52 zyne medeghesellen quam ten tyden des Conincx Radbod, den tweeden van dien name, die wederom de oude afgoderye toeliet, om de swacke in het gheloove te verstercken, op dat het niet gheheel en soude verdwynen. Maer zy gheraeckten te Dockum onder eenen soo rouwen hoop menschen, die heur gheen ghehoor en wilden geven, maer heur al ghelijck overweldighende doodt staecken, op den 5 Iunij 752. De doodt van dese Martelaren werdt wel ghewroken. Want de + Stadthouder van den Coninck P???, doen ter tijdt in Oostvrieslandt woonende aen den Eems, dese moort vernomen hebbende, quam de Lauwers af met een machtighe heyrkracht nae Dockum, ende bracht om desen gantschen hoop moordenaers, soo vele als hy krygen konde, de andere die het ontquamen altijt ghebannen + blyvende uyt hare wooninghen. Int' jaer 1498 dese stadt den Hertogh van Saxen niet willende tot Lantsheere ontfangen: de Saxensche knechten op den goeden Vrydach Dockum innamen, plonderden ende verbranden. De voorseyde stadt was oock mede met Ghelders garnisoen beset, doen de Gheldersche in Vrieslandt waren. Derhalven int' jaer 1516 de Hollanders die Leeuwaerden ontset hadden, oock eenen tocht deden op Dockum. Maer de Geldersche heur niet vindende ghenoech versekert, de stadt verlieten. De Hollanders daer in ghekome*n* zijnde, de Stadthouder aldaer een sterck Blockhuys dede bouwen. Maer de Hertoghe + van Gheldre int' jaer 1517 de stadt weder belegerde, de welcke ontset ontbrekende op de*n* tweeden Iunij, ondert' ghebiedt des Hertochs overghegheven worde: soo dat het Legher van daer optrock nae den Cuynder. Maer Dockum weder int' jaar 1523 vande Bourgoensche belegert + vromelijck wederstandt dede, soo dat des Keysers Stadthouder selve in zijn schouderbladt gheschoten werdt: ende in noot, ontset aen den Hertoghe van Gheldre versochten, die dat niet en konde te weghe brenghen: uyt oorsake dat die omghelande den eedt van ghetrouwicheyt den Keyser ghesworen hadden, waer door zy gheen ontset ghedooghen wilden. Marten van Rossem maecte hem wel op om de stadt te ontsetten, maer te vergheefs: soo dat de stadt in com??? met de Bourgoensche treden moeste den elfden Augusti.]

+Bonifacius vercondicht het Euangelie den Vriesen.

+Wrake over de doot der Martelaers.

+Dockom ingenomen door de*n* Hertogh van Sassen.

+Beleghert ende overgegeve*n* aen den Hertog van Gelder.

+Weder beleghen van de Bourgoensche ende overghegheven.

In dese stadt wordt vlytichlijck bewaert eenen Euangelieboeck met der pennen + gheschreven die Sint Bonfaes ghebruyckte, te vooren genoemt Winfrid, de welcke na Sint Clement grootelijck het Heylich gheloove in dese landen verbreydde: ende werdt namaels met tweeenvijftich medeghesellen ghemarteliseert int' ghewest van Hollandt, welck van sommighen Westvrieslandt ghenoemt wort: ende men seyt datter

+S. Bonifaes der Vriesen postel.

noch zijn vant' geslachte [+] der gener die hem doodden, ende dat die al t'saem met een witte plecke, blesse oft hayrlocke aent' hooft gheboren worden.

[+]Merck derghener die van het gheslachte zijn der moordenaers van S. Bonifaes.

Beschryvinghe van Franicker.

Franicker gheleghen in den staet van Westergouw, twee mylen van Leeuwaerde*n*, is een goede en*de* groote stadt, daer d'Edellieden van desen lande gemeynlijck woonen: ende heeft veel privilegien gekregen, mits dat zy heeft wederstaen ende teghenghehouden het belech der wederspannigen tegen den Vorst van Sassen, die doen ter tijt de Lantsheere was. Van hier is gheboren gheweest [+] Ian Vlpius. een seer gheleert man in de drie talen, ghelijck veel wercken die hy geschreven heeft, ghenoech betuyghen.

[+]Ian Vlpius, een Vries.

Byv. [Ontrent den jare 1191 is de ghebuerte [+] tot Fraenacker, als oock tot Gods acker, seer vermeerdert gheworden, die nae den eenen Acker, overmits het nu een bevestichde stadt worde, eerst Fraenacker, en*de* nu Franicker geheeten is: d'ander Acker heeft oock zyne*n* naem behouden, ende heet noch op desen dagh Gods acker. En*de* Franicker is een cierlijcke stadt geworden, met een kloeckmoedighe borgerye, die int' jaer 1496 in spijt van Groninge*n* gewapender hant te velde dorst komen, steden bestormen ende in nemen, met den buyt vertreckende, die van Leeuwaerden vluchten deden, veel Groeningers die voor Hertogh Aelbrecht vluchten ontmoetende versloeghen. Ende als de Gheldersche de Sevenwouden, Gheesterlandt, Staveren, Sloten, Sneeck inghekregen hadden, Franicker belegherden, maer werden dapper afgeweert, [+] ende door den Hollanders ontset zijnde, het Legher haest opbreken moest: ende die van Franicker het huys van Igo Galama ende Dirck Walta, met die van Sneeck innamen. In dese stadt is een Vniversiteyt ofte Hooghe [+] schole opgherecht by de Staten van Vrieslandt ende toedoen van Graef Willem Lodewijc van Nassouwe, Stadthouder van Vrieslandt, in het jaer 1585.]

[+]Oorspronck van Franicker.

[+]Franicker beleghert te vergheefs.

[+]Te Franicker een hooge schole opgherecht.

Bolswaert een myle van Sneeck, ende drie

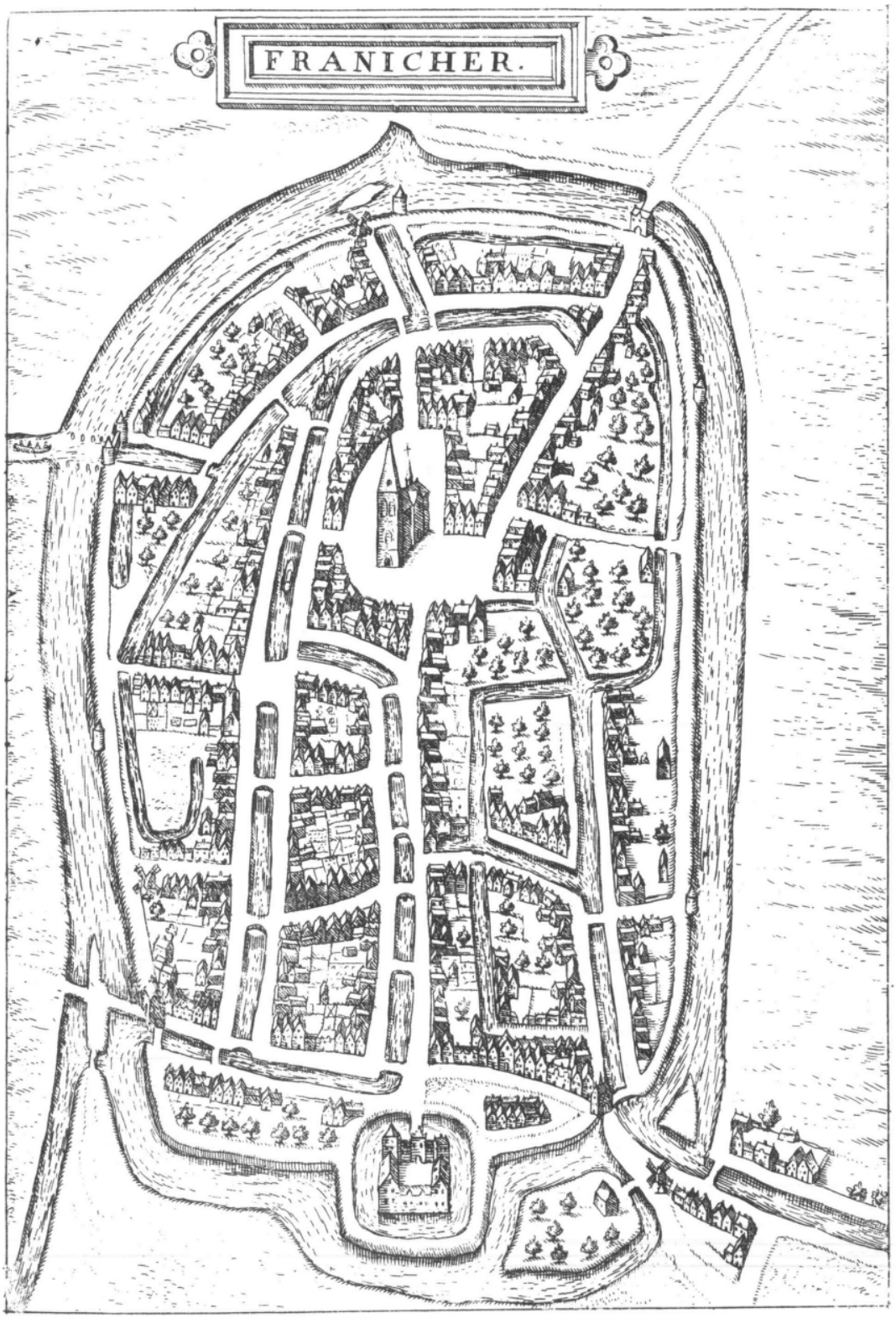

FRANICHER.

van Leeuwaerden, is een redelijcke stadt, met de Duytsche Hanse steden verbonden.

Byv. [Alsoo langhe jaren de partyschap der Vetkoopers ende Schieringhers, door hooghmoedt gevoedt wert, waer door menich mensch verarmt, ende menige stadt bedorven wert als nu van d'een da*n* d'ander overrompelt: Bolswaert de smerte oock moest beproeve*n*, doen de Schieringhers de Vetkoopers daer uyt verdreve*n*. Door dies Iuw Iongama met de voorseyde Vetkoopers uyt Bolswaert verdreven, was tot Leeuwaerden, berstende van spijt. Dese ontrent 600 mannen by een versamelt hebbende, + is met haer den 8 Iulij 1494 recht nae Bolswaert ghetrocken, alwaer hy by eenige favoryten inghelaten werde, daer zy vele van hare partye verslaghen hebben, ettelijcke ghevanghen ghenomen, ende vele zijn gevlucht. Maer + de Schieringhers weder de stadt belegherden, soo datmen Iuw Iongama moest ontset doen, 'twelck gheslagen werde: waer door hy met den Schieringers in accoort moeste treden, ende bestant voor ses weken maeckte. De stadt weder + int' jaer 1496 by Hertoch Aelbrecht van Sassen inghenomen ende geplondert werde. Maer de inwoonders int' jaer 1516 dat Hollandtsche gewelt buyten hielden tot heur voordeel, doen zy by de Gheldersche krijchsknechten beschermt + werden. Maer de selve krijchsknechten groot gebreck lydende, de Bourgoensche de stadt aenboden voor heur betalinge, ende daer voor 600 Embder guldens ontfinghen, de stadt op den 3 Ianuarij overleverende: waer binnen dat gevonden wert veel Hollants gheschut, by Lange Pier den Hollantschen schepen ontrooft. Maer het garnisoen de stadt verliet, doen het in Hollandt op ontboden werdt teghen Langhe Pier, in het jaer 1518, tot Medenblick dominerende: ende alsoo de stadt weder onder de Gheldersche gheraeckte, wederom beset zijnde met Gelders + garnisoen tot den jare 1523, doen eenighe borghers met eenighe binnen Leeuwaerden verstant hebbende, uyt s'Keysers name de stadt door Iarich Hottinga deden opeysschen den 26 Augusti, behoudens heur privilegien ende vryheden. Sulcks den borgheren wel aenstaende, en konden in het accoort niet voorderen, door de ballinghen van ander steden ende schipsluyden die aldaer waren. Maer de borgers de soldaten met list tot heur believen kryghende, de scheepsluyden met vijf schepen op Slooten vertrocken, ende op den 6 Decembris wert Iongama voor den Keyser de stadt gheopent. Staende dese leste troublen int' jaer 1572 Graef Ian van Schouwenburg van weghen der ballinghen, tot Bolswaert, Sneeck, Franicker inghelaten werde, ende Staveren belegherde, maer werde door Robles ontset, ende Dockum ingenomen by den Spanjaerden, daer de Walen uytghejaecht waren.]

+Iuw Iongama crijcht Bolswaert in.

+Beleghert by de Schieringhers.

+Ingenomen by Hertogh Aelbrecht.

+Ae*n*de Bourgoensche ghelevert.

+Ghevallen onder de Geldersche, gheeft haer over aen de Bourgoensche.

Sneeck een halve myle van Ilst, ende drie mylen van Leeuwaerden, is een goede stadt, + ende vaderlandt van Doctoor Hopperus, die met grooter eeren veel boecken heeft gheschreven, ende heeft de geleertheydt t'samen met de vervarentheydt ende wijsheyt, ende is deshalven Raedtsheere in den Secreten Raedt: ende ter wyle ick dit werck volbracht, werdt van den Koninck in Spangien ontboden, ende ghestelt in den selven eerenstaet die de President Tisnack te vooren van zyne Majesteyt hadde.

+Hopperus een Vriese.

Byv. [De stadt van Sneeck int' jaer 1417 + meestendeel afbrande: en*de* men meynt dat doen aldaer den principale*n* originalen brief van Karel de Groote, inhoudende de privilegien van Vrieslandt, verbrant is. Die van Sneeck int' jaer 1492 om heur

+Grooten brandt tot Sneeck.

stadt nieuwe machten ende bolwercken deden maecken, om heur selven te defenderen van de Ooster tot de Noorder voort toe, wesende va*n* der Schieringers factie. Door + dies zy die van Groeninghen teghen trocken tot Barrahuys, maer de nederlaghe kryghende, met die van Groeninghen in compositie traden. Doen de Gheldersche in Vrieslandt veel steden innamen, onder de selve ooc de stadt Sneeck was. Door dies de Bourgoensche int' jaer 1517 de selve belegherden. Maer de Gheldersche wederstant doende, het Leger op brack, overmits dat het beghost te doyen. De Grave + van Meurs Stadthouder van wegen des Hertoghs van Gheldre over Vrieslandt, vont goet, tot verseeckeringhe der stadt, aldaer een blockhuys te bouwen, om alsoo vreemt garnisoen in de stadt te kryghen ende tot zijn voornemen te komen. Het welck by den favoryten der Bourgoensche vernomen zijnde, soo zijn zy gelijckerhant op het Raethuys tot den Cancelier + ghecomen (alsoo van weghen des Hertochs van Geldre het Hof van Vrieslandt tot Sneeck ghehouden werde) ende hebben den Raedt verjaecht, des stadts sleutelen tot heur genomen, ende de sloten doen veranderen. Den Gouverneur aldaer ghekomen zijnde om informatie te nemen van desen oproer, vermaende heur tot alle ghehoorsaemheyt, ende heur weder des stadts sleutelen afeyschte. Waer op zy hem antwoorden: dat zy dat wel wilde*n* doen, met conditie dat hy haer soude ter hant stellen de 24000 gulden die zy aen de Gheldersche ten achter quamen: oft in meerderinghe der somme bestellen vijftich last koorn: alsoo de borgerye overmits de groote dierte ende ghebreck van gelde, van hongher starf, oft middelen soude ramen waer door de borghers den kost souden moghen winnen. Waer op zy hem weynich tijts om hem te beraden gaven. Door dese spytighe antwoorde de + Gouverneur voort' hooft gheslaghen, int' heymelijck, aengetrocken hebbende zijns dienaers kleedinge in een kleyn praemken met een kint op zynen schoot en*de* een vrouwe beneffens hem, ter stadt uyt trock nae Slooten: oock mede de Cancelier ende zijn dienaers al heymelick vertrocken. Doen een Ioncker Michiel Hertsteyn opgeworpen werde, die knechten aennam: dies hem verbodt van weghen den Gouverneur gedaen werde. Waer over de Capiteyn ende eenighe soldaten ghestoort, vol ende droncke op het Raethuys komende, riepe*n* slaet doot, slaet doot: waer door alarm in de stadt zijnde, Hertsteyn met de zyne in de kercke vluchte, daer hy daechs daer nae uytraeckte, ende eenighe ghevanghen ghenomen werden. De Staten des landts arbeyden om vrede tusschen de stadt ende den Gouverneur te maken: maer overmits de groote partyschap in de stadt, die niet en kon ghevallen. Waer door over al verbodt ghedaen wert eenighen toevoer die van Sneeck te doen, oft met heur te handelen. Maer doen Carel in het jaer 1522 selve in het land quam, ende voor Landtsheere ghehult wert, de Gheldersche uyt den lande doen vluchten, ende dese stadt oock mede aen den langh ghewenschten vrede gheraeckte.]

+Die van Sneeck hebben de nederlage tegen die van Groeninge*n*.

+Misvertrouwen tusschen den Grave van Meurs ende die van Sneeck.

+Oproer tot Sneeck.

+Graef van Meurs heymelijck vertreck.

Ilst staende van Slooten een myle, en heeft geen stadtmueren oft vesten int' ronde, maer alleenlijck diepe grachten.

Byv. [Onder stadts rechte*n* ende privilegien staet ooc Ilst, alsoo genoemt na de oude Stins, Ilestins.]

Sloten ligghende aen den boesem oft in-

>ham der Zuyderzee Zuydtwaerts, is van Staveren anderhalve myle.

Byv. [Sloten van ouden tyden een sterckte, + binnen de welcke de Schieringhers in het jaer 1420 belegert werden: maer Hertogh Ian van + Beyere*n* heur ontset dede, veel Vetkoopers werden verslaghen, sommighe ghevangen, de reste vluchten. Ende int' jaer 1486 de Schieringers haer alhier sterck ghemaeckt hebbende, werden wederom van de Vetkoopers beleghert, die zy vromelijck afweerden. Maer Sloten wert een van de principaelste sterckten oock van de Geldersche Vriesen: soo dat de Grave van Meurs hem aldaer tot den lesten toe onthielt tegen de Bourgoensche, tot dat hy (ontset ontbrekende) de stadt int' jaer 1522 verliet.]

+Sloten beleghert.
+Wordt ontset.

Laet ons nu voortvaren tot de Zeesteden.

Harlinghen ghelegen op den oever van de Zee Westwaerts, een myle van Franicker, heeft een seer sterck slot met garnisoen, ende heeft een seer goede haven.

Byv. [Inden jare 1234 soo wert ae*n* de Westzyde + van Almenum, een ghebuerte ghebouwt, de welcke tot een stadt wert, ende stadts privilegien kreegh; ende wert nae de Stins Harliga, Harlinghen ghenoemt, overmits veel huysen, van des Stins oude ruyne gemaeckt werden: als oock van de oude muraille van de Stins Harnsaes, die oock daer ontrent gheleghen hadde ende gheruineert was door den inlandtschen twist. Waeromme eenighe de stadt + Harns wilden ghenoemt hebben: maer den naem van Harlinghen zy behouden heeft. Dese stadt welvarende werdt, door dies dat zy een schoone diepe vaert hadde door Dirxhorne, tot aen Vlielandt ende Texel. Ende de diepte neffens Vlielandt, noch Monicken sloot heet, om dat de Leecke van de Abdye tot Lunkercke die opgheschoten hadden: de welcke haren uytganck hadden tot op Vlielandt, alsoo men tot den jare 1411, met een raster van Harlinghen tot op Schellinck, ende van Holwert tot op Amelandt mochte gaen.

+De buerte van Almenum tot een stadt ghemaect, ende wordt Harlinghen genoemt.
+Welvare*n*theydt van Harlingen.

Dese stadt opghebouwt, weder int' jaer 1472 + verbrandt, dan zy wert haest weder vernieut, uyt oorsaecke van hare goede gheleghentheydt op de Zee. Alhier die van Groeninghen in het jaer 1496, hebbende Vrieslandt onder heur ghebiedt een Blockhuys deden maecken, ende + stelden een ingheboren van Groeninghen daer in tot Casteleyn, ‘tselve met alle munitie van oorloghe + versiende. Maer die van Franicker daer in niet vernoegende, den 4 Augusti in den morghenstont de stadt beklommen ende innamen. De borghers vluchtende op het Blockhuys, teghenstant deden, soo dat die van Franicker, als zy de stadt gepillieert hadden, vertrocken zijn. Die van Groeninghen om heur leet te wreken belegerden het huys van Doecko Hettes Hemmema, welck zy met ghewelt innamen. Ende die van Bolswaert belegherden het huys tot Pingom, maer die van Franicker ontsettent. + Int' jaer 1579 den 2 Februarij wert het Casteel oft Blockhuys tot Harlinghen beleghert ende opgheeyscht, ende de soldaten die daer op lagen hebben dat oock sommighe daghen tegens gehouden, somtijts met het groot gheschut in de stadt schietende: Maer als zy ghesien ende ghelesen hebben sekere brieven aen hen ghesonden, soo hebben zy dat Blockhuys op den 5 Februarij ghewillichlijck opghegheven, ende het wert oock gheheel gheraseert: ende daer wert in dit jaer oock de nieuwe haven met haer sluysen gemaect, ende de stadt versien met bollewercken, die te vooren daer niet gheweest en waren.]

+Harlinghen verbrandt.
+Blockhuys ghemaeckt tot Harlinghen.
+Harlinghen ingenomen en*de* gherooft voor die van Franicker.
+Het casteel van Harlinghen werdt ingenomen ende afghebroken.

Worckom is op de selve zyde der Zee Westwaerts, ontrent een myle van Bolswaert.

Byv. [De Schieringhers int' jaer 1494 oock + mede de stadt van Worckom innamen op den 9 Novembris, ende de selve teghen het ghewelt der Vetkoopers met uytlandtsche knechten besetten, op den omlanders groote schade doende ende gheweldt op den huysman bedryvende. Waer door de Woutmuyden ende Geestlanders met ghemeender hant Takezijl toewierpen, op datter gheen vreemde knechten meer int' landt souden komen. Ende als de stadt gheraeckt was onder het ghebiedt van den Hertoghe van Gheldre, soo heeft de Grave van Meurs als Stadthouder des Hertoghs, tot Worckom een + sterck Blockhuys doen maken. Maer de Gheldersche beleghert zijnde, ende heur ontset ontbreeckende, de stadt ende sterckte overgaven, de welcke dien schoonen hooghen tooren, waer op de schepen in zee seylden, deden afbreken.]

+Worckom ingenomen by de Schieringhers.

+Blockhuys tot Worckom ghemaeckt.

Hindeloopen light oock aen de selve Zee, een halve myle van Workom.

Byv. [Hindeloopen schijnt den naem te behouden te hebben uyt den loop der Hinden, + derwaerts uyt het bosch van Creyl, ende uyt een vlecke oock mede in het jaer 1254 onder stadts privilegien en*de* rechten gheraeckt is. De Bourgoensche Hindeloopen seer sterck gemaect hadden + teghen den Ghelderschen aenstoot: maer Langhe Pier nam het met gheweldigher hant in, in den name van den Hertogh van Gelder.]

+Oorspronck van Hindeloopen.

+Hindeloope*n* sterck ghemaect by de Bourgoensche, wordt ingenomen door Langhe Pier.

Staveren op de Zee Zuydwaerts, in den inganck vanden boesem der Zuyderzee, effen op het gheweste nae Hollandt gheleghen, een halve myle van Hindeloopen, is eertijdts een seer machtighe, volckrijcke, ende gheweldige stadt van ghebiedt gheweest, meer dan eenige stadt in gantsch Vrieslandt: ende het schijnt dat daer ghewoont heeft het volck ghenoemt van Plinius *Sturij*: maer de overvloeden + ende stormen der Zee hebben hier dicwils sware schade ghedaen, ende het gheluck vermindert: niet te min het is nu teghenwoordichlijck noch een redelijcke stadt, ende met de Duytsche Hanssteden verbonden. Diesghelijck zijn oock alle de voorghenoemde Zeesteden redelijck goet ende sterck.

+*Plin. lib. 4. cap. 15.*

Byv. [In Vrieslandt voor de outste stadt gestelt wert Staveren, de welcke men meynt + ghebouwt gheweest te zijn, in het jaer der Wereldt 3970, het eerste jaer nae de gheboorte onses Heeren Iesu Christi. Den oorspronck van de*n* naem der stadt toegheschreven wert Stavo eenen Afgodt der inwoonders doe*n* ter tijt, die dese stadt alleen, sonder meer andere aen te bouwen voor heur sterckten, ende daer heuren toevlucht namen in tyde van noot. Metter tijt grooter aengebouwt, ten lesten van veel Zeevarende volck bewoont werde, waer door dese stadt eenen goeden name kreegh, ende onder de Hanse steden oock ghetelt wert. Welckers inwoonders veel schepen ter Zee toerust*en*, ende d'aldereerste door de Sont de Noordsche land*en* versochten. Door dies by den Denen heur privilegien ghegunt werden, dat de schepen van Staveren van dien tijdt af, alder eerst voor andere schepen aldaer + souden moghen vertollen:Den Tollenaer ghehouden zijnde de schippers van Staver*en* voort te helpen voor alle andere, al laghen daer vijf oft ses hondert schepe*n*. Soo wanneer het Christen gheloove oock mede hier te lande vruchtbaer was, soo heeft Odulphus die voor een heylich man, onder den menschen gherekent is geweest, tot Staveren ghesticht een klooster van

+Staveren wanneer gebouwt, en*de* van waer den naem komt.

+Staveren gheprivilegieert int' vertollen.

de Reguliers orden, het welck stont aende Westzyde der stadt, tot den jare 1419, wanneer het gheraeckte op der stadts Zuydteynde. Daer na de stadt verbrande*n*, het klooster tot Heemlon geraeckte, buyten de stadt, tot dat de Zee te nae quam, de welcke het selve heeft verslonden. Int' jaer 910 soo weder tot Staveren afbrande ons Lieve Vrouwen Kercke met derthien huysen op het Westeynde: de tooren mede door eenen stormwindt omviel. Dan die schade was haest gherepareert. Dese stadt is een schoone + ende vermaerde koopstadt gheweest tot den jare 1199 toe, aldaer wesende den stapel en*de* koophandel van gheheel Vrieslant: zy leefden over sulcks in alle weelde ende voorspoedt, soo datse uyt dertelheydt schier niet wisten watse deden, zy lieten haer stoepe*n* ende lenen voor de deuren vergulden. In somma deden alles wat haer behaechlijckheydt op ghaf, waeromme zy oock by velen, de verweende kinderen van Staveren ghenoemt werden. Maer als zy nu tot den oppersten graedt ghekomen waren, haest ten val ghekomen zijn, welck toegheschreven wordt de dertelheydt van een rijcke Weduwe, de welcke + op Dantzijck een schip bevracht hadde, met bevel dat de Schipper tot zijn last aldaer innemen soude de beste ware die als dan te bekomen was. De welcke overmits hy niet beters als Weyt ofte Tarwe daer wiste te kryghen, heeft hy daer mede zijn schip gheladen, ‘twelck brenghende tot Staveren, haer seer mishaeght heeft, dat hy niet beters brochte, segghende had hyt' tot Backboort ingenomen, hy soudet stracx in het aensien van haer, weder tot Stuerboort uytwerpen, ‘twelck soo gheschiet is. Ende terstondt mirakeleuselijck een hoogh Sant voor des stadts diepte opwelde, soo datter nae dien tijdt gheen meer gheladen schepen met volle vracht aen komen en konden. Ende dit wort over sulcks noch op desen teghenwoordighen dagh het Vrouwen Sant ghenoemt. Ende aldus is des stadts koophandel ende gheheele fleur vervallen. Hoe wel dat noch redelijck welvaren behouden heeft, ende nae dien tijt menighe avontuere onderworpen is gheweest, door de partyschap der inlanders, is de factie vande Schieringhers ende Vetkoopers. In het jaer + 1292 Graef Floris om de Oostvriesen onder zijn ghebiet te kryghen, Staveren belegherde, het welck ontset ontbreeckende, met accoort onder zijn ghewelt quam, de welcke heur privilegien bevestichde ende vermeerderde: ende Hertoch Aelbrecht dat Blockhuys aldaer dede maken. In het jaer 1420 aldaer wel vijf hondert huysen afbranden, waer door de stadt seer verkleynt wert, ende Sint Olofs klooster buyten + de stadt gheraeckte. Maer de stadt weder onder den Vriesen met ghewelt ghekomen, in het jaer 1398 wederom van Grave Willem van Hollandt beleghert werdt, om alsoo eenen inghanck op Vrieslant te hebben, ende kreegh de stadt met compositie in. Waer inne de Vriesen niet wel vernoeghende, int' jaer 1414 het selve beleghert hebben: maer ghedefendeert by Hollants garnisoen, haer ontset ghedaan werde. Ende doen eenen vasten vrede besloten was in Vrieslant int' jaer 1422 tusschen de Wester ende Zuyderzee: waer door geboden wert allen den krijchsknechten te vertrecken uyt Vrieslant: De krijchsknechten daer in niet vernoemende, heuren spot met het accoort hielden. Door dies het ghemeyn landt Dockum ende Emmerzijl belegerde, zy de bolwercken inhoudende tot dat die overghegheven werden. De Oostersche knechten haer betalinghe eysschende, Staveren, Hindeloopen ende Worckum in het jaer 1423 plonderden, ende bedorven, al eer zy uyt den lande vertrocken. Doen den Hertogh van Gheldre in Vrieslant door zijn krijchsknechten het meestendeel vant' landt verovert hadde: soo heeft hy oock het casteel van Staveren doen besetten. Maer als de Hollandtsche schepen die in het jaer 1516 over ghekomen waren om

+Voorspoet ende het afnemen van Staveren.

+Hoe Staveren is vermindert geworden.

+Staveren beleghert by Graef Floris en*de* overghegheven.

+Wederom beleghert en*de* overgegeve*n* aen Grave Willem.

Leenwaerden te ontsetten, met alle gheweldt voor Staveren aenquamen: soo hebben de Geldersche de stadt ende sterckte verlaten, ende werden weder met Bourgoensche beset. In het jaer 1580 het casteel van Staveren overghegheven zijnde in de macht der Gheunieerde Staten, soo hebben de selve goet ghevonden het selve af te worpen, het welck in Februario volbracht is. Maer Staveren weder by den Malcontenten inghenomen werde, de welcke op Vrieslant + groote schade deden. Waer door het door Sonoy van weghen der Generale Staten is beleghert gheweest, als de Malcontenten ghedronghen werden uyt Vrieslant te vertrecken, ende Staveren noch inghehouden wert. Maer d'Overste Reyn Dekama van zijn soldaten gevanghen ghenomen zijnde, de stadt in het jaer 1581 onder het ghebiedt van Sonoy overghelevert werdt.]

+Staveren ghewonnen by Sonoy.

Maer laet ons, d'ander achterlatende, wat spreken vant' Eylandt Schellinck, hier voor verhaelt, welck Noordwaerts ghelegen is op 54 graden van breydde, effen int' midden op + Vrieslandt ende Hollandt, met sommige dorpen ende seer grote weydlanden vol beesten: ter welcker plaetsen veelderley visch ghevanghen wordt, ende onder ander groote menichte + van Zeehonden, die seer goet zijn, besonder int' deech geleyt, ende oock seer bequaem om traen te maecken. De maniere soo dit volck dese visschen vanght is te belacchen ende wel + te aenmercken, ende geschiedt aldus. Zy verkleeden ende vermommen hen eensdeels soo vreemdelijck, dattet beesten schynen te wesen, ende alsoo gaende ter Zeewaerts ter seecker uren als zy weten dat dit gedierte hem komt vermaecken ende spelen in de vrye locht op den oever ende opt' landt, laten hen sien aldus + ghekleedt, ende vermomt, al danssende ende springhende (siet doch hoedanige vonden dat de menschen vinden!) gelijck als die een batement speelt: tot welck schouwspel dese Zeehonden komen geloopen met groote genoechte ende kortswyle: ende dese Danssers achterwaerts deysende al huppelende met genoechte betrecken allenskens dese visschen wel verre opt' landt: daer en tusschen spannen d'andere visschers heur netten ter bequamer plaetsen achter dese Zeehonden: ende alst al wel beschickt is, soo schudden zy heur vreemde kleedinghe uyt, ende komen den Zeehonden naerder, de welcke door vervaertheyt achterwaerts wijckende om nae de Zee te loopen, vallen plompelijck in dese netten: Soo dat in deser manieren seer groote menichte ghevangen wordt tot der visschers profijt. Hier sullen wy nu voort stellen de beschryvinghe van het landt ende den staet van Groeninghen, als naeghebuere ende verselschapt met Vrieslandt.

+Het eylandt van Schellinck rijcke in vee.

+Zeehonden ghevanghen in het eylandt van Schellinck.

+Maniere vande Zeehonden te vanghen.

+Vermakelijcke wyse vande Zeehonden te jaghen.

Beschryvinghe van Groeninghen.

+ Het landt van Groeninghen is een landtschap ende eenen staet op zy selven alleen, nochtans soo seer ghevoeght ende verselschapt met Vrieslandt, dattet veel herten ende honden voor een stadt van dese Provincie: niet te min het heeft zijn gebiedt verscheyden, gelijck oock het landt ende den staet van Vtrecht, welck wy hier na sullen beschryven. De hooftstadt ende overhooft des Groeningherlandts is Groeninghen, ende gheeft den gantschen landt den naem, den selven nemende (soo sommighe seggen, ende hier voor verklaert is) van den Troyaen Grunius, die een Fransoys is gheweest van gheslachte, na dat Munsterus schrijft: welck beyde wel mocht waer zijn, aenghesien dat de Fransoysen vastelick segghen dat heuren eersten oorspronck van de Troyanen is. Dese stadt light op 28 + graden ende 24 minuten in lenghde, ende 53 graden ende 16 minuten in wijdde, ses mylen van Leeuwaerden. Heeft veel vloedende ende staende wateren, midts het leyden van seer groote grachten eensdeels van natueren, ende eensdeels met handen der menschen gemaect. De stadt is groot en*de* schoon, met goede huysinghen. D'opper kercke is seer heerlijck, gewijdt ter eeren van Sint Marten, onder het Bisdom van Munster in Westphalen: in welcke kercke nu ter tijdt noch is een Orghele, ghemaeckt met de eyghen handt van Rodolphus Agricola, daer wy hier nae af sullen spreken. Het is een rijcke stadt van volck ende van goet, met een treffelijcke heerschappye binnen ende buyten. Oostwaerts ende Westwaerts heeft zy veel vruchtbare landouwen, ende groote menichte van dorpen: Noordtwaerts heeft zy bontghenootschap ende aenhanck met alle het landt dat lang ende breedt streckt tot de Zee toe: vol van goede dorpen met een vruchtbare landouwe tot weyde ende + beestenvoeder, genoemt de Ommelanden, inhoudende Prelate*n*, Edelen ende Vereenichde, welcke al t'samen maecken het tweede lidt der Staten van Groeninghen, verstaende voor het eerste de eyghene stadt met de Wet. Men leeft hier gheschicktelijck ende borgherlijck, ghelijck in een vrye Republijcke: want + dese stadt heeft seer groote privilegien en*de* vrydommen van heuren Vorst: soo dat zy selve civilijck ende criminelijck rechtet nae heur weten ende landtrechten, sonder eenighe appellatie: ende de Koninck heeft daer alleenlijc eenen Stadthouder in civile saecken, maer in criminele doet zy nae heur maniere ende beliefte, ende mach gratie en*de* ghenade doen, ghelijck een vry Overheer. Oock en gheeft zy heuren Lantvorst niet meer dan twaelf duysent Karels gulden, bedraghende ses duysent kroonen s'jaers, in twee betalinghen.

+Groeningen het Hooft des landts.

+Ghelegentheydt van Groeninge*n*.

+De Ommelanden vereenicht met de stede van Groeninge*n*.

+Vryheden van Groeninghen.

Byv. [Groeninghen een seer oude stadt, de + welcke eenighe houden te zijn de ghene die van Ptolemeo Phileum, van Plinio Phylleum, ghenoemt wordt, heeft haren naem (soo onsen Autheur verhaelt) van Grunius een Troyaens Edelman. De Vriesche Historyschryvers segghen, dat dese Grunius was de sone van Gailo, ende dat zijn over bestevader soude gheweest zijn Friso, van wien ‘tgheheele landt den naem schijnt te voeren. De welcke Grunius dit kleyn, maer schoon quartier ten deele ghekregen hebbende, heeft in het selve de stadt van Gruninghen ghebouwt, ende die van zynen name gheheeten: wat daer van zy, alle Schryvers comen hier in over een, dat het eenen Grunius geweest is die dese stadt gebouwt ende haren naem ghegeven heeft. Dese stadt voortijts voor haer Overhooft den Bisschop van Vtrecht bekende,

+Oorspronck der stadt Groeningen.

+ die zy eedt dede, ten tyde toe des Bisschops Fredericks van Baden, doen in Vrieslant oprysende de factien der Schieringhers ende Vetkoopers: waer door de Keyser Maximilianus occasie vondt, om uyt den naem des Rijcks Aelbrecht den Hertoghe van Sassen dit landt uyt te gheven tot een Leen, waer door hy een erffelijck Gouverneur van Westvrieslant soude zijn. Waer toe alsoo de Vriesen niet en wilden verstaen, soo heeft hy de Edele ende de Steden van de Schierinsche factie bewillicht, om heuren Erfheere te ontfanghen. Door welckers hulpe de Hertoghe van Sassen oorloghe tegen de andere factie ghevoert heeft, onder de welcke waren die van Groeninghen: dese soo hardt aenghetast werden, dat zy verstonden tot een accoort: by het welcke zy renonceerden alle heure actien die zy hadden aen Oostergouw, Westergouw ende Sevenwolden: ende daer beneffens waren gehouden den Hertoge te betalen 32000 gouden kroonen. Maer doen den Hertoghe in + het jaer 1500 de stadt belegerde, om dat die van Groeninghen den Vriesen, die teghen zynen sone des landts Gouverneur rebelleerden, assistentie ghedaen hadden: soo werde de Hertoge uyt de stadt gheschoten: waer door hy tot een bestant verstont, ende het Leger opbrack. Maer hy is daer na vande quetsuere tot Embden gestorven. Die van Groeninghen hebbende heur handen open, den Dam belegerden. Waer door Grave Hugo om heur weder van daer te trecken, Groeninghen belegherde. Dan weder door intercessie des Bisschops van Vtrecht voor vier jaer bestant ghemaeckt wert. De welcke overstreken zijnde, Grave Edsart van Embden als Oppervelthеere met Ioncker Vijt van Draeckdorf heeft Groeninghen beleghert, ende beneffens Groeninghen twee casteelen opwerpende, de stadt bevochten, den gheheelen Winter daer voor ligghende. De stadt de toegheseyde hulp van de Overijsselsche steden ontbrekende, stont om in accoort te treden met heer Vijt, ende hem voor een beschermheer aen te nemen: als nu een borger met zijn huysvrouwe op de marct quam, seer deerlijck ghehandelt ende mismaeckt:

+Die van Groeningen eertijts onder de Bisschoppen van Vtrecht.

+Groeningen beleghert door den Hertogh van Sassen.

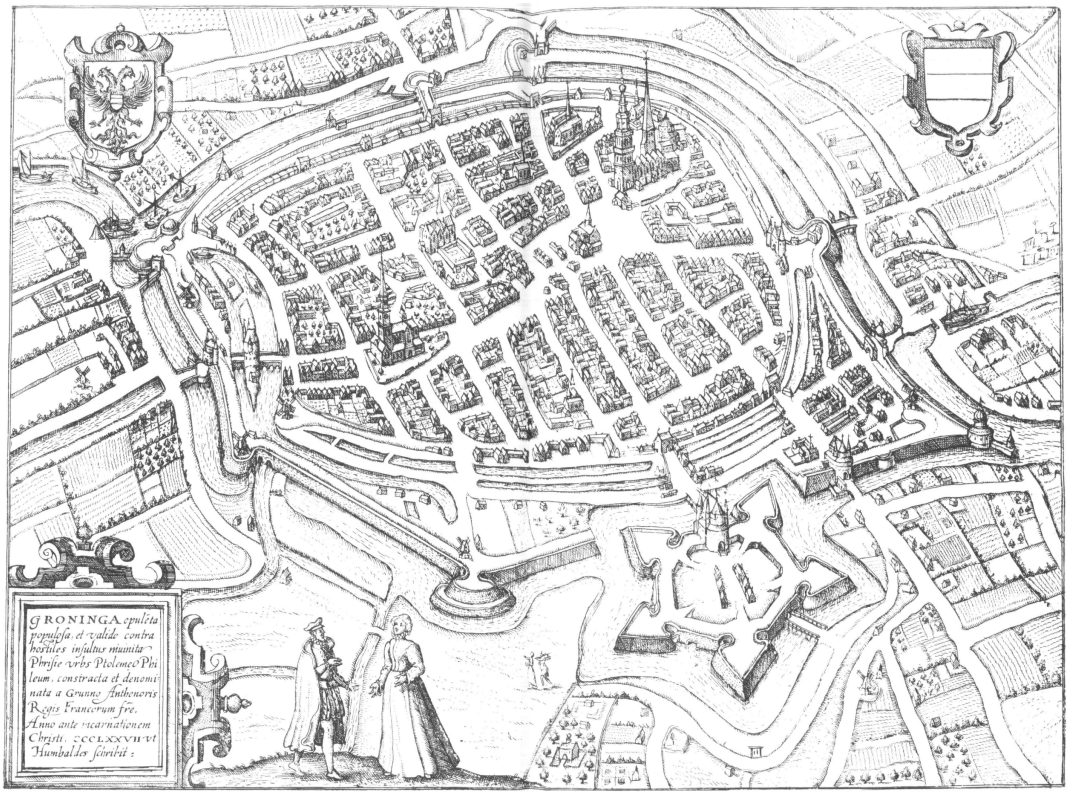

GRONINGA opulenta populosa, et valide contra hostiles insultus munita Phrisie vrbs Ptolemeo Phileum, constracta et denominata a Grunno Anthenoris Regis Francorum fre, Anno ante incarnationem Christi, CCCLXXVII vt Humbaldes schribit:

+ want Heer Vijt, haer neus en oore*n* hadde laten afsnyden, om dat zy ghevanghen zijnde haer rantsoen niet en conden opbrengen. Waer door de borghers soo werden verstoort, dat zy met hem niet te doen en wilden hebben: ende daer nae verstaen hebbende den twist die tusschen Graef Edsart ende Heer Vijt was, boden den Grave de stadt aen, met conditie dat hy niet en soude ghedoogen dat de selve weder soude vervallen + in de handen vanden Hertoge van Sassen, ende dat zy souden blyven by alle heur oude privilegien. Aldus veraccordeert, den Grave eedt van ghetrouwicheyt ghedaen werde in het jaer 1506 op Meydagh. Ende de Grave terstont de borghers sulcx toestaende, inde stadt een casteel met toornen ende wallen opboude. De Hertoghe van Sassen eyschte de stadt wederom, maer te vergheefs. Over dies de Hertoge aenden Keyser klachtich vallende, de Grave vanden Keyser tot Ceulen, op den Rijcxdach ghedaghvaert wert, alwaer hy niet en compareerde, ende gheboden restitutie te doen, niet en obedieerde: door't Rijck verschreven, daer luttel op paste. Waer door de Hertoghe gheconfedereert met die van Bruynswijck, 9000 manne*n* te peerde ende te voete te velde brochte, Oostvrieslandt plonderende, sterckten ende casteelen innemende: soo dat de Grave ghedwonghen wert uyt Groeninghen te vertrecken, ende zijn eyghen erffenisse te beschermen. Waer door hy de stadt den Dam verloren liet, ende door dien hy te swack was om te velde te komen, soo verliet hy t'eenemael die van Groeninghen. De welcke haer alsoo verlaten siende tot den Hertoghe van Sassen Ghesanten uytsonden om te veraccorderen, behoude*n* al heur privilegien, ende dat zy souden moghen, het casteel by Edsart ghemaeckt weder afbreken. Waer toe de Hertoghe niet verstaen konde. Ende alsoo hy haer sulcks weygherde soo ontseyden zy hem des stadts Heer te werden. De Ghesanten dan weder in de stadt gecomen zijnde, by de stadt goet ghevonden is, de stadt te presenteren onder de + ghehoorsaemheyt vanden Hertoghe van Gheldre in't jaer 1514, die heur op de voorseyde conditien in zijn bescherminghe ontfinck: ende het casteel wert ter aerden toe afghebroken in de teghenwoordicheyt van Wilhelm van Oyen, die hy binnen Groeninghen gesonden hadde. Dit ghedaen zijnde deden de borghers den eedt de Kroone van Vranckrijck, en*de* den Hertoghe van Gheldre. Wt dese oorsake groote oorloghe langhe ghevoert is tusschen beyde de Hertoghen, soo dat ten lesten de Hertoghe van Sassen de oorloghe moede wesende, al zijn recht en*de* actie, die hy aen Vrieslandt hadde, geresigneert heeft op Hertogh Karel van Bourgoignen, ende naederhant aen Karel de vijfste voor 200000 kroonen verkocht heeft. Waer door de oorloghe oprees tusschen de Gheldersche ende Bourgoensche, ten tyden toe dat de Hertoghe van Geldre de oorloghe voerende teghen den Grave van Embden, ende daer toe hulpe ende onderstandt van die van Groeninghen begeerende, hem die ontseyt hebben. Wt welcke oorsaecke hy heur zijn bescherminghe, daer zy twintich jaren onder gheweest waren, opgeseyt heeft. Waer door zy haren toevlucht ghenomen hebben, tot de Gouvernante der Nederlanden, Marie de suster van Karel, om heur te stellen onder de onderdanicheyt des Keysers, met conditien dat sy aen haer souden betalen, het jaerlijcksche tribuyt dat zy den Hertoghe van Gheldre betaelt hadden. Waer toe de Gouvernante lichtelijck + verstont: soo dat den eedt van ghetrouwicheyt in het jaer 1536 op den achtsten Iunij ghedaen werde: ende is alsoo onder het huys van Bourgoignen gheraeckt, ende welvarende

+Heer Vijt heeft een man met ee*n* vrouwe haer neus ende ooren af gesneden, ende stuertse soo nae Groeninghen.

+Die van Groeningen begheven hun onder de*n* Hertoge van Geldre.

+Die van Groeningen stellen haer onder de onder de*n* Hertoge van Gheldre.

+Groeningen beleghert by Grave Lodewijck.

gheworden, tot den tyden van dese troubelen toe: + ghenietende veel privilegien ende vryheden, meer als andere Provincien, soo in Religie als in civile saecken. Noyt aldaer en zijn de strenghe Placcaten strictelijck achtervolcht noch ter executie gheleyt gheweest, alwaer het genoech vry stont een yeder zijn ghemoedt te volghen, ende niet seer met de Religie bekommert en waren. Waer door oock aldaer in't jaer 1566 soo groot als elders niet en was de furie der Beeldtstormerye: maer in alle civiliteyt, met advijs ende consent van de Overicheyt de Beelden in de Minnebroeders kercke afnamen en*de* in bewaerder hant stelden: op dat de Ghereformeerde aldaer mochten predicken: hoewel op eenige omligghende dorpen, door wel believen van eenighe Edele, Beeldtstormerye gheschiede. Maer de predicatie aldaer als elders cesseerde, als met een behendicheydt de Grave van Arenberghe vier vaendelen Duytschen (de Regente wesende seer beangst voor de stadt) met consent va*n* den Magistraet, op den sesten Iunij in het jaer 1567 daer in ghekreghen heeft, die daer bleven in ligghende, tot verdriet van vele, heur oude vryheden overdenckende.

+Robles gevanghen tot Groeninge*n*.

In't jaer 1568 is Grave Lodewijck van Nassouwen in Vrieslandt te velde ghekomen, alwaer hy tusschen Heyligherlee ende Winschote den Grave van Arenberghe versloech. De Grave van Meghen met Curtio Martinengo binnen der stadt Groeninghen gevlucht, van Grave Lodewijck beleghert werden. Ende hoewel + hem de Keyser gheboodt van s'Rijcks wege het Legher voor de stadt op te breken, dies niet teghenstaende hy het belech continueerde, ter tijt toe dat de Hertoghe van Alva een heyrkracht tot ontset stierde, waer door Graef Lodewijck nae Embderlandt optrock, ende de stadt ontset wert. Niet te min de borghers heur stadt onmachtich waren, de garnisoenen genoech meester van de selve wesende, ende alderley volck, soo Duytschen als Walen inkrygende, om van de stadt verseeckert te wesen, die gestadich daer bleven in ligghende, tot der tijt toe van de Pacificatie van Ghent: wanneer de selve garnisoenen vele maenden in heur betalinghe ten achter zijnde, den Gouverneur Robles met + oochluyckinghe der stadt en*de* Staten des lants den 15 Novembris 1577 ghevanghen namen, sprekende om heure betalinghe: de welcke heur by des Lants Staten toegheseyt werde, midts conditie dat zy uyt de stadt souden vertrecken. Den eersten Novembris de Prelaten ende Edele + van de Ommelanden in Groeningherlandt Staetsghewijs vergadert zijnde tot Groeninghen, werden ghevangen ter oorsake van heur oude querellen. Mijn Heer van S. Aldegonde ende de Pensionaris Sille aldaer ghesonden om de selve te stillen, en konden niet uytrichten. Die van Groeningen en konden oock niet + verstaen tot de Vnie tot Vtrecht ghemaeckt: door dies zy van den Grave van Rennenberch in het jaer 1579 beleghert werden, tot dat zy in accoort traden, Ghyselaers ghevende die tot Campen in bewaringe gevoert werden: en*de* alsoo dede Rennenberch zijn inkomste inde stadt en*de* veranderde aldaer den Raedt, ende de Vnie wert in zyne tegenwoordicheyt gelesen. Maer niet langhe daer na heeft de selve Rennenberch voorgenomen den Staten af te vallen, verstant hebbende met den Prince van Parma. Doch dewyle hy dit noch bedeckt hielt, beclaechde hy hem teghen alle man van de overtredinge des Religions vrede, ende rebellie der Vriesen, ende het groot onrecht en*de* kleynicheydt die hem aenghedaen was. Maer den derden Martij 1580

+Groeningen beleghert by Grave Lodewijck.

+Robles gevanghen tot Groeninge*n*.

+Oproer ende eenighe Heeren gevanghen tot Groeninge*n*.

+Groeningen weygerende de Vnie va*n* Vtrecht, werdt daer wt gedwonghen.

heeft hy bestaen te openbaren, het welck hy langhe + tijt hadde voorgenomen, ende hem meester van Groeninghen te maken. Hieromme heeft hy hem s'daechs te voore*n* savonts ende snachts met alle zijn Hofghesin ende met veel Spaensghesinde borghers, en*de* eenighe heymelijcke verborghen krijchsknechten teghen den morghenstont den 3 Martij ghewapent. Als hy nu vernomen hadde dat de wacht gaen slapen was, soo is hy ontrent vijf uren met den zynen (hebbende witte teeckenen aen haer slincker armen) uyt zijn logement stracks na de marckt ghereden, ghewapent zijnde totten tanden, met een bloot sweert in de handt, roepende: Sta by, sta by goede borgers, laet ons den Koninck te die*n*st zijn, ende zijn landt beschermen. Daer over liet hy veel trommelen ende trompette*n* hooren, om eenen grooten schijn te maken. De Borgemeester + Hillebrandt haestich opte been met sommighe van de Ghereformeerde ghekomen wesende, viel met zijn gheweer nae hem toe: meynende datter meer gevolcht souden hebben: Maer een van Rennenberchs jonghers, schoot hem doot: waer over de andere de vlucht namen. Sommighe werden stracks ghevanghen, sommige weerde*n* haer noch in haer huysen. Voorts liepen ende renden zy door de straten, schietende na alle die het hooft uyt deuren ende vensteren staken. Daer werden over de twee hondert borghers ghevanghen. En*de* alsoo maeckte hem Rennenberch meester van dese stadt, ende hielt + die voor den Prince van Parma. Maer zy wert terstondt berent ende beleghert van weghen de Generale Staten. Oldenseel, Steenwijck, Hasselt + noch Rennenberch favoriseerden: maer zy werden verseeckert door den Prince van Orangien: ende Coevorden ghesterckt. De Prince van Parma de tydinge hebbende van Rennenberch ende Groeningen, den Oversten Schenck met ruyterye ende voetvolck afveerdichde om de stadt te ontsetten. Den welcken de Grave van Hohenlo te ghemoete treckende op de Herdenbergher heyde, eenen veldtslach gheviel, in den welcken Schenck de overwinninge kreegh ende Groeninghen ontsette. Ende nam daer nae in, den Opslach, Delfziel ende Coevorden. Nae het ontset van Groeninghen versterckte de Grave van Hohenlo Dockum, Oostmahorn, en*de* Dockumerziel. Dus moest Delfziel weder onder der Staten gebiedt komen, en*de* die Grave van Hohenlo weder te velde komende, Rennenberch hem wijcke*n* moest. Soo dat Hohenlo Coevorden veroverde. Maer eenich van zijn volck op de Bourtange geslagen zijnde, Rennenberch Coevorde*n* en*de* Oldenzeel weder in kreegh. Doch + Rennenberch werde by Groeninge*n* van Norrits geslagen, recht eer hy starf. Want hy overleedt de*n* 23 Iulij 1581. Na hem is Verdugo in't gouvernement gecomen, die jaerlijcx groote contributien uyt de Gheunieerde Landen kreegh, tot den jare 1591 toe, wan*n*eer Prince Maurits Zutphen en*de* Deventer ingekregen hebbende, mede Delfziel en*de* den Opslach, Groeninge*n* belegerde, welck belech hy opbrack, overmidts de Prince van Parme Knodsenborch recht teghen over Nimmeghen belegherde, het welck hy wilde ontsetten. Niet te min die van Groeninghen, die nu twaelf jaren heur voor den Coninck gedefendeert hadden, in groote benoutheydt gheraeckten, liggende rontsom in s'vyants landt, soo dat zy met groot perijckel ende kosten heur toevoer, sittende neeringloos, moesten inkryghen. Zy versochten soo aen de Gouverneurs, soo aen den Coninck ontset, het welck heur toegeseyt, + weynich voorderde. In het jaer 1594 is Prince Maurits de*n* 20 Mey voor de stadt Groeninghen ghekomen, ende heeft die berent. Zijn voetvolck waren ontre*n*t hondert ende veertich vaendele*n*: zijn Ruyters heeft hy op de aencomsten, als tot Coevorde*n*, Bourtange ende Steenwijck gheleyt, welcke passagien bewaert

+Rennenberch neemt Groeningen in voor den Coninck.

+De Borgemeester van Groeningen Hillebrant voorschoten.

+Groeningen terstont beleghert.

+Steden van Overijssel verseeckert voor de Staten.

+Nederlage van Renne*n*berchs volck en*de* zijn doot.

+Pr. Maurits slaet Legher voor Groninge*n*.

zijnde, en konde hem niemant lichtelijck van zijn belech af dryven. Hy heeft daer vooren ontrent hondert stucken grof gheschuts ghehadt, ende om dat te planten heeft hy zijn begravinghe van verre moeten beginnen, mits het menichvuldich schieten uyt der stadt, ende contrabaterye op zijn gheschut. Daer en was gheen garnisoen binnen, van de slechte ende gheringhste van haer borgherye onder vaendelen geoeffent: boven dese hadden zy altijdt Verdugo krijchsvolck ghenoech tot haer ghebiet: van het welck sy nu hadden vijf goede oude vaendelen, op een plaetse buyten de stadt, ghenoemt Schuytendiep, onder de mueren liggende. Prince Maurits schieten konde haer luttel schaden, overmits de sterckte van de stadt. Zy hebben oock menighe uytvallen ghedaen. Die van buyten hebben een poorte afgeschoten, ende oock eenen wech ofte brugghe nae een Ravelijn gaende. Hebben mede eenige bolwercken ondergraven, ende de grachten ghevult, waer over allenskens de borgherye begoste moedeloos te werden, ende + te verstaen tot accoort: maer eenighe andere den Coninck seer toeghedaen, sulcks niet toestaende, hebben die vijf vaendelen uyt Schuytendiep in de stadt gebrocht, waer door terstont eenen oploop opstondt. Maer zy accordeerden weder in het vriendelijck. Hier en tusschen heeft Prince Maurits een groot ende sterck Ravelijn + voor de Oosterpoorte doen ondergraven, daer die van der stadt acht stucken geschuts op hadden. Als dese Myne reede ende behoorlijck buskruyt daer in geleyt was, hebben zy eenen loosen alarm daer op gedae*n*, en*de* afgesmeten zijnde, weken zy gewillichlijck, en*de* op een teecken hebben zy't vyer in't kruyt van de Myne gesteken, soo dat het is in de lucht gesprunge*n* met al datter op was, wel hondert ende veertich mensche*n*. Hier op zijn die van buyte*n* op de ruinen des ravelijns gesprunge*n*, en*de* wat zy noch levende vonden, hebben zy doot gesmete*n*, d'ander eensdeels in de grachte*n* gedreven, en*de* daer op terstont beschanst. En alsoo dierghelijcke Mynen meer + onder andere bolwercken gegraven ware*n*, waer van die van de stadt verwitticht ware*n*: soo hebben die van binne*n* den moedt laten sincken: en*de* de principale borgers dit vreesende, ende siende datter ghelt ghebreck was, ende dat het belooft ontset niet wel doenlijck was: hebben zy ghesamentlijck Ghedeputeerde uytgesonden, en*de* dat op Ostagiers, handele*n*de van den 16 tot den 22 + Iulij met Pr. Maurits, de welcke eyndelijc zijn overkome*n* op eerlijcke conditien. En*de* de*n* 25 Iulij is het garnisoe*n* uytgetrocke*n*, en*de* Pr. Maurits is met ettelijcke vaendelen ingekomen, alwaer hy in alder eere ontfange*n* wert. De Magistraet verandert werde, en*de* eenen nieuwe*n* eedt van getrouwicheyt den landen gedae*n*: en*de* alsoo is dese stadt in een Vnie met de Geunieerde gekome*n*.]

+Onderlinge*n* twist in Groeningen over't inbre*n*gen van krijchsvolck.

+Het groot ravelijn van Groeningen voor Myne omgheworpen ende inghenomen.

+Oorsaecken waeromme die va*n* Groeningen soecken appointement.

+De stadt va*n* Groeningen overgegeve*n* aen Prince Maurits.

Van Groeninghen is gheboren gheweest + de seer vermaerde Rodolphus Agricola, den welcken onder andere Schryvers Erasmus van Rotterdam in zyne Adagien hoogelijck + prijst, segghende dat herwaerts het geberchte inde gheleertheydt der letteren noyt geschickter man en is gheweest: in het Griecks ende Latijn seer vervare*n* ende verstandich, in Poeterye de tweede Virgilius, in prose de tweede Politianus: seer wel sprekende Orateur, groot ende scherpsinnich Philosooph, goet Musijcker ende die veel weerdighe stucken gheschre-

+Van waer Rodolphus Agricola gheboren.

+Lof die Erasmus Rodolphum Agricola gheeft.

ven heeft, met verscheyden andere deuchden en*de* aerdicheden die Erasmus hem toeschrijft. Maer op dat niemant en dencke, dat hy hem aldus hoogh verheft boven maten, door goet hert welck hy hem mocht draghen als zynen naegheboren landtsman: soo laet ons sien het ghenoeghsaem ghetuyghenisse dat daer af gheeft de groote Hermolaus Barbarus Venetiaen, fonteyne der deuchden, met een seer treffelijck grafschrift, welck hy t'zyner gunsten heeft gheschreven van zyne overvroeghe [+] doodt, oudt wesende maer 40 jaren, in de stadt van Heydelbergh in't jaer 1485: aldaer M. Viglius van Zuichem passerende ter liefden van zynen landtsman heeft doen stellen op zijn graf eenen schoonen steen, met dit naevolghende opschrift:

[+]Waer ende wanneer en*de* in wat ouderdom Agricola ghestorven is.

[+] *Invida clauserunt hoc marmore fata Rodolphum*
Agricolam, Phrysij spemque decusque soli.
Scilicet hoc vivo meruit Germania laudis
Quicquid habet Latium, Graecia quicquid habet.

[+]Grafschrift van Agricola.

Oock is te deser stede gheboren als landtsman ende tijdtghenoot des voorseyden Rodolfs (daer zijn gaven Gods sekere plaetsen ende seeckere menschen ghegunt) een uytnemende [+] Philosophe Wesel, Basile toegenae*m*t, soo gheleert, treffelijck ende verstandich in alle wetenschappen (ghelijck aen zijn veelderley boecken gheschreven en*de* gedruckt wel blijckt) dat men hem niet met bynaem noemde, het licht der wereldt: soo dat ick denckende te segghen dat dese mannen zijn geweest de twee sterren van Groeninghen, hooge ende neder Duytslandt verlichtende: acht nemende op't voorseyt grafschrift, ende desen tytel, om hen geen achterdeel te doe*n*, ben van sinne liever te swyghen, ende het papier wit te laten voor den genen die beter dan ick sal connen heuren naem ende vaderlant verheffen. De voorseyde Wesel is ghestorven in't jaer 1489. Noch sal ick segghen den naem van eenen anderen treffelijcken man, oock borger der stadt van Groeninghen, [+] te weten Reynier Predin, een weerdich schryver van verscheyden seer loffelijcke boecken. Van zyne ende van der ander voorseyder schryvers wercken wort in sonderheyt [+] vermaen ghemaeckt in de alghemeyne Bibliotheke van Gesnerus, hier voor dickwils van ons verhaelt. Welcke boecken sonder twyfel wel weerdich zijn ghesien ende overlesen te worden. Onder andere deuchdelijcke mannen van dese stadt nu ter tijdt levende, is Ian Wissering Borgemeester der steden, een gheleert ende vermaert man.

[+]Wesel groot Philosophe ende zynen lof.

[+]Reynier Predin.

[+]Leest *Gesnerus in Bibliotheca.*

[+] Dam een kleyn stedeken gheleghen twee mylen van Groeninghen, is eertijts een goede stadt geweest: maer heur mueren ende vesten zijn afgheworpen in't jaer 1536: als zy van de Gheldersche teghenghehouden, ende van des Keysers volck met gheweldige hant inghenomen was: ende oock werdt veraccordeert, dat zy niet meer en soude bemuert oft bevest worden, soo dat zy in eenen armen ende deerlijcken staet ghebracht is.

[+]Dam ingenomen met gheweldige handt ende ope*n* geleyt.

Byv. [Den Dam met oochluyckinghe van [+] den Hertoghe van Gheldre, ende door een heymelijck toestaen van hem inghenomen werde, van vergadert volck, het welck op Groeningen roofde, en*de* de voorsteden verbrande. Door dies zy hulpe aen den Hertoghe versochten, de welcke die weygerende, Groeningen onder den Koninck van Spangien hem begaf, ende terstont de knechten den Dam verlieten. Dit stedeken en is niet vry gheweest van de miseryen deser troublen. Want in't jaer 1568 Grave

[+]Den Dam ingenomen.

Lodewijc van Nassou hebbende den Dam ende het huys te Wedde verovert, een schoone heyrkracht te velde bracht aen die kust: alwaer het volck van den Hertoghe van Alva hem quam bestoken te Iemminghen. De welcke hy lichtelijck afghekeert soude hebben, ‘ten hadde gheweest dat de + Hoochduytschen, die ontrent 7000 mannen waren, hadden beghonst te roepen Ghelt: waer op de Spanjaerden aenvallende, haer lichtelijck verstroeyden. Graef Lodewijck salveerde hem met een schuyte binnen Embden. Ende alsoo weder die Dam verlaten, quam onder het ghebiedt van den Hertoghe van Alva.]

+Nederlage van Graef Lodewijck.

Delfsiel een fraey dorp, is oock gheleghen op den oever van der Zee, van Groeninghen ende van Embden bykants even verre, te weten + drie mylen, daer een sterck slot is, dickwils ghemaeckt ende ghebroocken: want het was merckelijck besproken in't verdrach tusschen den Keyser ende die van Groeninghen met de omligghende landen, dat dese sterckte haestelijck soude afgheworpen worden: ende dat noch daer, noch elders sonder ghemeyn verwillinghe meer en souden sterckten moghen ghemaeckt worden: ende aldus ist afgeworpen gheweest. Maer overmidts den tijdt ende de gheleghentheydt ist meer dan eens (als voorseydt) hermaeckt ende afghebroken, ende is teghenwoordichlijck noch in't wesen.

+Het Fort van Delfsiel afgebroken ende opgemaeckt.

Byv. [Delfsiel is in't jaer 1580 van de*n* Grave + van Rennenberch in Iulio beleghert gheweest, ‘twelck hy terstont beschanste, ende nam in den mont vande haven daer het oude casteel ghestaen hadde. Dese plaetse wert hem den 29 Iulij overghegheven. Maer Prince Maurits + heeft de selve in't jaer 1591 weder inghecreghen den 12 Iunij met meer andere schanssen.]

+Delfsiel beleghert van den Grave van Renne*n*berch, wordt overghegeven.

+Ingenomen van Prince Maurits.

Van desen staet van Groeninghen voert de Landtvorst eenen besonderen tytel onder andere van zyne landen. Welcken staet (latende alleen de oudtste dinghen, vol werringhen ende tweedrachten tusschen de Schryvers) langhen tijdt heeft ghestaen onder der + Bisschoppen van Vtrecht heerschappye: de welcke onachtsaem, ende niet seer machtich en waren om hen van heure vyanden te beschermen, ende hebben den selven daer door een oorsaecke ghegheven om hen te voeghen tot andere Landtvorsten. Aldus ten eersten in't jaer 1515, voorts drie jaer daer na, ten lesten in't jaer 1521 hebben zy hen gantschelijck + overghegheven den Hertoghe van Gelder, bybrenghende tot heur verontschuldinge onder ander saecken, dat heur Heer de Bisschop hen niet alleenlijck niet en beschermde, soo hy verbonden was te doen, maer ooc met haer vyanden aenspande om hen te krencken ende te vernederen. Voorts doen zy aen desen Hertoghe van Ghelder sulcke gunste ende bystandt niet en vonden, als zy verwacht

+Groeningen was eertijts eyghen den Bisschoppen va*n* Vtrecht.

+Groeningen gheeft hem over de*n* Hertoghe van Gheldre.

+ ende ghemeynt hadden, zijn ten aller lesten in het jaer 1536 overkomen met Keyser Karel den vijfsten, hen ten eeuwighen daghen stellende onder zyne en*de* zyner erfghenamen Majesteyt: maer met sulcke voorwaerden, ende seer veel privilegien ende vryheden voor heur ende voor heur rontom ligghende gebueren, soo dat zy wel ghesien by heur ghebueren ende van heur aenhanghers vereert worden.

+Hoe Groeningen aen het huys van Oostenrijck gecomen is.

Ende want wy hier boven vermaent hebben, dat de Koninck behalven Westvrieslant sommighe heerlijckheden ende gebieden van Overicheyt oock in Oostvrieslandt heeft: soo ist tijdt dat hier te vertellen, welck wy in het corte sullen doen verklarende dat de Koninck + Heer is van de stadt van Linghen, over ghene zyde van den watervloedt Eems ontrent een vierdeel mylen, ende even verre, te weten vier groote mylen van de steden Meppen ende Rhenen, beyde gheleghen op den voorseyden vloedt: het is een kleyne stadt, maer heeft een groote ende treffelijcke sterckte, met goeden staet ende byvanck.

+Lingen over de riviere Eems, behoort den Koninck van Spangien toe.

Byv. [Linghen is een frontierplaetse, ende de + uyterste van Nederlant, een Graefschap, seer wel versien, soo wel van stercke bolwercken, vesten, als besettinghe: want behalven dat het casteel vier stercke aerde rondeelen heeft, soo was de stadt beset met dobbel vesten ende grachten, vier bolwercken ende drie ravelynen. In't jaer 1597 Grave Frederick vanden Berghe, nae dat hy met appointement de stadt Grol (soo wy hier te vooren gheseyt hebben) overghegheven hadde, was ghetrocken binnen Lingen, wel gheresolveert dese stadt met het casteel te houden, gemerckt het seer stercke plaetsen zijn, de welcke hy hadde beset met een garnisoen van ontrent ses hondert soldaten, bestaende in drie vaendelen voetknechten, ende een vane ruyteren, ende voorsien met alle andere nootelijcheden tot een belegheringe dienende. Den Winter was doen voor de hant, ende apparent quaet weder te maken. + Niet teghenstaende de Prince Maurits is den 28 Octobris daer voor met zynen Legher getrocken. Het welck dapper beschoten zijnde, ende gaelderyen opgherecht, ende sommige ravelynen + inghekreghen; Grave Frederick vreesende al stormende overvallen te worden, ghesommeert zijnde, is veraccordeert hem op te geven, ende met wapemen ende bagagie daer uyt te trecken, stellende tsanderdaeghs het casteel in handen van Prince Maurits, die terstont zijn volck daer in dede gaen, de Grave zijn volck daer uyt treckende in de stadt tot den naesten dagh, op den welcken zy daer t'eenemael uyttrocken. In't jaer 1605 heeft de Marquis Spinola + dese stadt beleghert in Augusto: alwaer gheapprocheert zijnde, ende vier bateryen ghestelt om bressen te schieten: behalven noch eenighe stucken hier ende daer gheplant om de defensien te beletten, alle dage schietende, tot datse twee bolwercken de punten afgeschoten hebben: soo zijn zy eyndelijck met hare approchen soo verre ghekomen, daer toe de ondiepte der grachten hun oock diende, dat zy des morgens vroech ontrent tusschen twee ende drie uren in't afgheschoten bolwerck doende waren, om met de schuppen wyders te sapperen. Hier door de belegherde verschrickt zijnde, als oock de Commandeur Marten Cobben, hebben haer begheven tot eene resolutie met Spinola den 18 Augusti t'accorderen, ende hebben haer alsoo op de conditien als Oldeseel overghegheven.]

+Beschryvinghe van de sterkste van Linghen.

+Pr. Maurits beleghert Linghen.

+Lingen met Graef Frederick van den Berghe gheeft hem over.

+Spinola belegert ende wint Linghen.

Voorts heeft de selve Koninck hier te lande ghebiedt ende overheydt van veel leenen, tusschen de vloeden Eems ende Weser, te weten vande Staten van Ieveren, Essens, Wittemont ende meer andere. Oock heeft hy wat overheydts in het Graefschap van

Embden, welck ee*n* goede kleyne stadt is op de Zee, met ee*n* soo schoone havene als in Europa mochte wesen, hebbende heerlijckheydt ende ghebiet [+] over landen ende dorpen. Daer en boven is de Koninck, als Landtsvorst deser Nederlanden, Stadthouder des Keyserrijcks gantsch Vrieslandt door, tot het landt van Ditmaer toe op de palen va*n* Denemarck: welcke weerdicheydt ende overheyt Keyser Maximiliaen voor hem selven ende voor zijn naekomelingen. van zynen Vader Keyser Frederick heeft gekregen; gelijck Nicolaus Nicolai schrijft.

[+]Andere steden in Oostvrieslandt.

Heel Vrieslant is seer volckrijck ende d'inwoonders zijn van outs strijdtbaer, straf ende hooghmoedich. Waer af Cornelius Tacitus [+] schrijft, hoe dat ter tijdt van Keyser Nero, soo de twee Ghesanten van Vrieslandt te Roome gesonden, te weten Verrit ende Malorig, inghelaten waren by den Senaet, ende in dese versamelinghe saghen sitten sommige vreemdelijck ghekleedt, vraechden zy den ghenen die hen inbracht, wat volck dat was: ende soo men hen antwoorde, datter waren de Ambassadeurs der Natien die in sterckte ende ghetrouwicheydt voor de Romeynen alle [+] d'ander te boven ghinghen, zijn terstont daer by gheseten, wel luyde uytspreeckende, datter gheen volck ter wereldt en was dat de Vriesen in wapen ende ghetrouwicheydt te boven mocht gaen: welck Nero hoorende ende soodanighe hooghmoedicheydt aenmerckende, heeftse beyde ghemaeckt borghers van Roome. Niet te min de Vriesen begeven hen hedensdaeghs [+] grootelijck tot koopmanschap ende schipvaert ter Zee, hebbende hier toe een groote menichte van allerley schepe*n*, ende zijn groote visschers, daer zy veel ghelts met winnen. Dit volck vergrouwelt ende vervloeckt [+] wonderlijck seer het overspel: hebben deshalven den geestelijcken mannen het houwelijck toeghelaten; om dat zy heur huysvrouwen niet bekruypen en souden: want hun docht dat zy sonder vrouwen te bekennen niet en mochten leven: ende dese wet heeft gheduert tot den tijdt van Paus Pius de tweede; die [+] daer selve in persoone is gheweest, gelijck hy schrijft: niet te min nu ter tijdt schicken zy hen ghelijck als andere. Ze beminnen seer de vryheydt, ende om die te beschermen, achten [+] heyr leven kleyn: in der voeghen dat als zy van eenighe nieuwe Heeren t'ondergebracht, oft van heur eyghene qualijck onthaelt zijn gheweest, hebben t'alle tyden het hooft opgesteken ende hen ontslaghen, ende met ghewelt van wapen recht en*de* reden te weghe gebracht. D'aller eerste die dit volck onder't Rijck der [+] Romeynen ghebracht heeft, is geweest Drusus Germanicus, de welcke zyne vyanden overwonnen hebbende, is hier te lande gestorven: Deshalven de Vriesen het jock van heuren halse hebben gheschut: ende het was seer

[+]*Tacit. lib. 13 Annal.* seyt dat dese twee mannen Hoofden der Vriesen waren.

[+]Mannelijcke daer van de twee Vriesen in den Senaet van Roome.

[+]Vriesen hedendaechs Cooplieden.

[+]Vriesen haten overspel.

[+]*Pius Papa in descriptio. Europa cap. 35.*

[+]Vriesen vrienden van vryheydt.

[+]Germanicus bedwingt de Vriesen. *Tacit. Annal. lib. 1.*

langhen tijdt eermense wederom onder ghehoorsaemheydt mocht brenghen, ende het koste den Romeynen veel gheldts, goedts ende + bloedts. Met den afghanck des Roomschen Rijcks zijn zy ghecomen onder de heerschappye der Fransoysen: maer gheraeckten terstondt met gheweldt wederom in heur vryheydt: ende maeckten doen eenen Landtvorst van heur eyghen volck, den welcken zy somtijdts Koninck ende somtijdts Hertoghe noemden.

+Vriesen den Fransoysen onderworpen.

+ Daer nae begonsten zy te komen tot kennisse des Christelijcken gheloofs, door de predicatie van S. Clement, te vooren ghenoemt Sint Willebord, ten tyde van Karel Martel; ende het gheloove werdt hier seer vermenichvuldicht door een vreemde saecke, te weten: De voorseyde Karel Martel met groote + moeyte, kosten ende verlies van volck overwonnen hebbende heuren Vorst Rabod, verghaf hem ten lesten van goeder herten zijn misdaedt: want Rabots dochter was korts te vooren gehouwelijckt met Karel Martels + eygen broeder: ende de Vorst Rabod toonende groot leetwesen, beloofde sterckelijck Christen te worden. Maer alst soo verre metter daedt quam dat hy hem soude laten doopen van Bisschop Wilfrang, ende alreedt eenen voet in de vonte hadde, vraechde hy den Bisschop, waer den meesten hoop van zijn voorganghers gebleven was, in de helle oft in den hemel: waer op de Bisschop onbedachtelijck + antwoorde, dat den meesten deel in de helle was, om dat zy onghedoopt ghestorven waren: terstondt trock de Vorst zynen voet uyt de vonte, ende seyde al lachende: Ick wil liever gaen daer ick meest vrienden ende magen hebbe, dan elders: ende weygherde voorts gedoopt te worden: maer terstont volchde hem + een verdiende straffinghe: want drie daghen daer na ter jacht rydende, is hy van zijn peert ter aerden swaerlijck ghevallen, en*de* korts daer nae van desen slach ghestorven met wonderlijcke kramp, ramp en*de* smerte. Door dit gheval + is gheschiet dat het volck sulcks houdende voor een mirakel van Godt, die dese voorgaende verachtinghe hadde willen straffen, het heylich doopsel heeft aenghenomen met seer groote vyericheydt ende innicheyt: maer en zijn by dit opset niet langhe gebleven, seer + lichtveerdichlijck heur meyninghe veranderende: ende was langhen tijdt daer nae, eer zy den waerachtighen Godsdienst wouden onderhouden, ende tot ghehoorsaemheydt der Fransoysen gantschelijck wederom komen, dickwils oproer stellende, ende behoorlijcke ghehoorsaemheydt verworpende: totter tijdt + toe dat zy gantschelijck t'onderghebracht ende gheremt zijn gheweest van Karel de Groote: want soo zy dickwils verstroyt, overwonnen ende de nederlaghe hadden, hebben zy ten langen lesten den moet laten sincken, 'tChristen gheloove ontfanghen, ende het jock aenghenomen: ende hebben de Koninghen van Vranckrijck soo vromelijck ende ghetrouwelijck ghedient in alle heur oorloghen, dat Karel (recht Groot) tot erkentenisse van desen haren die*n*st, hen soo veel privilegien ende vrydommen gaf, dat zy leefden als vry ende ongheeygent. Ende want ick de privilegie van den voorseyden Keyser ghevonden hebbe, die niet lanck en is, en*de* seer eerlijck voor dit volck, soo en heb ick niet willen laten van woordt tot woordt hier onder te stellen het uytschrift, waer af het oorspronckschrift te Aernem is.

+Wie de Vriesen tot het Christelijcke gheloove bekeerde.

+Rabod een Vries overwonne*n* door Karel Martel.

+Rabod veynst hem een Christe*n* te zijn.

+Wat Rabod verhinderde Christen te zijn.

+Ellendighe doodt van Rabod den Vrieschen Prince.

+De Vriesen nemen het Gheloove aen.

+Onghestadicheydt der Vriesen in de Religie.

+De Vriesen geheel ghetemt door Karel de Groote.

Byv. [Het schijnt wel dat Guicciardijn niet onderscheyden en heeft de meerder ende minder der Vriesen, ghenoemt van de Latynen *Transrhenani* ende *Cisrhenani,* stellende Rabod voor + een Vorst der Vriesen in't gemeyn, daer de Cronijcken van Hollant ons aenwysen, dat hy een Vorst der minder Vriesen is gheweest, die zijn

+Tweederley Vriesen.

Hof hielt tot Wiltenburch. Dese tweederley soorten van Vriesen meerder ende minder vinden wy by Tacitum. De meerder Vriesen een volck over den Rijn te wesen, ghetuycht hy in zijn vierde boeck, tusschen den Eems ende den Rijn hare woonplaetsen stellende: De minder Vriesen wesende onder de volcke*n* van Hollant, beneffens den Caninefaten, ende de Hollandtsche Zee, waer in dat de Isel den tweeden mont des Rijns uytloopt. Beyde dese Natien, seydt hy, tot de Zee toe met den Rijn bedeckt worden. Waer uyt genoech blijckt dat de meerder Vriesen Oostvriesen ghenoemt gheweest zijn, niet de ghene die men nu ter tijdt Oostvriesen noemt, in het Graefschap van Embden, doen ter tijdt wesende de minder *Cauchi:* maer dat Oostvrieslandt gheweest is het quartier dat men nu Westvrieslandt noemt: want zy Oost af woonden van de minder Vriesen, die Westvriesen daerom ghenoemt werden, als dese tweederley soorte van volck, ten tyden Taciti ende Drusi den oever des Rijns ter rechter ende slincker zyde besaten, tot de Zee toe, alwaer de Rijn door't Flevum oft het Vlie in Zee hem ontlaedde: soo wanneer hy verby Campe*n*, quam nedervallen in wyde Meeren, ende met eenen enghen uytloop tot de Zee hem beghaf, den naem Flevum van een casteel aen den kant ghelegen met hem nemende, soo uyt Pomponio Mela blijct. Van waer Cesar Germanicus met zijn Armade van duysent schepen voer door de Vaert Drusi tot de Eems, het welck hy met goeden wint op eenen dagh heeft konnen doen. Dit is dan der Vriesen kust, ende den Rijn de meerder en*de* minder Vriesen van malkanderen scheydde: beneffens de contreye der Francken, wien zy in eere ghelijck wesen wilden, de vryheyt heur ooc toeeyghenende. Soo zy noch heden ten dage heur selven vrye Vriesen noeme*n*, ende vrienden ende maghen der Keyseren, dit, soo ick achte, refererende tot Karel de Groote, Heere t'samen der Francken ende Vriesen, en*de* bevryder des Rijcx, van geboorten een Franck, dat is een Vryman: waer toe oock dient dat den meerderen deel der Vriescher Edelen in hare Schilde*n* ende Wapenen halve Arenden voeren. Dit landt tot een Koninckrijck is gheworden, dat hem breedt ende wijdt uytstreckte onder den naem van Staveren, daer de *Sturij* voortijts heur te neer ghestelt hadden, ende door dies het Rijck *Stauriae* ghenoemt werde: van Denemarck af tot Nimmegen tot, alwaer aen de poorte in Benthemer steen gehouwen staet: *Hic finitur regnum Stauriae.* Maer door verloop des tijts veel veranderinghe gheschiedende, dit Koninckrijck verdeelt is in Provincien, ende afghekort in Westergouw, Oostergouw ende inden Sevenwouden: onder heur begrypende Stellingerwerffers, Gheesterlanders, Winbritseradeels, met eenighe andere.]

+ Naemaels met verloop van tyde ist ghebeurt, dat Karel de Caluwe Keyser ende Koninck van Vranckrijck, instellende Dietrick van Koninckklijcken bloede, als Grave van Hollandt, heeft hem bewesen een deel van dese Provincie, gelijck hier na breeder verklaert + sal worden: Soo dat dese Vriesen van dien tijdt af altijt hebben ghestaen onder Hollant, hoe wel zy dickwils wederspannich zijn gheworden, ende in den veldtslach hebben verslaghen heuren Heer Wilhelm Roomsch Koninck, Graef van Hollandt in het jaer 1255. + Eyndelijck is dese Provincie met het Graefschap van Hollandt ghekomen onder't huys van Borgondien ter tijdt van Hertogh Philips de Goedertieren in het jaer 1435. Ende hoe wel Albrecht ende Georgh Hertogen van Sassen de selve een wyle tijdts te leen hebben + ghehouden van den Hertoghe van Borgondien, nochtans heeft Georgh vermoedt ende ontstelt wesende door soo veel afvallingen ende wederspannicheden, de heerlijckheydt verlaten, ende Keyser Karelen den vijfsten heuren wettelijcken Heere wederom in handen ghegheven, ghelijck voorseydt is. Niet teghenstaende, de Vriesen en hebben daerom niet ghelaten dickmaels, door hulpe der Gelderschen, wederspannicheydt voort te stellen: maer ten lesten, in het jaer 1523 zijn zy gantschelijck ghestelt ende bevredicht door de vrome daet ende vlyticheyt van Ian Wassenaer, Ridder des Gulden Vlies ende des Keysers Capiteyn. Nochtans soo de Geldersche sommighe maenden eer dat de leste Hertogh Karel van Gheldre aflyvich werdt, ghenomen hadden Wilhelm van Cleve voor heure*n* Heere, hebben de Vriesen oock wederom nieuwicheydt willen voortstellen. Maer de Keyser schicte derwaerts met een versch krijchsheyr Ioris Schenck Ridder des gulden Vlies, een vroom Capiteyn, de welcke eyndelijck dese gantsche Provincie gebracht heeft tot onderdanicheydt ende ghehoorsaemheydt. Van dien tijdt af tot noch toe hebben de Vriesen vredelijck gheleeft. Ende by onsen tyde zijn zy onder den Catholijcken Koninck Philips + gheregeert gheweest, onder wylen Heere Ian van Lignes, Grave van Aremberghe, die oock mede was Gouverneur van Overijssel, ende Ridder des Gulden Vlies.

+Hollant opghericht tot een Graefschap door Karel de Caluwe.

+De Vriesen geremt door de Hollanders.

+Op wat tijt Vrieslandt onder de Hertoghen van Bourgognien gekomen is.

+De Hertoge*n* van Sassen gheven Vrieslandt den Keyser over.

+De Grave van Aremberghe Gouverneur van Vrieslandt.

Byv. [Vrieslandt in't jaer 3070 versocht + van den Slaven, uyt Albion (nu Enghelandt ghenoemt) verjaecht, aldaer een menichte van onbekende Natien ghevonden hebben, die haer te rugghe dreven: soo dat zy weder nae hare schepen vluchtende, Zuydwest opghevaren zijn, ende alsoo ten lesten ontrent den uytganck der Masen weder aenghekomen, daerse een sterck Slot oft Casteel timmerden, 'twelck zy *Slavenburch* + noemden. Langhe nae desen is met menichte van volck de Overste Friso (van de*n* welcken men meynt dat dit landt den name voert) met zijn broeders Saxo ende Bruno, in't jaer 3670 t'schepe aen dit landt aenghekomen, dat zy nu ydel van bewoonders vonden: alwaer zy met malkanderen sloten ende veraccordeerden te blyven ende henlieden neder te slaen.

+De Slaven verjaecht uyt Enghelandt kome*n* herberghen in de*n* schoot va*n* de Nase.

+Friso ende zyne broeders uyt haer landt ghetrocken komen in Vrieslandt aen.

Dit volck, door heur manlijcke daden, by de oude Romeynen oock voor ghetrou bekent werden, ende onder de ghehoorsaemheydt der selfden haer oock begeven hebben: soo dat zy oock heuren tribuyt penninck opbrochten den Keyser Augusto, als de gantsche Werelt beschreven werde. Maer van den selven door Carolum Magnum, om hare ghetrouwe diensten ontslaghen zijn. Dit volck tot de oorloghe seer geneghen, + zijn naebueren wel dorst bestoken, ten tyden dat Asinga Ascon des landts Prince was. Hoe wel zijn neve Segon die hem in de regheringhe volchde, goeden vrede met zyne naebueren hielt. Wiens sone Dibbalt hem in de regeringhe

+Princen va*n* Vrieslandt ende hare daden.

ghevolcht is, in't jaer 46. Dese seer van natueren tot den krijch gheneghen zijnde, stelde Richoudt een van zyne Vassalen om in zijn afwesen Vrieslant te regeren, en tooch by Claudium den Roomschen Keyser, dien hy in veel tochten te dienste ende wille was: ende keerde ten lesten met grooter eeren rijckelijck beghaeft van den Keyser, in Vrieslandt. Daer nae heeft hy groote oorloghen ghevoert tegen de Hoochduytsche ende Denen, de welcke Vrieslandt seer quelde*n*: Met de welcke hy voor ses jaer bestant maeckte. Nader hant heeft hy eenen tocht teghen de Sicambers aenghenomen, de welcke hem misluckte, soo dat hy van hertseer sturf. Naer zijn doodt is Tabbo zijn opperste Veldthooftman tot een Heere van Vrieslandt opgheworpen ende vercoren. Dese was oock seer tot krijch gheneghen, ende was den Keyser Dominano ten dienste teghen den Catten, tot den jare 94. Doen wedergekomen, heeft hy hem daer nae tot stillicheydt begheven, ende is 67 jaren oudt zijnde ghestorven. Wiens zsoon Asconius in zijns Vaders plaetse ghekoren, hem Hertoch liet noemen, hy was een seer haestich man, die niet wel zynen toorne en konde bedwinghen: maer even wel een goet Heer teghen zyne Ondersaten, ende vreedsaem met zyne naebueren vrede houdende. Hy is in't jaer 173 gestorven, ende Aldeboudt zijn sone is hem in de regeringhe naeghevolcht. Dese is zijn Vader seer onghelijck gheweest. Want hy verweckte stracks moeyte, twist ende tweedracht teghen zyne nabueren: ende werdt nu weder oeffeninghe van wapenen ghepleecht. Tot zynen tyde in't jaer 183 quamen de Wandalen ende Gotthen in + Vrieslandt: maer werden door Titum den bastaert broeder van Aldeboudt (by hem hebbende 800 uytghelesen mannen) vernielt. Waer door hy van zijn broeder soo seer bemint is geworden, dat hy hem kranck zijnde, des landts + regheringhe opdroech, ende liet hem voor ziju doodt in de regeringhe bevestighen. Titus regeerde zyne Landen en*de* Ondersaten seer vreedsamelijck, ende is 86 jaren oudt zijnde ghestorven in't jaer 240, sonder erfgenamen te hebben, ende werde tot Staveren begraven. Doen werde des voorseyden Hertochs neve Vbbo, in zijn plaetse verkoren, een vreedsaem ende sachtmoedich man, maer oock mede onvertsaecht. By hem gebout wert een Slot ontrent den Eems, + het welck hy ter eeren van zynen voorsaet ende neve Titenburch ghenoemt heeft. Hy bouwde oock noch een stercker Slot, ‘twelck hy noemde Dockenburch. Ende is in't jaer 299 in het 59 jaer zijnder regeringhe ghestorven, ende by Titum zynen neve tot Staveren begraven. Zijn sone Haron is in zijn plaetse ghecomen, die des Deenschen Koninckx dochter te wyve hadde. Dese heeft vreedsamich 36 jaer zyner Landen van Vrieslandt gheregeert, ende is in't jaer 335 overleden. Nae Haron voorseyt, Odibalt zijn jonckste soon, by toelatinghe vanden oudtsten broeder in regeringhe ghekomen is. Hy was ee*n* vreedsaem man, hoe wel de Sicambers hem in zijn landt vielen, als oock de Bataviers

+Titus verslaet de Wandalen ende Gotthen.

+Aldebout draecht zijn broeder de regeringhe over.

+Titenburch ende Dockenburch.

zijn landtpalen aensochten, de welcke hy bedwong: ende is in't jaer 359 ghestorven. Nae wien Vdolph Haron zijn soon des landts regeringhe aenghenomen heeft. Dese heeft zyne + landtpalen door mannen van wapenen wijdt uytghebreydt, zijn volck in ghetale wel aengroeyen, soo dat men het lot moeste worpen, wie dat souden vertrecke*n*, ende een ander landt ende Heere versoecken. Waer inne Vdolph zijn eyghen kinderen niet ghespaert heeft. Soo dat op Engistum ende Horsum dit lot om te vertrecken, mede ghekomen ende ghevallen is, die over de andere als Heeren ende Capiteynen gheordinneert ende ghestelt zijn. Dese in het jaer 385 nae Britannien (dat nu Enghelandt heet) haren kours namen, ende by den Coninck aldaer aenghenomen werden. Ende alsoo niet langhe nae desen de Coninck der Schotten in Enghelandt ghevallen is, soo is hy door deser Vriesen ende Nedersassen hulp in de vlucht gheslaghen ende uyten lande verdreven gheweest: ende de Coninck van Britannien +

+Vdolphs landt overvloedich va*n* volck.

heeft een heerlijcke victorie verkreghen. Waer door in des Conincks gratie gekomen + zijnde Engistus, versocht soo veel landts aldaer als hy met eender Ossenhuyt omlegghen mochte, om daer een Fortresse op te maecken, het welck de Coninck hem stracx gunde. Doen sneet Engistus de Ossenhuyt aen kleyne langhe riemen, die hy omleyde in eenen steenachtighen gront, ende timmerde aldaer met grooter neersticheydt een stadt, die noemende in + Vriescher sprake Cancastre, datmen nu Lancaster heet. Daer beneffens hem ende zijn volck toegheeyghent werdt, eenen hoeck landts, ghenoemt Cantuarien, mits conditie dat die Coninck de schoone Ronixa de suster van Engistus, die oock aldaer overghekomen was, ten houwelijcke soude hebben. Ende dit tegen het welbehaghen der inlanders, die te velde quamen, ende de Vriesen uyt Britannien verdreven. + Maer weder van volck versterckt overquamen, vrede aenbiedende: daer Engistus met den Edelen des landts op souden vergaren. Doch door practijcke verordonneert hadde + in wrake van zynen broeder Horsus de Ghecommitteerde der Britannen te vermoorden: Soo dat daer over de vier hondert ende vijftich vande Edele ghedoodt werden: zy alle het landt in roere settende. Maer Eldol Prince van Clocestre kreegh Engistum ghevanghen, ende liet hem in het aensien van een yederman + opentlijck in het Legher onthalsen, de Vriesen uyt Britannien verdryvende. Vdolph gheen sonen meer hebbende, de regeringhe van Vrieslandt resigneerde op zijn swagher Richolt Osso, hem voortaen tot ruste beghevende, tot den jare 396, wanneer hy is ghestorven. Richolt, soo het een stoutmoedich ende victorieus man was, heeft niet langer een Hertogh, maer voort aen een Coninck van Vrieslandt willen ghenoemt zijn, is evenwel tege*n*s zyne Ondersaten anderssins een seer sachtmoedich ende deuchtsaem + Prince gheweest. Te zynen tyde deden die Noormannen eenen schadelijcken inval in Vrieslandt, ende hadden eenmael victorie verkreghen. Maer Richolt met een courage haer in den morghenstondt aenvallende, overwinninghe kreegh, ende daer zijn over de neghen hondert Noormannen ghebleven, ende d'andere zijn verstroeyt. Hy leefde voorts in vreden: ende by zynen tyde is tusschen Staveren ende Medenblick eenen seer schoonen Tempel ghebouwt, Asylum ghenoemt, in welcken alle misdadighe ende ghebannen luyden, een seker toevlucht ende vryheydt hadden. Dese is in het jaer 335 ghestorven: Ende zijn sone Odilbaldus wert voor Coninck aenghenomen, een seer lieftallich man onder zijn Ondersaten, die oock seer wel gheregeert heeft, ende sterf in't jaer 370. Doen werde Richoldus de tweede zijn oudtste

+Engistus victorye.

+Engistus versoeck by de*n* Coninck.

+Oorspronck van Cancastre.

+Verradelicke schalckheydt van Engistus.

+Met practijcke omgebracht by de vijf hondert Edellieden.

+Doot van Engistus.

+Die Noormanne*n* valle*n* in Vrieslandt.

soon tot Coninck ghehult, die oock den Ondersaten seer lief ende aenghenaem gheweest is. Deses Conincks broeders, Engistus ende Horsus, hebben weder eenen aenslach gemaeckt op Britannien, om wraecke te nemen over de ghene die eertijdts haer Voorvaders uyt Britannien verjaecht, ende aldaer omghebrocht hadden. Als zy aldaer aenghekomen waren, zijnse met den inwoonders in eenen seer heftighen ende bloedighen slach ghekomen, daer inne + beyde Engistus ende Horsus doodt ghebleven zijn. Door welckers doot de Vriesen alsoo verhit werden, datse als rasende menschen hare vyanden aenvielen, ende die victorie behielden. Ende hebben nae der handt het gheheele + landt inghenomen ende inghehouden: soo dat die teghenwoordige Enghelschen uyt den Vriesen ende Nedersassen ghesproten, ende der selver naekomelinghen noch zijn. In het jaer 392 beghonnen de Sicambren ofte Westphalers tegen den Vrieschen Coninck te rebelleren: maer Richolt heeftse soo aenghetast, datse gheringhe weder onder zyne ghehoorsaemheydt zijn ghebracht. Ende in het jaer 96 als Clodoveus de Coninck van Vranckrijck teghens den Vriesen opghetoghen was, Richolt heeft hem soo bejeghent, dat hy met schande weder te rugghe gedreven ende ghetoghen is. Ende in het jaer 510 quam Haraldus die Noordtsche oft Deensche Coninck af met grooter heyrkracht, dan hoorende dat Richolt seer machtich tegen hem te velde quam, is hy te rugghe nae zijn landt ghetoghen. Ten tyde deses Conincks in het + jaer 516 liep Vrieslandt van de Noordtsche Zee gheheel onder: soo dat over de 6000 menschen verdroncken. Ende in het naevolghende jaer viel in Vrieslandt eenen grooten grousamen haghel, die sommighe ontrent eenen voet langh ende eenen halven voet breedt waren, ende in het selve jaer is Odilbalt des Conincks oudtste soon ghestorven. In het jaer 533 stormdet uyten + Noordtwesten drie daghen lanck, soo dattet + gheheele landt weder onder liep, ende seer groote schade dede. Daer werden op het Roode Clif 35 boomen (die seer groot waren) met die wortel gheheel uyter aerden ghevelt: ende het Lusthuys Odibaldi werdt gantsch wech ghenomen. Doen ter tijdt starf Richolt die derde Coninck van Vrieslandt, in het 92 jaer zijns ouderdoms, als hy zijn landen 63 jaer gheregeert hadde. Zijn soon Beroalt is in zijn stede Coninck gheworden, nae dat hy nu al 25 jaren in de regeringhe van Westvrieslandt gheweest hadde. Dese in het jaer 593 van Clotario, Coninck van Vranckrijck bevochten, overwonnen ende verslaghen werde: die Fransoysen wreedelijck vermoordende alle de Vriesen die langher als haer Koninckx sweert waren. Maer die Coninck Clotarius het landt hem nu onderdanich ghemaeckt hebbende, heeft hy (om des te meer der Ondersaten herten aen hem te trecken) Adgillum den sone Beroaldi haerluyden voor een Coninck ghelaten. Dese heeft zyne landen van Vrieslandt seer wel gheregeert: want hy een seer goedertieren man was. Hy liet oock toe dat Christus aldaer ghepredickt werde, hoe wel hy ongheloovich was. De selve heeft om de vloeden te moghen ontvluchten, veel hoochten in Vrieslandt laten maecken, Terpen ghenoemt: hy leefde in vreedsame regheringhe tot den jare 672, ende is in het 98 jaer zijns ouderdoms ghestorven. Doen is Radbod in zijns Vaders stede Ko-

+Engistus ende Horsus verslaghen.

+De Vriesen krygen enghelandt in.

+Watervloeck in Vrieslandt.

+Watervloeck in Vrieslandt.

+Grousamen haghel in Vrieslandt.

ninck gheworden, de welcke seer tyrannelijck zyne Ondersaten gheregeert heeft. In het eerste jaer zyner regheringhe, quamen de Denen seer krachtich in Vrieslandt, soo datse oock het meeste van het landt inne kreghen. Radbod + de Koninck hem dapper teghenstandt doende, werdt ghevanghen ende wech ghevoert, in het eerste jaer zyner regeringhe. Maer in den jare 678 is hy van de ghevanckenisse ontslaghen ende in zijn Rijcke ghestelt gheweest. Hy stelde zijn Hof ende Conincks Stoel binnen Staveren: nam Vtrecht in, ende verjaechde daer alle de Priesters ende Leeraers: kreegh het Slot Wiltenburch in, ende brocht tot Nimmeghen toe het gheheele landt onder zijn ghewelt: heeft oock weder het Lusthuys op den Berch van het Roode Clif laten setten ende bouwen. Tot zynen tyden Wigbertus aldaer uyt Enghelandt + overgekomen was om Christum te predicken, die alleen weynich voorderende, weder in Enghelandt ghetrocken is, ende seyde aldaer dat in Vrieslandt eenen grooten bouw, maer weynich arbeyders in den Wijngaert des Heeren waren. Het welck Willebrordus hoorende, is seer beweeght gheworden omme derwaerts te reysen. Want hy uyt den Enghelschen Vriesen + ghesproten was. Dese is met een seer goet gheselschap in Vrieslandt ghekomen, alwaer zy Goods woordt verkondicht ende gheleert hebben. Maer siende datse weer weynich uytrechteden, zijnse ten lesten gelijckelijck t'samen weder wech gereyst, ende Willebrordus trock naer Pipijn van Herstal den Hertoge van Brabant, daer hy seer wel onthaelt ende willekome was. In het jaer 693 tooch Hertogh Pipijn voorseyt door bevel van den Koninck van Vranckrijck, met een seer groot heyr nae Vrieslant, bestreedt + ende overwan Radbod den Vrieschen Koninck, ende verdreef hem gheheel uyt Vtrecht, vervolchde ende benoude hem oock soo seer, dat hy uyt noot aennam ende beloofde Christen te werden. Maer nae dat de Hertogh vertrocken was, is de Koninck in zyne afgoderye versteent ghebleven, ende vervolchde de ghene die Christum aldaer verkondichden. Hy meynde oock door den Hertoge Gerlac de stadt van Vtrecht, + daer hy uyt ghedreven was, weder te veroveren. Maer Pipinus met een groot heyr derwaerts komende, heeft hem van daer ghedreven. In het jaer 715 is Carolus Martellus, de sone van Pipinus, met eenen grooten hoop volcks teghen Radbod den Coninck der Vriesen ghetoghen. Den welcken hy tot twee reysen toe in het veldt overwonnen heeft. Waer door Radbod hem benouwt vindende, nu selve aenboot Christen te worden, by soo verre Martellus zijn landt weder woude ruymen, en*de* hem in vrede laten sitten. Waer inne sy veraccordeerden. Maer Radbod ghestoort, om dat zijn afgoden in zijn absentie vermelt ware*n*, en heeft zijn belofte niet ghehouden. Niet te min liet hy toe de predicatie van Wolfranus, van Dagobert den Coninck van Vranckrijck, aldaer ghesonden. Dese heeft door zijn stadich predicken ende vermanen soo vele te weghe gebracht dat die Coninck willich ende bereyt was om ghedoopt te worden. Maer nu al ghereet om den Doop te ontfangen, ende verstaen hebbende uyt den mont des Bisschops dat zyne Voorouders in de helle waren, heeft hem tot den Doop niet willen begheven, ende hadde liever met alle zyne Voorouders in de helle te zijn, dan met weynich volcks in den hemel. Maer doen hy naeder handt sach dat een jongelinck, op wien het lot ghevallen was, om den Afgodt opgheoffert te werden, soo men jaerlijcks dede, door de ghebeden van Wolfranus, hanghende het leven mirakeleuselijck behiel, heeft andermael van den Bisschop begheert ghedoopt te worden. Maer overmidts de Bisschop vreesde dattet niet uyt goeder herten en gheschiede, soo schreef hy daeromme aen Willebrord om zijn gevoelen daer van te weten. Willebrord schreef

+Radbod ghevanghen der Denen.

+Wijbert voordert weynich met predicke*n* in Vrieslandt.

+Willebrord ende zyne medeghesellen predicke*n* in Vrieslandt.

+Radbod de*n* Koninck va*n* Vrieslandt gheslaghen.

+Gerlac beleght Vtrecht.

hem wederom, dat hy door een visioen den Coninck hadde ghesien met vyerighe ketenen gebonden, waer uyt hy wel verstondt, dat hy nu al verwesen was ter hellen. Wolfranus dit lesende worde seer bedroeft, ende heeftet terstont den Coninck aengheseyt, of hy misschien hem noch tot boete hadde willen begheven. Waer teghen hy seyde een ander visioen hem geschiet te zijn, waer by hy vermaent was geweest volstandich te blyven by het gheloove zyner Voorouderen, om te bekomen de schoone Palaysen hem in der eeuwicheydt toebereyt. Ende als Wolfranus hem waerschouwde dit duyvelrye ende bedroch te zijn: soo wilde hy dat ondersocht hebben, door zynen bode, met den welcken de Bisschop zijn Diaken liet gaen. Dese buyten Medenblick komende, ontmoeten in Enghelsche ghedaente eenen boosen Enghel, die heur gheleyde tot een heerlijcke plaetse, soo het scheen, die hy seyde bereydt te zijn voor den Coninck. De Diaken seer verbaest zijnde, badt Godt, dat hy soo verre het ghene hy sach uyt Godt was, dattet alsoo soude moghen ghedueriehlijck blyven, maer indien het bedriegherye was, dat het terstont mochte verdwynen: hem seghenende met het teecken des Cruyces. Terstont veranderde haer leytsman ende al dat zy saghen, ende bevonden haer te staen in eenen Rietpoel, daer zy met groote moeyelijckheydt uyt moesten komen: ende geraeckten alsoo nae drie dagen tot Medenblick, daerse Radbod den Coninck doot vonden, die alsoo seer heftich ende onversiens, in het jaer 723 gestorven is. Dese wonderheden werden vertelt ende verbreydt by de ghene die uytghesonden waren. Nae welcken Conincks Dienaer hem van den Bisschop liet doopen, oock mede des Conincks sonen, waer van den oudtsten Melcherus korts daer nae sterf, ende Adgillus den tweeden van dien naem wert Coninck, ende regeerde vreedsamelijck, tot dat hy in het jaer 737 sterf. Nae hem quam Goudeboldt zijn sone in de regeringhe, de welcke twaelf jaren in vrede gheregeert heeft: ende is ten lesten in het jaer 749 in eenen grooten slach opten Roncefalle (voor het Christen gheloove strydende) verslaghen. Doen is zijn broeder Radbod de tweede in de regheringhe ghekomen: een wreedt ende strengh man, ende tot afgoderye gheneghen. Rechte derhalven op Amelandt weder op den Afgodt Foste, dwanck oock vele die al bekeert waren, weder tot zyne afgoderyen, soo dat hy die Christen name in Vrieslandt schier weder uytroeyde. Hy dede oock groote aenvechtinghe op Vtrecht. Waer door in het jaer 775 Carolus Magnus met groote heyrkracht teghen hem te velde quam, ende twee gheweldighe veldtslagen hem af wan: soo dat hy uyt den lande moest vluchten nae de Noordtsche landen: alwaer hy sonder wettighe erfghenamen gestorven is, in hem het Vriesche Coninckrijck een eynde nemende.

Als Carolus Magnus nu Vrieslandt onder zijn subjectie dus ghebrocht hadde, heeft hy groote neersticheydt ghedaen om het Christen gheloove aldaer te planten, dede tot dien eynde Christum alomme predicken, ende verscheyden goede ordonnantien stelde, ende de offeringhen der menschen hielden op. Met den Coninck die Vriesen tegen de Sassensche trocken, alwaer zy hare vromicheydt soo lieten blijcken, dat zy den strijdt ghewonnen, het veldt behou-

>den, ende den Hertoghe gevanghen hebben. In het jaer 779 worde Vrieslandt van de Noortmannen seer aenghevochten, zy branden, roofden ende bedreven groote moetwille, Cornwert ende Hindeloopen verbranden zy: maer werden dapper te rugge gheslaghen. In't jaer 793 den 7 Novembris, ghinck daer eenen seer hooghen [+] watervloet over Vrieslant, soo datter veel menschen ende beesten verdroncken. Waer door in het jaer 796 tot Coldum, Dronrijp ende Wtgongh hooghe Terpen ghemaeckt werden. In het jaer 806 in het seste van't jaer weder groote watervloedt was, soo dat die kercke tot Minnertsgae den tweeden Februarij ter neder viel: Esonstadt oock vijf en*de* dertich huysen verloor. In het jaer 808 die Gotthen op Vrieslant eenen tocht doende, die Gouverneur des landts van weghen den Coninck van Vranckrijck door bystant der Ondersaten veltslach leverde, aen beyde zyden veel volcks blyvende. De vyant noch hardt aendringhende, die van Staveren den Vriesen 2500 mannen te hulpe stierden, ende alsoo de overwinninge verkregen, en*de* den vyandt verdreven. In't selve jaer den 20 Iulij quamen onversiens de Noormannen de Lauwers in, en*de* [+] overvielen Esonstadt, plonderden en*de* verbranden die, uytgesondert 24. huysen die van hardt dack waren. Om dit te wreecken, die van Staveren weder op Iuytlandt ende Denemarcke roofden. Ontrent dese tijt is des Conincx van Franckrijck Gouverneur in Vrieslandt gestorven, ‘twelck de Vriesen verborghen hebben ghehouden ende ghesweghen: ende hebben in zijn plaetse eene*n* Magnus Fortman gesubstitueert, buyten weten des Conincks. Dese tooch vrywillich ongeroepen met zyne Vriesen den Keyser Karel tot hulpe, in't jaer 809 op Roome treckende, (waer aen by eenighe ghetwyfelt wert, segghende door andere historyen sulcks niet bevonden te werden.) De Romeynen den Vriesen ontmoetende, quamen teghen de selve in eenen heftighen slach, daer inne de Vriesen de victorie ende het veldt behielden, ende den voorvluchtighen Romeynen seer dapperlijck volghende, dronghen gelijckelijck alsoo metten voorseyden Romeynen ter poorten in, ende de stadt soo innamen, heur vaendelen tot Engelenburch uytsteeckende. Tot recompense van dese daet, den Vriesen veel privilegien ghegheven werden: en*de* ontslaghen van den tribuyt van vijf pont puer gouts haer van den Keyser Augusto ingheset: en*de* worden vrye luyden ghemaeckt. Item heur ghegunt tot allen tyden een eyghen Heere te kiesen, die Potestaet van Vrieslandt ghenoemt soude worden: in wiens macht het oock soude wesen Ridder te slaen, en*de* te verleenen de Schilden des Ridderschaps, geteeckent met des Keysers kroone, tot een teecken van hare vryheydt. Aldus was Focke Ludeman Potestaet van Vrieslandt, die seer goedelijck regeerde, en*de* was van hooghen ende edelen gheslachte. Nae hem was Potestaet Adelbricus va*n* Adeelen, in wie*n*s tijt Gustanus Lappon quam in Vrieslant met acht hondert Gotthen, meynende eenen hoeck landts in te nemen. Maer zy werden van desen Potestaet ontrent Collum verslaghen. In het jaer 854 ghaf Coninck Lodewijck van Almangien den Grave van Hollandt, Vrieslandt tot die Lauwers toe, ende dat teghen des lants privilegien, het welck een oorsaecke van veel twists gheweest is. De derde Potestaet was Hesselus Hermana, geduerende wiens gouvernement de Deenen ende Noormannen wederom groote schade in Vrieslant dede*n*, maer werden van den Potestaet met krachtigher handt daer weder uytghesmeten. Nae hem succedeerde Ygo Galama, die in het eerste jaer zyner regheringhe sterf. Nae wiens doot men gheenen Potestaet in Vrieslant en vint, tot den jare 989, wanneer Goffo Ludingama Potestaet was, wiens dochter troude Siffrit den eersten Heere van Bredenrode. In't jaer 1062 werden de Vriesen van den

[+]Groote watervloedt in Vrieslandt.

[+]Esonstadt gheplondert ende verbrandt.

Grave van Hollant overwonnen tot die Lauwers toe, daer inne hy zijn soon sette om te regeren, dan hy isser na vier jaer weder uyt ghedreven. In't jaer 1129 heeft Lotarius de tweede uyt Keyserlijcke macht de*n* Grave van Hollandt tot leene uytghegheven het Graefschap van Oostvrieslant, tegen des lants privilegien, die de inwoonders met den bloede wilden voorstaen. Ende het selve was by Keyser Hendrick den Bisschop van Vtrecht ghegheven. Hier door veel twist viel. Welcke questie ter neder gheleyt werdt door den Keyser Fredericum Barbarossam. In het jaer 1168 tooch de Graef van Hollandt met grooter heyrkracht in Vrieslant, daer hem veel volcks van de Vriesen afgheslagen worde, doch andermael tegen haer slaende, heeft hy het veldt behouden, ende seer wreedelijck met haer ghehandelt. In den jare [+] 1195 vluchte Heer Wilhelm van de*n* Grave van Hollant zynen broeder, by den Westvriesen, die hem in spijt van den Grave van Hollandt, haer Capiteyn ende voorvechter gemaeckt hebben: ende met heur teghen zynen broeder te velde ghekomen weder ruymen moeste. Maer den twist by den Bisschop van Vtrecht ter neder gheleyt werde, midts dat Wilhelm soude blyven Heere over Westvrieslandt, ende oock over het Graefschap van Oostvrieslant. Hy bouwde een Slot tot Oosterzee, ende bedwanck den Grave van de Cuynre, ende het quartier daer ontrent. Hy dreef oock te rugghe Hendrick Craen een Gheldersch Capiteyn, die met macht van volck in Westergouw ghekomen was. Daer na gaf die Grave van Gelder desen Wilhelm zijn dochter, daer van die bruyloft seer eerlijck binnen Staveren ghehouden is gheweest: Dese Heere sterf in't jaer 1224, in wiens plaetse Floris zijn soon weder quam, als een ingheboren Landtsheer. In't jaer 1230 op den 17 Februarij was het weder [+] groote watervloet in Vrieslandt, groot jammer door dien gheschiedende. Die stadt Wartna aen de Woutzyde een welvare*n*de stadt doen afliep, ende is tot een kleyn dorp gheworden. Op dese tijt zijnder veel Denen aenkomen dryven, die voor den hooghen watervloedt in die bosschen ende boomen vast bleven hangen. Ende alst water minderde, zijnse met verdruckinghe der boomen neder gaen sitten, waer onder die boomen verdruct bleven. Het voordeel van dese vloedt was dat vele Wolven verdroncken, die te vooren het landt seer hadden gheplaecht, die doode menschen uyt de graven halende, op de dorpen. Om welcker oorsaecken wille men den Adel ende rijcke persoonen op de dorpen al onder steene sarcken begroef. Na desen tijt veel landts oock seer vruchtbaer ghevonden werdt, meer dan te vooren. In't jaer 1247 de Vriesen alle hulpe deden Graef Willem Roomsch Coninck, door dies hy haer met veel privilegien begaefde, ende confirmeerde oock alle heur oude privilegien: heeft oock den Abt van Lunkerck Texel tot een gheschenck gheschoncken, daer af goede verseeckertheydt ende beseghel-theydt verleenende. Dese Coninck met grooter heyrkracht in Vrieslandt ghetogen zijnde, ende van de Vriesen omghebracht: Zijn soon Graef Floris, zijns Vaders doot willende wreecken, quam de selve bestryde*n*, ende brachtse onder zyne macht. In Vrieslandt weder gheweest is in het jaer 1287 den 17 Decembris, een groote watervloedt, [+] de dijcken doorbreeckende, daer verdroncken een ontallijcke menichte va*n* mensche*n*,

[+]Den Graef van Hollant in twist teghen zijn broeder.

[+]Groote watervloedt in Vrieslandt.

[+]Groote watervloedt in Vrieslandt.

tot Lidlom in het klooster over de veertich persoonen, te Westwert in een Nonne klooster 30, tot Foswert, Bethleem ende op andere plaetsen een seer groote menichte. Ende als nu Vrieslandt in desen grooten noodt ende watervloedt dus overdeckt en*de* beloopen was, sondt de Grave van Hollandt Heer Dirck van Brederode met veel crijchsvolck te schepe in Vrieslandt, die den meesten Adel uyt alle dorpen, overmidts sy malkanderen gheen ontset konden doen, ghevanghen + heeft ghehaelt. Hier door de Vriesen geswackt zijnde, doen het lant nu weder drooch was gheworden, is de Grave van Hollant met een groot heyr teghen de Vriesen ghetogen: ende heeft verscheyden veltslaghen tegen haer gewonnen. Hy bestormde oock de stadt Veroenen oft Froenegheest, die hy met stormender handt ghewonnen heeft, ende ghedestrueert, in't jaer 1288. Ende die Vriesen werden ghedwonghen den Grave op't Slot van Toornenburch, niet verre van Alckmaer gheleghen, huldinghe te doen ende voor heur Landtheer aen te nemen. Ende hy dede Nieburch ende Middenburch tot Blockhuysen legghen: oock Enninghenburch ende het Slot van Medenblick om heur te bedwinghen. In't jaer 1290 worde Reynout die Graef van Ghelder van Rudolph den Keyser met Oostvrieslandt beghaeft ende beleent, streckende van die Zuyderzee af tot die Lauwers toe, tot prejudicie van des landts privilegien. Maer in het jaer 1292 tooch Graef Floris van Hollant over na Staveren met grooter macht, om de Oostvriesen aldaer oock te onderdrucke*n*, ghelijck hy den Westvriesen gedaen hadde. Hy belegherde Staveren, het welck hem overghegheven werde. Graef Floris nae desen ghestorven zijnde, de Westvriesen opgherockt door den Bisschop van Vtrecht, zijn eendrachtelijck met grooter macht voor het Slot Nieburch getrocken, ‘twelck zy inghenomen ende ghedestrueert hebben, van gelijcken dedense oock Enningenburch, ende treckende naer Medenblick, hebben die stadt inghenomen ende in den brandt ghesteken, beschoten, ende stormden dapper op het Blockhuys, maer werden daer van ghedreven.

+De Heere van Brederode temt de Vriesen.

+ Nae desen in den jare 1294 versochte*n* de Vriesen den Deenschen Coninck tot haren Protecteur ende Beschermheer, die zynen Stadthouder derwaerts over stierde, ende selve tot Groeninghen oock quam. Hy ghaf haer Deensche statuyten, wette*n* ende ordonnantien: heeft daer beneffens eenen tol ende tribuyt inghevoert tot een mishagen der Vriesen. Korts nae desen die Deensche Stadthouder den Vriesen dwingende + met gheweldt te onderhouden die Deensche wetten, ende den tribuyt te betalen rigoreuselijcker als hy te vooren ghedaen hadde, soo zijn zy teghen hem opghestaen, hebben hem gevanghen ghenomen, onthalst ende in Zee gheworpen. Ende zijn huysvrouwe ende kinderen te schepe nae Denemarck ghesonden: die aldaer ghekomen eenen jonghen sone ghebaert heeft. De welcke nu groot gheworden, verstaende de ellendighe doodt zijns Vaders, heeft hy de selve willen wreecken. Tot welcken eynde hy een + wel toegherust schip van den Coninck ghekreghen hebbende, is daermede ghekomen op den Eems, ende heeft ontrent Groeningerlant zijn ancker gheworpen, daer hy verhoorde dat die Rechters der seven Zeelande*n* by een vergadert waren, het welck hem niet qualijck behaechde, heeft hem daeromme al stille in't schip gehouden, tot dat ten leste*n* die Rechters daer aen zijn ghevaren, omme te besien wat daer inne was. Zy in zijn schip tredende, zijn seer vriendelijck van hem ontfangen, dien hy stracks met eenen vrolijcken dronck begroetet heeft, ende want de*n* dranck die heurlieden gheschoncken worde seer sterck was, zijn terstont seer vrolijck geworden, waer door sommighe in slaep ghevallen zijn. Dit siende die jonghelinck heeft den zynen geboden het Ancker te lichten soo stille ende

+De Vriesen stellen haer onder de bescherminghe van de*n* Koninck van Denemarc.

+De Vriesen rebelleren tegen haren Stadthouder en*de* dooden hem.

+Wrake over de Vriesen, genomen by eenen Denemarcker om zijns Vaders doodt.

heymelijck ymmermeer mochten, het welck soo metter haest gheschiede, ende zijn (ghemerckt haer de windt dienstich was) metten selvighen nae Denemarcken ghevaren, die de jongelinck den Coninck ghevanckelijck gepresenteert ende ghelevert heeft. Zy haer van de bedrevene daer ontschuldighende, ende den Coninck om ghenade biddende: heeft hyse ten lesten het leven belooft, soo zy hem weder Heer van Vrieslandt konden maecken, ‘twelck zy beloofden te doen. Hier op vry ghelaten, weder eenen Deenschen Gouverneur in Vrieslandt doen ontfanghen is gheweest. Maer alsoo dese haer oock tot de Deensche wetten wilde verbinden, soo hebben de Vriesen hem terstont weder verdreven.

In't jaer 1299 de Vriesen vanden Grave van Hollandt benout zijnde, hebben haer voort onder de volle ghehoorsaemheyt van den voorseyden Grave begheven. De welcke daer na Oostvrieslandt oock onder zyne macht heeft willen brenghen: het welck hem niet wel en gheluckte. Want de Vriesen hem alsoo bejeghent hebben, dat hy van dien gheenen grooten roem na Hollandt weder ghedraghen heeft. De Vriesen haren Potestaet Reynier Camminga ghetrouwe zijnde, hebben de Noormannen in het jaer 1306 die in Vrieslandt gekomen waren, ontrent de Lauwerts te rugghe ghedreven: alwaer de Potestaet selve seer ghewondt werde, waer van hy oock sterf. In zijn plaetse werdt vercoren I.H. Martena, die vreedsamelijck regeerde. De Graef van Hollant brantschatte doen Geesterlandt, ende tooch voort nae Staveren toe, daer die Potestaet met zijn Vriesen al te vooren was, die den Grave teghen woude trecken om met hem te slaen, dan al eer hy aen Geesterlant quam, was die Graef al weder vertrocken. De Vriesen zijn oock met oorlof van den Potestaet om wraecke te nemen, nae Enckelhuysen, dat doen noch niet vast en was, eenen roof gaen halen, om dat veel Westvriesen van dat quartier by den Grave waren, ende grooten overlast teghen de Vriesen hadden gedaen. Die van Enckelhuysen met die omligghende dorpen haer revenge weder haelden in't jaer 1310 op S. Odulphus klooster, ‘twelck zy plunderden ende aen den brandt staecken, daer mede zy gheringhe weder wech trocken, want zy voor die van Staveren vreesden, die oock stracx, met dat den brandt opghinck, uytghekomen zijn, ende den brandt hebben ghebluscht. In't jaer 1313 liep Vrieslandt door eenen grooten stormwindt geheel onder, op welcke*n* tijt wel vijf hondert menschen verdroncken. In het jaer 1323 die Grave van Hollandt in vrede handelinghe met den Vriesen tradt: soo dat zy vreedsamelijck met malkanderen mochten handelen: dan het worde van den Grave van Hollandt weder ghebroken, in't jaer 1328; want hy niet van geheelijck Vrieslandt onder hem te brenghen en sochte: liet wederom Gheesterlandt tot Staveren toe plunderen ende brantschatten. Dan den twist is voor dien tijt weder neder ghelecht, soo datse noch lange na desen goede vrede ende vrientschap met malkandere*n* hebben gehoude*n*. Maer in't jaer 1345 heeft Willem Grave van Hollant tot zijn eygen verderffenis een groot en*de* machtich krijchsheyr vergadert, daer hy mede te schepe in Vrieslant ghevaren is, met kleyne ordonnantie in't seylen, uyt dien hy zijn vyanden te kleyn achte: soo dat Graef Ian des Graven van Boloys soon voor allen anderen uytsey-

lende met zijn volck op het Zuyden van Sint Odulphus Clooster eerst aenghekomen is. Alwaer de Vriesen in't vechten weder geweecken zijn: maer hebben de Hollanders stracks weder te rugghe ghedreven ende verjaecht. Hier en tusschen quam Graef Willem op het Noorden van Sint Odulphus Clooster aen, ende al eer zijn schepen by een waren, sonder die te verbeyden, is hy met vijf hondert mannen terstondt in het naestligghende dorp ghetoghen, het welck hy gheplundert ende ghebrant heeft: alwaer hy eenen uyt den Vrieschen Adel (aldaer Capiteyn zijnde, die hem seer vromelijck weerde) selve doorsteecken heeft. Die Vriesen dit hoorende, ende siende den brandt opgaen, zijn met grooter macht aenghekomen: ende + hebben den Grave met sulcker macht ende moedicheydt aenghegrepen ende omcingelt, dattet hem niet moghelijck was te ontkomen, niet teghenstaende dat zijn ander volck nu al machtich aenquam, om hem hulpe ende bystandt te doen. Ende nae datse van smorghens te ses uren af tot den avondt toe ghestreden ende malkanderen bevochten hadden, is ten lesten die overwinninghe by den Vriesen ghebleven, die op den sevensten Octobris ontrent achthien duysent uyten Hollanders omghebracht ende verslaghen hebben, onder welcken die Graef selfs mede gheweest is. Nae dat de + Grave verslaghen was, stonden in Hollandt twee verderffelijcke partyen van Hoecks ende Cabeljaus (om die regeringhe wille) op, sommighe wouden van de Moeder, sommighe van den Soon gheregeert wesen. Van dese is Hollandt vele jaren lanck jammerlijck ghequelt gheweest, by nae tot den onderghanck van den Lande. In het jaer 1390 staecken die Hollanders Sint Odulphus Clooster aenden brandt, om dat haer Heere (met veel uyten Hollanders) daer ontrent verslaghen was. In het jaer 1396 vergaderde Hertogh Aelbrecht van Beyeren, Grave van Hollandt, vele volcks, ende toogh daer mede, met zynen sone Graef Willem van Oosterwant, in Vrieslandt, om te wreecken de doodt van zynen Oom. Hy was, + soo men seyde, hondert ende tachtentich duysent mannen sterck, ende quam met den meesten hoop in de Cuynder aen, daer hem die Woutvriesen, met meer andere by Schotersil, seer moedichlijck zijn teghen ghetreden, daerse eenen bloedighen slach met malkanderen sloeghen: + maer de overwinninghe is by den Grave ghebleven. De welcke nae Staveren ghetrocken is, om hem daer te beraden hoe hy Vrieslandt best soude moghen inkryghen. Als hy hier nu lach, hadden haer die Vriesen weder vergadert, soo zy best mochten, ende te velde + komende veldtslach leverden, maer verloren wederom den strijdt. Soo dat de Grave het gheheele landt onder zijn ghebiedt kreegh, ende werdt als Heere ghehullet. Hy liet oock + zynen Oom Graef Willen van Hollandt weder op graven, die daer een ende vijftich jaer gheleghen hadde, ende met grooten staet tot + Valencijn vervoeren. In het jaer 1398 verdreven die Vriesen weder uyt Staveren het Hollandtsche garnisoen. Waer door die Hertogh vertoornt wesende, sont zynen sone Graef Willem van Oosterwant met noch andere Heeren: die in de Lemmer zijn aenghekomen, daer van zy voor door Gheesterlandt tot Hindeloopen toe ghetrocken zijn, slaende de Vriesen die haer teghenstant deden, Staveren belegherden, dat + hen overghegheven werdt. Het welck de Vriesen siende, ghenade versochten, ende met den Grave veraccordeerden, ende haer onder zyne ghehoorsaemheydt begaven. Maer in den jare 1400 hare oude vryheydt ghedenckende, verder de Hollandtsche Officieren uyt het landt + verdreven, ende Staveren belegherden: maer de Hollanders hebben dat ontset, soo dat het Legher weder moeste opbreecken. Niet te min het landt bleef vry, ende de Hollanders en dorsten daer niet verder in trecken. Aldus

+Grave Willem omghebracht, ende een groote nederlaghe der Hollanders in Vrieslandt.

+De factien van de Hoecx ende Cabeljaus staen op in Hollandt.

+De Vriesen stellen daer ter weer.

+De Vriesen gheslaghen.

+De Vriesen gheslaghen voor de tweede reyse.

+De Vriesen ghetemt.

+De Vriesen revolteren.

+Staveren belegert ende overghegheven.

+De Vriesen revolteren wederom.

is de Graef van Hollandt, Vrieslandt weder quijt gheworden ende quijt ghebleven, uytghenomen Staveren, dat hy noch eenighe jaren daer nae noch in hielt: ende de Vriesen hebben haer wederom in hare vryheydt ghestelt, daerse oock in ghebleven zijn, tot dat zy selfs den Hertogh van Sassen over heur meester maeckten. Hier en tusschen zijn zy weder van inlandtsche Regeerders gheregeert gheweest. Want als eenighe gheweyghert hadden het ampt van Potestaet, soo hebben de Staten des Landts twee verstandighe Mannen ghekoren, van goeden ouderdom ende aensien, eenen uyt Oostergouw, ende den anderen uyt Westergouw. Hebben oock nae desen jaerlijcksche Regenten ende Rechters ghekoren, die alle Landts saecken souden regeren ende beslechten, want die voornoemde twee alleenlijck tot de oorloghe gheordonneert waren. Zy hielden oock jaerlijcks hare Landtsdaghen, op welcke men alleenlijck handelde van Criminele saecken, die by den Grietsluyden ofte Onderrichters niet ghehandelt en mochten werden. Welcker sententien een yeder moeste naekomen, om niet voor een vredebreecker ghehouden te werden. De Vriesen [+] moeyelijck dat de Hollanders Staveren noch in hadden: hebben in het jaer 1414 dese stadt, door practijcke inghekreghen, alwaer zy veel uyten Hollanders ghevanghen namen, diese naemaels om een redelijck rantsoen weder los lieten. Dit gheschiede ten tyde Sigismundi des Keysers van Roome, die in den jare 1416 zyne Ghecommitteerde*n* in Vrieslandt stierde, om dat zy haer als voortijdts weder onder het Rijck souden begheven, midts behoudende heur oude privilegien van Carolo Magno verkreghen, de welcke hy vernieuwde, ratificeerde, approbeerde ende confirmeerde: heur ontslaende van alle lasten, eeden ende verbonden: belovende oock dat gheen Keyseren ten eeuwighen dagen heur landen souden moghen verkoopen, versetten, noch eenichsins verduysteren, noch in eenigher wijs veralieneren. Ende dat zy uyt heur inghesetenen selfs souden verkiesen heur Regeerders, Grietmans ende Rechters. Alleenlijck dat zy jaerlijcks tot een vereeringe ende teecken van ghehoorsaemheyt souden gheven van yeder Schoorsteen eenen Gros, die sesthien eenen Rijns gulde*n* doende: sonder dat zy hoogher beswaert souden moghen werden, by hem ofte zijn naesaten: die oock haer niet en souden onderwinden eenighe tollen in Vrieslandt te stellen. Aldus veraccordeert in het jaer 1416. Aen d'ander zyde Hertogh Ian van Beyeren te vergeefs sochte haer onder zijn subjectie te brenghen. Niet te min kreegh hy goede alliantie met den Schieringhers, dien hy bystandt (tot voorstandt heurder factie) toeseyde. Op S. Elizabeths dagh [+] in het jaer 1421 is sulcken onweder, storm ende tempeest op den negenthienden Novembris opghestaen, dat desghelijcken gheen mensche mochte ghedencken, alsoo dat in Vrieslandt alle de Dijcken in braecken, soo dattet Zeewater over al liep, ende dede een grousame schade; want daer veel menschen ende beesten verdroncken: ende die Dijcken niet wel opghemaeckt zijnde, zijn daer nae met eenen harden storm gheringhe weder inghebroocken, soo dat het Zeewater in de jaren drieentwintich,

[+] Nieuwe beroerten in Vrieslandt.

[+] Watervloet in Vrieslandt en Hollandt.

vierentwintich, vijfentwintich over gheheel Vrieslandt ghinck, ende veel menschen verdroncken. Ende in het jaer sesentwintich, overmidts die Dijcken noch niet weder ghemaeckt waren, liep het gheheele landt weder onder, tot groote schade ende achterdeel van dien. Ende op S. Franciscus dagh in het jaer achtentwintich, door tempeest al het ghemaeckte werck weder wech ghenomen werdt. Staende de troubelen in Vrieslandt, soo heeft Philippus van Borgondien, Grave van Hollandt, weder versocht aen de Vriesen heur te willen begheven onder zyne ghehoorsaemheydt, daer hy heur niet toe en konde verwillighen: maer zy besloten onder malkanderen eenen ghemeynen vrede, ende versochten aen den Keyser Fredericum, die door zyne Ghecommitteerde was afeyschende d'achterstallighe tribuyten, te willen doen inhibitie aen den Hertogh van Borgondien, niet te usurperen eenighe heerschappye over heur Provincien, ende te confirmeren heur oude Privilegien, en te ghebieden dat Oostergoe ende Westergoe t'samen als het van oudts gheweest is, een landt soude blyven, ende dat niemandt en soude worden gheciteert by eenighen Rechter Gheestelijck ofte Wereldtlijck, buyten de palen van Vrieslandt: ende al waer't saecke dat die appellatie oock tot de Overste werde ghededuceert, dat men als dan eenen Rechter der appellatien in Vrieslant soude impetreren. Het welck zy alles aen den Keyser verworven, in het jaer 1457 den thienden Augusti: alsoo dat hy oock inhibitie aen den Hertogh dede. Maer nae het overlyden van den + Hertogh Philips, sochte Hertogh Carel zijn sone Heere van Vrieslandt te wesen. Waer op verscheyden deliberatien by den Staten van den Lande ghehouden werden. Zy sonden hare Ghecommitteerden over, om met den Hertoghe te handelen: maer en konden niet accorderen, soo gheen uytspraecke en gheschiede van den tribuyt penninck die den Hertoghe hen afeyschte op de Schoorsteenen. Der Ghecommitteerden commissie zijnde niet te consenteren boven den stuyver. Dus scheyden zy sonder yet uyt te rechten. Maer eenighe der Vetkoopers verbonden heur met eede aen den Hertogh, de welcke (de Vriesen gheresolveert zijnde den Hertogh teghenstant te doen) uyt Vrieslandt wijcken moesten, ende heure huysen werden gheraseert. Die Hollanders met veel kleyne oorloochschepen den Vriesen vele moeyelijckheydt aendeden, ende somtijts oock den weert t'huys vonden. Middeler tijdt Hertogh Carel + de stadt Nuys belegherde. Waer door die Keyser Fredericus uyt Vrieslandt tot des stadts ontset op ontboodt den vierden man met gheweer ende krijchs nootdruft, op pene van te verbeuren alle oude vryheden ende privilegien, ende te vallen in den Keyserlijcken Ban. Hier op die Staten van Vrieslandt haer excuse eerlijck doende, niet te min die Keyser op zynen eysch insisteerde. Maer daer en werde niet gheeffectueert, + overmidts het Legher weder opghebroocken werde. In het jaer 1476 was daer weder watervloedt in Vrieslandt, alwaer ontrent de tweeentsestich menschen verdroncken. Nae desen, Hertogh Carel voor Nancy ghebleven zijnde, die Vriesen nu t'eynden vreese waren, ende weder de inlandtsche oorloghe aenhieven teghen die van Groeninghen, om datse die Colmers onder haer, ende in haer verbondt ghetoghen hadden, teghens hare privilegien ende vryheden: maer by tusschen spreecken van eenighe, eenen thienjarigen vrede tusschen haer ghemaeckt werde, in den jare 1477. Maer de inlandtsche partyschap bleef al duerende, malkanderen vermoordende. Ende wat Landtdaghen dat men hielt, die partyschap en konde niet gheslist werden. Nochtans by ghemeyn consent afgheveerdicht werde in het jaer 1489 Ghecommitteerde aen den Keyser, om te verkryghen confirmatie van heur oude privilegien, ende om met

+Hertoch Karel soect absolutelijc over de Vriesen te commanderen.

+Hertoch Karel belecht Nuys.

+De Hertoch breeckt zyne*n* Legher op voor Nuys.

hem te accorderen aengaende de versuymenisse van de reste van den jaerlijckschen grosse, die zy zyne Majesteyt noch ten achteren waren: waer op zy haer versoeck verkreghen. Niet te min bleven onder malkanderen al even twistich. Eenighe van Oostergoe, + heur te swack vindende, met die van Groeninghen een verbondt maeckten voor achthien jaren, in het jaer 1490: die partyen malkanderen even dapper vervolghende. Dit een deylinghe onder den Vetkoopers maeckte, eenighe der selfden niet ontsegghende de hulpe van die van Oostergoe: soo is eenen dagh bestemt tot Worckom, by die van Leeuwaerden, Sneeck, Slooten, Franicker ende Staveren, ende Edelen dier contreyen, alwaer zy met malkanderen hebben ghesloten, het verbont tusschen Oostergoe ende den Groeninghers gemaeckt, weder te breecken ende teghen te staen, ende het landt te brenghen op zijn oude fondament, privilegien ende vryheden. Maer die van Groeninghen het ghemaeckte verbondt niet en wilden afgaen, hoe wel tusschen den partyen, voor een tijdt bestant ghemaeckt werde. Corts daer nae vielen de Leeuwaerders af van het verbont te Worckom met den Schieringhers ghemaeckt, ende voechden haer by die van Groeninghen. Hier door die van Sneeck ende Franicker bevreest zijnde, hebben Vriesche knechten aenghenomen, tot ontrent twee duysent mannen. Maer die van Groeninghen arbeydden seer, dat der Bondtghenooten ghetal van Worckom mocht kleyn worden, heur belovende groote dinghen. Soo dat veel buyten weten van die van Sneeck heur verstonden tot vrede tusschen heur allen. Waer door die van Groeninghen eenen vryen inghanck kreghen tot die van Westergoe. Waer door veel moorderye, twist ende oorloghe oprees. Sulcks den Keyser aenghedient zijnde, hy sondt zynen Legaet om alle twist ende tweedracht tusschen hen ter neder te legghen. Dese Legaet beschreef beyde de partyen tot Swol, maer hy en konde niet sonderlincks te weghe brenghen. Dus die Keyser commissie nederstierde, by de welcke hy committeerde den Bisschop tot Ceulen ende den Bisschop tot Munster, om te ondersoecken uyt wat kracht die van Groeninghen buyten weten ende advijs van zyne Majesteyt eenighe Landen van Vrieslandt tot prejudicie, schade ende achterdeel des Roomschen Rijcks, onder haer subjectie ghebracht hadden. Hy sondt oock brieven van inhibitie aen die van Groeninghen, versocht oock mede te weten de oorsaecke der vermetelheydt van sommighe Steden, Landen ende Deelen die buyten weten van zyne Majesteyt, daer inne haer consent hadden ghedraghen. Die van Groeninghen heur deden by den Keyser excuseren: maer te vergheefs. Dan werden ghecourageert door de doodt des Keysers Fredericks, die korts daer nae ghestorven is: soo dat zy weder alle gheweldt ende moetwille deden opten ghenen die onder haer verbondt niet wouden komen. De nieuw ghekoren Keyser Maximiliaen + sulcks verstaen hebbende, terstont zynen Legaet weder in Vrieslandt afstierde. Dese te Sneeck komende, heeft stracks de Staten des Landts aldaer beschreven, den welcken hy zyne commissie ghetoont heeft, ende is van daer nae Groeninghen ghereyst, om die

+Verbondt van die van Oostergoe met die van Groeninge*n*.

+De selve Commissaris weder gesonden in Vrieslandt door den Keyser Maximiliaen.

van Groeninghen oock des Majesteyts wille te insinueren: sonder verder yet uyt te richten. Maer in het jaer 1494 op den eersten Ianuarij, + als tot Sneeck Landtsdach was van Prelaten, Heeren ende Steden van Westergoe, die Sevenwouden, ende oock eenighe van Oostergoe, die met den Groeninghers niet en waren verbonden: hem die Legaet des Keysers daer by ghevoeght heeft, haer vertoonende confirmatie haerder privilegien, die nu van zyne Majesteyt haer door dien weder worde gheapprobeert, gheratificeert ende van nieus ghegheven, midtsgaders de remis brieven van den jaerlijckschen Tribuyt ende Gros, diese zyne Majesteyt van veel jaren schuldich ende ten achteren waren. Heeft voorder haer van weghen zyne Majesteyt gheraden, datse nu by een zijnde, naer eysch ende vermoghen haerder privilegien, uyt haer eyghen volck eenen Regent ende Potestaet souden kiesen, tot voorstant des Landts: haer verseeckerende, soo het van henluyden niet en gheschiede, daer in by den Keyser soude versien werden, ende dat zy dan alsoo souden gheraecken onder een uytlantsch Hooft ende Gouverneur. Die Staten sulcks verstaende, nae langhe communicatie ende deliberatie hebben des Legaets raet goet ghevonden, ende zijn versoeck gheaccordeert. Hebben derhalven Iuw Dekama een onpartydich man tot Potestaet ghecoren, de welcke by den Legaet uyten name ende van weghen de Keyserlijcke Majesteyt gheconfirmeert is gheweest. Ende beneffens hem worden vierentwintich Rechters tot zijnder assistentie ghekoren. Tot voorder approbatie van de voorseyde verkiesinghe is eenen anderen Landtsdagh tot Bolswaert ghehouden gheweest: alwaer de Legaet de noodicheydt van het gheen dat tot Sneeck gheschiedt was voor ghedraghen heeft. Hier op heeft Iuw Iongama gheantwoort, ende uyten name van hen allen die zijn partye droeghen, gheseyt, dat hy noch zyne vrienden van gheen Potestaet noch diergelijcke dingen wouden hooren, soo langhe Vrieslandt niet weder over een ghebracht ende gekomen waer. Item dat zy voor gheen Potestaet yemandt uyt het gheslachte van Hottinga wilden bekennen. Waer op by anderen gheantwoordt zijnde, die woorden aen weder zyden zijn ghewassen, alsoo dat het lichtelijck tot een oproer soude ghekomen hebben, en haddet des Legaets voorsichticheydt niet te ghemoet ghekomen, ende het selfde belet. Ende daer en werdt anders niet veraccordeert: den Legaet met den Schieringhers door angst vertreckende. Maer wederom tot Deventer beyde de partyen hy beriep op den derden Februarij, alwaer hy oock tot zynen wille ende meyninghe niet en gheraeckte. + Soo dat hy met toornicheydt, tot den Keyser weder ghetoghen is, zijn rappoort doende. Nae desen zijn de Borghemeesters van Groeninghen, met andere Legaten die van de Keyserlijcke Majesteyt aen den Groeninghers waren ghesonden, te Leeuwaerden inghekomen, daerse alle Prelaten ende Heeren uyt Oostergoe by hen te komen ontboden hebben, vertoonende aldaer haer Commissie, haer van den Roomschen Coninck (alsoo zy segghen) ghegheven, waer by dat zy werden gheauthoriseert om te moghen onder haer protectie nemen gheheel Oostergoe, eenighe uytghesondert, ende d'onwillighe te bedwinghen. Waer toe Edo Iongama niet en konde verstaen, ende uyt den name van heur allen appelleerde aen den Keyser, ende ghinck terstondt uyt. Ende het bleeck naderhant, dat die Commissie van des Coninckx Cancelier voor vier hondert guldens by die van Groeninghen ghekocht was gheweest. Wt kracht van de welcke die Groeninghers dien van Oostergoe afeyschten een seer groote schattinghe, te weten van den Floreen renten vijf stuyvers, ende van alle roerlijcke goederen, die twintich guldens weerdich souden wesen, insghelijcks oock soo veel.

+Landtsdach tot Sneeck ende wat daer gehandelt werdt.

+De Commissaris keert weder tot de*n* Keyser sonder yet te rechten.

Waer teghen eenighe van Oostergoe haer stelden, ende haer by den Keyser van overlast beklaechden, tot Maestricht wesende. In het jaer 1494 alle partyschap soo seer als oyt te vooren weder in Vrieslandt oprees. Ende zy deden malkanderen groot hinder tot den jare 1497. Wanneer + de Keyser, Hertogh Albrecht van Sassen ende zyne Erven, met de eeuwighe ende erffelijcke regeringhe van Vrieslandt, door zyne ende des Rijcks verseghelde brieven, heeft versien, de welcke daeromme alle middelen ende manieren ghesocht heeft om van haer ontfanghen te worden. Waer toe die van Westergoe niet en + konden verstaen, om niet af te wijcken van des landts privilegien. Ende daer werdt eenen vasten vrede ghemaeckt tot Dronrijp, tusschen de partyen in Vrieslandt, malkanderen belovende alle assistentie tot uytkeeringhe van alle vreemde Landtsheeren ende krijchsknechten. In het jaer 1498 laghen by Harderwijck anderhalf duysendt knechten, die in dienst gheweest + waren in de oorloghe tusschen de Gheldersche ende den Hertogh van Bourgondien, wesende nu sonder Heer, uytghesondert dat eenighe Capiteynen in het jaerghelt laghen van den Hertoghe van Sassen. Dese door een practijcke in Vrieslandt gheraeckten, grooten overlast doende onder den naem van Tierck Walta. Dese door Westergoe passage versochten, om te moghen trecken op Oostergoe ende den Groeninghers, het welck heur ontseyt werdt. Daer werdt raet gheslaghen om die te slaen: maer die van Leeuwaerden, daer toe niet en wilden verstaen. Waer door tusschen den Bondtghenooten oneenicheydt oprees. Die van Leeuwaerden op haer stercke stadt betrouwende, niet uyt en wilden trecken: Die knechten tot Bolswaert ligghende, Westergoe seer schatten ende scheerden, tot wel behaghen van die van Groeninghen: want zy hier door verhoopten noch meester van Westergoe te werden. In dese tijdt sondt Ioncker Fox, door bevel des Hertoghen van Sassen, wel drie hondert knechten te Franicker: ende Boldewijn van Leyen tot Sneeck met ses hondert knechten aenquam: Dese aen beyde zyden het landt grooten overlast deden. Die Schieringhers met malkanderen raet houdende, raetsaem vonden den Hertogh van Sassen voor Beschermheer aen te nemen, op datse door zijn macht ende aensien van die knechten ontslaghen, ende het landt voort in ruste, vrede ende eendrachticheydt ghestelt mochte werden. Tot welcken eynde zy haer Ghecommitteerde tot Medenblick + in het jaer 1498, oversonden om hem aen te nemen. Die Hertogh tot zijn begheerte ghekomen, heeft eenighe van zyne voornaemste Heeren in Vrieslandt ghesonden, die het landt van zynent weghen ontfanghen ende innemen souden. Die van Westergoe onder de ghehoorsaemheydt van den Hertoghe ghekomen zijnde, soo heeft Heer Willebrord de Ghecommitteerde des Hertoghs de Woutluyden oock ghesocht daer toe te brenghen: hebbende daer beneffens tot ontsach vijfthien hondert knechten. Maer die Woutluyden by een versamelt hem tegenstant deden, assistentie van die van Leeuwaerden versoeckende, soo dat zy wel vijfthien + duysent sterck werden. Maer Heer Willebrord hen teghen treckende, heeft veel van haer door-

+Beghinsel van de vruchten der factien van Vrieslandt.

+De Vriesen weygheren den Hertoch Aelbrecht aen te nemen.

+Vreemdt krijchsvolck weder in Vrieslandt.

+Den Hertoch van Sassen wort van den Schieringhers voor een Heer aenghenomen.

+De Woutluyden gheslaghen.

schoten. Het welck als hare Capiteynen ende Bevelhebbers laghen, zijnse voor, ende d'ander al nae, gaen loopen. Daer bleven in desen slach ontrent hondert uyt de Woutluyden doot, die gheschoten werden: Oock zijnder veel gheslaghen en verdroncken. Hier nae hy Leeuwaerden sterck belegherde, het welck die van + Leeuwaerden siende, zijn met Heer Willebrord verdraghen. Waer door die van Oostergoe haer oock mede onder de ghehoorsaemheyt beghaven, tot die Lauwerszee toe. Maer die van Leeuwaerden noch met den Woutluyden onder volle ghehoorsaemheydt heur met begheven wonden, hoe wel zy hoorden lesen de Commissie, waer door hy Potestaet van Vrieslandt verordinneert werde: ende door een misverstant oproerich, beleghert werden. Hier en tusschen des Landts Staten tot Sneeck beschreven werden, om te aenhooren, den principalen originalen Commissie brief des Hertoghe, aengaende de erffelijcke regieringhe van Vrieslandt. Ende die Drossaert van Embden overgekomen, heeft vrede tusschen Heer Willebrord ende die van Leeuwaerden ghemaeckt, soo dat zy haer oock mede onder den Hertoch van Sassen begaven. Die van Groeningen lieten haer voorstaen hier door verkort te zijn. Door dies + heur beklach aen den Bisschop van Vtrecht deden. Dese Bisschop soo veel te weghe bracht, datter een bestant van den lesten Octobris tot den eersten Februarij 1499 tusschen de Sassensche ende Groeninghers ghemaeckt werdt, om middeler tijdt kennisse te nemen hoedanich de actie van Groeningen op Oostergoe was. Hier en tusschen de Hertogh van Sassen met zynen + sone te schepe tot Harlinghen over quam, ende van den inghesetenen heerlijck ontfangen werden, ende tot Franicker op den twintichsten Iulij tot Erfheer ghehult: op den eenentwintichsten tot Bolswaert: op den tweeentwintichsten te Sneeck: op den vierentwintichsten der voorseyder maendt tot Leeuwaerden. Hy sette op Sint Iacobs dagh oock zijn eerste Raedt in Vrieslandt. Na desen woude Hertogh Albrecht + Groeninghen belegghen: schreef daeromme om den vierden man in Vrieslandt, of eyschte den twaelfsten penninck van hun renten ende goederen, by indien zu t'huys wilden blyven. Het welck den Inwoonderen niet wel aen en stondt. Nae desen trock de Hertogh nae Meyssen, stellende zynen joncksten sone Hertoch Hendrick Gouverneur, die zijn Hof tot Franicker hielt, ende het huys tot Harlinghen weder opbouwde, + waer toe hy alle het landt door, een groote schattinghe afeyschte. Het welck eenen afkeer onder de inwoonders maeckte, bysonder als die straf inghemaent werde. Waer door een nieuwe verbontenisse onder den Dorplieden in Westergoe ghemaeckt werdt, om oorloghe teghen den Hertoghe aen te nemen. Hier door is het meeste part van den lande in de + wapen voor Franicker ghekomen, het welck sy fortselijck belegherden, alwaer de Hertogh binnen was. Maer die van binnen menigen uytval op de beleggers deden, die meest alle droncken ende vol waren, ende onder haer groote moordt deden. Bleven niet te min volherdende de belegheringhe, eenich gheschut haer by die van Groeninghen toegheschickt zijnde, ende malkanderen beloofden met lijf ende leven by te staen. Dit alles Hertogh Albrecht verstaende, quam weder om zynen sone te ontsetten. Waer door die van Groeninghen bevreest, den Vriesen hulpe versochten. Die Hertoghe over Groeningher diep nederkomende, stelde hem tot Auwert in het jaer 1500 acht daghen langh, ende op den veerthienden Iulij met zijn volck door den Zijl trock op den Vriesen, daer + dapperlijck ghevochten werdt. Maer die Vriesen heur Schans verlieten, ende weecken den Hertoghe, soo dat zy in den nacht heur Legher opbraeckten, ende

+Leeuwaerden beleghert.

+De Groeningers doe*n* haer beklach aen de Bisschop van Vtrecht.

+De Hertoch van Sassen komt met zyne*n* sone in Vrieslandt.

+De Hertoch van Sassen beghint Vrieslandt te tyranniseren.

+De Vriesen onverduldich van de sware schattinghen nemen de wapenen.

+Franicker belegert van de Vriesen.

+De Hertoch treckt door de Zijl op de*n* Vriesen.

het gheschut verlieten. Alsoo dat die Hertogh nae Franicker trock, onversiens veel Schanssen overkomende overviel, ende wel twee duysent Vriesen inden loop bleven. Die van Leeuwaerden van vreese liepen ter stadt uyt, ende werden geplundert, hoe wel zy stille hadden gheseten. Nae desen consenteerde die Hertoch, dat die ghevluchte Huyslieden heur rebellicheydt met eenen seeckeren penninck mochten versoenen, midts dat zy bloots hoofts ende bloots voets eenen voetval voor den Hertogh doen souden. In het jaer 1500 is de Hertogh voor Groeninghen geschoten, tot Ambden ghestorven, ende Graef Hugo van Liesenach. die de Hertoghe voor Groeninghen opbreeckende, Stadthouder over Vrieslandt ghemaeckt hadde, is met Heer Willebrord den oversten Rentmeester in Vrieslandt ghetrocken, teghen wien de Ballinghen eenighe knechten aennamen, ende sochten middel om onder den Hertogh van Borgondien te komen, ende den Hertoghe van Sassen met een somme penninghen te vernoeghen, om weder afstant van Vrieslandt te doen, ende dat den Hertoghe van Borgondien over te draghen. Maer en konden niet wel tot heur begheeren komen. Dus van harent weghe sekere krijchsluyden in het landt tocht deden teghen de Sassensche, ende trocken soo nae Groeninghen, ende + namen het Blockhuys tot Delfziel in, ende den Dam belegherden. Maer die van den Dam ontset kreghen, ende die Stadthouder den vijfden man op ontbiedende, Groeninghen + belegherde: maer by tusschen spreecken weder bestandt ghemaeckt werde. In het jaer 1502 was het weder een groote vloedt in Vrieslandt, de welcke een groote schade dede. In het jaer 1504 in het beghin van Mey, quam Hertogh Georgen van Sassen eerstmael in + Vrieslandt, van zynen broeder Hertogh Hendrick, die gherechticheydt des Landts afghekocht hebbende, ende werde den sevenentwintichste Iunij tot Doengum voor Erfheer ontfanghen, ende op den achtsten Iulij binnen Leeuwaerden ghehuldt. Dese Hertogh het Bilt mede dede, ende aen den Hollanders uytghaf de Morghen voor een kroon, mits dat zy dat selfde moesten laten bedijcken, Zylen ende Sluysen legghen, alleenlijck daer voor ontfanghende vijf duysendt guldens eens. Maer het koste veel heur welvaren. De selve Hertogh + stelde oock in de regheringhe des Landts ses persoonen, drie Inlandtsche, ende drie Wtlandtsche, ende het hof tot Leeuwaerden verordonneerde. In het jaer 1505 is het bestandt tusschen den Hertoghe van Sassen ende den Groeninghers uytghegaen, ende overmidts zy + niet en konden accorderen, is het openbare oorloghe tusschen hen beyden gheworden: ende Groeninghen is beleghert. De Overste der belegheringhe van des Hertoghen weghen waren die Grave van Embden ende Ioncker Vijt van Draechstorf. Maer nae een langhduerigh + belech, de stadt den Hertoghe voor by gaende, den Grave van Embden tot haren Landtsheere + (tot groot mishaghen des Hertoghs) aennamen, de welcke de stadt voor hem selven besat. Soo dat de Hertogh hem selfs binnen Groeninghen quam belegheren. Waer door de Grave zijn actie resigneerde op den Hertogh van Gheldre, tot bederf van Vrieslandt, soo wanneer de Hertogh van Gheldre tot het ontset van Groeninghen een ghedeelte van Vries-

+De Groeningers nemen Delfziel in.

+Groeningen beleghert door den Stadthouder des Hertoghen.

+De Hertoge George van Sassen ghestelt in't besit van Vrieslandt.

+Vrieslandt by ses notabele persoonen gheregeert.

+De oorloge ontsteeckt weder tusschen den Hertoghe van Sassen ende Groeninghen.

+Groeningen beleghert.

+Die van Groeningen nemen den Grave van Embden aen.

landt door den swarten hoop occupeerde: soo + dat de Hertogh van Sassen door noot zijn actie goet vondt te transporteren op Carolum Prince van Spangien, soo hy oock dede in het jaer 1515 voor de somme van hondert duysent guldens, tot betalinghe eensdeels van zijn krijchsvolck, daer hy veel aen ten achteren was. Nae desen maeckten die Borgoensche met den Hertoghe van Gheldre bestant voor vier maenden, ende de Prince van Spangien sondt Heer Floris + van Iselsteyn nae Vrieslandt, om alsoo het landt van zynent weghen in te nemen. Den welcken alle sterckten by de Sassensche overghelevert werden: ende de Hertogh van Sassen ontsloech de Vriesen van heuren eedt hem ghedaen. Die Vriesen ontslaghen, ontseyden den Bourgoenschen nieuwen eedt te doen: maer den noodt heur dwanck, overmidts hy den swarten hoop niet en wilde betalen, voor ende al eer den eedt ghedaen werde. Door dies zy den eersten Iulij 1515 te Oldehoof in Sint Vijts kercke den Prince van Spangien tot een Erfheer aennamen, op heure privilegien by den Hertoghe van Sassen toegestaen ende verworven. Nae desen heeft de oorloghe in Vrieslandt voor een wyle tijts ghecesseert, overmits het bestandt tusschen den Bourgoenschen ende Gelderschen hier vooren ghemaeckt: het welck als het uyt was noch drie jaer verlangt is gheweest. Maer werdt qualijck onderhouden. Alsoo die Gheldersche Vriesen terstondt op hare vyanden toetasten, ende die Bourgoensche haer revenge haelden oorlooghsghewijs. Aldus voor een wyle tijdts is Vrieslandt verdeelt onder Gouverneurs van verscheyden Landtsheeren gheweest, malkanderen veel moeyten aendoende, malkanderen belegherende ende vernielende. In het jaer 1519 d'Oversten des Hertoghs van Gheldre den Ghelderschen Vriesen tot Sneeck afgheeyscht werde soodanighen jaerlijckschen penninck, als zy den Vorste van Sassen belooft hadden, tot onderhoudinghe van den staet des Hertoghs, midtsgaders oock eenen Reversael brief, waer in zy souden bekennen den Hertogh voor eenen Erfheer van Vrieslandt, al eer zy wilden bevestighen de Artijckelen die by den Staten des Landts voorghehouden waren. Waer door de Gheldersche Vriesen seer t'onvreden, bescholden des Hertoghen Cancelier.

+De Hertoch van Sassen gefigueert zijn recht van Vrieslandt aen den Preince Karel.

+De Heere van Iselsteyn neemt het landt in voor den Prince Karel.

In het jaer 1521 die Bourgoensche in Vrieslandt klachtich waren aen den Keyser, vertoonende dat de Gheldersche in gheenen deele het bestandt en onderhielden, baden derhalven dat zyne Majesteyt haer woude ontlasten ende verlossen uyt het gheweldt der Ghelderschen, ende werden met woorden ghetroost. Philippus + van Borgondien, Bisschop van Vtrecht, hadde met Rogghendorf eenen hoop knechten in de Cuynder ghesonden, de welcke oock in de Lemmer toogh, daer de Gheldersche Vriesen, door het bevel van den Grave van Meurs vergadert waren, om Rogghendorf te keeren. Niet te min, Roggendorf is evenwel aenghekomen, ende heeft die Gheldersche Vriesen verjaecht, oock ettelijcke ghevanghen ende verslagen, ende verbrande daer naer de Lemmer, ende dede groote schade.

+Den Bisschop van Vtrecht doet den Gelderschen Vriesen oorloghe aen.

+ In het jaer 1522 op den sevensten Mey kreech George Schenck commissie van de Keyserlijcke Majesteyt, te komen tot Enchuysen, alwaer vijfthien hondert knechten laghen, daer hy mede in den Lande van Overijssel trecken soude, ende de stadt van Gheelmuyden belegheren. Dese achtervolghende zynen last, Gheelmuyden sterck beleghert heeft. Maer die Hertogh van Gheldre met zijn macht aenquam, hem overviel ende zijn volck sloech, soo dat Schenck + selve ter nauwer noodt ontquam. Maer tot Enchuysen weder zijn volck versaemde ende in Vrieslandt op Staveren overtooch, dat hy vast met een Blockhuys dede maecken, ende aldaer

+Gheelmuyden beleghert door Schenck.

+Schenck geslagen ende Gheelmuyden ontset.

de oorloghe teghen de Gheldersche voorderde. Maer hy werde van de Vriesen te Hove beklaecht, soo dat hy moeste optrecken om hem te verantwoorden. Doch keerde daer nae weder met neghen hondert mannen in Vrieslant, ende Worckom belegherde, dat hem overghegheven werdt. Beneffens dit volck, hem byghevoecht werden op den Lantsdagh tot Harlinghen noch vijfthien hondert knechten, ende toogh soo nae Claercamp, ende voorts in die Woude, ende dwong aldaer de Huyslieden den Keyser eedt te doen: de onwillighe veel te lyden hadden. Daer nae trock hy nae Stellingwerf, alwaer zy oock ghedwonghen werden de Keyserlijcke Majesteyt te sweeren. Van ghelijcken deden oock die van Opsterlandt, Smallingherlandt, ende al die Sevenwouden, daerse noch niet gheweest hadden. Daer nae toogh hy voort door Groeningher landt, dede de Ommelanders oock den keyser eedt doen, ende daer en boven voor heur rebellicheyt acht duysent goudt guldens gheven. Die andere Landen over het Diep, ende oock voort in't Noordtoost ende Oost op, sonden oock te Noordthorne aen die voornoemde Heeren, datse oock wouden doen als de andere ghedaen hadden: van ghelijcken quamen die van Colmerlandt ende Achtkarspelen, ende verdroeghen alle met den Bourgoenschen Heeren, ende swoeren die Keyserlijcke Majesteyt hou ende trou te wesen. Ende nu die Gheldersche uyt het gheheele landt gheweecken waren, soo werdt des Keysers krijchsvolck afgedanckt, ende al het landt, van Staveren af tot Gerckersbrugge, werdt in goede ruste ghestelt.

Maer ghemerckt onsen Autheur van Oostvrieslandt ghewach heeft ghemaeckt, soo en sal het niet buyten ons propoost zijn, een weynich daer van alhier te spreecken.

Het is onghetwyfelt, dat in dit landt in + voorleden tyden niet de Vriesen, maer de *Cauchi* ghewoont hebben. Van desen is (behalven Strabo, Dion, Suetonius, Patercusus, Elius, Spartianus) verhael doende Ptolemeus, die de selve verdeelt in meerdere ende mindere, gelijck oock Plinius. De meerdere stelt Ptolemeus tusschen den Rivieren Weser ende Elbe. De mindere tusschen den Eems ende Weser, daer hedensdaeghs dese Vriesen, die wy Oostvriesen noemen, woonachtich zijn. Dit Landtschap heeft eertijdts in vele Drossaertschappen verdeelt gheweest, die elck van besondere Princen werden bedient, totten tyden van Keyser Fredericus den derden: De welcke eenen met name Vlrichum over dit gheheel Landtschap heeft ghestelt, ende den selven metten tytel van Grave beghaeft, te weten in den jare ons Heeren duysent vier hondert ende vijf en tsestich.

+Beschryvinge van Oostvrieslandt.

De grondt deses landts is soo rijck van nootelijcke dinghen, dat het selve het behulp der omligghende Landtschappen niet en schijnt van noode te hebben. Iae is van vele dinghen soo overvloedich, als van Peerden, Ossen, Vee, Verckenvleesch, Wolle, Botter, Kase, Garste, Haver, Koren, Boonen ende Erweten, midtsgaders Sout, dat zy alle jare een groote menichte daer van, den andere verre gheleghen plaetsen zijn mededeelende. Dit Graefschap en heeft niet meer dan twee bemuerde steden, naemelijck Embden ende Aurick. Waer van

Embden, gheleghen aen den mont van de Riviere Eems, is de Coopstadt van dit gheheele Landtschap, door de frequentatie der Coopluyden onder de eerste vermaert ende heerlijck. Het welck doet de bequaemheyt van de haven, die tot binnen der stede met sulcken diepte haer opgeeft, dat tot het binnenste der selver de schepen gheladen met veelderley koopmanschappen, sonder seylen te strijcken, bequamelijck konnen komen. De vercierselen deser stede zijn, de kostelijcke huysinghen van den Grave, de magnifijcke Kercke, het Raedthuys ende Borgherhuys uyter maten schoon. Aurick wordt by nae van den Edelluyden bewoont, overmidts de Bosschen ende Lustwouden, die aen de selve stadt, bykants van alle zyden aenligghen, alwaer zy met jaghen ende vlieghen hare recreatie zijn nemende. Onder het resort deser stede, is, nae de ghetuyghenisse van Kempius, een plaetse ghenaemt Zijl, rondtsomme met mueren besloten, met gheboomte beplant voor den Conynen ende Hinden seer bequaem: waer inne als eenen Lusthof ofte Warande zy een groote menichte van dese Dieren voeden: die niemandt, midts de penen daer op gheset, en derf vanghen, maer worden voor de Graven hen ter jacht begheerende te begheven, tot recreatie, ghehouden. Binnen den lande der selver Aurick, is eenen heuvel wat hooghe verheven, ghemeynelijck ghenaemt Obstalsboom, waer op het Rechthuys is van den gheheelen Lande. Alwaer zy eertijdts onder den blaeuwen Hemel tweemael des jaers pleghen te samen te komen uyten seven Zeelanden, ende werdden aldaer alle deses landts gheschillen, door de alder expeerste ende ervarentste in de Rechten ende Costuymen ghesticht. Heeft daer en boven Sloten, Hoeven ende Bouhuysen niet weynich. Der Dorpen is soo groot getal, dat d'een d'andere dickwils ghenaeckt. Van welckenhet meeste deel alsoo is excellerende, eensdeels in lusticheydt van huysinghen ende straten, eensdeels oock in veelheydt der inwoonderen soo ingheboren als vreemdelinghen, dat zy teghen vele der Duytscher steden souden van weerdicheydt moghen stryden.

Het volck is, oft hanterende koopmanschap, oft met eenighe konste van handtwerck den tijdt doorbrenghende, oft met landtbouwinghe zijn profijt doende. Metten ghebueren ende van buyten aenkomende luyden ghebruycken zy de Duytsche spraecke, doch onder henluyden een eyghen ende aengheboren, die van den vreemdelinghen niet verstaen en wordt. De kleedinghe is eerlijck, oock der Bouwluyden: sulcks dat yemant haer uyt de kleedinghe soude achten voor steedtsluyden. Het vrouwe volck heeft lust in kleedinghe van anderen verscheyden. Zy brenghen het gheheele hayr in een tuyte ofte vlechte, ende laten de selve met vele silvere ende vergulden bollekens oft knoopkens verciert zijnde, op den rugghe afhanghen. Het hooft selve bereyden zy toe in den Somer met een netteken van roode zyde ghewrocht, ende met silver verciert. Maer in den Winter trecken zy aen een groen laecken hooft kleet, waer mede zy het gheheele hooft soo bedecken, dat men niet dan de ooghen en siet, het welck zy Hatte noemen. De Huycke ofte het uyterste kleedt, het welck van den hoofde totten voeten met vele ende kleyne ploykens streckt, is allesins soo stijf van silveren ende vergulden boortselen, dat het uytghedaen zijnde, recht over eynde is staende. Dit kleet is van rooden laecken, somwylen oock van groenen koleure. In dit Oostvrieslant zijn noch twee andere Graefschappen, d'een Esens, d'ander Ieveren, soo ghenaemt nae hare Hooftsteden.]

Privilegivm anni VIIIc. et II. Qvod imperator carolvs magnus dedit frisiis: cuius autographvm scriptvm in memeranis, et sigillatvm est Arnemij in Geldria: quò translatum fuit per Carolum Ducem Geldriae cum ei pareret Frisia.

Carolvs divina favente clementia Romanorum Imperator, Frácorum Rex, semper Augustus. Omnibus tam praesentibus quam futuris salutem & pacem in Domino. Ne ea quae aguntur in tempore, simul cum tempore labantur, solet judicij testimonium scripturae memoria perennari: ea propter quae à nobis facta sunt (ad oblivionis confusionem evitandam) universorum notitiae cupimus praesentium side declarari; Quod cùm Lugderus Dux Saxoniae Ducatum suum jure feudali teneret ab Imperio, nec hoc recognoscere curaret, tributúmque ex suo Ducatu à Caesare Augusto statutum (quod & à praecessoribus suis singulis annis praecessoribus nostris solutum fuerat) nobis exhibere contemneret, modisque omnibus se sacrosancto Imperio Romano, & nobis per suam superbiam opponeret, & se in praejudicium & gravamen Imperij pro Rege gereret, séque Regem Saxoniae vocare praeciperet: Nos tandem hujusmodi suam superbiam, & injuriam dicto Imperio, & nobis saepius illatam, diutius dissimulare aut sustinere nolentes, invocato Frisionum Orientalium & Occidentalium auxilio, quos viros strenuos, agiles & mirae audacie, multorum affirmantium testimonio intelleximus, quibus etiam idem Dux multa inferebat gravamina, eò

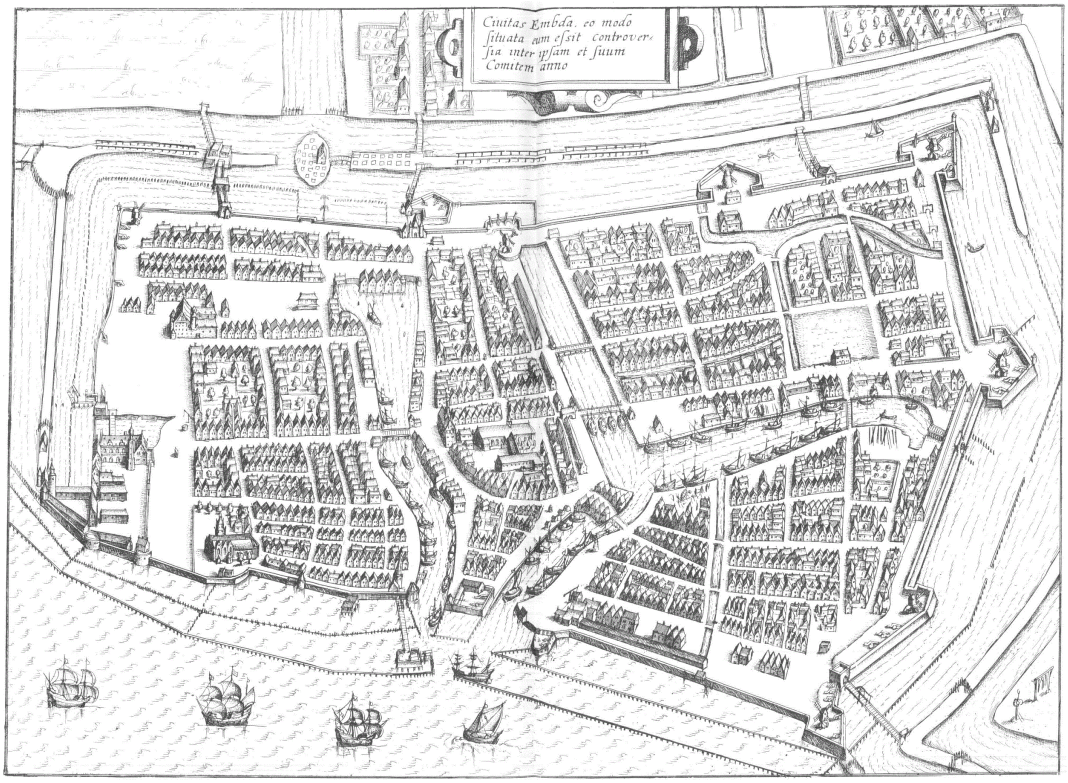

Ciuitas Embda, eo modo situata cum essit controversia inter ipsam et suum Comitem anno

quòd eosdem suae volebat subjicere potestati, tum cùm viriliter ij sese defendendo eidem efficater resisterent, maximè gavisi sunt quòd eorum auxilium invocare dignabamur, nobisque per nuntios suos spoponderunt, certos & securos reddiderunt, quòd parati esse velint, & debeant in nostrum venire subsidium, & auxilium, & quod ad obtinendum Imperij honorem, & nostrum, vitam suam vellent, & essent parati exponere. Sicque dicti Frisiones sine mora & dispendio se ad ineundum praelium contra Lugderum Ducem, & exercitus suos praeparaverunt, & termino statuto, ad invadendum ipsum, & terram suam cum maxima multitudine Frisionum, & Ducatum Saxioniae in manu forti instrantes, viriliter & crudeliter cum praedictor Duce, exercitibus suis dimicantes, ipsum Ducem, & exercitus suos jam dictos evicerunt, ipsum Lugderum Ducem unà cum dignioribus satrapis sui Ducatus Saxoniae captivarunt, quos funibus connexos nobis tradiderunt. Qui de hujusmodi victoria laudabili (nobis & sacro Imperio obtenta) maximè obtenta, ad propria cum gaudio remearunt. Item cùm advenae Romani, mandatis nostris obedire contemnerent, & quaedam jura in Imperij praejudicium & gravamen nostrum sibi usurparent, & nos auxilium fidelium Imperij ad resistendum eorum injurijs invocassemus, id quàm primum dicti Frisones intellexissent, non vocati à nobis, de suo libero arbitrio, & voluntate spontanea, cum multitudine copiosa in subsidium nostrum venerunt, & ab exercitu nostro se separantes, in Romanos (qui per suam superbiam ultra pontem Milinens. nostro exercitui occurrerunt) potenti virtute irruentes (quàm plurimis ex utraque parte intersectis) eosdem evicerunt, & per nobiles Romanos, quos tunc post tempus conflictus ceperant, nobis Romam subjugarunt.

Nos itaque considerata horum Frisionum fidelitate, dexteritate & audacia, attendentes etiam fidele obsequium eorum quod Imperio & nobis, in diversis eorum argumentis, quam creberrimè exhibuerunt, de consueta Regiae Majestatis benignitate, ipsis Frisonibus & imperio fidelibus, gratiam volentes facere specialem, de consilio fidelium nostrotum, accedente etiam ad id Principum Imperij consensu, tributum a Caesare Augusto statutum (videlicet viginti libras auri, quas nobis & praecessoribus nostris singulis annis pendere, & exhibere consueverunt) remisimus. Ira quòd neque nos, neqie successores nostri, id ab ipsis vel eorum haeredibus de caetero requiremus, vel aliquas exactiones in ipsos faciemus. Praetereà auctoritate Regia indulsimus eisdem, ut cum omni sua prole nata vel nascitura in perpetuum liberi permaneant, & à servitute proprietaria penitus sint absoluti. Statuimus etiam, ne quis eis dominetur, nisi fit ex eorum voluntate, & consensu, & ne judicibus & jure videantur carere, statuimus, ut ex suis eligant Consules, quotquot viderint expedire qui in causis secularibus, de quibus ipsis quaestio mota suerit, judices existant. Statuimus etiam ut eosdem Consules singulis annis secundum consuetudinem Romanam eligant, personas idoneas & discretas, sub quarum regimine, dominio & gubernatione, Frisia sit constituta, & subjecta. in omnibus & per omnia, tanquam suo vero Domino, (juxta terminum sibi ab ipsis) teneantur obedire: quae Personae potestas Frisiae ab omnibus debet appellari. Insuper statuimus, ut si qui ex ipsis sustentationem habuerint, vel militare voluerint, data pottestas eis gladium circumcingant, & dato eisdem sicut consuetudinis est manu colapho sic milites faciat, eisdémque firmiter injungendo praecipiat, ut deinceps more militum sacri Imperij, aut Regni Franciae armati incedant, eò quòd consideramus, si praedicti Frisiones (secundum staturam corporis & formam eis à Deo & natura datam) sic militaverint, cunctos in orbe terrarum milites. sua fortitudine, ingenio & audacia, dummodo, ut praedictum est, sint armati,

facilè praecellent & praevalebunt. Qui Frisiones signum suae militiae à dicta potestate recipere debent, in quo corona Imperialis in signum suae libertatis à nobis concessae debeat esse depicta. Item statuimus ut Frisiones volentes militare, & in substantia habentes, sint usque ad summitatem aurium circumtonsi, auro in eorum paludamentis undecumque splendentes, ut per hpc suam valeant ostendere libertatem, ipsis (ut praemittitur) a nobis esse collatam. Et si quis hanc eorum libertatem aliquo ausu temerario infringere voluerit, vel violare praesumpserit, secundum sententiam quam annuentibus Imperij Principibus tulimus, tam ipsi quam eorum coadjutores sint proscripti, & à

consortio fidelium exclusi; praecipimúsque auctoritate nostra Regia, eosdem tamquam proscriptos & adversarios Imperij ab omnibus evitari debere: & si quisquam eisdem ad praeliandum contra dictos Frisiones astiterit, vel adjutorium praestiterit, eandem poenam & offensam Imperij, & nostram se noverit incursurum. Auctoritate etiam praemissa statuimus, quòd si ijsdem aliquo casu contingenti in ipsorum vita vel bonis aliquod damnum à dictis Frisionibus vel ab aliquo fuerit illatum, nec successores nostri, neque alij judices seculares ad alicujus instantiam, quin potius tamquam proscripti Imperij simt severius puniendi, quam favoribus quibusvis, vel à nobis vel ab Imperio prosequendi. Hanc autem sententiam nostram in favorem Frisionum sic à nobis dictam esse & collatam auctoritate statuimus in perpetuum firmam, ratam stabilémque haberi & observari: & nos etiam tenore praesentium protestamur, à sanctissimo Domino patre nostro Papa Leone impetrasse & obtinuisse; quod si praedictir Frisiones de hujusmodi gravaminibus ipsis à praefatis malefactoribus illatis querimoniam fecerint, tam ipse Dominus Papa jam dictus, quam sui successores ostenso ipsis suae libertatis privilegio praesenti, eosdem excommunicabunt, & denunciari facient excommunicatos ubique terrarum, specialiter autem qui seculares habuerunt dignitates, quos sub interdicto ponent: quae sententia interdicti aut excommunicationis, nullatenus relaxari poterit, nisi per speciale summi Pontificis mandatum.

Et ut hoc laudabile factum nostrum, robur obstineat aeternae firmitatis, nec à nobis nec à nostris successoribus, seu à quocumque alio aliquatenus infringi posset, vel etiam in dubium revocari valeat; & etiam ut dicti Frisiones nobis fideles, & dilecti, jam memorati, tali in perpetuum gaudere possint privilegio, praesentem paginam exinde conscribi, & Bullae aureae munimine in testimonium omnium horum roborari fecimus. Hujus igitur facti laudabiles testes sunt, Wencelaus Rex Bohemiae, Wernandus Dux Bavariae, Lipoldus Dux Moranensis, Henricus Dux Austriae, Otto Dux Sueviae, Conrardus Margravius Meissenensis, Harboldus Lantgravius Turingiae, aliique Principes & viri honesti complures. Actum & datum Romae in Lateranensi Palatio, anno Dominicae incarnationis octingentesimo secundo, indictione sexta, regni nostri secundo, sedente Leone III Papa, & imperante Carolo Magno.

Haec de literis Serenissimi Regis Caroli ad verbum transscripsimus, ut fideli testimonio pernoscamus libertatem quam victoriosus Rex, (post impositum Danis jugum servitutis) Frisijs dedit, ut liber esset populus à jugo tributorum & omni exactione.

Nademael wy Vrieslandt hebben beschreven, het is nu tijdt, achtervolgende onse voorghenomen orden, dat wy voortvaren in Hollandt.

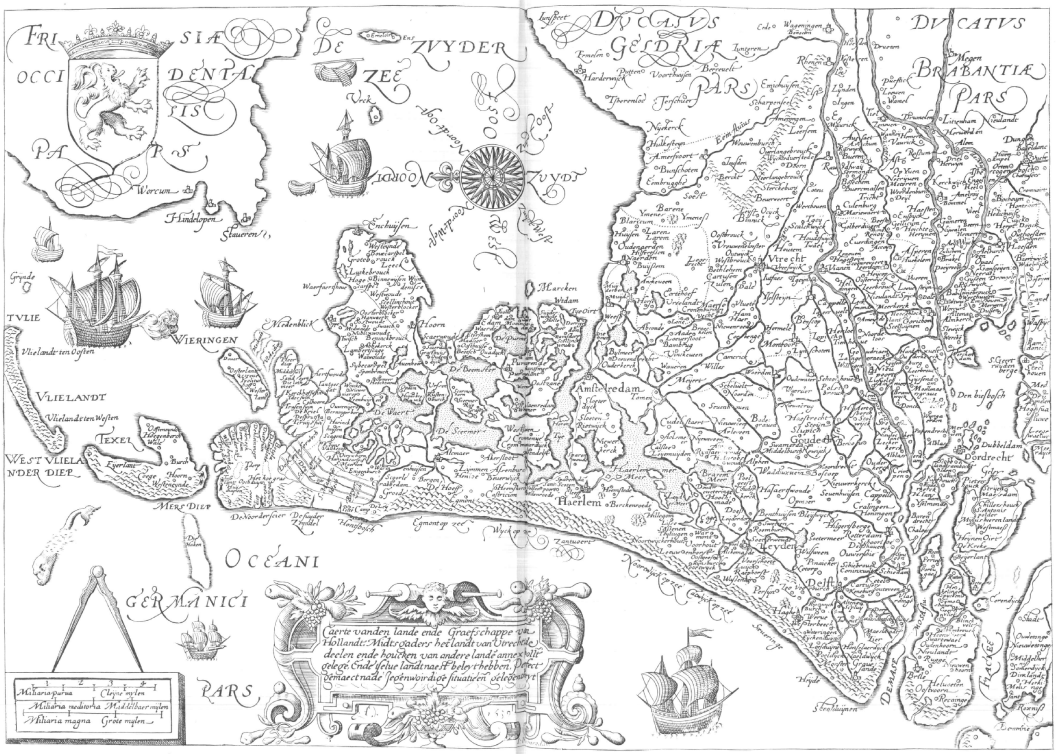

*Caerte vanden lande ende Graefschappe van Hollandt: Midtsgaders het landt van Utrecht: de deelen ende houcken van andere land*en *annex hollt gelege*n*, Ende tselue landt naest beleyt hebben. Perfect gemaect nade Tegenwoirdige situatieen gelegentheyt*

De beschryvinghe van Hollandt.

Hollandt is een kleyn landtschap, maer vol van groote ende treffelijcke saecken: hebbende veel goede steden, schoone dorpen, groote frissche mannen ende vrouwe*n*. Daer is overvloedt van vee, groote rijckdommen ende macht: het welck wy aen een zyde latende, sullen komen tot de beschryvinghe des landts in het bysonder. Hollandt is gheleghen in dat Eylandt, welck hier voortijdts ghenoemt werdt *Batavia*, van Baton sone des Koninckx der Catten, een volck (soo [+] Cornelius Tacitus schrijft) uyt Duytslandt ghecomen. *Batavia* begrijpt het gheheel landt tusschen den tweestroom des Rijns ende de wilde Zee gheleghen: ende vervaet alsoo behalven Hollandt, oock mede het landt van Vtrecht, ende een deel des Hertoghdoms van Geldre, namelijck het Noorder deel des selfs. Oock mede by des Keysers van Roome Caligula tyde*n*, was dit landt van Batavien een [+] landt op hem selven; ghelijck Suetonius betuycht, segghende dat Bellinus den sone van Admimocinus Koninck der Bataviers, met eenen kleynen hoop volcks nae Roome ghevlucht is. Dese*n* naem is noch in zyne kracht: want daer is eene heerlijckheyt tusschen Culenburg, Bueren ende Tiel, die in de beschryvinghe van Ghelderlandt alreede verklaert zijn, de welcke van de Landtslieden met een ghebroocken woordt de Betuwe ghenoemt wordt: ende Plinius noemt dit het edel ende [+] vermaert Eylandt der Bataven.

[+] *Tacitus lib. de morib. Germanorum.*

[+] *Sueton. in Caligul. cap. 44.*

[+] *Plin. lib. 4. cap. 15.*

Byv. [De Betuwe alhier voor een ghedeelte *Bataviae* ghestelt wordt, als of zy noch den ouden naem waer eenichsins representerende. Maer dit strijt teghen de ghtuyghenissen van Cesar, Plinius ende Tacitus, de welcke *Bataviam* alsoo beschryven, dat de Betuwe daer onder niet begrepen en kan werden: als wesende een Eylant met de*n* Rijn, de welcke hem aen beyde zyden in de groote Zee ontladet. Dit bevesticht Iulius Cesar in zyne Comme*n*tarien, alsoo schryvende, soo boven verhaelt is: De Mase heeft hare*n* oorspronck uyt den Vogeberg, op de palen van Langois, ende ontfangen hebbende een deel van den Rijn, ghenaemt de Wale, maeckt het Eylandt der Bataviers, noch en loopt niet voorder van de*n* Rijn in de wilde Zee, dan tachtentich duysendt passen. Volghende welck ghetuyghenisse van Cesar wy segghen, dat *Batavia* beghint, daer de Wale in de Mase loopt tot in de Zee, tachtentich duysent passen, de welcke ontrent elf van onse myle*n* uytbre*n*gen. Blijckt hier uyt dat de Betuwe hier onder niet begrepen en kan werden. De welcke Betuwe voortijdts den Sicambers eyghen, wesende een platte landouwe van eene*n* Brabo den Bisschop Severino (om Christum te predicken nedergekomen) alsoo daer gheen beter plaetse in die contreye en was, om te bewoonen ghegheven werde, ende is onder dien naem by den Romeynen onbekent gheweest, ende naederhandt by den Inlanders alsoo ghenoemt, annex altoos blyvende der Graeflijckheydt van Tiesterbant by Tiel. Maer oudt Batavien is recht alleen Heusden, Tiel, Bueren, Wijck te Duerstede, Vtrecht, Vianen, Culenborg, Asperen, Hueclom, Leerdam, Iselsteyn, Montfort, Woerden, Oudewater, Goricom, Schoonhoven, Dordrecht, Gouden, Leyden, Rotterdam, Schiedam, Briel ende die kust. Soo dat al Hollandt niet en is *Batavia* alleene Hollandt en is. Ghemerckt dat onder Hollandt beneffens den Bataviers oock zijn geweest Caninefaten, Frisiabonen, ende ander volcken, soo Plinius ghetuycht. Maer *Batavia* wordt van sommige tweederley ghestelt, het Oude ende Nieuwe. Oudt Batavien is alleen dat Eylandt dat tusschen den Rijn besloten werdt, de welcke eenen uytghanck

in Zee tot Catwijck hadde (by den Ouden bekent, maer nu verstopt) aen d'een zyde, ende aen d'ander zyde met de Wael in de Mase nederkomende tot de Zee. Maer Nieuw Batavien wyder limiten ghehadt heeft: wanneer Drusus, drie mylen weeghs dede opgraven, soo dat die Rijn door den Isel geraeckte in het Tye (nu overweldicht van de Zee) verby Vrck ende Ens, doen ter tijdt al wast landt, die Tye daer verby langs der Vriesen kust loopende nae Vlielandt, welck den naem voert van Flevo, tot de groote Zee. Door welcke rivieren Germanicus Cesar met zyne Armade tot Campen (om te seylen nae den Eems) nederquam, langs die schoone landouwen, bewoont by den Marsacos, (welckers naem Marsdiep representeert.) Want doen ter tijdt de Zeebaren door het vaste landt noch afgheweert waren, om haer niet met het Swarte water te paren. Maer de overhandt kryghende, zijn niet alleen met het selve, maer oock met het Val van Vrck, Ganzoorde, Hornerhop, ende met het Tye selfs, de welcke haer wel als Meyren t'eenigher plecken vertoont hadden, het lant overvloeyende in ee*n* versaemt tot een groote Zee, soo men noch heden ten daghe siet, die oude vlietende rivieren alleen den naem sonder wesen behoudende, ende alle met den Rijn door den Isel eensdeels nederkomende, in de Zuyderzee vermenght zijn. Niet te min den derden uytloop des Rijns, door het openen van Drusus by Vlielandt ghetelt werdt, ende al het begrijp tusschen den drie uytloopen des Rijns voor Nieuw Batavien naederhandt ghereeckent: ende is in de forme gelijck een Griecksche Δ driehoeckich.

Ten tyden Plinij het Eylant des Rijns verdeelt in seven Volcken, te weten, Bataviers, Caninefaten, Vriesen, Cauchos, Frisiabonen, Tusios ende Marsatios. De eerste zijn de Bataviers, welcker Eylandt nae de mate van Cesar is van tachtentich duysent passen, ende nae de afmetinge van Plinius, by de hondert duysent. Het verschil in de mate van dese twee treffelijcke Schryvers komt hier uyt, dat d'ee*n* meer als d'ander die lengde linyrecht genome*n* heeft. Is nu ontrent 22 mylen in de selve lengde, ende was eyghentlijck *Batavia* ofte Batons have

oft eyghendom, de welcke (door den raedt zijns Swaghers, des Conincks der Tongeren, over den Rijn daer de Mase ende Wale t'samen paerden) met den zynen hem neder gestelt heeft, ende het landt is met den naem des Oversten genoemt geweest. Hy bouwde aldaer een Burgt, die noemende Batenburch, ende *Batavodurum*, wesende Wijck te Duerstede. Beneffens des Rijns Eylandt, is het Eylandt der Caninefaten, beginnende van den middelsten uytganck des Rijns tot Catwijck, langhs de Duynen tot Haerlem toe, aen het Westen hebbende de Britannische Zee met de voorseyde Duynen, aen't Oosten ghescheyden met een canael, het welck uyt den Rijn zijn begin nemende, by langheyt van tyden veel landts inghenomen heeft, ende in het Tye hem soeckt te vermenghen, ‘ten ware die met Sluysen ende Dijcken geschut werden. De landtpalen van de heerschappye der Caninefaten schijnt eertijts besloten te hebben de Beeck binnen Haerlem, de welcke voortijts verby de stadt liep, nu midde*n* door de stadt loopende, valt in het Sparen: oft een canael van de riviere, de welcke eertijdts loopende by de voorseyde stadt, passeerde verby Aelbertsberch. Ende dat de landtpalen der Frisiabonen van daer af begonnen hebben, willen sommighe afnemen, een groot breet voortbrenghende, Brisepe ghenaemt, welck woordt schijnt ghekomen te zijn van Frisepe, ende dit uyt den name van de Frisiabonen. Altoos gheloovelijck dat die Vriesen van de Caninefaten, met het rivierken Kintheime ghescheyden gheweest zijn. Men leest dat dese heerschappye Kinheim is ghenoe*m*t gheweest, in het jaer 885, als die Noortmannen uyt Denemarck, met haer armade in Kinheimartam aenquamen, ende voort treckende Duysborg innamen. Welck woordt nu in Kermerlandt verandert is. Daer wordt oock nu ghetoont eenen heuvel tusschen Haerlem ende Alckmaer, op welcken de Prince des landts gehult werdt. In hoedanighe faveur het Kermervolck by de Princen voortijdts ghestaen heeft, ons ghenoech te kennen geven de Brieven van Privilegien ende oude Handtvesten desen volcke by Princen eertijdts verleent. Volghen de *brisij* oft Vriesen, om onderscheyts wille *Cisrhenani* ghenoemt. Onder dese werden ghetelt Hoorn, Enchuysen, Medenblick, ende Schaghen: beghinnende van de Brisepe, ende van achteren beslote*n* by de Tusios ende Marsatios. Het schijnt dat de Goylanders eensdeels gheweest zijn onder de Chaucos van Plinius, nu Cuycki ghenoemt. De Frisiabonen, als wesende den Vriesen ghelijck, nu Waterlanders. Beneffens heur de *Sturij,* soo de ghemeyne exemplaren hebbe*n*, waer voor men *Tusij* lesen moet. Dese schynen bewoont te hebben het landt nu van de Zee inghenomen, Tusenlandt genoemt: het dorp Oppertoes de overblijfselen deses volcks alsnoch behoudende: welcke voortijdts ghelegen hebben beneffens den Marsacos, van Plinio *Marsatij* gheheeten, welckers palen begonnen van de *Tusij* tot Tessel, welck over vier hondert jaren met Wieringhen al vast landt was, daer nu drie mylen waters tussche*n* vloeyt. Soo is dan Hollant ten deele een deel van het Eylandt van Batavien, daer by gevoecht zijnde het vaste landt van Culemborg af tot Goricom: alsoo dat het opper deel va*n Batavia* alleen behoudt vier steden niet onder Hollandt begrepen, daer nae licht het aen het Sticht van Vtrecht; welck Iselsteyn ghelaten hebbende buyten haer limiten, besluyt Montfort, met eenige dorpen ende casteelen tusschen de Vecht. Het gheen nu daer buyten is, Goylandt ghenoemt werdt, waer onder Wesep, Naerden, Muyden, seer weynich van malkanderen verschillende. Het landt Zuydwaert van den middel Rijn af met de Mase besloten, Zuydhollandt ghenoemt is, hebben aen de Westzyde de Eylande*n* van Zeelandt. Wederom nae het midden van den Rijn is het landt der Kermers oft Caninefaten langs de Duynen; nae desen zijn de Westvriesen, de welcke men noemt *Cisrhenanos* oft mindere Vriesen,

Oostwaert met den Caninefaten ende Frisiabonen, nu Waterlanders, in een begrijp besloten. Alle die landt, met de aenligghende Eylanden Tessel, Wieringhen en*de* Vlielandt, wordt onder den naem van het Graefschap van Hollandt ghereeckent. Ende wordt ghedeelt in Zuydhollandt, Kermerlandt, Westvrieslandt, Waterlandt ende Goylandt. Zuydhollander heeft altijdt in authoriteyt ende weerdicheydt uytghenomen: waer van Dordrecht de hooftstadt is: ghelijck van Kermerlandt Haerlem: van Westvrieslandt Hoorn: in Waterlandt Amsterdamme. Goylandt schijnt eenighe ghemeynschap van name te hebben met Oostergoe ende Westergoe af d'ander zyde van den Rijn gheleghen: der welcker inwoonders voortijdts schynen overgekomen te zijn tot dese plaetse, die nae heur Ouders landt noemende: ghesproten uyt de geur die by de Oude Caurhi ghenoemt werden. Dus is het beghin van Hollandt, daer die Wael ende Maes eyndigen, by Loevesteyn nae Zuyden elf mylen, verby Goricum, Vianen, Schoonhoven, Goude, Rotterdam, Schiedam, Delft, onder de*n* naem van Maeslant, tot de Zee toe, verliesende dien naem onder Westerbeeck oft Heylich bosch, daer Rijnlandt beghint, voortijts beseten by den Catten uyt het landt van Hessen ghesproten, beneffens het bosch Hercynia ghenoemt (huyden Lunenborg ende Misne:) tot ghetuyghe die riviere Salam om welckers besittinghe ghedueríghen twist was tusschen den Catten ende Hermonduren: tot ghetuyghe oock die riviere Adrana, ofte Eder, by de jonckheydt der Catten overgeswommen, om den inval van Germanicus Cesar te ontkomen: den uytganck van de selve in Fuldam, nu ghenoemt Rodelhar. Van waer twee mylen op eenen hooghen heuvel staet Batenborg, waer van schijnt te zijn de afcomst van Bato, die met de Catte*n* als Overste, hier te lande overghekomen is. Sulcks bevesticht in de heerlijckheydt van Hessen Catzenelleboge, uyt der welcker familie afkomste konnen rekenen, die van Catz ende die Catwijck ghebouwt hebben. Door haer de fondatie van de vermaerde stadt Catz in Zeelandt voortijts, maer nu door de Zeebaren, verdwenen. Die Catten seer vrome mannen waren, soo dat zy by het ghedierte Catten ghenaemt, vergheleecken, een ghemeyn spreeckwoordt voort quam, ‘tzijn geen Catten, om sonder handtschoen te vanghen; want zy krabben souden: te kennen ghevende datmen haer niet schielijck en soude vermeesteren. Dese dan bewoonden langhs de kust nu Rijnlant ghenoemt, daer onder begrepen Woerden, Oudewater, Leyden, voort al de Rijncust langs tot den Weligeberg toe, alwaer wy gestelt hebben het beghin van Kermerlant. Onder welckers begrijp nu ter tijt, Haerlem, Beverwijck, Alckmaer, Texel, Wieringhe, het Vlie, Marsdiep, Schelling, Amelandt, wesende op de uyterste palen van Hollandt. Der welcker Kermerlandts begrijp nu ten lesten staende dese troubelen weder verdeelt is in twee gedeelten, ghelijck men oock Hollandt nu alleen in twee deelen stelt, te weten in Zuydhollant, en*de* Noordhollandt oft Westvrieslandt, een ghedeelte van Kermerlandt toegheeyghent Zuydthollandt, ende het ander ghedeelte Westvrieslandt. Het

voorseyde Westvrieslandt onder hem in zyne contributien begrypende de Frisiabonen ofte Waterlanders, soo ghenoemt, overmits de menichte der Meyren seer wijdt ende groot in die quartieren. Soo dat nu, onder het Noorder quartier ghetelt werden, Alckmaer met die cust van Kennemerlandt, Medenblick, Enchuysen, Hoorn; onder der Vriesen contreye Edam, Monickedam, Purmerent. In Waterlandt welckers hooftstadt Amsterdamme, met Haerlem de hooftstadt van Kermerlandt, nae dat zy weder met de Gheunieerde Provincien vereenicht waren, verlatende heur oude Leden, heur begeven hebben met d'ander kust van Hollandt en Goylandt by het Zuyder quartier, in wiens lasten zy heur portien helpen draghen. Die van Noordthollandt by brengende het gheen zy uyt heur quartier vergaderen, maeckende heur eyghen quotifatien, soo zy ghewoone waren te doen, als zy door den gemeynen Landts vyant Haerlem belegerende ende innemende, van het Zuyder quartier gescheyden waren: waer door zy benoodicht waren haer selfs te behelpe*n*, verordonnerende inlandtsche mannen die daghelijcks tot Hoorn Staetsghewyse vergaderden, omme te remedieren de inconvenienten van haer quartier, tot afbreuck ende schade des gemeynen vyants, heur wel quytende, groote eer ende danck by de Gheunieerde beghinghen. Gherustich onder heur ghebiedt de inlandtsche heur bevindende, hebben goet ghevonden continuatie der selven, houdende heur eyghen Rekenkamer, doende selfs betalinghe den garnisoenen van heur quartier, sonder voorder rekeninghe daer van te doen, ontfangende haer eyghen omslaghen, imposten ende quotifatie, teghen de oude kostuymen: alleen van te vooren bekent zijnde voor Staten des Landts, eenige Edele, Ridderen, ende de Gecommitteerde der ses groote steden, die van Haerlem ende Amsterdam resolverende uyt den name van het Noorder quartier, de welcke nu selfs in de vergaderinghe van des Landts Staten inde ghemeyne beraminghe ten Hove overstieren heur eygen Ghecommitteerde der steden dies quartiers, representerende de Staten van Westvrieslandt. Hoe wel die van Zuydhollandt wel anders gheern ghesien hadden, om te wesen ghelijck van ouden tyden in als ghemeyn: welck by het Noorder quartier qualijc konde verstaen werden, voorder toesegghende in alles te doen nae behooren, gheresolveert te blyven by heur nieuwe kostuyme van doen, d'welck zy goet vonden: onder yeder stadt de omliggende dorpen verdeelt zijnde, om de ghemeyne lasten nae abdenant yeders quotifatie te helpen draghen. Oock mede het Noorder quartier in Cogghen, ghenaemt Hoochwouder Cogghe, Medenblicker Cogghe, Schagher Cogghe, Spaenbroecker Cogghe, Enchuyser Cogghe, Nieriper Cogghe, Twuister Cogghe, Hoorner Cogghe verdeelt werdt.

[+] Voorts de regheringhe van de steden van Hollandt, die wordt na hare particuliere Rechten ende Privilegien beleyt. In elcke stadt is een Officier ghenaemt Schout, die by den Heeren Staten wordt ghecommitteert, ende zijn in de meeste steden vierentwintich, dertich, sesendertich ofte meer van de notabelste ende vermoghenste, soo vande oude gheslachten, als andere van de eerlijckste, vredelijckste ende bequaemste persoone*n*, die men noemt Vroetschappen, ende representeren het gheheele Lichaem van de stede*n*, dienende haer leven lanck, oft soo langhe zy Burghers ofte Poorters blyven, by de welcke alle ghewichtighe saecken, soo wel rakende den staet van de Landen, als den Steden, worden gheconsulteert ende gedelibereert. Dese Vroetschappen ofte Raden der steden, verkiesen oft nomimeren jaerlijcks persoonen daer uyt, twee, drie, oft vier tot Borghemeesters der selver steden, ende seven ofte meer tot Schepenen. Der Borghemeesters ampt streckt principalijck

[+]Regeringhe van de steden in Hollandt.

tot der steden regheringhe, ende onderhoudt van goede politie ende eenicheydt onder + den Borghers ende Inwoonders: En*de* van den Schepenen tot administratie van de Iustitie, soo in het Civil als Criminel. Dies en wordt`over den Borghers ofte Poorters in Criminele saecken niet ghewesen, dan ten overstaen vande Borghemeesters. Ende worden by de voorseyde Vroetschappen mede gecommitteert, een ofte meer Tresoriers, Fabrijcksmeesters en*de* Weesmeesters: daer va*n* die eerste administratie hebben van der steden inkomsten ende goederen: de tweede hebben de opsicht op de fabrijcke van de publijcke wercke*n*: ende de derde op de Weeskinderen goederen. De voorseyde Borghemeesters ende Schepenen committeren Kerckmeesters ende Besorghers van de Arme huysen, ende vele andere dienaers, ende de*n* Dienst van alle de selve is ordinaerlijck maer voor een jaer.

+Administratie van Iustitie binnen de steden.

De quartieren ende dorpen van den platten + lande, worden mede gheregeert naer hare particuliere Rechten ende Handtvesten, ende hebben hare Regente*n*, soo generale als particuliere: te weten in materie van dijckagie ende het gene daer aen kleeft, Dijckgraven ende Hooghe Heemraden: ende in Criminele ende andere ghewichtighe saecken, Baljuwen ende Welbooren mannen: hebben voorts Borghermeesters ende Ambachts bewaerders, die letten op de Politijcke ordre ende administratie vande Ambachten, goederen ende innekomen: administreren + in Civile saecken, Iustitie by Schout ende Schepenen, oft andere goede persoonen. In Criminele saecken wordt by de Gherechten van de steden, quartieren ende dorpen, hooghe + jurisdictie exercerende, by arrest ghewesen, soo wanneer extraordinarie op de confessie van de ghevanghene wordt recht ghedaen, sulcks dat hare vonnissen sonder eenighe provocatie werden gheexecuteert.

+Regeringhe ten platten landt in Hollandt.

+Administratie van Iustitie ten platten landt.

+Indicature van die van den Gherechte vande*n* steden ende dorpen in Criminele saecken.

Maer van ordinarisse Processen, soo in't Civil + als Criminel, wordt gheappelleert aen den Hove Provinciael vande Gheunieerde Provincien, bestaende van een President, ende ordinaerlijck van neghen ofte thien Raden: welck Hof oock kennisse ende judicature ghebruyckt, over vele andere saecken, over Hollandt met Westvrieslandt ende Zeelandt, volgens hare instructie.

+Raedt Provinciael van Iustitie in Hollandt.

Ende dit zy kortelijck in het ghemeyn van Hollandt gheseyt, de reste mach men sien in onsen Autheur.]

Hoe dattet naemaels den naem Hollandt heeft ghekregen, zijn de meyningen verscheyden. Sommighe best gheachte segghen dattet eerst is ghenoemt gheweest Holtlandt oft Houtlandt: want het vol bosschen ende houtwassen is gheweest: ende naemaels tot versoetinghe des woordts: Hollandt gheheeten. + Andere (met de welcke ick aenhoude) verseeckeren dat desen naem t'samen ghevoecht is van dese twee Duytsche woorden, Hol ende landt: welck beteeckent uytgheholt oft ydel landt. Want als men hier te waghen oft te + peerde rijdt, soo siet men merckelijck de aerde beven tot veel plaetsen, als op het water vlottende. Ende dat dit alsoo is, heeft men wel blijckelijck ghesien aen een wonderbaer ghe-

+Waer van de naem va*n* Hollandt koemt.

+Hollandt een hol ende bewegende landt.

val gheschiedt by Haerlem, ontrent twee jaren gheleden. Want soo een Koe ontrent een halve myle van der stadt weydende, met een ongheluck in eenen diepen kuyl versonck, is de selve nae drie daghen in het open water niet wijdt van daer Oostwaerts doodt ghevonden: waer uyt wel te mercken is, dat de Koe door de aerde versoncken in het water, tevoorschijn ghebracht is geweest van het water. + Maer hoe wel het vreemdt ende schier onmoghelijck schijnt, dat een soo grooten landt ghefondeert soude wesen op het water: nochtans siet men openbaerlijck, dat een gantsch deel der aerden (moghelijck door de natuerlijcke t'samenvoeginge der aerden met het water) gheen ander fondament en heeft dan het water, ende wordt op het selve gheregeert ende bestiert: ghelijck dat gheschiedt met het landt aldaer, ghenoemt Waterlandt, binnen het welck de stadt van Monickendam ende sommighe dorpen tegen over Amsterdam + zijn gheleghen. In Artoys by Sint Omer is een seer groot Laeck (soo elders verklaert werdt) daer veel stucken landts gelijck als beemden in ligghen, haer op het water houdende, soo groot ende wijdt datter veel beesten op gaen weyden: nochtans en heeft dese Laeck geen tamelijcke grootte oft breedde van water, om dese stucken landts te onderhouden, gelijck de Zee doet. Soo dat dese saecken, hoe wel het anders schijnt, gheenssins teghen natuere en zijn: want men dagelijcks in het graven van putten, grachten ende slooten blijckelijck bevindt, dat d'aerde op het water ghefondeert is: ende oock dat water ende aerde door de Godtlijcke almoghentheydt zijn ghefondeert op de locht. Maer laet ons tot bevestinghe van onse meyninghe + besien wat Plinius schrijft aengaende dese landen, die als roerende Eylanden op de wateren liggen ende vlotten, met groote bosschen beset, welck wy met ghenoechten sullen bevinden een wonderlijcke saecke te wesen, daer hy spreeckt aldus. ‘Sommighe Eylanden + vlotten altijdt ghelijck in het landtschap van Cecube, met Riere, Modena ende Statone. In het Laeck van Vadimon ende in het water Cutile is een dicht ende doncker bosch, welck nemmermeer noch by daghe noch by nachte op een plaetse vast staende en wort gesien. In Lydien zijn Eylanden ghenaemt *Calaminae,* die niet alleen met den wint, maer oock met langhe slocken voort ghedreven ende ghestiert worden waer dat men wilt: Dese hebben veel Borgheren van Roome het leven doen behouden in de oorloghe van Mithridates. In Nymphee zijn oock Eylandekens ghenoemt Dansserersen, om dat zy haer in lustighen sang roeren met den slach, voet ende mate der Sanghers. In't groot Laeck van Tarquinien in Italien zijn twee Eylanden die bosschen rontom voeren, schynende somtijdts in't omvanghen te wesen driehoeckich, somtijts rondt, maer nemmermeer vierhoeckich.'

+De aerde is op het water ghefondeert.

+Beweghelijck: Eylanden by S. Omer.

+*Plin. histor. natur. lib. 1. cap. 95.*

+Vadimon in Laexk van Bassanello.

+ Hollandt heeft Noordwaerts ende Westwaerts de groote wilde Zee: Zuydwaerts de Mase ende Brabant: Oostwaerts eensdeels den inham oft boesem der Zuyder Zee, eensdeels het landt van Ghelder: soo dattet oprechtelijck is de *Penininla,* dat is seer nae een Eylandt der Bataviers, ende met Eylandt, ghelijck sommighe segghen ende ghelooven. Het heeft de groote vloeden Rijn ende Mase, welcke met veel rancke*n* ende armen, somtijts oock den naem veranderende te veel plaetsen vlieten. Niet te min de inwoonders hier mede + niet te vreden zijnde hebben tot der natueren oock groote konste ende behendicheyt gevoecht, ende t'alle kante*n* soo veel grachten ende waterloopen ghemaeckt, dat men niet alleen van d'een stadt tot d'andere, maer oock van het een groot dorp tot het andere, soo gerieffelijck ofte gerieffelijcker

+Palen des Landts van Hollandt.

+Bequaemheydt der Hollanders.

als te lande can reysen. Het landt is broeckachtich ende marasachtich: + het heeft veel Meyren en*de* staende Wateren, daer en boven oock veel armen der Zee, de welcke met de armen des Rijns seer veel Eylandekens maecken met besondere namen: niet te min het wordt al in't ghemeyn met eenen eyghenen naem Hollant geheeten, alsoo hier boven gheseyt is. De locht, + niet tegenstaende soo veel wateren ende vochticheden, is soet ende goet, overmidts de goede winden, de soutachticheydt der Zee, ende de groote menichte der inwoonderen, die de selve suyveren, ghelijck oock te Venegien gebeurt. Het aerdtrijck ende landt is soo leech, dat bykants alle de vloeden ende groote watergrachten, daer de vloedt in loopt ende water in brengt, met Dijcken zijn versien, op dat het landt van alle het water niet en verdrincke: in der voegen dat men te veel plaetsen het water veel hooger dan het lant siet, met groote verwonderinge. Het lant is soo waterachtich, datter over al luttel boomen ende vruchten op het veldt worden ghesien. Nochtans leest men, dattet in ouden tyden vol bosschen ende foreesten is gheweest, ghelijck ten tyden der Keyseren Diocletiaen ende Maximiaen. Iae niet alleen en leest men dit: maer in de selve omligghende landen, die wederom ingewonnen, inghedijckt, oft van de Zee verlaten zijn, worden noch daghelijcks hier ende daer onder de aerde menichten van seer groote ende oude boomen ghevonden, de welcke, alsoo men meynt, van het onweder nedergheslagen ende in de aerde ghedolven zijn, doen de groote wilde Zee het selve landt, langhen tijdt nae Iulius Cesar, overloopen ende verdroncken heeft. Want ick vinde dat dit drie jaren eer + Karel de Caluwe dit lantschap tot een Graefschap maeckte, gheschiedt is, door groot onweder ende grouwelijcken storm, te weten, in het jaer 1360, in sulcker voegen, dat het lant van dien tijdt af schijnt soo leech ende diep ghebleven, ende van de wateren daer meesten tijdt geweldich zijnde, soo overloopen te zijn, dat hier door zijn natuere ende wesen grootelijck verandert is: ende midts sulcke leechte, diepte ende waterachticheydt, seer luttel Korens, ende veel min Rogghen voortbrenght. Het heeft nochtans Koren ende Rogghe soo overvloedich, dattet veel andere lande*n* versiet:

+Hollandt broeckachtich.

+Waerom de locht in Hollandt goet is.

+Wanneer het landt va*n* Hollandt verdroncken werdt.

want het wordt hier van veel plaetsen, besonderlijck uyt Denemarck ende Oostlandt gebracht.

In Hollandt en wast gheenen wijn: maer daer is meer wijns, ende wordt nae menichte + van den volcke schier meer in dit landt gedroncken dan in eenich landt daer wijn wast: want hy hier van veel plaetsen aenghevoert wordt, besonderlijck den Rijnschen. Oock en wast hier gheen Vlasch: nochtans maeckt men hier meer sijn Lijnwaets dan in eenich ander Landtschap der wereldt: ende de Hollanders kryghen Vlasch uyt Vlaenderen, ende uyt het landt van Luyck, oock uyt Oostlandt, maer dat en is soo fijn niet als het Vlaenders Vlasch. De Hollanders en hebben gheen Wolle: maecken niet te min ontallijcke veel Laeckenen. besonder Friesen. Zy ontfangen de Wolle uyt Engelandt, Schotlandt, Spangien, oock een weynich uyt Brabandt. Ende hoe wel datter gheen hout en is in Hollandt (ghelijck gheseyt is:) nochtans worden hier ghemaeckt meer Schepen ende Dijcken van hout ende andere materie, als + mogelijck in alle d'andere deelen van gantsch Europa: ende het heeft het hout uyt Oostlandt ende uyt andere Landen. Het meeste profijt van die van desen lande is gheleghen + in Beemden ende Weydlanden, om Vee te weyden, ende in torven te maecken om vyer te stoocken: ende dit landt is seer vruchtbaer van Peerden, Ossen ende Koeyen.

+Van waer de wijn in Hollandt ghebracht werdt.

+Van waer die van Hollandt haer hout krygen.

+Hollandt heeft overvloedt van goede weyden en*de* vee.

De Peerden zijn daer groot, sterck, grof ende dick: ende al zijn zy wat swaerachtich van + hoofde, zijn niet te min seer schoon ende goet, sonderlijck ter oorloghen: jae beteren hoe langher hoe meer: aenghesien de Hollanders weynighe jaren herrewaerts Genetten ende andere goede Peerden uyt Spangien ende van elders ghekreghen hebben, ende hebben van het gheslachte. Het is waer dat zy de Veulens als die grootachtich beghinnen te worden, meestendeels in Vrieslandt senden, om aldaer te laten opvoeden: Want zy bevinden ende beproeven, dat de Vriesche weyden bequamer zijn om de peerden sterck ende lustich te maecken: nochtans en gheeft Vrieslandt + soo schoone peerden niet als Hollandt: welck een bemerckelijcke saecke is, dat in de landen soo vast by malkanderen gheleghen dusdanighen verschil is, als dat het een landt bequamer is tot het voortbrenghen der voorseyder beesten dan tot het opvoeden: ende het ander bequamer tot het opvoeden dan tot het voortbrenghen. De Ossen zijn hier seer schoon en*de* groot, diesghelijck oock de Koeyen: van welcker melck soo groote menichte van kase ende botter ghemaeckt wordt, dat de ghene die het ter selver plaetsen niet teghenwoordichlijck gesien en hadde, nemmermeer ghelooven en soude. Het is ghewis ende met + merckelijcke redenen te bewysen, dat de weerde van Hollandtsche kase ende botter soo veel bedraeght, als de Speceryen uyt Portugael hier te lande komende, de welcke jaerlijck, meer dan een millioen gouts beloopen, ghelijck hier voor in de beschryvinghe van Antwerpen gheseyt is. Welck gheenssins en is te verwonderen, als men wilt aenmercken, + dat een dorp alleene in Hollandt, ghenoemt Assendelft, gheleghen een myle van Beverwijck, ende twee van Haerlem, vier duysent Koeyen heeft, die het heel jaer door, de Winter met den Somer ghereeckent, ten minsten gheven alle daghen acht duysent sloopen melcks, nae de mate hier voor verhaelt. Ende de menichte van melck welck men seght dat oock gheven andere vier dorpen, namelijck Oostsane, Westsane, Cromenie ende + Cromenierdijck, niet verre van Assendelft ligghende, is soo groot dat ick het niet schryven en darf: soo vele isser van dat onlancks gheleden een weddinghe is gheschiedt van treffelijcke mannen, onder welcke een was Ian

+Aenmerckinge op de qualiteyt der landen.

+Groote menichte van botter in Hollandt ghemaeckt.

+Het dorp van Assendelft rijck in melck.

+Seltsame overvloedt van melck in Hollandt.

Benninck, Raedtsheer van Hollandt, waer door bevonden werdt, dat de voorseyde vijf dorpen, Assendelft oock hier onder begrepen, jaerlijcks meer melcks gaven, dan jaerlijcks Rijnschen wijn te Dordrecht inghebracht werdt, hoe wel aldaer seer groote ende wonderlijcke menichte van Wynen den Rijn af aenkomt, midts dat het de Stapel van wijn van die Provincie is. Dese botter ende kasen worden uytghedeylt ende ghesonden door alle de Landen van herwaerts over, die een ontellijcke menichte daer af verdoen: ende voorts met grooten ghetale in Hoochduytslandt, Enghelandt ende Spangien gevoert. De overgroote hoopen van torven die uyt dit landt worden ghetrocken, bedraghen oock een overgroote somme van penninghen: welck wel is te bereeckenen aen den tol ende [+] impost die te Goude betaelt wordt, als zy uyt den lande ghevoert werden, verpacht meer dan drie duysent Ducaten jaerlijcks, hoe wel voor een groote mate seer luttel te betalen staet, beloopende binnens jaers meer dan een millioen van de selve maten: sonder alle het ghene dat op andere plaetsen uytghevoert ende elders betaelt wort: ende daer en boven de overgroote menichte die de Hollanders selve binnen s'landts verdoen ende verbranden. Maer de voornaemste trafijcke ende winninghe [+] van desen lande bestaet in den ghedueringhen vischvanck ende schipvaert: want dit zijn de eyghene ende besondere handelinghen der Hollanders: ende tot dese treffelijcke neeringhen heeft Hollandt alleen meer dan acht hondert goede ende groote schepen, de welcke voeren van twee hondert tot seven hondert last: daer en boven heeft het oock meer dan ses hondert schepen, die zy Vischbuyssen noemen, voerende van hondert tot twee hondert last.

[+]Tol van torven in Hollandt.

[+]Welck de principale konste der Hollanders.

Den omvanck van dit landtschap, welck [+] men ghemeynlijck Hollandt heet, begrijpt in het ronde ontrent tsestich mylen: De wijdde en is soo groot niet, of een man en soude in ses uren het landt konnen doorgaen, langhs wat zyde dat hy zynen wech name: niet te min het heeft neghenentwintich besloten oft bemuerde steden.

[+]Omvanck ende breedde van Hollant.

Byv. [Eenige der selver dan naem voerende van den Dammen, waer mede het een wa-

ter van het ander gheschut wordt, als oock eenighe dorpen: andere van Dijcken: eenighe uytgaen in Wijck, als Noordtwijck, Beverwijck, Catwijck, ende eenighe in Drecht.]

Te weten, Dordrecht, Haerlem, Delft, + Leyden, Amsterdam ende Goude, welck de ses Hooftsteden zijn: voorts oock de naervolghende: Enchuysen, Hoorn, Alckmaer, Purmerendt, Edam, Monickedam, Weesp, Naerden, Woerden, Oudewater, Schoonhoven, Iselsteyn, Vianen, Leerdam, Asperen, Hueckelen, Gorkom, Workom, Heusden, Rotterdam, Schiedam: ende nederwaerts Geertruydenberghe ende Sevenberghen. + Behalven dese bemuerde steden heeft Hollandt veel andere verscheyden stedekens, als Medenblick, Beverwijck, Muyden, Nieupoort, Vlaerdinghen ende Gravesande: de welcke eertijdts gheheelijck bemuert zijn gheweest: maer naemaels door tweedracht ende inlandtsche twisten, ende oock door andere onghelucken gheheelijck oft meestendeels ontmuert: behouden niet te min privilegie ende graedt, ghelijck doen zy bemuert ende besloten waren. Oock heeft dit selve landt + meer dan vier hondert dorpen: onder welcke seer vele onbemuert ende onbesloten zijnde, dies niet te min schijn ende ghelijckenisse hebben van redelijcke steden, met heur privilegien: besonderlijck den Haghe, waer af t'zyner plaetsen ghesproken sal worden. Voorts houdt Hollandt buyten den voorseyden byvanck + onder zijn ghebiedt veel by ligghende Eylanden, waer af, eerst Noordtwaerts te reeckenen, de voornaemste zijn Vlielandt, Tessel ende Wieringhen: dit leste alsoo ghenoemt van een seecker kruydt, Wier gheheeten, hier overvloedichlijck wassende, waermede zy hare Dijcken maecken ende onderhouden. Oostwaerts inden boesem der Zuyderzee zijn Vrck ende Ens, met sommighe dorpen: Zuydtwaerts tusschen de Merne ende den waterloop van de Mase, zijn de Eylandekens ghenoemt Voorn, Goerede, ende Somersdijck oock Voorn ghenaemt, Corendijck ende Pierschille. De Staten van het + Graefschap van Hollandt bestaen uyt het Corpus van den Adel, ende de ses Hooftsteden.

+Steden van Hollandt.

+Onbesloten steden in Hollandt.

+Groot ghetal van dorpen in Hollandt.

+Eylanden die in Hollandt zijn.

+Wt wat lieden de Staten van Hollandt bestaen.

Byv. [Die preeminentie in het resolveren is by de Edele, naer welcken volghen de steden, eerst Dordrecht, daer nae Haerlem, Delft, Leyden, Amsterdam, ende die leste Gouden.]

Laet ons nu voorts comen tot de beschryvinghe in het besonder van een yeder saecke: ende ten eersten sullen wy het ghene dat de voorghenoemde ses Hooftsteden aengaet, afdoen.

Beschryvinghe van Dordrecht.

+ Dordrecht is een seer oude stadt, ende oprechtelijck gheleghen op de Merwe: maer aenghesien dat dese vloedt zynen oorspronck neemt van den Rijn, van de Mase, ende van de Linghe, die hier door loopen: soo willen sommighe segghen, dat de stadt op vier vloeden gheleghen is: ende hebben dit nae hare eyghene verdenckinghe uytghegheven met dese naervolghende veersen, ter tijdt als Koninck Philips hier zyne blyde inkomste lestmael heeft ghedaen, in het jaer 1549:

+Ghelegentheydt van Dordrecht.

Me Mosa, & Walis, cum Linga Merváque cingunt,
AEternam Batavae virginis ecce fidem.

Het is ghenoech dat Dordrecht is tot een Eylandt gheworden tusschen dese wateren; ende dat niet soo haest, ende niet langher gheleden + dan van het jaer 1421, ter tijdt als de Wale, de Mase ende de Zee ingenomen hebben den gantschen boesem die te vooren vast landt was, ghevoeght met Brabandt: waer door twee en tseventich schoone dorpen, ende meer dan hondert duysent menschen met alle heure goeden jammerlijck onderghegaen ende verdroncken zijn. Van welck verloren landt naemaels een deel allenskens wederom ghewonnen ende inghedijckt is, ende wordt noch alle jare meer ingenomen, met bescheydenheydt, ende nae het ghebruyck van dese landen; ghelijck wy in de beschryvinghe van Zeelandt, met Gods hulpe, breeder verklaren sullen. Door dese gheleghentheden ende + omstandicheden worden hier in de voorseyde Merwe, boven verscheyden andere goede visschen, groote menichten van Steuren ende Salmen ghevanghen, ghelijck men doet in de Zuyderzee, ende besonderlijck ontrent Campen. Dordrecht light van Goude vier mylen, ende van Vtrecht seven: het is een + groote, schoone, rijcke ende machtighe stadt, met groote ende lustighe huysen verciert. Heeft een Hooftkercke seer schoon boven maten, ghewijdt ter eeren onser Vrouwen. Wt dese stadt is geboren Wilhelmus Lindanus, Bisschop van Ruermonde, hier voor ghemeldt. Ter selver stede is de Stapel van de + Rijnsche wynen, ende oock van het Graen, welck uyt het landt van Ghelder, van Cleve, Gulick, ende uyt andere middellandtsche gewesten hier ghebracht wordt: alsoo dat de

+Groote ruine in Hollandt in het jaer 1421.

+Overvloedt van visschen te Dordrecht.

+Hoedanich de stadt van Dordrecht is.

+Stapel van de Rijnsche wynen tot Dordrecht.

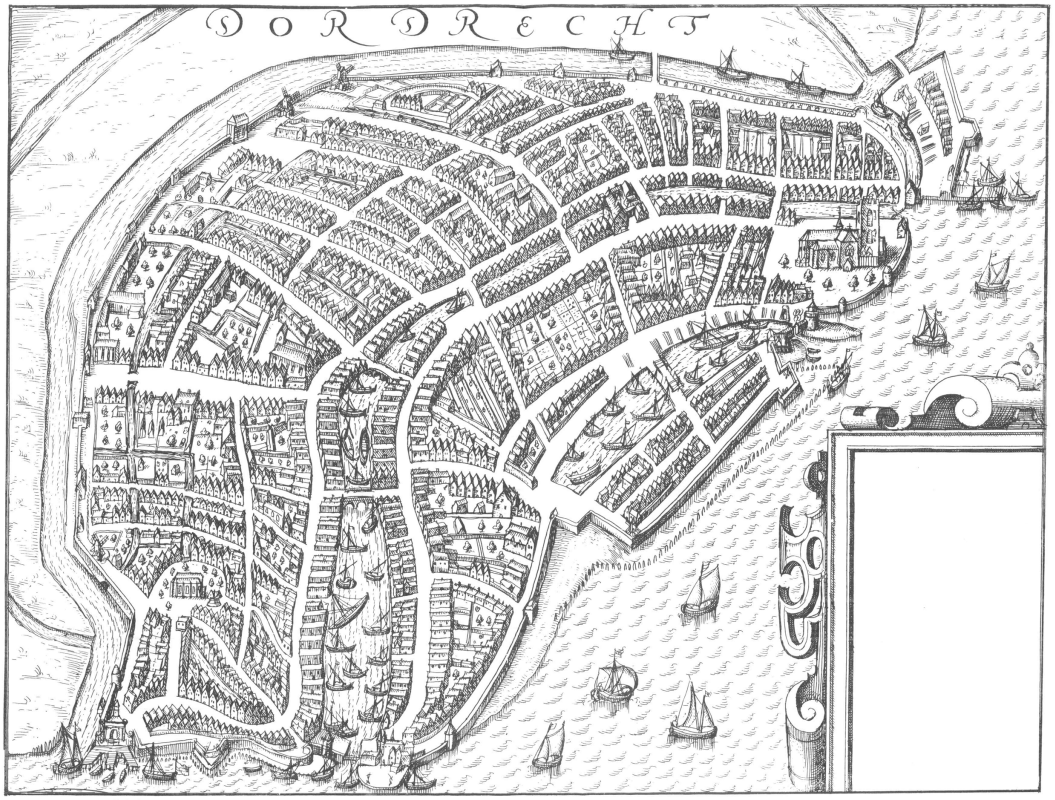

DORDRECHT

stadt van Dordrecht by veel redenen ende oorsaecken seer groot, volckrijck ende machtich is.

Byv. [Durdrecht, oft soo andere schryven + Dordrecht, is de oudtste stadt van Hollandt, hebbende oock de preeminentie onder de ses groote steden, in het representeren der Staten van den Lande. Durdrecht genaemt, soo naest werdt gheraemt, als de Coopstadt van Duretus. Want het woordeken Drecht (soo Hadrianus Iunius meynt) heeft by de Voorouders beteeckent even het selve dat by de Latynen *Forum,* niet soo seer om dat men daer recht dede, maer om dat daer goedere*n* te koope, als tot een Marckt gebracht werden. Gelijck wy sien verscheyden steden van de Latynen alsoo genaemt te zijn, als *Forum Varronis, Forum Cornelij* ende andere meer. Wt dusdanighen oorspronck oock andere plecken in Hollant den naem voeren, als Haestrecht, Moerendrecht, Pape*n*drecht, Barendrecht, Swindrecht ende Slydrecht, beneffens Durdrecht ligghende. Dese stadt was eertijdts bewoont by den Wilten, een natie der Slaven uyt Slavonien, door de welcke Vtrecht doen ter tijdt Wiltenburg oock genaemt was. Dese selve stadt seer bequaem ligghende, in een seer vruchtbare contreye, een wel gheboude ende vercierde stadt by lanckheydt van tyde gheworden is: alwaer de hullinghe der Graven van Hollandt voortijdts plach te gheschieden: + van de selve Graven ghenietende vele privilegien, beneffens het Stapelrecht der Wynen ende Granen, tot groot voordeel der Borgerye ende Scheepvarende luyden. De voorseyde stadt is door een seker privilegie, een *Asylum* oft vrye plaetse, voor de gene die overlast van hare Crediteuren, tot gheen redderinge van hare schulden en konnen geraecken, ende derhalven voor strickte ghevanckenisse vreesen. Dese haren toevlucht tot Durdrecht mogen nemen, ende heur aldaer onthouden, aldaer hare Crediteuren beroepende om met haer te accorderen: ‘ten ware dat die schulden binnen Durdrecht ghemaeckt waren: want dan haer dese privilegie ontseyt werdt. Beneffens desen heeft Durdrecht door ordonnantie der Lantsheeren het Recht van de Munte, boven alle andere steden van Hollandt. Hoe wel dat sommighe andere steden, tot een mishagen van dese stadt, buyte*n* ouden octroyen wel souden bestaen sulcks te doen wesende aldaer verordent een ghesworen Muntmeester, die op behoorlijck essay, zijn munte moet nae den keur oprecht leveren, op pene ende straffe daer toe staende. Waer toe hem bequame huysinghen ende wooninghen zijn gheordonneert: ghelijck daer oock van oude timmeragie noch veel andere zijn, seer bequaem ghebouwt met verwelfde kelders, gheheel diep ende koel, gherieffelijck voor den Coopman uyt Duytslandt nederkomende met de Rijnsche wynen, die hy aldaer versch, koel ende wel smaeckende by den Amen, Vaten, groote ende kleyne maten verkoopen mach tot yeders gherief, oft elders van haer nae zijn believen vervoeren, het Stapelrecht voldaen hebbe*n*de. Waer door dit een welvarende stadt is. Daer en boven wordt hier koophandel op Brabant ghedreven. Oock mede aldaer goede voorderinge ende voorspoet in de Brouwerye neeringhe, van waer het bier in andere quartieren vervoert werdt, alwaer de Brouwerye neeringhe overmits t'ontbreecken van soet water soo gemeyn niet en is, het welck men met waterschapen tot Durdrecht ghemackelijck kan bekomen. Eenighe der Borgherye heur geneeren met het bedijcken van de verdroncken Landen, die rontsom Durdrecht in het jaer 1421 onderliepen op Sinte Elizabeths nacht, uytwysende het Carmen van Hadrianus Iunius.

+Van waer de naem Dordrecht komt.

+Privilegien van Dordrecht.

D VrdreChto InCVbVlt VIs atroX InClta Ventsl,
Vrbs q Va dIfflLvIt protIn Vs haVsta Marl.

Dese vloedt doorboorde onder andere den + Dijck tusschen Geertruydenberghe ende Durdrecht, daer een schoon vruchtbaer Wey ende Koornlandt binnen lach, daer wel twee en tseventich Prochiekercken in stonden, ende veel rijcke Huyslieden op woonden, der welcker een ontelbaer getal verdroncken. Tot Petten oock op den selven tijdt den Dijck inbrack, ende seer groote schade dede. Door dies rontsom Durdrecht de blancke Zee haer vertoonde, alleenlijc de stadt uyt den wateren behouden, aensiende ende aenhoorende aller weghen al de groote ellende der inwoonderen, daer by oock groote ende onuytspreeckelijcke schade waren lydende, die heur Godt de Heere in andere dinghen gherecompenseert heeft, ende ooc staende dese troubelen, die vloeden heur tot voordeel gheweest zijn, soo dat de Spanjaert gheen meester te water wesende, dese stadt niet en heeft konnen bestoocken. Hoe wel dat de selve niet gheheel sonder schroomen en was, als Crimpen by den Spanjaert wert inghenomen: ghelijck zy haer verblyden als het de Hollanders weder verovert hadden. Soo dat dese heerlijcke stadt in fleur is ghebleven, by heur eyghen ingheborene gheregeert, staende onder haren Borgemeester, als het Hooft der stadt, op alles goede acht nemende, onder goede stadts Policien, ende Iustitie: waer uyt een yeder recht ghedaen wert nae behooren, ende alles by goede ordonnantie wel onderhouden ende gheregeert, tot welvaren der Stadt ende der Ghemeynten. Waer uyt de cierelijckheydt deser stadt ontstaet: soo men afnemen kan aen de reperatien der selver, ende heerlijcke opbouwinghe der stadts poorten aldaer, van de welcke eene seer magnifijckelijck toeghemaeckt is, als oock andere treffelijcke Stadtswercken wel verordent conform den ouden cierlijckheden: als blijckt aen haer twee doorgaende straten, ende doorloopende waterstroomen, hebbende elcke vloet versch water, tot gherief der Borgherye ende Scheepvarende luyden: als oock aen haren heerlijcken schoonen Tempel, hoe wel die al wat te verre op eenen hoeck deser stadt staet, die voortijdts schijnt soo groot niet gheweest te zijn, als dien Tempel ghebouwt werdt. De fondatie deses Tempels toegheschreven werdt eener maghet Soter ghenaemt, den middel waer door zy dien ghebouwt heeft, dewyle hy fabuleuselijck in de Cronijcke verhaelt werdt, sullen wy hier voor by gaen. De historyen betuyghen ons dit een seer oude stadt te wesen, uyt de welcke wy bevinden dat inde selve grooten handel ghedreven is gheweest: door dien dat Grave Dirck de vierde van dien name ende vijfste Grave van Hollandt (soo wanneer hy ontkomen ende ontvlucht was het gheweldt van die Overlandtsche Heeren, die aen hem wilden wreecken de doodt van den broeder des Bisschops van Ceulen, die de Graef by onghevalle in een tournoyspel doodt ghesteecken hadde) tot Durdrecht ghekomen alle d'Overlandtsche schepen aldaer ligghende, in den brandt dede steecken, ende nam alle die Cooplieden ghevanghen. Wt welcke oorsaecke die Overlandtsche Heeren zijn met een heyrkracht + in het jaer 1048 op Hollandt nederghekomen, ende met een practijcke binnen Durdrecht gheraeckt. Die Grave dit vernemende, is door

+Groote vloedt in Zuydhollandt voor de welcke 72 Prochien op eenen nacht zijn verdroncke*n*.

+Dordrecht va*n*de Hoochduytschen in ghenomen.

raet ende wijsheydt des Edelen ende vromen Ridders Heer Gerrit van Putten, met kracht van volck sonder vertreck in der nacht te Durdrecht heymelijck binnen ghekomen, ende dede terstont zijn trompetten steecken: waer + door die partye uyter stadt vluchten, ende daer bleven meer dan vier hondert verslaghen. Des morghens als het klaer dagh gheworden was, Grave Dirck die seer vermoeyt was, willende hem wat vertreden ende verluchten, ginck spaceren opter plaetsen des stadts boom gheheeten, ende onder weghe gaende door een enghe strate, is met eenen venynighen pijl + gheschoten gheweest door zijn dye, van eenighe zyner vyanden die in den huysen verborghen laghen. Welcke heet noch tot op desen huydighen dagh, des Graven straetken. Ende de Grave is nae twee daghen van dese quetsuere ghestorven. Over zijn doot wraecke nam Grave + Floris d'eerste van dien name zijn broeder, een schoone victorie hebbende op Sint Odulfs dagh, in het jaer 1058: de welcke daer nae gheslaghen werdt ende omgebracht door den Grave van Cuyck. Dese stadt van ouden tyden af tot noch toe altijdt alle vlijt heeft ghedaen om hare Privilegien ende Hantvesten voor te staen. Wt welcke oorsaecke die van Durdrecht niet en ghedoochden, dat Grave Ian die seventhienste Grave van Hollandt teghen het inhouden van dien hare maniere van gerichte te houden veranderen soude, het welck hy bestondt te doen, ende om dat hy zynen wille daer inne niet te wercke stellen mochte, oorloghe haer aenseyde, ende met krijchsknechten besette, waer in die Hollandtsche steden qualijck vernoechden ende over al in roere waren. Die Grave met Heer Wolfaert van der Vere in den Haghe wesende, door sulcks beangst, raetsaem vonden nae Zeelandt te vertrecken, ende op Schiedam vertoghen. Die van Delft sulcks vernemende, den selven Heere op de Mase met schuyte*n* ende schepen vervolchden, besetten, ende met gheweldt binnen Delft brachten. Alwaer zy ghekomen zijnde, Wolfaert vreesende omgebrocht te werden, zijn ghegaen op een groot steenen huys, staende t'eynden die Choerstraet op een hoeck van der steghe, meynende daer vry te wesen om niet gheslaghen te werden, ende siet terstondt worde daer een oploop voor dat huys daer zy + op waren, ende eyschten Heer Wolfaert uyt, de welcke ter venster uyt hen toegeworpen en*de* verslagen werde: hoe wel het den Grave mishaechde. Waer uyt naemaels groote oorloghe tusschen de Hollandtsche ende Zeeusche Heeren op rees. Ende voor die reyse Durdrecht van de belegheringhe ontslaghen werde. De inwoonders en waren noyt om een kleyne saecke verslaghen, soo zy wel blijcken deden, als in het + jaer 1304 die Hertogh van Brabant de stadt belegherde, den brandt daer in schietende, soo dat een groot deel van der stadt verbrande. Waer door die borghers verbittert met Heer Claes van Putten uytval deden, ende verdreven den Hertoghe met alle zijn volck uyt Zuydhollant. Ende zijnse nae ghevolght vanghende ende slaende, ende vele dorpen verbrandende tot s'Hertoghenbosch toe. Ende tot versmaetheyt des Hertoghen, schoten het vyer in die stadt, ende verbranden een groot stuck der selver, ende eenen grooten roof met hen nemende, zijn weder met grooter eeren ende triomphen nae huys ghekeert, als vrome ende kloeckhertighe krijchsluyden. Soo zy oock bewesen teghen Givye van Vlaenderen tot Yselmonde hem teghen werkende, daer wel twee duysendt Vlaminghen bleven verslegen, ende Givye is nauwelijck metten lyve ontgaen. Maer in het jaer 1480. soo wanneer die partyschap van Hoecks ende Cabeljaus het Landts welvaren

+Weder ingekregen en*de* de Hoochduytschen gheslaghen.

+Grave Dirc gheschoten daer hy van sterf.

+Victorie des Graven van Hollandt over de Hoochduytsche.

+Heer Wolfaert van boven neder door de venster geworpen.

+Durdrecht belegert van den Hertoghe van Brabant.

vernielde, + Heer Ian van Egmont dese stadt te schepe verraschte, ende verdreef uyt de selve de Hoecksche partye: eenighe werden verslaghen, ende hy dede den Schout ende Borghemeester onthoofden. In het beghinsel van dese troubelen, door dat de vaert alomme onveyl was, de Geusen ende de Spanjaerden alles beroovende, hebben die van Durdrecht ses schepen ter oorloghen toegherust om haer stroomen te bevryden. Dese schepen hebben haer meer betoont tot gunste der Geusen dan tot de Spaensche. Want alsoo de Geusen het Clooster Heemsteyn by Dordrecht afbranden, ende dat de Spanjaerden om die te slaen tot in Swijndrecht ghekomen waren, soo hebben zy teghen haer soo dapper gheschoten, dat zy niet en dorsten voort trecken, maer moesten wederom nae Rotterdam keeren. Ende alsoo ontrent die tijdt Bertel Entens met dertich schepen ende twee Galeyen + ten ancker by Durdrecht quam, hebben zy niet uyt vreese, maer door beleydt van eenighe uyt de Magistraet, die saecke toeghedaen zijnde, metten selven Bertel Entens overkomen, ende hebben van zynen volcke inghenomen, ende haer den Hertogh van Alva vyandt verklaert den vijfentwintichsten Iunij 1572: Ende hebben den Prinse van Orangien als Gouverneur alle ghehoorsaemheydt belooft met conditie, alle imposten, tollen, ongelden ende Coninclijcke domeynen niet te veranderen noch te verminderen. De Prince sondt daer den Heere van Boxtel tot Gouverneur. De selve stadt heeft naederhandt gheen groot ghebreck door de oorloghe in Hollandt gheleden, doende alle secours nae vermoghen den benauden ende belegherden, ende medelyden met de omligghende dorpen ende steden hebbende.]

+Aenslach van den Heere van Egmont op Durdrecht wel gheluckt.

+Dordrecht onderwerpt haer onder't gouvernement van Prince van Orangien.

Maer want wy dickmael in dit boeck vermaen maken van de Stapelen: soo ist nootlijck, om van eenen yeghelijcken wel verstaen te worden, hier te verklaren wat Stapel beteeckent. Stapel is dan een Fransoys woort; + want de Fransoysen segghen *Estape,* van het Latijnsch woordt *Stabulum:* soo dat Stapel ghemeynlijck is een besondere plaetse in een stadt, daer Wijn, Koren, oft andere vreemde goeden toeghevoert worden, nae de privilegie der selver stede van haren Landtsheere verleent. Ghelijck Atrecht in Artoys heeft den + Stapel van de Fransche wynen, die te lande in dit lantschap aenkomen: soo dat de Cooplieden de wynen aldaer eerst moeten aenbrenghen, ende eenen tijt lanck houden voor de gene die de selve begheeren te koopen: moghen dan die voorts ellers vervoeren ende verkoopen daer het hen belieft. Middelborg in Zeelandt + heeft den Stapel van de wynen uyt Vranckrijck, Spangien, Portugael, ende ander Provincien, die ter Zee hier te lande overkomen: alsoo dat de Schippers ende Cooplieden schuldich zijn ter deser stadt aen te legghen, ende heure wynen op de kaye oft havene te lossen, ende nae behoorlijcke betalinghe van tol ende onghelt, moghen de selve voorts voeren al daer zy willen. De privilegien der + stadt van Dordrecht zijn sulcke, dat alle de gene die lancks den Rijn ende de Mase graen, wijn, hout oft ander goet aenbrenghen, schuldich zijn in dese havene heur schepen te ontladen, ende sekere tollen te betalen, oock haer

+Stapel is een Fransch woordt.

+Atrecht is de stapel van de Fransche wynen te lande.

+Middelborg van de Fransche ende Spaensche wynen ter Zee.

+Privilegiert vanden stapel van Durdrecht.

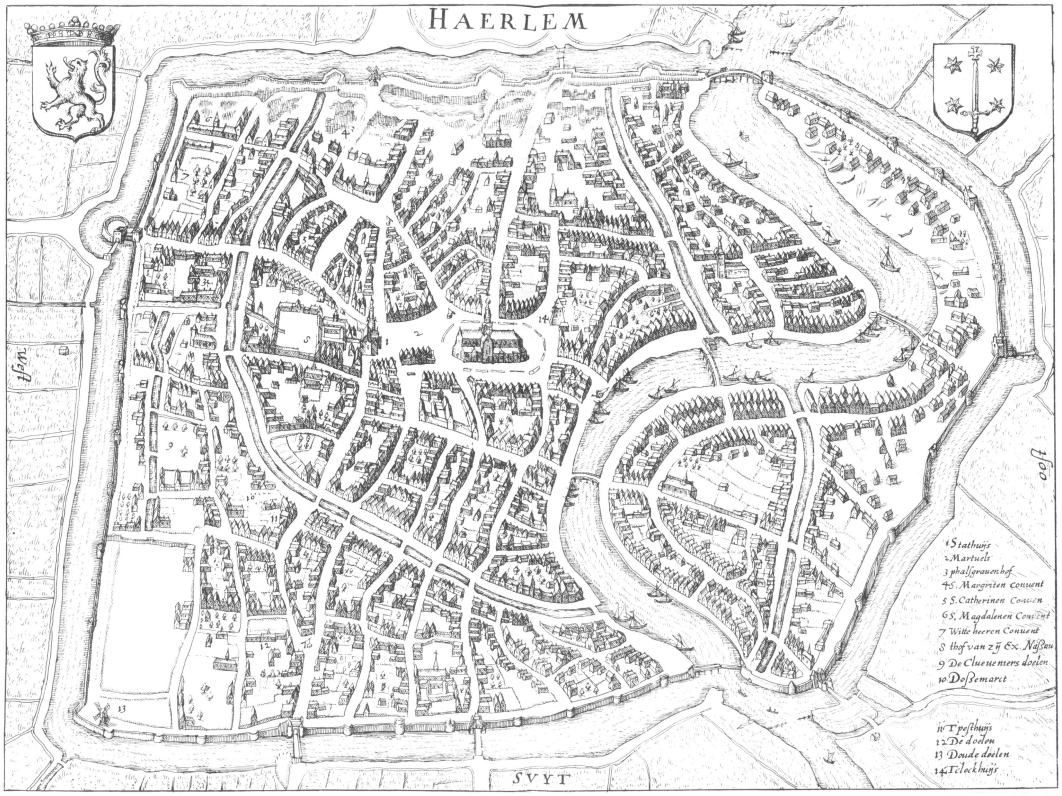

HAERLEM

1 *Stathuijs*
2 *Martuelt*
3 *phalsgrauenhof*
4 *S. Margriten conuent*
5 *S. Catherinen conuent*
6 *S. Magdalenen Conuent*
7 *Witte heeren Conuent*
8 *thof van zij Ex. Naßau*
9 *De Clueueniers doelen*
10 *Doßemarct*
ii *T pesthuijs*
12 *De doelen*
13 *Doude doelen*
14 *Tclockhuijs*

koopmanschap in andere schepen van der stadt te laden, oft die van de inghesetene te laten voeren: oft met de Tollenaers anderssins te overkomen. Ende hoe wel dese privilegien hedensdaeghs seer verscheyden zijn, nae de ware ende koopmanschappen, ende oock nae de steden die de selve hebben vercregen: nochtans houden zy al t'samen, van den eersten oorspronck ende insettinghe, den naem Stapel. Ende want de gantsche Landen door, in de best gheleghene en*de* bequaemste steden ende plaetsen vele dusdanighe Stapelen zijn, soo brenghen die den ghemeynen man groot gherief ende ghewin, daer en boven oock den Landtsheere in sonderheydt een schoon inkomen ende groot profijt.

Beschryvinghe van Haerlem.

[+] Haerlem is ghesticht geweest van eenen heerlijcken man ghenaemt Kem, waer af dese stadt in Duytsch Heerlem gheheeten wordt, het welck soo veel beteeckent als Heer Lem: ende alsoo is desen naem [+] ghemaeckt geweest: zy light drie mylen van Amsterdam, ende is een seer fraeye stadt, in de welcke, onder andere dinghen, alle jaer ghemaeckt worden wel thien oft twaelf duysent wollen laeckenen: heeft schoone huysinghen: oock binnen ende buyten schoone beemden, met een lustich bosch: soo dat hier de locht besonderlijck seer ghesont is: nae by ligghen rondtom seer veel schoone dorpen, casteelen ende sterckten. Dit is de grootste van alle de Hollandtsche steden, ende de tweede onder de voornaemste; wel betimmert: hebbende een Hooftkercke van de welcke Sint Baven patroon is.

[+]Wie de stichter van Haerlem geweest is.

[+]Ghelegentheydt ende schoonheyt van Haerlem.

Byv. [By nae alle de gene die van dese stadt [+] geschreven hebben, trecken den oorspronck van haren name van eenen Heer Willem, sone van Dibbalt der Wilten Coninck, de welcke dede bouwen eerst een fortresse ende stercte ter plaetsen van de groote Bosschagie *Backenes* genoe*m*t, ter oorsaecke dat dien hoeck ter eeren Bacchi, met menichte van Boecken boome*n* ende Wijngaerden beplant was, soo dat de inwoonders *Backenessers,* als Bacchum vereerende souden ghenoemt gheweest zijn: ende dat ter oorsaeck van dien eenen hoeck der stadt noch oudt Haerlem ghenoemt, den naem Backenes heeft behouden: als noch tot oude wapenen der Bacchialisten drie kannen met drie pannen behoudende. Andere over sulcx haer verwondere*n*, ende konnen niet gelooven dat in dese contreye soo groote plantagien van Wijngaerden gheweest souden zijn, daer de hitte der sonnen de druyven qualijck kan doen rypen: ‘ten waer dat de sonne voortijts van meerder kracht ende langduerigher geweest is. Segghen derhalven dat Backenes den naem van ouden tyden behouden heeft, van een Baecke op de Nes, tot waerschouwinghe der Schippers voortijts ghestelt. Maer eenighe tot bevestinge vande eerste meyninghe tot haren voordeele nemen, de wortelen der Wijngaerde*n* by nae een dgye dicke, de welcke tot onsen tyden in het graven van de fondamenten van nieuwe huysen ghevonden zijn gheweest. Wat daer van zy, men kan niet seeckers by brenghen. Neffens dit oudt Haerlem werden ghebouwt by seeckere Edellieden, ettelijcke sterckten tot defensie teghen de vyanden waer door allenskens dese stadt aenghewassen is, ende alsoo verciert, dat vele Edellieden haer aldaer onthielden, ten tyde als tot Aelbrechts berch des lants Hof geordonneert was, en*de* selfs in persoone Graef Floris de Vette met Petronella zijn huysvrouwe, die de Abdye tot Reynsburch stichte, binnen dese stadt

[+]Van waer de naem Haerlem komt.

zijn woonplaetse hielt, alwaer haer eenige dochter Hadewijck overleden is, de welcke begraven wert in Baeckenesser kerck, ghesticht ter eeren van onse Lieve Vrouwe, nae dat de inwoonders het Christelijcke gheloove aenghenomen hadden. De borghers deser stadt in't jaer 1132 grooten bystant deden aen Dirck den negende*n* Grave van Hollandt, teghen zynen broeder Heer Floris die Swarte. Ende in het jaer 1155 heur kloeckmoedich [+] toonden metten Lantluyden van Exdorp, teghentreckende den Drechtervriesen, die met gheweldigher handt in Hollandt ghekomen, dat dorp van Zande roofden ende brandden: van de welcke zy ontrent neghen hondert mannen versloeghen, ende die ander liepen weder nae Vrieslandt, achterlatende alle den roof die zy ghehaelt hadden, ende die van Haerlem teghen weder binnen haer stadt met groote triomphe ende victorie. Maer noch op desen huydighen dagh is den lof van de oude Borghers [+] vermaert door de verkregen heerlijcke Wapen, vereert by den Keyser met een silveren Sweert in een root velt, verciert door de*n* Patriarch van Ierusalem met een Cruys, beneffens de vier Sterren die zy in haren Schilt voerden. Ende dit om dat zy haer alsoo kloeckelijck ende vromelijck ghehadt hadden in't Landt van Beloften, ende in het innemen der stadt van Damiaten. Want alsoo die stadt seer sterck was van Toornen, ende bysonder op die Haven in't aenkomen der selver, want daer ysere ende sware metalen ketenen onder dat water gingen, van den eenen Toorne totten anderen, midts welcken die haven en*de* die stadt onwinnelijck scheen. Soo heeft ten lesten Willem Graef Floris soon, [+] met die van Haerlem eenen nieuwen raet ghevonden, en*de* dede maecken onder aen de scheepkiele een stalen saghe met scherpe tanden, ende verwachte den windt ende stroom, ende quam krachtelijck gheseylt op die ketenen vander haven, ende overmidts den grooten last van het schip, borsten die ketenen in stucken, ende brochten alsoo alle der Christen Princen schepen in die haven van der stadt van Damiaten, ende door dien middel werdt de stadt ghewonnen. Tot een gheheughenisse waer van noch aldaer zijn twee kloexkens van syne spyse seer lieffelijc luydende, de welcke doen aldaer verovert wer-

[+]Vriesen geslaghen in Hollandt.

[+]Die van Haerlem krygen door hare vromicheyt de wapenen van hare stadt.

[+]Kloeckheyt van die van Haerlem voor Damiaten.

den, ende den naem van dese stadt noch behouden hebben. Ende tot ghedachtenisse hier van plachmen voor de troubelen, dese ghewoonte te observeren, dat op den eerste Ianuarij de jonghe jeucht van Haerlem droech in hare gemeyne Processien, schepen, saghen hebbende aen hare stevens, ende beelden aen stocken vast ghemaeckt, teeckenen van victorie. Door dusdanighe vrome daden zijn de Borghers deser stede in groote achtinghe by heure Landtsheeren gekomen. Derhalven veel heerlijcke privilegien van Coninck Willem, Grave van Hollandt den inwoonders verleent werden: door den welcken de selve Stadtsluyden ende Borghers werden genoemt, ende hy wilde selve Poorter deser stede zijn, daer zijn paleys ghebouwt wert, naemaels tot Stadtshuys en*de* Predickheeren klooster verordonneert, waer af de strate als noch de Coninckstrate genoemt wort, al waer Graef Willem die Goede, twintich Graven, hondert Baroenen, duysent Ridders uyt verscheyden quartieren, maeckt reeckeninghe hoe groot het ghevolch geweest zy, ter vrolijcker feesten noodde. De stadt was doen ghebouwt den meerderen deel beneffens des Heeren sterckten voor stadts vesten ghestelt, ende door dies noch den naem voert. D'oude gracht in het rondt nu de Beeck genoemt, de stadts grachten schynen geweest te zijn, soo uyt eenighe overblijfselen gheraemt wort: doen het Vrouwenbroeders klooster ghesticht is gheweest buyten Haerlem, oock het Baeckenes voor oudt Haerlem buyten des nieuw stadts begrijp, soo men raemt, door dies men beschreven vindt dat in't jaer 1347, de gheheele stadt ende veerthien persoonen verbrandt zijn, uytghesondert onser Lieve Vrouwen Kercke buyten in d'oude stadt. De stadt vernieuwt zijnde, veel schoone Handtvesten, van Graef Floris, Graef Willem, Graef Ian, Hertoch Aelbrecht ende Hertoch Philips verkreghen hebben, ten aensien van hare ghetrouwe diensten. + Soo wel ghebleeken is, soo wanneer de Kermers rebellerende in het jaer 1268, ende veel casteelen ruinerende, Aemstelandt in roer stelden, Vredenlandt beroofden, Amersfort bestormden, de Sloten van Ghijsbrecht van Abcoude, Willem van Rysenburch ende Hubrecht van Vianen + ter neder worpen, ende Haerlem, alwaer vele Edele in gheweecken waren, belegherden: maer die Poorters met de voorseyde Edele weerden hen vromelijck, ende beschermden alsoo die stadt, dat die Kermers verjaecht ende verslaghen werden. De selve Borghers oock kloeckmoedich met Graef Willem uyt trocken, oorloghe voerende teghen Zeelandt, door dies vele verslaghen werden, Givye van Vlaenderen de victorie behoudende. De welcke nae desen in het jaer 1304 naer Hollandt is ghevaren, ende heeft veel Noordthollandt in ghewonnen tot Haerlem toe, ende nam eenighe Poorteren van Leyden ende Delft ghevanghen. Hy belegherde oock Haerlem, alwaer hy teghenstant + vondt, heur Overste wesende Heer Witte, de bastaert van Haemstede, op de vyande*n* uytvielen, soo dat die op de vlucht gheraeckten. Maer hoe wel in dese stadt een vreedsame Borgherye langhe tijdt gheweest was, soo is nochtans de partyschap van de Hoecks ende Cabeljaus hier inne gheraeckt. Door dies die van Haerlem Hertoghe + Philips van Borgondien favoriserende, van Vrouw Iacoba in het jaer 1426, door hulpe van die van der Goude, Schoonhoven ende Oudewater beleghert, heur soo te weer stelden, dat de Gravinne haren Legher moest opbreecken: + op Alphen de Borgoensche teghentreckende, alwaer gheviel eenen langen bitteren strijt, in den welcken Vrouw Iacoba de victorie behiel. Die partyschap aengroeyende, de Hertoghinne huysvrouwe van Hertoch Philips overgekomen was om den tweedracht neder te legghen. Dies niet teghenstaende de Cabeljausche op S. Willeboorts avont in het jaer

+Oproer van de Gemeente in Hollandt tegen de Edele.

+Haerlem by dese oproerighe beleghert.

+De Heere van Haemstede victorieur over de Vlaminghen.

+Haerlem by de Gravinne Iacoba beleghert.

+Nederlage van de Borgoensche tot Alphen.

1446 uyt de stadt de Hoecksche verdreven, tot groot mishaghen der Hertoghinne. Dese stadt metter tijdt meer ende meer aenwassende, soo is aldaer eenen heerlijcken Tempel ghesticht, ter eeren van Sint Baven, de welcke volmaeckt is gheweest in het jaer 1472, door hulpe van Hertogh Aelbrecht van Beyerebm verwervende van den Paus Bonifacio groote aflaten, verbreydt door al het landt. Waer door uyt alle hoecken des landts een groote menichte van volcke tot Haerlem alle jare Sondaechs nae Pinxteren overquam om aflaet te verdienen, ende mildelijck tot opbouwinge des voorseyden Tempels te contribueren: de welcke groot profijt inbrochten. Waer door in het jaer 1487 de kercke heerlijck overwelft werde. Ende in het jaer 1501 op de groote kercke eenen steenen toren, midden op de kerck beghonnen werde. Maer eenen pilaer te swack bevonden zijnde, ende door de swaerte den steen van des Schilders outaer gheborsten, die noch light op het graf van den Leydecker die den krack hoorde, door dies eenes mans lengde hooghe wesende, is weder afghebroocken, ende konstelijck in het jaer 1515 van nieuws eenen houten toren gheheel met loot bekleet cierlijck daer op ghestelt werdt. De inkomsten der kercken waren doen ter tijt seer groot, uyt oorsaecke van de groote devotie der menschen, de welcke noch blijckt in dese stadt door de thien Gasthuysen, twintich Cloosteren (waer onder de vier biddende Ordenen) ende elf Cappellen. Ende buyten der stadt een Leprooshuys, waer de besmette uyt verscheyden quartieren ghebrocht werden. Daer beneffens was voor den troubel het Convent der Regulieren insghelijcks tot Heemstede. Meest al de voorseyde Conventen door de leste troubelen gheruineert, uytgesondert die Sint Ians Heeren, welckers Collegie in het jaer 1307 ghesticht is gheweest, sedert dat de Templiers (der welcker Clooster aen der stadts vesten gebout was) door het geheele landt op eenen nacht vernielt werden, heure goederen ten voordeele van dese komende. D'andere Cloosters zijn verkocht oft ghedestineert ten dienste der Borgherye. De inwoonders van dese gheen kleyne smerte ghewaer gheworden en zijn door het spel van het Casenbrootsvolck: als de Kenemer, naemelijck die van Alckmaer, met sommighe andere uyt Noordthollandt, met een groote menichte voor die stadt van Haerlem zijn ghekomen, in het jaer 1492 den derden Meye: alwaer zy, eenighe van binnen de Cruyspoorte met macht [+] opslaende, binnen zijn gheraeckt: op het Raethuys den Schout Claes van Ruynen wreedelijck vermoorden, ende een Schepen van der stadt met zynen broeder, de Borgherye geen resistentie daer teghen doende, maer eenighe met haer aenspannende, zy voor Leyden uyt trocken, mette Bannier van Haerlem en*de* van Alckmaer, [+] van waer zy sonder yet uyt te rechten gevloden zijn, ende weder binnen Haerlem ghekomen. De Hertogh van Sassen om sulcks te straffen, is tot Haerlem nederghekomen, de welcke de misdaet van eenige, by vele doen betalen heeft. Want die van Haerlem den Hertoghe van stonden aen geven moesten tot amende van hare misdaet sevenentwintich duysendt Andries guldens, alsoo dat die Poorters haer silveren schalen, koppen, lepelen, ende andere kleynodien ende juweelen op het Stadthuys brochten, overmidts zy soo veel ghelts niet en

[+]Het woeden der Landtluyden.

[+]Kasenbrootsvolck treckt nae Leyden.

hadden te gheven, daer elck op gheset was: het welck deerlijck was om te sien. Dese stadt heeft oock vele gheleden in dese leste troubelen ende borgherlijcke oorloghen opgheresen om de Religie. Want eenighe zijn afgheweecken van de Roomsche Catholijcke Religie. Het welck de Overste des landts uyt den name van den Coninck van Spangien meynden te beletten door verscheyden middelen ende strenge placcaten. Ende om sulcks te voorkomen, het Concilium van Trenten poochden t'achtervolghen. Tot + welcken eynde in verscheyden steden nieuwe Bisschoppen zijn verordonneert gheweest, ende de stadt van Haerlem in het jaer 1564 tot eenen nieuwen Bisschops Stoel ghenomineert: alwaer tot eerste Bisschop Nicolaus de Terra Nova ghekozen wert, ende beneffens hem een Collegie van Canonicken, der welcker eenighe tot Geervliet gewoont hadden, eenighe waren Regulieren, welckers Clooster eertijdts buyten Amsterdam buyten de Reguliers poorte gheweest was, ende van daer op Heilo vertrocken waren. Desen Bisschop onmachtich gheworden, zijn officie resigneerde op Godefridum de Miclo, de welcke dat bediende tot dat hy in het jaer 1578 op Sacraments dagh uyt zijn kercke verdreven werdt. Het verkiesen van dese nieuwe Bisschoppen velen mishaechde, allegerende de selve te strecken tot de Spaensche Inquisitie: waer door het landt in beroerte gheraeckte, ende doen werden Predicanten gheroepen, de welcke leerden leeringhen van de Roomsche Catholijcke Religie verschillende. Ende als iu het jaer 1566 eenige aen de Beelden de handen sloeghen in verscheyden steden, sulcks binnen Haerlem voor dien tijdt door de wyse regheringe des Magistraets verhoedt werde. De welcke de predicatien binnen der stede niet en admitteerde, maer daer werdt tot gherief der Protestanten buyten der stadt een huysinghe ghebouwt, de welcke haest afghebroocken werdt. Het vluchten van eenighe Hoofden der Protestanten vele verbaest maecte: wanneer de Grave van Meghen met ghewelt nederquam, door Haerlem treckende voor Amsterdam, om de Bontghenooten te vervolghen, van wegen des Stadthouders den Hertoghe van Alva, die in het landt ghekomen zijnde, in alle strengicheyt procederen wilde, ende veel der inwoonderen in langhe ghevanckenisse hielt, ende vele van de ghene die door de strenghe placcaten gheweken waren, heeft hy ingheroepen ende voor gebannen verklaert. Der welcker eenige binnen Haerlem, ghelijck oock elders, vrymoedich weder inquamen, het landt van de strenghe regeringhe des Hertoghs van Alva, ende de propositie des thienden pennincks eenen afkeer kryghende, nae dat de Grave van Lume den Briel inghenomen hadde voor den Prince van Orangien, uyt wiens name Capiteyn Ruychhaver binnen de stadt van Haerlem ghelaten werde, in het jaer 1571, daer op volghende verdrietige belegheringhe van dese stadt. Want Don Frederico + de wreede moort tot Naerden aengericht hebbende, is terstondt met zynen Legher nae Amsterdm ghetrocken, om alsoo met zijn gheweldt Haerlem te overvallen. Alwaer hy raet ghenomen hebbende met den Borghemeesters ende Raedt aldaer, om zijn volck niet in perijckel te brenghen, bevonden werdt niet beters te zijn dan door eenich heymelijck verstandt daer in te gheraecken, waer toe seer dienstelijck soude wesen Dierick de Vriese, een oudt Borghemeester, overmidts hy van grooten aensien ende hem seer goetgunstich was. Welcken raetslach M. Jaques Wy, Pastoor va*n* het groot Bagijnhof vernomen hebbende, heeft door eenen brief zynen broeder ghewaerschout, dat zy souden sien te ontkomen de wreetheydt van den Hertoghe van Alva ende zynen sone, de welcke zy ghenoech ghesien hadden aen hare naebueren. Over dit schryven heeft

+Nieuwe Bisschoppe*n* verordent.

+Don Frederico de sone van de*n* Hertoge va*n* Alva treckt nae Haerlem.

men den breeden + Raedt der stadt vergadert, alwaer desen brief in vollen Raet is ghelesen wordden, ende men heeft daer op begeert te hooren een yeders raet ende advijs, oft men tot den Hertoghe van Alva soude trecken ofte niet: ghemerckt den brief noch eenighe hope voor haer scheen mede te brenghen. Die van den Raedt hebben de ghesworen Schutters oock begheert te hooren op den voorseyden brief, de welcke zy daeromme hebben doen vergaderen een selven daghe: Alwaer hem by ghevonden heeft Hopman Wybout Ripperda met sommighe andere Heeren, de welcke een vertooch ghedaen hebbende, om de borghers te bewegen den Hertoghe van Alva teghenstant te doen, soo hebben de selve alle met eenen ghemoede vryelijck ende overluydt uytghesproken, als datse lijf ende goet met hem begheerden te waghen, seggende dat zy in heure naebueren bewijs ghenoech hadden van de goedertierenheydt ende ghenade des Hertogen van Alva. Den elfsten dan van December is + den Legher voor Haerlem ghekomen, vijf ende dertich vaendelen Spanjaerden, tweeentwintich vaendelen Walen, ende achthien vaendelen Hoochduytsche, met acht hondert peerden, nae dat zy Sparendam over het ijs overweldicht hadden. Vanden twaelfsten deser maent tot den seventhiensten heeft hem den vyande vervoordert naerder de stadt Haerlem te kome*n*, ende hem aldaer te beschanssen met grooter neersticheydt. Die van der stadt hebben oock met seer grooten vlijt haer grachten ende wallen versien. Den achthienden Decembris hebben de Spanjaerden seer vreesselijck beghinnen + te schieten op die Cruyspoorte ende aen die zyden der selver poorten, met veerthien stucken, schietende klooten van veertich ende sesenveertich ponden swaer: de voorpoorte soo afschietende, dat zy den wech tot het bollewerck benamen: Waerom die van der stadt by nacht onder de poorte moesten eenen wech maecken, ende hebben met alderhande materialen de schade met grooter neersticheyt gerepareert. S'anderdaeghs hebben zy oock op Sint Ians poorte ende op het voorschreve*n* Bollewerck ses hondert ende vijfentseventich scheyten gheschoten, waer teghen die van binnen beghosten eenen nieuwen wal te maken. Den twintichsten totten noene gheschoten hebbende ende tamelijcke + bresse ghemaeckt, hebben zy eenen storm gedaen. Maer de belegherde soo wel borgers als soldaten, hebben hen soo dapperlijck met schieten ende anderssins weer te bieden ghequeten, dat die vyandt met grooter schande het bollewerck verlate*n*de, naer zijn schanssen heeft moeten wijcken, die het anders ontkomen mochten, want over al veel ghequetste ende dooden lagen, daer die van binnen eenen grooten roof, ende vele wapenen af ghekregen hebben. Daer nae dede de vyandt langhen tijdt niet anders dan mineren ofte ondergraven het voorseyde Bollewerck, voorts was hy seer stille sonder yet merckelijcks te doen. Den achtsten Ianuarij heeft den vyandt beghinnen te schieten met vierentwintich stucken geschuts: maer hy voorderde weynich met schieten ende mynen, soo dat te vergheefs 10360 scheuten geduerende de belegheringe gheschoten zijn geweest: die belegherde vroommoedich blyvende, soo lange heur aenvoer oft over het ijs inden Winter, oft met schepen doen het ijs gedoyt was, ghedaen worde: menigen uytval op den vyant

+Vergaderinghe der Borgheren over de brieven ghesonden aen den Pastoor.

+Haerlem beleghert.

+Haerlem beschoten.

+Den eersten storm op Haerlem te vergheefs.

doende. Onder andere alle uytvallen die zy + deden, was dien notabel die ghedaen wert den vijfentwintichsten van Meerte, met duysendt mannen opten Duytschen Legher in het Haelemmer bosch, uyt alle haer schanssen de Duytschen uytdryvende, daer wel omghebracht werden duysent soldaten, ende namen haer af neghen vaendelen, ende wel vijftich beesten: verbranden oock wel drie hondert Tenten en*de* Hutten, veel buyts inde stadt brenghende, tot groot verheughen der selver. Maer die van Haerlem gheraeckten eyndelinghe in benoutheydt, door dies op den neghenentwintichsten Martij drie ende dertich Schepen van oorloghe met seven Galeyen op het Haerlemmer meyr ghekomen zijn van Amsterdamme, de welcke dien vander stadt dat Meyr afhandich ghemaeckt hebben, door het doorsteecken des Dijcks by het Huys ter Hert. Zy overweldichden oock de groote + Galeye binnen Haerlem toegherust, de Capiteyn Gerrit de Ionghe met den Boot ontkomende, maer de selve weder verovert wert door Iacob Antonissen Capiteyn van de kleyne Galeye, het verlies vernemende. De schepen van Amsterdam onder de Schansse van de Fuyck haer vertreck nemende, en conde*n* van des Princen schepen niet bestoockt werden. Nae desen hebben de Spanjaerden soo vele beschanssinghen aen het water gemaeckt, ende tusschen de stadt ende waterkant ofte meyr, dat die van Haerlem ende des Princen schepen geen passagie konden ghekryghen om by den anderen te komen: ja datmen noch uyt de stadt noch daer in en konde comen sonder uytneme*n*de groot perijckel: alsoo dat va*n* alles daer begost te ontbreken. + Duyfkens waren de posten der stadt die veel troostbriefkens over brochten. Den achthiensten Mey werdt gheboden dat yeder man hem vernoeghen soude met een pondt broots, + ende die jonge kinderen ende vrouwen met een half pont s'daeghs: Die hoeren ende jonghers moesten haer lyden met koecken van mout gebacken. Op den vijfentwintichsten heeft men met een brandende fackel den noot der stadt te kennen ghegheven, waer door overgestiert werden uyt des Princen schepen eenige waechhalsen met poeder en*de* ander behoeften, alsoo gheen schepen tot der stadt en konden gheraecken, het Sparen met een brugghe overleyt zijnde, die men dickmaels te vergheefs bestaen hadde om te seylen. Maer oock dese dragers niet en konden tot de stadt gheraecken, ende vande Spanjaerden + ghevangen, werden op het Bollewerck opghehanghen. Waer door binnen de stadt de soldaten seer ghestoort, hebben oock een galghe gherechtet op haer Bollewerck, daer datse den Spanjaerts aldermeest in't ooghe soude staen, ende hebben daer aen doen hanghen M. Lambrecht, M. Quirijn, Adriaen van Groenentuych met sommighe andere, sonder consent van den Magistraet, of van de Capiteynen. Den tweeden Iulij hebben die van der stadt op den Toren een swarte Vane uytgesteecken, om die van den schepen te kennen te gheven die groote benautheyt ende den grooten noot daer inne datse waren: welck oock den vierden ghedaen is gheweest. Den vijfsten hebben die vander stadt + met de Spanjaerden gespreck gehouden: maer zy en conden niet accorderen, want die soldaten sonder haer geweyr niet uyt trecken en wilden. Op den vijfden Iulij hebben des Princen schepen haer dien van der stadt vertoont, daeromme + datter eenen grooten hoop van den borgheren met het meeste deel van den soldaten der stadt, uytgheloopen zijn om de schepen ter hulpe te komen. Die Spanjaerden dit siende, hebben bestaen eenen alarm te maecken aen't Bollewerck, daeromme dat die van der stadt haer oock mede inde wapenen begheven hebben, soo dat de Spanjaerts zijn ghedwonghen geweest den rugghe te keeren: Ende werden op dese tijt de leste acht schoten gheschoten van

+Wtval van die va*n* Haerlem.

+De groote Galeye van Haerlem ghenomen. Weder ghekreghen.

+Duyven de posten der stadt.

+Honghersnoodt in Haerlem.

+Borghers en soldaten aen weder zyden opgehanghen.

+Ghespreck tusschen die va*n* der stadt ende van het lagher.

+Ydel hope van hulpe.

den Spanjaerts, van de thien duysent twee hondert ende sesenvijftich schoten, de welcke zy van den beginne der belegheringhe tot desen dagh toe geschoten hadden. Het ontset traech voortquam, waer door vele haer ghereet maeckten om de stadt te verlaten, maer werden noch binnen gehouden door de hope van het ontset. Op den neghenden Iulij isser een Duyfken in der stadt ghekomen, het welck eenen brief mede bracht, + in den welcken dat dien van der stadt ghebootschapt werdt, dat des Princen volck in't Mannepadt gheslaghen was, comende onder het beleydt van den Heere van Batemborg, om de stadt te ontsetten. Dese droeve tydinghe aldaer ghekomen zijnde, ende de Spanjaerden haer toonende de neghen vaendelen die zy daer ghenomen hadden: soo verloren de belegherde den moet ende waren ghedwonghen de stadt over + te gheven, ende haer leven in de ghenade van Don Frederico. Ende de Schutters werden op het Stadthuys ontboden, om te weten ofte zy met het accoort te vreden waren, ghemerckt de Borghemeesters voor de plonderinghe der stadt hadde*n* belooft twee hondert ende veertich duysent guldens op te brengen voor rantsoen, + ende dat in twee paymenten, te weten binnen twaelf daghen hondert duysent guldens, ende de reste binnen de drie maenden. Met desen accoorde moesten de Schutters te vreden zijn. En*de* alsoo is dese stadt in den handen van Don Frederico ghelevert gheweest. Daer nae soo heeft men met het gheluydt der groote klocke bevolen, dat alle borgers ende soldaten souden kome*n* op het Stadthuys, ende aldaer hare wapenen aflegghen, ende dat de mannen borgers souden gaen terstont naer het Clooster de Zijl, ende de vrouwen in de groote Kercke, ende die soldaten in de Kercke te Bakenisse. De Ghecommitteerde gaven den volcke goeden moet, segghende dat hen het leven geschoncken was, midts betalende de voorghenoemde somme. Gheen genade de soldaten verwerven konden, + maer zijn deerlijck opghehanghen, onthalst oft verdroncken gheweest. De stadt is overlast geweest met de Spanjaerde*n*, die verscheyden reysen om heur betalinghe muytineerden. Daer nae hebbende gelt ontfanghen, zijn uyt de stadt gheleydt gheweest, om Alckmaer te belegghen: waer toe de borgers van Haerlem eenige mannen hebben moeten verkiesen om als Pioniers voor Alckmaer te dienen. De voorseyde stadt nae haer vertreck is met acht vaendelen Duytschen beset gheweest, de welcke daghelijcks dertelheydt pleghende, heur wachthuys wesende + het Ancker by de Craen op het Sparen aenden brandt ghesteecken hebben, door welcken brant den windt uyt den Noordoosten strijf waeyende, ontrent vier hondert huysen afbranden. Na desen het belech van voor Alckmaer opghebroken zijnde, ende de Spanjaerden uyt Hollandt vertrocken, ende den toevoer van Amsterdam door des Princen schepen belet zijnde, dese stadt weder in honghers noodt gheraeckt soude hebben, het en ware dat door de Pacificatie van Ghent sulcks verhindert hadde geweest. Wanneer de stadt van Haerlem haer satisfactie aen den Prince van Orangien versocht heeft. Door dies die Bisschop, Schout, ende de Borghemeester Nes ghecommitteert werden om die te verwerven: de welcke haer met alle solemniteyt den tweeentwintichsten Ianuarij 1577 gegunt is gheweest, waer door een yeder naer zijn ghe-

+De Heere van Batenborg ende meer andere worden verslaghen.

+Die van Haerlem verdraghen met Don Frederico.

+Rantsoen der stadt Haerlem.

+Soldaten van Haerlem worden ghehangen, onthalst en*de* verdroncke*n*.

+Grooten brandt tot Haerlem door de dertelheydt der Hoochduytschen.

moet vry soude leven: tweederley exercitie van Religie in der stadt oeffenende sonder eenich verwijt. Het garnisoen des Conincks te vreden ghestelt zijnde, vertrecken moeste, soo dat de stadt voor eenen kleynen tijdt sonder soldaten was. Maer als binnen de selve eenen Landtdagh der Staten ghehouden soude werden, soo zijnder des Princen soldaten inghebracht, door de selve de stadt gheen kleyne moeyelijckheydt vernemende: noch openbare exercitie van twee Religien niet langher staende konde houden. Want des Princen soldaten op Sacraments dagh in het jaer 1579 hebben der Catholijcken [+] Kercke overweldicht, alwaer een Priester doodt ghesteecken werdt, ettelijcke ghequetst, en*de* sommighe berooft. Den Bisschop doots noot ontkomende is ghevlucht. De nieuw gherestaureerde Kercken der Catholijcken werden gheplondert, ende de Beelden afghesmeten. De groote Kercke ghesloten stondt, tot dat die by den Magistraet voor de Ghereformeerde Predicanten gheopent werde. De geestelijcke goederen der stede tot recompense van haer gheleden schade by den Hove toegheschickt werden, ende de selve werde*n* verkocht ende veralieneert: de Gheestelijcke persoonen welckers professie binnen deser stadt gheweest was, onderhoudt daer uyt haer leven lanck ghenietende: midts dat zy niet bevonden en mochten werden in de exercitie van de Roomsche Religie, oock mede begrepen onder de pene der Placcaten d'exercitie der selver verbiedende. De stadt met verscheyden plaghen door des Heeren handt gheraeckt zijnde, nu wederom Godes ghenade ende seghen vernam door de overkomste der Vlaminghen ende Brabanders, om de oorloge wille uyt haer landt ghevlucht, die hare wooninghen alhier versochten, waer door de menichte der inwoonderen seer vermeerderde, soo dat alhier op eenen tijdt ontrent vijfentwintich duysent menschen ghetelt werden, beneden de tsestich ende boven de sesthien jaren, handelende verscheyden handtwercken, besonder alderley gheweven wercken, soo van Lynen laeckenen, Coleuren, Smallekens ende Noppen: waer door de reedinge ende den koophandel van het lanck garen, uyt Silesien herwaerts over ghevoert, langhe tijdt seer goet is gheweest. Oock mede is hier aenveert het opreeden van de Sayen ende andere neeringhen. Soo dat de stadt scheen weder in den ouden fleur te gheraken, voortijdts seer vermaert door een treffelijcke neeringhe der Draperye, die door de troubelen gheheel vergaen was. Maer de neeringhe der Brouwers, de welcke eertijts wel drie hondert ende vijftich plach sterck te zijn, weder geheel verquickte. De huysen in koop, noch meer in hueren verdierden. Waer door des stadts inkomen seer vermeerderde. De verbra*n*de huysen werden weder opghebouwt, ende noch vele daer toe aenghebouwt: De afgheschoten wallen weder bemuert, de Cruyspoorte weder opghebouwt, ende de groote ende kleyne Houtpoorte gerepareert. Zy hebben oock een nieuw Doelhuys op S. Michiels Convent ghesticht: Gangelofs afgebrande kercke cierlijck beplant tot een Ossenmarckt, een ghedeelte der Gracht aen de Houtbrugghe overwelft: een cierlijcke Waghe in het jaer 1598 opgebouwt, die wallen van binnen bemetst: gheen minder reparatie buyten der stadt doende. Hebben van nieuws weder beplant voor een gedeelte, tsedert den jare 1582, het Voorhout oft Bosch van plaisance. Soo voortijts dese stadt beneffens haer tot een vermaecken beplant hadde vele lieffelijcke bosschagien, naemelijck Voorhout, Aerden hout, Vrouwen bosch, Weligen bosch, Heemsteder bosch, dat in het jaer 1505 verkocht ende uytgeroeyt werde, en*de* de andere door de belegeringhe der Spanjaerden heel te nieten gebracht, waer door langhe tijdt ghemist werdt het lieffelijck ghesang der voghelen, dat voortijts de borgherye uytlockte om door de groene bosschagien te wandelen. Maer nu isset daer wederomme seer lustich beplant, tot sonderlinghe

[+]Beroerte tot Haerlem.

vermaeckinghe der borgheren. Voort soo veel de stadt belangt, die wordt verdeelt in straten ende grachten: daer door hare*n* kours een riviere het Sparen genoemt uyt het Meyr nae het Tye nemende. Zy is verciert met seven heerlijcke poorten, ende twee waterpoorten, is een ure gaens in't ronde, seer plaisant om te bewandelen, beneffens de soete valleyen nedervloeyende seer claer water uyt den Duynen, met menich goet Conijn de inwoonders gherievende.]

Men bevindt niet alleenlijck door het ghemeyn segghen der inwoonders: maer oock door ghetuyghenisse van sommighe Schryvers, ende andere oude gedenckenissen, dat in deser stadt aller eerst ghevonden is de konste van boecken te drucken, ende de wyse van letteren te gieten om te printen; gelijck men dat teghenwoordichlijck ghebruyckt heel Europe door.

Maer want de eerste vinder gheraeckte te sterven, eer hy de konste tot volmaecktheydt hadde gebracht, is zijn dienaer (soo men seyt) te Mens gaen woonen, aldaer hy dese konste in het licht brenghende seer blydelijck ontfanghen werdt, ende heeft alle neersticheydt tot dit werck ghedaen: soo dat men voorts is geraeckt tot de oprechte kennisse en*de* volmaecktheydt. Deshalven den roep over al ghegaen ende ghebleven is, dat dese konste ende wete van Boeckdruckerye te Ments aller eerst gevonden zy. Van de waerheydt deser saecken en kan noch en wille ick niet oordeelen, latende my vernoegen, dit met luttel woorden gemeldt te hebben, om deser stadt ende desen lande gheen achterdeel hier in te doen. Maer [+] laet ons sien wat Polydorus Virgilius in zijn Boeck de *Inventoribus rerum* hier af schrijft. ‘Ian van Cutemberg een Duytsch Edelman ende Ridder, alsoo wy van zyne Landtslieden ende Borgheren hebben verstaen, heeft inde stadt van Duytslant Ments ghenaemt, aller eerst dese konste van letteren [+] te drucken verdacht ende ghevonden, en*de* daer aller eerst beghost te oeffenen: de welcke oock (alsoo men seyt) met groote behendicheydt de konste van sulcken inckt als de Boeckdruckers nu ghebruycken, ghevonden heeft. Sesthien jaren daer nae, te weten in het jaer ons Heeren 1458 heeft Coenraet, oock een geboren Duytsch, dese konste eerst te Roome in Italien gebracht: ende Nicolaes Ienson een Fransoys daer nae de selve boven maten seer verlicht ende verciert, soo dat zy nu bykants de gantsche werelt door, loffelick ende lustichlijck gheoeffent wordt.' Voorwaer Polydorus Virgilius behoorde hier niet achter ghelate*n* te hebbe*n* Aldum Manntiuni van Room [+] den seer gheleerden man in Griecks ende Latijn, de welcke, soo allen menschen wel kennelijck is, met groote neersticheydt ende moeyte, noch kost noch ongemack aensiende, maer

[+] *Polyd. Vergilius, de inventor. lib. 2. cap. 7.*

[+] Ian van Cutemberg vinder van de Druckerye.

[+] Aldus ende*n* zynen lof.

alleenlijck d'eere, en*de* het gherief der ghemeynten soeckende, de konste der Druckeryen oprechtelijck tot volmaecktheyt gebracht heeft: alsoo datter doen ter tijdt gheenen anderen druck ghesocht noch begheert en werdt, dan van Aldus: want desen soo net ende suyver is gheweest, dat men over al seyde dat Aldus silveren letteren ghebruyckte: jae noch op den dagh van heden, nu de konste tot sulcke volkomenheydt gheraeckt is, en sal men schier niemanden vinden die hem te boven gaet. Voor den tijdt van Aldus, om de saecke wel te bemercken, soo de konste eerst slechtelijck ghevonden was, en sach men niet dan grove, plompe, ongheschickte en*de* onbequame drucksels, sonder eenighe fraeyheydt oft cierlijckheydt: maer hy, sonder vermyden, met zijn groot verstandt ende vernuft, heeft die geheelijck verciert, verlicht ende gheschicktelijck tot volmaecktheydt ghebracht: jae en heeft niet alleenlijck de konste verbetert, maer oock door zijn gheleertheydt de wercken van veel Autheurs ende Schryvers met lof ende eere versien ende verbetert. Wat wil ick meer segghen? Hy heeft aller eerst (alsoo ick meyne) Griecks ghedruckt: het selve soo vlytichlijck ende neerstichlijck gade slaende, dat hy, om van niemanden belet oft ghestoort te worden, voor de deur van zijn kamer met groote letteren [+] dese schoone vermaninghe stelde: *Quisquis es, rogat te Aldus etiam atque etiam, ut si quid est quod à se velis, perpaucis agas: deinde actutum abeas: nisi, tanquam Hercules, defesso Atlante, veneris suppositurus humeros: semper enim erit, quod tu agas, & quotquot huc attulerint pedes.* Dat is in Duytsch gheseyt. Wie dat ghy zijt, Aldus die bidt u wel hertelijck, ist dat ghy yet van hem begeert, maecket kort, ende gaet terstont wech: ‘ten zy dat ghy, soo Hercules den vermoedden Atlas bede, komt om hem onderstandt te doen: want ghy, ende alle de ghene die hier komen, sult altijdt wat te doen vinden.

[+]Opschrift vande*n* winckel en*de* druckerye van Aldus.

Byv. [Eer wy voort varen sullen wy een [+] weynich breeder spreecken van het ghene onsen Autheur kortelijck aenroert, dat tot Haerlem de konste van Boeckdrucken ghevonden zy. H. Iunius houdt voor seecker dat dese konste eerst al hier is gheinventeert, ende bewijst ‘tselve met verscheyden redenen: verhalende hoe dat over hondert ende achtentwintich jaer tot Haerlem ghewoont heeft eenen Laurens Ians sone, toeghenaemt Coster. Dese by ghevalle wandelende in het Haerlemmer Bosch, heeft beghonnen Boecken schorssen tot letteren te formeren, de welcke hy averechts op papier heeft ghedruckt, uyt ghenoechten. Dit hem wel gheluckt zijnde, goet vondt te volsnyden het gheheel A B C, die hy in orden stelde tot gherief van zyne jonge Neefkens ter scholen gaende, om de kennisse der letteren daer uyt te leeren, de welcke tot dien tijdt toe metter penne, niet wetende van den druck, gheschreven werden. De selve alsoo hy een vernuftich man was vont practijcke om den inckt propijs te maecken, om de letteren vaster ende bruynder op het papier te drucken, zyne inventie te kennen ghevende eenen Thomas Pieterssoon die zijn Schoon soon was (wiens naesaten lange tijt noch bewoont hebben de huysinghe des voorseyden Laurens Ians sone) en*de* de inventie goet vindende haer t'saem te wercke stelden, druckende op papier, maer alleenlijck aen de een zyde: onder andere, den Spieghel onser salicheydt, de bladeren aen de een zyde ghedruckt, ende op dat het niet leelijck staen en soude, de onghedruckte zyden aen malkanderen ghepapt. Ende siende dat dese conste seecker op hout was, soo maeckten zy letteren van loot, daer nae van tin, ende vonden ten lesten de wetenschap van op beyde zyden te drucken, ghelijck men

[+]De konste van drucken tot Haerlem ghevonden.

nu noch doet: haer konste secreet houdende. Maer alsoo dese soo nieuwe ende edele saecke een yeder behaechde, ende dat een yeghelijck daer van hebben wilde, ende dat het gene zy uyt ghenoechte begonnen hadden wiesch tot profijt, soo moesten zy knechten hebben, om haer te helpen ende te dienen onder belofte ende eedt van niemandt het selve te leeren noch te openbaren. Maer tot haren onghelucke, hebbe*n* zy onder dese dienstknechten eenen ghekreghen met name: Ioannes Faustus, de welcke is gheweest een Dief, meyneedich ende ontrouw. Dese in alles wel onderwesen aengaende dese konste, zynen slach wachtende op eenen Kersnacht, als een yeghelijck ter Kercken was ghegaen, packte by een al zijns meesters ghereetschap, ende liep nae Amsterdam, van daer op Ceulen, ende voort op Ments. Aldaer wesende buyten schent begost de ontstolen konste te wercke te stellen, ende openbaren winckel te houden. De voorseyde H. Iunius, seyt in zijn boeck gheschreven van *Batavia*, dat hy van die eerste afdruckselen op een zyde in ghemeyne tale van Haerlem ghesien heeft. Seyt daer en boven dat hy heeft hooren segghen zijn Schoolmeester, ghenoemt Nicolaus Galius, een man van goeder memorie ende van eerweerdighen ouderdom, dat hy verstaen hadde noch jonck zijnde van eenen seeckeren Cornelis Boeckbinder, in den winckel des voorseyden Laurens Ians sone: hoe dat dese konste eerst was ghevonden gheweest, soo wy gheseyt hebben, ende daer nae verbetert, verciert ende aenwas ghekreghen hadde, het welcke hy seyde met sulck eene hitticheydt, dat als hy van den Dief vermaende, kreet, ende quelde hem selven in sulcker voeghen, dat hy wenschte den Beul te mogen zijn om hem te vange*n*, soo hy te crygen ware, hem selve*n* verfoeyende ende gram zijnde dat hy oyt met hem gedient hadde, ende in een kamer met hem gheslapen. Dit hebben wy hier wel willen by voeghen, om dat die van Ments de eere van de eerste inventie vande Druckerye haer soecken toe te schryven, ende die van Haerlem t'onrechte te benemen.]

Van Haerlem zijn gheboren gheweest Nicolaus Symonsen, een seer gheleert ende eerweerdich Prelaet: ende Aelbrecht Iansen een Vrouwenbroeder, een hoogh gheleerdt man, die veel verscheyden boecken heeft gemaeckt. In dese stadt van Haerlem (soo Meyer vertelt [+] ende de jaertijtboecken van Hollandt verseeckeren, ende den ghemeynen roep oock uyt gheest) is in het jaer 1403, een Meerminne oft Zeewijf ghebracht gheweest, al naeckt ende [+] stom: ende was ghevanghen in de Purmer, een Meer van Hollant, aldaer door tempeest ter Zee ghedreven. Dit wijf werdt gekleedt, ende ghewent t'eten broodt, melck ende anderen kost: leerde daer nae spinnen ende andere diensten doen: betoonde oock eere den Cruyce, ende dede andere ceremonien die zy hare vrouwe, welcke een weduwe was, sach

[+] *Meyerus lib. 14. Annal. Flandrix.*

[+] Zeewijf tot Haerlem ghevoedt.

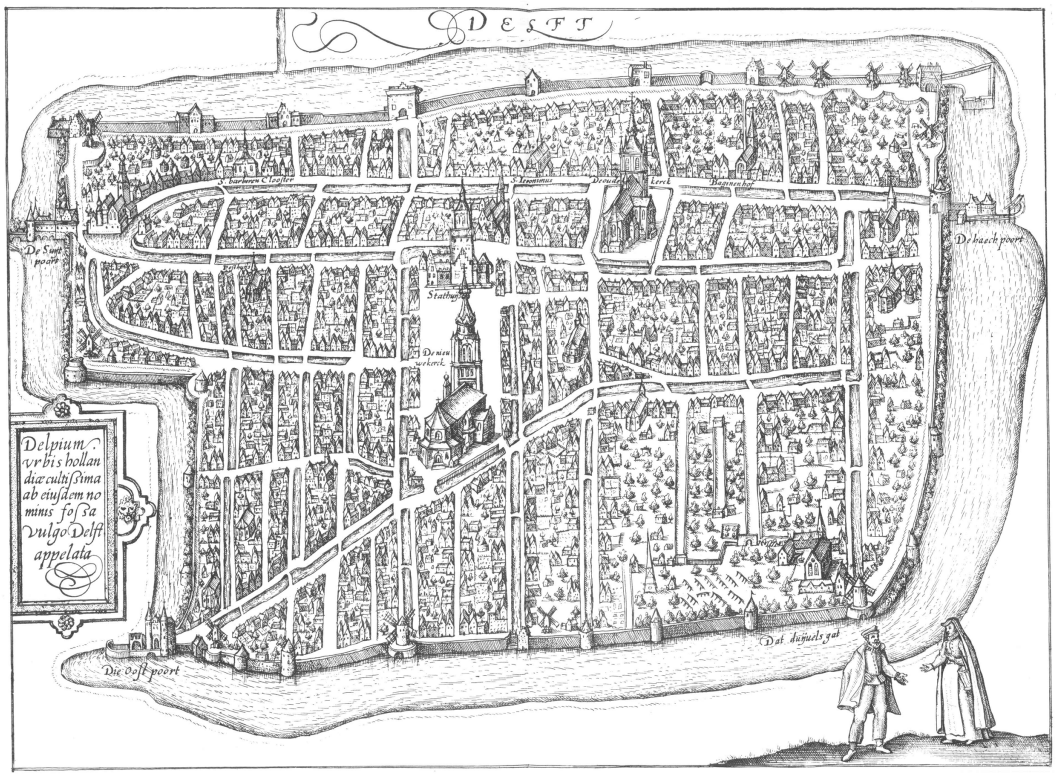

DELFT
Delpium. vrbis hollandiæ cultissima ab eiusdem nominis foßa vulgo Delft appelata

doen: ende leefde aldus veel jaren, altoos stom blyvende. Oock wort hier gheseyt ende voor seecker ghehouden van de borghers, dat ontrent veerich jaren gheleden, in de Vriessche + Zee een Zeeman ghevanghen is geweest, oprechtelijck ghestelt van maecksel gelijck wy: hadde oock soo zy segghen, baerdt ende hayr als wy, maer seer rouw ende borstelachtich: ende werdt gewent t'eten broodt ende andere ghemeyne spyse. Men seyt dat hy ten allen eersten seer wildt was, ende werdt naemaels tam ghenoech, maer niet gheheelijck: ende is oock stom geweest: hy leefde veel jaren: sterf ten lesten van de peste, daer hy eens af ghenesen was geweest. M. Nicolaus Nicolai een waerachtich ende gheloofweerdich man, boven veel ander bescheets welck hy hier af hadde, heeft my gheseyt, dat M. Iaspar Lievenssoon Raedtsheer in den Raedt van Hollandt, ende M. Peeter Secretaris desselven Raets, hem hadden vertelt hoe zy desen Zeeman dickmael hadden ghesien, verklarende daer af veel besondere dinghen. Diesghelijck vindt men in de Hollandtsche jaertijdtboecken, ende is oock doen ter tijdt door Cornelis van Amsterdam tot Roome gheschreven aen M. Gilbert Physick ende Medecijn, hoe dat in het jaer 1531 in de Norwegische Zee, by + de stadt Elepach een ander Zeeman ghevanghen is gheweest, alsoo gestelt dat hy oprechtelijck scheen te wesen een Bisschop met zijn habijt: ende werdt den Coninck van Polen gheschoncken; maer want hy niet en woude eten, en leefde niet langher dan drie daghen, sonder eenighe ander stemme ofte spraecke te gheven dan groote versuchtinghen: waer af ick het beeldt by my hebbe. Dit zijn voorwaer vreemde ende nieuwe dingen: maer die wel aenmerckt dat Plinius ende andere gheloofweerdige + Schryvers verklaren van dierghelijcke Zeemannen t'anderen tyden ghevonden, en sal hem dies niet verwonderen: jae noch veel min, indien hy aenmerckt ‘tghene dat de selve schryven van de Tritons, ende van andere Zeemonsteren, ende selfs van de Satyren, aerdtsche Faunen ende wilde Wouteren, daer Sint Hieronymus af verhaelt, + als van waerachtighe ende onghetwyfelde dinghen.

+Zeeman in Vrieslandt.

+Zeeman van gestalte als een Bisschop in Noorweghen.

+*Plin. lib. 9. cap. 5. histo. natur.*

+S. Hieronymus in't leven van Paulus d'eerste hermyte.

Beschryvinghe van Delft.

+ Delft is alsoo ghenaemt van de watergracht, die van de Mase derwaerts gheleydt wordt: want men heet hier ghemeynlijck Delft datmen anders een gracht noemt. Dese stadt is twee mylen van Rotterdam gheleghen, seer groot ende schoon t'alle kanten met goede ende fraeye huysen, breede ende lustighe straten: verciert met heerlijcke ende kostelijcke Kercken: d'Opperkercke is de Kercke van Sint Hippolijt, een Italiaensch man, alsoo men seydt: ende dese Kercke is ghesticht gheweest van Godevaert toeghenaemt de Bultenaer, Hertogh van Lothering: de welcke ontrent vier jaren lanck het Graefschap + van Hollandt heeft beseten: maer naemaels eenen slach te schepe op de Mase leverende, teghen Diedrick den vijfsten, wettighen Lantsheere, ende dien verloren hebbende werdt uyt het Graefschap verdreven. Deser stadt is in het jaer 1536 een seer jammerlijck ongeluck + toeghekomen: want den brandt met een ongheval daer in slaende, heeft het meeste deel verbrandt, tot der inwoonderen seer groote schade: die de selve niet te min wederom hebben naderhandt opghebouwt: vernieuwt ende verfraeyt. In desen brandt is ghesien ende bemerckt een seer vreemde saecke, dierghelijcke + noch oude noch nieuwe ghedachtenissen villicht en melden. Plinius ende andere Schryvers vertellen voor een merckelijcke groote saecke, ghelijck het voorwaer oock is; dat de jonghe

+Waer Delft ghelegen is, ende van waer de naem komt.

+Godevaert metter Buyl Hertoge van Lotheringhe verjaecht uyt Hollandt.

+Grooten brandt tot Delft.

+*Plin. lib. 10. cap. 23.*

Oyevaers, als vader ende moeder soo oudt zijn gheworden, dat zy den kost niet meer en konnen ghekryghen, heur Ouders versorghen ende opvoeden. Maer het ghene dat te Delft is gheschiedt aengaende + dese voghelen, is veel meerder ende treffelijcker. De stadt is gheleghen in een plaetse seer bequaem tot opvoedinghe van Oyevaren, soo dat ontallijcke veel nesten boven op de huysen over al ghesien worden. Desen grooten brandt gheschiedde by gheval den derden + dagh Mey, als de jonghe Oyevaren alreedt grootachtich zijn: de oude siende het vyer ontrent heur nesten, hebben (soo wel merckelijck is ghebleecken) ten eersten seer groote kracht ghedaen, om heur jongen uyt de naeckende vlamme te trecken: maer want de jonghe soo groot ende swaer waren gheworden, dat d'oude die niet en konden vervoeren: soo heeft men ten lesten ghesien, dat d'oude heur jonghe met uytghespreyde vloghelen hebben bedeckt, als willende die behoeden ende beschermen: ende gheenssins begheerende die te overleven, zijn alsoo t'samen met de jonghe verbrandt. Ick heb namaels ghevonden dat Iaspar Velden in zynen lustighen boeck van den lof der Oyevaren, dese saecke te Delft gheschiedt in sonderheydt verhaelt: welck een gheloofweerdich ende oprecht ghetuyghe is, al en ware daer oock anders gheen. In de stadt van Delft worden groote menichte van goede ende vermaerde laeckenen ghe-

+Het naturel der Oyevaers.

+Wonderlicke historye vande Oyevaers.

maeckt, ende veel andere slechte soorten die niet al te fijn en zijn. Oock brouwt men hier seer veel goet biers, welck om groote sommen van gelde, in Zeelandt besonderlijck wordt ghevoert, ende van daer voorts in andere steden.

Byv. [Soo voortijdts Delft vermaert is gheweest door haer Draperye neeringhe, waer door noch wanneer men schoon wolle laecken heeft, men seght; Het is Delfts puyck: alsoo is het niet min naederhandt vermaert gheweest door de Brouwerye neeringhe, heur Bieren in vele quartieren als werden vervoert in Vlaenderen, in andere steden ende plaetsen van Hollandt, in Zeelandt, Overijssel ende Vrieslandt, hebbende in die quartier*en* heure Biersteeckers. Waer door dese stadt rijck ende machtich bove*n* heur ghebueren gheworden is. Dese neeringhe (het derde der stadt by nae Brouweryen zijnde) heeft alhier grooten handel van Tarwe, Garste, Mout, Haver, Hoppe ende Hout, alles tot brouwen noodich, ghemaeckt, meer dan in andere steden. Door de selve oock de neeringhe der Cuypers oock boven maten goet, die soo groot ghetal van tonnen alle jare den Brouwers moeten leveren, veel tonnen jaerlijcks in den loop blyvende. Door de selve niet min welvarende Cramers, Backers, Herbergiers ende andere, door de menichte der vreemde Schippers, die aldaer somtijdts langhe moeten ligghen wachten nae het bier ter wyle het ghebrouwen wordt, aen den selven haren kost winnende, die met Lichters het vier over den Leydtschen dam (wesende gheen diepte ghenoech in den Delft) tot Leyden aen den Damloopers om te laden, haer ligghen verwachten. Soo dat veel duysent menschen door de Brouwers neeringhe den kost winnen: de arme oock goet onderhoudt by den rijcken Brouwers vindende, mildelijck den armen ghedenckende: heur ghenoech jaerlijcks overschietende: soo dat zy het overschot dat zy in heur neeringhe niet en behoefden, pleghen aen groene Weyden, schoone Hofsteden, Bogaerden ende Tuynen te besteden, die oock somtijdts by transport van hare schuldenaers kryghende, die zy langhe geborgt hadden: dat zy lichtelijck deden, siende dat zy niet verliesen konden. Soo dat zy wel swarte schuldboecken hadden, de rijckste gheacht zijnde onder haer die meest soodanige boecken hadden, wetende waer op. Door welcken middel de ghene die goede neeringhe hadde, de selve behielt: ghemerckt by haer dese costume is, dat heur schuldenaers soo lange sy op haren schultboeck staen, ghehouden zijn heur bier by haren Crediteur te halen, oft ten vollen te betalen: oft die Brouwer by den welcken zy op een nieuw souden willen bier halen, voor de achterstellen des eersten Brouwers soude moeten staen: by dien middel een yeder zyne oude Calanten ende neeringhe behoudende, tot welvaren van de gantsche stadt. De welcke groote sorghe daer voor draecht ende heeft gemaeckt daer op goede ordonnantien, oock keuren op haer wateren om die schoon, klaer ende soet te behoude*n*: waer door men in de selve, op groote voeten, gheen vuylicheydt noch Zeepsop, en mach in gieten. Waer toe Vlotschuyten zijn verordent die de selve door de heele stadt vergaderen ende wech voeren: heur wel bekent zijnde dat soo wie neeringhe heeft de selve moet waer nemen: ende op het water (welc aldaer niet al te ooghschijnlijck en is) den Brouwer wel letten moet. Hier worden verscheyden bieren ghebrouwen, als Delfs Luybs, Delfs Enghelsch, Delfsche Pharao ende Israel. Voor de schamele Ghemeente wordt hier oock ghebrouwen Delfsche Kuyte, het water alleen door het draf gheloopen. Dese stadt haer lang vernoeghende met heur eyghen ingheboren ende borgherye, noch over eenighe jaren doen by de omligghende steden de uytgeweecken Vlaminghen en andere willekom waren ende ontfanghen werden, den selven vergunnende der

Poorteren gherechticheden, privilegien ende vryheden, by haer niet ontfanghen en zijn gheweest: tot dat zy gesien hebben het merckelijck welvaren der selver steden door het ontfanghen der vreemdelinghen: daer beneffens by heur de neeringe der Brouwers een weynich slabbackende. Hier door zy met rype deliberatie groote ende merckelijcke onkosten ghedaan hebben aen eenighe verlaten Cloosteren, om die te approprieren tot bequame wooninghen voor den vreemdelingen die voortaen ghesint souden wesen, aldaer oock in te voeren ende te handelen de weverye van Sayetten ende andere Greynen, ghenietende stadts vryheden, oock daer beneffens andere vereeringhen, daer op ghemaeckt nieuwe ordonnantien, keuren ende andere nootelijcke dinghen tot gherief. Het is een stadt daer men van alles wel gheaccommodeert is, ligghende midden in het botter landt: daer is oock mede groote menichte van seer schoone Terwe, die alle Donderdaghen uyt Maeslant ende andere quartieren ter marckt aldaer wort ghebracht, om schoon Terwen broot te backen: oock mede wel van Turf versien werden, den Turfvenen nae ligghende, ende alle gherief voorts oock uyt vreemde landen krygende, met schepen die sonder belet uyt der Zee de Mase in, door haer eyghen haven, tot Delft konnen komen. Het is oock een wel bemuerde ende bewalde stadt, ten Noorden, ten Zuyden, ten Oosten, ten Westen, daer ghy uyt meucht gaen wandelen oft reysen nae den Haghe ende Rotterdam, aen yeder zyde van de gracht een bequame poorte: hare meulens staen op de wallen, op dat hare vyanden de handen daer aen niet en souden moghen slaen. Daer zijn twee heerlijcke Kercken, in de eene van de [+] welcke naemelijck in de nieuw Kercke over eenighe jaren begraven is geweest de Prince van Orangien Wilhelmus van Nassau hooghloffelijcke ghedachtenisse, deerlijck vermoort van eenen Borgoignon Barthasar Gerards de*n* thienden Iulij 1584 nae de noen van zyne maeltijdt komende doorschoten, waer van hy terstont is ghestorven. Waer door in de Ghunieerde landen groote droeffenisse was, ende de State*n* van Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt ende Vtrecht hebben hem een heerlijcke begravinghe ghedaen, ter ghedachtenisse van zyne aenghename diensten ende weldaden. Ende die perpetrant nae verscheyden tormente*n*, om te weten uyt zijn belydenisse zyne complicen oft instigateurs tot soodanighen feyt, zijn belydinghe gedaen hebbende met zijn eyghen handt, is op den 14 Iulij binnen Delft door verscheyden tormenten, [+] waer teghen zijn ghemoet scheen ghewapent te zijn, om den hals ghebrocht, tot exempel van andere. Het verlies deser stadt ende der Gheunieerde landen was groot in den persoon van desen haren ghetrouwen voorstander. De landen meynden den Prince aldaer in beivaerder handt te wesen, ende niet en rusten voor al eer hy aldaer was ghekomen uyt Brabant, alwaer hy was gheschoten ende in perijckel des doots gheweest. Dan waer schijnt het oude spreeckwoort, dat een yeder wesen moet, daer hy sterven sal, de doot hebbe*n*de duysent middelen om den mensche, hy zy groot oft kleyn te doen beswijcken, ende te doen keeren tot het gene daer hy van ghekomen is. Hy hadde alhier staende

[+]Heerlijcke begravinghe den Prince ghedaen by den Staten tot Delft.

[+]Executie en*de* doodt van des Princen moorder.

dese troubelen meestendeels zijn Hof ghehouden, als wesende een stadt van ghesonde locht, ende seer bequame, daer beneffens cierlijck van ghebouw ende heerlijcke huysen, onder welcke het Huys van de Sasbouts, uyt den water soo treffelijck by de Rotterdamsche poorte opghebouwt, ende veel andere meer. Voortaen nae den grooten brandt is die gheheele stadt met hert dack ghedeckt gheweest, alleenlijck tot een ghedencken met riet gedeckt het huysken daer op den derden Mey 1536 den brandt uytghekomen was. De huysen zijn nu alhier veel cierlijcker als te vooren: daer is oock soo schoonen Marcktvelt als in Hollandt erghens ghesien wordt, seer wijdt ende breedt beneffens de kercke van Vrsula ghelegen, welckers hooghen ende schoonen Toren met wel klinckende klocken seer vermaeckelijck is. Op de selve Marckt respondeert het Belfort oft Raethuys by na vierkant, waer op eenen Toren staet met des stadts klock gheslach, ende een seer melodieus voorslach. Tot Delft men oock plach te sien den gesneden marberen Outaer van onuytsprekelijcke konst, ghewrocht door Willem van Tetrode, nae dat hy vele jaren in Italien verkeert hadde: een weerdich stuck wercks, en*de* met verwonderinghe selfs van de beste Constenaers aengesien. Dese stadt ghedurende dese troublen, in het midden van hare vyanden de welcke zy dagelijcks voor hare poorten hadden, is niet langhe neeringloos geweest, ende in heur volle wesen ghebleven is. Alleenelijck zijn by de stadt selve gheruineert haer schoone voorsteden buyten de Haechsche, Maeslandtsche ende Rotterdamsche poorten: eensdeels nu weder opghebouwt door de profyten die de Eygenaers daer konden doen: alwaer verboden is neeringhe te moge*n* doen, op dat de selve binnen der stadts mueren blyven mach. Een stadt voorwaer langhe goede neeringe weerdich, door de ghetrouwicheydt by de selve aen heur ghebueren in noot bewesen, nae vermoghen de selve bystaende, ende ghedooghende de volle Mase tot groote schade van hare inghesetenen over de groene beemden te vloeyen, om die van Leyden te ontsetten: wel ramende dat sulcks tot heur eygen beschermínghe soude geschieden, soo sy wel vernamen doen de Spanjaerden uyt den Haghe vluchten. Niet te min niet sonder sorge en waren, wesende in grooten angst, als Delfshaven van den Spanjaerden werde overrompelt, geplondert ende verbrandt: wanneer zy oock om Delft te bekomen trachten. Maer die van der stadt langhe neutrael sittende soodanighe gasten niet in en lieten noch en sochten. Hier en tusschen hadden zy achterdencken, vreesende te vallen in de indignatie des Conincks, haer voor ooghen stellende, hoe dat in het jaer 1359 [+] de Hertogh Aelbrecht van Beyeren de stadt doorstreeck, die belegghende, beschietende, bestormende thien weecken en*de* twee daghen lang, ende hoe wel zy hem vroomlijck wederstonden, nochtans tot ghenade te versoecken bedwonghen werden door vier groote magnelen teghen de stadt opgerecht: waer door zy quam tot ghebieden, ende middelen tot accoort versochte, ende by tusschen spreken van Walraven [+] van Borne Ridder, gave*n* zy haer op in des Hertoghen handen, behouden haer lijf ende goet: met conditie dat zy den Hertoghe souden gheven veertich duysent oude schilden, daer beneffens ghedooghende het afbreken vander stadts poorten ende mueren in het accoort sulcks bedonghen zijnde. Alsoo geraeckte dese stadt onder den voet, om dat zy haer ghevoecht hadde [+] met de Hocksche partye teghen den Hertogh, Polanen ende Binckhorst vernielende, ende in den Haghe uyt des Graven ghevanghenisse de ghevanghenen met gheweldigher handt ontweldighende, die zy binnen Delft brochten, oprechtende vier vaendelen soldaten tot wederstandt, dat den Hertoghe tot spijt was. Dus zy niet weder lichtelijck met

[+]Delft beleghert van Hertogh Aelbrecht.

[+]Overgegeven by appointement aen den selven Hertogh.

[+]Rebellie van die van Delft.

groote Meesters wilden te doen hebben, bysonder de roede voor de schouwe noch staende, hoe wel zy niet min als andere nae vryheydt oock haeckten: maer wilden een wyle tijdts aensien hoe het spel soude afloopen. Eyndelijck bemerckende de groote eendracht der gheunieerde, den vyant uyt den lande vertrocken, terstondt onder de Vnie haer oock beghaven, ende de soldaten van de Gheunieerde inlieten ende ontfinghen. Doen werdt vernielt buyten Delft het Clooster Conincksvelt genoemt, dat Ionckvrou Richardis in het jaer 1255 voor Ioffrouwe*n* van de Premonstreyten oorden hadde ghesticht.]

Van Delft is gheboren gheweest de grouwelijcke + Ketter David Ioris, Schilder: een van de ghene die de stadt van Munster besmet ende gheschendt hebben: een man van kleyne afkomste ende ongheleert: nochtans soo scherpsinnich ende groot van verstande, dat hy hem selve maeckte niet alleen stichter ende hooftman va*n* een nieuwe ketterye, maer + dede hem oock van zyne aenhangers aenbidden als Godt, hen te verstaen ghevende dat hy de ware Messias was. Hy is ghehouwt gheweest, ende heeft kinderen ghehadt, levende seer deuchdelijck nae het uytwendich ghelaet, maer was met der daedt sonder eenighe Godtvruchticheyt oft deuchdelijckheyt. Ende want onder veel menschen, sommighe soo nieuwsgierich, slecht ende lichtveerdich, sommighe oock soo arch ende boos zijn, dat zy hen schicken nae de gheleghentheydt die hen te vooren komt: soo heeft dese David Ioris tot verscheyden plaetsen van Nederlandt onder + veelderley onghere1de wetten, dese zyne ketterye alsoo ghesaeyt ende verbreyt, dat hy seer grooten naevolgh, ende aenhanck kreech, met onsprekelijck ghewin ende profijt: want de naevolghers ende aenhanghers vereerden ende begaefden desen nieuwen God meestendeels grootelijck ende mildelijck. Maer dese Godloosheydt werdt ontdeckt, ende van de Wethouders met sulcke neersticheydt ende strengicheydt vervolght, soo't wel behoorden, dat hy van hier moeste verloopen na Basel, + veranderende zynen naem David Ioris in Ian van Bruck: aldus dan zijn valscheyt bedeckende, heeft tot Basel zijn huysghesin ende veel vrienden en*de* navolghers ghebracht, de selve heymelijck leerende ende onderwysende in dese dwalinghe des gheloofs, aenhoudende ende versterckende oock met brieven ende bequame boden de ghene die niet teghenwoordich en waren. Maer achternae, als een van zynen volcke wederspannich ende afvallich was gheworden, soo is hy, sorghende ghemeldt ende ghestraft te worden, deur groote onghenoechte ende ghestoortheyt in de selve stadt van Basel ghestorven in het + jaer 1556. Waer van de Wet ghewaerschouwt, ende neerstichlijck ondersoeck ghedaen hebbende van het leven van desen spostaet, maeckte hem oock zijn proces, ende by

+David Ioris Hooft der Wederdooperen.

+Schrickelijcke dwalinghe van David Ioris.

+Nederlandt ontfangt de Wederdoperye.

+David vlucht ende verandert zyne*n* naem.

+Doodt van David Ioris te Basel, ende het proces teghen hem ghemaeckt.

vonnisse werdt zijn lichaem opghegraven ende gherecht, even al oft het noch gheleeft hadde, ende al zijn goet geconfiskeert. Ende aengaende de zyne die de dwalinghe bekennende ende afsweerende haer tot de Religie der stadt van Basel begaven, werdt vergiffenisse ende ghenade goedertierlijck verleent. Daer nae is de gantsche Historye deser gheschiedenisse [+] in druck uytghegheven. Hier teghen zijn uyt Delft ghesproten veel deuchdelijcke ende vermaerde mannen: ende nu onlangst Egidius Poete, ende Ioannes Grammaticus. Maer veel vermaerder is gheweest Ioos Sasbout, groot Doctoor inn beyde Rechten, verkoren van Keyser Karel den vijfsten, tot Cancelier van Ghelderlandt: oock een fraey Poete, die (naeckende den eynde zijns levens) selve zijn Epitaphe oft Grafschrift gedicht heeft, welck men in d'Opperkercke van Aernem in Gelderlandt op zijn graf nu noch siet: ende want het seer schoon ende Godtsalich is, soo heb ick het uytschrift daer af hier ghestelt:

[+]Vermaerde mannen uyt Delft ghesproten.

Siste gradum: quod es, ipse fui; fortabis eris cras
Quod sum, cadaver putridum.
Olim Iodocus erǎ Sasbout: me misit in auras
Delft clara pars Bataviae.
Ter denis patriae causas decidimus annis,
Pars consili pars ingloria.
Deinde, & pacatis Praeses jus Caesare Geldris
Dixi jubente Carolo.
Quid tituli? quid opes? quid nunc prudentia prodest?
Mors summa miscet inferis.
Sola manet virtus homini post funera, solam
Dum vivis, hanc ama: Vale.

Delft heeft nu ter tijdt onder andere gheleerde mannen, Arnout des voorseyden Ioost Sasbouts sone, ooc Doctoor in beyde Rechten, een seer aensienelijck ende beleeft man, de welcke oock Cancelier van Ghelderlandt is gheweest: ende is naemaels overmidts zyne deucht ende gheschicktheydt verkoren President des Secreten Raedts, met vernoeginge van alle menschen. Oock is van Delft gheboren gheweest Cornelius Musius, Proost van Sint Aghte, een besonder deuchdelijck ende gheleert man, groot Theologien, ende lustich Poete. Voor de poorte van Delft, [+] ontrent een vierdedeel van der mylen, is een groot Convent oft Sticht genoemt Conincxveldt, van der Premonstreyten Orden, ghesticht door een van de oude Hollantsche Graven, wereltlijck ende gheestelijck gebiedt, seer rijck van inkomende goeden ende provenen, tot onderhoudt van Edele Vrouwen, Ionckvrouwen genoemt, de welcke, soo verre zy gheen professie en hebben ghedaen, moghen houwen ende trouwen nae haer beliefte: ende dit is waerlijck een edel ende eerweerdich Convent.

[+]Ioffrouwen Clooster by Delft.

Beschryvinghe van Leyden.

Leyden ligghende van Delft drie mylen, is een seer oude stadt: want nae de meyninghe van sommighen, soo ist de selve die Ptolemeus [+] noemt *Lugdunum Batavorum,* ende Antoninus in zijn Itinerarium oft Wechwyser *Caput Germanorum:* Hooft der Hoochduytschen. Watter van zy het is een seecker saecke, dat dit in oude*n* tyden een stadt van grooter weerden gheweest is: gemerckt wy vinden, dat de Roomsche Pretor, die dit landtschap gouverneerde, zijn Hof met eenen goeden hoop soldaten in dese stadt ghehouden heeft: alsoo dat van dit ghewapende Legioen, Leyden schijnt

[+]*Ptolem. lib. 2. cap. 9. tab. 3 Europae. Itinetarium Antonini.*

den naem gecreghen te hebben, hoe wel dat het ghebroken + is: ghemerckt dat zy nu noch in het Latijn *Legia* ende *Leida* ghenaemt wordt. Zy is geleghen in een vlacke ende leeghe landouwe, vol grachten ende waterloopen, met seer lustighe Beemden, Hoven ende Gaerden rontom. Begrijpt in haren omvanck eenendertich Eylanden, daer men t'alle kanten in kan ghevaren met schepen: behalven noch negenthien andere, die brugghen hebben. Binnen dese stadt zijn in't heel hondert vijfenveertich + brugghen, te weten, hondert ende vier van steen, ende d'ander van hout gemaeckt. Leyden is (soo wy gheseyt hebben) een vande ses Hooftsteden van Hollandt: ende het Hooft van Rijnlandt, waer onder neghenenveertich dorpen staen, die meestendeels heur goedt alle weecken te koope brenghen in de stadt, de welcke deshalven van alle vruchte*n* der aerden seer wel versien wordt: ende aenghesien zy van de Zee maer een myle gheleghen en is, + heeft overgroote menichte van visschen, ende oock soet water, met onspreeckelijck veelderleye watervoghelen. Het is voorwaer een fraeye ende schoone stadt met een lustich uytsien, wel betimmert met ghemeyne ende besondere huysinghen seer gherieffelijck: ende aldaer worden meer dan twaelf duysent wollen laeckenen gemaeckt. Maer boven al zijn hier seer schoone ende witte vrouwen: oock + is de locht hier soeter ende beter dan in het heel Landtschap.

+Van waer het woordt Leyden komt.

+Wonderlijcke gelegentheydt van Leyden.

+Waer van overvloedt tot Leyden.

+Schoonheyt der vrouwen tot Leyden.

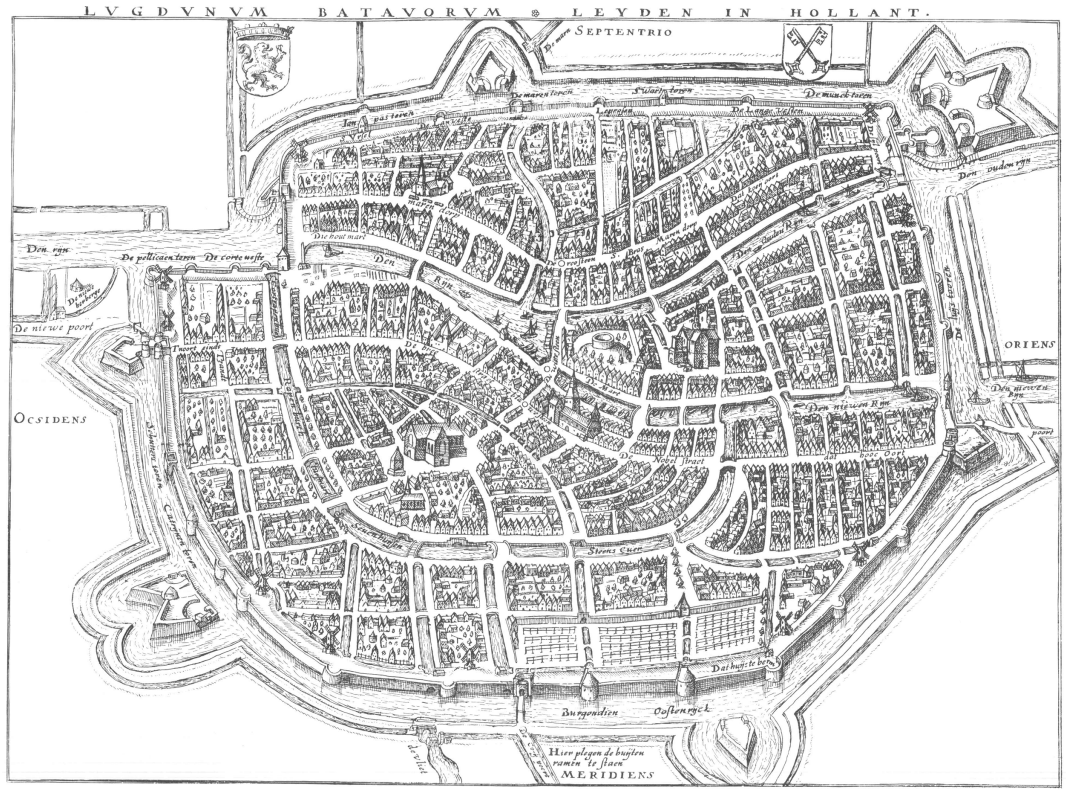

LVGDVNVM BATAVORVM LEYDEN IN HOLLANT

Byv. [Leyden is een seer cierlijcke stadt, bewalt en*de* bemuert met verscheyde*n* Bolwercken, + besloten met vijf stadspoorten, van binne*n* verciert met veel vermakelijcke wateren, als aderen spruytende uyt den vermaerden Rijn, daer beneffens beboudt met veel cierlijcke timmeragien ende huysen, tot de welcke noch jaerlijcks aenghetimmert werden: is oock niet min verciert met veel heerlijcke ende nette breede straten; reyner, effener ende schoonder ligghende, als op sommighe plaetsen de huysen doen. Het is een groote stadt, ende terwyle ick dit schreef werdt de selve aen een zyde seer ghemeerdert. Zy is in verscheyden bonnen ofte quartieren + verdeylt, onder drie Parochie kercke*n*: waer van de Opperkercke den naem van S. Pieter voert, seer cierlijck van structure, voortijdts seer vermaert van den seer hooghen tooren ofte spitse, de welcke achter aen dese kercke 23 Roede*n* hooghe opgebouwt was, soo dat die dan schippers tot een Baeck, om der schepen kours daer nae te stieren, seer diepe in Zee streckte: derhalven zy seer bedroeft waren, soo wanneer die Tooren den vierden Martij in het jaer 1316 neder ghesoncken was, sonder eenighe merckelijcke groote schade van de omstae*n*de huysen, nae der Cronijcke*n* verhael. In dese Kercke pleech men eertijdts te toonen een broot in eenen steen (in het jaer 1316) verandert, als in tyde van grooten honghers noodt, de eene suster de andere broot weygherde, segghende dat zy gheen in huys en hadde, ende wenschende indien zy eenich hadde dat het steen soude werden. Het welck God de Heere toeliet, soo de Oude vertellen. De tweede Parochie der stadt wordt ghenoemt de Hooghelanden, welcke Kercke den naem van Pancraes voert, een seer hoogh ghebouw seer konstichlijck, soo van buyten als van binnen, tot verwonderinghe opghebouwt. D'eerste Kermisse der selver in't jaer 1315 ghehouden, ende binnen de selve in't jaer 1366 een Collegie der Canonicken ghesticht werdt. De kleynste Parochie deser stadt wordt ghenoemt onse Lieve Vrouwe Parochie, welckers Kercke ter eere*n* van de selve onse Lieve Vrouwe eertijts is ghesticht gheweest. Hier beneffens is hier een seer heerlijck Gasthuys voor de arme krancke in't principaelste vander stadt, inde Breedestrate, om de*n* Armen te meer te ghedencken, wijt ende breedt ghesticht: aen alle oorden der stadt zijn noch verscheyden Godshuysen voor oude behoeftige luyden, als oock een Weeshuys. De Leprosen buyten die Witte poorte dicht onder de stadt een welgebouwde timmeragie, de welcke door dese leste troublen vernielt zijnde met meer ander Conventen, gheaccommodeert tot behoef der armen, als de Conventualen uytgestorven waren, buyten Reynsburgher poort, naemelijck de Lopsen, bewoont eertijts by Regulieren. Niet min door de leste troublen tot niet gheraeckt de oude structure der Romeynen, door dies noch tot op deser tijt Roomburg genaemt, welck een quartier ure gaens buyten der stadt gheleghen was, bewoont over eenighe jaren van Baghynen, eertijts een vermaerde stercte der Romeynen, hier te lande dominerende: door dies noch ettelijcke jaren gheleden alhier gravende ghevonden werde*n* twee koperen Leeuwen, met een beeldt van Pallas, ende silveren ende koperen Medalien van Antoninus, Nero ende van andere, den Keyser Maximiliano in het jaer 1508 tot een schenckagie gheschoncken. Dese gevonden met de ghebeenten van een Reuse, wiens scheenbeen alleen soo groot was, als een geheele ghemeynen mans been met de dgye tot het onderste des buycks, wiens pantsier (welck hy noch verroest op de schoudere*n* hadde) noch langhe tijt in het Clooster tot verwonderinghe bewaert is gheweest. Binnen dit Clooster was oock een plaetse, al waer men ghemeynelijck spoock vernam, waer uyt men meynde dat aldaer eenigen heymelijcken schat van

+Beschryvinghe van Leyden.

+Tot Leyden drie Parochie kercken.

den Duyvel bewaert wert. Maer men heeft noyt vernomen dat men sulcks yet ghevonden heeft, alhoewel men al het gheheel ghebouw tot de fondamenten toe uytgheroept heeft. Men heeft gheseyt den Heere van Gaesbeke behandicht te zijn een Smaragde of Iaspe soo groot als een Walnote, met een net aerden kanneke*n*, daer een pinte wijn in mochte. Hier oock als op't Huys te Britten zijn ghevonden gheweest huysregelen, waer op gedruckt was *EX GERM. INF.* Item Medalien des Keysers Domitiani, Nerve, Trajani, Tiberij, Claudij met Ceres Aug. Anastasij met Victoria Aug. va*n* gout. Q. Curtij Russi, ende andere. Oock lange tijt bewaert by Conelium Nicolai (een beminder van antiquiteyten) een kopere Lampe die in stucken ghedeylt mochte werden, daer men vier lammetten in mocht ontsteecken. Tot ghedencken van dese oude structure men nu ter tijt alleenelijck eenen grooten Sarck aensien mach. Dit Clooster is ghetuineert met meer andere, soo binnen als buyten deser stadt. In de welcke eertijdts veel Vrouwen Cloosters, maer gheen Mannen Cloosters geweest zijn. Maer buyten d'Hoochwoerts poorte de Minnebroeders haer Convent hadden. Binnen der stadt waren de Cloosters van Sinte Barber, Agneet, Catharine, Vrsule, Michiels; hier beneffens de witte Nonnen, de Susters van Roma, Abcoude, Nazareth, der welcker Conventualen alimentatie uyt heur inkomste trecken soo langhe als zy leven. De sterckste deser stadt den Burg genaemt [+] is eertijts een toevlucht gheweest op de welcke sy in tyden van noodt vluchten, ende uyt de selve haer verweerden. [+]Burg van Leyden.

Ghelijck te sien is in den Burchgrave Halewinus teghen de Vriesen, soo wanneer zy tegen Dirck die tweede Grave van Hollandt van dien name rebellerende, ende teghen hem opstaende, Alcmaer hadden belegert ende overweldicht, al Kermerlandt te vyer ende te sweerde vernielt, ende Haerlem verheert hadden, met alle hooghmoedicheyt desen Burg belegherende. Door dies de Burchgrave aen [+] den Grave van Hollandt ontset versochte. Die Grave dit vernemende, heeft hem terstont reede ghemaeckt, ende is ghekomen ontrent Leyden, bestemmende den Vriesen eenen dagh ende plaetse om teghen hen te stryden, den welcken zy (steunende op heur groote macht ende menichte) niet en hebben willen verwachten. Maer den veldtslach aengheheven, de Vriesen [+] op de vlucht gheraeckten, ende haest overwonnen werden, ende tot ghehoorsaemheydt ghebrocht. Ende tot gheheughenisse van dese victorie, dede die Grave ter plaetsen daer den slach gheschiet was, een schoone Kercke ter eeren van Sint Laurens setten: de welcke naermaels Petronelle Gravinne van Hollandt des Keysers Lotharis suster heeft geordineert ende gemaect tot een Clooster, ende sette daer inne Nonnen van Sint Benedictus orden, ghenoemt de Abdye van Reynsburg. In de welcke de voorseyde Gravinne begraven is gheweest, in het jaer 1144, na dat zy vijfthien jaren haren man overleeft hadde. Maer om weder te keeren tot ons propoost, de Burcht van Leyden tot verseeckeringe oock mede de Grave van Loen beset hadde, als hem tegen den wille van het landt d'eenighe Erfghenaem van Grave Dirck de sevenste [+] ten houwelijcke ghegheven was. Door dies Rogier van der Meere ende Otte van Vueren, de Gravinne Ada, haren bruydegom gevloden

[+]De Burchgrave wederstaet den Vriesen.

[+]Victorie der Hollanders teghen de Vriesen.

[+]De Gravinne Ada vlucht nae Leyden.

zijnde, uyt Haerlem by nachte derwaerts gheleyden. Maer de stadt qualijck versien onder het beleyt van den Ridder Aelbrecht Banyaert beleghert in het koutste van den Winter, heeft haer moeten opgheven behoudens lijf ende goedt. Ettelijcke werden ghevanghen ghenomen. De Gravinne in verseeckeringhe by haren neve Teylinghen blyven moeste, tot dat haer Oom uyt Zeelandt soude overkomen. De welcke tot Leyden ghekomen, de Gravinne schreyende hem te voet viel, die hy ophief ende omhelsde niet sonder tranen, haer alle vriendtschap toesegghende. Daer naer sondt hy Ade zyne nichte met eenen eerlijcken staet als haer betaemde in het Eylandt van Tessel, daer zy een wooninghe behieldt, ende het houwelijck werdt uytgheset, ende heur Oom Graef Willem over al het landt voor Grave ghehult. Ende de ghene die partye gheweest waren vluchten ende verliete*n* alle hare goeden, + de welcke gheconfiskeert werden. Gheen minder onghemack dese stadt ghedooghen moeste in het jaer 1479, door de partyschap tusschen de Hoecksche ende Cabeljausche, als Heer Ian va*n* Egmont ende Heer Ian van Wassenaer, met + meer andere Cabeljausche de Hoecksche uyt der stadt verdreven. Maer in het jaer 1481 heeft Heer Reyer van Broeckhuysen met de Hoecksche die verjaecht waren, de stadt beklommen ende weder de Cabeljausche verdreven, Heer Philips van Wassenaer met veel rijcke borgheren ghevangen nemende, ende door versuymenisse is het vyer onversiens in het buscruyt, dat onder het Raethuys lach, gekomen, waer door het selve ter neder viel, ende sesendertich menschen doodt bleven. Maer als die Heer van + Montfort in het jaer 1488, ende Heer Ian van Naeldwijck met 1000 soldaten de stadt meynden te beklimmen: de Borghers sulx ghewaer gheworden, alle hulpe den Stadthouder Heer Ian van Egmont deden, ende die vromelijck afweerden, soo dat heur vyanden vertrocken op Poelgheest, waer zy van de steden van Hollant beset werden, den welcken zy't huys overleverden, het welck gheruineert ende verwoest wert. + Niet min vrymoedich en toonden haer de Borghers in't jaer 1491 teghen de Kasenbrooteters uyt Kenemerlandt, met heur Banieren voor Leyden ghekomen om daer oock in te gheraecken, ghelijck zy tot Alckmaer ende Haerlem ingheraeckt waren. Maer de Gouverneur met de Borghers ende het garnisoen uyttreckende, den grooten hoop vluchten deden, vele werden verslaghen, vele verdroncken, ende vele werden ghevanghen. Ende de overblevene noch tot Beverwijck toe vervolcht werden, alwaer noch ses hondert mannen verslaghen zijn gheweest. + Den eersamen Raedt deser stede oock mede voorsichtelijck voorquam in het jaer 1535 den aenslach van eenighe Wederdooperen, die de stadt van Leyden met listicheydt meynden inne te kryghen, ende als dan te overweldighen ende te vermannen, gelijck zy Munster deden. Tot welcken eynde eenighe in een huys beneffens de Borstelbrugge by een versamelt waren, die aldaer, de Schutterye al heymelijck by een vergadert zijnde, overmits het advertissement by die van Amsterdam, door de bekentenisse va*n* eenighe ghevanghene, in heur voornemen verstoort werden. Ghenoech in't breede door verscheyden beschreven is het hervaren deser stadt ende de vroommoedicheydt der Borgheren in twee verscheyden belegheringhen staende de troubelen onses tijdts, soo wanneer dese stadt met meer andere een afsien hebbende vande regeringhe van den Hertoghe van Alva, haer begheven hadde onder de unie ende regheringhe der Heeren Staten. Door dies tweemael op een jaer anno 1574 van de garnisoenen des

+De Hoeksche uyt Leyden verdreven door de Cabeljausche.

+De Hoeksche winnen de stadt van Leyden.

+Aenslach op Leyden wel afghekeert.

+Kasenbrooteters trecken nae Leyden.

+De Wederdoopers meyne*n* Leyden in te nemen.

Conincks + als van den Coninck afgheweecken, beleghert werden, met driederley plaghen, namelijck honghers noodt ende vernielende pest, beneffens de oorloghe door de moghende handt Godes swarelijck aenghetast. De Heeren Staten alle middelen bedochten om de ghetrouwe Borghers te behoeden voor het gheweldt der Spanjaerden. Tot dien eynde Graef Lodewijck + een groot getal crijchsknechten in Hoochduytschlandt by een vergadert hadde, soo dat die Spanjaerden noodich bevonden haren Legher voor dien tijdt op te breecken, ende den Grave nederkomende teghen te trecken, om te verhoeden zynen inval op de Landen die heur onderdanich + waren. Den welcken zy ontmoeteden op de Mokerheyde, alwaer zy malkanderen slach leverden op den veerthienden Aprilis. Een groot deel van Grave Lodewijcks volck + hebben bestaen te roepen, ghelt ghelt, ende weygherden te slaen: soo dat Grave Lodewijck met zyne Heeren ende een weynich ghetrouw volcx ghedwonghen is gheweest het gheweldt der Spanjaerden teghen te staen. De welcke naer veel moeyte ende heerlijcke weyre diese teghens de Spanjaerden ghedaen hadden, het leven verloren hebben. Na dat de Spanjaerden van Leyden vertrocken waren, soo en was de stadt daer en tusschen niet van noodtdruft versien als het behoorde, hoe wel daer tijdts ghenoech gheweest was om het selve te doene. De Prince hadde neersticheydt ghenoech ghedaen, op dat zy ghevictuailleert soude zijn, ende meynde dat de stadt voor eenen langhen tijdt versien was, ghelijck hem was ghemaeckt hadden die den last daer van hadden ghehadt, ende daer hy hem op betrouwde. Maer de Spanjaerden wel wetende dat neen, voornamen de stadt met gheweldt niet aen te tasten, wetende der inwoonderen kloeckheydt, soo dat zy met groot verlies van volcke de selve niet souden konnen hebben veroveren: waeromme zy + goedt vonden de stadt rondtsom met twaelf Bolwercken oft Schanssen te blockeren, om alleenelijck toevoer ende ontset af te weeren, ende soo door honghers noodt, die onder subjectie te brenghen. Door dies van den sesentwintichsten Mey af tot den derden Octobris toe de stadt noyt storm aenboden, maer meynden die uyt te hongheren. Ende bemerckende dat de Borghers groot voordeel uyt heure Tuynen kreghen, die zy in Mayo seer besaeyt hadden, het welck hun tot het meeste voedtsel strecken mocht, hebben een Schansse niet wijdt van de Reynsburgher poorte, aen het eynde van den steenwech ghemaeckt, om die Borgheren te beletten dat zy buyten in haer Cooltuynen niet en souden gaen. Maer de Borghers hebben met ghemeynder handt ende met een groot gedruysch de selve Schansse aenghevallen, ende heure vyanden met schande ende schade daer uyt ghedreven. Al wat eerbaer was vermelt + zijnde, door honghers noodt oock Wijf ende Kinderen onnaetuerlijcke spyse etende, soo is onder de Ghemeynte een vernielende peste opgeresen, de welcke menich mensche van't leven beroofe: soo dat de mannen die aen de stadts vesten de wacht (alsoo de stadt weynighe oft gheen soldaten inne en hadde) ghehouden hadden, d'een zijn kinderen, d'ander zijn wijf t'huys keerende doodt vondt, oft haest selve de doodt smaeckten. Waer door de meeste menichte der Borgheren verbaest, nu beghon heuren Magistraet + (eenighe met smeecken, andere met dreyghementen) moeyelijck te vallen, versoeckende dat men de stadt in der Spanjaerden den handen,

+De stadt van Leyden beleghert.

+Graef Lodewijc comt tot de hulpe vande Protestanten van Nederlant.

+De Spanjaerden verlaten Leyden.

+Nederlaghe van den heyrlegher van Graef Lodewijck ende zijn doodt.

+Leyden wort de tweede reyse beleghert.

+Ellendigen staet van Leyden.

+Magistratie binnen Leyden.

om heuren grooten honger te verhoeden, soude overleveren. Maer dese werden by den Magistraet met alle sachtmoedicheydt ghestilt, met de groote beloften van het ontset der Heeren Staten, de welcke daer toe alle ghereetschap toerusten; de Zeelanders oock mede tot dien eynde overghekomen zijnde. Maer het scheen by vele onmoghelijck dat dese stadt die soo vaste beset was, ontset ghedaen soude konnen werden. Nochtans in den uytersten noodt, als daer niet meer dan hondert en seven last Korens tot onderhoudinghe van veerthien duysent menschen en was, is zy Godes barmherticheydt waer gheworden: Eenderley wint een wyle tijdts waeyende ten tyde des springvloets. Soo dat de Heere*n* Staten goet vonden ende de inghesetene toelieten, dat de Dijcken [+] aen de Mase doorghesteecken werden, niet aensiende de groote ende merckelijcke schade die het landt hier door lyden soude: waer door de vloeden als de woeste Zee de groene velden tot Dildam ende de landtscheydinghe toe, met water bedeckten: alwaer het stuytte overmidts de hoochte van Rijnlandt boven Delflandt. Niet te min des vyandts couragie verswackte door de aenkomste der Zeeusche Galleyen, die spoedich de schansse tot Soetermeer, de Spanjaerden vluchtende veroverden, midtsgaders oock mede Benthuysen: waer door de soldaten op Noorta verschrickt, haest haer schanssen verlieten. Daer nae is des Princen volck door den kerckwech ghepasseert, ende allenskens naer de Meyrbrugge gheroeyt, doch wat voorder zijnde daer men de meeste diepte vermoede, was het seer drooghe. Hier toonden heur de Zeelanders seer manlijck, die heur schepen lichtende in het water spronghen, ende scheen dat zy de selfde liever wouden op heur schouderen draghen dan achterlaten, aldus begaven zy hun in Meyrbrug, ende in de Papenmeyr gheraecten. Baldeus siende het voordeel dat des Princen [+] volck alreede inne hadde, gaf den moedt verloren, ende beghaf hem haestelijck in de vlucht, Soeterwoude verlatende. Als de Vlote nu in het Papenmeyr ghekomen was, hebben de belegherde tot haren grooten troost de selfde in't ghesicht ghekreghen. Maer aldaer zy gheschut werden door de sterckte op Lammen gebouwt, alwaer men niet sonder angst en was, waer door zy daer in alle stillicheydt ‘tgheschut soncken, ende in den donckeren nacht hoorende den wonderlijcken val des stadts muer by de Koepoorte: [+] meynden dat eenen uytval der borgherye op heur gheschiede, hebben derhalven met eenen schrick bevangen zijnde, de selfde schansse verlaten. Hier van en wist niemandt inne noch buyten der stadt seeckerheydt, hoe wel zy in de stadt des nachts een ghekrijsch ghehoort hadden, doen een grof stuck gheschuts voor de schansse gesoncken werdt: dan daer was eenen jonghen op de mueren, die hadde des nachts waer ghenomen, dat hy wel veel lonten uyt de schansse voorseydt sach gaen, dan gheene weder inne komen, aldus beelde hy sich selven inne, ghelijck oock de waerheydt was, dat de Spanjaerden haer schansse van Lammen moesten verloopen hebben, ende heeft sulcks aenghegeven, verlof vraghende om daer te loopen: ghelijck hy dede door beloften van ses guldens. Nae dat hy nu in de schansse gheweest was ende niemandt en vondt, ende met zynen hoet ghewenckt hadde, ende een ander met eenen Verrenjagher hem ghevolcht zijnde, ghesien werdt zynen wech voorby de schansse nemende nae den Admirael, die hy tot den knien toe in het water te ghemoet liep, was aen beyde zyden vreucht. Ende de palen nu gheopent zijnde, is de Vlote met grooter vreucht den derden Octobris (daer noch alle jare een gheheughenisse [+] dagh af ghehouden wordt) tot het ontset der stadt aenghekomen, alderley behoeften ende victualie tot yeders vernoeghen medebrengende. Waer over zy alle

[+]De dijcken werde*n* doorghesteecken om Leyden te helpen.

[+]Baldeus met zijn Spanjaerden verlaet Soeterwoude.

[+]Een stuck muers der stadt Leyde*n* valt, waer va*n* de vyant vertsaecht.

[+]Leyden ontset.

eendrachtelijck God den Heere van herten hebben ghedanckt. Ende dit by den Veldtheere des Conincks Baldeum verstaen zijnde, soo is hy met zijn soldaten + uyt den Haghe, Voorburch, Wassenaer, Valckenburch ende andere schanssen vertrocken nae Haerlem, de Zeelanders te water heur alle afbreuck doende. Die van der stadt Leyden seer verheucht door Godes ghenade, den + Admirael Boysot met een gouden keten vereerden, ende alle andere Bootsghesellen ende soldaten van hare ghetrouwicheydt bedanckten. De Gouverneur der stadt Bronckhorst ende beneffens hem veel kloeckhertighe mannen van Rade, naemelijck Douza, Verlaen, Raephorst, Broeckhovens, Duyvenvoorde met des stadts Capiteynen Andries Schot, Andries van Dort, Arent Dirrixsoon, Frans Dirrixsoon, van weghen des ghemeynen Landts hooghelijck bedanckt van heuren ghetrouwen dienst in soodanighe ellende met gouden medaillen, ende de stadt met vele nieuwe vryheden (soo dat niet gheoorloft is eenighe huysen buyten de stadt binnen seeckere limiten te timmeren) vereert werde. Daer beneffens is de selve stadt van weghen hare ghetrouwicheydt gherecompenseert van den Heere Prince van Orangien ende den Heeren Staten, met de erectie van een Vniversiteyt inde selve stadt: + welck nu vele jaren in grooten fleur gheweest is. Oock hebben de Heeren Staten voornoemt aldaer ghefondeert ende ghedoteert een *Collegium Theologiae,* daer inne tot kosten der selver + Landen ghehouden werden een Regent, Subregent, Oeconomus, ende tusschen de dertich ende veertich Studenten, die tot dienste der Landen ende Kercken aldaer werden gheinstrueert ende bequaem ghemaeckt. Tot gherief der Studenten is aldaer mede verordonneert een treffelijcke Librye van alderhande scientien, in veelderley spraecken. Is oock aldaer mede voor de ghene die in de Medecyne studeren, eenen Cruythof toeghemaeckt, in den welcken van alle weghen verscheyden kruyden by een versaemt zijn. Soo dat dese stadt nu een heel ander wesen heeft ghecreghen, het ghemeyne spreeckwoort waer bevindende, Godt en sloech noyt oft hy en salfde weder: die alle des stadts schaden duysentfout heeft, uyt andere Landen (waer de oorloghe haer wendde) herwaerts een groot ghetal van hantwerckers toestierende, heur neeringhe ende seghen in de Draperye der Sayetten verleenende: de stadt tot gherief der uytlantsche alle bequaemheydt bedenckende, soo in het diepen der grachten, in het stellen van Volmeulens, Ramen, Parssen, Hallen. Door de menichte des volcks de lijftocht ende alderley neeringhe metter tijt goet gheworden is, tot goet contentement van een yeder, ende tot groot profijt der stadt ende borgheren. Door dies de stadt cierlijck is opghebouwt met veel heerlijcke huysen als andere timmeragien: ghelijck te sien is aen des stadts Tooren, met zyne wel klinckende klocken op het Stadthuys, het welck sedert het swaer belech oock mede soo heerlijck opghebouwt is: als aen het seer cierlijck nieuw toorenken op Sint Iacobs Capelle, voor dees tijdt de Halle der Natie, beneffens de nieuwe breede brugghe tot een wandelplaets beneffens d'Oostien plaets, responderende op vele nieuwe straten, ghebouwt door

+Baldeus verlaet alle schanssen.

+Beleeftheyt van die van Leyde*n* tegen den Admirael Boysot.

+Vniversiteyt binnen der stadt Leyden.

+*Collegium Theologie* tot Leyden.

d'oude Ramen, nu onbequaem overmidts der borghers Draperye van de Leydtsche laeckenen verdwenen was, ende om te betimmeren uytghegheven werden, als een menichte van huysen noodich was, voor soo veel volcks dat jaerlijcks vermeerderde uyt alderley Natien. Soo dat in Fransoysche tale noodich was predicatie te doen in onser Lieve Vrouwen Kercke, alsoo daer vele Walen (alderley handelinghen oeffenende) herwaerts over ghekomen waren, de welcke de Hollandtsche tale weynich verstonden. Dese Ghemeynte uyt verscheyden volcken bestaende, stondt onder de ghehoorsaemheydt vanden Magistraet der stadt vreedsaem + levende. Hoe wel eenighe conspiratie onder handen was, ten tyden als de Grave van Leycester nae volle regheringhe trachte, ende veel favoryten binnen Leyden, als oock elders op zijn zyde ghelockt hadde, die des Landts Staten regeringhe hem alleen meynden op te draghen. Het welck verhoedt werdt door de voorsichticheydt van den Magistraet, die sommighe van de Hoofden met der doodt ghestraft heeft. + Over sulcks de voorseyde Grave uyt de Landen weder vertrocken is, ten tyden doen in Spangien toegherust werde de Spaensche Armade, die op Enghelandt haren aenslach + meynde te doe*n*, by soo verre de Prince van Parma met zijn krijchsknechten ende krijchsghereetschap tot Duynkercke ghereedt ligghende om over te trecken, hadde konnen uytkomen. Het welck hem belet werdt door de Hollantsche ende Zeeusche oorlooghschepen op de stroomen ligghende. Door dies den aenslach der Spanjaerden gebroken zijnde, de Vlote heuren cours weder nae Spangien achter Yrlant om nemende, te leegh vervallende, den meerderen deel is + in de Zee ghebleven. Een Spaensch Gallioen der selven onder het landt gheraeckt, verviel in handen van den Viceadmirael Ioncker Pieter vander Does, ende hem in ghenaden over gaf. Ter memoryen des selfden heeft de voorseyde van der Does, een man van grooten bedryve, alhier in de groote Kercke (alwaer hy mede Schout was) een Vane oft Wimpel ghehanghen, die wonderbaer lanck is, streckende van het top des welffels tot beneden toe, noch opghewonden zijnde, welcken Wimpel hy op dit schip vondt.]

+Conspiratie tot Leyden om Leycester in authoriteyt te brenghen.

+De Grave van Leycester vertrect naer Engelandt.

+De Spaensche Vlote.

+De selve komt om.

Binnen Leyden staet een fraey Casteel oft Burg, van welck Ianus Douza, hier na vermeldt, vermaen maeckt met dese veersen,

Putatur Engistus, Britanno orbe
Redux posuisse victor.

Dat is:

Engistus met seghe uyt Bretaignen wederghekeert,
Die heeft Leyden (ghelijck men meynt) met dit schoon Slot vereert.

+ In welck Casteel en zijn gheen wooninghen: maer het is vol tuynen ende boomen: met eenen soo diepen Put, dat ick niet en weet hoe't de gheleghentheydt der plaetsen kan gedraghen. Hy is seer oudt, ende men ghelooft dit een werck der Romeynen te wesen: ende van welcken Put het oudt Hollantsch Huys van Wassenaer tytel ende wapen schijnt ghenomen te hebben: welck voorwaer een overoudt Huys is: want men seyt in Hollandt met een ghemeyn spreeckwoordt: Wassenaer het oudtste, Brederode het edelste, Egmondt het rijckste: deshalven, om sulcke oudtheydt niet te laten vergaen, doen zy desen Put, alst van noode is, neerstichlijck vermaecken ende onderhouden. Een myle van de stadt light Wassenaer, een seer schoon dorp, nu

+Put van de Burgt van Leyden.

ter tijdt (aenghesien het manlijck gheslacht uytghestorven is) den Grave van Ligne toebehoorende. Van Leyden was gheboren Ian de + Snyder, een seer Godtloos Verdoover, de welcke met grouwelijcke boosheden ende vreemde aenslaghen zy selven als Coninck heeft opgeworpen te Munster in Westphalen, in het jaer 1534, ende aldaer veel boose stucken bedreven hebbende, tot onspreeckelijcke bederffenisse der stadt, is in't naevolghende jaer gevangen, ende met een straffe doodt gherecht: alsoo in onse Commentarien breeder wordt vertelt.

+Ian de Snyder Hooft der Wederdoopers, geboren van Leyden.

Daer tegen heeft dese stadt voortgebracht veel vermaerde mannen in deucht ende gheleertheydt, naemelijck Peeter Blomevenna groot Theologant, Ian Gerbrand fraey Schryver van Historyen ende andere dinghen, Enghelbert Leydenaer aerdich Poete ende groot Grammatist, Nicolaes Leonte gheschickt Rethorijcker, ende boven al Ianus Douza Edelman, Heer van Noordtwijck, uytnementlijck gheleert in Griecks ende Latijn, oock een seer lustich Poete, soo wel blijct aen zyne wercken in drucke uytghegheven. Ontrent een mijlken buyten Leyden ligt het + dorp van Reynsburg, daer de groote ende heerlijcke Abdye van S. Benedictus orden staet, met kercke, klooster, ende alle andere huysinghen seer uytnementlijck ghebouwt. Dese schoone ende treffelijcke Abdye en heeft niet alleenlijck eenen stichter ghehadt, maer wel viere, d'een nae d'andere, de welcke op de rye gheschildert staen in een glasen venster vande Kercke: te weten, twee Graven van Hollandt Diedrick ende Floris, de Gravinne Petronelle, ende een andere edele Vrouwe uyt het huys van Saxen. Aldus is dit Convent van outs ghesticht ende inghestelt met een heerlijck gebiedt over landen ende dorpen: soo dat de Abdisse wereldtlijcken ende gheestelijcken staet houdt, met hoogh ende leegh gherecht, ende heeft seer groot inkomen van alle goeden. Hier en worden gheene andere aenghenomen dan edele Ionckvrouwen, de welcke Vrouwen worden gheheeten, overmidts hare Godtvruchticheydt ende eerweerdicheydt. Onder + andere goede diensten ende deuchdelijcke wercken die hier gheschieden, worden het heel jaer door drie daghen ter weecke sulcke aelmoessen met groote goethertichеydt ghedaen, datter van alle de ghebuerte daer ontrent woonachtich in getale meer dan twee duysent persoonen t'elcken daghe comen, tot onderhoudt ende behulp van veel menschen, sonder alle ander onderstandt dat insonderheydt den behoeftighen daghelijcks ter deser plaetsen ghedaen wordt. Dit is voorwaer een weerdich ende loffelijck Convent, alwaer begraven ligghen de voorseyde vier eerste stichters, ende voorts veel andere Graven, Gravinnen, ende groote Heeren van Hollandt, Zeelandt, ende andere byliggende landen: waer af veel heer-

+Reynsburg ende zyne Abdye van Iofffrouwen.

+Groote caritate der Ioffrouwen van Reynsburg.

lijcke tomben ende graven met heur edele opschriften ende wapenen ghesteecken ende uytghehouwen over al ghesien werden: soo dat hier den Edeldom ende de doorluchticheydt van veel Heeren ende groote personagien vergadert is, tot groote ghenoechte voor de ghene die't sien en*de* kennisse daer afhebben. Noch is hier een ander eerweerdich Convent, ghenaemt + Terlee, van Sint Bernaerdts orden, gheleghen buyten de stadt anderhalve myle, by het dorp van Noordtweijck, ghesticht door eenen ouden Grave van Hollandt, met veel goedts ende jaerlijcks inkomens, tot onderhoudt voor een redelijck ghetal van gheestelijcke Edelvrouwen, ghenaemt Ionckvrouwen: de welcke professie ende belofte ghedaen hebbende niet en mogen houwen: maer meestendeels, om vry te wesen, ende naemaels tot + gheen berouw te komen, beyden langhe van alsulcke professie te doen, ghelijck oock gheschiedt met die van Reynsburg: dies niet te min heuren dienst ende eerbaerheyt seer gheestelijck altijdt onderhoudende.

+Abdye van Terlee.

+Vryheydt van de Religieuse.

Beschryvinghe van Amsterdam.

+ Amsterdam ligt 26 graden ende 44 minuten in lengde, ende 25 graden en*de* 40 minuten in breedde, op den arm des waters Tye genaemt, waer uyt verscheyden groote grachten ende waterloopen door veel weghen inde stadt gheleyt worden, daer af de middelste Amrack ghenaemt, d'aller grootste ende schoonste is: door welcke wateren Oostwaerts de schepen uyt ende in varen, die door den groote*n* Laeck ende boesem der Zuyderzee, in de Wilde zee met groote menichte schier uyt gantsch Europa daghelijcks gaen ende komen: ten eersten van dese Nederlanden, daer na van Vranckrijck, + Enghelandt, Spangien ende Portugael: voorts van Duytslandt, Polen, Lieflandt, Noorweghe, Oostlandt, Sweden, ende andere Noordtsche Landen: van daer men ghemeynlijck tweemael s'jaers siet kome*n* machtige Vloten, van twee ende drie hondert groote schepen t'elcker reysen, meestendeels gheladen te Danzick, Rye, Revel ende Nerve, met ontallijcke koopmanschappen: soo dat dese stadt eenen wonderlijcken inval ende havene is, daermen somtijdts siet meer dan vijf hondert groote schepen van alle Landen aenkomende: maer meestendeels Hollantsche Hulcken besonderlijck den Borgheren deser stadt toebehoorende, die al t'samen eenen heerlijcken schijn ende een lustich aensien gheven. Waer door seer grooten handel hier wordt ghedreven: soo dat Amsterdam nae Antwerpen de voornaemste stadt va*n* coopmanschappen + is in alle dese Landen. Het is voorwaer wonderlijck ende schier onghelooffelijck, dat wanneer een van de voorseyde Vloten van twee oft drie hondert groote schepen hier aencomen, de inwoonders soo machtich van rijcdom zijn, dat zy selve terstondt alle het goedt opcoopen, in der voeghen dat de schepen ghelost ende ontladen zijnde binnen vijf ofte ses daghen, terstont wederom moghen nae huys varen. In dese stadt worden seer veel schepen ghemaeckt: ende daer en boven oock meer dan twaelf duysent stucken wollen laeckens alle jare. Van hier is gheboren gheweest Allaerd van Amsterdam, een wel gheleert man, die veel boecken heeft ghemaeckt. De stadt + van Amsterdam is gheheelijck ghesticht ende ghebouwt op seer langhe ende dicke houten pylen, met heyen ende andere gereetschap gheweldichlijck inden grondt des waters gedreven: deshalven een van myne goede vrienden kluchtichlijck heeft gheseydt, dat die den grondt kost ghesien, gheen schoonder bosch en mocht aenschouwen. Men houdt oock dat het fondeersel van de

+Ghelegentheydt van Amsterda*m*.

+Vloten tot Amsterdam komende.

+Grooten rijckdom va*n* die va*n* Amsterdam.

+Amsterdam ghebouwt op houten pylen.

huysen veel meer heeft gekost dan het opperste, soo veel houts, arbeyts en*de* wercks wordt daer in versmoort. Het is voorwaer een schoone stadt van ghemeyn ende besonder ghebouw, verciert met Kercken ende andere Godshuysen. D'opper [+] kercke is ghewijdt ter eeren van Sint Niclaes, ende wordt gheheeten d'Oude kercke: ende de Nieuwe ter eeren van onse Vrouwe. Sonder twyfel de stadt van Amsterdam is seer machtich van volck ende rijcdom, sterck ende onwinbaer overmidts de gheleghentheydt: want men kanse behendichlijck ende ghemackelijck seer wijdt ende breedt in't water setten: Alsoo datse overmidts locht, water, geleghentheydt, menichte ende bequaemheydt van Watergrachten ende Canalen bykants [+] in alle straten loopende, overmits oock meer andere oorsaecken, der stadt van Venegien seer ghelijck is. In't kort gheseyt, het is een gheluckige ende wonderlijcke stadt, waer af de gheleerde Poete Nicolaes Canne borgher der selver dese naevolgende veersen heeft gemaeckt, die ick hier by hebbe willen stellen.

[+]Kercken der stadt Amsterdam.

[+]Amsterdam Venegien ghelijck.

Haec illa est Batavae non ultima gloria gentis,
Amnis cui nomen, cui cataracta dedit: [+]
Dicta prius Damum, raris habitata colonis,
Cum contenta casis rustica vita fuit.
Hinc Amsterdamum jam facta elebrior, atque
Fortunae crevit tempore nomen item.

[+]Wercken va*n* Cannus van Amsterdam.

Vrbs bene nota prope atque procul distantibus oris,
Dotibus innumeris suspicienda bonis:
Dives agri, dives pretiosae vestis, & auti,
Vt pleno cornu copia larga beet.
Quod Tagus atque Hermus vehit, & Pactolus in unum,
Verè huc congestum dixeris esse locum.

Byv. [De treffelijcke ende vermaerde koopstadt van Amsterdam, verdient wel een grooter ende wijtloopigher beschryvinghe dan andere steden: ghemerckt nu ter tijdt van dese stadt alleen meer te segghen valt dan van een gantsch Landtschap: zijnde teghenwoordich soo vermaert van weghen haren handel ende groote rijcdommen, als eenige andere stadt der gantscher Werelt. Beginnende dan de beschryvinghe van Amsterdamme, soo segghe ick dat den oorspronck deser stadt voor seker van den Amstel ende Dam genomen moet zijn. Want niet alleen die van Amsterdamme, maer oock alle de Hollanders noemen die plaetse daer de sluys is, tusschen den Amstel ende den Ammerack, met de welcke het binnenwater uytgelaten ende het buytenwater uytghesloten wordt, noch heden ten daghe *Dam*. Waer van verscheyden steden in Hollandt op ghelijcke wyse uytgaende, als daer zijn Schiedam, Rotterdam, Edam ende andere hare namen hebben ghekreghen. Amsterdam oft veel eer Amsteldam, en is niet anders als een waterleydinghe, spuye, sluys oft dam van de riviere Amstel, om de wateren te bedwinghen oft te bedeylen, nae datse aen komen ofte afloopen. Waer op eertijts Nicolaus Cannius in zyne veersen hier voor van onsen Autheur ghestelt, ghesien heeft.

+ De eerste inwoonders ende stichters van Amsterdam zijn schamele Visschers gheweest, de welcke alhier tot hare wooninghen sekere kleyne huttekens met stroo ghedeckt hadden. Metter tijt dese gebuerte des Visschers vermeerderde, ende was een eyghen heerlijckheydt van het huys ende gheslachte van Amstel: Soo dat een der selven Heere was van Amsterdam, Amsterveen ende de omligghende Landen, oock mede Heere van Iselsteyn, voerende beyde de tytelen, soo wel van Amstel als van Iselsteyn, totter tijt toe dat een Gijsbrecht van Amstel met Herman van Woerden ende Gerrit van Velsen by eede hen verbonden hadden, Floris den Grave van Hollandt ghevanghen te nemen ende in Engelandt by den Coninck te senden. Waer toe zy niet en konden ghekomen, hoe wel zy hem ghevanghen hadden ghekreghen, ende gheen middelen siende om hem wech te cryghen, den Grave hadden vermoort. Waer door Gerrit van Velsen ghevanghen, is met sware tormenten omghebracht gheweest, de Heere van Amstel is Ballings landts geraeckt, ende worde van zyne vrienden in vreemde landen onderhouden tot dat hy starf, ende alle zyne goeden worden hem benomen, ende werdt uyt Hollandt verdreven. Maer na de doot van Ian den Grave van Hollandt, quam Gijsbrecht van Amstel ende begreep weder dat stedeken van Amstelredam, ende began dat met houten bruggen, vesten ende toornen te stercken ende vast te maecken. Die van Haerlem metten Waterlanders dit vernemende, zijn met alle haer macht uytghetogen, ende hebben den voorseyden Gijsbrecht uyten lande ghejaecht ende verdreven, ende staken dat vyer in dat stedeken, ende verbranden alle die brugghen ende houten toornen tot asschen toe, ende slechtent ende brakent voort af. Maer daer nae Amsterdam aen de Graven van Hollandt vervallen zijnde in het jaer 1342, Graef Willem de + derde van dien name verscheyden privilegien deser stede ghegheven hebbende, heeft oock die palen van hare vryheydt alsoo beschreven, dat die souden zijn op die Oostzyde vander poorten aen Ians Witten

+Oorspronck van Amsterdam.

+Amsterdam vervallen aen de Graven van Hollandt.

Hofstede; op die Noordtzyde aen het groote Gods huys landt: op de Westzyde aenden uyteren egghe van der Lane, die ligt in Ysbrants landt van der Zuydtwijnde op de Zuydtzyde in der Nesse teghens der Lane over: Alsoo alst metter gracht begrepen was, ende in die Haven ten halven stroom tot in't Ye, ende voort streckende in't Ye langhs den dijck Oostwaerts vijftich roeden buyten den Windtmeulen, die Heere Willem van Ooschoorne van des Graven weghen hadde doen maecken. Waer uyt lichtelijck af te nemen is, (hoe wel de plaetsen hier ghenoemt nu afghegaen zijn ende veroudet) hoe kleyne het begrijp doen is gheweest. Want dien gantschen Dijck, nu een seer groote strate *Zeedijck* genoemt, is doe*n* buyten de stadt gheweest: ende het schijnt dat nauwelijcks yet dan ontrent den Dam ende den Ammerack (in den brief de Haven ghenoemt) bewoont en is gheweest. Maer Amsterdam is naederhandt [+] tot verscheyden reysen vermeerdert ende vergroot gheweest.

[+]Amsterdam verscheyden reysen vermeerdert.

Want nae Graef Willem heeft Aelbrecht van Beyeren, die drieentwintichste Grave, de palen deser stadt wederom doen uytbreyden, en*de* heeft een veel grooter deel landts daer by ghevoecht, naemelijck van hondert Roeden: ende zyne*n* sone hem terstont ghevolcht, heeft gewilt dat het vrydom over het Tye tot aender Volwijck uytghebreydt zijn soude. Waer van noch de brieven zijn met der Graven handtteecken gheteeckent: den eersten in't jaer 1380, ende den anderen 1490 gheschreven. Nochtans en is de stadt doen noch niet begonnen met eenen muer ommeringt te zijn: het welck eerst by nae drie hondert jaren daer nae gheschiedt is, ten tyde van Vrouw Marie dochter van Hertogh Carel van Borgondien, getrouwt hebbende Maximiliaen van Oostenrijck. Want alsoo men doen van oorloghe aen alle zyden hoorde, zijn de mueren in't jaer 1482 terstont begost gheweest: maer de Reguliers ende Sint Anthonis poorte zijn de naevolghende jaren ghebouwt gheweest: sulx betuygende de opschrift van de voorseyde Sint Anthonis poorte, de welcke het jaer 1488 uytwijst. Dese mueren zijn van careelsteenen ghemaeckt gheweest, onder meest met witten ghehouwen steen: de welcke nu (uytghenomen S. Anthonis ende de Reguliers poorte met ettelijcke torens) zijn afghebroken gheweest: als in het jaer 1585 het begrijp der stadt uytghebreydet met aerde*n* vesten ende een seer breede gracht bevesticht is gheweest. Soo dat de gheleghentheydt der stadt nu soodanich is: De Riviere Amstel van het Zuyden in de stadt komende, ende met eenen rechten loop nae de Damsluys loopende, aldaer in den Ammerack uytghelaten, na het Noorden wordt vermengt met het Tye: ende deylt alsoo de stadt in het midden. Waer van oock het Westersche deel *De nieuwe zyde;* dat aen het Oosten is, de *Oude* genoemt wordt. Aen de Zuydtzyde oock van de Damsluys wordt den Amstel ghemeynlijck ‘t *Rockin* ghenoemt; aen de Noordtzyde met den name van Ammerack. Ende terstondt over het Tye ligghen de Waterlanders; aen de Westzyde die van Haerlem ende de Kermers: aen het Oosten Weesp ende Muyden, met de Goylanders: aen het Zuyden die van Amsterveen ende Vtrecht.

Den omvanck der stadt, soo die eertijts met [+] eenen steenen muer ommeringt was, bevinde

[+]Omvanck der stadt.

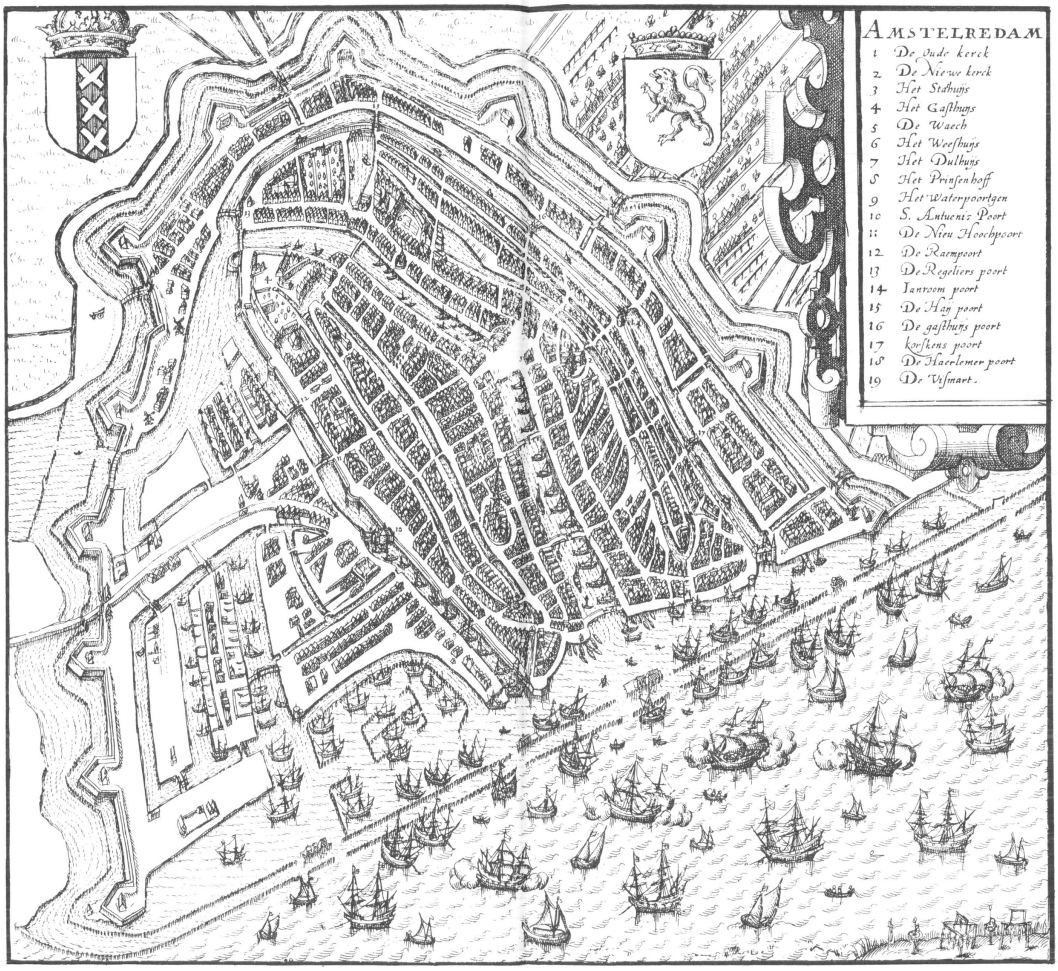

AMSTELREDAM

1 *De Oude kerck*
2 *De Niewe kerck*
3 *Het stathuijs*
4 *Het Gasthuijs*
5 *De Waech*
6 *Het Weeshuijs*
7 *Het Dulhuijs*
8 *Het Prinsenhoff*
9 *Het Waterpoortgen*
10 *S. Antuenis Poort*
11 *De Nieu Hoochpoort*
12 *De Raempoort*
13 *De Regeliers poort*
14 *Ianroom poort*
15 *De Haij poort*
16 *De gasthuijs poort*
17 *korskens poort*
18 *De Haerlemer poort*
19 *De Vismart.*

ick niet boven de 4920 passen ghehadt te hebben. Ende hoe groot desen selven omvanck geweest is, kan hier uyt afghenomen werden, dat oock heden den omvang van Antwerpen, t'samen met de bevestinghen van het Casteel niet + veel grooter bevonden en werdt. Want zy tellen 5635 passen, soo de reeckeninghe wel ghemaeckt is. Maer hoe gheweldichlijck Amsterdamme daer nae de naest voorledene jaren vermeerdert zy, is allen ghenoech bekent. Ende doen ick hiermede besich was, soo was men besich met de stadt wederom te vergrooten, welcke vergrootinghe als zy nae het voorghenomen concept volbracht sal zijn, soo zal Amsterdamme wel de grootste stadt van Europa wesen.

+Sint Emanuel de Metere in zyne Nederlandtsche Historye.

+ De voornaemste straten aen de Oude zyde zijn, de *Warmoesstraet* ende den *Nes;* idem den *Zeedijck:* ende de strate van Sint Anthonis poorte, onlangs de *Nieustrate* gheheeten. Aen d'ander zyde is de *Calverstraet* ende den *Nieuwendijck.* De ander zijn oft Marckten oft Dweerse straten, oft Burgwallen, de welcke door tusschenloopende wateren ghescheyden, verscheyden Eylanden maken. Want de Amstel (de welcke door de Damsluys in den Ammerack, soo wy gheseyt hebben, gelaten wordt) verdeylt haer daer en boven door de *Grimmenesse* ende d'*Ossesluys* in vier groote Wateren oft Grachten; de welcke insghelijcks van het Zuyden naer het Noorden wederom door twee groote Sluysen, naemelijck de *Haerlemmer* ende van de *Colck,* met het Eye vermenght werden. Twee van dese Wateren de *Oude zyde;* ende twee de *Nieuwe* doorpasserende, deylen op een nieuw elcke zyde in twee deelen; ende voeghen die insgelijcks hier ende daer met houten ende steenen bruggen aen malkanderen. Over eenige jare*n* de stadt, soo geseyt is, vergroot zijnde, soo zijnder nieuwe Grachten ende *Burgwallen* tot de voorgaende gevoecht, en*de* met grooten kost ende arbeyt seer vele houten bruggen ghemaect, ende andere treffelijcke wercken gestelt.

+Straten van Amsterdam.

+ De stadt van Amsterdam heeft veel treffelijcke plaetsen en*de* ghestichten. Onder andere twee Parochie kercken, de eene aen de *Oude,* de ander aen de *Nieuwe zyde.* De eerste nu de *Oude* + *Kercke* ghenoemt, is beghonnen ghebouwt te werden voor twee hondert jaren, ende vele jaren daer nae is zy eerst volmaeckt gheweest. Want in't jaer 1500 is zy noch met vele Capellen vermeerdert: den toorn hadde oock doen niet veel te beduyden: de welcke eerst in't jaer 1566 van de fondamenten opghericht, is nu met een spitse weerdich om sien ende constelijck ghearbeyt hooghe verheven. In den selven, behalven de groote klocken ende urewercken, die men van buyten siet, vele clocxkens met een bequame temperinghe der toonen alsoo ghestelt zijn, datse met een lieffelijck accoordt elcke ure lustichlijck voorspelen, ende de selve in halve uren deylen, met groote vermaeckinghe der aenhoorders. Men seght datter eertijdts drieendertich Altaren in zijn gheweest: oock Priestertlijcke kleedinghe van grooten prijs: midtsgaders een silveren Ciborie van tseventich Marcken: by de welcke noch een ander ghevoecht was van meerder konste en*de* prijs, die ghemeynelijck *de Ciborie van het Lichaem Christi* ghenoemt + werdt. De Prochie kercke van de Nieuwe zyde is ghefondeert gheweest in't jaer 1408, oft 1414 nae het segghen van andere, ter eeren van onse Lieve Vrouwe ende S. Catherine; de welcke in schoonheyt va*n* wercke onder de voornaemste kercken van Europa getelt mach werden. Zy is eerst volmaect, by nae hondert jaer, nae datse begonnen was ghebouwt te werden. Heeft oock wel vierendertich ltaren ghehadt: ende instrumenten ende cieragie der Priesteren uytnemende kostelijck. Wordt nu de *Nieuwe Kercke* gheheeten. De voornaemste

+Kercken van Amsterdam.

+De Oude Kercke.

+De Nieuwe Kercke.

fondateur is gheweest Willem Egghert, soo de opschrift, die noch ter tijdt aldaer by den inganck van de Librerye te sien is, uytwijst. Welcke Egghert een Coopman van Amsterdam, gheboren van Gent de Hooftstadt van Vlaenderen, seer groot ende wel ghesien by Hertoch Willem de vierentwintichste Grave van Hollandt (als zijn overste Tresorier van den lande van Hollandt) die van Amsterdam verscheyden privilegien ende vryheden van den selven Grave gegeven, voornamelijck verkregen heeft. De stadt voorwaer en heeft op dien tijdt gheen aenghenamer noch profytelijcker borgher als dese gehadt. In dese stadt boven dese twee Prochie kercken is noch een schoone kercke in de Calverstrate, genoemt *de Heylighe Stede.* Dese is veel minder als de voorgaende, niet te min konstelijck ende met bequame proportie alsoo ghemaeckt, datse seer klaer en*de* luchtich is. Daer zijn oock noch daer en boven Sint Iacobs kercke op den Nieuwen dijck, ende S. Olofs Capelle op het eynde van de Warmoestrate. Maer de outste ende eertijts de voornaemste kercke is gheweest, soo men meynt, die in de Nes staet, welcke ghemeynelijck S. Pieters kercxken oft Capelle genaemt wierdt. Nu is het de Vleyshalle. Hier zijn ooc [+] vele Cloosters geweest, ten eersten drie mannen Cloosters te weten der Minnebroeders, Paulinianen, ende der Broerkens in den Nes. Daer zijn oock wel seventhien Vrouwen Cloosters geweest. Hier is oock een Godshuys tot onderhoudt der krancksinnigher menschen met goede ordinantie. Wat sal ick seggen van hare andere [+] publijcke ende ghemeyne wercken? Van't Stadthuys, van't Princen Hof, ende seer schoone Waghe? Van de groote menichte van wel ghebouwde Sluysen, van de Bruggen die daer zijn in grooten getale? Wat sal ick seggen van hare rijcke ende wel beghifte Hospitalen ende Gasthuysen, het Weeshuys, Leprooshuys, ende diergelijcke? Aengaende hare gemeyne Scholen, [+] welcke zijn als jonghe planteryen van de Kercke ende Republijcke; de selve worden hier met groote kosten onderhouden; ende zijn wel voorsien van goede Meesters; die de jonghe jeucht in verscheyde*n* talen ende wetenschappen onderwysen. Maer onder alle de schoone timmeragien ende gestichten van dese stadt, neemt uyt het ghestichte genoemt *Het Oude Mannenhuys:* een seer heerlijck stuck wercks. Men soude segghen [+] dat het is het Hof van eenen Coninck oft Prince. In het midde*n* zijn twee Tuynen: van de welcke den eenen met veelderley schoone bloemen, boomkens ende verscheyden kruyden is versien: den anderen met gras besaeyt, seer lieffelijck om aen te sien. Aen beyde zyden ende van vooren zijn oock gaelderyen ende folders, om te wandelen: ende onder dese, kamerkens van Manne*n* ende Vrouwen verscheyden ende op de rye ghestelt, met bedden ende anderen huysraet tamelijck verciert. Tusschen beyde dese Tuynen is eenen breeden wech die recht in het huys leydt, het welck met seer groote costen ende seer treffelijck ghemaeckt is. Want behalven de heerlijcke ende nette Salen soo zijn daer twee eetkamers, eene voor de Mannen, de ander voor de vrouwen: waer by een keucken ghevoecht is: ende alles alsoo toeghemaeckt ende opgheschickt, dat het niet en schijnt een huys van arme Luyden, maer een Paleys van Princen. Oock is hier over weynighe jaren, met groote kosten eenen seer diepen steenput ghemaeckt, de welcke seer schoon ende soet water gheeft, een rare saecke in dese stadt.

[+] Kloosters van Amsterdam.

[+] Andere ghestichten.

[+] Scholen va*n* Amsterda*m*.

[+] Het Oude Mannen huys.

In dit huys worden 150 oude Mannen ende Vrouwen ontfanghen, onderhouden, ende van eten ende drincken wel ghetracteert. Dit is voorwaer een werck eeuwighen lof ende ghedachtenisse wel weerdich. Als oock het huys + het welck men ghemeynlijck het *Tuchthuys* noemt, ende het ander het *Spinhuys* gheheeten. De selve zijn seer sterck ghebouwt ghelijck ghevanghenissen, teghen alle uytbreecken. In het eerste worden gehouden Bedelaers, Deuchnieten, ende onghereghelde jonghe lieden ende andere. Dese worden hier alle besloten ghehouden, sommighe oock gheboeyt, alsoo nochtans dat zy wercken konnen, ende de handen vryelijck oeffenen. Want de sommighe moeten Brasiliehout saghen, Bombasynen weven, oft andere wercken doen, nae haer begrijp ende sterckte des lichaems. Op Sondaghen ende Heylichdaghen moeten zy alle versamelen in de plaetse Schole ghenoemt. Hier wordt haer uyt Godes woordt wat voorghelesen, ende vermaninghe ghedaen, voornamelijck dat tot goede manieren ende beteringhe des levens dienstelijck is. Sommighe worden oock in het leeren van lesen ende schryven gheoeffent. Hier en mogen wy niet voor by gaen de mirakelen te deser plaetsen dickwils gheschiet, als naemelijck dat verscheyden bedelaers, kreupele, lamme, deerlijcke ende mismaeckte seeren ende sweeren toonende: item ettelijcke stomme ende maensuchtighe ende van den Duyvel beseten hier inghebracht zijnde, na eenighen kleynen tijt de doecken ende krucken daer zy op ginghen, ende andere dierghelijcke dinghen wech gheworpen hebbende, wacker haer tot het werck begheven hebbe*n*, ende dat alle de quellagie des lichaems verdwenen is. Welcke dinghen men alhier tot bevestinghe ende ghedachtenisse aende mueren ghehanghen siet. In het ander worden vast + ghehouden ende met arbeyt gheoeffent, ende alsoo ghedisciplineert ende van quaet geselschap ghehouden Vrouwen ende Maechden: gelijck de veersen die voor het Spinhuys gelesen worden te kennen gheven.

+Het Tuchthuys.

+Het Spinhuys.

Om schamele Meyskens, Maechden en Vrouwen,
't Bedelen, leechgaen en doolwech te schouwen,
Is dit Spinhuys gesticht, soomen hier sien,,mach,
Elck laet sich niet verveelen noch rouwen,
Wt Charitaet hier aen de handt te houwen,
Wie weet wat hem oft de zyne noch gheschien,,mach.

+ Hier en konnen noch en mogen wy niet voorby gae*n* de schoone Kercke die myne Heeren van der stadt uyt den grondt hebben doen maecken by Sint Anthonis Dijck oft de Breedestrate, de *Zuyderkercke* van hare gheleghentheydt ghenoemt, om datse niet gelijck de andere Kercken Oost oft West en staet, maer in het Zuyden. Zy is verciert met seer schoone ende konstelijcke glaesvensters, ende met eenen vloer uyt eender handt met grafsteenen beleyt. Om kort te maken, + daer en ghebrack anders niet in dese seer vermaerde stadt, in den koophandel, als een Borse voor de Cooplieden deser stede, tot een soo treffelijcke Republijcke dienende, ende op de andere deelen der stadt voeghende: welcke zy seer kostelijck, wijdt ende treffelijck hebben ghemaeckt: een werck dat in grootheydt ende ghebouw gheene van de andere van Europa en wijckt. Want beneffens dat het uyt ontrent veertich colomnen bestaet, in den modderighen grondt vanden Amstel ghemaeckt, soo vertoont het in't in doen een ghewelf, door het welck de schepen uyt den Amstel in het Tye, ende insghelijcks uyt het Tye in den Amstel komen. Den grondt daer de fondamenten op zijn gheleyt, is heel van hout uyt ronde palen vijftich oft tsestich voeten lang, met heyen (het water

+De Zuyderkercke.

+De Borse van Amsterdam.

aldaer eerst uytghemalen zijnde) seer vast in de aerde ghedreven. Zy is langh twee hondert voeten, hondert vierentwintich breedt. Beneden worden sesentwintich winckels ghetelt; behalven die kramen boven, die wel over de hondert sullen zijn. Zy is begonnen ghebouwt te werden in het jaer 1608 den 28 Meye, den eersten steen daer van leggende den jongsten sone van Cornelis Pieterssoon Hooft, die doen eerste Borghemeester was: ende was nu doen wy dit schreven meest volmaeckt.

Amsterdam is seer wel versien van lijftocht [+] die van alle kanten hier aenghebracht werdt: soo dat hier niet alleene overvloedt en is van ghewoonelijcke lijftocht, maer oock alhier van alderley onghewoonelijcke seer grooten overvloedt ghevonden wort. Hier zijn met menichte allerley soorten van wynen: Wt Duytslandt seer goeden Rijnschen wijn: Wt Vranckrijck, Spangien, Portugael, Canarien, ende andere Provincien, jae oock uyt Italien seer kostelijcke wynen: ende uytneme*n*de Malvaseye uyt Candien. Aengaende kostelijcke eetware, om te bancketeren, buyten noodtsaeckelijckheyt, wort allerhande lusticheydt ende leckernye, die men mocht wenschen oft begheeren, uyt alle landen hier ghevonden. Hier ware noch vele ten aensien van dese ende by nae ontallijcke andere te seggen. Maer wy willen dit kortelijck besluyten met de veersen des seer gheleerden Iunij, in Duytsch overgheset ende alsoo seeckere geschiedenissen deser stadt kortelijck verhalen.

[+]Amsterdam van als rijckelijck versien.

De veersen zijn dese:

A lsoo men seyt gegoot eertijts een gouden regen,
*M et rijckdo*m *groot begaeft het Eylant va*n *Rhodes,*
*S icilien had den naem va*n *Corenschuer gekregen*
*T ot der Romeyne*n *baet. My heeft ooc ee*n *Princes*
*E erweerdich God gestelt en in goet doe*n *floreren.*
L ustich ben ick beset van't water. Poelen sacht
*D oorstrijcke*n *mijn landouw. Op palen vast sonderen*
A ensietmen het ghebouw van mijn daecken gheacht:
M eer is hierom de grondt, dan 'tghetimmer van d'huysen,
C ostlijcker oock vermaert: door swaren arebeyt
*O p't houtich fondame*n *t, 'tis niet om te vergusen,*
R ysen hooch tot de locht oock mijn Kercken gheheyt.
E en wijdt beroemde schoot des Zees spoelt aen mijn palen,
S onder vrees van Neptun soo menich schip daer stalt,
C omende van't ghewest, waer uyt Phoebus zijn stralen
V oortbrengt, of daer hy weer vermoeyt ter aerden valt:
V ervul ick oock dees weer, met het voedende Coren
R ijcklijck, dat in mijn landt nochtans niet wort ghesneen:
V oorwaer zijn met dees vloet Gargara noyt verkoren;
A lwaer Momus Rechter, hy soud nochtans met reen
N och my geven de Croon boven Ceres landouwen,
T erecht altoos vermaert en door granen geacht.
N iet 't Africaensche landt mach eenich lof behouwen,
E n wast noch soo beset met schueren alst wel plach.
D e Corenschuer ben ick van't Nederlandt verheven,
E nd' als ick schatten veel opbreng tot s'Landts profijt,
R echt soo gheef ick oock uyt voetsel tot s'menschen leven,
L outer als een Buyck vet, die't sock verspreyt met vlijt
A en d'ander leden al. Hierom met goede reden
N eem ick van s'Keysers handt op mijn klaer Hooft de Croon
D oor deucht ende voorspoet: Vrou boven alle steden,
T ot een prickel van lof voor mijn prysers ydoon.

Nu komende tot de gheschiedenissen van dese stadt, sullen kortelijck eenighe verhalen. In + het jaer 1535 hebben de Wederdoopers alhier groote beroerte veroorsaect, de welcke haer ontkleedende soo naeckt als zy van hare Moeder geboren waren, ende alsoo onbeschaemt langs de straten der stadt loopende, riepen met luyder keelen, Wee, wee, de wrake Gods, de wrake Gods. De Borghers niet wetende watter te doen was, hebben haer terstont inde wapen gemaeckt, niet wetende ofter eenige heymelijcke vyanden in der stadt waren, oft watter gaens was, ende hebben dese onbeschaemde menschen ghevanghen, ende zy worden op de pijnbanck gheleyt, ende alsoo gehandelt alsmen met sulcken volck ghewoonlijck pleech te doen. Eyndelijck zijn beyde mans ende vrouwe*n* door sententie van Iustitie (mae behooren) gestraft. De onbeschaemtheydt deser lieden is soo groot geweest, dat alsse ghevanghen worden, ende haer kleederen omghehanghen worden, en hebben zy die niet willen omme lyden, segghende dat de waerheydt naeckt behoorde te wesen. Men siet de selve noch op het Stadhuys nae het leven gherepresenteert. In het selve jaer niet tegenstaende dat haer dit misluckt was, soo hebben zy nochtans weder ghetracht Amsterdam ende Leyden in te nemen, ghelijck de stadt van Munster inghenomen was, volghende hare vreemde droomen van nae het Landt van Beloften te gaen. Maer de selve zijn oock overvallen gheweest ende het meeste deel gevangen, de welcke daer nae verbrandt, verdroncken ende ghehanghen werden. In den aenvang deser troubelen in den jare 1566 toonde de Magistraet van Amsterdam groote*n* yver tot de Catholijcke Roomsche Religie, verbiedende den Predicanten der Ghereformeerde buyten haer poorten vergadert te predicken: verboden oock haer inghesetene de Predicanten te hooren, te huysen, noch te verberghen op lijf straffe ende confiscatie der goederen: Belovende hondert ponden Vlaemsch aen de gene die eenighe Predicanten levende oft doodt in handen van den Officier souden weten te leveren. Waer door de selve bevreest buyten Hoorn vertrocken zijn, alwaer Ioannes Aertsoon Mandemaecker op den veerthienden Iulij de eerste openbare Predicatie der Ghereformeerden in Hollandt dede. De Ghereformeerde binnen Amsterdam + deden hare Remonstranten aen de*n* Magistraet aldaer, van't gene zy in den sin hadden te doen, ende bestonden mede in de selve maent buyten de poorte hare eerste Predicatie te doen; ende weder op den vierden Augusti sulcks bestaende, de Magistraet ende den Officier met stadts dienders ende waeckers het selve geerne souden belet hebben: het en ware die wacht der Schutters haer sulcks afgheraden hadde. Wt welcke oorsake vele van dien tijdt aen met korte roers ende gheweyr onder heur mantels ter Predicatie ginghen, om in noot teghenstant te doen. Hebben oock de sake soo verre ghebracht, dat de Magistraet, by advyse van de Schutterye, ende by provisie, ende op het behaghen van de Regente ende Heere*n* vander Orden met heur moesten ingaen seecker accoordt, heur Kercken toesluytende. Welck accoordt die Regente niet en advoneerde, maer casseerdet, ende beval openinghe der Kercken, dat die Magistraet niet en + dorste doen, bevreest voor beeldtstormen, welck noch volchde door het opene*n* van de Kercke, om eenen ghestorvenen te begraven, hoe seer die Kerckdeure bewaert werde. Van daer zijn zy voorts gheloopen met een furie nae de minnebroeders, van gelijcken aldaer doende, ende des daechs daer nae tot de Cathuysers, alwaer vier der beeldestormers ghevangen, soo groote commotie in de stadt maeckten, dat men die moest laten gaen: ende beneffens dien den Ghereformeerden consenteren een nieuw accoordt, ende de Predicatie tot den

+Beroerte der Wederdoopers tot Amsterda*m*.

+Eerste predicatien buyten Amsterdam.

+Beeldtstorme*n* tot Amsterdam.

Minnebroeders ghedooghen. Hier en tusschen de Prince van Orangien om de tumulten te stillen in Hollandt gecomen zijnde, hadde gheern ghesien, dat zy niet meer haer Predicatie tot de Minnebroeders, maer buyten ghedaen haddden. Doch hy en konde dat soo verre niet brenghen. Dan verstonden wel tot eenich accoordt, ende eenighe van heur Ghecommitteerde beneffens des stadts Ghesanten, aende Gouvernante te stieren, waer uyt nieuwen twist rees. De Prince weder nae Brabant vertrocken zijnde, en*de* by de Ghereformeerde verslae*n*, het heymelijck aennemen der knechten in de stadt in't jaer 1567 op de*n* 24 Februarij in de wapen geraeckten, hebbende grooten toeloop, soo dat zy wel acht oft nege*n* duysent in getale werde*n*: als die Magistraet maer drie duysent mannen tot heur ontset ende assistentie en konden krygen: alle de straten beset zijnde, het Artillerye huys heur afhandich ghemaeckt, ende zy ghereet om het Stadthuys te bestormen, soo dat die Magistraet goeden koop moeste geven, ende toestaen by trompet gheklanck uytroepinghe des accoorts: uytsendende aen den Prince Ghecommitteerde van beyde zyden, om aen de Regente approbatie te versoecken: de welcke haer riedt derwaerts te reysen, ‘t welck de Ghereformeerde niet raetsaem en vonden. Hier en tusschen quam de Heer van Brederode [+] tot Amsterdam, tot goet contentement van de Ghereformeerde, maer tot een mishaghen van den Magistraet, die hier van de Regente verwittichde, de welcke haren Sercretaris La Torre beval, der Overicheyt van Amsterdam te belasten, dat zy den Heer van Brederode van daer souden doen vertrecken, in wiens aenneminge van knechte*n* zy niet en vernoechde. Achtervolgende het bevel des selven Secretaris, die van de Magistraet ootmoedelijck versocht hebben aen den Heere van Brederode te willen vertrecken, waer toe hy niet ghesint en was, sonder te sien het belasten van hare Hoocheydt, het welck hem gheweyghert werdt. Waer op de Secretaris [+] protesteerde, ontdeckende zijn last. Maer alsoo hy weygherde de coppe van zijn beval, eenighe Edellieden van den Heere van Brederode ten huyse van den Secretaris ghegaen zijnde, hebben eenighe van zyne brieven aenghetast ende tot den Heere van Brederode ghebracht, [+] ende het inhoudt der selven onder het ghemeyn volck verbreydt. Waer door die Secretaris eenighe daghen in zijn huys ghearresteert ende bewaert is gheweest: ende daer soude groote alteratie ghekomen hebben: indien niet enighe borghers van de Ghereformeerde van de aensienelijckste belooft en hadden by den Magistraet te gaen om daer in te voorsien: het welck zy deden: Versoeckende onder andere, dat die Heere van Brederode soude verordonneert werden Generael ende Overste Capiteyn over des stadts knechten. Waer in de Magistraten heur beswaer vindende, haer eenige artijckelen hebben [+] toeghestaen, om die over te senden aen den Prince van Orangien, om daer op te hebbe*n* zijn advijs: welck was, om alle vrede best te zijn, te blyven by het accoordt van den achthienden Ianuarij. Hier en tusschen rees weder op in ander quartieren het vervolghen der Ghereformeerde, wesende nu gheruchte van de toekomste van den Hertoge van Alva. Waer door versamelinghe alder Predicanten tot Amsterdamme ghehouden werdt, raetslaende wat heur te doen stondt: alwaer zy besloten, niet op te hou-

[+]De Heere van Brederode komt tot Amsterdam.

[+]De Secretaris La Torre protesteert.

[+]De papiere*n* vanden Secretaris ae*n*getast, ende hy ghearresteert.

[+]Wat de Magistraet den Protestanten geaccordeert heeft.

den van predicken, voor al eer dat haer verbodt soude gheschieden. Sulcx die Magistraet vernemende, heur gheinsinueert heeft, dat haer beliefte was, dat zy van predicken ophouden souden. Hier door gheheel bekommert wesende, Requeste aen den Magistraet overgave*n*, versoeckende dat men aldaer gheen vreemde garnisoenen en soude willen inlaten, alle hulpe tot defensie der stadt belovende, oft dat men heur soude ghedooghen sonder moeyelijckheydt te vertrecken. Mijn Heeren haer daer op Apostille gevende, stonden toe dat zy mochten vertrecken, daer toe alle hulpe belovende. Die Heere van Brederode die tot dien tijt toe binnen Amsterdam [+] ghebleven was, verwitticht van't vertreck van den Prince van Orangien, oock mede uyt Amsterdam den 26 Aprilis vertrocken is nae Embden, in den nacht ten elf uren uytghelaten, ende geconvoyeert door veel Edelluyden des Landts ende andere Bontghenooten; radende den ghenen die eenichsins suspect waren met den eersten te vertrecken. Sommighe Edele die haer over Zee meynden te salveren, door haren Schipper verraden, onder Vrieslant [+] op een droochte gheraeckende, werden ghevanghen ghenomen, ende op't Blockhuys tot Harlinghen gheleyt: waer onder waren twee ghebroeders Heeren van Batenburch: dese overgesonden tot Bruyssel, aldaer onthalst werden. Vele menschen vertrocken zijnde, over al de Geusekercken afghebroken waren door de haestige overcomste van Noircarmes met zijn garnisoen door Haerlem op Amsterdam treckende, den negenden Mey. Maer die Magistraet hem te ghemoet trock ende vernoechde, soo dat de stadt met garnisoen niet overlast en werde, versocht hebbende aen de Regente tot voordeel der stadt het appointement van die van Antwerpen, ‘t welck zy verworven. Aldus is de Roomsche Catholijcke Religie alhier weder opgericht gheweest: Die Kercken ende Cloosters zijn weder als te vooren gherepareert ende verciert geweest, ende allenskens de stadt in ruste geraeckte, onder de ghehoorsaemheydt des Conincks blyvende, hoe wel haer Nabueren ende het gheheele Landt van Hollandt in het jaer 1572 haer teghen de Spanjaerden stelde, alwaer de uytgheweecken willekome waren binnen den landen ende steden, maer by die van Amsterdam niet en konden ingeraecken, haer stadt verseeckerende met garnisoen daer zy op vertrouden, namelijck aenghenomen borghers uyt heur eyghen stadt, ende maeckten haer partye teghen het heele landt. Waer door die Grave van der Marck, die nu in Hollandt veel credijts hadde, het Cathuysers Clooster ruinerende, haer acht daghen lang belegherde: maer alsoo zy eenich volck tot ontset inkreghen, is hy opghebroken, daer die van Haerlem haer niet af en hebbe*n* bedanckt, sittende als frontier teghen den machtighen aenkomende vyandt, daer die van Amsterdam nae haeckten, hopende dat zy souden danck begaen, ende dat die revolte niet langhe en soude staen: als zy nu saten gheheel neeringloos, het welck men daer onghewoon was: by die van Noordthollandt de scheepvaert belet zijnde, de welcke voor de stadt wracke*n* soncken. Maer evenwel voor eenen tijt couragie behielden, die in't lest faillieerde, als die van Hollant den Spanjaert machtich teghenstonden. De welcke hoe wel hy Haerlem verheerde, sulcks Amsterdam niet veel en verquickte. Den Grave van Bossu als Admirael tot zijn Armade alle behoefte zy beschickten om openinghe tot de Zee te hebben, maer haest haer verschrickte de aemkomste der oorloghschepen, de welcke voor die van Noordhollandt vluchten, verlatende den Admirael, de welcke overwonnen en*de* haest ghevangen werdt. Hier beneffens als het garnisoen [+] des Conincx in Hollant niet meer voorderende, nae Brabandt weder optrock, Amsterdam blyvende midden onder heur vyanden, gheheel in eenen

[+]Vertreck van de Heere van Brederode uyt de landen.

[+]De kinderen van Batenburch ghevangen.

[+]Grave van Bosso van die va*n* Enchuysen ghevanghen.

soberen staet gheraeckte, ende na een goet accoort der landen haeckte. Evenwel en werdt zy niet begrepen in de Pacificatie van Ghent. Aldus dese vermaerde Coopstadt die weelde ghewoon was, soo langhe tijdt neeringloos, ghereeckent werde voor een Duyven nest: hoe wel de selve noch voor eenen tijdt teghen hielt, verhopende heur ontset door Don Iohan van Oostenrijck. Maer als de selve haer hulpe noch bystandt en konde doen, vonden die van Amsterdam gerade*n* met des Landts Staten te accorderen. Het welck heur hardt viel, haer latende voorstaen dat die heur bederf begheerden, als zy heur menighe laghen gheleyt hadden, ende dickwils van den Diemerdijck afghekeert: maer zy moesten van den noot een deucht maken, ende versoecken in het lest van den Heeren Staten heur satisfactie, hare Ghecommitteerde oversendende. Middelertijt hebben den Collonel Hellingh, ende Capiteyn [+] Ruychhaver een ingheboren borger eenen aenslach op de stadt ghehadt om die te overweldighen den derthienden Novembris 1577, ende zijn met een deel krijchsvolck, onder drie vaendelen behendelijck in schepen voor de stadt gekomen, ende hebben de Haerlemmer Poorte overweldicht, ende zijn alsoo in de stadt tot aen de Marckt gheraeckt, op eenighe plaetsen haer sterckende. Maer alsoo den Collonel Hellingh gheschoten werdt, hebben de Borgers met haer ses vaendelen soldaten eenen moet ghenomen, ende de Hollandtsche te rugghe ghedreven, t'allen onghelijcke van haer, een tonne buskruyt by de poorte in brandt komende, heeft de Hollandtsche soldaten alsoo ontstelt, dat zy daer werden uytghesmeten met groot verlies: daer onder oock doodt bleef Capiteyn Ruychhaver, vermoort nae dat hy ghevanghen was.

[+]Aenslach op Amsterdam te vergeefs.

Hoe wel desen aenslach qualijck gheluckte, heeft hy nochtans die van Amsterdam alderhande achterdencken ghemaeckt, ende daer over haer nu siende langhe beleghert te water ende te lande, resolveerden zy tot verdrach te [+] komen, het welck den achtsten Februarij 1578 ghemaeckt werdt. De principale artijckelen waren; Als dat die van de Gereformeerde Religie souden mogen buyten de stadt predicken, ende binnen de stadt een onghewyde plaetse hebben, tot begravinghe harer dooden. Dat het garnisoen van de ses vaendelen binnen gecasseert soude worden, maer dat men andere vier oft ses hondert mannen aennemen soude onder de Capiteynen van der stadt, tot bewaringhe van dien. Dat de oude Schutteryen der stadt weder opghericht souden worden, sonder onderscheydt, te vullen der afghestorven plaetsen, soo wel van uytgheweeckene als andere: ende dierghelijcke andere meer. Der stadt is oock ghegunt gheweest octroy om gelt op rente te nemen, ende te behouden heur gherechticheydt van de Paelkiste ende voorderinghe der negotiatie ende navigatie. Midtsgaders dat een yeder, soo wel gheestelijck als wereltlijck, volle ghebruyck houden soude van alle heure goederen, hoedanich die souden moghen wesen. Hier beneffens soude den Officier aldaer de handt ghesloten werden om yemant te moghen aenspreken ter causen van eenighe voorleden querellen: ende dat de gene die binnen Amsterdam souden begheeren te woonen, souden sweeren die satisfactie te onderhouden. Ende dat de ghene die wilden vertrecken, het

[+]Overgevinge ende conditien van Amsterda*m*.

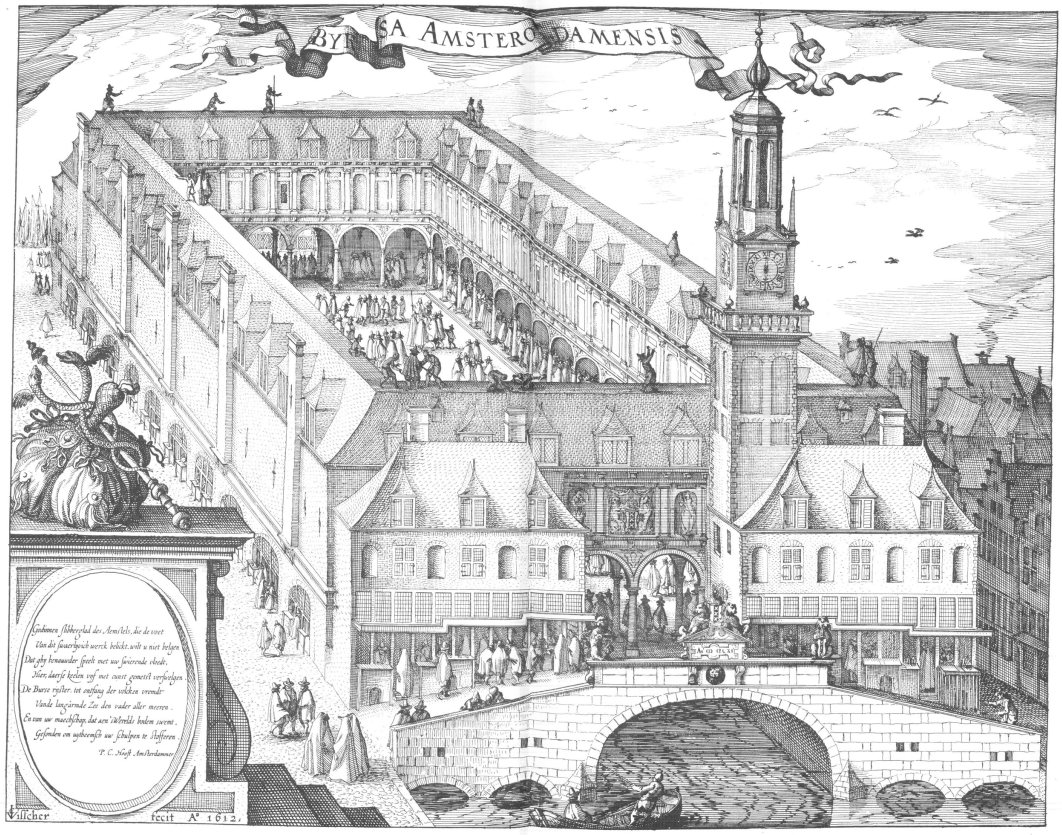

BYRSA AMSTERODAMENSIS

Godinnen slibberglad des Aemstels, die de voet
Van dit swaerlijvich werck belickt. wilt u niet belgen
Dat ghij benauwder speelt met uw swierende vloedt,
Hier, daerse keelen vijf met cunst gemetst verswelgen.
De Burse rijster. tot ontfang der volcken vremdt
Vande langarmde Zee den vader aller meeren.
En van uw maechschap, dat aen 'sWerelds bodem swemt,
Gesonden om uytheemsch uw schulpen te stofferen.
P.C. Hooft Amsterdammer

volle gheniet van hare goederen volgen soude: dat alle beschuldinghen, klachten, molestatien die yemant soude willen intenteren teghen die van Amsterdam, ghesuspendeert souden zijn. Dit alles aen weder zyden onderteeckent ende beseghelt, belooft werdt dat men doen onderhouden soude. Waer op de Poorten van Amsterdam gheopent zijn gheweest, volle vreucht nu onder de borgherye wesende. Maer dit contract en duerde niet langhe. Want alsoo die van de Religie de ander beschuldichden, van niet ghehouden te hebben het accoort, oock niet voldaen de artijckelen van de Schutteryen, maer ter contrarien veel attendeerden, ende dat Don Ian noch veel vrienden daer binnen hadde, die daghelijcks practiseerden verscheyden aenslaghen, soo heeft de Borgherye generalijck een vreese ghekreghen van nieuwe beroerten, ende nu smaeckende de goede neeringhe die zy [+] kreghen, soo hebben zy ten insiene van haer te conformeren mette andere steden ende lande van Hollandt, de Roomsche Catholijcke Overheydt mette Minnebroeders uyt de stadt doen vertrecken, met alle de Gheestelijcke, de Beelden uyt de Kercken nemende, daer latende alleenlijck de Ghereformeerde Religie predicken, tot haer stadts verseeckeringhe, de oorloghe ghenduerende, best dienstelijck, ende conform de andere steden van Hollandt. Aldus Hollandt gheraeckt in volle eendrachticheydt, soo is Amsterdam wederom ende meer dan oyt te vooren in fleur gheraeckt, alwaer alderley koophandel ghedreven werdt, de Borgherye van jaer tot jaer van allen hoecken vermeerderende, ende overmits de oorloghe in Brabant ende Vlaenderen, veel treffelijcke Cooplieden heur na Hollandt beghevende, tot Amsterdam zijn komen woonen. Waer door de Magistraet ghenootsaeckt is gheweest de stadt te vergrooten, ende de palen der selver voorder uyt te strecken, soo wy boven gheseyt hebben. Daer soude noch vele van dese overtreffelijcke Coopstadt vallen te segghen, maer wy hebben liever met Sallustio van Carthago, van de reste te swyghen, als niet ghenoech te segghen. Alleenlijck willen wy tot een besluyt byvoeghen de seer schoone Veersen van H.L. Spieghel, tot lof ende prijs van dese stadt ghemaeckt. Welcke zijn dese:

[+]Die van Amsterdam verdryven de Roomsche Catholijcksche Overheydt ende Minnebroeders.

Het schiprijck Amsterdam vol nau behuysde Huysen
Ghepropt, den Amstel damt, met ses ghewelfde Sluysen:
Die (als de vruchtbaar Nijl) door seven armen braackt
't Veen overtollich nat, en thien Eylanden maackt.
Dus wast bemuert, doe dit gherijm wert voorghenomen:
Sint isser mette wal noch vijfthien by ghekomen.
O rijcke Korenschuer van't volckrijck Nederland:
Met starck verbanden hout, ghy hooghe huysen spant:
Niet vast ghegrond in zand, maer op ghehayde palen:
Waar de grond om ghekeert men soud' in't Bosch verdwalen.
Soo inde dorre Herfst een Miernest woelich leeft,
(Na vochtich weer, als d'helder Son haer schijnsel gheeft)
D'inwoonder winst gewoon hier woelt, om ghelt te garen
Door koophandels bedrijff, doch meest met tuyghe waren.
De Reeder schaghetroost zijn lastbaar schepen waaght,
Na 't Ysich Noorden heen, daar't s'Winters niet en daaght,
En daarse 't Heylsaam licht oock Somers nau verliesen,
Maar knoopt daar dagh aen dagh, en doet de Zee ontvriesen.
V rapse Zeeman koen die gheen tijdt s'jaars en rust,
De meer als wel bekende West en Ooster kust,
Begheeft hy om na 'tZuyd (de Son verby) te zeylen,
En d'Oost en Wester nieuwe Werelden te peylen,
Te voeren nootdrufts weeld' uyt 'teen in't ander land.

Sulck verschepingh rijckt d'inwoonder goede hand.
Hier komen dickwil t'seffens soo veel blancke zeylen
Als daghen zijn in't jaar, 'tweeck grondich Y bepeylen:
Dees lost en laatmen snel: die van de luwe ree
Weer voor de derde weeck gaan na de rijcke Zee.
Dit veel vertieren, doet woelich en welich leven
Al 'tvolck, tot koopmanschap en Zeevaart heel begheven.
Geruster leeft de Herder by zijn Vee op't veld,
En derft de buyckquel lecker spijs en 'tquallijck ghelt.
Ontellijck is de waar: wie kan 'tvolck overhalen,
Die hier lands nootdruft al, beurswijs brenghen en halen,
Ro Botter brenght de Vries, de Noorder Boer meest Kaas,
De Keulnaar lecker Wijn, en haalt verscheyden aas,
D'Onduytsche Rus Talck, Traan, Huyden, Bont voor Elen:
De woeste Noorman, Stockvisch, Kantout, Masten, Delen.
De Pruysser Karel, Rogh, Was, Vlas, Asch, Teer en Hout.
De Schotse Koopman Wol, Lood, Vellen en Kersayen,
D'Enghelsman loos schaft Bier, fijn Laken, Tin en Bayen,
De nieuwe Wereld Zout, Hout, Paerlen, Huyd profijt,
Oost Indien Peper, Noot en Bloemen, Naghelen, Zijd:
De Franman luchtich deelt ons, Zeyldoeck, Zout en Wynen:
De ghaile Spanjaert levert Oly, Zout, Rozynen,
Wijn, Vyghen, Suycker, Kurck, Ghesteent en Specery:
Wy gheven noppich Laken en veel Kramery,
Oock Zuyvel, vette Haring, zoute Vis, fijn Linnen
Van buytelands ghewas, 'tverwisselen doet winnen.
Maer die in sulck ghewoel na slechte nootdruft tracht,
s'Ghemoeds wellust verr' boven s'lichaams goeden acht,
En siet (self onbesien) elck over't hooft in rusten,
Hem sal, als elck een zorght, vaack beter dichtens lusten.

Beschryvinghe van Goude.

+ Goude is gheleghen op den vloedt Issel (alsoo ghenaemt, hoe wel dit d'ander Issel hier voor beschreven niet en is) aen den inval van de watervliet Gouwe, waer af dese stadt haren naem neemt: zy ligt van Leyden vier mylen, ende is een fraeye, rijcke, stercke ende wel bewoonde stadt, de welcke op verscheyden tyden veel Gheleerde mannen voortghebracht heeft: naemelijck Hendrick ende Ian ghestelt van Tritemius onder de vermaerde Schryvers: Wilhelm Hermensz. ende Cornelis Aurelius, beyde Historieschryvers ende Poeten, Herman Gondenaer seer gheleert in de Godtheydt: Iacob vermaert Poete: Dierick Geeraerdtsen een seer geleert ende deuchdelijck man: ende Reynier Snoy; al t'samen Autheurs ende Schryvers van veel weerdighe boecken. De stadt van Goude, na dat ick beschreven vinde, is ghesticht in het jaer duysent twee hondert tweeentseventich.

+Waer de stadt van Goude ghelegen is, ende van waer zy haren naem neemt.

Byv. [Goude voert den naem van den crommen + Gowe, by den inlantschen Schippers wel bekent, om de moeyelijckheydt in het seylen aldaer, met contrarie winden, komende uyt den Rijn tot Alphen (by den Romeynen voortijdts vermaert) door een Sluys, de welcke die van der Gouwen pleghen te onderhouden (alwaer over eenighe jaren tusschen de Hoecxsche ende Cabeljausche eenen grooten slach viel) in den Gowe, om te komen in den Issel, gheschut binnen der stadt Goude met Sluysen. Oock is hier staende dese troubelen op des ghemeens Landts kosten noch een stercke Sluys aen de stadt ghemaeckt, om dat in noodt schepen van oorloghe met heur staende masten, die binnen der stadt ghestreecken moeten zijn, veerdigher door des stadts vesten uyt oft in den Issel moghen gheraecken. Dese stadt is eerst ghefondeert in het jaer 1263. Maer in het jaer 1438 op Sint Bartholomeus dagh de stadt by nae gheheel + verbrande. Aldaer met consent van zijn vader Ioannes Grave van Hollant, heeft Ioannes Grave van Bulose, als oock tot Schoonhove doen bouwen een sterck Casteel, aldaer verordonnerende eenen tol op de koopmanschappen, daer hy van de inghesetene niet veel dancx van en hadde, die tot dien tijt toe ghenoech vry gheweest waren. Dit Casteel seer konstelijck, sterck ende vast ghemaeckt was, soo dat naderhandt de Staten des Landts daer hebben durven betrouwen (daer op een ghetrouw Casteleyn hebbende) de Chartren, Brieven ende Privilegien van de Graven van Hollant den Lande ghegunt ende ghegheven. Maer overmidts de stadt somtijts staende de leste troubelen door het selve Casteel eenige moeyelijckheyt der soldaten (daer op in garnisoen wesende) gheleden + heeft, soo dat zy haer ter weer daer teghen altemet moesten stellen, hebben tot stadts voordeel bevonden te dienen het afbreken van het selve: soo dat alleen blyven staen is eenen toorn des selven Casteels van Ioannes Bulose. Tot wiens ghedachtenisse men noch zijn marberen graf siet in de Capelle met yseren Tralien, binnen de kercke van Goude: de welcke soo groot is, dat in Hollant grooter niet gevonden wert: dese in het deerlijck jaer van 1552 (doen Rimmerswael verdronck) door den blicxem in brant + raeckte met den tooren, ende verbrande, soo dat de muraille alleene staende bleef, gheheel desolaet: sonder nochtans dat die huysen rontsom het kerckhof, met daecken van riedt ghedeckt, daer af geraeckt werden. Die kercke ende tooren allenskens gerepareert, te vooren met pannen, nu met schaillen weder ghedeckt is: ende tot cieragie der kercken veel heerlijcke schoone Glasen, alsoo schoon als in het landt zijn, rontsom gheschoncken

+Oorspronck vanden naem Goude.

+Een Casteel ter Gouden ghebouwt door Ian Grave van Bulose.

+Het voorseyde Casteel afghebroocken.

+De Kercke van Goude verbrandt.

zijn: ende onder andere by die van Haerlem is dese kercke vereert met een seer cierlijck glas, waer op gheteeckent by M. Willem Thibout seer konstelijck het Haerlems schip van Damiaten. Beneffens de kercke is hier een seer groot Marcktvelt driekantich, in het midden van het welck een seer net Raedthuys staet, waer onder een seer cierelijcke Halle is om vleesch te verkoopen. Voorts is dit een bequame stadt, alwaer niet een huys is oft het can voor oft achter aen het doorloopende water gheraecken, hebbende alle getyden versch, klaer ende schoon water. De voornaemste wateren zijn die van Gow door de selve loopende, ende die haven, daer beneffens zijn daer noch wyde grachten ende schoone straten. Zy is over eenighe jaren rontsom bewast, te vooren bemuert: heeft vijf poorten: hadde oock voor den troubel een langhe brugghe over den Issel. Binnen dese stadt alle jaren drie vermaerde jaermarckten van Wollen laken en*de* Soetemelcks oft Stolcksche kasen ghehouden worden, die Cooplieden om koopen ende verkoopen van alle kanten aldaer kome*n*de, tot groot voordeel van dese stadt. Der welcker welvaert oock meest staet op de scheepvaert, als die schepen daer lange moeten liggen wachten om door de Sluysen te komen, waer door zy heur behoeften meest dan binnen der stadt coopen, soo dat men meynt des stadts neeringhe daer aen te hanghen. Daerom die [+] vander Gouwen om de selve te moghen behouden, achtervolghende heur oude privilegien, haer kloeckelijck beneerstigen, soo wanneer andere steden, andere vaert soeckende, heur willen veronghelijcken: niet teghenstaende den Placcaten bevelende allen ondersaten van Hollant, Zeelandt ende Vrieslandt, het zy Schipper oft Coopman, hebbende met eenige goeden vry en onvry gheraeckt de stroomen ende rivieren van Hollandt, Vrieslandt, niet te besoecken eenighe uytweghen, om de Tollen van der Goude ende Sparenda*m*me, ofte die principale wachten van dien te schouwen ofte ontgaen, het zy door Bilredam, Sevenhoven, den Heylighen wech, Gohan, Verwellen Sluys, ofte andere ongecostumeerde weghen: ende dit op de verbeurte van het schip oft schuyte, en met al het goet dat daer in is, toebehoorende den Schipper en*de* zijn Reeders. Ende in dien die Schipper, die uytwegen gesocht heeft, door last van den Coopman, op verbeurte van't goet van den Schipper, in't

[+]Die vander Goude sorchvuldich om hare privilegien te behouden.

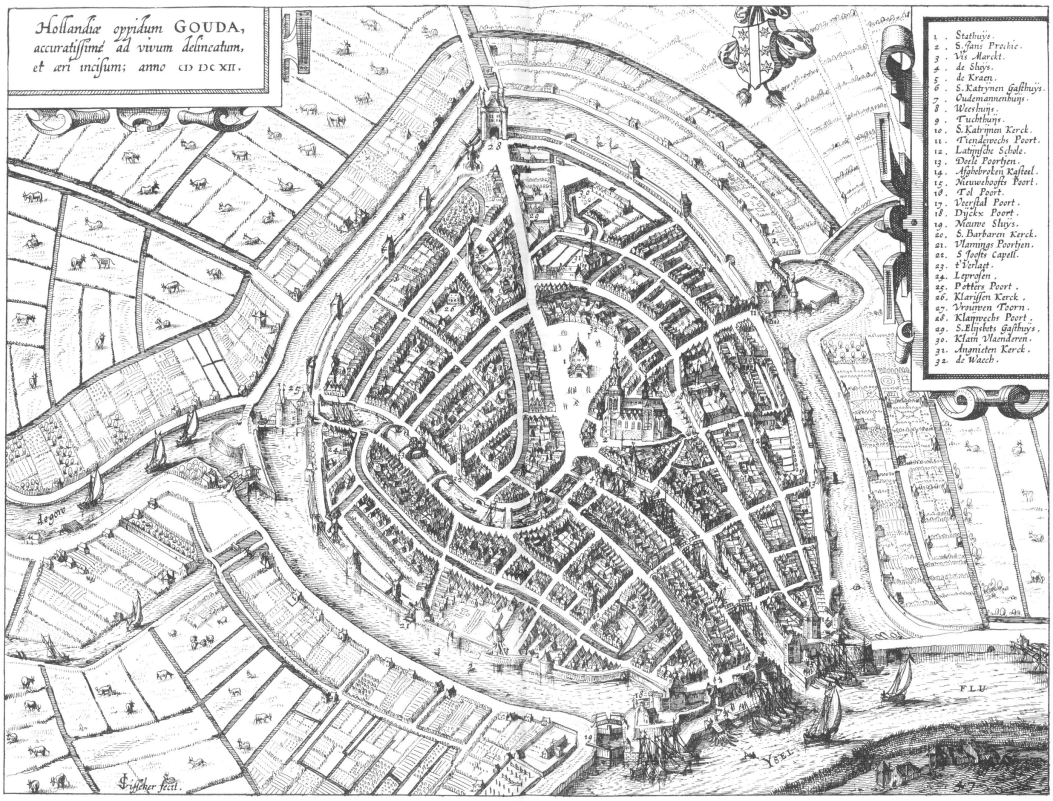

Hollandiæ oppidum GOUDA, accuratissimé ad vivum delineatum, et æri incisum; anno CD DC XII.

1. *Stathuys.*
2. *S. Jans Prochie.*
3. *Vis Marckt.*
4. *de Sluys.*
5. *de Kraen.*
6. *S. Katrynen Gasthuys.*
7. *Oudemannenhuijs.*
8. *Weeshuijs.*
9. *Tuchthuijs.*
10. *S. Katrijnen Kerck.*
11. *Tiendervechs Poort.*
12. *Latijnsche Schole.*
13. *Doele Poortjen.*
14. *Afghebroken Kasteel.*
15. *Nieuwehoofts Poort.*
16. *Tol Poort.*
17. *Veerstal Poort.*
18. *Dijckx Poort.*
19. *Nieuwe Sluys.*
20. *S. Barbaren Kerck.*
21. *Vlamings Poortjen.*
22. *S Joosts Capell.*
23. *t'Verlaet.*
24. *Leprosen.*

25. *Potters Poort.*
26. *Klarissen Kerck.*
27. *Vrouwen Toorn.*
28. *Klaijnvechs Poort.*
29. *S. Elijsbets Gasthuys.*
30. *Klain Vlaenderen.*
31. *Angnieten Kerck.*
32. *de Waech.*

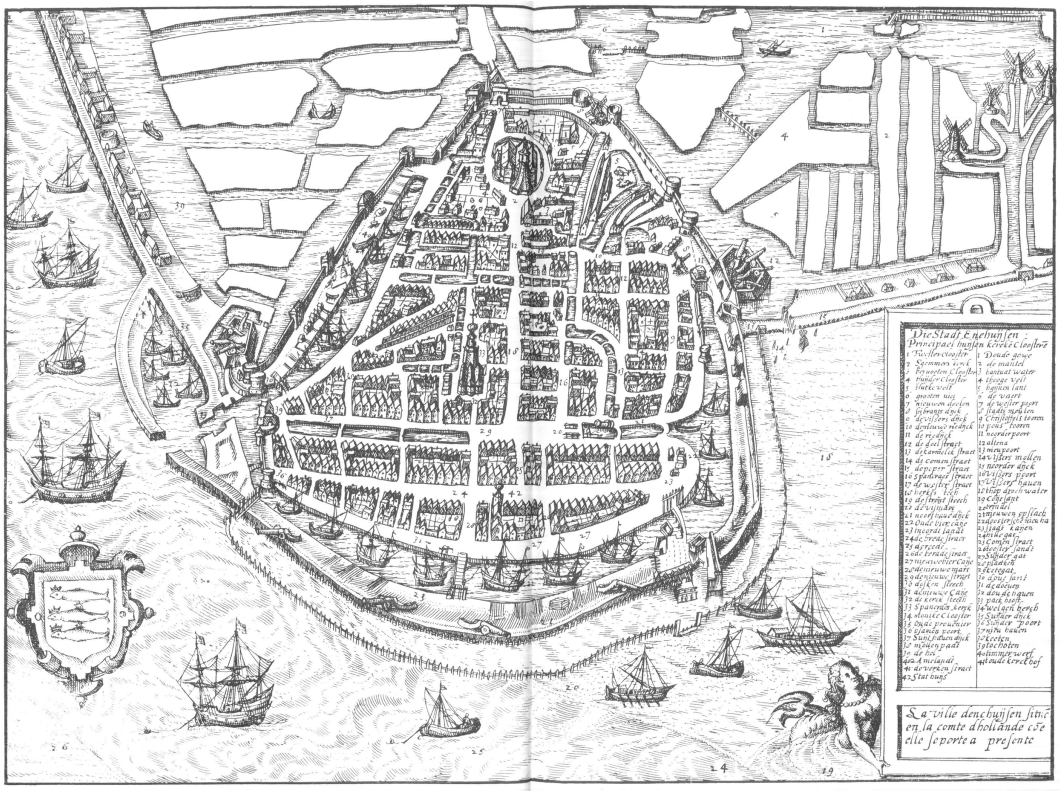

Die Stadt Ende huijsen
*Principael huijsen kercke*n *cloostere*n

1 *Twesterclooster*
2 *Sgemmers kerck*
3 *beruoeten Clooster*
4 *tsuijder Clooster*
5 *t'sutke velt*
6 *grooten uiet*
7 *nieuwen doelen*
8 *seibrants dijck*
9 *de vißers dijck*
10 *de nieuwe*n *riedijck*
11 *de riedijck*
12 *de doel straet*
13 *de karmelck straet*
14 *de comen straet*
15 *de peper straet*
16 *spancraes straet*
17 *de wester straet*
18 *herkes steech*
19 *de stront steech*
20 *de vismart*
21 *noorthaue*n*dijck*
22 *Oude bier caije*
23 *tnoordt landt*
24 *de brede straet*

25 *dereede*
26 *de berade straet*
27 *nieuwe bier Caije*
28 *de nieuwe mart*
29 *de nieuwe straet*
30 *dosken steech*
31 *de nieuwe Caije*
32 *de kerck steech*
33 *Spancraes kerck*
34 *monike clooster*
35 *Oude prouenier*
36 *tsamen poort*
37 *Suijthaven dijck*
38 *mollenpaat*
39 *de hel*
40 *Amelandt*
41 *de verken straet*
42 *Stathuijs*

1 *Doude gowe*
2 *de mantel*
3 *hantuat water*
4 *thooge velt*
5 *bgijnen lant*
6 *de vaert*
7 *de wester poort*
8 *stadts moulen*
9 *Christoffels tooren*
10 *pous tooren*
11 *noorderpoort*
12 *altena*
13 *nieupoort*
14 *vissers mollen*
15 *noorer dijck*
16 *viβers poort*
17 *viβers hauen*
18 *thop droch water*
19 *Coije sant*
20 *trindel*
21 *nieuwen opslach*
22 *cloostersche nieu ha*
23 *stadt kaijen*
24 *hille gat*
25 *Comen straet*
26 *tooster sandt*
27 *Suijder gat*
28 *plaetken*
29 *ketegat*
30 *doue sant*

31 *de doeuen*
32 *doude hauen*
33 *pack hooft*
34 *welgen berch*
35 *suijder dijck*
36 *suijder poort*
37 *nieu hauen*
38 *keeten*
39 *tochoten*
40 *timmerwerf*
41 *t oude kerckhof*

selve schip wesende, ende dat men teghens den overtreders noch binnen s'jaers sal moghen procederen. In date den 26 Iunij anno 1536. Waer door die van der Goude over eenighe jaren den Leydtschen dam, met geweldt stopten, die gheopent was by die van Delft, ende beschanst hielden: een yeder stadt haer eyghen profijt soeckende. Het verlies van de scheepvaert achten zy heur bederf, als oock mede de beroovinghe van den tol, die aldaer een groote somme ghelts opbrenght, als oock van Torfercijs die voor den trouble wel drie duysent Ducaten konde opbrenghen, als meer dan hondert duysent Tonnen Torfs jaerlijcks uyt de Landen ghevoert werden. Dese stadt niet en wil veronghelijckt wesen, hebbende de middelen in handen, die men heur niet wel ontweldighen kan, zijnde seer vast ghebouwt in een morsaschsich pleyn aen de Dijcken: soo dat de selve in't minst niet en heeft willen inwijcken den Spanjaerden, ghereedt zijnde tot wederstant: welck bleeck ten tyde van de moort van Oudewater, wanneer die van deser stadt de Sluysen openden, soo dat die Issel de Landen overvloeyde, (welck haer sterckte is) niet aensiende haer schoone Tuynen, die daer veel in ghetale zijn. Het mannen volck aldaer zijn veel scheepvarende luyden, vroomhertich ende kloeck van verstande: de vrouwen hebben hier een besondere gratie van wel singhen. Goede Politie de Magistraet aldaer onderhoudt, voor al acht hebbende dat hare Schole wel zy voorsien ende onderhouden. Waer door dese stadt verscheyden gheleerde ende vermaerde mannen voortghebracht heeft: onder andere Schoneus ende Leseus door heur loffelijcke wercken heur vaderlijcke stadt vereeren.]

Aldus van Goude ghesproken hebbende, laet ons voorts d'andere Hollandtsche steden beschryven, onderhoudende d'eerste beloofde ordinantie: ende in de eerste plaetse vertoont haer Enchuysen.

Beschryvinghe van Enchuysen.

[+] Enchuysen ghelegen op den boesem oft inham der Zuyderzee, na Vrieslant streckende, drie mylen va*n* Hoorn, is een goede stadt, daer veel schepen worden ghemaeckt. Van hier was gheboren Rouwaerd Tappaert, hooghgheleerdt Doctoor inder Godtheydt.

[+]Van waer de naem va*n* Enchuysen komt.

Byv. [Enchuysen heeft, nae het ghemeyn ghevoelen, den naem ghekreghen van Enckel Huysen der Visschers, de welcke dorps ghewijs hier ende daer onder den Dijck stonden, ende metter tijdt meer en meer by een vermeerdert tot een vlecke, ende daer nae een stadt gheworden zijn: de welcke in het jaer 1297 vyandelijck van den Heer van Arckel den brandt daer in gheschoten, verbrande: maer daer nae is het weder opgeraeckt ende met mueren ende toornen vast ghemaeckt, verciert met een nieuwe Haven, waer inne dat een goet ghetal schepen haer onthouden konnen: beneffens de ander Haven staet eenen stercken toorn, waer inne gemetst is een Marbersteen, waer op ghesneden staen dese veersen van Iunius:

EnChVsaM InsIdIl taCltls sVb noCte sILentI
ObrVere adnIXa est GeLrICa perfIdIa.

+ De welcke inhouden het jaer 1537, tot een gedencken, hoe dat Karel Hertoge van Geldre, socht in te nemen de alderbequaemste haven, om Hollandt te quellen. Dit bestondt hy ten bequaemsten tyde, doen den meesten deel der borgherye ter Zee waren, binnen der stadt ghesonden hebbende twee schepen gheladen met soldaten, die een vyerteecken ghegeven souden hebben, waer op d'andere schepen aenkomen souden. Maer den aenslach faillerende, die schepen de welcke op stroom laghen, haer anckers afkervende door ghinghen: de welcke noch tot gheheughenisse hier van voor de stadt hangen. Dese stadt van Enchuysen is de principaelste + Zeestadt in Hollandt, welckers inwoonders meest alle Zeevarende volck zijn, al waer zy seer ervaren zijn. Waer door Karel de vijfste in zyne exploicten ter Zee, ende ooc Philips zijn soon na Spangien overvarende, best heur selven betrouwt hebben binne*n* scheepsboort van die van Enchuysen, alst best bedreven oft beste kennisse van de Zee Noord ende West hebbende. Sulcx oock mede brenght heur Wapen, wesende drie + Haringhen met drie Sterren in een blaeu velt: (soo als Sextus Pompeius oock voerde als hy Neptunus ghenoemt was) hier door aenwysende heur vermoghen ter Zee, niet sonder seecker kennisse van beyde de Polen, ende seeckeren loop der Sterren. Ghelijck metter daedt ghenoech gheprobeert heeft, d'oude wijdtvermaerde Stierman Luytken Waghenaers in zyne uytghegeven Zeekaerten van grooter weerden: als oock noch andere goede Stierluyden ende Piloten prijs weerdich, welcke dese stadt voortbrenght. Welckers principale neeringhe ende welvaert aen de scheepvaert, scheepreederye ende haringvang hangt: jaerlijcks uytbrenghende een groote Vlote van Buyssen: waer door oock alhier groote*n* handel van Sout: om welcke oorsaecke buyten de stadt oock gemaeckt zijn gheweest veel Soutkeeten (maer nu bewalt over eenighe jaren binnen der stadt oock getrocken zijn, tsedert den jare 1590 de stadt oock weder met een nieuwe haven seer vergroot zijnde) alwaer men het grof Sout raffineert. Niet min zijn hier welvarende (door de selve scheepvaert) alle andere neeringhen, de welcke aldaer, staende dese leste troubelen, noyt verswackt, maer te beter zijn gheweest: blyvende meester van der Zee, wracken voor Amsterdam als zy deden sincken, ende des Conincks Armaden om heur gheweldt aen te doen beletten, den toevoer tot Amsterdam selfs verhinderende met schepen van oorloge die zy op stroom hielden, den welcken zy bevrijdden met bystandt van de Gheu-

+Aenslach va*n* den Hertoge van Geldre op Enchuysen.

+Enchuysen de principaelste Zeestadt van Hollandt.

+Wapen van die va*n* Enchuysen.

nieerde Steden: die wel wisten hoe vele aen de selve stadt gheleghen was, ende dat die voor al als een frontiere des Landts by getrouwe garnisoenen moest bewaert werden. Soo oock wel verstaen werde by den Hove des Conincks, + doen zy die meynden te verseeckeren door den Capiteyn Boshuysen, met de oorlooghschepen daer ontrent ligghende. Maer de borghers dit ghewaer gheworden zijnde, hebben den voorschreven Capiteyn ghevanghen ghenomen, ende die soldaten doen ter stadt uyt trecken, maer den Capiteyn is in korten tijdt daer naer oock los ghelaten. Als nu de Borghers aldus beroert waren, ende alle daghe vreesden dat men hen soude soldaten brenghen om haer te dwinghen tot betalinghe van den thienden penninck, + soo hebben zy ontboden den Grave van Lumey, dat het hem soude ghelieven haer in zyne beschermínghe te nemen, ende dat hy tot dien eynde haer soude senden eenich krijchsvolck, om haer behulpich te zijn, op dat zy alsoo mochten de tyrannye van den Hertoghe van Alva wederstaen. Het welcke oock niet langhe daer naer ghevolcht hebben die steden van Alckmaer, Hoorne, Edam ende Medenblick, het exempel van die van Enchuysen volghende. Om de selve oorsaecke die Grave van Leycester na dese stadt tot verseeckeringhe van zyne factie oock trachte. Maer de selve sulcks ghewaer wordende, dede hem aensegghen, aldaer gheen herberghe te zijn voor zijn compagnie, waer door die factie haest verdwenen is: dat dese stadt onder andere in sonderheydt danck te weten is, en de wysen raedt der Magistraten, heur borgherye regherende in alder eendrachticheydt, soeckende des stadts voordeel ende welvaren heurder Ghemeynten. Waer door die stadt florerende in alle hoecken voltimmert werdt met cierlijcke huysinghe, die straten net op malkanderen responderende. Zy is uyt der natueren sterck, overmidts hare geleghentheydt + ende de verholen Sanden in de Zee, als Bolwercken ligghende, teghen het aenkomen van de schepen der vyanden, die de stadt eenich hinder souden willen doen. Want de diepte tusschen de Sanden in met behendicheyt te beseylen is herwaerts ende derwaerts, eer men aen de stadt gheraecken kan, die voor den windt inkomende qualijck weder te rugghe konnen, ende teghen het ghewelt der stadt souden aen moeten, ende met benepen windt inkomende, de selve ghenoech op haer hoede wesen kan. Binnen dese stadt zijn twee Prochie Kercken, de eene ghewijdt ter eeren van Sint Pancratius, de ander van Sint Gomer. Niet verre buyten der stadt soo is het wel betimmerde dorp, alwaer een menichte van menschen woonen, Grootenbrouck ghenaemt, het welcke seer vele Bootghesellen ter Zee is brenghende.]

+Admirael Boshuysen soect krijchsvolck binnen Enchuysen te brenghen.

+Die van Enchuysen begheeren hulpe ende krijchsvolck van Lumey.

+Enchuysen van naturen sterck.

Beschryvinghe van Hoorn.

+ Hoorn oock op den selven boesem der Zuyderzee, twee groote mylen van Edam gheleghen, is een schoone, rijcke ende redelijcke groote stadt, met een goede ende groote havene voor de schepen: soo wel gheleghen, ende met soo veel watergrachten rondtsom, dat zy onwinbaer schijnt te zijn met gheweldt: want daer woont seer + dapper ende kloeck volck. Hoorn heeft in de Mey een jaermarckt van botter ende kase, daer aenkomende te water ende te lande, met soo groote menichte, ende soo machtighe somme ghelts bedraghende, dattet den ghenen die het niet ghesien en hadde, ongelooffelijck soude schynen te wesen: ende het selve wordt, mits de gherieffelijckheydt der schipvaert, van daer ghevoert niet alleenlijck tot veel

+Hoorn een onwinnelijcke stadt.

+Iaermarckt tot Hoorn van botter ende kase.

steden van Nederlandt, maer oock buytens lants tot in Spangien ende Portugael. Van Hoorn is gheboren Adriaen Iunius Doctoor in Medicyne, ende uytnementlijck gheleerdt in alle andere goede konsten, groot Poete ende wel vermaerdt Philosophe.

Byv. [Hoorn schijnt den naem te voeren van + de Haven, welckers inkomen als een hoorne krom loopt. Andere willen houden staende dat het soo ghenoemt is van drie herberghen, die ghestaen souden hebben by den Cuyl, (alwaer zy het beghin der stadt stellen) onder de welcke de voornaemste eenen hoorn tot een teecken hadde, al waer de Cooplieden overkomende ghelogiert werden, welcke herberghe in het midden van de Marckt noch heden ten daghe overghebleven is. Andere zijnder die meynen dese stadt soo ghenaemt te zijn, om dat daer beneffens woonden seer strijdtbare mannen, die t'samen door het gheklanck van den hoorn, alst noodt was beroepen werden, als noch hedensdaeghs gheschiedt by de Ruyterye: ende dat uyt dese oorsaecke de selve stadt den hoorn in heur Wapen voert. Hoe dat het zy, dit is ghewis dat ontrent den jare derthien hondert het gebouw deser stadt begonnen is gheweest ende versocht, als de Denen daer jaerlijcks (soo zy noch doen) met maghere Ossen in April teghen den Somer aenquamen, alwaer zy van verscheyden Cooplieden uyt verscheyden quartieren ende steden versocht werden, om de voorseyde Ossen te koopen, ende de selve teghen den Winter vet te maecken. Dese stadt is oock mede vermaert door heur jaermarckten, op de welcke groote handelinghe gheschiedt van Noordthollandtsche kaes, de welcke in verscheyden Landen vervoert werdt, daer toe van veel vreemde Cooplieden opghekocht. Daer werdt soo groote menichte kaes ter marckt gebrocht, dat wel op een weeckmarckt 150000 pondt op de Waghe komt, ende meer: waer door dat Marcktveldt ende de Waghe, noodich bevonden werdt grooter te maecken. Eenighe d'eerste fondatie deser stadt toeschryven een bastaert soon van Radbod den Coninck, die van

+Waer van Hoorn den naem nee*m*t.

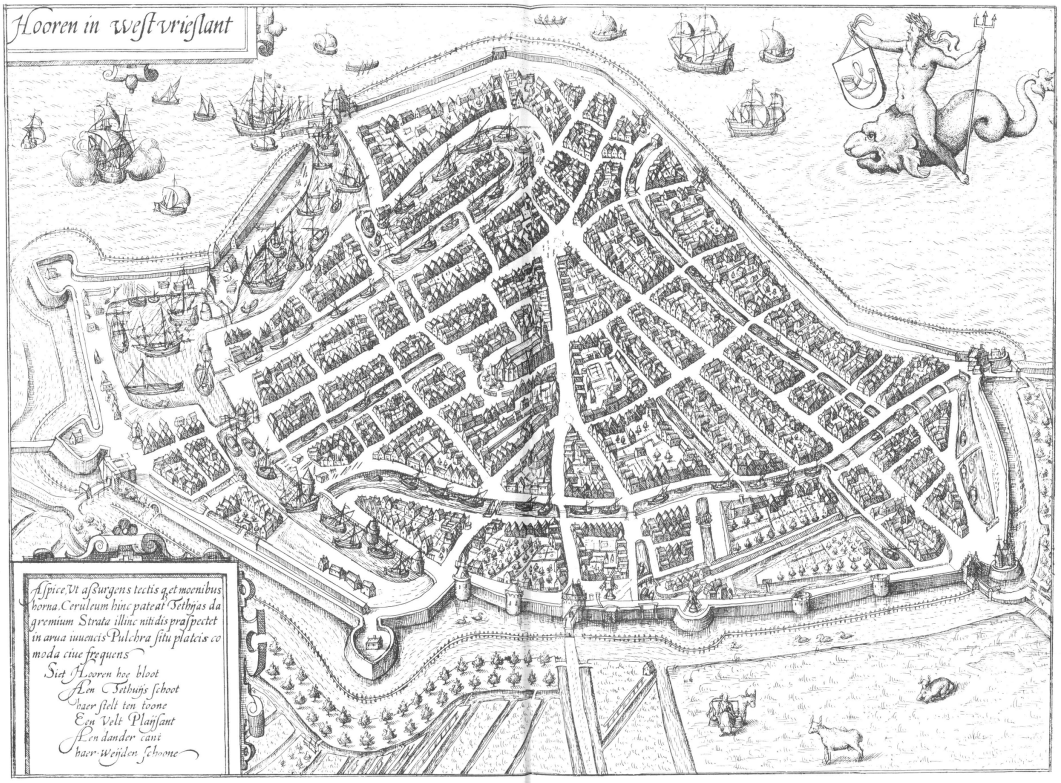

Hooren in westvrieslant
Aspice, vt assurgens tectis qet moenibus horna, Ceruleum hinc pateat Tethijas da gremium Strata ilinc nitidis praspectet in arua iuuencis Pulchra fitu platcis co moda ciue frequens

Siet Hooren hoe bloot
Aen Tethuijs schoot
haer stelt ten toone
Een Velt Plaijsant
Aen dander cant
haer Weijden schoone

den Coninck Adelgil zijn broeder eenen hoeck landts verworven soude hebben, om tot zijnder ghedachtenisse een stedeken op te bouwen, dat hy naer zijn eyghen naem soude ghenoemt hebben Hoorn, in het jaer 726, ende dat hy in het jaer 731 soude ghestorven zijn, ende in zijn eyghen stadt begraven. Men vindt in de Cronijcken, eertijdts een houten Capelle alhier gestaen te hebben, eenen Sint Cyriaco toegheeyghent den bewaerder, naederhandt Patroon deser stadt, welcke Capelle ontrent dertich jaer nae datse ghebouwt gheweest was, verbrandt is. In het jaer 1426 als die Kennemers een + groot heyr volcks by een vergadert hadden, ende de huysen tot Hillerbergh, Cralinghen ende Spanghen gheruineert; oock mede de steden in Waterlandt, als Monickedam, Edam, Purmerendt; ende in Westvrieslandt Medenblick, Enchuysen, inghenomen: wilden oock mede eenen doorgaenden tocht op Hoorn doen, die haer suer beviel, als die van Hoorn heur tegen trocken, ende vele der Kermers versloeghen, ende heuren Oversten Willem Naghel met veel andere ghevanghen namen. Ten tyden als de partyschap van de Hoecksche ende Cabeljausche opgheresen was, die malkanderen quelden, beschadichden, vermoorden, verjoeghen, nu d'een, dan d'ander d'overhandt kryghende: soo ghevielt dat in het jaer 1481 veel Hoecksche uyt Hollandt verdreven werden, onder allen eenen Willem Claessen Schout van Hoorne. Dese met zijn gheassocieerde hulpe versochte aen de Schieringhers in Vrieslandt tot Sneeck, belovende eenen Scherne Wibo ende Homme Leeuwens soon yeder duysent gulden, indien zy met hem Hoorn konden veroveren. Dese over sulcks dit te doen bestonden + op den neghenthienden Iulij, in den morghenstondt de stadt beklimmende, de selve innamen, ende de Cabeljausche verdreven. Terstondt daer nae Martijn Velaer Schout van Hoorn, van den Stadthouder des Landts Ioost van Laleyn, hondert mannen tot zijnder assistentie kryghende, weder op Hoorn trock, om die stede te bestormen ende te winnen, het welck hy vromelijck dede op d'een zyde vander stede gheheeten die Karen, maer in den derden aenghanck bleef hy daer verslaghen met vele zyne adherenten, ende keerden weder achterwaerts. Door dies die Stadthouder de Heere + van Lalain in persoone optrock, ende den seventhiensten Iulij met ses duysent mannen de stadt gheweldigher handt innamen, ende den Schout Willem ghevanghen kreegh, dien hy onthalsen dede, ende drie Vriesche Capiteynen, de welcke gherantsonneert werden. In het jaer 1518 de stadt van Hoorn oock mede ghedoogen + moest de wreetheydt van Langhe Pier, die van weghen des Hertoghs van Gheldre uyt Vrieslandt met vijf hondert mannen te scheep over quam, ende dese stadt beklam, innam ende plonderde, ende met den buyt weder over tooch in Vrieslandt. Dese stadt is de Hooftstadt der West oft Benedenrijnsche Vriesen, alwaer die Bisschop van Vtrecht voortijdts eenen Deken was houdende van Westvrieslandt, de selve aldaer een schoone wooninghe hebbende. Maer door de veranderinghe der Bisschoppen den tytel onder het Bisdom van Haerlem gheraeckte. De selve stadt is oock welvarende door de schipvaert ende reeden, bewoont by treffelijcke Cooplieden, treffelijcken handel soo ten Oosten als en Westen dryvende: waer door die stadt in groot welvaren staende dese troubelen, (sonder te smaecken de smerte der oorloghe hier te lande wesende) gheweest is, bysonder soo langhe als Amsterdam, wesende aen de zyde van den Coninck van Spaengien, partye des lants was: waer door al den koophandel des landts meest by haer ghedreven werdt: waer door die stadt een gheheel groot ghedeelte vermeerdert, met nieuwe Poorten verciert ende versterckt werdt: ghenietende

+Oproer der Kennemers.

+Hoorn ingenomen van de Hoeksche.

+Hoorn stormenderhant inghenomen door den Heere van Lalain.

+Inghenomen en*de* geplondert va*n* Lange Pier.

groote profyten door den grooten handel ende toevoer die daer seer bequaem viel: overmidts de goede gheleghentheydt van de Haven, seer propijs voor de schepen. Hoe wel zy voortijdts aldaer seeckerder laghen, als tot beschermínghe van de selve Haven, ende afweeringhe van de onstuymighe Zeebaren, voortijdts een Eylandeken met een dorp, ghenoemt Dampte, lach; het welck nu gheheel afgespoelt is. Binnen dese stadt plach een sterck Casteel te staen, het welck gheruineert werdt van de Boeren, oproerich door eenighe schattinghe gheworden. Dese stadt over eenighe jaren den Gouverneur des landts niet seer en bedanckte, die de Borgherye (tusschen malkanderen twistich) overviel, ende deerlijck plonderde. Waer door geleert goede eendracht te houden, dat garnisoen van den Grave van Leycester afdanckende, gheen ander meer en wilden ontfanghen om twist ende tweedracht te myden, Het is een stercke ende wel bewalde stadt. De Borghers zijn mannen van wapenen, soo ter zee als te lande, gelijck heur Bootsghesellen wel bewesen op de Zuyderzee, teghen de Armade des Conincks, in het jaer 1572, doen zy den Admirael den Grave van Bossu, rontsom (d'ander schepen vluchtende) besetten [+] ende bestormden, soo dat hy als ghevanghen man hem selven overghaf, ende ghevanghen binnen Hoorn, alwaer de Staten van Noordthollandt heur vergaderinghe hielden, gebrocht ende ghehouden werdt, tot die Pacificatie van Ghent. Ende tot gheheughenisse der heerlijcke victorie de Wimpelen van het schip van den Admirael, zijn in de Kercke aldaer opghehanghen, wesende een schoon ghebouw, met eenen netten fraeyen houten tooren in loot bekleedt, conform (maer kleynder) den toorn van Haerlem, als wesende het handtwerck van een meester. Hier in dese stadt resideert de Admiraliteyt van het Noordtquartier of Westvrieslandt by ghebeurte, soo wel als tot Enchuysen.]

[+]De Grave van Bossu ghevanghen ghenomen.

Beschryvinghe van Alckmaer.

*A*Lckmaer is van Haerlem vijf mylen, een seer rijcke stadt, want van heuren omligghenden lande ende byvanghe, seer vruchtbaer ende vol van ontallijcke beesten, comt meer kase ende botter, dan van eenich ander gheweste in gantsch Hollandt. Dit is gheweest het Vaderlandt van Pieter Nanninck, een seer gheleert ende vernaemt man, die veel fraeye stucken gheschreven heeft.

[+] *Byv.* [Alckmaer schijnt den naem van de menichte der Meeren ghekreghen te hebben, al oft men seyde *Al meer.* Van welcke Meeren ick vinde datter thien met watermeue*n*s ende sluysen tot afleydinghe der wateren met groote moeyte ende kost, maer niet sonder groot profijt, uytghedroocht ende tot goet weylandt ghemaeckt zijn: d'ander vijf ongheleghen om sulcx te doen, wesende woest ende grooter, maer strecken tot groot gerief der borgherye, daer uyt crygende een groote menichte van alderley Meervisch. Andere meynen dat dit woordt anders niet en beteeckent als een leeckende Lack, *a lec Meer,* van de waterloopkens in Meeren t'samenloopende. Want de Oude in de plaetse van het woordt *een* dat men nu gebruyckt voor de substantiva, ghebruyckten de letter *a.* Men houdt dat den fondateur van dese stadt is gheweest Adgillus een Godtvruchtich Prince, den sone van dien snooden Radbod, in het jaer 720, der Vriesen Coninck wesende, die daer tusschen die Meeren een Casteel ghebouwt heeft, des welcks fondamenten men noch heeft ghevonden, doen men de stadt bewalde, soo Nannius ghetuycht: de welcke oock affirmeert datter noch andere Casteelen daer neffens zijn ghebouwt gheweest, maer een boogh schoot van malkanderen staende, om d'een den anderen hulpe te doene teghen den aenloop der oproerighe, ende dat die by Marten van Rossem zijn gheruineert. Een weynich buyten Alckmaer ghewesen werden de velden, alwaer soude ghestaen hebbe*n* Veronen, de oude vermaerde groote Coopstadt der Westvriesen, door Graef Jan van Henegouwe geruineert, verraden voor een leersse met ghelt van haren Borgemeester Phobus. Het jaer haerder vernielinghe het halve veers, *ECCe CadIt Mater FrIslae,* aenwijst. De leste ghedachtenisse deser stadt behoudt een seer oude kleyne klocke in de kercke van't dorp *Valckenooghe,* op de welcke staet dat zy te Veronen ghegoten is, als oock mede een andere die te Londen vervoert is. Alwaer oock de elf duysent Maechden aenghekomen zijn. De macht en*de* het groot vermoghen deser stadt aenwysen de Rechten der visscherye, die zy gehadt heeft in de*n* Rijn en*de* Mase, de welcke door confiscatie tot der Graven tafel geraeckt zijn: (Waer door noch het Placcaet gedateert anno 1532 op den thienden Octobris, inhoudt, dat niemant en mach vissche*n* op de Mase vander Putte, voor den Loene by Rotterdam tot 't diep va*n* der Zee, voor al eer men opgeteeckent is van de*n* Vroonmeester, voor hem den vang brengende, om by hem verkocht, de*n* sesten penninck daer af t'ontfanghen, paert noch deel daer aen hebbende) Die oock eenen bysonderen Rentmeester over den selfden Vroonlanden houden. Nicolaus Vorstius over eenighe jaren ghekreghen hadde den Seghel der stadt in koper ghesneden om te beseghelen, waerinne eenen Arendt met uytgestreckten vleughelen stondt na den Hemel siende, met een sweerdt ter rechter zyde, hebbende dese opschrift: *Sigillum civium de Vron legeist.* Nu is het wel te dencken dat Alckmaer van de ruine der selver stadt ghebouwt is geweest, verbodt ghedaen zijnde op de plaetse te moghen bouwen, ende dat het een lijftochtighe stadt geworden is door de omligghende dorpen, in een vruchtbare landouwe. Zy heeft een schoone

[+]Oorspronck van Alckmaer.

Prochiekercke, staende overmidts de vergrootinghe der stadt aen den hoeck der selver. Daer beneffens een cierlijck Raedthuys, in de Langhestrate, uytkomende aen een heerlijcke breede brugge tot des stadts wandelplaetse, beneffens de bequame Vischmarct, op het water dat klaer ende soet door de stadt tot verscheyden plaetsen loopt, uyt den Schormer kome*n*de, seer bequaem voor de Huyslieden, om ter marckt te komen met heuren kaes: tot Alckmaer grooten handel van kaes wesende: waer door de stadt groote profyten gheniet, ende het waeghghelt des selven een groot ghelt bedraecht. Door sulcks oock tot des Coopmans gerief een heerlijcke schoone Waghe ghebouwt is. Dese selve stadt gheheel veel vergroot is, soo dat d'oude veste tot een cierlijcke gracht der stadt gheworden is, de wallen ende stadts poorten zijn verder uytgheset: oock mede met sant een groote wateringhe ghevult, ende daer op sonder den grondt te heyen, schoone Soutkeeten gebouwt, om aldaer mede fijn Sout te sieden, het water by de Zijp uyt de Zee halende: waer door goede profyten aldaer ghenoten werden. Binnen der stadt is oock een schoone wateringhe, als een haven voor de schepen, op vry te ligghen, in tyde van noodt, die met de staende masten daer in konnen komen door de heerlijcke nieuwe brugghe, meest ghemaeckt van de ruine der Abdye van Egmont.

Nae dat de Spanjaerden Haerlem inghecreghen hadden, hebben zy den vierden daer nae, wesende den sesthienden Julij 1573, 2500 voetknechten, ende vier benden ruyteren gesonden voor Alckmaer, meynende die lichtelijck te bekomen, daer veel borghers door verbaestheydt uyt vluchten. Maer door het secours des Princen volck dat ontrent Egmont op de Hoeve ende tot Heyloo lach moet kregen en*de* weer boden, soo dat zy op den achthienden weder te rugghe trocken. Waer door die van Alckmaer gewaerschout zijnde, begosten haer te stercke*n*, haer wallen te beteren, ende provisie van coren ende buskruyt te doen. Maer wel haest op den 21 Augusti dese stadt wederom quamen bespringhen [+] ende vast rondtsom besetten, soo dat in twaelf daghen niemant daer uyt of in konde komen. Don Frederico des Hertoghen van Alvas sone was haer Overste, ende Noircarmes zijn Luytenant met verscheyden andere vergeselschapt. Dese waren meest ghelogeert tot Oudtdorp,

[+]Belegeringe van Alcmaer door de Spanjaerden.

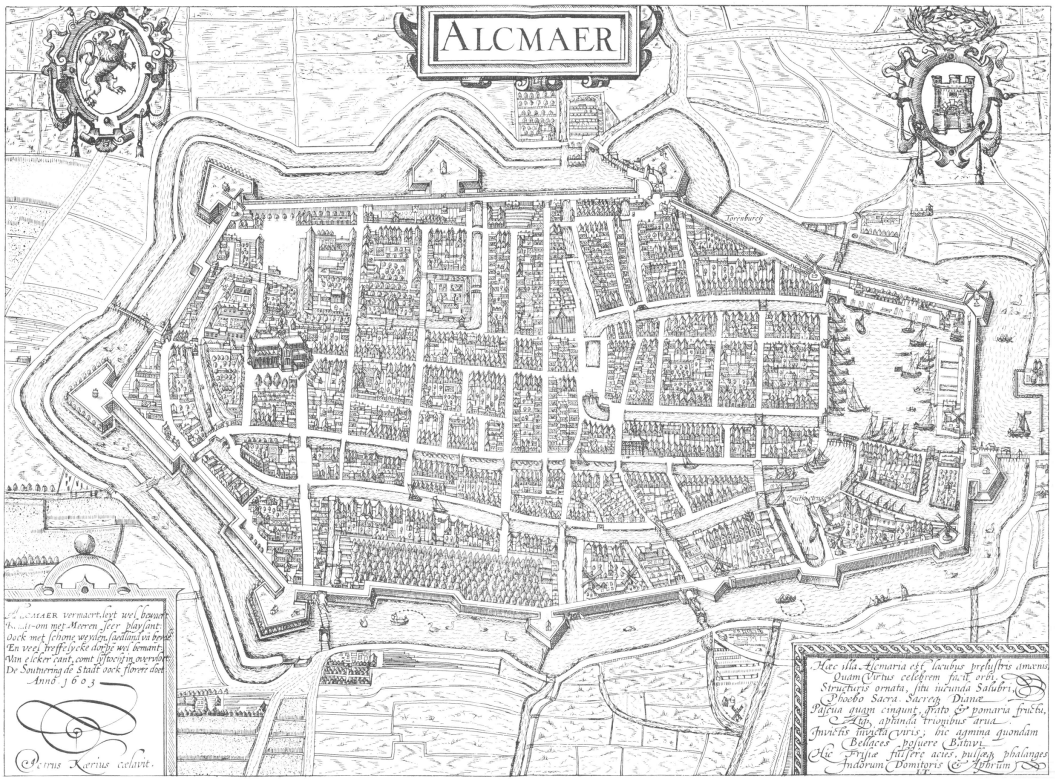

ALCMAER vermaert, leyt wel bewaert
Rondt-om met Meeren seer playsant:
Oock met schone weyden, saedland van beyde
En veel treffelycke dorpen wel bemant:
Van elcker cant, comt lyftocht in overvloet
De soutnering de Stadt oock floreren doet.

Anno. 1603
Petrus Kaerius caesavit.
Haec illa Alcmaria est lacubus prælustris amaenis,
Quam Virtus celebrem facit orbi.
Structuris ornata, situ incunda Salubri,
Phoebo Sacra. Sacreque Dianae
Pascua quam cingunt, grato & pomaria fructu,
Atque aptanda trionibus arua.
Invictis invicta viris: hic agmina quondam
Bellaces posuere Batavi.
Hic Frisiae fulsere acies, pulsaeque phalanges,
Indorum Domitoris & Aphrūm
I. T.

met tweeenveertich vaendelen Spanjaerden, + ende acht vaendelen Italianen, met noch vier hondert Ruyters. Te Huyswert lach Don Ferdinando de Toledo met acht vaendelen, tot S. Pancraes den Overste*n* Polwyler, met ses vaendele*n* Duytschen ende vijf vaendele*n* van Belli, te Koedijck den Baron van Liques, ooc mede den Baron van Chebreaux, t'samen 20 vaendelen. Te Berghen lach Capres, met thien vaendelen Walen, in de Nieupoort Joriaen Fronsberg, met Otto Graef va*n* Oversteyn, met haer Duytschen, met noch eenighe Duytsche ende Spaensche Ruyters, t'samen hondert ende eenentwintich vaendelen. Desen hoop was in als gheacht sterck te wesen ontrent sesthien duysendt mannen. Binnen Alckmaer waren derthien hondert weerbaer mannen, Borghers ende Inwoonders, behalven de Vreemdelinghen ende Huysluyden, die niet vele en ware*n*: met ontrent acht hondert soldate*n*. Don Frederico dede terstont de begravinghe maecken, om het geschut te planten. En*de* als zy nu twintich groote stucken geschuts dicht by de mueren geplant hadden, hebben zy den 18 Septembris van smorgens tot savonts de stadt met twee duysent ende sesendertich scheuten beschoten: ende op den selven dagh op de Vriesche poorte ende Rooden + toren geweldelijcken meer dan drie uren lanck ghestormt, tot dat het doncker was. Maer zy werden van binnen kloeckelijcken afgheweert, tot grooten moort van die van buyten. Zy hebben tot driemael afghetrocken, ende t'elcke reyse stercker met nieuw volck weder aenghevallen. Den 20 September hebben zy wederomme wel acht hondert scheuten op de stadt gheschoten, ghereetstaende om anderwerf te stormen, maer de soldaten daer niet aen en wilden, geen voordeel siende. Tsins dien dagh begonden + de Spanjaerden den moet te verliesen, van binnen Alckmaer te gheraecken, mits dat door regenachtich weder het landt vol waters worden, waeromme sy haer geschut allenskens wech voerden, ende trocken daer van den thienden October in't jaer 1573. Ende aldus is de stadt nae seven weecken belegheringhe weder verlost gheweest, ende door goet welvaren haest weder verquickte. Dit de stadt anders veel meer ghesmert soude hebben, dan het wel dede doen die Hertogh van Sassen als des Landts Stadthouder zijn actie tegen de stadt van Alckmaer intenteerde, als aldaer gheweest hadde het beghin der Kasenbroots factie, het welck de stadt wel lange smerten, al wast buyten heur schult, dat die Kermer boeren in het jaer 1490 overlast met schattinge tot een furie geraeckt, den Rentmeester doot sloegen, ende met haer Kasenbroot in den knapsack Hoorn innamen, ende tot Haerlem de poorten opsmeten. Daer op volghende de smerte der Gheldersche, die in het jaer 1514 Medenblick overvallen hebbende, Alckmaer oock plonderde*n*, die oock den Wijck ende Sparendam verbranden. Maer de Heer heeft heur willen doen ter tijt beschermen ende verlossen, haer ghevende cloeckmoedighe herten om haer stadt te defenderen, op dat die tot ruine niet geraecken en soude, als zy gheweest was in't jaer 1166, doen die Vriesen, om dat die Hollanders Schaghen verbrandt hadden, met gheweldt Alckmaer innamen, ende de geheele vlecke verbranden, uytghesondert de Kerck: doen zy weder, overmidts d'aenkomende resistentie vertrecken moesten. Door dies tachtentich der Borgheren aensiende de ellende der stadt, heet van moede, op den Vriesen vielen, ende tot wederwraecke veel van haer vernielden, hoe wel zy rondtsom beset, ten lesten verslaghen werden.]

+Beschryvinghe van't volck voor ende binnen Alckmaer.

+Stormen op Alckmaer wel gheweert.

+Spanjaerden trecken sonder victorie van Alckmaer.

Purmerende light van Monickedam een groote myle, heeft een goet ende out Casteel, welck overmits de gheleghentheydt ende anderssins het gantsch gheweste bewaert, behoort den Grave van Egmondt toe.

Byv. [Purmerende zyne*n* naem mede brengt, + als liggende op het endt van den Purmer, wesende een plecke onder stadts vryheden, geduerende de voorleden troublen tot een sterckte bewalt. De eerste fondatie deser stadt eenen Willem Egghert (daer wy hier te vooren van ghesproken + hebben) toegheschreven werdt, een vermaert Coopman, de welcke met gelt goede bystandt Graef Willem doende, tot recompense van hem kreegh het Tresorierschap van Hollandt, ende de Heerlijckheydt van Purmerlant, voor hem ende zyne Erven. Dese terstont een treffelijck Casteel aldaer heeft doen maecken. Maer by versterven van zijn gheslachte, is het ten lesten onder de Graeflijckheyt van Egmont gheraeckt.]

+Van waer de naem komt.

+Beghinsel der stadt va*n* Purmerende.

Edam ghelegen aen den boesem der Zuyderzee, van Amsterdam drie mylen, is een seer vermaerde stadt door de menichte van groote ende schoone schepen, die hier daghelijcks seer konstichlijck worden ghetimmert: ende door de ontallijcke goede kasen die hier ontrent over al ghemaeckt, binnens ende buytens landts worden ghevoert, met sulck ghewin voor de ingesetene, dat de stadt daer door rijck, overvloedich van lijfcost, ende bequaem tot alle andere neeringhe wordt.

Byv. [Edam by de Oude Ydam ghenaemt + werdt, van Ya oft Yda, voortijdts een vloet, nu een gracht rontsom de Prochiekerck, de welcke die staende Meerkens ontlaedde door de Sluyse, ghemeynelijck Dam ghenoemt. Dit is een net proper stedeken, welvarende door het timmeren vande Buyssen ende groote Schepen, alhier seer kloecke Schiptimmerlieden woonende, soo dat seer groote schepen alhier van stapel loopen, hebbende daer toe een bequame haven: ende is ghebleven welvarende, de smerte van de inlandtsche oorloghe niet smaeckende.]

+Waer van Edam den naem nee*m*t.

Monickedam light een myle van Edam, seer gherieffelijck tot weyde der beesten.

Byv. [Monickedam een kleyn stedeken, den + naem voerende van den Dam, welck schutte Monickmeer, liggende nu buytens Dijcks met de Zuyderzee vermengt. Maer is onbeke*n*t van wat Monick het water de*n* naem gevoert heeft, den welcke*n* die van der stadt nu met een knodse in heur wapen representeren. Dit al een cierlijck stedeken was in het jaer 1297, alwaer die Vriesen met heur schepen aenquamen, om den Bisschop van Vtrecht te helpen. Dit stedeken der Spanjaerde*n* furie oock besocht heeft, die der Staten soldaten vernestelden, daer op niet verdacht. De inwoonders zijn meest al scheepvarende lieden.]

+Waer van het woordt Monickedam komt.

Weesp is een half myle van Muyden.

Byv. [Weesp is een stedeken in het welcke veel Brouweryen zijn: ende men brouwt aldaer seer goet bier, tot groot profijt van dit stedeken ende van hare ghebueren. In het jaer 1356 den Bisschop van Vtrecht eenen cleynen Leger versamelt hebbende, belegerde de stadt van Weesp, + de welcke hy alsoo beschoot, dat hy aldaer een groote bresse ghemaeckt hebbende, op den vierden dagh der belegheringe de selve stormender handt innam, de borghers van boven neder de mueren springhende in de grachten. Daer nae oock Karel den Hertoghe van Gheldre nam dit stedeken in ende verbrandet.]

+Weesp inghenomen.

Dit zijn twee goede stedekens seer wel geleghen, met schoone beemden ende weydlanden voor het Vee, ende veel visscheryen voor het volck.

Naerden is ghelijckelijck van Muyden ende Weesp niet voorder dan een goede myle.

Byv. [Naerden een wel bekent stedeke*n* door de Draperye en*de* Naerdtsche Lakenen, de welcke sterck ware*n*, ende der Volders ambacht daer seer goet was, onder goede keuren: het is de Hooftstadt van Goylandt, alsoo ghenoemt om dat het van den Keyser Otho der Abdisse van het Clooster van Goedele ghegheven was. Zy heeft haer beghinsel uyt de ruine van het oude Naerden by de Zee ghelegen, het welck vanden Bisschop van Vtrecht gheruineert is gheweest.

Dit stedeke*n* heeft de Spaensche furie alder eerst in Hollandt deerlijck geproeft. Want Don Frederico is van Zutphen nae Naerden getrocken: welckers inwoonders meynende dat den Leger elders trecken soude, en waren haer soo geringe niet komen presenteren, als zy wel mochten: maer Don Frederico haer stadt nakende, hebben hen gewillich overghegheven, ende een accoordt met hem gemaeckt, de welcke alsoo inder stadt ghekomen is, maer naer dat hy daer inne gheweest is, heeft hy daer soo leelijcke eene daedt aengherecht, dat het by allen vromen eenen [+] grouwel is daer van te hooren. Want nae dat zijn volck van de Borghers (soo veel mogelijck was) wel ghetracteert ende onthaelt waren, soo heeft men een trommel omgheslaghen ende uytgheroepen, dat alle de Borgers souden vergaderen in de Capelle van het Gasthuys, daer datse souden hooren de ordonnantien nae de welcke zy hen souden hebben te reguleren. Als nu dese ellendighe Borgers daer alsoo vergadert zijn geweest, belaste Don Frederico den Spanjaerden, de selve al te samen omme te brenghen, ende niemant te sparen, het welck zy met grooter wreetheydt volbrocht hebben, die mannen doodt ghesteken, die vrouwen geschoffiert, ende die op eenighe plaetsen in de huysen ghebonden ende vast ghemaeckt, dat huys in den brandt ghesteecken, soo dat jonck noch out daer eenich voordeel ghehadt heeft. Don Frederico stack den Borghemeester selve doot. Ende nae alle schandelijcke handelinghen, hebben zy het stedeken gheplondert ende afghebrandt den dertichsten Novembris. Waer door Haerlem eenen schrick kreegh, ende en dorste de beloften, die zy door ghesonden boden deden niet betrouwen, bereyt veel liever te sterven dan onder heur gebiedt te komen: ende hier door vonden de Spanjaerden in Hollandt wederstant.]

[+]Naerden werdt afgebrandt, ende het volck al vermoort.

Woerden vijf mylen van Leyden, heeft een redelijck schoon ende sterck Slot. Hier is gheboren Jan Pistorius, wel vermaert door zijn gheleertheydt. Dese stadt hoort nu ter tijdt toe Hertogh Ericken van Brunswijck, hem onlancks van den Coninck tot een ghifte gheschoncken.

[+] *Byv.* [Woerden voortijdts op den Rijn ghebouwt tot een sterckte, by den Bisschop van Vtrecht Godefrido, om te beletten den inval der Hollanders op't Sticht van Vtrecht, gheheel in een morasch gheleghen, soo dat men't qualijck met grof geschut souden konne*n* beschieten. Door dies dese stadt ontstaen heeft het gheweldt der vyanden in dese troubelen, die gheen middelen siende om de selve met garnisoen beset gheweldich [+] aen te tasten onder den Heer van Hierges, verscheyden Schanssen teghen de stadt opgheworpen hebben: nochtans niet konden beletten heur tochten, doordelvende met gheweldt een campe lants, ende die vaert met een schansse behoudende. Alsoo van als invoeringhe behielden, tot dat de vyandt opbrack: ende het hooft boven hielden midden onder den vyanden, ende naest aen den brandt. Dese

[+]Oorspronck ende gheleghentheydt van Woerden.

[+]Woerden beleghert te vergheefs.

stadt beleent by den Hertogh Erick van Bruynswijck, gheheel tot de leeringe Lutheri geneycht was, ghelijck andere staende onder het gebieden des voorseyden Hertoghs. Door dies die Martinisten lange jaren haer leeringhe daer oeffenden, ten tyde toe dat de Heeren Staten des Landts daer anders in versaghen. Hoe wel daer eenighe niet in en genoechden, als de Prochie kerck den Ghereformeerden moest ingeweecken werden. De inwoonders geneeren haer seer met netten ende koordagie te maecken in de Landen nootelijck.]

Oudewater is ghelegen op den selven watervloedt Issel, ghelijck Goude, een myle van Woerden. Ontrent dese stadt ende d'andere voorseyde, wast seer goede*n* Kennep met groote menichte, deshalven in dese twee steden bykants alle de netten ende koorden die de Hollanders ende Zeelanders tot hare menichvuldighe visscherye daghelijcks gebruycken, ghemaeckt worden: welcke koopmanschap van sulck werck ende weerde is, dat dese twee steden daer by onderhoude*n* worden, ende deshalven seer veel rijcks volcks hebben. Van hier was geboren Jan Paleonydorus, Vrouwenbroeder, een goet gheestelijck man, ende wel gheschickt Schryver van veel weerdighe ende oorboorlijcke stucken, uytghegheven tot profijt der Studenten.

Bijv. [Oudewater was voortijdts een welghestelde stadt, met een vroede Ghemeente. In + het jaer 1349 werdt zy van den Bisschop van Vtrecht met gheweldt inghenomen ende verbrandt: maer is daer nae cierlijck opghebouwt gheweest. In het jaer 1575 den negenthienden Julij, zijn de Spanjaerden onder het beleydt vanden Heer van Hierges voor Oudewater gekomen: Alwaer Hierges de riviere ofte water dat van Goude komt, stoppen dede, daermede hy alle toevoer afsneedt, ende de wateren binnen drooghe werden. Hy sette zijn gheschut teghen den tooren, waer uyt de Muskettiers ontdeckten alle den Leger, dat die seer onvry was. Daer nae dede hy stellen op de Sluysdijck, by de galghe, drieentwintich Muerbreeckers, ende noch vijf andere op den Dijck van Montfort, d'een stuck achter d'ander. Daer nae dede hy de stadt opeysschen. Die van binnen antwoorden beleefdelijck, om tijdt te ghewinnen, verwachtende ontset. Dies Hierges den sevensten Augusti die dapper dede beschieten: ende die van binnen snachts de bresse (soo zy best konden) weder opmaeckten. Waeromme sanderdaeghs wederomme beschoten werdt het gene zy snachtst hadde*n* op gebouwt, ende hy sont terstont sommighe Capiteinen met ses soldaten, om te besichtigen waer ende hoe best te stormen was. Dese klommen tot in de bresse, en*de* maeckten binnen alarm. Daer na volchde eenen valschen + storm, daer door zy die van binnen moede maeckten, ende met grof geschut haer tegenweer op de Bressen braecken. Waer op volchde eenen generalen storm van alle de Natien, die nochtans alleenlijck de Spaensche toegheordineert was. Ende nae dat die van binnen haer langhe geweert hadden met alderhande vyerwercken, steenen, brandtreepen, wel anderhalf ure gheduerichlijck, soo zijn zy daer binnen geraeckt den achtsten Augusti, ende hebben het al

+Oudewater door den Bisschop van Vtrecht ingenomen.

+Oudewater by Hierges inghenomen ende verbrandt.

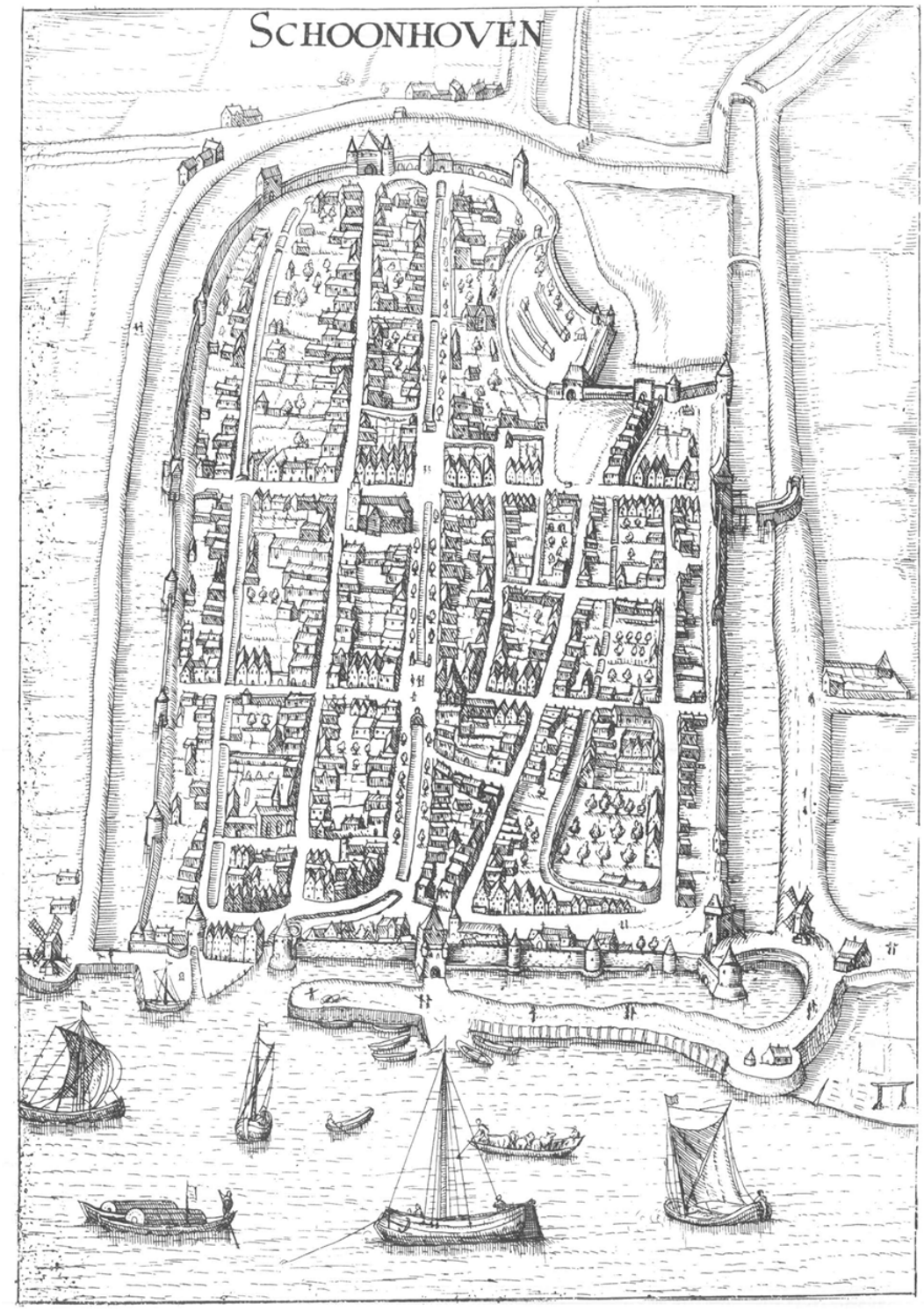

Schoonhoven.

vermoort, datter gheen twintich mannen te lyve bleven. Het vuer is oock door teghenweer in de stadt ghekomen, ende gheheel afghebrandt, de Kercke maer alleenlijck ghesalveert, de welcke weder verciert is met heerlicke glasen, by yeder stadt geschoncken. Der stede zijn oock van de Staten seer schoone Privilegien voor haer gheleden schaden verleent, ende die wallen gerestaureert, op dat de selve allenskens mochte opgheraecken.]

Beschryvinghe van Schoonhoven.

*S*Choonhoven ghelegen op de*n* rechten oever van den vloedt Lecke, een myle van Oudewater, is een goede ende schoone stadt met een redelicke havene, ende veel vischschepe*n*. Hier worden onder andere visschen veel Salmen ghevangen, deshalven ter deser stede de stapel van dien gehouden wort. Van hier was gheboren de eerweerdige Prelaet Jan, onder andere vermaerde Mannen vermeldt door Tritemius. Oock is deser stadt borger geweest Anian Predicker Monick, Bisschop van Asaphe, een hooghgheleerdt ende hoochweerdich man: Hier was oock geboortich de moeder des seer vermaerden Longolij, waer door de borghers van Schoonhoven groote vernaemtheydt behalen: + hoe wel zijn vader een gheboren Fransoys, ende Longoluis een gheboren Mechelaer is gheweest, soo wy hier voor gheseyt hebben, welck hy selve oock met zijn schriften betuycht.

+Longolius geboren van eene*n* Franschen vader ende eene Hollantsche moeder.

Byv. [Schoonhoven ghenoech zynen naem mede brengt, een seer cierlijck stedeken, alwaer die Lecke een goede Have*n* heeft, met een Sluys oock geschut werdt van het binnen water, overwelft tot een proper Marcktvelt, beneffens een cierlijck Stadthuys, alwaer oock is een seer nette Prochiekercke. Voortijts men vijf Kloosters aldaer telde. Dese stadt behoorde in oude tyden tot de Graeflijckheydt van Bulose. Oock mede heeft in't jaer 1262 die Grave Jan van Bulose alhier doen bouwen een Casteel, daer mede verordonneerde zynen tol, ende is gheworden een wel betimmert stedeken, door de ruine van Nieupoort, ligghende aen de ander zyde van de Lecke. In het jaer 1304 als Gwye des Graven van Vlaenderen sone Hollandt meest ingenomen hadde, soo heeft hy het Casteel tot Schoonhoven doen bewaren als Casteleyn uyt zynen name Heer Claes van + Cats. Dese vanden Casteele komende om eenmael de stadt te besichtighen, van de borgheren ghevanghen wert, die tot hare hulpe ontboden Heer Witte va*n* Haemstede, de welcke quam terstont met veel volcks ende beleyde dat Casteel alomme, soo dat het selve opghegheven werdt, ende aldus heeft Heer Witte dat Casteel inghekreghen, ende die Vlaminghen met grooter kracht daer uyt verdreven. Gwye Dampier wesende tot Vtrecht sulcks verstaende, is met grooter confusien haestelijcken uyt Vtrecht getoghen, ende heeft den Heere Jan van Renesse de stadt bevole*n*, voort treckende, voor Isselmonde, ontmoete die van Dordrecht, ende sloeghen dapper malkanderen, de overwinninghe blyvende by die va*n* Dordrecht, de welcke hem drie duysent mannen af sloeghen. Soo dat Gwye de ghevluchte weder moest doen by een versamen + om nae Zeelandt te trecken. In het jaer 1425 die van Schoonhoven beleghert van weghen Hertogh Jan van Brabant, als Momber + des Lands, door Jacob van Gaesbeeck Stadthouder van Hollandt vierentwintich weecken lang met hulpe van den steden, uytghesondert Goude, Oudewater, Briele, Zierickxzee, die hierinne stille saten. Niet te min die van Schoonhoven uyt toghen

+Schoonhoven ingenomen.

+Nederlage der Vlaminghen.

+Schoonhoven beleghert.

voor Rotterdam, ende veel + geladen schepen name*n*, waer door die van Rotterdam met heur banieren uytquamen, die zy achterlieten, handt gemeen gheworden met die van Schoonhoven, die victorieux met de proye door toghen. Gheduerende dese belegheringhe Vrouwe Jacoba selve in manne*n* kleederen binnen Hollandt quam, ende werde tot Schoonhoven, Goude, Oudewater, voor Landts vrouwe ontfanghen. Hertogh Jan van Brabant ghaf Hertogh Philips va*n* Borgoignen het Ruwaertschap over van de Landen van Hollandt ende Zeelandt, als naeste erfghenaem van Vrouwe Jacoba: waer in meest alle de steden vernoechden, uytghesondert Goude, Briele, Oudewater, Zierickzee, Schoonhoven: waer uyt een felle oorloghe rees. Die van Dordrecht, Delft, Leyden, + Haerlem, Amsterdam zijn te velde ghekomen by Alphen om haer Lantsvrouwe te schutten: maer daer werde soo dapper by die vander Goude, Schoonhoven, Oudewater voor de Landtsvrouwe ghevochten, dat zy victorie behielden, en*de* met de banieren van Leyden, Haerlem, Amsterdamme binne*n* der Goude quamen, daer beneffens veel ghevangenen mede brochten, in het jaer 1425. Die van Schoonhoven oock groote assistentie haer Lantsvrouw deden, met de Kermers in't jaer 1426 beneffens Brouwershaven, + teghen de Enghelsche onder het beleyt van den Hertogh van Glocestre, Oom van den Coninck van Engelandt Hendrick de seste, ende Regent in Enghelandt, die Vrouw Jacoba getrouwt hadde: de welcke Zeelandt meenden in te neme*n* op Vrouw Jacoba name. Maer van de Enghelsche drie duysent verslaghen ende veel ghevangen werden: doen Hertogh Philips hem de saecke mede bemoeyde, aencomende met veel volcks uyt Vlaenderen, Henegouwe ende Brabant, goet vindende met Vrouwe Jacoba te accorderen. Welck accoordt in't jaer 1428 in Meye, by tusschen spreecken van notable persoonen, ende op seeckere conditien ghemaeckt is gheweest. Alhier is een vreedsame Ghemeynte, maer zy en heeft heur ruste dese leste troublen niet moghen behouden, als nu van d'een als dan van d'ander partye beleghert, benouwt en*de* tot accoordt ghedwongen, soo dat die over en*de* weder heeft moete*n* gaen door't sterckste geweldt, tot groote schade en*de* verdriet der stadt, die sulcks wel anders gheerne hadde ghesien.]

+Wttocht va*n* de belegherde.

+Veldtstrijdt by Alphen tusschen de Gravinne ende de steden, daer zy de victorie behielt.

+Strijdt tege*n* de Enghelschen tot Brouwershaven, alwaer zy geslagen werden.

Een halve myle van Vianen is Iselsteyn, seer wel gheleghen overmidts de groote gherieffelijckheyt te water ende te lande, hebbende staet ende ghebiedt, deshalven het proces noch hangt, of de stadt onder het Graefschap van Hollandt, oft onder de Heerlijckheyt van Vtrecht behoort: maer blijft hier en tusschen onder het Graefschap: toebehoorende niet te min Philips Wilhelm, sone des Princen van Orangien, ende neve van den lesten Maximiliaen Grave van Bueren, die oock Heere deser stadt is gheweest.

Byv. [Die Keyser Maximilianus eenen Heer Frederick vereert heeft met den tytel van de Graeflijckheyt van Iselsteyn ende Leerdam. + In't jaer 1417 soo worde de stadt van Iselsteyn ende het Slot ghewonnen, verbrandt ende ghedestrueert. En*de* inden jare 1465 beroofden ende verbranden die Gheldersche Iselsteyn. Maer vijfenveertich van haer, als zy met den roof meynden te vertrecken, werden ghevangen, ende in den Hage onthalst, meest wesende borgers van Nimmeghen. Jonckheer Egbert van Cleve de stadt belegerde, ruymen moeste, zijn artillerye + verlatende, in't jaer 1482. Zy is oock by die van Vtrecht seer bedorven gheweest met schieten, maer de Heer van Iselsteyn in het jaer 1512 de stadt ontsette.]

+Iselsteyn inghenomen ende verbrandt.

+Beleghert te vergheefs.

Vianen ligt op den slincken oever van den watervloet Lecke, twee mylen van Schoonhoven: ende hoe wel dit voor een besondere heerlijckheydt, landt ende ghebiedt op zy selven ghehouden wordt, is nochtans in Hollandt ghelegen, haren besonderen Heere Hendrick van Brederode toebehoorende, de welcke dese stadt houdt als afgescheyden van het Graefschap van Hollandt, ende los ende vry van des Conincks Overicheyt: maer de Coninck houdt anders: waer af het proces noch hangt by den Grooten Raedt van Mechelen. Van dese stadt was gheboren Wilhelm van Vianen, seer gheleerdt in de Godtheydt.

Byv. [In't jaer 1567 zijn de soldaten die de + Heere van Brederode hadde tot Vianen ende in de schanssen daer ontrent, met vliegende vaendelen daer uyt ghetrocken den 28 Aprilis, optrecke*n*de na Amsterdam, daer zy de Cathuysers beroofden: daer naer haren wech langhs den Dijck van Sparendamme nemende, voorts trocke*n* op Egmont, de Abdye aldaer beroovende: ende in Noordthollandt tot Medenblick te schepe uyt den lande vluchten. Die Grave van Megen vervolchde de selve soldaten, waer door een groote vreese over de Gereformeerde quam. Daer waren noch in de stadt van Vianen ghebleven drie compaignien, de welcke uytval doende op Hertogh Erick van Bruynswijck, in die quartieren ghecomen, eenighe van haer geslaghen ende ghevanghen werden. Waer door een groote vreese tot Vianen ghekomen is, soo + dat veel van de Borgherye uyt de stadt vluchten, en*de* op den derden Mey oock alle die krijchsknechten met verbaestheydt vloden, sonder dat haer yemandt jaechde: soo dat op den 5 Mey Hertogh Erick binnen Vianen trock, van waer hy het groot gheschut vervoerde, en*de* de borgers die daer noch binnen ghebleven waren, ende te vooren vry gheweest waren, nu den Coninck van Spangien eedt moesten doen: die poorten werden afghehanghen, en*de* de stadt tot een vlecke ghemaeckt. Die Privilegien voortijdts by den Heere van Brederode gegeven, werden tot niet gedaen. Dan Vianen wordt nu vredelijck beseten van den Heere Walrave van Brederode als gherechtighe Heere, nae langhe processen.]

+Vertreck der krijchslieden van de*n* Heere van Brederode.

+De stadt van Vianen wordt verlaten.

Leerdam ligghende op den watervloedt Linghe, is een halve myle van Asperen: maer heeft zijn landtwinninghe ende bedrijf over het water: wordt deshalven het

landt van Dam gheheeten, ghelijck oock veel ander steden in Hollandt. De stadt van Leerdam behoort toe den voorseyde*n* Grave van Bueren.

Byv. [De Marquis Chiappin Vitelli heeft + met vijfthien vaendelen Duytschen ende ettelijcke Spanjaerde*n* met twaelf stucken geschuts, Leerdam belegert ende beschoten, alwaer twee vaendelen knechten laghen, de welcke nae dat het elf uren lanck beschoten, ende het Rondeel van het Casteel ter neder gheworpen was, dat overghegeven hebben, ontrent het beginsel van Julius, daer uyt vertreckende met haer gheweer.]

+Leerdam beleghert van Chiappin Vitelli, en*de* overghegheven.

Asperen light op den voorseyden watervloedt Linghe, een halve myle van Heuckelen: welck water met een seer lieffelijcke ende soete suysinghe door de stadt loopende, daerom alhier de Liefde genoemt wordt. In het jaer 1516 ter tijdt van Hertogh Karel van Ghelder, is dese stadt in eenen uytersten noot gheweest. Want de Geldersche met sommighe wederspannighe uyt Hollandt, hebben de stadt beleghert: ende hoe wel d'ingheseten wel dapperlijck weere ende wederstandt deden, is nochtans ten lesten de vyandt gheweldichlijck + daer binnen gheraeckt, met grouwelijcke wreetheydt ende moort, al verbrandende, ende vermoordende, oock in de kercken, daer de vrouwen met hare kleyne kinderkens in waren ghevlucht: in sulcker voeghen dat de rasende Turcken niet schandelijcker en hadden moghen handelen.

+Grouwelicke moort va*n* de stadt van Asper*en* door de Gheldersche.

Heuckelen wordt van den Schryver Regino ghenoemt Hercules: de welcke betoont dat dese stadt ghebouwt is ontrent het jaer 1284, ende light op den voorseyden vloedt Linghe, een halve myle van Leerdam, ende drie myle*n* ende een halve van Schoonhoven. Hier staet een seer oudt Slot, welck men seyt ghesticht te zijn door Hercules van Allemanien: soo datter meer Herculessen seer sterck boven natueren zijn gheweest, ghelijck oock wel blijckt.

Byv. [Het huys van Heuckelen was een seer oude ende heerlijcke familie, in't Latijn *Herculana domus* genoemt, in't Graefschap van Teisterbant, tusschen de Wale ende de Lecke, 'twelck onder hem hadde Gorichom, Leerdam, Heuckelen, Haestrecht, Asperen, Eversteyn ende Hagensteyn. Maer het is van alle zyden wel ghepluckt:: want op eender tijdt, die Bisschop van Vtrecht Asperen, Haghensteyn, Eversteyn vernielde; die Hertogh van Geldre Leerdam ende Steenvoort innam: die Graef van Hollandt Aelbrecht Haestrecht bevocht: Daer nae Graef Jan Gorichom verkocht met het Casteel en*de* de gheheele Heerlijckheyt, en*de* dat met verwillinge van zynen sone. Welcken koop nae s'vaders doot, als die soon niet staen wilde, met ghewelt Gorichom innam, alwaer hy uyt de*n* name van Vrouwe Jacoba beleghert ende bevochten, verslaghen werdt, ende soo met zijn doodt een eynde nam dat rijcke gheslachte, gheen kinderen achterlatende.]

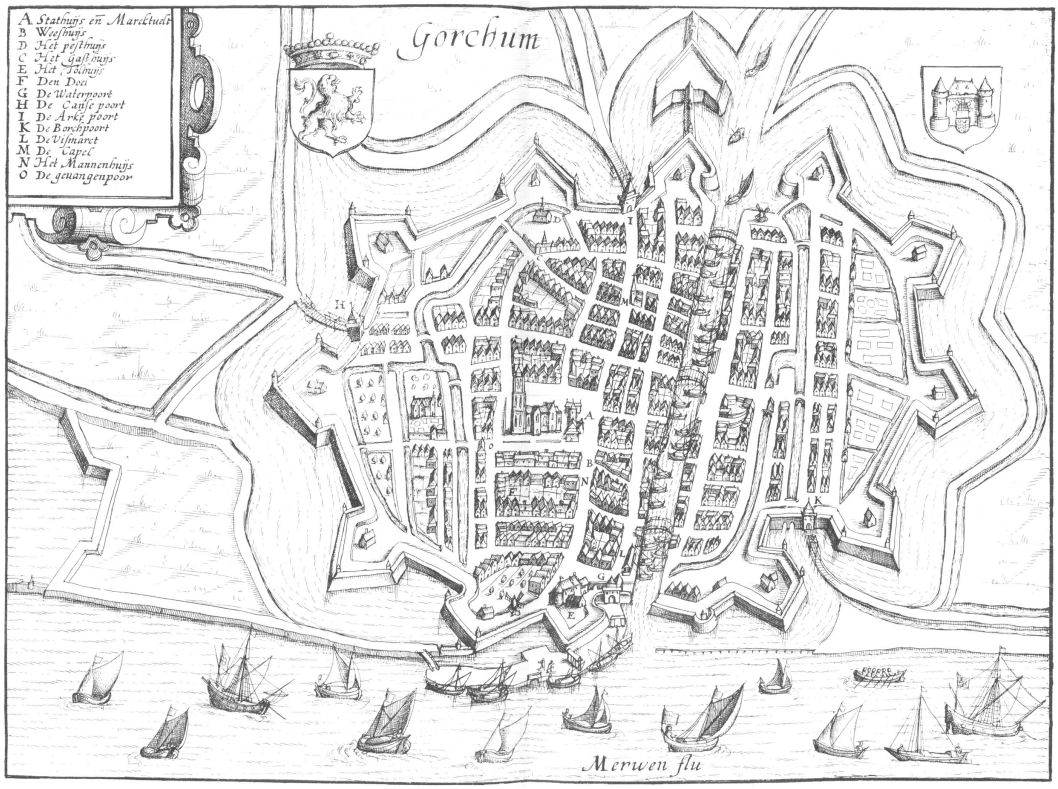

A *Stathuijs ende Marcktuelt*
B *Weeshuijs*
D *Het pesthuijs*
C *Het Gasthuijs*
E *Het Tolhuijs*
F *Den Doel*
G *De Waterpoort*
H *De Cansepoort*
I *De Arkepoort*
K *De Borchpoort*
L *De Vismarct*
M *De Capel*
N *Het Mannenhuijs*
O *De geuangenpoor*

Beschryvinghe van Gorichom.

*G*Orichom staet va*n* Schoonhoven drie mylen, op den rechten oever des waterstrooms, ter deser stede de Wahael ghenoemt, aldaer de Linge hare*n* inval neemt: Dit is een redelijcke goede stadt, met een schoon ende seer sterck Casteel, welck ter tijdt van Floris de vierde Grave van Hollandt, gesticht is door Heer Jan van Arckel, die den inwoonders van't dorp Wolfort beval de plaetse te verlaten, ende met alle heur goet inde stercte te komen woonen: Dit gedaen zijnde, heeft hy dese stede met mueren ende grachten besloten, ende ghenoemt Gorichom. Van den klocktooren deser stadt siet men rontom tweeentwintich bemuerde steden, al t'samen den Coninck Philips toebehoorende, sonder de ontallijcke menichte van dorpen, gehuchten ende andere huysen: welck voorwaer een lustich aensien is. Gorichom heeft alle daghe een seer groote marckt van kase, botter, ende andere eetware: alsoo dat men uyt dese stadt een onghelooffelijcke menichte van veelderley goedt tot andere plaetsen, besonderlijck t'Antwerpen, daghelijcks siet voeren: deshalven de borghers ende ingeseten seer rijck worde*n*: want zy selve t'seffens Cooplieden ende Schippers zijn, haer eygen goedt met haer eyghen schepen voerende.

Ter deser stede was gheboren Hendrick van Gorichom, een wel vernaemt ende gheleerdt man in de Godtheydt. Oock is hier gheboren de seer vermaerde Jan Harius, de welcke niet hooch gheleerdt zijnde, is niet te min een groot Liefhebber van deuchden ende boecken gheweest: soo dat hy alle zijn leven lanck met overgroote neersticheydt ende onspreeckelijcken kost een wonderbaerlijcke Librye van alle konsten ende wetenschappen in alle spraken, van alle kanten versamelt heeft. Hy was Canonick te Gorichom, is daer nae door de Keyserlijcke gunste gheworden Canonick van de Capelle in't Hof des heerlijcken dorps Haghe: aldaer hy in't verhuysen soo veel boecke*n* overbracht, dat het volck seer verwondert seyde, zy en souden noyt ghelooft [+] hebben, in de gantsche wereldt soo veel boecken te zijn: Deshalven dese treffelijcke man Jan met de boecken toeghenaemt werdt. Hy leefde in den Haghe eenighe jaren, altijdt zijn Librye met groote neersticheydt vermeerderende: eyndelijck stervende ontrent het jaer 1532, heeft den voorseyden Keyser Karel erfghenaem van zyne Librye ghemaeckt. By Gorichom is de plaetse daer de voorseyde Hercules Alleman zynen Legher ghehouden heeft, alsoo men seyt: waer door alle het omligghende landt, inhoudende sommighe goede dorpen, noch op den dagh van heden het landt van Hercules, oft ghemeynlijck, *Dat landt van Arckel,* ghenaemt wordt.

[+] Lof van Jan van Gorichom.

Worcom gheleghen op d'andere zyde van de voorseyde Wahael, bykants teghen over Gorichom, behoort den Grave van Hoorn toe.

Byv. [In het jaer 1574 hebbe*n* de Spanjaerden Worcom teghen over Gorichom ligghende over de Mase, beschoten, daer vijf vaendelen soldaten op waren, dien ten lesten belast werdt, [+] soo die plaetse niet wel houdelijck ende onsterck was, dat zy souden sien daer van te gheraken, alsoo zy deden, hebbende drie stormen wederstaen, het welck nochtans niet en geschiede dan met verlies wel van hondertvijftich mannen.]

[+] Worcom by de Spanjaerden inghenomen.

Twee mylen van Worcom is Heusden: alwaer een schoon Slot is, ende veel dorpen met groot ghebiedt. Hier ontrent te lande na Cappelle wordt over al groote menichte van Turven tot brandt ghemaeckt.

Byv. [Heusden was voor dees tijdt een stercke garnisoen plaetse van die van Hollandt, ende + heeft haer wel ghequeten teghen den vyant, de welcke dat beleghert hebbende, daer af moeste wijcken, in het jaer 1589.]

+Heusden beleghert te vergheefs.

Beschryvinghe van Rotterdam.

+ *R*Otterdam light aen de Mase, op de*n* mont van den vliedt Rotter, daer de stadt den naem af neemt. Robertus Cenalis schrijft dat dit een seer oude stadt is, ende den naem heeft van Coninck Ruther, stichter der selver. Dit schrijft oock Tritemius, ende datse ghesticht is ontrent het jaer 89 nae de gheboorte Jesu Christi onses Salichmakers: + dat oock de voorghenoemde Heere, wesende de drieentwintichste Coninck van Vranckrijck, hier begraven is. Rotterdam ligt van Schiedam een myle, ende va*n* Goude drie: 'tis een stercke, schoone, wel betimmerde en*de* wel bewoonde stadt, daer veel lakenen gemaeckt worden: d'Opperkercke gheheeten t'Sint Laurens, is seer schoon en*de* kostelijck.

+Outheyt va*n* Rotterdam. *Cenal. lib. 1 rer. Gall. Petioch. 21.*

+Ruther der Francken Coninck stichte Rotterdam. *Tritem. lib. 1 de orig. Francor.*

Dit is het Vaderlandt van den hooghgeleerden + ende hooghvermaerden Desiderius Erasmus van Rotterdam, die te Basel ghestorven is in het jaer 1536. Soo ick desen boeck vast voleynde is dese stadt een groot ongheluck toeghekomen: want den brandt + daer in slaende heeft in korte stondt meer dan neghen hondert huysen, en*de* daer toe veel schepen verbrandt: oock zijnder sommighe menschen doodt ghebleven: waer by de gantsche ghemeynte seer groote schade heeft gheleden: niet te min overmidts den machtighen rijckdom, is de stadt min den in een jaer bykants gheheelijck wederom opghetimmert: ende wordt daghelijcks grooter van neeringhe ende Cooplieden die daer van alle kanten komen.

+Waer Erasmus van Rotterdam ghestorven is.

+Brandt tot Rotterdam.

+ *Byv.* [Dese stadt in het jaer 1488 op S. Elizabeths avont Jonckheer Frans van Brederode innam, ende al die van de Cabeljausche partye waren, gevangen werden ende uyt der stadt verdreve*n*. Om welcker oorsake wille die Roomsche Coninck Maximilianus afquam ende belegherde Rotterdam. Maer die knechten van + Schiedam, alwaer noch die borghers van de Hollandtsche steden binnen waren, quamen eenen aenslach doen op den borgher, ende wilden die van Haerlem aen: maer die werden ontset van de borghers van de andere steden, soo datter veel knechten ghevanghen ende gheslaghen werden. + Maer die knechten van Rotterdam Ouderschie innemende voor Delft quamen. De borghers sonder order uytkomende gheslagen werden, soo datter wel ontrent vijftich verdroncken + ende gheslaghen werden, en*de* wel hondert ende vijftich goede poorteren ghevangen. Hier nae in het jaer van 1489 den 17 Junij isser een schermutsinge geschiedt tusschen de knechten van Rotterdam, ende den Stalmeester des Roomschen Conincx metten Hollanders: maer die van Rotterdam kreghen de nederlaghe, ende + daer werdter boven drie hondert gheslaghen, behalven die in de Venen verdroncke*n*, ende seer veel zijnder ghevangen geweest, onder de welcke waren Heer Jan van Naeldwijck Ridder, ende Hendrick van Wits. Na desen is Jonckheer Frans uyt de stadt nae Sluys vertrocken, aldaer weder volck vergaderende, om op Hollant te komen.

+Rotterdam ingenomen door den Heere van Brederode.

+Beroerte tot Schiedam tusschen de soldaten en*de* borghers.

+Die van Rotterdam nemen Ouderschie in.

+Die van Delft gheslaghen.

+Nederlage van die van Rotterdam.

Dese stadt, staende dese voorleden troubelen, van een stedeken dat voortijdts wel wat ongemacx gheleden heeft, een rijcke machtighe stadt gheworden is, voornaemelijck t'sedert het vertreck der Spanjaerden, die de selve in het jaer 1572 den negenden Aprilis inghenomen hadden. Als de Grave van Bossu siende dat de Geusen niet en wilde*n* uyt den Briel vertrecken, ende vreesende dat zy wel eenighe steden meer souden komen in te nemen, nae Rotterdam getrocken was, begheerende daer in ghelaten te zijn. Die borghers hebben hem alsulcks metten eersten afgheslaghen, daer na als hy langhe + aenghehouden heeft, om daer door te moghen passeren met zynen volcke, soo is hem ten lesten gheconsenteert, dat hy soude passeren ende zijn volck met een Rot t'eenemale, maer zy hebben de borghers de poorten onder dat pretext overweldicht, ende vele der selver omghebrocht ende vermoordt, op den neghenden Aprilis 1572. + De Spanjaerden dese stadt inghenomen hebbende, trocken nae Delfshaven, welck die van den Briel inghenomen hadden, de welcke zy by nachte overvielen, doodtslaende ende verjagende, ende namen ende pillieerden de plaetse ende omliggende dorpen. De Grave van Bossu ende de Spanjaerden meynden haren setel van de oorloghe tot Rotterdam te maken, ende hebben van daer Schoonhoven voor haer verseeckert, ende ander tochten ghedaen.

+Grave van Bossu mette Spanjaerden nemen gewellijck Rotterdam in.

+De Spanjaerden nemen Delfshaven in.

Maer als zy haer ten lesten van de ander steden omringhelt + vonden, soo hebben zy den 21 Julij Rotterdam verlaten, eenige dorpen afbrandende, ende trocken na Haerlem, daer die van Amsterdam haer meynden in te helpen, 'twelck haer miste. Nae het vertreck der Spanjaerden Rotterdam haer gheleden schade vergheten heeft door goet welvaren, als aldaer den meesten koophandel des landts ghedreven wierdt sonder meer te smaecken de smerte der oorloghe, waer door nu meest de Coopvaerders aldaer uyt Oosten ende Westen arriveerden. Waer door die stadt ende borgherye groot profijt ende welvaren ghenooten hebben. Soo dat die stadt in allen hoecken voltimmert werdt met seer groote hooghe huysen, tot gherief van den Coopman, om haer waren te moghen oplegghen. Deses stadts welvaren oock vermeerdert is door het qualijck varen van Brabant en*de* Vlaenderen, veel rijcke Cooplieden derwaerts haer wendende, soo dat die stadt langs de nieuwe haven een groot gedeelte met seer cierlijcke timmeragie uytghestelt moest werden, d'oude stadts vesten afbreeckende, soo dat zy nu onder de machtichste stede*n* van Hollandt kan getelt werden, door de koopmanschap, scheepreederye ende scheepmakerye welvarende, Hulcken, Raseylen, Boots, Haring Buyssen een groot getal daer t'huys behoorende, aenbrenghende uyt der Zee seer groote profyten, soo dat het een treffelijcke Coopstadt van Zuydthollandt wel mach ghenoemt werden: alwaer voortijts onder den Dijck een deel schamele visschers huyskens pleghen te staen: waer beneffens een Casteel was, dat nu is vergaen, ghenaemt Bulghersteyn: maer nu een wel bemuerde ende bewalde stercke stadt gheworden is: langs de Dijck is een schoone ende heerlijcke strate, daer beneffens noch andere straten ende grachten met twee bequame Havene*n* voor de schepen die niet en willen liggen op stroom. Zy heeft tot haer Marcktveldt een heerlijcke wyde overwelfde brugge over de Mase, alwaer dat staet het beeldt van den seer vermaerden Erasmus, aldaer by de Kercke van Sint Laurens opghevoedt. Voorts heeft dese stadt alles dat tot een heerlijcke stadt behoort. Hebben oock een plaetse voor de Cooplieden te vergaderen ghemaeckt, ghemeynlijck Borse ghenaemt.]

+Rotterdam verlaten va*n* de Spanjaerden.

Schiedam light by de Mase, op een vlietende waterken ghenaemt Schie, welck dese stadt den naem gheeft: ende is een halve myle van Vlaerdinghen.

Byv. [Schiedam wordt ghenoemt van den + Dam welck de Mase scheyt va*n* de riviere Schie ghenaemt, van de welcke oock Schielandt ende Oudeschie den name hebben ghekreghen: welcke riviere met de wateringhe Goude rontsom Schielandt loopt, soo dat het genoechsaem een Eylandt is. De inwoonders oock houden dat het Casteel Rivier ghenoemt, het welck die van Matenes gheerft hebben, door gifte van de Graven van Hollandt, nu dicht onder Schiedam gheleghen heeft op het Eylandt van de Mase, soo blijckt by der Landtsheeren privilegie de Schiedammers noemende inwoonders der Riviere. Dit stedeken is oock welvarende door de scheepreederye, alwaer veel Haring-Buyssen jaerlijcks toegerust werden. Veel van de borghers zijn scheepvarende volck, de stadt wel gheleghen zijnde op de Mase, hebbende een

+Van waer den naem van Schiedam komt.

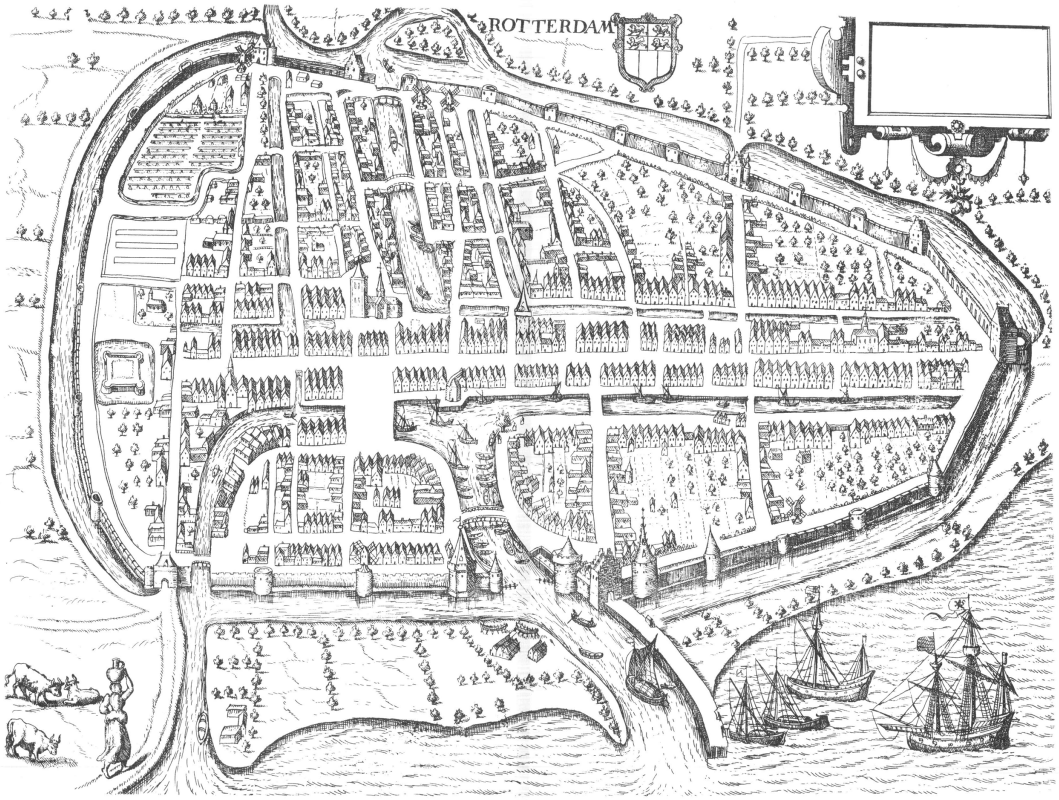

ROTTERDAM.

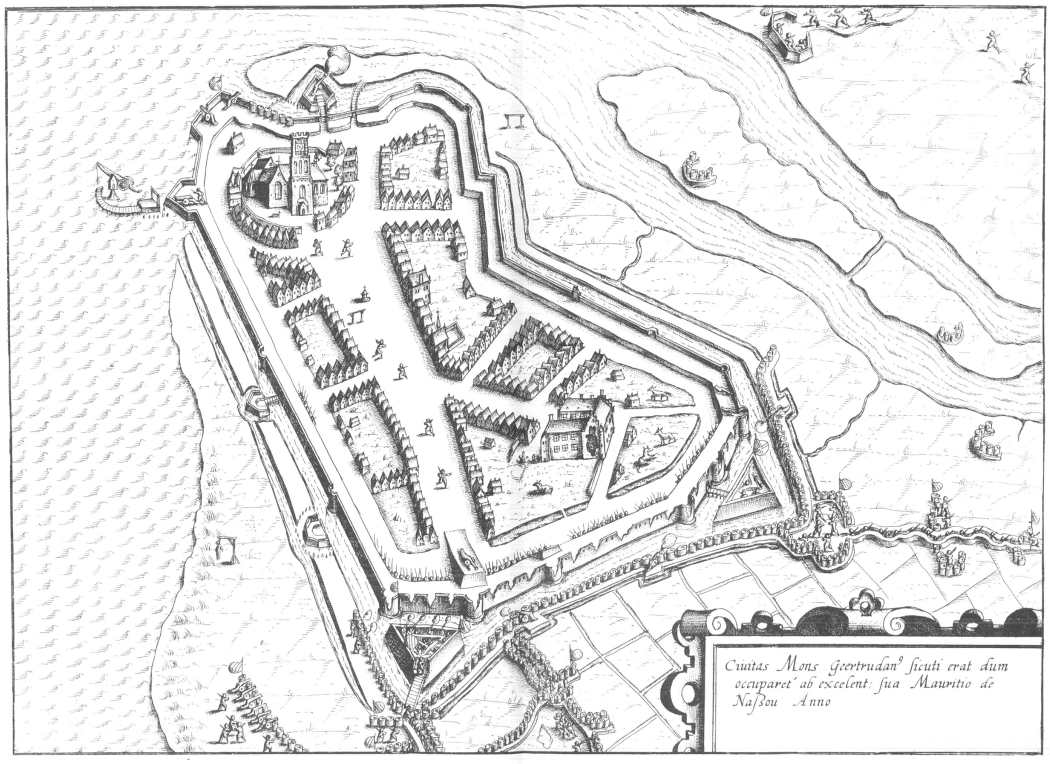

*Ciuitas Mons Geertruda*nus *sicuti erat dum occuparet' ab excelent: sua Mauritio de Naβou Anno*

langhe Haven. Het Lijndraeyen aldaer seer goet is: ende aldaer altoos ghenoech te doen is met netten teghen de Haringvaert te maecken ende te stoppen. Beneffens dese stadt de Casteelen Spieringhout ende Spania gheweest zijn, by dese voorleden troubelen afghebrandt. Een halve myle vande stadt men tot Vlaerdinghen komt. Men seyt dat oudt Vlaerdinghen gheweest is d'alderoudtste stadt van Hollandt, alwaer den tol was van de goederen de Mase op ende af komende, maer met het Casteel Slavenborg door de Mase afgheloopen is.]

Beschryvinghe van Sinte Geertruydenberghe.

*S*Inte Geertruydenberghe light op de slincke zyde van de Merwe, ghelijcke verre, te weten drie myle*n* van Dordrecht, Heusden ende Breda: het is een goede stadt, nu tegenwoordichlijck de*n* Prince van Orangien toebehoorende: maer de Brabanders ende Hollanders steecken beyde nae de + Overicheydt der selver. Ter deser stede wort in de Merwe alle den Elft ghevanghen die wy t'zynen tyde hier hebben: den welcken men met den eersten donder in de Meerte beghint te vanghen met hoopen: jae met sulcke menichten, datter op eenen dagh alleen meer dan achthien duysent in de netten getelt zijn. Daer is alderley soorte van grootte: worden oock uyt dese stadt, soo versch als ghesouten, tot verscheyden plaetsen ghesonden. Daer en + bove*n* vangt men hier in dit selve water groote menichten van Steuren ende Salmen, die over al uytghedeylt ende ghesonden worden. Tot dese stadt toe hebben de Hollanders eertijdts haren Landtsheere uytgheleyde ghedaen, wanneer hy als Grave van Henegouwe, nae Henegouwe reysde: ende van daer wederom keerende nae Hollandt, werdt hier wederom ontfanghen. Dit niet teghenstaende, soo wilt de Hertogh van Brabandt, by sommighe redenen, recht hebben aen de Overicheydt van dese stadt: maer de Grave van Hollandt blijft vast in het besit. Hierom pleghen + de Hollanders heuren Landtsheere te doen sweeren het selve te behouden: ende de Brabanders den heuren het selve wederom te kryghen.

+Grooten vischvanck van Elft tot Geertruydenberghe.

+Steuren en*de* Salmen tot Geertruydenberghe ghevangen.

+Ceremonie eertijdts in't ontfanghen des Hertogen en*de* Graven va*n* Brabandt ende Hollandt.

Byv. [In den jare 1420 lach Heer Dirck van der Merwen, Bailliu van Zuydthollandt, als Casteleyn op't Huys van S. Geertruydenberge, + schoot het vyer in de stede overvloedelijcken tot allen plecken, alsoo dat die gheheele stadt met die kercke al t'samen verbrande op Sint Lambrechts avont. In't jaer 1573 den 28 Augusti, heeft de Prince van Orangien by middel van den Heer Poyet Fransoys, de stadt van Geertruyde*n*berge by de Bredasche poorte doen + beklimmen ende innemen, alwaer een vaendel Walen onder een Spaensch Capiteyn in lagen, die daer meest doodt ghesmeten werden. Daer na is dese stadt seer sterck gemaeckt geweest tegen gewelt, waer door een garnisoen plaetse geworden is van die van Hollant, 'twelck in den jare 1588 mutinerende, van Pr. Maurits belegert wert: maer de*n* Leger brack op door de aenkomste + van den Pr. van Parma, die zy de stadt verkochten, en*de* met sekere conditien overleverden. De Staten Generael der Gheunieerder Landen, hebben de Capiteynen ende soldaten voor schelmen ende verraders gheproscribeert ende uytgeroepen, ende ter galghe veroordeelt, waer men die konde bekomen: van de welcke Cooplieden daer nae vele ghekreghen ende op ghehanghen zijn gheweest, haren rechten loon alsoo kryghende. Maer in't jaer 1593 is Prince Maurits den 28

+Geertruydenberghe verbrandt.

+Geertruydenberghe ingenomen by scalada.

+Verkocht aen den Prince van Parma.

Martij voor Geertruydenberghe + ghecomen met zynen Legher, alwaer hy hem seer vast beleghert ende seer wel beschanst heeft. Hy dede twee brugghen over de Riviere legghen, d'een seer breedt op schepen, ende d'ander op masten, om de Leghers malkanderen te mogen helpen, die seer wijdt, om dat het alomme morasch was, veel mylen van den anderen ghestreckt laghen: over beyde zyden van de brugghe heeft hy voorby de stadt oorlooghschepen ghebrocht, ende daer lancx de Riviere gheleyt, om ghestadelijcken de wacht te houden, want de Riviere als een gracht, een groot stuck des Leghers beschanssinghe bevrijdde, hebbende tot veel plaetsen Watermeulens ende Sluysen ghemaeckt, daer mede zy de grachten van haer beschanssinghen vol waters altijt hielden. Aen den waterkant hebben zy de stadt besloten + met een half maen van oorlochschepen, die ghedueriehlijck in de stadt schoten, ligghende op anckers, d'een aen d'ander vast ghemaeckt met cabels, die tusschen beyde met kleyne scheepkens noch werden opgehouden, al met wachters beset. Buyten dese halve maen waren ghestadelijcken veel oorlochschepen op de wacht af ende aen varende. Binnen dese halve maen hadden zy kleyne jachten, die dichte onder de stadt de schiltwacht hielden. Buyten dese halve maen, in het Oosten ende Westen van der stadt, waren plaetsen daer de victalie schepen bevrijdt lagen van het gheschut der stadt, soo dat den Legher wel twee Duytsche mylen aen het water lanck heeft gheweest, elcken Legher bysonder zijn victalie ende amonitie schepen hebbende. Daer't water ontrent den lande ondiep was, waren ghevlochten tuynen ghestelt, ende met oorlochscheepkens beset. Prince Maurits Legher op't + landt was rontsom begraven met hooghe wallen, ende buyten diepe grachten, met vier groote ende stercke bolwercken beset, elck met twee stucken gheschuts, ende alsoo was het vervolghens tot aen des Grave van Hohenlo Legher,

+Belegeringe van Geertruydenberge by Prince Maurits.

+Het belech te water beschoten.

+Beschanssinghe van Pr. Maurits Legher.

die wel twee mylen in't ronde streckte, al met Trencheen, Bolwercken, Schanssen, Ravelijns en*de* wyde grachten versien, ooc met strijckweeren ende gheschut, ende met veel Vyerbakens, om met vyer d'een tot d'ander teecken te doen. Rontsom dit Legher, daer den noot was, buyten de grachten, waren alomme houte palen in de aerde gheslagen, ende in elcken pael een ysere pinne van eenen voet lanck, soo dichte by den anderen, dat men daer geen knie tusschen brenghen konde. De principaelste aenkomsten waren met groote gheweldige Schanssen ende Ravelijns beset, vol grof gheschuts, soo dat zy daer by de hondert stucken ghebruyckt hebben: op de wegen waren voetanghels, wolfsputten ende waterputten ghegraven, ende springhen van buskruyt bereyt. Aldus teghen den buytenvyant beschanst zijnde, hebben zy haer oock teghen die van der stadt begraven, ende de loopgraven tot onder de wallen gebrocht, ende haer gheschut gheplant, gaelderyen ghemaeckt, om bevrijt d'een tot d'ander te komen. Ende ghelijck die van de stadt boven haer Wallen ende Catten noch op de een landzyde der stadt twee goede Ravelijns hadden, teghen d'een van de welcke de Noordthollanders en*de* Schotsche soldaten, en*de* teghen d'ander de Zeelandtsche ende Vtrechtsche laghen, elck met haer baterye gheschut hebben zy de stadt soo beschoten, datter nauwe een huys ongeschent en bleef: Dese Bolwercken waren oock al ondermijnt ende ghesappeert. Alle dese groote sware wercken [+] zijn meest al opghemaeckt door de handen der soldaten, nae het gebruyck van de oude Romeynen, ende dat niet by dwanck, maer midts goeden daghloon het krijchsvolck bewillicht zijnde, waer mede soo groot een werck te weghe ghebrocht is gheweest, dat zy een daghreyse in het ronde, soo wel teghen die van der stadt, als buyten tegen de macht des Conincx (die quam om te ontsetten) haer onwinnellijck ghemaeckt hebben. Die van der stadt hebben. Die van der stadt hebben haer dapper gheweert, vromelijck ende beleefdelijck ghedraghen, [+] hebben oock veel uytvallen gedaen: maer alsoo ten lesten het gheschut aen veel zyden seer op haer genaerdert was, ende contrebaterye op haer gheschut ghemaeckt zijnde, zijn haer die weghen, waer langs zy uyter stadt in de Ravelijns ghinghen, afgheschoten ende bekommert. Den Grave van Mansvelt is derwaerts gekomen met eenen stercken Legher om die stadt te ontsetten, in wiens gesicht de selve ingenomen werdt. Den 24 Junij alsoo smorghens Capiteyn Haen, Capiteyn Bevry en*de* Capiteyn Calf, op de wacht quamen om malkanderen te verlossen in de Trenchee, onder het Noordtsche Ravelijn vander stadt, ordonneerden zy onder malkanderen, eens te willen op het Ravelijn klimmen, ende besien de ghestaltenisse, waeromme zy deden een houten brugge (op bunderen van biesen vast ghemaeckt) legghen over de gracht, teghen den poinct van het Bollewerck: Haen ende Bevry namen met haer twee Muskettiers, twee Rondassiers, ende twee Hellebardiers, ende klommen alsoo op seer bedecktelijck: Als zy [+] nu op waren, ende de wacht alarm riep, riepen dese Capiteynen meer van haer volck op te climmen, terwyle zy vechtende waren met de wacht, ende haer volck nu meest opghekomen zijnde, vochten zy hant te handt ettelijcke uren lanck, soo datter wel sesthien van die van buyten, ende ontrent negen van die van binnen doot bleven, ende daer na den principaelsten Capiteyn der stadt, Tigean ghenoemt, ende hier mede werden die andere ghedwongen uyt het Ravelijn in de stadt te wijcken, waer over zy verschrickt zijnde, sonden ende riepen om te parlementeren, ende sonden twee Capiteynen uyt ende eenen Auditeur van't garnisoen, versoeckende alleenlijck twee uren respijts, om consent van Mansvelt te halen, het welck zy niet en konden

[+] Maurits krijchsvolck zijn selve Pioniers, maeckende schanssen van een dagh reyse in het ronde.

[+] Groote teghenweer in Geertruydenberg.

[+] Het Ravelijn van Geertruyberch werdt gewonnen.

verkryghen: Dies verstaende van Mansvelts gheleghentheydt ende scharmutsel, ende dewyle Prince Maurits haer het leven aenboot, werdt besloten dat zy met haer zijdgheweer ende + bagagie uyttrecken souden: ende hebben alsoo dese stadt overghegheven.]

+Overgeven van Geertruydenberghe.

Sevenberghen is meer nederwaerts op de selve Merwe ghelegen, van Sint Geertruydenberghe ende van Breda even verre, te weten, drie mylen. Het is een goede stadt, ende behoort toe Heer Cornelis van Berghen: maer is by zyne aflyvicheydt den Grave van Arembergh wederom toe ghekomen.

Byv. [De Oude schryven dat Sevenbergen in voorleden tyden een Coopstadt gheweest is, bequame te water gheleghen, maer desen haren voorspoedt is verloopen. In het jaer 1427 belegerde Hertogh Philips dese stadt veerthien + weecken lanck, met veel volcks van wapenen te water en*de* te lande. Daer nae by middel van des Heeren van Sevenbergens vrienden, worde daer een bestandt ghemaeckt tusschen hen beyden. Gheduerende welck bestandt werden den voorseyden Heere aengeboden van den Hertoge goede conditien: welcke hy verwerpende, soo dede die Hertoghe als het bestandt nu uyt was, die stede vaster en*de* nauwer belegghen dan te vooren, dat daer niemandt in noch uyt en mochte. Soo dat de borghers aenmerckende het ghene dat haren Heere ghepresenteert was, soo hebben zy die stede teghens zynen wille ende danck opghegheven in des Hertoghen handen: + ende de Heere van Sevenberghe was ghedwonghen zijn Casteel te verlaten, ende moeste gaen dolen ende starf in armoede. Staende de voorleden troubelen by den Prince van Parma overvallen, is het gheworden by die van Brabandt een roofplaets op de Hollandtsche schepen op Zeelandt varende. Door dies by die van Hollandt ingenomen werdt, de welcke een stercke schansse deden op de haven bouwen, de welcke Graef Karel van Mansvelt bestoocken + quam, maer vromelijck werde by den Capiteyn Mathijs Helt afghekeert, ende ontrent duysent mannen daer ghelaten hebbende, te rugghe keerde.

+Sevenberge belegert van Hertogh Philips.

+Sevenberge over gegheven, ende den Heere verjaecht.

+De Grave van Mansvelt belecht de schansse van Sevenberghe, beschiet die, daer nae breect zynen Legher op.

Beneffens Sevenberghe op den Ruychenhil, tot verseeckeringhe van de scheepvaert is ghebouwt een stercke plaetse, ghenoemt Willemsstadt, ter ghedachtenisse vanden Prince van Orangien, Wilhelm van Nassauw, van wegen de Vereenichde Landen, zijnde een nieuwe stercke ende wel gheleghene stadt.]

Alle dese voorseyde steden, hoe wel die niet soo groot en zijn als de Vlaemsche ende Brabantsche, zijn nochtans redelijck groot, goet, rijck, wel bewoont ende lustich. Maer aenghesien het meeste deel van dien in fatsoen ende policien malkanderen seer ghelijcken, soo en willen wy daer af gheen voorder beschryvinge in sonderheydt maecken: maer voorts varen tot de opene ende onbemuerde steden, die niet min privilegien in der selver formen en hebben, dan oft sy besloten waren, soo ick hier voor geseyt hebbe, ende in de eerste plaetse presenteert haer:

De stede van Medenblick ghelegen op de

Zee, op het uyterste gheweste van Hollandt + Noordtwaerts, twee mylen ende een halve van Enchuysen: het is een redelijcke vlecke, met een goet ende sterck slot, ende heeft rontom weydlandt om beesten te weyden ende te mesten, d'aller beste ende bequaemste van gantsch Hollandt, waer af d'inwoonders groot gheniet ende ghewin hebben.

+Onbemuerde steden van Hollandt.

Byv. [Ten tyde van Haron Hertoghe van + Vrieslandt, een van zyne Edelen, met name Dirck, begon ontrent twee mylen van Staveren in het Westen, op te bouwen een Sterckte, die hy nae zijn Afgodinne Medea, Medenblick noemde, want zy schoon vergult was. En*de* als de Sonne daer op scheen, seyde men: Medea blinckt, ende ter oorsaecke van dien hietmense Medenblinck, ende naemaels Medenblick. De selve Dirck maecte Medenblick het Hooft van dat geweste: ende liet hem Coninck van Westvrieslandt noemen: 'twelck Haron die Hertogh van Oostvrieslandt seer mishaghende, sont hier om een groote macht van volck daer henen, die den voornoemden Dirck soo benauden, dat hy dien tytel naerlaten moeste, ende hem gantsch in Harons macht overgheven. Als nu dees stadt wel bewoont was, soo is die oock mede ongheluck onderworpen gheweest: waer door die stadt in het jaer 807 den vierden Julij door den blicxem oft donderslach op twee plaetsen ontstack, soo datter meer als veertich huysen afbranden: maer zy werdt haest weder gherepareert: alsoo aldaer het Hof der Prince*n* van Westvrieslandt gehouden werdt: ende weder tot een Hooftstadt des Coninckrijcks verheven: als Dibbald (wesende in volle regeringhe) hem dede Coninck van Westvrieslandt noemen: wiens naesaten den selven tytel aengenomen hebben, ende by erffenisse Beroaldus Coninck va*n* Westvrieslandt, oock mede Coninck van Oostvrieslandt werdt. Wiens sone Adgillus, Wilfrido toeliet het Euangelium in Vrieslant te predicken. Maer dese overleden zijnde, Radbod inde regeringhe ghekomen, was een wreedt vervolgher, ende zijn Hof van Medenblick tot Staveren transfereerde, ende van daer tot Wiltenburg, het welck hy overweldicht hadde. Maer hy wert haest van daer verdreven door den Coninck Pipinum, soo dat hy weder nae Medenblick weeck: alwaer de Bataviers teghen hem nu sterck te velde quamen, soo dat eenen geweldighen veldtslach gheviel in het Zuydwest van Medenblick. De Vriesen de nederlaghe hebbende, nae de stadt Medenblick vluchten. De Bataviers heur op de hielen volghende, met heur ghelijck by nae des stadts poorten inghedronghen souden hebben, het en ware heur Overste Harialt op de brugghe de Bataviers soo langhe uytghekeert hadde*n*, dat de brugghe achter zynen rugghe afghebroken werde, ende de poorte ghesloten. Die vyandt op hem dringende in het water sprong om te ontswemme*n*, dan overmidts die veelheydt zynder wonden ende swaerheydt der wapenen, is hy verdroncken. Carolus Martellus op hem de oorloghe voorderende, Radbod hem vindende benouwt ende bevreest, accordeerde met hem op conditie, dat hy Christen soude worde*n*, soo wy hier te vooren verhaelt hebben. Dese ghestorven zijnde, Adgillus zijn sone is in zijn plaetse ghekomen, die het Christelijcke gheloove aennam, en*de* van hem quam het op Goudeboldum, ende voorts weder op een jongher Radbod, die soo snoode was als zijn Grootvader: maer de selve uyt het lant verdreven, is in Noorweghen sonder kinderen ghestorven, ende alsoo nam die Coninclijcke tytel ende rijcke een eynde: van Coninck Karel een Gouverneur ghestelt, de selve regeerde, tot dat de Vriesen selfs weder eygen Gouverneurs uyt heur natie verkoren tot Potestaten. Maer die Grave van Hollandt in het jaer 903 brochte die Westvriesen onder zijn subjectie,

+Oorspronck van Mede*n*blick.

ende zijn Officieren in Westvrieslandt (als hem seer wel ghelegen) indrong: maer wel haest heur macht by een versamende, die weder verjoeghen, Alckmaer innamen, Kermerlandt plonderden, Leyden belegherden, ende over al domineerden, tot dat die Graef heur weder met gheweldigher handt verdreef. In het jaer 993 weder eenen veldtslach by het dorp Winckel teghens Graef Aernout van Hollandt sloeghen, daer inne de Westvriesen die overhant behielden, alsoo datse den voornoemden Grave met de beste Ridderschap van Hollandt aldaer versloeghen. Oock mede in het jaer 1245 tot Hoochwoude Coninck Willem van heur verslaghen werdt. Ende altoos ghestadighen twist tusschen den Vriesen ende Hollanders was, ter tijdt toe dat zy onder een regieringhe gheraeckten.

Als nu het inlandtsche onghemack cesseerde, soo is daer verdriet van den uytlanders overghecomen, doen Langhe Pier uyt den Kuynder [+] overquam ende stormender handt Medenblick innam, de Ghemeente op het Slot vluchtende, de stadt plonderde ende in den brandt stack. Medenblick haer oock niet en bedanckte van de Kermers die Waterlandt inghenomen hebbende, [+] dese stadt oock mede innamen, wesende doen maer een open vlecke. De welcke staende dese leste troubelen, met Bolwercken ende stercke Wallen by de Staten van Hollandt teghen alle gheweldt ghesterckt is gheweest. Daer en boven het Casteel wel versien met alderley amonitie van oorloghe. Soo dat hem de Gouverneur van Noordthollandt Sonoy, die vele jaren hem wel trouwelijck ende vromelijck in veel diensten ende exploicten gedraghen hadde, ende in groot credijt by de Gheunieerde Landen gheweest was, vrymoedich alhier dorst versekeren teghens des Landts welbehaghen, door misverstandt favoriserende een nieuwe factie der Leycestrianen, van de welcke eenighe van meyninghe waren, tot heur voordeel, het Noorder quartier ende Westvrieslandt (als de principaelste sterckte van Hollandt) te occuperen, om alsoo het landt veel absoluter onder het ghebiedt van de Enghelsche te brenghen: waer door veel veranderinghe in allen steden ghevallen, ende veel oude Patriotten uyt heur oude eere ende dienst gheraeckt souden hebben, het en ware eenighe (tot voordeel van het ghemeyn Landt) heur neerstich ghequeten hadden: met ghetrouwe garnisoenen de steden verseeckerende. Alsoo nochtans dat het Regiment van den Oversten Sonoy tot [+] Medenblick (door misverstandt) muytineerde, ende die plaetse gheacht van groote inportantie, werdt van weghen de Vereenichde Provincien door den Maerschalck Villers in het jaer 1588 in Aprili beleghert ende ghedwonghen, [+] als de voorseyde Grave van Leycester nu zijn Gouvernement gheresigneert hadde, van wien zy hoopten ghehanthaeft te werden. Alsoo het misverstandt van alle zyden ter neder gheleyt, quam oock den Oversten Sonoy hem tot Alckmaer ontschuldighen, dien nochtans groote schade aen zijn goederen aenghedaen werdt. Sint heeft de stede van Medenblick in goeden vrede ghebleven. In het jaer 1593 is uyt Hollandt d'alder eerste Schipper van Medenblick gheweest (soo wy oock boven hebben aenghewesen) die Guinea versocht heeft, ende van

[+]Mede*n*blick inghenomen van Langhe Pier.

[+]Ingenomen vande Kennemers.

[+]Garnisoen van Mede*n*blick ghemuytineert.

[+]Mede*n*blick va*n* der Staten volck ghedwonghen.

daer gheladen herwaerts tot Amsterdam ghekomen is, groot profijt zijn Reeders doende, soo dat nae desen by nae een ghemeyne vaert gheworden is.]

Beverwijck is gheleghen op den boesem van het Tye, twee mylen van Haerlem.

Byv. [Beverwijck onder het belech van Haerlem in het jaer 1572, de Huyslieden verloopen zijnde, door den garnisoenen gheheel gheraseert ende vernielt; is daer naer weder cierlijck opghemaeckt. Tot Beverwijck twee vermaerde Leermarckten zijn jaerlijcks, welcke van een menichte van Schoenmaeckers ende Huydvetters uyt verscheyden steden van Hollandt, Overijssel ende Vrieslandt versocht werden: op dien dagh aldaer gheschiedende een groote handelinghe van dat Leer, dat aldaer te schepe ghebrocht is, dese Vlecke bequamelijck gheleghen zijnde aen het Tye, hoe wel die diepte veel verloopen is. Oock mede die Verckenmarckt aldaer vermaert in de omligghende quartieren.]

Muyden light by den boesem oft inham van de Zuyderzee, op het watervlietken Weycht, een halve myle van Weesp, ende een myle van Naerden: het is een goede stede, hebbende op d'ander zyde des waters een fraey ende sterck Slot, met een brugghe daer aen ligghende.

Byv. [In het jaer 1356 Heer Jan van Arckel, Bisschop van Vtrecht, seer swaerlijck nemende de schade die hem in zijn landt van de Hollanders gheschiedt was, heeft hem toe ghemaeckt om dat te wreecken, ende heeft vele krijchsknechten, ende alle de macht zijns Ridderschaps ende Ondersaten te samen vergadert, met den welcken hy krachtelijck beset ende beleghert heeft die stede van Weesp ende dat Huys te Muyden. Ende als hy sonder aflaten die stede ende poorteren met schieten ende stormen hadde ghemolesteert ende ghequelt, ende hadde een groot deel der mueren ter neder gheworpen: op den vierden dagh als hy daer voor quam, heeft hy de stede ende dat huys vechtenderhandt ghewonnen, ende aenghesteecken ende verbrandt. Daer nae Muyden weder gherestaureert zijnde, is andermael verbrandt gheweest: ende eyndelijck voor de derde mael van de Gheldersche.]

Nieupoort light teghen over Schoonhoven, een vierdeel mylen van daer: ende is eertijdts een treffelijcke stadt gheweest: ende is nu ter tijdt noch redelijck.

Vlaerdinghen light by der Masen waterloop, bykants gelijcke verre van Rotterdam ende van Delft, te weten twee mylen. Dit is een van d'oudtste Hollandtsche steden.

Gravesande is oock op den mondt van de Mase, van Delft ende van den Haghe ghelijckelijck twee mylen: het is een seer oude stadt, eertijdts niet alleenlijck bemuert ende bevest, maer oock seer machtich: aldaer het Hof ende den Raedt van Hollandt gehouden werdt: nu ter tijdt ist in veel minderen, maer nochtans in redelijcken staet. Hier te lande wordt meer corens ende graens ghesaeyt dan erghens eller in gantsch Hollandt: want het wast in dese Landouwe seer wel ende fraey. Van hier komen oock de seer kostelijcke ende vernaemde kasen, Gravesandtsche ghenoemt.

Byv. [Gravesande in voortyden een vernaemde stadt gheweest is, hebbende een vermaerde Haven, tot in de Mase uytloopende. Maer door den modder van de Mase opgeworpen grooten aenwas van landt voor Gravesande gheweest is: soo dat het nu wel drie duysent schreden van de Mase gheleghen is, wesende nu een schoone Vlecke, alwaer men meest landtneeringhe drijft, ende vermaert is door den Kaes die aldaer ghemaeckt werdt: De welcke in smaecke by den Parmesaenschen vergheleecken

wordt. Beneffens dees Vlecke noch wesende seer goedt Teelandt met Gravesandtsche Peulen ende Erweten, soo datter veel handel valt. Tot Gravesande noch van oudts eenen seer hooghen tooren staet, die voortijdts gheweest is tot een Vyerboet, de inkomste der Haven aenwysende: ende noch den Schippers streckt tot een kenteecken in de Zee, daer zy dickwils op stieren. Voortijdts tot Gravesande oock was het Palays der Graven van Hollandt, ende het hooghe Hof der selven: des welcken fondamenten over eenighe jaren uytgheroeyt zijn. Sulcks noch ghedencken doet die Hoflaen, ende het Hoflandt aldaer. Maer werde van daer in den Haghe verordonneert, door Grave Willem Roomsch Coninck, die in den Haghe zijn Palays ghebouwt hadde, in het jaer duysendt twee hondert vijftich. Tot Gravesande was voortijdt een Clooster der Regulieren Canonicken.]

Voorts zijn in Hollandt onder andere, veel treffelijcke ende heerlijcke dorpen ende vlecken, bykants al t'samen privilegien van besloten ende beveste steden hebbe*n*de: uyt welcke wy sommige voorneemste ende vermaertste sullen uytkiesen tot dese beschryvinghe: ende voor al het seer groot ende seer vermaert dorp van den Haghe, soo seer bekent als eenighe stadt in Hollandt.

GRAVEN HAGE
HOF VAN HOLLANT

Beschryvinghe van den Haghe.

*D*En Haghe is gheleghen by de Zee Westwaerts, ee*n* goede myle va*n* Delft, van Leyden twee, van Rotterdam drie. Dit is + na mijn meyninghe het schoonste, rijckste ende grootste open dorp van gantsch Europa: want het heeft meer dan duysent huysen, ende onder die veel goede ende groote, besonder het + heerlijck, kostelijck, Koninckklijck Palays, rondtom met mueren ende grachten, ghelijck een Casteel, gesticht van Graef Wilhelm, tot Roomsch Koninck verkore*n* zijnde: dese heeft den Raedt van Hollandt, die voormaels (soo + gheseyt is) te Gravesande ghehouden werdt, derwaerts doen vertrecken: welcken Raedt zijn appel heeft in den Grooten Koninckklijcken Raedt van Mechelen. Dese Raedt heeft te desen teghenwoordighen tyde eenen President, veerthien Raetsheeren, eenen Procureur Generael, Greffiers, Secretarissen, ende andere Officieren. De President was (als ick dit werck maeckte) M. Cornelis Suys, Heer van Rijswijck, elders vermeldt: en*de* de Raetsheeren zijn, Martijn van Haerden, Arnoudt Sasbout, Dominic Boot, Quintijn Vbeytsen, Arnoudt Niclaessen, Boudewijn Jacobsen, Niclaes van der Laeyen, Adriaen van der Hoef, Reynier Moens. Den ordinairen Raedt ende Procureur Generael zijn, Jan van Lezaven: Jacob vander Merssche, Witte Wittensen, Carel Smitere, ende Adriaen van der Myle. In dit selve Palays is een Canonisie ende Convent, met een seer schoone Cappelle.

+Grootheydt van het dorp vanden Haghe.

+Het Casteel vanden Hage door wie*n* gefondeert.

+Den Raedt van Hollandt in den Haghe.

Hier wordt oock ghehouden de Rekenkamer, + te weten de Tresories, Ontfangers, ende andere Officiers voor de*n* Coninck in Hollandt, ende voor de Landen van Vtrecht ende Zeelandt; voor de welcke men reeckeninghe doet: ghelijck zy noch gebieden in Vrieslandt ende Overijssel. In dit Hof wort oock + van s'Conincks wegen bewaert de Coninckklijcke Librye, versamelt ende vergadert door den voorseyden wel vernaemden Jan Harie: welcke eenen besonderen bewaerder altijt gehadt heeft, ende als noch heeft: staet niet te min in bewaernisse, als in Momboordye van President Viglius: den welcke*n* Coninck Philips daer by heeft doen beschicken veel boecken in Fransoys, ende sommighe in Latijn, die eertijts Vrouw Margrieten des Keysers Moeye, ende Reuwaerdster van dese Nederlanden, toebehoort hebben. De inwoonders van den Haghe en hebben dit schoon dorp niet willen besluyten met mueren oft vesten, door grootsheyt van herten: want hen dunct (volghende hier in de bekende fantasye van Julius Cesar, ende van andere dappere mannen) eerlijcker te wesen, Heeren te zijn van het schoonste ende machtichste dorp van Europe, dan van een stadt die beslote*n* ende bemuert zijnde, onder de minste gerekent moch worden. Maer dese grootmoedicheydt is hen in voorleden jaren qualijck bekomen. Want Marten van Rossem des Hertoghen van Ghelder Capiteyn, wel wetende hoe lichtelijck dit dorp te winnen ende in te nemen ware, ende verleydt door der ingheseten grooten rijckdom, is met eenen kleynen hoop volcks, maer met groote sorgelijckheyt, door gantsch + Hollandt ghetrocken om den Haghe te plunderen ende berooven, welck hy oock heeft gedaen seer deerlijck en*de* jammerlijck. Het welck hy niet en soude hebben durven bestaen noch voornemen, haddet een beslote*n* stadt geweest: want ware hier slechts een wyle tijdts wat wederstandts gheschiedt, soo hadde terstont het volck uyt gantsch Hollandt hem lichtelijck overvallen. Haghe heeft een seer lustich bosch, vol van wildt ghedierte om te jaghen: voorwaer een seer schoon ende genoechelijck Woudt: ende schijnt te wesen een van de gene die de oude Poeten pleghen te heeten, ghewijdde Bosschen. In dit Woudt ende daer rontom zijn sommighe

+Rekenkamer van Hollandt.

+Librye inden Haghe.

+Haghe gheplondert, en*de* door wien.

Antiquiteyten ende oude ghedenckenissen in marmersteen ende anders, van ettelijcke Roomsche Keysers, als van Adriaen, Antonin, Lucius Septimius Severus, ende andere Roomsche Princen. Ter deser stede is gheboren geweest Jan van [+] der Haghe, anders ghenaemt de Indagine, een hooghvermaerdt Prelaet door zyne groote gheleertheydt, ende heeft gemaeckt seer veel boecken, in sonderheydt opgheteeckent van Tritemius. Oock was hier ghewonnen ende geboren Wilhelm van den Haghe, een uytnemende gheleerdt man, d'aller eerste Poeta Comicus in Nederlandt, dichter van veel wercken. Desghelijck oock Joannes Secundus wel geschickt, die veel boecken met groote lof ende eere heeft ghemaeckt, ende onder andere een ghenaemt Basia. Daer en boven Justus Velsius, treffelijck Medicijnmeester ende groot Philosooph, de welcke veel heeft gheschreven: soo men in sonderheydt mach sien in de alghemeyne Bibliotheke van Gesnerus. Oock is dit gheweest het Vaderlandt van M. Geeraerd, Heer van Assendelft, eertijts President van Hollandt, door zyne wijsheydt ende gheleertheyt hoogelijck vermaert, seer gheleert in Griecks ende Latijn, besonder inde Rechten, ende vernaemt Poete. Van hier is noch gheboren gheweest M. Hippolitus Persin, President van Vtrecht, hooghelijck vermaert door zijn gheleertheydt, ende

[+]Gheleerde mannen uyt den Haghe ghesproten.
Jan van Indagine ghesproten uyt den Haghe.

van goeden raedt. Voorts M. Niclaes van Assendelft, des voorseyden Geeraerts sone, een seer deuchdelijck man ende sulcken vader weerdich. Oock Splinter Hargen, Heer van Oosterwijck, een Edelman, seer gheleerdt ende vervaren in konsten. Daer toe Arnoudt Cnebel, Tresorier der Staten van Hollandt, een wel gheleert ende verstandich man. Diesghelijck Philips zijn broeder, Raedtsheere in den Secreten Raedt, seer gheleerdt ende wel vervaren in de saecken, deshalven hy van des Conincks wegen als Ambassadeur aen veel Landtsheeren menichmael gesonden is. Ten lesten sullen wy hier mede by stelle*n* Jan van Gorda, Syndic ende Voorstander der Ghemeynten in de stadt van Groeninghen, een seer gheleerdt man, kloeck ende vroom in alle saecken het gemeyn aengaende: is deshalven lief ende weerdt, soo binnen als buyten de selve stadt.

Byv. [Den Haghe oft s'Gravenhaghe, een heerlijcke schoone vlecke beneffens een bosch va*n* plaisance, tot een Hof der Graven van Hollant geworden is, doen Graef Willem Roomsch Coninck ghekoren, aldaer bouwen dede een seer heerlijck Hof, beneffens een klaren suyveren Vyver van soet water wesende een heerlijck gebouw van Yrlandts houtwerck, vry van gewormten en*de* Spinnekoppen. Hier is een schoone Cappelle, ende veel heerlijcke Cameren voor de Raedtsheeren ende Raden der Landen, met een seer wyde ende groote Sale, ende een seer wijdt pleyn voor't Hof tot een wandelplaetse. Beneffens het Hof, soo is den Haghe rontsom heerlijck betimmert, soo met hooghe Heeren huysen, en*de* Hoven van plaisanten, als oock met bequame huysen der ghemeyn borgheren, welckers welvaert aen het Hof meest hangt. Binnen het begrijp van den Haghe is een schoone Prochiekercke, verciert met de wapene*n* van veel groote Heeren ende Ridderen, Epitaphien ende heerlijcke geschilderde Glasen, hebbende eenen hooghen Tooren met een soet gheluyt der klocken ende voorslach der uren. Beneffens de kercke is hier een cierlijck wel ghetimmert Raedthuys, voor den Magistraet van den Haghe, ende rechtvoorderinghe van borgherlijcke saken. Voortijts aldaer oock was een heerlijck Clooster beneffens andere Cappellen, ghebouwt in't jaer 1351 by Vrouw Margriete van Cleve, voor Jacobynen Monicken, alwaer zy selfs overleden begraven werdt. Om kort te maecken hier en ontbreeckt niet van al het ghene dat tot vermaeckinghe ende lust der inwoonderen dienen kan: hebbende de vermaeckelijckste wandelplaetsen van Hollandt, uytmuntende den heerlijcken groenen Viverberch neffens den Viver, waer op het Hof zijn uytsien heeft, tot het Voorhoudt ordentlijck met Lindeboomen cierlijck beplant. Welck Hout vry is van schadelijcke ghedierten, vol lieffelijck ghesang der voghelen by Somertijdt, beneffens de ruysschende rivierkens uyt den Sandtduynen nederbloeyende: welcke Duynen strecken tot een recreatie der Edelen, heur oeffenende in't veldt ter jacht van Hasen, Hinden, Herten, ende het Hof ende de Borgherye gherieven van een groote menichte van Conynen, die dagelijcks in de Sandtduynen ghevangen werden: de selve oock tot groot voordeel van den lande afweerende het gheweldt van de wilde Zee, de welcke beneffens de stranden van de Duynen loopt. Soo dat die van Schevelinghen, wesende een kleyne wandelinghe van een half ure van den Haghe, met heur Pincken in Zee daghelijcks visschen vanghen, de welcke zy al levendich in den Hage ter marckt voeren, tot een vervullinghe der spysen, voor de borgherye ende inghesetenen, die van Meervisch oock mede heur gherief cryghen uyt de Mase ende Venen, de welcke oock den Haghe gherieven van Turf om te branden, ende mede van Zuyvel: alsoo den Haghe bequaem gheleghen is, hebbende aen een zyde het hooch met schoone Hoeven ende Beemden tot Bouwlanden: ende

aen d'ander zyde het leech tot Weylanden ende Torfvenen. Soo dat aldaer niet en is ontbrekende dat strecken kan tot plaisier ende onderhoudinge des menschen leven: uytghesondert dat het ongheleghen is om vast ende sterck te maken in tyden van oorloghe. Soo dat den Haghe menich werf van de ingheseten verlaten is gheweest in tyde van trouble, bevreest voor overlast ende plonderen van heur meublen, vluchtende de gheweldige, soo zy die qualijck uytweeren konnen, ende lichtelijck bespronghen konnen werden. Door dies in het jaer 1479 ten tyden der partyschap van de Hoecx ende Cabeljaus, Heer Wolphaert van der Vere die Stadthouder met veel volcks van wapenen in den Hage komende, om zijn goeden die daer noch ghebleven waren van daen te halen, ende die tot anderen plecken ende steden te brengen: door vreese die Heeren van Egmont ende van Wassenare trocken uyt den Hage, ende alle die van der Cabeljauscher partyen waren, ende en dorsten't daer niet onthouden. De Hoecksche + veel overlast deden inde huysinghen van de gevluchte, tot dat den Heer vander Vere uyt Hollandt vertrock, resignerende zijn Stadthouderschap. Voorvluchtich in't jaer 1528, doen vijfthien hondert Geldersche met veel borghers van Vtrecht, + den sesten van Meerte op den Hage quamen, den welcken zy plonderden ende beroofden van alle kostelijckheden, soo veel zy te schepe dragen mochten, ende tot Vtrecht voerden, sonder eenighen teghenstant, ende brandtschatten alle dorpen daer ontrent ende langhs Rijndijck. Oock mede waren de Spanjaerden staende dese leste troublen ende oorloghe van Hollant een langhe wyle in den Haghe, ende onder't belech + van Leyden legher plaets daer binnen namen, d'inwoonders ghevlucht zijnde, ende het oude Hof hem houdende tot Vtrecht, tot den jare 71, welck het met den Spanjaerts gehouden hadde teghen het ghemeen landt: het nieuw verordonneerde Hof hem binnen den steden onthoudende totter tijdt toe, dat de oorloghe van den Hollandtschen bodem afgheweert werdt, ende wederom met vreden in den Hage mochten gerust compareren. Voor een geluck van den Haghe was het te reeckenen dat de huysingen der borgheren noch staende waren ghebleven, hoe wel eenighe die geerne heel gheruineert gesien hadden: ende die schade was veel lichter om op te rechten, dan oftse heel geruineert hadden geweest. Soo wel ghebleecken is als in het jaer + 1528 den brandt inden Haghe de kercke met de vercierselen, ende daer beneffens dertich huysen verteerde. Maer niet teghenstaende desen heftighen brandt, ende andere, de huysen zijn nu schoonder ende heerlijcker gebouwt als te vooren. De ingheseten nu weder welvarende door het Hof ende de verkeeringhe van het volck het selve volghende. Hier werden oock de vergaderinghen van de Generale Staten ghehouden: als oock alhier zyne residentie houdt Prince Maurits, de Raden van Staten, de Staten van Hollandt, ende hare Ghecommitteerde Raden, de Presidenten ende Raedtspersoonen van den Hoogen ende Provincialen Raden, mitsgaders

+De Hoecksche doen grooten overlast in den Haghe.

+De Geldersche plonderen den Haghe.

+De Spanjaerden gelegen in den Haghe.

+Grooten brant in den Haghe.

de luyden van de rekeninge. Waer door in den Haghe daghelijcx eenen grooten toeloop is van Solliciteurs, waer by die Borghers ende Herbergiers gheen cleyne profyten genieten. Waer by oock mede is dat de Heeren Staten ende Prince Maurits, alhier van verscheyden Ghesanten, uyt verscheyden Coninckrijcken ende Landen, versocht werden, soo wel tot vrede als tot oorloghe. Ghelijck in sonderheydt ghesien is gheweest in het jaer 1607, 1608 ende 1609, in de welcke om het tractaet van Vrede tusschen den Coninck van Spangien ende de*n* Aertshertoch Albertus ter eender: ende de Heeren Staten van de Vereenichde Provincien ter ander zyde: verscheyden Ambassadeurs ende Ghedeputeerde by nae van alle de Coninghen, Princen ende Potentaten der Christenheydt ghesonden zijn gheweest. Door welcke handelinghe eyndelinghe niet eenen Vrede, maer Treves of stilstant van wapenen voor den tijt van twaelf jaren besloten is tot Antwerpen, den negensten Aprilis 1609. De Heere wille den selven in eenen goeden vasten Vrede veranderen, ter eeren zynes Heyligen Naems, ende welvaren der Landen, Amen.]

Een halve myle van den Haghe staet een groot Nonnenklooster van Edele Vrouwen, van Sint Bernaerts oorden, ghenaemt Losdune, daer een seer heerlijck graf is van Gravinne Margriete, met een grafschrift by reden aldaer gestelt: ende want Erasmus, Lodewijck Vives, ende meer vermaerde Schryvers dit in heure boecken onder andere saken oock mede vermelden, soo ist der moeyte wel weerdich van ons in sonderheydt verklaert te worden, welck wy hier vervolghens sullen [+] doen: maer het is wel noodtlijck ten eersten de oorsaecke van dese Historye te beschryven, te weten: Het is geschiedt dat een arme schamele vrouwe met twee kinderen van eener dracht om een aelmoesse is komen bidden dese Gravinne Margriete, Floris des Graven van Hollandt ende Zeelandt dochter, daer moeder af was Vrouw Machtilde, welcker Margriete deser armer vrouwen niet alleenlijck weygheringhe en heeft ghedaen sonder yet te gheven, maer heeftse oock bespot, ende schandelijck overgaen, segghende: onmoghelijck te zijn voor een vrouwe twee kinderen t'seffens te krygen, sonder daer toe oock twee verscheyden vaders te hebbe*n*, dat hierom een van de twee kinderen in overspel ghewonnen was. Dese arme vrouwe aldus bespot ende beschaemt, heeft Godt ghebeden te willen openbaerlijck haer onschult ende eerbaerheydt laten blijcken, ende tot een teecken van dien, verleenen dat de Gravinne als doen grootgaende van kinde, soo veel schepsels soude ter wereldt brenghen alsser daghen in't jaer quamen. [+] Aldus ist gheschiedt dat de Gravinne Margriete ten eynde van haren tijt heeft gebaert 365 kinderkens, soo knechtkens als meyskens, seer kleyn, ghelijck jonghe kieckenen, ende ontfinghen al te gader noch levende het doopsel van den Wybisschop Guido, de knechtkens Jan, ende de meyskens Elizabeth ghenaemt, zijn voorts d'een nae den anderen gestorven met de moeder, ende t'seffens in dit graf begraven, met dit naevolghende opschrift:

[+]Ghedenckweerdighe Historye va*n* Margriete Gravinne van Hollandt.

[+]Seltsaem baren der Gravinne van Hollandt.

> *Illustris Domini Florentij, Comitis Hollandiae filia, cujus mater fuit Mathildis, filia Henrici Ducis Brabantiae, fratrem quoque habuit Gulielmum Alamaniae Regem: haec praefata domina Margareta, anno salutis millesimo ducentesimo septuagesimo sexto, aetatis suae anno quadragesimo secundo, ipso die Parasceves, hora nona ante meridiem peperit infantes vivos promiscui sexus, numero trecen*tos sexaginta quatuor, *qui postquam per venerabilem Episcopu*m *Dominum Guidonum*

Suffraganeum, praesentibus nonnullis proceribus & magnatibus in pelvi quadam baptismi sacramentum percepissent, & masculis Ioannes, femellis verò nomen Elisabeth impositum fuisset, ipsorum omnium simul cum matris animae ad Deum aeternaliter victurae redierunt, corpora autem sub hoc faxo requiescunt.

Martijn Crommer in zijn Cronijcke van + Polen schrijft, hoe dat een seeckere Vrouwe, ghenoemt Margriete, huysvrouwe van Grave van Vibolaus, t'eener dracht gebaert heeft sesendertich levende kinderen in de Coninckklijcke stadt van Cracouw, in het jaer 1269. Welck teghen de meyninghe ende reghel der Philosophen ende Medicijnmeesters, ja oock villicht teghen natuere is. Niet te min alle reghelen hebben haer uytneminghe, besonder als de ghenade oft onghenade Gods, die met zyne almoghentheyt de natuere ende elementen te boven gaet, daer tusschen komt.

+*Crom. lib. 9 Hist. Polo.*

Schaghen in't uyterste Noordtsch geweste van Hollandt gheleghen, van Alckmaer ende van Medenblick ghelijckelijck drie mylen, is een groot ende schoon dorp, met een fraey casteel.

Iselmont ligt op de Merwe, aen de*n* mont van den vloedt Isel, daer af zynen naem nemende, een halve myle van Rotterdam, ende twee van Dordrecht: dit is een fraey dorp, ende heeft een schoon casteel de*n* Heere van Merode toebehoorende.

Egmondt ligghende op de Zee Westwaerts, van Alckmaer anderhalve myle, ende van Beverwijck twee, is een seer schoon ende lustich dorp, met een groot Clooster gesticht van Adolbert, soo Irenicus schrijft: ghelijck dese plaetse noch vereert is met den tytel van Graefschap, waer af het seer edel ende oudt huys van Egmont den naem voert, uyt welcken t'allen tyden vrome Vorsten zijn ghesproten: nu ter tijdt heerlijcker groeyende ende bloeyende dan oyt te vooren, door de hooghvermaertheydt ende vromicheydt van + Heer L'Amoral Grave van Egmondt: de welcke is gheweest aenghever ende eensdeels uytrechter van de treffelijcke overwinninghe des Catholijcken Conincks teghen de Fransoysen, voor Sint Quintins in Picardyen, in het jaer 1557. Oock is hy gheweest overste Hooftman in den grooten slach te Grevelinghen in het jaer daer nae ghewonnen. Is nu tegenwoordichlijck Gouverneur van des Conincx wegen in Vlaenderen ende Artoys: ende Ridder des gulden Vlies. Hy is Prince

+L'Amorael Grave van Egmont vermaert, deuchdelijck ende treffelijck Prince.

van Gavre in Vlaenderen, ende Heer van veel steden ende dorpe*n*, niet alleenlijck in Hollant, maer oock in Vlaenderen, jae in Vranckrijck mede: soo dat zyne weerdicheydt ende deucht oock grooten rijckdom volght: want boven het inkomen dat hem van den Coninck ende zijn Gouverneurschap toecomt, soo ontfangt hy jaerlijcks groot goedt van zyne Heerlijckheden ende Landen. T'Egmont is geboren Nicolaes de Terra Nova Bisschop, een wel gheleerdt ende weerdich man.

[+] *Byv.* [Van de heerlijcke plecke Egmont den tytel ghevoert heeft het rijckste ende vermaertste Huys van Hollandt: wiens afkomste van den meerderen deel gereeckent wordt van Radbod den sone van Adgillus der Vriesen Coninck, in het Christelijcke gheloove tot Halam, nu ter tijdt ghenoemt Egmondt, van Adelbert de eerste Archidiaeck tot Vtrecht, in voorleden jaren Patroon van Egmondt, onderwesen. De welcke ontrent den jare 739 trouwde aen des Conincks dochter van Hongarien, Heer wesende over een ghedeelte van Vrieslandt beneden den Rijn: alwaer hy fondeerde Warmenhuysen, Huysduynen, repareerde Limmen, Schorel, ende overlydende in't jaer 681, is tot Reynegom begraven, op een plaetse aldaer noch ghenaemt Radbods Kerckhof: achterlatende twee sonen, den eenen gheheeten Gerbrandt, den anderen Wolbrandt. Gerbrandt den Denen ende Normannen wederstant dede, ende bleef onghetrouwt, soo dat nae zijn overlyden de heerlijckheden op Wolbrandt zijn broeder quamen. Dese werdt in't jaer 868 vanden Francken verslaghen. Wiens sone Radbod de tweede in de heerlijcheden succedeerde. Dodo Radbods sone die gracht van Egmont tot Alckmaer dede delven, in't jaer 977. Valgerus Dodons soon fondeerde het dorp van Egmondt op Zee, met een Capelle die hy aldaer stichte ter eere*n* van de Maghet Agneete, in't jaer 1036. Nae zijn doot quam de heerlijckheydt op zijn soon Dodo de tweede in't jaer 1074, wiens erfghenaem was Berwold de eerste in het jaer 1093. Dese Berwold een jongher soon hadde, oock mede Berwold ghenoemt, een uytnemende voorstaender van de vryheden des Cloosters tot Egmondt, den Abt Gualtero in de vernieuwinge van het selve helpende met gelt, arbeyt ende goet, daer voor gheen ander vergheldinghe begheerende, dan alleen voor hem ende zijn naesaten den tytel van het Advocaetschap des voorseyde*n* Cloosters, het welck hy lichtelijck verkreegh. Daer beneffens hem werdt verleent een Hoeve met ses huysen, daer hy eenen jaerlijckschen pacht af soude gheven: op welcke Hoeve ghebouwt is gheweest het Casteel van Egmondt, eertijdts Reynegom ghenoemt. Terstont nae zijns Vaders Berwolds overlyden is Dodo hem ghevolght, de welcke sonder kindere*n* stervende, zijn broeder Berwold erfghenaem in de heerlijckheydt van de Vriesen in het jaer 1114 tot Veronen verslaghen werdt: wiens succeseur was Alardus, die in't jaer 1168 te Schorel zijn volck vergaderende, Schagen verbrande, om dat die Vriesen driewerf Alckmaer verbrandt hadden. Maer die Vriesen hem voordeel afsiende, overrompelt werdt, en*de* bleef in den strijdt, zijn huysvrouwe swangher gaende. Het kindt nae zijns Vaders doodt ter wereldt ghekomen, Gualterus ghenoemt werdt, ende tot byname kreegh, die Quade. Dese tot zyne jaren gekomen zijnde, brack alle de acten zyner Voorouderen. Hy was oock de Overste der Kermers, als in't jaer 1203 Grave Lodewijck van Loen Hollandt infesteerde ter oorsaecke van de Gravinne Ada, dochter van Graef Dirck, die hy ghetrout hadde, ende hem de Graeflijckheydt ontseyt werdt, en*de* aengheboden Grave Wilhelm den soon van Graef Floris de derde, de welcke tot Haerlem komende, de favoryten des Graven van Loen verdreef, eenighe tot Leyden, eenige tot Vtrecht vertreckende. Die van Leyden onder't ghebieden quamen,

[+]Oorspronck van't Huys van Egmont.

ende Amstelandt doorghesteecken werdt. Maer die Grave van Loen den zynen te hulpe comende, die Kermers de wapenen nederleyden: Hy strafte die va*n* Haerlem, hy tooch oock tot Egmont ende verbrande het huys aldaer, ende Sint Aechten dorp, dat nu Beverwijck heet. Hier door Gualterus die Heer van Egmondt verbittert, zijn volck t'samen rockte, den Grave van Loen verdreef, ende het landt bevrijdde ten voordeele van den Grave Wilhelm. Maer in't lest hem laghen gheleyt, door versoeck des Abts van Egmont, wesende van groot vermoghen, tot Heemskercke, als ghevanghen bewaert wert, maer hy werdt verlost door zijn vier broeders. Zynen sone Wilhelm fondeerde de Cappelle van het Casteel van Egmont, ende te velde getrocken zijnde teghen de ongheloovighe, verslaghen werdt. Ende zijn soon Heer Gerrit tweemael op Palestynen lant trock: den welcken in de Heerlijckheydt succedeerde Wilhelm de tweede. Dese niet en was in de conjuratie met Heer Gerrit van Velsen ende andere Edelen tegen Graef Floris de vijfste, die zy vermoorden: om welcke grouwelijcke daedt zy oock swarelijck ghestraft werden. De selve Wilhelm met andere Edellieden uyt Engelandt haelde des voorseyden Floris sone, om zijns Vaders Graeflijckheyt ende erfdeel te besitten. Ende alsoo op die tijt vele Edele uyt de Landen gebannen werden, eenige van dese gebanne*n* dese Heer Wilhelm op zijn huys onthiel: Sulcks hem vry te staen vertoonende by privilegien. De selve sonder kinderen ghestorven zijnde, tot erfgenaem hadde in't jaer 1310 Willem den Goeden, de welcke soo wel vande Landen bemint was, dat door de recommandatien der Staten alle zijn privilegien bevesticht werden van den Paus Clemens de vijfste. Tot zynen tyden veel heerlijcke familien tot Egmont waren, als die van Renesse, Crevel, Sonnevelt, Raephorst, Rietwijck, Baniaert, soo dat Egmont doen met ander Hollandtsche steden vergheleecken mocht werden. Maer die Vriesen Egmont verbrandende, die selfde op Haerlem ende Leyden vertrocken zijn. Heer Willem gestorven sonder kindere*n*, zijn broeder Heer Wouter Heere van Egmont werdt, de welcke om alle twist te myden, zijn Privilegien modereren liet. Wiens soon Jan de eerste Egmont weder restaureerde, ende besat de goedere*n*, sonder veel te passen op de gunste vanden Abt, oft der Monicken, het Clooster nieuwe oorloge aenbiedende, ende de palen van zyne heerlijckheydt verder uytstellende, tot mishaghen van den Abt Hugo van Assendelft. Waer door veel overlast, brandtstichtinghe ende moordt geschiede, Willem van Beyeren doen Grave van Hollandt veel door de vingheren siende, dien groote hulpe door den voorseyden Jan gheschiede. Dese overleden zijnde, die twist tusschen den soon Arnout den eerste*n* ende den Abten Die Weent ende Oquenberg niet en cesseerde, hy volle gebiet occuperende door beneficie van den Grave van Hollandt, door den welcken hy oock Heere van Iselsteyn gheworden was. Dese de grachten om het Slot van Egmondt, ende een nieuwe wateringe tot Alckmaer dede opschieten. Fondeerde oock tot Iselsteyn S. Bernaerts orden. De erffenisse van hem is op zynen jonckste*n* soon

ghekomen, die met zijn broeder ooc sonder kinderen ghestorven is: en*de* verviel op Jan de tweede, een sone va*n* Heer Arnout, een dapper krijchsman, ghenaemt Heer Jan metten Bellen. Tusschen hem ende de*n* Abt Oquenberg werden hare querellen ter neder gheleght by Grave Willem: waer in seer qualijck Jan hem vernoechde. Daer over ten Hove by de*n* Grave beclaecht, tot Iselsteyn vertrock, ende ten Hove geciteert, niet komende, werdt ghebannen, ende binnen Iselsteyn beleghert, dat hy overghaf onder conditien. Maer selve dat weder s'jaers daer aen met practijcke innam: ende uyter name van Vrouw Jacoba door Walrave van Brederode beleghert, wert tot compositie ghedronghen, de stadt in den brandt raeckende, uytgesondert de Kercke ende het Clooster. Dus was hy in partyschap teghen Vrouw Jacoba, favorijt van Jan van Beyeren haer Oom, ende Gorichom [+] uyten name van Heer Willem van Arckel innam, en*de* meende het Casteel te overweldighen, maer het Legher van Vrouw Jacoba aenkomende, eenen aenval gedaen zijnde op de stadt, die Heer van Arckel selfs doot geslagen werdt, met ontallijcke veel persoonen van namen van d'ander partye, die Crijchsheere Walrave van Brederode selfs doot blyvende. Heer Jan van Egmont in persoone ghevanghen, tot Egmont ghesonden werdt. Daer nae uyt de ghevanckenisse gheraeckt, tegen den Abt ende het Clooster hy hem wederomme stelde, soo dat den Abt (overmidts het gheweldt) vertrecken moeste. Hy bracht oock om tot Woerden een man van name, die Leyden aen Jan van Beyeren overghegheven hadde: ende den verkoren Abt Mathenesium hy ghevanghen stelde. Philips van Bourgondien onder conditien de questie wilde ter neder legghen, de welcke by den Paus Eugenium gheconfirmeert werden: soo dat den Abt Mathenesius met weenende ooghen het weerlijck ghebiedt op hem transporteren moeste, achtervolghende de conditien. Nochtans de*n* twist der partyen niet en cesseerde, Heer Jan beneerstighende dat hy de gebeneficieerde goederen van Berwald verwerf tot vrye goeden voor hem ende zijn naesaten, uyt het gheweldt der Abten, daer teghens een Collegie van ses Canonicken stichtende. Zijn sone Arnout op wien oock ghekomen was de Graeflijckheydt van Gheldre ende Zutphen bestondt den Abt Mathenesium als gheenen goeden reghel onderhoudende van zijn Prelaetschap te versteecken, om eenen Jacob van Poelgheest daer in te dringhen. Maer Philips van Bourgoignen Mathenesio het hooft boven hiel: waer door nieuwen twist gheresen is. Dese Arnout ten tyden van Vrouw Marie, Gouverneur van Hollandt ghekoren werdt, als Heer Joost van Laleyn, wesende een vreemdeling, tegen des lants privilegien het selve ampt niet bedienen mochte. De Gheldersche hy t'onderbrocht, ende de Bourgoensche en*de* die van Oostenrijck ghetrouwe bleef: waer door hy het Gulden Vlies verkreegh, ende starf in het jaer 1483 op den 19 Januarij. Zijn sone Jan de derde trock naer Jerusalem, alwaer hy Ridder gheslaghen werdt, onder weghe hebbende veel onghevals, op de Turcksche Galeyen geraeckte, daer hem Joannes Melissus af kocht, hem op zijn schouderen veel mylen draghende. Dese in het landt ghekomen, wesende vande Cabeljausche partye tot [+] Dordrecht buyten gesloten, met practijcke nochtans die stadt innam, wesende vanden Schout ghescholden om dat hy Gouverneur tot Gorichom ghestelt was: en*de* daer nae op Rotterdam trock, met grooten druck vande Hoecksche ende Geldersche. Doen ter tijdt de partyschap binnen der stede van Hoorn groot was, de welcke [+] de voorseyde Jan stormender hant innam. Alwaer veel jammers geschiedt is, ende een groote moordt. Want die Ruyters ende knechten en spaerden niemant, geestelijck noch wereltlijck, oudt noch jonck, man

[+]Heer Jan va*n* Egmont neemt Gorichom in.

[+]De stadt va*n* Dordrecht ingenomen by de*n* Heere van Egmont.

[+]Hoorn inghenomen by de*n* selven Heere.

noch wijf, alles plonderende ende roovende: welcke gheroofde goederen op anderen plaetsen van Hollant verkocht werden. Hier nae Gouverneur van Hollandt verordonneert, verkreegh voor hem ende zijn [+] gheslachte den tytel des Graefschaps van Egmont, van den Roomschen Coninck Maximiliae*n*, vermeerdert met Purmerendt, Neck, Purmerlandt, Ilpendam ende den aenhanck van dien. Hy overwon Jonckheer Frans van Bredenrode ende Heer Jan van Naeldtwijck des Landts rebellen. Verwerf oock van den Paus commissie om dat Clooster tot Egmondt te reformeren, het welck den Monicken niet wel aen en stondt. Den Abt Jordanus Driel opposant, in den ban gheraeckte, die Monicken werden in den kercker gheworpen, van elders Monicken ontboden, waer over hy eenen Bosmarus tot Abt stelde. Hier door is groot proces gheresen, ende de oude Abt weder in zijn geheel ghestelt, met de*n* Grave van Egmont veraccordeerde. Dese eerste Grave oock mede het vergulden Vlies verkreegh, ende aen zyne Heerlijckheydt noch kocht Hoochwoude ende Aertswoude, ende sterf in't jaer 1516. Zijn soon Jan de vierde Camerlinck van Karel de vijfste geworden, tot Milanen in het jaer 1528 overleden is, wesende Overste van des Keysers voetvolck. Wiens soon Karel oock mede Camerlinck va*n* Karel de vijfste werdt, ende starf onder weghe op de wederkomste van Argil in Granaten, begraven in het jaer 1541, sonder apparente hoir ter wereldt te laten. Soo dat de Graeflijckheydt quam op den tweeden soon L'Amorael, de welcke werde die vierde Graef van Egmont, Prince van Gavere, Heer van Fienne, Camerlinck des Keysers, met den welcken hy oock gheweest was in het tempeest, ende werdt Heere van het Gulden Vlies, Gouverneur van Vlaenderen ende Artoys, victorieux overwinder der Fransoysen in het jaer 1558, ghehouden voor een Vader des Vaderlandts, Fiancier des Conincks Philips in Enghelandt ende Vranckrijck. Wiens bruyloft feest, trouwe*n*de Sabinam des Palsgravens dochter, tot Spiers va*n* Maximiliaen ende Ferdinand ende andere Keurvorsten vereert wert. Hy was Overste over sesthien vaendelen voetknechten, Gouverneur over Lutzenborg, doen men Mets belegherde: het gheluck aen allen hoecken hem toelacchende. Maer ten lesten overmits de troubelen ende de confederatie der Nederlantsche Heere*n* tegen de Spaensche regieringhe, is hy ter doodt gebracht geweest. Want den Hertoch van Alva uyt Spangien als Gouverneur in Nederlandt gekomen zijnde, wiens gheveynstheyt hy te seer betrouwde, in gevanckenisse gheraeckte, beschuldicht den Rebellen, niet ghenoech teghenstant ghedaen te hebben: waer over hy onder de wreetheyt des Hertoghs den hals buyghen moeste: onaenghesien zyne voorgaende goede diensten: achterlatende elf Vaderloose kinderen, die herwaerts ende derwaerts gedoolt hebben staende dese troubelen. Wiens sone Philips tot zyne jaren ghekomen, ten dienste was den Generalen Staten teghen de Spanjaerts, doe*n* zy uyt het Casteel den uytval deden, van de welcke hy doen ghevanghen werdt. Maer verkreegh remis by Coninck Philips, ende wert verordonneert Gouverneur van Artoys, ende hem wert het Gulden Vlies ghesonden. Maer uyt des Conincks naem opgetrocken om die van de Ligue te helpen, wert

[+] De voorseyde Heere krijcht den tytel van Grave.

in den slach van Yvri verslage*n*. L'Amorael zijn broeder by consent van de Heeren Staten der Gheunieerde Landen, is in de besittinghe van het Graefschap van Egmont ghestelt, oock een van zyne broeders Karel ghenoemt. De dochters zijn eenighe eerlijck ghehouwt, andere in Cloosters ghedaen, ende sommighe ghestorven.]

Brederode is een schoon Casteel, ghelegen tusschen Haerlem ende Beverwijck: waer af het seer oudt ende edel Huys van Brederode den toenaem heeft, uyt welck ghesproten zijn verscheyden seer edele ende vermaerde mannen: ende zijn Heeren niet alleenlijck van dit Casteel, maer oock van de stadt Vianen, ende van veel vlecken ende dorpen. Doen ick dit schreef de Heer van dese plaetse hiet Hendrick, die een courtois, edel ende beleeft Banerheere was.

[+] *Byv.* [Het edelste Huys in Hollandt, altoos ghehouden is gheweest het Huys van Brederode, zyne afkomste reeckenende uyt den Graven van Hollant, ende den Keyseren der Griecken, alsoo die Keyser Theophanes zijn dochter Luytgaerdt ten houwelijck hadde ghegheven Aernout den derden Grave van Hollandt: de welcke t'samen hadden eenen sone Zyphrydt, de welcke by ghevalle eenen doodtslach dede, waer door in de onghenade zijns Vaders ghekomen, uyt den lande vluchte nae Vrieslandt, alwaer hy hem lange onthiel by Gosso Ludingama, doen ter tijdt Potestaet der Vriesen: ende hy en konde niet wel in des Vaders gratie gheraecken. Maer met zynen Vader versoent zijnde, werdt hy ghemaeckt zijn Stadthouder in Kennemer landt, ende hadde voor zijn deel een seecker portie landts, met de groote Roede ghemeten; waer van daer nae de Heerlijckheyt van den voorseyde*n* Zyphrydt den name behouden heeft. Dese ghetrouwt hebbende des Potestaets dochter, nae zijn doodt ter wereldt achterghelaten heeft eenen sone, ghenaemt Dirck. Van desen nemen die van der Leck ende Adrichom oock heur afkomste, ende hy voerde den naem van Brederode tot zynen sterfdagh toe, in het jaer 1063. Welcken tytel beerfde zijn sone Willem, die tot den jare 1105 leefde, en*de* achter liet tot erfghenaem zijn soon Floris, in het jaer 1154 begraven. Willem de derde zijns Vaders tytel beerfde, ende nae zijns Vaders doot tot den jare 1198 leefde, ende hadde een soon Dirck de derde, die in't jaer 1221 starf. Wiens sone Alphert trouwde een dochter van de*n* Grave Varduyn, ghenaemt Vrouw Machtelt, waer by hem Godt verleende eenen soon, Willem de vierde, die nae zijn doodt in het jaer 1213 gheworden is Heere van Brederode. Dese als ghetuyghe onderteeckent heeft de Privilegien die van Vtrecht verlee*n*t by Graef Willem, met den welcken hy heel familier was. Wiens doodt, wesende tot Hoochwoudt vermoort, is selfs oock in het jaer 1285 overleden. De erfghenaem zyner heerlijckheydt is gheweest Dirck de vierde, die de Vriesen sonder bloedtstortinghe onder de ghehoorsaemheydt van den Grave brocht: teghen de Vlaminghen op Cadsant hy hem oock wel queet: ende als Grave Floris omgebracht was, in Enghelandt om den jonghen Prince te gheleyden, hy overtooch. Daer nae pilgrimagie tot Reims doende in het jaer 1318, is op de reyse ghestorven. Zijn kinderen hadde hy overleeft, dus op zijn kindts kindt Hendrick de eerste de heerlijckheydt quam, die oock sonder kinderen starf, alle zyne broeders mede ghestorven zijnde. Derhalven zijns broeders soon Dirck de vijfste erfgenaem was, die Vrouw Margriete veel bystandt dede, op wien de heerlijckheydt van Valckenborg oock devolveerde, ende starf in het jaer 1377. Reynout de eerste zijn soon na hem Heere werdt. Dese de Cabeljausche partye tot Castricom ende oock tot Leyden ghenoech te doen ghaf: ende overleedt in het jaer 1390. Wiens sone Jan het volle gebieden kreegh van Hertogh Aelbrecht, en*de*

[+]Oorspronck van't Huys van Brederode.

versloech het meeste deel der Vriesen. Daer na van zynen dienst ontslaghen, trock na Yrlandt in het jaer 1399, alwaer hy het Hol van S. Patritius besochte, op Sint Odulphus dagh daer uyt komende: van waer hy weder nae Hollandt quam, ende ter gedachtenisse va*n* Sint Odulphus in het jaer 1402 een Cappelle aen den grooten Houdtwoordt fondeerde, alwaer die misdadighe die ter executie buyten gheleydt werden, ghemeynelijck plochten te hooren de leste Misse. Hy selve werdt een Cathuyser buyten Vtrecht, ende zijn huysvrouwe een Bagyne. Wiens vader Heer Willem van Abcoude was, die sonder anders geen kinderen stervende, dese Monick Joannes versocht werdt om de erffenisse van zyne huysvrouwe weghe aen te tasten, daer toe versocht ende verkreghen consent des Paus, die in zijn oorden dispenseerde, ende werdt alsoo Heere van Abcoude ende Wijck te Duerstede. Daer en boven wilde hy zijn oude huysvrouwe Joannam nemen. Waer toe zy niet en wilde consenteren, ende alsoo hy haer met geweldt daer toe dwinghen wilde, werdt hy selve ghevanghen ghenomen. Maer de selve Vrouw Joanna van hertseer ghestorven zijnde, hy weder uyt de gevanckenisse ontslaghen werdt, ende tooch den Fransoysen ter hulpe, alwaer hy op Sint Crispijns dagh in het jaer 1415 verslaghen is gheweest, de Enghelsche de overwinninghe teghen den Fransoysen behoudende. Zijn broeder Walrave nae zijn doot Heere van Brederode ghehult werdt. Dese van de Vriesen ghevanghen, sonder rantsoen uyt de ghevanckenisse geraeckte: daer nae werdt weder ghevanghen met Heer Jan van Arckel seven jaren lang: maer uyt de ghevanckenisse gheraeckt, hem de Gravinne Jacoba Gouverneur over Hollant van harent weghe stelde, ende wraecke soeckende, werdt tot Gorichom in het jaer 1418 verslagen. Zijn jongher soon Gisbertus Bisschop tot Vtrecht verkoren, door de Cabeljausche verdreven werdt, ende daer door over het Huys van Brederode veel verdriets quam, David van Borgoignen tot Bisschop vande Cabeljausche opgheworpen zijnde, die doen de sterckste in dien hoeck waren. Reynout de tweede wesende Heer van Brederode op Jerusalem trock, alwaer hy Ridder gheslaghen werdt. Dese Heer van het Gulden Vlies gheworden is, een favorijt van de Hoecksche partye. Waer door hy van den Bisschop [+] David ghevanghen werdt, doen hy hem quam besoecken tot Wijck te Duerstede, hem met zijn kinderen aenspreeckende van verraderye, het Gulden Vlies met grooter oneere hem aftreckende, dede hem op de pijnbanck werpe*n*. Maer Karel van Bourgoignen, verstaende het ghene dat den voorseyden Heere van Brederode gheschiedt was, hebbende ghesien zyne belydenissen [+] ende loocheninghen: ordonneerde, dat zijn proces soude ghesien ende ghevisiteert werden vande Ridders van het Gulden Vlies, die hem vry spraecken ende in zijn oude faem ende eere setten: ende quam alsoo weder in het zijn. Hy en leefde daer na niet langher als ontrent twee jaren, ende overleedt in het jaer 1478. Als doen Heer van Brederode wert Walrave de tweede, maer die jonger broeder Jonckheer Frans veel

[+]De Heere van Brederode gevangen door de*n* Bisschop va*n* Vtrecht.

[+]Het proces va*n* den Heer van Brederode ghesonden tot de Ridders va*n* het Gulden Vlies.
De voorseyde Heere vry ghesproken.

schaden in Hollandt dede, in het jaer 1488, als hy in den dienst was der Vlaminghen, teghen Maximiliaen, op den 14 Decembris ghearriveert [+] tot Delfshaven, Rotterdam innam, vindende daer veel geladen schepen, die daer hadden bevrosen gheweest, tot zynen voordeele. Hy hadde het oock op Schoonhoven ghemunt, maer hy werdt afgheweert, ende selfs tot Rotterdam beleghert, de stadt overgaf, behoudens lijf ende goet. Daer nae weder tot Sluys hem sterck ghemaeckt hebbende, wederom op Zeelandt roofde, ende de Landen brandtschatte tot Dordrecht toe, van meyninghe Goereede in te nemen. Maer de Gouverneur van Hollandt, Jan va*n* Egmont hem ontmoette ende verwan, soo dat hy swemmende meynde te ontkomen, maer gequetst ghekreghen werdt, ende starf tot Dordrecht. Reynouts bastaert sone Walrave oock mede laghen geleyt heeft drie borgers van Haerlem, in commissie reysende, de welcke om den hals ghebrocht werden. Die soen daer nae ghemaeckt, die van Ypre daer door jachtvry werden. Maer Walrave Heere van Brederode vreedtsaem overleden, Reynout de derde d'outste soon Heere van Brederode ghehult werdt, de welcke by Keyser Karel in groot aensien was, ende wert oock Ridder van het Gulden Vlies. Hy hadde oock eenige bastaert sonen, onder andere Aert van Brederode Raedtsheere van den Hove, ende Lancelot die binnen Haerlem gheweest was in't jaer 1573, tot voorstant der stadt teghen Don Frederico, de welcke (de stadt overghegheven zijnde) heeft onder't sweert den hals moeten buyghen. Maer dese Heere noch drie sonen hadde by zijn echte Vrouwe, der welcker twee hy overleefde, soo dat nae zijn doodt in het jaer 1556 zijn derde sone Heer Hendrick, Heere van Brederode gehult werdt, een voornaemste Hooft in't jaer 1566 van de Geconfedereerde Edellieden tegen de Spaensche Inquisitie, die in persoone der Hertoghinnen van Parma uyt heur aller name presenteerde de Requeste daer veel verdriets uyt volchde, ende waer door hy met veel meer andere, den Hertoch van Alva in het landt ghekomen als Gouverneur, Balling werdt, ende starf in ballingschap, sonder eenige kinderen achter te laten. Waer door die leengoederen aenghetast tot voordeel van den Coninck, als wesende die leste in manoorden van zijn gheslachte, ende den tytel van Brederode werdt gheconfereert by den Coninck aen Karel van Mansvelt, die op den Turck ghetoghen, by den Keyser Hertogh gemaeckt werdt, ende veel eere beging, belegghende de gheweldight stadt Gran, ende een groote overwinninghe teghen den Turck hebbende: maer vermoeyt in een koortse viel, waer af hy ghestorven is tot Comorra in het jaer 1595, ende werdt met grooten rouwe begraven: wesende oock Ridder van het Gulden Vlies. Maer gheen kinderen van zynen lyve ghebleven zijn, ende niet ghehult en is gheweest voor Heere van Brederode. Soo dat wel elf jaren die Heerlijckheydt sonder ghehulde Heere gheweest is, wesende by Heer Hendrick tot erfghenaem verordonneert een Joanna, ende zijn Vrouwe Amelia blyve*n*de Douwagiere, die naederhant Weduwe gheweest is van den Paltsgraef op den Rijn. By beneficie van de Staten des Landts onder den Heeren van Brederode ghetelt Reynout de vierde, een soon van Heer Wolphaert, broeder van Heer Reynout den derden. Maer in het jaer 1584 tot Haerlem ghestorven oudt van daghen, zijn sone Walrave met desen tytel ende heerlijckheydt vereert is gheweest.

[+]De Heer Frans van Brederode neemt Rotterdam in.

Dees van de voornaemste Hollandtsche afkomste gereeckent, beneffens noch andere goede Edelluyden van goeden huyse, van welcke de Jaerboecken ghewach maecken, ende by P. C. Boeckenberch aldus werden gheregistreert by de*n* tytel van heur afkomste: Abcoude, Adrichom, Amstel, Ackersloot, Altena, Alckmade, Ameide, Arckel, Asperen, Assendelft. Baeckenesse, Baniaert, Beets, Benthem, Benthuysen,

Binchorst, Bloot, Bloemesteyn, Boetslaer, Boechorst, Boeckel, Bottersloot, Borsele, Brederode, Brigdam, Burg, Butterman. Castricom, Cats, Cortegom, Cralinghen, Cronenburg, Cruningen. Dongen, Doortooge, Dorp, Drongelen, Duve, Duyvenvoort. Egmont, Egmondelf, Elshout. Foreest. Geervliet, Goude, Grootevelt. Haemstede, Haestrecht, Haghe, Hermelen, Harmesberghe, Hoochuysen, Henneberg, Heemskerck, Heesbeen, Heyligelee, Hoochmade, Hooclom, Hoochwoude, Hodenpijl. Iselsteyn. Kuuser, Kijfhoeck. Langheraeck, Lecke, Lederdam, Lienberg, Lethem, Liesveldt. Martensdijck, Matenes, Meresteyn, Merwen, Mere, Minden, Monster. Naeldwijck, Naghel, Noortwijck. Oosterwijck, Oosthooren. Persijn, Poelgheest, Polanen, Poskijn, Putten. Raephorst, Renesse, Reynegom, Rode, Ruven, Ruus, Rijswijck. Sassen, Sassenhem, Schagen, Schoonhoven, Schooten, Schoennouwe, Schotlandt, Soetermeer, Spanghen, Spiering, Spijck, Strenen, Swieten. Teylinge, Tolle, Treslong. Valckenborg, Veer, Veen, Velsen, Vianen, Vliet, Voorburg, Voorhout, Vooren, Vuyren. Warmont, Wassenaer, Wateringhen, Weent, Wis, Woert, Woerden, Wijck. Zanen, Zijl. Deser eenighe verloopen in afkomste, oft onder malkanderen door versterften verdwenen: eenighe noch in goede estime zijn. Van gheen andere oude Hollandtsche Edele familien en vindt men ghementionneert.]

Valckenborg light van Leyden een myle. Dit dorp hoe wel het niet groot en is, heeft nochtans de weerdicheydt van Graefschap: ende is seer vermaerdt door de vernaemde Peerdemarckt die hier jaerlijck in de Herfstmaendt ghehouden wordt, daer alsdan een ontellijcke menichte van allerley Peerde*n* zijn, soo dat veel volcks van alle kanten hem dies komt versien. Behoort nu ter tijdt toe den Grave van Ligny, als Heer van Wassenaer.

Byv. [Julius Paulus ende Claudius Civilis [+] broeders, welckers Vader een Batavier was, ende haer Moeder een Romeynsche Vrouwe, nae den tyden van C. Caligula verordonneert waren om te bewoonen het Wapenhuys der Romeynen, ghenaemt het Huys te Britten, om datmen van daer tot Britannien overvoer: aldaer den Tol ontfanghende van de ghene die den Rijn op ende neder voeren, tot onderhoudinghe der garnisoenen, die tot des Landts bescherminghe laghen. Waer door dees ghebroeders seer ontsien ende machtich werden, ende den Denen tegenstant deden, voerende in heur vlagghen, ghelijck heur Voorouders deden, de halve Manen, als wesende Waterheeren. Die Graven dit bemercke*n*de te strecken tot verminderinge van heur authoriteyt, niet wel connende lyden dat dit Huys soude zijn den sleutel des Landts, resolveerden het selve te ruineren, ende accordeerden met de voorseyde Heeren ende hare naesaten, dat in recompense van het selve zy souden hebben het Burggraefschap van Leyden, onvermindert heuren Tol, heur eygen, wesende van groote afkomste van haer Moeders weghe, die reeckenende van Valentiano ende Theodosio Keyseren. Aldus it gheslachte vereert met de*n* tytel van het Borggraefschap

[+]Oorspronck van't Huys van Wassenaer.

van Leyden, de volle jurisdictie daer af is haer ghebleven wel acht hondert jaren. Ende eyndelijck het Huys van Wassenaer, van Voorschote, van Voorburg, ende die Borggraven al van eender afkomste weder met verloop van tijdt door het sterven in een, ende aen het Huys van Wassenaer weder t'samen gheraeckt zijn, van oudts soo ghenaemt, als wesende Wasserheeren, sonder welckers consent men het water onder heur jurisdictie niet roeren en mach, sonder daer voor te betalen het Gruytghelt: noch sonder heur believen Swanen daer in houden, wesende Pluymgraven. Die Burgt binnen Leyden dient noch tot een gedenckteecken van dit edel Gheslachte. Ende dese Heerlijckheden t'samen by erffenisse op Jan den tweeden devolveerden, een Heer van grooten aensien by den Keyser Karel de vijfste. De eerste Heer die den tytel van Wassenare voerde, is gheweest Philips, die het Casteel by Voorburg dede bouwen, ende werdt Horst ghenaemt. De selve Philips was de sone van Halewijn de derde, die de seste Borggrave van Leyden was, ende broeder van den sevensten Borggrave Jacob, ende Oom van de achtste Borggravinne Christiana, wiens soon Hendrick van Cuyck de neghenste Borggrave werdt, ende was Vader van Dirck, de welcke sonder kinderen stervende, dit Borggraefschap verliep in dit geslachte, wesende den thienden, van Dibbald in het jaer 838 ende zijn soon Gondebald af te reeckenen. Dese gheworden in het jaer 1203 d'eerste Heer van Wassenaer in erfdeylinghen, onder andere kinderen meer hadde Dirck ende Philips tot sonen. Die jongher sone Philips is gheworden de eerste Heere van Duyvenvoorde, welcken tytel hy by ghevalle eyghen kreegh, soo wanneer die Heeren kinderen t'samen in de Schuyte yet souden bestaen te doen, d'ouder broeder teghen Philips segghende: *Du,* oft *dout voort.* Welcke Duvoort een dochter trouwde van den Heer van Stryen, waer by hy teelde zynen sone Aernout den tweeden Heer van Duyvenvoorde, die oock Heer werdt van Crayenhorst, de dochter van Crayenhorst ghetrouwt hebbende. Zijn jongher broeder genaemt was Jan. Dirck d'outste broeder van Philips gheworden Heer van Wassenaer, by zijn huysvrouwe won een sone ghenaemt Philips, nae hem Heere van Wassenaer, oock Dirck Heer van Santhorst, Jacob wortel der Rosenberghers, Bartholomeus den oorsprong van die van Cranenberg, Aernout van wie die van Groenveldt hare afkomste rekenen. Heer Aernout soons sone van Philips oock mede gesproten van den eersten Heere van Wassenaer, gheworden Heer van Duvenvoorde, ter wereldt voortbrocht eenen sone Floris met zijn broeders. Heer Floris voortbrocht eenen Heer Aernout, die ten houwelijcken staet ghekomen, liet nae zynen naem oock noemen zynen sone Aernout den tweeden. Maer Jan die jongher sone van Philips voorseyt, sone van den eersten Philips, sone van den eersten Heere van Wassenaer, oock ten houwelijck ghekomen ter werelt voorbrocht een soon, die hy nae zijn Vader ende oude Vader Philips noemde: van den welcken voortquam Jan van Polanen, uyt wien gheboren werdt die Heere van der Lecke, de welcke genereerde Heer Jan van der Lecke, die sonder mannelijck hoyr sterf, achterlatende een dochter die de tytelen van Polanen, Lecke ende Breda ten houwelijcke brocht aen Egbert den Grave van Nassouwen. Maer Heer Dirck een sone van Philips Heere van Wassenaer, van wie die van Santhorst heur afkomste reeckenen, ter wereldt brocht eenen Heer Philips, uyt welcken Heer Hendrick voortghekomen. Heer Dirck een soons soon va*n* Philips de eerste, wan Heer Philips. Heer Jacob van Wassenaer genereerde Vrouwe Jacoba, huysvrouwe va*n* Symon van Benthem, uyt wien voort quam Heer Willem vna Wankenoy, Jan ende Jacob van Rosenberg. Heer Jan genereerde Heer Ghijsbrecht, uyt wien voort quam die Vrouw van Leydenborg. Die derde Heer van Wassenaer

was Heer Philips die tweede dies naems. Die vierde Heer werdt Heer Dirck de tweede dies naems, ende trouwde Bartham des Borggraven van Leyden dochter, die hem ter wereldt brocht Philips den derden, onder wien het Borggraefschap van zijns Moeders weghe, ende de Heerlijckheydt van Wassenaer van zijns Vaders weghe gheraeckte, Heer van Wassenaer, Hurst ende thienden der selven, als oock der thienden van Voorburg, Voorschoten, ende al de Zeedrift. Dees Philips die vijfste Heer in het jaer 1339 des Graven segel door eene*n* grammen moet breeckende, werdt berooft van zijn Privilegien door Graef Willem die vijfste dies naems, die hy door recht van beneficie va*n* Willem de vierde beseten hadde. Maer Dirck de derde zijn soon, de seste Heer van Wassenaer, de selve in het jaer 1357 weder verkreegh. Dese de huysen rontsom de Burgt tot Leyden hem eyghen veralieneerde. Hy was een goet favorijt van die van Amsterdam, dien hy veel vryheydt verleende, ende ghehylijckt aen den huyse van Barendrecht, teelde zynen sone Philippum, onder wien die Heerlijckheydt van Barendrecht oock aen het Huys van Wassenaer quam. Philips die sevenste Heer van Wassenaer gheworden, in het jaer 1392 beschuldicht in de moordt van Alijt van Poelgheest Hertoch Aelbrechts boel, wert met vijftich andere Heeren ende Edellieden veroordeelt ende verwesen lijf ende goedt verbeurt te hebben. Maer verkreegh [+] remis, ende was een man van grooten rijckdom, tot dat Jan va*n* Beyere*n* met de Hoecksche partye Leyden belegherde, waer by dese Heere groote schade gheleden heeft. Het Casteel van Poelgheest, Doel, Waert, Zijl, Warmondt, Paddenpoel nu Nonnenpoel, wesende al Heerlijckheden der Burggraefschap, werden gheraseert. Die selfde door noodt oock ghedwonghen werdt voor hem ende zyne naesaten te resigneren de actie van het Borggraefschap, alleen binnen Leyden voor hem behoudende den Burg, Tollen ende eenighe Privilegien. Dese Heer Philips nae dat hy berooft was van zijn Borggraefschap ende Heerlijckheydt, werdt eyndelijck verjaecht door Hendrick zynen sone uyt zyne Heerlijckheydt van Wassenaer. Daer en boven Heer Jan van Gaesbeecke hielt hem langhe ghevanghen, ten versoecke van den voorseyden Hendrick in het Casteel van Schoonhove: alwaer hy van hertseer sterf. Zijn jongher soon Jan een Capiteyn van de Hoecksche, bleef in den strijt tot Alphen, de welcke om beuselinghen oprees. Zijn tweede huysvrouwe was een dochter van Catz, waer door Voorburg aen Wassenaer gheraeckt is. Tot Leyden werdt dese ghevanghen met andere Hoecksche, maer Maximilianus hem daer uyt hielp, ende Gouverneur tot Hoorn stelde. Nae dat Hoorn ingenomen was, nam hy oock Amersfoort in. Hendrick die ouder broeder, die achtste Heer van Wassenaer, noch den tytel van Burggraefschap ghebruyckte, ende was Gouverneur over Rijnlandt ende Kermerlant. Hy bouwde het Huys van Wassenaer in den Haghe, ghehouwt aen de dochter van Griethuysen. Zijn sone Jacob de neghenste Heer, eenige goederen zijn Grootheer ontrocken weder kreegh. Maer hy sterf sonder kinderen ter wereldt te laten. Tot erfghenaem

[+]De Borggrave van Leyden lijdt groote schade door het belech van Leyden.

was zijn broeder, ende werdt die thiende Heer. Dese in het jaer duysent vier hondert tweeenvijftich Philips van Borgoignen teghen die van Ghent groote hulpe dede. Zijn dienaers in den Haghe handtsgemeen tegen des Stadthouders dienaers werden, waer door grooten oproer in alle hoecken opgheresen is, als tot Leyden den sevensten Julij. Jan de tweede zijn sone die elfste Heer van Wassenaer werdt Ridder van het Gulden Vlies. Hy stelde zijn leven in veel perijckelen voor zynen Landtsheere, bysonder in den slach van Pavyen, alwaer hy al onder den dooden lach. Dese trouwde een dochter van Egmondt, daer hy by teelde Mariam ende Margaretam, maer en hadde gheen sonen, soo dat hy de leste was van zijn gheslachte van mans persoonen. Zijn dochter Margareta haer ten houwelijcke beghaf met den Grave van der Marck ende Lumey, wiens sone Wilhelm overmidts de Confederatie der Edelen in het jaer duysendt vijf hondert tweeentwintich. Dese quelde seer het landt op verscheyden plaetsen, voornaemelijck Priesters ende Monicken, de welcke hy met alle soorten van wreedtheydt persequeerde. Onder andere ving hy tusschen den Haghe ende Delft den Pater van Sinte Aechten Clooster Cornelius Musius, een oudt man [+] ende goet Poete, den welcken hy by nachte dede ophanghen. Dese ende dierghelijcke wreede acten mishaechden (ende niet sonder oorsake) alle vrome, soo wel Protestante als Catholijcke. Om de welcke de Heeren Staten hem ghevanghen deden stellen, ende 'ten hadde gheweest om des Princen wille, de welcke voor hem sprack, zy souden hem ghestraft hebben. Ten lesten door tusschen spreken van den Prince, is hem weder alle vryheydt ghegheven, nae het overgheven van Middelburch, maer ghedeporteert van alle regiment: waeromme hy uyt Hollandt naer Zeelandt vertrock by den Prince, ende alsoo nae Duytslandt, daer hy sterf van verghift, in het jaer duysent vijf hondert achtentseventich, dat hem van zyne quaetwillighe ghegheven werdt.

[+]De Grave van der Marck van den Staten in bewaringhe gestelt.

Die oudtste dochter Maria voorseyt gheworden was, by beneficie van Karel de vijfste, Vrouwe van Wassenaer, ende ten houwelijcke werdt begheert van Jacob van Linghen, by wien zy ter wereldt brocht haren sone Philips, die de derthienste Heere van Wassenaer gheweest is, ende Ridder van het Gulden Vlies, door Philips den Coninck van Spangien ghemaeckt: Hy trouwde met Margareta van Lalain, dochter van Hoochstraten, de welcke hem ter wereldt brocht L'Amorael. Welcke de veerthienste Heere van Wassenaer is gheweest: hy trouwde de dochter van den Prince van Espinoy, by de welcke hy hadde twee dochters: hy heeft hem onthouden in het Hof Bellioli in ruste ende vreden, om hem niet te bemoeyen met der partyen saecken.

Voorts uyt den huyse van Wassenaer oock haer afkomste reeckenen die van Matenes, oock mede dat Huys van Naeldwijck, welckers erffenisse aen den Grave van Arenberghe gheraeckt is, welckers afkomste altijdt seer edel gheweest is. Zy worden Aertmarckschalcken ghenoemt, ende Pluymgraven van ghelijcker macht met Wassenaer waren, hebbende het Croosghelt in Schielandt.

De afkomste van Woudt ende Warmonde zijn in een gheraeckt, door het houwelijck van den elfsten erfghenaem van Woude, met de eenighe dochter van Warmondt. Dit gheslachte van Warmondt zijn afkomste reeckent van Waramond den Fransoys, tot op het gheslachte van Woerden ende Velsen, voerende oock de wapenen der Burchraven van Leyden in het jaer duysent drie hondert negenenvijftich, van Dirck van Wassenaer aen Jacob de*n* veerthiensten Heere van Warmondt gheoffereert, ende uyt oorsaecke van de moordt door Heer Gerrit van Velsen begaen, dit gheslachte voor een wyle tijdts oock was ghebannen, maer weder haest in zynen ouden staet quam. Jacob de twaelfste dies naems groote hulpe dede teghen den Bisschop van

Vtrecht, waer door hy ende zijn naesaten altoos in eere gheweest zijn, als noch is de teghenwoordighe Heere, Ridder Admirael ter Zee van weghen de Gheunieerde Provincien, uyt wiens name hy behulpsaem gheweest is der Enghelsche Vlote die op Calis Malis trock.

Die familie van Poelgheest naem voerende van het Casteel Oelgheest (voortijdts Kerckwerve, en nu Alckmade) welck gheslacht *jure beneficiario* van Coninck Willem, besit de Heerlijckheydt van Hoochmade, ende Koudekerck met het Schoutrecht, alwaer Hornana het sterck Casteel in het jaer duysent vier hondert neghenentachtentich door d'inlandtsche factie gheruineert, van Gerrit Poelgheest by toelatinghe van Karel de vijfste gherestaureert is, ende by den lesten troubelen qualijck staende heeft konnen houden.

Alckmade daer het gheslachte den naem af ghevoert heeft, is in de Heerlijckheydt van Warmondt gheleghen gheweest, alwaer noch fondamenten ghevonden werden. Want dat nu Alckmade ghenoemt wordt, by de Marne gheleghen, was voortijdts Poelgheest gheheeten, als blijckt by de beseghelde brieven van Dirck Borchgrave van Leyden, by de welcke hy bekent Isbrand van Poelgheest eyghenaer ghestelt te hebben. Soo dat de afcomsten van Poelgheest ende Alckmade voortcomen uyt een wortel, bevindende Hendrick Poelgheest ende Floris van Alckmade in het jaer duysent drie hondert twintich broeders van een moeder geweest te zijn.

By Leyden tot Sassem het Huys van Teylinghen ons oock ghedencken doet het geslachte van Teylinghen, die heur afkomste reeckenen van Aernout de derde Grave van Hollant, ende zynen jongsten sone Symon Dircks broeder sonen van Zyphrid gheteelt by des Potestaets dochter van Vrieslandt: wiens Vader van den Grave Brederode ende daer beneffens Teylinghen tot erffenisse vercreghen hebbende, Dirck de oudtste soon van Zyphrid, de tweede Heere van Brederode gheworden is, ende Teylinghen Symoni tot erfdeel gheworden, voor hem ende zyne naesaten, die tsedert dien tijdt den naem daer af ghevoert hebben. Maer door de confederatie met Gerrit van Velsen de fortuyne al wat verloopen is, als oock met andere. Waer door tot niet ghenoech de gheslachten van Velsen, Woerden, ende Vliet vervielen, werden ghebannen, maer daer nae weder in haer gheheel ghestelt.

Merwe is oock een seer oudt gheslachte, welckers antiquiteyt verschijnt by Dordrecht, midden in de vloeden op de verdroncken Landen, alwaer de Wale den naem van Merwe aenneemt. Heur afkomste is van Meroveo den derden Coninck van Vranckrijck, uyt welck

gheslachte die Fransoysen heur Coninghen pleghen te verkiesen, tot Hildericus toe.

Wt de afkomste der Vriesche Coninghen is ghesproten een gheslachte, ghenoemt voortijdts van Haelem, die heur Casteel bouwden in het jaer vijf hondert ses, welckers ruinen noch ghevonden werden niet verre van Heemskerck, vernielt nae een lang belech, soo dat het moest overghegheven werden, op conditien dat alleen die Vrouw met haer soude draghen het gheen zy liefst met haer soude willen draghen. Waer door zy heuren man, Heer van Haerlem, in eenen sack steeckende, hem met hulpe van hare maerte, sonder yet anders af droech, met seer grooten lof van Godtvruchticheydt. Dit gheslachte noch in fleur was in het jaer elf hondert drientseventich, doen eenen Isbrandt uyt dat gheslachte met zynen jongsten sone in het gheselschap was met de Princesse van Hollant Sophia, om Pelgrimagie tot Jerusalem te doen. Wt desen selven stam is gheweest een Ridder Symon, die kostelijcke huysinghen tot Haerlem hadde, de welcke in het jaer duysent twee hondert neghenenveertich ghedestineert werden tot een Clooster der Vrouwenbroeders. Wt welcken stam, den naem verandert zijnde, het Huys van *Assendelft* afkomende, die erffenisse ghekreghen heeft, ende voert de wapenen tot den daghe van heden.

De Cronijcken ghetuyghen dat het Huys van Schaghen is ghesproten uyt de Graven van Hollandt: als Hertogh Aelbrecht van Beyeren, zijn soon Willem Heere van Schaghen ende van Burghorne stelde, wesende een schoone Heerlijckheydt, uyt de welcke verscheyden groote ende loffelijcke Ridders ghesproten zijn. Wt den Graven van Hollandt oock afkomste reeckenden het gheslachte van Heemstede, Hoochwoude ende andere, al metter tijdt verdwenen.

Den ouden stam van Horst, in veel telghen uyt ghesproten is. Wt dien zijn voortghekomen Bronckhorst, Raephorst, Lockhorst, Bochorst, welcke edele familie grootelijcks vereert is, door Heer Jan van Bochorst, Heere van Noordtwijck ende Catwijck, die vele jaren noch na zijn doodt onder den Gheleerden door zyne treffelijcke wercken in Poeterye leven sal, als oock door zynen soon volghende des Vaders voetstappen, meerder faveur *Minervae* dan *Marti* toedraghende, ende groote hope van loffelijcke wercken ghevende.

Onder de oude gheslachten wordt oock ghereeckent het gheslachte van Duyn: welcken tytel over drie hondert jaren een eenighe dochter ten houwelijcke brocht aen eenen Dirck, jongste sone des Heeren van Brederode. Die wapenen uyt dat houwelijck alleen behouden by den ghenen die de Heerlijckheydt van Spranghen door haer Grootheer door het recht van houwelijck van de Wielesteynen beerft hebben.

Die van Zijl heuren naem voerende van het Casteel ghebouwt op den Zijl, die uyt den Rijn daelt, niet verre van Leyden; tot noch toe seer bekent met den name van *Zijls Hof*; waer van tot Leyden de *Zijl poort* ende *Zijl brugghe* den naem ghekreghen hebben. In dit gheslachte is eertijdts vermaert gheweest *Gerrit van Zijl,* Heer van Purmer ende Purmerlandt.

Haftinghen een oude afkomste oock der Bataviers al over seven hondert jaren, seer edel onder de Normannen. Want men leest van eenen Hastingus eenen strijdtbaren Hertogh der Normannen. Van welckers deucht wel blijckt dat dit gheslachte noch een ader heeft.

Veel meer ander goeden ouden Adel in het quartier van Hollandt plach te wesen, welckers gheslachten by lanckheydt van tyde verdwenen zijn: als oock in ouden tyden veel heerlijcke timmeragien ende Casteelen der selfden, door inlandtsche

troubelen meest al gheraseert, van de selve noch eenighe ruinen bevindende. Onder allen meest vermaert, het Huys van Egmondt, Brederode, Teylinghen, Liesveldt, Woerden, Ameide, Assenburch, Hoeninghe, Adrichom, Riviere, Kenneburch, Mereburch, Bulghersteyn binnen Rotterdam, Sterreburch, Capella, Hodenpijl, Polanen, Binckhorst, Velsen, Sandeburch, Zijl, Dous, Altena, Zueeten, Loevesteyn, Merwe, ende andere.]

Catwijck is een dorp by de Zee, effen + daer eenen loop des ouden Rijnstrooms (als sommighe schryven) van Vtrecht komende, gheweldichlijck in Zee plach te vallen. Dit is een seer oude plaetse: want nae het inhoudt van de Hollandtsche Jaertijdtboecken, soo is Catwijck ghesticht ende ghenaemt van de Catti, Hooghduytschvolck, + in Hollandt ghekomen met den voorseyden Bato, die dit voor heur besonder woonstede hebben verkosen, in der voeghen dattet overmidts de gherieffelijckheydt van de Zee ende van den waterstroom, binnen seer korten tijdt een groote ende treffelijcke stadt is gheworden: maer naemaels dickwils verwoest ende vernielt, soo dat hier nauwelijck yet gheheels ghebleven en is tot ghedenckenisse voor de naekomelinghen.

+Catwijck gheleghen op de*n* ouden Rijn.

+Catwijck gesticht door de Catten, volck van Hooghduytslandt.

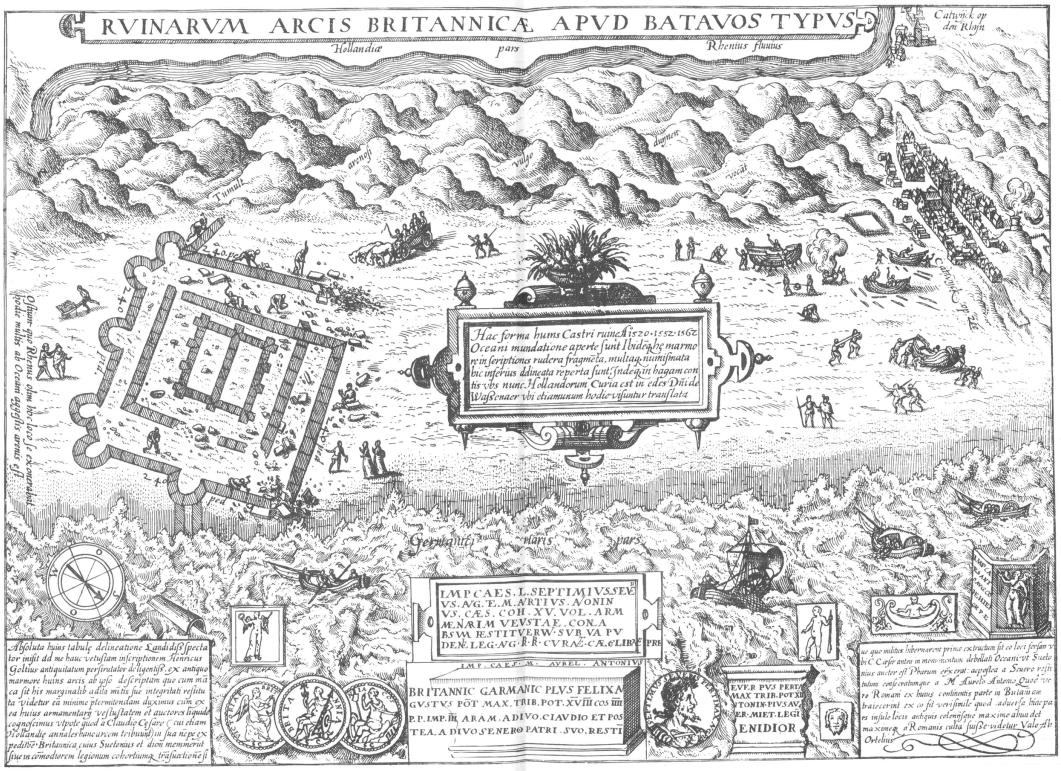

RVINARVM ARCIS BRITANNICAE APVD BATAVOS TYPVS
Absoluta huins tabulę delineatione Landidiβ spectator inisit ad me hauc vetustam inscriptionem Henricus Goltius antiquitatum persirutator deligentiβ. ex antiquo marmore huins arcis ab ipso descriptam quo cum manca sit hic marginalib adita mitis sue integritati restituta videtur eam minime petermitendam duximus cum ex ea huius armamentarij vestustatem et auctores liquido cognoscimus vtpote quod a Claudio Cęsare (cui etiam Hollandię annales hanc urcem tribuunt) in sua nepe ex peditoem Britannica, cuius Suetonius et dion memmerunt sine in commodiorem legionum cohortiumque transuectionnesi
ur quo militus hibernarent primo extructum sit eo loci forsan vrbi C. Caeser antea in monumentum debellati Oceani vt Suetonius auctor est Pharum erxerat: acpostea a Seuero restitutum consecratumque a M Aurelio Antonio Quod vero Romani ex huius continentis parte in Butanin am traiecerint ex co sit verisimile quod laduersa huic pars insule locis antiquis colonijsque maxime abundet maximeque a Romanis culta suiβe videtur Vale Ab Ortelius.

Beschryvinghe van het Huys te Britten.

*O*Ntrent duysent ses hondert schreden van Catwijck, oock aen de Zee, + ende aen den mondt van den voorseyden Rijnstroom, hebben de Romeynen (te weten Keyser Caligula) ghebouwt een gheweldigh sterck Slot, met een schoone Havene, van daer zy met groot gherief ende bequaemheydt over ende weder reysden in Enghelandt, doen ter tijdt Britannia ghenaemt: waer af dit Slot Britten oft Brittinck gheheeten is. Dit selve Slot werdt naemaels, overmidts den afganck des Roomschen Rijcks, van de Normannen inghenomen, ende eensdeels verdorven, jae eyndelijck by ghebreecke van onderhoudinghe ende vermaeckinghe, door het gheweldt der Zee gantschelijck overloopen ende + verdroncken, alsoo dat in langhen tijdt gheen teecken oft schijn daer af ghesien en werdt. Maer ontrent twee hondert jare*n* herwaerts, als de Zee buyten ghewoonte nae haer oudt vertreck den wederkeer by tyden heeft ghenome*n*, soo is dit Slot wat meer te voorschijn + ghekomen: ende besonderlijck in't jaer 1520 heeft het hem wel twee daghen lanck by nae gantschelijck laten sien: in der voeghen dat de bywoonders ende meer andere seven groote steenen daer uyt hebben ghehaelt, op eenighe van welcke stonden sommighe woorden, ende Roomsche Grafschriften, welcke steenen in het huys van mijn Heer van Wassenaer, in het dorp van den Haghe ghebracht zijn, aldaer zy noch op den dagh van heden ghesien worden. Hier nae in het jaer 1552 is dit Slot wederom ontdeckt tot op den grondt, ende bevonden vierhoeckich te wesen, ghelijckelijck in breedde ende lengde, hebbende 960 Roomsche voeten van den eenen hoeck tot den anderen. Voorts sach men een schutsel van eenen muer Zuydwaerts streckende, alwaer schijnt dat voorder inwaerts te lande de voorneemste wooninghen van dese sterckte hebben ghestaen, die nu ter tijdt wederom overdeckt zijn van de Duynen. De Landtlieden hebben seer veel graeuwen steen hier uyt ghehaelt: de fondeerselsteenen waren vier voeten breedt, ende drie voeten hooghe: oock vonden zy kareelsteenen van ghebacken aerde, eenen vierkanten voet groot, al gantsch ende gheheel, als oft die noch versch ende nieuw ghebacken hadden gheweest, met dese letteren *X. G. I.* welcke schynen te bedieden *Ex Germania Inferiori*; ende voorwaer hier ontrent is seer goede aerde om kareelsteenen ende andere dinghen te maken: maer dit volck en heeft de konste noch niet om de aerde bequamelijck te backen, ende te temperen soo het behoort. Daer en boven zijn hier ghevonden veel oude metalen vaten, medalien, ende andere antijcksche dinghen nae de Roomsche wyse. Voorts in het jaer 1562, soo ick dit boeck voleynde, is dit Slot meer dan oyt te vooren ontdeckt, ende bleef alsoo meer dan twintich daghen, in der voeghen dat de gebueren menich duysent steenen daer uyt haelden, vonden oock noch medalien ende schoone vaten, met dese letteren oft woordend: *Ex Germ. Inf.* dat is gheseyt, uyt Nederduytschlandt. Ende want het fatsoen, maecksel ende ghestichte van dit Slot soo treffelijck ende oudt is, soo hebben wy het oprecht beworp des selfs hier by ghestelt.

+Een Fort by de Romeynen gebouwt in Hollandt.

+Het Huys te Britten verdroncke*n*.

+Het Huys te Britten te voorschijn gebrocht tot onsen tyde.

Petten is een dorp gheleghen bykants in het uyterste van Hollandt Noordwaerts, by den oever van de Westzee. Ende aenghesien + de natuere opghehouden heeft, de Sandtberghen oft Duynen, die van dese zyde Hollandt wonderlijck beschermen, voorts op te worpen, soo heeft men hier begost te maken een overgroot Dijckhooft, eyghentlijck ghenaemt Hondtsbosch: ende om den afghanck der natueren te helpen, hebben de Landtlieden dit seer konstichlijck met hout beset ende ghebouwt, ontrent

+Duynen va*n* Petten ende hare nutticheydt.

twee hondert gemeyne schreden verre, streckende na het dorp van Camp. Dit Hooft met zijn Dijckagie wordt soo geweldich ende noodtsaeckich ghehouden, dat in dien het by gheval oft tempeest der Zee inbraecke, het meeste deel van Hollant, soo men seyt, verdrincken soude. Deshalven siet men daghelijcks het Landtvolck met groote neersticheydt ende kost dese Dijckagie onderhouden ende bewaren: jae noch onlancks gheleden plach den Raedt van Hollandt alle jare Commissarissen derwaerts te senden, om te besichtighen dat in dit werck, daer soo veel verlangs aen hangt, gheen ghebreck en valle. Niet te min naedemael Niclaes Niclaessen met wonderbaerlijcke*n* groote*n* kost en*de* arbeyt, [+] nu kortelinck heeft doen stoppen den grooten waterloop de Zijp ghenaemt, niet verre van daer, met schoone dijcken ende dammen inwinnende ende indijckende soo veel verdroncken landts van den grooten boesem der Zee Noordwaerts ligghende, soo en is nu aen het Hondtsbosch soo veel verlangs ende onkosts niet meer gheleghen: want daer volghen terstont andere stercke ende wonderlijcke dammen ende dijcken: deshalven het werck van den voorseyden Niclaes met veel redenen seer nut ende uytnemende goet is: ende noch veel meer soude zijn, in dien het gantschelijck voleyndt, ende het landt oock wel gebouwt ware: want dit inghedijckt landt is onghelooffelijcken [+] seer vruchtbaer, besonderlijck van Koren: soo dat eenen sack Korens in het voorleden jaer op't landt ghesaeyt, meer dan hondert sacken voortghebracht heeft.

[+]Fraeye inventie om het lant van Hollandt te behouden.

[+]Het inghedijckte lant in Hollandt seer vruchtbaer.

Byv. [Die bedijckte Zijp, is door onachtsaemheydt der toesienders inghebroken ten jare 1570, overmidts den grooten vloedt, die selve twee hooghe Duynen voor de Zijp ligghenghe, ende een ghebuerte met huysen, tot aen het Moriaens hooft toe wech nam, veel huysen op de Zijp met veel menschen verdrenckende: weder met de Zee ghemeen gheworden is, ende dres gheleghen heeft, tot den jare 1597, in het welck groot octroy by den Staten des Landts is verleent, ende ghemeender handt de inlanders, om weder te bedijcken aengetast hebben, ende met grooten vlijt weder bestaen neghen duysent Morghen landts uyt den water te bedijcken, daghelijcx daer aen werckende ontrent drie duysent persoonen, soo met de spade, als met den kordewaghen ende karren, daer toe wesende duysent peerden, yeder man alle dage winnende thien oft twaelf stuyvers, en*de* die met karre ende peerden wrochten eenen Nobel ende eenighe drie gulden des daeghs. Maer in het selve jaer op den sesthienden Septembris door den watervloet (welck ontrent anderhalf voet minder was, dan in den jare 1570) weder een ghedeelte der dijckagie wechghespoelt is, ende de groote sluyse ontrampaneert was, tot groote schade van de bedijckers.]

Boven dien heeft Hollandt (soo voorseyt is) onder zijn ghebiedt noch vijf Eylanden, + naemelijck Voorn, Goereede, Somersdijck oock Voorn geheeten, Corendijck ende Pierschille, met drie besloten steden, ende sommighe dorpen, al t'samen gheleghen tusschen de Merwe ende den inval vande Mase, by Zeelandt: van welcke Eylanden wy een weynich hier sullen vertellen.

+Eylanden onder het gebiedt van Hollandt staende.

Voorn is het eerste van de voorseyde Eylanden, staende van Gravesande twee kleyne mylen, ende in het welcke is den Briel.

Byv. [Voorn is verdeelt in Westvoorn ende Oostvoorn. Westvoorn is het landt van Goeree, over het landt van Schouwen, teghen over Brouwershaven, ende was over ontrent hondert jaren noch 2400 Ghemeten groot. Nu veel minder dan elfhondert Ghemeten in begrijp door de afspoelinghe. Dit onder Zeelant plach te sorteren. Maer Oostvoorn, waer van den Briel de Hooftstadt is, onder Hollandt ghereeckent wordt.]

Beschryvinghe van den Briel.

+ *D*En Briel is een goede stadt, welck de eerste plaetse was die onversiens ende onverhoedts (als de Hertoghe van Alva Gouverneur des landts minst daer op dachte oft wachte) ingenomen wert door de gebannen uyt dese contreyen, wederkomende van Enghelandt, daer Hooftman af was die Grave van de Marcke, Heer van Lumey, in het jaer 1572, op den eersten dach van April: welck voorwaer een beginsel is gheweest van groot leedt ende verdriet veel jaren lang duerende, niet alleenlijck voor den Coninck, maer oock voor het gantsch landt: want korts hier + nae zijn Vlissinghen ende Enchuysen oock overghevallen met groote beroerte, grouwelijcke oorloge, benauwtheden ende ellenden daer nae volghende: welck wy in onse Commentarien besonderlijck sullen verklaren, om soo veel dinghen niet t'seffens over hoop te slaen, die wel eenen sonderlinghen boeck behoeven, met de beschryvinghe van dese landen. Binnen dit Eylandt light oock Geervliet, een redelijck

+Den Briel de eerste stadt in Hollandt revolterende tegen de*n* Spanjaert.

+Vlissinghen ende Enchuysen revolteren.

+ stedeken, met sommighe dorpen. Dit Eylant heeft seer goede ende vruchtbare landouwe, daer wonderlijck goet ende schoon Koren ende ander Graen wast. Oock groeyt hier overvloedichlijck een kruydt ghenaemt Helm, ghelijck den Brem, welck groote wortelen worpt (soo de natuere in alles versiet) waer mede de sandtachtighe Duynen ende Dijcken van Hollandt ende Zeelandt ghehouden ende bewaert worden, dat de windt die niet en bederve oft wech en voere.

+Geervliet een stedeke*n*.

Goereede is het tweede Eylandeken, hebbende + een redelijck stedeken met den selven naem, staende van den Briel twee groote mylen.

+Goereede een Eylant van Hollandt.

Het derde Eylandt is Somersdijck, welck + oock Voorn ghenaemt wordt, midts dattet voor Hollandt gheleghen is: het heeft veel dorpen, ende onder ander Somersdijck, welck voortijdts een vernaemde ende seer neerachtighe stadt is geweest: dit dorp alleen is buyten alle d'andere nu teghenwoordichlijck onder de Overheydt van Zeelandt.

+Somersdijc Eylandt van Hollandt.

Corendijck ende Pierschille, de welcke maecken het vierde ende vijfde Eylandekens, hebben sommighe dorpen met vruchtbaren grondt, ende goede weydlanden, ende meer andere uytnemende saecken. Dese vijf Eylandekens worden al t'samen gheheeten het landt van Voorn: zijn nochtans oprechtelijck Zeelandtsche Eylanden: ende hebben eertijdts begrepen gheweest onder het ghetal ende het ghebiedt van het Graefschap van Zeelandt. Maer gheleden ontrent vijftich jaren, hebben hen; ter oorsaecken van een seecker somme ghelts die zy den Landtsheeren moesten betalen; by accoordt eendrachtichlijck begheven onder de Staten van Hollandt, by de welcke zy van dien tijdt af tot noch toe blyven.

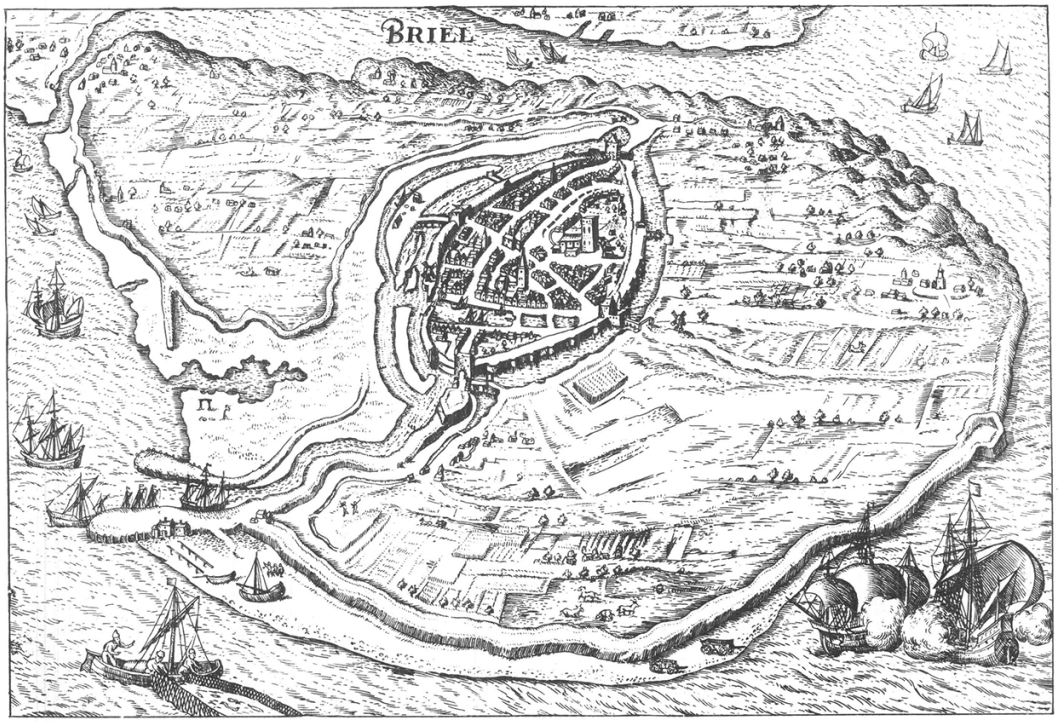

BRIEL

Byv. [Onder den byvanck van Hollant telt + den Autheur de Eylanden Noordwaerts, van de welcke de voornaemste, Tessel, Vlielandt, Wieringhen, Vrck, Ens, in de Zuyderzee nu ter tijdt tusschen den Vloeden heur vertoonende, sonder voorder ghewach daer af te maken. De selve zijn tot Eylanden gheworden door het inbreecken der Zee, soo wy verhaelt hebben, voortijdts dat nu een Zee is, wesende groene beemden, bosschagien, ende foreesten, eenige rivieren tot de Zee door de selve vloeyende, by de*n* Chantos van Plinius (soomen vermoeden kan) eensdeels bewoont: soo dat men ontrent over 450 jaren by lande te voet ende te peerde van Tessel af tot Wieringhen (wesende nu drie mylen Zee) conde comen, bewoont by verscheyden volcken. Joncheer Adebolt van Wirle was Regent van een groot deel des landts gheleghen tusschen Staveren ende Medenblick, staende doe*n* onder de Croone des Conincks der Vriesen, als den Coninckliijcken stoel tot Medenblick was ontrent drie hondert jaren nae Christi gheboorte. In grooten aensien doen was Kenne Heikens soon van Bennebroeck: van de welcken Kennemerlandt den naem schijnt te voeren. Als doen besat een Heer Gerrit uyt de*n* Wouden Opdijck ende zijn aenkleven, Widenessen ende zijn omvang, onder de regieringhe van Roelandt van Weernesse. Hy bouwde een geweldich Casteel, door den tijdt verdwenen: als oock het Asylum oft vrye plaetse, die in dat quartier noch was in het jaer vier hondert neghenthien, ghelijck te Roome, alwaer die misdadige haren toevlucht namen daer vry wesende, tot dat zy remis verworven.

+Noorder Eylanden van Hollandt.

+ Nu ten tyde het meeste deser Eylanden is Tessel, een seer welvarende ende vermaert Eylandt, alwaer een groot bosch ghestaen heeft, soo voor verhaelt is: eensdeels teghen de wreede baren der Zee met groote Sandtduynen beghaeft, eensdeels met Dijcken teghen de selve beschermt. Hoe wel dat de selve van den Noorden windt ghetercht zijnde, het landt aen eenighe oorden afbreuck doen: het selve aen eenige plaetsen weder aengroeyende. Hier is een seer goede landouwe, soo datter ghevoedt werdt een seer groote menichte van Schapen, die jaerlijck een groote quantiteyt van melck voortbrenghen, waer van soo groene als witte kasen ghemaeckt werden, wesende van eenen besonderen delicaten scherpen smaeck, waer by gheenerley soorten van kasen, oock niet de Parmesaensche, en zijn te verghelijcken. De welcke in verre Landen vervoert ende als een heerlijck present verkocht werden, gheteeckent met een besonder teecken des Eylandts. Waer door dit Eylandt in verre quartieren vermaert is gheworden. Het en heeft geen bemuerde steden. Maer daer is een heerlijcke wel bebouwde Vlecke, onder stadts Rechten ende regieringhe, te weten Officieren ende Magistraten, met eenighe welvarende dorpen, ende een bewalde Schansse beset met Hollandts garnisoen, tot defensie van het selve, teghen de ghene die dat souden willen beschadighen. De inwoonderen des Eylandts heur meest gheneeren met landtbouwerye, wesende al de Landen aldaer (nae Sint Jacobs dagh) voor arme ende rijcke al in het ghemeen.

+Tessel het grootste va*n* dese Eylanden.

Eenighe gheneeren heur met visscherye ende Haringvang. Hier worden oock goede Piloten ghevonden, de welcke den Coopvaerders (uyt Oosten ende Westen komende) te gemoete trecken, om de selve behouden in te brenghen, kennende best de ondiepten aldaer. Dit Eylandt gheen kleyne profyten gheniet door de Bootsghesellen, soo wanneer een wyle tijdts onder het Eylandt die Coopvaerders op stroom ligghen, om te verwachten goeden windt om uyt te seylen. Soo dat daer wel by een vergadert een groote Vloote schepen, somtijdts nae den windt, al eer zy konnen uytgheraecken een

maent twee ofte drie wachtende. Soo dat somtijdts een schip uyt gheraeckende nae Westen oft Oosten de reyse volbrengt, ende wederkeert, noch de Vlote by een vindende in ghetale vermeerdert. Hier door is het gheschiedt in't jaer 1593, als de Vlote nu wel hondert vijftich schepen sterck was, van de welcke eenighe schepen daer wel achthien weecken lang op stroom gheleghen hadden, soo is op den 24 Decembris savonts by doncker ten neghen uren eenen gheweldighen storm opgheresen, de welcke in andere Landen groote schade gedaen hadde: door den welcken hier twee schepen los van den ancker gheraeckten, tot bederf van de heele Vlote: alsoo zy overmidts de donckerheydt malkanderen niet en konden myden. Waer door vierenveertich groote Coopvaerders schepen versoncken, ende ontrent 1050 Schippers ende Bootsghesellen verdroncken: voorts weynighe daer schadeloos af komende. Soo dat daer was een groot ghekrijs sonder hulpe, ende een groote schade niet om estimeren, voor het gheheele Landt ende den Cooplieden: wesende een merckelijcke straffe des Heeren. Het onweder een weynich opghehouden zijnde, die van Tessel, Wieringhen ende Medenblick alle behulp deden, om te bergen het gheen zy konden, daer eenighe gheen schade by hadden. Dus is Tessel by den bevaren Schippers, als oock het Vlie ende Marsdiep (den naem representerende van de Marsaci) seer wel bekent, oock mede den Cooplieden van dese als oock van vreemde Landen op dese handelende: de welcke seer verheucht zijn, soo wanneer zy verstaen dat hare schepen behouden tot Tessel oft het Vlie inghekomen zijn: alwaer het wat periculeus is om in te komen van weghen de Sanden ende Ondiepten der vedroncken Landen, oft verstoven Duynen. Der welcker Sant aldaer, door Hollandt vermaert is van weghen de uytnemende blanckheydt boven ander Duynsant van Hollandt. Waer door van het selve sandt schepen vol gheladen werden, ende door Hollandt vervoert ende verkocht voor ee*n* Reael oft vier stuyvers de tonne, om de huysen daer mede te bestroyen. Ende daer af werdden soo vele schepen gheladen, dat verbodt ghedaen werdt niet te moghen laden aen eenighe custe des Eylandts op seecker straffe, om het landt niet te ontblooten van zyne defensie teghen de Zee. Maer somtijdts die steelwijs noch gheladen werden. Alhier een kloeck ende sterck volck woont, door de goede lijftocht die hier is. Alhier onthouden haer oock een menichte van voghelen die hier voort broeden, ende eyeren legghen. Waer door eenen hoeck des selven Eylandts, het Eyerlandt ghenoemt werdt, alwaer men in menichte de eyeren by een soeckt, onder malcanderen clopt, met sout onderhoudt ende in tonnen slaet, daer men uyt tapt voor de ghene die sulcks begheeren, om struyden daer af te backen, wesende tot een gerief der Schippers.

Het tweede Eylandt is Vlielandt, onder het [+] onder het welcke groeyen die beste Mosselen, door de welcke het selve vermaert ende bekent is. Want de Mosselen die hier ghevangen worden, als oock die in Zeelandt ende te Pettem, die versch zijn ende op behoorlijcken tijdt ghevanghen, worden seer ghepresen: in sonderheydt de kleyne; van de welcke men een goet deel om een kleyn ghelt hebben kan, ende zijn van seer goeden smaeck. Wy verhalen dit een weynich te bree-

[+]Vlielandt.

der om dat de selve over al niet wel bekent zijn. Vele twyfelen of men die onder de Visschen tellen sal, en*de* oft daer leven in is, hoe wel zy gapen hebbende weynich fatsoen, in harde schelpen, groeyende aen den grondt, palen oft schepen die langhe op stroom stille ligghen: seer groote gemeynschap hebbende met de Enghelsche Oesters, maer kleynder ende van ander fatsoen. De Zee voedende menigherley soorten van gedierten, by indie*n* de Mosselen daer onder te tellen zijn. Niet te min daer onder ghetelt werdt den Gernaert, de welcke over al oock niet bekent is, wesende een ghedierte der Zee in de lengte van eenen kleynen vingher, hebbende veel pootkens, hem onthoudende by den gront, ende in groot menichte met netten langs den grondt ghevanghen werden, de welcke gesoden ende wel ghesouten voor een present aengericht werden.

[+] Het derde Eylandt is Wieringhen, oock mede een seer welvarende Eylandt, op het welcke eenighe welvarende dorpen staen, welckers inwoonders heur met het landtbouwen gheneeren: wesende een seer vruchtbare landouwe, ende seer vermaert, door die Wieringher Weeren, die aldaer soo vet groeyen, en*de* in menichte aenghevoedt werden: soo dat alle de omligghende steden heur gherief van daer kryghen: welcke by de Vleeschhouwers seer opghekocht werden, ende van seer goeden smaeck zijn. Dit Eylandt treckt oock groot profijt vande Wolle der selver Schapen, die zy daer af scheeren. Dit Eylandt is oock seer vermaerdt door die schoone Hengsten ende Peerden, die zy jaerlijcks opvoeden, ende aldaer soo wel tieren ende gheregiert worden: soo dat die door alle Landen vermaert zijn: de welcke by de Peerdekoopers in de Peerdemarckt tot Valckenburg wesende, boven andere uytmunten, soo dat het een plaisier is om te sien. Dese werden aldaer opghekocht ende vervoert, ende de oude verkocht zijnde, de inwoonders deses Eylants weder jonge Veulens in hare plaetse om op te voede*n* aenkoopen, ende groot profijt daer door doen. Ghelijck zy oock doen met de Rotgansen, die haer daer ontrent veel onthouden, ende van heur met groote menichten ghevangen konnen werden. Tot beschermínghe des voorschreven Eylants wast daer rontsom een kruyt in het water op de verdroncken gronden, ghenaemt Wier, waer van dit Eylandt ghenoemt is Wieringhen. Dit wordt jaerlijcks opghehaelt ende ghedrooght: waer mede zy heur Dijcken teghen de felle baren der Zee sterck maecken: gelijck oock de omligghende quartieren doen. Dit sackt soo vast in een, dat men met voorhamers dien Dijck nauwelijck van een en soude konnen smyten. Waer door by ouden tyden oock jaerlijcks aldaer verordonneert was eenen dagh om eendrachtelijck ende vyerichlijck Godt te bidden, dat hem soude believen dat het Wier wel mochte wassen tot heur gherief aen den Dijck, tot beschermínge van het landt ende van haer leven teghen de wreede golven der Zee. En*de* het heeft Godt belieft, doen hy door den Zeevloedt in het jaer 1570 het landt ghestraft hadde, (want hy de zyne niet en slaet, of hy salft heur weder) dat selve Wier doen ter tijt in soo grooten overvloet aenwies, dat sulck voor ee*n* wonderwerck Gods gheacht werdt, soo dat de omligghende inghebroken landen tot reparatie van haer Dijcken (dit wesende de voornaemste stoffe die zy konne*n* kryghen en*de* hebben moeten) gheriefs ghenoech kreghen. Dit is weerdt gheremarckeert ende aenghemerckt te werden, tot Godes eere en*de* lof. [+] In het jaer 1427 voor Wieringhen den strijdt gheviel tusschen Jonckheer Willem van Brederode, van weghen Vrouw Jacoba, ende de Borgoensche, met assistentie van Amsterdam, Haerlem, Hoorn, Enchuysen, alwaer Jonckheer Willem met veel volcks ghevangen, ende tachtentich mannen

[+]Het Eylant van Wieringhen.

[+]Zeestrijdt geschiedt by Wieringen.

onthalst werden. Daer is oock in dit quartier het kleyn Eylandeken, teghen die + groote Zee aenligghende, Grinse ghenaemt: kleyn in begrijp, maer wel vermaert door de Grinsche Schapekasen, te kennen gevende den uytmuntende*n* aert der Landouwe van dit Eylandt. De selve niet wesende in minder estime dan de Tesselsche kasen, gehouden voor sonderlinghe presenten. Waer door neersticheydt ghedaen werdt om het selve te moghen behouden, vergheleecken by een kostelijcke kleynodye.

+Het Eylandeken Grinse.

Soo oock midden in de Zeevloeden de twee Eylanden Vrck ende Ens tot een verwonderinghe + van Godes wonderlijckheden heur vertoonen, ende door Godes goetheydt vanden inwoonders der selven bewoont werden, wesende van goeder natuere ende bequaem om de selve te voeden. De inwoonders zijn meest van een gheslachte voortgheteelt, by eenighe die voortijdts heur begheven hebben om de selve te bedijcken ende bouwen, aldaer onder malkanderen ghehylijckt ende vermenichvuldicht, ghewent zijnde te leven buyten het geselschap van andere menschen, niemandt aldaer vernemende, dan als de schepen uyt Hollandt nae Vrieslandt seylende, aldaer somtijdts by nachte op ancker ligghen.]

+De Eylanden Vrck en*de* Ens.

Hollant is over al seer volckrijck ende wel bewoont: de mans zijn hier gemeynlijck seer groot, wel ghemaeckt, wel ghestelt, ende straf: maer grootelijck verschillende in beleeftheydt ende borgherlijcke zeden van heur Voorsaten in ouden tyden: want al zijn die doen onbeleeft ende ongheschickt gheweest, ghelijck de Schryvers melden, soo zijn dese nu teghenwoordichlijck seer beleeft, gheschickt, verstandich, borgherlijck ende ghezedich. Want soo haest als ghy in de steden komt, en*de* het volck, ende de gemeyne ende besondere huysen aensiet, soo en siet ghy voor ooghen anders niet dan beleeftheydt ende borgherlijcke ghezedicheydt. Maer voorts te gaen tot in de huysen, ende allerley huysraedt, have, gheschicktheydt ende fraeyheydt van alle dingen te aenschouwen, is sonder twyfel groote ghenoechte ende verwonderinghe: want voorwaer in sulcker voeghen en is dies ghelijck niet veel in de gantsche wereldt. Dit heb ick Keyser Karels des vijfden Foriers selve hooren seggen, de welcke met zyne Majesteyt bykants door gantsch Europa hadden ghereyst: ende hebben t'alle landen ende steden (soo elck wel weet) in alle huysen gaende, alle dinghen beter ende vryelijcker moghen sien, dan andere. Gaet dan voorts tot in de winckelen, besiet de ghemeyne werckplaetsen: gaet op haer schepen: eyndelijck aensiet haer dijcken, dammen ende hoofden die zy maecken, niet alleenlijck tot behoudenisse des Eylandts, maer oock tot bewaernisse van veel steden ende besondere plaetsen: aensiet over al soo veel slooten ende grachten met handen gemaeckt, niet alleen tot noodtsaeckelijckheydt, maer oock tot gherieffelijckheydt: aenmerckt heur manieren van beemden ende weyden te onderhouden, hoe het water van den eenen sloot in d'ander loopt tot inde Zee toe, welck van alle

zyden overmidts de vloedt der Zee ende de leechde des landts overvloedich is. Dit allerwege wel aenschouwt hebbende, sult ghy alle dinghen met seer wonderlijcke ende onghelooffelijcke konste ende behendicheydt van ghereetschap ende van handen te wercke sien gaen: soo dat men hier te lande duysentderley fraeye konsten mocht leeren. De Hollantsche vrouwen zijn seer schoon ende wit, seer moedich ende gheestich, ende ghemeynlijck soo arbeytsaem ende ghewillich, dat zy meestendeel mans arbeydt ende werck doen, ende gaen besonderlijck met de koopmanschap om.

Hollandt en heeft nu soo veel Edeldoms niet alst wel plach ter tijdt van de oude ende eyghene Graven. Want het is seer ghemindert door veel oorsaecken, ende sonderlinck midts dat d'Edellieden haer tot koopmanschap hebben begheven. Niet te min hier zijn verscheyden treffelijcke Heeren en*de* Edelmannen ghenoech, die op haer inkomen ende renten een edel leven leyden, der welcker vele hen tot studeren begheven. Het ghemeyn volck gaet meestendeels om met koopmanschap, vee, schipvaerdt, ende visscherye, ontfanghende van alles seer groot profijt. In't kort gheseyt, dese kleyne Provincie is gheweldichlijck groeyende ende bloeyende in deuchden, rijckdom ende alle voorspoedt. Ende ghelijck Niclaes Niclaessen wel boerdelijck seydt: Hier en is noch landt noch oock water soo kleyn, het en brenght groot profijt ende ghewin in't ghemeyn. Jae oock de dorre Sandtberghen [+] ende Duynen der Zee gheven groote menichten van Konynen ende andere gedierten. Ende dat meer is, behalven het onghelooffelijck ghetal van menigherley Watervoghelen diemen hier daghelijcks vanght, soo wordt hier een groote menichte van goede Eyeren, die de Watervoghelen legghen, vergadert, daer Julius Cesar oock vermaen af maeckt, soo dat [+] men de Eyeren ende Voghelen uyt Hollandt in veel verscheyden plaetsen, besonderlijck te Antwerpen, met vrachtschepen ende schuyten sendt, heel ende rouw, ghesoden ende ghesouten, met sulcken ghewin, dat veel Edellieden ende andere een goedt deel van haer jaerlijcks inkomen daer af maecken. In somma [+] wel aenmercke*n*de de groote menichte van soo veel goedts, als kase, botter, vleesch, visch, vogelen, kieckenen ende eyeren, voorts oock beesten, torven, lijnwaet, laecken, welck uyt dit vruchtbaer landt over al ghevoert ende vertiert wordt met seer groot gherief ende gewin van soo veel schepen ende schipvaerders, soo mocht men Hollandt wel te rechte heeten den schat, ende den horen der overvloedicheyt van Nederlandt.

[+]Konynen en*de* vogelen met menichte*n* in Hollandt.

[+]Vogelen en*de* Eyeren van Hollandt alomme gesonden.

[+]Goederen die in Hollandt zijn.

[+] Dit landt in ouden tyden, als de voorghenoemde Baton de listen ende laghen van zyne Stiefmoeder ontvliedende, het selve eerst in nam, is heel onghebouwt ende onbewoont gheweest: maer hy ende zyne naekomelinghen hebben't ghenoech ghebouwt, betimmert ende langhen tijdt bewoont. Daer nae ist met gheweldt inghenomen ende overheert van de Britannen, die dat voortijdts hebben ghebouwt, ende d'ingheseten tot beleeftheydt ende ghezedicheydt ghebracht, grootelijck tot haren profyte ende gherieve. Want ghelijck de Schryvers, en*de* sonderlijck Cornelius Tacitus verklaert, soo hebbe*n* de Roomsche Keysers tot oorloghen ende tot bewaernisse van haren eyghen persoon, hen seer beholpen met den dienst der Bataviers ende Hollanders, de selve bevindende altijdt seer sterck, vroom ende ghetrouw: in der voeghen dat de voorseyde Tacitus in het leven van Agricola, ende [+] andere, van hare vromicheden ter tijdt van Keyser Titus gedaen, dese woorden spreeckt: „Alleenlijck door de vromicheydt van de Bataviers ende Tonghersche zijn de Britannen van de Romeynen overwonnen. Ende de Schryver Xiphilinus

[+]Hollandt eertijdts woest ende door wien ghebouwt.

[+]*Tacit. in vita Agric.*

verhaelt uyt den treffelijcken + Historyeschryver Dion dese woorden tot lof der Hollanders: De Ruyterye der Bataviers, onder Keyser Adriaen, hoe wel zy met heur wapenen beswaert waren, hebben de Danouwe overgheswommen, en*de* de Sarmaten soo verbaest ghemaeckt door dit wonderlijck werck, dat zy den Keyser Adriaen onderdaen zijn gheworden. Plutarchus prijst oock der Batavieren vromicheydt ter oorloghen, segghende: De Bataviers zijn onder de Duytsche de beste Ruyters te peerde, woonende in't landt dat de Rijn met zijn water omcinghelt.,, Door welcke deucht ende vromicheydt de Bataviers soo hooch geacht ende + verheven zijn gheweest by de Romeynen, dat zyse vrienden ende broeders haers Rijcks hebben gheheeten. Gerard van Nimmegen schrijft hoe dat by zynen tyde eenen steen onder de aerde gevonden is niet verre van Leyden, met dit naevolghende gheschrift: *Imp. Caes. L. Septimius Severus Aug. & M. Antonius Caes. Coh. xv. Vol. Armamentarium vetustate collapsum restituerunt sub Val. Pudente leg. Aug. Pr. pr. curante Caecil. Bator. Prae. Gens Batavorum amici & fratres Romani Imperij.* Aldus hebben de Romeynen dit landt beseten totter tijt toe dat Meroveus Coninck der Francken, in het afgaen des Roomschen Rijcks, uyt Hooghduytslant in Gallien treckende, sich selven Heere daer af heeft ghemaeckt, in het jaer 449, soo Paulus Emilius schrijft. Als doen begost Hollandt + den Franschen Coningen onderdaen te worden. Maer onlancks daer nae ist van de Denen ende andere waeghhalsen meestendeels inghenomen. Voorts ter tijdt van Pipin ist gantschelijck wederom ghekomen onder het Rijck der Fransoysen: in der voeghen dat Karel de Caluwe, Keyser ende Koninck van + Vranckrijck (soo de beste Schryvers betuyghen) dit landt ten lesten tot een Graefschap ghemaeckt heeft in't jaer 863: ende de Heerlijckheydt eygentlijck ghegheven Heer Dirck geboren uyt den Koninckklijcken stamme der + Fransoysen, die d'eerste Grave van Hollandt is gheweest: ende ghaf hem daer en boven oock een deel in Vrieslandt. Des voorseyden Dircks gheslacht heeft gheregneert tot de aflyvicheydt + van Jan den eersten dies naems,

+*Xiphilinus in Epito. Dio. in vita Hadr.*

+De Bataviers ghenoemt vrie*n*den en*de* broeders der Romeynen.

+Op wat tijt Hollandt onderdaen ghemaeckt door den Fransoisen.

+Wanneer en*de* door wie*n* Hollant tot een Graefschap opgericht.

+Dirck de eerste Grave van Hollandt.

+Afkomste der Graven van Hollandt.

welck de sesthiende Grave was. Dese Lantsheeren zijn seer vrome ende dappere mannen gheweest, die niet alleenlijck haren staedt en onderhielden, maer grootelijck vermeerderden, ende kreghen daer toe noch andere Landen. Ghelijck Dirck de tweede die de Westvriesen, hem wederspannich ghevallen, temde ende bedwong: ende maeckte zyne Heerschappye tweemael grooter in dese Provincie. Wilhelm de eerste maeckte sich selven Heere van Zeelandt, in het jaer 1203. Ende Wilhelm de tweede wert Coninck va*n* Room in het jaer 1268, de welcke groote victorie ende seghe hadde, meest teghen de Vlaminghen, die goedt recht meynden te hebben aen + Zeelandt: maer werdt eyndelijck in Westvrieslandt, dat nu een deel van Hollandt is, om den hals ghebracht, strydende teghen de wederspannighe Vriesen. Naederhant heeft Graef Floris de vijfste, zijns Vaders doodt strenghelijck ende grouwelijck ghewroken, de Vriesen alsoo quellende ende benouwende, dat hyse wederom onder zijn jock bracht. Na Jan de eerste, Floris des vijfden sone, om dat hy sonder lijflijck hoir sterf, is gekomen Jan + Jan de tweede, Grave van Henegouwe, als sone van Aleyde, des voorseyden Coninck Wilhelms suster: waer door Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt gebracht zijn aen het Graefschap van Henegouwe. Nae Jan den tweeden volchde Wilhelm de derde: nae desen Wilhelm de vierde, zijn sone, die in het jaer 1332 verklaert werdt Grave van Henegouwe, Hollandt, Zeelant, ende Heere van Vrieslandt. Ende want hier oock manlijck hoir + ghebrack, soo is Lodewijck van Beyeren, Paltsgrave van den Rijn, ende Roomsch Keyser, getrouwt hebbende Margriete dochter van Wilhelm den vierden, in het besit gekomen. Nae Lodewijck, zijn sone Wilhelm de vijfste, ende nae desen, Albrecht zijn broeder: Nae Albrecht Wilhelm de seste, in't jaer 1404, de welcke een eenighe dochter hadde Jacoba genaemt, een seltsame ende wonderlijcke vrouwe, die haer leve*n* meestendeels met twist en*de* oorloghe overbracht. Zy hadde vier + mans: d'eerste was Hertogh Jan van Touraine, Coninck Carels des sevensten van Vranckrijck broeder, de welcke niet langhe en leefde: de tweede Hertogh Jan van Brabandt: de derde Hunfrid van Clocestre, Coninck Hendricks van Enghelandt broeder: de vierde Franck van Borsel, een Edelman uyt Zeelandt. By gheen van dese mans en kreegh Vrouw Jacoba kinderen: deshalven de heerlijckheden Hertogh Philips van Borgondien, + den Goedertieren (die alreedt in het besit was midts verdrach met Jacoba ghemaeckt) by versterffenisse sonder twist toegekomen zijn: ende dat met recht ende reden. Want Margriete zijn moeder was Hertogh Albrechts van Beyeren dochter, ende des voorseyden Wilhelms des sesten Graefs suster. Aldus is gheschiedt in het jaer 1435, dat Henegouwe, Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt ghekomen zijn aen het Huys van Borgondien, ende daer nae voorts aen het Huys van Oostenrijck: ghelijckerwyse als de andere Nederlanden hier voor beschreven, ende nae noch te beschryven. Over het landt + van Hollandt, mede van Zeelandt ende Vtrecht, is Gouverneur voor den Coninck van Spangien, de Prince van Orangien.

+Wilhelm de tweede gedoodt van de Vriesen.

+Hoe Hollandt aen de Graven van Henegouwe gecomen is.

+Hollandt valt in het Huys van Beyeren.

+De mans van Vrouw Jacoba Gravinne van Hollandt.

+Hoe Hollant aen het Huys van Borgondie*n* gecomen is.

+Wilhelm van Nassau Prince van Orangien Gouverneur van Hollandt.

Byv. [In den jare ons Heeren 863 is Coninck Carel de Caluwe van Vranckrijck ghekomen + in Brabandt, in een dorp gheheeten Bladelle in de Kempen, om aldaer een alghmeyne daghvaert te houden, in de welcke hy Dirck den jongsten soon van Sigibertus Prince van Aquitanien, gaf het heele landt van Hollandt ende een deel van Vrieslant, ende maeckte hem den eersten Grave van Hollandt. Dese hadde een ouder broeder Walgerus gheheeten, Graef van Teysterbandt, dat is Tiel, Bommel, Arckel, Heusden, Altena, Vianen, Cuenburch, Bueren, Leerdam, Asperen,

+Hoe Hollant tot een Graefschap opghericht werdt, ende wie de eerste Grave was.

Hoeckelom totter ouder Masen toe. Dese Dirck was een vroom ende kloeck Ridder, die veel schoone feyten van wapenen ende schoone victorien verkreghen hadde: door dies Lodewijck Coninck van Germanien hem beghifte met de Graeflijckheyt van Zeelandt. Hy dede oock een groot houwelijck, trouwende Genam Pipijns dochter, + by de welcke hy wan Dirck den tweeden zijn erfghenaem, die zynen Vader begroef tot Egmont, in het houten Clooster, dat hy ter gedachtenisse van S. Aelbrecht ghefondeert hadde, voor Maechden van Sint Benedictus oorden. Dese in zijns Vaders plaetse Grave van Hollandt gheworden zijnde, bedwanck ende bracht onder zyne ghehoorsaemheydt de Vriesen, de welcke rebelleerden ende Alckmaer ende het Clooster tot Egmondt hadden verbrandt: het welck hy weder dede opbouwen van steen, dat zijn Vader van hout hadde doen maecken: + hy versette oock die Nonnen, ende dede daer in komen Monicken van S. Benedictus oorden, stellende die Nonnen op een plaetse ghenoemt Binnenbroeck, daer zy uyt storven. Hy hadde ten houwelijcke des Conincx Lodewijcx dochter van Vranckrijck, geheeten Hildegaert, daer hy aen wan Egbert Bisschop van Trier, Aernout die nae hem Grave werdt, ende een dochter Alijt oft Erlinde ghenoemt. De selve ghestorven in het vijfentachtichste jaer zyner regieringhe, in't jaer 998 den sevensten Meye, werdt in het voorseyde Clooster by zynen Vader begraven. Zijn sone Aernout is in zijn stede ghekomen, de welcke alle die tijdt dat hy regierde hadde eenen stadighen strijdt teghens de Vriesen, die onder zyne subjectie niet staen en wouden. Ende in het vijfste jaer zyner regieringhe, een machtich heyr versamelt hebbende, om die Vriesen onder zyne ghehoorsaemheydt te brenghen, werdt by een dorp Winckel geheeten, verslaghen in het jaer 993 den achthienden Octobris, + ende tot Egmont begraven. Hy hadde te wyve Luydtgaerdt des Keysers Theophaens dochter, byde welcke hy wan twee sonen, Dirck die nae hem Grave werdt, ende Zyphrid van den welcken die van Brederode hare afkomste reeckenen. Dirck de derde van dien name, nae zijns Vaders doodt de vierde Grave, begeerde mede ghehoorsaemheydt ende huldinghe van de Vriesen, maer zy hebben het hem gheweyghert. Waerom hy tot een ander ende bequamer tijdt dat simuleerde, ende veynsde zynen toorne ende wraeck van zijns Vaders doodt te doen. Hy nam te wyve Withilden Hertoge Otten dochter van Sassen, ende Keyser van Roome, by de welcke hy hadde twee sonen, Dirck den oudtsten die zijn Vader succedeerde, ende Floris den jongsten Grave van Oostvrieslandt,

+Wie de vrouwe van Graef Dirck was.

+De Abdye van Egmont weder opgebouwt, ende in plaetse van Vrouwen werden daer Mans in ghestelt.

+Grave Arnout van de Vriesen verslaghen.

ende nae zijns broeders doodt oock Grave van Hollandt. De selve Dirck voerde eerst oorloge teghen den Bisschop van Vtrecht, den welcken hy in den tweeden strijdt ghevanghen nam, ende + sette hem tot Iselmonde. Daer nae nam hy voor zijns Vaders doodt te wreecken in Vrieslandt. Waer toe hy van den Keyser Hendrick de tweede assistentie kreegh, de welcke hem sont den Hertoghe van Lorreynen Govert metten Baerde: nemende oock mede met hem de*n* Bisschop van Vtrecht Adelbolt, die noch zijn ghevanghen was: ende is alsoo met eenen grooten heyrlegher in Vrieslandt ghetrocken: alwaer, als hy den Vriesen eenen bloedighen slach soude leveren, soo is eene verbaestheyt ende schrick onversiens onder de Hollanders gekomen, sonder datmen wiste de oorsaecke waerom, die van selfs beghosten te vluchten. Het welck de Vriesen siende, hebben de Hollanders vervolcht; alwaer de Hertogh van Lorreynen ghevanghen wert: ende de Bisschop ontquam uyt den handen der Hollanders, ende ghinck over metten Vriesen, die hy tot alle rebellicheydt teghen desen Graef Dirck informeerde ende sterckte. De welcke binnen Haerlem ghecomen, heeft weder versch volck vergadert om weder eenen strijdt te vechten teghen den Vriesen, ende als hy ontrent Heyligherlee ghekomen was, quam hem stoutelijck metten Vriesen te ghemoet Bisschop Adelbolt. Daer gheschiede eenen grooten swaren strijdt, ende die Grave heeft in het eynde de overhandt ghehouden, ende hadde de victorye, daer veel Vriesen gebleven zijn, en*de* die Bisschop ontquam met groot perijckel zijns lijfs, ende die Hertoghe quam weder over uyt der Vriesen handen, sonder vreese oft eenich rantsoen. Dit gheschiedt wesende, quam de Grave met zynen gantschen Legher in Vrieslandt, brandende ende roovende al haer dorpen ende huysen, ende versloech een ontallijck volck. Ende alsoo het landt onder zyne ghehoorsaemheyt ghebracht hebbende, quam weder in Hollandt met groote seghe ende victorie. Daer nae in ruste sittende, + is hy ghetoghen na Jerusalem, om dat graf ons Heeren te besoecken: ende in Hollandt weder ghekomen van zyne pelgrimagie uyt het Heylich landt, is eyndelijck ghestorven in het jaer 1039, nae dat hy sesenveertich jaren gheregeert hadde: ende werdt met grooter eeren ende triomphen tot Egmondt ghevoert, ende by zyne ouderen begraven. Dirck die vierde van dien name, werdt nae zijns Vaders doodt die vijfste Grave van Hollandt ende Zeelandt, ende regeerde seer vromelijck, maer hy en hadde wijf noch kinderen. Dese werdt tot Dordrecht met eenen venijnden pijl doorschoten, van eenighe + der favoryten des Bisschops van Ceule*n*, wiens broeder hy onnooselijck tot Luyck in een steeckspel doodt ghesteecken hadde, waer van de strate noch des Graven straetken ghenoemt wordt. Ende dese Grave is nae twee daghen van dese quetsuere ghestorven op den vijfthienden Meye in het jaer 1048, als hy dat Graefschap neghen jaer gheregiert hadde, ende is tot Egmondt by zyne Voorsaten begraven. Hem is in de regieringhe ghevolght Floris d'eerste zijn broeder, die seste Grave van Hollant ende Zeelandt, ende oock Heere van Oostvrieslandt: hy hadde te wyve des Hertoghen van Sassen Heymans dochter, geheeten Geertruyt. Daer hy by wan Dirck, die nae hem Grave was, Aelbrecht, Floris en*de* Pieter, met een dochter gheheeten Machtelt. Dese Grave bespronghen zijnde van de + Bisschoppen van Ceulen ende van Luyck, die noch niet en hadden vergheten haers broeder doot, in een steeckspel door Dirck de vierde omghebracht, ende quamen neder in Hollant met een groot machtich heyr van volck. Graef Floris dit vernemende, is ghetrocken binnen Dordrecht, ende door den raedt eenes ouden Edelmans, dede vele graven ende putten heymelijcken maecken, ende liet die weder decken met hoy, stroy, zoyen ende gras,

+Graef Dirck treckt in Vrieslandt om zijns Vaders doodt te wreecken.

+Treckt nae Jerusalem.

+Graef Dirck gheschoten daer hy van sterf.

+De Bisschoppe*n* van Luyck ende van Ceulen bespringhen Graef Floris.

daer zyne vyanden henen komen souden, om datmense niet sien noch bekennen en soude: In welcke graven ende putten als de vyanden aencomende ghevallen + waren, is haer Graef Floris teghen getrocken, ende vele van haer verslaghen hebbende, heefter vele gevangen genomen, onder de welcke was de Grave van Leuven, die hy daer nae (groot rantsoen betaelt hebbende) los heeft ghelaten. Dese victorie hadde Graef Floris tegen zyne vyanden op Sint Odulfs dagh des morghens in den dagheraet. Maer soo verre is het van daer geweest dat dese victorie den Bisschop van Ceulen verschrickt heeft, dat hy in het jaer 1062 met eenen gheweldigen heyrleger in Hollandt + is weder ghekomen, stichtende roof ende brandt, om alsoo te wreecken dat verlies dat hy in voorleden jaren geleden hadde. Grave Floris dit vernemende, is zijn vyanden stoutelijck te ghemoet ghegaen met een groote menichte: ende daer ist tot eenen swaren strijdt gekomen. Elck toonde hem die vroomste te wesen, maer die Hollanders hebben in het eynde der vyanden + heyr doorghebroocken, slaende daer op soo grouwelijck, dat zy die vlucht namen: ende de Grave behielt de victorie. Maer nae dese overwinninghe seer vermoeyt van den strijdt, heeft hy hem neder ghelecht om te rusten des middaeghs onder eenen Wilghen boom met alle zijn heyr, in een dorp gheheeten Hemert: alwaer die Grave Harman van Cuyck, die voorvluchtich + was gheweest in den strijdt, is onversienlijck komen vallen op Grave Floris ende zijn vermoeyt ende slapende heyr, ende heefter vele verslaghen, waer onder oock Graef Floris was, de welcke tot Egmondt begraven werdt. Nae zijn doodt regeerde in Hollandt zijn weduwe Geertruyt Heymans, des Hertoghen van Sassen dochter, van Dirck haer oudtste soons weghen, die noch jonck was. Nae welcke tijdt, te weten in het jaer 1063, nam zy ten houwelijcke, met consent van de Edelen van Hollandt, Robrecht die Vriese, een vermaert vroom Ridder. Maer Govert met den Bult, Hertoge van Lorreynen, Brabandt ende Ardenne, quam met eenen + machtighen Leger in Hollandt in het jaer 1071, ende heeft Robrecht voorseyt met wijf ende kinderen uyt Hollandt verdreven, ende regierde dat landt met gheweldt vijf jaer lang. De voorseyde Govert wesende tot Antwerpen, wordt sittende op een privaet, van eene van + Jonckheer Dircks knechten van Hollandt, genoemt Gijsbrecht, van onder op met een Gavelijn in zijn lijf ghesteecken, ende dede hem van stonden aen voeren tot Maestricht, daer hy in Martio ghestorven is. Nae wiens doot, Dirck aen het Graefschap weder geraeckt zijnde, heeft hem sterck gemaeckt, om weder te verkryghen zijn Vaderlijcke erve, ende heeft in het jaer 1076 met zynen Stiefvader Robrecht de Vriese vergadert een groot machtich heyr van volck. Hy versloech het volck van den Bisschop van Vtrecht, + den welcken hy dwang hem op te geven in zynen handen, het heele landt van Hollant, met het slot van Iselmonde goetwillichlijck resignerende: hy bedwong oock die rebellerende + Vriesen, ende bracht Vrieslandt onder zijn ghehoorsaemheydt. Ende nam korts daer nae te wyve Withilde Hertoghe Fredericks dochter van Sassen, daer hy by wan Floris die na hem Grave werdt, ende een dochter genoemt Machtelt, Hertoghinne van Orliens. Hy sterf in het

+Nederlaghe der Hooghduytschen.

+Nieuwen heyrlegher van Hoochduytschen in Hollandt.

+De Hoochduytsche overwonnen voor de twede reyse.

+De Grave van Cuyck versamelt zijn volck en*de* verslaet den Grave.

+Govert met den Bult verdrijft den Grave Robrecht.

+Doodt des Hertoghen Goverts.

+Het volck van den Bisschop verslaghen.

+Graef Dirck bedwingt de Vriesen.

jaer 1092 den sesthienden Augusti, ende werdt tot Egmont begraven. Nae hem is aen de regeringhe ghecomen Floris de tweede zijn sone, ende de achtste Grave gheworden. Hy was gemeenlijck gheheeten die Vette, ende was een frisch, vroom ende heerlijck Prince, groot van statuere, seer vreedsaem, ende uyter maten milt teghen den armen, een yeghelijck behulpelijck ende niemant schadelijck. Hy hadde tot eenen wyve Petronelle Hertoghe Dircks dochter van Sassen, daer hy by wan Dirck die nae hem Grave werdt, Floris toeghenaemt de Swarte, ende Symon, met een dochter ghenoemt Hadewijck. Zijn Vrouwe stichte het Clooster van Reynsburg. Hy bekrijchde de Vriesen, ende bedwanck [+] haer ghenade te begheeren, ende in een eeuwich accoordt met hem te treden. Daer nae keerde hy weder in Hollandt, ende nae dat hy zijn landen in groote ruste ende vrede eenendertich jaer lanck hadde geregeert, is hy overleden in het jaer 1123 in Martio. Daer nae is Dirck de seste zijn sone de neghenste Grave van Hollandt gheworden: De welcke nam tot eenen wyve Sophie Otten dochter Paltsgrave opten Rijn, daer hy by wan Floris die nae hem Grave wert, Otte Grave van Benthem, Baldewijn Bisschop van Vtrecht, Dirck Domproost, Pelgrim Burggrave, ende drie dochters. Hy hadde noch een bastaert soon ghenoemt Robrecht. De voorseyde Grave de Vriesen rebelleerde t'onderghebracht hebbende, ende hem met den Bisschop van Vtrecht versoent, is in het jaer 1138 als Pelgrem tot Jerusalem ghereyst, ende des anderen jaers weder door Italien over Roome komende, van den Paus verwerf privilegien voor de Cloosters van Egmont ende Reynsburg. Hy is ghestorven in het jaer 1163, als hy veertich jaer lang gheregeert hadde ende in't Clooster tot Egmondt begraven. Floris de derde zijn soon is nae zynen Vader de thiende Grave gheworden. Hy trouwde Ade des Conincks Hendricks dochter van Schotlant, waer by hy wan Dirck die nae hem Grave werdt, Willem Grave van Oostvrieslandt, Floris ende Robrecht, met vier dochteren. Hy hadde veel te doen in zynen tijdt. De Vriesen die in Hollandt gevallen [+] waren, ende Alckmaer vechtender hant inghenomen, ende verbrandt hadden: oock de Kennemers berooft, heeft hy bedwonghen met hem [+] in accoordt te treden: heeft oock met gheweldigher handt die drie Eylanden Tessel, Wieringhen ende het Vlie onder zyne subjectie gebrocht, ende nam van hen allen dier in woonden onder die conditie des vredes vier duysent Marc silvers. Oock mede kreegh hy weder het landt [+] van Walcheren dat zijn Voorouders ontweldicht was van Philips Grave van Vlaenderen. Dese Graef Floris op den Sarazenen met vele andere opgetrocken in het jaer 1190 is tot Antiochien ghestorven ende begraven in het [+] sevenentwintichste jaer zyner regieringhe. Ende zijn sone Dirck de sevenste van dien name werdt elfste Grave, in zijn stede. Hy hadde tot eenen wyve Adelheydt des Graven van Cleve Dircks dochter, daer hy by hadde twee dochteren, te weten Adelheydt ende Ade. De eerste werdt tot eenen man ghegheven, Jonckheer Hendrick van Gheldre, ende starf sonder kinderen, die ander werdt ghegheven door des moeders raedt Grave Lodewijck van Loen, ende werdt daer nae Gravinne van Hollandt. Dese het Graefschap verkregen heeft inden jare 1195 als die Vriesen Hollandt bestoockten, ende die Grave van Vlaenderen met gewapender hant in Zeelandt quam, om Walcheren te bevechten. Derhalven siende dat hy van twee zyden bespronghen wert, heeft zijn heyr by rade zyner Heeren in twee partyen ghedeelt, ende is met dat een deel in Zeelandt teghen die Vlaminghen ghetoghen, ende liet Adelheydt zijn wijf die Gravinne dat ander deel om daer mede te trecken op die Vriesen. Dit aldus geordineert wesende, ginck Graef Dirck te schepe

[+]De Vriesen ghedwonghen.

[+]De Vriesen doen inval in Hollandt.

[+]De Eylanden van Tessel, Wieringen ende het Vlie, inghenomen door den Grave Floris.

[+]Graef Floris krijcht weder het Eylant van Walcheren.

[+]Doodt van den Grave Floris de derde.

en*de* quam in Zeelandt, daer hy teghens den Grave van Vlaenderen eenen heftighen strijdt vocht, ende + jaechde hem met kracht uyt Zeelandt. Die Gravinne ginck oock met haer volck van Egmont tot Alckmaer, om de Vriesen te bedwinghen. Die zy oock verjoech ende in de vlucht + sloech. Mede in't jaer 1196 sloech de selve Grave, den Grave van Gheldre ende holp hem op + de vlucht, van den welcken hy vele gevanghen kreegh, waer onder eenighe Edele waren. Hy voerde oock oorloghe teghen den Hertoghe van Brabandt, ende quam met gheweldiger handt in s'Hertoghenbosch den sesten Septembris, ende + vinck aldaer des Hertoghen van Brabants broederen. De Grave meynende met de ghevanghenen in Hollandt te trecken, den Hertoge ter hulp hebbende de Bisschoppen van Ceulen ende van Luyck en*de* andere, vervolchde hem, om hem zyne ghevangenen weder te benemen. Graef Dirck dit vernemende, heeft hem tot Heusden vertoeft, alwaer eenen veldtslach viel, inden welcken die Grave van Hollandt gevanghen + werdt. Maer korts hier nae werdt die pays ghemaeckt tusschen den Grave van Hollandt ende den Hertoghe van Brabandt, ende die Grave gaf den Hertoghe voor de schade die hy hem ghedaen hadde, twee duysent Marck silvers. Ende in den jare 1203 werdt Grave Dirck tot Dordrecht sieck, ende is ghestorven, + nae dat hy derthien jaer hadde geregiert, ende werdt tot Egmont begraven. Ada zijn eenige dochter is nae haers Vaders doodt gheworden die twaelfste Gravinne. Zy trouwde den Grave van Loen, tegen den danck en*de* consent vande Heeren van de*n* lande en*de* van haren Oom. Waer uyt groote beroerten in Hollandt zijn opgheresen, de welcke nauwelijcks na vele moordt ghestilt zijn geweest. Zy en regeerde maer een jaer, ende ghestorven sonder kinderen, is tot Middelborch begraven. Willem d'eerste van dien name is gheworden die derthiende Grave, de welcke langhe te vooren Grave van Oostvrieslandt hadde gheweest. Hy hadde te wyve Alijt Grave Otten dochter van Gheldre, daer hy by wan Floris die nae hem Grave wert, Otto Bisschop va*n* Vtrecht, Willem, ende twee dochters. Van hem zijn ettelijcke Casteelen zyner vyanden ghedestrueert gheweest: ende die Bisschop van Vtrechts broeder Grave Gerrit van der Are heeft het vyer inde stadt van Dordrecht geschoten, ende de selve verbrant. Maer niet langhe hier nae worden Grave Willem en*de* die Bisschop van Vtrecht vereenicht, alsoo dat Graef Willem den Bisschop geven soude voor de schade die hy hem ghedaen hadde duysent ponden. De selve verstaen hebbende de doodt van Hendrick Coninck van Schotlandt zynen Oom, door de welcke hy meynde dat het Coninckrijcke van rechts weghe hem toequam, heeft een Vlote versamelt, met de welcke hy in Schotlandt ghecomen, aldaer landen, steden ende sloten wan: maer ghehoort hebbende dat Hollant door Grave Lodewijck van Loen met vyer ende sweert verwoest werdt, om niet te verliesen het seecker ende verkregen Graefschap voor een onseecker Coninckrijck, t'schepe gegaen, is met seghe weder in Hollandt ghekomen, ende heeft den Grave van Loen daer uyt ghedreven. Dese Willem is ghestorven in het jaer 1223, als hy + de Graeflijckheydt van Hollandt ende Zeelant hadde gheregeert neghenthien jaer, ende tot

+De Vlamingen gejaecht uyt Zeelandt.

+De Vriesen verjaecht.

+Nederlanghe der Geldersche.

+S'Hertoge*n*bosch inghenomen.

+De Grave van Hollant gevanghen.

+Doodt van Dirck de sevenste.

+Doot van Graef Willem de eerste.

Reynsburch in het Clooster begraven. In zijn stede is ghekomen Floris die vierde zijn soon, die veerthie*n*ste Grave. Hy nam te wyve Machtelt, Hertoghe Hendricks dochter van Lottringhen ende van Brabandt, by de welcke hy wan Willem zynen naevolgher Grave van Hollant, ende oock daer nae Coninck van Roome, Floris, ende twee dochters. Dese Grave Floris is seer vermaert geweest om zyne Ridderlijcke en*de* manlijcke daden. Die Gravinne va*n* Clermont van zyne vromicheyt verhoort hebbende, heeft haren man gebeden dat hy tournoy spelen soude in stellen; wel vermoedende dat Graef Floris metten zynen daer komen soude. Daer wordt eenen dagh voor dese spelen ghestelt. Op den welcken als oock Floris, om wiens wille dit alles gheschiedt was, ghekomen was: die Gravinne verblijt zijnde is in een venster gaen ligghen om Graef Floris te sien tournoyen: welckers vromicheyt als zy dickwils prees, de Grave van Clermont vermoedende dat zijn Vrouwe op Grave Floris verlieft was, heymelijck al stille van zyne Walsche Ridders versamelt hebbende, is op de tournoyplaetse ghekomen, + ende heeft Grave Floris (die nergens van en wiste) omghebracht. Zijn lichaem werdt tot Reynsburch in het Clooster ghebracht, ende aldaer begraven. Hy was noch in zynen bloeyenden tijdt, ende hadde dat Graefschap van Hollandt in grooter eeren twaelf jaer langh gheregiert. Hy liet achter eenen sone van ses jaren, Willem, den welcken het Graefschap van Hollandt tot zynen mannelijcken ouderdom bewaert is gebleven, onder de Vooghdye ende bescherminghe van zynen Oom Otto, Bisschop van Vtrecht, ende is die vijfthiende Grave gheworden. Tot zynen jaren ghekomen zijnde, nam hy te wyve des Hertoghen dochter van Bruynswijck, gheheeten Elizabeth, daer hy eenen soon by hadde geheeten Floris, die na hem Grave werdt. Dese edele Grave meer die wapenen + als het gout beminnende, noch onghebaert zijnde, ende nauwelijcks twintich jaren oudt, Coninck van Roome verkooren werdt. Ende Coenraet Bisschop van Ceulen heeft hem met grooter eeren ende triomphen binnen der stadt van Aken gesalvet ende ghekroont tot eenen Roomschen Coninck. Dese Prince in't jaer 1253 door boden ende brieven verwitticht zijnde dat die Gravinne van Vlaenderen, genoemt swarte Margriete eenen heyrlegher vergadert hadde om het landt van Walchere*n* in te nemen ende te beroove*n*, heeft zynen broeder Floris met ghewapende mannen derwaerts gesonden, om de Gravinne te wederstaen. Het is gheschiedt, dat niet verre van Middelborch de twee heyrleghers aen den anderen zijn ghekomen. Desen slach was soo bloedich voor den Vlaminghen, die daer van den Hollanders verslaghen werden, dat zy tot den enckelen toe ginghen in den bloede. De Coninck Willem ghehoort hebbende dat die Vlaminghen soo groot een nederlaghe hadden ghehadt, terstondt in Zeelandt overvarende, heeft de overghebleven Vlaminghen die hem teghen quamen ende om ghenade baden uyt zyne ingheboren goedertierentheydt altesamen in ghenade ghenomen. Doch hy dedese ontkleeden ende sontse al naeckt over in Vlaenderen, de welcke pluchten groen Erweten ende andere groende kruyden, ende vlochten die te samen, ende bonden die om hare lendenen, ende bedecten alsoo hare schamelheden, ende zijn alsoo in Vlaenderen ghekomen. Aldus de Vlamingen overwonnen hebbende, soo heeft Willem van den Paus Innocentio in Italien ontboden tot Genuen, de Keyserlijcke wapenen ontfange*n*. Van daer is hy in Hooghduytslandt ghereyst, alwaer hy in alle steden, dorpen ende casteelen met grooter eere*n* ontfanghen is gheweest. Hier en tusschen verwitticht zijnde, dat door de rebellicheydt der Vriesen de ruste van Hollandt beroert wert, met een groote heyrkracht weder ghekomen, heeft

+Graef Floris gedoodt in een tournoy spel tot Clermont.

+Graef Willem gekoren Roomsch Coninck.

tweemael teghen den vyandt gestreden: eens t'zyner eerster aenkomsten; ende verwan doe*n* die hem onghehoorsaem gheweest waren. Item daer nae den 27 Januarij als die wateren bevrosen waren, ende me*n* alomme over het ijs reysen mochte, wederom in Vrieslandt ghetoghen zijnde, is + doodt ghesmeten geweest eer den strijdt begonnen was, als hy nu 29 jaer in de regieringe geweest hadde: ende is in een Boeren huys tot Hoochwoude begraven, in het jaer 1255. Floris de vijfste van dien naem zijn sone is hem ghevolcht in het Graefschap, ende die sesthiende Grave geworden, een kint van een half jaer. Heer Floris zijn Oom Coninck Willems broeder, Drossaert van Hollandt was zijn Voocht: Ende nae zijn doodt Hendrick Hertoghe van Brabandt zijn oudt Ooms soon, de welcke om de overdaet zyner dienaers onweerdelijck uyt Hollandt verdreven zijnde, werdt Otte Graef van Geldre tot Momber ghekoren. Dese Graef Floris ontrent seventhien jaer out zijnde, heeft een groot machtich heyr tegen de Vriesen doen vergaderen, om die weder te brenghen tot zyne onderdanicheydt, ende met krachte daer uyt te halen zijns Vaders gebeenten, ende die in Hollandt te brenghen. Die Vriesen stelden hen ter weer, ende quamen tot Veronen op die Gheest, ende daer gheviel eenen strijt daer vijf hondert + Hollanders verslaghen worden: waer door de Hollanders achterwaerts toghen, ende namen die vlucht tot Heyloo toe, alwaer weder eenen strijdt geviel, want die Hollanders versch volck ghekreghen hadden, ende daer werden ontrent + acht hondert Vriesen gheslaghen. Grave Floris nae eenighe jaren met eenen heyrlegher in Vrieslandt wederghekeert, ende ghetoghen in een dorp ghenoemt Schellingwoudt, daer hy van den Vriesen victorie hadde, tooch voort in een dorp gheheeten Hoochtwoude, daer hy den Vriesen vromelijck aenghevochten heeft, ende + versloecher ontrent ses hondert Vriesen, behoudende die seghe ende overhandt. Op den selven tijdt heeft hy het doode lichaem zijns Vaders, welck tot dien daghe verborghen was geweest, door't wysen van eenen ouden man gevonden, en*de* laten voeren in Zeelandt tot Middelborg in der Abdyen, en*de* lietet daer seer heerlijck begraven. Dit gedae*n* zijnde, hadde hy voorgenomen teghen de Vlaminghen (overghevaren in Zeelant + om Walcheren te winnen) te stryden, maer eer het daer toe quam, is Hertoge Jan va*n* Brabandt haestelijck in Zeelandt ghekomen, ende heeft eenen vasten vrede gemaeckt in deser manieren. Als dat Grave Floris te wyve nemen soude, Beatris des Grave*n* Gwyen dochter van Vlaenderen, ende daer mede souden zy goede vrienden blyven, ende elck soude trecken in den zynen, het welck alsoo is gheschiedt. Wt dese Beatris heeft hy geteelt vele kinderen, de welcke jonck ghestorven zijn, uytghenomen die outste Jan ghenoemt, die Grave nae zynen Vader werdt. Dese Grave dede maken veel kostelijcke Hoven ende Ridderlijcke wooninghen: daer hy met Heeren ende Ridderen, Vrouwen ende Jonckvrouwen plach te hoveren, vlieghen ende jaghen, ende Ridderlijcke oeffeninghen van steken en*de* tournoyen te hanteren. In't leste zijns levens, meer uyt spijt als door begeerlijckheyt, heeft hy de huysvrouwe van Gerrit van Velsen vercracht, die hy te vooren seer verheven hadde. Dese daet als zy onverdraghelijck scheen te we-

+De Roo*m*sch Coninck omgebracht in Vrieslandt.

+Nederlaghe der Hollanders in Vrieslandt.

+Wederwrake der Hollanders teghen de Vriesen.

+Graef Floris victorieus tegen de Vriesen versamelt zijns Vaders ghebrenten.

+De Grave van Vlaendere*n* meynt Walcheren in te nemen.

sen, soo hebben vele teghen hem gheconspireert, Gerrit van Velsen ende Herman van Woerden des verkrachte*n* Vrouwen Vader, de voornaemste van dese conspiratie zijnde. Buyten Vtrecht + dan den Grave ghegrepen hebbende, als zy gehoort hadden datter veel volcks op de beene was om den Grave te verlossen, soo heeft de Grave van Gerrit van Velsen eenentwintich + doodtlijcke wonden ontfanghen, ende is alsoo deerlijck ghestorven, nae dat hy Hollandt ende Zeelandt tweeenveertich jaer geregeert hadde. Gerrit va*n* Velsen is op Croonenborg gevlucht, al waer hy beset zijnde ende ghevanghen, in alle + wreetheydt met zijn Complicen om den hals is ghebrocht gheweest, zyne misdaet oock mede zijn vrienden hem tot den neghensten graet bestaende boeten moeste*n*, uyt den lande verjaecht, ghebannen, hare goederen geconfiskeert. Hier door veel edele gheslachten door armoede tot niet vergaen zijn. Des Graven inghewant tot Alckmaer begraven, zijn lichaem ghebalsemt tot Reynsborch by zijn huysvrouwe Beatrice vervoert werdt. In zijn stede quam Jan zijn sone, ende werdt die seventhienste Grave. Hy was ghetrouwt met Elizabeth des Conincks + van Enghelandt dochter. Dese uyt Engelandt (overmits zijns Vaders doodt) herwaerts over ghekomen ende Grave ghehult, bedwanck de rebellerende Vriesen, ende die van Vtrecht. Maer is in het vierde jaer zyner regeringhe tot Haerlem in den jare 1300 ghestorven, sonder + wettighe kinderen achter te laten, en*de* werdt tot Reynsborch begraven. Door zijn doodt verviel die Graeflijckheydt op Jan de tweede van dien name, als naeste erfgenaem van zijns moeders wege, die een dochter va*n* Floris de vierde was. Soo dat dese Grave van Henegouwe, Hollant, Zeelandt, ende Heere van Vrieslandt was. Hy + trouwde Philippe des Grave*n* van Lutzenburg dochter. Maer die Keyser Aelbrecht van Oostenrijck actie door het oproyen van Heer Jan van Renesse op de voorseyde Graeflijckheyt pretendeerde, als aen het Rijck vervallen, maer en + konde niet uytrechten. Desghelijcks oock niet Gwye Dampier uyt Vlaenderen, Zeelandt te water ende te lande bevechtende. Maer werdt door hulpe van de Vlote van Philips des Conincks van Vranckrijck ghevanghen, met veel + groote meesters tot zyne hulpe ghekomen, om Zierickzee te belegheren, op Duyvelandt roovende. Alwaer wel verdroncken en*de* verslaghen + werden ontrent thien duysent Vlaminghen. Maer die Grave in dese victorie seer verblijt, is + ghestorven in het jaer 1305, nae dat zy zyne landen vijf jaer gheregiert hadde, ende is tot Valencijn begraven. In zijn stede is zijn sone Willem (toeghenaemt de Goede) de neghenthienste Grave gheworden. Hy hadde te wyve Graef Carels van Valoys dochter, by de welcke hy wan Jan die jonck starf, Willem Grave va*n* Oostervant zijn naekomer, en*de* Lowijs: Margriete, Johanna, Philippe en*de* Elizabeth. Dese Graef dede in het eerste zyner regeringe een kostelijck Hof beroepen binnen Haerlem, daer vergadert waren twintich Graven, hondert Baroenen, en*de* duysent Ridder*en*, met ontellijcke veel Vrouwen ende Jonckvrouwen, ende dit Hof duerde een heele weke lanck, ende worde met uytermaten kostelijckheydt ghehouden. Daer nae wert dese Grave tot Stadthouder der Roomsche*n* Rijcx + verkoren. Hy dede een yeder goet recht, soo dat hy niet ontsien heeft uyt Hollant tot Valencijn te ontbieden eenen Bailliu die van eene*n* Lantman beklaecht was, dat hy teghen zynen wille + een Koe vermanghelt hadde: den welcken hy metten sweerde dede rechte*n*, selve den Beul hoe wel hy sieck van lichaem was het sweert der Justitie ghevende. Niet langhe daer nae is hy in het drieendertichste jaer zyner regeringe gestorven, ende tot Valencijn begraven. Na hem is Graef Willem zijn sone

+Graef Floris ghevanghen.

+Doodt van Graef Floris.

+Gerrit van Velsen geleghert, ghevanghen en*de* ter doodt ghebracht.

+Graef Jan victorieus over de Vriesen ende die van Vtrecht.

+Doodt van Graef Jan sonder kinderen.

+De huysvrouwe ende kinderen va*n* Graef Jan van Henegouwe.

+De Keyser Aelbrecht pretendeert actie op Hollandt.

+Gwye des Graven van Vlaenderen sone gevangen genome*n*.

+ Zeelandt bespringende.

+Doodt van Graef Jan.

+Historie van eenen Bailliu va*n* Zuyd Hollandt.

+Justitie van de goede Grave Willem.

ghevolght, ende de twintichste Grave geworden. Hy hadde te wyve ghenomen by zijns Vaders tyden, Joanna die oudtste dochter van den Hertoghe van Lotteringhe, Brabandt ende Lutzenburch, by de welcke hy geen kinderen en hadde. Dese Grave verstae*n* hebbe*n*de dat de Coninck van Spangien vele oorloghen hadde teghen die ongeloovighe des Coninckrijcks van Granaten, is hy + met een Armade overghetrocken tot hulpe van den Coninck van Spangien, om Granaten te veroveren uyt het ghewelt der ongheloovigen, alwaer hy groote eere begaen hebbende, reysde nae Jerusalem, ende het Heyligh graf ons Heeren versocht hebbende, keerde weder met grooter eeren ende blyschap in zijn landt. Hy trock oock in Pruyssen om teghen de ongheloovighe + aldaer te stryden: alwaer hy zyne vromicheydt metter daet bewesen heeft. Daer nae heeft hy de stadt van Vtrecht voorgenomen aen te vechten: maer door tusschen spreecken van sommighe zyner Edelen is daer eenen vrede tusschen den Grave ende de stadt ghemaeckt met dese conditie, dat vijf hondert borgers van Vtrecht souden uyter stadt komen met blooten voeten en*de* hoofden voor des Graven tente, hem te voete vallende, ende hem biddende ootmoedelijck om ghenade. Dit gheschiede in het jaer 1345. Maer in het selve jaer is hy in Vrieslandt ghetrocken + om dat te bestryden: doch alsoo zijn heyr sonder ordonnantie aldaer aenghekomen was, zijn volck gheslaghen zijnde, werdt onbekent omghebracht. En thien daghen daer na, soo reysde over in Vrieslandt Heer Martijn, Commandeur van Sint Jans Heeren te Haerlem, om te soecken het lichaem van den Grave, het welck ghevonden hebbende, hy dede brenghen in een Clooster by Bolswaert, gheheeten dat oude Clooster. Het welck daer nae tot Valencijn ghevoert is, ende aldaer begraven. Nae desen is ghevolght zyne suster Margriete des Keysers Lodewijck van Beyeren huysvrouwe, die eenentwintichste Gravinne; de welck met een schoon gheselschap van Heeren in Hollandt afkomende, heeft haren sone Willem dat selve + overghegheven om te regeren, met dese conditie: Dat hy zyne moeder jaerlijcks een seecker somme van penninghen gheven ende betalen soude: ende by faute van betalinghe dat zy het soude moghen weder eysschen, ende tot haer nemen als te vooren. De goederen die de Vriesen tot dien tyde in Hollandt hadden, om de doodt van haren broeder Willem te wreecken, heeft Margriete opentlijck verkocht. Die van Vtrecht is bestandt van ettelijcke maenden ghegheven gheweest. Dese saken uytghericht hebbende, is de Keyserinne na Beyeren weder ghekeert. Ende daer en tusschen en hebben die van Vtrecht niet stille gheseten, ende het bestant uyt zijnde, zijn zy teghen de verwachtinghe van allen, met eenen Legher in Hollandt ghevallen. Maer dese beroerte is terstont onderdruckt geweest. Daer nae heeft Willem zyne moeder Margriete, die uyt Beyeren weder ghekomen was, het Graefschap weder gegeven. Na welcke veranderinghe die oorloghe welcke de Hollanders teghen die van Vtrecht gheluckelijck ghevoert hebben, gevolght is. Ontrent dese tijt zijn in Hollandt opghestaen twee schadelijcke + factien der Hoecks ende Cabeljaus. Van der Cabeljauscher partye welcke Willem den sone toeghedaen waren, zijn gheweest die Overste Heer Jan van Arckel, Heer Jan van Egmont, Heer Gerrit van Heemskerck, met meer ander

+Graef Willem oorlooght in Spangien.

+Oorlooght in Pruyssen.

+Graef Willem in Vrieslandt omghebracht.

+Graef Willem Regent van Hollandt, &c.

+De factien va*n* de Hoecx ende Cabeljaus staen op in Hollandt.

Heeren ende knechten. Van der Hoecx partye de moeder favoriserende, waren de overste Heeren Dirck van Brederode, Heer Philips Burggrave van Leyden ende Heer van Wassenaer, Heer Jan van der Lecke ende Polanen, Heer Jacob van Binchorst, met meer andere Heeren, Ridderen ende Schiltknechten. Die Cabeljaus + sonden hare Ghedeputeerde aen Willem van Beyeren, der Keyserinnen sone, die doen in Henegouwe was, begheerende ende versoeckende dat hy in Hollandt soude komen, om dat regiment des landts aen te nemen: vastelijck onder haer besloten hebbende dat zy voortaen in geener manieren langher van zyne moeder gheregiert en wouden wesen. Hoe wel hy dat metten eersten weygherde, nochtans en lieten zy niet af, tot dat hy eyndelijck is gekomen, alwaer hy van haer voor heur Heere ende Prince aengenomen werdt. Waer door inlandtsche oorloge ende seer vele jammers ontstaen is. Want de Keyserinne dit vernemende, was uytermaten seer gram op haren soon ende die Heeren ende steden van Hollandt, ende schreef aen haren sone om de selve weder te hebben. Maer siende dat zy daer mede niet met allen en voorderde, heeft zy vergadert eenen uytghelesen hoop volcks van wapenen, om te stryden teghens haer eyghen soon: ende is met eenen grooten hoop van schepen (wel toeghemaeckt om te vechten) gecomen in Walcheren, by der stede van der Vere. Waer teghen Hertogh Willem verghadert heeft veel volcks uyt Hollandt, ende is t'schepe ghegaen, ende met heyrkracht ghekomen in Zeelant, om teghen zijn moeder te stryden. Dese twee aen malcanderen komende, werdt daer seer dapper + ghevochten, ende aen beyde zyden bleven veel dooden, ende daer verdroncker veel, ende in het eynde wan die Keyserinne den strijdt, ende Hertoghe Willem vluchte in Hollandt. Ende dit gheschiedde in het jaer 1351. Hertoghe Willem in Hollandt ghekomen zijnde, heeft seer ghearbeyt om weder volck van wapenen te vergaderen, ende hulpe ende bystant van versch volck gecregen hebbende, heeft zijn moeder plaetse ende dagh gheleyt om weder teghen malkanderen te vechten op die Mase. De Keyserinne als een kloeckmoedighe Princesse, niet twyfelende van + de tweede overwinninge, trock hare sone tegen. Ende daer is eenen grooten bitteren swaren strijt begonnen, dat geschrey klam op ten Hemel, ende zy vielen stoutelijck aen malkanderen, vromelijck vechtende om die overhandt. Daer werdt ghehoort een vreesselijck geluyt inder lucht van het roepen ende ghekrijs, dat borsten der armborsten, 'tgheklanck der sweerden, 'tbreken der lancien, het afgryselijck werpen der steenen, ende dat scheuren der schilden. Daer werdender vele aen beyde zyden verslagen. Ende eyndelijck worde + der Keyserinnen heyr seer vermoeyt, ende ginck t'onder. Het welck de Keyserinne siende is haestelijck achterwaerts ghetogen uyten stryde, ende ghevlucht in Enghelandt tot haer suster de Coninginne. Dese slach ende bloetstortinghe was soo groot, dat die Mase drie daghen lanck daer nae ebbede ende vloeyde root wesende van den bloede datter ghestort was. Hy gheschiedde in het selve jaer, ende ten lesten wort daer een verdrach + van vrede gemaeckt tusschen de Keyserinne ende haer soon. Als dat die Keyserinne soude besitten haer leven lanck dat Graefschap van Henegouwe, ende Hertoghe Willem haer soon soude gerustelijck hebben ende houden dat Graefschap van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt. Ende de Keyserinne leefde hier na vijf jaer lanck, ende zy starf in Henegouwe, ende leyt te Valencijn begraven. Aldus is Hertoghe Willem van Beyeren die tweeentwintichste Grave gheworden. Hy hadde te wyve Machtelt Hertoge Hendricks dochter van Lancaster uyt Enghelandt, maer zy en hadden geen kinderen te samen. Hy voerde

+Dese factien royen den sone op teghen de moeder.

+Wreeden strijt tusschen de moeder ende den sone.

+Tweeden strijdt veel furieuser tusschen de moeder ende den sone.

+Den heyrleger der Keyserinne veel verslaghen.

+Verdrach tusschen de moeder ende den sone nae soo groote bloedtstortinghe.

oorloge tegen den Bisschop van Vtrecht, + zijn landt beroovende ende afloopende. Tusschen de welcke door tusschenspreken van eenige Heeren pays gemaeckt is. Dese Grave uyt Engelandt (daer hy Eduwaert Coninck van Engelandt versocht hadde) weder t'huys gekeert, is + korts daer nae gheheel buyten zijn sinnen gheworden, in den sevenden jare zyner regieringe. Ende worde geset in vaste hoede ende bewaernisse, in de welcke hy sat ontrent neghenthien jaer, tot dat hy sterf sonder kinderen achter te laten, ende werdt tot Valencijn begraven. In desen tijdt soo is daer weder van nieuws onder de twee partyen een groote tweedracht opghestaen. Want die Cabeljaus begheerden tot eenen Voocht te setten Vrouwe Machtelt, Hertoghe Willems huysvrouwe: maer alsoo de selve geen kinderen en hadde by haren man, soo koren die Edele van der Hoecks partye, tot eenen + Voocht der landen Aelbrecht Hertoge in Beyeren, broeder van den selven Willem. Ende die Heeren ende steden van Henegouwe bleven mede by deser verkiesinge. Dese Aelbrecht die van + Delft rebellerende bedwong ende heur mueren afbrack, als zy Polanen ende Binckhorst verdestrueert hadden, ende in den Haghe de ghevanckenisse opghebroken, de ghevanghenen tot Delft mede voerende. Noch uyt zijns broeders naem den Hertogh van Geldre Eduwaert in't jaer 1365, ende die van Vtrecht in het jaer 1374 tot accoordt bedwong. Aelbrecht nae het overlyden van zynen broeder heeft het volle gebiedt ghekreghen, ende is de drieentwintichste Grave geworden. Terstont daer na is daer twist ende + tweedracht geresen, tusschen Hertoge Aelbrecht ende Grave Willem van Oestervant zynen soon: om dat de Vader Aelbrecht oordeelde ende verwees, als verbeurt te hebben lijf ende goet, ettelijcke Heeren ende Edellieden, die beschuldicht waren geweest te zijn de voorneemste autheurs van de moordt van Jonckvrou Alijt van Poelgheest, Hertogh Aelbrechts Concubine, in den Haghe vermoort. Want Grave Willem hadde dese Heeren lief, ende hieltse in grooter weerden, ende solliciteerde ende versochte aen zynen Vader, dat hy dese Edele mannen des feyts ende moorts ontschuldich woude houden. Maer die Hertoge en woude daer niet na hooren in geender manieren, waerom die Grave van Oestervant toornich worde, ende scheyde met eenen erren moede van zynen Vader, ende is daer nae in Vranckrijck ghetrocken by den Coninck Carel de seste: alwaer hem verweten wiert dat de + Grave Willem zijn outoom niet allen in Vrieslandt overwonnen en was gheweest, maer lach noch begraven onghewroken in zyner vyanden landt, tot groote schande van zyne vrienden ende andere zyne naesaten. Waer van hy zynen Vader verwittichde, hem seer ootmoedelijc biddende dat hy alsulcken schande van hem ende van zijn geslachte wilde laten wech doen. Hertoch Aelbrecht dit hoorende, nam vastelijc voor dat hy selve in Vrieslandt soude gaen, ende weder halen het lichaem van zynen Oom Graef Willem met zyne wapen, ende wrake doen over zyne doodt. Niet langhe daer nae de sone met den Vader versoent zijnde, soo ginghen zy t'samen met een machtich heyr om de Vriesen te bestryden. In het welcke waren hondert ende tachtentich duysent gewapende mannen, waer mede zy in Vrieslandt door die Cuyndert toghen. Ende verscheyden reysen de Vriesen gheslaghen + hebbende, zijnde selve eyndelijck onder volle gebiedt gecomen, ende leverden het lichaem

+De Grave van Hollant loopt het landt van Vtrecht af.

+De Grave van Hollant wordt onsinnich.

+Aelbrecht van Beyeren Regent van Hollant, &c.

+Hy bedwingt die van Delft rebellerende.

+Twist tusschen den Grave Aelbrecht ende Willem zynen sone.

+Verwijt gedaen aen Graef Willem in Vrancrijck.

+De Vriesen bedwonghen.

van Hertoghe Aelbrechts Oom, het welck tot Valencijn getransporteert en*de* begraven werdt. In het jaer 1402 ghing Graef Willem in zynes + Vaders naem met een heyrkracht in de Heerlijckheydt van Jan van Arckel, de welcke weygherde reeckeninghe te doen van thien jaren van de Hollandtsche ontfanghen penninghen, daer en boven die van Hollandt quelde: den + welcken hy vervolchde ende binnen Gorichom belegherde, tot dat hy ootmoedelijck ghenade versocht. In het jaer 1404 sterf de seer doorluchtighe + Prince Aelbrecht Grave van Hollandt, na dat hy zyne landen sesenveertich jaer geregiert hadde. Hy werdt in den Haghe op het Hof in der Capellen begraven. In zijns Vaders stede is ghehult gheweest zijn sone Willem die vierentwintichste Grave, ten houwelijcke hebbende des Conincx Carel de seve*n*ste dochter, de welcke sonder kindere*n* overleden zijnde, tot het tweede houwelijck hem begaf met Margriete de dochter van Hertoge Philips van Borgondien, daer hy een eenighe dochter by wan Jacoba ghenoemt. In het jaer 1405 Jan van Arckel den vrede ghebroken hebbende ende het accoort dat hy ghemaeckt hadde, Graef Willem weder optooch ende overweldichde Gaspaern, ende de Casteele*n* Hagensteyn ende Eversteyn, die hy in zyne teghenwoordicheydt dede destrueren. En*de* in het jaer 1409 wederom tot Luyck zyne*n* broeder Jan invoerde, die daer uyt verdreven was. + Daer werde*n* wel veertich duysent van de Luyckenaers verslagen. En*de* hy sondt eenighe Capiteynen in de stadt van Luyck, die daer binnen een groote moordt deden. Ende daer en boven werden zy verwesen te gheven die somme van twee hondert ende twintich duysent Fransche kroonen. Dese by accoort ghemaeckt met Reynout + den Hertoghe van Gheldre ende Jan van Arckel, de heerlijckheden van Gorichom ende Arckel aende Graeflijckheyt van Hollandt verkreech. Hy sterf den lesten dagh van Mey in het jaer 1417, na dat hy die Graefschappen van Henegouwe, Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant derthien jaren lang gheregeert hadde, achterlatende een eenighe dochter Vrouw Jacoba, weduwe des Hertoghen van Tours. Hy wert met grooter triomphen ende feeste tot Valencijn begraven. In zijn stede is ghecomen zijn dochter Jacoba. De welcke trouwde haren tweeden + man Hertoge Jan van Brabant, met den welcken zy niet en konde accorderen, ende scheyde haer van hem: waer door zy haer vrienden tot vyanden maeckte: doen zy daer en boven troude den Hertoghe van Clocester Coninck Hendricks broeder, ende van hem verlaten, weder + met Franck van Borsselen heymelijck trouwde. Waer door Philips Prince van Borgondien haer neve ende erfghenaem in tijts na de Graeflijckheyt stondt. En*de* hier door is den inlandtschen twist van de Hoecks ende Cabeljaus weder ontsteecken, die Hoecks Vrouw Jacoba helpende, de Cabeljausche meer haer vyanden favoriserende. Waer door inlandtsche oorloghe ontstaen is, tot dat Vrouw Jacoba gedrongen werdt de Graeflijckheden aen haren neve te resigneren, dies soude zy trouwen Heer Franck + van Borsel met sulcker conditien: waer't saecke dat zy kinderen te samen kreghen, die souden als dan succederen ende volghen in de voorseyde Graeflijckheden. Ende des soude die Hertoghe Heer Franck gheven dat Graefschap van Oestervant, ende der Hertoghinne die heerlijckheden ende lande*n* van Voorn, metter stede van den Briele, ende die heerlijckheydt van Zuydtbevelandt, mettet landt van der Tholen, ende voort alle die tollen des landts van Hollandt ende Zeelandt. Door dit accoordt werdt haer houwelijc bevesticht, ende de voorseyde Franck van Borsele wert Grave van Oestervant. Daer nae in het jaer

+De Heer va*n* Arckel weygerende rekeninghe te doen, wordt bestreden.

+Gorichom beleghert.

+Doodt van Graef Aelbrecht.

+Nederlaghe der Luyckenaers.

+Vrede tusschen den Grave van Hollandt en*de* den Hertoge van Geldre.

+De Gravinne Jacoba hertrouwt met Jan Hertoge va*n* Brabandt.

+Zy trouwt voor de vierde reyse heymelijck met de Heer van Borssele.

+Vrouw Jacoba wordt gedwongen de Graeflijckheden te resigneren aen haren neve.

1436 sterf dese Princesse Vrouw [+] Jacoba, als zy die Graefschappen in groot verdriet gheregeert hadde negenthien jaren lanck: ende werdt met grooter eeren ende triomphen in den Hage begraven, sonder kinderen achter te laten. Philips die eerste van dien name Hertoge Jans soon van Borgoignen is Grave geworden overmidts vrye resignatie van Vrouw Jacoba de leste Gravinne van Hollandt, van het Huys van Beyeren. Ende na dat zy sterf sonder kinderen, als erfgenaem ende wettelijck successeur van Vader ende Moeder, succedeerde in de voorseyde Landen. Ende was alsoo Hertogh van Bourgoignen, Brabant, Limburg, Grave van Vlaenderen, Artoys, Bourgoignen, Henegouwe, Hollandt, Zeelandt, Heere van Vrieslandt, Salines ende Mechelen, Marckgrave des Heylichs Rijcks. Hier nae verkreegh hy noch by koope dat Hertochdom van Lutzenburch, ende meer andere Graefschappen ende Heerlijckheden. Aengaende zyne successeurs, siet onder de Hertoghen van Brabandt, die daer nae oock Graven van Hollandt ghebleven zijn.

[+]Doodt van Vrouw Jacoba.

Het landt van Hollandt is op dit pas de machtichste ende meest contribuerende Provincie van alle de Vereenichde Nederlanden, de welcke tegens den machtichsten Potentaet van Christenrijck onghelooffelijcke sommen van penninghen ter oorloghen jaerlijcx (geduerende de voorleden oorloghen) opgebracht heeft, noch daer en boven seer prospererende, met alle haer steden ende volck in allen onghelooffelijcken voorspoedt; als by hare fortificatien, vergrootinghe van hare steden, bouwinghen, schepen, amonitien van oorloghe, ende de groote heyrleghers die zy te velde hebben ghebracht, blijckt ende ghebleken heeft. Zy timmeren meer schepen dan eenighe ander landen. De menichte van kostelijck Hollandts lijnwaet is uyter maten groot, soo fijn ende kostelijck, dat men somtijdts stucken heeft gevonden van vijfentseventich ellen langh, ende maer ontrent drie pondt ghewichte weghende, die men in Spangien voor neghen Ducaten de Vara vercocht heeft.]

Hier mede hebben wy ghenoech gheseyt van dit weerdich landtschap. Laet ons nu vervolgens voortvaren nae d'andere, om een eynde van ons verhael te maecken.

Beschryvinghe van Vtrecht.

*H*Et landt van Vtrecht is een heerschappye op zy selven, hoe wel by Hollandt seer vast ghevoeght, hebbende Vtrecht voor de Hooftstadt, met vier andere schoone ende vernaemde besloten steden, te weten Wijck te Duerstede, Rhenen, Amersfort [+] ende Montfort: ende daer en boven meer dan tseventich dorpen. Noord, West, ende Zuydwaerts ist bykants gheheelijck omcinghelt met het Graefschap van Hollant, ende Oostwaerts met Ghelderlandt. De landouwe is goet ende vruchtbaer, meer ghebouwt ende besaeyt dan Hollandt, want het hier hoogher ende droogher is. Maer eer wy toonen hoe dit landt onder de heerschappye des Huys van Oostenrijck is gekomen, soo moeten wy eerst in sonderheydt wat segghen van de Hooftstadt Vtrecht, ende van d'andere steden daer onder ligghende. Ten eersten segh ick dan, dat de stadt van Vtrecht (soo sommige schryven) in het begin ghenaemt is gheweest [+] *ANTONINA,* van Antonius Roomsch Senateur, de welcke overmidts de tyrannye van Keyser Nero uyt Roome vluchtende, herwaerts is ghekomen, ende heeft dese stadt ghesticht. Andere vertellen datse door Marcus Antonius Stadthouder van Julius Cesar doen hy Galliam overwonnen hadde, gesticht ende alsoo ghenaemt is. Sommighe andere schryven datse desen naem ghekregen heeft van den Keyser Marcus Antonius Pius, diese wederom opghebouwt heeft. Het zy soo het wille, altijdt blijft dit seecker ende ghewis, dat dese stadt langhen tijdt *Antonina* gheheeten is: soo men by verseeckeringhe van veel Schryvers, ende aen seer oude medalien ende munten aldaer ghevonden, oock aen veel andere teeckenen wel lichtelijck bemercken [+] kan. Is daer nae verwoest van de Wilten, die ter selver stede een groot sterck Slot ghemaeckt ende Wiltenborg ghenaemt hebben: welck daer nae van Coninck Dagobert, Clotaris sone, met gheweldt inghenomen, [+] ende veel stercker dan te vooren opghebouwt, *Trajectum* gheheeten is gheweest: midts dat hier eenen grooten treck, lijdt ende passagie was van alle kanten, daer oock den tol van alle koopmanschap betaelt werdt: waer af het den naem *Trajectum* in Latijn noch hedensdaeghs behoudt. Zy is ghelegen [+] op den ouden grondt des Rijns, die voortijdts, eer hy in de Lecke den loop nam (ghelijck in zijn beschryvinghe gheseyt is) alhier passeerde in de Zee vlietende: in der voeghen dat noch op den dagh van heden de wateren die de inwoonders van alle kante*n* met grachten ende goten door de stadt brenghen, ende van daer effen door Woerden ende Leyden doen loopen, lancks den selven wech en*de* gront die den voorseyden Rijn plach te houden, van hier af, ende niet veel voorder, den Rijn ghenaemt worden. Dese stadt heeft een seer wonderlijcke gheleghentheydt: want ick en weet nerghens ter werelt de steden soo nae by malkanderen ligghende: in der voeghen dat men [+] t'Vtrecht uytgaende op eenen dagh kan reysen alwaer men wil tot in vijftich besloten steden toe, rontom ghelijcke verre van daer gheleghen, soo onse Caerte bewijst: al t'samen toebehoorende den Catholijcken Coninck, de welcke ter selver plaetsen wesende, hier in seer groote genoechte hadde, doen het hem geseyt ende ghetoont werdt. Het is kennelijck ende openbaer dat drie treffelijcke mannen, een weddinghe om dese saecke hebben ghedaen, ende het werdt waerachtich bevonden, soo voorseyt is. Daer en boven blijckt oock dat een man s'morghens t'Vtrecht uytgaende, mach gaen wandelen tot een van sesentwintich steden daer het hem belieft, ende aldaer zijn noenmael houden en*de* goede ciere maken, ende des avonts wederom t'huys zijn avontmael komen

[+] Ghelegentheydt ende palen des landts van Vtrecht.

[+] Verscheyden opinien op den oorspronck en*de* name van Vtrecht.

[+] De Wilten veranderen den naem van Antonina.

[+] Dagobert gheeft Vtrecht den naem van *Trajectum.*

[+] Vtrecht was eertijts op den grondt des Rijns.

[+] Landt wel versien van steden.

houde*n*. Vtrecht heeft een schoon [+] en*de* sterck Slot, welck Keyser Karel de vijfste heeft doen bouwen, korts na dat hy Heer van het landt is geworde*n*, gelijck wy hier na noch sullen verklaren, en*de* is Vredenborg gheheeten.

[+]Een Slot ghebouwt tot Vtrecht door Karel de vijfste.

Byv. [Al het landt dat die Rijn omhelsde, voortijdts Batavien ghenoemt werdt. Maer alsoo ter aerden gheen ghedueric heydt ofte vasticheyt in wesen en is, ende dat door verscheyden occasien veel veranderinghe valt: soo is oock Batavien veranderinghe van name ende palen onderworpen gheweest, ten deele door de eergierichеydt der Bisschppen van Vtrecht, de welcke metter tijdt, eensdeels door usurpatie, eensdeels door donatie, een wijdt ghebiedt ghekreghen hebbende: een goet ghedeelte van Batavien van zijn oudt recht ende name berooft is. Eensdeels oock door de begheerlijckheydt der Gheweldighe, de welcke den Coninckl ijcken stam, zijnde oft geheel uytgegaen oft afghebroken, het beste deel van het Eylandt voor haer hebben ghehouden, ende dat selve op haren name overgeset hebbende, hebben het verandert, soo wanneer de macht der Romeynen wanckelbaer zijnde (door welckers wapene*n*, gelijck zy geholpen was gheweest, alsoo hielp zyse oock) dit Eylandt (niet beschermt zijnde) is ten buyten gevallen. Alsoo is een deel den genen die beneden den Isel woonen geworden, een deel is beset*en* geweest van de Bisschoppe*n* van Vtrecht, en*de* dat door de weldaet der Coninge*n* der Fransoysen, onder den selve*n* tytel als de Graven van Hollant, met grooten twist en*de* strijt: de Graven van Geldre hebben het leste deel tot haer getrocken. Maer het deel onder den Bisschop van Vtrecht ghekomen, heeft zynen naem van de Bisschoplijcke stadt genomen, en*de* is het Sticht van Vtrecht ghenoemt gheweest. D'eerste Bisschop

deser stadt is geweest Willeboort, een Engelsch Sassenaer, in het jaer 690 overghekomen, met elf medeghesellen om Christum te predicken, tot Pipinum: de welcke willich zijnde in het uytdeelen des broots aen den armen, wert van hen *Willich broot* ghenoemt, en*de* den naem Willeboort behiel. Dese in Vrieslandt ghesonden + om Radbod ende zijn volck tot den gheloove te bekeeren ende te doopen: ende aldaer niet konnende voorderen, uyt oorsaecke van de hartneckicheydt deses Conincx, keerde weder nae Oost Francken landt (alsoo doen ghenaemt) welck Vtrecht is, va*n* waer Pipijn Radbod hadde verjaecht. Welck landt hy gheheel totten gheloove bekeerde, ende bouwde weder de Kercke van Sint Thomas, de welcke de Coninck Dagobert ghefondeert hadde, daer hy een Vonte liet stellen om te doopen. Daer nae werdt hy van Pipijn te Roome ghesonden by den Paus Sergius, de welcke hem ghehoort hebbende, ende verstaen den grooten yver die hy hadde tot de verbreydinghe des Heylighen Euangeliums, maeckte hem Aertsbisschop van Vtrecht, hem den name van Clement gevende, in't jaer 697. Aldus is hy weder ghekomen van Roome nae Vtrecht, om in het besit van zijn Bisdom te komen, alwaer hy dede bouwen een Kercke ter eeren van Sint Martijn, Bisschop van Tours, ende heeft aldaer zynen Bisschoplijcken stoel gheset, voor hem ende zyne naekomelinghen. Als Willeboort ghestorven was, werdt Bonifatius (te vooren Winfridus genoemt) de tweede Bisschop van Vtrecht. Dese in den jare 738 stichte een Canonicke Cloosterkerck tot Vtrecht, ghenaemt S. Salvatoors Monster. De voorseyde + Bonifacius in Vrieslandt gereyst zijnde om het Christen geloove aldaer te predicken, is tot Doccom met tweeenvijftich medegesellen omghebrocht gheweest, als hy dat Bisdom van Vtrecht sesthien jaer berecht hadde. Nae hem is Gregorius een Duytsch de derde Bisschop gheweest, in het jaer 753: die tot successeur hadde in het jaer 782 Adelbricum een Enghelsch Sassenaer: ende dese Theodardum een Vries, in het jaer 794. Nae desen volchden Harmacarus een Vries, in't jaer 800; Rixfridus mede een Vriese, in het jaer 827. Nae hem het Bisdom bediende Fredericus uyt Vrieslandt gheboren, de achtste Bisschop. Dese reysde naer Walcheren, alwaer hy den Grave Eggert ende zijn volck bekeerde van haer quaet leve*n*. De selve is op den 17 Junij + in den krocht van Sint Salvatoors Kercke van twee moordenaers omghebracht geweest: om dat hy Lodewijck den Keyser bestraft hadde, dat hy met Judith de Keyserinne (wesende naenichte) in houwelijcke ghetreden was. Nae hem zijn ghevolcht Albericus in het jaer 838: Lutgerus 845: Hungerus 856; tot wiens tyde den uytganck des Rijns tot Catwijck versandde ende verstopte, ende Sint Jeroen tot Noordwijck vermoordt werdt: Odibaldus 866: Ogiboldus 901: Radbodus, alle Vriesen, ende dese uyt den Coninclijcken stamme: Baldericus van Cleve, die de Dene*n* verjoech ende S. Martens kercke verbeterde. Nae hem hebben dit ampt bedient Volcmarus een Vries, in't jaer 977: Balduinus de eerste een Hollander, 990: Ansfridus die neve van Carel de Groote, 994: Adelboldus een Vries, die de Domkercke van nieuws dede bouwen, en*de* het Collegie vermeerderde, in't jaer 1008: Barnulphus, 1027, die de kercken van S. Pieter ende van S. Jan Baptista ghesticht heeft: Gulielmus de eerste, des Stadthouders van Gelderlandt Windekindt sone, in't jaer 1054, hy verwerf van Henricus de vierde het Graefschap van Hollandt aen't Bisdom, ende met hulpe van Govert metten Buyl heeft verslaghen by Leyden Robrecht de Vries. Conradus een Edelman is nae desen gevolcht

+Willeboort predickt in Vrieslandt.

+Bonifacius vercondicht het Euangelium den Vriesen.

+De bisschop Fredericus omgebrocht door het bevel van de Keyserinne.

+ in't jaer 1075: dese beleghert van Grave Dirck in het Casteel van Iselmonde, wert ghedwonghen hem selven over te gheven in de ghenade van den Grave met de plaetse. Ende eyndelijc hem te restitueren, gheheel zijn landt van Hollandt. + Dese fondeerde tot Vtrecht de kercke van de maget Maria. Nae hem quamen Burchardus in't jaer 1099: Godebaldus een Vries 1112, fondateur van het Clooster Oostbroeck ghenoemt: ende Andreas sone van den Grave van Cuyck, een zedich Prelaet, 1128. Dese twaelf Canonicken tot Staveren om haer quaedt leven afsette, ende nieuwe verordonneerde. In zijn stede quam Herbertus in het jaer 1148, de welcke met zijn ornamenten Graef Dirck de seste te ghemoete trock, om zyne ondersaten te verlossen: ende nae hem zijn ghekomen Hermannus door gunste van de omliggende Princen verkoren, 1150: ende Godefridus van Rhenen, 1156, die tegen de Geldersche bouwen liet Horst, ende tegen de Hollanders Montfort, tegen de Vriesen Vollenhove, ende teghen Vtrecht selve Woerden, met vier Casteelen: Balduinus de tweede des Graven van Hollandts sone: Arnoldus van Isenburch, 1196: Theodoricus de eerste, in het jaer 1198: Theodoricus de tweede, teghen de Graven van Hollandt ende Gelderlandt oorloghe voerende, 1198: Otho de eerste, des Graven van Gheldre broeder: Otho de tweede, die broeder van den Grave van der Lippe, van Rodolphus van Coevorden (als hy het slot belegherde) verslagen: Willebrandus des Graven van Oldenburchs sone, die over de doodt van Otho wrake dede: Otho de derde, Graef Willems sone van Hollandt, 1233, de welcke veel van zyne patrimonie goederen verkochte, om de schulden van het Bisdom te betalen: Gossuinus van Amstel, 1249, overmidts zyne onbequaemheydt afgheset: Henricus de eerste, 1251, de welcke de Heeren van Amstel ende van Woerden ghevangen nam, Vredelandt stichte ende het Collegie tot Steenwijck: Joannes de eerste van Nassouwen een wereltlijck man in't jaer 1267 het Bisdom regeerde, tot dat Joannes de tweede verordonneert wert, die aen het Bisdom veroverde Vredelandt ende Montfort, ende Herman van Woerden hem onderdanich maeckte: Gulielmus de tweede, in't jaer 1296, die Iselmondt in kreegh, maer by Vtrecht ongeluckelijck strydende, van den Hollanders verslagen werdt. Na hem zijn gevolght Guido, de broeder van Grave Jan de tweede van Hollandt: ende in den jare 1317 Fredericus de tweede van Zierick, tot wiens tyde Sint Martens toorn ghebouwt werdt: Jacobus van Oosthorne, 1322: Joannes de derde van Diest, 1323, die het Collegie tot Amersfort stichte: Nicolaus Caputius vanden Paus Bisschop + ghemaeckt, maer heeft het vrywillich geresigneert, in het jaer 1341: Joannes de vierde van Arckel in't jaer 1342, hy bemuerde Rhenen ende Hardenburch, bouwde oock het Duytsche huys binnen Vtrecht: Joannes van Vernenburch de vijfste, die Amersfort bedwong, 1364: Arnoldus des Graven van Hoorn sone, de welcke Bisschop van Luyck gemaect, tegen recht een jaer uyt het Bisdom hiel Florentium Wevelichovium, willende beyde de Bisdommen behouden: maer Florentius die een voorsichtich man was, heeft dit niet tegenstaende het Bisdom verkregen, ende veerthien jaer geregeert. Hy fondeerde het Cathuysers Clooster tot Vtrecht, ende ruineerde de Casteelen van Eerden, Azoelen, Lagen, + belegherde Montfort, repareerde Vollenhove, Stoutenburg, Vredelant ende Eembrugge. Zijn successeur was Fredericus de derde van Blanc-

+Robrecht de Vries verslaghen.

+De bisschop ghevanghen geeft Graef Dirck weder al zijn landt.

+Nicolaus Caputius resigneert het Bisdom.

+Casteelen inghenomen ende geruineert.

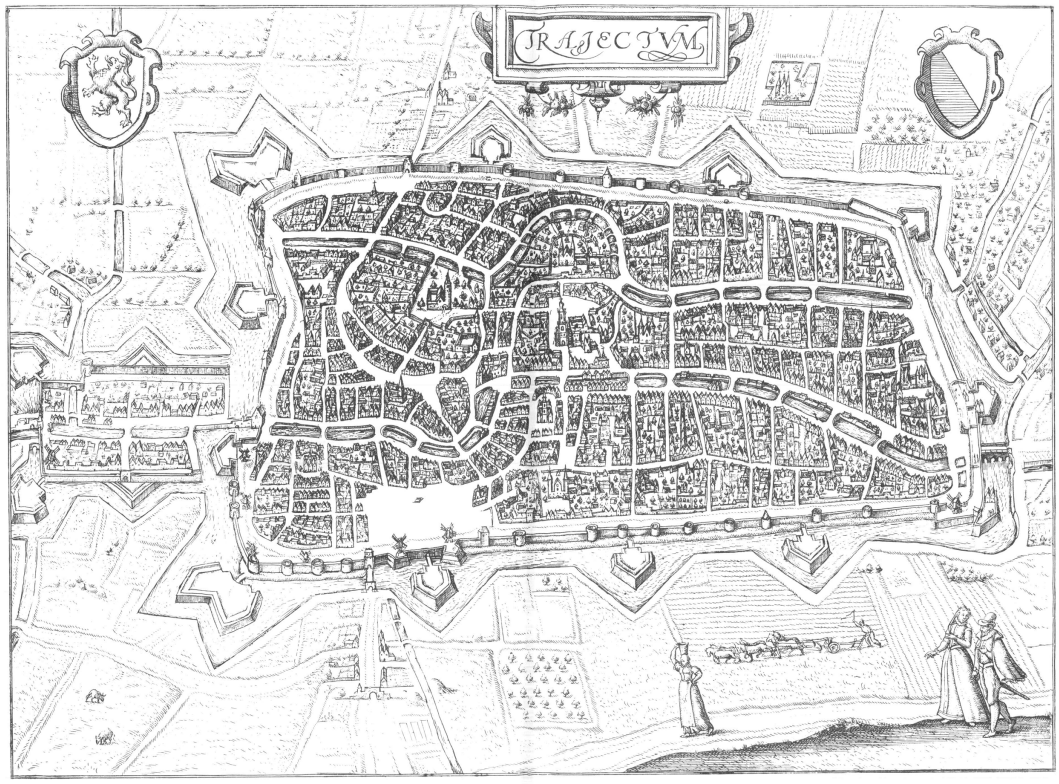

TRAJECTVM

kenhem in't jaer 1393. Dese heeft het Bisdom seer verbetert, onder andere kreegh in Trent, Coeverden, veroverde Groeninghen, Helten, Crijnce: hy bedwong Stellingwerf, Stotuswerf, ende Eversteyn, t'zynen tyde werdt het Collegie tot Culenborg verordonneert. In zijn stede quam Suederus van Culenburg, in het jaer 1423, de welcke door Jan van Renesse verdreven, hem tot Dordrecht onthiel, ende keerde noyt weder, hoe wel hy ghedachvaert werdt: dus werdt hy by sententie van den Paus Eugenius de vierde van zijn officie gepriveert. In het jaer 1430 was Rodolphus van Diephout zijn successeur, teghen den welcken de Hollanders, Zeelanders ende Vriesen rebelleerden: ende werdt oock afgeset van den selven Paus, ende in zijn plaetse gestelt Walravus des Graven van Meurs sone. Maer Rodolphus het hooft boven hiel door hulpe van Philips van Bourgoignen, ende met practijcke binnen Vtrecht quam, ende Jacob van Gaesbeeck ghevanghen nam, daer hy uyt gheraeckte, met conditie dat nae zijn doodt Wijck te Duerstede ende Abcoude op de Bisschoppen van Vtrecht komen souden. De selve Bisschop van de Ghemeynte bemindt, dickwils partye van de Magistraten was. Diephout ghestorven zijnde, is Bisschop ghekoren gheweest in het jaer 1455 Gisbertus [+] van Brederode, teghen den welcken door Philips van Bourgoignen inghedronghen werdt David van Borgoignen, dien hy plaetse maecte: nochtans van David met eenighe zyne maghen ghevanghen genomen werdt, ende de oude Reynout van Brederode seer gepynicht, met grooter moeyte uyt de ghevanckenisse geraeckte. De selve David die van Deventer ende Overijssel hem onderdaen maeckte: ende ten lesten in de oorloghe tusschen het Sticht ende Vtrecht ghevanghen werdt: ende is daer na den [+] 23 Aprilis 1496 ghestorven. Nae desen is ghevolght Fredericus de vierde van Baden, in het jaer 1496, een vreedsaem man, die alsoo hy dat Bisdom met ruste ende vrede beseten heeft, heeft hy by vrye resignatie het selve overghegheven aen Philips van Bourgoignen: de welcke door inductie des Keysers Maximiliaen ende Carel de bedieninghe aengenomen, ende dat Bisdom vreedsamelijck bedient heeft. In het jaer 1524 Henricus de tweede, sone des Palsgraven, wert Bisschop ghekoren, de welcke ten eynde van vijf jaer zijn Bisdom resigneerde, uyt oorsaecke van de troublen ende borgherlijcke oorloghen: ende het Bisdom werdt in het jaer 1529 ghegheven Gulielmo Enckvorst Cardinael, maer hy bleef te Roome. Na wien quam in't jaer 1533 Georgius van Egmont, sone van Jan de eerste Grave van Egmont, Heere van Hoochtwoude ende Aertswoude, item Abt van Sint Amand. Dese is gestorven in het jaer 1559, als hy het Bisdom 25 jaren bedient hadde. Dese hadde tot successeur Fredericum van Tautenberg, de vijfde dies naems, een geleert ende dapper man: maer seer vreck ende karich. Hy regeerde het Bisdom ontrent twintich jaer, ende sterf in den jare 1580 in de Oogstmaendt. Nae den welcken gheen Bisschop van Vtrecht meer gheweest en is, de Heeren Staten het selve aen haer treckende. De voorseyde Bisschop tot zynen tyde moest gedooghen [+] in't jaer 1566 de furie van de Ghemeente, op den 24, 25 ende 26 Augusti besich met het beeldtstormen: ende hier mede niet te vreden zijnde, versochten een Kercke tot openbare exercitie van de Ghereformeerde Religie met dreyghementen aen den Magistraet, die daer mede seer beladen was. Ende en conden haer niet vernoegen, sonder te treden met heur in eenich accoordt, by advijs van den Provincialen Raedt, by provisie, ende op het behaghen soo wel van de Regente, als van den Prince van Orangien. De welcke hier en tusschen in Hollandt nederghekomen, heeft tot Vtrecht alle neersticheydt ghedaen, om de Ghemeente ende die vande Religie te veraccorderen

[+]De Hertoch van Borgoignen dringt in met gheweldt in het Bisdom van Vtrecht David van Borgoignen zynen bastaert.

[+]Doodt van David van Borgoignen Bisschop van Vtrecht.

[+]Beeldtstormen tot Vtrecht.

ende in stilte te houden. Maer die Ghereformeerde stoutmoediger werdende, tot Vtrecht haer predicatie op eenen tijt bestonden te doen, beneffens het Casteel buyten Sinte Catherynen poorte. De Casteleyn gheboodt haer van daer te vertrecken, het welck zy weygherden: waerom hy met groot geschut op haer heeft gheschoten, ende alsoo doen vertrecken. Waer door groot rumoer is gekomen, het + welck met groote moeyte door den Prince ghestilt: ende tusschen den partyen een accoort gepubliceert werdt. Maer de Prince van Orangien vertrocken zijnde, het ghetal der Ghereformeerde meerder ende meerder wert: waer door de Magistraet binnen Vtrecht bevreest, oock mede door het aennemen der knechten by den Heere van Brederode, heeft aen de Regente versocht den Grave van Megen derwaerts te willen senden, met een regiment krijchsknechten, tot verseeckeringhe van hare stadt, in dangier wesende. Waer door de Grave van Meghen in + alder haest in vijf daghen tijdts tot binnen Vtrecht gekomen is met zijn gantsche regiment, tot groote verschrickinghe der Ghereformeerde: hy leyde op het Casteel drie hondert mannen, dede des stadts aenghenomen knechten monsteren, ende op de Waert een sterckte maeckte om de uytloopen van die van Vianen te beletten. Ende alsoo bleef de stadt verseeckert voor den Magistraet, ende het lant beschut voor den inval der soldaten van Brederode, sonder dat yemant hem meer opposeerde. Ende is alsoo voorts onder de ghehoorsaemheydt des Conincx (ghedurende de troubelen) eenen tijdt ghebleven. Maer in het jaer 1574 den sevensten Decembre de gemutineerde Spanjaerden van het belech van Leyden ghekomen, quamen voor de stadt van Vtrecht, daer zy de poorten ghesloten vonden. En*de* alsoo zy van Hierges, van Floyon ende van Baldeus selve waren ghedeclareert voor rebellen des Conincks, soo wert den volcke toeghelaten, als vyanden die doot te smyten waer zy konde*n*: Daer toe die van Vtrecht niet seer te bidden en waren. Waeromme de Spanjaerden stroo, peck, hout, ende buskruyt, tot Vtrecht aen de Weertpoorte gebrocht hebben, om die door te branden. Maer de borgers uyt treckende, hebbense daer van ghedreven, ontrent vijftich doodt smytende. Daer nae den 17 Decembris, meynden zy met haren Eletto Jan + Bianco S. Catherina poorte smorghens voor den daghe met leeren te beklimmen, alsoo zy deden: Ende een deel was alreede opgeklommen, steeckende eenighe van de wacht doodt. Maer de borghers toeloopende hebben die weder afgheslaghen met grooter kloeckheydt, alwaer oock den Eletto (die gesworen hadde binnen Vtrecht te komen, al soude het hem zijn leven kosten) doodt bleef, nae dat hy hem mannelijck teghen de borghers hadde gheweert, die soo daer op verhit waren, dat die van den Casteele Vredenburch, om de Spanjaerden haer medegesellen wat bystansts te doene, best dochten de borghers van meer dootslach te beletten met haer geschut, daer mede 'tgevecht gescheyden wert, soo datter maer twee hondert Spanjaerden doodt bleven, en*de* alsoo werden zy bevredicht. Daer na als de Pacificatie van Gent besloten werdt, tot de welcke die van Vtrecht oock consenteerden, om de oorloghe van hare grensen te weeren, na vryheydt haeckende: in't jaer 1577 den 13 Februarij met alle gewelt 'tCasteel

+Groote beroerte tot Vtrecht.

+De Grave van Megen tot Vtrecht.

+De Spanjaerden bespringhen Vtrecht, en*de* werden afghedreven.

van binnen ende van buyten belegherden, alsoo + dat de Spanjaerden die daer op laghen, bedwonghen werden het selve over te gheven by appointment in handen van den Grave van Bossu, nu wesende ten dienste van de Generale Staten. Daer nae is de stadt weder onder het gouvenement van den Prince van Orangien ghekomen, ende het Casteel is naemaels gheheel afghebroocken met consent van Don Johan, die vreesde dat den Prince daer in vaster nestelen soude. Maer in het jaer 1579 de + Generale Staten merckende dat de Prince van Parma sochte de landen te doen scheyden d'een van den anderen, hebben daer teghen haer ghesocht te verseeckeren met een naerder eenicheyt ofte verdrach van Vnie, die zy tot Vtrecht gheraemt ende besloten hebbe*n*, in het selve jaer den 29 Januarij. Te weten, die van den Hertoghdomme van Gelderlandt ende Graefschap van Zutphen, mette Provincien van Hollandt, Zeelandt, Vtrecht ende Vrieslandt, ende die omligghende quartieren tusschen den Eems ende Lauwer gheleghen: Naemaels hebben haer oock ander landen ende steden by ghevoeght, ende hebben raedtsaem ghevonden haer naerder ende onderlingher met malkanderen te verbinden, ende te vereenighen. In het jaer 1587 is tot Vtrecht grooten twist in het gouvernement + des Stifts ende des Landts ghevallen, eensdeels vermengt zijnde met de Religie: soo dat zy daer over een groot deel van de beste Borghers ende Magistraten uyt der stadt gheset ende ghebannen hebben, ende sommighe vreemde in het gouvernement ghestelt, 'twelck Leycester genoech bevestichde. De Heeren Staten om hier inne te remedieren, hebben gheordineert ende verwillicht de*n* Grave van Meurs hem binnen Vtrecht te onthouden, ende haer voornemen te executeren, daer toe verwachtende goede occasie. Als nu in het jaer 1588 in het beghinsel van October, aldaer de Magistraet soude verandert worden: soo hebben de Regierders voorseyt den vijfden Octobris binnen Vtrecht snachts in wapenen gekomen, ende hebben het Stadthuys beset, meynende eenighe Borghers te vanghen, ende haer van andere te verseeckeren, die zy suspecteerden, dat zy haer souden setten teghen het verstellen van de Wet: oock soeckende middelen om den Grave van Meurs van daer te dryven. Hier op heeft de + Grave van Meurs hem oock inde wapen begeven, als of men zynen persoon wilde aentasten, en*de* heeft de borgers tot zyner hulpe gheroepen, die terstont hem byghevallen zijn, ende hebben de ander vermeestert: Capiteyn Cleerhaghen, die daer binnen lach met zijn vaendel, als hy op het rumoer na het Stadthuys was gaende, werdt hy dweers door zijn lijf onnooselijcken ghesteecken, maer hy heeft nochtans het leven behouden: Capiteyn Trillo zijnde Schout van de stadt, werdt ghevanghen: ende den Borghemeester Deventer ende andere werden van Meurs verseeckert. Eenighe Enghelsche Peerderuyteren quamen in wapenen, ende hielden haer stille, alsoo oock de vaendelen van Cleerhaghen ende van Villers, gheen partye aennemende: en*de* soo werdet al stille. S'anderdaechs quamen de uytgheweeckene uyt Hollandt weder t'huys: ende daer na vestelden zy de Wet, volghende haer oude ordinantien ende privilegien, waer mede de stadt ende het landt van Vtrecht weder met Hollandt als goede Bontghenooten vereenicht werdt, haer in alles conformerende mette andere landen, daer de Grave van Meurs eenen generalen sonderlinghen goeden dienst aen dede: de ghevanghen werden naemaels los ghelaten.]

+Het Casteel van Vtrecht beleghert ende overghegheven.

+Nieuwe Vnie der Provincien.

+Tweedracht tot Vtrecht, ghestijft by Leycester.

+Grave van Meurs verseeckert herstelt ende vereenicht Vtrecht weder met Hollandt.

De stadt is groot ende machtich, met seer schoone ende vercierde huysen over al met fraeye ende wonderlijcke kelderen. Hier zijn + seer schoone Kercken: onder welcke vijf oude ende heerlijcke Domkercken de voornaemste zijn: te weten Sint Martijns, Sint Salvators, eertijdts Sint Bonifaes geheeten, Sint Pieters, Sint Jans, en*de* onser Vrouwen, ende dese is een uytnemende schoone wel gebouwde Kercke, ghesticht van Keyser Frederick Barbarossa, welck hem tot boete ende breucke gheset was van den Paus, om dat hy de heerlijcke stadt Milanen met alle de Kercken ende Heylighe plaetsen verwoest hadde.

+Kercken der stede van Vtrecht.

Byv. [Tot een groot verwonderen was het, doen men onser Vrouwen Tempel fonderen soude, dat men een plaetse vernam oft een wel, waer op met niet bouwen mocht, noch stoppen konde met steenen noch ander materialen, alles daer in sinckende (diesghelijcks wy oock van den Tempel van Diana lesen) maer ten lesten met Ossen huyden beleyt wert, ende daer op het fondament ghestelt, vasticheydt maeckte. Tot welcker ghedachtenisse dese Latijnsche veersen ghemaeckt zijn:

Accipe posteritas, quod post tua secula narres,
Taurinis cutibus fundo solidata columna est.]

Maer boven alle de voorghenoemde, is de + Domkercke van Sint Martijn de kostelijcste ende heerlijckste. Aldaer Keyser Karel de vijfste de Orden van het Gulden Vlies ghehouden heeft in het jaer 1546. Dese Kercke heeft eertijdts Adelboldt Bisschop van Vtrecht doen afworpen, om datse hem veel te kleyn docht wesen, ende heeftse daer na groot ende uytnemende schoon doen opmaecken, in der voeghen soo zy nu is: ende wert gewijdt van twaelf Bisschoppen, in de teghenwoordicheydt des Doorluchtichsten Keysers Hendricks des tweeden, in het jaer 1023. Oock zijn t'Vtrecht twee heerlijcke Convente*n* d'een + van de Ridders va*n* Malta, ende d'ander van de Duytsche Ridders, met uytnemende kostelijcke ende schoone kercken en*de* huysingen: welcke Conventen beyde haer Overste hebben, d'een gheheeten de Bailliu van Sinte Catheryne, ende d'ander de Commandeur des landts: want zy hebben onder haer veel Commanderyen, ende veel andere goeden ende besittinghen tot veel plaetsen te dien lande: ghelijck zy oock eenen grooten ende weerdighen staet houden, tot groot profijt ende gherief voor de ghene die door de hoffelijckheydt ende mildicheyt der selver Heeren onderhouden worden. Noch is hier een schoone, rijcke + ende kostelijcke Abdye van Sint Pauwels, van Sint Benedictus orden, daer groote beganckenisse ghehouden wordt. Daer en boven oock andere Kercke*n* ende Conventen van + verscheyden orden ende professien, soo van mans, als van vrouwe*n*: ende onder dese, twee uytnemende Cloosters van Edelvrouwen en*de* van treffelijcke poorterssen der stadt, Jonckvrouwen gheheeten, d'een van S. Bernardts orden, ende d'ander van de Premonstreyten. Voorts niet verre buyten de stadt staen op twee zyden drie andere ghelijcke Conventen van gheestelijcke ende gheschickte Edelvrouwen, oock Jonckvrouwen ghenaemt: (salich

+Door wien de Domkercke van Vtrecht gesticht.

+Commanderyen tot Vtrecht.

+Abdye van Sint Pauwels tot Vtrecht.

+Cloosters tot Vtrecht.

waren de tyden doen men dusdanighe goede ende heylighe wercken dede) d'een ghenoemt Tendale, van Sint Bernardts orden: d'ander Audewijck, van Sint Benedictus orden: het derde der Vrouwenklooster, gheleghen in een lustich bosch by de Cassye, oock van Sint Benedictus orden: in welcke voorseyde Cloosters de voorseyde Cloostervrouwen Godtvruchtichlijck leven, tot stichtinghe der menschen.

+ Niet wijdt van daer, in een ander seer schoon bosch, is noch een groote Abdye, gheheeten Sint Laurens, oock van Sint Benedictus orden: alwaer de Monicken soo eenfellich ende strenghe pleghen te leven, dat gelijck Tritemius schrijft, dit Convent voortijdts over al plach gheheeten te worden de Kercker der Benedictynen: nu teghenwoordichlijck genaemt Oostbroeck. Voorts buyten de poorte van Vtrecht ontrent een vierdeel mylen, op den waterstroom nae Amsterdam te gaen, is een wel vermaerdt Clooster van Chartroysen, seer rijck ende wel versien, daghelijcks veel aelmoessen met groote innicheyt uytdeylende. De inwoonders ende borghers + zijn seer beleeft, scherpsinnich ende rijck, onder welcke deuchdelijcke ende weerdighe mannen nu ter tijt zijn, ende t'alle tyden hebben gheweest, besonderlijck onlancks Paus + Adriaen de seste dies naems, saligher gedachte, een hoogh vermaerdt Heer ende Vorst, een uytnemende klare ende blinckende sterre des landts, de welcke door loutere deucht ende hooghe gheleertheydt ten eersten gheworden is Doctoor in beyden Rechten, waer op hy schoone boecken gheschreven heeft: was oock een goedt Mathematijck: ende heeft in de Hooghe schole ende stadt van Leuven, daer hy langhen tijdt studeerde, veel graden van eeren, ende daer toe goedt profijt behaelt, sonder sulcks selve te versoecken: ende scherpelijck versparende zijn inkomende goedt ende + ghewin, heeft daer af te Leuven gesticht een heerlijcke Collegie, alsoo dat blijckt. Door zyne groote vermaertheydt werdt hy ontboden, ende ghemaeckt Leermeester van Keyser Karel den vijfsten noch jonck zijnde: voorts is hy van zyner Majesteyt weghen Ambassadeur in Spangien ghesonden tot den Catholijcken Koninck, ende aldaer hem overmidts zyne verdiensten ghegheven werdt het Bisdom van Tortosa: boven dien aen den Paus door Maximiliaen de eerste gherecommandeert zijnde, is gekomen tot den hooghen Cardinaels staet: ende midts des Catholijcken Koninck, ende Koninck Philipsens doot, heeft een wyle tijdts gheweest Ruwaerdt in Spangien. Eyndelijck in het jaer 1522 den sesten dagh van Louwmaent werdt hy door zyne loffelijcke deuchden Paus van Roome ghekoren, met alle de keurstemmen van het gantsch Collegie der Cardinalen, uytghenomen de Cardinael van Vrsin. Soo hem de + tydinghe hier af in Spangien gebracht wert, effen ter selver stont als hy Misse soude gaen doen, en beweechde hy hem dies gheenssins: maer als een wijs ende ghestadich man betoonde ende verklaerde met een rijp ghesichte ende treffelijcke sprake, hoe hy deshalven niet wel te vreden en was, segghende dat hy, sonder de gramschap Gods, ende den ondanck der menschen te ontsien, desen hooghen staet niet ontfanghen, maer liever ontsegghen soude, seer wel wetende wat swaren last daer in gheleghen ware. Hy en woude in het Pausdom zynen naem niet veranderen: ende Paus zijnde en leefde maer twintich maenden ende sommighe dagen, vol quellagien ende moeyten: want hy vondt het Pausdom seer ontstelt, ghekrenckt ende met groote schulden beswaert over veel jaren door zynen Voorsaet Leo den thienden: heel Italien verwert ende beroert met oorloghen: ende Luthers ketterye sterckelijck voortgaende: daer en boven werdt oock ten selven tyde (tot zijns herten groot leedt) het Eylandt van Rhodes ingenomen: soo dat hy gheenssins tijdt

+Abdye van S. Benedictus tot Vtrecht, ghenoemt den Kercker der Benedictynen.

+Hoedanich de borghers van Vtrecht.

+Adriaen de seste dies naems Paus, geboren van Vtrecht.

+Collegie van Leuven gesticht door Adriaen de seste.

+Graviteyt van Paus Adriaen de seste.

oft macht en hadde zynen wille, goetheydt ende vromicheydt den Christenrijcke te betoonen, ghelijck hy wel begheerde.

Oock bracht by nae alle zynen tijdt over met versuchtinghe ende beklaginghe, aengesien den ghemeynen teghenspoet daghelijcks der Christenheydt overkomende.

Hy heeft op het leste zyne levens gecanoniseert + ende Santen ghemaeckt Sint Baven van Ghent, ende onsen hooghgheleerden ende van saligher ghedachtenisse Antoninus Aertsbisschop van Florencen, met groote feeste ende vreucht der gantscher stadt en*de* heerlijckheydt van Florencen. Eyndelijck is dese Paus Adriaen ghestorven, ende heeft seer goeden naem ende faem achter ghelaten, niet teghenstaende de quaetheydt des tijdts, ende de vervolghinghe van veel oproerighe ende quaedtwillige menschen: jae zyne onnooselheydt, + deucht ende glorie die binnen zynen leven niet blijckelijck en waren te voorschijn ghekomen, zijn nae de doodt klaerder ende doorluchtigher gheworden: ende voorwaer hy was een Vorst van goeden aerdt, ende seer vriendthoudt: onder zyne ghemeynsaemste + ende hertelijckste vrienden zijn gheweest M. Wilhelm Enckevord, naemaels Cardinael ghemaeckt, Albrecht Pighius hier voor verhaelt, ende Adriaen van Marsselaer, zijn Camerlinck, een seer eerlijck ende deuchdelijck Edelman van Antwerpen gheboren.

+Santen gecanoniseert door Adriae*n* de seste.

+Adriaen ge-eert nae zijn doodt.

+Familiere vrienden va*n* den Paus Adriaen de seste.

Het leven van desen Paus Adriaen en*de* van + sommige ander Pausen, heeft Doctoor Gonsale Illescas met meer ander schoon stucken gheschreven. Onder alle zyne Grafschriften en vinde ick gheen dat hem beter dient, nae mynen sin, dan dit naevolghende.

+Gonsale Illescas beschrijft het leven van Paus Adriaen.

> *HADRIANVS VI, heic fitus est, qui nihil sibi infelicius in vita duxit, quam quod imperaret.*

Dat is, Hier light Adriaen de seste, die voor hem selven gheen dinck ongeluckigher en heeft ghehouden in zijn leven, dan te heerschappen.

In de stadt van Vtrecht sit oock eene*n* Coninckl*ijcken* + Raet, daer d'appellatien van alle die Landen ende Heerlijckheden komen: welcken Raedt eenen President met neghen

+Coninckrlijcken Raedt va*n* Vtrecht.

Raedtsheeren, eenen Rentmeester, Griffieren ende andere Officieren heeft. De President is M. Hippolitus Persijn hier voor verhaelt, de Raedtsheeren zijn Wilhelm van Diemen, Geeraerdt van Renes Ridder, Jan van Lent, Lion Gillekens Raedtsheer ende Procureur generael, Antonis van Grijspere, Geeraerdt van Ratinghen, Pauwels van den Berch, Godevaerdt van Reede Ridder, ende Jacob van Boesekom Raedtsheer ende Rentmeester generael. Maer boven al [+] wordt dese stadt verciert ende vermaerdt met een seer oudt Bisdom: ende is de Hooftstadt (als voorseyt) van den staet des landts: der welcker heerlijckheydt veel grooter was ter tijdt doen de voorseyde Dagobert Sint Willebord den Engelsman de heerschappye gaf, die d'eerste Bisschop van Vtrecht is gheweest, [+] persoonlijck ghewijdt te Room van Paus Sergius, ende van hem geheeten Clemens, de welcke (soo de eerweerdighe Beda schrijft, oock een Enghelsman) ghestorven is in het jaer 636. Nae Sint Clemens quam Sint Bonifaes. Ter tijdt van desen heylighen Bisschop was de stadt grootelijck in fleur ende voorspoet, ende kreegh de weerdicheyt [+] ende den naem van Aertsbisdom. Maer soo naederhandt Sint Bonifaes t'onrecht aldaer ghedoodt werdt, heeftse dese weerdicheydt verloren: soo dat dese hoocheydt, midts verwillinghe der selver Kercken, van de Normannen verdruckt ende verdorven zijnde, tot Ceulen overghedraghen is. Werdt niet te [+] min namaels wederom opghericht door Coninck Pipijn, ende door Karel de Groote, de welcke haer niet alleenlijck de weerdicheydt des Bisdoms weder en ghaf, maer verleende oock den Bisschop de wereltlijcke macht om hem teghen zyne vyanden te mogen beschermen, ende vermeerderde de heerschappye alsoo, datse bykants over heel oudt Batavien streckte. Ende hoe wel zy daer nae menichmael van de Vriesen, Denen en*de* Normannen gheschent ende verbrandt is gheweest, heeft nochtans naemaels altijdt haren voorgaenden staet ende macht wederom ghekreghen. [+] Den staet der stadt van Vtrecht is ghelegen in vijf Domkercken, in den Edeldom van den Landtsheere verkoren, ende in vijf steden. Maer nae de beschryvinghe van dese heerlijcke stadt, en sal niet qualijck voeghen, om het ghene dat voorseydt ende noch nae te segghen is beter te verklaren ende te bevestighen, hier onder te stellen sommighe Latijnsche veersen, slechtelijck ghedicht nae het ghebruyck van dien tyde, de welcke gheschreven staen in twee groote houten tafelen, hanghende aen twee Colommen voor den Choor van Sint Martens Kercke, met overgroote letteren seer verdonckert ende vergaen door lanckheydt van tyde. Op de rechte zyde staen dese:

[+]Siet *Barlandum Hist. Braban. cap. 5.*

[+]*Beda Histo. Eccles. Ang. lib. 1. cap. 12.*

[+]Vtrecht eertijdts een Aertsbisdom.

[+]Vtrecht weder opgherecht door de Carolovinghen.

[+]Waer in de*n* staet van Vtrecht bestaet.

Circumquaque fluens Hollandia gurgite Rheni,
Cingitur Oceani, fluminibusque maris:
In qua cùm muris urbs Antonina novellis,
Tempore Neronis aedificata fuit:
*Han*c *devastavit fera flamma gens, & ibidem*
*Castrum Wiltorium co*nditur *inde novum*
Turribus excelsis, quod adhuc plebs Abroditorum
Funditus evertens, diruit usque solum.
*Hinc Trajectense castru*m *cum moenibus altis*
Conditur à Francis Christicolis, sed idem
Vulgus Danorum confregit humo tenus, omnes
Cum clero cives in simul ense necans:
Denique Baldricus Praesul nova moenia struxit,
Quae modò subsistunt auxiliante Deo:
Sic Hollandensi terrae veraciter omni

Trajectum constat urbs capitalis adhuc.

Ende op de slincke zyde staen dese naevolghende veersen:

Tempore Francorum Dagoberti regis in isto
Praesenti fundo conditur ecce decens
Primitus ecclesia Sancti Thomae, prope castrum
*Trajectum, qua*m *gens Frisica fregit atrox.*
Sed prior Antistes Dominus Clemens ob honorem
Sancti Martini post renovavit eam,
Desidis Hildrici sub tempore Regis: at illam
Praesul Adeboldus fregit, ab inde novam
Ecclesiam fundans Henrici tempore primi
Caesaris electi, quam duodena cohors
Pontificum pariter benedixit: denique Praesul
Henricus coepit hanc renovare suam
Ecclesiam Regis Gulielmi tempore: quisnam
Hollandensis erat inclytus ecce Comes.

Van de Steden onder Vtrecht ligghende.
Ten eersten:

*VV*Ijck te Duerstede is seer wel gebouwt ende gheleghen op eenen arm van den slincken mondt des Rijns, ghenaemt Leck, van Culemborg een myle, ende van Vtrecht drie: en*de* het is een seer oude stadt, daer + Cornelis Tacitus heerlijc vermae*n* af maect, ende noemtse *Batavodurum.* Zy is verwoest + gheweest van de Normannen: ende namaels in het herbouwen veel kleynder ghemaeckt: niet te min is altijdt overmidts de gherieffelijcke gheleghentheydt een redelijcke machtighe stadt gheweest: ende tegenwoordichlijck wel ghestelt ende rijck: heeft oock een sterck Casteel.

+*Tacit. lib. 21 Annal.*

+Wijck te Duerstede gheruineert door de Normanne*n*.

Byv. [Dese stadt onder den steden Batavien eyghen is, door den Keyser der Francken bygevoecht der Heerlijckheydt van het Sticht, eene van de outste stede*n*, alwaer het tweede Legioen der Romeynen lach, Augusta ende Britannica ghenoemt, na dat die Vriesen teghen Neronem gherebelleert hadden. Dese den Francken beletten, dat zy niet en konden afbreken de brugge die over de Leck gemaeckt was. Dese stadt machtich gheseyt werdt, soo dat daer wel vijf hondert Tempels souden gheweest zijn, (welck ongheloovelijck schijnt) maer dat de selve dan de Normannen gheraseert zijn.]

Op den selven arm van den Rijn, twee goede mylen van Wijck te Duerstede, ende vijf groote van Vtrecht staet Rhenen, welck oock een seer oude stadt is, ghenaemt *Grinnes,* + nae het schryven van Tacitus. In den byvanck van dese stadt na Vtrecht streckende, is een groot Ven om torven te steecken: deshalven een myle van daer het nieuw dorp + Vennendal, min dan 25 jaren herwaerts gebouwt is, meer om torf te slaen, dan om andere saecken, welck daghelijcks grooter ende fraeyer wordt. Thomas Grammeye hier voor verhaelt, ende Jan Calue hebbe*n* den eersten steen ghelegt van het fondeersel der kecken alhier, ghewijdt ter eeren van Sint Salvator.

+*Tacit. lib. 21 Annal.*

+Het dorp Vennendal tot onsen tyden ghebouwt.

+ Amersfort ligt op den kleynen vliet Eem, drie mylen van Vtrecht: ende is eertijts dick ende menichmael inghenomen, ghewonnen, ende vyandichlijck onthaelt van de Gheldersche: ende besonderlijck nu lestmael in't jaer 1543, doen Marten van Rossem als Capiteyn des Vorsts van Cleve de stadt met gheweldt in nam: maer werdt haestelijck wederom overghegheven, midts het verdrach ghemaect te Venlo, tusschen den Keyser ende den voorseyden Vorst. Dit is voorwaer een goede ende wel bewoonde stadt. Van Amersfort is gheboren M. Jan Fonck, Proost van onser Vrouwen Kercke t'Vtrecht, ende versien met meer andere gheestelijcke graden, een geleerdt ende deuchdelijck Prelaet: ende is deshalven onlancks gheleden by den Coninck ontboden, ende gemaeckt President over den handel van dese Nederlanden.

+Amersfort met zyne*n* gheleghentheydt.

Byv. [De inwoonders deser stede zijn van natueren dapper ter oorloge. Zy deden goeden bystandt Henrico van Beyeren, Bisschop tot Vtrecht, de stadt door practijcke innemende. Alsoo Amersfort met die van Zutphen ende oock Montfort niet toestaen en wilden de Vnie tot Vtrecht ghemaeckt, soo werdt de stadt van Amersfort + van den Gheunieerden weghen beleghert, tot dat zy in accoordt tradt op den sevensten Martij in het jaer 1579: door dies d'oude Magistraet afgeset, een nieuw Magistraet verordert werdt. In den jare 1595 heeft dese stadt groote schaden gheleden van het sneeu water den Rijn afkomende, dijcken ende dammen doorbreeckende.]

+Amersfort belegert ende den Staten overgegheven.

Montfort is ghefondeert op den vloet Isel, + van Woerden, Oudewater ende Iselsteyn bykants even verre, te weten, een myle, gheleghen: ende is een fraeye stercke stadt: eertijts ghesticht tot een frontierstadt teghen de Hollanders, door Godefridum Bisschop van Vtrecht. Van hier was gheboren Lambertus Hortensius een gheleerdt man, die veel boecken gheschreven heeft. Het Bisdom ende den staet van Vtrecht (alsoo wy hier nu hebben bewesen) is eertijdts seer groot ende machtich gheweest: maer eyndelijck heeft het Carel de Calue Coninck van Vranckrijck belieft + het selve te deyle*n* in een Bisdom ende een Graefschap: door welcke verdeylinghe korts daer nae groote twisten ende langhe oorlogen tusschen de Bisschoppen van Vtrecht ende + de Graven van Hollandt zijn opghestaen. Want de Bisschoppen waren uyt om de oude heerlijckheydt gantschelijck wederom te kryghen door gunste des Keysers: ende de Graven daer teghen deden alle neersticheydt om haer nieuw gedeelte te vermeerderen door behulp des Conincks van Vranckrijck. Ick segghe dat desen staet van Vtrecht is voortijdts soo groot geweest, ende zyne heerlijckheydt soo machtich (soo Paus Pius de tweede + oock schrijft) dat de Heere daer van t'eener reysen al t'seffens te velde heeft opghebracht veertich duysent ghewapende mannen van zijn eyghen volck: ende al werdt hy sonder ophouden swaerlijck bestooten ende gequelt van alle zyne gebueren, te weten van Hollanders, Vriesen ende Gheldersche, wederstont nochtans hen al t'samen wel dapperlijck. Maer voorts komende tot onse gedenckenisse, + soo heeft Hertogh Karel van Gheldre, een seer vroom ende streng Vorst ter oorloghen, de Bisschoppen van Vtrecht met swaren krijch dickwils ten uytersten bedwonghen, besonderlijck den lesten Hendrick van Beyeren des Paltsgraven broeder, den welcken hy een groot deel van zyne heerlijckheydt af heeft ghenomen. Oock zijn de borghers van Vtrecht door heur groote vrydommen ende privilegien die zy van oudts hadden, soo groot, machtich ende moetwillich gheweest (welck meestendeels in sulcke ghemeynte ghebeurt)

+Montfort een frontierstadt in Vtrecht.

+Vtrecht door wien opgherecht tot een Graefschap.

+Oorloghe tusschen de Bisschoppe*n* va*n* Vtrecht en*de* de Graven van Hollandt.

+*Papa Pius in descriptione Europae ca. 36.*

+Karel Hertoghe van Gelder nee*m*t de*n* Bisschop van zyne heerlijcheyt af

dat zy alleenlijck onder malkandere*n* twistich ende oproerich en vielen, maer hebben oock hare eyghene Bisschoppen seer rouwelijck onthaelt, dickwils teghen de selve opstaende: Want als zy effen nae haren lust niet ghekoren en waren, en hebben zyse niet willen aennemen, maer hen veel aenstoots ende + overlasts ghedaen. Onder alle andere is de meeste, geweldichste ende leste wederspannicheydt gheweest tegen den voorseyden Bisschop Hendrick van Beyeren, de welcke alreedt vier jaren lanck het Bisdom hadde beseten: want soo hy op eenen dagh buyten de stadt was getrocken, ende meynde wederom binnen te komen, hebben de quaedtwillighe hem de poorte voor den neuse ghesloten, deshalven hy buyten blyven ende te rugghe keeren moeste: jae dat het argste van allen was, hebben korts daer nae Marten van Rossem, des voorseyden Hertogh Carels van Gelder Capiteyn, met eenen grooten hoop krijchsvolcks + inghelaten. De Bisschop vindende zy selven in sulcken staet, werdt van meyninge hem in Keyser Karels des vijfden handen te stellen, ende het gantsch wereldtlijck regiment zyner Majesteyt over te geven, ten eynde hy door het behulp van dien het gheestelijck wederom mocht kryghen. Welcke saecke hy (aenghesien Keyser Karel doen ter tijdt in Spangien was) Vrouw Margriete Ruwaerdster der Nederlande*n* dede te kennen gheven: ende daer werdt besproken dat de Bisschop selve in persoone hem soude laten vinden te Schoonhoven den vijfthienden dagh Novembris, in het jaer 1527: alwaer oock van des Keysers weghen veel treffelijcke Heeren teghenwoordich souden wesen, onder andere de Grave van Bueren, de Grave van Hoochstrate*n*, de Cancelier van Brabant, ende de President van den Raedt van Hollandt: de welcke aldaer ten ghesetten daghe verschynende, hebben nae veel raedtslaghen + t'samen over een gedragen: Als dat de voorseyde Bisschop afgaende alle zijn recht ende ghebiedt des gantschen wereldtlijcken staets van Vtrecht, ende der heerlijckheydt van Overijssel, het selve den Keyser als Hertoghe van Brabant ende Grave van Hollant voor hem ende zyne wettelijcke hoirs overghaf: Ende de voorseyde Graven, Cancelier ende President verbonden hen selven van des Keysers weghen oorloghe aen te nemen tegen zyne vyanden, ende hem in zyne eerste gheestelijcke weerdicheydt wederom te stellen. De Hertogh van Ghelder van desen aenslach gewaerschouwt, heeft metter haest de oorloghe wederom sterckelijck aenghericht, en*de* die van Vtrecht tot sulcke gramschap teghen haren Bisschop verweckt, dat zy, soo veel in hare + macht was, hem van zijn Bisdom hebben afgeset, kiesende in zyne stede, door des voorseyden Hertoghs raedt ende ingheven, den Grave van Bilg, Domheere te Ceulen: waer uyt seer groote oorloghe wederom op een nieuw is ghesproten, van des Keysers ende des Bisschops weghen, teghen den Hertogh van Ghelder ende den Staet van Vtrecht, met den Hertoghe ende den nieuwen verkoren Bisschop aenspannende: alsoo dat nae veel jammers, verdriets ende schaden tot veel plaetsen in het landt gheschiedt, sommighe borghers t'samen verbonden by eede tot des Bisschops van Beyeren gunste ende hulpe, ten lesten s'Keysers krijchsvolck hebben inghelaten + op den eersten dagh van de Hoymaendt, in het jaer 1528: ende drie daghen daer nae is de Bisschop selve oock binnen de stadt gekomen. Ende heeft den achtsten der selver maendt, nae generale processie oft omganck, vergadert de drie Staten op de ghemeyne plaetse, de welcke hem daer als Bisschop ende Vorst bekenden, ende trouwe ende huld swoeren. Dit gedaen zijnde, heeft de selve Bisschop wederom op een nieuw de drie voorseyde Staten versamelt, voorhoudende ende verklarende hoe hy hen uyt Schoonhoven hadde laten

+Bisschop va*n* Vtrecht verjaecht door zyne ondersaten.

+Bisschop va*n* Vtrecht neemt zyne*n* toevlucht tot den Keyser.

+Alienatie van het wereldtlijcke van Vtrecht gedaen door den Bisschop.

+Bisschop va*n* Vtrecht afgheset door zyne ondersaten.

+Stadt van Vtrecht overgegeven ae*n* des Keysers volck.

weten door zyne Ghesanten van het besluyt aengaende het overgeven der wereldtlijckheydt des voorseyden staets aen den Keyser, hen bewysende wel nootlijck te zijn, eenen machtighen Vorst beschermer ende bewaerder te maecken, die het landt t'alle kanten van de vyanden mocht beschermen ende bewaren: dat zy daerom souden willen te vreden wesen met het ghene hy alreede tot ghemeyne welvaert besloten hadde: te weten, dat de stadt van Vtrecht met het gebiedt van alle heure landen, steden, dorpen, sterckten, gronden, berghen, bosschen, watervloeden, staende wateren, meeren, meulenen, goeden, renten, ende al wat der wereldtlijcker heerschappye aenghinck, met alle hare toebehoorte ende recht van het landt van Overijssel, van Groeninghen ende andere, nu voortaen met het Hertoghdom van Brabant ende Graefschap van Hollandt vereenicht soude blyven. Dit aldus besloten zijnde, soo heeft de Bisschop hen al t'samen ghequeten, ende ontslaghen van den eedt hem ghedaen ende ghesworen, op sulcke voorwaerde ende bespreck, als dat zy met den selve*n* eedt den Keyser ende zynen wettelijcken naekomelinghen, als Hertoghen van Brabandt ende Graven van Hollant souden manschap doen: behoudende alleenlijck voor hem ende voor zyne nakomelinghen [+] het gheestelijck ghebiedt ende inkomen, met het heerlijck Paleys van den hoochvermaerden Vorst Karel Martel voortijdts ghesticht ende den Bisschop ghegeven. Op den eersten dagh van de Wijnmaendt [+] daer nae, soo werdt de peys ghemaeckt tusschen den Keyser ende den Hertogh van Gelder. En*de* den eenentwintichsten van Slachtmaendt naestvolghende, is de Grave van Hoochstraten als Ruwaerd van Hollandt, by ordinantie der Regente ghetrocken na Vtrecht, ende heeft ghenomen het besit van den selven state ende lande, in den naem des Keysers als Hertogh van Brabandt ende Grave van Hollandt, den inghesetenen op een nieuw den eedt afnemende: ende diesghelijck is hem t'Amersfort, te Wijck te Duerstede, ende te Rhenen oock eedt ghedaen in der selver formen als t'Vtrecht: ende wederghekeert in de

[+]Welck het recht des Bisschops van Vtrecht tegenwoordelijck is.

[+]Peys tusschen den Keyser ende de Hertoghe van Gelder.

stadt van Vtrecht, heeft daer alle saecken wederom in orden ghestelt. De Bisschop Hendrick korts hier nae in sin hebbende ('tis misselijck by wat redene) van daer te vertrecken nae Worms in zijn ander Bisdom, heeft den Cardinael Enckevoort, gheboren van s'Hertoghenbosch, die ter selver tijt te Room was tot Bisschop van Vtrecht verkoren. Ende + Paus Clemens de sevenste ghesien hebbende van weghen des Keysers de brieven ende instrumenten van dese overghevinghe ende andere ceremonien aengaende de heerschappye van Vtrecht met zijn toebehoorte ende aenhangsel aldus ghepasseert, heeft het selve voor goedt ghehouden ende verwillicht. Maer want desen staet een Keyserlijck leen is, soo moeste Keyser Karel dat te leen ontfanghen + van het Rijck, voor hem selven ende zyne nakomelinghen: welck alsoo gheschiedde. In deser voeghen is de stadt van Vtrecht met alle hare heerlijckheden ende landen (wel over neghen hondert jaren door heure Bisschoppen gheregeert) ten lesten ghekomen onder de heerschappye van Keyser Karel de vijfste, als Hertogh van Brabandt, ende Grave van Hollandt. Ter wylen ick dese beschryvinghe maeckte, was Bisschop van Vtrecht Heer Frederick, sone des seer vromen Joris Schenck, eertijdts Ridder des gulden Vlies: ende den wereldtlijcken staet werdt van Koninckx Philips weghe gheregeert door den Prince van Orangien, de welcke oock Gouverneur van Hollandt ende Zeelandt is.

+Clemens de sevenste bevesticht de cessie des Bisschops van Vtrecht.

+De Keyser ghehult van Vtrecht door het Rijcke.

Byv. [Hier op is ghevolght in het jaer 1534 Tractaet ende vereeninghe tusschen die steden ende landen van Vtrecht ende van Overijssel, met allen heuren toebehooren, metten Godshuysen ende Kercken, Ridderschappen ende Borgeren der selver steden, waer by die selve van Vtrecht met die van Hollandt gheunieert, geannexeert ende vereenicht werden, soo dat zy voortaen by eenen Stadthouder gheregiert souden zijn, op de selve gagie die eenen Stadthouder van Hollandt plach te ghenieten, ende dat die van Hollandt ende Staten van Vtrecht altoos ghelijckelijck verghaderen souden: dat die Stadthouder in beyden den Provincien jaerlijcks in allen steden, de Magistraten vernieuwen soude. Dat alle ghebannen uyt Hollandt in Vtrecht niet vry wesen en souden, ende ter contrarie, de Civile sententien in Vtrecht by letteren requisitoir, in Vtrecht geexecuteert souden werden: dat alle beleeninghen ende investituren gheschieden souden met sulcken substantialen woorden, te houden van den Grave van Hollandt ende Heere van Vtrecht, blyvende anders in heur vigeur, ende dat die selve Vnie aen wederzyde soude besworen werden, blyvende die treyn van Justitie in Hollandt ende Vtrecht op den ouden voet.

Hier beneffens in't jaer 1539 op den achthienden Augusti is gheschiedt confirmatie ende approbatie van den Keyser op seecker accoordt tusschen zyne Majesteyt als Erfheere van Vtrecht, ende den Bisschop, Domproosten, Prelaten ende Capittelen der Kercken van Vtrecht, ende die van den Rade, Stadt ende Landen van Vtrecht, ter causen van d'exercitie der gheestelijcke Jurisdictie binnen de stadt ende lande van Vtrecht aen dese zyde den Isel. In den eersten dat die Bisschop, Archidiaecken, Prelaten ende Capittelen, oft heurlieder Officialen ende Ghecommitteerde, kennisse hebben souden van alle saecken, soo wel tusschen Wereldtlijcken als Gheestelijcke persoonen, na inhouden der tractaten ende brieven van transport der wereldtlijcke heerlijckheydt, ende de confirmatie van den stoel van Roome: Insghelijcks kennisse souden hebben van alle andere saken, tusschen Priesters ende Gheestelijcke persoonen: midtsgaders oock by preventie van saecken, wesende *mixti generis,* soo van rechts weghen behoort, ende van oudts ghewoonlijck was te gheschieden. Ende dat die

Gheestelijcke Rechter ende de Wereldtlijcke malkanderen gheen inhibitie en souden doen, het en ware zy malcanderen in het vriendelijcke de reden waerom, adverteerden. Desgelijcks oock souden kennisse hebben vanden Kercken, Cloosteren, Geestelijcke plaetsen, ende van de verkreghen goederen voor de translatie der temporaliteyt van Vtrecht, tegen alle wereldtlijcke persoonen, binnen den lande van Vtrecht buyten ende binnen besloten steden gheseten, wiens vonnissen gheexecuteert souden werden by den wereldtlijcken Rechter daer toe versocht, sonder eenighe nieuwe kennisse daer op by hem ghenomen te werden. Ende dat alle saecken ter eerster instantie binnen Vtrecht beslicht souden werden: blyvende ter kennisse van den wereldtlijcken Rechter daer dat behoort alle andere actien, reelle, personelle ofte *mixtae.* Voorts dat die Capittelen, vijf Godshuysen, souden ghenieten immuniteyten ende exemptien voor alle heure Capittelen, Capellanen, Vicarissen, Dienaren, familien ende vrienden binnen heuren huyse ende hove woonende als binnen der Kercken kerckhoven: ende dat die Prelaten ende Capittelen selfs seghel ghebruyckende, onder heur eyghen segelen souden moghen Volmachtighe constitueren *ad lites:* niet teghenstaende de ordonnantien ter contrarien. Item dat het Huys ende Hof des Bisschops binnen Vtrecht altoos gheeximeert soude wesen in wijn, bier ende andere voor des Bisschops dienaren, familie ende gasten, etc. Maer in dese dinghen is door den tijt vele veranderinghe ghevallen.]

De beschryvinghe van Zeelandt.

*Z*Elandt (ghelijck sommighe seggen) begrijpt de Eylanden, die men in ouden tyden Arboriken noemde: de welcke naemaels desen naem hebben ghekreghen van de Denen, alsoo de Denemarcksche historye inhoudt, de welcke (soo hier nae gheseydt sal worden) eerst ingenomen hebbende het Eylandt van Walcheren, het selve Zeelandt geheeten hebben nae den naem van het voornaemste + Eylandt des Coninckrijcx van Denemarck: ende dat daer af alle d'andere omliggende Eylanden alsoo genaempt zijn. Soo veel my belangt (dese opinien achterlatende) ick vinde dat desen naem eyghentlijck komt van de Nederduytsche spraecke, alsoo metter daet oock blijckt: want Zeelandt is in dese tale eyghentlijck soo veel te seggen, als landt van de Zee: welck de Fransoysen bykants alsoo uytspreken: maer de Jtalianen om het woordt te brenghen tot de soetheydt van hare tale, segghen *Silanda.* Jn het kort gheseyt, in dit landt zijn menigherleye Eylandekens met besondere verscheyden namen, soo wy meestendeels t'zyner plaetsen sullen bewysen: de welcke al t'samen in het ghemeyn onder den naem van Zeelandt begrepen, t'seffens in ghetale van vijfthien oft sesthien een Graefschap + maecken. Zy zijn ghelegen aen de zyde van de wilde Zee Zuydwest ende West-waerts, maer meestendeels ontdeckt Noordt-westwaerts. + Dit Graefschap heeft Noordt-waerts seeckere Zeestroomen ghelijck als grachten, ende namentlijck het Flacke, welck Zeelandt van Hollant scheyt: Zuydwaerts heeft het den slincken arm van de Schelde, gheheeten den Hondt, die dat van Vlaenderen scheyt: Oostwaerts den rechten arm van de Schelde, welck zynen naem behoudende dat van Brabandt scheydt: Westwaerts de wyde Zee teghen over Enghelandt. Sommighe + meynen dit eensdeels te zijn de Eylanden die, nae Cesars schryven, de Rijn maeckt loopende te veel plaetsen in de groote Zee. Andere ghelooven dat dit doen ter tijdt vast landt is gheweest, ende dat de Schelde, dese Eylanden niet alleenlijck van Vlaenderen, maer oock van malkanderen scheydende, aldaer in de Mase heeft gheloopen, soo de selve Cesar betoont: daer af noch oock nu ter tijdt eenen kleynen arm in de Merwe komt, ghelijck wy in de beschryvinghe van de Schelde gheseyt hebben.

+Van waer de naem van Zeelandt komt.

+Ghelegentheydt van Zeelandt.

+Beschrijvinghe vande palen van Zeelandt.

+*Caes. lib. 4. Commentar. de bell. Gall.*

+ Cornelius Battus schrijft dat hy oudt gheschrift heeft ghesien, daer in stondt, hoe ontrent het eerste jaer nae ons Heeren gheboorte, ende sommighe tyden daer nae, Zeelandt niet anders en is geweest dan veel kleyne Eylandekens, met menigherley slooten ende waterloopen, van malkanderen afghescheyden, sonder eenighe wooninghen oft huysen. Jan + Reyghersberghe Historyeschryver van Zeelandt, ende andere Schryvers, bewysen dat een deel van dese Eylanden, ten minsten d'aller naeste, eertijdts ghevoeght zijn gheweest aen Vlaenderen, welck wel waerschijnlijck is: maer dat by gheval ende tempeeste der Zee de Schelde eenen nieuwen stroom oft loop ghenomen heeft, midts welcke zy gescheyden zijn in het jaer 1438. Jan Christoffel + Calvete van der Sterren schrijft oock hier af, in het Boeck van de reyse die de Prince Philips, nu teghenwoordichlijck Coninck, in dese Landen heeft gedaen. Levinius Lemnius gheboren van Zierickzee, soude, door gunste tot zijn Vaderlandt, wel willen bewysen, dat de Zeelanders zijn gheweest de *Mattiaci,* alsoo ghenoemt van Cornelius Tacitus, + bybrenghende dese woorden uyt zynen boeck van de zeden der Hoochduytschen. *Est in eodem obsequio Mattiacorum gens Batavis similes, nisi quòd ipso terrae suae solo ac caelo acrius*

+Cornelius Battus.

+Jan Reygersberghe Historyeschryver van Zeelandt.

+*Ioan. Calvetus in Itine. Princ. Hisp.*

+*Tac. lib. de morib. Germanor.*

animantur: dat is: Jn de selve gedienſticheydt zijn oock de Mattiakers, een volck den Bataven ghelijck, behalven dat zy dapperlijcker ghehert worden nae den aerdt ende grondt van heur landt. Maer de ghene die het voorgaende en*de* naevolghende wel leest ende aenmerckt, sal klaerlijck bevinden dat de Mattiakers in Hooghduytslandt ende over den Rijn hebben gewoont, alsoo de selve Tacitus oock seydt: want hy niet anders in den voorseyden boeck voor en neemt, dan 'tlandt, het volck ende de zeden der Hooghduytschen te beschryven: ende al ist dat hyse Bataven noemt, dit doet hy alleenlijck om te betoonen tot wat dienst de Mattiakers aende Romeynen verbonden zijn geweest. Voorwaer men kan noch in dit boeck, noch in zijn historye gheen vermaen oft bescheedt vinden van eenighe saecke die op dese Zeelanders mocht te passe komen: noch oock bevinden dat Plinius, Strabo, oft eenige andere oude Schryvers hier af kennisse hebben ghehadt. Maer [+] daer staet wel dat de Mattiakers ghenaemt zijn vande Hooghduytsche stadt *Mattiacum,* gheleghen (soo men uyt Ptolomeus kan bemercken) in het landt van Hessen, seer vermaerdt door het badt ende de fonteyne van warme wateren, daer Plinius in zijn eenendertichste [+] boeck in het tweede capittel aldus af spreeckt: Te Mattiake in Duytslandt over den Rijn zijn warme fonteynen: het water hier uyt gheschept, is drie daghen lanck siedende heet: ende brengt aen de kanten Puymsteenen voort. Ende Martialis seydt:

[+]Dese stadt wordt ghenoemt door Tacitum *Mattium lib. 1. Annal. Ptol. lib. 3. cap. 11. Tab. Europae 4.*

[+]*Plin. lib. 31. cap.2.*

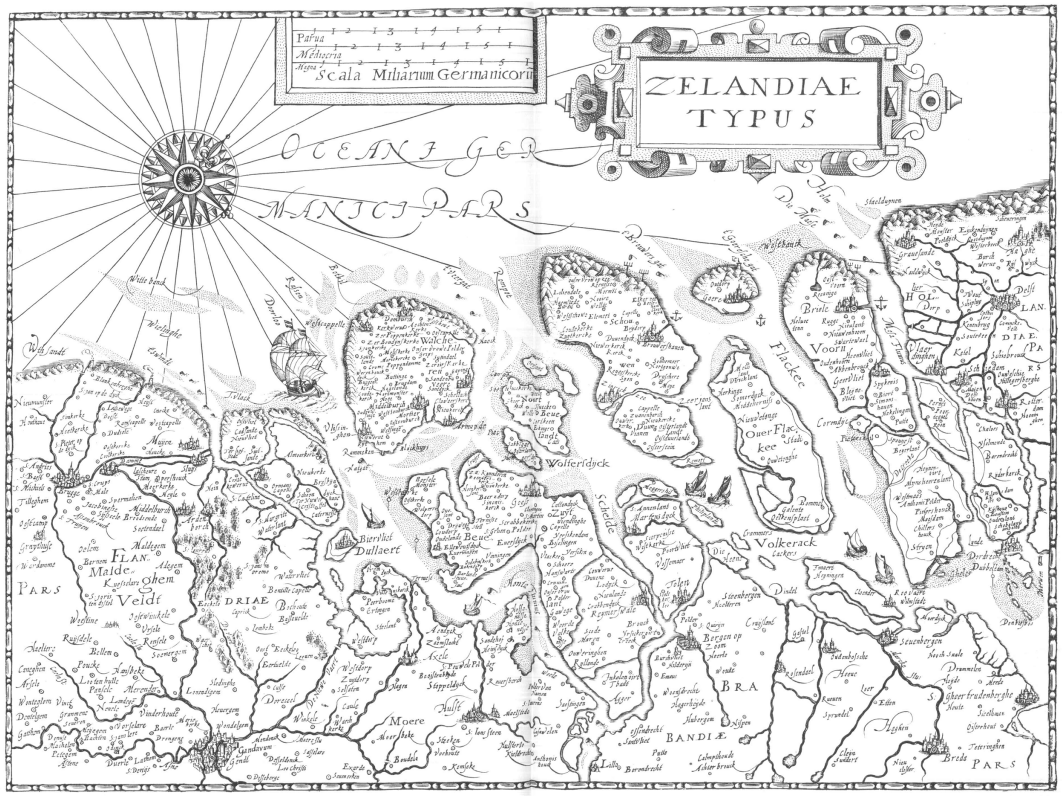

ZELANDIAE TYPUS

Si mutare paras longaevos, cana, capillos,
Accipe Mattiacas (quo tibi calva?) pilas.

Dat men boven alle andere redenen besie, tot wat plaetsen van Zeelandt (welck, soo te spreecken heel op de Zee gheleghen is) dese seer vernaemde fonteynen van warm water souden eertijdts hebben moghen gheweest: soo sal voorts wel blijcken dat de Mattiakers niet ghemeyns en hebben met de Zeelanders.

*Byv*oeghsel [Onsen Autheur en staet hier niet toe het segghen van Levinus Lemnius, schryvende dat de Zeelanders ten tyde van Cornelius Tacitus ghenoemt werden Mattiaci, doen de Hollanders Batavi gheheeten waren. Het welck Hadrianus Junius oock vastelijck sustineert, ende dat zy onder geenen anderen naem voortijdts bekent geweest en zijn. Maer onsen Autheur van contrarie opinie alhier is: segghende dat dese Mattiaci in Hooghduytslandt hare woonplaetse hebben ghehadt: alwaer die stadt *Mattiacum,* gheleghen in het landt van Hessen, den ouden naem van de Mattiaci representeert: alwaer Junius der Catten oude woonplaetse oock stelt: maer het en is niet ongeloovelijck dat die met Bato, vergeselschapt met eenighe Mattiacis herwaerts aen ghekomen zijn, ende aldaer seeckere woonplaetsen bouwende, noemden die met de oude namen van de plaetsen ende steden hares landts: ende zy in dese quartieren woonende, de gene die een deel van Batavien innamen, werden Catten ghenoemt: ende die haer een deel van Zeelandt toeeygenden, Mattiaci. Onder den selven heeft oock gebleecken goede vrientschap ende alliantie: die Catten in het quartier der Mattiaken oock heur stadt Catz, nu in Zee verdwene*n*, bouwende. De Zeelanders oock van oudts hebben ghebruyckt, ghelijck zy oock noch ghebruycken het woordt *Maet*, hare medeghesellen aenspreeckende, het welck van Mattiaco schijnt te spruyten: waer uyt een Zeelander, by nae van alle andere volcken onderscheyden wordt. Nu is het t'allen tyden ghebruyckelijck gheweest, de nieuw veroverde plaetsen te noemen met de namen der landen oft Heeren der quartieren daer d'eerste vinder uyt ghesproten oft onder gheleghen is: oft de nieuwe ghewesten met bekende namen te vereeren. Het welck gheen bewijs en behoeft, gemerckt een yeder kennelijck is, dat de nieuw ghevonden Eylanden eertijts anders ghenoemt zijn geweest als nu wel zijn. Want nu noemen wy de Eylanden van Sint Laurens, van Sinte Helena, de Philippynen, ende andere dierghelijcke namen die ghegheven werden, in die kusten te vooren onbekent. Alsoo is het oock gheloovelijck dat de gene die Batavi ende Mattiaci ghenoemt waren, Hollanders ende Zeelanders zijn ghenoemt gheweest (hoe wel andere verscheyden opinien hebben) doen herwaert over ghekomen zijn die Noordtmannen uyt Gotlandt en*de* Denemarck, die voor een ghebruyck hadden jaerlijcks soo veel volcks uyt te stieren (soo by Halicarnasseum te sien is) als wel nieuw gheboren aengekomen waren: op dat haer landt niet genoechsaem zijnde om haer al te voeden: zy Colonien uyt souden senden om nieuwe woonplaetsen te soecken tot heur onderhoudinge, sonder te moghen weder keeren in haer Vaderlandt. Het scheyden uyt heur Vaderlandt haer hardt vallende, het welck zy beminden, altoos in het herte draghende: soo gaven zy het nieuw veroverde landt den name van het geen heur in't herte stack, het selve na haer Vaderlandt noemende. Op dat door sulcx het derven van haer Vaderlandt hun min hardt soude vallen. Dese dan ghescheyden uyt heur wel beminde Eylanden ligghende in de Oostzee, Olandt ende Zeelandt ghenaemt, aenghekomen zijnde, hebben de eerste Eylanden in de welcke zy aengekomen waren met de selve namen ghenoemt: het welck was in het jaer acht hondert achtentwintich:

als zy de oude inwoonders t'onder ghebracht hebbende, de machtighe stadt Wijck te Duerstede stormender hant overweldichden: soo dat Hungerus de tweede Bisschop van Vtrecht, in zijn Bisdom niet en dorst te blyven. Zy vonden de gheleghentheydt van dese Eylanden seer bequaem tusschen haer Vaderlandt ende Britannien, daer zy meester oock af geworden waren, al de cust van Gallia aenranghende. Soo dat Hollandt ende Zeelandt van dien tijdt af dese quartieren ghenoemt zijn gheweest na Olandt ende Zeelandt, afghescheyden met een kleyne Zee van Scandia, in de Oostzee onder het Coninckrijcke van Denemarck liggende: de welcke daer hebben ghedomineert totter tijdt toe dat Dirck de eerste Grave van Hollandt naer sesenwintich jaren die overwon ende verdreef, tot een Graeflijckheydt van Carel de Caluwe Hollandt ontfanghen hebbende. Ende nae het vertreck van de selve Noordtmannen, soo is desen name van Hollandt desen lande met de aspiratie H ghebleven, ghelijck oock den name van Zeelandt.]

Maer het waer schier van noode dese Eylanden d'een na d'ander in sonderheydt te beschryven: want een deel van dien zijn dickwils door tempeest, onweder ende overvloedt der Zee verandert, ende hebben hare plaetse verwisselt, d'een nu grooter, d'ander nu cleynder gheworden; d'een nu ondergegaen, d'ander wederom opghekomen. Deshalven sullen + wy van de voornaemste die sterck ende meest ontdeckt zijn, hier nu spreken, de welcke seven in ghetale, midts eenen arm van de Schelde, vast by zynen inloop, in twee deelen ghescheyden zijn: naemelijck de drie Eylanden Schouwe, Duvenlandt, ende Tolen Oostwaerts gheleghen, ende deshalven Beoosterscheldt gheheeten: ende de vier Westwaerts, met eenen arm landts, eertijdts begrypende het Eylandt van Walcheren, Bewesterscheldt ghenoemt; te weten Walcheren, Zuydtbevelandt, Noordtbevelandt ende Wolfersdijck. Dese eylanden zijn op de zyde + van de Zee versien ende bewaert over al met sandtbergskens, ende heuvelen van wit sandt, door de nature, oft eer door den opworp der Zee alsoo ghemaeckt, gemeynlijck gheheeten Duynen: ende aen de Zuydtzyde zijn zy rontom beset met dammen ende dijcken, + soo hooghe dat de Zee (ghelijck men met neerstighe toesicht ende beproevinghe bevint) daer niet over en kan gheloopen, ghemeynlijck ontrent twaelf vademen van Florencen, hooghe beloopende thien Antwerpsche ellen: ende meer dan vijfentwichtich ellen breedt in het fondement, al met handen gemaeckt, niet van ghemeyne aerde, maer van de vetste potaerde, ghevult met hout ende steen, en*de* voorts van buyten beset ende ghebonden als een bolwerck oft schansse teghen de ghedueríghe

+Ghetal der Eylanden van Zeelandt.

+Hoedanich de Duynen van Zeelandt.

+ Hoe de dijcken va*n* Zeelandt ghemaeckt zijn.

Zeebaren, die gheweldichlijck daer teghen slaen, ende souden de selve lichtelijck dooreten, in dien zy niet wel overdeckt en waren met menichte van stroo twee vingheren dick ghedraeyt ende ghewronghen, ende bequamelijck daer in ghevoeght, welck de Dijcken onghelooffelijcken vast onderhoudt. De kosten die daghelijcks gedaen worden aen vermaeckinghe, onderhoudinghe en de versterckeringhe van de Dijcken, zijn seer groot, ende de moeyte ende arbeyt veel meerder: maer daer wordt goede ordinantie ghehouden in het dijcken met behoorlijcken last ende kost der ghenen die gronden van erven ende goeden binnen de Eylanden hebben. Het landt + is hier seer vet ende vruchtbaer tot alle landtbouwinghe: maer besonderlijck wordt hier het schoonste, edelste ende beste koren ghewonnen, dat men schier met ooghen mocht aensien, soo dattet Rijs schijnt te wesen: oock wast hier goet Coriander met menichte: hier groeyen Lauwerboomen, met hare rype vruchten: welck in d'ander Landen van dese Provincien niet en ghebeurt. Hier wassen oock veelderley medicijnkruyden, ghelijck Lemnius schrijft, die elders niet ghevonden en worden. Ende nochtans zijn dese Zeeusche Eylanden hoogher nae de Pole Arctike, dan alle d'andere deelen van Nederlandt, uytghenomen Hollandt, Vrieslandt ende andere: deshalven kouder ende straffer mochten schynen te wesen, ende daerom weynigher ende suerder fruyt, ende weynigher bloemen ende kruyden voort te brenghen. Waer uyt merckelijck blijckt, dat het Zeewater met soete ende laeuwe winden de locht ende het aerdtrijck der Eylanden versoet: Ghelijck oock in Enghelandt gebeurt, welck meestendeels hoogher is dan dese Provincie: ende nochtans groeyen daer het heel landt door altijdt seer schoone Lauwerboomen, ende andere boomen, ende verscheyden kruyden, planten ende bloemen, bykants t'alle saysoene ende tyde van den jare, welck in dit gheweste niet en gheschiedt. Jae dat meer is, men siet dat de Zee hier te lande de locht alsoo tempert ende maticht, dat het heel jaer door allerley beesten by daghe ende by nachte in het veldt weyden onder den blaeuwen Hemel. Daer teghen, ghelijck de Zee de koude des Winters tempert, soo tempert zy oock de hitte des Somers: in der voeghen dat in + Enghelandt de Druyven ende sommighe andere vruchten niet soo wel rijp en worden, als ghemeynlijck hier te lande. Jn Zeelandt + wast oock seer goedt Mee, soo overvloedichlijck, dat met dien een goedt deel van Europa wel versien wordt. Oock is hier een seecker soorte van torven, ende vette lijmachtighe aerde om vyer te stoocken, welck d'inwoonders Darinck heeten: maer wordt verboden uyt te graven, besonderlijck vast aen de Dijcken, midts dat dese aerde het fondament ende de sterckte der Dijcken is teghen het gheweldt der Zee. Het landt heeft wonderlijcke weyden voor de beesten, ende oneyndelijcke visscheryen voor de menschen. Jn heel Zeelandt wordt ghereeckent acht + besloten steden: naemlijck Middelborg, Zierickzee, Vlissinghen, Vere, Tolen, Sint Martens Dijck, Roemerswael ende Goes. Voorts zijn hier andere fraeye onbesloten steden: daer en boven oock hondert ende twee dorpen. De Staten des Graefschaps hebben alleenlijck eenen Prelaet, eenen Edelman, ende voorts de steden daer by.

+Vruchtbaerheydt des landts van Zeelandt.

+Zeelandt draecht druyven.

+Jn Zeelandt groeyt Mee.

+Besloten steden van Zeelandt.

*Byvo*eghsel [Die van Zeelandt ghekreghen hebben een octroy van den Keyser, waer by heur veraccordeert wert, dat voortaen, soo wanneer in den Raedt van Hollandt eenige Staten van ordinarisse oft extraordinarisse Raden vaceren sullen, in wat manieren dat het zy, de selve versien sullen werden, ende ghegheven bequamen persoonen uyt Zeelandt gheboren, volghende heurlieder keure. Consenterende voorts den steden van Ziericzee, Goes, Roemerswale, Tholen, Vere, Vlissinghen, ende

andere besloten steden van Zeelandt, uytghesondert Middelborg, hebbende berecht, kennisse, judicature ordinaris; dat niemandt sal moghen appelleren van heurlieder sententie, of appointement interlocutoir, het zy irreparable ofte diffinitive ende provisionelle oft diffinitive sente*n*tien, niet monterende boven thien ponden Vlaems eens, de welcke sullen haer executie hebben, niet teghenstaende appellatie oft reformatie: midts dat de triumphant stelle suffisante cautie voor het ghewijsde in de tweede instantie. Willende ende ordonnerende voorts, dat soo verre eenighe appellatie gheinterjecteert werde van den vonnissen van den voorseyden steden, dat d'Appelanten sullen heurlieder appelatien vervolgen in den Rade van Hollandt. Dees in date den sevenentwintichste*n* Januarij in het jaer duysent vijf hondert tweeendertich. Ghelijck daer staet fol. 79 in't tweede Memoriael boeck des Greffiers de Jonghe.]

Maer het is nu tijdt wat wy komen tot de besondere beschryvinghe, beginnende aen de Oostzyde. Het voornaemste Eylandt van Beoosterscheldt wordt nu ter tijdt in Latijn gheheeten *Scaldia,* van den vloedt Schelde, [+] ende in Nederduytsch Schouwe: welck seer groot plach te zijn: maer het is seer vermindert ende verdorven door overvloedt ende tempeeste der Zee. Het heeft nu noch ontrent seven mylen in het ronde: ende is eertijdts soo nae Noordtbevelandt gheweest, dat d'inwoonders met malkanderen sprake hielden: maer zijn nu teghenwoordichlijck met een seer wijdt water van malkanderen ghescheyden.

[+]Schouwe Zeeusch Eylandt.

*Byv*oeghsel [Het landt van Zeelandt aen d'een zyde aengroeyende, aen d'ander zyde is afspoelende. Nu is het onder Zuydkercke Dijck soo groote diepte: dat men vreest dat het landt van Schouwen dweers door scheyden sal, Noordtwaerts, het aenghegroeyde landt van den Dreyschere weder aen bedijckt, daer te vooren groote diepte gheweest was, een wyle tijts buyten sorghe geweest is, maer nu weder vernaemt grondtbraecksel, dan die Polders van Noordtgouw noch buyten sorghe zijn.]

De voornaemste stadt van dit Eylandt is Zierickzee, welck wy hier vervolghens sullen beschryven.

+ Zierickzee is gheleghen van Armuyden vijf mylen ende een halve, ende ses van Middelborg, zy wordt ghehouden voor de oudtste stadt van dit Graefschap: ende is na dat men in de Jaertijdtboecken bevindt, ghesticht in het jaer acht hondert neghenenveertich van eenen Heer Siring ghenaemt, daer af zy den naem voert. Ende plach eertijdts door vermaertheydt ende handel van koopmanschap in seer groote weerde te wesen, overmidts hare seer schoone ende neerachtighe Havene. + Maer soo namaels dese Havene versandt ende verstopt is, heeft de stadt seer groote schade daer by gheleden: niet te min nu ter tijdt noch besloten met mueren ende vesten, ende verciert met huysen ende andere redelijcke wooninghen, is deshalven de tweede stadt van Zeelandt. Hier wort noch hedensdaechs redelijcke koopmanschap ghedaen, besonder van Sout ende Mee, van welck dit Eylandt seer overvloedich is.

+Zierickzee stadt van Schouwe.

+De haven van Ziriczee verloren.

*Byv*oeghsel. [Zierickzee is de oudtste ende eertijts de rijckste stadt van Zeelandt, met alle recht in een roodt veldt eenen swarten Leeuw voerende. Binnen deser stadt voortijdts die Graven + tot heur verseeckeringhe een schoon Casteel hadden, soo men uyt de oude fabrijcken bemercken kan, ter plaetsen alwaer die Borggrave zijn hooghe Vierschare noch houdende is, by het Marcktveldt, ende des Graven Hof ghenaemt werdt. De meeste schepen ter Zee pleghen van Zierickzee af te loopen. Maer metter tijdt ongheleghen gheworden is. Daer is nu aldaer groote handelinghe van Soutsieden, maer op een andere maniere ende van ander materie als men plach, doen men den Derringmoer uyt de Schorren dolf ende tot asschen verbrande, welcke asschen met sieden met Zeewater, daer uyt Sout ghefineert werdt. De stadt van Zierickzee heeft dese privilegie, datmen van heurlieder vonnisse interlocutoir niet appelleren en mach. Daer wordt oock dese kostuyme van procederen gehouden, dat een Crediteur hebbende Schepenen besegheltheydt inhoudende onder andere dese clausule, dat hy hem selven ende alle zyne goeden, waer die geleghen zijn verbindt tot de betalinghe onvermaent, ende ghelijck of hy ter Vierschare verwonnen ware met vollen rechte: Door dies de Crediteur de schuldenaer niet betalende, ten bestemden daghe, zijn goeden doen verkoopen mach by executie, ter presentie van Borgemeesters ende Schepenen, midts dat die blyven staen, in handen van den ghenen, die gheexecuteert werdt, voor den tijdt van veerthien daghen. Binnen welcken tijdt, die gheexecuteerde die lossen mach, met de somme, daer die voor verkocht zijn ende metten kosten daer aen ghedaen, achtervolghende het vonnisse, dat ghewoonlijck is daer af te gaen. En*de* by soo verre by hem binnen dien tijdt de lossinghe niet en geschiet, soo wert voor den Bailliu oft Schout, ten minsten tot twee verscheyden rechtdaghen (verschelende veerthien daghen) geplaidoyeert, dat d'executeerde ruymen sal de verkochte goederen. Daer toe de schuldenaer onwillich zijnde, soo werdt den Crediteur het selve goet ghelevert by den Rechter metter heerlijcke handt. Ende dit in onroerelijcke goederen. Maer by indien roerlijcke goeden verkocht sullen werden: soo moet die schuldenaer cautie stellen, om de goederen niet te verminderen: geen borghe stellende, soo werden die ghestelt op des Graven steen, ende nae veerthien daghen by eenen Overman verkocht. Welcke costume, onverbreeckelijck altoos aldaer onderhouden werdt.

+Tot Ziericzee eertijdts een schoon Casteel.

Jn den jare duysendt drie hondert een is Grave Jan van Henegouwe, die achthienste Grave van Hollandt ende Zeelandt, in het Landt van Schouwen overghekomen teghen Jan van Renesse, zijn Ondersaten overlast doende, ende heeft hem uyt Zeelandt

krachtelijck verdreven ende verjaecht. De welcke + aldus verdreven wesende, is by den Grave van Vlaenderen ghetrocken, wiens sone Gwye door aenporren vanden voorseyden Jan van Renesse, in het jaer duysent drie hondert vier, vergadert heeft een groot machtich heyr, ende is ghetoghen ende gaen ligghen in Casandt naer de windt wachtende om over in Walcheren te trecken. De sone van den Grave van Hollant verghaderde oock een schoon heyr, met het welcke hy onversien goeden wint hebbende, ghekomen is in Casant, ende heeft daer eenen grooten strijdt ghevochten teghen den Vlaminghen, al waer der selven een groot ghedeelte verslaghen werden. De Grave Gwye zijn revenge soeckende, heeft wederom vergadert veel Vlaminghen ende volck van wapenen, ende is daer mede ghekomen in Zeelandt, om dat landt te beschadighen. Den welcken + die jonghe Graef Willem is te ghemoet ghegaen, ende worde overmidts heymelijcke verraderye, eens ter Vere ende eens tot Armuyden op eenen dagh verwonnen: ende is haestelijck uyten stryde ghevloden nae Zierickzee, om ander versch volck van wapenen te verghaderen, den welcken Gwye met de Vlaminghen zijn ghevolght, ende komende voor Middelborg, heeft hy die stadt ghewonnen, ende heeft daer nae die stadt van Zierickzee beleghert ses weecken lang, ende scherpelijck met schieten ende werpen van steenen aenghevochten ende bestormt. Ten lesten heeft Grave Willem heymelijcken een van de poorten opghedaen, ende is vromelijck teghen die Vlaminghen uytghevallen, ende heefter eenen grooten strijdt ghehadt, want daer bleven boven die vijfthien hondert Vlaminghen, ghevanghen, versleghen ende verdroncken. Daer nae werdt een bestant ghemaeckt een maendt lang, behoudelijck dat men Zierickzee niet vaster maecken en soude noch bebolwercken dan het en was. Het welck ghedaen zijnde, is Graef Willem ghetoghen in Hollandt, om meer ander volcks ende bystant. Dat bestant uyt wesende, zijn die van Zierickzee met alle haer macht ghetoghen teghen die Vlaminghen die binnen Middelborg laghen, ende hebben die stede weder met kracht ghewonnen, al waer zy veel Vlaminghen versloeghen: ende zijn met grooter eeren ende triomphen weder tot haer stede ghekomen: ende ontboden Grave Willem dese blyde tydinghe, de welcke weder ghekeert is nae Zierickzee, ende heeft veel Vlaminghen ghesleghen die daer ontrent laghen, ende verjaechdese uyt Zeelandt. Jn desen strijdt wordt Graef Willem Ridder gheslaghen, ende noch achtenveertich met hem. Daer nae is Graef Willem (Zierickzee sterck ghemaeckt hebbende) na Hollandt ghetrocken, ende heeft met hulpe van zynen Oom Gwye Bisschop van Vtrecht een groot heyr van volck verghadert, om die Vlaminghen uyt Duyvelandt te verdryven, die aldaer ghekomen waren: + maer aldaer aenghekomen zijnde in den nacht, van Jan van Renesse ende de Vlaminghen overvallen ende vernielt werden. Die Bisschop des Graven broeder ghevanghen, in Vlaenderen ghesonden werdt. Dit aldus ghe-

+Jan van Renesse verweckt den Grave van Vlaenderen teghen den Grave van Hollandt.

+De Hollanders tweemael in Walcheren gheslaghen.

+De Hollanders verslagen in Duyvelandt van de Vlaminghen.

schiedt zijnde, soo heeft Gwye van Vlaenderen zijn volck van wapenen vergadert, ende ginck weder sterck belegghen de stadt van Zierickzee, Saterdaechs voor Palmsondach tot des Woe*n*sdaechs nae Paesschen: maer siende dat hy niet en voorderde, is hy opghebroken: ende is ghevaren + over die Mase met Heer Jan van Renesse, ende heeft heel Noordthollandt inghenomen tot Haerlem toe. Hier en boven quam Hertogh Jan van Brabant ende wan Geertruydenberghe met heel Zuydthollandt, sonder Dordrecht alleen. De voorseyde Gwye van Vlaenderen ruste weder toe een groot heyr, met het welck hy trock nae Vtrecht, ende van daer na Zeelandt, + ende heeft de stadt van Zierickzee voor de derde mael beleghert, ende heeftse dagelijcks doen aenvechten ende bestormen met Maghenen, met Blyen, met Beyren, met Katten, ende met menigherley andere instrumenten, daer hy de stede stadelijcken mede bevocht ende bestormde: aen die Noordtzyde van der stede hadde hy doen oprechten twee groote Blyen, die uyter maten groote steenen in die stede wierpen, oock mede eene aen de Zuydtzyde. Die van binnen en waren niet min versien van stercke vrome mannen ende oorloch instrumenten, onder andere hadden zy drie uyter maten groote Blyen, daer zy in het Leger groote schade mede deden. Gheduerende dit belech, heeft Grave Willem voorseyt een groot heyr vergadert om de stadt + te ontsetten. Oock sondt hem de Coninck van Vranckrijc Philips die Schoone van Calis met den Admirael drie hondert ende vijftich groote schepen ende vijf galeyen vol volcks: oock die Grave in Hollandt veel schepen versamelde. De welcke op Sint Laurens dagh in het jaer duysent drie hondert vier met de schepen van Vranckrijck t'samen zijn ghekomen, om die Vlaminghen van het belech van Zierickzee te verdryven, ende de stadt te ontsetten. + Die Vlaminghen hebben hen daer teghen gheset, ende hebben een groot schip doen bereyden, ende dat toeghemaeckt ende gevult met speck, oly, salpeter ende swavel, ende hebben dit schip aenghesteecken, ende lieten dat dryven voor winde ende waghen metten ghetye op dat Hollandtsche heyr, om hare Vlote te verbranden oft de selve te verstroyen. Maer die windt is verandert, ende dat brandende schip is weder ghekeert metten getye, ende komen dryven onder der Vlaminghen schepen. Die Fransoysen ende Hollanders dit siende, hebbe*n* eenen moedt ghekreghen om te stryden, ende zijnder aen gevallen. Die Vlaminghen haer wel verweerden eenen dagh ende nacht: maer ten lesten werden zy soo vermoeyt, dat zy beghonsten te wijcken ende die vlucht namen, dien die Hollanders + stoutelijck vervolchden vanghende ende slaende: ende Gwye Dampier van Vlaenderen werdt in het eynde van den strijdt ghevanghen. Jn desen slach bleven vande Vlaminghen die versleghen ende verdroncken worden, wel hondert duysent mannen, ende vele werden ghevanghen. Ende als die Grave van Oostervant dese groote victorie hadde verkreghen, is hy binnen Zierickzee ghekomen, alwaer hem gheseydt zijnde, datter noch wel ses duysent Vlaminghen in die Duynen laghen, soo heeft hy derwaerts die borghers ghesonden die in desen strijdt niet gheweest en hadden, om de voorseyde Vlaminghen te bevechten. Maer zy staecken die handen op, ende en begheerden niet te stryden, ende worden ghevanghen ghenomen ende tot Zierickzee ghebrocht: waermede die ghevanghen Hollanders verlost werden. Die van Zierickzee om dat zy haer soo kloeckelijck ghehouden hadden, verkregen van haren Prince vele schoone Privilegien. Heer Jan van Renesse tot Vtrecht ligghende, verstaende de nederlaghe der Vlamingen, beanxst uyt Vtrecht

+Noorthollandt ingenomen door den Grave van Vlaenderen.

+Zierickzee beleghert door Gwye van Vlaenderen voor de derde reyse.

+De Coninck van Vrancrijck sendt hulpe den Hollanders.

+Practijcke ter Zee.

+Volkomen victorie over de Vlaminghen

met den Vlaminghen over de Lecke + tooch met een Ponte, de welcke te gronde ginck: waer door alle die daer inne waren verdroncken: ende alsoo Vtrecht weder onder het gebiedt des Bisschops quam. Jn het jaer duysent vier hondert elf verkreghen die van Zierickzee van Hertogh Willem van Beyeren, dat soo wie zijn lijf binnen Ziericzee verbeurt hadde, in zyne goeden niet meer en soude verbeuren dan tsestich ponden parisijs. Jn het jaer + duysent vier hondert sesentsestich het derdendeel van de stadt ende de Monsterkercke verbrande. Jn het jaer duysent vier hondert twee + en tseventich sloeghen die van Zierickzee twee Commissarissen doot, ende wierpen die ter venster uyt: doen men de excysen buyten d'oude gewoonte wilde verhooghen Die Magistraet versocht aen de Borgherye lijfs ghenade, ende gaven heur des stadts sleutelen over. Hier door Hertogh Karel ghestoort, heur opsegghen dede te vyer ende te sweerde. Eenighe van de principaelste ghevanghen zijnde, door Commissarissen onthalst wierden: ende twee hondert borghers zijn ghevlucht: den Hertoghe afkomende, d'ander Ghemeente den Hertoghe teghen trocken, ende riepen ghenade, de welcke zy verkreghen, heur sententie versaecht zijnde in een ander sware breucke van penninghen, ende leyde daer binne*n* zijn garnisoen. Jn het jaer duysent vier hondert eenentneghentich half Oogstmaendt + d'Hertogh van Sassen quam in Zeelandt, ende gheraeckte binnen Zierickzee met veel volcks, omdat zy die van Sluys (in faveur van Heer Adolph van Cleve, die aldaer woonstede hiel) groote assistentie van victalie ende amonitie van oorloghe ghedaen hadden. Die Hertogh dede oock de Noordthaven poorte bewallen ende sterck maecken, in formen van een Blockhuys om de stadt te bedwingen, ende die borgerye twintich duysent guldens opbrenghen moeste. Jn het jaer duysent vijf hondert + vijfentseventich ter wyle de Heere van Hierges uyt den name van den Grooten Commandeur in Hollandt oorloghe voerde, inghenomen hebbende Bueren, Schoonhoven, Oudewater ende Weerdt: den Commandador trachtende het Eylandt van Schouwen te ghewinnen, is met zijn volck ghekomen in Sinte Anna landt, ende van daer ghevaren tot Philips landt, ende van daer over door het water ghetrocken totten knien ende altemet dieper, met verwonderen van een yeghelijck, ende hebben alsoo in het Eylandt van Schouwen de Schansse van Vianen ende andere inghenomen, niet tegenstaende het groot teghenweer van de Zeelandtsche oorloochschepen, die midts dat het leech water was, niet nae by en konden komen. Hier wert + op het landt gheschoten den Gouverneur van Zeelandt, Joncker Charles Boysot, onwetens van achter, van zijn eyghen volck, als men meent, door wiens doodt de reste mismoedich werden, ende namen de vlucht, alsoo dat de Spanjaerden terstondt de stadt van Zierickzee (naer het innemen van Bommene ende Vianen) rontom de passagie besetten: Legher daer voor slaende, ende hart belegerende acht maenden lang: maer uyt groote fortse ende teghenstandt ghedaen werdt. Maer overmidts het + ghedurich belech, ende het ontbreken van ontset, de stadt den Coninck overghegheven werdt op den dertichsten Januarij. Maer werdt van den Spanjaerden weder verlaten, mutinerende ende naer Brabant optreckende, nae de doot des grooten Commandors.]

+Doodt van Jan van Renesse.

+Brandt tot Zierickzee.

+Oproer tot Zierickzee.

+D'Hertogh van Sassen neemt Zierickzee in.

+Aenslach van den Commandeur op het landt van Schouwen.

+Doodt van Charles Boysot Gouverneur van Zeelandt.

+Belech ende overgheven va*n* Zierickzee.

+ Van Zierickzee is gheboren gheweest de hooghvermaerde Amand, van Sint Franciscus orden, schryver van veel boecken, ghelijck dat wel blijckt uyt de Bibliotheke van Gesner. Ter selver stede was oock ghewonnen ende gheboren Levinus Lemnius, Doctoor der Medicynen, (hier voor verhaelt) wel gheschickt in gheleertheydt, soo veel treffelijcke wercken door hem ghemaeckt betuyghen. Zijn sone Wilhelm oock Medicijnmeester, is overmidts zijne bequaemheydt geworden des Conincks van Sweden Medicijn. Noch is borgher van van dese stadt gheweest Pieter Peckius, een wel vervaren man in gheleertheden, welck de boecken door hem gheschreven ghenoegh bewysen. Gheleden luttel jaren, zijn by dese stadt sommighe wonderlijcke Zeevisschen ghevanghen, de welcke van fatsoen ende langhe uytkijckende tanden seer ghelijck schenen den wilden Verckenen, maer waren wel tweemael grooter ende veel vreeselijcker. Sommighe van dien werden ghevoert nae Antwerpen, ende seer goedt ghevonden, deshalven oock seer dier verkocht. Aldus worden somwylen in + dese wateren soo wel als in de Hollandtsche, nu ter tijdt ghelijck voormaels, andere visschen ghevanghen, seer groot, grouwelijck ende wonderlijck, veel beter ende bequamer om Traen te maecken, dan tot ander ghebruyck: maer en konnen gheenssins vergelden oft betalen de groote schade die zy doen met de ghemeyne visschen te rooven, te verslinden ende te verjaghen.

+Treffelijcke mannen uyt Zierickzee ghesproten.

+Grousame visschen in de Hollantsche Zee.

Jn dit Eylandt is oock gheleghen, twee + kleyne mylen van Zierickzee, de stadt van Brouwershaven. Hier woonen veel rijcke Visschers, meer dan ander volck. Ter deser stede is gheboren gheweest Pieter van Brouwershaven, een gheleert man, die veel boecken in der Godtheydt heeft gheschreven.

+Brouwershaven.

*Byv*oeghsel [Brouwershaven alsoo genaemt schijnt + te zijn, om dat aldaer aenquamen die bierschepen uyt Hollant: van waer dat bier met schuyten gehaelt werdt, ende over de veeren vervoert door gheheel Zeelandt. Nu ter tijdt aldaer veel landts aenghegroeyt is. Jn het jaer 1426 op + Sint Pontianus dagh verwon Philips van Bourgoignen by Brouwershaven de Engelsche; in welcken slach ontrent 3000 verslaghen werden, de welcke tot hulpe quame*n* van Vrouw Jacoba Haerlem belegherende.]

+Van waer den naem Brouwershaven comt.

+De Engelsche verslage*n* en*de* de hertoghe van Borgondien victorieux.

Onlancks gheleden heeft dese stadt toe behoort Maximiliaen van Borgondien, Heer van Beveren in Vlaenderen, ende Admirael van der Zee, den welcken dese stadt met andere steden, dorpen ende landen, die wy beschryven sullen, toeghekomen ende verstorven zijn van weghen zyner Grootmoeder Vrouw Anna, uyt den doorluchtighen ende machtighen huyse van Borsel: welck huys langhen tijdt sonder wettighe hoir is gheweest. Oock sterf de voorseyde Maximiliaen sonder wettelijcke erfghenamen in het jaer duysendt vijf hondert achtenvijftich. Deshalven dese goeden verstorven zijn op de kinderen van mijn heer van Bossu, die een van Maximilaens susters ghetrouwt hadde: ende op de kinderen van mijn Heer van Cruyninghen, die d'andere te houwelijck hadde. Jn dit voorseyt Eylant van Schouwe zijn veel dorpen ende sloten, toebehoorende besondere Edellieden.

Het tweede Eylandt van Beoosterscheldt + op de zyde van Schouwe, wordt gheheeten Duvelandt, overmidts de groote menichte van Duyven daer woonende: welck oock den voorghenoemden Admirael plach toe te behooren. Het heeft in het ronde ontrent vier mylen: maer want het den perijckelen ende sorghelijckheden van de Zee grootelijck onderworpen is, soo en is hier gheen stadt van naem oft weerde: maer dorpen ende huysinghen ghenoech, toebehoorende verscheyden

+Waer van Duvelandt den name heeft.

Edelmannen ende andere Lieden. Dit Eylandt is met groot verlies van menschen ende beesten overloopen gheweest door de wateren der Zee, in het jaer duysent vijf hondert dertich: ende daer nae door vlijt ende hulpe van Heer Adolf, des voorseyden Maximiliaens van Borgondien Vader, wederom verhaelt ende ingedijckt met groote kost, moeyte ende behendicheydt.

*Byv*oegsel [Het Eylandt van Duvelandt eertijts [+] aen de Zuydtzyde soo groot ende breedt was, dat het by na streckte tot aen het landeken van Stavenesse, het welck gheheel ondergheloopen is in het jaer 1509, ende is voorts onbedijckt ghebleven. Soo dat oock Duvelandt de meeste afbreuck gheleden heeft aen die Zuydtzyde ende Westzyde, ontrent Thijcken van Vianen,ende Westwaerts by Ouderkercke. Maer aen de Oost ende Noordtzyde grooten aenwas wesende, daer op Oosterlandt ende Beoostduvelandt bedijckt werden: ende Stavenisse buyten ghedijckt, maer groote schade leedt door de vloedt in het jaer duysent twee hondert achtentachtich, ende duysent drie hondert vier. Jn het jaer duysent vijf hondert dertich geheel Duvelandt inondeerde, uytgesondert die Polder Heer Jans landt ghenaemt. Ende in het jaer duysent vijf hondert tweeendertich het selve weder invloeyde, met het meestedeel van het landt, ende die vier Bannen, Oudekerck, Nieukerck, Capelle ende Botlandt. Maer het Oosterlandt, Beoostduvelandt, ende Heer Jans landt binnen der selver maent weder beverscht werden: en*de* in den Vasten daer nae beneerstichde de voorseyde Heer Adolf, dat voor Pincxteren Duvelandt weder bedijckt was ende beverscht, het welck soo vruchtbaer gheworden is, als eenich landt in Zeelandt.

[+]Duvelandt aen't Zuyden eertijts veel meerder.

Beoost Duvelant noch lach het alder vruchtbarichste Polderken, ghenaemt Philips landt, teghen over Sinte Annen landt, nae verscheyden inondatien t'elcke reyse inghedijckt. Maer in het jaer 1522 de Dijcken te seer ontrampaneert zijnde, is voorts dres ghelaten. Sinte Annen landt, Mogghers Hil, Kemshofstede, ghegroeyt zijn aen Sint Martens Dijck, ende tsedert hondert dertich jaren bepoldert ende bedijckt, wesende seer vruchtbaer. Daer op gebouwt werdt het Clooster van de Cruysbroeders, dat nu vergaen is: ende nae dien tijdt oock groote schade*n* by inondatie geleden heeft, nu alleen met een Veerken van het landt van der Tolen afghescheyden.]

De maniere van dusdanighe Eylanden ende ander verdroncken landen te winnen ende in te dijcken, soo hier het ghebruyck is,

wordt aldus beschickt: Zy verwachten ten + aller eersten den bequamen tijt des Somers, ende stilte des weders: voorts als de vloedt van de Zee zijn vertreck nemende, nae de gewoonte, ontre*n*t ses uren lang seer leegh wort, soo beghinnen de Wercklieden ende Dijckers met groote macht va*n* volcke ter plaetsen daer het inghebroken is, wederom op den grondtdijck te dijcken: maer in dien daer gheenen dijck van te vooren en is, gelijck in de nieuwe landen ghebeurt, soo beghint men den grondtdijck te legghen ter bequaemster plaetsen, ende alsoo het water te bedwinghen: ende men vermaeckt den inghebroocken dijck, oft men maeckt eenen nieuwen nae behoorlijckheydt. Het water dat op het inghedijckt landt blijft staende, leydt men af met grachten, goten, slooten oft sluysen: maer in dien dit met het voorseydt middel niet wel en wilt zijn, soo wordet gheweldichlijck uytgheoost ende uytgheschept, met konstighe meulenen daer toe besonderlijck ghemaeckt. Aldus comen de Dijckmeesters meestendeels tot heuren vermete met lanchkheydt van tyde, ende met seer groote moeyte, kost ende konste, in dien de winden den aenslach niet en breecken: maer dickwils wordt door ghewelt van winde, ghelt, tijdt ende arbeydt verloren. Oock + gheschiedt somtijts dat naedemael het werck al volmaeckt is, onversiens eenighe winden, onwederen oft tempeesten soo straffelijck overkomen, dat de dijcken inbreecken, ende alle het inghenomen ende bedijckt landt op een korte stondt overloopen wordt, daer moghelijck veel maenden ende jaren over gearbeydt is: Nochtans en laten zy hierom niet het werck ghemeynlijck ten bequamen tyde te beproeven: want in dien het wel gheluckt (welck dickwilst ghebeurt) soo worden de Dijckmeesters op een korte wyle tijdts seer rijck: aenghesien dit verdroncken landt soo vet ende vruchtbaer is, dat al wat men daer saeyt wel wonderlijck wast ende groeyt.

+Hoemen de verdroncken lande*n* wint in Nederlandt.

+Het gewelt der winden breeckt de dijcken.

+ Het derde Oosteylandt is Tolen, den Grave van Zeelandt toebehoorende, ende is ghevoeght met het landt van Sint Martens Dijck: want tusschen beyden en is maer een gracht half bewatert diese beyde scheydt: deshalven sommighe segghen dat dit eertijdts twee Eylanden zijn geweest, soo het schijnt: hoe wel nu ter tijdt het selve maer een en is: en*de* heeft twee redelijcke stedekens, het een geheeten Tolen, van den tol die men daer plach te betalen, waer af niet alleen de stadt, maer oock het Eylandt den naem heeft behouden. Het ander heet men Sint Martens Dijck, + met een kleyne vlecke ende verscheyden dorpen.

+Van waer het Eylandt Tolen den naem heeft.

+Martens Dijck.

*Byv*oeghsel [Poortvliet ende Vossemare zijn nu seer vruchtbare Polders beneffe*n*s Tolen al aenghewassen; Vossemare nemmermeer sonderlinghe schade by inundatien lydende. Jn Ooster Scheldt, aen Milheeren ende Adolfs plate, nu ghenoemt Oolkens plate, onlanghs oock veel vruchtbare Polders bedijckt zijn, met veel schoone dorpen, als oude Tonghe, nieuwe Tonghe, Sommersdijck, Herkinghe, ende Diericks landt, die Stadt, ende meer andere tot twintich toe, beneffens Beoostduveland, tusschen Steenberghe ende Goeree: ende dit werdt begonnen ten tyde van Hertogh Carel van Borgoignen. Oolkens plate in het jaer 1530 ende 32 oock, groote schade leedt, maer werde gerestaureert. Sint Martens Dijck onder de Zeelandtsche Eylanden van de oudste, wel eer by den Heeren van Borssele bedijckt, noyt schade by inondatien gheleden heeft.]

Sommighe andere Eylandekens die men in dit gheweste Oostwaerts siet, zijn van soo kleynen verlanghe, ende soo luttel bewoont, dattet der moeyte niet weerdt en is daer af veel te schrijven. Deshalven sullen wy met de Sonne Oostwaerts strecke*n* ,

aldaer veel meer te segghen ende te sien is, dan in de beschreven ghewesten: ende willen ten eersten Walckeren beschryven.

Walckeren wordt in Latijn genoemt *Valacria,* [+] ende is het voorneemste Eylandt van gantsch Zeelandt, niet soo seer overmits zyne grootte, want het heeft niet boven thien mylen in het ronde: als overmidts zyne seeckere ende stercke gheleghentheydt, ghesteltenisse van steden ende vlecken, ende menichte ende rijckdom der inwoonders. Het heeft drie besloten ende vernaemde steden: soo aen de naevolghende beschryvinghe der selver sal blijcken.

[+]Walckeren.

Beschryvinghe van Middelborg.

[+] *D*Ese stadt wordt Middelborg gheheeten,om dat zy bykants in het midden van't Eylandt van Walckeren light. Zy is juyst gheleghen eenenvijftich ende drie vierendeel in breydde, het derde deel van een myle van de Haven van Armuyden Oostwaerts, ende van Sluys vijf mylen Zuydt-westwaerts, [+] ende van Dordrecht in Hollant seventhien myle*n*: Hier zijn twee watergrachten die by Armuyden in Zee loopen: d'eene oudt, maer soo krom ende enghe, datse overmidts de ongherieffelijckheydt luttel ghebruyckt wordt: d'ander onlancks met handen gemaeckt, recht, breedt ende diep, soo dat door dese leste, seer groote schepe*n* ladende meer dan twee hondert tonnen, uyt de Haven van

[+]Wat Middelborg beteeckent.

[+]Ghelegentheydt van Middelborg.

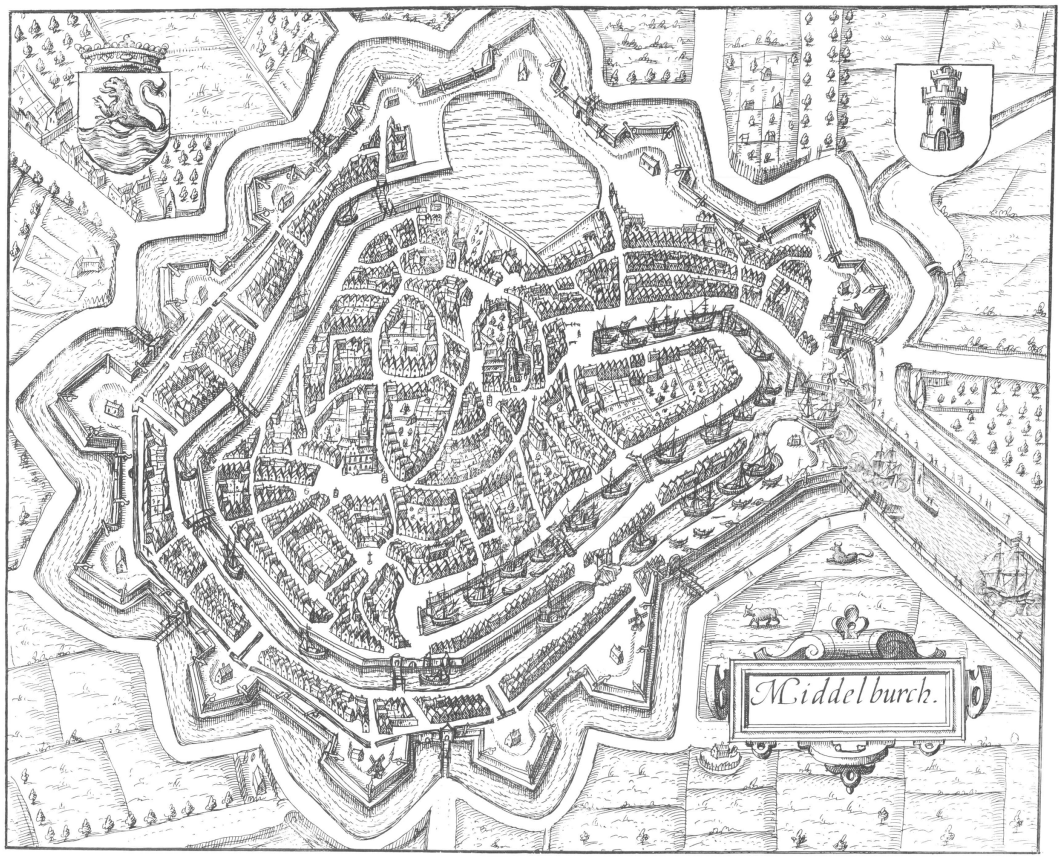

Middelburch.

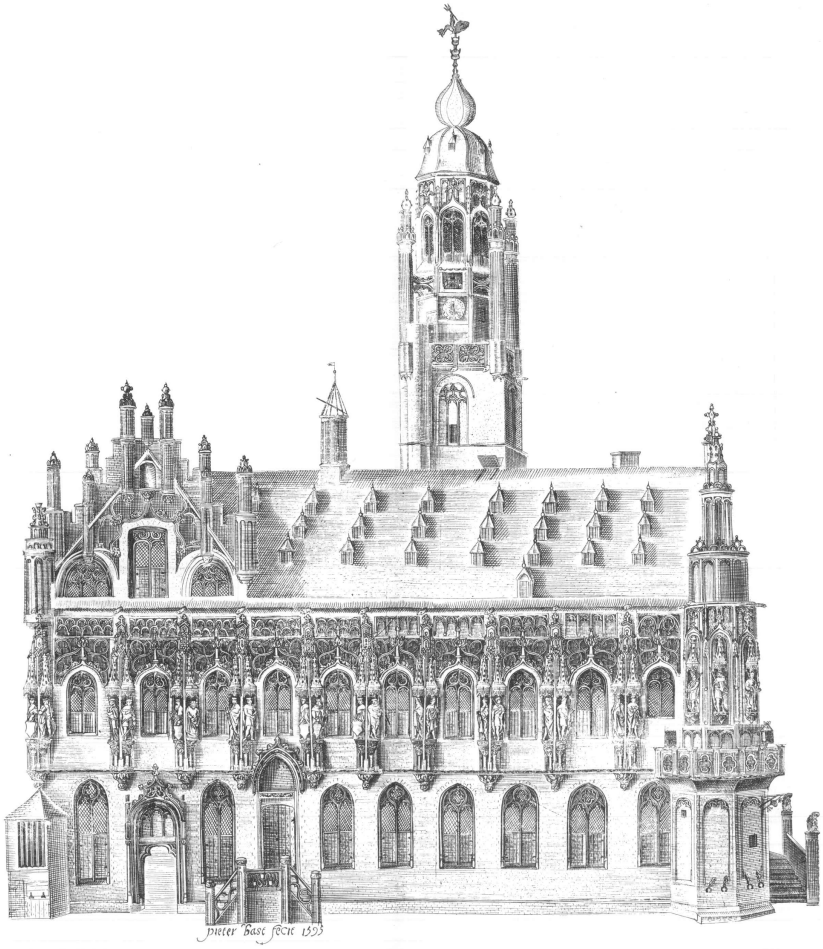
pieter Baes fecit 1593

Armuyden tot Middelborg met groot gerief ende lust der inwoonderen gaen ende komen. Het is een fyne lustighe stadt, wel bemuert + ende bevest met breede ende diepe grachten ende wallen,voorts oock van buyten met eenen muer beset, al t'samen de stadt seer sterck maeckende. Middelborg heeft lustighe straten, fraeye huysen, schoon ghebouw van Kercken ende Kloosteren: ende onder andere het schoon ende kostelijck Convent van der Premonstreyten orden, naemelijck Sint Niclaes Abdye. Dit huys is eertijdts ghesticht + van Godebald den vierentwintichsten Bisschop van Utrecht: daer nae grootelijck vermeerdert ende schier van nieuws wederom opghebouwt door Wilhelm Roomsch Koninck ende Grave van Hollandt ende Zeelandt saligher ghedachtenisse, in't jaer 1256, ende op dese plaetse light hy ende Koninginne Jsabelle zijn huysvrouwe: welckers Koninclijcke Tomben men noch siet. Dese Abdye heeft onder andere vercieringhen een seer schone Librye: en*de* is boven maten rijck van inkomende goeden: ende den Abt is van sulcke weerde ende voordeel, dat hy alleen gheeft van weghen des gantschen gheestelijcken staedts, het jaewoordt ende consent in alle saken den Graefschappe van Zeelant aengaende. Middelborg heeft den stapel van + Fransche, Spaensche, Portugaelsche ende andere dierghelijcke wynen, die ter Zee in dese landen komen: Ende behalven den seer machtighen zeehandel, wordt hier oock groote koopmanschap ghedaen van verscheyden Cooplieden. Ende dese stadt en is niet alleenlijck het Hooft van dit Eylandt, maer oock van het gantsch Graefschap van Zeelandt: jae soo machtich ende rijck, dat zy in voorleden jaren van haren eyghenen Heere gekocht heeft de treffelijcke vlecke van Armuyden, alwaer de schepen aen het landt komende haer Haven nemen, soo hier na breeder beschreven sal worden.

+Middelborg is sterc door konste ende gheleghentheydt.

+Door wien de Abdye tot Middelborg gesticht.

+Stapel der wynen tot Middelborg.

+ *Byv*oeghsel [De treffelijcke ende vermaerde stadt van Middelborg heeft haren naem ghecreghen soo sommighe achten, van Metellus een Edelman van Roome, ende van Borghemeesterlijcke weerdicheydt, ende noemen daeromme de selve in Latijn *Metelliburgum,* als de Borgt va*n* Metellus. Maer om de waerheydt te segghen,dit schijnt wel verre ghehaelt te zijn. Andere, onder de welcke onsen Autheur is, houden dat Middelborg den naem bekome*n* heeft va*n* Borg, dat is te segghen een sterck ende uytmuntende Casteel, Slot oft Sterckte, ghelijck als te Roome was *Rupes Tarpeia* ghenaemt, liggende in het midden van dit Eyland, ende als den Center van het selve: plaetsen die de Capiteynen ende Gouverneurs van Landen pleghen in te nemen: op dat zy van daer als uyt een hooghe ende uytsteeckende plaetse, beter mochten vernemen, ende haer stellen teghen de coursen ende invallen van hare vyanden. Hier van heeft den naem ende de weerdicheydt van Borghemeester ende Borggrave begin ghenomen: om dat den selven toekomt de hooghste macht, ende de heerlijckheydt der plaetsen. Belanghende de fondatie, sommige refereren die tot eenen seeckeren Mattion, de welcke zy segghen dat de eerste fondamenten gheleyt heeft, ende van den welcken zy hebben willen segghen, dat de Zeelanders Mattiaci zijn ghenoemt geweest. Het welck te bewysen soude staen. Maer dit is seecker dat dese stadt, hoe wel datse nu ter tijdt rijcke, heerlijck ende schoone is, heeft ghehadt, ghelijck ghemeynelijck de vermaerde steden hebben, seer kleyne beghinselen. Ende in het jaer 1121 als Godebaldt Bisschop van Utrecht die Regulier Canonicken, om haer quaedt levens ende regiments wille verdreef uyt dat Conve*n*t van Middelborg, ende dede daer weder inkomen Broeders van der oorde*n* der Premonstreyten, uyt Sint Michiels Clooster van Antwerpen: de selve stadt noch maer een dorp en was:

+Waer van Middelborg den naem nee*m*t.

maer is allenskens metter tijdt een stadt gheworden. De welcke Grave Willem Roomsch Coninck hare voorneemste privilegien ghegheven heeft, en*de* onder andere heeft haer vergundt dat niemant in geheel Bewesterscheldt en soude moghen hebben hooghe Justitie als die van de voorseyde stadt, ende dat aldaer alle de Criminele saecken van den platten lande verhandelt moesten werden,waer door de misdadige in de ghevanckenisse oft Graven steen gebracht souden werden in de selve stadt, de welcke hy dede repareren ende sterck maken. Ende van + den jare 1290 doen die Vlaminghen Middelborg belegerde*n*, was het een stercke stadt. Maer Grave Floris tot Vlissinghen ghekomen dat noch een dorp was, die Vlaminghen op braecken: + de welcke werden ghevolght tot Borssele, alwaer vier duysent seven hondert verslaghen werden. Ende drie hondert Zeelanders trocken over in Casant, daer zyder een groot ghetal versloeghen ende vele gevangen namen. Maer ontrent den jare 1302 Gwye de sone van den Grave van Vlaenderen, twee reysen de Hollanders gheslaghen hebbende, nam dese stadt met gheweldt in. De inlandtsche beroerten opgheresen zijnde, in den jare 1572, die Vlissinghers ende haren aenhanck zijn gaen beleggen de stede van Middelborg, zy schoten die Dampoorte af aen de zyde van Armuyde*n*, ende wonnen op dien selven dagh met Capiteyn Trell ons volck het Casteel ter Hooghen. Ende in het jaer 1573 Doctoor Junius Gouverneur van der Vere, en*de* + de Heere Boisot Gouverneur van Vlissinghen meynden eenen aenslach uyt te voeren overlanghe heymelijck beleyt op de stadt van Middelborg, met eenen Canonier der selver stadt, de welcke hem beroemde dat hy twee ofte drie hondert borghers hadde die hem in desen aenslach souden helpen. De welcke soodanich was: dat de voorseyde Gouverneurs haer souden komen legghen in embuscade met haer volck in eenen hof by de stadt, ende dat men op den selven tijdt eenen alarm te water ende te lande op Armuyden maken soude: doende oock de mare gae*n* dat de fortsen die men by een bracht waren, om Armuyden te bespringen: tot welckers hulpe in sulcken ghevalle twee oft drie compaignien van't garnisoen van Middelborg plochten te loope*n*, ende dat dan de poorte van de embuscade, ghenoemt de Dampoorte, open ghedaen soude werden, door den selven Canonier ende zyne aenhanghers, eerst een teecken gegeven hebbende den ghenen die inden hof souden zijn. Om desen aenslach uyt te voeren trocken uyt Vlissinghen ontrent ten neghen uren des avonts, thien oft twaelf hondert krijchsknechten versamelt uyt de omliggende garnisoenen, die haer ghinghen legghen in den voorseyden hof, sonder ontdeckt te zijn: Ende om te beter te moghen vernemen het teecken voorseydt, soo stelden zy sentinelle*n* van veerthien oft vijfthien persoonen in een afghebrandt huys, tusschen de stadt ende den voorseyden hof: het welck oock

+Middelborg van de Vlamingen beleghert.

+De belegeringe opgebroken.

+Aenslach der Protestanten op Middelborg te vergheefs.

sonder gheweten te werden gheschiet was. Ontrent ten vier uren in den morghenstondt gheschiede t'Armuyden den alarm te water ende te lande, ende terstont hoorde men de trommelen binnen Middelborg slaen, om haer te gaen helpen, soo dat voor de ses uren twee compaignien uytghegaen waren, en*de* de andere maeckte haer ghereedt om derwaerts te trecken. De sentinelle die uyt dat verbrandt huys ghestelt was, gesonden om te ontdecke*n* ontrent de poorte, verdrietich zijnde van daer soo lange te zijn, siende twee oft drie mannen uytkomen, keerde weder nae het voorseyde huys, daer de andere die daer gebleven waren, twee van onder haer sonden nae den hof, om te weten oft het volck noch daer was: maer die van Middelborg haer ghewaer wordende, soo begonste men aldaer alarm te roepen, op welck roepen de compaignie die ghereedt was om uyt te trecken, liep op de rampaert, ende men dede wederkeeren die uytghetrocken waren: ende alsoo werdt desen aenslach ghemist. Soo de ghene die Overste was van de sentinelle (een van de compaignien van der Vere) zijn personagie wel ghespeelt hadde, het schijnt dat den aenslach sulcken uytghanck soude gehadt hebben als men begeerde. Middelborg van die van Vlissingen ende ter Veren belegert zijnde ende besloten, soo heeft den Hertoghe verscheyden reysen ghesocht het selve te + ontsetten. Onder andere dede hy toerusten twintich Assabres, met de welcke zy seylde*n* met eenen stercken windt van Sluys tot onder het Casteel van Rammeke*n*s, nochtans met verlies van twee ofte drie, die de Vlissinghers by den wech namen, ende in den gront schoten. Maer + daer nae alsoo zy laghen onder het Casteel, soo heeft Capiteyn Worst, Admirael van Zeelant, die met gheweldt aenghevallen, en*de* niet tegenstaende alle het schieten des Casteels ende uyt de selve schepen met alle teghenweer heeft hy met zijn scheepkens ende booten, die gheabordeert ende vermeestert: soo datter van eenentwintich ofte tweeentwintich niet een over en bleef. De Heere van Beauvoys naevolghende zynen last, is andermael van Antwerpen afgevaren nae Zeelandt den vijfden Augusti, wel met tachtentich schepen groot en*de* kleyne. Maer ten selven daghe hebben de Zeelanders het Casteel van Rammekens inghekreghen, op deser manieren. Charles Boysot en*de* Loys zijn broeder, hebbende voorgenomen het voorseyde Casteel te bespringe*n*: sonden alvooren haer krijchsvolck om die van Armuyden van Middelborg af te sonderen: dese aldaer gheleghert wesende, hebben haer subytelijcken ghetoont als oft zy Armuyden noch mede seer sterck wilden beleggen. Het welcke die van Middelborg en*de* Rammekens vernemende, heeft hem den Capiteyn van Rammekens met zynen Chirurgijn, ende soo veel als hem goet dochte, uyt zijn Casteel begheven in Armuyden, latende maer tseventich mannen in het Casteel,ende seer weynich van buskruyt versien. Aldus subtylijck uytgelockt zijnde, hebben de Zeelanders haestelijck dat belegert te water ende te lande, ende brachten daer gheschut voor, ende beschotent, en*de* met groote Hulcken ten hooghen water hebben zy uyt de hooghe Meerssen met Archebusiers die van binnen van haer defensie ghedreven, ende + mineerdent oock aen de een zyde. Ende alsoo den Gouverneur ende oock de*n* Chirurgijn dien dagh waren tot Middelborg ghegaen, alst beleghert werdt, soo gebeurdet dat den Lieutenant gheschoten werdt in zynen arm, oock veel andere ghequetst, die alle vreesden van hare wonden te sterven, by gebreke van Chirurgijnmeesters: Waer door zy ghenoech verflouwt werden, oock kleyn authoriteyt onder haer zijnde, ende zy quade ghereetschap, middel ende wille vindende om weder teghen te mineren, hebben het Casteel den vijfsten Augusti overghegheven, alwaer redelijck veel koren ende andere

+De Spaensche Assabres varen nae Rammekens.

+Admirael Worst vermeestert de Spaensche schepen onder Rammekens.

+De Zeelanders winne*n* het Casteel van Rammekens behendelijcke*n*.

munitie in ghevonden worden. Hieromme heeft de + Heere van Beauvoys moeten resolveren die van Middelborg te helpen van een ander zyde, ende varende voor by, alsoo by Vlissinghen ter Zeewaert in, seylde rondtomme het Eylandt van Walckeren den Roompot inne, daer de Zeelanders luttel op bedacht waren, ende lande zijn volck op onser Vrouwen Polder op het landt, met de kleyne schepen, de groote bleven te Bieselinghe ligghen, niet sonder perijckel. Alsoo voerden zy haer victalie van achter over landt, binnen Middelborg, hoe wel niet alle, door vreese ende resistentie van de Zeelanders. Zy lieten daer aen het landt Christoffel de Montdragon voor Gouverneur, een oudt Spaensch ervaren Capiteyn met vijfthien vaendelen knechten. Dit ghedaen zijnde (vreesende bespronghen te worden) soo zijn zy weder de riviere uyt der Zee opghekeert den neghenthienden Augusti, maer niet sonder verlies. De cleyne schepen, ontrent veertich in ghetale wesende, sondt de Heere van Beauvoys nae Berghen op Zoom, denckende die van daer wederom op Armuyden te doen passeren. Maer de Zeelanders hielden die met oorlochschepen besloten by de Boomcreke. Middelborg was noch niet volkomelijck ghevictalieert, mits dat zy in Augusto haer victalie niet al en hadden konnen lossen, uyt vreese der Zeelanders: dies zy den sesthienden Novembris weder van Antwerpen af voeren, meest met groote schepen. Ende afvarende, verbrande een van de schepen, van haer eygen buspoeder aenghesteecken. Ende in een ander berste een stuck gheschuts, dat wel dertich mannen doode ende quetste. Het derde quam aen de grondt, viel omme ende verstickte in het sandt. De groote schepen van dese Armade bleven tot Saftingen haer onthoudende, ende sonden de kleyne schepen ontrent vijftich sterck door de Boomcreke, meynende dat zy alsoo tot Armuyden souden gheraecken: Maer de Zeelanders liggende by Rommerswale met ontrent achtendertich schepen, hebbense bevochten den 22 November, soo dat zy haer salveren moesten tot Berghen op Zoom, nemende elve daer van, twee ter oorloge gherust, ende neghen met victalie gheladen. Van Bergen worden by nachte drie scheepkens met Tarwe tot Armuyden ghebracht, het welck dede den Prince van Orangien den thienden Decembris nae Zeelandt komen, om Middelborg nu in de uyterste benautheydt zijnde te dwingen. Ten lesten als den Grooten Commandador in het gouvernement was ghetreden, soo heeft hy terstont alle neersticheydt aenghewent om de stadt van Middelborg (die nu seer benaut was) te ontsetten. Welcken aenslach uyter maten gheweldich is gheweest, van den welcken wy hier na spreecken sullen. Maer alsoo de selve misluckte, met groote nederlaghe der Spanjaerden: Den Collonel Montdragon dese nederlaghe + van den zynen vernomen hebbende, ende dat nu geen ander hulpe hen te verwachten en stonde, oock oorlof van te accorderen hebbende, soo heeft hy besloten ende ghecapitueleert de steden van Middelborg ende Armuyden over te leveren in handen van den Prince van Orangien, met alle amonitie ende gheschut. De conditien waren, dat hy mette soldaten met haer wapenen ende toebehoorten soude moghen uyt trecken, oock alle Gheestelijcke persoonen, Soetelaers, Busschieters, Schippers, Commissarissen, ende alle die wilden. De Zeelanders sou-

+Beauvoys vaert buyten om den Roompot in, om Middelborg te helpen.

+Middelborg overgegheven in handen van den Prince.

den haer schepen ende convoy gheven tot in Vlaenderen. Alle de koopmanschappen, oock Gheestelijcke goederen souden verbeurt zijn. Den Collonel Montdragon soude beloven weder te keeren in ghevanghenisse, soo hy niet en verloste Philips van Marnix, Heere van Sint Aldegonde, met de Capiteyn Jacob Symonszoon, een Jtaliaens Jngenieur, genaemt Citadella, met twee andere. De stadt soude drie hondert borgheren van Vlissingen, van Campvere ende Zierickzee ontfanghen. Dit is alsoo ghecontracteert den negenthienden Februarij, ende daer nae volkomen, ende de ghevangenen verlost. En*de* alsoo is de Prince meester gheworden van het gheheele Eylandt van Walcheren ende van der Zee. Om het welcke te houden ofte af te weeren, de Spaniaerden gheenderhande middelen, kloeckheydt, ghelt, goet en*de* bloedt [+] ghespaert en hadden. Want het is bevonden, dat het onderstandt oft ontset datter ghepoocht is die van Middelborg te doen, binnen den tijt van twee jaren den Coninck aen gelde ghekost heeft (behalven het menschen bloedt) tseventich mael hondert duysent gulden, oft seven milioenen guldens, daer onder nochtans niet begrepen en zijn der soldaten gagien die daer toe gebruyckt werden, maer wel de gagien van het schipvolck, oock niet begrepen de schepen noch het gheschut, maer wel het toerusten ende uytreeden, met de amonitie ende toebehoorten des gheschuts ende victalie. Hier naer heeft den Prince den Enghelschen toeghelaten te handelen door de Schelde op Antwerpen, het welck te vooren opghehouden was gheweest, uyt oorsaeckte van het belech van Middelborg, ende alle de oorloghen ter Zee: waer door dese stadt tot groot welvaren gheraeckt is; ende heeft seer in volcke, rijckdom ende neeringhe toeghenomen, sints dat Antwerpen onder het Spaensch gouvernement ghekomen is, soo dat de selve stadt by de treffelijckste koopsteden van Europa met recht mach vergheleecken werden: alwaer die machtichste Cooplieden uyt Brabandt ende Vlaenderen gheweecken, heur residentie hebben komen houden. Desghelijcks oock in het jaer 1598 de Compaignie vande Enghelsche Cooplieden, die de neeringhe seer vermeerdert hebben. Soo dat men de stadt veel grooter heeft moeten maken,ende die met nieuwe Havenen, Bolwercken ende Poorten verciert heeft: ende is voltimmert met de schoonste structuere die men soude mogen aenschouwen. Welcke stadt over ettelijcke jaren den principaelsten handel van Nederlandt heeft ghehadt, van waer Antwerpen selfs ende geheel Brabant ende Vlaenderen, voldoende de Convoyen ende Licenten haer gherief hebben versocht ende ghehadt, gelijck zy noch doen, tot groot welvaren van de gantsche Ghemeynte. Hoe wel dat over eenighe jaren den handel alhier al wat afgenomen heeft. De Abdye de Regulieren daer uyt ghetrocken zijnde, is ghedestineert tot een heerlijck Hof voor de Heeren Staten van Zeelandt, ende was een schoone wel ghetimmerde Abdye, de [+] welcke al meest in het jaer 1492 verbrande door eenen schrickelijcken brandt in de stadt opgheresen: als die Kercke, die Reventer, de Pant ende dat Capittelhuys, die Keucken, met alderley goede*n*, ende die Librarye met schoone boecken, vele kostelijcke juweelen, kleynodien ende cierlijckheden van outaren ende andere ornamenten. Ende daer verbrande mede een Clooster van den Bogaerts broederen, dat eerst nieuws ghemaeckt was, ende een schoone kercke begonnen hadden, die alheel verbrande sonder yet oft luttel te houden, ende daer toe met allen vele huysen: ende den oorspronck van desen brandt en wist men niet wel van waer hy quam. Dese Abdye was oock gedestineert te vooren tot een wooninghe van Niclaes de Castro, d'eerste Bisschop der nieuwe Bisscoppen aldaer: Middelborg oock tot een nieuw Bisdom verorde*n*t zijnde. Nu ter tijdt is dese

[+]S'Conincx oncost van't ontsette*n* van Middelborg te vergheefs heeft bedreghen seve*n* milioenen gulde*n*s.

[+]Grooten brandt door ongheluck tot Middelborg.

Abdye niet alleene het Hof van mijn Heeren de Staten van Zeelandt, ende de wooninge van de Raden der selver, ende van de Ghecommitteerde ter Admiraliteyt: maer oock Prince Maurits in Zeelandt zijnde houdt aldaer zijn Hof. Alwaer hy zijnde in het jaer + 1595, de Staten Gheestelijck ende Wereltlijck van de Provincien die noch onder den Coninck waren, Ghedeputeerde hebben gesonden aen de Staten vande Gheunieerde Provincien ende Prince Maurits. De welcke in Zeelandt aenghekomen zijnde, den veerthienden Aprilis tot Middelborg spraecken metten Prince Maurits, verselschapt metten Tresorier Valck, Vosberghe ende eenighe andere. Dese vertoonden hoe den Edeldom ende Staten der Landen onder den Coninck seer verblijdt gheweest waren te hooren de gheneghentheydt der Gheunieerde Landen totten Vrede, om eens uyt de ellendighe oorloghe te mogen komen, daeromme zy versochten dat men mochte komen tot tractatie van weghen den Coninck ende Staten onder hem noch staende ter eenre, ende de Gheunieerde Staten ter andere zyde, ende wat daer meer aenkleefde. Waer op Prince Maurits resolutelijcken antwoorde, dat de Gheunieerde Staten geenssins van sinne waren aen te gaen eenighe andere Vredehandelinghe dan mette Staten der Landen, en gheenssins metten Coninck, mits zy by contracten verbonden waren + met andere Princen ter contrarien, oock kenden zy den Coninck soo verstoort ende verbittert op haer, dat hy het ghepretendeert onghelijck hem aenghedaen, nemmermeer vergeten, ende noch min vergheven soude, maer sochte die wraecke te doen ter eerster ghelegentheydt, daer hem toe diende der Theologienen resolutie, *quod Haerticis non sit servanda fides.* Maer soo de Heeren Staten onder den Coninck gheseten, wilden in Vredehandelinghe in goeder trouwen komen, de Gheunieerde waren bereyt d'oorloge in vrede ende vriendtschap te veranderen, mits haer resolutien schriftelijck oversendende, over vier artijckelen, diese souden moeten resolveren aen te gaen, eermen soude beginnen te tracteren: de welcke waren onder andere, dat zy voor al uyt haer Landen souden moeten doen vertrecken alle vreemdelingen ende soldaten, ende haer stellen in alsulcke vryheydt,dat zy tracteren mochten sonder den Coninck. Maer alsoo de voorseyde + Ghedeputeerde geen ander bevel en hadden dan den handel te weghe te brenghen tusschen den Coninck ende zijn Staten ter eenre, ende de Gheunieerde Landen ter ander zyden, soo en isser niet op ghevolght, ende zy zijn weder ghekeert in haesten, ende hebben haer rappoort ghedaen. Alsoo heeft dit Tractaet van Vrede, soo seer begheert van de Ghemeente, Edeldom ende Gheestelijcke, geenen voortganck ghehadt. Daer is oock mede in de selve Abdye de Munte van Zeelandt, de welcke den Muntmeesters onderworpen is. Daer zijn oock daer en boven in dese stadt seer schoone en wel ghebouwde Kercken, van de welcke de voorneemste de Oude ende Nieuwe kercke ghenoemt werden. Op welckers Toren eenen Top ofte Cappe opghestelt + is met eenen vergulden Weerhaen, om een beter Zeemerck voor de seylende schepen in de Zee te wesen, die ghekost heeft met een groote nieuwe Clocke ende fraeye groote Horologie, sesentwintich duysent ponden vlaems, oft hondert en sesenvijftich duysent guldens. Daer is

+Den Edeldom onder den Coning sendt aen Maurits om vredehandelinghe.

+De Gheunieerde begheeren in vrede te treden met de Staten onder den Coninck, maer niet metten Coninck.

+De Ghedeputeerde keeren weder sonder yet uyt te rechten.

+Een nieuwe cappe met clocke ende horologie kost hondert ende 56000 guldens.

oock noch een schoon Gasthuys, mede is aldaer oock een seer schoon huys ghebouwt voor oude Mannen, in het welcke het Weeshuys gheleyt is. Oock mede een groote sluys *Sas* ghenoemt, een seer schoon werck ende dat by nae een ongheloovelijcke somme gelts ghekost heeft. Ten lesten, opdat ick de andere schoone ghestichten voor by gae, soo is daer gebouwt een seer schoone Amonitie huys, ende een nieuwe Schutters hof van seer schoone ende seer heerlijcke structure.]

Van hier is gheboren gheweest Pauwels toeghenaemt van Middelborg, seer gheleerdt in de Mathematijcke wetenschappe*n*, de welcke overmidts zyne deuchden te Roome ontboden terstondt Bisschop werdt ghemaeckt: hy heeft onder ander gheschreven een boeck van het Hooghtijdt van Paesschen. Oock is + in een kleyn dorp oft ghehucht by dese stadt gheboren Niclaes Everaerd, anderssins gheheeten van Middelborg, aenghesien hy soo nae der stadt gheboren was, een seer gheleert man in verscheyden wetenschappen: maer besonderlijck inde Rechten, ende seer wel vervaren in de saecken van de Staten, ende gheschickt in raedt te geven: deshalven oock van zynen Landtsheere altijdt in treffelijcke saecken te wercke ghestelt: ende ten lesten gheworden niet alleenlijck President vanden Coninckljcken Raedt in Hollandt, maer oock van den grooten Coninckljcken Raedt van Mechelen, aldaer hy ghestorven is in het jaer duysent vijf hondert tweeendertich, achterlatende veel gheschickte kinderen: D'eerste is gheweest Pieter, Doctoor in de Godtheyt ende in de wereldtlijcke Rechten, Prelaet van d'orden der Premonstreyten: De tweede M. Everaerd Nicolai, Licentiaet in de Rechten, President inden Raedt van Vrieslandt, daer nae oock van Mechelen, ghelijck als de Vader: overleden ter selver stede, in het jaer duystent vijf hondert tsestich: De derde M. Niclaes Nicolai Grudius, oock Licentiaet in de Rechten, ende hooghgheleerdt in veel andere goede konsten,besonder in Historyen en*de* Poesie: deshalven hy tot hooghe graden is ghecomen: en*de* is nu tegenwoordichlijck Raedtsheere des Conincks, ende Greffier van d'Orden des gulde*n* Vlies: De vierde Adriaen Nicolai Marius, Licentiaet in de Rechten, een seer deuchdelijck ende treffelijck man, de welcke oock veel hooge officien met grooter eeren bedient heeft: nu teghenwoordichlijck Cancelier van Ghelderlandt: De vijfde Jan, toeghenaemt Secundus, (want de geleerde herwaerts het gheberchte pleghen ghemeynlijck nae de Roomsche wyse een toenaem te nemen by verscheyden oorsaecken) dese sterf jonck: van welcke*n* men veel hadde verhoopt: want hy was seer gheleerdt, ende een lustich Poete, alsoo aen sommighe zyne ghedichten wel blijckt: Ja het is een besondere gave van dese voorseyde gebroeders, dat zy al t'samen behalven alle hare andere gaven, seer goeden Poetischen aerdt hebben ghehadt: deshalven hare wercken met groot verlangen in het openbaer verwacht worden.

+Niclaes Everaerd en*de* zyne kinderen.

Beschrijvinghe van Vlissinghen.

+ *V*Lissinghen is de tweede stadt van Walckeren, gheleghen Zuydtwestwaerts tege*n* over Vlaendere*n*, een myle van Middelborg. Dese voortijdts ontrent het jaer duysent vier hondert niet anders en plach te zijn dan een passagie ende lijdt op Vlaenderen, ghelijck de Cronijcken melden: maer is naemaels vermeerdert + ende ontrent veertich jaren geleden met stadtmueren ende poorten gesterckt door den voorseyde*n* heer Adolf van Borgondien: soo dat men nu teghenwoordichlijck mach segghen, dit een passagie ende bane te wesen van de gantsche wereldt:

+Ghelegentheydt van Vlissingen.

+Door wien Vlissinghen met mueren omcinghelt.

aenghesien het een soo gerieffelijcke ende bequame havene heeft, dat by na alle de schepen gaende ende komende Oost, West en*de* Zuydt, al hier varen: want het is sulck eenen lijdt, dattet wel met recht [+] ende reden de sleutel van dese Nederlanden mach heeten: Deshalven dese plaetse oock wel behoort bewaert te worden: gelijck Keyser Karel de vijfste zynen sone Philips in zyne verholenste ende besonderste onderwysinghe te kennen heeft ghegeven.

[+]Vlissinghen den sleutel der Zee van de Nederlanden.

*Byv*oeghsel. [Vlissinghen is een Zeestadt, ghelegen [+] aen de Zuydzyde van Walckeren, vermeerdert door den handel van verscheyde*n* natien, machtich ende commanderende op de Zee, ende door de heerlijckheyt van stryden te water door heel Europam vermaert. Jn het beginsel was dese stadt van de heerlijckheydt der Graven van Zeelandt. Want in het jaer 1227 ten tyde van Floris de derde dies naems wordt van de selve ghewach gemaeckt in de Cronijcken: de welcke Graef Willem de derde in het jaer 1315 met schoone stadts privilegien vereerde. Maer in 't jaer 1470 hielden de Princen van Borsele de regeringhe der selver: de welcke nae datse in haer macht gheweest hadde ontrent hondert jaren: heeft die de doorluchtige Prince van Orangien eyndelijck ontfanghen, de welcke nae dat hy die ettelijcke jaren beseten hadde, overleden zijnde heeft zynen sone Prince Maurits een stille Republijcke naerghelaten, welckers staet hy tot noch toe in vrede behouden heeft. Jn het jaer 1485 den sesthienden Meye op Pincxter avont [+] werdt, alwaer zy den Schout doodt smeten ende de stadt pilleerden ende brandtschattende veel ghevanghenen mede namen, wesen-

[+]Ghelegentheydt van Vlissingen.

[+]Vlissinghen by die van Sluys inghenomen.

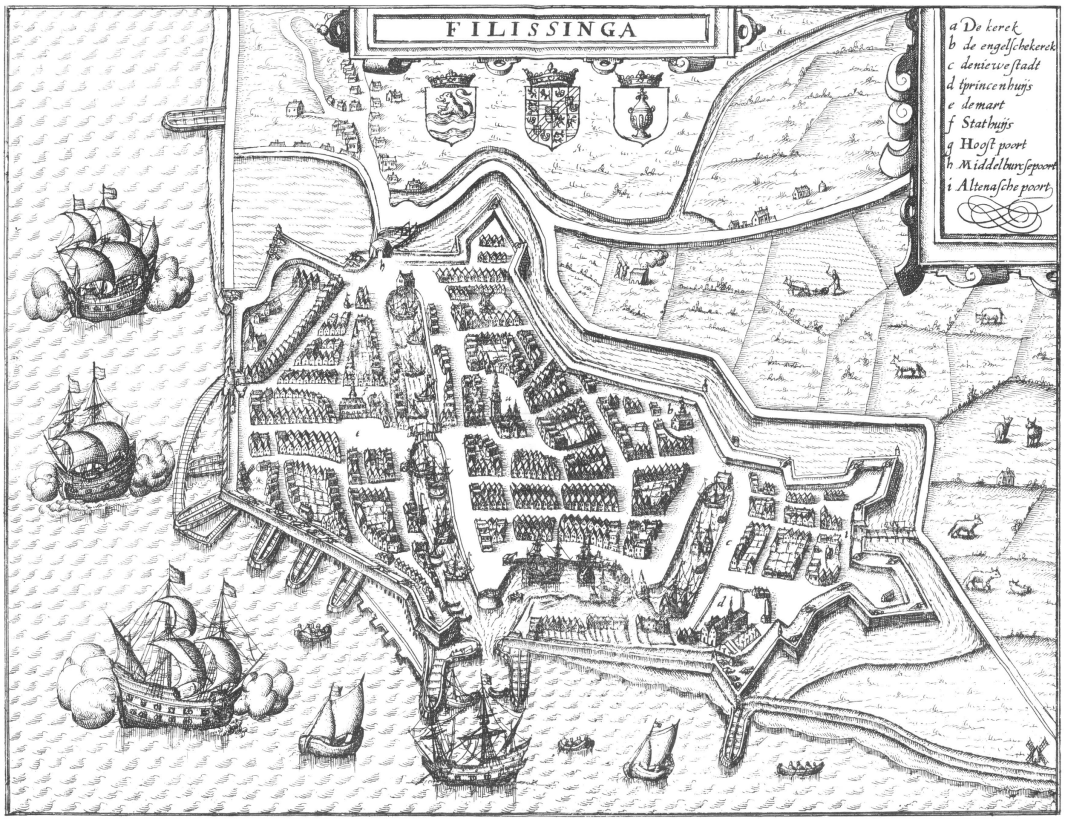

FILISSINGA

a *De kerck*
b *de engelschekerck*
c *de niewe stadt*
d *t'princenhuijs*
e *de mart*
f *Stathuijs*
g *Hooft poort*
h *Middelburcsepoort*
i *Altenasche poort*

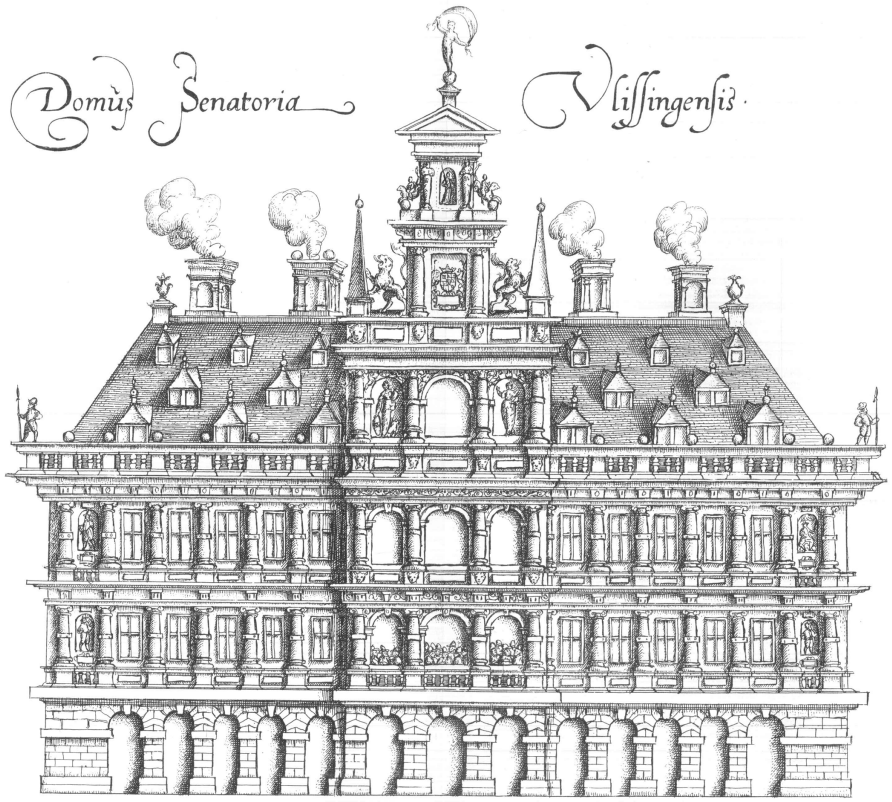

Domus Senatoria Vlissingenis.

de noch onbesloten, niet bemuert noch bewalt. Ende alsoo vertrocke*n* zy met heur roybaergien, doende daghelijcks veel schade op Zeelant, soo dat men heur teghenstandt moeste doen. Tot onsen tyde Vlissinghen een gheweldighe Zeestadt wesende, ende als den sleutel der Zee van de Nederlanden, den Hertoge van Alva meynde hem van de selve stadt te verseeckeren. Tot welcen eynde hy zynen Jngenieur Pacieco gesonden hadde, die alreede een Casteel aldaer hadde beworpen, genoech op de selve forme van het Casteel van Antwerpen. Maer alsoo hy van daer moeste gaen nae den Hertoghe, om andere voorvallende saken, soo bleef het werck onvolmaeckt. Daer nae den Hertogh vreesende dat hem wedervaren soude in Walckeren, sulcx als hem in den Briel wedervaren was, voornamelijck tot Vlissinghen, heeft derwaerts uyt Brabant doen trecken acht vaendelen Spanjaerts. De Foriers van de selve waren des morghens vroech op den Paesdagh by den Magistraet op het Stadthuys ghekomen, om ordinantien te hebben van het volck te logeren, het welck zy seyden dat ghescheept was met *Pacieco.* De + mare hier van onder den volcke komende, als een deel nae de kercke waren gaende, ende eensdeels haer daer waren biechtende, Misse hoorende, ende ten Sacramente haer bereydende (zijnde Paeschdagh den achtsten April) op de Roomsche Catholijcsche maniere, heeft dat den gemeynen man seer ontstelt, den thienden penninck noch vresende, ende meest uyt de kercke loopende, quamen zy nae het Stadthuys, alwaer de Spaensche Foriers noch by den Magistraet waren, ende de een den ander*en* op ruyende, riepen luyde, dat zy gheen Spanjaerden binnen hebben en wilden, in gheender manieren. Ende als men nu op het ghetyde hoorde, ende sach van verre de schepe*n* mette Spanjaerden aenkomen, soo is het Graeu met gheweldt nae het gheschut gheloopen, ende hebben de gereetschap uyt het Munitiehuys ghenomen, ende op de Haven het gheschut nae de aenkomende schepen ghestelt, die daer mede wech wysende te vertrecken (alsoo zy deden) nae Berghen op Zoom. Eenighe ghetyden daer naer, quam daer van Antwerpen aengevare*n* in een Marctschip den Oversten der Spanjaerden *Pacieco,* met zijn eyghen dienaers, meynende dat zijn krijchsvolck daer binnen was: dien namen zy ghevanghen. Ende vindende by hem eenighe schriften ende instructien, welcke haer dede achterdencken hebben, soo hebben zy gheresolveert haer ter weere te stellen, ende alomme om hulpe te senden, soo in den Briele, als elders. Van waer zy den 27 Aprilis seven schepen met soldaten gheladen cregen, haer by den Prince van + Orangien ghesonden. Ende hoorende wat te Rotterdam bedreve*n* was, hebben zy den Oversten *Pacieco* met eenige vanden zynen aen een galge ghehanghen, hoe wel hy maechschap van den Hertogh was. Zy hebben oock het begonnen Casteel, daer van alreede eenighe fondamenten gheleyt ende gegraven waren, het water weder in laten loopen tot haerder beschermighe: De materialen, steen, kalck ende gelt hebben zy tot haer eyghen noot gheappliceert. Graef Lodewijck sondt haer voor eenen Gouverneur Jeronymus Seraerts, een Edelman van den Prince van Orangien, met Monsieur Hautain zynen Lieutenant, ende eenige Fransche soldaten. Ende in korter tijt geheel Walckeren inkreghen, uytghesondert Middelborg ende Armuyden beset met garnisoen. Hebben oock de stadt van Vlissinghen sterck ghemaeckt met Ravelijns ende anderssins. Zy hebbe*n* met haer krijchsvolck oock courssen in Vlaenderen ghedaen, en*de* de stadt van Brugghe opgheeyscht: daer omtrent alle de Kercken ende Cloosters berooft, daer zy by konden komen. Desghelijcks liepen zy in het landt van Zuydtbevelandt, de stadt van Tergoes

+Vlissinghen weyghert Spanjaerden ende valt af.

+Vlissingers hangen Pacieco ende verdrincken het begonne*n* Casteel.

belegerende, hoe wel te vergheefs: ende werden als Zeeleeuwen gevreest. Zy tasten ooc aen de Vlote van Spangien, met + de welcke den Hertoch va*n* Medinacęli afquam: de welcke mede brocht ontrent twee duysendt Spaensche nieuwe soldaten ende eenighe groote schepen, die moesten al in Zeelandt invaren. Maer veel kleyne Biscaysche schepen, Assabres geheeten, metten Hertogh voorseyt, ende de soldaten, voeren ter Sluys binnen, niet sonder perijckel ende schade. Ende al dat de ander schepen in hadden, bleef tot Vlissinghen, behalven eenighe soldaten op de groote schepen, die haer salveerden tot Middelborg, waer van een deel verdroncken. De voorseyde Assabres tot twintich toe deden den Hertogh toerusten, maer zijn onder Rammekens (soo wy bove*n* verhaelt hebben) van den Admirael Worst verbrandt.

+De Vlissingers tasten de Vlote van de*n* Hertoghe van Medina Celi aen.

De + Vlissingers te water meest meester zijnde, hebben den veerthienden Januarij in het jaer 1573 haer verstout voor de stadt van Antwerpe*n* schepen te halen, die zy vry wech voerden, jae eenighe hebben de lieden t'Antwerpen snachts van den bedde ghehaelt, ende ghedwonghen sonder spreecken met haer uyt de stadt te gaen. Door welcke ende dierghelijcke vrome daden zijn de Vlissingers van een yegelijck bykants bemint ende ontsien gheweest. Den thienden Octobris voeren zy weder met sevenenvijftich schepen, ende wel met twee duysent mannen van Antwerpen ende elders naer Middelborg, maer zy werden te rugghe ghedreven, met verlies van een oorloochschip, ende een Bargie oft Galeye: ghelijck oock Sancio Davila, met ontrent vijftich schepen den leste*n* Februarij. De welcke den + 27 Aprilis wederom met een groote Vlote welgheruste schepen nae Middelborg is ghevaren met groot gheweldt ende goede ordre, den wint Oostelijck zijnde: maer zy werden door den Admirael Worst ende meer andere Vlissingers gedreven tot by Breskens, alwaer zy vijf van haer principaelste schepen genomen hebben. De andere schepen geraecten door terwyle men street, niet sonder schade tot Middelborg. Nochtans die Zeeuwen in het belech van Middelborg volherden, ende Rammekens inkreghen. Maer + naer het vertreck van den Hertoghe van Alva, den Commandador in het gouvernement ghetreden zijnde, heeft alle middelen bedocht om de stadt van Middelborg (die nu seer benouwt was) te ontsetten. Tot dien eynde heeft hy een gheweldighe Armade laten toerusten. Over de + groote schepe*n* is weder Admirael geweest Sancio Davila. Zijn schepen waren groot, wel versien ende gewapent, vol krijchsvolck ende schipvolck. De kleynder schepen waren Boeyers, Cromstevens ende Heuden, niet diep gaende, oock seer wel met volck ende gheschut toegherust. Den Admirael daer van hadde op hondert ende tachtentich mannen. Den Viceadmirael hondert dertich mannen. Dese kleyne schepen waren tweeendertich in ghetale, behalven noch de victalie schepen. Hier over commandeerde als Admirael, de *Maestro del Campo* Juliaen Romero, een oudt ervaren krijchsman. Dese laghen te Berghen op Zoom, bequaem zijnde om door te passeren, ende Middelborg te victalieren. Haren aenslach was dat Sancio Davilo van Antwerpen komende met zijn groote schepen, soude afvaren lancx de Honte, tot in het gesichte van Walckeren: op welc-

+Seltsame stout heyde der Vlissinghers.

+Schipstrijdt van Sancio Davila, spysende Middelborg met groot verlies.

+De*n* grooten Commandador neemt voore*n* Middelborg te ontsetten.

+Beschrijvinge der Spa*n*jaerde*n* schepen ende gheweldt.

ken tijt het selfde oock doen soude Juliaen Romero van Berghen de Schelde af, ende alsoo malkanderen in het ghesichte komen, ten eynde van Zuydbevelandt: denckende dat de Zeelanders haer niet en souden konnen weeren teghen beyde, maer d'een deel ofte d'andere soude haer verrasschen, ofte tot Middelborg gheraecken, ofte de victalie schepen in senden. Maer het is anders ghebeurt. Want de Prince zijn Admiralen ende Capiteynen resolveerden de eene Vlote ofte de andere te bestryden, eer zy malkanderen konden assisteren, zijnde van zijn Spien gheadviseert van den aenslach. Soo deylden zy oock haer schepen in twee hoopen, ende leyden de groote op de wacht voor Walckeren op het vlacke, maer qualijck ghemant. Het meeste ende kloecste volck was metten Admirael Loys Boysot, ontrent neghenthien ofte twintich schepen. Ende seylden alsoo den achtentwintichsten + Januarij na haer vyanden toe, de Schelde op, die zy vonden den 29 Januarij ontrent Loddijcxhoeck op anckers ligghende: maer zy hebben terstondt haer anckers opghetrocken, ende haer seylen gemaeckt, in het ghesichte van den nieuwen Gouverneur, die met alle zijn Hofghesin ende Edelen stont ende sach het spel aen van het hooft van Berghen. De Zeelanders zijn terstondt seer mannelijk by Rommerswale de Spaensche schepen aengevallen, daer terstondt den Zeeuschen Admirael een scheute kreegh lancx door zijn schip ende volck onder het verdeck, het welck veel volcks doode ende quetste, onder andere oock de*n* Opperschipper Schot, dien zijn been werdt afgeschoten. + Dese scheut niet tegenstaende, dede Schot noch zijn devoir met een spiesse in zijn handt. Den Admirael Boysot selve werdt met een archebusse door zijn kaecken zijn ooghe uytgheschoten: Waer door hy, zijnde geklampt van den Admirael der Spanjaerden, scheen genoech in perijckel te wesen, want die waren alreede veel overgheklommen. Maer een ander schip quam den Admirael Boysot te hulpe, daer en tusschen hadden de andere oock elck een schip aen boort geleyt, ende vochten alsoo voor eene*n* tijt seer vreesselijcken, met verscheyde*n* fortuynen, tot dat een + kloeck jonghelinck van Walckeren gheboren, zijnde in de meersse van den Zeeuschen Admirael der Spanjaerden, zijn teghenpartye, ende dien aldaer vermeestert hebbende, clam hy op, en*de* nam af van de stenghe de Vlagghe van des Admiraels schip, ende wondt die om zijn lijf, en liet hem daer mede neder rysen in het selfde schip der vyanden, daer zijn volck nu alreede veel in over geklommen waren. Dese Vlagge af zijnde, hebben de andere van des vyants schepen veel den moedt verloren ghegeven, als meynende dat hy ghenomen was. Waer door ten leste*n* de Zeelanders thien vande principaelste + schepen meester werden ende namen, ende eenighe verbranden, de andere vluchten. Vier van de ghenomen schepen brochten tot Vlissinghen de tydinghe, ende vyve werden ter Veren ghevoert, waer onder den Admirael ende Viceadmirael waren. Daer bleve*n* meer dan twaelf hondert mannen doodt over beyde zyden: onder de andere de Heere van Glimes, Viceadmirael der Spanjaerden. Den Admirael Juliaen Romero, kroop uyt een gheschutvenster, ende quam alsoo met een schuyte daer van. Daer en werdt gheen ghenade ghetoont, over al dat levende ghevonden werdt, het wert (ja met goude ketenen in de furie ongeplondert) over boort ghesmeten, soo hittich waren de Zeelanders, ende en namen gheen ghevanghen. Hier en tusschen is Sancio Davila metten selven getyde, met zijn groote schepen afghevaren in het ghesichte van het Eylandt van Walckeren, tot voor Breskens: En*de* de ander Vlote niet vernemende, is op ancker blyven ligghen, de selve verwachtende. En*de* alsoo hy vernam van Juliaen de Romeros nederlaghe,

+De Zeelanders verrasschen der Spanjaerden Vlote voor Berghen.

+ Den grouwelijcken schipstrijdt voor Berghen.

+Een uytneme*n*de vroom feyt eens Zeelanders jongeling.

+Nederlage der Spanjaerden voor Berghen.

seylde terstondt weder op nae Antwerpen, vreesende oock bespronghen te werden, despererende die van Middelborg te moghen helpen. Nae welcke nederlage die van Middelborg haer op gave*n*. Ende die van Vlissinghen zijn soo voorts meester ter Zee ghebleven, vele schepen ter oorloge toereedende, meest binnen Vlissingen al scheepvarende volck zijnde, ende hebben haer genoech als Leeuwen ter Zee betoont. Maer in het jaer 1585 hebben de + Staten volghende het contract met de Coninginne van Enghelandt gemaeckt, by den Grave van Hohenlo, oock van weghen den Prince Maurits (die daer over Heere was) doen overleveren de stadt van Vlissingen, met het Casteel van Rammekens, aen Sire Philips Sidney, van weghen de voorseyde Coninginne gecommitteert, den 29 Octobris, de welcke de voornoemde plaetsen met Enghelsch garnisoen beset heeft, alsoo hy daer Gouverneur over gestelt was. Ghelijck oock de selve overleveringe gheschiede van den Briel aen Sire Thomas Cicil. De welcke plaetsen de Enghelsche noch ter tijt houden. Al hier is oock een nieuwe bequame Kercke gebouwt van steen voor de Enghelsche, oock een fraey Prince*n* Hof, ende een seer schoon, kostelijck ende fraey Stadthuys op de Marckt, ghedurende de voorleden oorloghen.]

+Vlissinghen ende den Briel aende Coninginne van Enghelandt ghelevert.

Westwaerts ende Noordwestwaerts keerende, ende lancks den oever der Zee nae Vere streckende, siet men onder de Duynen ende Sandtberghen van dit Eylandt sommighe groote vlecken, oft steden niet gheheelijck met vesten oft mueren besloten: daer en boven oock veel dorpen ende kloosteren. De voornaemste van dese steden zijn Soutelande, ende Westcappelle: welck stadtvryheydt heeft: + want de oude stadt die seer schoon was ende de beste havene van gantsch Walckere*n* plach te hebben, is aldaer verdroncken, gheleden ontrent hondert jaren.

+Westcappelle verdroncken.

*Bijv*oeghsel. [Het is kenlijck dat de ghestalte van Zeelandt veel anders dan zy teghenwoordich is, gheweest zy, over vier hondert jaren. Het welck gheraemt ende verstaen kan werden uyt de oudtste Zeerechten van Zeelandt, luydende meest op Westcappelle in Walcheren, al waer dat schijnt doen ter tijdt alleen gheweest te zijn de rechte diepte voor groote schepen in Zeelant, als was tot Sluys in Vlaendere*n*. Welck Westcappelle door de Zeebaren nu vergaen is. Men leest noch op oudt Dreischere een schoon haven ende groote diepte geweest te zijn, daer die schepen van Zierickzee uyt liepen. Voor Zierickzee arriveerde met zyne armade teghens Grave Gwye, den Admirael van Vranckrijck: naderhandt zijn groote schepen gekomen tot Goeree, doen ter tijt de goedtste ree, en op seylden tot Steenberghe. Maer de principale diepte doen ter tijdt is nu vergaen, ende aenghegroeyt inde Oude Tonghe, Somersdijck, Merhernisse ende andere bedijckte Polders. Het gat ter Veer ende Wielinghen waren doen ter tijdt niet vernaemt: maer somtijts de schepen kours namen op den Briel oft Noordt Gouwe.]

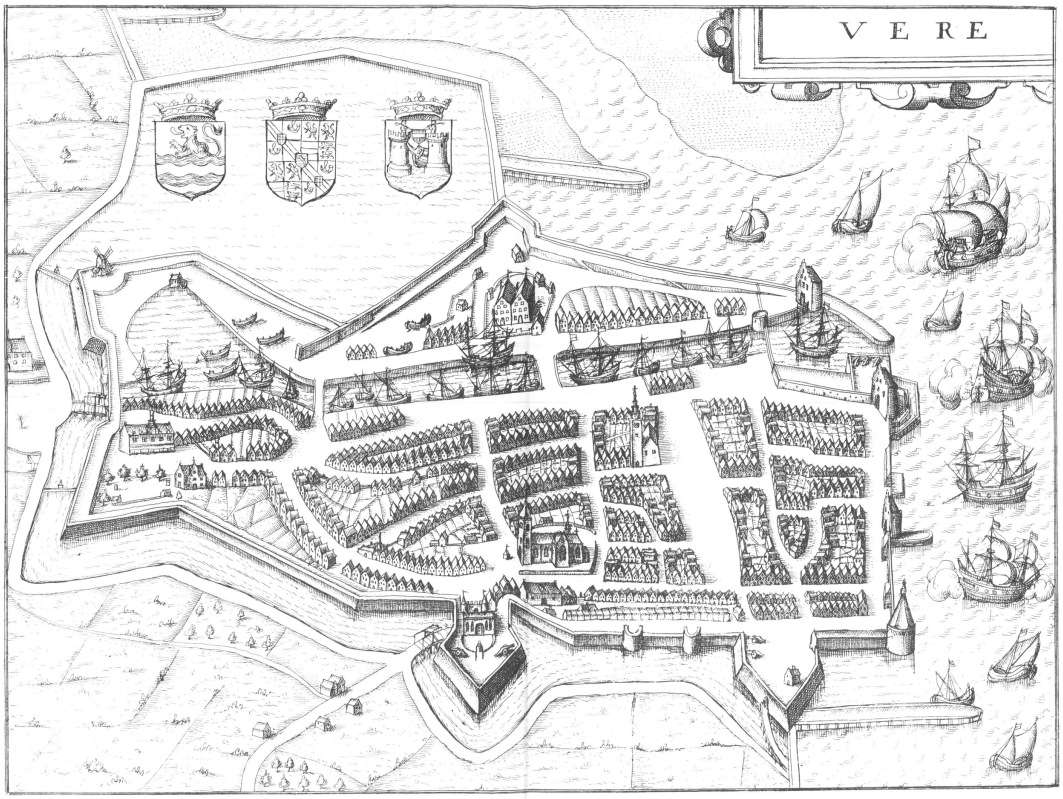

VERE

Beschryvinghe van Vere.

*V*Ere anderssins Canfere oft Campvere genaemt, is de derde bemuerde stadt van dit Eylandt, Noordoostwaerts op de*n* oever der Zee ghelegen, met een watergracht komende van Middelborg, welck een myle van daer is, ende Vlissinghen twee. Vere is met mueren ende vesten omringt gheweest in het jaer duysent drie hondert achtenvijftich. 'Tis een fraey geneerich stedeken, redelijck van koopmanschap, meestendeels door den handel van de Schotsche schepen, die hier besonderlijck haer haven nemen: soo dattet overmidts zyne gaven ende gheleghentheydt den tytel van
+ Marckgraefschap heeft: jae de Heere van der Vere heeft van oudts sulck voordeel ende recht, dat hy alleen, sonder bystandt oft toedoen van anderen, het woordt voert in alle raedtslaghen ende handelinghen aengaende de Staten des Edeldoms van Zeelant. Hier ter Vere is een groot ende schoon huys daer alle s'Conincks artillerye, gheschut ende ander krijchsrusting ter Zee dienende bewaert wordt. Dese stadt heeft oock eertijdts den voorghenoemden Admirael aengheghaen: maer hoort nu tege*n*woordichlijck toe Marckgrave Maximiliaen van Cruyningen zynen neve, overmidts de redenen hier voor verhaelt.

+Privilegie van den Marckgrave van der Vere.

+ *Byv*oeghsel. [Vere ofte Campvere een seer vermaerde stadt van Zeelandt, heeft haren name ofte oorspronck gekregen door het woordeken *Veer,* al waer men hier voortijdts placht over te varen op Campen, een dorp in Noordtbevelandt, nu gheinondeert, waer van de selve van sommighe ghenoemt wordt Campveer. Dese stadt is in den jare duysent drie hondert achtenvijftich bemuert gheweest door den Heere van Borssele, ende naederhandt vermeerdert zijnde, is voorsien van heerlijcke ende schoone privilegien. Ende ten tyde van den Edelen Heer Maximiliaen van Bourgoignen gheworden een Marquisaetschap, ende omme de goede situatie der plaetsen, reede ende haven (seer bequame tot navigatie) ghefrequenteert van vele diversche landen ende steden: als naemelijck Spangien, van waer het Suycker eerst uyt de Eylanden van Canarien ghebracht is geweest op den stroom van de selve stadt in den jare 1508: Vranckrijck, waer toe de voornoemde stadt verkreghen heeft het recht van de vrye Crane: Oostlandt alwaer dese Natie frequenterende zijn ghegeven privilegien ende contracten van handelinge ende negotiatie, hier voortijts al eer de steden van Antwerpen ende Amsterdam haer traffijcke ende neeringe hadden: ende ten lesten van Schotlandt, alwaer de selve natie over vele jaren haren stapel van veelderley coopmanschap gehadt heeft, ende t'hans noch heeft.

+Oorspronck der stadt va*n* der Vere.

Voorts is de voornoemde stadt verciert met schoone haringvaert ende visscherye, als gesouten ende stapelvisch ende anderssins, waer van den brandt in diversche Landen ende Coninckrijcke*n* bekent is. Waer mede de borgerye meest onder andere koopmanschappen haer is geneerende, als oock met koopvaerderye naer Spangien, Vranckrijck ende Enghelandt. Ende is oock van ouden tyden de selve stadt voorsien geweest mette residentie van de Admiralen ende Raden der Admiraliteyt van de Nederlanden. Tot welcken eynde is in den jare 1564. van weghen den Coninck van Spangien als Prince ende Heere van de Nederlanden, aldaer ghesticht ende ghebouwet een ghemeyn Arsenael ende Ammonitiehuys, va*n* alle de ammonitien tot de Nederlandtsche Zee ende equipagie behoevende. Boven desen is de borgherye seer civil ende beleeft gheweest ende noch is, door de hanteringhe van de Heeren, die hare woonstede ende residentie gehadt hebben buyten de stadt, op een seer schoon

ende wel ghebouwt huys, genaemt het Hof van Sandenburch, nu door den troubel ende oorloghen gheheel gheruineert. Al waer door successie van voorgaende Heeren de voornoemde Heer Maximiliaen eerste Marquis zyne residentie ende heerlijck hof ghehouden heeft, oock wesende te dien tyde Admirael van de Zee. Naer desen heeft de Coninck van Spangien Philips de tweede Marquijs gheweest, ende nae hem heeft de E*del* Hoochgheboren Vorst Willem Prince van Orangie*n*, Grave van Nassouw hoochloffelijcker ghedachtenissen, het Marquisaetschap ontfanghen, ende is hier in ghehuldt met grooter blyschap van alle de Gemeente ende Borgherye, in den jare 1581, ende heeft de selve stadt beghaeft met seer vele schoone Privilegien ende hooghe Jurisdictien onder de stadt resorterende, tot neghen dorpen in ghetale, onder de welcke d'Ambachtsheerlijckheydt van Oostcappele de selve stadt in eyghendomme is toebehoorende. Ten lesten naer de aflyvicheydt van den voornoemden Heere prince van Orangien, is zynen sone de doorluchtighe hooghgheboren Vorst Maurits, gheboren Prince van Orangien, Grave van Nassauw, etc. in zyne plaetse ghesuccedeert ende als Marquis der voorseyder stadt ghehuldt in den jare duysendt vijf hondert achtentachtentich, teghenwoordichlijck zijnde Gouverneur ende Capiteyn Generael van de Gheunieerde Provincien, als over Hollandt ende Zeelandt, etc. Admirael van de Zee, eenen Prince door des Heeren ghenade seer deuchtsaem ende victorieux in alle zynen handel van wapene*n*. De Heere Godt Almachtich verleene hem een langduerich leven tot welvaert deser lande*n* ende zijnder sielen zalicheydt, Amen. Boven dese voorghemelde particulariteyten van dese stadt is oock mede te noteren, dat de Magistraet is van allen ouden tyden teghens die van de Ghereformeerde Religie noyt cruel gheweest, maer heeft de selve altijdts voorghestaen, soo dat zy in het beghinsel van den troubel ende oorloghe van den jare 1572 principalijck met lijf ende goet de Spanjaerden meer dan alle andere omliggende steden met die van Vlissingen wederstae*n* hebben, ende onder andere verscheyden exploicten ende

aenslaghen van oorloghe te water ende te landen ghedaen, voornaementlijck met hunne Capiteynen te water die stercke Vlote van Berghen gheweldelijck overwonnen ende ter neder ghebracht inden beginne van den jare duysent vijf hondert achtentachtentich de gheweldighe Vlote van Spangien mede helpen ter neder brenghen, waer van hunne Capiteynen beneffens andere grooten prijs ende eere behaelt hebben.

De Polders benoorden der Vere binnen vier hondert jaren bedijckt van den stroomen grooten afbreuck lyden, out Armuyden is over langh afghespoelt: ende ontrent den jare duysent vier hondert eenentachtentich weder met den vingherlinck het landt verseeckert werdt. Maer sedert dien tijdt tusschen ter Vere ende Oostdijck, soo grooten schor ende landt aenghegroeyt is ende aengroeyt, soo dat me*n* soude konnen vermoeden tot aen Armuyden het selve te moghen aengroeyen.

[+] Het gheslachte ende de afkomste van Borssele, bysonder uyt de linage van der Vere gesproten, van het beghin af dat Zeelandt uyt het geweldt der Denen bevrijdt is gheweest, d'edelste, machtichste ende rijckste van Zeelandt altoos gheweest zijn, ende heur afkomste ghereeckent hebben uyt een Heere Vranck, Hertoghe van Suaben, Vader van Lupold de tweede, Capiteyn Generael over Zeelandt verordonneert van den Keyser Lodewijck, alwaer hy de Denemarckers van daer verdreven hebbende, hem onthouden heeft, en*de* is aldaer ghetrouwt, ende was de eerste Heere ende Fondateur van de stadt van Borssele, nu ter tijdt gheinondeert. Hare naekomelinghen van dien tijt af in Zeelandt gheresideert hebben, tot dat nu ten tyde dat heerlijck geslachte in manhoir gheheel verloopen wesende, van s'moeders zyde in de erffenisse ghesuccedeert is Adolf van Borgoignen, de welcke werdt Heere van Beveren ende van der Vere. Nae hem quam zijn sone Maximiliaen, wiens oudtste suster was Vrouw Anna van Bossu en Cameragie; zijn suster Jaqueline werde Vrouw van Cruningen, en*de* die jongste Antonette Hertoghinne van Aerschot. Heer Reynout van Brederode ende Heer Wolphaerd van Cloetinghen, van Margriete, dochter van Heer Wolphaerd van Borssele voortghekomen zijn. De Heere van Borssele metten Zuylen in het wapen, van de oude afkomst zijn, oock Heer Gerrit van Culenborg ende zijn naekomelinghen.]

[+]Oorspronck van't Huys van Borsele in Zeelant.

Daer nae komt Domborg: ende vast hier by light het heerlijck Paleys met den seer lustighen Hof van Westhoven, toebehoorende den Abt van Middelborg. Tusschen Vlissinghen ende Armuyden staet den punct van [+] Rammeken, recht Zuydtwestwaert: waer daer staet het Slot Zeeborg, onlancks ghemaeckt door Keyser Karel den vijfsten, om den inghanck vande riviere op die zyde te bevryden.

[+]Zeeborg door den Keyser Karel de vijfste ghebouwt.

Beschryvinghe van Armuyden.

[+] *A*Rmuyde*n* is in Fransch *Ramue* ghenoemt, ende is de leste stadt van den staet van Walckeren: zy is kleyne ende sonder besluyt van mueren, maer haer Haven is seer vernaemt door gantsch Europe, overmidts het oneyndelijck ghetal der schepen van alle Natien die daer daghelijcks aenkomen ende afvaren t'alle kanten: soo dat [+] men dickwils op een jaer veel Vloten uyt Spangien, Portugael, Vranckrijck ende Enghelandt, van dertich, veertich, vijftich ende meer schepen siet gaen ende komen, als in bewaernisse ter deser stede, sonder alle d'andere schepen alleen oft

[+]Armuyden

[+]Armuyden een schoon Haven in Zeelandt.

met luttel gheselschaps varende, die doorgaens over ende weder seylen, geladen met ontallijcke ende verscheyden koopmanschappen, meestendeels den Cooplieden van Antwerpen aengaende: gelijck in de beschryvinghe van Antwerpen in sonderheydt ghenoech verklaert is. Soo dat men dickwils in dese Havene t'seffens siet vier oft vijf hondert groote schepen die over ende weder de gantsche werelt door varen: oock worden hier altijt veel nieuwe schepen ghemaect. Armuyden is wonderlijck wel gheleghen, overmits de gherieffelijckheyt der Zee. Maer laet ons sien met wat wijdde dat zy haer tot verscheyden havenen ende vermaerde plaetsen van Europe is voeghende. Want aengesien d'een metten anderen seer dickwils over een komen: soo en sal't niet noodeloos, maer wel noodtsaeckich ende gherieffelijck wesen voor de Cooplieden, om veel redenen, besonderlijck om de verseeckeringen die t'Antwerpen ghedaen werden, alhier te stellen de verscheyden wijdden: hoe wel de Schippers ende Zeevaerders selve van verscheyden meyninghen zijn in deser saecken. Soo worden [+] dan ter eener zyden van Armuyden tot Amsterdam in Hollandt ghereeckent vijfentwintich mylen: (hier in dese gantsche beschryvinghe alsmen spreeckt van wijdde ter Zee, soo rekene ick nae het uytwysen van de voornaemste Cosmographen ende Zeevaerders) te weten, seventhien ende en halve zee mylen, makende tseventich Jtaliaensche, oft drieentwintich ende een derdedeel Vlaemsche mylen voor eenen graedt. Van Armuyden tot Bremen, 83 mylen: tot Hamborg, 105 mylen: tot de Zont in Denemarck, 180 mylen: tot Danswijck, 254 myle*n*: tot Rye, 300 mylen: tot Revel, 335 mylen: tot Nerve, 365 mylen. Van d'ander zyde wort ghereeckent

[+]Verheyt va*n* de vernaemde Havenen van Europa.

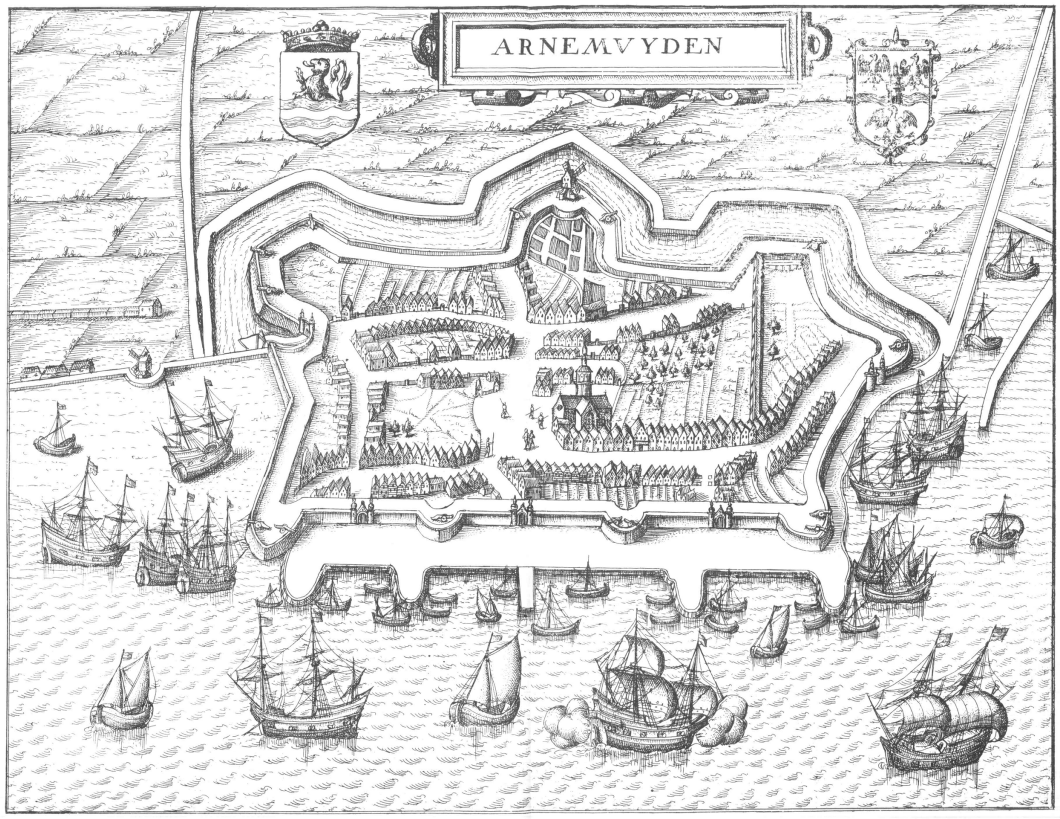

ARNEMVYDEN

van Armuyden tot Cales in Picardyen drieentwintich zee mylen. Tot Londen in Engelandt 42: tot Anton 62: tot Dieppen 54: tot Rouan 75: tot Brest 125: tot Rochelle 194: tot Bordeaus 211: tot Bilbau in Biscayen 226: tot *Capo de finibus terrae* 270: tot Lisbonne 380: tot Calis 480: tot Sevilien 500: tot Malaga 540: tot het Eylandt van Madera 480: tot de Eylanden van Canarien 520: ende ten lesten van Armuyden tot Livorne in Toscane 780 mylen. Van Armuyde*n* vaert men t'alle kante*n* met Noordoosten, Noordwesten, ende Oosten windt. Maer want men het voorseyt spits oft punt van Rammeken winnen, ende daer toe den Noordtwesten windt besonderlijck hebben moet, soo varen de schepen eerst met den zeevloedt oft ghetyde daer henen, ende worden voorts van den windt op de reyse ghedreven: maer om tot dese reede te komen, ist van noode te hebben winden contrarie den voorghenoemden.

*Byv*oeghsel. [De plaetse daer het oude Armuyden ghestaen heeft, en is niet verre van daer het nu staet: het was een schoon dorp met een casteel, hebbe*n*de veel rijcke inwoonders, soo wel Cooplieden als andere: ende hadde een schoone reede ende haven, alwaer een groot ghetal van schoone ende groote schepen uyt verscheyden Landen met alderley soorten van koopmanschappen gheladen plachten met Vloten aen te komen, ende oock van daer t'seyl te gaen naer alle ander landen. Daer was oock doen ter tijdt grooten handel, jae meer als tot Middelborg, het welck doen gheen bequame haven en hadde.

Het voorseyde Armuyden is door het gheweldt der waterstroomen ende de woedende baren der Zee heel onder gheloopen: welckers plaetse nae alle Historyen ende Caertsnyders, nerghens elders ghesien oft ghetoont en kan wesen, dan tusschen de Haven van Middelborg, en*de* het nieuwe Arnemuyden op de Sandtplate, de welcke nu light tusschen Sint Joostlandt, ende de rechte diepte, ofte Canael van Arnemuyden.

Zyne leste en grootste ruine door de wateren, is gheweest in het jaer duysent vierhondert achtendertich, ten tyde van Heer Gilles van Arnemuyden, de welcke de ware ende natuerelijcke Heere van Arnemuyden was. Dese nae dese schade dede zyne Jnwoonderen ende Landtlieden al te samen verhuysen, met alle hare huysghesinnen, ende haer transporteren ende hare wooninghen stellen op den Dijck, met haer ghevolch; ter plaetsen daer het nieuwe Arnemuyden nu staet. Welcken Dijck hoe wel hy eyghentlijck, ende meest Oosthoeck ghenoemt wordt, nochtans den selven Dijck met de huysen soo wel die boven als die onder den Dijck staen ende die daer onder ghestaen hebben, behouden noch tot den daghe van heden den naem van Arnemuyden.

Het voorseyde nieuw Arnemuyden heeft tsedert door de bequaemheydt van zyne diepe reede, ende goede gheleghentheydt opde Zee, altijt behouden goeden handel ende vaert van groote schepen, de welcke daer met Vloten uyt de gantsche Christenheydt aen plachten te comen, met alderley soorten van coopmanschap gheladen, van de welcke een deel aldaer ter plaetsen gheconsumeert werden, ende de reste ghevoert in de andere steden van Nederlandt. Aldaer blyvende het verkoopen van al het grof Sout dat daer komt van Spangien, Vranckrijck ende andere quartieren. Ghelijck oock ter selver plaetsen sedert dat men beghonnen heeft Sout in Zeelandt te sieden, verscheyden Soutkeeten aldaer opgericht zijn, die daer noch ter tijt zijn, in de welcke het grof Sout gheraffineert wordt en*de* wit gemaeckt, tot dienst en*de* nutticheydt van alle de omligghende steden, ende mede van de naestgheleghen landen, welck het Sout daghelijcks daer komen halen, ende voeren dat van daer. Ende hoe wel het voorseyde Arnemuyde*n* voor den jare 72 een open plaetse was, gheen poorten

hebbende die sloten: soo heeft het nochtans van dier tijdt af vermaert gheweest, ende voor een stadt in vreemde landen bekent, als in Spangien, Portugael, Jtalien, Vranckrijck ende andere, jae de heele Christenheydt door, uyt oorsaecke van den grooten handel die daer ghedaen werdt, om de groote navigatie wille, van alle ghewesten. Waeromme ende voornaemelijck om zyne goede gheleghentheydt ter Zee, de Grave van Zeelandt alhier eertijdts opgherecht heeft het Tolhuys zyner Graefschap: het welck alhier noch teghenwoordichlijck is: als hebbende gheweest ende noch zijnde de voornaemste wacht van den tol van Zeelandt. Het was oock weer wel bebouwt ende volckrijck van borghers ende inwoonders, de welcke in alle dinghen ghenoten de privilegien ende vryheden der stede van Middelborg, als borghers derselver, ende als hanghende aen de jurisdictie der voornoemder plaetsen, tot den jare duysent vijf hondert tweeentseventich voornoemt inde maendt van Mey, op welcken tijdt de borghers ende inwoonders van Arnemuyden, ter oorsaecke van de troubelen ende oorloghen die in het voorseyde jaer opghestaen zijn, haer onder het gouvernement ende ghebiedt van den Prince van Orangien hooghloffelijcker gedachtenisse begheven hebben: ende weynighe daghen daer nae werden zy subytelijck van de Spanjaerden ende hare*n* aenhanck overvallen, de welcke vele der selver va*n* hare goederen heel beroofden ende vele ombrochten: ende de ghene die het sweerdt ontquamen, werden verjaecht ende berooft van hare goederen, tot het beghinsel des jaers 1574: gheduerende welcken tijt de voorseyde borghers met hare huysghesinnen hier ende daer ghedoolt hebben, in de andere steden van Hollandt ende Zeelandt, in het midden van hare armoede moedt scheppende: ende veel van haer hebben hun ten dienste der landen begheven, tot beschermighe van de gemeyne welvaert, ende vryheydt: waer inne zy met grooten yver ende getrouwicheydt ghecontinueert hebben tot den jare duysent vijf hondert vierentseventich: op welcken tijdt de voorseyde steden van Middelborg ende Arnemuyden, soo langhe tijdt van de Spanjaerden ende Walen ingehouden en*de* geruineert geweest zijnde, zijn eyndelinghe door accoord onder het ghebiedt ende regheringhe van den Prince van Orangien ghebracht. Nae welcken tijt de goede borghers tot Arnemuyden wederghekeert zijnde, een yeghelijck tot den zynen, ende alles in groote verwoestinge ende desolatie vindende, zyne voorseyde Excellentie siende den jammerlijcken staet deser stadt, ende het groot verlies ende schade die de borghers gheleden hadden: om haer te meer tot het opbouwen van hare huysen te animeren: ende voornaemelijck ten aensien van de goede ende ghetrouwe diensten by haer te water ende te lande ghedaen, onder zyne voorseyde Excellentie: De voorseyde plaetse van Arnemuyden ende de borgers ende inwoonders der selver, het contract met die van

Middelborg sulcks toelatende, heeft hy ontslaghen ende vry ghemaeckt van het ghebiedt ende subjectie van die van Middelborg. Heeft oock daer en boven tot recompense van hare + diensten, die stadts privilegien ghegeven en doen sterck maken met blockhuysen, wallen, vesten ende poorten: ghelijck men teghenwoordichlijck sien mach, ende gelijck men noch vindt de bequaemheyt ende goede gheleghentheyt van hare fortificatie, dienende niet alleenlijck tot verseeckertheydt ende bewaringhe der borgers ende inwoonders voorseyt, maer oock tot dienste des ghemeynen landts. Onder de weldaet van de voorseyde exemptie, oprechtinghe ende besluytinghe, de voorseyde borghers moedt hebben genomen ende hare huysen herbouwt. Ghelijck sedert het voorseyde jaer 74 Arnemuyden een stadt is gheweest ende noch is, ghenietende stadts privilegien ende rechten onder zijn eyghen Overicheden ende Richters, de welcke de stadt regeren, soo wel in het faict der Justitie, als der Politie, ghelijck het de sake vereyscht ende nae behooren.

+Arnemuyd*en* wordt als een stadt gesterckt.

Arnemuyden heeft over eenighe jaren seeckere besondere Heeren gehadt, van welcken de leste die den naem van Arnemuyden ghevoert heeft, is gheweest de voorseyde Heer Gillis van Arnemuyden, de welcke in het jaer 1418 Ridder ghemaeckt werdt, ende hadde doen ten houwelijcke de dochter van den Heere Wolphaert van Borssele, by de welcke hy twee dochters hadde, van de welcke de eene was ghenaemt Marie van Arnemuyden, ende d'ander Margriete. De selve Marie trouwde Heer Nicolaes van Borssele Ridder, Heere van Brigdamme, Coudekercke, Soutelande ende Sint Laurens, van den welcken het Huys van der Vere ghesproten is. Ende haer suster Margriete trouwde met Heer Willem de Vriese, Heere van Oostende, van den welcken de Heeren van Tresegny ghesproten zijn.

En*de* om dieswille dat de voornoemde Heer Gillis van Arnemuyden het leste mannelijck hooft gheweest is, den naem van Arnemuyden voerende, soo hebben die van Arnemuyden genomen ter eeren van haren lesten natuerelijcken Heere, de wapenen van den voorseyden Heere, ende hebben die met de hare vermengt: ghelijck zy die noch heden ten daghe voeren. Ende om dit te beter te verstaen, soo moet men weten dat de wapenen des voorseyden Heeren van Arnemuyden hadden boven drie Gouden Arenden in een root veldt; ende eenen swarten Arendt beneden in een gouden veldt. De wapenen van de plaetse ende van de Republijcke van Arnemuyden waren een Borgt van graen coleur in het midden van een veldt van silverich water. Ende de wapenenen van Arnemuyden ghelijck die gheincorporeert zijn ende vermengt met de wapenen des voorseyden Heeren van Arnemuyden, ende gelijck zy die nu tegenwoordelijck voeren ende ghebruycken, soo wel in des stadts segelen als elders, zijn twee gouden Arendem met azuren tonghen in een roodt veldt boven, in 't midden een Borgt van graen koleur in silverige wateren, ende beneden eenen swarten Arendt in een gouden veldt.]

Daer en boven heeft dit Eylandt veel dorpen, + , onder welcke is Zuydborg, gheleghen tusschen Middelborg ende Vlissinghen, een seer lustighe plaetse, met een heerlijck Paleys, daer keyser Karel de vijfste, op zijn leste reyse na Spangien, in het jaer duysent vijf hondert sesenvijftich langhen tijdt bleef ligghen, goeden windt verwachtende.

+Het dorp Zuydborg.

Nae Walckeren volght in dit gheweste + Oostwaerts het Eylandt van Zuydtbevelandt, alsoo gheheeten, om dattet, eer het inghedijckt was, plach te beven, als oft niet vastelijck ghegrondt oft onderset en hadde gheweest. Dit Eylandt is het grootste

+Waerom Zuydbevelandt alsoo gheheeten.

van allen, ende heeft voormaels twintich mylen in het ronde ghehadt, maer nu ter tijdt, midts de groote tempeesten ende overvloeden der Zee, midts oock de ghedu*e*righe vloedt ende + ebbe van de Schelde, die tusschen Romerswael ende Berghen gheweldichlijck en*de* doorgaens loopt, wordet daghelijcks alsoo inghegheten ende verteert, dattet bykants de helft ghemindert is. Het heeft eertijdts drie treffelijcke steden ghehadt, waer af de voornaemste + Borssele ghenaemt, Zuydtwaerts gheleghen, verdroncken is in het jaer duysent vijf hondert tweeendertich met alle d'omligghende landen, gheheeten de Heerlijckheyt van Borsele.

+Hoe Zuydbevelandt vermindert is geweest.

+Borsele een stadt verdroncken door de Zee.

*Byv*oeghsel. [Het vermaerde ende groot Eylandt + van Zeelandt Zuydbevelandt oock grooten inbreuck gheleden heeft in het jaer duysent twee hondert achtentachtentich, ende in het jaer duysent drie hondert vier, als oock mede in het jaer duysent vijf hondert achtendertich, ende den meest hinderlijck op den vijfden Novembris in het jaer duysendt vijf hondert dertich, waer door Schoude, Couwerve, Duvenee, Lodijck, Brouck, Creecke, Steenvliet, Evaertswairt, Ouwaerdinghen, Rillandt, Crabbendijck, Meere, ende Nieuwlandt gheheel verdroncken bleven, soo dat alleen die stadt van Rommerswael weder bedijckt werdt. Maer ten selven jare noch weder, Monster, Sinte Catharyne, Oostkercke, Westkercke, Wolfaertsdorp en den Devick, alwaer voormaels die Heeren van Borssele resideerden, onderliepen, wesende d'oudtste Polders van Borssele, bedijckt aen Zuydtbevelandt. Die voorseyde ses Prochien in't jaer duysent vijf hondert eenendertich weder bedijckt werden, maer en konden den vloet in't jaer duysent vijf hondert tweeendertich niet ontstaen, en*de* zijn al sedert vergaen. Die van Zuydtbevelandt hadden weder bestaen te bedijcken Nieuwlandt, Meere, Crabbendijck, Valckenis, Brouck, Hantswaert, het Badt, Rillandt ende andere Heerlijckheden. Maer op den tweeden Novembris, ter middernacht in het selve jaer de vloedt al dese nieuwe Dijcken ruineerde, ontallijcke veel menschen verdrenckende. Meere by Schoude oock inliep, alwaer vijftich personen boven op het dack van de Kercke gheklommen, nae drie daghen, hongherich gheberght werden door een schip. Alsoo dat noch het meeste deel van Oost-wateringhe in Zuydtbevelandt de vloedt overvloeyt tot allen ghetyden, uyt ende in Romerswael, Lodijcke tot Yerzijcke Damme toe, soo dat alleenlijck weder bedijckt gheworden is Cruninghen ende eenighe andere dorpen in Zuydtbevelandt, als het Badt, Aggher ende Jnckeloort. Ontrent de dorpen Hamswaert, Nieuwlandt ende Tseraertskercke Zuydtbevelandt groot aenwas ghehadt heeft binnen hondert vijftich jaren, soo dat Heynkens sandt, en veel meer andere Polders bedijckt zijn. Die Craeye en grooten Polder in het jaer duysent vijf hondert achtenveertich oock mede bedijckt werden.]

+Jnondatie in Zuydbevelandt.

Romerswael houdt nu ter tijdt onder den + steden van het voorseydt Eylandt de eerste

+Romerswael een stadt van Zeelandt.

plaetse, Oostwaerts teghen over Berghen [+] een myle van daer gheleghen. Maer de voorseyde tempeesten ende hooge vloeden der Zee hebben oock ter selver tijdt (als Borssele verdroncken werdt) dese stadt jammerlijck ghescheyden van het Eylandt van Zuydtbevelandt, het selve tot een Eylandt alleen latende: welck teghen de Zee ende de Scheldt met groote moeyte, kost ende wonderlijck groot perijckel altijdt strydende, zy selven moet beschermen: ghelijck de geleerde Niclaes Conflilten borgher deser stadt fraeykens bewijst met dese Latijnsche veersen, die hy aen de deure van zijn huys stelde, ter tijdt als Philips Prince van Spangien (nu teghenwoordichlijck Coninck) daer was ghekomen om den eedt van het Graefschap van Zeelandt te ontfanghen.

[+]Romeswael ghescheyden door tempeest van Zuydbevelandt.

Vidimus assueto privatum lumine solem;
Pallida turbato vidimus astra die.
Vidimus undantes horrendos aequoris aestus,
Nos miseros Belgas cum obruit Oceanus.
Vidimus ast postquam te, gloria nostra, Philippe,
*Caesarea proles, semideumq*ue *decus:*
Cuncta refutamus transacti tristia secli,
Quod praesens nostrum testificatur opus.
Sit licet exiguum, sit pro ratione voluntas:
Nil facit ad vastum parva carina fretum.

*Byv*oegsel. [Jn het jaer duysendt vijf hondert dertich den vijfsten ende sesten Novembris, verdronck Rommerswael, een schoone Heerlijckheydt, Huys ende Hof van plaisantie, met achthien Parochien onder Noordtbevelandt.]

[+] Jn dese stadt dan (nae het inhoudt van de oude privilegie deser stede) hebbe*n* alle de Staten aldaer versamelt (den eedt ghedaen ende ontfanghen hebbende) den Prince Philips als toekomende Grave van Zeelandt aengenomen.

[+]De Graven va*n* Zeelant sweeren te Romerswael dat zy hare ondersate*n* beschermen sullen.

*Byv*oeghsel. [Jn het jaer duysent vier hondert drieentneghentich werdt Hertogh Philips tot Romerswael voor Landtsheere ghehuldt in aller solemniteyt, ende daer werden die nieuwe keuren ter presentie der Staten van den lande besworen.]

[+] Goes, anderssins ghenaemt Tergoes, is alleen gheheel ghebleven, gheleghen Noordt-waerts op eenen arm van de Schelde, ghenaemt Schenghe: het is een fraey stedeken, ende heeft veel oorboorlijcke privilegien.

[+]Goes of Tergoes stadt van Zeelandt.

[+] *Byv*oeghsel. [Ontrent den jare duysent drie hondert vijftich is de stadt Tergoes met mueren ommeringt, ende met poorten gelijck een stadt besloten gheweest. Zy light in een leech marescagie landt, wel ghemuert, maer sonder strijckweeren. De Poorten slecht ende de Grachten niet wijdt. Dese stadt in het jaer duysent vijf hondert tweeentseventich van de Zeelanders onder het beleydt van Tseraets Gouverneur van Vlissinghen inde uyterste benautheydt geraeckt was. Maer zy is wonderbaerlijck verlost gheweest door den Collonel Montdragon, die met twintich vaendele*n* Walen op een leech water over de verdroncken landen te voet in het Eylandt gheraeckte. Het welck de belegghers vernomen hebbende, soo is soo grooten [+] schrick in haren Legher ghekomen, dat zy met groote schande ende confusie de belegheringhe verlieten ende de vlucht namen, vertreckende in hare schepen: met sulcken disordere datter wel twee hondert gheslaghen worden van de achterste, eer zy t'schepe konden gheraecken.]

[+]Belech der Protestante*n* van Zeelant voor Tergoes.

[+]Schrick en*de* nederlaghe des leghers der Protestanten.

Van hier is gheboren gheweest Joachim Polites Greffier des hooghwysen Raedts van Antwerpen, een seer gheleert man, ende goed Poete, die onder andere veel schoone dinghen een seer fraeye Librye heeft. Oock is dit het Vaderlandt van Cornelis Baersdorp, Doctoor in Medicyne, ende groot Philosophe, eertijdts Medicijnmeester van Keyser Karel de vijfste, seer ghemeynsaem met hem. By Tergoes staet het dorp Barlandt [+] ghenaemt, van waer gheboren was Adriaen van Barlandt, een oprechtelijck geleert man, die de Cronijcke van Brabandt ende andere stucxkens vlytichlijc genoech geschreve*n* heeft. Voorts heeft dit Eylandt van Zuydbevelandt verscheyden schoone dorpen ende heerlijckheden, onder welcke het lustichste ende vernaemste is Elfsdijck, meestendeels toebehoorende Frederick de Pierre Lucian Florentijn, waer uyt blijckt dat over al, volck van de Jtaliaensche natie ghevonden wordt. Oock heeft dit selve Eylandt schoone bosschen met wildt ghedierte om te jaghen, ende menigherleye ghenoechelijcke ende lustighe voghelen.

[+]Barlandus autheur van de Cronycken van Brabant.

Het derde Eylandt wort geheeten Noordbevelant. [+] Dit Eylant is eertijts soo vruchtbaer ende lustich geweest, datter voor de wellust van Zeelandt ghehouden werdt: maer de hooghe vloedt van het jaer duysendt vijf hondert tweeendertich heeft dit gantschelijck bedorven.

[+]Noordtbevelandt van de wateren ingenomen.

*Byv*oeghsel. [Noordtbevelandt aen de Noordzyde ontrent het dorp van Wele was een vruchtbaer ende groot Eylandt, soo dat daer wel drie dorpen op stonden, wesende wel seven hondert ghemeten lants groot, streckende nae nieuwe Catz over Duyvelandt, ende nae het schryven van eenighe, aen Duyvelandt, soo dat de Schelde alleen tusschen liep. Maer dit al inliep in het jaer duysent twee hondert achtentachtentich [+] op Sinte Aechten dagh. Ende in het jaer duysent drie honder vier op Sinte Katharynen dagh dat uytghesonderde vruchtbaer Eylandt Vliete, daer op staende behalven Cortcheen, Swollekercke, Campe, Wissenkercke, Geertsdijck, Wele, Emelisse, Catz Hoecke, Weele, met meer heykens cappellen hebbende, als Vliete, Hamerste, Guytsterdijck, ende andere, oock mede inondeerde. Jn het jaer duysent vijf hondert dertich op Sint Felix dagh, over gheheel Zeelandt die vloeden vloeyden. Van welcke memorabele ende klaghelijcke watervloedt dese twee Latijnsche veersen ghemaeckt zijn gheweest, de date van het jaer ende den dach begrypende.

[+]Groote vloedt in Noordtbevelandt.

Anno ter deno, post sesqui mille, Novembris
Quinta, stat salsis Zelandia tota sub undis.

Die van Cortcheen ende Catz bestonden heur quartier weder te bedijcken, ende in Polders te verdeelen, maer in Novembri snachts in het jaer duysent vijf hondert tweeendertich,

door den vloedt het nieuwe werck afgheloopen werdt, den storm onversiens uyt den Noordtwesten over den hals vallende, ende ontallijcke veel menschen op heur bedden verdroncken. Die van Catz uyt liepen om den Dijck te besichtigen, ende bemerckende den quaden stant, nae den hooghen hil liepen, om haer lijf te salveren. Maer die vloedt overliep wel hondert vijftich menschen, uytghesondert andere ten platten lande: ende sedert dien tijdt gheheel Noordtbevelandt verloren ghebleven is.]

Hier was een fraey besloten stadt genaemt Cortcheen, recht tegen over Vere gheleghen, die oock mede verdroncken is: soo dat men daer af niet anders en siet dan een uytsteeckende deel van den kercktoorn: ghelijck oock daer rondtom veel kercktoornen van de verdroncken dorpen uytkijcken, de welcke den Schippers ende Zeevaerders een teecke*n* toonen van haer ongheluck, met wonder ende deernisse voor alle de ghene die het aenschouwen.

*Byv*oeghsel. [De stadt van Cortcheen in het jaer duysendt vier hondert derthien by eenen Philips van Borssele ghefondeert, door eenen Backers oven gheheel verbrande, als zy maer een jaer ghestaen hadde: ende weder gherepareert ende met een Parochiekercke verciert, in het jaer duysent vijf hondert tweeendertich geheel inondeerde.]

Maer nu ter tijdt wordt een deel van dit Eylandt soo seer ghehooght van de Zee door den aenworp van aerde ende sandt, dat men hopet het selve binnen korte jaren wederom te kryghen, ende het meeste deel in te dijcken.

[+] Het vierde ende leste Eylandt van dese Oosteylanden is Wolfersdijck, het kleynste van allen: in welck maer twee dorpen en zijn, met redelijck veel weylandts. [+]Wolfertsdijck.

*Byv*oeghsel. [Wolfersdijck in het jaer duysent twee hondert achtentachtentich Zeelandt inonderende gheen noot en hadde. Dit Eyland aen de Westzyde na Walcheren over Arnemuyden, voortijdts wel noch soo veel voorlandts hadde als het nu wel groot is. Ende daer stondt een stedeken op ghenaemt Pied, met noch twee dorpen ghenaemt Tarmuyen ende Sabbinghe, al afghespoelt. Aen de Oostzyde Hertogh Jan van Beyeren een groote aenghegroeyde Schor weder dede bedijcken: maer lijdt weder veel afbreucks, ende wast aen de Westzyde ontrent Pied weder aen. Maer het is te vreesen dat men dit landeken maer drie mylen groot qualijck sal konnen houden: wesende een oudt spreeckwoordt:

> Zuydvliet ende Schenghen, loopen beyde om strenghen,
> En hebben heur vermeten, Wolfaerts dijck op t'eten.

Die cogghe schepen aldaer in de Weel pleghen te komen, tusschen Nieuwerdijck en*de* Hongherdijck. Maer nu in de Oosterlandtsche Haven maer konnen komen.]

[+] Aengaende de regeringhe van dese Eylanden van Zeelandt, daer zijn twee Coninckljcke Officieren oft Dienaren, ghenoemt Rentmeesters: de welcke daer (nae ghelijcke portie) groot aensien ende bewindt hebben: d'een te Middelborg woonachtich, is Rentmeester van het voornaemste, te weten van het West quartier, Bewesterschelde ghenaemt: d'ander te Zierickzee, is Rentmeester van't Oost quartier, Beoosterscheldt gheheeten. Dese zijn oock Stadthouders vanden Landtsheere, als Grave van Zeelandt, aengaende alle Leenen des Graefschaps: hebben oock den tytel van Raedtsheeren des Conincks: zijn daer en boven Ontfanghers van alle zyne inkomende goeden ende renten, daer zy reeckeninghe af moeten doen. Aen hen worden des Landtsheeren ordinantien bestelt, om die te doen verkondighen ende

[+]Welcke de Officieren va*n* Zeelant, ende waerinne haer bewindt.

onderhouden: hebben voorts macht op het plat landt ende op alle dorpen te vanghen oft te doen vanghen alle quaedtdoenders: ende moeten de gevanghene tevoorschijn brengen inde twee Hooftsteden, met versoeck van recht, de selve te doemen oft te ontslaghen. Nu ter tijdt zijn in desen dienst, in het Oost quartier Hieron van Seroeskercke, Ridder, Heer der selver plaetse, daer hy den naem of voert: in het West quartier Philibert zijn sone, beyde vrome ende wel gheschickte Edelmannen. Het volk [+] van desen lande begheeft hem meestendeels tot Zeevaerdt ende visscherye: voorts oock tot landt te winnen ende beesten te houden: veel gheneeren hen met grof Sout in groote [+] menichte te sieden, te suyveren ende sneeuwit te maecken, welck daer van alle kanten met groote menichte ghebracht wordt: jae niet alleen en maecken zy het suyver ende wit, maer vermenichvuldighen het grootelijck met Zeewater ende kracht des vyers: te weten het Spaensch ontrent vijfenveertich, het Portugaels ontrent vijfendertich, ende het Vranckrijcks meer dan vijfentwintich op het hondert: welck voorwaer een weerdige ende treffelijcke saecke is. Dese konste, nae dat men in Historien leest, is wel over vier hondert jaren hier te lande gheweest, ende tot oprechte volmaecktheydt ghebracht, waer met hen menich duysent menschen, overmidts het groot ghewin, daghelijcks gheneeren. De moeders tale van Zeelandt is Nederlandtsch: maer want dit volk over al buytens landts reyst, ende binnens landts seer grooten handel ende ghemeynschap met de vreemdelinghen heeft, soo en isser schier noch man noch vrouwe, zy en spreken Fransoys, Spaensch, ende veel oock Jtaliaensch. De Zeelanders [+] zijn tot kennisse des Heylighen Kersten gheloofs ghekomen ter tijt van Sint Willebord voorseydt, die in alle dese ghewesten van Zeelandt, Hollandt ende Vrieslandt, langhe voor de tyden van Carel de Groote het Woordt Gods openbaerlijck heeft verkondicht, ontrent het jaer ses hondert twintich.

[+]Oeffeninge der Zeelanders.

[+]Zeelanders hebben de conste van't sout te raffineren ende wit te maecken.

[+]Door wien de Zeelanders tot het Christen geloove ghecomen.

Dese Eylanden, ghelijck men beschreven [+] vindt, zijn (om soo te spreecken) uyt de Zee ghevischt, ghetrocken ende ghewonnen, langhen tijdt voor Karel Martel, Pipijns Vader, van de Denemarckers, de welcke doorgaens oorloghende teghen d'Engelsche ende Fransoysen, dese Sandtplaten ende hoogh-

[+]Jn wat tijt ontdeckt de Eylanden va*n* Zeelant.

den hebben verkoren, midts die doen seer bequame ende wel gheleghen plaetsen waren om den vyandt te bestoocken, vertreck te nemen, ende gheroofde buyten te bewaren. Zy [+] namen aller eerst Walckeren in, ende dit van de Zee bevrydende, bouwende ende winnende, hebben het beghost te betimmeren ende te bewoonen, besonderlijck ter tijdt als de vermaerde Rollon de Dene daer is gheweest, de [+] welcke (soo Paulus Emilius betuyght) ghedroomt hebbende dat hy lazerich was gheworden , ende hem in een klare fonteyne onder [+] aen eenen hooghen bergh wasschende, genesen werdt, ende alsoo gheklommen was op de hooghde des berghs, heeft desen droom zynen volcke des morghens vertelt: onder de [+] welcke een ghevanghen Christen hem desen droom heeft uytgheleght ende gheseyt: Heere dese lazerye is uwen valschen Afgoden dienst, daer ghy met besmet zijt: het wate van de klare fonteyne is het heylich water van de Vonte des Doopsels, welck u suyveren ende reynighen sal: als ghy dan ghesuyvert zijt, soo suldy lichtelijck tot de hooghde des berghs, dat is tot hooghen staet gheraecken. Rollon in dit bediedtsel goedt behaghen [+] hebbende, is uyt desen Eylande ghetrocken omtrent het jaer neghen hondert, ten tyde van Coninck Carel de Simple, ende met een machtich krijchsheyr in Vranckrijck ghekomen, in het gheweste ghenaemt Neustria, terstondt zynen krijchslieden ende vrybuyters verbiedende eenighe schade in het landt te doen, ende heeft der eerste Kercke die hy vondt, veel kostelijcke ghiften gheschoncken, zijnde hier toe beweeght door Godtvruchticheydt, oft soeckende des volcks danck ende gunste alsoo te behalen: heeft voorts oock om het volck beter t'zynen dienste te betrecken, ghetrouwt de dochter van Berengaris Grave van Beauvais: ende want hy hem stelde als een Godtvruchtich ende ghesedigh [+] Vorst, soo werdt Rowaen, de Hooftstadt der selver Provincien, daer hy met zynen Legher te velde lagh, hem overghegheven: aenghesien Coninck Carel overmidts zyne slechticheydt ende tweedrachticheydt teghen zyne Landtsheeren, gheen ontset oft bystandt der stadt en dede. Deze Rollon siende dat zyne saecken goeden voortganck hadden, heeft hem terstondt daer nae Kersten laten doen [+] ende doopen, door Francion Bisschop van Rowaen, ende is over de Vonte gheheeten Robert, nae Robert Conincks Odons broeder, die hem als Peter over de Vonte hief. Korts hier nae, soo Rollon over al gheluckich ende voorspoedigh in zyne saecken was, werdt Coninck Carel benoodicht ende bedwonghen met hem te overkomen, ende heeft hem Hertogh van Neustrien ghemaeckt, het [+] selve heetende Normandien, nae den naem van zyne Normannen: want de oude Fransoysen, ghelijck oock de Nederlanders ende Vlaminghen, heeten de Denen oft Denemarckers ghemeynlijck Normannen, dat is Noordmannen, oft mannen van Noordt. Nae de aflyvicheydt van Rollon is Wilhelm zijn sone Hertogh gheworden: ende het gheluck is desen gheslachte soo gunstich gheweest, [+] dat zy niet alleenlijck langhen tijdt het Hertoghdom van Normandien ghesticht, vermeerdert ende onderhouden hebben: maer oock haren naekomelinghen alsulcken wegh ghewesen, dat sommighe van dien naemaels, Apulien, Calabrien, Napels ende Sicilien den Griecken afghenomen, ende langhen tijdt beheerschapt hebben: d'andere hebben het [+] gantsch Koninckrijck van Enghelandt ghekreghen ende verovert in het jaer duysent sevenentsestich, ter tijdt als Hertogh Wilhelm de Bastaert, met de hulpe van Boudewijn Grave van Vlaenderen zijn behoudt Vader, den grooten slach ghewan teghen Koninck Harald, gheweldigh inhouder des Koninckrijcks van Enghelandt: deshalven de Fransoysen desen Hertoghe *Conquerant,* dat is: Verkrygher,

[+]De Denemarckers nemen Zeelandt in.

[+]*Paulus AEmilius lib. 3. Histo. Fran*c.

[+]Dit is ghenomen uyt *Crantzio Hist. Norm. lib. 2. c. 17.*

[+] Droom van Rollo hooft der Normannen.

[+]Loosheyt va*n* Rollo om de Fransoysen tot hem te trecken.

[+]Rowaen inghenomen door Rollon.

[+]Rollon ghedoopt ende ghenaemt Robert.

[+]Neustria Rollon ghegheven.

[+]Geluck, van Rollons afkomste.

[+]De Normanne*n* kryghen Engelandt in.

hieten. Hy stelde nieuwe wetten ende ordinantien in Enghelandt, welcke bykants al de selve zijn die noch hede*n*sdaechs onverbreeckelijck onderhouden worden, hem altijdt noemende ende houdende als Stichter ende Vader des Koninckrijcks. Het gheluck is desen gheslachte soo gunstich ende gestadich ghebleven in dit Koninckrijck dattet tot noch toe blijft regnerende: ende het vrouwelijcke gheslacht daer af regeert nu noch teghenwoordichlijck het Koninckrijck van Schotlandt. Maer wederom komende tot onse voorgaende reden van Zeelandt: Als Walckeren dus opghekomen ende vermeerdert was ter tijdt van Rollon, soo zijn daer nae allenskens schier alle d'andere omliggende Eylandekens oock gheschickt ende wel bewoont gheworden. Voorts nae veel veranderinghen ende twisten in dese landen ghekomen, + zijn die ten lesten met gheweldt van wapen, niet te min oock met menigherley schijn van recht ende reden, gheraeckt onder de heerschappye der Graven van Hollandt. Maer in het jaer onses Heeren duysendt seven, ter tijdt als Keyser Hendrick de derde het Eylandt van Walckeren ende meer andere Eylandekens geschoncken hadde Boudewijn metten Baerde, Grave van Vlaenderen, soo zijn tusschen de Vlaminghen ende + Hollanders seer langhe ende sware oorloghen gheresen, met wonderlijcken voortganck: besonderlijck de grouwelijcke slach in het jaer duysendt twee hondert drieenvijftich gheschiedt, alwaer Floris Wilhelms des Roomschen Koninckes broeder, ende Loyes Vorst van Cleve het krijchsheyr van Margriete Gravinne van Vlaenderen alsoo vernielden by Walckeren, datter wel vijftich duysendt Vlaminghen werden verslaghen (ghelijck sommighe schryven) ende wel soo veel verdroncken,ende schier soo veel oock ghevanghen, onder welcke waren Guido ende Jan van Dampiere, der voorseyder Margrieten sonen, Tibout Grave van Guise, Godevaert Grave van Berry, ende meer dan twee hondert ende dertich andere Heeren ende Ridde-

+Zeelandt geraeckt onder de heerschappije der Hollanders.

+Oorloghe tusschen de Vlamingen ende Hollanders.

ren van grooten staet. Meyer de Vlaemsche [+] Historyeschryver verklaert (welck waerschijnlijcker is) dat het ghetal der verslaghenen was ontrent dertich duysent: ende dat de Keyser door dese gheluckighe overwinninghe seer verhooveerdicht van gheenen peys meer en woude hooren spreecken, der voorseyder Margrieten seer sware conditien voor houdende. Maer twee jaren, nae desen voorspoedt, werdt hy selve te velde verslagen van zyne wederspannighe Vriesen: ende alsoo na [+] zijn doodt is terstondt de peys ghemaeckt tusschen Margriete ende Floris des overleden Koninckx broeder: soo dat hier door, midts een groote somme ghelts daer by, de ghevanghen Vlaminghen verlost werden: ende voorts oock een houwelijck ghemaeckt tusschen Floris den vijfden, des voorseyden Koninckx sone, ende Beatrix Margrietens nichte, te weten Guidens haers oudtsten soons dochter: door welck verdrach ende maeghschap de Vlaminghen alle recht ende ghesech dat zy in Zeelandt hadden oft mochten hebben, den Hollanders overghaven als tot houwelijck goedt. Ende ter selver tijdt is de Heerlijckheydt van alle dese Eylanden tot een Graefschap ghemaeckt. Maer de voorseyde vrede ende verdrach en duerde niet langhe. Want Guido Dampiere, Grave van Vlaenderen gheworden zijnde, en mocht niet lyden dat de Graven van Hollandt Walckeren besitten souden: deshalven de oorloghe wederom uytbarste: die tusschen dese twee Graefschappen noyt gantschelijck en heeft eynde konnen ghenemen, tot dat Zeelandt met Henegouwe, Hollandt ende Vrieslandt t'samen ghevoeght, den Goedertieren Hertogh Philips van Borgondien toe gekomen zijn by redenen ende middelen in de beschryvinghe van Hollandt verklaert. Aldus zijn de Zeelanders onder de heerschappye des Huys van Oostenrijck gekomen: ende werden van wegen des selfs gheregeert door den Prince van Orangien, de welcke oock Gouverneur is van Hollandt ende van de Heerlijckheydt van Utrecht, soo ick hier voor gheseydt hebbe.

[+] Meyerus lib. 9. Annal. Fland.

[+] Accoordt tusschen de Vlaminghen ende Hollanders.

*Byv*oeghsel. [Die van Zeelandt verweckt door den thienden penningh, van de Spaensche regheringhe hebben haer onder hunnen ouden Stadthouder den Prince van Orangien begheven, ende ghevoeght mette Vereenichde Landen, als een vry landt niet willende Spangien onderworpen zijn. Ende zijn mede met de andere Vereenichde Provincien by het Tractaet van Treves voor vrye Landen verklaert, ende werden noch by hare Staten gheregeert, Stadthouder zijnde ende Admirael Prince Maurits van Nassouwen, sone van den voorleden Willem Prince van Orangien, die voor zijn deel als tweede sone besit, ghegoet ende gehult is in het Marckgraefschap van der Vere ende Vlissinghen, dat zijn Vader kochte voor 144600 gulden in het jaer duysent vijf hondert eenentachtentich, van den sterfhuyse van de leste erfghenamen.]

Ende hier met zy ghenoech ghesproocken van Zeelandt. Laet ons nu voorts het edel Vlaenderlandt beschryven.

FLANDRIA
MARIS GERMANIA PARS
LANDIAE PARS
Zuydbeverlandt
Maldegem Velt
camp Velt
Nieupoort
Bergen
Tortolen
Bruxelles
Lille
Tournay
Bethune
Arien
Lens
Dornick
Lessen
Engien
Brussel
Aelst
Oudenarde
Gaunt
Cortrycke
Meenen
Ypere
Cassel
Bergen op Zoom
Reyners wale
Hulst
Axele
Ant werpen
Machelen
Tarquanne reliquie
Liliers
Bassee
Orchies
Doslay
Tous Lisf
Petrus Kaerius celavit

FLANDRIA

De beschryvinghe van Vlaenderen.

+ *D*En oorspronc des nae*m*s Vlaendere*n* is seer doncker: aenghesien by de Schryvers noch niet bescheedelijck en blijct, oft dit woordt van de Latijnsche, Duytsche oft Fransoysche tale gekomen zy. Sommighe + schryven dat dit landt den naem ghekreghen heeft van een stadt, eertijdts alsoo ghenaemt, die over langhen tijdt verwoest is. Andere segghen dattet soo heet nae Flambert sone van Blesinde, Coninck Clodis van Vranckrijck suster, welcke Coninck desen Flambert Heer des landts heeft ghemaeckt in het jaer vier hondert sesendertich. De Historyeschryver + sonder naem, die seer gheschicktelijck ende gheloofweerdichlijck de Historye van desen lande in oude Fransoysche tale beschrijft, vertelt dat Liderick d'eerste Grave van Vlae*n*deren inghestelt is gheweest door Karel de Groote, ende dat hy nae zijns huysvrouwen naem Flandrina, dit Graefschap Vlaenderen oft Flandres heeft gheheeten. Andere willen + sterckelijck seggen dat desen naem komt van een van dese woorden *Fluctus* oft *Flatus*, te weten van de Zeevloede*n*, oft van de Zeewinden, naemlijck Westewinden, die seer sterckelijck in dit ghewest blasen ende waeyen: aenghesien by de oude Schryvers niet Vlaendere oft Flandre, maer Vlaenderen oft Fla*n*dres ghevonden wordt. Meyer Historyeschryver van desen lande maeckt te veel plaetsen in zyne Historye vermaen aengaende dese saecke: hoe wel uyt de verscheyden byghebrachte meyninghen gheen waerheyt oft seeckerheyt, maer eer onseeckerheydt te rapen is: aenghesien hy hier af niet ghewisselijck en spreeckt, maer schijnt eer zy selven somtijdts teghen te + spreecken. Cornelis Schepper hier nae verhaelt, als een seer gheleerdt ende verstandich man, was van meyninge dat de naem Flandre van het Hooghduytsch woort Flaiddren, dat zijn pylen, soude komen: welck velen wel behaeght heeft, ende onder andere den weerdighen + Schryver Peeter Nanninck, soo hy in het thienste boeck van zijn werck betoont: + want in dit landt wierden de boghen ende pylen seer ghebruyckt tot noodt ende tot ghenoechte. Hoe dattet is: voorwaer wel aenmerckende verscheyden gedenckenissen, brieven, boecken ende andere schriften in sonderheydt met der handt gheschreven, ende besonderlinge Cesars Commentaryen, houden wy voor seecker ende gewis, dat ter tijdt van Cesar, + ende een wyle daer nae, het meeste deel van Vlaendere*n*, besonder diep binnens landts ligghende, bewoont is geweest van den volcke ghenaemt *Morini,* daer hy vermaen af maeckt: ende dat dit gheweste, soo hy ende + andere Schryvers betoone*n*, meestendeels vol bosschagien is geweest, ende deshalven eenen langhen tijdt *Flandria nemorosa,* dat is, boschachtich Vlaenderen gheheeten. Oock segghen wy, dat doen ter tijdt het gheweste + aller naest der Zee, overmidts de vloedt ende tegenwinden, meestendeels van de wilde Zee bedeckt is gheweest: ghelijck niet alleenlijck aen veel openbare teeckenen, maer oock aen veel overblijfsels der Zee ten verscheyden plaetsen ende tyden tevoorschijn ghekomen, wel merckelijck blijckt: deshalven het in Latijn gheheeten werdt *Flandria aestuaria,* dat is, vol vloeden ende staende wateren. Dit wordt oock betoont by dese redene, als dat + men tot het jaer 1340, in het versette*n* oft verkoopen, van landt ende sandt altijt inde voorwaerde dese woorden stelde: Jn dien binnen thien jaren de Zee sulcken stuck landts overliep ofte verdroncke, dat dan de koop oft het contract van gheener weerden soude wesen. Waer uyt wel merckelijck blijckt, hoe grootelijck dit

+Onseeckerheydt des naems van Vlaenderen aengaende den oorspronck. +*Leest Meyer lib.1.*

+*Histo. Flan*d. *cap. 1.*

+Andere meyninghe van den naem Vlae*n*deren.

+Cornelis Schepper.

+Peeter Nanninck.

+Ghebruyck van boghen ende pylen eertijdts in Vlaendere*n*.

+Jn Vlaendere*n* de *Morini. Caes. lib. 4. de Bello Gall.*

+Vlaenderen eertijdts was niet da*n* bosschagien.

+Vlaenderen eertijdts de watervloeden der Zee onderworpen.

+Hoe de contracten eertijdts gheconditioneert in Vlaendere*n*.

lantschap te dien tyde den watere ende der Zee onderworpen is gheweest. Maer door de menichte, vervarentheydt ende behendicheydt des volcks, is by lanckheyt van tyde, op d'een zyde het meeste deel van de bosschagien ende wildernissen uytgehouwen ende uytgheroeyt: voorts op d'ander zyde, de Zee met groote grachten, dijcken, dammen ende andere wercken alsoo bedwonghen, dattet landt nu ter tijdt schier over al ghebouwt ende van alle schadelijcke tempeesten der Zee verseeckert is. Ende aenghaende het Graefschap [+] van Vlaenderen, vertelt Paulus Emilius en*de* andere Historyeschryvers van Vranckrijck, hoe dat Carel de Caluwe Coninck van Vranckrijck, nae de doodt van Coninck Edolf van Engelandt, zijn dochter Judith, des overledens Edolfs weduwe, by hem ontboden heeft in Vranckrijck: ende dat Boudewijn [+] van Ardenne, Ruwaerd van Vlaenderen (toeghenaemt Yserenarm, ter ooraecken van zyne uytnemende sterckte ende vromicheydt) bevanghen met liefde, overmidts de groote schoonheydt van Judith, haer onder weghen ontschaeckte, sonder hoocheydt oft eere te aensien: Deshalven Coninck Carel seer vergramt, een machtighe heyrkracht vergaderde om den voorseyde*n* Boudewijn gantschelijck t'onder te brenghen: maer dat hy daer nae, door bede ende begheerte van zyne eyghene dochtere, ende veel groote Lantsheeren, hem de misdaedt vergaf, ende van zynen [+] vyandt zynen behouden sone ghewillichlijck maeckte, hem ghevende met zijn dochtere tot houwelijck goedt het landt van Vlaenderen, welck hy tot een Graefschap maeckte, ende steldet te leene onder de Croone van Vranck-

[+]*Paul. Aemil. Hist. Franc. lib. 3.*

[+]Boudewijn Yserenarm ontschaeckt de dochter van Vranckrijck.

[+]Boudewijn trouwt de dochter van Karel de Caluwe.

rijck, ontrent het jaer 877. Jacob Meyer [+] schrijft dattet een Graefschap is gheworden in het jaer 863. Hoe wel de voorseyde Historyeschrijver sonder naem, ende meer andere segghen, dit gheschiedt te zijn ter tijdt van Karel de Groote. Maer des onseeckerheydt willen wy stellen tot des Lesers goedtduncken. Voorts is te weten dat dit Graefschap dickwils zijne palen verandert heeft: waer af veel te segghen, niet alleenlijck lanck werck, maer villicht oock onseecker ende overtollich soude wesen. Hierom sullen wy alleenlijck [+] verklaren, dat de oude pale*n* van Vlaenderen, aen de groote Zee, ende aen de watervloeden de Somme ende de Schelde ghestreckt, ende seven voornaemste steden begrepen hebben: te weten, Atrecht Hooftstadt des gantschen Graefschaps, Ghent, Brugghe, Jpre, Sint Omer, Rijssel ende Doway: Maer naemaels door houwelijck tusschen den Coninclijcken stam van Vranckrijck, ende de Graven van Vlaenderen, zijn veel steden tot instellinghe des Graefschaps van Artoys, ghescheyden ende afghedeylt van Vlaenderen: gelijck hier nae breeder verklaert sal worden.

[+]*Meyer. Annal. Fland. lib. 1.*

[+]Oude landpalen van Vlaendere*n*.

*Byv*oeghsel. [Vlaenderen na desen verdeelt is gheweest in drie ghedeelten. Het een gedeelte was onder de Croone van Vranckrijck, ende het oprechte Graefschap van Vlaenderen. Ter cause van dien die Grave van Vlaenderen de eerste der Graven was, ende een der twaelf Ghenooten van Vranckrijck, voor den Coninck het sweerdt draghende ten tyde zyner huldinghe. Maer het selfde opghehouden heeft, ende alle des Conincks actien op het voorseyde Vlaenderlandt gecasseert zijn, nae des Conincks van Vranckrijck ghevanghenisse voor Pavyen. Het anderde ghedeelte onder het Keyserrijck, ghenoemt was die Heerlijckheyt van Vlaenderen. Het derde het eyghen oft propre, daer de Grave als Souverain vonnis dede by arrest sonder ressoort. Dees Ghedeelten verscheyden door de Schelde, uytghesondert die vier Ambachten van het landt van Waes exempt van allen ressoorte; ende hanghende aen het Rijcke. Het gedeelte dat onder de Croone van Vranckrijck te staen plach, is door de Leye gedeelt in Vlae*m*sch ende Walsch Vlaendere*n*. Het Vlaemsch Vlaenderen zijnde tusschen de Leye ende de Schelde, ende over de Leye van Meenen nederwaerts, daer men de Vlaemsche tale spreect. Van Meenen opwaerts is Walsch Vlaenderen, al waer men Walsch spreeckt. Die Heerlijckheydt van Vlaendere*n* onder het Keyserrijcke, is het Graefschap van Aelst met zijn toebehoorte*n*, en dat eyghendom betoont die stede van Geertsberghe, die vier Ambachten, het landt van Waes ende Borhem. Jn Vlaemsch Vlaenderen zijn twaelf Princelijcke Leenhove*n*, maer in Walsch Vlaenderen zijnder alleenlijck twee. By de sale van Jpre vier Princelijcke Banieren ende Hooghe Justitien, ende menichte van Leenen. Jn het Graefschap va*n* Aelst is een Princelijck Hof, daer onder sorterende vijf Banieren ende veel groote Leenen en hooghe Justitie. Jn den eyghendom van het Hof van Denremonde ende Waes en vier quartieren, zijn die kostuymen van Leenhoven verscheyden in veel saecken. Alle dese Hoven pleghen te ressorteren by Appel ende Reformatie in de Wetachtige Camere van Vlaenderen, en verder niet: maer de selve is vergaen door de Camer van Rade tot Ghent; van waer men de saecken betrock voor het Parlement, ten ware yemandt niet en ontsaghe de kosten, om de Wetachtige Camer te doen vergaderen, daer in wesende Raden ende Mannen soo vele in getale, als de Grave oft zijn Stadthouder verordonneerde tot zijnder vermaninge recht doende, over het gheen dat bleeck, al hadde dat gheweest by ressoorte, of in de eerste instantie van Leenen, naecktelijck ghehouden van den persoon van den Prince, als daer zijn Duynkercke, Grevelinghe, ende andere

verdeelingen. Zy berechten oock den eerlijcke*n* vrede, ende namen kundschap van alle materien den Staten, Heeren, ende groote Vassale*n* aengaende. Voortijts in het midden van dees Camer toebereyt werde een bedde van parckement, ende daer op een bloot sweerdt ter presentie des Graven tot een teecken van souveraineteyt. By den Grave ende wetachtighe Camere alleene was de kennisse op den Vassalen ende Leenmanne*n* ende heur Leenen. Jn Vlaenderen ghebruyckt werden *Municipale* Wetten, yeder stadt oft Casselrye eygen, of de Wetten van Justinianus, hier te lande eyghen, op de wyse *Senatusconsulti Orphitiani,* inhoudende: *Nullus ex matre nothus perhibetur;* daer by verstaende, dat niemant mach versteecken werden van zijn moederlijcke erve, overmidts onwettelijcke gheboorte: waer uyt ghesproten is dat ghemeyne spreeckwoort; een Moeder en mach geen bastaert maecken: Derhalven de Wetten in Vlaenderen hier in oock niet uyt en nemen de kinderen der Edele Joncvrouwen, wesende vrye persoone*n* onwettich geprocreeert, ten zy eenige municipale ordonnantie vanden Prince het selfde derogeert. Die van Cortrijck in het jaer 1557, ende die van Gent in den jare 1563, uyt de moederlijcke successie buyten ghesloten hebben de kinderen in overspel geboren. Jn het jaer 1532 in den Provincialen Raedt sententie geprononceert is, een bastaert te moghen succederen in het Leen van zyne moeder met privilegie des ouderdoms ende persoons, hoe wel daer andere wettighe kinderen zijn. Jn het jaer 1577 tot Winocxberghe behoorlijck verstaen, eens Priesters dochter te wesen erfghenaem van haer Moeder. Die Vlaemsche Wetten verbiede*n* oock by testamente legaten te maecken, boven het derde ghedeelte der goedere*n*, daer onder de Leenen begrepen. Oock mede in Vlaenderen geen Wtlanders in Magistraetschap gheroepen moghen werden. Jn Vlaenderen men becommeren mach de persoonen ende heure goederen, geen borghers wesende, procederende *contra juris civilis praescriptum,* van de executie. De vreemdelinghen in Vlaenderen moghen erfghenamen wesen.]

Het oprecht landt van Vlaenderen streckt [+] teghenwoordichlijck meestendeels Noordtwaerts tot de groote en*de* wilde Zee, ende het overblijfsel komt aen den arm vande Schelde, ghenaemt de Hondt, die dat van Zeelandt afscheydt: [+] Zuydtwaerts palet aen het landt van Artoys, van Henegouwe, ende van Vermandoys in Picardyen: Oost eensdeels aen de Schelde, ende eensdeels aen Henegouwe: West heeft het eensdeels de groote Zee tegen over Enghelandt, eensdeels oock den vloedt Ha, met de zyden van Artoys nae Cales ende Bolonien streckende. Dit landtschap, reeckenende van de Schelde af teghen over Antwerpen, [+] gaende Zuydtwestwaerts tot den grooten waterloop, ghenaemt de Nieuwe gracht, is in de lengde groot drie dach reysen, te weten ontrent drieendertich mylen: ende in de breydde, reeckenende van den Oosten tot

[+]Het Graefschap van Artoys afghescheyden van Vlaenderen.

[+]Tege*n*woordighe palen van Vlaenderen.

[+]Wijdde van Vlaenderen in de lengde en*de* breedde.

Nienove, ende streckende nae den Westen tot Grevelinghe, oock ontrent drie dach reysen, te weten dertich mylen.

*Byv*oegsel. [Sommighe sustineren dat Vlaenderen ende Enghelandt malkanderen annex gheweest zijn, ende dat de selve door de Zeebaren van malkanderen ghescheyden zijn. Maer zy affirmeren buyten alle twyfel dat Vlaenderen ende Zeelandt aen malkanderen vast landt geweest zy met doorgaende Duynen, in het jaer neghen hondert tachtentich doorghedolven, sulcks gebiedende de Keyser Otto de derde dies naems, tot een afscheydinghe des Keyserrijcks van de Croone van Vrancrijck. Maer na dien tijt alsoo men het perijckel des selven bemerckte, noodich ghevonden werden de Wielinghen, de welcke Sluysen waren die met wielen opgewonden werden, te ordonneren, tusschen Breskens (voortijdts gheweest ontrent de nieuwe Haven) ende Vlissinghen: de welcke drie hondert sesthien jaren de Zeestorme*n* wederhielden, tot datse door tempeesten in het jaer 1376 inbraecken. Voor die Wielinghen het Eylandt Coesandt lach Noordtwest, wat hoogher op, die Heerlijckheydt van Schoonveldt, doen ter tijdt een stadt, ende ten tyde van Grave Gwye van Dampier noch een Eylandt met een Kercke, Casteel, Huys van plaisance, tusschen de botte kuyle ende water duynen: welckers Sarcksteenen van oude sepultueren noch ter Sluys zijn. Maer nu met al de waterduynen overloopen is, die Dullaert ende Hont daer over spelende. Runckendorp, Auerkercke, Westendes Wulpen en Wulpen in Vlaenderen al verghaen: Oost-wulpe en Cadsandt, met eenighe Polders alleen behouden.

Vlaenderlandt op desen tijt heeft noch in de lengde ontre*nt* de dertich Vlaemsche myle*n*, ende achthien mylen in de breydde onder een goede ghetemperde locht, seer vruchtbaer. Soo dat onder de Graeflijckheden, het Graefschap van Vlaenderen en Tirol, die beste, profytelijckste ende vruchtbarichste gheestimeert zijn. Vlaenderen [+] tot gherijf hebbende veel schoone Rivieren, va*n* de welcke de voornaemste zijn de Schelde, scheep ende vischrijck; de Leye; die Dender, in de alghemeyne beschryvinghe boven beschreven; die Lieve in de Leye vallende; die Cale uyt Bulscamp nederkomende valt in de Lieve; de Scharpe boven beschreven; die Colme van Watene komende, valt tot Grevelinghe in de Zee en*de* oock by Duynkercke; die Durme komt van Winckele tot de Schelde; die Deule van Rijssele valt in de Leye; die Emele van sint Omer valt tot Grevelinghen in de Zee; die Yperlet van Brugghe oock door Nieupoort in de Zee geraeckt; die Ysere of Fletere van Poperinghe in Yperlet valt; die Moere van Moerbeecke tot Ghent oock versaemt; die Mandre van Roesselaer in de Doele geraect; die Swalme de Schelde vermeerdert; die Marche valt in de Dender, met meer andere waterkens het landt vercierende.]

[+]Rivieren va*n* Vlaenderen.

[+] De locht in Vlaenderen is meestendeels goedt, besonderlijck Zuydtwaerts. De landouwe is effen, met luttel berghen, over al redelijck goet om winnen ende bouwen: nochtans te veel plaetsen, naemlijck nae den Zeekant, ende nae Vranckrijck, seer vruchtbaer: [+] het heeft veel vees ende beesten, ende onder ander groot getal van hupsche ende lichte peerden, meer dan eenich ander ghewest in gantsch Nederlandt; soo datter veel van dien door de lichticheydt ende aerdicheyt (hoe wel zy wat grover van lyve zijn) de*n* Spaenschen bastaert peerden wel gelijck schynen. Voorts zijn de Vlaminghen ghewoon veel vreemde veulenen ende jonghe peerden uyt de omligghende landen op hare weyde te brenghen: de welcke in het begin ongheschickt ende kleyn zijnde, door dese locht ende weyde geschickt, schoon, ende groot worden. Waer uyt merckelijck te verstaen is, wat de goede oft quade

[+]De locht va*n* Vlaenderen ghesont.

[+]Menichte van goede peerden in Vlaendere*n*.

opvoedinge der beesten, soo wel als der menschen vermach. Door dit landt loopen de watervloeden, Schelde, Leye, Dender, ende veel + meer andere watervlieten ende beecken: oock komt hier de groote wilde Zee, loopende te veel plaetsen door verscheyden grachten met menschen handen ghemaeckt. Men siet hier seer profytelijcke bosschen, waer af de voornaemste zijn Niepe ende Nonnenbosch: maer gheen merckelijcke groote berghen, dan sommighe kleyne ende lustighe, besonderlijck in Walsch Vlaenderen. Jn dit landt zijn veel seer schoone ende vermaerde steden, ghelijck + de drie Hooftsteden, te weten, Ghent, Brugghe, Yperen: daer nae Rijssel, Douay, Doornick ende meer andere: soo dat in Vlaenderlandt achtentwintich besloten steden ghetelt worden: te weten, de sesse voorghenoemde: voorts Cortrijcke, Oudenaerde, Aelst, Hulst, + Dendermo*n*de, Biervliet, Nieupoort, Sluys, Duynkercke, Grevelinghe, Borborg, Damme, Dixmuyde, Veurne, Ardenborg, Nienove, Sint Winocks berghe, Geerts berghe, Cassel, Deynse, Orcies ende Lannoy, alle goede steden.

+Rivieren va*n* Vlaenderen.

+Hooftsteden van Vlaenderen.

+Besloten steden van Vlaenderen.

Daer zijn noch meer dan dertich onbesloten, de welcke, aenghesien zy eertijdts stadtmueren ende vesten hebben ghehadt, ende noch hedensdaeghs seer rijck, wel bewoont, ende anderssins oock wel ghestelt zijn, behouden daerom de pivilege als oft zy bemuert ende besloten waren: waer of dit de voornaemste + zijn, Oostende, Oudenborg, Meessene, Belle, Poperinge, Torout, Oostborg, Arsele, Middelborg, Loo, Wervicke, Blanckenberghe, Houcke, Rousselaer, Tielt, Gistele, Lombartzide, Eeclo, Steecken, Hontscote, Mardijck, Munckereede, Meenen, Halewijn, Wastene, Steeghers, Merghen, Haesbroeck ende Armentiers. Voorts heeft Vlaenderen duysent + hondert vierenvijftich dorpen: onder welcke veel soo groot, rijck ende wel bewoont zijn, als eenighe andere in gantsch Europe: sommighe van dien oock seer groot van eere ende weerdicheydt. Daer en boven veel Casteelen, Sloten, Sterckten, Heerlijckheden ende andere treffelijcke huysen van machtighe Heeren, ende van ghemeyne Edellieden. Oock achtenveertich Abdyen van Mannen ende Vrouwen, met seer veel Prioryen, Stichten ende Cloostere*n* het gantsch Graefschap door. Soo dat de Spanjaerden hier in het landt komende met Coninck Philips, hen verwonderden overmits de groote menichte van steden, Dorpen, Abdyen ende Cloosteren, ende seyden dat gantsch Vlaendere*n* maer een stadt alleen en was. Jn het welck zijn vijf Borggraefschappen, + te weten, Gent, Ypre, Veurne,

+Onbesloten steden in Vlaenderen.

+Groot getal van dorpen in Vlaenderen.

+Borggraefschappen va*n* Vlaenderen.

Winocksberghe, ende Haerlebeecke: Daer en boven oock drie Prinsschappen, naemlijck Steenhuyse, Gavere ende Espinoy. Noch heeft Vlaendere*n* vier treffelijcke havenen van der Zee, als Sluys, Nieupoort, Duynkercke ende Oostende. Voorts worden hier ghetelt + eenendertich oude ende uytnemende Hoven oft hooghe Bancken van Rechte, ghenaemt in Latijn *Fora,* oft *Conventus juridici,* ende in Vlaemsch Casselryen, welcke al t'samen Hooftbancken ende Heerlijckheden zijn, hebbende gheseg ende ghebiedt elck op zy selven, over het gantsch Graefschap van Vlaendere*n*.

+Casselryen in Vlaenderen.

+ Jn welck landt zijn de vier Hooftbanieren van den Beyr, welck de vanen ende wapenen zijn vande vier besondere Banereyen ende oude Geslachten des selven Graefschaps, te weten Pamel, Cisoin, Heine ende Boelare: noch + zijn hier (soo Meyer schrijft) achthien andere Baneryen: maer dese schynen al t'samen kortelinck opgherecht te zijn: want nae het segghen der Vlaminghen, soo en is noch onlancks in Vlaenderen geen ander Banerheere gheweest, dan de Grave selve: en*de* dit Graefschap + heeft oock twaelf Paren oft Genooten, ghelijck als Vranckrijck: ende sommige willen seggen met luttel bescheets van waerachticheydt, dat Vranckrijck die ghekregen heeft nae de Vlaemsche insettinghe: ende dat de Vlaemsche Ordene ouder is dan de Fransoysche: ghelijck d'Orden van het Gulden Vlies + ouder is dan van Sint Michiel. Onder den Graven van Vlaenderen is oock eenen Conestabel, twee Maerschalcken, eenen Opperjagher, eenen Cancelier, eenen Camerlinck, vier Ontfanghers, ende andere Officieren, Amptlieden ende Dienaren des Graven: de welcke ter saecken van dese graden, staten ende officien, al t'samen Heerlijckheden hebben in Vlaenderen: ghelijck dat besonderlijck ende bescheedelijck blijckt aen een seer oude ende weerdighe schilderye, in het Predickheeren Clooster te Ghent, van de tyden af van den eersten Grave Boudewijn Yserenarm, met dit opschrift: *Insitutio Comitatus Flandriae more Quiritum.*

+Vier eerste van Vlaenderen.

+Baronnye nieuwelijck opgerecht in Vlaendere*n.*

+Paren van Vlaenderen nae de wyse van Vrancrijck.

+Officieren van Vlaenderen.

Heel Vlaenderlandt staet op vier Staten, + te weten Prelaten, Edelen, Steden ende Casselryen: niet te min de steden van Ghent, Brugghe, Ypre, en het Vrye, worden ghenoemt de vier Leden: om dat zy de besondere authoriteyt ende macht hebben, midts dat de voorseyde vier Staten selden versamelen, aenghesien zy gheen voys oft keurstemme en hebben. Maer laet ons nu tot de treffelijckste saecken in sonderheydt voorts varen, ende die wel breedelijck verklaren. Ten eersten is + te weten, dat dese Provincie in drie Landtschappen seer onghelijckelijck gedeelt wordt: de voornaemste en*de* weerdichste is Vlaemsch Vlaendere*n*, alsoo gheheeten om dat de Vlaemsche Duytsche tale daer ghebruyckt wordt: de tweede is Walsch Vlaenderen, daer men de Walsche oft Fransoysche spraecke spreect: de derde is het Keyserlijck, ghelijck wy hier nae beschedelijck sullen bewysen.

+Welcke de Staten van Vlaenderen.

+Vlaenderen ghedeelt in drie quartieren.

Vlaemsch Vlaenderen.

+ HEt quartier van Vlaenderen, daer men de Vlaemsche Duytsche tale spreeckt, paelt Noordwaerts aen de groote wilde Zee: Zuydwaerts aen den vloedt Leye, ende Walsch Vlaenderen: Oostwaerts aen de Schelde ende aen Keyserlijck Vlaenderen: Westwaerts aen de Nieuwe gracht, ende aen Artoys. Dit Vlaemsch Vlaenderen is een groot deel magher ende sandtachtich, luttel Korens voorts brenghende, maer

+Palen van Vlaemsch Vlaendere*n*.

ghenoech Rogghen, Haveren, Boonen, Erweten, Vitsen, Boeckweydt, Vlas ende Kenp overvloedichlijck: oock veelderley goede vruchten ende fruyten. Jn dit gheweste zijn besonderlijck de drie Hooftsteden, ende de vier Leden van Vlaenderen. Daer en boven oock alle de havenen van der Zee/ met de Heerlijckheydt [+] van Winocksberghen: ende boven dien veel andere vernaemde steden, besloten ende onbesloten, ghelijck wy hier na sullen beschryven, beghinnende eerst aen Ghent.

[+]Steden die in Vlaemsch Vlaenderen zijn.

Beschryvinghe van Ghent.

[+] *G*Hent, nae het schryven van sommighe, is voor Julius Cesars overko*m*ste in Gallia Oduea, ende soo andere seggen, Clarmea, daer nae, by Cesars tyde Gaida ghenaemt geweest, ter saecken van een sterck Slot welck hy daer selve dede maecken met eenen Tempel ter eeren van Mercurius, ter selver stede daer nu s'Graven Casteel staet. Ende voorwaer de meyninghe van de Schryvers ende van het volck in't ghemeyn, houdt meestendeels dat Julius Cesar de Stichter deser stadt zy gheweest. Deshalven Petrarcha [+] schryvende aen den Cardinael Colonna van zyne reyse in Hoogh ende Neder Duytslandt ghedaen, seyt onder andere saecken: *Gandavum qouq*ue *Iulio conditore superbum vidi:*

[+]Door wien Ghent ghesticht is geweest.

[+]*Petrarcha libr. 1 Epist. epist. 31*

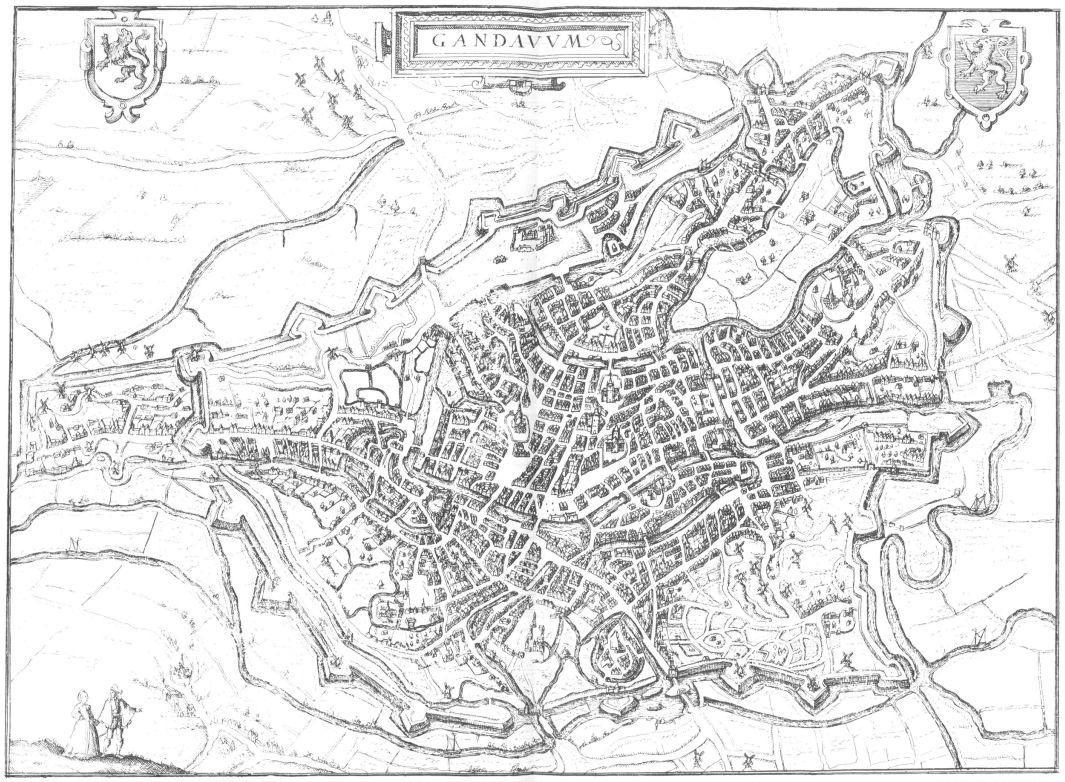

GANDAVVM

dat is: Oock heb ick Ghent ghesien, welck hem verhooveerdicht datten van Julius ghesticht [+] is. Ende Meyer stelt in zyne Historye dese veersen:

[+]*Meyer. lib. 1 Annal. Fla*nd.

Hanc Clarineam veteres dixere Coloni,
*Gorduni, populiq*ue*, truces coluere Sicambri:*
Mercurio Caesar, Christo sacravit Amandus.

[+] Het schijnt voorwaer dat Julius Cesar selve in zyne Commentarien dit volck *Gorduni* noemt, segghende dat zy in een plaetse vol bosschagien ende wildrnissen woonden, ende onder de heerschappye van de *Nervij* leefden. Voorts is de stede, van de Wenden, [+] die meester daer over zijn gheworden, ghenaemt Wandt: daer nae van de Fransoysen *Gand,* ende van de Vlaminghen Ghent, in't Latijn *Gandavum* ende in het Jtaliaensch *Guanto* gheheeten. Dese heerlijcke stadt ligt [+] 25 graden ende 45 minuten in lenghde: ende 51 graden ende 24 minuten in breedde, in een goede, lustighe ende schijnbare landouwe, ontrent vier mylen van de Zee, op drie watervloeden, te weten Schelde, Leye ende Lieve: ende heeft behalven dese drie, veel andere levende wateren, hier ende daer niet verre van de stadt haren oorspronck nemende ende inde stadt loopende door natuere, ende oock mede door konste ende handtwerck der menschen: maer worden in't uytloopen gheholpen met groote ghemaeckte grachten, vlietende door de Nieuwevaert in de Zee, tot groot gherief [+] voor de Schippers. Dese Nieuwevaerdt is een groote wyde gracht, onlancks vernieuwt ende vermeerdert, ende met seer groote moeyte, arbeydt ende kost, wel vier groote mylen verre tot in de Zeelandtsche Zee ghebracht, aen den mondt ghenaemt het Sas, ende dit by des Koninck verwillinghe. Nu teghenwoordichlijck heeft men met een wonderlijck werck eenen grooten Dijck, ghelijck als een Eylandt doorghesteecken, die den uytghanck ende inganck der selven in de Zee grootelijck plach te beletten ende beschadighen: soo dat nu ter tijdt de middelbare schepen uyt de Zee tot Ghent toe varen door dese vaerdt, in de welcke grote vergaderinghe van water, dat in de leeghde den lande seer schadelijck was, door veel andere grachten ghebracht ende gheleyt werdt: soo dat hier af der stadt ende den omligghenden landen in menigherleye manieren veel gheriefs ende profijts toekomt. [+] Ghent heeft Antwerpen Noordoostwaerts, Mechelen Oostwaerts, Bruyssel Zuydoostwaerts, Middelborg in Zeelandt Noordtwestwaerts: ligghende alle viere dese steden ghelijcke verre, te weten thien mylen. Dese stadt is overmidts hare gheleghentheydt seer sterck ende schoon, een van de grootste steden in Europe, met seer schoone voorborchten ende voorsteden: soo dattet by Milanen vergeleecken [+] wordt. Den omloop der lester stadtmueren van binnen te meten, houdt vijfenveertich duysendt ses hondert ende veertich Roomsche oft Antwerpsche voeten, bedragende wat meer dan seven Jtaliaensche mylen: ende van buyten te meten beloopet meer dan thien Jtaliaensche mylen, makende meer dan drie hierlandtsche mylen: maer heeft veel ledighe ende onbetimmerde plaetsen. Hier staet een groote ende seer sterck Slot, welck Keyser Karel heeft doen maecken (gelijck wy hier nae sullen verklaren) ter selver plaetsen daer d'Abdye van S. Baven plach te staen. Dese S. Baven gheboren van Haspengouwen [+] in het landt van Luyck, heeft hier zijn leven salichlijck gheeyndt. Den timmer ende het ghebouw binnen dese stadt soo van kercken als van gemeyne ende besondere huysinghen is over al seer hoffelijck ende heerlijck, nae elcks staet: onder welcke sommighe seer oude kercken zijn, al wel versien van goeden

[+]*Caes. lib. 5 de bello Gallic.*

[+] Wand oft Ghent ghenaemt van de Wende*n*

[+]Ghelegentheydt van Ghent.

[+]Wat de Nieuvaert is.

[+]Naegheleghen steden van Ghent.

[+]Groote van de stadt van Ghent.

[+]S. Baven geboren van Luyck.

ende rijckdommen, tot onderhoudt der selver met hare dienaren. Binnen de stadtmueren + staen sesentwintich bewoonde Eylandekens door middel van watervloeden ende grachten ghemaeckt. Oock zijn hier, behalven alle de + kleyne, achtentneghentich groote brugghen, daer groote schepen met koopmanschap ende ander goedt gheladen ghemackelijck onder door varen. Hier worden ghetelt ses voorneemste watermeulens, ende meer dan hondert windtmeulens, met veel andere meulenkens, eensdeels van menschen, eensdeels van peerden ghedraeyt. Binnen Ghent worden kercken, soo groote als kleyne, Kloosteren, + Gasthuysen, ende andere Godshuysen getelt tot vijfenvijftich toe: onder welcke de vier biddende Ordenen oock zijn. Voorwaer men siet hier seer veel schoone ende costelicke kercken: waer af de voornaemste is Sint Jans + Baptisten nu ter tijdt Sint Baefs geheeten. Want als Keyser Karel (ghelijck voorseyt is) het Slot hadde doen bouwen ter plaetse daer Sint Baefs stondt: soo is d'Abt met zyne Monicken in dit Convent gaen woonen, blyvende in het ghebruyck van alle het jaerlijcks inkomen der gantscher Abdyen: ende door des Paus middel is dit Sint Baefs gheheeten, ende wordt in brieven, gheschriften, ende in alle manieren met desen naem ghenaemt: hoe wel de ghemeyne man den ouden naem qualijck kan vergheten, het selve vast heetende Sint Jans. Jae niet alleenlijck en is de naem van de Kercke verandert, maer Sint Baefs Orden is van een Abdye gheworden + een Canonisye, ende eyndelijck ghebracht tot een Proostye. Dit Collegie heeft jurisdictie ende rechtsghebiedt over veel dorpen, bedienende het borgherlijck recht, ende oock het sweerdt. Jn dese Kercke werdt Keyser Karel + de vijfste ghedoopt, in het jaer duysendt vijf hondert. Jn de selve Kercke heeft Koninck Philips d'Orden van het Gulden Vlies ghehouden in't jaer 1559, welck de tweede reyse + is datter te Ghent in dese Kercke ghehouden is: ende de drieentwintichste reyse nae d'instellinghe des Ordens, in het jaer 1429, ghelijck wy hier voor verklaert hebben. Te Ghent zijn vijf rijcke ende machtighe Abdyen, onder welcke Sint Peeters, op Blandijns + bergh gheleghen, seer oudt ende groot is, hebbende machtich veel goedts jaerlijcks inkomende, ende oock rechtsghebiedt in het

+Eylanden die binnen Ghent zijn.

+Hoe vele brugghen binne*n* Gent.

+Ghetal der kercken binnen Ghent.

+S*int* Baefs de voornae*m*ste kercke van Ghent.

+Abdye verandert in een Canonisye.

+Carel de vijfste tot Gent ghedoopt.

+Koninck Philips houdt d'Orden tot Ghent.

+Abdye van S. Peeters tot Ghent gesticht door Dagobert.

gheestelijck ende wereldtlijck over veel verscheyden dorpen ende vlecken. Dit vermaert Convent is ghesticht gheweest van Dagobert Koninck van Vranckrijck, in het jaer ses hondert veertich.

*Byv*oeghsel. [Ende is wederom opghebouwt van Karel de Caluwe, wesende ghedestrueert van de Normannen.]

+ Jn het selve Convent is een overschoone ende vernaemde Librerye, als oock te Predicheeren te Chartreusen ende Vrouwenbroederen: De Libreryen zijn daer wel versien van goede boecken, welck eenen schat is voor dese stadt, de welcke soo wel versien is van sulcke besondere dinghen als eenighe andere binnen de gantsche Nederlanden. Voorts is de + stadt van Ghent ghedeylt in seven Prochiekercken, waer af S*inte* Baefs ende S*inte* Michiels de voorneemste zijn. Gent is een Borggraefschap, + en*de* nu ter tijdt is de Borggrave Maximiliaen van Melun, een wel ghestaedt Ridder, Gouverneur van Atrecht voor den Koninck. Oock is Ghent het eerste lidt ende de Hooftstadt van Vlaenderen, ende heeft deshalven het voordeel boven alle d'andere steden. Ghent is over langhe oude tyden seer volckrijck ende machtich gheweest boven alle andere steden van den lande: maer hare macht moedtwillichlijck misbruyckende, is + door ongheluck ende door haer eygen Landsheeren menichmael t'onderghebracht en*de* vernedert: Besonderlijck nu lestmael in het jaer duysent vijf hondert veertich heeft Keyser Karel de vijfste de stadt, overmidts eenighe + ongheregheltheydt, seer rouwelijck ghestraft, ende daer en boven tot zyne verseeckeringhe het voorseyde Casteel doen maken. De Gentenaers zijn ghekomen tot de kennisse des + Christelijcken Gheloofs door de prdicatien van Sint Amandt, Bisschop va*n* Tongeren, ter tijdt van Dagobert Koninck van Vrancrijck, ontrent het jaer ses hondert achtendertich. Zy hebben onder andere veel schoone ende loffelijcke ordinantien ende versieningen van scholen ende oeffeningen, oock om groote + menichte armer lieden godtvruchtichlijck te onderhouden. Hier worden tot een heerlijcke hoffelijckheydt opghevoedt sommighe Leeuwen, Beyren, Lochsen ende andere vreemde wilde dieren: het volck is hier seer beleeft, geschickt, ghesedigh, treffelijck ende strijdtbaer. + Dese stadt heeft veel seer edele ende oude huysen oft gheslachten, als Bette, Borluut, Sersanders, Rijm, Damman, Grutere, Vtenhove, Vaernewijc, Hembise, Caudenhove, Cauwerburch/ Van der Camere, Triest, van den Eeckhoute, Baenst, Kethulle ende Steelant, met veel deuchdelijcke ende welgheachte Heeren. Te Ghent wordt de heerlijckheydt ende + ghewoonlijcke justitie bedient door seer eerweerdige Edelmannen, met den Hooghbailliu van der stadt, welck nu teghenwoordichlijck is Adolf van Borgondien, Heer van Wackene ende Onderadmirael van der Zee, een hoogh vernaemt ende treffelijck Heere. + Oock heeft Ghent t'alle tyden ghehadt seer wel gheleerde ende deuchdelijcke mannen, als zijn gheweest Hendrick Archidiaecken van Doornick, Arnout Bostius, Joos Badius, Jan Abt van Sint Baefs, Philips Chersbelle, Jan Cornarius, Christiaen Masseus (sommighe houden dat dese van Camerijck gheboren was) al t'samen schryvers van veel groote wercken, by Tritemius besonderlijck verklaert. Ende nu onlancks hebben die van Ghent noch ghehadt Philips Wilandt President van Vlaenderen, Levin Brecht, ende Fransoys Himan, beyde ghelauwerde Poeten; Joachim Marte*n*s ende Jeremias Brakel, beyde seer gheleerde Medicynen, Antonis van Schoonhoven, den wel gheleerden ende eerweerdighen Heer, schryver van vele wercken: ende Boudewijn Rons, Medicijnmeester van de stadt, wel gheleerdt

+Libreryen van Ghent.

+Prochiekercken van Ghent.

+Gent is een Borggraefschap.

+Ghent ghequelt door haer Grave ende waerom.

+Karel de vijfste dede een Casteel tot Ghent maecken.

+Door wien de Ghentenaers bekeert tot den gheloove.

+Schole*n* voor de arme tot Ghent.

+Oude gheslachten tot Ghent.

+Bailliuschap van Ghent.

+Rare manne*n* uyt Gent ghesproten.

in verscheyden konsten, ende treffelijck Schryver. Oock zijn t'allen tyden te Gent geweest dapper krijchslieden, ende vrome helden ter oorloghen, soo uyt verscheyden historyen, besonderlijck uyt Meyers wel blijckt: welck hier te lanck soude vallen te verklaren. Het is genoech om de gantsche Provincie, ende niet de + stadt alleen loffelijck te vereeren, dat de Doorluchtichste Keyser Karel de vijfste hier geboren borgher is gheweest. Boven alle de voorghenoemde gheleerde deuchdelijcke ende vrome mannen, heeft Gent nu teghenwoordichlijck Geeraerdt Rijm Heer van Eerckenbeke, Raedtsheere des Koninckx in zynen Raedt van Vlaenderen, een seer gheleert ende deuchdelijck Edelman: den welcken onder andere vrome sonen naevolght Karel Heer van Bellem ende van Schuervelde, een wel gheleerde Edelman, ende Ridder, soo gheschickt in alle handelen ende verscheyde*n* talen, ende soo vervaren in saecken aengaende den Staten, ende andere, dat Keyser Maximiliaen hem ontboden heeft uyt dese landen, ende ghesonden als Ambassadeur van zynent weghen aen den Grooten Turck, daer hy seer loffelijck vijf jaren lanck is gebleven, onder andere treffelijcke handelinghen besluytende tusschen dese twee Keysers bestant van acht jaren, dies hem beyde de partyen grootelijck hebben bedanct, ghelijck dat wel blijckt by besondere instrumenten ende gheschriften, die ick selve in handen heb ghehadt: welck bestandt nu noch teghenwoordichlijck blijft duerende, onder de naekomelinghen der voorseyder Keyseren, tot groote welvaert ende ruste der Christenheyt. De voorghenoemde Heer Karel is nu tegenwoordichlijck niet alleen Raedtsheere in des Keysers Hof, maer oock Raedsheere des Catholijcken Koninckx in zynen Secreten Raet, groot ende weerdt gheacht. Noch heeft Gent ter deser tijdt den ouden Karel van Vtenhove, Heer van Marckegem, ende zynen sone Karel den jonghen, beyde wel gheleerde ende vernaemde Edelmannen: Joos Borluut opper Raedtsheere ende Pensionaris van der stadt: Jan Damman, Heer van Oomberghen, Veurschepen van der stadt, een seer eerlijck ende gheschickt Edelman: Peeter van Beke oft Torrentius; Levin Torre*n*tius zijn neve, Protonotaris der heyligher Kercken,

+Karel de vijfste van Ghent gheboren.

ende Aertsdeken van Brabandt, een seer gheleerdt man, ende vermaert Poete: Jan Visbroeck, treffelijck Philosophe, de welcke hem houdt by den Cardinael Moron: Nicolaes Biese, Doctoor in Medicyne, Leser te Leuven, ende gheleerdt Schryver van veel boecken: eyndelijc sullen wy hier oock stellen den gheleerden, ende liefhebber van allen gheleerden, Cornelis Wouters: sonder achter te laten Jan Portant, een geleerdt man in de Mathematijcke, ende in vele andere wetenschappen ende konsten seer wel vervaren. De Gentenaers gaen oock geerne om met koopmanschap, + ende hebben binnen de stadt veel konstighe handtwercken, die in het ghetal van tweeenvijftich neeringhen oft ambachten begrepen worden: ende boven dien het ambacht + van de Wevers, inhoudende sevenentwintich ordenen, welck soo groot ende treffelijck is, dattet niet alleenlijck een ambacht, maer oock een van de drie Staten der stadt van Ghent is. Het meeste dat hier gheweven wordt, is grof laecken, van welcke ende van andere fyne soorte seer groote menichte wort gemaect, ghelijck oock heel Vlaenderen door: soo dat het laeckenwerck gherekent is voor den meesten rijckdom van dese Provincie. Want de inwoonders maecken het van de selve stoffe die binnen haer eyghen landt overvloedichlijck voortkomt. Maer het Wevers ambacht + en is niet alleenlijck te Ghent het voorneemste, maer wordt ghereeckent voor het meeste heel Vlaenderen door ende alle dese Nederlanden, begrypende het werck van wollenlaken, van lijnwaet, saeye, tapisserye, fusteyne, bockeraen, satijn, ende andere. Ende nae dat ick + bevinde, soo is het Wevers handtwerck in Vlaenderen ghebracht ende inghestelt door Graef Boudewijn, Arnouts sone, ontrent het jaer duysent vier hondert vijfentsestich. Te Ghent wordt ghehouden den Provincialen + Raedt van Vlaenderen, inghestelt door Hertogh Jan van Borgondien, Heer van dese landen, ontrent den jare duysendt vier hondert neghen, met eenen President, twaelf Raedtsheeren, ende andere Officieren: daer d'appelatien van gantsch Vlaenderen komen: van welcken Raet voorts geappelleert wort, soo voorseydt is, in den Koninckklijcken Raet van Mechelen. Jn desen Raedt zijn nu ter tijdt M. Jacob Martijns, Ridder ende President , Denijs Baelde, Geraert Rijm, Jacob Hessel Ridder, Robrecht Cellier, Joos Huysman, Karel Espinoy, Fransoys Corteville, Nicolaes Lauwe: alle achte ordinarisse Raetsheeren: voorts Philips van Steelandt, Peeter de Cock, Lieven Snoeck, ende Antonis van Hille, Ridder: alle viere extraordinarisse Raedtsheeren: Jan van Borg Ontfangher: ende Peeter van Bever, Greffier. + Oock is te Ghent de wettighe Camer van Vlaenderen, aengaende de leenen ende Leenmannen, aldaer hoogh ende leegh recht gheploghen wordt: ende alst de noodt eyscht, soo neemt men tot bystandt de Heeren van den Provincialen Raedt om sware saecken te slissen.

+Ghetal der ambachten te Ghent.

+Wat plaetse de Wevers houden tot Ghent.

+Wevers seer gheacht in Vlaenderen.

+Onder wat Grave de Wevers gebrocht ende ingestelt in Vlaenderen.

+Door wien ende wanneer den Raedt van Ghent inghestelt. *Meyerus lib. 15. Annal. Fland.*

+Wettighe Camer tot Ghent.

*Byv*oeghsel. [De vermaerde en heerlijcke stadt van Ghent, is ghesticht, oft veel eer gesterckt (want + de Jaertijdtboecken ghetuyghen datse langhe te vooren gheweest is) door Julius Cesar, een seer vernaemt ende beroemt man onder den Romeynen, ontrent vijftich jaren voor de gheboorte Christi, ende schijnt oock datse van den naem Caius Ghent is ghenoemt geweest. Sommighe segghen dat dese opschrift eertijts in een oudt Casteel is aldaer ghevonden gheweest *G. ANT.* by de welcke sommighe verstonden *C. Antistius*, andere *C. Antonius.* Ende dat van dese opschrift dit Casteel den naem van Ghent ghekreghen heeft. Dese stadt is geleghen + in een seer gesonde ende bequame plaetse. Want oft schoon yemandt doorsochte, ick en segghe niet heel Vlaenderen, maer Europa, hy en soude niet lichte een bequamer ofte lustiger

+Door wien Ghent ghesticht is.

+Ghelegentheydt van Ghent.

plaetse om een stadt te bouwen vinden. Andere steden zijn onversienighe watervloeden onderworpen, andere zijn ghequelt vande hardicheydt van de naeby ghelegen Zee: andere van poelen ende stinckende wateren, andere met gebreck van water, andere met de onvruchtbaerheydt des aerdtrijcks, andere met andere onghemacken, de welcke haer gheluck verhinderen: van welcke alle de stadt van Ghent bevrijt is, ende heeft seer grooten overvloedt van alle dinghen tot het ghebruyck des menschelijcken levens. Zy light ontrent vier mylen van de Zee, ende wordt met vier verscheyden Rivieren + seer lustelijck besproeyt. Want zy krijcht de Schelde uyt Henegouwe, de Leye uyt Artoys, de Lieve uyt de Haven van Sluys, ende de Moere uyt de vier Ambachten. Daer en boven heeft zy een Canael met menschen handen gemaect, in het welck oock groote schepen varen konnen tot het Sas toe: door het welck ende de voornoemde Rivieren hoe grooten overvloedt van alle dinghen zy ontfanght, soude men qualijck konnen ghelooven. Dese Stadt gaet te boven, + oft is ghelijck in grootheydt alle de steden van Europa. Het welck lichtelijck hier uyt af te nemen is: dat van de Keyser poorte, door de welcke men nae Bruyssel gaet, oft de Peselle poorte, tot de Muyde poorte, een ure gaens is. Daer + en boven is dese stadt met heerlijcke gestichten ende timmeragien verciert. Het soude overtollich zijn in het lange te beschrijven (dewyle onsen Autheur daer van vermaen maeckt) alle de Kercken, Kloosters, Hospitalen, Gasthuysen ende Weeshuysen, de welcke alhier gevonden worden: welcker getal in sonderheydt van de Kloosters dese voorleden jaren seer vermeerdert is. Want niet alleene en hebben de Jesuyten alhier een Collegie opgherecht: Maer vele Abdyen ende andere Kloosters die haer buyten de stadt pleghen te houden, hebben hare residentie binnen de stadt ghenomen. Hier is oock het Princen Hof, drie hondert Cameren hebbende: al waer plach bewaert te zijn een houten wieghe, in de welcke Keyser Karel ghewiecht was gheweest. Daer was oock tot Ghent in Sint Jans kercke een schilderye van Jan van Eyck, in de welcke drie hondert dertich geheele aensichten gesien werden, met groote verwonderinge van alle de gene die haer aen die konste verstonden. Jn de Abdye van Sint Pieters was noch te sien + een yseren solder, seer konstelijc met alle de proportien der modernen gheboghen, ghevlochten ende werckelijck gheleyt, waer op de reliquien van eenige heylighe mannen bewaert werden. Dese solder achtenveertich duysent gulden koste. Ende daer en is daer nae noyt meester gevonden om sulcks nae te maecken. Oock mede aldaer seer konstelijcke wercken ghesneden waren van Alebaster, Marber ende Toetsteen, na-

+Rivieren van Ghent.

+Grootheydt der stede van Ghent.

+Ghestichten van Ghent.

+Konstelijcke wercken tot Ghent.

melijck drie Priesters stoelen, een sepulture van Jsabelle Koninginne van Denemarck, een tafel op den hoogen Outaer, een graf ons Heeren, ende een Sacraments huys, alles om verwonderen: als oock d'Ocsael in ses weecken voltoyt in Sint Jans Kercke. Ooc was mede voor den Beeldesnyders te sien het konstich handtwerck in den Crocht van Sint Jans kercke, genoemt Jerusalem. Jn veel andere Kercken niet min cierlijckheydt te sien was: voor den Orgelisten tot verwonderinge in Sint Michiels kercke de Orghel met drie duysent pypen: alsoo den konstigen Werckmeesters tot vermaecken der Predickheeren kerck tsestich voeten wijdt, sonder eenighe rustinghe der Pilaren: den schoonen Pandt in het Clooster der Chartreusen beneffens Ghent, gheheel geraseert gheduerende dese oorloghen. Daer zijn oock te sien twee magnifijcke Schutters Hoven: als oock de schoone modelle van het Schepenhuys niet om verbeteren, dat hem noch onvolmaect toont, hoe wel daer over eenighe jaren noch een groot ende schoon stuck wercks aen beghonnen is, doch blijft alsoo onvolmaeckt staende: daer is mede te sien het schoone Belfort metten moleuren, daer die vier toornen op staen, twaelf voeten wyder dan beneden: waer op dat hanght die ureklocke, Roelandt genaemt, elf duysent ponden weghende, die seer verre ghehoort werdt. Op het selve Belfort staet eenen grooten kopenen vergulden Draeck, een Antiquiteyt uyt Constantinopelen, doen dat ghewonnen werdt van den Grave Boudewijn. Hier ware noch vele te segghen van verscheyden rare wercken deser stede: maer op dat wy niet te langhe hier op en blyven, willen alleene hier by voegen dat daer zijn ontrent vijfendertich duysent huysen, ende derthien marcktvelden, onder de welcke het principaelste ghenoemt de Vrydaghmarct: welckers gelijck (soo ick achte) in Europa nauwelijcks te vinden en is, het zy dat ghy op de grootte van de selve, op hare proportie oft plaveytsel sien wilt. Jn't midden van dese marckt heeft de Eertshertoginne de Jnfante een groot vergulden steenen Beeldt van Keyser Karel de vijfste haren Grootvader laten oprechten. Een dinck en moghen wy niet voorby gaen, het welck aenmaerckens weerdich is, dat aldaer wel drie duysent huysarmen onderhouden werden: welckers onderhoudinghe van schoenen jaerlijcks plach te kosten twaelf hondert guldens: ende in het jaer 1564 soo bedroech den uytgheef der Armen 3037 ponden, ses schellinghen ende een groote: daer toe ghegheven werden by der stadt alle maenden vijftich ponden vlaemsch. + Binnen Ghent is den stapel van het Coren, welck is een praeeminentie, waer door die stadt opleggen mach het vierendeel van alle granen die van buyten inkomen, om binnen der stadt ghesleten ende verkocht te werden. Waer op in het jaer 1484 seeckere ordonnantie ghemaeckt werdt. Hier toe pleghen te zijn Stapelhuysen oft Corensolders op de Cooreleye by Sint Michiels brugghe, maer nu veralieneert, het gene zijn Stapelrecht afgheleyt heeft, dat is vry goet, dat men mach vervoeren, waer men wilt. Dit Stapelrecht is gheconfirmeert by de Hertoginne van Parma, wesende different tusschen die van Henegouwe ende die van Ghent. Jck + gae hier vele dinghen voorby, als de Scholen die hier tot ses oft seven plegen te zijn daermen de Latijnsche ende Griecksche spraecken leerde, uyt de welcke vele treffelijcke geleerde mannen voortghekomen zijn. Maer alsoo ick hier ghewach maecke vande Scholen, soo en kan noch en wil ick niet voorby gaen M. Laurens van Eecke, eertijdts mijn Schoolmeester: de welcke hoe wel hy blindt gheboren was, nochtans wel gheleert in de Griecksche ende Latijnsche talen. Dese hadde soo goede memorie, dat hy het ghene dat hem twee oft drie mael voorghelesen was, vast van buyten konde. De selve

+Den stapel van't Koren tot Ghent.

+Scholen van Ghent.

quam alle daghe van zijn huys, welck buyten de Brugsche Waelpoorte stont, ontrent een halve myle van de Schole daer hy leerde, sonder leydtsman ende sonder stock: hy ginck oock lancks der stadt sonder gheleydt te zijn, en*de* wist te vinden de kercken, ja oock de huysen daer hy in langhen tijdt niet gheweest en hadde: welck ick ghesien ende in hem niet sonder goote verwonderinghe aenghemerckt hebbe. Laet ons voortvaren. Jn voorlede*n* tyden tot Gent maer [+] en waren derthien Schepene*n*, ende dat soo langhe zy leefden. Maer in het jaer 1212 is door den Grave Ferdina*n*dus verordonneert dat die jaerlijcx souden verandert werden, by den vier Kiesers, uyt den vier Prochien van de Poort, daer heuren eedt op doende, achtervolghende d'ordonnantie daer op ghemaeckt. Maer in't jaer 1228 wert weder verordonneert by den selven Grave dat die derthien Schepene*n* die doen ter tijdt waren uyt het corpus der stadt, heur niet ten derde*n* lede bestaende verkiesen souden, de welcke noch vierendertich persoone*n* tot haer nemen souden, om die in drie werf derthien te verdeelen: waer af d'eerste derthien soude*n* voor dat jaer Schepenen zijn, d'ander derthien Raden, ende die reste Weeplingen; ende dat in het naevolghende jaer die Raden Schepenen, ende die Weeplinghen Raden, ende die eerste Schepenen weder Weeplinghen souden werden, ende soo voorts, verkiesende ee*n* ander in de plaetse van den ghestorven. Dit gheduerde tot den jare 1275, als dan by den Grave Gwye verordonneert zijn dertich persoonen in de Wet, te weten derthien Schepenen, derthien Raden, ende vier Tresoriers, de welcke me*n* vernieuwen soude op Sint Jans avondt, uytgaende Oogst, ende met bollekens daer om soude loten. Hier op werdt gheappelleert van de ghene die afgeset waren aen het Parlement van den Koninck van Vranckrijck, en*de* werden gestelt in haren ouden staet. Waer door groote vyantschap is ontstaen tusschen den Grave ende den Raedt, d'oude Wet verdryve*n*de ende een nieuwe verordonderende, partyschap smaeckende, de welcke ter neder werdt geleyt, door een nieuwe ordonnantie van Koninck Philips, onder hem die saken ghesubmitteert, inhoudende dat die Prince oft zyne Ghecommitteerde kiesen sullen, op onser Vrouwen avondt half Oogst, vier Kiesers alle Poorters, ende dat by de stadt oock souden verkosen werden vier Kiesers alle Poorters, by de welcke souden verkosen werden sesentwintich<<>> Wetweerdighe mannen, die den Ghecommitteerden overleverende, verdeelt in derthien Schepene*n* van der Keure, ende derthien Raden ghenoemt Schepenen van Ghedeele. 'Twelck tot den jare 1540 achtervolght is gheweest, als doen is by Carel de vijfste verordonneert de veranderinghe der Wet, op den thienden Mey by zyne oft zyner naekomelingen Ghecommitteerde, sonder advijs der Kiesers: daer beneffens verordonnerende drie Ontfanghers, ende dat die Schepenen souden draghen Tabbaerts van een koleur, elck twee hebbende, den eenen swert, den anderen Ghentsgraeuw, hebbende op de slincke schouder een bande van fluweel vier vingeren breedt, met een koorde ende quispel aen de zyde: als zy te vooren ghedraghen hadden ghestrijpte keerels goudtverwich. Die Wet van Gent plach by ouden tyden te hebben seeckere verbanden opde Poorters van Ghent. Maer in het jaer 1506 werdt het Calfsvel sulcx

[+] Forme van regeringhe tot Ghent.

inhoudende ten soldre ghecasseert, ende Ghent was verdeelt in Poorterye, in Neeringhen ende Wëverye der wollen laeckenen, ende in de Wet, wesende die drie Leden der stadt. De*n* Borgers [+] zijn in dese stadt na hare grootheydt in grooten ghetale, waer van ick (als niet sekers hebbende) swyghen sal. Hier en tusschen darf ick hier sonder schaemte verhalen 'tgene dat vernaemde Historyeschryvers hier van gheschreven hebben. Jacob Meyer verhaelt, dat ten tyde van Lowijs van Male in het jaer 1380 monsteringe is ghehouden, en datter ghevonden zijn gheweest (van de vijfthien jare*n* tot de tsestich) tachtentich duysent, strijdtbare mannen. Een ander nieuwe Historyeschryver terstont in de*n* aenvanck van zyne Historye, alwaer hy veel handelt van Ghent, seght dat in een van de seven Prochiekercken, Sint Michiels ghenaemt, ter tijdt als Karel de vijfste daer gheboren werdt, 35000 communicanten gheweest zijn. Maer [+] achterlatende het ghetal, soo moet men voornemelijck bemercken de matelijckheydt, voorsichticheydt ende vromicheydt der Borgheren, de welcke onder andere hier uyt af te nemen is, dat al dien tijdt dat Ghent ghestaen heeft, de Borghers onderlinghe in sulcke eendrachticheydt gheleeft hebben, dat zy als eenen metalen muer haer vyanden hebben teghengestaen, noyt ghewonnen oft uyt hare stadt ghedreven en zijn gheweest. Zy en hebben selfs den Koninck van Vranckrijck niet gheweecken: ende hebben dickwils heel Vlaenderen vromelijck beschermt, steunende voornemelijck op de hulpe Godes, daer nae oock op hare krachten ende [+] de rechtveerdicheydt van hare saecke. Ten tyde van Gwye van Dampierre, hare sterckten met de andere Vlaminghen gevoeght hebbende, verdreven Philips den Koninck van Vranckrijck, de welcke Vlaenderen bestreedt met tachtentich duysent mannen, onder de welcke men seght dat twintich duysent peerden gheweest zijn. Ende dese hare vromicheydt en hebben zy niet alleene eenmael bewesen, maer seer dickwils, ghelijck de voorseyde Meyer verhaelt, als onder andere by de*n* Berg Pabulae, daer de Gentenaers van smorgens heel vroech tot den duysteren avont cloecker ende vrymoedelijcker dan de andere teghen de Fransoysen gestreden hebben. Zy hebben oock in hare inlandtsche oorloghen een wonderlijcke vromicheydt bewesen, voornemelijck onder de Graven Lowijs van Niverne ende zynen sone Lowijs van Male, onder welckers ghebiedt seer sterck belegert zijnde door de macht van heel Vlaenderen, Henegouwe ende Artoys, en*de* tot uytersten honghers noodt ghebracht, en hebben daerom den moedt niet verloren ghegheven: maer hebben dapper ende onvertsaecht hare vyanden teghen ghestaen, ende van hare mueren ende poorten afgeweerdt ende afghedreven, vele van de selve ombrenghende. Eyndelinghe tot den uytersten honghers noodt ghebracht, soo dat men schrijft datter dertich duysendt mannen gheweest zijn, die in vijfthien daghen gheen broodt gheproeft en hadden, hebben liever ghehadt vromelijck tot beschermінghe van hare vryheydt ende privilegien te sterve*n*, als sulcke conditien van vrede aen te nemen, die noch voor haer noch voor hare naekomelinghen eerlijck en souden zijn. Zy zijn met vijf duysendt strijdtbare mannen nae Brugghe ghetrocken, alwaer doen de Grave was, ende met soo kleynen ghetal hebben zy den Grave met die van Brugghe in de vlucht [+] gheslagen, de welcke met dertich duysent mannen te velde ghekomen was: ende dese victorie ghekreghen hebbende, hebben terstont de stadt van Brugghe inghenomen ende gheplondert, ende zijn onder het beleydt van Philips van Artevelde meester van heel Vlaenderen geworden. Ende dese victorie en hebben zy niet by ghevalle oft ghelucke ghekreghen: maer met groote voorsichticheyt, vromicheydt ende godtvruchticheydt.

[+]Ghetal der Borgheren van Ghent.

[+]Deuchden der Borgere*n* van Ghent.

[+]Hare vrome daden.

[+]De Grave van Vlaenderen gheslaghen.

Want zy alle op haer knien neder zijn ghevallen, hebben hare ooghen en*de* ghemoedt tot Godt ghekeert, ende de overwinninghe ootmoedelijck van hem begheert. 'Twelck gedaen zijnde haer rontom de poelen wendende, hebben ghemaeckt (soo wy lesen dat Hannibal by Cannas oock ghedaen heeft) dat hare vyanden de Sonne in de ooghen hadden. Laet ons nu eenige andere ervarentheden deser stadt verhalen. Jn't jaer 1217 soo grooten brandt tot + Ghent was, dat seven mannen ende eene vrouwe in eenen put ghedaelt waren, om haer lijf te salveren: de welcke na den brandt daer uyt getrocken zijnde, soo groote menichte van volck quam om dat te besichtige*n*, dat de aerde inviel met veel volcks dat daer in versmachte. Ten tyde van Vrouw Marie Hertogh Karels dochter, + was tot Gent groote oproerte onder de Gemeente, de welcke teghen den wille ende het believen des Magistraets ende der Landtsvrouwe, den Cancelier van Bourgoignen, ende den + Heere van Humbercourt ghevanghen namen. Met haer werdt ghevanghen Heer Willem van Cluny, Bisschop van Teroane. Ende de twee eerste werden gherecht metten sweerde, niet teghenstaende de Princesse selve in persoone voor haer sprack, ende met tranen voor haer badt. Wesende die Ghemeente een veelhoofdich dier, niet veel reden ghebruyckende: 'twelck niet te terghen en is, en wijslijck moet gheregiert zijn, ende insonderheydt in furie gheraeckt zijnde, moet met soeticheydt bestiert zijn. Ter oorsake van dien eenighe oproer tot Gent wesende in't jaer 1539, selfs in persoone uyt Spangie*n* te la*n*de in alder haest (niet sonder groot perijckel) Karel de vijfste neder quam, als best kennende de humeuren van zyne landtsluyden en*de* ondersaten: oock mede wel wetende dat de teghenwoordicheyt alleene des Meesters meer met een opsien kan te weghe brenghen, en*de* de selve bedwingen, dan met ghewelt een huerlinck oft een onervaren soude konnen doen. Jn dese stadt is ghesloten gheweest het accoordt van vrede, ghenoemt de Pacificatie van Gent, den achtsten Novembris in het jaer 1576: de conditien waer van wy hier by ghevoeght hebben.

+Grooten brandt tot Ghent.

+Oproerte tot Ghent.

+Den Cancelier ende de Heere va*n* Humbercourt ghevanghen.

1 Eerst dat alle offensien, injurien, misdaden + ende beschadicheden, geschiedt ter saecken van de troubelen tusschen den inghesetenen van de Provincien, die in dit tegenwoordich Tractaet gecomprehendeert zijn, soo waer oft in wat maniere dat het zy, sullen vergheven, vergeten, ende ghehouden zijn als niet gheschiedt, sulcx dat ter oorsaken van dien gheene mentie gemaeckt ofte yemandt aengesproken en sal moge*n* worde*n*.

+Pacificatie van Ghent artijckelen.

2. Dien volghende, beloven de voornoemde Staten van Brabant, etc. mitsgaders de gene van d'ander zyde, ongheveynsdelijcken ende in goeder trouwen, van nu voortaen te onderhouden, ende onder de ingesetene van de landen te doen onderhouden, een onverbrekelicke vrientschap ende vrede, en*de* in sulcker voeghen elckanderen t'allen tyden ende in alle occurrentien by te staen met raedt en*de* daet, goet ende bloet, ende insonderheydt om uyt den lande te verdryven ende daer buyten te houden de Spaensche soldaten, ende andere uytheemsche ende vreemde, ghepoocht hebbende buyten weghe van recht, de Heeren ende Edelen het leven te benemen, den rijckdom van den lande te haerwaerts t'applicqueren, en*de* de Ghemeente voorts in eeuwige slavernye te brengen en houde*n*, omme ten welc-

ken eynde alle andere*n* te furneren was noodich wordt ter resistentien van den ghenen die haerlieden hier inne metter daet souden willen contrarieren, de voorghenaemde Bontghenooten ende gheallieerde, oock belooven haer bereet en*de* volveerdich te laten vinden t'allen nootlijcken ende redelijcken contributie ende impositie.

3 Daer en boven is gheaccordeert, dat terstondt nae het vertreck van de Spanjaerts ende hare adherenten, als alle saecken in ruste ende verseeckerheydt sullen zijn, sullen beyde partyen ghehouden zijn te procureren ende beneerstighen de convocatie ende vergaderinghe van de Generale Staten, in der forme ende maniere als gheschiedt is ten tyden als wylen hoochloflijcker memorien, Keyser Carel de opdracht ende transpoort dede van dese Erfnederlanden, in handen van de Coninckl*ijcke* Majesteyt onsen ghenadichsten Heere, om te stellen ordere in de saecken van de Landen, in het generael ende particulier, soo wel aengaende het feyt ende exercitie van de Religie in Hollandt, Zeelandt, Bommele, ende gheassocieerde plaetsen, restitutien van de sterckten, artilleryen, schepen ende andere saecken den Coninck toebehoorende, geduerende de voorschreven troubele*n*, by die van Hollandt ende Zeelandt genomen, als anderssins, soo ten dienste van zijnder nut, welvaert, ende de Vnie vande Landen men sal bevinden te behooren, waer inne noch van d'een noch d'ander zyde eenigh teghensegghen oft belet, dilay noch uytstel en sal moghen ghedaen werden, niet meer ten opsiene van de ordinantie, uytspraecken ende resolutien, die aldaer sullen geschieden ende ghegheven worden, dan in executie van dien, hoedanich die souden moghen wesen, waer in beyde de partyen haerlieden gantschelijcken ende ter goeder trouwen submitteren.

4 Dat van nu voortaen de inwoonderen, ende ondersate*n* van d'een ende d'ander zyde, van wat lande van herwaerts over, ofte van wat state, qualiteyt oft conditie hy zy, over al sullen moghen hanteren, gaen ende keeren, woonen ende traffiqueren, koopmanschapsche wyse, ende anderssins, in alle vrydom ende verseeckerheydt, welverstaende dat niet gheoorloft ofte toeghelaten en sal zijn die van Hollandt, Zeelandt, oft andere, van wat lande, qualiteyt oft conditie dat hy zy, yet te attenteren herwaerts over buyten de voorseyde landen van Hollant, Zeelandt, ende gheassocieerde plaetsen, teghens de ghemeyne ruste ende vrede, sonderlinghe teghens de Roomsche Catholijcke Religie, ende exercitie van dien, noch yemant ter causen van dien t'injurieren, irriteren met woorde*n* oft met wercken, noch met ghelijcken acten te schandaliseren, op pene van ghestraft te worden als perturbateurs van de ghemeyne ruste, andere ten exemple.

5 Ende op dat middeler tijdt niemant lichtelijck en stae tot eenighe bgrype, captie ofte perijckelen, sullen alle Placcaten hier voortijts ghemaeckt ende ghepubliceert op het stuck van de heresie, midtsgaders de criminele ordinantien by den Hertoghe van Alva ghemaeckt, ende het ghevolgh ende executie van dien ghesuspendeert worden, tot dat by de Generale Staten anders daer op gheordineert zy, wel verstaende datter geen schandael ghebeure in maniere voorseydt.

6 Dat mijn Heere de Prince sal blyven Admirael generael van der Zee, ende Stadthouder van zijne Majesteyt van Hollant ende Zeelandt, Bommele en*de* andere geassocieerde plaetsen om in alles te ghebieden, soo de selve tegenwoordelijck doet, met de selve Justicieren, Officieren ende Magistraten, sonder eenighe veranderinghe ofte innovatie, 'ten zy by zynen consente ende wille, ende dat over de steden ende plaetsen die zyne Excellentie nu ter tijt is houdende, tot dat by de Generale Staten nae vertreck van de Spanjaerden anderssins gheordineert zy.

7 Maer belanghende de steden ende plaetsen begrepe*n* onder de commissie van de Coninclijcke Majesteyt by hem ontfange*n*, die tegenwoordelijck onder het gebiedt ende gehoorsaemheyt van zyne Excellentie niet en staen, sal dit point gheschorst blyven, ter tijdt ende wylen de selve steden ende plaetsen haer mette andere Staten ghevoeght hebbende tot dese unie ende accoort, zyne Excellentie henlieden sal ghegheven hebben satisfactie op de poincte*n* daerinne zylieden haer souden vinden gheinteresseert onder zijn gouvernement, het zy ten opsiene van de exercitie va*n* Religie oft anderssins, op dat de Provincien niet ghedemembreert en worden, om alle twist ende tweedracht te schouwen.

8 Ende en sullen middelere tijdt geene Placcaten, Mandamenten, Provisien noch Exploicten plaetse hebben in de voorseyde landen ende steden by den voorseyden Heere Prince gheregeert, dan de ghene by zijn Excellentie ofte by den Rade, Magistraten oft Officiers, aldaer gheapprobeert ofte ghedecerneert, sonder prejuditie voor den toekomenden tyde, van den ressorte van den grooten Rade van zyne Majesteyt.

9 Js mede ondersproken, dat alle gevangenen ter saecken van de voorledene troublen, namelijck de Grave van Bossu, sullen vry ende los ghelaten worden sonder rantsoen te betalen, maer wel de vangenisse kosten, 'ten ware nochtans dat de rantsoenen voor date van desen betaelt ofte daer van overkomen ende gheaccordeert ware.

10 Js voorts veraccordeert, dat de voorseyde Heere Prince, ende alle andere Heere*n*, Ridderen, Edellieden, particuliere persoonen ende ondersaten, van wat state, qualiteyt ofte conditie die zijn, mitsgaders hare Weduwen, Dowagieren, kinderen ende erfghenamen, vande een ende de ander zyde, gerestitueert zijn in haerlieden goederen, name ende fame, ende sullen oock moghen aenveerden ende de possessie aennemen van alle heure heerlijckheden, goeden, prerogativen, actien ende crediten, die niet verkocht ofte ghealieneert en zijn in sulcken staet als de voorseyde goeden nu teghenwoordelijck zijn: ende te dien effecte zijn alle defauten, continuatien, arresten, sententien, saisissementen ende executien, ghegheven ende ghedaen, sedert den aenvanck van de troublen in den jare duysent vijf hondert sesentsestich, soo wel om saken van de Religie als om het aennemen van de wapenen, met het ghene daer nae ghevolght is, ghecasseert, gherevoceert, doodt ende te niete ghedaen. Ende sullen de selve, midtsgaders alle schriftelijcke proceduren, acten ende citatien te dien gheschiedt, vernielt ende in de Registers gheroyeert worden, sonder dat noodigh zy hier toe ander bescheyt te nemen oft provisie te verwerven dan dit teghenwoordigh tractaet. Niet teghenstaende eenighe incorporatien, rechten, kostuymen, privilegien, prescriptien, soo wel legale, conventionele coustumiere, als locale, noch eenighe andere exceptien ter contrarien, de welcke in desen ende in alle andere saecken den voorseyden troublen concernerende, sullen cesseren, ende geen stede hebben, als tot dien by desen (soo verre alst noot is) specialijck gederogeert wesende, oock mede den rechte disponerende dat generale derogatie niet en is, sonder precedente specificatie.

11 Welverstaende dat hier onder begrepen sullen zijn, ende dit teghenwoordigh beneficie ghenieten, mijn ghenadighste Vrouwe de Ghesellinne des Doorluchtichste*n* Keurvorst vanden Rijn, eertijts achterghelaten Weduwe des Heeren van Brederode, soo vele aengaet Vianen ende andere goederen, daer haer Keurvorstelijcke Ghenade, ofte actie van haer hebbende, toe gherechtigt is.

12 Jnsgelijcks sal hier in begrepen wesen de Grave van Bueren, soo veel aengaet de stadt, slot ende lande van Bueren, om de selve by de voorschreven Heere Grave (by vertreck vanden Garnisoene) ghebruyckt te worden, als zijn eyghen toebehoorte.

13 Ende sullen te niete ghedaen ende afgheworpen worden de Pilaren, Tropheen, Jnscriptien ende andere teeckenen by den Hertoge van Alva opgherecht tot schande ende blamatie, soo van de boven ghenoemde, als van allen anderen.

14 Aengaende de vruchten van de voorseyde heerlijckheden ende goeden, het verloop ende de tachterheden van de Dowarien, tochten, pachten, chijnsen ende renten, soo op des Koninckslande*n*, steden ende alle andere, die voor date van desen verschenen, ende nochtans niet betaelt, noch ontfanghen en zijn by zyne Majesteyt, oft zijns actie hebbende, die sal elck in het zyne moghen ghenieten ende ontfanghen.

15. Welverstaende, dat al het ghene datter ghevallen is, soo wel van de voorseyde erfgoeden, renten, als andere goeden, sedert Sint Jansmisse sesentseventich lestleden, sal blyven ten profyte van de ghene haer recht hebbende, niet teghenstaende dat daer af by den Ontfanghers van confiscatie ofte andere yet ontfanghen oft gheint ware, daer af in sulcken gevalle restitutie gheschieden sal.

16 Maer by soo verre eenighe jaerscharen van den voorseyden pachten, renten ofte andere inkomen van des Koninckswegh*en*, by titule van confiscatie aengheslaghen ende ghegheven waren, soo wordt elck over ghelijcke jaerscharen, vry, los ende quyte ghehouden van de reale lasten ende opstal uyt zyne goede*n* gaende, soo men oock t'allen tyden insghelijcks vry, los ende quyte ghehouden sal zijn van alle renten, staende op de landen ende de goeden, diemen midts de voorleden troublen niet en heeft konnen ghebruycken in alles nae rate van den tyde dat selve belet ende onghebruyckt uyt oorsaecke voorseyt ghebeurt is.

17 Nopende de huyscatheelen ende andere meublen, die aen beyde*n* zyden te niete gedaen, verkocht, ofte anders ghealieneert zijn, daer af en sal niemandt eenigh verhael hebben.

18 Ende aengaende de erfgoeden, huysen ende renten die by titule van confiscatie verkocht, ofte ghealieneert zijn, de Generale Staten sullen in elcke Provincie ende uyt de Staten van de selve, deputeren Commissarissen om de kennisse te nemen van de swaericheden, indien daer eenighe vallen, om redelijcke satisfactie te doene, soo wel aen den ouden proprietarissen, als aen den koopers ende verkoopers van de voorseyde goeden ende renten, voor hen regres ende evictie respectivelijck.

19 Van ghelijcken sal gheschieden, nopende het verloop van de personele renten ende obligatien, ende alle andere pretensien, klachten ende doleantien, als die gheinteresseerde, ter oorsaecke van de troublen, sullen namaels aen weder zyden willen intenteren ende voorstellen, in wat manieren dattet zy.

20 Dat alle Prelaten ende andere Gheestelijcke persoonen, wiens Abdyen, stiften, fondatien ende residentien buyten Hollant ende Zeelandt gheleghen, ende nochtans binnen de selve landen ghegoet zijn, sullen wederome komen in den eyghendom ende in het ghebruyck van de selve heure goeden, als vooren ten opsiene van den wereltlijcken.

21 Maer wat belanghet den Religieusen ende andere Gheestelijcke, die binnen de voorseyde twee Provincien ende heure gheassocieerde, gheprofessijt oft gheprebendeert, ende daer uyt ghebleven ofte ghetrocken zijn, ghemerckt dat den meestendeel van heure goeden gealieneert zijn, den selven salmen van nu voortaen verstrecken redelijcke alimentatie, neffens de gheblevene, ofte anders, sal hen mede toeghelaten worden het ghebruyck van heure goeden, tot verkiesinghe nochtans van de Staten, alles by provisie ende tot anderstondt op hen voorder pretensien, by den Generale Staten verordent sal wesen.

22 Voorts is gheaccordeert, dat alle giften, exheredatien, ende oude dispositien: *inter vivos vel causa mortis,* by particuliere persoonen ghedaen, daer by de gherechte erfghenamen ter saken van de voorseyde troublen ofte van de Religie van hare gherechte successie versteecken, vermindert oft onterft zijn, uyt krachte van desen ghehouden sullen worden als gecasseert ende van gheender weerden.

23 Ende alsoo die van Hollandt ende Zeelandt om de kosten van der oorloghen beter te vervallen, alle specien van gout ende silver ten hoogher pryse ghestelt hebben, die zy in ander Provincien niet en souden konnen sonder groot verlies uytgheven, is besproken, dat de Ghedeputeerde van de Generale Staten ten eersten moghelijck zijnde, adviseren sullen, om daer op te nemen eenen generale*n* voet, ten fyne dat den cours van de voorseyde Munten eenvoudelijck ghestelt zy, alsoo na alst doenlijck is, tot onderhoudenisse van deser Vnie, ende van den ghemeynen koophandel aen weder zyden.

24 Voorts op het vertooch, ghedaen by de Ghedeputeerde van Hollandt ende Zeelandt, ten fyne dat de generaliteyt van alle de Nederlanden soude t'heuren laste neme*n* alle de schulden die mijn Heere de Prince ghecontracteert heeft, omme te doen zyne twee expeditien ende gheweldighe heyrtochten, ten welcke, soo wel die van Hollandt ende Zeelant, als de Provincien ende Steden die hen in den lesten tocht overgaven, verbonden hebben ghehadt (soo zy seyden) is het selve poinct ghestelt ende ghelaten ter discretie ende determinatie van de Generale Staten, den welcken alle saken geappaiseert zijnde, daer van rappoort oft remonstrantie gedaen sal worde*n* , om dien aengaende, sulcken regard ghenomen te worden, als behoort.

25 Jn dit ghemeyn accoordt ende Pacificatie, en sullen niet begrepen zijn, om te ghenieten het beneficie van die*n*, de landen, heerlijckheden ende steden houdende partye contrarie, tot dat zy hen effectuelijcken sullen ghevoeght hebben met dese confederatie, het welck zy sullen moghen doen alst hen ghelieft.

Aldus ende in der manieren voorseydt, is de voornoemde Pacificatie tot Ghent, op't Stadthuys den achtsten Novembris, anno 1576, by beyde de voorseyde partyen ghesloten ende gheteeckent. Welcke Ghentsche Pacificatie werdt [+] naemaels vanden Coninck gheconfirmeert. Gheduerende desen Vredehandel, heeft de Grave van Reur, Gouverneur van Vlaenderen, het Casteel van Ghent beleghert: het welck [+] beschoten zijnde ende Bressen ghemaeckt, is het van den Spanjaerden overghegheven behoudens lijf ende goet, den elfden Novembris.

[+]Gentsche Pacificatie by den Koninck gheconfirmeert.

[+]Het Casteel van Ghent belegert, ende overghegheven.

De Borghers hebben het selve naederhant aen de zyde van de stadt afgebroken, het welck met groote vyericheydt ende yver gheschiede, van jonck ende out, mannen ende vrouwen. Jn het + jaer 1577 is de*n* Hertogh van Aerschot met drieentwintich vaendelen knechten, ende driehondert peerden, met grooten Adel tot Ghent seer eerlijck inghehaelt gheweest ende als Gouverneur van Vlaenderen ontfanghen. Maer wynighe dagen daer nae alsoo de principaelste der stadt by hem ghekomen waren, om restitutie van hare oude privilegien te hebben, die zy seyden haer belooft te wesen: ende de Hertogh seer gheimportuneert wesende, ter antwoorde ghegeven hadde, datmen de Privilegieroepers wel vinden soude, ende als muytmakers kastyden: Soo hebben sommige van de principaelste van der stadt de Ghemeynte ghewapent, ende by nachte (ghenoegh tumultueuselijck) den Hertoch met alle zynen Raedt ghevanghen ghenomen, te weten de Heeren van Rassinghem, van Swevegem, van Eecke, van Mouscron Hoochbailliu van Ghent, met zynen sone, den President van Vlaenderen Jacob Hessels, ende Jan de la Porta Raedtsheere, met de Bisschoppen van Brugghe ende van Yperen ende meer andere, tot groot mishaghen vanden Prince van Orangien, vanden Raedt van State ende van de Staten Generael. Dan door tusschenspreken van den Prince ende van de Staten, is den Hertogh van Aerschot los ghelaten. Maer de ontslaginghe voor de andere ghevanghenen en konde by die van Gent niet verkreghen worden, door geenderhande intercessie. Jn het jaer + 1578 heeft beghonnen de mutinacie der Walsche soldaten (Malcontenten ghenoemt) vande Regimenten van Montigny, Heze, Egmont ende Alennes, van de welcke Montigny Overste werdt, kryghende veel toevals der Edelen ende garnisoene*n*, onder het decksel van quade betalinghe, ende van het veronghelijcken der Catholijcken. De selve Malcontenten voerden oorloghe teghen die van Ghent, die zy daghelijcks quamen bestoocken. Ende door de voorseyde factie der Malcontenten kreghen openinghe des landts de Spaensche garnisoenen met den Prince van Parma nedergecomen, de welcke haer by den Malcontenten voechden. Waer door gheheel Vlaenderlandt in ruine gheraeckte, tot hare defensie uytlandtsche Heeren versoeckende. Ende nae dat die van Ghent de oorloghe tegen de Malcontenten een wyle tijts selfs ghevoert hadden, hebben zy haer met den Staten weder vereenicht. Doen hebben den + Hertogh Matthias, de Prince van Orangien ende de Staten gesocht te handelen ende accorderen, met de Malcontenten ende Walen van Meenen, waer toe zy ghebruyckten sommighe Heeren ende Edellieden, die zy wisten eenigh credijt ende aensien onder haer te hebben, met soodanige remonstrantien die haer souden moghen vermorwen, ende brenghen tot accoordt. Maer daer en werdt niet uytghericht. Want zy daer teghens allegeerden dat de invoeringe van de Religions vrede, was teghen de Pacificatie van Ghent, ende teghen de Vnie, daeromme zy die afghedaen begheerden ende herstelt te hebben, met diergelijcke meer. Daer uyt dat men wel merckte dat zy een ander fondament hadden, ende maer een deckmantel ofte uytvlucht en sochten, ende datse aengheset waren van de voornaemste van Henegouwe ende Artoys, jae selfs van de Staten der selvigher landen, die heymelijck handelden van vereeninge met den Coninck. Die van Ghent aen d'ander zyde verstaen hebbende de onbehoorlijcke handelinghe der Walen, ende der Walsche Provincien, hebben eenighe principaelste onder haer wederomme de Ghemeynte oploopich

+Den Hertoch van Aerschot komende tot Gent als Gouverneur, wordt met zynen Raedt ghevangen genomen.

+Beghin der Malcontenten.

+De gemuytineerde Walen ende haer hoofden aengheset van hoogher handt weygheren alle vrede.

ghemaeckt, + ende den neghenden Meerte 1579 weder de Gheestelijcke verdreven, ende haer Kercken verstoort, voorwendende tot haer ontschult dat de Gheestelijcke haer verdrach braken, ghemerckt de Monicken haer vervordert hadden te predicken in Kercken daer alleen de Prochie Papen souden predicken, ende dierghelijcke. Waer op de reconciliatie der Hoofden der malcontenten met den Coninck is ghevolght, de welcke met den Prince van Parma in accoordt traden. Die van Ghent hebben in onghelooffelijcken + korten tijt haer stadt (zijnde niet minder dan Parijs, sonder zyne voorsteden) met aerde in de alderbeste maniere ghesterckt, 'twelck nochtans niet meer en koste als twee hondert ende tachtentich duysent gulden. Jn het jaer + 1580 den derthienden Julij de Prince van Conde Hendrick van Bourbon tot Ghent gekomen zijnde, alwaer hy seer heerlijck ontfangen was, de Borggrave van Gent, het zy dat hy hier van verwitticht was ofte niet, vergaderde ontrent vier Regimenten Jnfantye, ende sesthien Cornetten peerden, die hy dien selven nacht dede in alder haest nae Ghent marcheren: meynende alsoo dese stadt met eenen aenslagh in te nemen, op een plaetse niet seer verre van de Brugsche Waelpoorte, aen een Bolwerck ghenaemt Jmbiesens Bolwerck, welcke plaetse alleene met een Hecken ende Palissaden van buyten afgheschut was, het welck des daeghs gheopent wierdt, om daer door in de stadt te voeren de aerde van een gracht die daer recht tegen over gegraven werdt: ende vier oft vijf mannen met hellebaerden hadden lichtelijck de selve palissaden om konnen trecken. Het selve Bolwerck was oock doen ter tijt seer qualijck versien van wacht. Want daer (van een heel Corporaelschap) niet meer als vijf oft ses soldaten waren. Daer werden oock ettelijcke met langhe mantels ontrent de middernacht ghesien, die de wacht vraechden of zy yet gehoort hadden. De welcke alsoo zy neen seyden, zijn de selve henen ghegaen: meynende bedroghen te zijn, ghemerckt de Malcontenten op de gesette ure daer niet en waren. Men meynde dat dese anders de wacht omghebracht souden hebben, ende alsoo de Malcontenten inghelaten, sonder dat yemandt daer van gheweten soude hebben: wesende daer by een seer groote plaetse van velden ende ackers, daermen vele duysenden soude konnen in slachorden stellen. Den Borggrave met de Ruyterye spoedichde hem soo, niet tegenstaende alle verhindernissen, dat hy ontrent ten twee uren des morgens voor de stadt was: maer het voetvolck was noch achter. De oorsaecke van haer spade aenkomen was eensdeels eenen draeyboom te Dronghen die zy ghesloten vonden, met den welcken te openen zy lange besich waren: maer insonderheydt den gheweldighen regen, de welcke haer seer in het marcheren verachterde. Want het op dien nacht soo reghende, even als oft men het met eemers uytghestort hadde. Voor de stadt ghekomen zijnde, Mons de la Motte door de gracht passerende, dede zijn beste om de palissade omme te trecken, om de Ruyterye in te doen comen, de welcke tot de knieen in het water niet en soude gegaen hebben. Maer een seecker Landtman van buyten maecte alarm in de stadt, den welcken la Motte tersont doorstack, waer door hy ontdect zijnde werdt in den arm geschoten. Doen de trommelen alarm slaende, alle de ses Compaignien + van den Collonel Mortaigne, ende de voorseyde Heer Prince van Conde van de eerste vondt hem met den zynen op de ramparden: van waer

+Den Religions vrede wordt tot Gent weder ghebroken ende de Gheestelijcke verdreven.

+Ghent soo groot als Parijs wort in corten tijt ghesterckt.

+Aenslach der Malcontenten op Gent ghemist.

+De Prince van Conde vont hem op de ramparden.

een scheute met grof gheschut dweers door een Esquadron Ruyteren van den selven Borggrave neffens een meulen gheschoten werdt. De welcke siende dat hy sonder voetvolck niet en soude konnen uytrichten, track te rugghe: Ende terstont daer nae quam het voorseyde voetvolck aen, soo moede ende nat, dat het gheenen grooten moet en konde hebben om te vechten. De Borggrave vertreckende, uyt spijt van dat hem desen aenslach misluckt was, brande het alomme af daer hy passeerde. Jn het jaer 1582 + zijn de Hertogh van Anjou, de Princen van Orangien ende van Espinou, met al haren staet tot Ghent ghekomen, alwaer de voorschreven Hertoghe zyne blyde inkomste seer heerlijck dede, ende werdt aldaer met de ceremonien, ende alle pompe ende vrolijckheydt des volcks, tot Grave van Vlaenderen ghehuldt, nae dat hy den eedt hadde ghedaen, en*de* den selven ontfanghen van de vier Leden van't voorseyde Graefschap. + Mer nae zijn vertreck die van Ghent den Prince van Orangien voor Hooghe Overicheydt aennamen op seeckere conditien. De gevanghen Heeren van Rassinghem, van Mouscron, van Swevegem ende van Eecke met behendicheydt uyt de ghevanckenisse gheraeckten: + maer de Bisschoppe*n* die soo rasch niet gaen en konden als de andere, insghelijcks uytgheraeckt zijnde, werden achterhaelt met den Heere van Champaigni ende Gistelles, die haer niet verlaten en wilden, ende weder in de ghevanckenisse gebracht ende nauwer bewaert, alwaer sy bleven sittende tot dat de stadt aen den Prince van Parma overghelevert werdt. Die + van Ghent met behendicheydt onder heur gebieden oock kreghen Brugghe, Ypere, Denremonde, Aelst, ende aldaer Overicheden nae haren sin stelden. Naderhandt nochtans en konden zy gheenen grooten teghenstant doen tegen de machten van Parma. Waer door hy gheheel Vlaenderlandt lichtelijck ende sonder groote moeyte inkreegh. Ende is in het jaer 1584 met + eenen grooten heyrlegher mede nae Ghent ghekomen, de selve met bolwercken van verre besettende. Alsoo dat die van Ghent nu langhe beset gheweest zijnde, siende alomme luttel hope voor handen te wesen, ende dat die van Brabandt ghenoegh te doene hadden haer selven te bewaren: hebben zy eyndelijck gheresolveert met Parma te verdragen. Over sulcks hebben + haer Gedeputeerde den seventhiende*n* Septembris met Parma verdraghen tot Beveren, als datse weder worden souden goede Ondersaten des Conincks, als Grave van Vlaenderen, om voortaen geregeert te worden in forma ende op + de selvige kostuymen ende privilegien als waren voor de beroerten. Den Coninck soude weder komen in zijn Domeynen: alsoo oock in alle hare goederen, de Gheestelijckheydt, als Prelaten, Collegien, Cloosteren, ende alle andere uytghewekene persoonen, sonder te mogen pretenderen vruchte*n* ende inkomen van de onroerlijcke goeden, ofte renten ontfanghen, 'ten ware dat het bleecke datse tot privaten ghebruycke waren ghekeert gheweest. Die van der Religie ende andere, soo zy willen leven sonder schandael, souden mogen twee jaer daer blyven woonen, ende van hare goeden disponere*n* naer haer belieften. Maer alsoo alle de excessen in den staet, meest by oproerighe vreemde (geen Poorters zijnde) te weghe ghebrocht waren geweest, hadde Parma het ghetal van twaelf persoonen gheeyscht om zynen wille ende straffe daer over te doen, die hy daer nae op ses verlaten hadde, waer van hy noch drie het leven schonck: Ende om meerder sachtmoedicheyt, in den name van de Conicklijcke Majesteyt te toonen: was te vreden hen alle ses het leven te schencken: desghelijcks in plaetse van drie hondert duysendt goude Croonen,w as te vrede*n* dat sy maer twee hondert duysent souden betalen, in

+De Hertoch van Anjou tot Grave van Vlaenderen ghehuldt.

+Die van Gent neme*n* den Prince aen voor Hooghe Overicheydt.

+De ghevangen Heeren gheraecken uyt de ghevangenisse.

+Die van Gent krygen verscheyden steden onder haer gebiedt.

+Ghent by Parma beleghert.

+Gent overkomt met Parma.

+Jnhout van het Contract.

erkentenisse van de ghenade, die zy van de Majesteyt ontfinghen, tot onderstandt van zyne kosten, die de borghers van hooft tot hooft onder haer inwoonders souden opbrenghen. Hier nae werden daer Walen in garnisoen gheleyt, ende de Heer van Champaigni voor gouverneur ghestelt, ende het afghebroken Casteel werdt weder + opghebouwt sonder teghensegghen: waer door alleenskens de stadt van haer beste inwoonders is ontbloot, die metter tijdt meest in Hollandt ende Zeelandt, ende elders vertrocken, soo datter nauwelijcks de helft des volcks ingebleven en is. Op dese maniere is de machtighe stadt van Ghent weder onder des Conincks gehoorsaemheydt ghekomen. Ende dit is het ghene wat wy kortelijck van de selve hadden te segghen. Want indien ick wijdtloopich daer van soude willen spreecken, den tijdt ende de plaetse soude my eer ontbreecken als de materie. De boecken ende Cronijcke*n* zijn vol van haren lof. Jck sal dan de teghenwoordighe beschryvinge besluyten met de ghetuygenisse van Ersamus, de welcke hy deser stede gheeft schryvende aen Charles Vtenhove oock een seer gheleert man. ‘Jck achte (seyde hy) dat soo verre als het Christenrijck streckt, gheen stadt ghevonden en wort de welcke met dese vergheleecken soude mogen werden, het zy dat ghy aensiet de grootheydt ende macht der stadt, ofte de politie ende natuere des volcks.’]

+Casteel van Gent wordt weder opghebouwt.

Omtrent vier mylen van Ghent, ende soo + verre van Aelst, Zuydtwaerts tusschen het dorp van Sottegem, ende het dorp van Velsecke, zijn ontdeckt ende gheopenbaert verscheydene stucken van oude mueren, met diepe kelderen ende putten: aldaer in de vervallen metselryen, ende in het omligghende landt dickwils veel medalien van de Romeynen, als naemlijck van Nero, van Gordiaen, tot Constantijn toe, ghevonden zijn, ende noch ghevonden worden: diesghelijck oock vaten, ende kleyne Afgoden van metael, als Apollo, Mercurius, ende andere: soo dat sommighe meynen, aenghesien des landts vruchtbaerheydt ende goede gheleghentheydt, dat in ouden tyden ter deser plaetsen eenighe weerachtighe stadt oft sterckte der Romeynen ghestaen heeft, die naemaels afgheworpen ende vernielt is. Sonder twyfel het zijn seer oude ende treffelijcke overblijfselen, weerdigh om te sien ende te vertellen.

+Ruinen van steden ontdeckt by Ghent tot onsen tydt.

Beschryvinghe van Brugghe.

+ *N*Ae de meyninghe van sommighe, wort Brugghe alsoo genoemt, overmidts de groote menichte van seer schoone ende heerlijcke houten ende steenen bruggen, in dese stadt t'alle kanten staende: Andere (met de welcke ick aenhoude, aenghesien het by veel ghedenckenissen wel schijnt) segghen, dat dese + stadt den oorspronc ende naem heeft van een Brugghe, ghenaemt Brugstock, eertijdts hier by gheleghen tusschen Oudenborg ende Rodenborg, nu ter tijt geheeten Aerdenborg, welcke twee Zeesteden ende groote Coopsteden naemaels van de Normannen ende van de Denen verwoest zijn: Ende men seyt dat nae de verwoestinghe van Oudenborg gheleden + ontrent neghen hondert jaren, d'eerste Borgt ghefondeert is, naemlijck de Borgt van Brugghe: waer af men noch de forme siet, ende het overblijfsel met sommige gantsche poorten, daer nu ter tijdt Sint Donaes, het Stadthuys, ende het Huys van de Vrye in staet. Brugghe is gheleghen op een seer + schoone effen plaetse, drie mylen van de Zee. Het en heeft gheenen naetuerlijcken watervloedt: maer een seer groote gracht oft vaert met konste ende arbeydt ghemaeckt. Want het water en wordt niet alleenlijck uyt den grondt des aerdtrijcks met grachten en*de* wonderlijcke konsten getrocken: maer veel andere wateren hier ontrent worden gheweldichlijck in dese vaerdt gheleydt, soo dattet eenen natuerlijcken ende diepen watervloet schijnt + te wesen. Dit wordt gheheeten de Reye, ende deylt hem met veel seylbare stroomen door de stadt: de welcke uytloopende vergaderen by malkanderen, ende vlieten nae Damme, ende voorts by Sluys in de Zee. Maer als men dese gracht met hare diepte en*de* bequaemheydt niet en konste onderhouden tot de vaert van + groote schepen: soo hebben de Bruggelingen onlancks met seer grooten kost ende onsprekelijcken arbeydt op een bequamer plaetse vast by de eerste gracht een andere gemaeckt, soo diep ende breedt dat groote schepen meer dan vier hondert vaten lasts houdende, seer ghemackelijck van uyt de Zee tot Brugghe konnen komen met dese vaerdt. Aen den inganck ende uytganck van dese gracht hebben zy nae het maecksel van een ander ten Damme + staende, een seer konstich instrument ghemaeckt: soo dat met een groote en*de* dicke sluyse van hout, ghelijck een stercke poorte wel ghevoeght ende konstichlijck ghestelt, de soete wateren in de gracht worden ghehouden datse in de Zee niet en loopen: ende met de selve houten poorte wordt het zeewater oock alsoo opghehouden, datter niet meer in dese gracht en loopt dan men begheert. Voorts werden de gaende ende komende schepen uyt ende in ghelaten, als de Zeevloedt soo hoogh is gelijck het soet water: dan wort dese poorte met bequame ghereetschap lichtelijck open ghedaen, ende wederom gesloten. Voorwaer het is een lustich ende wonderlijck werck, te sien de wilde Zee uyt ende in laten, alsoo men wil, door een houten poorte, met konste ende menschelijck vernuft, tot groot gherief voor de inwoonders. Ende de groote tempeesten ende onwederen die dickwils overkomen, en konnen gheen schade ghedoen: midts dat het soet water met zyne hooghde van binnen dese poorte alsoo beset ende beschermt, dat de Zeewateren die gheenssins en konnen beroeren oft beschadighen. Brugghe heeft Ghent + Zuydoostwaerts, Cortrijck Zuyd, Veurne Zuydwest, Middelborg in Zeelant Noordoost, alle verscheyden met ghelijcke wijdde, naemelijck van acht mylen. Het is een seer schoone, heerlijcke, machtighe ende groote stadt, soo dat

+Verscheyden opinien op de*n* oorspronc va*n* Brugge.

+Brugge genoemt van een brugghe Brugstock ghenoemt.

+Op wat tijt de eerste fondamente*n* va*n* Brugghe gheleyt zijn.

+Ghelegentheydt der stede van Brugghe.

+Reye ko*n*stelijcke riviere tot Brugghe.

+Canael ghemaeckt te Brugge om de Zee in de stadt te leyden.

+Instrument om den uytganck vande soete wateren te beletten.

+Verheyt va*n* Brugge en*de* die omligghende steden.

den omloop van de binnen vesten [+] begrijpt sesentwintich duysent ende ses hondert voeten der voorseyder maten: bedraghende ontrent vier Italiaensche mylen, ende een vierdeel, ende den omloop van buyten is ontrent ses mylen, komende bykants tot de selve grootte als Leuven ende Bruyssel maer veel beter behuyst ende bewoont. D'eerste die dese stadt bevest ende bemuert heeft, is geweest, [+] soo ick vinde, Graef Boudewijn de Caluwe, ontrent het jaer 1490. De huysen [+] tot Godsdienst ende der menschen wooninge zijn hier meeste*n*deels veel heerlijcker ende kostelicker dan in eenige andere stadt des lants: met breede ende rechte straten: ende daer toe [+] veel schoone plaetsen ende marckten, ende onder dese de groote ghemeyne marckt, die seer fraey is: want recht van dese marckt komen sesse de meeste straten tot aen de sesse voornaemste stadtpoorten, welck seer gerieffelijck is, ende lustich om sien. Dese stadt heeft meer [+] dan tsestich Kercken, onder welcke Sint Donaets de Hooftkercke is, verciert met ee*n* heerlijcke Collegie van Canonicken, eenen Proost tot Overhooft hebbe*n*de, seer hooch van weerdicheden: [+] want hy is Overste van dese Canonicken, ende President van het gheestelijck Hof, gheheeten Sint Donaets, daer en boven Erfcancelier van Vlaenderen, van ouden tyden inghestelt door Graef Robert, toeghenaemt van Hierusalem. De Proost nu teghenwoordich levende, is geheeten Meester Claude Carondelet, een wijs ende wel gheleert Edelman. Nae sommighe oude ghedenckenissen die hier in den inghanck van des voorseyden Proosts huys op een groote schouwe gesien [+] worden, soo schijnt dat dese Kercke ghe-

[+]Grootte der stede van Brugghe.

[+]Wie Brugge met mueren besloten heeft.

[+]*Meyer. lib. 2 Annal. Flan*d. seyt dattet was in het jaer 881.

[+]Schoonheyt van Brugghe.

[+]Groot getal van kercken tot Brugghe.

[+]De Proost van S. Donaes Cancelier van Vlae*n*deren.

[+]Die gheschiede in't jaer 1101.

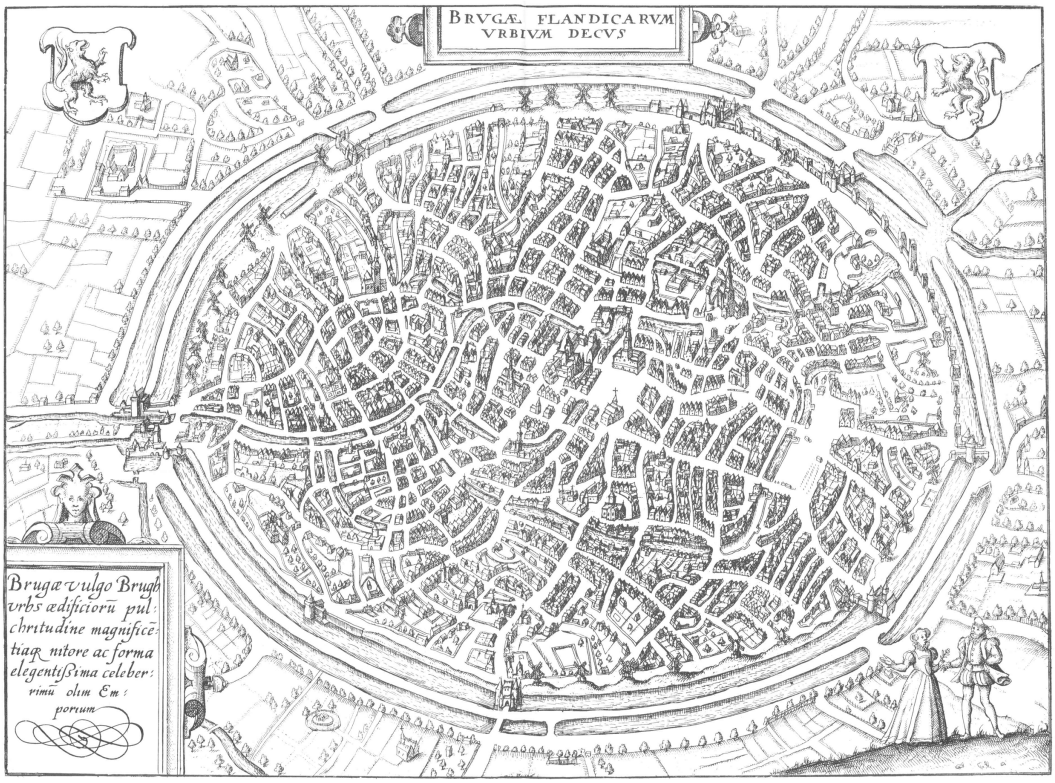

Brugae vulgo Brugh vrbs aedificiorum pulchritudine magnificentiaeque nitore ac forma elegentißima celeberrimum olim Emporium

+ sticht is door den eerste*n* Liderick van Vlaenderen, ende gewijdt ter eeren onser Vrouwen, ontre*n*t her jaer ses hondert eenentwintich, ter tijdt van Keyser Heraclius, ende van Koninc Clotarius, ende van Paus Bonifacius de vijfste: ende daer nae wederom opgericht ende rijckelijck beghaeft door Boudewijn Yserenarm: ende datse ter oorsaken van het ghebeente des voorseyde*n* Sants aldaer gebracht, den naem Sint Donaets ghekreghen heeft, in het jaer acht hondert tseventich ten tyde van Karel de Caluwe, en*de* van Paus Adriaen de tweede. In dese kercke siet men het schoon graf van den hooghvermaerden Jan Lodewijck Vives, gheboortich te Valencijn: de + welcke de loffelijcke stadt van Brugghe tot zijn woonstadt verkorende hebbende, is hier poorter gheworden, ende ghehouwelijckt aen een weerdighe vrouw: ende gestorven in het jaer duysent vijf hondert veertich, achterlatende verscheyden boecken ende konstigh wercken tot een ghedenckenisse voor de nakomelinghen. + Onder andere is te Brugge oock Sint Basilius kercke, alwaer weerdichlijck bewaert wordt het heylighdom van het heylich bloedt onses Heeren ende Salichmakers + Jesu Christi, ter tijdt zijns doots vlytichlijck versamelt ende bewaert door Joseph van Arimathien: welck deel des heylighen bloedts aldaer ghebracht is door Dierick van Elsate Grave van Vlaendere*n*, in zyne wederkomste van de heylighe Cruysvaerdt, in het jaer 1148: ende was hem ghegheven van Fulck van Anjou, Koninck van Hierusalem zynen Schoonvader: deshalven dese Grave tot een ghedenckenisse ende eere dese schoone Kercke ende het Convent van S. Basilius ghesticht heeft, instellende aldaer met groote innicheyt den seer vermaerden ende grooten Omganck + van Brugghe, alle jare ten eeuwighen tyden te houden den derden dagh van Mey op des heylighs Cruys dagh. De stadt van Brugghe + wordt ghedeylt in ses deelen, ende in neghen Prochien, daer onder mede begrypende het heyligh Cruys, ende Sinte Catharyne buyten de poorte, de welcke oock een deel binnen de stadt hebben. De voornaemste van dese neghen zijn Sint Donaets, onse Vrouwe, ende Sint Salvator. Het is een treffelijcke + saecke ter deser stede, dat hier in een plaetse alleen, te weten, op de Borgt (oft om beter te segghen het Casteel) Justitie ghedaen wordt van weghen ses Overicheden, te weten van weghen de stadt, het Vrye, het Leenhof, de Proostye van Sint Donaes, de Heerlijcheyt van Zisseele, ende de Heerlijckheydt van de Mandaechsche: soo datmen al op eene*n* dagh de quaetdoenders verscheydenlijck heeft sien rechten ende straffen van elck van dese Gherechten. Onder andere merckelijcke dinghen wordt te Brugghe oock ghesien het Waterhuys + by de stadtmueren tusschen de Smepoorte ende de Boeveriepoorte, binnen welck huys een wiel staet vol eemers ende andere bequame ghereedtschappen: een peert draeyt dit omme en*de* schept dagelijcks uyt een groote cisterne ende hoop waters in een groot vat groote menichte van water, welck voorts loopt in een looden buyse, ende verbreyt hem de gantsche stadt door onder d'aerde met veel armen ende tacken ghelijck van eenen boom, verspreydende het water in alle straten door zyne buysen: welck in seeckere gemeyne putten loopt: soo dat men cleynen cost ende groote konste door dit Instrument het hooghste deel der stadt wel lichtelijck van goedt water versien wordt, tot groote verwonderinghe ende lust der aenschouwers: maer het leeghste deel wordt anderssins ende met anderen waterloop versien.

+Wie de kercke van S. Sonaes te Brugghe ghesticht heeft.

+Lodewijck Vives begraven te S. Donaes tot Brugge.

+Door wien S. Baslius kercke ghesticht te Brugghe.

+Het heylich bloedt van Hierusalem te Brugghe ghebracht door Dierick van Elsate.

+Solemnesse processie van Brugghe de*n* 3 Meye.

+Brugghe heeft ses quaertieren en neghen prochien.

+Verscheyde*n* jurisdictien tot Brugge.

+Wonderlijck instrument te Brugghe om't water den Borgeren te bedeelen.

Byv. [In de contreye van Brugghe de volcken *Grudij* ghenoemt, heur woonplaetse ghehadt hebben, daer't dorp *Grude* noch den naem af voert, en*de* die van de oude

familie van Gruythuysen haren oorspronck af reeckenen. Brugghe is oock in ouden tyden *Phanum Mercurij* ghenaemt gheweest, om den Tempel van Mercurius door den Coninck van Belgis daer ghesticht, doen ter tijdt als Ghent *Phanum Martis* ghenaemt was, maer naderhandt gheheel van de Romeynen de selve Tempels ghedestrueert zijn. De stadt van Brugghe by Grave Arnout vereert werde, met een wapen, waerinne stondt een Leeuw van Azur, in een silveren ende geele veldt als baren staende, aenwysende het profijt der stadt uyt de baren der Zee. D'outste plaetse van Brugghe is de Borgt, waer van de fondamenten [+] in het jaer 865 geleyt werden ten tyde van Boudewijn Yserenarm, ende door zijn soon voltoyt. In het jaer 1270 Margriete van Constantinopelen ghedoochde de stadt te verstercken met grachten van Danckerts Brug af. Philips toegenaemt de Schoone, Koninck van Vranckrijck, met stercke wallen ende poorten de stadt vercierde ende vermeerderde de selve alsoo, datse van ghelijcke grootte is met Bruyssel. Zy werdt oock gherestaureert door Lowijs van Male, Grave van Vlaenderen: Brugghe (soo hy seyde) stellende op twee gouden pilaren, te weten neeringhe ende koopmanschap, de welcke aldaer soo vermeerderden, soo dat geen stadt over al de landen meer bekent en is gheweest van Brugghe, aldaer alderley vreemde Natien verkeerende: waer door groote trafijcke ende welvare*n* der stadt ontstaen is: soo noch wel blijckt aen de oude timmeragie ende heerlijcke magnifijcke huysen. De Grave*n* van den lande hebben haer oock vele heerlijcke privilegien ghegunt ende ghegheven. Maer ghemeynelijck alle dingh voor een wyle tijdts is, ende den opghanck van d'een den onderghanck van d'ander: Die van Brugghe selfs hebben eerst Antwerpen een koopstadt gemaeckt, alwaer zy op hare kosten sekere vrye huysen aen de marct gebouwt hebben, te weten Sint Joris en*de* Sint Nicolaes panden, de welcke in confiscatie vervallen zijn ten tyde*n* van Maximiliaen, om dat zy teghen hem met die van Ghent opghestaen hadden, ende met andere Nederlandtsche Staten, hoe wel die van Antwerpen ende meer andere, om haer eyghen bate hun teghen waren, en*de* met Maximiliano hielden. De questie was over de regeringhe der landen ende vooghdye van zynen sone hare*n* Heere zijn onderjaricheyt gheduerende, die Maximiliaen pretendeerde hem als Vader toe te komen, dat generalijcken de landen hem niet wilden toestaen, met den raedt van de Staten van de Landen om veel oorsaecken, onder andere hem beschuldighende van den Landtvrede ghebroken te hebben met Vranckrijck, die hy niet vermochte te maecken sonder consent der Staten, veel min te breken:

[+]Wanneer de eerste fondamenten van Brugghe gheleyt zijn.

Oock werter by zynen volcke uytghegheven, dat hy Brabant, Henegouwe, Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt, etc. sochte te alieneren ende te vervreemden van de andere Provincien, als door de doodt van den lesten Hertogh Carel vervallen aen het Keyserrijck, als Leenen des Rijcks die de Vrouwen niet konden erven: daer mede ten minsten soo de sone quame aflyvich te worden, hy die soude voor zijn eygen houden: oock beschuldichden hem ende zijn Officier*en* vreemde zijnde, van diversche extorsien en*de* overschattinghen, ende van onghewoone regheringhen. Waer over na langhe ende veel questien ten lesten + tot Brugghe zijnde, zy hem hebben in bewaringhe ghenomen, garde gestelt, ende op een huys Cranenborg gelogeert heerlijck maer tumultueuselijck ghenoegh, door het toedoen van die van Ghent ende ander leden van Vlaenderen, met advijs ende raedt van veel ander Provincien. Namen oock ghevangen verscheyden van zijn dienaers, als Peeter Lanckhals zynen + Tresorier die*n* zy met andere na groote tormenten onthalsden: deden oock van hem zijn principale ende familiaerste Heeren, die zy tot Gent ghevanghen voerden. Ten lesten door't schryven van den Keyser Frederick, die Paus Innocentius de achtste, ende door beraminghe van de Staten van den meerderen deel der Nederlanden, werdt de Roomsch Koninck Maximiliaen + van zijn ghevanghenisse ontslaghen, met conditie dat Philips van Cleve Heer van Ravesteyn Prince van den Bloede, als des lesten Hertogh Carel susters sone, met eenighe andere souden borghen oft ghyselers voor hem zijn tot + Brugghe ofte Ghent blyvende, tot dat alle de conditien volbrocht souden werden. Adolf van Cleve zijn Vader, soude terwyle de stadt Sluys ende het Casteel bewaren, alle vreemdt krijchsvolck soude te lande uytghesonden worden, ende alle andere over beyde zyden afghedanckt. Hy soude sien soo het moghelijck ware met afvijs der Staten vrede met Vranckrijck te maken, met andere artijckelen, als principalijck dat hy den voorseyden Philips van Cleve mette andere zyne borghen ontsloech dadelijck van alle behoorlijcke manschap ende onderdanicheydt, haer macht ende bevel ghevende, mette Staten der Landen ende Leden van Vlaenderen, de wapenen teghen hem aen te nemen, soo hy alle de artijckelen niet en voldede, haer belastende het selfde van alsdoen met eede ende schriftelijcke instrumenten te bevestigen. Voor des Koninckx onghemack ende andere oncosten soude hem betaelt worde*n* vijftich duysent kroonen. Dese conditien heeft de Coninck Maximiliaen ghesworen, opentlijck, oock de voorseyde Heeren zijn borghen ende de Ghedeputeerde der Staten in't jaer 1488. Dit accoordt werdt niet langhe gehouden, om dat den Keyser Frederick met een krijchsheyr uyt Duytslandt afghekomen was, ende Vlaenderen afliep, daer hem die van Vlaenderen onder het beleyt van den voorseyden Heer Philips van Cleve, Heer van Wynedale ende Ravesteyn teghenstonden, die volghende zynen eedt die wapenen teghen den Keyser voor de Staten aennam, hulpe der Fransoysen aennemende, den Keyser versoeckende zijn Keyserlijck recht over Rijcks Vlaenderen over d'een zyde der Schelde, ende daer werdt ghesocht den Heer van Ravensteyn van die van Vlaenderen af te scheyden, segghende datter gee*n* questie om de Artijckelen van Brugghe ware, maer om het Keyserlijck recht, met dierghelijcke uytvluchten. Dan Ravensteyn ontschuldichde hem op zynen eedt en*de* eere, door zijn bevel hem ende den landen gedaen. Waer over de Keyser Frederick t'Antwerpen in Sint Michiels Clooster op een stellagie opentlijck in Keyserlijck habijt met eyghen

+Maximiliaen wordt in bewaringhe ghenomen.

+De Heer Lanckhals onthalst.

+Maximiliaen wordt ontslaghen.

+Conditien van het verdrach.

monde, den Heere + Philips van Cleve Heere van Ravensteyn in des Rijcks ban dede, en*de* als rebel scholde. Maer hy bleef der landen gherechticheden voorstaende, de oorloghe noch langhe duerende tusschen den Hertoch Aelbrecht van Sassen de Grootvader va*n* Hertogh Maurits Keurvorst, die Grootvader was van den Prince Maurits van Nassouw: de welcke bleef Gouverneur in Nederlandt, als Maximiliaen met zynen Vader nae Duytslandt trock, ende noch langhe de oorloge voerden, meest in Vlaenderen, Hollant en*de* Zeelandt, tot dat den jonghen Hertogh Philips tot ouderdom quam van sesthien jare*n*, ende dat hy ghehuldt werdt. Daer en tusschen aen die van Brugghe des Conincks Maximiliaens leedt wel gewroken werde, daer die van Antwerpen haer profijt mede deden, met Mechelen en*de* Liere. Die van Leuven, Bruyssel en*de* Thienen hielden metten Heere van Ravesteyn, ende die van s'Hertoghenbosch hielden haer neutrael.

+De Keyser doet den Heer van Ravensteyn in des Rijcx ban.

De stadt van Brugghe hoe wel die verre van haer oude welvaren versteecke*n* is, noch soo cierlijck als te vooren ghebleven is in timmeragie der huysen, paleysen, stadtspoorten ende vesten, schoone kercken, fraeye straten, marckten ende kaeyen. De Jesuyten hebben oock aldaer dese voorleden jare*n* een seer schoon ende magnifijck Clooster op des stadts kost gebouwt, het welck een merckelijcke somme ghelts ghekost heeft. Aldaer is oock noch een courtois volck, kloecke mannen ende schoone vrouwen. Zijn aldaer oock mede veel konstige schilderyen die als een weerdigh thresoor van grooten schat bewaert worde*n*, onder andere de wercke*n* van M. Huych, M. Rogier, M. Hans Duyts, ende Jan Eyck: oock het Vrouwenbeeldt van Michiel Anghel, geschat op vier duysent guldens. Oock is daer noch te sien een huys, daer van binnen het yserwerck al verguldt is: en*de* in het Schutters Hof van den Handtboghe tot verwonderinghe een seer groote tafel gemaeckt van de grate van eenen Walvisch. In het jaer 1579 is tot Brugghe groote beroerte gheresen, midts dat de Magistraet + op het versoeck ende aenhouden van die van Ghent ende Ypere, die Ghemeynte voorgehouden hebben den 25 Junij te komen in de Vnie van Vtrecht, daer de Gheestelijckheydt seer teghen gheweest is, vreesende uytghejaecht te worden, als korts tot Vtrecht selve gheschiedt was, waer over het consent van de oude afghesette Magistraten, daer Nobable genoemt, hebben het selve versocht zijnde, plat afgheslaghen, ende veel ambachtsvolck, vande grootste soorte, opgheroeyt door de Sermoonen van Broeder Cornelis, hebben hier over tegen haer Dekens seer ghemurmureert, die daer inne alreede verwillicht hadden, ja sommige met vuysten daeromme gheslaghen. De Magistraet van den Vryen meest alsoo mede ghesint, heeft hem ghemoeyt met dese saecken teghen den Magistraet van Brugghe, de Catholijcken radende te begheeren eenen Colonel, nae haerlieder sin. Hier op zijn de selve Catholijcken seer verstout den tweeden Julij in de Burgt ghekomen daer het Stadthuys staet, ende hebbe*n* daer furieuselijck versocht tot eenen Colonel over de Borgheren Jonckheer Jeronymus de Mol, Heere van Watermole, ware suppoost van Broeder Cornelis. Het welck den Borghemeester ghedwongen is + geweest haer te consenteren ende den selven Colonel te geven. Dese Colonel alsoo metter haest gemaeckt zijnde, bedreef wonder ende sette vele insolentie uyt. De Magistraet van Brugghe dese overmoedt siende, vreesde dat het tot erger strecken mochte, hebbe*n* daerom haer vier vaen-

+Beroerten tot Brugge om de Vnie.

+Jeronymus de Mol wort fortsich Colonel tot Brugghe.

delen krijchsvolck by den voorseyden Colonel + nu afgeset, doen vergaderen, ende by eenen Capiteyn Hans Vleysch een poorte doen innemen, ghenaemt de Eselpoorte, den anderen de Eselbrugghe, streckende tot de voorschreven poorte: den derden in te nemen de plaetse rondtom het Westvleyschhuys, ende den lesten de Eyckhoutbrugghe in te nemen in de Wollestrate, welcke alle responderen ofte strecken nae de marckt. De Catholijcke dit siende, hebben oock alomme de wapenen aengenomen, ende hebben geweldelijck de Borgt beset, ende den Brugschen Magistraet op het Stadthuys ghenoegh als ghevanghen gehouden, ende het toeloopen der Borgheren die van de Religie waren, belet om niet by de soldaten te komen. Aldus in wapenen zijnde d'een teghen den anderen, heeftmen van vereeninghe ghehandelt, ende is tegen den avondt soo verre ghebrocht dat de Magistraet vry ghelaten werdt. Hier en tusschen hadden beyde de partyen haer aenhanghers ontboden, te weten de Catholijcke la Motte, met de Paternosters knechten, welcke van Rouselare, tot op een half myle nae by Brugghe gecomen waren. Maer de Magistraet van Brugge met die van de Religie, ware*n* haer te kloeck, ende deden inkomen acht vaendelen voetvolcks Schotten van Balfours Regiment, ende hondert vijftich + peerden door de Eselpoorte, de welcke de marct innamen ende de Borgt, daer de borgherlijcke wacht terstont van wech vluchte. De Colonel Mol meynende t'ontkomen, werdt ghegrepen: oock werden vele van den Magistraet van de Vryen ghevanghen ghenomen. In't jaer 1582 + hadde de Hertoge van Anjou eenen aenslach op Brugge, op den selven dagh als die op Antwerpen besteecken was, doen maken, om oock mede aldaer tot zyne verseeckeringhe zijn garnisoen in te kryghen: de welcke hem miste, niet tegenstaende datter vijf Fransoysche Compaignien te vooren in de stadt waren. Want alsoo de Heere van Fougere versocht passagie door de stadt, alleenelijck om hem te voeghen by den heyrlegher des Hertoghen by Antwerpen ligghende, met ses Compaignien: dit verkreghen hebbende, ende de Fransoysen binnen gecomen zijnde, ende de marckt ingenomen: soo hebben de voorseyde Fougere met den groote*n* Provoost der Fransoysen gheseyt, aldaer eenighe daghen te willen blyven om haer te rusten, ende ghingen op het Stadthuys, om de billetten te doen schryven ende aldaer te logeren. De Borghers dit vernomen hebbende, beghonsten haer in de wapenen te stellen: ende de Magistraet beval Fougere, dat hy van haer niet en soude gaen, ende dat hy aen zijn volck soude schryven dat zy terstondt uyter stadt souden trecken, oft dat hy anders haer ghevangen blyven soude: hier en tusschen stelden zy order dat de andere vijf Compaignien van het oude garnisoe*n* haer niet en souden konnen voeghen, by de ghene die op de marckt waren: de welcke volge*n*de het schryven van Fougere haren Colonel uyt de stadt trocken, ghelijck insghelijcks deden alle de andere. Alsoo verghinck desen aenslagh in roock, ende die van Brugghe werden vande Fransoysen verlost, de welcke de stadt qualijck ghehandelt souden hebben, ghelijck Fougere ende den grooten Provoost daer na bekenden. Maer die van Brugghe eyndelinge beginnende naedencken + te hebben, weygerden in te nemen het garnisoen van Hollandt, het welck die van de Religie daer gheern inghebracht souden hebben: Maer de Catholijcke door't aenporren van den Prince van Chimay haren Gouverneur, toonden haer partye van de ghene die het met den Staten hielden: waer door deylinghe onder de Borghers gekomen is, de Catholijcke meesters blyvende: de welcke ten lesten hare Ghedeputeerde by den Prince van Parma tot Doornick gesonden hebben, om te versoecken hare reconciliatie metten Coninck, de

+Die van Brugghe in wape*n* d'een tegen d'ander.

+Der Staten volck gheraeckt in Brugghe voor de Malcontenten.

+Hertogh va*n* Anjous ae*n*slach op Brugghe hem gemist.

+Die van Brugghe weygheren garnisoen in te nemen.

Vnie die zy metten Staten hadden renoncerende. Ende hebben ten lesten den 25 Mey hare reconciliatie met + Parma met groote triomphe ghepubliceert, der welcker conditien redelijck waren, om dat zy die van Ghent, Oostende ende Sluys, ghewilliger maecken souden. In dit Tractaet waren die van het Vrye ende van den Dam mede begrepen. Zylieden moesten de Gheestelijcke weder stellen in haer goederen: mochten ooc geenderhande exercitie van Gereformeerde Religie hebben, maer wel vryheydt van conscientie, levende sonder schandael, ende haer goeden ghenieten (dat niet langhe ghehouden werdt) ende dierghelijcke. De voornoemde Prince van Chimay (het Contract ghepubliceert zijnde) heeft noch in het leste attestatie van de Predicanten der Ghereformeerde Religie genomen, als dat hy hem Christelijck Ghereformeert gedraghen hadde. Ende is alsoo vertrocken (met zynen Predicant Jan Haren die hem seer toegedaen was) op zyne goederen daer ontrent, allenskens de Religie afvallende, zijn Dienaers die de Ghereformeerde Religie toeghedaen waren, afdanckende, ende ten lesten de Religie afgaende. Hier over zijn huysvrouwe die Princesse niet wel vernoeghende, van hem in Hollandt vertrocken is, gheheel toeghedaen der Ghereformeerde Religie, die haer aldaer onthouden heeft.]

+Accoort van Brugghe met den Pr. van Parma.

Brugghe is het tweede lidt van Vlaenderen, + ende heeft deshalven nae Ghent het voorsitten boven alle Vlaemsche steden. Dese stadt heeft eertijdts grootelijck ghefloreert, doen zy den selven koophandel ende toeghanck der vreemder Cooplieden hadde, die nu ter tijt de stadt van Antwerpen heeft: Jae is in sulcke fleur ende bloemsel gheweest, dat Coninck + Philips van Vranckrijck, toeghenaemt de Schoone, in het jaer duysent drie hondert een gekomen met Coninginne Janne zijn huysvrouwe in Vlaenderen, ende te Brugghe wesende ende aensiende de hoffelijckheydt, costelijckheydt ende grooten rijckdom van dese stadt, hen dies boven maten verwonderden: ende de Coninghinne onder andere aensiende de onmatighe pracht ende pomperye van de Brugsche vrouwen, haer deshalven wert stoorende, ende met wijfschen haet ende nijdt bevanghen, + riep met luyder stemmen: Ach ick meynde alleen Coninginne te zijn, ende ick vinder hier met honderden. De nydicheydt ende afgunste van dese Coninginne heeft namaels metter tijdt, deser stadt ende den gantschen lande veel verdriets aenghedaen, soo by de historyen wel blijct. Dese triomphe ende voorspoedt is langhe tijdt te Brugghe gheweest. Maer nademael de vreemde Cooplieden van daer zijn vertrocken (ghelijck in de beschryvinghe van Antwerpen verklaert is) ontrent het jaer duysent vijf hondert sesthien, soo heeft + de stadt groote schade ende achterdeel gheleden. Niet te min daer bleven noch woonende een deel van de Spaensche Natie, die nu ter tijdt wel rijcke ende machtich zijn, ende gaen meest om met Spaensche wolle, welck een groote treffelijcke coopmanschap is, want

+Brugghe is de tweede hooftstadt van Vlaenderen.

+*Meyerus Annal. Flaand. lib. 10.*

+Verontweerdinghe der Coninginne Janne teghen der Bruggelinghen, waer uyt ghenomen.

+Verminderinghe der rijckdommen van Brugge waer van ghenomen.

hier de stapel van dese wolle is.

Ende naedemael d'Enghelsche, in het jaer + duysendt vijf hondert achtenvijftich Calis hadden verloren, soo is de stapel van d'Engelsche wolle die te Calis was, oock te Brugghe gebracht, grootelijck tot der stadt profijt ende welvaert. Behalven de koopmanschap doet men te Brugghe oock veel ambachten. Besonderlijck worden hier ghemaeckt groote menichten van fusteynen, sayen, satynen, laeckenen, tapisseryen: oock seer groote hoopen van zyde tot alle wercken bereyt: soo dat + dese konsten onder het ghetal van achtentsestich ambachten begrepen worden: waer af de Vleeschouwers, Vischverkoopers, Makelaers ende Schippers de voornaemste zijn. Brugghe heeft machtighen Edeldom: ghebruyckt oock goede borgherlijcke beleeftheyt ende policie in alle saecken: bedient boven al de justitie seer wel: houdende ghemeynlijck onder andere Bewinders hoochgheleerde ende vrome manne*n* tot Pensionarissen, de welcke overmits hare deuchden meestendeels geraecken + tot hooghen staet: Ghelijck als M. Adriaen van der Borgt, die naemaels President van Vlaenderen, ende Raedtsheere van State is gheweest, ende heeft eyndelijck den Coninclijcken Seghel met groote weerde ghehouden. Zijn sone Jan is oock een seer gheleerdt jonck man, zijns Vaders wel weerdigh, nu teghenwoordighlijck Raedtsheer in den Coninclijcken Raedt van Mechelen, hooghelijck gheacht ende geeert, als een aenkomende vroom Heer. Dese stadt heeft t'alle tyden ghehadt ende heeft noch daghelijcx seer gheleerde ende weerdighe mannen: gelijck is gheweest Carel Fernand groot Doctoor ende Poete, soo aen veel van zyne gedruckte wercken wel blijckt. Langen tijdt te vooren heeft oock gheleeft Jacob van Brugge Vrouwenbroeder, een oprecht gheestelijck man, ende geschickt Schryver van veel boecken. M. Lowijs van Vlaenderen, Heer van Praet, Ridder van d'Orden, Raedtsheer van Staet, ende Overste van de Financie, een seer gheleert, wijs ende vervaren man. Ende oock de voorseyde Adriaen: noch Jacob Curte een treffelijck gheleerdt man, Philosooph, ende groot meester in de Rechten. Ende tot meerder vereeringhe + ende vermaertheydt deser stadt, soo is hier in het jaer duysent vier hondert achtentseventich gebore*n* Coninck Philips, Maximiliaens des Roomschen Conincx sone, Carels des vijfden Keysers Vader: welcke Philips naemaels ghehouwelijckt met Joanna des Conincx van Spangien dochter, soo veel Coninckrijcken, ende oock de Nieuwe Wereldt, met dese Nederlanden t'samen gebracht heeft. Nu teghenwoordichlijck heeft Brugghe + onder andere geleerde ende deuchdelijcke mannen den seer eerweerdighen Prelaet M. Peeter Corte, Matthijs Laurin, Wilhelm va*n* Pamele Raedtsheere des Coninclijcken Raets te Mechelen, Joos Damhouder Ridder, Doctoor, Raedtsheere des Conincx, ende Commissaris va*n* Financien, Jacob Rouard hoogh gheleert in de Rechten, noch een jonck man, Dominick Lampson seer geschickt ende aerdigh Poete, Jan Casenbroot Heer van Backerseel gheleerdt ende deuchtrijck Edelman, ende deshalven seer aenghenaem en*de* wel ghesien by den Grave van Egmondt. Maer boven al vertoont hem Marck Laurin, Heer + des edelen ende vrybaren dorps van Watervliet, wel gheleerdt ende vroom Edelman, de welcke boven alle andere zyne vermaerde daden een seer schoone Librye vergadert heeft: ende oock met groote neersticheyt ende costen versamelt ee*n* ongelooffelijcke menichte schooner ende ouder Medalien oft Munten van goudt, silver ende koper: jae oock niet alleenlijck met gunste, maer oock metter daet gantschelijck gheholpen ende gevoordert den konstigen steecker, schilder ende antiquarius Hubrecht Goltzius Wirtsborger van Venlo, de welcke met

+Den stapel van de wolle is nu tot Brugghe.

+Ghetal der ambachten tot Brugghe.

+Rare mannen eertijts ghesproten uyt Brugghe.

+Philips sone van Keyser Maximiliaen de eerste gebore*n* te Brugghe.

+Gheleerde mannen te Brugghe tot onsen tyde.

+Lof van Marck Laurin.

een wonderlijck opset van sinne, door des voorseyde*n* Laurins behulp ende beschick, Hooghduytslandt, Vranckrijck ende Italien heeft doorwandelt, om t'alle kanten vlytichlijck te soecken ende te versamelen alle drucken ende beelden van oude Medalien, die hy eenighsins by Vorsten, Heeren ende andere Edellieden met goeden middel heeft konnen vinden: en*de* ten eynde van achthien maenden wederom ghekomen zijnde te Brugghe by zynen gunstigen Heere, met sulcken schat, is voorts op des voorseyden Edelen Laurins coste beneerst de selve stucken in druck te stellen [+] om alle liefhebbers door de gantsche werelt dies deelachtich te maecken: welck voorwaer een seer heerlijck werck ende lofweerdigh t'allen tyden is. Oock is Guido Laurins broeder een seer gheleerdt ende wel gheschickt man. Maer naedemael wy hier wat vermaens hebben ghemaeckt van de Medalien, [+] soo en sullen wy niet laten sommige andere van dese landen te noemen, de welcke groote ghenoechte hebben in dese Medalien met hoopen te soecke*n* en te vergaderen t'alle kanten: ende willen ten eersten stellen Heer Jaspar Schets, hier voor dickmael verhaelt, Doctoor Maes, ende Abraham Ortelius, al t'samen t'Antwerpen geboren: voorts Jacob Susius Heer va*n* Grisennort, Christoffel van Assonville Raetsheere van den Secrete*n* Raet ende van State, Levin ver Beke Aertsdiaecken van Brabandt, Carel Langre Canonick van Sint Lambrecht te Luyck, Arnout van Wachtendonck Canonick van Sint Bartholomeus te Luyck, Wilhelm Ronche, La*m*brecht Lombard, Anthonis Morillon, ende zijn broeder Maximiliaen, Michiel Becke, Jan Vivien, ende meer andere, besonderlijck in des voorseyde*n* Hubrechts Goltzius werck ghenoemt, tot welcken ick my om der kortheydt wille bedraghe. Te Brugghe zijn de vrouwpersoonen soo schoon, lieffelijck, sober [+] ende matich, als t'eenigher stede van dese landen. In de stadt van Brugghe houdt hem meestendeels de Opperbailliu van Vlaenderen, [+] de welcke bykants de selve officie heeft als de Drossaert van Brabandt: maer dese Bailliu is van meerder weerde ende aensien. Nu ter tijdt bedient desen staet Ferdinand

[+]Dese boecken zijn nu in't licht.

[+]Mannen curieux van Medaillen in Nederlandt.

[+]Hoedanich de Vrouwe*n* van Brugghe.

[+]Recht van het Bailliuschap van Brugghe.

de la Barre Schildtknape, Heer van Moucheron ende van andere dorpen, een wel gheschickt Edelman. Oock wort in d'edele stadt van Brugghe ghehouden den hooghweerdighen Raedt ende de Heerlijckheydt van het Vrye, welck wy hier nae sullen beschryven.

Wat de camer ende sitplaetse van het Vrye is.

+ HEt Vrye heeft desen naem ghecreghen, om dattet van de onderdanicheyt van Brugghe vry ende ontslaghen is gheworden: welcke Ghemeynte, Overheyt ende Heerlijckheyt het vierde lidt van Vlaenderen maeckt, ghelijck wy sullen verklaren. Het Vrye is inghestelt ende ghesticht by redenen ende ordinantien hier navolghens in het kort beschreven. Ghent, Brugghe ende Ypere pleghen eertijdts te maken den derden staet van Vlaenderen: Maer naedemael Brugge door groote heerschappye ende vermoghentheydt binnen ende buyte*n* soo machtich, ende voorts + (welck ghemeynlijck in voorspoedt geschiedt) soo hooveerdigh was gheworden, datse in sake der Staten, haer niet alleenlijck teghen Ghent, Ypre, ende andere, maer oock teghen hare eyghene Landtvorsten hoochmoedelijck stelde, overmits hare groote privilegien: Soo ist op een tijdt gheschiedt, als de dierte seer groot was binnen Brugghe, dat de dorpen daer onder ligghende seer veel in ghetale ende oock seer machtich, de stadt met lijfkost ende met gelde hebben gheholpen, by sulcke voorwaerde ende bespreck, als dat zy in sake van justitie souden mogen te rechte staen niet onder de Wet van de stadt, maer onder den Casteleyn, doen ter tijdt van des Landtsheeren weghen in den Borg van Brugge woonachtich. De dorpen dit verworven hebbende, ende daer na in ghetale ende aensien van Hoofden seer machtich gheworden zijnde, hebben ootmoedichlijck begheert van Graef Philips Elsater, te moghen heerlijckheydt ende ghericht hebben op haer selven: welck zy, niet teghenstaende + der Bruggelinghen wederstant, lichtelijck verkreghen: mitsdien dat dese oorsaecke den Grave seer aenghenaem was, om den Bruggelinghen de vleughelen te korten, ende hare groote macht ende stouticheydt te minderen. Dese ghenade ende vryheydt verkreghen hebbende, stelden daer nae met des Landtsheeren verwillinghe, een edele en*de* heerlijcke + Wet vam sesentwintich Wethouders oft Schepenen uyt den Edeldom, desen staet haer leven lanck bedienen*de*: ende ordineerden alle jare vier Borghemeesteren te maken, drie uyt desen Raedt der Schepenen, en*de* den vierden uyt de Ghemeynte des selven landtghebiedts: daer toe oock eenen Bailliu, als dienaer ende executeur der justitien: welcke voorseyde Wethouders ende Schepenen te Brugge binnen souden woonen, ende heur Hof ende Bancke op den Borg houden: hoe wel zy ten teghenwoordighen tyde moghen na haer beliefte woonen waer zy willen binnen des + landts ghebiedt: voorts werdt de Casteleyn verkoren tot President van desen Raedt. In dusdanigher voeghe is desen Raedt bedient gheweest, totter tijdt toe dat Gravinne Janne dese heerlijcke Presidentschap van Heer Jan van Neelle, den welcken het selve toeghekomen was, ghekocht hebbende in het jaer + duysent twee hondert vierentwintich (andere schryven vierendertich) die van het Vrye in gantsche ende volle vryheydt, ende in het besit ende bewindt van de gantsche heerlijckheydt + van buyten gestelt heeft, latende alleenlijck voor de stadt van Brugghe de bedieninghe van de saecken van binnen. Naedemael die van het Vrye aldus grooter

+Waerom het Vrye alsoo ghenoemt.

+Van waer de instellinghe van het Vrye komt.

+Philips va*n* Elsate Graef van Vlaenderen voordert de justitie van het Vrye, en*de* waerom.

+Ghetal der Richteren van't Vrye.

+De Casteleyn van Brugghe President van't Vrye.

+Die van het Vrye geheel in vryheydt gestelt door de Gravinne Janne.

+*Meyer. lib. 8 Annal. Flan*d.

van moedt ende macht zijn geworden, en hebben voorts niet opghehouden, tot dat zy, wederstaende groote moeyte ende teghenheydt die de drie Hooftsteden hen aendeden, eyndelijck in het jaer duysendt vier hondert sesendertich van den Hertogh van Borgondien Philips den Goedertieren, oft noch eer, soo sommige segghen willen, van Hertogh Philips den Koenen verkreghen hebben den naem ende weerdicheydt des vierden lidts van Vlaenderen: maer moeten in tyden van oorloghen de Baniere [+] van Brugghe volgen: Welck voordeel van het vierde lidt van Vlaenderen zy noch op den dagh van heden behouden. Voorts hebben die van't Vrye seer groote heerschappye, streckende wel seven mylen rondtom Brugge, over oneyndelijcke dorpen ende leenmannen: maer alle dese moeten met Brugghe komen appelleren in den Raedt van Ghent.

[+]Siet *Meyerum lib. 16. Annal. Flan*d.

Byv. [Dien van het Vrye vryer Wetten als oyt van te vooren voorgeschreven werden van Graef Philips van Elsate eygenaer des lants, van Lowijs Nivernius besegelt ende van Philips de Koene gheconfirmeert, inhoudende, dat den Autheur van doodtlijcke laghen, ende soo wie daer toe Hof ofte Huys, ten dienst liet zijn souden ghehouden worden voor dootslaghers. Ende soo wie den selfden behulpsaem souden zijn, dat die behoude*n* lijf en leven, ten wille souden staen des Prince*n* ofte Casteleyns. Dat een Dief soude ghecondemneert werden in de estimatie van het ghestolen, ende in een boete van drie Parasysche ponden, twee borghen stellende dat hy niet meer sal stelen, die boete in gelijcke portie ten voordeele van den Grave ende Casteleyn. D'onbejarige maechden sonder beradinghe der Erfghenamen ten houwelijck gelockt, sullen haer goederen verseeckert worden. De ontschuldighe huysvrouwen ende kinderen en sullen in de straffen en*de* boeten van de misdaedt der mannen niet ghehouden zijn. Onder het Vrye vijfendertich Ambachts heerlijcheden begrepen zijn, met hare appendenten ende contribuanten, ende tneghentich dorpen. Hare Vierschare is in de Borgt tot Brugghe. Die appendenten ende contribuanten wesende neghenentwintich dorpen, yeder zijn eyghen Heere onderdaen. Maer in Landtsdaghen ende contributien met den Ambachten zy vergaderen ende hare portie draghen. De Appendenten appel hebben tot der Vryen Vierschare, ende die Contribuanten tot den Raet van Vlaenderen.

Die Ballinghen van Brugghe ende andere steden vryelijck woonen moghen in het landt der Vryen, ende die van den Vrye nerghens mogen ghevanghen ghehouden werden, het en zy datse eerst in recht beroepen ende ghecondemneert werden.]

Beschryvinghe van Ypre.

+ *D*E stadt van Ypre heeft, als sommige schryven, den naem ghekreghen van Hiperbor Capiteyn uyt out Britannien, nu gheheeten Enghelandt: maer seeckerder ist, dat Ypre den naem voert na de vloedtbeke Ypre ghenoemt, door de stadt loopende. D'eerste stichter + van Ypren (soo Masseus schrijft) is gheweest Graef Boudewijn, Graef Arnouts sone, ontrent het jaer neghen hondert tsestich. Dese stadt staet neghen mylen van Brugge, ende derthien van Gent: ende is stercker van gheleghentheydt, midts datse qualijck te belegheren is, dan van vesten oft andere sterckmakinghe. Het is een schoone, ende redelijcke rijcke stadt, wel behuyst ende betimmert, hoe wel het meeste deel houtwerck is va*n* buyten, ende luttel aensiens heeft: maer de Kercken ende Kloostere*n* zijn schoon ende heerlijck: ende de Hooftkercke is ghefondeert ter eeren van Sint Martijn. Men seyt gemeynlijck dat Ypre den gront van loot heeft: overmits + de seer groote menichte van looden goten die hier zijn, om het vloedtwater besonderlijck te leyden, ende voorts oock andere bycants door alle huysen ende bequame plaetsen loopende. + Yperen heeft een soo wyde ende overschoone Heeren plaetse, als eenighe andere stadt van dese landen, aldaer de Lakenhalle staet, welck een seer schoon ende oudt ghebouw is. In dese stadt worden seer veel goede laeckenen, saeyen, sayetten, ende dierghelijcke wercken ghemaeckt: deshalven hier redelijcke neeringhe ende koopmanschap gedaen wordt, meestendeels op de marcktdagen, ende besonderlijck op de jaermarckt in de Vasten.

+Waer van Ypre den naem genomen heeft.

+Dese Boudewijn is toegenaemt de Jonghe: Masseus in de Cronijcke van Camerijck *lib. 15.*

+Groot ghetal va*n* goten tot Ypre.

+Schoone Heere*n* plaetse tot Ypre.

Byv. [Onghemack over Ghent ende Brugghe regenende, soo heeft het ghemeynlijck over de stadt van Ypre ghedroppelt: ende zy heeft somtijdts moeten boeten 'tgheen die van Gent ende Brugghe misdaen hadden: soo wanneer zy mede somtijts onder confederatie betrocken werden, en*de* als de swackste dat betreuren moesten, ende het gheen by andere gerockt was afspinnen: als zy deerlijck dede*n* tot dien tyde als + die van Brugghe met groote moeyten ende kosten, dien van Ghent een riviere wilden afleyden, daer toe vijf hondert delvers in het werck houdende: waer door die van Ghent seer t'onvreden waren, te meer door dien eenen Jan + Leeuw hem selfs opwerpende trachte soo seer als hy konde het volck teghen haren Prince oproerich te maken: den welcke hy den raedt gaf dat zy wederomme souden oprechten ende vernieuwen de oude gewoonte van te dragen witte bonetten tot een teecken van vryheyt. Ende hier toe het volck beweecht hebbende, zijn zy alsoo uytghetoghen na den delvers van Brugghe, de welcke dit vernemende van daer gevloden zijn. De Grave van Vlaenderen meynende dese factie te beletten, commissie gaf om den voornoemden Jan ghevanghen te nemen met eenighe van zijn gheselschap: die sulcks vernemende wel haest drie ofte vier hondert mannen + by een kreghen, ende haer teghen de Ghecommitteerde van den Grave stelden, de wapenen des Princes met voeten trade*n*, ende zijn nieuw ghebouwt Casteel ruineerden. Daer nae heur ghetal groot werdende, eeninghe van Brugghe selfs ende vele tot Ypere en*de* Damme met

+Twist tusschen die va*n* Gent en*de* die van Brugghe.

+Jan Leeuw Vlaminck een oproerich man.

+Oproeringhe daedt van Ja*n* Leeuw.

haer in confederatie traden teghen haren Prince, ende thien duysent mannen te velde brenghende, den Grave binnen Dendermonde selfs belegerden; maer te vergeefs: Jan Leeuw niet sonder suspitie van vergift ghestorven zijnde, in wiens plaetse zy andere Overste ghekoren hadden. Van daer zijn zy voor Oudenaerde getrocken: welcke belegheringhe gheduerende, is de Grave [+] ghedwonghen gheweest met haer in accoort te treden, het welck ghemaeckt werdt ende het legher brack op. De Grave tot Ghent ghekomen zijnde, vermae*n*de het volck tot vreedsaemheydt, ende dat zy souden willen aflegghen de [+] witte Bonnetten, wesende een teecken van factie. Als hy van de witte Bonnetten begonste te spreecken, vele in het aensicht gheheel ontsteken werden, ghenoech te kennen gevende haer ghemoedt. Het welck de Grave bemerckende, liet dat berust*en* ende is heymelijck al stille vertrocken. By ghevalle hier en tusschen zijn op de Schelde eenighe Cooplieden ghevanghen, den welcken de handen afghehouwen, en*de* de ooghen uytghesteecken werden. Sulcks die van Gent den Grave wytende, haest vijf duysent mannen by een versaemden, ende Oudenaerde met gheweldiger handt innamen, de mueren ruinerende. Door sulcks de Grave haer oorloge aenseyde, ende binnen Ypre eenighe by den hals dede nemen ende executeren. Waer door het gemeen peuple tot Ghent ontstelt, de Edele aldaer moesten dat ontghelden, wiens huysen zy opbraken ende roofden. Gheen minder beroerte en was tusschen de Edele ende het ghemeen peuple tot Brugge, alwaer de Edele de hulpe van de*n* Grave versochten, de welcke over vijf hondert mannen [+] executie dede doen, aldaer komende: ende meynde oock alsoo te procederen tot Ypren, die de Ghentenaers inghelaten hadden, de welcke eenighe van zijn Edele om den hals hadden ghebrocht. Waer toe hy twintich duysent mannen te velde gebrocht hadde, ende de stadt van Ypre wilde belegheren. Maer die van Gent by een vergaderden negen duysent mannen, ende drie duysent tot onderstandt van die van Yperen uytslierden. Dese vervallen in de laghen van de krijchsknechten van den Grave, sommighe van haer verslaghen, op de vlucht geraeckten. Het onderstandt gefailliert zijnde, de Grave de stadt van Ypre beschietende, ghereetschap

[+]Accoort tusschen den Grave van Vlaenderen ende die va*n* Ghent.

[+]Des Grave*n* oratie tot de*n* volcke.

[+]De Grave van Vlaenderen castijt de ghemuytineerde va*n* Brugghe.

HYPRA flandriarum Ciuitatu minitiβima

maeckte om de selve te bestormen. Waer door die van Ypre verschricke, onder zijn ghebieden quamen, ende de stadt hem overghaven. De + Grave in de stadt ontfanghen zijnde, dede ontrent seven hondert van het ghemeyne volck onthalsen, ende nam ontrent drie hondert van de rijckste ghevanghen, die hy tot Brugge oversont. Daer nae na dat de Koninck van Vranckrijck hadde tot hulpe vande*n* Grave van Vlaenderen eenen grooten heyrlegher opghelicht, soo zijn de Fransoysen met alle gheweldt weder op Ypre ghekomen, dat weder aen de Gentenaers zyde was. Die van der stadt bemerckende de overwinninghe der Fransoysen die zy tegen de Vlaminghen ghehadt hadden, wilden haer overgheven, ende om dat haren Capiteyn hem hier teghen stelde, soo hebben sy hem ghedoodt, ende hebben haer daer nae overghegheven, met alle de omligghende quartieren, ende een groote somme ghelts opghebrocht. Na desen is een groote heyrkracht van Enghelschen uyt Engelandt overghekomen, door de welcke neghen duysent Vlaminghen by Duynkercke, de welcke die meynden wederstandt te doen, verslagen werden. De Enghelsche victorieux met twaelf duysendt mannen weder Yperen belegherden. Die van Ghent tot versterckinghe van den Legher der Enghelsche twintich duysent mannen toemaeckten. Maer die Coninck van Vranckrijck hondert duysendt mannen te velde brenghende, het Legher voor Yper opghebroocken werdt. De stadt van Ypre, oock mede op eenen tijdt met de stadt van Ghent ende Brugge met een heerlijcke wape*n*, wesende een dobbel Cruyce, onder eenen bonten mantel, tot een teecken dat zy Vlaenderen in lyden behoeden konden, van Grave Arnout vereert zijn. Dese stadt in het jaer 1173 binnen de mueren gemeten, 1173 Geometrische Roeden in het rondt was, besloten met neghen poorten. Die Castelrye van Ypere onder haer heeft drieendertich dorpen. In + het jaer 1240 het derdendeel der stadt met Sint Martens Clooster verbrande. In het jaer 1584 nae dat de stadt van Ypre nu ettelijcke maenden beleghert hadde gheweest, met Bollewercken ende Schanssen, die allen toevoer, ende bykants allen uyt ende inghanck beletten, sonder hope van ontset, door dat den vyandt meester van den velde was: Welck ontset heeft tot twee + reysen ghetracht gheweest, maer t'elcke reyse afgheslaghen, eens tot Wynocxberghe, ende d'andere naerder de stadt, mits dat te vele Spaensghesinde daer het bewindt van hadden, als de Prince van Chimay en*de* andere, die dat krijchsvolck ende veel Borghers jammerlijck op de vleeschbanck brochten, het welcke de goede borghers niet gewaer en werden, voor in het leste, als de andere drie Leden van Vlaenderen, te weten Ghent, Brugge ende het Vrye peys sochten, daer zy mede hoopten onder begrepen te worden. Ten lesten siende datter gheen ontset voor handen was, ende dat de generale vereeniginghe niet voort en ginck, ende dat zylieden inden uytersten noot van alderhande ghebreck gekomen waren, soo hebbe*n* zy van hare stantafticheydt moeten wijcken, nae dat zy ghedaen hadden al dat een trouwe Borgherye toestont, met t'samen haren Oversten, den Heere van Marquette, ende het krijchsvolck, ende hebben een accoort ghemaeckt metten Heere van Werp Groot Bailliu van Cortrijck, d'Overste des belechs, + ende de stadt overghegeven waren: Als dat de vreemde soldate*n* met haer wapenen souden uyt trecken, ende de inlandtsche met haer rappieren ende poignaerden, ende te betalen hondert duysendt guldens. Ende dat zy oock moesten overleveren vier Borgheren aen den Prince van Parma, om zynen wille daer mede te doen, het leven hen ghenoech toegheseyt zijnde, die dat naemaels afkochten met twintich duysent guldens. Haer privilegien hebben zy oock ghenoech behouden, maer de exercitie van de

+Castydinge van de ghemuytineerde va*n* Ypre.

+Brandt tot Ypre.

+Convoyen van Brugghe op Ypre gheslaghen.

+De stadt va*n* Ypre overghegheven by appointtement.

Ghereformeerde Religie was gantsch uytgesloten: ende al wat dien aenkleeft: ende hebben moeten ontfangen Italiaensch garnisoen.]

Boven de ghewoonlijcke Heerlijckheydt [+] ende Overheydt heeft dese stadt hare Wet, de Sale van Ypre genaemt: onder haer gebiedt ende bewint hebbende seven Casselryen, waer af eene alleene, te weten Cassel, wel vierentwintich Vierscharen oft Bancken van rechte heeft. Voorts is Ypre het derde lidt van Vlaenderen, ende heeft een Borggraefschap, daer Mijnheer van Ognies nu teghenwoordighlijck Borggrave is. Dese stadt heeft groot ghebiedt ende macht: ende haer omligghende [+] landt is het beste ende vruchtbaerste van gantsch Duytsch Vlaenderen: ende het volck goedt, beleeft ende vreedsaem. Nu willen wy voorts beschryven de voornaemste Havenen van dese Provincie.

[+] Jurisdictie van Ypre ghenoemt de Sale.

[+] Groote jurisdictie van Ypre.

De vier voornaemste Havenen van Vlaenderen.
De beschryvinghe van Sluys.

[+] SLuys is een Zeestadt, ligghende van Brugge drie, ende van Middelborg in Zeelant vijf mylen, is eertijdts een goede ende rijcke stadt gheweest: maer door oorloghe ende tweedracht teghen de Brugghelinghen hare macht ende sterckte verloren hebbende, is noch eyndelinck den Bruggelingen, overmidts den koop gedaen met den Landsheere, onderdaen geworden: de welcke nu dese stede opbouwen ende voorderen willen: want zy heeft een van de schoonste ende seeckerste havenen van gantsch Europe, daer wel vijf hondert Zeeschepen bequamelijck konnen in varen ende ligghen. Het is een stercke stadt [+] met dobbel grachten, die besonderlijck wel sterck te maecken ware: hebbende een Casteel

[+] Hoe Sluys in Vlaenderen vervallen is.

[+] Sluys is een stercke stadt.

afgescheyden van de stadt: hoe wel het voortijdts door middel van veel huysinghen, die naemaels afghebroken zijn, daer vast aen gevoeght is geweest. Behoort nu ter tijdt noch den Coninck toe, die hier eenen Capiteyn met + soldaten in garnisoen houdt ligghende. In dit selve slot zijn een wyle tijdts bewaert gheweest de Hertogh van Buillon ghevanghen te Hesdijn, ende daer nae d'Admirael van Vranckrijck ghevanghen t'Sint Quintijn.

+Sluys is de gevangenisse gheweest van de Heeren van Sedan en*de* van Chastillon in Vlaenderen.

Byv. [Sluys een soo machtighe stadt, voortijdts bewoont by de ghene die Cesar *Levacos* + noemt, soo datse veel scheepvarende volck ten tyden van oorloge oock ter Zee brocht: die van den Zeeuwen soo ontsien werden, soo dat zy op heur Dijcken sterckten teghen haer aenkomsten bouwden, om met gheschut heur af te weeren. Ende die Coopvaerders uyt Oosten ende Westen aenkomende na Zierickzee, het veergat inliepen om het Swijn ende die van der Sluys te myden. Dese stadt in het jaer 1311 noch Laminsvliedt genoemt was, ende was een erfdeel der Graven van Nemours gesprote*n* uyt Gwye den Grave van Vlaenderen. Maer Philips de Koene heeft die aen hem ghetrocken, ende met eenen steenen muer versterct, daer voor Bethunen transporterende op den voorseyden Grave. Die Admirael van Enghelandt die Cadsandt gheplondert hadde, voor dese stadt henghelende in het jaer 1405 met tsestich andere, uyt de stadt met eenen pijl doodt gheschoten werdt. In het jaer 1435 die van der Sluys Vlissingen (wesende noch een open vlecke) plonderden, ter Zee de Visschers namen en*de* ter Sluys inbrochten, ende oock de Hollandtsche Zeedorpen bestoockten. Maer die van Wijck op Zee heur ter weer stelden, als haer dorp verbrandt werdt, en*de* eenighe vernielden. Dese stadt vermaert werdt door de Haven Zuinus, als oft men seyde die Zuyder Haven, ende oock ghenaemt was die Vlaemsche Haven, alwaer in het jaer 1468 in Octobri hondert vijftich Coopvaerders schepen mochten havenen. Oock in die Have*n*, ende andere Havenen daer ontrent, Carel de seste Coninck van Vranckrijck, een Armade toeruste van veerthien hondert op Enghelandt, sonder yet uyt te rechten. Dese Haven werdt beset met twee Casteelen teghen de Enghelsche: op het grootste de Coninck van Vranckrijck altoos garnisoen hielt, ende werdt in het jaer 1385 gebouwt ten coste van Philips de Koene Coninck van Vranckrijck, om die van Brugghe in bedwang te houden: ende het kleynste gemaeckt op het gemeen landts kosten, ten tyde Joannis Philips sone, door het ghebieden des Conincks Carel de vijfste tot defensie van die van Brugghe. + Die koophandel alhier cesseerde als in het jaer 1436 in eenen oproer der Borgheren veertich Oosterlinghen om den hals quamen, ende doen zy in partyschap gheraeckten teghen die van Brugghe, door de welcke zy overrompelt, gheplondert ende verbrandt werden. Maer de stadt naederhandt by die van Brugghe opghebouwt werdt, nae dat zy die ghekocht hadden, de welcke haer dickwils schadelijck gheweest was. In het jaer 1412 haer kercke door den blixem verbrande. Tot Sluys hadde Joncker Frans van Brederode zynen uytloop nae Rotterdam, door een diepte die onbeseylt was, door dies noch Joncker Frans gat ghenaemt. Ende die van der Sluys soo veel moeyelijckheydts Hollandt ende Zeelant aendeden, dat die in de vredehandelinghe tusschen den Coninck van Vranckrijck en*de* het landt van Vlaenderen uytghesloten werden. Zy maeckten alle de wegen onveyl, soo dat men met convoy varen moeste, ende maeckten eenen dieren tijdt in het landt. Haer Capiteynen Goeree meende*n* in te nemen, om Hollandt te meer te quellen: maer die van der stadt den dijck door staecken, soo dat zy niet

+Van wat volcken Sluys eertijdts bewoont.

+Wanneer ende hoe Sluys vervallen.

aenkomen en konden. Om dese ende andere redenen dede Maximilianus in het jaer 1492 in de Hoymaendt Sluys belegheren met hondert schepen: d'Enghelsche oock mede met oorlooghschepen daer voor quamen, ende seer beschoten, alsoo dat zy ten lesten den thiende*n* Octobris de stadt met eerlijcke conditien overgaven. Daer nae een sterfte in de stadt quam, soo dat daer meer da*n* vierentwintich duysent menschen storven. In dese leste troublen die stadt van Sluys wesende als eene*n* sleutel van Vlaenderen voor die van Zeelandt, te dier oorsaecke seer wel met garnisoen beset was, seer wel gheleghen te water: ten lesten oock mede by den + Prince van Parma met groot gheweldt beleghert is geweest, die aldaer grooten wederstant vont, soo dat hem noodich was de stadt te beschieten ende te mineren: ende nae dat hy wel sesthien duysent scheuten daer op gheschoten hadde, de stadt by nae heel gheraseert zijnde, in accoordt met den Prince ghetreden is. In het jaer 1603 den 26 Mey is gheschiedt dien strijt te water, tusschen acht Galeyen van Sluys, met vier Fregatten: daer Overste van was Frederico Spinola, ende de Zeeusche schepen die voor Sluys op de wacht laghen, te weten den Vice-admirael van Zeelandt Joost de Moor met zijn smackseyl, ende Capiteyn Legier Pietersen met zijn radeseyl: de Hollandtsche swarte Galeye, ende de Zeeusche, met noch een radeseyl. Don Frederico Spinola is smorghens vroech voor den dagheraet, den windt Oost zijnde, met zijn Galeyen uyt het Sluysche gat komen roeyen, wat by Westen tusschen de bancke*n* ende 'tlandt, roeyende van daer by Oosten het voorgenoemde gat. De Zeeusche schepe*n* met hun twee Galeyen siende Spinola met zijn Galeyen uyt komen, zijn onder seyle ghekomen ende zijn tegen windt Oostwaerts gelaveert. Spinolas volck hebben den Oosten windt ende de Sonne tot hunnen voordeele ghehadt, en*de* zijn dweers door de Zeelanders Noordtwaerts henen ghevaren: ende haer in tween verdeelt hebbende, zijn alsoo seer furieuselijcken in goeder ordonnantien met gheroep op de Zeeusche schepen ghevallen. Alwaer seer dapper ghevochten is gheweest. Maer als desen strijdt nu langhe geduert hadde, soo zijn des Spinolas Galeyen, vreesende dat de Zeeusche ontset souden moghen krygen, ende siende dat zy groote schade gheleden hadden, ende gheen victorie en konden vechten, in groote disordre properlijcken afgheroeyt naer het Sluysche gat. In desen strijdt is doodt gebleven den Overste*n* Spinola, met noch ontrent acht hondert andere, soo men seyde, ende seer vele ghequetste. En*de* onder de Zeelanders zijnder in als sesendertich dooden ghevonden, ende ontre*n*t tsestich gequetste. In het jaer 1604 Prince Maurits in het Eylandt van Cadsant aenghekomen, alle de forten aldaer in twee dagen tijdts ingenomen hebbende, als oock de sterckten van Coxie, Sinte Catharyne, S. Philippe, Ysendijcke, met de steden van Aerdenborg ende Middelborg in Vlaenderen: heeft zynen Leger + voor Sluys gheslaghen, de Haven doen innemen, ende het Legher beschansen met trencheen ende brugghen, de quartieren d'een aen den anderen trecken ende hechten. Hy dede oock bateryen reede maecken om de stadt te beschieten, ende mede om die te bestormen van over de Haven, heeft een wonderlijcke brugge in het midden overdeckt musketscheutvry doen maecken.

+Sluys beleghert ende overghegheven aenden Prince van Parma.

+Sluys belegert by Pr. Maurits.

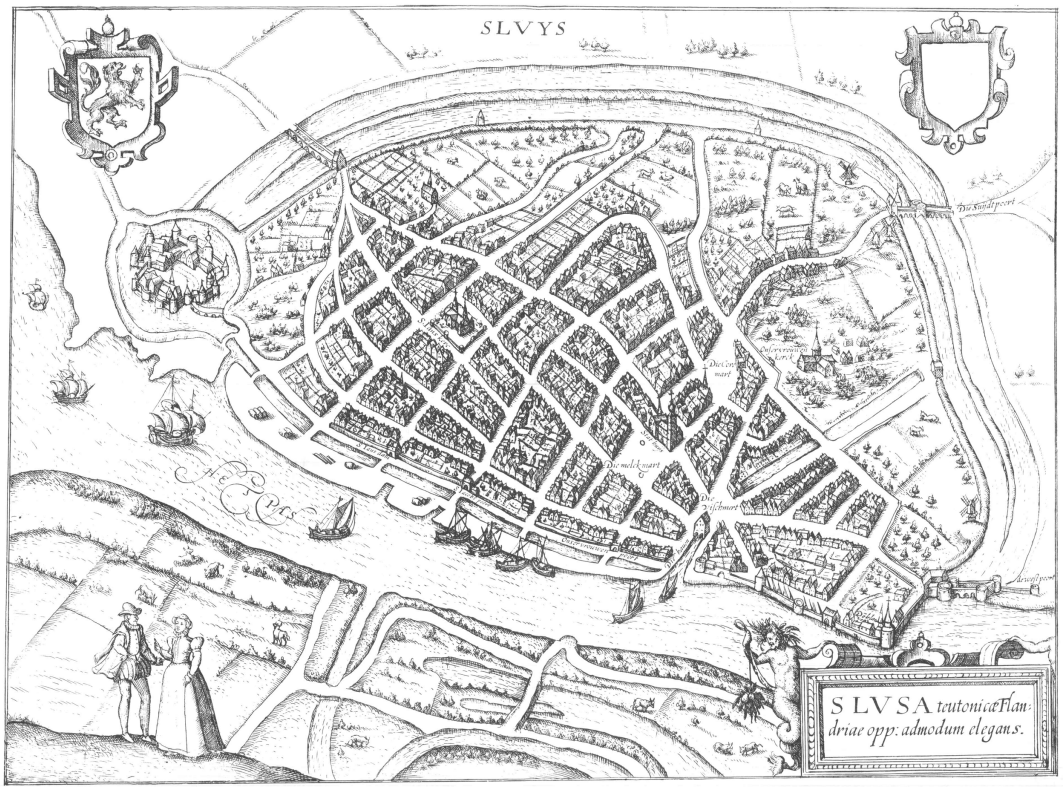

SLVSA teutonicae Flandriae opp: admodum elegans.

Maer also hy door de overloopers uyt der stadt + daghelijcks vernam van den hongers noot die de stadt overviel, heeft gheheel geresolveert die uyt te hongheren, en*de* alsoo daer mede den Marquis Spinola oorsaecke te gheven om van Oostende te vertrecken, tot verquickinghe van de zyne. Den honghers noot groeyde soo seer binnen Sluys, dat zy de Slaven niet konden voeden, maer werden ghedwongen die toe te laten haren kost te soecken rontomme op't verdroncken landt, uytgravende en*de* pluckende een cruyt Soutenelle ghenoemt, dat daer veel groeyt: die welcke in het overgaen in menighe dagen geen broodt ghegheten hadden. De belegherde hebben haren noot bewesen met vyerteeckenen by nachte: daer over den Eertshertogh den Generael Spinola voor Oostende belaste Sluys te ontsetten, daer toe meer krijchsvolck van alle + kanten vergaderende. Dies de*n* Oversten Spinola, metten Grave Trivultio, optrock met eenen bequamen ende competenten Leger, latende noch het Legher voor Oostende wel beset ende versien van als, nochtans ghenoegh teghen zijn ghemoedt, met cleyne hope van zynen aenslach te volbrenghen. De selve Spinola heeft ghesocht op verscheyden plaetsen door te breecken ende de stadt te ontsetten, maer is vromelijck alomme afgheweert gheweest, niet sonder groote nederlage van zijn volck. Het welck die van Sluys vernomen hebbende den 18 Augusti, beghonnen naer een goet appointement te trachten, versoeckende afstandt van wapenen, tot dat zy des Eertshertochs raedt souden hebben: Sulcks afgheslaghen wesende, zijn s'anderdaeghs + gheaccordeert, ende hebben de stadt op redelijcke conditien over ghegheven.]

+Pr. Maurits resolveert Sluys uyt te hongheren.

+Spinola treckt op om Sluys te ontsetten.

+Sluys geeft haer over aen Prince Maurits.

Recht teghen over Sluys is het Eylandeken Cadsandt, met een dorp oock alsoo ghenaemt. Dit Eylant is voormaels veel grooter gheweest, met een stadt, en*de* met veel schoone + ende rijcke dorpen, daer veel slagen ter Zee in verscheyden tyden gheschiedt zijn: want de vyanden der Vlaminghen, als Engelsche, Hollanders ende andere, plegen meestendeels daer ter havene aen te kome*n*. Maer de storm der Zee met vloedt ende ebbe heeft allenskens meer dan de helft van dit Eylandt vernielt. Ter deser plaetsen is gheboren de wel geleerde + Georgius Cassander, die veel teghen de Herdoopers ende Calvinisten heeft gheschreven. Dit is de selve plaetse daer de groot Italiaensch Poete Dantes vermaen af maeckt + in de Helle: maer noemt die onbequamelijck (moghelijck by des Boeckdruckers schuldt) *Guizzante,* alwaer noch op den dach van heden sonder ophouden groote Dijcken ende Dammen ghemaeckt worden: want hier ende voorts na Brugghe heeft de vloedt, midts + de gheleghentheydt en*de* nedericheydt des aertrijcks, seer groote macht, besonder met den Noordtwesten windt. De eyghen veersen van den voorseyden Dantes zijn dese:

+Het Eylant van Cadsandt bedorven door de tempeesten der Zee.

+Georgius Cassander.

+Dantes in het 15 capit. va*n* de Helle.

+Wat windt het Eylandt van Cadsandt quelt.

Hora cen' porta l'un' de duri margini,
Et il fumo del ruscel' di sopra aduggia,
Si che dal fuoco salva l'acqua, & gl' argini,

Quali i Fiaminghi fra Guizzante, & Bruggia,
Temendo il fiotto, che ver' lor' s'auventa,
Fannoli schermi accioche l' Mar' si fuggia.

Beschryvinghe van Oostende.

+ *O*Ostende is twee mylen van Oudenborg, en*de* vier en*de* een halve van Brugghe: het en heeft gheen stadtmueren, maer is aengaende grootte ende ghetale van huysen, ende menichte van volck, gelijck een redelijcke stadt, met een lydelijcke Haven. +De stadt Oostende.

Byv. [De stadt van Oostende by den Gheunieerden Staten ingenomen in dese voorleden oorloghe, soo versterckt en*de* wel versien van garnisoen is geweest, dat de Prince van Parma de selve onbestoockt liet ligghen, doen hy zyne victorien in Vlaendere*n* achtervolghde, in den jare 1578. Maer in't jaer 1585 de*n* 28 Meerte heeft la + Motte Gouverneur va*n* Grevelinge eene*n* geweldigen aenslach op Oostende voorgenome*n*, inder haest eene*n* hoop volcx van alle zijn garnisoenen daer ontrent by een brengende, ende gheraeckte alsoo met gheweldt in de oude stadt, welck alleenlijck bevesticht was met een Ravelijn ende Palissade: Daer brocht hy terstont veel waghenen, munitie ende schanskorven binnen, om hem daer sterck te beschanssen. Maer die van binnen vielen op hem uyt, zijnde geholpen van eenighe oorlooghschepen, die dapper schoten van het strande: waer door La Motte met alle de zyne uyt die voorseyde oude stadt gheslagen werdt: Hy selve in zijn handt ghequetst zijnde, liet daer veel dooden, waer van wel twee hondert binne*n* een nieuw Bolwerck werden begraven. Daer bleven wel veertich mannen van ghebiede, met alle de ghereetschap. In het jaer 1596 den Eertshertogh Albertus de stadt van Calis ingenomen hebbende, die van Vlaenderen versochten ernstelijck dat hy de stadt van Oostende soude belegghen, om dat het garnisoen daer binnen liggende groote schade dagelijcks ten platten lande in Vlaenderen deden, daer zy seer groote contributien uyt trocken. Hier toe aenboden zy groot ghelt, naemelijck twaelf hondert duysent guldens. Waer op hy hem met zynen Leger seer sterck vertoonde den 18 ende 19 Junij naer Oostende toe, ende quam snachts met ettelijcke hondert mannen om dat te besichtighen, ende soo vertrock hy wech nae Brabandt. Nae welck vertreck die van Vlaenderen ghedwongen zijn geweest wel seventhien oft achthien forten rondtom dese stadt te maecken, + om hare uytloopen en*de* schattinghen op alle het landt te beletten. Maer dit is schadelijcker ende lastigher bevonden geweest, als te vooren de voorseyde contributien. Waerom de*n* Eertshertoge eyndelinge de selve stadt in't jaer 1601

+La Motte meynende Oostende te nemen, wort gheslaghen.

+Oostende geblockeert.

doen beleggen heeft, den vijfden Julij, en*de* daer + ghesonden Graef Frederick van den Berge als opperste Veldtmaerschalck, welck belech gecontinueert heeft tot den 20 Septembris 1604, te weten drie jaer, twee maenden, ende vijfthien daghen; welcken tijdt gheduerende de stadt in alle manieren bevochten is gheweest, ende seer kloeckelijck beschermt sonder eenighe kosten te sparen, ende sonder acht te neme*n* op eenich verlies van volck, noch op d'een noch op d'ander zyde. Soo dat dit belech den Gheunieerden Provincien over de vier milioenen; ende aende zyde des Eertshertoghen een excessive somme ghekost heeft. Want het landt van Vlaenderen betaelde oft contribueerde voor het belech tot betalinghe vande garnisoenen neghen duysent guldens ter maendt: maer noch boven dit zijn extraordinaerlijck betaelt gheweest gheduerende de belegheringhe vijfthien duysent guldens ter maendt van den beghinne betaelt, de welcke daer nae ghebracht werden tot tweeentwintich duysent guldens ter maendt. Het ghetal van de ghene die daer vooren ghebleven zijn van de belegghers is uytnemende groot ende onghelooffelijck: ende volgende seecker nota ofte memorie gevonden in de cleederen van eenen dooden + van Spinolas volck, is het gheweest van alle Colonellen, Capiteynen, Officieren ende Soldaten t'samen gereeckent 72124 menschen. Eenighe hebben mede gheschreven het ghetal vande belegerde binnen, oock seer excessijf groot te wesen: dan wy achten het ghetal onmoghelijck te stellen. Het soude lang vallen te vertellen alle de uytvallen vande Belegherde, alle de stormen der Beleggers, alle de Forten, rare ende nieuwe instrumenten, alle de practijcken ende listicheden, soo wel aen d'een zyde als de andere ghebruyckt. Ende dewyle datter boecken van alle dese particulariteyte*n* in druck zijn gegaen, sullen wy den Leser tot de selve senden. Cortelijck het is een notabel ende vermaert belech, als men dierghelijcke in gheen Historyen kan lesen. Ende eyndelijck de belegherde als zy niet oversocht en hadden ghelaten tot beschermínghe + der stadt, soo hebben zy die met goet appoinctement overghegheven den twintichsten Septembris in het jaer 1604.]

+Wonderlick belech van Oostende.

+Het ghetal der doode onder de belegghers.

+Overgeven der stadt va*n* Oostende.

In het jaer duysent vier hondert vier inde + Slachtmaendt zijn ontrent dese stadt gevanghen acht overgroote Zeevisschen, meestendeels vierentseventich voeten lanck, en*de* breedt nae gelande, ende schenen Walvisschen te wesen, ghelijck somtijdts in dese Zee gevangen worde*n*, maer selde*n*, oock niet soo bijster groot, ghelijck de gene die men in de seer wyde Zeen van Spangien, besonderlijck nae Biscayen ende Galissien siet ende vanght: maer dusdanighe + visschen worden veel grooter ende met meerder menichte ghevanghen in de seer coude Noordtzeen van Moscovien: soo dat ick niet en twyfele, zy en comen ende verspreyden hen van daer met sekere tyden in verscheyden deelen der wereldt: ghelijck oock de Haringhen ende veel andere visschen hier voor verhaelt in dese ende in andere landen aen de Zee ghelegen. Ende in het jaer duysent vier hondert + sesentwintich is hier oock ghevanghen een Zeeswijn, van lyve ende vleesche een oprecht Vercken ghelijckende, maer tweemael grooter: dit werdt tot Doornick ghebracht, ende aldaer den Vleeschhouwers ende Visschers verkocht: want het scheen soo wel vleesch als visch te zijn.

+Groote visschen by Oostende ghevanghen.

+Waer meer Walvisschen als elders ghevanghen worden.

+Een Zeeswijn den aerdtschen Swyne gelijck.

Nieupoort is gheleghen twee mylen van + Veurne, ende drie groote mylen van Oostende: het is een fijn stedeken, met een redelijck sterck casteelken: heeft oock een goede ende ghemeyne havene.

+Nieupoort Zeestadt en*de* havene van Vlaenderen.

Byv. [Nieupoort een fraey, sterck ende goet stedeken, wel gheleghen, een cleyn half myle van der Zee, is eertijdts Zanthoordt ghenoemt gheweest, ende in het jaer 1383 tot een stadt geworden, heeft den naem van Nieupoort ghecregen, als met poorten besloten: waer door de inwoonders Poorters ghenoemt werden, ende het is vereert tot een Borggraefschap. De Borgers groote [+] privilegien ghenieten door gheheel Vlaenderen, die zy van Philips van Elsate verkreghen hebben, door de welcke ghestatueert is, dat indien yemandt in den nacht ghewont werdt ende dat yemant optijcht, die beschuldichde hem mach purgeren met een gloeyende yser, indien sulcks den Schepenen goet dunckt: oft indien hy sulcks weygert, soo moet hy de handt verliesen. Yemandt van dieften aenghesproocken by den Rechter, van een gesworen eysscher, die met dierghelijcke yser hem purgeren mach, of hy moet hanghen. Dese stadt was van die van Ghent ende de Enghelsche voortijdts gheheel [+] verbrant, uytgesondert het casteelken van Philips de Koene gebouwt, waer op die Borghers vluchten: maer naederhandt zy in schoonder wesen opgheraeckt is. Ende in het jaer 1488 in Julio, de inwoonders grooten danck ende eere beginghen, afweerende drie stormen der Fransoysen, die de stadt met achthien duysent mannen beleghert hadden. Alhier is seer veel Zeevarende volck, ende des Winters gheneeren zy haer veel met netten te breyen. Die van der stadt onderhouden een Vierboet, tot voordeel van de seylende schepen op Zee. In September is alhier een jaermarckt. Aldaer is oock een wyde Hooftkercke ende twee Cloosters. Dit fraey stedeken heeft dese leste oorloghen by die Staten ende Leden van Vlaenderen beseten geweest: dan werdt den Prince van Parma overghegheven, [+] ende bleef alsoo onder des Conincx van Spangien gebiedt. Maer de Heeren Staten der Gheunieerde Landen in den jare 1600 hadden voorghenomen met macht van krijchsvolck voor eerst dese stadt den Eertshertoge Alberto, als hy nu in zyne regheringhe gheraeckt was, afhandich te maecken, om verder haren aenslach te voorderen. Tot welcken eynde zy groote ghereedtschap toegherust ende meest al heur macht by een versamelt hadden, ende zijn selve in persoone met zijn Excellentie den Prince Maurits te schepe ghegaen: een seer groote Armade van schepen versamelt hebbende. Maer alsoo den windt gheenssins en konde dienen, ende dat het volck ende peerden, hoy, stroo ende soet water, etc. van doene hadden, soo hebben zy haren cours nae het Sas ghenomen, ende landen [+] den 21 ende 22 Junij te Philippynen, daer een schansse lach, de welcke haer overghaf, ende het gheheele Legher is opghetrocken met ses halve Canons nae Eeckloo, ende soo nae Male by Brugghe. Den 26 Junij passeerden zy voor by ende bykants rondtomme de stadt van Brugghe, die dapper na het Legher uyt schoten, doch met kleyne schade, ende quamen te Jabbeecke. Ende van daer tot Oudenborch, ende soo nae Oostende, daer men verstont dat de Spaensche verlaten hadden de schanssen van Bredene ende Oudenborg, de welcke Prince Maurits dede [+] besetten. Tot Oostende ghekomen zijnde, ghaf Prince Maurits last aen te tasten een schansse Albertus ghenaemt, de welcke overghegheven

[+]Privilegien van die van Nieupoort.

[+]Nieupoort verbrandt.

[+]Nieupoort aen den Pr. van Parma overghegheven.

[+]Pr. Maurits by faute van wint seylt nae Philippinen treckende door Vlaenderen nae Oostende.

[+]Pr. Maurits comt tot Oostende, neemt Albertus schansse.

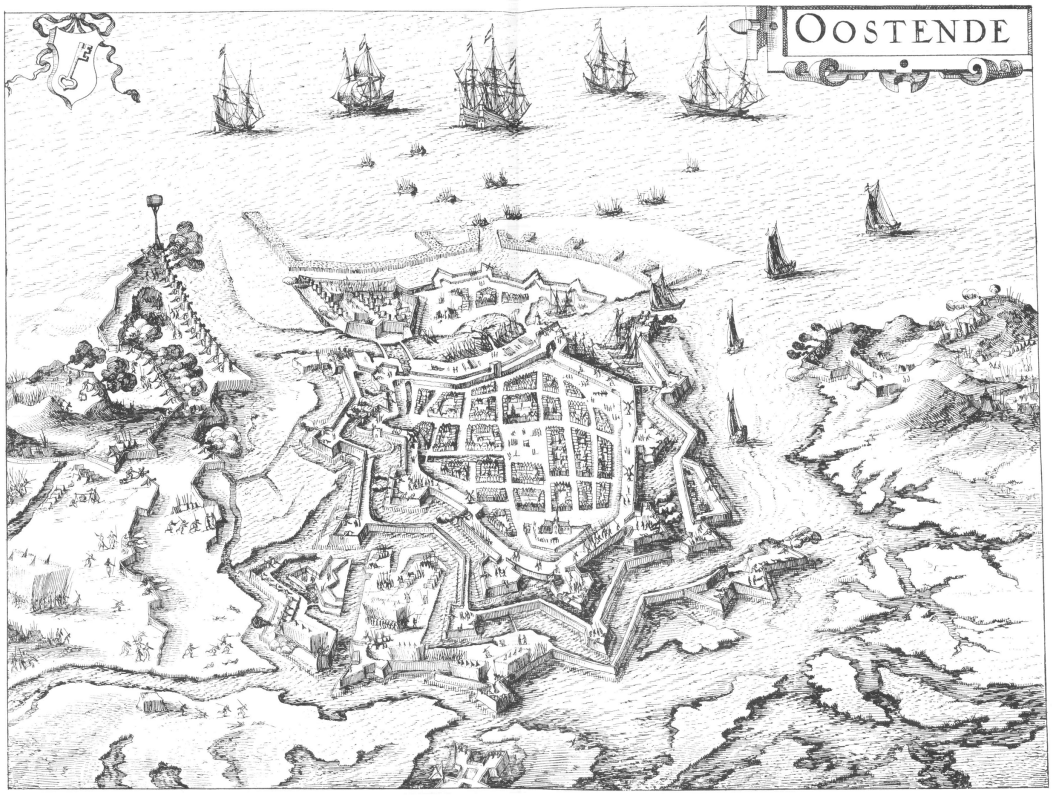

OOSTENDE

werdt. Nae welcken hy optrock na Nieupoort, + latende neffens Oudenborg, Plassendael, Bredene, Snaeskercke en*de* andere plaetsen, versien met eenigh krijchsvolck: waer zy den eersten Julij voor quamen ende het Fort aen de vyertoren innamen: ende door vreese verlieten die van Nieuwendam oock haer schansse. En*de* als nu het Legher voor Nieupoort gheplant lach, een yeder gheinsinueert wert te moghen soetelen aldaer. Door dies vele heur koopmanschap ende victualie derwaerts wilden aenvoeren. Sulcks by den vier Galeyen binnen Sluys vernomen, heuren tijdt waer nemende, den windt ghestilt zijnde, eenighe van de victualie schepen onder het landt op Ancker ligghende onder het behoedt van een Convoyer, des morgens vroech uyt treckende, den Convoyer strenghelijck aenghetast ende schadeloos gemaeckt hebben, ende namen over sulcks daer achthien oft twintich schepen van; de andere door sulcks ghewaerschouwt zijn gheweest voorsichtigher over te varen. Den intocht in Vlaenderen van + Prince Maurits, zijnde verstaen by den Eertshertogh, soo heeft hy in alder haest de Ghemutineerde ghepaeyt, thien ofte twaelf duysendt mannen soo te voet als te peerde doen versamelen, ende is selfs in persoone in Vlaenderen uyt Brabant overghetrocken. Desen Leger is met alle vlijt nae Vlaenderen, eerst nae Ghent, ende van daer nae Brugghe ghetrocken, mitsgaders oock den Eertshertogh, de welcke verstaende op + den weghe wat Prince Maurits uytghericht hadde, trock stracks op Oudenborg, daer dat de passagie is van Brugghe, ende leyt op het waterken Yserlee genoemt, daer dat den Colonel + Pyron binnen lagh, de welcke met compositie de plaetse overghegeven heeft, als oock het Fort van Snaeskercke. Prince Maurits va*n* de comste vanden Eersthertoghe verwitticht, heeft gesonden + Grave Ernest om de*n* pas ende de brugghe tot Lessinghe in te nemen ende af te breecken, oft voor eene*n* tijt den Hertogh daer te stoppen: met het Schotsche ende Zeeusch Regime*n*t ende vier Benden peerden ende twee halve Canons: maer de Eertshertoghe hadde alreede de passagie inghenomen. Waeromme Graef Ernest hem meynde met zijn volck vast by een gesloten te onthoude*n*, tot dat hy meerder bystant mochte verkrygen, dat wel doenlijck was: maer door vervaertheydt de Ruyteren verloopende, quamen in disordre: dies de Spaensche hun overvallende, sloegense dat zy op de vlucht quamen, ende veel verslaghen bleven: ende haer twee stucken geschuts met hun vaendelen werden ghenomen. Door dese victorie de Spanjaerden verhooveerdicht ende vermeten meynden noch het Leger van zijn Excellentie te vernielen. Maer Prince Maurits van alles verwitticht + zijnde, dede zynen Legher door de Haven van Nieupoort passeren, ende is den Spanjaerden in volle slachorden teghen ghetrocken op het strande, dat doe*n* (zijnde leegh water) seer breedt was, alsoo dat hy de Sonne en*de* den wint achter hem, de Zeeduynen aen de rechter, ende de Zee aen de slincker hant kreegh, ende zijn ses stucken geschuts voor hem op horden geplant, teghen het sincken in't sandt. Aldus malkanderen + op de strande ontmoete*n*de, soo is tusschen drie ende vier uren na middagh den strijdt begonnen. Maer de Zeevloedt aenkomende, zijn zy tusschen de Duynen vertrocken, alwaer eenen seer heftighen slach is aengeheven geweest, aen beyde zyden vele verslaghen blyvende. En*de* aldus werter ghevochten wel drie uren langh + met voordeel, dan van d'ee*n* ende dan van d'ander zyde. En*de* de victorie, nu wel drie uren ghestreden zijnde, stont seer twyfelachtich, beyde de partyen vermoeyt ende t'eynde*n* adem wesende: ooc mede perplex ende bedwelmt, te meer, door dat zy (zijnde van weder zyden meestendeel al oude ervaren soldaten) bewesen ende ghedaen

+Treckt nae Nieupoort ende campeert aldaer.

+Den Eertshertogh rustet hem tegen Prince Maurits, bewegende de Ghemutineerde.

+Eertshertogh treckt voort by Oudenborg.

+Neemt Oudenborg ende Snaeskercke.

+Graef Ernst van Prince Maurits ghesonden om den pas te bewaren, wordt gheslaghen.

+Pr. Maurits brenght zijn volck over't water ten stryde.

+Beghinsel van den slach.

+Ghevaer en*de* perplexiteyt in de stryders.

hadden, wat manheydt, verstandt ende wetenschap konde by brenghen: daer beneffens dat hare lichamen (midts zy dien dagh seer luttel oft niet vele ghegheten oft gedroncken hadden, door arbeydt ende vermoeytheydt) soo wel geheel nedergheslaghen waren, als hare ghemoeden, ghenoegh van beyde de partyen. Prince Maurits in desen twygelachtighen standt des + strijdts, bewees boven alle andere groote resolutie, voorsichticheydt ende manheyt, alomme ghestadigh zijn selfs presenterende, betoonende zijn voorsichtichtich beleyt, soo in het rallieren van de wijckende ende vluchtende, als van nieuws die troupen moet te geven, tot nieuwen aenval oft ontset va*n* de zyne: daer het noot dede alomme roepende zy moesten vechten ofte de Zee in drincken: zy souden hem bystaen, hy wilde persoonlijck met zynen jonghen broeder Hendrick Frederick hun voorgaen: hun casket op't hooft, het roer in de handt, bereydt om daer met haer te leven ofte te sterven. Over d'ander zyde vertoonde + hem meermaels den Eertshertoghe selve voor zijn troupen ofte slachordre, op ende af rydende, de zyne vermanende ende aenvoerende, onder andere met de Ghemutineerde selve vechtende, ende wert met een hellebarde in zijn aensicht ghequetst, rydende om bekent te wesen sonder helmet. Den Admirant dede oock in't beghin groot devoir, om zijn volck wel aen te voeren, ende zijn peerdevolck aen te setten, die heur daer nae niet ten besten ghequeten en hebben: ende onder dien werdt hy van den peerde ghereden, overloopen, bekent ende ghevangen, + ende zijn Ruyteren liepen schandelijck uyten slach. In het leste, nae datter seer dapper over beyde zyden gestreden was geweest, heeft Prince Maurits de victorie verkreghen, ende des + Eertshertoghen volck werdt alomme geslagen ende ghevanghen. Onder de ghevanghene behalven den Admirant waren verscheyden Colonellen ende Capiteynen, oock mede ettelijcke van des Eertshertoghs Hofghesin: ende diversche van aensien verslaghen. Die Vereenichde Landen ende Prince Maurits stont die victorie oock diere. Ende nae de beste reeckeninghe die men maken conde, worden de dooden van hunder zyde gheschat op ontrent duysent mannen, ende ontrent de seven hondert ghequetste: die smorgens ghebleven waren, waren ontrent neghen hondert: Soo dat der Vereenichde Landen haer verlies gherekent werdt ontrent twee duysent mannen: ende van den Eertshertoghs zyde, werden op het veldt ende die in de vlucht daer doodt laghen ghetelt over de vijfentwintich hondert, behalven die in de morasschen mochten versmoort wesen, ende die van de wonden storven. Daer werdt ghenomen alle des Eertshertoghs gheschut dat daer was, en*de* mede wederghekregen de twee stucken des morgens verloren met alle de verloren vaendelen. Meer werden tot Prince Maurits ghebrocht, alle des Eertshertoghs afgenomen vaendelen, tot hondert vijf in ghetale, mette groote vane van de Ghemutineerde, ende eenighe vier Cornetten van de Ruyterye, de welcke in den Haghe ghesonden werden, ende in het Hof opghehangen. Prince Maurits na de victorie onder Oostende + vertrocken, weder toeruste om Nieupoort te belegheren. Maer de inghesetene des landts de saecken beneerstigende, de stadt Nieupoort van als versien ende met volck beset hebben. Hier door heeft Prince Maurits best gedocht zijn geschut dat hy hadde begonnen te planten, weder

+Groote manheydt ende voorsichticheydt van Prince Maurits.

+Cloeckheyt van den Eertshertoghe Albert.

+Admirante d'Arragon wordt ghevanghen.

+Pr. Maurits krijcht de victorie.

+Pr. Maurits keert weder om Nieupoort te beleggen.

wech te nemen: ende daghelijcks vernemende van veel krijchsvolck datter uyt Walschlandt op de beene was, ende nae den Eertshertogh toequam, en*de* die stadt wesende versien, afstandt van het belegh te doen, ende brack over sulcks zijn Legher, ende trock weder op nae Oostende den 18 Julij: alwaer hy bestont het fort Isabella te belegheren, waer uyt dapper weer gedaen + werdt. Derhalven gheen voordeel in Vlaenderen siende, heeft het fort Albertus doen afbreecken ende raseren, ende heeft allenske*n*s zijn peerden ende volck ghescheept nae Zeelandt, ende is vertrocken ontrent den lesten Julij, de stadt van Oostende van krijchsvolck versien hebbende.]

+Albertus fort verlaten en*de* geslecht.

Van hier was gheboren Cornelis Schepper, Heer van Eecke, ende Raedtsheer van State onder Keyser Carel den vijfste*n*, een seer gheleerdt man, wel sprekende in veel talen, soo dat hy door zyne deucht ende gheschicktheyt van leeghen staet tot hooghen graedt is ghekomen. Oock is hier gheboortich gheweest Joos Clichtovius, seer gheleerdt ende vernaemt + Theologe en*de* Mathematijck, de welcke veel weerdighe stucken heeft gheschreven. Anderhalve myle van Nieupoort nae Duynkercke staet de heerlijcke ende schoone Abdye van Sint Bernaerdts orden, op de Duynen gheleghen: aldaer een seer fraeye en*de* vermaerde Librye is van allerley boecken in alle konsten ende wetenschappe*n*, in verscheyden spraken, met veel texten ende oude originalen vlytichlijck aldaer bewaert, ende vermanens wel weerdich.

+Clichtovius van Nieupoort geboren.

Beschryvinghe van Duynkercke.

+ *D*Vynkercke is gesticht, soo ick bevinde, van Graef Boudewijn, toegenaemt de Jonghe, des grooten Arnouts sone, ontrent het jaer neghen ho*n*dert sesentsestich, ligghende op d'een zyde drie mylen van Grevelinghe, ende sesse van Calis: op d'ander zyde vijf mylen van Nieupoort, ende twaelf van Brugghe. Dit is noch onlancks een seer goede ende schoone stadt gheweest, overmits het groot gherief van de wyde ende gemeyne havene, overmits oock de menichte van volcke, rijckdom ende behendicheydt der inwoonderen. Maer de Fransoysen hebbense lestmael + gantschelijck bedorven in't jaer duysent vijf hondert achtenvijftich, doe*n* de Heer van Termes, Maerschalck van Vranckrijck, met een krijchsheyr daer voor gekome*n* zijnde, de stadt inghenomen heeft met eenen hoop krijchsvolcx ter wyle de borghers ende inghesetenen onvoorsichtichlijck van vrede handelden, gelijck dickwils de onschalcke met soodanighe listen bedroghen worden: waer door de stadt niet alleenlijck berooft, maer voorts oock afgheworpen ende verbrandt, en*de* het arm volck gherantsoent, ende jammerlijck verstroyt is gheweest: ende hoe wel de peys daer nae ghemaeckt werdt, nochtans kan dese stadt seer qualijck op gheraecken, midts datse grouwel ende vreese heeft van Cales, daer soo nae by liggende, welck oorsaecke van heure verderffenisse is gheweest. Niet te min door middel ende verseeckertheydt van het sterck slot van Grevelinghe sal dese stadt korts wederom op komen: ja ter tijt als men den tweeden druck van dit boeck druckte, te weten, in't jaer duysent vijf hondert tachtentich was zy alreedt weder opghemaeckt ende in seer goeden ende voorspoedighen staet gebracht, besonderlijck door des volcks vlytighen ende behendighen aerdt.

+Duynkercke.

+De Maerschalck van Termes neemt de stadt van Duynkercke in.

Byv. [Duynkercke voert den naem van de Kercken, de welcke heur den Schippers in Zee + vertoonen boven de Duynen: aldaer wesende een hooge kercke, met eene*n* seer hoogen tooren, op den welcken men de blinckende berghen by sonneschijn en*de* klaer weser beneffens Doevers in Enghelandt mach aenschouwen. In de selve kercke is oock weerdigh om besien den hooghen Outaer uyt verscheyden Marber ende Allebaster konstich gewrocht tot verwonderinge, die boven twintich duysendt guldens ghekost heeft. In het jaer 1581 den Hertoghe van Alenson nae dat zynen aenslach op Antwerpen ende andere steden misluct was, ende hy uyt de landen vertrocken, soo hebben Montigni ende La + Motte dese stadt onversiens stoutelijck aenghevallen met ontrent vijf duysent manne*n*, als het meeste volck daer uyt was, ende hebben de selve soo nauwe terstondt rontomme beset, dat selve die van den garnisoene van Winocxberghe niet binnen en konden komen. De Prince van Orangien, ende de Generale Staten terstondt derwaerts wilden schicken over het water den Maerschalck Biron, met de Switsers en*de* Fransoysen, om de stadt van Duynkercke te helpen: maer door den tweedracht in Vlaenderen is sulcks verhindert gheweest. Hier en tusschen trock het Legher van den Prince van Parma voor Duynkercken, met alle zijn gheweldt. De Heere van Chamoys die aldaer Gouverneur was, geen hope ofte apparentie siende van ontset, ende midts de oneenicheydt van de borgherye, hem te onsterck vindende om voorder gheweldt te wederstaen, handelde met Parma, ende + trock den 16 Julij met zijn krijchsvolck daer uyt met rapier ende poignaert. Door het overleveren van dese Zeestadt hebben de Gheunieerde Lande*n* groote schade ter Zee geleden. Want alhier veel kleyne oorlooghsschepen ter oorloge toegherust zijn gheweest om op de Coopvaerders te rooven, die dagelijcks veel buyten ende schepen met alderhande koopmanschappe*n*, victalie ende nootdruft inbrochten. Oock mede de arme Visschers deerlijck quellende, zijnde al prijs bykants wat zy in dese Vlaemsche Zee sien konden. Waeromme daer groot garnisoen

+Waer van Duynkercke de*n* naem ghekreghen heeft.

+Belegeringhe van Duynkercke.

+Duynkercke by Parma gewonnen.

Duijnkerca praecipius totius Flandriae portus, hoc tempore nimis innotuit crebris, praesidiariorum pijraticis excursiombus in Anglos, Hollandos, et Zelandos, quorum praeda et spolijs opini facti sunt. Duijnkerken de principael Zeehauen van geheel Vlaenderen bij desen tijt seer bekent geworden om hare wtuallen tegen de Enghelschen ende de Hollanders ende Zeelanders schepen haer Rijck gemaeckt hebbende met den Roof.

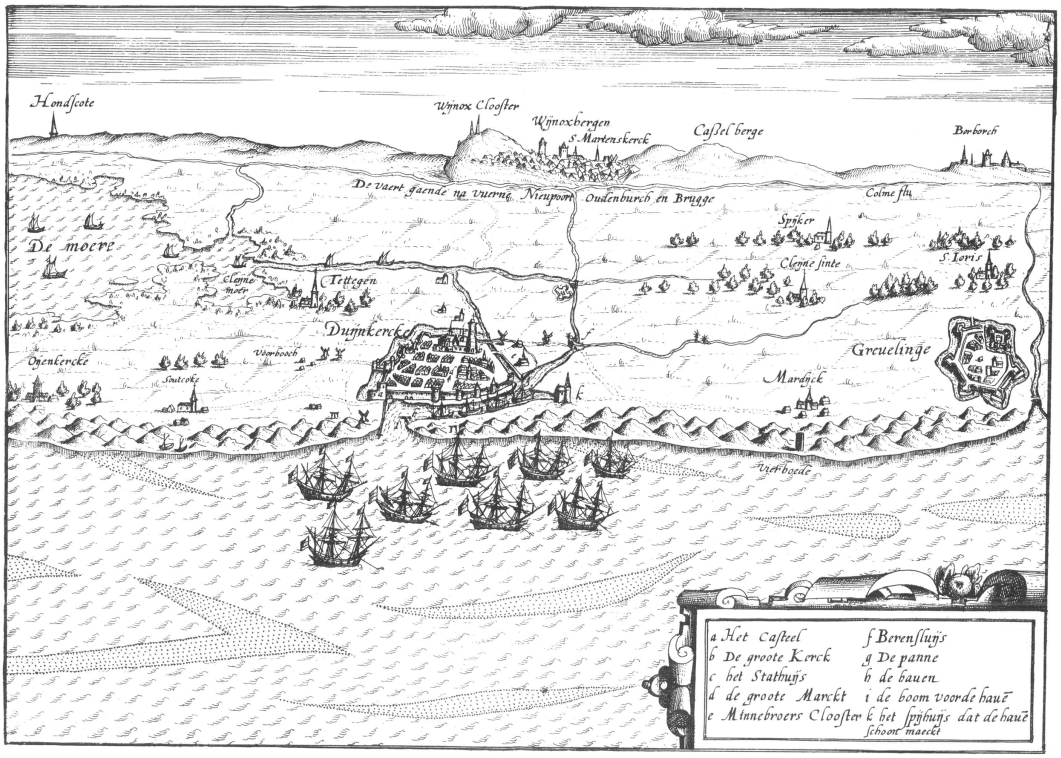

a *Het casteel*
b *De groote Kerck*
c *het Stathuijs*
d *de groote Marckt*
e *Minnebroers Clooster*
f *Berensluijs*
g *De panne*
h *de hauen*
i *de boom voor de haue*
k *het spijhuijs dat de haue*n *schoon maeckt*

van Spanjaerden ghehouden werdt, ende was een toevlucht van alle ballingen uyt Hollandt ende Zeelandt, principalijck van schipvolck. Waer teghen die Vereenichde Landen ghedurichlijcken oorloochschepen voor Duynkercken moesten houden liggende, ende haer schepen de Zee passerende convoyeren. In het jaer 1588 hadde de Prince van Parma doen armeren ter oorloghe tot Duynkercken, ontrent de tachtentich schepen, ende hadde reedt ontrent vier hondert Pleyten, om over te voeren de Ruyterye, ende een deel van zijn voetvolck, soo wel uyt de haven van Duynkercke, als van Nieupoort: op welcke plaetsen hy alle zijn krijchsvolck hadde doen komen, niet veel min dan dertich duysent mannen, te voet ende te peerde: met de welcke hy hem meynde te voeghen by de Spaensche Armade, ende souden ghemeyner handt teghen de Enghelsche schepen ghestreden hebben, terwyle dese Pleyten haer krijchsvolck in Enghelandt aen landt souden gheset hebben. Maer sulcks te doen belet wert, de Hollandtsche ende Zeeusche oorlooghschepen voor de haven van Duynkercke liggende, soo datse niet en konden uyt gheraecken. Waer door den aenslach failleerde, ende die groote Armade buyten om seylende door den storm verghinck. In't jaer 1590 [+] heeft Prince Maurits drie duysent mannen ende hondert peerden ghescheept op Vlaenderen, hebbende eenen aenslach op Duynkercken, met scalade by nachte in te nemen. Den aenslach was wel aengheleyt, by den Colonel Nicolaes Meetkercke: maer soo zy met contrarien windt tweemael te rugghe ghedreven waren, soo wert den aenslach eerst ghesuspecteert, daer naer ontdeckt ende gheweert.]

[+]Aenslach op Duynkercke by Prince Maurits ghemist.

De stadt van Duynkercke behoort toe [+] Mijnheer van Vendosme, nu teghenwoordichlijck Coninck van Navarre, gelijck oock Grevelinghe ende Borborg, met meer andere byligghende plaetsen ende heerlijckheden die hy in Vlaenderen heeft: voorts oock Engien in het landt van Henegouwe. Welcke goeden desen huyse toeghekomen zijn door maechschap ende houwelijck met vrouwen van desen lande: soo dat hy die gheniet in tyde van peyse: maer de Coninck van Spangien, als wesende Overheer van de Leengoeden ter deser plaetsen, en laet hem die niet ghebruycken in tyden van oorloghen: want zy dienen ghemeynlijck tot vergheldinghe voor de Heeren van dese Nederlanden, die oock haer goeden hebben ligghende in Vranckrijck, ghelijck de Hertogh van Arschot, de Prince van Orangien, de Grave van Egmont, ende meer andere.

[+]Landen in Vlaenderen ende Henegouwe den huyse van Vendosme toebehoorende.

In dit selve Vlaemsch gheweste is gheleghen gantschelijck in een Eylandt de stadt [+] van Biervliet, wesende vijf myle*n* van Sluys, heeft oock een redelijcke ende bequame havene. Ter deser stede is in het jaer 1397 ghestorven Wilhelm Beukelens, de welcke aller [+] eerst ghevonden heeft de maniere van Haringhen te souten ende te bewaren in tonnen, gelijck nu ten teghenwoordighen tyde het ghebruyck is: soo dat overmidts de treffelijckheydt deser saken, zynen naem ende ghedachtenisse hier in eeren ghehouden wordt.

[+]Biervliet.

[+]Wie eerst ghevonden heeft de Haringhen in tonnen te souten.

Byv. [Biervliet was voortijdts vaste landt, ende een met Vlaenderen, daer noch oude tolbrieven bevonden werden daer men de waghenen mede vertolde die van Brugghe tot Antwerpen door Biervliet voeren. In het jaer 1377 een gat by Biervliet inliep, soo dat die stadt by [+] nae verdronck. Maer heeft het hooft weder boven ghecreghen: doen seventhien prochien daer ontrent door den vloedt verghinghen, van de welcke eenighe weder uyt den water bedijckt werden. Daer en boven in het

[+]Verscheyden watervloeden.

jaer 1404 veel prochien wederom verdroncken, een gat by de nieuwe sluys ingebroken zijnde. Ende in't jaer 1440 soo inondeerden Steenlandt, Eertinghe, Peerboom, Moerkercke, Sint Jans Cappelle ende Hughersluys, voortijdts een stadt by Affenede Ambacht. In het jaer 1477 den 27 Septembris rees daer op eenen storm acht uren geduerende, soo dat oudt Oostende ende veel Polders verdroncken: mede in Ardenburgher Ambacht thien dorpen, in Oostkercken Ambacht vier dorpen verginghen. In het jaer 1551 verdronck Houtmooten en*de* het Bat. Die van Biervliet in Griecklandt in groote estime quamen, doen zy wesende ten dienste des Keysers Balduini de mueren van Constantinopelen aldereerst beklommen, ende den tooren van de poorte innamen, bekomende de vaendele*n* van Constantinopelen, tot glorie vande hare ende haren seghel, hebbende vier characteres wesende vier Griecksche *B* verguldt, door een recht verguldt Cruyce in een root veldt doorsneden, ende schynen aen te wysen Βασιλεύς βασιλέων βασιλεῦσι βασιλεύων, als beduydende, een Coninck der Coninghen regerende den Coninghen. Tusschen Biervliet ende Antwerpen is het voortijdts al vaste landt gheweest, van de Zee overweldicht. Dese stadt in het jaer 1385 vromelijck wederstondt [+] het belech van die van Gent met de Engelschen derwaerts ghekomen. Oock mede die [+] Keyser Maximiliaen te vergeefs haer belegerde. Maer zy en is nu niet soo gheheel welvarende als voortijdts, veel welghestelde luyden, overmidts die stadt nu soo seer teghen de vloeden aen leyt, elders vertrocken zijn, ende is nu teghenwoordichlijck maer een Fort.]

[+]Biervliet beleghert van die van Ghent.

[+]Belegert va*n* den Keyser.

De Heerlijckheydt ende Borggraefschap van Sint Winocxberghe.

[+] *S*Int Winocxberghe wordt alsoo ghenoemt nae een schoon Abdye, de welcke ter eeren van S. Winock Enghelsman, hier te lande ghestorven, boven op eenen bergh ghesticht is van Boudewijn met den [+] Baerde, oft van Boudewijn van Rijssel, soo andere willen segghen: ende is aldus metter tijdt een fraey stadt gheworden, liggende van Duynkercke anderhalve myle, ende va*n* Ypre seven mylen: ende heeft Borggraefschap ende de Casselrye met veel dorpen, ende seer vruchtbaer landt. Hier wordt een redelijck ghetal van laeckenen gemaeckt, ende oock een groote menichte van de fijnste ende beste sayen van gantsch Vlaenderen. Winocxberghe is in het jaer duysendt vijf hondert achtenvijftich [+] oock deerlijck bedorven gheweest: maer hoe wel de Fransoysen doen ter tijdt de stadt inghenomen, berooft, verbrandt, ende vyandichlijck gheschent hadden, wordt nochtans

[+]Wie Sint Winocxberghe gesticht heeft.

[+]*Meyer. lib. 8 Annal. Fla*nd.

[+]S. Winocxberghe gheplondert door de Fransoysen.

nu wederom seer fraey opghetimmert ende vermaeckt.

Byv. [Sint Winocxberghe voortijdts ghenoemt Groenberghe, is over bet dan anderhalf hondert jaer bemuert gheweest. Aldaer is een Abdye van groote inkomste, welckers Abt de tweede plaetse heeft onder de Vlaemsche Abte*n*. Aldaer is noch een Vrouwen Abdye, een Predickheeren Clooster, een Gasthuys en*de* Leprooshuys. Zy is verciert met een riviere die zy ophouden oft lossen kan: heeft oock een waterleydinghe op de marckt uytspringende. In't jaer 1558 het Rechthuys alhier van de Fransoysen werdt in brandt ghesteecken, ende is genaemt Gyselhuys: daer wordt gehouden het Leenhof van den Grave, ghenaemt den Steen, alwaer men executie van Justitie doet, ende Ghyselen stelt, die voor yemandt spreken. Alhier was de t'samenkomste van Eduwaerdt de derde Coninck van Enghelandt, met zijn huysvrouwe ende dochter Isabelle, met Lowijs van Male Grave van Vlaenderen. Wt dese stadt veel geleerde en*de* heerlijcke mannen gheboren zijn ende aldaer verkeert hebben. In Octobri is de jaermarckt deser stede.

De Casselrye van Winocxberghe begrijpt tweeendertich dorpen seer vruchtbaer van landouwe; onder den selven is Houtkercke, Wormhoudt, Herzele, welck in Julio een vermaerde jaermarckt heeft, Honscote ende andere, onder hare eyghen Heeren ende Wetten: maer in de lasten helpen zy de Casselrye. Tusschen Vphem ende Houthem een Meerken is, genoemt Moure, verdeelt in groot ende kleyn Moure, oorspronck hebbe*n*de aldaer door overloop der Zee. Het heeft seven mylen in't ronde: waer in overvloedt van visch is, maer naer den grondt smakende. Dese stadt heeft oock gheduerende de voorleden oorloghe vele gheleden. In het jaer 1583 de Prince van Parme ettelijcke steden in Vlaenderen sonder eenighen teghenstandt gewonnen hebbe*n*de, meynde het selve oock te ontmoeten te Winocxberghe. Maer de Heere van [+] Villeneuve die daer binnen lach met zijn Regiment Fransoysen boot hem alsoo het hooft, dat hy geraden vondt te vertrecken, ende te sien de selve met lanckheydt des tijdts te kryghen, gelijck hy dede. Want La Motte siende dat dese stadt alleene in het Westquartier van Vlaenderen, aen der State*n* zyde was, om de welcke met gheweldt te winnen men veel tijts soude moeten hebben, ende groote onkoste*n* doen: heeft willen den voorseyden Heere van Villeneuve beproeven oft hy hem niet en soude konnen ghewinnen door belofte van betalinghe. Maer hy en wilde daer gheenssins toe verstaen, sonder eerst te hebben het advijs van den Hertoge van Anjou zynen meester, ende van den Prince van Orangien. Waer op hem ontboden werdt, datter gheenen middel en was om hem te helpen: dat hy derhalven vryelijck ende sonder vreese van verwijt mochte soo heerlijck een accoordt maecken als hy konde. Op welcke antwoorde [+] de voorseyde Heere met La Motte in accoordt tradt van de stadt hem over te gheven, midts betalende hem en*de* zijn gantsch Regiment drie maenden besoldinghe. Welck hem verwillicht ende betaelt werdt.]

[+]De Spanjaerden trecken va*n* voor Winocxberghe.

[+]De Heere van Villeneuve gheeft Winocxberge over met eere ende profijt.

Nu willen wy voorts beschryven d'andere besloten steden gheleghen in dit gheweste van Vlaemsch Vlaenderen, ende nae onse gewoonte beghinnen Noordwaerts aen Damme, ende soo vervolgende Westwaerts sullen in het korte alle dinghen verhalen, ende ten eersten:

Damme light een myle van Brugghe, ende [+] twee van Sluys: en*de* door dese stadt loopt de oude groote gracht van Brugghe, de welcke uyt de stadt komt, ende vliet

[+]Damme

nae de Zee, soo ick voor verklaert hebbe. Damme heeft [+] in ouden tyden een Zeehaven ghehadt: want doen quam de Zee tot aen de stadtmueren: ende was een seer machtighe stadt, maer is naemaels menichwerven gheschendt van de Normannen: jae niet alleenlijck verdorven van de vreemdelinghen, maer schier gantschelijck te niet ghebracht van hare naeste gebueren, te weten, van de Brugghelinghen: soo datse nu tegenwoordichlijck tot kleynen staet ende meestendeels onder het bedwanck van Brugghe ghekomen is. Damme heeft in de Mey ee*n* groote peerdemarct, daer veel Cooplieden van alle kanten komen. Dese stadt is, [+] nae Meyers schryven, ghesticht gheweest in het jaer 1175.

[+]Damme eertijdts ee*n* Zeehaven.

[+]*Meyer. stel dit in't jae 1080 Annal. Flandr*

Byv. [In het jaer 1175 is een gat door het sware opwater in den Dijck by den Dam ingebroken, alsoo dat die stadt van Brugghe rondtomme in het water stondt. Ende men konde die inbreucke van den Dijck met gheene materie van hout, aerde oft steenen stoppe*n*, want het al viel oft in afgrondeloose diepte en*de* wale ghevallen hadde, waerom dat op die tijdt die stede van Brugghe ende al dat landt daer ontrent in groot perijckel stondt. Maer Graef Floris by Philips van Elsate Grave van Vlaenderen gevanghen gheweest zijnde, uyt Hollandt en*de* Zeelandt overstierde die alder beste werckmannen om Dijcken te repareren, ende weder te maecken, alsoo alst in den peys tusschen hem ende Graef Philips ghemaeckt begrepen was. Dese komende by den Dam, vonde*n* onder den gebroken [+] Dijck eenen hout ligghen bassen ende huylen, die ses daghen ende nachten langh een afgryselijck gheluyt maeckte, ende wisten niet wat het beduyden mocht. Ten lesten hielden die oude Dijckmeesters raedt met malkanderen ende sloten dat men den huylenden hondt in het gat soude werpen. Het welck zy deden, ende brochten snellijcken groote menichte van aerde, ende worpe*n* die daer op, ende hebben dat gat alsoo ghestopt, en*de* grondt ghekregen. Ende want daer veel arbeyts luyden waren die haer daer onthielden, met hare huttekens ende tenten inder maniere van een stedeken, soo gaf die Grave Philips dit siende, alle den ghenen die daer blyven wilden al het landt dat zy bedijcken mochten, ende van der Zee inwinnen, van den Dam tot Aerdenburch, ten eeuwighen daghen te besitten voor hen ende hare naekomelinghen, ende ghaf hen noch hier en boven vele andere vrydommen ende privilegien, waerom datter vele Hollanders ende Zeelanders daer bleven, ende maeckten metter tijt een stede die zy noemden van den hondt die in het gat gheworden was, Houtsdam. In het jaer 1488 die van den Dam teghenstandt deden den krijchsknechten van den Keyser Frederick ende van Maximiliaen die daer wilden binnen zijn, ende die sone van H. Aelbrecht van Sassen daer verslaghen werdt. Dese stadt heeft in de leste inlandtsche oorloghe altijdt de partye van die van Brugghe ghehouden.]

[+]Stichtingh van de stad Damme.

Dixmuyde light van Nieupoort, van Oudenborg, [+] ende van Roesselaer bykants even verre, te weten drie mylen, ende is een goedt ende fraey stedeken: in het welcke men houdt in de Hoymaendt een schoone peerdemarckt:

[+]Dixmuyde

daer en boven oock marckt ende handel van veel verscheyden koopmanschappen.

Byv. [In de Cust van Dixmuyde*n* ten tyden van Julius Cęsar die *Pleumosij* gewoont hebben. Hier wordt wel de leckerste botter ghemaeckt van alle de Nederlanden.]

[+] Veurne is drie mylen van Dixmuyden, ende vier van Duynkercke, een goede ende redelijcke fraeye stadt, hebbe*n*de de weerdicheyt van Borggraefschap: ende van hier was geboren Pauwels Luypaerd, een gheleert man die veel dinghen gheschreven heeft. [+]Veurne.

Byv. [Die Casselrye va*n* Veurne onder haer heeft tweeentwintich dorpen, ende onder den selven d'Abdye van Dune in het jaer 1107 ghefondeert, daer en boven noch een Vrouwen Abdye tot Roesbrug in het jaer 1271 ghesticht: onder den selven die acht prochien wesende seer rijcke dorpen, yeder besonder Vierschare en*de* Jurisdictie hebbende. Veurne is een oudt Borggraefschap, in het jaer 1390 door bevel van Philips die Koene bemuert, ende die grachten ghewijdt: [+] Seven jaren daer nae van den Fransoysen overweldicht, gheplondert ende verbrandt werdt. Maer het is weder cierlijck opgeraeckt, ende heeft drie prochie kercke*n*, van de welcke de kercke van Dwalburgis de heerlijckste is, met loot ghedeckt, van Boudewijn de Caluwe ende Philips de Schoone ghesticht. Daer is oock een Collegie van Canonicken gheraeckt onder het Bisdom van Ypre. Alhier onthielt hem Lodewijck de elfste Coninck van Vranckrijck, doen hy Dolphijn zijnde voorvluchtich was voor zynen Vader, by Hertogh Philips onderhouden. Alhier zijn oock Monicken van S. Augustijns ende S. Fransoys Orden: een schoon Leprooshuys ende een Cellebroeders Convent. Aen de stadt is ghebouwt een Abdye in het jaer 1119. Ende alhier de ingesetene van de Casselrye gewapent inquamen in het jaer 1411, om dat de Cancelier geweldelijck een groote somme van penninghen haer afgheeyscht hadde. De borgherye behielt een ghedeelte des marcktveldts in. Maer de furie werdt gheslist door des Princes teghenwoordicheydt, derwaerts van S. Omer komende, die met sachticheydt verkreegh het ghene dat hy begheerde. In Julio is des stadts jaermarckt.] [+]Veurne by de Fransoysen overweldicht.

Borborg is gheleghen van Grevelinghe [+] ontrent een myle, van Duynkercke ende van Sint Winocxberghe even verre, te weten drie mylen ende een halve. Het is een schoon ende sterck stedeken, toebehoorende Mijnheer van Vendosme, Coninck van Navarre: ende de Gouverneur daer van is Mijnheer van Castre. [+]Borborg behoort toe den Heere van Vendosme.

Byv. [Borborg oft Broucborg also genaemt overmidts die vruchtbare landts broecken aldaer, is mede een Borggraefschap, ghemeynelijck beset met garnisoen, ende heeft een Edele Vrouwen Abdye, in het jaer 1099 gesticht, daer buyten. In Junio ende Septembri zijn der stadts jaermarckten. Het heeft oock een goet Gasthuys ende Leprooshuys, ende landen ghenoemt Hoymilianos, binnen stadts limiten, de welcke buyten ghemeyne maniere devolveren op den langstlevensten der gehouwde, ende die ghestorven op het jongste kindt. In't jaer 1383 werdt dese stadt gheraseert ende gebrandt van [+] de Fransoysen, den Enghelschen overghegeven zijnde, die van Ghent te hulpe comende teghen Graef Lowijs. Alhier zijn verscheyden daghvaerden tusschen den Coninckrijcke van Engelandt ende dese Nederlande*n*, op de Contracten van koophandel ende entercoursen ghehouden gheweest, selfs in het jaer 1588 een onderhandelinghe van Vrede tusschen Spangien ende Enghelandt.] [+]Borborg geraseert en*de* ghebrandt va*n* de Fransoysen.

Beschryvinghe van Grevelinghe.

*G*Revelinghe by de Zee op den vloedt Aa, tusschen Cales ende Duynkercke, gelijckerwijs drie mylen va*n* beyde dese steden ligghende, is eertijts een seer treffelijcke ende vermaerde stadt gheweest, met een seer groote Zeehaven: + maer naemaels verdorven, ende dickwils berooft van de Normannen: ende want zy nu aller lest opghemaeckt is gheweest tot eenen voorsten doel ende aenstoot in d'oorloghe tusschen de Fransoysche, Engelsche ende Borgoensche, soo is zy tot eenen deerlijcken staet ghebracht. Maer nu ter tijdt van dien tijdt af dat Cales by de Fransoysen weder ghekreghen is gheweest, vreesende eenich ongeluck van die naebuerschap, wordt zy sterck + ghemaeckt: in sulcker voeghen datse midts gheleghentheydt ende konstighen arbeyt een vande sterckste plaetsen van heel Nederlandt worden sal, hebbende vijf Bolwercken: waer af de vier tot koste van de vier Leden van Vlaenderen ghemaeckt zijn: ende het vijfste is betaelt eensdeels van Walsch Vlaenderen, eensdeels oock van den Landtsheere selve.

+Grevelinge dickmael berooft van de Normannen.

+Hoedanich de sterckte van Grevelinghen.

Byv. [Grevelinghen in het jaer 1160 door Dirck van Elsate in S. Willebrords dorp ghesticht wert, ende in het jaer 1528 met een sterck Casteel door Carel de vijfste versterckt is, op de kosten van Vlaenderen, als des landts Voorschansse.]

Dese stadt behoort oock toe den Hertogh van Vendosme (nu Coninck van Navarre) ende nu ter tijdt is Ruwaerdt daer af Valentijn Heer van La Motte, een seer vermaerdt ende treffelijck Capiteyn, van weghen zyne deuchden, ende die in desen staet ghecomen is nae den Heer van Cressoniere. In het jaer duysent vijfhondert achtenvijftich is ontre*n*t Grevelinghen, aende zyde van Sluys en*de* Cales, by de Zee, gheschiedt de groote slach tusschen de Bourgoensche, daer Hooftman af was de Grave van Egmont, ende tusschen de Fransoysen aenghevoert door den Maerschalck + van Termes: in welcke*n* de Fransoysen met groote moordt ende bloedtstortinghe

+Nederlage der Fransoysen by Grevelinge, 1558.

de nederlaghe kreghen, ende bykants alle hare Hooftlieden seer ghequetst gevangen werden, alsoo in onse Commentarien bescheedelijck verhaelt wordt.

[+] Cassele in oude*n* tyden *Castellum* genaemt, staet op eenen hooghen bergh, van Sint Winocxberghe ende van Teroanen gelijckelijck gheleghen ontrent vier mylen. Dit is oock voortijdts een machtighe en*de* vermaerde stadt gheweest, maer in den omloop ende keer der saken van dese landen, is tot ramp ende val, ghelijck als veel meer andere steden geraeckt, ende tot kleynen staet ghekomen. Maer nu tegenwoordichlijck ist een redelijck stedeken, ende heeft noch wat overblijfsels va*n* zyne oude weerdicheydt, ende daer toe alle jare een groote peerdemarckt in Louwmaendt ende Oogstmaendt.

[+]Waer Cassel gheleghen.

Byv. [Cassele *Casletum* schijnt aen te wysen den naem eener stadt der Catten, een uytgesondert volck der Hessen, welcker principale stadt Cassele ghenoemt is. Dese stadt by eenige *Castellum* ghenaemt werdt. De oudtheyt der selver blijct uyt den *Itinerario Antonini,* daer aenghewesen werden de gewoonelijcke wegen van *Terrouana* door *Castellum* tot *Bavacum:* oock mede van daer tot Doornick, ende tot Ceulen, ende vermoet werdt des Heeren weghen geplaveyt geweest te zijn van de Romeynen, soo noch op veel plecken oochschynelijck is van Cassel af, tot veel verscheyden plaetsen. Dese stadt geleghen is op een geberchte, maer niet onvruchtbaer, met een out Casteel, zy heeft een springende fonteyne op de marct. Aldaer zijn twee Collegien van Canonicken. Het een opgerecht ende beghift by Robert de Vries in het jaer 1071 tot gheheughenisse van de verkreghen victorie, door welcke hy Vlaenderen in eenen vasten staet brocht. Philips de eerste Coninck van Vranckrijck, aldaer vluchtede, zijn neef Arnulphus verslaghen zijnde. De Casselrye alhier een erfdeel was van Robertus Casletanus, van Vlaenderen, ende gheraeckte tot den Grave van Baren, door het houwelijck van zijn eenighe dochter, ende is weder ghekomen aen den Princen van Vlaenderen in het jaer 1433, door contract, om een somme ghelts tot verlossinghe van den ghevanghen Renatus, Hertogh van Lottringe ende Baren. In de jaren 1329 ende 1385 is het van de Fransoysen overvallen ende verbrandt gheweest.

De Casselrye van dese stadt is van goeden naem ende groote inkomsten. Zy heeft tweeenvijftich dorpen onder haer, yeder hebbende besondere Vierschare: maer zy comen t'samen ten rade ende ter wapen bystandt doen, brenghen mede hare schattinghe te hoop binnen Cassel. Ende op het vermaen des Baillius t'samen comen ende raetslaen. Dit ampt van Baillu is erffelijck by't gheslachte van Stavelen blyvende. Onder desen staen de Baronien Haveskerck, Watenum, voortijdts een stedeken, alwaer veel Antiquiteyten ghevonden werden, Steenvord een stadt ghelijck, met een Gasthuyd Bollosela, dat in het beghin van Julius een vermaerde jaermarckt heeft. Alwaer binnen eenighe jaren van een Bouwman in der aerden gevonden is een witte Cruycke met eenen enghen mondt daer twee duysent penningen inne waren, hebbende het beeldt ende de opschrift *Posthumi in Gallia Caesaris, à Lolliano divicti, atque caesi.* Daer onder is oock Peen, vereert onder den Fransoysen met den tytel van Marckgraefschap, ende noch meer andere, welvarende, overmidts de Rivieren, waer door zy bequamen aenvoer hebben: ende Bosschagien soo te Niepe als te Ruhout, voortijdts eenen toevlucht der Landtlieden overlast door Teroanen: Onder de selve twee Vrouwen Abdyen tot Ravesberg en*de* Woestijn: een Mannen Abdye tot Clarima, in het jaer 1139 door Dirck van Elsate ghefondeert. In die contreye worden oock

ghevonden in eenen poel drie driftighe Eylandekens vruchtbaer ende de beesten voedende.]

Deynse is een fraey, oudt ende sterck stedeken, + drie mylen van Ghent, ende vijf van Cortrijck, op den watervloedt Leye, tusschen dit stekenen ende het fraey dorp van Petegem vlietende. +Deynse.

Byv. [Deynse werdt in het jaer 1385 by die van Ghent, overmidts daer binnen garnisoen + des Landtsheeren lach, overvallen ende verbrandt, ende de poorten ende ghebouw gheheel ter aerden gheruineert. Ende wat opgecomen wederom in het jaer 1566 onbemuert met meer andere schoone vlecken door de inlandtsche beroerten in brandt geraeckt is. Robert van Bethunen kocht dit stedeken voor de somme van vijf duysent ponden Parisis, van Valerandus van Lutsenborg Grave va*n* Ligne, ende van zyne huysvrouwe. Aldaer was een Vrouwen Clooster. Het heeft jaermarckten in Augusto ende Octobri.] +Deynse verbrandt by die van Ghent.

Cortrijck, in het Walsch *Courtrav.* is seer + wel ghelegen op den voorseyden vloedt Leye, die hier midden doorloopt, van Rijssel, Doornick, Ypre ende Oudenaerde eve*n* verre, te weten, vijf mylen. Dit is een van d'oudtste Vlaemsche steden: jae men houdt voor seker datse ter tijdt van Julius Cesar, onder de heerschappye der Nervien oft die van Doornick zy gheweest: ende is nu noch ter tijt een fraeye stadt met een oudt Casteel: is wel betimmert met schoone huysen: is oock redelijck sterck, ende wordt noch stercker ghemaeckt. Tot Cortrijck maeckt men veel lakenen, ende groote menichte van seer fraey + lijnwaet tot ammelakenen, dwalen ende dierghelijcke. +Cortrijck en*de* zyne oudtheydt.

Byv. [Tot Cortrijck in't jaer 1385 een nieuw Casteel door het gebieden van Philips de Koene opgerecht werdt. Alhier is een Collegie der Canonicken verordonneert ten tyde van Boudewijn van Constantinopelen, ende een Abdye van Vrouwen. In het jaer 1325 dese stadt veel verdriets sach: haer voorsteden afghebrant van Lowijs Cressy, welcken brant in de stadt en*de* die riviere Leye oversloegh. Maer nae vijftich jaren haer meer ellende overquam, te gronde bedorven vande Fransoysen, Lowijs van Male te hulpe komende teghen die van Ghent. En*de* dit tot wrake, om dat tot Cortrijck jaerlijcks eenen vrolijcken dagh in Julio gehouden wert, overmidts de nederlaghe der Fransoysen tot Groeninghen. Die stadt nu brandende tot Ghent vluchten. Dan is metter tijdt weder opgheraeckt. In't jaer 1580 de Heere van d'Alleyns Colonel van de Malcontenten tot Meenen in garnisoen liggende, meynende Cortrijck te verrasschen ende in te nemen, verloor Meenen. + Want ter wyle dat hy meynde door de poorten va*n* Cortrijck in te come*n*, zijn de Schotten met eenen aenslach onder't beleyt vande*n* Colonel Balfour een Schotsman te Meenen ingeraeckt. In het jaer 1581 hebben de Malcontenten anderwerf eenen aenslach op Cortrijck ghehadt, de welcke haer is gheluckt, overmidts zy eenen bode met +Waer van Cortrijck overvloedt heeft.

+De Heere van d'Alleyns meynende Cortrijck in te nemen, verliest Meenen.

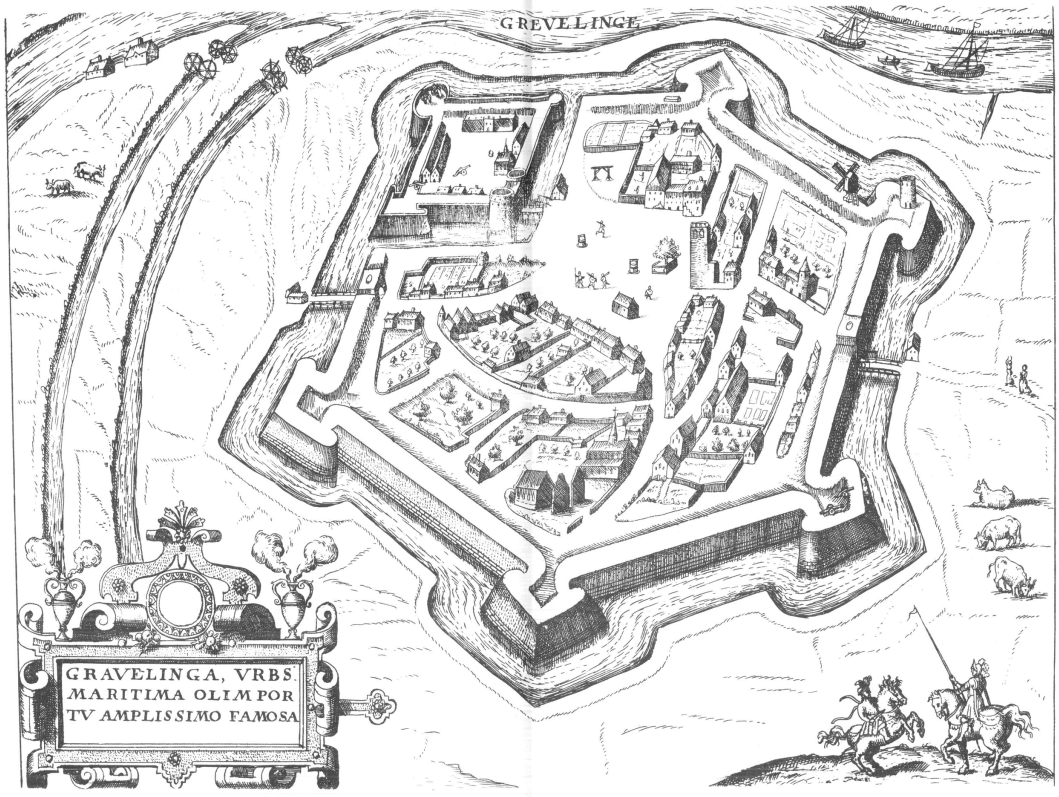

GRAVELINGA, VRBS MARITIMA OLIM POR TV AMPLISSIMO FAMOSA

brieven hadden afgheworpen, gheschreven van den Bailliu oft Gouverneur Pottelberge, daer hy by eenighe meer krijchsvolck ontboodt, boven twee ofte drie vaendelen Schotten die hy binnen hadde, welck hy seer heymelijck langhs een bleyckveldt by het Casteel meende in te laten, teghen den danck van de borgherye, die in eenigh meerder garnisoen in te nemen, haer niet en hadden willen laten beweghen, niet teghenstaende zy wel wisten dat haren vyandt niet verre van daer en was. De Malcontenten door + dese boden oft brieven vernemende het middel om lichtelijck binnen te gheraken, hebben haer op de selve maniere als de vrienden toegerust, ende snachts ter ghesetter ure op de genoemde plaetse haer laten vinden, ende quamen alsoo den 27 Februarij binnen. De Gouverneur die zijn vrienden meynde te ontfanghen, en werdt niet eer gewaer dat het vyanden waren, dan doe hy gheen wederstandt en konde doen. Al hoe wel zy nu in de stadt ghekomen waren, hebben zy nochtans de Schotten in goede ordere op de marckt ghevonden, welcke haer wel vier uren lanck verweerden: Doch ten lesten overwonnen zijnde, werden zy, ende met hen veel borghers doodt ghesmeten. De stadt werdt geplondert, ende daer werdt de Gouverneur ghestelt met garnisoen de Heer van Bours, ende na hem de Heer van Swedegem, Fransoys Halewijn. Het + quartier van Cortrijck voortijts bewoont hebben (soo Goropius ghetuyght) die volcken die by Julium Cęsarem *Centrones* ghenoemt werden, woonende beneden de Schelde, onder de bescherminge vande *Nervij* staende. Die Casselrye van Cortrijck geregiert werdt van hooftpoincteren, ende onder haer heeft sesentseventich dorpen, onder de selve de vermaertste Englemunster wesende een Baronnye, ende Isegem geworden een Graeflijckheydt, alwaer grooten handel van lijnwaet gedreven werdt, ende onder haer zijn noch eenige andere heerlijcke dorpen.]

+Cortrijck by de Malcontenten inghenomen onder schijn van vrienden.

+Wat volcken eertijdts het quartier van Cortrijck bewoont hebben.

Niet verre van dese stadt, te weten, te Vanderote, is in het jaer duysent drie hondert een eenen overgrooten veldtslach gheschiedt tusschen + de Fransoysen ende de Vlaminghen, ghelijck Paulus Emilius betuycht. Want als Coninck Philips de vierde, toeghenaemt de Schoone, Grave Guiden van Vlaenderen ghevanghen, ende het Graefschap onder verscheyden bedecsels van recht ende reden, Robrecht den Grave van Artoys zynen neve gegheven hadde, soo is dese Robrecht met een Fransch krijchsheyr in Vlaenderen ghekomen, dapperlijck voortvarende om dat te cryghen: daer teghen Philips ende Guide des voorseyden ghevanghen Grave Guidens sonen met het Vlaemsch krijchsheyr hen te velde ende te weere stelden: soo dat de Vlaminghen een langhe wyle dapperlijck vechtende, ten lesten met groote sege het veldt hebben behouden: + alwaer wel twaelf duysent Fransoysen, ja oock veel meer, als sommige schryven, doot bleven, met seer veel Edeldoms van Vranckrijck, ende onder andere de voorseyde Graef Robert vromelijck strydende verslaghen werdt. Door welcke moordt ende nederlaghe + Cortrijck langhe tijdt gheheeten is geweest het graf ende het kerckhof des Franschen Edeldoms: Hoewel de Coninck selve korts daer nae wederom keerende met een nieuw krijchsheyr dit grouwelijck heeft ghewroken.

+*Paul. AEmil. Hist. Franc. lib. 8.*

+*Meyer.* stelt een meerder getal *lib. 10 Annal. Fland.*

+Cortrijck geheeten der Fransoysen Kerchhof.

Oudenaerde ghelegen op den vloet Schelde, vijf mylen van Gent, ende seven van Doornick, + is een goede, stercke ende neerachtighe stadt, alwaer onder andere seer groote menichte van tapisserye van alle soorten ende prysen, ende besonderlijck veel lijnwaets, gemaeckt wordt. Hier is gheboren gheweest Vrouw Margriete van

+Oudenaerde ende zynen handel.

Oostenrijck, des tegenwoordigen Catholijcken Conincks suster, Regente + van wegen zyne Majesteyt in dese Nederlanden. Van dese stadt was oock Matthias Castelleyn een seer gheleerdt ende vermaerdt Poete, den welcken de prijs ende eere wordt ghegheven, dat hy hier te lande aller eerst de poesie met reghel ende mate in Duytsche tale gestelt heeft. Doen ick dit schreef, was Gouverneur van dese stede H. Fransoys van Halewijn, Heer van Swevegem, een geleerdt ende deuchtsaem Edelman. Aen dese zyde van den watervloedt is met een schoone brugghe aen Oudenaerde als ghevoeght, Pamele een + lleyn redelijck stedeken, een van de vier Baneryen van de Beyren van Vlaenderen, toebehoorende zynen eyghenen Heere, nu ter tijt Philips van Lockinghien, een seer vroom ende wijs Ridder, den welcken dese stede met meer andere Heerlijckhede*n* verstorven is van wegen zijns moeders Anna van der Gracht, erfghename des doorluchtighen Huys van Joigny, Hooghbailliu ter deser stede, een seer gheleerdt ende verstandich man.

+De Hertoginne van Parme geboren van Oudenaerde.

+Pamele een kleyn stedeken.

Byv. [Oudenaerde, als oft men seyde Oude Narven, dat is *Nervij,* der welcker Natie alhier ghemeynt wordt het Hof gheweest te zijn, alwaer Ambiorix onversiens het Legher van O Cicero soude overvallen hebben. Door de oorloghe dese stadt geraseert, van den Gotthen in het jaer 489 tot een sterckte ghemaeckt wert + teghen de Vandalen, de welcke Ghent besaten. Voor een sterckte oock na dien tijt, by den Graven van Vlaenderen, teghen die van Ghent rebellerende, inghehouden werdt. Door dies op dese stadt in het jaer 1379, die van Ghent heur leedt teghen Malanun wroken, die onversiens overvallende ende plonderende: maer naederhandt noch tweemael beleghert, te vergeefs bestormt werdt. Tot Oudenaerde gheweest is eenen Rijcksdagh, ten tyden van Boudewijn van Lille de Buck, op welcken de Hollandtsche Gesanten aenboden ten houwelijck Roberto den jongsten soon van Boudewijn de Weduwe van Floris de eerste, ende versochten dat hy de kinderen des selven in zyne bescherminge, ende de regeringhe des landts aennemen wilde. Dese stadt oock uytghesondert door Joannem Burgundionem, om aldaer zijn Hof te bouwen, die Staten der Landen hem toestae*n*de ten tyde zyner huldinghe, om te moghen doen bouwen in het landt al daer het hem beliefde. Dese stadt is verciert met de Schelde, op de welcke een casteel ghebouwt werdt van Philips de Koene. Alsoo van ouden tyden dese stadt vele gheleden heeft, soo is zy oock meermael ghewonnen gheweest. Onder andere in het jaer 1484 H. Philips van Cleven Heer van Ravesteyn, dede in + den name van Eertshertoge Maximiliaen vergaderinghe van eenich krijchsvolck, soo wel te peerde als te voete, de welcke hy heymelijck bracht tot by Oudenaerde, en*de* leyde die in embuscade by de poorte, om aldaer het openen der selver te verwachten. Als het dagh gheworden was ende de poorte gheopent, hy ende eenighe

+Wanneer en*de* door wie Oudenaerde ghesticht.

+Oudenaerde subtylijck ingenomen by de*n* Heere van Ravesteyn.

van zyne knechten quamen als Valckenaers nae de stadt, haer gelatende dat zy eenige Valcken sochten, de welcke verdwaelt waren: ende door desen middel ingeraeckt zijnde, maeckten haer meester vande poorte, waer toe haer de gene die in embuscade laghen te hulpe quamen. Alsoo wert de stadt subtylijck ghewonnen sonder slach oft stoot, welcke de Eertshertoghe met goedt garnisoen versterckte. In het jaer 1572 + werdt dese stadt inghenomen by een Capiteyn Jacob Bloemaert seer behendelijcken, al waer hy verloste ettelijcke ghevangenen, die in de nederlaghe van Jenlis ghevangen waren, onder andere den Heere van Schoonewalle, die ter doodt verwesen was. Eyndelijck is zy by den + Prince van Parma beleghert gheweest in't jaer 1582: de welcke hy terstont met drieentwintich stucken ofte meer heeft doen beschieten. Die van binnen hebben haer wel ter weere ghestelt, maer zy hadden weynich krijchsvolck binnen, niet willende meer innemen. Daer was binnen als Gouverneur Heer Frederick van der Borcht, met ontrent vier hondert mannen, die niet veel uytrechten en konden met uytvallen, noch het gheschut te planten den vyandt beletten, oock soo veel lands niet in het water setten als zy wel hadden moghen doen, dewyle de plaetse daer toe bequaem was, hoe wel ee*n* groot deel van der stadt rondtomme in het water gestelt werdt, daer teghen de Prince van Parme platte brugghen hadde. Om een poorte ende bolwerck werdt seer ghestreden, ende over beyde zyden veel volcks verslaghen. Den Hertoch van Brabandt ende die van Vlaenderen ghebruycten grooten vlijt om die van binnen eenighe hulpe te doen: maer het volck uyt Vranckrijck, ende oock ettelijcke Ruyteren uyt Duytslandt quamen spade aen, soo datmen den Prince van Parma niet en dorste aenvallen, die wel bequamelijck gheleghert ende begraven lach. Binnen de stadt en konde de borgherye met de soldaten niet wel accorderen, ende ten lesten de saecken zijnde buyten alle hope van ontset, is men ghekomen in tractaet met den Prince van Parma, om de stadt over te geven. Ende alsoo zijn de soldaten den vijfden Julij met haer geweer ende vaendelen uytghetrocken. De Borgers moesten sesendertich duysent guldens betalen. Die van de Gereformeerde Religie hadden een jaer om haer te bedencke*n*: ende de Heer van Manuy werdt daer Gouverneur. In dese stadt zijn in Mayo en*de* Octobri goede jaermarcten. Ende die Casselrye van Oudenaerde telt drieendertich dorpen, in de selve de Abdye van Eenhame in het jaer 1063 van Boudewijn van Rijssel ghesticht, ende oock een Vrouwen Abdye van Sint Bernaerts orden: een Collegie van Canonicken te Heine, de Baronnye Antomij beneden Scheldt en*de* Bossut: in de selve het edel huys Vicht, toegeeygent den Maerschalck van Vlaenderen, ende meer andere. By Oudenaerde tot Spier in het jaer 1563 werdt ghevonden een gouden juweel twee voeten langh, drie vingheren breedt, en*de* eenen dweersen vinger dick.]

+Ingenomen van Capiteyn Bloemaert.

+Oudenaerde by Parma belegert ende overghegheven.

Ontrent twee mylen van Oudenaerde is + het dorp Ronse, alwaer gheboren is Doctoor Hermes van Wingene Raedtsheere van den Secreten Koninclijcken Raedt, een hooghgheleerdt ende hooghsinnich man: wiens sone Jan oock wel gheleerdt, is Raedtsheere in de Cancelrye van Brabandt.

+Ronse een dorp van Vlaenderen.

Byv. [Ronse, by den Latynen *Roturnacum,* by Gwye Dampiere is ghekocht gheweest van den Abt van S. Cornelis in het Bisdom van Ceulen, voor zijn sone Gwye Rijckeburg. Aldaer een Collegie van Canonicken van S. Hermes. In het jaer 1519 daer t'seventich huysen + afbranden. Hier is groote neeringhe van draperye gheweest. Ende beneffens het selve is het groote bosch Podsbergh.]

+Brandt tot Ronse.

Aerdenborg eertijdts geheeten Rodemborg, + ligghende een myle van der Sluys, ende ontrent drie van Brugghe, is voormaels gheweest de hooftstadt van dit deel des lants dat den naem van Vlaenderen ghekreghen heeft, begrypende doen ter tijdt Torout ende + Oostborg, met den byvanck van Brugghe (welcke stadt doen noch niet gesticht en was) ende den gantschen oever der Zee tot Bolonien toe.

+Hoe Aerden*n*borg eertijts ghenoemt.

+Wat landt eertijdts Vlaenderen begreep.

Byv. [Van Carel de Schoone ghedestrueert zijnde, Brugghe van die ruine naemaels bemuert werdt, ontrent den jare 431.]

Nu teghenwoordichlijck is dit een redelijck goet stedeken, en*de* behoudt noch wat van zyne oude treffelijckheyt. De kercke gewijdt ter eeren van onse lieve Vrouwe, is een vande schoonste ende kostelijcste in gantsch Vlaenderen. Het heeft een peerdemarckt jaerlijcks in de Braeckmaent, en*de* oock mede een marckt van veelderleye dingen. Ende dit zijn alle de besloten steden, die soodanich waren in't jaer 1560, in Vlaemsch Vlaenderen: laet ons nu voortvaren tot de onbesloten ende opene vlecken, ende van den Noorden oock gelijckelijck beghinnen.

Oostborg staet een myle van der Sluys, ende vier van Brugghe.

Middelborg is ghesticht (soo Olivier van + de Marcke schrijft) in't jaer 1446, door Peeter Blandelijn Tresorier des gulden Vlies, een rijck ende machtich man. Het light een myle van Damme, ende twee en halve van Brugghe. Is eertijdts een besloten stadt geweest, alsoo aen sommighe overblijfsels noch wel blijckt: ende heeft oock nu teghenwoordichlijck vesten ende grachten. Behoort nu ter tijdt toe van wegen zyner huysvrouwen, dochter van Mijnvrouwe van Middelborg, den Heere van Ognies, treffelijck Edelman ende Ridder, Borggrave va*n* Ypre, en*de* Hooghbailliu van Brugghe ende van het Vrye.

+Olivier van de Marcke in zyne memorien *lib. 1 cap. 2.*

Byv. [Middelborg in't jaer 1446 is bewalt ende bemuert gheweest: ende aldaer is gesticht een Collegie der Canonicken. Maer in't jaer 1488 by die van Brugghe gheraseert werdt, teghen den Keyser Maximiliaen rebel zijnde.]

Munckerede light min dan een myle van + Damme ter Sluys waerts, een oude vlecke, ende was eertijdts een fraeye stadt: maer dicwils door oologen verwoest ende bedorven: soo datse op den dagh van heden qualijck in staet kan blyven: niet te min behoudt noch hare privilegien en*de* vryheden als ofse gantsch ende heel ware.

+Munckerede.

Blanckenberge is gheleghen op den kant + van de Zee, twee mylen van Brugghe.

Hoecke staet midden tusschen Brugge ende + Sluys op den watervloedt, een kleyn ende ongheacht stedeken.

+Blanckenberghe.

+Hoecke.

Twee goede mylen van Brugghe light + Oudenborg: ende heeft maer een poorte: het is een oude stadt, eertijdts seer vermaert ende een koopstadt: heeft in de Louwmaendt een

+Oudenborg.

jaermarckt van peerden en*de* van andere koopmanschappen.

Byv. [Hier heeft in het jaer 1087 Arnulphus eerst Abt van Sint Medard, daer nae Bisschop van Soisson een Clooster ghebouwt van Reguliermonicken.]

Ontrent twee derde deelen van der mylen van Oudenborg, ende twee myle*n* van Brugghe, is Ghistele: welck een fraeye vlecke is, daer laeckenen, sayen ende andere dinghen gemaeckt + worden. Het is een treffelijcke ende doorluchtigh Banerye: aenghesien de huysen van Gistele ende Halewijn van de oudtste gheslachten van Vlaenderen zijn. +Ghistele een seer oudt huys.

+ Lombartzide, is een vierdeel mylen van Nieupoort. Het is eertijdts een besloten ende vermaerde stadt gheweest: maer tegenwoordichlijck soo slechtelijck gestelt, dattet eer een dorp dan anders schijnt te zijn. +Lombartzide.

+ Twee mylen van Ghistele, ende vier van Brugghe, is Torout, gehouden voor een seer oude stadt, ende heeft in Braeckmaendt ende Hoymaendt groote marckt van peerden ende andere dinghen. Behoort nu ter tijdt toe, soo hier voor geseyt is, den Hertoghe van Cleve. +Torout.

Byv. [Torout den naem wordt gheseyt te voeren van Toraldus een Coninck van Duytslandt, lange voor de gheboorte Christi. Aldaer is een Collegie der Canonicke*n* in het jaer 1073 ghesticht door Robrecht de Vries. Men houdt aldaer jaermarckten in Junio ende Julio: daer beneffens het Jachthuys des selven Robrechts de Vries, ghenaemt Winendael.]

+ Loo is anderhalve myle van Dixmuyde, ende twee van Veurne: en*de* is een van d'oudtste steden van Vlaenderen: eertijdts bemuert ende besloten, ende daer en boven groot van weerden: heeft noch een poorte met een stuck van den ouden muer: ende is nu ter tijdt redelijck wel betimmert ende bewoont. +Loo.

Byv. [Loo subject de Proostye der Regulieren Canonicken, door Philips Borggraef tot Ypre en*de* Willem zynen sone, die de kercke tot Loo ghegeven hebben *terram praeconis, Comitatum, Stallum,* van de gheheele stadt ende alle wereltlijck recht, uytgesondert het sweerdt ende munte: soo blijckt uyt de besegelde brieven van Carel de Godtvruchtighe ende Philips van Elsate Graven van Vlaenderen, inde jaren 1122 ende 1181, waer uyt blijckt dat als doen het Zuyder deel der stadt onbewoont is gheweest.]

+ Honscote heeft in eenen driehoeck Winocxberghe, Veurne ende Loo, bykants ghelijcke verre, te weten, twee mylen. Het is een rijcke ende fraeye vlecke, alwaer seer groote menichte van sayen ghemaeckt wordt, bedraghende + gemeynelijck des jaers ontrent hondert duysent stucken: welcke seer wel bekent ende vernaemt t'alle kanten ghesonden worden. +Hontscote. +Groot getal van sayen tot Hontscote.

Byv. [Honscote voortijts in zijn begrijp soo veel huysen hadde, dat aldaer ontrent twintich duysent menschen woonden, heur meest al gheneerende met de sayetterye neeringhe, ende den aenhangh van dien. Waer toe zy van Lowijs van Male in het jaer 1323 het seghel verkregen hebben waer by die verkocht werden. Daer zijn twee weeckmarckten, ende een jaermarckt ontrent Pincxteren.]

+ Mardijcke is een Zeeplaetse, gelegen tusschen Duynkercke en*de* Grevelinghe, seer oudt, eertijdts fraey ende vermaert, maer door oorlogen soo bedorven en ontstelt, ende soo kleyn van huysen ghemaeckt, datse haer selven niet meer ghelijck en is. +Mardijcke.

Poperinghe is twee mylen van Ypre, ende drie van Cassel; het is een fraey stedeken, hoe wel kleyn, met een seer schoone kercke, het heeft in April een groote jaermarckt van alle dinghen. Hier worden laeckenen ende andere koopgoeden ghemaeckt. Ter tijdt als ick dit boeck volmaeckte, soo is deser stede een groot ongheluck toeghekomen in het jaer 1563 op + den derden Pincxter dach, want de brandt daer in gheraeckt zijnde, heeft by nae de gantsche vlecke afghebrandt, min dan in twee uren, tot groote schade der inwoonderen: maer de kercke werdt seer wonderlijck behouden. Desen brandt schijnt dies te wonderbaerlijcker, om dat vijftich jaren te vooren effen op den selven dagh, oock eenen sulcken onghevallighen brandt ter selver stede was gheschiedt.

+Poperinghe afghebrandt in het jaer 1563.

Byv. [Poperinghe plach op te leveren een menichte van Bayen tot voeringhe: ende aldaer plach grooten handel van Hoppe te wesen: het hadde wel drie Prochiekercken ende een Gasthuys, met schoon ghebouw van huysen ende cierlijcke straten. Zy houden haer jaermarckt in April. In het jaer 1382 oock mede al in brandt geraeckte, door de Fransoysen die Lowijs van + Male te hulpe quamen, als zy twee jaren daer te vooren die van Ypre hulpe ghedaen hadden, hare factie toestaende.]

+Poperinghe afghebrandt door de Fransoysen.

Twee mylen van Poperinghe ende drie van + Ypre is Belle, welck is een lustighe vlecke, daer veel laeckenen ghemaeckt worden: ende heeft in de Herfstmaendt een schoone jaermarckt van veelderley laeckenen ende andere dinghen. Van hier was gheboren Jacob + Meyer Historyeschryver van Vlaenderen, hier voor dickmael verhaelt, een seer gheleert, waerachtich ende oprechtich man.

+Belle.

+Lof van Jacob Meyer Historyeschryver van Vlaenderen.

Byv. [Belle, in Latijn *Baliolum,* plach een goede Latijnsche schole t'onderhouden, waer door het veel gheleerde mannen voortbracht. Onder de Casselrye van Belle zijn begrepen thien dorpen, uytghesondert die vier, de welcke zy de Hoecken noemen, onder de selve *Castro,* al waer de S. Jans Heeren van Rhodes een goede inkomste hebben: Nieuwkercke, al waer op des dorps kosten een goede schole in Griecks ende Latijn onderhouden wert. Daer is noch Bertene, Nipkercke ende andere schoone dorpen.]

Ontrent twee mylen van Ypre, ende van Belle ghelijcke verre, staet Meessene: al waer oock veel laeckenen gemaeckt werden: het is een fraeye vlecke met een schoone ende heerlijcke Abdye van Vrouwen: De Abdisse is Vrouwe van de selve plaetse, ende van het gantsch gebiedt, soo wel in het wereltlijck als in het gheestelijck: ghelijck de Abdisse van Berghen in Henegouwe, ende van Nivelle, ende wordt deshalven gheheeten Mijnvrouwe van Meessene. Maer dese Cloostervrouwen, hoe wel zy edel zijn, moeten nochtans professie ende belofte doen, noch en moghen naemaels niet daer uyt gaen. Dit Convent is ghesticht geweest (nae Meyers schryven) + ontrent den jare 1062, door de Godvruchtige Gravinne Adele, Boudewijns des Goedertieren Graven van Vlaenderen huysvrouwe.

+Door wien de Abdye van Meessene ghesticht. *Meyer. Annal. Flandr. lib. 3,*

Niet verre van Meessene op den watervloedt Leye is het dorp van Comene, hebbende + een goedt Casteel. Hier is een seer schoone ende vermaerde Librye, versamelt ende t'samen gebracht, door Heer Joris Heer van Halewijn ende van Comene, een seer gheleert Edelman, de welcke onder andere weerdige ende vrome daden, altijdt geleerde ende deuchtsame mannen plach te onderhouden. Wt desen huyse ende gheslachte van Comene is geboren gheweest Philips van Comene, Heer van Argenton, die de historye ende gheschiedenissen eensdeels van zynen tyde seer oprechtelijck + ende ghetrouwelijck heeft geschreven: een edel, gheschickt, wel vervaren ende treffelijck man, hooghelijck ghepresen van de Historyeschryvers, besonderlijck van mynen Oom Fransoys Guicciardijn in zyne historye. Oock is in dit dorp gheboren Augier + Gislen, Heer van Boesbeecke, een seer gheleerdt man, besonderlijck in de Rechten ende Philosophie: Hy spreeckt seven spraken soo ghemeyn als oftse hem aengeboren waren, te weten Latijn, Italiaensch, Fransoys, Spaensch, Hooghduytsch, Nederduytsch ende Wendisch: het is voorwaer een geleerdt ende wijs man: ende deshalven tot veel plaetsen om seer treffelijcke saecken menigh reysen uytghesonden als Ambassadeur van Princen ende Vorsten: besonderlijck van Keyser Ferdinand aen den Turckschen Keyser Soliman, al waer hy acht jaren lanck de saecken des Kerstenrijcks soo ghetrouwelijck ende oprechtelijck heeft ghehandelt, dat hy hier door niet alleen groote graden by zynen Heere en heeft verkregen, maer wordt oock by de ongeloovighe Turcken vernaemt voor een man met eeren.

+Librye van het casteel van Comene.

+Lof van Philips van Comene Heer van Argenton.

+Lof van den Heere van Boesbeecke.

+ Werveke (ghenaemt in Latijn *Viroviacum*) is ghefondeert op den vloedt Leye, tusschen Meessene ende Meenen, ende ontrent een myle van beyden: het is eertijdts een vermaerde ende treffelijcke plaetse geweest, maer is nu teghenwoordighlijck tot slechten staet ghebracht: heeft niet te min een seer schoone ende rijcke kercke, ghewijdt ter eeren van onse Vrouwe. Hier worden veel Carpetten ende slechte Tapisseryen ghemaeckt. Ter deser + stede is gheboren Martijn Casteleyn, een wonderbaer man, de welcke van joncx kints af, noch gheen twee jaren oudt zijnde, is blint gheworden, soo dat hem niet en gedenckt oyt ghesien te hebben: is nochtans sonder Leermeester oft helper, uyt zy selven, door zyne eygene behendicheyt ende begrypinge, met Godtlijcke hulpe, een seer groot konstenaer geworden in houtwerck: soo dat hy niet alleenlijck met verwonderinge en maeckt alle 'tgene dat hy selve met der handt werckt: maer vindt oock veel nieuwe dinghen ende gereedtschappen desen wercke aengaende. Hy maeckt allerley + ghedraeyt werck, ende oock andere: hy maeckt Orgelen, Clavecimmen, Violen, doet de selve accorderen, ende speelt daer wel fraeykens op: maeckt noch veel andere wercken ende lustighe dinghen al met den taste, met sulcke mate, behendicheydt, suyverheydt ende aerdicheydt, dat gheen mensch scherp van ghesichte die lustichlijcker of verstandichlijcker en soude konnen maecken: soo dat Cato wel heeft gheschreven:

+Werbeke.

+Martijn Casteleyn een blindt man.

+Seltsamen gheest van Martijn Casteleyn van Werveke.

Consilio pollet, cui vim natura negavit.

In het kort geseyt, het is een scherpsinnich ende neerstich man: hy arbeydt ghenoech by daghe ende by nachte, soo het hem belieft: want hy noch keersse noch lampe van doen en heeft.

Ick heb hem ghevraeght, wat dinck hy aller liefst soude begheeren te sien: daer op hy antwoorde, + de verwen: want mijn huysvrouwe ende mijn kinderen (seyde hy) die taste ick, en*de* ghevoele wat dattet zy: soo doe ick oock een peerdt, eenen voghel, eenen visch, ende andere dinghen: maer noch door tasten, noch door verstaen, noch door hooren seggen en kan ick begrypen wat wit, swart, oft gheel is, oft wesen mach, daerom heb ick groote begeerte dat te sien. Ick seyde hem, mijn meyninghe te wesen, dat hy liever soude hebben begheert Hemel, Sonne, Mane ende Sterren te sien. Hier op antwoorde hy properlijck lacchende: Ick soude die liever tasten, om wat seeckers daer af te weten: want hem twyfelde als hy het alleenlijck saghe, dat hy dan onseeckerder ende twyfelachtiger soude wesen, dan oft hy het noyt ghesien en hadde.

+Martijn den blinden en wenscht niet te sien dan de verwen.

Meenen light op den watervloedt Leye, van Cortrijck twee mylen, ende van Rijssel drie: het is een redelijck stedeken met grachten, ende met een opgaende brugge tot bevrydinghe teghen den aenstoot der vyanden. Het is naemaels in tijdt van noode seer sterck ende + gheweldigh gemaeckt. Hier worden veelderley laeckenen met menichten ghemaeckt, ende in verscheyden ghewesten van Europe, maer besonderlijck in Spangien ghesonden. Oock brouwt men hier seer veel goets biers, welck alle de landen door vernaemt is, ende wordt meestendeels in Vlaenderen ghesleten.

+Meenen gesterckt in onse tyden.

Ter deser stede worden de grootste ende vetste + Capuynen ghemest die ick oyt gesien hebbe: hoe wel de Brugsche grootelijck vermaert ende tweemael grooter zijn dan de gemeyne.

+De Capuyn*en* va*n* Meenen vetter dan die van Brugghe.

Byv. [In het jaer 1578 heeft de Heere van Montigni ende de andere Walsche Colonellen, + seer vroech haer laten vinden voor de vryheydt van Meenen (het welck doen beghonste tot een stadt gemaeckt te werden0 secreet verstant hebbende met den Pastoor, den Bailliu, ende eenighe andere: de welcke wetende dat de Malcontenten niet verre van daer en waren, na dat de wacht afgheslaghen was, beweechden die van der wacht dat zy ghinghen rusten. Ende alsoo daer seer weynighe borghers aende poorten gebleven waren, ende dat de plaetse maer begonnen en was sterck te maecken: soo hebben het dese Malcontenten inghenomen met kleynen teghenstandt der borgeren, die op het gheruchte van den alarm haer ter weer stellende, haest zijn vermoordt gheweest, ende sommighe in het Leye verdroncken. Dese plaetse vermeestert hebbende, hebben zy die geplondert, ende daer nae gesterckt met Bolwercken, alsoo die bequame ghelegen was op de riviere de Leye. Maer Meenen dus ghemaeckt tot een sterckte, ende wel beset met garnisoe*n* by den Heere van Montigni, + is in het jaer 1579 van den Colonel Balfour inghenomen gheweest den 22 Octobris te

+Meenen inghenomen en*de* gesterckt by de Malcontenten.

+Meene*n* den Malconte*n*ten afghenomen.

vier uren in den morghenstondt dese stadt beklemmende ende bespringhende ghelijckelijck aen twee plaetsen der stadt, met soodanighe kloeckheydt, dat zy de schiltwachten overweldichden, ende het corps de garde terstont deden vluchten, ende maecten haer alsoo (sonder verlies van volck ende sonder te vinden grooten wederstandt) meesters van der plaetsen: want die van binnen haer te onsterck kenden, overmits een deel van haer garnisoen met den Heere Dalleyns om Cortrijck in te nemen ghetrocken was, soo wy hier voor verhaelt hebben. Maer in het jaer 1583 hebben die van Brugghe alsoo dese stadt in't midden des vyandts landt liggende haer seer veel koste, het garnisoen daer [+] uyt ghetrocken dat zy daerinne hadden ende hebben de selve verlate*n*, niet sonder groote blyschap van die van Rijssel ende van Cortrijcke, tusschen de welcke zy gheleghen is.]

[+]Meenen van die van Brugghe verlaten.

Een vierdeel mijls van Meenen is Halewijn, [+] een kleyn stedeken, maer seer oudt, daer veel laeckenen ghemaeckt worden.

[+]Halewijn.

[+] *Byv.* [De Colonel Balfour met eenen aenslach Meenen ingenomen hebbende, het casteel ende de vlecke van Halewijn mede in nam: de [+] welcke korts daer na van de Malcontenten selve verbrandt werdt.]

[+]Halewijn by Balfour ingenomen.

[+]Verbrandt va*n* de Malcontenten.

Waestene, in het Fransoys genaemt *Warnetton,* [+] is ghelegen op den vloedt Leye, midden tusschen Ypre ende Rijssel, daer oock veel laeckenen ghemaeckt werden: het heeft een Casselrye, ende ghebiedt over landt ende dorpen.

[+]Waestene.

[+] Steegers light oock aen den vloedt Leye, ontrent twee mylen van Armentiers en*de* van Belle.

[+]Steegers.

[+] Merghem is oock op de Leye, een myle van Steegers.

[+]Merghem.

[+] Haesbroeck light twee mylen van Cassel, een redelijck stedeken: het heeft een groote marckt van lijnwaet: midts dattet daer met groote menichte ghemaeckt wordt.

[+]Haesbroeck.

Roesselaer, in't Fransoys genoemt *Roullers,* [+] light van Cortrijck vierdehalve myle, en*de* van Dixmuyde vijftehalve: ende is een fraeye vlecke, hebbende ter weecke een marckt van alle dinghen, besonderlijck van grof lijnwaet. Het behoort den Hertogh van Cleve toe, ghelijck oock Torout voorseyt, en*de* het vermaerde dorp van Winendael, met andere vlecken ende goeden, de welcke hem als erfgenaem van Heer Philips van Ravesteyn verstorven zijn.

[+]Roesselaer.

Tielt gheleghen tusschen Ghent, Brugge [+] ende Cortrijck, is een middelbare stadt, daer veel laeckenen, lijnwaet ende bockeraen ghemaeckt worden.

[+]Tielt.

Eeckloo is drie mylen van Gent, ende vijf [+] van Brugghe, een kleyn stedeken, maer fraey en*de* rijck, hier wordt alle weecke groote marckt ghehouden van lijnwaet met menichte.

[+]Eeckloo.

Steecken ghelegen in het midden tusschen [+] Antwerpen ende Eeckloo, is een schoon vlecke met een groote passagie: en*de* een halve myle van de welcke is de vermaerde, rijcke en*de* treffelijcke Abdye van Baudeloo.

[+]Steecken.

Haerlebeke gheleghen op den vloedt Leye, [+] een myle van Cortrijck, is een seer fraeye ende lustighe plaetse, ende een van de oudtste in Vlaenderen: Heeft een Canonisye, ende den naem van Borggraefschap. Dit is het eyghen [+] Vaderlandt van Liderick van Engheran, ende van Andaker va*n* Haerlebeke, welck de voornaemste Heeren, Woudtvorsten, ende Forestiers van Vlaenderen zijn gheweest; want alsoo werden zy in het beghinsel ghenaemt.

[+]Haerlebeke oude heerschappye va*n* de Woudtvorsten van Vlaenderen.

[+]Haerlebeke is ee*n* Borggraefschap.

Van Walsch Vlaenderen.

+ HEt tweede deel van Vlaenderen, geheeten Walsch Vlaenderen, komt Noordwaerts aen Vlaemsch Vlaenderen, Zuydwaerts aen het landt van Camerijck, heeft Oostwaerts de Schelde, Westwaerts de Leye met Artoys. Welck land hoewel het kleyn is, is nochtans goedt ende schoon: het heeft een seer vette ende vruchtbare landouwe + van alle vruchten, besonderlijck van Terwe, ende oock van seer goede Mee, maer luttel: het heeft seer schoone weyden, daer groote ende fraeye beesten uyt komen. In dit gheweste zijn de schoone ende rijcke steden van Rijssel, + Douay ende Orchies, ende de machtighe heerlijckheydt van Doornick, ende het landt van Tornesy, met andere loffelijcke plaetsen. De staet van desen lande is gheleghen in vier Hoofden, gheheeten hooghe Justiciers. Van dese vier voornaemste steden ende meer andere treffelijcke dinghen, wy in het korte besonderlijck sullen schryven, ende ten eersten presenteert haer de stede van Rijssel.

+Palen van Walsch Vlaenderen.

+Vruchtbaerheydt van Walsch Vlaenderen.

+Steden van Walsch Vlaenderen.

Byv. [Walsch Vlaenderen altoos ende wel hondert jaer nae dat Artoys van Vlaenderen afghescheyden was, onderdaen geweest is den Heeren van Vlaenderen, begrepen onder een corpus, wesende een leen ende manschap des Conincks van Vranckrijck, ten tyden toe (overmidts de ghevanghenisse des Graven Gwye ende Robrecht van Bethunen ende andere Edele meer) zy verbonden werden in't jaer 1305, voor de somme van veertich duysendt ponden tournois, die men den Coninck Philips tot rantsoen betalen moest. Na desen de voorseyde Coninck daer in hem niet vernoeghende, eer hy de ghevanghenen wilde los laten, zy hem noch jaerlijcks toeseggen moesten twintich duysent penninghen tournois: daer zy hem Walsch Vlaenderen noch moesten voor verbinden, ende wert door bedroch gheincorporeert. Maer de leden weder aen het ghemeen lichaem gheraeckt zijn in het jaer 1396, by houwelijcke, met sekere conditien dat die niet meer van Vlaenderen en souden afgescheyden werden, dan by ontbreecken van manhoir. Welcke conditie noch verandert is geweest in het jaer 1420 tusschen Carel de seste ende Philips de Goede. Soo dat in den selfden succederen mach een vrouwpersoon in rechte linie, uytgestooten die souden komen van overdweersch. Als nu Walsch Vlaenderen onder Vranckrijck gheraeckt was, soo hebben zy besonder gheordonneert heur Provincie, Jurisdictie ende contributie, onder heur eyghen Staten, ende Vierschare, dat het opperste Bailliuschap ghenaemt werdt van Rijssel, Douay ende Orchies, eenen besonderen Gouverneur

over het selve quartier gheordonneert hebbende. Welcke maniere van regeren goet vindende, by de selve haer ghehouden hebben, hoe wel sy weder uyt het ghebiedt van Vranckrijck aen Vlaenderen gheraeckten, ende hebben haer voorts van Vlaenderen abstract gehouden: alleenlijck haer appel tot den Raedt van Vlaenderen hebbende.]

Beschryvinghe van Rijssel.

[+] *D*Ese stadt wordt geheeten in Fransoys *l'Isle,* in Latijn *Insula,* dat is gheseyt Eylandt: want het is eertijts (soo sommighe schryven) als een Eylandt gheleghen geweest in't midden van veel broecke*n* ende staende wateren, de welcke door tijt ende menschelijcke behendicheydt uytgedrooght, ende met aerde ghevult zijn. Andere seggen dattet den naem ghecregen heeft van veel Eylandekens hier in het water eertijdts staende. Langhs [+] de stadtvesten van Rijssel op de zyde van het Casteel loopt een waterken, welck zynen oorspronck neemt te Lens, ende streckt Noordwaerts, vallende in de Leye by het dorp van Deulemondt. De stadt van Rijssel ligghende drie mylen van Meenen, vyve van Doornick, [+] ende wat voorder van Ypre, is ghesticht gheweest door Boudewijn met den Baerde, Grave van Vlaenderen, in het jaer duysendt seven, en*de* daer nae heeft zijn sone Boudewijn de Goedertieren, oock gheheeten van Rijssel, dese stadt als zijn eyghen vaderlandt en*de* gheboortstede seer bemint, ghevoordert ende vermeerdert, [+] ende onder andere weldaden met vesten ende mueren doen besluyten, in't jaer duysent sesentsestich, daer toe oock de heerlijcke Kercke ende het overschoon Convent van Sint Peeters doen opbouwen, het selve beghiftende met groote renten, om de Canonicken, die hy hier instelde, te onderhouden: ende woude den Bisschop van Terwanen en*de* van Camerijck oock heben van de selve orden. Binnen Rijssel staet een fraey Casteel, [+] daer men noch het oudt overblijfsel van het Casteel van Buck siet, welck d'eerste wooninghe is gheweest van de Heeren aldaer, tot bewaringhe van Vlaenderen, door den Coninck van Vranckrijck ghestelt: welcke aller eerst Forestiers oft Woudtvorsten gheheeten werden: midts datse bewaerders vande Foreesten, Wouden ende Bosschen waren, ende zijn naemaels tot seer hooghen staet ghekomen, soo hier voor gheseyt is. De stadt van [+] Rijssel is berooft ende verbrandt gheweest in de oorloge van Ferdinand Grave van Vlaenderen teghen Philips den tweeden Coninck van Vranckrijck, ende teghen Prince Lodewijck zynen sone, des heyligen Coninck Lodewijcx Vader. Ende wederom opgemaeckt zijnde metter tijdt, is daer nae in de seer grouwelijcke en*de* schadelijcke oorlogen van Vlaenderen, tusschen Coninck Philips den vierden van Vranckrijck, ende Graef Guido van Dampierre wederom ingenomen ende qualijck onthaelt. Nu tegenwoordichlijck is dit een schoone, rijcke, wel betimmerde end wel bewoonde stadt: heeft veel Edellieden, ende seer veel Cooplieden, die groote koopmanschap doen: daer en boven veel fraeye konstenaers, die groote menichte van verscheyden soorten van koopgoeden maken, maer besonderlijck sayen, half ossetten, ende grofgreynen [+] op de Turcksche wyse, van menigerley soorten ende prysen: soo dat dese stadt, overmits den koophandel, d'ambachten en*de* handtwercken die hier ghedaen worden, gehouden wort voor de treffelijckste koopstadt van dese Nederlanden, uytghenomen Antwerpen ende Amsterdam. In dese

[+]Waerom Rijssel *l'Isle* ghenoemt.

[+]Waer de riviere van Rijssel har*en* oorspronck heeft.

[+]Wie Rijssel ghesticht heeft.

[+]Door wien Rijssel met mueren besloten.

[+]Oude wooninghe van de Woudtvorsten van Vlaenderen tot Rijssel.

[+]Ongheluck tot Rijssel.

[+]Rijssel een treffelijcke koopstadt.

stadt zijn gheboren + Wouter Bisschop van Maguelone, een seer gheleerdt ende vermaerdt schryver: ende Alan, groot Theologe, vernaemt Philosophe, ende hooghberoemt Poete, die veel wercken loffelijck heeft gheschreven, ghelijck Tritemius in sonderheydt vertelt: daer en boven oock Wouter Castillon, wel gheleerdt Theologe, Philosophe ende Poete: ende nu ter tijdt onder andere Alexander le Blanck, Heer van Meurchin, gheleert Edelman, liefhebber van Antiquiteyten. In de stadt van Rijssel is de + Rekenkamer van Vlaenderen, ghelijck als wy hebben geseyt van Bruyssel: dan dat dese meerder ende heerlijcker macht, handelinghe ende hoocheydt heeft: aengesien veel landen verbonden zijn hier reeckeninghe te gheven, te weten gantsch Vlaenderen, de Graefschappen + van Artoys ende Henegouwe, de steden van Valencijn, van Doornick en*de* Tornesis, Namen, ende de heerlijckheydt van Mechelen: ende eertijdts oock de Fransche Comte, daer naemaels een Rekenkamer inghestelt is. Den Raedt van dese Rekenkamer is aller eerst ingestelt door Hertogh Philips van Borgondien, toegenaemt de Koene, tot eenen Rechtstoel, om de klachte*n* des volcx te hooren en goedt recht te doen, ende tot een Rekenkamer aengaende de reeckeninghen en*de* financien van des Landtsheeren domeynen en*de* erfgoeden. Maer Hertogh Jan des voorseyden + Hertogh Philips sone, siende dat dese Rekenkamer alleen soo vele saecken t'seffens niet wel en mocht uytrechten, heeft die in tween ghedeylt, ende heeft te Ghent ingestelt den Raedt hier voor beschreven, om te slissen de twisten ende processen der ondersaten: ende by den Raedt te Rijssel heeft hy laten bly-

+Treffelijcke mannen gesproten van Rijssel.

+Reeckenkamer van Vlaenderen te Rijssel.

+Landen verbonden te reeckenen tot Rijssel.

+Wanneer en*de* door wie ghedeelt de Rechtstoel van Rijssel.

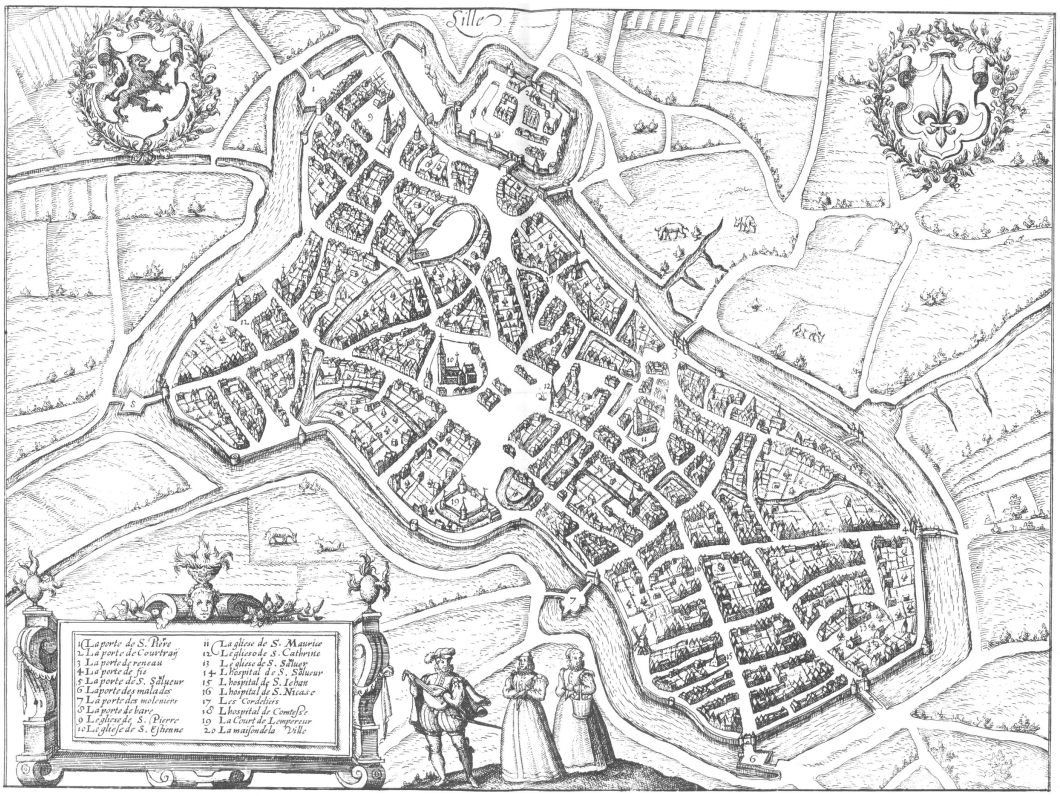

1 *La porte de S. Pierre*
2 *La porte de Courtraij*
3 *La porte de reneau*
4 *La porte de fie*
5 *La porte de S. Sauluer*
6 *La porte des malades*
7 *La porte des moleniers*
8 *La porte de bare*
9 *L eglise de S. Pierre*
10 *L egliese de S. Estienne*
11 *La gliese de S. Maurice*
12 *L eglieso de S. Cathrine*
13 *L egliese de S. Sauluer*
14 *L hospital de S. Saulueur*
15 *L hospital de S. Iehan*
16 *L hospital de S. Nicase*
17 *Les Cordeliers*
18 *L hospital de Comteße*
19 *La Court de L empereur*
20 *La maison de la Ville*

ven de kennisse van het inkomen des Landtsheeren, van reeckeninghe te hooren, ende te ontslaen de Tresoriers als zy reeckeninge ende bewijs van heuren ontfangh hadden ghedaen. Ter tijdt als ick dit schreef hebben dese officie bedient een President, te weten Jacob Bosquet, ende vier Reeckenmeesters, namelijck ten eersten Adriaen Gileman, Jan de Rebreviettes, Jan de Becque, ende Adriaen Clement: daer en boven zijn hier oock vijf Auditeurs, drie Greffiers, ende andere Officieren van minderen staet. In dese Reeckenkamer worden bewaert de registeren ende originalen van de privilegien den lande verleent door den Lantsheere. Rijssel heeft oock noch een groot ende heerlijck ghebiedt van Casselryen ende seer schoone heerlijckheydt: in't kort gheseyt, dit is de voornaemste hooftstadt van gantsch Walsch Vlaenderen.

Byv. [Rijssel staende de voorleden troublen is fleurerende ghebleven, ende de inwoonders goede onderdanen des Conincks van Spangien, hoe wel zy zijn garnisoene*n* niet en hebben willen ontfanghen, haer stadt met heur eyghen borgherye bewarende. Niet teghenstaende dat haer menighe laghen by die van Vlaenderen gheleyt zijn geweest, ende oock by de Spanjaerden. Onder andere in het jaer 1580 hadden die + van Ghent eenen aenslach op dese stadt, met brugghen ende leeders, meynende die (met het secreet verstant dat zy daer binnen hadden) seer vroech inden morghenstont in te nemen. Maer zy werden te haest ontdect, ende desen aenslach in roock verging: waer van beschuldicht werdt eenen Jean Drumez, een treffelijck Coopman der voorseyder stede, met sommighe andere. Drumez overwonnen door zijn eyghen bekentenisse, werdt onthalst, andere ghehanghen, ende sommighe die soo seer niet belast en waren, werden ghebannen, oft nae hare ghewoonte uytghesonden. De Jesuyten hebben alhier een + seer schoon ende groot Collegie ghebouwt aen de stadts vesten.]

+Aenslach van die van Ghent op Rijssel te vergheefs.

+Collegie der Jesuyten tot Rijssel.

Beschryvinghe van Douay.

+ *D*E stadt van Douay schijnt gheleghen te zijn ter plaetsen daer eertijts hem onthoude*n* heeft het + volck *Catuaci* van Cesar geheeten. Zy is gelegen op den watervloet genoemt de Scarpe, loope*n*de verscheydelijck alhier tot veel plaetsen, vijf mylen van Lens, ende oock vijf van Camerijck: Het is een goede ende stercke stadt met veel fonteynen, ende schoone, maer oude huysen, ende groot ghetal van kercken, onder welcke d'aller outste is onser Vrouwen, ghesticht ter tijdt van Clovis Coninck van Vranckrijck, ontrent + het jaer ons Heeren vijfhondert: van Arcanaldus Conestabel van Vranckrijck, soomen seyt. Van Douay is gheboren gheweest M. + Robert Gaguin, Generael van d'orden der Broeders van de Verlossinghe der Drievuldicheydt, een seer gheleerdt man, loffelijck beschryver der historyen van Vranckrijck ende der Nederlanden. Van hier heeft oock zynen oorspronck ghehadt Nicolaes Brent, een seer gheleerdt man, die veel goede ende nuttelijcke boecken heeft geschreven. Te Douay is den stapel van Grane*n*, daer overvloedichlijck aencomende van verscheyden landen, waer af ende van meer andere koopmanschappen grooten handel hier wordt gedaen. Douay is een Casselrye, recht ende ghebiedt hebbende over veel dorpen ende omligghende platte landen. Eyndelijck,

+*Carnaci. Caesar lib. 2 de bello Gallico.*

+*Marlianus in Caesar,* en*de Suetonius.*

+Wie onse Vrouwe kercke stichte te Douay.

+Gaguin Historyeschryver geboren te Douay in Vlaenderen.

ter tijdt als ick dese beschryvinghe maeckte, soo hebben die van Douay van + Coninck Philips van Spangien verworven oorlof ende opene brieven om te moghen oprichten in hare stadt een Vniversiteyt of hooghe Schole, ghelijck Leuven: welck de Paus van Roome bevesticht heeft, daer toe gevende veel vryheden ende privilegien, grootelijck tot profijt van het gantsch landt: aenghesien de jonghers hier ter scholen ligghende, goede middel hebben om de Fransoysche tale te leeren, welck in dese gewesten seer noodtlijck is.

+Oprichtinge der Vniversiteyt van Douay.

Byv. [Douay is eertijdts gheweest een garnisoen plaetse vande *Nervij* teghen die van Artoys. Alhier zijn twee Collegien der Canonicken van Sint Peeter ende Amatus, met een Vrouwen Abdye, en*de* drie Monicken Cloosters. Daer en boven is noch een Vrouwen Abdye en*de* een Mannen tot Marchienne. In het jaer 1556 Gaspar van Colligny Admirael van Vranckrijck hadde op drie Coningen dagh eenen aenslach + op dese stadt, die hy by nachte sochte in te nemen: maer komende by de Rampaerde om zijn Escallade te sette*n*, zijn volck hoorende eerst de wacht afslaen, meynende dat zy ontdect waren, kreghen vreese ende vertrocken. Dese stadt heeft haer in de voorleden Nederlandtsche Borgherlijcke oorloghe stille ghehouden, ende ghevoedt veel Enghelsche ende andere Jesuyten. In't jaer 1579 sonden die van Gent vier Compaignien + Walen, om eenen aenslach te doen op de stadt va*n* Douay, met het secreet verstant dat de Capiteyn Cosmus (die t'andere tyden Lombaerdier in de selve stadt gheweest was) seyde dat hy daer binnen hadde onder vele van den ghemeynen volcke. Dese vier Compaignien, met ontrent dertich peerde*n*, trocken uyt Deynse soo bedecktelijck als zy konden, marcheerden nacht ende dagh sonder rusten, soo dat zy quamen ontrent den middernacht voor de voorseyde stadt van Douay, aen de zyde van de poorte van Ock, al waer zy haer leyden op een groote Hoeve, verwachte*n*de den dagh ende het opgaen vande poorte. Daer waren in de stadt vijfthien soldaten ende eenen sergeant, gecleet als Cooplieden, de welcke des morghens op den witten Donderdagh haer souden meester maken van de poorte: maer alsoo de selve open was, dese soldaten met te ontbyten te langhe ghedraelt

+Aenslach op Douay ghemist.

+Aenslach van die van Ghent op Douay te vergheefs.

hebbende, twee arme vrouwen naer de stadt gaende, gaven te kennen eenen Landtman aen zynen ploegh, dat die Hoeve vol Spanjaerden lach. Dese man maeckte een van zyne peerden los, ende reedt in aller haeste nae de stadt, om sulcks te kennen te geven. Den Capiteyn Villeers den selven snellijck vervolghende, roepende dat hy stille soude staen, ende alsoo hy niet op en hielt van ryden, schoot nae hem met een pistolet: op welck gheruchte de ghene die de wacht aen de poorte hadden, sloten den draeyboom, het welck haer verachterde: ende daer en tusschen, die vijfthien die in de stadt waren, aen de poorte ghekomen om die in te nemen, siende den draeyboom ghesloten, ende hoorende het klocxken op de voorseyde poorte alarm luyden, trocken in de stadt, haer alle salverende door de andere poorten, uytgenome*n* den sergeant. Den aenslach alsoo ghemist zijnde, zy en lieten daerom niet haer in slachorden te stellen langhs de stadts grachten, ende de stadt te sommeren, dat zy haer als garnisoen soude innemen, van weghen den Eertshertoge ende der Staten. Selfs scheen het dat eenighe borgers daer toe wilden verstaen: maer de antwoorde die haer de Heer van Hertain gaf, waren thien oft twaelf scheuten met grof geschut, de welcke haer deden vertrecken, marcherende als krijchsknechten, sonder eenigh quaet.]

Van de stadt Orchies.

[+] DRie mylen van Douay, ende vijf van Rijssel, is Orchies, een fraey ende lustich stedeken, daer sayen ende veel ander dierghelijcke stoffe met groote menichte ghemaeckt wordt. [+]Orchies.

[+] Lannoy twee mylen van Rijssel, ende drie van Doornick gheleghen, is een stercke plaetse, daer ghemeynlijck trijp van linnen en*de* van fluweel ghemaeckt wordt. [+]Lannoy.

Van dese stadt [+] voert den naem het seer oudt ende doorluchtich Huys van Lannoy, den welcken de stadt met het ghebiedt ende den byvanck eertijdts plach toe te behooren: maer verstorve*n* wesende op het vrouwelijck gheslacht, is ten lesten toeghekomen den Heere van Bueren, des Princen van Orangien sone. In het geslacht van Lannoy zijn gheweest seer vrome ende hooghweerdighe Heeren: alsoo dat van't beghin des gulden Vlies tot noch toe, soo veel Ridders van der Orden van desen huyse zijn gheweest als uyt eenighen anderen, geen uytghenomen: oock zijn de hooghe staten, eerenampten ende veel bewindts buyten s'landts den Heeren van desen gheslachte ghegheven. Wt het welcke geproten is gheweest de vrome [+] Capiteyn Heer Carel van Lannoy, te zynen tyde Viceroy van Napels, Opperhooftman van des Keysers gantschen legher in de belegheringhe ende in den slach van Pavien, daer de Fransoysen de nederlaghe kreghen, soo dat Coninck Fransoys d'eerste dies nae*m*s hem selven overghaf in zyne handen als ghevanghen [+] man. Van desen Heer Carel is de neve Carel nu ter tijdt Prince van Sulmone ende Ridder van het gulden Vlies, een seer deuchdelijck Heere ende weerdigen tack van alsulcken stamme. Van desen huyse heeft gheleeft by onsen tyde M. Philips Heer van Beauvoir, een seer treffelijck, deuchdelijck ende gheleerdt Edelman, ende seer vroom Capiteyn, maer jonck ghestorven, ende hadde twee broeders, beyde Vliesheeren, te weten de Heere [+] van Molembais, ende de Heere van Turcoing: de welcke ghestorven zijn ter tijdt als ick dit boeck voleynde: oock is daer na overleden de voorseyde Heer van Beauvoir, wie*n*s doot droeffelijck beklaecht wordt. Van Lannoy is oock gheboortich

[+]Carel van Lannoy Viceroy va*n* Napels.

[+]Carel van Lannoy Prince van Sulmone in't Conincrijcke van Napels.

[+]Molembais ende Turcoing zijn van den huyse van Lannoy.

M. Fransoys Raphelinge, + behoudt sone van Christoffel Plantijn, een seer gheleerdt man, ende wel gheoeffent niet alleenlijck in de Latijnsche ende Griecksche spraecken, maer oock mede in de Hebreeusche, Caldeeusche, Siriacksche ende Arabische.

+Fransoys Raphelinghe.

Espinoy is oock in dit quartier va*n* Vlaenderen, + tusschen Rijssel ende Douay, een seer schoon ende vermaerdt dorp, voerende den naem ende tytel van Prinschap, ende heeft tot eenen besonderen Heere ende Prince Carel van Melun Conestabel van Vlaenderen, hoogelijck vernaemt ende doorluchtich overmidts de oudtheydt des gheslachts, ende maechschaps.

+Espinoy is een Prinschap.

In dit selve Walsch ghewest is ghelegen + de plaetse van Armentiers, vier mylen van Bassee, ende drie van Rijssel ende Belle: Dit is een machtighe, rijcke ende wel bewoonde vlecke, hebbende privilegie als een bemuerde ende besloten stadt, gelijck wy boven hebben gheseyt. Hier wordt groote menichte van lakenen + ghemaeckt, jaerlijcks meer dan vijfentwintich duysent stucken in tijdt van peyse: ende boven al is de soorte diem*en* heet van vier koleuren ofte verwen, grootelijck geacht ende ghesocht, ende van daer ghevoert nae Italien ende voorts nae Constantinopelen. Hier is een marckt ende stapel van seer goede kasen die daer ontrent worden ghemaeckt. Dese vlecke behoort toe den Grave van Egmont.

+Arme*n*tiers.

+Groot ghetal van lakenen ghemaeckt tot Arme*n*tiers.

Tusschen Armentiers ende Steeghers is + een landeken seer schoon ende vruchtbaer van graen, vruchten en*de* andere eetware, ghenoemt het landt van Loue: en*de* heeft vier groote dorpe*n*, waer af Leventis het hooft is, een wel bevrijdde vlecke gelijck een stadt: en*de* heeft oock een Proostye vry van alle tribuyten die men herwaerts over den Landsheere moet geven.

+Het landt van Loue en*de* zyne vruchtbaerheydt.

Dese heerlijckheydt is eertijdts vanden Graven + van Vlaenderen den Paus van Roome ghegheven: mae naemaels (ick en weet niet hoe) wederom is ghekomen aen de Graven van Vlaenderen. Ter tijdt ick dit schreef is Gouverneur van Walsch Vlaenderen gheweest voor den Catholijcke*n* Coninck, H. Jan van Mommorency, Heer van Courriers, Vliesheere; nae den welcken is ghekomen H. Maximiliae*n* de Vilain, welck een seer edel gheslacht van Vlaenderen is, een vroom Heere, grootelijck bemindt van den Coninck.

+Het landt van Loue behoorde eertijdts den Paus toe.

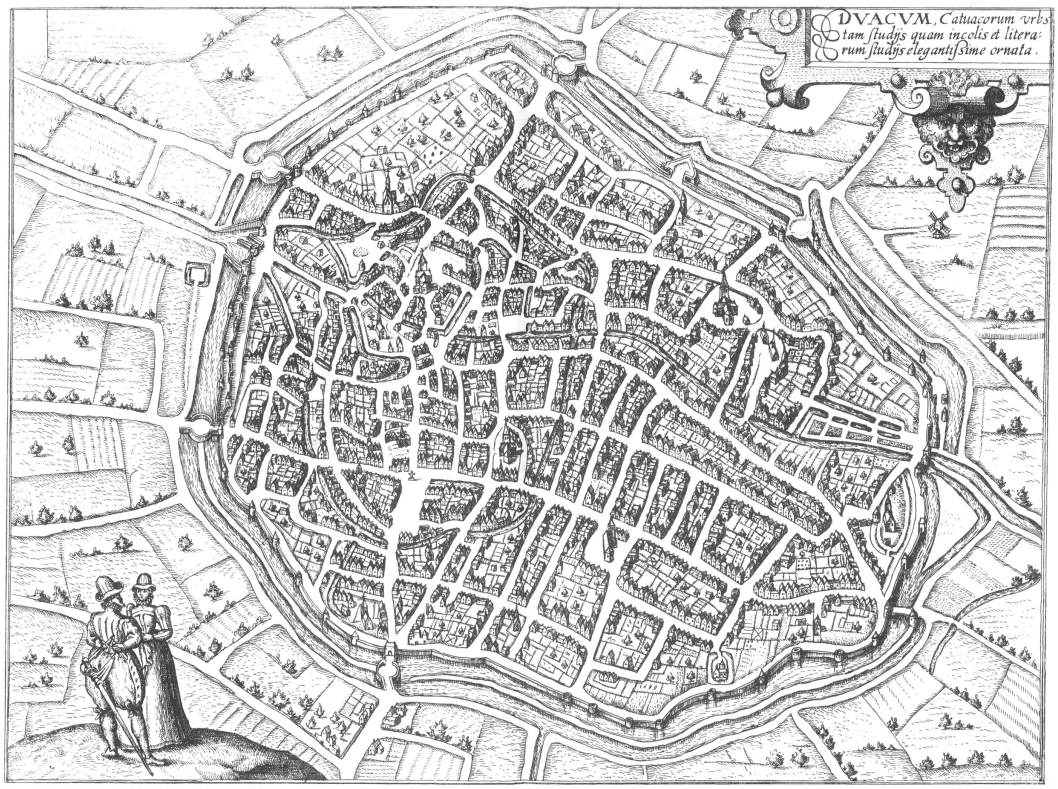

DVACVM, Catuacorum vrbs tam studijs quam incolis et literarum studijs elegantiβime ornata.

Beschryvinghe van Doornick.

+ *D*Oornick oft *Tournay,* is ghelegen op de zyde van Walsch Vlaenderen. Dese stadt is soo oudt dat men den oorspronck des naems niet en weet: Deshalven de Schryvers verscheyden + ende vreemde meyningen daer af hebben: aenghesien sommighe wullen segghen dat zy ghesticht is vande soldaten van Hostilius, de derde Coninck van Roome, ende na hem genaemt *Hostilia:* ende namaels verdestrueert, ende wederom opghebouwt, ghenaemt is geweest met een ghebroocken woordt *Nervia,* van weghen de Goddinne Minerva: maer ten lesten, ter tijdt van Nero wederom opgetimmert van een van zyne Capiteynen ghenaemt Turnus, ende van hem ghehadt heeft den naem *Tournay.* Sommige andere schryven + voor seecker dat zy ter tijdt van Julius Cesar den naem *Nervia* hadde, ende was de hooftstadt van de straffe ende strijtbare Nervien, de welcke op den vloedt Sambre seer grouwelijck hebben gestreden teghen den selven Julius Cesar, niet sonder groot perijckel van Cesars lijf ende leven, maer met groote nederlaghe ende verlies der Nervien. Petrus Appianus seydt dat dit is de selve stadt die + Ptolemeus *Baganum* noemt, maer om de waerheydt te segghen, daer is luttel bescheets ende verseeckeringhe van den oorspronck der namen van de steden in desen lande: niet alleenlijck door ghebreck van Schryvers die vermaen oft ghedachtenisse daer af mochten hebben ghemaeckt, maer oock door dien dat dese landen grootelijck zijn gequelt ende overweldicht + geweest door overvloedt van wateren, ende grouwelijcke oorloghen der barbare ende godloose menschen, die het over al verwoest, berooft ende verbrandt hebben: ghelijck als de Hunnen, Wenden, Gotten, Denen ende Nordmannen, daerom en is niet te verwonderen dat men soo qualijck den eersten oorspronck van de namen der plaetsen ende steden kan gheweten: niet te min met het gene datmen vint, behoortmen te vreden te wesen, sonder vele onseeckere, bedrieghelijcke ende neuswysige vonden te soecken. Doornick is seer wel gheleghen op den waterstroom Schelde, die midden door de stadt loopt: ende staet vier mylen van Orchies, ende acht van Douay: is seer schoon, rijck, machtich ende sterck: heeft een wel beset Slot: de huysen wel ghemaeckt ende gheschickt: Kloosteren, Godshuysen ende Kercken wel ghetimmert. + De Opperkercke is ghesticht ter eeren der maghet Maria, de moeder onses Salichmakers, van Chilperick Coninck van Vranckrijck, ende rijckelijck beghift met renten ende jaerlijcks inkomen: hooghelijck vernaemt door het Capittel van het gulde*n* Vlies aldaer gehouden door Keyser Karel de vijfste in het jaer 1531. Dit is een treffelijcke koopstadt, heeft ontellijcke veel ambachtslede*n*, besonderlijck die verscheyden soorten van sayen, ende andere kramerye maecken: soo datter in alles tweeentseventich ambachten oft treffelijcke handtwercken zijn. Die van Doornick + zijn tot het heylich Kersten gheloove bekeert gheweest ontrent twee hondert ende tnegentich jaren na de Hemelvaert ons Heeren, door de heylige mannen Piaet en Chrisole, de welcke onder den Keyser Diocletiaen wreedelijck + ghemartiliseert ende ghedoodt zijn ter saken van het heylich Euangelie. Doornick is een seer oudt Bisdom: ende d'eerste Bisschop is + geweest Eleutherius, ingheset door den Paus Felix in het jaer ons Heere*n* vier hondert vierentneghentich. Daer nae is dese kercke meer dan ses hondert jaren lanck onderdaen gheweest + den Bisdomme van Noyon in Picardyen, tot den tijdt toe dat door beneerstinghe ende bede van

+Groote outheydt van Doornick.

+Verscheyde*n* opinien op den naem van Doornick.

+*Caesar lib. 2 & 5 de bello Gallico.*

+*Ptolom. lib. 2. cap. 2. Tabl. 9. Europae.*

+Waerom het swaer is te wete*n* den oorspronck van de namen der steden van Nederland.

+Wie de hooftkercke van Doornick gesticht heeft.

+Op wat tijt Doornick het Christelijcke geloove aengenomen heeft.

+Siet *Vsuardum in Martyrologio.*

+Wanneer een Bisdom tot Doornick was.

+Doornick is gheweest in de diorese van Noyon.

Sint Bernaerdt, Paus Eugenius de derde van dien naem het Bisdom + Anselmus, die te vooren Abt was van Sint Vincent te Laon, ende Laonnois: ende nu onlancks is hier Bisschop gheweest Heer Karel van Crouy, een seer uytnemende treffelijck Prelaet. Maer achterlatende den tegenspoet van seer oude tyden, is te weten dat dese stadt dick ende menichmael geplondert ende verwoest is gheweest, midts de oorlogen tusschen de Fransoysen, Enghelsche ende Vlaminghen: want hoe wel dese stadt mede aen Vlaenderen behoort: nochtans hebben de inwoonders altijdt alle middel gesocht om vry + ende neuter te wesen: maer grootelijck tot haerlieder schade ende achterdeel: aenghesien de stadt met groote verwoestinghe ende verarmoedinghe jammerlijck beschadicht ende bestooten is gheweest van de voorseyde Natien. In het jaer 1213 heeft Fernand Grave van Vlaenderen die wederom ghekreghen met oorloghe teghen Coninck Philips van Vranckrijck: maer werdt korts daer na wederom van de Fransoysen ingenomen. Langhen tijdt daer nae, soo de saecken verscheydenlijck zijn vergaen, welck hier te langh ware + te vertellen, is gheschiedt in het jaer 1513, dat Coninck Hendrick van Enghelandt, de achtste van dien naem, die in verscheyden plaetsen heeft bestormt ende beschote*n*, soo dat de borghers een uyterlijcke bederffenisse ende verwoestinghe vreesende, ende gheen groot + wederstant deshalven doende, hebben behoudende lijf ende goet de stadt overghegheven,

+Het bisdom wederom ghestelt tot Doornick, ende door wien.

+Die van Doornick vrienden va*n* vryheydt.

+Doornick seer dicwils ghequelt.

+Doornick genomen by de Enghelsche.

midts betalende om niet gheplondert te worden, hondert duysent Ducaten. De Enghelsche hebben de stadt wel beset met volcke ende een sterck Slot daer doen bouwen, welck men noch op den dagh van heden siet: maer naemaels bevroedende den grooten last ende kost van die te houden ende te beschermen, aenghesien Engelandt veel te verre van daer + was gheleghen, hebben die den Fransoysen overghegheven voor een somme van beloofde penninghen, in het jaer duysendt vijf hondert achthien. Maer ten langhen lesten heeft Keyser Karel de vijfste, drie jaren daer na derwaerts ghesonden Hendrick den Grave van + Nassauw om die te belegghen, de welcke met gheweldt de selve in nam, ende heeftse wederom gevoecht met het Graefschap van Vlaenderen: niet te min is Doornick gebleven, soo het eertijdts plach te wesen, een lidt op zy selven + alleen, ghenoemt de staet ende heerlijckheydt van Tournaisis, hebbende een schoon ghebiedt over het landt daer by gheleghen: welcken staet drie leden heeft, te weten de Geestelijckheydt, den Edeldom, ende de vier hooghe Richters. Ende in deser voeghen hebben die van Doornick (ghelijck oock andere landen ende steden van Nederlandt) ghesworen ghetrouwicheyt in het jaer 1549 heuren toekomenden Landtsheere Prince Philips, nu ter tijdt Coninck van Spangien, ghelijck hy oock henlieden den eedt hier naevolghende heeft ghedaen.

+Doornick overghegheven den Fra*n*soysen.

+Doornick weder ingenomen door Keyser Karel de vijfste.

+Doornick is een heerlijcheydt van Vlaenderen afghescheyden.

+ Ick Philips by Gods gratie Prince van Spangien, van beyde Sicilien, van Hierusalem, etc. Eertshertogh van Oostenrijck, Hertogh van Borgondien, etc. Grave van Habsborg, Vlaenderen, etc. Heer van de stadt van Doornick ende van het landt van Tournaisis, belove en*de* sweere dat ick in het aenkomen ende inkomen van het besit deser Heerlijckheydt, sal wesen een goedt ende rechtveerdigh Heere den Tournaisinen, sal wel en*de* ghetrouwelijck bewaren ende doen bewaren alle heure privilegien, vryheden, wetten, rechten ende kostuymen die zy hebben ghebruyckt ter tijt als zy zijn ghekomen onder de ghehoorsaemheydt van onsen doorluchtighen Heere ende eerweerdighen Vader, ende die hem naemaels noch verwillicht zijn gheweest, ende die zy wettelijck ghebruycken ende besitten, ende sal doen al wat een Overheere Grave van Vlae*n*deren, ende Heer van de stadt van Doornick ende van het landt van Tournaisis schuldich is te doen. Soo helpe my Godt ende alle zyne Heylighen. Hier op hebben de Gouverneurs, Wet ende Schepenen (met verwillinghe der Ghemeynten) van de stadt ende van het landt van Doornick ghesworen aldus.

+Eedt des Princen.

Wy Prevoost, Ghesworenen, Schepenen, Raedt ende Officieren, inghesetenen ende inwoonders der stadt van Doornick, soo in onsen naem als in den naem van de gantsche ghemeynte der selver stadt: beloven en*de* sweeren onsen doorluchtighen Prince van Spangien, van beyde Sicilien, va*n* Hierusalem, etc. Eertshertoge van Oostenrijck, Hertogh van Borgondien, etc. Grave van Habsborg, van Vlaenderen, etc. Heer vande stadt van Doornick ende van Tournaisis, etc. hier teghenwoordigh, ende zynen naekomelinghen (nae de doot van zyne Keyserlijcke Majesteyt onsen oversten Heere ende gheboren Vorst, den welcken Godt in lang leven ende voorspoedt ghespare) goede ende ghetrouwe ondersaten te wesen, te schouwen, belette*n* ende keeren zijn schade, te voorderen zijn profijt, te bewaren ende te helpen bewaren zyne erfgoeden, heerlijckheden ende palen van Doornick ende Tournaisis, na onse macht ende vermogentheydt, ende te doen al wat goede ondersaten schuldich zijn te doen heuren rechten ende oversten Heere ende geboren Prince. Soo helpe ons Godt ende alle zyne Heylighen.

Byv. [Nae dat Hertogh Carel voor Nancy ghebleven was, eenen Meester Olivier geboren uyt Vlaenderen, Barbier vanden Coninck Lodewijck, in commissie uytghetogen is op Gent, welcke hy niet connende effectueren, met schande van daer vertrecken moeste: Dies socht aen [+] de stadt van Doornick zijn eer te behalen: de welcke tot noch toe tusschen Vranckrijck ende Nederlandt neutraal geseten hadde: maer was meest gheneghen tot den Coninck, den welcken zy eensdeels aenhingh, ende hem jaerlijcks betaelde ses duysent ponden parisijs, anders wesende al vry ende open voor alle volcken, ende heur de oorloge niet en quelde: de goederen der inghesetenen meest gheleghen zijnde in Henegouwe ende Vlaenderen, aen welcke landen zy paelden, om de welcke onbeschadicht te houde*n*, zy jaerlijcx ghewoon waren te gheven den Hertoge van Bourgoignen thien duysent ponden. Tot dese stadt die voorseyde Olivier vry acces hebbende, voor hem nam de selve van des Coninckx weghen te verseeckeren met garnisoen des Coninckx, om Vlaenderen te beter te moghen infesteren ende dwinghen. Hier toe ontboot hy heymelijck den Heer van Mouy (wiens sone Bailliu was der selver stadt, maer en hielt hem daer niet) met het garnisoen van Sint Quintijns en*de* ander krijchsvolck van die quartieren. De welcke Heer van Mouy ter gesetter uren aen de poorte der stadt is ghekomen, alwaer hy M. Olivier met veertich manne*n* vont, ende dede de baille eensdeels met gewelt, eensdeels met minne openen, ende bracht alsoo dat krijchsvolck in de stadt. Waer inne het gemeyne volck eenichsins vernoeghde, maer het was teghen den wille van den Magistraet, van den welcken hy seven oft acht nae Parijs gevangen stierde, die daer blyven moesten soo langhe de Coninck leefde. Die desen aenslach approbeerde, uyt de selve stadt zijn krijchsvolck op Henegouwe ende Vlaenderen groote schade doende, dorpen ende hoeven afbrandende. Zy hebben het alomme soo bont ghemaeckt, dat ten lesten de Vlaminghen hebbende tot Veldtheere den Hertogh van Gheldre, die nu van zijn langhe ghevanghenisse ontslaghen was, de stadt van Doornick bestonden te belegheren, maer te vergheefs. Want die van binnen op haer eenen uytval doende, hebben den Veldtheere ende vele Vlaminghen versleghen: ende de reste zijn van daer ghetrocken. Ende aldus is dese stadt onder het volle ghebiedt des Coninckx van Vranckrijck gebleven, ter tijdt toe dat Hendrick de achtste, Coninck van Enghelandt in het jaer 1513 die kreegh by appoinctement. Waer door de stadt met Enghelsch garnisoen overlast is gheweest, alle overlast der borgherye doende, waerom vele van de selve op Rijssel ende elders

[+]Meester Olivier ko*m*t tot Doornick, 'twelck hy behendelijck onder de ghehoorsaemheydt des Coninckx stelt.

TORNACVM

Portes, et Batteries.

A. *La porte du bruil.*
B. *Porte mortel et son bol.*
C. *Batterie de tafin.*
D. *P. Maruis de son bol.*
E. *La tour de Maruis.*
F. *bol S. gregore.*
G. *Luquet ou tenue daux.*
H. *platte forme de S marc.*
J. *P de Valenciennes.*
K. *grand baterie des eng.*
L. *bol S Martin.*
M. *P S Martin.*
N. *La baterie a poix.*
O. *Caqueril.*
P. *Groβe tour blandine.*
Q. *bol S fontaine.*
R. *P S fontaine.*
S. *Les ares.*
T. *Les tours.*
V. *Bol du Chasteau.*

Ponts dedans La Ville.

1. *Pont Alard*

2. *Pont a pont*
3. *Pont tournu.*
4. *Pont de bois.*
5. *Pont du Chasteau.*
6. *Pont dedans le Chasteau*
7. *Pont dela Vieilleporte.*

Lieux principaux du coste S Brice

a. *S Brice*
b. *S Jehan*
c. *L hospital de marui*
d. *L'hospital du Chasteau*
e. *S. Nicolas*
f. *Seurs des camp*
g. *Les Croisiers*
S. *amomtion du Chas*

Lieux principaux de la Ville.

A. *L'abdije de S. Martin*
B. *S Nioase.*
C. *S. Marguerite.*
D. *S Catherine.*
E. *Nostre dame.*
F. *S quentin.*
G. *S pia.*
H. *S Pierre.*
I. *S Jaques.*
K. *S M. Magdelaine.*
L. *Les seurs de hault.*
M. *L'hospital de la plancque*
N. *Les grises seurs.*
O. *Les repentiers.*
P. *L'hopital S Jaques.*
Q. *L abaija S. Marc.*
R. *Les Cordeliers.*
S. *L'hospital n. dame.*
T. *Les bguines.*
V. *Les augustins.*
X. *Le be froij.*
Z. *Maison de la Ville.*

vertrocken, om de slavernye te ontkomen ende in vrede te leven. De Coninck Hendrick hielt dese stadt sommighe jaren, tot dat hy accoordt restitutie van de selve geschiede, door vredehandelinghe, aen de Croone van Vranckrijck, ende bleef daer onder tot datse uyt den name des Keysers inghenomen werdt. Doornick in het jaer 1521 op Sint Andries dagh gekomen aen de Borgoensche zyde, op den 15 Decembris aldaer die Grave Hendrick van Nassouwe uyt de*n* name van den Keyser ghehuldt werdt, ende der stadt den keur ghegheven weder zy met Henegouwe oft Vlaenderen ghevoeght wilde werden: waer op zy verkoos Vlaenderen ingelijft te werden. Van de oudtheydt deser stadt by vele verscheydentlijck ende twyfelachtelijck gheschreven werdt. Dese stadt vertoont haer van buyten seer heerlijck ende treffelijck, ende heeft veel toornen van blaeuw steen, representerende een antiquiteyt: op ons lieve Vrouwen kercke wesende een out Bisdom, staen vijf groote vierkante toorne*n*, meest uyt eender hant gewrocht. Die mueragie der stadt is oock mede vol toornen, soo datter neghenentnegentich toornen getelt werden. Het is een groote stadt, maer niet seer gheschickt van straten oft huysen, ende de locht is niet al te ghesont aldaer. Meest alle de kercken zijn met trappen op te gaen, ende zijn seer doncker en*de* niet overschoon, uytghesondert onse Vrouwen kerck, wesende een heerlijck vat, uyt eender handt van oudts wel opghewrocht: alwaer die Coninck van Enghelandt tot gheheughenisse dat hy de stadt ghewonnen hadde, heeft doen oprichten een outaer tafereel, wesende een kostelijck ghesneden werck van Sint Joris der Enghelschen Patroon. Aldaer oock eenighe silvere kandelaren ende lampen waren, ende een tafereel van alebaster veel gelts weerdich. Het Bisschops hof staet dicht ae*n* de kerck. Doornick is geweest oorsaeck van het opcomen van Rijssel, doen Doornick veel ghequelt werdt met oorloge, waer door die Coopluyden op Rijssel vertrocken. Nochtans in tyde van vrede die koophandel tot Doornick goet bleef, overmits de vryheyt welcke die van Doornick in Vrancrijck hadden, uyt ende in Vranckrijck alle coopmanschap voerende sonder tol oft chijns te geven, de Nederlanden met de Fransche ware*n* gerievende, die men aldaer soo goeden koop koopen konde als in Vranckrijck: die van Parijs, Lions, Rowanen, Rochelle ende andere, aldaer oock hebbende hare packhuysen, al waer men alle gherief vondt. Door dies dese welvarende altoos groote jonste tot Vranckrijck ghedragen heeft, waer uyt dat ghemeyn spreeckwoordt gesproten is: Die Fransche Lelye groen wast, onder Doornicks cautsye vast. Waer door zy in't jaer 1187 vrywillich Vlaenderen afgheweecken waren, ende haer onder de ghehoorsaemheydt van Philips de eerste Coninck van Vrancrijck begaven: ende in het jaer 1467 een gouden Lelye Lodewijck de elfste binne*n* Doornick komende tot een present offereerden, ende soodanighe Lelye een yeder Borgher in het hert te draghen betuychden. Ende om dat dese stadt den Fransoysen soo toeghedaen was, werdt zy in het jaer [+] duysent twee hondert ses beleghert van Ferdinandus, die ghetrouwt hadde Joannam de Gravinne van Vlaenderen, de welcke die stormender handt innam ende plonderde, poorten ende mueren ruineerde, de stadt brandtschatte, ende tsestich Gyselaers voor de schattinghe tot Ghent sondt. Maer ten tyde als Gwye Dampier in Vranckrijck ghevanghen was, die van Doornick de oude gunste tot de Fransoysen toonende, inval op Vlaenderen tot revenge deden, maer te rugge gedreven van den Vlaminghen vast beleghert werden, ende in den uytersten noodt gheraeckt souden hebben, en hadde de belegheringhe niet moeten opbreecken door het bestandt tusschen den Coninck en*de* den Grave. Nae desen eenen Steelandt met commissie vande*n* Grave, op dees stadt (alwaer zijn

[+]Doornick beleghert, stormenderhandt ingenomen ende geplondert.

knecht opghehanghen was) oorlooghde, en*de* soo moeyelijck viel, dat de stadt, door tusschen spreken des Gesanten van Vranckrijck, met hem moest accorderen, en*de* aen Lowijs van Male twaelf duysent Fransche kroonen moeste opbrenghen, op dat (achtervolghende het accoordt) sesendertich borghers gheen ballingen souden werden. Dese stadt aen Philips de Goede, ende zynen sone Carel thien duysent ponden Parisijs jaerlijcks opbrengen moeste, om dat zy neutrael tusschen Vranckrijck ende Vlaenderen souden moghen blyven. In den jare 1566 oock mede seer groote beeldtstormerye gheweest is tot Doornick en*de* [+] in het land van Tournaisis, invoerende de predicatie van de Protestanten binnen der stadt in de principale prochiekercke, soo dat die Gouverneur aldaer, Florents van Mommorency, Heere van Montigny, broeder van den Grave van Hoorne, daer gheen ordre in en wist te stellen, hoe wel hy haer een vreese aenjagen wilde, stellende het gheschut op de vesten. Waer door die Ghemeente op hem verbittert, wel duysent mannen inde wapenen gheraeckten, soo dat hy ten Hove hulpe versocht, alwaer die Grave van Hoorne ghecommitteert wert, om de stadt ende het casteel te beschermen, den oproer te stillen, ende in alles ordre te stellen. De Grave tot Doornick gekomen ende inghelaten, alles vindende in disordre, en heeft gheen middelen ghevonden om de Ghemeente te bevredighen, of hy heeft met haer moeten intreden een seecker accoordt, op het goedt behaghen van de Regente, haer consenterende de predicatie buyten de stadt: welck hem gheheel qualijck werdt afghenomen. Ende hoe wel van noodts weghen by de Gouvernante de artijckelen gheapprobeert werden, soo en is nochta*n*s den oproer daer mede niet ghestilt geweest. Waer door de stadt van Valencijn beleghert wesende, als Gheconfedereerde ende Bontghenooten, die van Doornick met eenighe uyt West Vlaenderen, om die van Valencijn ontset te doen, uytgetrocke*n* zijn. Dan alsoo het meest nieuw onervaren krijchsvolck was, ende sonder goede order, ende voornamelijck kloecke Hoofden oft Capiteyne*n*, hebben zy luttel uytgerecht, maer zijn vanden Heere van Rassegem van d'een zyde, ende va*n* Noircarmes (die met thien vaendelen ende etlijcke benden peerden bestemt was) van d'ander zyde [+] bespronghen, verslaghen ende verstroyt gheweest, daer etlijcke honderden doot bleven, tusschen Waterloo ende Lannoy. Den Capiteyn Jan Soreau quam noch daer van, ghequetst zijnde. De vlucht was meest op Doornick, daer vele haer salveerden: maer korts daer na werter [+] krijchsvolck tot Doornick inghebrocht door het Casteel, waer by die van der Religie uyt Doornick gantsch verjaecht en*de* verdreven werden, vele ghevanghen ende ter doodt gebrocht. In den jare 1579 als de Walsche Provincien haer metten Coninck ghereconcilieert hadden, soo zijn die van Doornick, ende Doornicksche landt, ghebleven in de eenicheydt van de Staten Generael, door den Prince van Espinoy die haer Gouverneur was. Dese heeft Doornick aen de zyde vande Staten Generael gehouden in de Catholijcksche Religie, soo nochtans, dat die van de Ghereformeerde Religie predicatien hadden in alder stilheydt, tot dat de stadt belegert ende overgegeven werdt. Want in het jaer 1581 is de Prince van Parma met zynen legher

[+]Het beeldtstormen en*de* de predicatie binnen der stede va*n* Doornick.

[+]Nederlage der Geusen te Waterloo en*de* Lannoy, die Valencijn wilden helpen.

[+]Tot Doornick komt krijchsvolck in.

subytelijck opghetrocken naer Doornick, het welck + hy den eersten October begost te belegheren, wetende dat den Gouverneur den Prince van Espinoy, met ettelijck crijchsvolck daer uyt was, ende zynen Luytenant de Heere d'Estrelles met de Princesse d'Espinoy alleen daer binnen waren. De Prince van Parma voor dese stadt ghekomen zijnde, heeft de selve terstondt met drieentwintich stucken grof geschuts doen beschieten, ende heeft bresse in de mueren ende wallen gemaeckt, de selve bestormt en*de* bespronghen, maer hy werde wel afgheslaghen. Oock heeft hy met mineren groot devoir ghedaen, daer die van binnen teghen groeven, de welcke kleyn garnisoen in hadden, alleenlijck eenighe op het casteel, die mede inde stadt verdeelt werden. De borgherye, ende principalijck die van de Religie, stelden haer dapper te weere, en*de* sloeghen veel stormen af, daer van de Prince van Parmas zyde veel doodt bleven, ende ettelijcke van name. Maer in het leste, als die vande Religie binnen die stadt saghen dat bykants den last alleene op haren hals aenquam, en*de* de stadt groot ende wijt was, ende dat de borgherye (die noch meest Roomsch Catholijck waren) door eenen Minnebroeder, behendelijck niet alleene kleynmoedich, maer selve tot overgheven opgheruyt werden, soo hebben zy den moet verloren, hoe wel zy brieven van den Hertogh van Anjou uyt Enghelandt kreghen, vol groote beloften van toekomende hulpe ende ontset. Ende het ghene dat men meynde dat de stadt verstercken ende het belech wederstaen soude, heeft + die van Doornick meest den moet doen verliesen, door misverstant, te weten den Schotschen Colonel Preston is den 27 November met ontrent dertich peerden uyt Meenen vertrocken, ende met een seer groote vromicheydt geslagen door het quartier ende wacht va*n* de Duytschen, ende ontdaen hebbende de bende vanden Prince van Chimay, ende daer van ghekregen dertich ghevanghens, is alsoo binnen de stadt gekomen. Maer zijn vrome daedt ende gheluckige inkomste heeft die van Doornick den moedt gheheel doen verliesen, door dien dat sommige van Prestons volck den Borgheren aengheseyt + hadden, hoe dat zy met andere te vergheefs geweest waren ontrent Duynkercken, om de*n* Hertogh van Anjou te ontmoeten met zijn krijchsvolck, die zy dochten dat noch niet aengecomen soude zijn. Dese tydinghe dede die van Doornick wanhopen van den Hertogh van Anjous ontset, daer zy op ghehoopt hadden. Hebben over sulcks den Prince van Parma beghonnen ghehoor te gheven, die haer veel schoone conditien hadde laten aenbieden, midts dat hy oock grooten noodt ende ghebreck in zynen Legher hadde van alderhande dinghen, als ghelt, victalie, ende andere noodtsaeckelijckheden, alsoo het eenen natten Winter was, waer door de soldaten onwillich, ende vol sieckten ende ghebreken waren, de stadt oock sterck zijnde, lichtelijck tot de komste der Fransoysen die belegheringhe hadde moghen wederstaen. Maer mits + de groote onwillicheydt van een groot deel van die van binnen, isser een accoordt, dat redelijck was, ghetreft, den 29 Novembris.]

+Doornick beleghert.

+Den Schotschen Colonel Preston met dertich peerden geraeckt in Doornick.

+Oorsaecke waeromme die van Doornick den moet verloren.

+Overghevinghe der stadt van Doornick.

In het lant van Tournaisis op de Schelde is gheleghen Mortaigne, welck eertijts een vernaemde ende treffelijcke stadt is geweest: maer werdt verdorven gheduerende de oorloghe van Vranckrijck ende Vlaenderen; ende is ten lesten ghebracht tot een dorp, hebbende een sterck Slot tot beschermínghe. Niet te min Keyser Karel de vijfste wederom inghenomen hebbe*n*de de stadt van Doornick, heeft dese sterckte doen afwerpen: alsoo dat het niet meer en is. Ende Mortaigne is gantschelijck een dorp gheworden, liggende drie mylen van Doornick, toebehoorende zynen besonderen

Heer, de welcke nu ter tijdt is H. Philips van der Gracht, de welcke oock Heer is va*n* Meessene, een seer edel ende deuchdelijck Edelman.

In het selve landt van Tournaisis is het schoon dorp van Sint Amand, met poorten, vesten ende graven ghelijck een stadt, gheleghen op den waterstroom de Scarpe: ende dit dorp is vier mylen van Doornick. Hier is een schoone ende rijcke Abdye, een van de rijckste van Vlaenderen. De Abt is Heer van der selver plaetsen ende vanden byvanck soo wel in het wereldtlijck als in het gheestelijck. Ter tijdt als ick dit schreef is de Heer van Montigny Ridder van het gulde*n* Vlies gheweest Gouverneur van den staet en*de* heerlijckheydt van het Tournaisis, van weghen des Conincks van Spangien.

Van Keyserrijcks Vlaenderen.

HEt derde deel van Vlaenderen is ghenaemt Keyserrijcks, om dattet langhen tijdt den Keyserrijcke onderdaen is geweest: ende dit is een kleyn landeken tusschen de watervloeden de Schelde ende de Dendre, op de palen van Brabandt. Dit landt is eertijdts gheheeten gheweest Bracant, nae een casteel alsoo ghenoemt, welck naemaels te gronde afgheworpen werdt van Grave Boudewijn, toeghenaemt de Goedertieren: ende dit quartier heet nu ter tijdt het landt van Aelst, nae Aelst de hooftstadt: wordt oock geheeten heerlijckheydt, want gantsch Vlaenderen is ghedeylt gheweest in Graefschap, [+] Domeine oft Heerlijckheydt, ende in propre oft eyghen. Het Graefschap was onderworpen der hoogher Overicheydt van Vranckrijck: de Heerlijckheydt den Keyserrijcke, ende het propre oft eyghen behoorde den Grave alleen toe sonder yemandts anders overicheydt. Boven het Graefschap van Aelst, waren oock ghevoeght tot de Heerlijckheydt, de vier Ambachten, het landt van Waes, ende sommighe dorpen ende landt over de Schelde, ghenoemt Overschelde. Maer laet ons nu voort segghen, hoe de Grave van Vlaenderen manschap plach te doen den Keyser ende den Coninck van Vranckrijck ter saecken van de Overicheydt: want de ceremonien zijn fraey gheweest ende verhalens weerdich. De Keyser [+] in zynen stoel sittende met zijn cieraet, ende de Vorsten daer by stae*n*de, quam de Grave met eene*n* heerlijcke*n* sleyp van zyne Edelmannen hem vertoonen voor de*n* Keyser met blooten hoofde, onghegordt, op een knie ter aerden nedervallende, den welcken een van des Key-

[+]Oude verdeylinghe van Vlaenderen.

[+]Ceremonie vanden eedt ende manschap gedae*n* by de Grave*n* van Vlaenderen den Coninck va*n* Vranckrijck ende den Keyser.

sers Raedtsheeren seyde: Ghy komt hier als een ondersaet ende onderdaen Vorst der Heylichs Rijcks, ter saecken van den staet ende heerlijckheydt van Vlaenderen, met alle het ghene dat ghy hebt ende te leene houdt van het Keyserrijck, ende doet belofte goedt ende ghetrouw te wesen der Keyserlijcker Majesteyt, ende die ghetrouwelijck te dienen totter doodt toe teghen alle vyanden. Waer op de Grave antwoorde, jae, het selve vastelijck belovende: ende opstaende kuste hy den Keyser aen het voorhooft: het selve dede hy oock den Coninck van Vranckrijck. Maer nu moeten wy voorder in sonderheydt verklaren andere saecken, ende beschryven de voornaemste stadt van dit Keyserlijck landt.

Beschryvinghe van Aelst.

+ *A*Elst is een stadt wel geleghen ende ghesticht op den watervloedt Denre, twee mylen van Denremonde, vijf van Ghent, vier van Bruyssel, ende ses van Mechelen: goet ende seer sterck, daer de marckt van hoppe om bier te brouwen, ghehouden wordt, grootelijck tot profijt van het landt. Van hier is geboren gheweest de welgheleerde Scribonius Grapheus, soo dickwils van ons vermeldt: oock is hier borgher gheweest Nicolaus Stopius, een seer geleert man, ende treffelijck schryver van vele boecken.

+Ghelegentheydt van Aelst.

+ *Byv.* [De stadt van Aelst den naem voert van het oude Casteel, welck ghestaen heeft achter het Gasthuys beneden *n* de kercke, dat nu Pankoecx Bergh, oft Bergh van Plaisanten ghenoemt wert, by den Gotthen in het jaer 489 opghebouwt. Het omligghende quartier van dese stadt was eertijts ghenoemt Bracant in Lotrijck, nae de stadt Lotrijck, door die van Ghent gheraseert. Des stadts segel ende eenen metalenen Arendt zijn noch in Sint Nicolaes kercke: welcke stadt gheraemt werdt ghestaen te hebben tot Velsicke, alwaer gevonden zijn twee hondert silveren Medalien, ende twee stucken goudts ende munte met dese opschrift: *Severus Pius Augustus,* als oock mede een metalen beelt; ende oude aerden schalen en*de* cruycken, een Cornalijn ende Onicksteen, eenen Satyrus ende Leeuw daer op gegraveert: daer beneffens een Granaet van grooter weerden. Dit landeken van Aelst heeft van oudts den tytel gehadt van Graeflijckheydt, wiens Graven met eede verbonden waren aen de Keysers. Door welcke oorsaecke die Graven van Vlaenderen Princen des Heylich Rijcks ghenoemt zijn gheweest, een der vier Crijchsgraven des Rijcks ende Voorstanders des Bisdoms van Camerijck. Eenighe meynen dese Graeflijckheydt oorspronck gehadt te hebben uyt den Graven van nieuw Casteel, in't jaer 948 tot Ghent ghebouwt van den Keyser Otho de eerste; als het Braecklandt met den vier Ambachten werde ghedestineert, om des Keysers garnisoen onderhoudt te doen, op het Casteel ligghende, ende tot een Graefschap uytghegheven is. Een der welcker Graven ten houwelijcke ghekreghen heeft de dochter van Dirck Grave van Vlaenderen, by de welcke een soon oock mede Dirck ghenoemt ter werelt gebrocht is. Dese gheworden Grave des voorseyden landts, is sonder wettighe kinderen overleden, in het jaer 1174. Waer door Philips van Elsate Heere van Vlaenderen middelen om Prince van Aelst te werden ghehadt heeft. Het Casteel en*de* Landen hadde Boudewijn van Rijssel den Keyser Hendrick den derden ontrocken, ende by transactie beseten, ende zynen sone Robrecht de Vriese ten houwelijcke ghegeven. Na hem het selve

+Waer van den naem van Aelst komt.

weder gheraeckt is aen de Gentsche afkomste, ter tijt toe dat die voorseyde Philips, wesende van het maechschap va*n* Robrecht de Vriese, daer aen gheraeckt is, ende van den Keyser Fredericus ghehuldt: daer teghen segghende ende hem opposerende, H. Dirck Heere van Dixmuyden ende Beveren, in maechschap naerder bestaende den overleden Grave Dirck van Aelst. Na dien tijt is het noyt van Vlaenderen afghescheyden gheweest.

Aelst vereert is met een Borggraefschap; aldaer + men voortijts munte plach te slaen: welck recht van daer tot Ghent door Graef Gwye getransporteert is gheweest. Hier is een Canonisie van Sint Gaugericus, twee Mannen Cloosters, ende een Vrouwen Clooster. Die borgers alhier ghenieten al een privilegie met de vier Leden, ende moghen vry vervaren in d'eene oft andere Jurisdictie. De inwoonders deser stadt haer manlijck toonden teghen die van Ghent in het jaer 1453, krygende revenge van de schaden die zy in het jaer 1380 van die van Ghent gheleden hadden. Is oock wel vermaert gheweest, door dies daer voor die Noorman ende Tyran over Vlaenderen Willem doodt geschoten is gheweest, doen hy den Graef Dirck van Elsate daer in belegherde. Tot Aelst in den jare 1483 de Landtdagh ghehouden wert door de Ghesanten van Maximiliaen Roomsch Coninck, alwaer zijn dochter Margriete ten houwelijcke toegheseyt werdt aen Carel de achtste, Coninck van Vranckrijck.

+Aelst vereert met een Borggraefschap.

Staende dese leste voorleden troubelen, dese stadt des verdriets haer deel mede wel ghehadt heeft. In't jaer 1576 den 25 Julij zijn de Spanjaerden + binnen Aelst gheraeckt. Alwaer zy de principaelste ghevanghen namen, ende hingen op eenen Officier des Conincx: Zy plonderden de stadt ende deden grooten overlast inde selve. Ende overmidts dat wel hondert ende tseventich prochien onder het landt van Aelst behoorden, die noch niet afgeloopen en waren, hebben zy terstont alle de dorpen onder contributie gebrocht. Ende in het jaer 1582 den 23 April terwyle de Prince van Parma voor Oudenaerde lach, soo hebben van weghen den Hertogh van Brabant de Heer van Tyant, Gouverneur van + Nienove, metten Heer Olivier vanden Tempel, Gouverneur van Bruyssel, Colonel la Garde ende meer andere, mette omliggende garnisoenen haer t'samen voor dese stadt ghevonden, de

+De Spanjaerden nemen Aelst in.

+Den Hertogh van Brabandts volck neemt Aelst in.

selve kloeckelijck beclommen met drie leederen by de Bruysselsche poorte, alarm aen d'ander zyde ghemaeckt hebbende, eerst door een gracht totter borst toe gaende, haer gheweer op hare hoofden houdende, klommen over den muer haerder soo vele, dat zy die Bruysselsche poorte fortserende, de stadt nae lang ghevecht van eenige uren, meester werden: daer datter ontrent twee hondert soo borghers als soldaten doodt bleven, ende seer veel ghevanghen werden. De stadt wert geplondert, ende de Heer van Tyan, van den huyse van Merode, werdt daer in tot Gouverneur gestelt met behoorlijck garnisoen. Daer nae werdet by die van Vlaenderen seer ghesterckt door den Capiteyn ende Ingenieur Johan van den Cornput van Breda, met veel stercke Bolwercken. Maer sints werdt daer + Enghelsch garnisoen in gheleyt, het welck mutinerende om zijn betalinge, die stadt aen Parma verkocht in het jaer 1584 in Decembri, voor dertich duysent ducaten. Ende is sints ghebleven onder des Conincks gebiedt. Die Casselrye van Aelst eenen Opperschout heeft, beneffens den welcken binnen der stadt van Aelst vijf Baillius sitten als het noodt is om te vergaderen.]

+Aelst van de Enghelsche den Spanjaerden verkocht.

Onder den staet ende heerlijckheydt van + Aelst is begrepen de stadt van Nienove, liggende twee mylen van daer, hebbende besonder recht ende ghebiedt. Onder Aelst ligghen hondert en*de* tseventich dorpen, soo dat het ghebiedt + ende de palen strecke*n* tot aen de mueren van Gent ende de poorten van Oudenaerde, ende op een myle nae Denremonde. Oock is by den staet van Aelst ghevoeght het landeken van Waes ende andere dorpen, en*de* de vier + Ambachten, welck zijn vier steden, een bemuert ende drie sonder mueren oft vesten, geleghen in een kleyn landeken niet verre van Ghent, komende Noordtwaerts aen de Zee: onder de welcke is eerst + Hulst als de voornaemste der selver, de welcke redelijck goet is, liggende vier mylen van Rupelmonde.

+Nienove een stadt va*n* het Graefschap van Aelst.

+Ghebiedt ende palen van het Graefschap van Aelst.

+Wat de vier Ambachten zijn.

+Hulst een stadt vande vier Ambachten.

Byv. [Hulst een Borggraefschap, door twee jaermarckten vermaert, d'een wesende in den Mey, d'ander in Augusto. Dese stadt in het jaer + 1452 groot gheweldt moest lyden van die van Ghent, die de selve overvielen, plonderden, ende gheheel verbranden, uytghesondert de kercke: maer metter tijdt weder opgeraeckt is. Het ampt van den Schout is hier erffelijck aen het gheslachte van Liedekerck, ende dese stadt is de hooftstadt van Hulster Ambacht, onder de selve wesende dertich dorpen, onder de vier ghedeelten, namelijk Hulst, Axele, Assenede ende Bochoute: twaelf dorpen onder Hulst, seven onder Axel, seve*n* onder Assenede, ende vier onder Bochoute, ghenoemt *Ambacht,* als oft men seyde *ampt acht,* ende is een willighe Collegie die yemandt acht weerdich om onderdaen te zijn. Hier is het ongheoorloft eenighe ambachten openbaer te doen buyten de keuren des selven ambachts Collegie. Staende de voorleden troublen dese Ambacht deerlijck haer aenpart aen des gemeyn landts verdriet gehadt heeft, door overlast van soldaten, en*de* doorsteecken van dijcken, soo dat nu menigen tijt d'aldervruchtbarichste landen dres oft verdroncken gelegen hebben. In het jaer 1583 als des Prince van Parma krijchsvolck geraeckt was in het landt van Waes, verstant hebbende met den Bailliu van Waes, Servaes van Steelandt, heeft hy oock binnen Hulst garnisoen gheleyt. Maer in het jaer 1591 de

+Hulst ingenomen by de Ghentenaers.

Staten der Gheunieerde Landen bemerckende dat dit een seer wel ghelegen + plaetse was tot defensie van Zeelandt, Prince Maurits commissie gaven, om Hulst (verstaende dat de stadt van als niet wel versien en was) te veroveren. Door dies met alle oorlooghs ghereetschap overghetrocken, de stadt binnen vijfentwintich dagen hem overghelevert wert, de welcke hy dede reparer*en* ende sterck maken. Ende daer werdt gestelt voor Gouverneur met volle ghebiedt van de byligghende landen, de Grave van Solms, Collonel van de Zeeusche Compaignien, met goet volck ende allerhande nootdruft. Christoffel Montdragon het verlies van dese stadt verstae*n*de, terstont alle het volck + dat hy konde vergaderen over de riviere sondt, ende heeft Raynutium den Prince van Parma ghebruyckt tot een middel, om de Ghemuytineerde Spanjaerde*n* tot Diest ende daer ontrent te verwillighen, dat zy den Coninck doch nu dienst souden willen doen in sulcken hoochmoedighen noodt, het welcke hy te weghe gebrocht heeft met woorden ende belofte*n*, daer hy zynen persoon voor verplichte. Als nu Montdragon eenen goeden hoop krijchsvolck vergadert hadde, is hy in Vlaenderen overgetrocken, en*de* heeft des Prince Maurits volck belet voorderen inval in het landt van Waes te doen. Maer in't jaer 1595 den Vorstelijcken Cardinael willende zijn gheluck versoecken teghen de Vereenichde Landen, heeft gheresolveert de stadt van Hulst te belegheren: waer na hy subytelijck zijn volck den vierden Julij ghesonden heeft, met eenen + grooten hoop schuyten ende brugghen, onder het beleyt van den Maerschalck van Rhosne ende ander Colonelien. Waer van Borlotte eerst met ontrent twee duysent mannen, met schuyten overvare*n*de van zijn schansse van de Blomme teghen over de kleyne Rape, daer ontrent dertich soldaten op laghen, die innam ende seer wel vorderde, daer tegen s'anderdaechs by den Grave van Solms eenen uytval gedaen wert, daer de Grave selve ghequetst werdt, ende daer oock Tislinck Colonel des Cardinaels doodt bleef. Zy beschansten haer oock terstont op den Cruysdijck, alwaer zy twee daghen sonder veel victalie waren, maer zy werden terstondt by Rhosne ontset, met ses duysent manne*n*: de welcke quamen van Sint Niclaes, ende soo langhs haer schanssen van Austria ende de Blomme by nachte soo bedecktelijcken door als zy konden, tusschen twee schanssen haerder vyanden, de Moerschansse ende groote Rape ende over de vaert, met behulp va*n* een half mane die zy groeven, maer zy werde*n* dapperlijck uyt die schansse ende schepen beschoten. Aldus moeyelijck overkomende met eenigh gheschut onder den Grave van Varax, Generael van de Artillerye, sonder veel victalie ende amonitie, werden zy van alle kanten (eer zy haer begraven konden) besprongen, waer door zy veel volcks verloren, waer onder waren wel twaelf Bevelhebberen. Den Vorstelijcken Cardinael is selve daer nae by het Legher ghekomen, gelogeert zijnde in de Blomme schansse. Aldus over gheraeckt het volck van de*n* Cardinael, groote resistentie haer alhier ghedaen werdt, ende ses weecken langh teghen malkanderen lagen aen en wratselden. Maer door groote fortse ende verlies van veel volcks, dan d'een dan d'andere schanssen veroverende, soo verre geraeckten, dat die van Zeelandt gheen ontset meer bequamelijck en konden doen: ende daer nae de stadt soo fortselijck aen allen kanten beschoten, ende was alsoo ondergraven, dat het garnisoen binnen der stadt liggende in groote vreese was van overrompelt te werden, eer dat het ontset datmen heur cloec-

+Hulst by Pr. Maurits beleghert, wordt overghegeven.

+Montdragon rust hem teghen Maurits.

+Den Vorstelijcken Cardinael beleghert Hulst.

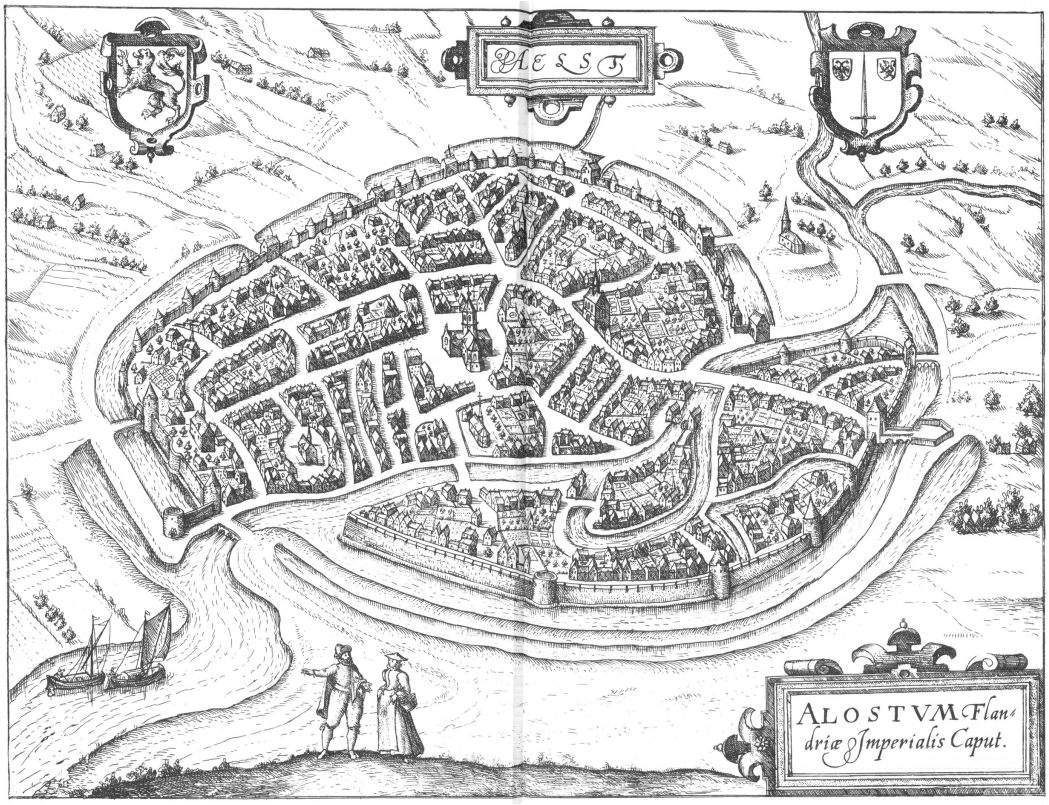

AELST
ALOSTVM Flandriae Imperialis Caput.

kelijck poochde te doen, haer mocht tot voordeel zijn. Door dies raedtsaem vonden de stadt + over te gheven, daer zy op den 18 Augusti (achtervolgende het accoordt) uyt trocken, tot groot mishaghen der Heeren Staten, die verhoopt hadden heur ontset te weghe te brenghen.]

+Hulst den Vorstelijcken Cardinael overghegheven.

Axele is een ander stedeken, oock matelijck goedt, maer niet gantschelijck rondtom bemuert, anderhalve myle van Hulst, ende vier van Ghent.

Byv. [In het jaer 1586 de Grave van Leycester om Parma van het belech va*n* Nuys te trecken, ordonneerde eenen tocht in Vlaenderen, en*de* daerom belaste hy de Prince Maurits, met Sir Philips Sidnei, Gouverneur van Vlissinghen, met twee oft drie duysent mannen nae Vlaenderen + ter Neusen te trecke*n*: de welcke in Vlaenderen zijnde, zijn den 16 Julij secretelicken van de sterckte ter Neuse nae Axele ghetrocken, ende hebben dat behendelijcken (over een muer het water scheydende) inghenomen, sonder groote bloedtstortinghe: daer waren vier vaendelen krijchsvolck binnen. De schanssen daer rondtomme namen zy oock inne, ende staecken de Dijcken door, om haer victorie te versekeren.]

+Axele by Maurits en*de* Sidnei ingenomen.

Bochoute is de derde van dese vier Ambachten, gheleghen twee mylen van Axele.

Het vierde Ambacht is Assenede, twee mylen van Axele: welcke plaetsen alle vier hebben verscheyden dorpen onder haer ghebiedt ende heerlijckheydt: ende aengesien dat zy by de Zee gelegen zijn, soo wordt hier ontrent over al grof Sout ghesuyvert, soo het in Zeelandt ghebruyckt wordt.

Onder het landt van Aelst zijn noch twee Prinsschappen, te weten Steenhuyse, welck een seer fraey dorp is, ende heeft zynen besonderen + Heere: ende de groote vlecke van Gavre, met een goedt ende sterck Casteel, waer af de Graef van Egmondt zynen eersten tytel neemt, te weten Prince van Gavre. Boven dien zijn hier oock by, verscheydene Baneryen, als Liekercke, Sottegem ende meer andere.

+Prinschap van Gavre.

Desen staet van Aelst, en*de* van de vier Ambachten is ghekreghen ter tijdt van Keyser Hendrick den vierden dies naems, door Boudewijn den Goedertieren, Grave van Vlaenderen.

+ Het ghene dat gheseyt wordt het eygen ende domaine van het Graefschap, begrijpt de steden Denremonde, Geertsberge, ende Bornhem, met veel dorpen, soo wy hier vervolghens sullen stellen: ende ten eersten + Denremonde, ghenaemt in het Latijn *Teneramunda,* van den vloedt *Tenera,* ghenaemt in Duytsch Denre, als wesende den mondt van de Denre: want dese stadt is gesticht ter selver steden daer desen vloedt in de Schelde loopt. Dese stadt ligt ghelijckelijck van Gent, Bruyssel ende Mechelen vijf groote mylen, ende ses groote van Antwerpen: ende is sterck van gheleghentheydt ende maecksel der handen: ende om andere redenen, ende aenmerckinghen, het is een treffelijcke plaetse ende rijcke naer advenant, ende alwaer seer veel fusteynen worden ghemaeckt: wesende aldaer alle weecken ghehouden een schoon marckt van Vlas; daer groote menichte van volcke komt. Ghelijck oock een marckt van de selve koopmanschap ghehouden wordt in het landt van Waes, in het schoon dorp van Sint Niclaes.

+Het eyghen der Graven van Vlaenderen.

+Waer van den naem van Denremonde komt.

Byv. [Het quartier van Denremonde is + voortijdts tot recompense van goeden bystandt teghen den Grimberghers, by die van Brabant ghegheven Dirck den Grave van Vlaenderen, ende soo gheraeckt was aen den Heere van Bethune, ende weder by Gwye den Grave met zyne huysvrouwe ten houwelijcke ghekreghen, is wederom by houwelijck aen een edel gheslachte in Vranckrijck daer na ghetransporteert, ende aldaer verkocht aen Philips van Valoys, Coninck van Vranckrijck, die dat Lowijs van Male gaf in het jaer 1347, om te voorderen tusschen hem ende die van Brabandt een houwelijck. Nae desen tijdt annex gebleven is aen de Graeflijckheyt van Vlaenderen. Binnen Denremonde is een schoon Collegie der Canonicken, met het eenige Manne*n* Convent in Vlaenderen der Brigetten oorden. Voortijdts aldaer een sterck Casteel plach te wesen. In dese stadt is de ghemeene schattinghe in Vlaenderen, Transport ghenaemt. Den oorspronck deser is geweest ten tyden van Robrecht van Bethunen in het jaer 1305, als men Robrecht soude uyt de ghevanghenisse lossen, by den Coninck van Vranckrijck ghevanghen, dien zy jaerlijcks belooft hadden twintich duysendt Tournoische penninghen: d'een helft der voorseyde penninghen ghelost met ghereet ghelt, d'ander uyt de jaerlijcksche schattinghe van yeder stadt ende dorp de Coninck voldaen werde. Daer voor Rijssel, Douay, Orchies en*de* d'omligghende landen ghehypotiqueert waren. Maer daer werdt gheseyt dat eenen Bethunius gherenuncieert heeft het vermoghen der pandtlossinghe, in het jaer 1312, ende het eyghendom der hypotheecke op den Coninck getransporteert heeft, door dien Transpoort ghenoemt. Ende het ghebruyck hier van heeft plaetse, soo wanneer een somme ghelts van het Hof versocht zijnde, de selve by een versamelt wert, ende op dat in alle gelijckheydt met ruste die lasten ghedraghen werden, op dat yeder stadt, casselrye, dorp, heerlijckheyt uyt den selven weten mach wat portie yeder daer af draghen moet. Door den Ghecommitteerden van Carel de vijfste ende der vier Leden, daer over twee jaren besich, in het jaer 1517 veel verandert, ende wel overgheleyt is geweest. In de inlandtsche oorlogen in het jaer 1567 beghost, heeft Denremonde veel geleden, ende altijdt meest met garnisoene beswaert gheweest, als een stadt wel gheleghen tusschen Brabandt ende Vlaenderen. Die van Vlaenderen in het jaer 1576, als het Spaensch krijchsvolck vyant der lande*n* verklaert was, cochte*n* daer de Duytsche soldaten van Polwylers regiment uyt, ende besette*n* selve de stadt, tot dat in het jaer 1584 den Hertogh van Parma, als hy zynen Legher van het belech van het Fort van Lille opbrack, voor Denremonde den selven heeft ghebrocht, + ende alsoo de stadt stercker was van wateren dan van mueren, heeft seer behendelick het water afgheleyt, ende daer na met achthien groote stucken gheschuts bresse ghemaeckt, in den muer van duysent ende negen hondert voeten breet. Ende soo heeft de Prince van Parma een bolwerck ingenomen met verlies van vele ende treffelijcke Spanjaerden, waer onder waren *Pedro de Pace Maestro del Campo,* ende *Pedro de Taxis,* nochtans de Borghers daer door vertsaecht zijnde, hebben van overgheven ghesproken. Ende alsoo daer binnen maer weynich krijchsvolck was, hebben zy de soldate*n* tot com-

+Het quartier van Denremonde den Grave van Vlaenderen ghegheven.

+Denremonde by Parma belegert ende ghewonnen.

positie ghenoech ghedwonghen, ende de stadt overghegheven den 16 Augusti, de soldaten uyt treckende met rappier en poignaert, mette ghewillighe borghers, de reste souden tsestich duysent gulden gheven. Twee Predicanten contrarie het contract werden ghevangen: Ende veel victalie, die voor de stadt van Ghent vergadert ende daer ghebrocht was, quam in handen van den Prince van Parma.]

[+] Maer niet alleen in Vlaenderlandt, maer oock meestendeels de steden ende voornaemste vlecken van alle dese Nederlanden hebben eenighe marckten henlieden verleent van oude tyden, kostuymen ende privilegien, het zy van eenige besondere koopmanschap oft ware alleen, oft in't ghemeyn van allerleye coopmanschap: grootelijck tot profijt van de*n* lande ende van de inwoonders. Van dese stadt is gheboren gheweest Heer Jan van Denremonde, een Chartrois Monick seer wel gheleerdt, soo aen zyne gheleerde schriften wel blijckt.

[+]Recht van jaermarckte*n* in Nederlandt.

[+] Denremonde is met zijn gebiedt een heerlijckheydt op zy selven, toegecomen door houwelijck den Graef van Vlaenderen, ter tijdt van Guide Dampiere: maer daer nae door een ander houwelijck wederom gedeylt ende ghescheyden: ende ten lesten door het houwelijck tusschen Lodewijck van Male ende Vrouw Margriete van Brabandt, wederom ghekomen tot het Graefschap van Vlaenderen.

[+]Hoe Denremonde aen den Grave van Vlaenderen gekomen is.

Geertsberghe, van de Fransoysen met een ghebroken woordt *Grand mont* geheeten, is gheleghen op de Denre, drie mylen van Oudenaerde, ende vijf van Denremonde. Dit is een kleyn, maer een fraey ende lustich stedeken, [+] ghesticht van Graef Boudewijn van Vlaenderen, toeghenaemt van Berghen, ende van hem vernaemt, in het jaer ons Heeren duysent achtentsestich. Van hier is gheboren gheweest Marcus Nevianus, een gheleerdt man, ende schryver van veel boecken.

[+]Wie Geertsberghe ghesticht heeft.

Byv. [Tot Geertsberghe was die t'samenkomste des Keysers Adolphs ende des soons van Eduwaerd Coninck van Enghelandt: item van Jan Hertogh van Brabandt, Willem van Gulick, met meer andere Princen, in het jaer 1296, met Gwye Heere van Vlaenderen verbondt makende teghen de Fransoysen ende die van Henegouwe, tot een bederf van Vlaendere*n*, overghekomen met Grave Jan van Nemours, door Lowijs Cresci ende die van Ghent teghen die van Brugghe, tot Gouverneur van Vlaenderen ghekoren, om garnisoen in te nemen, om aenvoer uyt Henegouwe bequamer te moghen hebben. Maer de Borghers de poorten sluytende drie hondert soldate*n* met den Heere van Gavere vermoort hebben. Heer Wouter van Enghienne heeft dit niet onghestraft ghelaten, de welcke in't jaer 1381 by laste van Lowijs van Male dese stadt bestormt heeft op verscheyden plaetsen en*de* overvallen, al vernielende dat daer in was. Noch ten lesten is zy in het jaer 1452 van die van Henegouwe bedroghen, de welcke heur allen voorstandt belovende, inghelaten de stadt berooft ende ghequelt hebben.]

Bornhem is een fraey dorp, met ee*n* schoon casteel, ende veel ghehuchten ende landts die het onderdanich zijn; ende daerom is het geheeten het landt van Bornhem.

Rupelmonde heeft den naem van den watervloedt Rupel, die hier in de Schelde loopt, [+] ende is gheleghen aen de slincke zyde des waters, drie mylen van Antwerpen. Dit Rupelmonde is een oudt casteel, daer de historien van Vlaenderen dickmael af spreecken: want het is eertijdts een seer vermaerde vlecke gheweest: maer onlancks noch meer vernaemt ende bekent, aenghesien hier van des Landtsheeren weghen bewaert worden de Originalen van de Privilegien des Graefschaps van

[+]Waer van Rupelmonde de*n* naem ghekreghen heeft.

Vlaenderen, aenghesien oock dat hier sommighe ghevanghenen gheset ende bewaert worden.

Byv. [In het jaer 1432 op het Slot van Rupelmonde ghevanghen sat Heer Franck van Borssele, ghetrouwde man van Vrouw Jacoba Gravinne van Henegouwe ende van Hollandt. Nu door't aenporren van de Cabeljausche partye soo gheboodt Philips de Goede den Casteleyn [+] van't Slot tot Rupelmonde, dat men heymelijck Heer Franck soude doen onthalsen. In dese saecke de Casteleyn bekommert, niet haeckende nae des mans doodt, gaf den voorseyden Heer Franck des Princes ghebodt te kennen, de welcke daer op hem raedt ghaf, dat hy hem soude opsluyten ende heymelijck houden, ende het geruchte van zijn doodt verspreyden. Wert oock goet ghevonden dat de Casteleyn ten Hove soude reysen, ende vernemen hoe die Prince door de doodt van Heer Franck soude gemoedt zijn. Dit de Casteleyn doende, ende ten Hove ghekomen zijnde, die Prince hem vragende hoe dat het met Borssele al ghinck; Heere antwoorde hy V. G. ghebieden achtervolght is. Die Prince dit hoorende, daer over swaerlijck versuchtende: Helaes! seyde hy, wat hebt ghy ghedaen? Ende als doen de Casteleyn hem te voet vallende, zijns lijfs genade badt: Helaes! seyde die Prince, die schuldt en is uwe niet, ghy hebt het ghebodt ghevolght. Heere, antwoorde doen de Casteleyn, u ghebodt is een weynich uytghestelt, ende alles is wel bereyt tot de executie, maer de man leeft noch. Waer door de Prince seer verheught was, ende den gevangen zyner huysvrouwen weder ghaf, ende hy werdt hem een aenghenaem vriendt, dien hy vereerde met het gulden Vlies ende met de Graeflijckheydt van Oostervant. Hem Carel den onvertsaechden als zijn Vader beminde en*de* noemde. Aldus dit ophouden des ghebodts by den Casteleyn danck begaen heeft, niet ter executie stellende onbedachtelijck een onbedacht vonnisse, door aendringhen van partyen. Daeromme sulcke Officieren, als oock in het overgeven van landen, steden ende casteelen behooren altijdt het tweede ghebodt harer meesters te verwachten.]

[+] Frans van Borssele belast te dooden wordt verschoont.

Behalven het Casteel is hier oock een [+] schoon ende groot dorp, daer gheboren is Gerardus Mercator, een treffelijck Cosmographe; alsoo wel blijckt by verscheyden wercken die hy uytghegheven ende in het licht gebrocht heeft: ghelijck oock doet Bartholomeus zijn sone noch een jonck man ende seer deuchdelijck. Dit heel Keyserrijcks Vlaenderen heeft seer goedt ende seer vruchtbaer landt, en*de* brengt onder ander voort overvloedichlijck goede krappe, oft Verwers meede.

[+] Van ware gheboren Gerardus Mercator.

Aengaende de zeden ende manieren van't volck va*n* desen lande, seg ick in't gemeyn dat [+] de Vlaminghen zijn beleeft, hoffelijck, vroom,

[+] Hoedanigh de manieren der Vlaminghen.

dapper ende geschickt, soo wel in peys als in oorloghe: daer en boven oock groote kooplieden, konstighe ende arbeydtsame wercklieden in het ghene dat zy aennemen: ende maecken groot ghetal van laeckenen, van tapisserye, sayen, fusteynen, grofgreynen, ende seer veel andere coopmanschap ende kramerye van alle prysen, soorten ende stoffen. Zy spreecken over al, behalven in Walsch + Vlaenderen, Nederduytsche sprake: wel is waer dat met het leeren inde scholen, en*de* hanteren met de vreemdelinghen, ende het versenden vande kinderen van jonghs in Vranckrijck ende in Walsch Vlaenderen, zy de Walsche spraecke alsoo leeren spreecken, datse bykants over al ghemeen is: aenghesien zy van natueren daer toe gheneycht zijn, ende leeren die seer lichtelijck. De + Vlaminghen zijn eerst ghebrocht gheweest tot het Christen gheloove door de predicatie van Sint Loy, Bisschop van Noyon: de welcke door bevel van Dagobert Coninck van Vranckrijck beghonst heeft te predicken te Brugstock: ende het schijnt dat hy ghesticht heeft de kercke van Sint Salvator in het jaer ses hondert vier: daer na is Sint Amand ghekomen te Ghent, ende aldus is het Kersten gheloove dit heel landt door verbreyt gheweest.

+Vlamingen genegen tot de Fransoysche sprake.

+Door wien de Vlaminghen tot het gheloove bekeert.

+ In het welcke d'aller eerste Heer va*n* naem ende tytel, (ghelijck de oude schryvers ende boecken verklaren) is geweest Liderick van Harlebeke, den welcken om zyne vromicheyt ende ghetrouwe diensten Carel de Groote de landen ende den tytel van Prince van Vlaenderen heeft ghegheven in het jaer ons Heeren seven hondert tweeentnegentich. Maer doen ter tijdt was dit landt arm, vol bosschen, foreesten + ende marasschen: soo dat de voorseyde Liderick in boerde en*de* jock zy selven noemde Foreestier ende Woudtmeester: welcken tytel ende naem zynen naecomelingen is aenghebleven + tot groote eere ende profijt. Sommighe segghen dat voor desen Liderick een ander is gheweest, de welcke de kercke van Sint Donaes te Brugghe ghesticht heeft in het jaer ses hondert eenentwintich. Nae Liderick van Haerlebeke is gekomen Enguerran, ende na desen Odoacre oft Audaker: dese zijn gheweest d'eerste Heeren van Vlaenderen: sommighe seggen dat zy Graven zijn gheweest, maer andere houdense alleenlijck voor Landtvoochden en*de* Stadthouders van weghen der Coninghen van Vranckrijck. Nae dese voorgenoe*m*de Foreestiers oft Woutmeesters worden ghetelt tweeendertich wettelijcke Graven van Vlaenderen, t'same daer onder begrypende vier Gravinnen, erfghenamen + des Graefschaps: Welcke Graven seer weynighe uytghenomen, seer vrome Landtsheeren zijn gheweest, nae het uytwysen der historien: ende hebben in seer grouwelijcke oorloghen die zy t'alle tyden hebben ghevoert soo teghen de Fransoysen, soo teghen d'Enghelsche, oock teghen de Hooghduytsche, ende dickmael teghen haer eyghene ondersaten, vromelijck ghestreden teghen hare vyanden, ende de oorloghe ghewaecht, ghevende te kennen ende betoonende hare vromicheydt, ende de macht en*de* kracht van haer landt niet groot van begrype: soo dat sy het niet alleenlijck en hebben bewaert ende beschermt, maer oock grootelijck vermeerdert: jae heurlieder gheslacht + ende stam is door maechschap, deucht ende vromicheydt gekomen tot de heerschappye van dese gantsche Nederlanden, ende tot de Croone van Spangien ende tot alle Coninckrijcken, Keyserrijcken, Provincien ende Landen, die nu ter tijt besitten de Princen gesproten uyt den huyse van Oostenrijck, ghekomen van de*n* bloede en*de* struycke der Vlaemscher Landtsheeren. De doorluchtichste, vroomste ende voornaemste Graven die het Vaderlandt meest ghevoordert, vereert ende loffelijck vermeerdert hebben zijn dese navolghende.

+Wie de eerste Herre van Vlaenderen is gheweest.

+Cronijck va*n* Vlaenderen in't I cap.

+Successie der Heeren van Vlaenderen.

+Graven van Vlaenderen oorlooghsmannen.

+Afkomste van Vlaenderen geluckich in alliantien.

Ende ten eersten Boudewijn van Ardenne, + toeghenaemt Yseren arm, heeft (soo men seyt) dese Heerlijckheydt ghekregen ende vermeerdert, daer en boven behaelt hooghe staten van eere ende macht, ende is sonder twyfel een seer edel, vroom ende hooghweerdigh Landtsheere gheweest, soo wel gebleecken is in handel van peys en*de* van oorloghe: de welcke ghestorven is in het jaer ons Heeren acht hondert neghenentseventich.

+De vermaertste Graven die in Vlaenderen geweest hebben.

Boudewijn met den schoonen baerdt, een + seer gheleerdt ende rechtveerdich Vorst, heeft aller eerst den Edeldom in Vlaenderen ingestelt, rechten ende gherechten op beter wyse herstelt, sendende over al gheleerde, wel gheachte ende hooghvermaerde mannen: dese is ghestorven in het jaer 1036.

+Door wien den Edeldom inghestelt in Vlaendere*n*.

Boudewijn, toeghenaemt (om zyne goetheydt ende ghezedicheydt) de Goedertieren, ende om dat hy tot Rijssel gheboren was, de Rijsseler, heeft zyne Heerlijckheydt vermeerdert met het Graefschap van Aelst ende met de vier Ambachten: hy trouwde de dochter van Coninck Robrecht van Vranckrijck, suster van Coninck Hendrick d'eerste dies naems: ende was soo doorluchtich, rechtveerdigh en*de* wijs, dat Coninck Hendrick komende te sterven, hem maeckte Momboor niet alleenlijck van Philips zynen sone, maer oock Bewindtheer van Vranckrijck, in het jaer duysent eenentsestich. Dese selve Boudewijn + (gelijck Meyer betuycht) helpende met schepen, krijchslieden ende ghelt zynen behouden sone Hertoch Wilhelmen van Normandyen, teghen Herald die het Coninckrijck van Enghelandt voor hem selven woude houden, is grootelijck gheloont gheweest van den voorseyden Wilhelm, in het besit van het Conincrijck van Enghelandt ghekomen zijnde: soo dat hy tot vergheldinghe van den grooten dienst ende ghetrouwen onderstant den Graven + van Vlaenderen beloofde tot een jaerlijcsche ende erffelijcke rente op het Coninckrijck van Enghelandt drie hondert marck silvers: hoe wel dese belofte niet langhe gehouden en werdt. Dese Boudewijn de Goedertieren is gestorven in het jaer duysent sevenentsestich.

+Wilhelm de*n* Conquerant gheholpen door den Vlaminck.

+Rente betaelt by den Engelsman den Graven van Vlaenderen.

Robert, toegenaemt van Hierusalem, heeft om zyne vrome feyte*n* ende ridderlijcke daden

bedreven in kleyn Asien en*de* in Syrien, teghen + de ongheloovighe Mahometisten, verdient geheeten te worden van het gantsch heyr der Christene*n*, Sint Joris sone: ende dit is d'eerste onder de Graven van Vlaenderen die van den Keyser verkoren ende aengenomen is geweest tot Beschermheer van Camerijck: ende is overleden in het jaer duysendt een hondert elf.

+Robert van Vlaenderen Sint Joris sone ghenoemt, ende waerom.

Boudewijn, toeghenaemt met de Byle, (te weten van Justitie) is geweest seer vroom ter oorlogen, ende soo rechtveerdich, dat hem het volck hiet Vader van justitie ende recht. Hy is gestorven in het jaer duysent een hondert neghenthien.

+ Dierick van Elsate heeft met ee*n* machtich heyr van zynen volcke vier tochten ghedaen in het Heylich landt teghen de ongheloovige, ende groote lof ende eere behaelt: hy hadde tot een huysvrouwe Sybille de dochter van Folke van Anjou, Coninck van Hierusalem, een seer uytnemende deuchdelijcke vrouwe. Dese Dierick starf in het jaer duysent een hondert neghenentsestich.

+Dierick trouwt Sybille van Hierusalem.

Philips va*n* Elsate, om zyne groote deuchden, toegenaemt de Groote, is soo wel bemint geweest van Lodewijck de sevenste Coninck dies naems van Vranckrijck, dat de selve Coninck niet en dede sonder raedt van desen + Grave: hy hief des Conincks sone over de vonte, ende gaf hem zynen naem, ende werdt geheeten Philips *Dieu-donné,* naemaels bygenaemt Auguste, den welcken na zijns Vaders des Conincks doodt hy te houwelijck gaf Isabel zijn nichte. Maer daer nae, ghelijck in den staet ende handel van Landtsheere lichtelijck gheschiedt, is ter saecken van den Grave van Vermandois, oorloghe tusschen beyden opghestaen, maer korts wederom nederghe leght ende ghestilt tot des Graven groot voordeel ende profijt in het versoenen. Dese Grave Philips, om niet ledich te + zijn, trock in Asien teghen de ongheloovighe met eenen machtighen hoop volcks, ende bedreef daer seer vrome ende ridderlijcke daden, ghelijck de historien melden, ende zyne vyanden verwonnen hebbende, heeft in zijn landt ghebracht de selve wapenen ende schilden die de Graven van Vlaenderen daer nae altijdt hebben ghebruyckt. Van daer wederom komende is ghetrocken door Portugael, en*de* aenghesien zyne huysvrouwe doodt was, heeft + ghetrouwt Mathilde de weduwe, Coninginne van Portugael, een seer schoone vrouwe, ende met hem in Vlaenderen ghevoert. Ten lesten is hy met het gheselschap van Coninck Philips Auguste van Vrancrijck, ende Rijckaerdt Coninck van Enghelandt, wederom ghetrocken nae het Heylich landt, ende nae veel victorien gestorven te Ptolemaide, in het jaer duysent een hondert tneghentich, oft soo sommighe segghen, duysent een hondert een en tneghentich.

+Philips van Elsate peter van den Coninck Philips Auguste.

+Voyage van Graef Philips in Syrien.

+Mathilde van Portugael.

+ Boudewijn de achtste van dien naem, seer gheluckichlijck langhen tijdt tegen de Turcken in Orientien gheoorloocht hebbende, ende Constantinopelen ghewonnen, is Keyser van Grieckelandt ghekoren ende ghekroont gheweest van de Christenen, in het jaer duysent twee hondert vier, ende een jaer daer nae ghestorven, ende na hem is zijn broeder Hendrick Keyser van Grieckenlandt gheworden. Lodewijck van Male sone van Lodewijck van Nevers Grave van Vlaendere*n* moet hier eyndelijck mede ghestelt worden onder de oude Graven: de welcke hooghelijck vernaemt door zyne vrome ende ridderlijcke dade*n*, heeft ghetrouwt Margriete de dochter van Hertogh + Jan van Brabandt den derden dies naems, ende daer mede ghekreghen het Hertoghdom van Brabant ende meer Heerlijckheden tot het Graefschap van Vlaenderen, ghelijck wy in de beschryvinghe van Brabandt verklaert hebben: ende is ghestorven in het jaer duysendt drie hondert drieentachtentich. Daer nae zijn

+Boudewijn ghemaeckt Keyser van Constantinopelen.

+Brabandt vereenicht met het Graefschap van Vlaenderen.

door gheslacht ende maechschap van de voorseyde, ghekomen tot dese Staten ende Landen (soo hier voor vertelt is) de vrome Vorsten ende Hertogen van Borgondien, en*de* voorts de Keysers ende Coningen van het Huys van Oostenrijck: ende onder de leste van dien Keyser Carel de vijfste dies naems, den welcken Paus Paulus de derde noemt den Grootmachtighen. Dese Keyser Carel heeft dit landt grootelijck vermeerdert ende verbetert, besonderlijck met Doornick in te nemen, ende het gantsch landt te bevryen vande onderdanicheydt ende herschappye van Vranckrijck ende van het Keyserrijck. Dese Grootmachtighe Vorst is gestorven + in Spangien, in het jaer duysent vijf hondert achtenvijftich. Zijn uytvaerdt wert seer heerlijck ghehouden te Vailladolit in S. Benedictus kercke, door zijn dochter de weduwe van Portugael, doen ter tijdt Gouvernante van Spangien: de welcke voor op haers Vaders Keyserlijcke tombe vol t'alle canten van schilden ende wapenen heeft doen stellen een seer heerlijck Epitaphe oft Grafschrift: welck wy hier nae sullen setten: maer moeten eerst vertelle*n* hoe dat het doot lichaem langhen tijdt is gheweest sonder in d'aerde te begraven: in een tombe bewaert in het + Clooster van Sint Joost by Plaisance, ende is daer nae ghebracht by het ghebalsemt lichaem van Coninck Philips zynen Vader, de welcke in het jaer duysent vijf hondert ses, oock in Spangien was ghestorven te Escuriael, daer by dat Coninck Philips nu tegenwoordighlijck levende, des voorseyden Keyser Carels sone, gesticht heeft een mans klooster + van Sint Hieronymus orden: welck hy ghenoemt heeft Sint Laurens, tot ghedenckenisse van den ghewonnen slach teghen den Fransoysen op Sint Laurens dagh voor de stadt van Sint Quintijn, in het jaer duysent vijf hondert sevenenvijftich, ter tijdt van Coninck Hendrick van Vranckrijck, den tweeden dies naems. Dit Clooster is soo kostelijck ende heerlijck in timmeringhe, vercieringhe, stofferinghe, groote ende Coninckliijcke hoffelijckheydt, dat in dien het voorts volmaeckt wordt soo het beghonst is, het soude in thien jaren wel kosten meer dan thien mil-

+Overlyden des Keysers Carel de vijfste.

+Waer Keyser Carel begraven is.

+Clooster gesticht by den Catholijcke Coninck.

lioenen goudts, ende sal ghehouden werden voor een van de schoonste, hoffelijckste ende wonderbaerlijckste timmeringhen van der gantscher wereldt. Oock is in dit landt ende in de stadt van Bruyssel, in de teghenwoordicheydt [+] van Coninck Philips des overleden sone ghehouden gheweest des Keysers uytvaerdt: het selve hebben oock gedaen de Coninghinnen van Enghelandt ende van Hongaryen met groote eere ende wonderlijcke pomperye, waer af het hof en*de* de stadt grootelijck verwondert was: Het selve hadden alreedt te vooren ghedaen d'andere steden van den lande, ghelijck oock over al de Kersten landen, volghende den dienst ende vriendtschap die de Vorsten ende Landtsheeren malkanderen doe*n*. Voorwaer de uytvaerden zijn over al seer heerlijck ende hoffelijck ghehouden gheweest, ende seer schoone ende gheleerde verklaringhen ghedaen tot lof ende eere van desen grooten Vorst, als een van de treffelijckste die by zynen tijdt hebben gheheerschapt.

[+]Wtvaert des Keysers tot Bruyssel.

Epitaphe.
D. Opt. Max. S.

D. CAROLO V IMP. CAES. AUG. MAX. INDICO, TURC. AFRIC. GERM. HISPANIAE, SICILIAE, ET INDIARUM REGI, P. P. PRINCIPI POTENTISS. ET INVICTISS. SACRI IMPERII LIBERATORI, FUNDATORI QUIETIS, CHRISTIANAE RELIG. ACERRIMO PROPVGNATORI, IUSTITIA, ANIMI MAGNITUDINE, PRUDENTIA, RELIGIONE, CLEMENTIA, PATIENTIA, ALIISQUE INSIGNIBUS VIRTUTIBUS LONGE ORNATISS. QUI POST INGENTES UBIQUE TERRARUM PARTAS VICTORIAS, ET CLARISSIMOS DE GALLO, TURCA, AFRIS, ITALIS, GERMANIS, ACTOS TRIUMPHOS, TOT MULTIS INDIAE PROVINCIIS, ET INSULIS ETIAM PRISCIS INCOGNITIS, PER LEGATOS MAGNO REIP. CHRISTIANAE ORNAMENTO INVENTIS, ATQUE LUSTRATIS. DENIQUE POST FOELIGITER ADMINISTRATAM ET PRUDENTER CONSTITUTAM REMP. PHILIPPO FILIO TOT AMPLISSIMIS HISPAN. REGNIS, FLANDRIAE, ET ALIIS PROVINCIIS INAUGURATO, RELIGIONE DUCTUS EX FLANDRIA IN HISPANIAM TRAIECIT, SEQUE IN IVSTVM HIERONYMIANI ORDINIS COENOBIVM, AEDIBVS ILLIC IVSSV EIVS CONSTRVCTIS, RECEPIT, VBI RELIQVVM VITAE, QVOD VIX OBIIT XI CAL. OCTOB. M. D. LVIII. IOANNA LVSITANIAE PRINCEPS HISPANIARVM GVBERNATRIX, PATRI OPT. ET MAX. P. VIX. ANN. LVIII. MEN. VI. DI. XXVII. IMPERAVIT ANN. XL. REGNAVIT ANN. XLIII.

Ter tijdt als ick dit boeck schreef, soo hadde over Vlaemsch ende Rijcks Vlaenderen het regiment de Grave van Egmondt ende was oock mede Gouverneur van het Graefschap van Artoys, ende Walsch Vlaenderen stondt onder het bewindt van den Heer van Courriers, gheboren uyt den edelen stamme van Mommorency. Hier met is nu het gantsch Vlaenderlandt beschreven, welck geheeten ende gehouden wordt voor het machtichste Graefschap van heel Kerstenrijck: gelijck Milanen voor het machtichste Hertochdom, ende Vranckrijck voor het grootste Coninckrijck. Nu willen wy voorts varen ende beschryven het landt van Artoys.

Beschryvinghe van Artoys.

*A*Rtoys begrijpt onder zynen naem het meeste deel + van het landt dat Cesar in zyne Commentarien noemt *Atrebates,* van de Hooftstadt *Atrebatum,* welck nu in Fransoys *Arras,* ende in Duytsch Atrecht geheeten wordt, ende is nu noch ghelijck als doe ter tijdt de hooftstadt des landts. Dit landt heeft eertijdts nae den loop ende veranderinghen van Vranckrijck ende van dese landen, dickwils zyne palen verandert, somtijdts vermeerdert ende somtijdts vermindert: welck te vertellen veel te lanck, ende te ondersoecken niet seer nuttelijck en soude wesen: ende daerom sal + het ons ghenoegh wesen de palen te stellen ghelijck zy nu teghenwoordighlijck zijn, te weten: Ten Noorden heeft het den watervloedt Leye, ende de nieuwe watergracht, ende wordt daer mede ghescheyden van Vlaenderlandt: ten Zuyden Dorlens, ende is daer bepaelt van Picardyen: ten Oosten palet aen Walsch Vlaenderen, ende aen het landt van Cambresis: ende ten Westen na Monstreul op de Zee, paelt oock aen Picardyen. Dit landt van Artoys is seer schoon ende goedt: want het heeft een schoone ende soete locht, ende vetten ende vruchtbaren grondt, voortbrenghende alderley etelijcke vruchten, behalven + wijn: maer dit ghebreck comt meer door onachtsaemheyt der inwoonderen, ende oock om dattet soo vast aen Vranckrijck paelt, ende dickwils daer teghen oorloghe heeft, dan by ghebreck van landt oft aerde. Hier wast seer goede Tarwe, met sulcke menichte datse + in andere landen wordt ghevoert, te weten in Duytsch Vlaenderen, voorts in Brabandt, besonderlijck in de stadt van Antwerpe*n*, aenghesien de vreemdelinghen daer woonende niet gheern en eten den Rogghe in Brabant wassende: deshalven hier seer veel Tarwen uyt het landt van Artoys komende verkocht wordt. Die van Mechelen oock midts de bequaemheydt van het graen t'schepe te brenghen van Douay, ghebruycken meestendeels Koren van Douay: jae in dit landt van Artoys wordt soo goeden broodt gebacken, dat de steden ende dorpen daer by ligghende daghelijcx met groote menichte het selve komen koopen. Artoys heeft twaelf besloten steden, daer onder mede begrypende Renty, hoe wel dit beter een slot oft casteel dan een stadt mocht gherekent worden. Heeft daer en boven acht hondert vierenvijftich dorpen: van de welcke sommighe overmits de oorloghen in onse tyden seer verlate*n* ende verwoest zijn: nochtans sal langduerighen peys met de hulpe Godts, ende neersticheydt ende behendicheydt der inwoonders, dit al wederom brenghen tot zynen eersten fraeyen staet. Voorwaer het is een grouwelijcke ende deerlijcke + saecke alle de frontieré ende palen niet alleenlijck van desen lande, maer oock van Vrancrijck, besonderlijck op de zyde va*n* Picardyen, te sien soo jammerlijck verwoest, de dorpen verbrandt, het gantsch landt verlaten, onghebouwt ende onbewoont, het arm volck herwaerts ende derwaerts verstroyt, verdreven uyt hare wooninghen, veel vermoordt ende jammerlijck om den hals gebrocht, tot groote schade, droefheydt ende verdriet der Weduwen en*de* Weesen. Waer door eenen eeuwigen ende dootlijcken haet ghevoedt ende gebroedt wordt in de herten van de ghebueren, malkanderen wederstaende ende beschadigende, niet sonder wroeginghe der conscientien, ende schande der ghener die door hare schuldt ende boosheydt oorsaecke zijn van soo grouwelijcke ende schadelijcke*n* bedrijf. In den byvanck ende landt van Artoys worden ghetelt negen

+*Caesar lib. 2 de bello Gallico.*

+Landtpalen van Artoys.

+Wat verhindert dat geenen wijn in Artoys en wast.

+De granen van Artoys versien Vlaenderen ende Brabandt.

+Ellende des landts van Artoys ten tyde der oorloghen tusschen de Coninghen.

[+] Casselryen, met verscheyden Abdyen, Conventen ende Cloosteren: ende de voornaemste steden des landts zijn Atrecht, Sint Omer, [+] Betunen, Arrien, Bapaume: daer nae andere mindere, Hesdinfert, Renti, Sint Pol, Perne, Lillers, Bassee ende Lens. Voorts siet men noch de verwoeste plaetsen vande schoone ende stercke afgheworpen steden Hesdin ende Terouanne. De Staten van Artoys bestaen in vier Leden, te weten, de Prelaten, de Capittelen ende Kercken, den Edeldom, ende de Steden. Maer laet ons de steden elck in sonderheydt beschryven, ende beghinnen aen Atrecht de hooftstadt.

[+]Negen Casselryen in Artoys.

[+]Steden van Artoys.

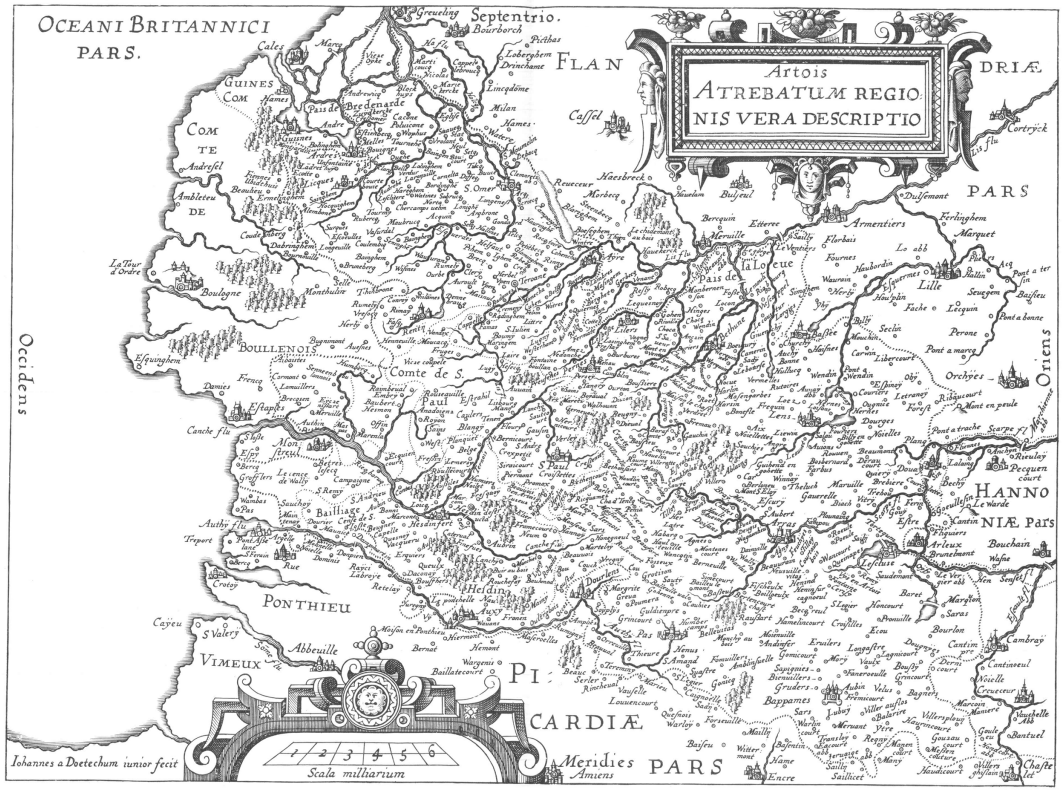

OCEANI BRITANNICI PARS.
Artois
ATREBATUM REGIONIS VERA DESCRIPTIO

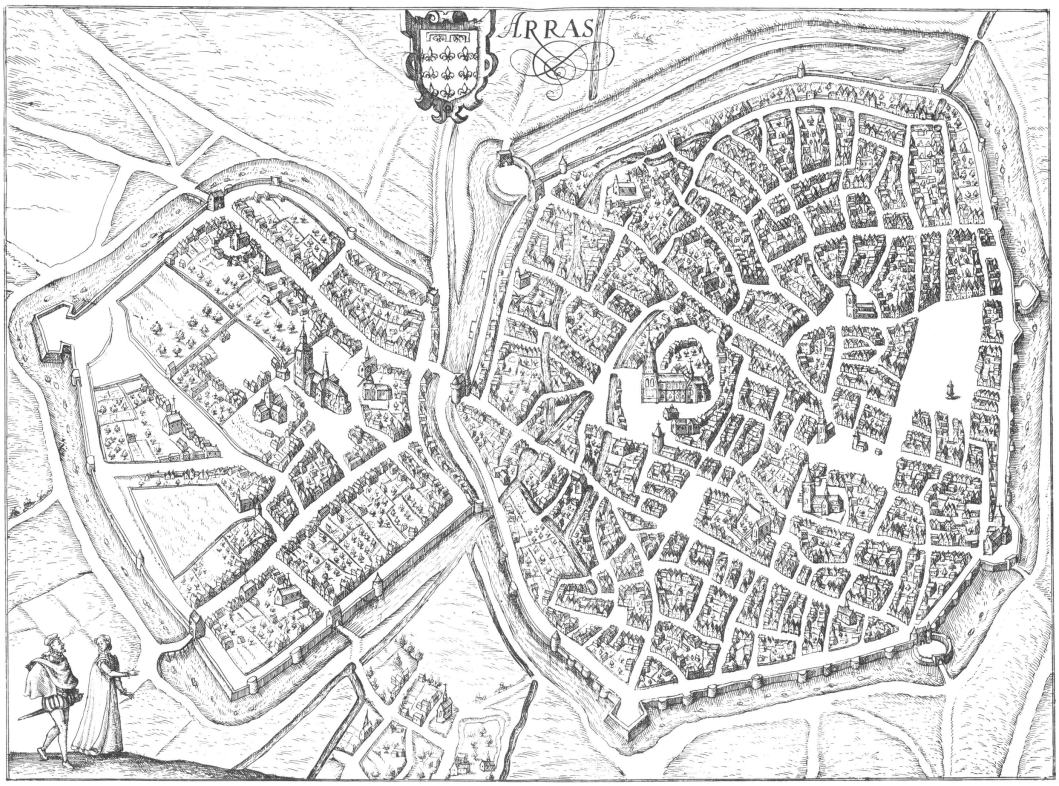

ARRAS

Beschryvinghe van Atrecht.

+ *D*E stadt va*n* Atrecht (soo wy gheseyt hebben) is gheheeten in het Latijn *Atrebatum*, ende is gelege*n* op de riviere Scharpe, ontrent een boghescheut verre, ses mylen van Douay, acht van Dourlens, vijf van Camerijck, ende veerthien cleyne van Amiens. +Ghelegentheydt der stadt van Atrecht.

+ Dit is een seer groote stadt, maer wordt ghescheyden in tween met eenen bysonderen muer: waer af d'een deel heet *la Cité* oft de Borcht, toebehoorende den Bisschop, ende d'ander *la Ville* oft de stadt, ende gaet den Landtsheere aen. +Atrecht in twee deelen ende heerlijckheden ghedeelt. De Borcht is seer kleyn, maer schoon, vast ende sterck van bolwercken ende schanssen: ende hier in staet de kostelijcke ende overschoone Domkercke van onser Vrouwen, met een seer fraeye Librye van menigherleye boecken met handen gheschreven, ende meestendeels in de Godtheydt. + D'eerste Bisschop van dese kercke is geweest Sint Vast van Sint Remeeus inghestelt in het jaer vijf hondert eenendertich. +D'eerste Bisschop van Atrecht Sint Vast. Namaels is dit Bisdom gevoecht met Camerijck, ende van twee alleenlijck een ghemaeckt: ende hier door is dese stadt langhen tijdt gheweest sonder Bisdomsche hoocheydt. Maer want die van Camerijck gunste, hulpe ende bystandt ghedaen hadden Keyser Hendricken den vierden van dien naem, der Roomscher Kercken wederspannich, soo heeft Paus Vrban de tweede dies naems, om die van Camerijck te straffen van dese misdaedt, den Bisdomschen staet wederom gestelt inde stadt van Atrecht in het jaer duysent vijfentnegentich, insettende Bisschop Lambrecht, die te vooren Aertsdiaecke*n* van Terwanen was. Te deser tijt is hier Bisschop M. Antonis Perenot, nu Cardinael van Granvelle, een hoogh vernaemt man, soo om het groot gheloove dat hy heeft ghehadt by Keyser Carel den vijfsten, als het ghene dat hy nu noch heeft by den Catholijcken Coninck Philips, ende eertijdts oock gehadt heeft in de Nederlanden, overmidts zyne gheschicktheydt, wijsheydt ende gheleertheydt. Maer ter tijdt als ick dit schreef heeft hy dit Bisdom overghegheven den welgheleerden ende eerweerdighen Heer M. Fransoys Richardot, de welcke het selve Bisdom seer behoorlijck ende heerlijck bedient. De Bisschop van Atrecht is geestelijck ende wereldtlijck Heere, Wetten ende Wethouders, Rechten ende Rechters stellende der Borcht, midts kennende altijdt den Grave als Overste, want hy wordt van den Grave genoemt, ende van den Paus bevesticht in zynen staet. Het Bisdom van Atrecht heeft jaerlijcks inkomende vier, vijf oft ses duysendt kroonen, nae dat de jaren vruchtbaer van Koren zijn. In de kercke va*n* onser Vrouwe*n* wort seer geestelijck en*de* devotelijck bewaert een groot heylichdom verciert met veel kostelijcke gesteenten, te weten Manna ghelijck wolle ghestelt, + welck in dit gheweste gheregent ende uyt den Hemel ghedaelt is ter tijdt van Sint Hieronymus, soo hy selve ghetuyght in zyne brieven: ende dit Manna oft Hemelsch broodt wordt somtijdts ghetoont ende te voorschijn ghebrocht ter tijdt van groote drooghte, om regen te verwerven. +Manna bewaert tot Atrecht. In de stadt van Atrecht in een schoone Cappelle op de kleyne marckt, + wort bewaert met groote ceremonie ee*n* keersse die zy segghen dat eertijdt van den Hemel tot hare welvaert ende salicheydt ghedaelt is. +Cappelle der marckt tot Atrecht. Maer komende tot de stadt, de welcke sonder twyfel soo groot ende sterck is van gelegentheydt, + van mueren, vesten, bolwercken, ende soo wijdt, breedt ende diep van graven, maer sonder water, datmen die houdt voor onwinnelijck. De straten zijn schoon: de marckt seer wijdt ende groot boven alle andere. +De stadt van Atrecht seer sterck. Hier is de Abdye van Sint Vast, de

rijckste, soo + ick my laet duncken, van gantsch Nederlant: want de Abt heeft ghemeynlijck alle jaer inkomende meer dan twintich duysendt ducaten. Ter tijdt als ick dit schreef is hier Abt gheweest M. Rogier van Mommorency des Grave*n* van Hoorn broeder, een seer doorluchtich ende eerweerdich Prelaet. Noch zijn hier oock meer andere Kercken, Godshuysen ende Heylighe schoone plaetsen weerdigh te aenschouwen. De huysen zijn seer bequaem gemaeckt, met seer wyde, ende konstichlijck wel + gheplaveyde ende besette kelderen, besonderlijck alsoo ghemaeckt tot groot behulp in tyde van oorloghe: want in der noodt (soo eertijdts ghebeurt is) moghen zy met huysghesin ende met huysraet haer vertreck daer in nemen, om beschermt te zijn van het grouwelijck grof gheschut der vyanden, ende daer in blyven ende hen behelpen ter tijdt van langhe belegheringhe. Van dese stadt is gheboren gheweest Comius Atrebatensis, een seer machtich, vroom ende dapper Heer, grootelijck vernaemt in de Commentarien van Cesar. + Oock is hier gheboortich geweest Franciscus Balduinus, Doctoor in de Rechte*n*, een hooghgeleerdt man, alsoo wel blijckt uyt zyne + wercken gheschreven in de Rechten ende in andere wetenschappen. Nu teghenwoordichlijck zijn van dese stadt geboren seer vernaemde mannen, namelijck Christoffel d'Assonleville, Raetsheere van des Conincks Secreten Raedt, seer gheschickt ende gheleerdt, naemaels gheworden een van de eerste ende voornaemste van den Raedt van State: + voorts oock Nicolaes Bornie, uytnemende geleerdt, groot Orateur, Poete ende Historye schryver.

+Abdye van Sint Vast tot Atrecht.

+Schoonheyt der kelders van Atrecht, en*de* tot wat eynde.

+*Caesar lib. 4 de bello Gallico.*

+Franciscus Balduinus Rechtsgheleerde.

+Vermaerde mannen gesproten van Atrecht.

Ende Carolus Clusius, seer vermaert ende gheleerdt in Latijn ende Griecks, ende vervaren in de kennisse van simpele medicynen: want boven alle zyne geleerdtheydt ende goedt verstant van dien, om meerder bescheedt van de kruyden te hebben, soo heeft hy ghereyst ende reyst noch ghemeynlijck alle landen door, om te sien, te smaecken, te ondersoecken, te proeven, te kennen ende te weten in hoedanige locht ende aerde die wassen, ende de eyghene natuere daer af, om die beter, bescheedelijcker, waerachtelijcker ende breedelijcker te beschryven: alsoo hy wel betoont met zyne schoone wercken die hy alreedt in druck heeft uytghegheven. In dese stadt sit [+] den Provincialen Raedt, genoemt de Camer van den Raedt van Artoys, waer af d'appellatie ghedaen wordt in het Parlement van Mechelen. De stadt van Atrecht is volckrijck ende seer wel bewoont. Hier zijn veel treffelijcke kooplieden ende verscheyden ambachtslieden, ende onder andere die Atrechts say maecken, seer wel bekent ende gesocht in het meeste deel van Europe. Dese stadt is geweest ter tijdt van Cesar (soo wy hier voor hebben gheseydt) de hooftstadt van een groote [+] Provincie, jae oock ter tijdt van Carel de Caluwe Coninck van Vranckrijck, ende langhen tijdt daer nae de hooftstadt van Vlaenderen: Maer Artoys een Graefschap op zy selven ghemaeckt zijnde ende van Vlaenderen ghescheyden, (gelijck wy boven verhaelt hebben) soo is dese stadt ghebleven, sulck als zy nu noch teghenwoordichlijck is, de hooftstadt van Artoys, hebbende onder haer verscheyden leenen ende heerlijckheden.

[+]Camer van den Raedt van Artoys.

[+]Atrecht eertijdts de hooftstadt van Vlaenderen.

[+] *Byv.* [Nae dat de oorloge tusschen het huys van Bourgoignen ende Vranckrijck een eynde nam door een vredehandelinghe gemaeckt den 29 Septembris in het jaer 1435, voor weynigh tijts Atrecht welvarende was. Maer soo wanneer Hertogh Carel van Bourgoignen voor Nancy verslaghen was, de Coninck Lodewijck hoopte vastelijck de macht van het huys van Bourgoignen, het welck tweeendertich jaren lang tegen zynen Vader Carel de sevenste, sonder eenich bestandt, door hulpe der Engelschen, ende nu langhen tijdt teghen hem selve oorloge ghevoert hadde, alsoo te verpletten, dat het niet meer sulcks te doen en soude vermoghen: hy nu wesende met den Enghelschen in lange bestandt, soo dat daer gheen voorstant van te verwachten en was. Door dies verdeelde hy al aen zijn favoriten veel heerlijckheden van het selve die hy noch niet en mocht leveren. Hy bequam terstont de stadt Abbeville seer lichtelijc, Dorlens oock ten ghebiede quam, van waer den Admirael van Vranckrijck en*de* de Heer van Argenton sonden om te sommeren de stadt van Atrecht, de hooftstadt va*n* Artoys, welcke Graeflijckheydt altoos gheweest is de oude ende eyghen patrimonie der Graven van Vlaenderen: welck altijdt by versterven beerft is, soo wel by dochters als sonen. De Heeren van Ravesteyn ende van Cordes binnen Atrecht zijnde, ghinghen met haer spreecken in de Abdye van Sint Eloy. De voorseyde Heeren tredende in onderhandelinghe, de Fransoysen versochten openinghe der stadt voor den Coninck, ende daer in aengenomen te werden in zynen name, seggende dat de Coninck sustineerde datse hem toe quam, by recht van confiscatie, met het heele landt van Artoys. Die van Bourgoignen antwoorden haer: dat het Graefschap van Artoys toebehoorde Vrouw Marie hare Princesse, Hertogh Carels dochter, by versterffenisse van Vrouw Margriete van Vlaenderen, haer Grootmoeder, eertijdts Gravinne van Vlaenderen, Artoys, Bourgoignen, Nevers ende Rethel; tot man hebbende Hertogh Philips van Bourgoignen de Stoute, sone van Jan Coninck van

[+]Atrecht welvarende.

Vranckrijck, ende broeder van Coninck Carel de vijfste, den Coninck biddende dat hem soude believen te onderhouden het bestant, 'twelck noch duerde tusschen hem ende haren overleden Prince. De Coninck hadde goet verstant met den Heere van Cordes Overste van Atrecht, door wiens raedt hy versocht aende Ghesanten (de welcke van wegen de Princesse van Bourgoignen tot hem ghesonden waren) dat men de Borgt in zijn handen soude stellen. Na vele redenen aen de voorseyde Ghesanten dat het om een beter soude zijn, ende dat men by dien middel veel lichtelijcker tot eenen vrede soude comen dese ghehoorsaemheydt den Coninck bewysende: Zy consenteerden hier in, ende voornaemelijck de Cancelier ende de Heere van Humbercourt, ende sonden brieven van consent aen den Heere van Cordes, dat hy de selve Borgt aenden Coninck leveren soude, hem ontslaende van des landts weghe van zynen eedt. Waer mede de Heere van Cordes hem wel haest vernoeghde, vertreckende uyt de stadt, ende doende het garnisoen daer uyt gaen: daer na hem voor ontslaghen houdende van den dienst van zyne Vrouwe door dit consent, dede den Coninck eedt, ende werdt zijn dienaer, ende bleef Gouverneur van Picardyen. Hy was den Coninck behulpsaem [+] in Hesdijn te belegheren, welck hem overghelevert werdt, ende oock voor den Coninck Bouloignen veroverde. Hier en tusschen die van Atrecht bemerckende dat zy bedrogen waren, aen alle zyden met ruyterye ende voetvolck beset, aen die van Rijssel ende Douay hulpe versochten. Daer waren binnen Douay weynige peerden, ende onder andere de Heere van Vergi ende andere, de welcke resolveerden die van Atrecht ter hulpe te trecken, ende vergaderden ontrent drie hondert peerden, ende tusschen de vijf ende ses hondert voetknechten. Maer alsoo zy marcheerden, de Fransoysen trocken haer teghen, vielender op ende versloegense, waer van den meesten deel omquam, de andere wierden ghevanghen ghenomen, teghen de welcke zy wreedtheydt ghebruyckten. De ghene die het ontquamen in kleynen getale, vluchten binnen Atrecht, welcke stadt de Coninck beschieten ende bestormen dede: maer de borgers siende dat zy van krijchsvolck onversien waren, hare mueren ter neder ghevelt door het grof gheschut, ende [+] de grachten gevult, hebben de stadt met appointement overghegheven, het welck haer niet wel ghehouden werdt: want de Heer van Lude verscheyden goede borgers ende andere lieden van qualiteyt ende van middelen ter doot dede brenghen, om hare goederen te hebben: ende daer en boven moeste de stadt opbrengen tsestich duysent croonen ten profyte des Conincx. Gheduerende dit belech was de Princesse van [+] Bourgoignen in de stede van Ghent, vast ghehouden tot hare groote schade, ende tot voordeel des Conincks. De borghers van Ghent hare oude Wethouders vinghen tot sesentwintich toe, van de welcke zy den meerderen deel ter doodt brochten: met meer andere oude vrienden des Hertoghs. Zy dwongen oock de voorseyde Princesse haer weder te gheven haer oude privilegien die zy verbeurt hadden. Zy stierden

[+]Hesdijn den Coninck overghegeven ende Bouloignen.

[+]De stadt van Atrecht overghegheven by appointement qualijck gehouden.

[+]De Princesse van Bourgoignen onder de handen der Gentenaers.

heur Ghecommitteerde beneffens den Ghesanten der drie Staten der Landen, die den vrede versochten, uyt den name van de Princesse, die haer den voorseyden Staten gesubmitteert hadde. Het welck de Coninck loochende, segghende dat zy qualijck gheinformeert waren, ende datmen hun brieven van de Princesse toonen soude, inhoudende dat zy wilde in alles volghen het goet oordeel van vier persoonen die zy betrouwde. Hier door die van Ghent ghestoort teghen den wille der Landtsvrouwen, den Cancelier Hugonet ende den Heere van Humbercourt om den hals brochten, hoe wel zy die gheern verbeden hadde ghehadt. Haer moeder ende de Heere [+] van Ravesteyn terstondt vertrecken moesten, ende namen met gheweldt het bewindt van de Princesse selfs aen. Zy versetten heur Magistraten, ende namen uyt de ghevangenisse den Hertogh van Geldre, hem maeckende tot Veltheer, ende sonden hem voor Doornick, alwaer hy terstont verslaghen was met veel Vlaminghen. Hier en tusschen werdt de oorloghe in Bourgoignen voor den Coninck ghevoordert. De favoryten van de Princesse bemerckende heuren benauden staet, voorderden het houwelijck tusschen haer ende Maximiliaen, om een Hooft ende Voorstander te kryghen. De bruyloft feeste gehouden zijnde, de Eertshertogh nam aen alle kanten volck op, om de Fransoysen uyt zyne landen te jaghen, de welcke alreede vele plaetsen in Henegouwe inghenomen hadden: maer dese toerustinghe van oorloghe verstaende, hebben zy die alle verlaten het landt ruymende. Want de Prince Maximiliaen trock derwaerts selfs in persoone, ende bracht weder in weynich tijdts heel het landt onder zyne macht ende ghehoorsaemheydt, na eenighe kleyne schermutsinghen ende stryden, die hy dickwils teghen de Fransoysen hadde, in de welcke hy den meerderen deel de overwinninghe kreegh. De Grave van Romont Gouverneur ende Capiteyn van Artoys, nam in de stadt van Camerijck, ende Bouchain een kleyn stedeken, drie mylen van daer gheleghen. Ende Maximiliaen hem tot defensie ghereedt makende door hulpe der Vlaminghen Terwanen belegerde. Die Heere van Cordes van weghen des Conincks bestondt de stadt ontset te doen, ende quam derwaerts met veel volcks. Maer den Eertshertogh sulcx vernomen hebbende, hem tegen trock, een deel van zynen Legher voor de stadt latende. De Grave van Romont Maerschalck van den Legher de slachordenen met de pijcken geordonneert hebbende, ende de Grave van Nassauw de arrieregarde: [+] de Fransoysen den bergh van Esguinegate afkomende, sloeghen seer fellijck op die avantgarde, ende de Graven van Romont ende van Nassouwen hielden die Vlaminghen staende met haer pijcken, ende daer teghen stonden die Fransche Archiers in het veldt wel twaelf duysent sterck, ende dat garnisoen van Terwanen quam oock uytgheslaghen op die achterhoede ende op het parck, roovende die juweelen, ende dootslaende die zy daer vonden, ende jaechdense tot aen die poorten van Arryen: 'twelck vernemende die Fransche Archiers, waren gierich om den roof, stelden hen uyter ordinantien, ende liepen ten parcke waert om te rooven. Dit siende die Hertoghe met zyne Capiteynen, Edelen ende de Vlaminghen, sloeghen op die Arciers soo vreesselijcken, datter boven vijf duysent gheslaghen worden. Soo dat die Hertoghe [+] de victorie behielt, des Conincks volck al te gelijck vluchtende. Binnen Terwanen ende Atrecht die sonder volck waren, groote vreese was: ende zy souden die steden doen wel bekomen hebben, indien de Hertoghe voort ghetogen hadde. Maer als die Coninck Lodewijck aensach het groot gheluck ende die victorien die de Hertoge van Bourgoignen hadde, sondt hy zyne Ghesanten met schoone ghiften ende ghaven totten Hertoge Maximiliaen, versoeckende vrede met hem te maecken,

[+]De Gentenaers ghebruycken authoriteyt over haer Princesse.

[+]Notabelen strijdt ghenoemt den strijdt van Esguinegate.

[+]Die Hertoghe behoudt de victorie.

midts conditien dat zijn sone Carel Dolphijn van Vranckrijck des Hertogen dochter ten houwelijcke soude hebben, met de Graefschappen van Bourgoignen, Auxerrois, Mastonnois ende Charoloys: Dies soude weder gherestitueert werden Artoys, uytghesondert de Borgt van Atrecht, in alsulcken gestalt als die ghemaeckt was. Want hy doen afwerpen hadde des stadts mueren ende wallen, teghen de Borgt aen. Soo dat die Borgt teghen de stadt ghesloten werdt, ende stondt onder het ghebiedt eens Bisschops van s'Coninckx weghen. Verder gewach niet gemaeckt en wierdt van Bourgoignen, Boloignen, noch van den steden op de Somme gheleghen, noch van de Casselryen van Peronne, Roye en*de* Mondidier. Den vrede ghemaeckt zijnde tusschen den Hertoghe ende den Coninck van Vranckrijck, ende het houwelijck van den Dolphijn zynen sone met Margriete des Hertogen dochter gesloten: [+] de jonghe Princesse werdt gheleydt in Vranckrijck tot Amboise by de*n* Dolphijn. Hoe wel dit Maximiliaen niet wel aen en stondt, veel min den Coninck van Enghelandt Eduwaert, die van hertseer starf: ende onlancks hier nae oock mede Lodewijck Coninck van Vranckrijck uyt dese wereldt ghescheyden is. Niet langhe hier nae oorsaken van oorloge tusschen Vranckrijck ende dese landen weder ghepractiseert werden: soo dat die van Bourgoignen noch qualijc binnen Atrecht konden gheraecken, dan met practijcke, in der manieren als volght. Daer was doen ter tijdt in de stadt eenen ordinaren waecker die de wacht hielt op de poorte, de welcke recht ghinck nae de groote marckt, ende nae by de selve was. Nu eenighe borgers hadden van langher handt middel ghevonden om de sleutelen [+] van dese poorte te contrefeyten. De Roomsch Coninck Maximiliaen, is na de middernacht soo heymelijck ghekomen, dat hy nerghens op den wech ontdeckt zijnde, op het ghesang van desen waecker voor de poorte aenquam, de welcke door de gene die den last van de ghecontrefeyte sleutels hadden geopent zijnde: de Bourgoensche waren in het midden van de groote ende kleyne marct, eer dat het de borghers gewaer werden. Ende in desen aenslach en werdt niet meer als eenen dienstknecht van eenen Backer gedoot, uytgegaen om de dienstmaechden (soo aldaer die ghewoonte is) op te wecken om te backen: de welcke de Ruyterye siende alarm beghon te roepen, welck hem zijn leven koste. De stadt ende niet langhe daer na de Borgt onder de gehoorsaemheyt des Roomschen Coninckx ghebracht zijnde, nae dat aldaer order gestelt was, den staet der stadt weder herstelt, ende Hooghduytsch garnisoen aldaer ghelaten, is Maximiliaen van daer vertrocken. Ende dese stadt heeft sedert die tyden in goedt welvaren gheweest, ende is onder de ghehoorsaemheydt der Bourgoensche ghebleven: hoe wel zy staende dese leste voorleden troubelen, niet gheheel vry van beroerte somtijts geweest en is. Nae dat de Pacificatie te Ghent besloten was, ten Hove aldaer overghestiert werden als Ghecommitteerde, de Borggrave van Gent ende mijn Heer van Capres, om de selve Pacificatie te doen afvoueren. Die Gouverneur van Artoys doen ter tijt, ende die Gouverneur van de stadt Atrecht tot de selve gheen consent draghende, bemerckende des landts Staten ende der Ghemeenten gheneghentheydt tot de selve,

[+]Vrouw Margriete des Hertoghen dochter gheleydt in Vranckrijck om getrout te werden met den Dolphijn.

[+]De stadt va*n* Atrecht den Coninck der Romeynen overghegheven.

in de nacht vertreckende, heur officien verlieten: waer door haer wooningen gepilleert werden. Een van de Ghecommitteerde des lants, d'ander des stadts Gouverneur ghedesigneert werdt, ende de Pacificatie van Gent openbaerlijck aldaer ghepubliceert. Ende nu scheen dese stadt de lang ghewenschte vryheydt verkreghen te hebben. Om welcke te behouden ende te beschermen men alles in ordre stelde, de stadt van Atrecht in seeckere quartieren verdeelde, onder nieuw opgerechte vaendelen, waer over verordonneert werden Capiteynen ende andere Officieren: werdt oock volle monsteringhe der Borgherye ghedaen, om de Ghemeente wel by de wapenen te hebben. Dus staende de regieringhe, tot dat de nieuwe factie der Malcontenten [+] in gewelt quam. Want als nu de Walsche Provincien haer ghenoech vyanden vertoonden, soo isser van weghen die andere Provincien ghepractiseert haer te verseeckeren van de stadt van Atrecht, ende dat met toedoen van een Capiteyn, genaemt Ambrosius le Duc, ende anderen, de welcke den Magistraet ghevanghen namen, om dat zy metten Heere van Capres, ende den vyandt heymelijck verstant hadden. Maer alsoo haren aenhanck niet sterck genoech was, ende dat de Ghemeynte van den voorschreven Heer van Capres, ende den Raedt van Artoys beweecht werdt, soo hebben zy den Magistraet weder los ghelaten, op belofte ende onder eedt, dat alles vergeven ende vergheten soude blyven. Maer het en is daer by niet ghebleven. Want dese ghevanghenen los zijnde, hebben soo veel van haer wederpartye ghevanghen, alsser niet en ontliepen, ende brochtense haestelijcken ter doot: onder andere den Raetsheer Gosson, Commissaris, een man van grooten aensien in de stadt, ende out ontrent tseventich jaren, ervaren ende gheleert: Dien zy zijn proces haestelijcken maeckten, en*de* sloeghen hem op eenen Sondagh by nachte zynen hals af. In het jaer 1596 den 26 Meerte is de Coninck van Vranckrijck met ettelijck van zijn krijchsvolck [+] getrocken om de stadt van Atrecht te verrasschen ende overvallen, daer hy by nachte een poorte open brack, met een Petard ofte Mortier vol buskruyts: maer alsoo dierghelijcke instrument aen de tweede poorte niet wel wilde wercken, daer den meester over doot bleef, conden zy daer niet binnen komen: Aen d'ander zyden meynden zy de stadt met leeren te beklimmen, die te kort waren, waer door grooten alarm in de stadt zijnde, is de Borgherye in wapenen gekomen, ende met behulp van weynighe Spanjaerden, hebben zy haer vyanden ghekeert, soo dat de Coninck met verlies van wel vijftich mannen ende veel ghequetste, heeft moeten afwijcken.]

[+]Aenslach om Atrecht te verseeckeren misluct.

[+]De Coninck van Vrancrijck tracht te vergheefs Atrecht te verrasschen.

Beschryvinghe van S. Omer.

*D*E stadt van S. Omer heeft den naem van eenen heylighen man, geboren van Constans, en*de* Bisschop van Terwanen: door wiens vernaemde heylicheydt Aldroald een seer rijck ende Godvreesende Heere beweecht zijnde, heeft hem ghegheven een casteel, [+] ghenaemt Sithiu, om daer een klooster te stichten: welck de heylighe Prelaet heeft ghedaen, doende daer maecken die kostelijcke kercke, die na hem ghenoemt wordt Sint Omer: [+] in welcke hy vertrocken om zijn leven voorts over te brenghen, hier zijn by hem komen woonen veel deuchdelijcke manne*n*, ende onder andere Sint Bertin zijn landtsman. Soo dat overmits de deuchdelijcke wercken ende den

[+]Siet *Meyerum lib. 1.*

[+]S. Omer leefde ontrent het jaer 670.

naem van S. Omers suyver leven, sulcke menichte van volcke ter deser plaetsen + quam, datter een stadt werdt ghebouwt, ende Sint Omer gheheeten, tot gedachtenisse van desen heylighen Bisschop, de welcke is ghestorven in het jaer ons Heeren 695: ende drie jaren daer nae is oock Sint Bertin van dese werelt gescheyden: die d'Abdye (zynen naem + voerende) ghesticht heeft: waer af de kercke seer heerlijck is getimmert, ghelijck oock het klooster: ende soo rijckelijck beghift met renten ende jaerlijcks inkomen, datter luttel Abdyen in Vlaendere*n* rijcker oft schoonder zijn. D'Abten zijn altijdt seer deuchdelijcke ende treffelijcke mannen gheweest, gelijck daer nu ter tijdt is M. Geeraerdt, gheboren uyt den seer edelen huyse van Americourt, een welgeleerdt Prelaet, ende seer goedt van leven, die der Ghemeynten groote deucht gedaen heeft. S. Omer is een frontierstadt tegen Vranckrijck, + gheleghen op de riviere Aa, gelijckelijck verre van Arrien ende Ardres, te weten vier mylen. Is seer sterck, wel betimmert en*de* verciert met alderley schoone huysen, onder welcke is des Abts heerlijcke wooninghe: is oock redelijck bewoont van volcke, ende heeft recht van Casselrye, ende ghebiedt over vele, ende seer grooten byvanck. Ende ter tijt als ick dit boeck maeckte is hier Gouverneur geweest de Heer van Noorkerme.

+Waer van de oorspronc komt vande stadt van S. Omer.

+Abdye van S. Bertin ende haren rijckdom.

+Ghelegentheydt der stede van S. Omer.

Byv. [In het jaer 1117 Sint Omer by nae + gheheel door den brandt bedorven werdt: ende weder gerepareert in het jaer 1152 op den vijfden Septe*m*bris wel half verbrande met de kercken van S. Denijs, S. Jan ende S. Martijn, den brandt ghekomen uyt de Abdye by versuymenisse. Sommighe onder de welcke Ortelius is, achten dat *Iccius portus* ten tyde van Cesar, + is geweest, daer nu S. Omer is, soo wel om den ouden naem met den welcken het ghenoemt wordt *Sithiu,* als oft men seyde *Sinus Itij,* soo zy segghen; als om de gheleghentheyt deser plaetsen: de welcke leeghe zijnde, de hooghe kusten nochtans besluyten de stadt eenichsins, en*de* toonen dat de Zee tot anderen tyden daer heeft konnen spelen.]

+Brandt tot S. Omer.

+Waer *Iccius porius* geweest zy.

By S. Omer is ee*n* seer schoon ende groot + Lack vol levende wateren die daer vergaderen, ende loopen voorts in de Aa oft Ha: in

+Wonderlijc Lack by S. Omer.

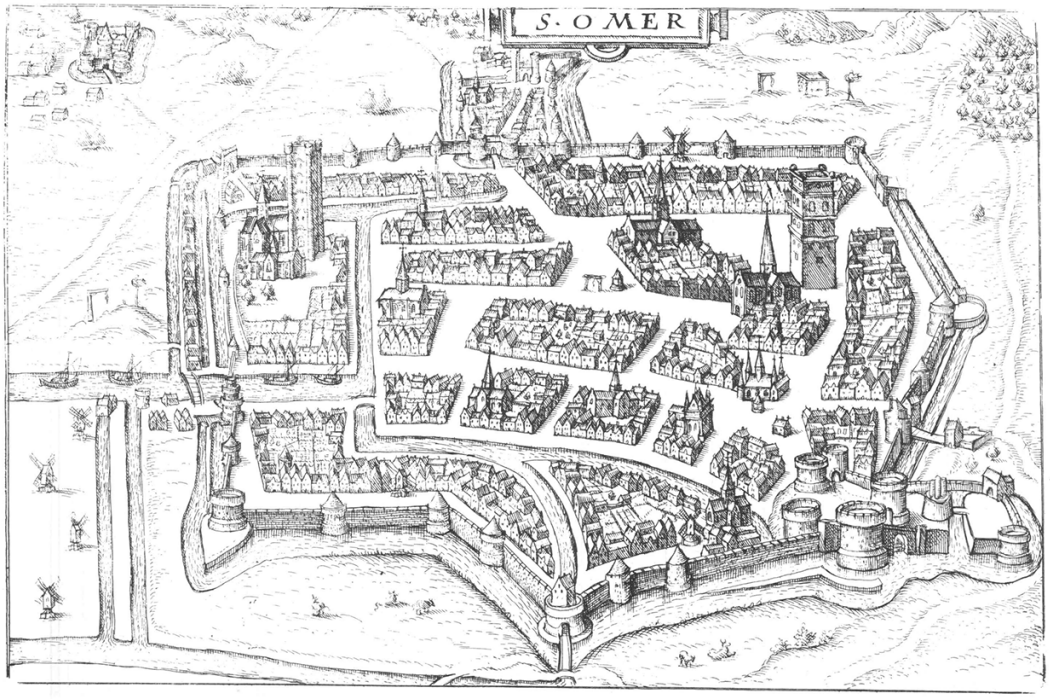

S. OMER

welck Lack zijn veel stucken landts ghelijck Eylandekens, en*de* bee*m*den vol van gras en*de* van boomkens, de welcke op het water herwaerts ende derwaerts vlotten ende sweven: ende in dien men een koorde vast maeckt aen een van dese boomkens, soo kan men dit Eylandeken oft het stuck landts trecken daer men wilt: ende zijn wel soo groot datter eenen grooten hoop Koeyen ende Schapen op kan gaen weyen: welck waerachtich ende oock wonderlijck is: ende onder dese swevende Eylandekens vertrecken ontallijcke menichten van visschen t'Somers ende t'Swinters, om bevrijt te zijn van groote koude ende hitte. Aen dit Lack staen veel huysen, ende onder andere + een groote ende uytnemende schoone Abdye, ghenoemt Clermaretz, van Sint Bernaerts orden, de welcke hy selve, soomen seyt, ghesticht heeft.

+Abdye van Clermarets door wien ghesticht.

+ Betunen is ontrent vijf myle*n* van Arryen ende twee ende een half van Lillers: ende is een fraey en*de* stercke stadt: in de welcke groote menichte van seer goeden ende vermaerden kase gemaeckt, ende voorts in andere omligghende landen ghesonden wordt. De Heerschappye + ende het gebiedt van Betunen ende oock van Denremonde is eertijdts toeghecomen gheweest aen Guido van Dampierre Grave van Vlaenderen, als houwelijck goedt ende erfgoedt van zyne huysvrouwe Mathilde dochter van Daniel Heere van dese stede.

+Betunen en*de* de kasen va*n* daer komende.

+Hoe Betunen aen de Graven van Vlaenderen gekomen is.

+ Arryen is gheleghen op den watervloedt Leye door de stadt loope*n*de, ende ontrent twee mylen van Terwanen: de stadt is goedt ende sterck, met een seer out casteel, ende wel beset met wel ghetimmerde huysen. Ter deser steden is nu Gouverneur van s'Conincx weghen de Heere van Moerbeke.

+Arryen.

+ Ontrent ses myle*n* van Atrecht is Bapaume, een kleyn stedeken, maer sterck, overmits het qualijck te belegheren is, aenghesien daer ontrent drie mylen in het ronde geen vlietende water en is: het heeft oock een seer sterck casteel, ende is groot van byvanck ende van ghebiedt: ende over dese sterckte is Gouverneur de Heere van Steenbeke.

+Bapaume ende zyne sterckte.

+ Renty en is maer een casteel met ee*n* schoon dorp, ghelegen op een vlietende waterken vijf mylen van Monstreul ende vijf van Hesdinfert. Dit is een seer stercke plaetse: soo dat in het jaer 1554 de Coninck van Vrancrijck groote moeyte dede om die te overweldighen: maer die Keyser aenkomende om te ontsetten + heeft eenen dapperen veldtslach ghedaen: in den welcken de Fransoysen groot voordeel hebbende, maer seer qualijck gheleghert, ende overmidts ghebreck van nootlijcke dinghen en*de* de sterckte der plaetsen, vreesende des Keysers macht, ende vernomen hebbende de nederlaghe van heur volck in Toscane, zijn benoodicht gheweest te vertrecken sonder yet + uyt te richten. Dit Renty is een Marckgraefschap, toebehoore*n*de Heer Wilhelm van Crouy, des Hertoghen van Arschot broeder, een seer vroom Prince end Ridder van het gulden Vlies, die hem seer ridderlijck en*de* vromelijck heeft ghehouden teghen de Fransoysen in den veldtslach by Grevelinghe. De Heer van Ghistelle is Gouverneur van dese sterckte van wegen des Conincx van Spangien.

+Ghelegentheydt van Renty.

+Strijdt van Renty 1554.

+Renty is ee*n* Marckgraefschap.

Byv. [Na zyne doodt ist ghekomen by houwelijck aen Emanuel van Lalaing, Banerheere van Montigni, Heer van Chevre, van Conde, ende Ridder des gulden Vlies.]

Nu om te beschryven nieuw Hesdinfert, van den Hertogh van Savoyen alsoo ghenoemt, soo sullen wy te vooren wat moeten segghen van oudt Hesdin, welck dit

nieuw (om soo te spreecken) voortghebracht ende gebaert heeft door zyne verderffenisse. Oudt Hesdin was gelegen op den watervloet Canche, + vier mylen van Sint Pol: ende was een fraeye stadt met een sterck casteel, van groot begrijp, ghebiedt ende heerlijckheydt, dorpen, bosschen ende landen: ende plach voortijdts te zijn de woonstede der Landtsheeren van Vlaenderen ende van Artoys. Maer aengesien dese stede niet sterck ghenoech en was na de vesten ende sterckten van desen tijdt, soo is zy over een wyle tijdts altijdts tot eenen roof gheweest den ghenen die in den veldtslach de overhandt hadde: ende hoe wel het casteel sterck gheacht wert, nochtans en mocht niet + wederstaen de stormen die nu ter tijt geschieden: soo datse in dese leste oorlogen dickwils inghenomen ende wederom verloren is gheweest: ende ten lesten in het jaer 1553 doen de Hertogh van Savoyen overste Veldtheere over des Keysers krijchsheyr dese stadt overweldichde ende innam tot der Fransoysen groote schade, de welcke onder andere vrome Heeren hier lieten Horace Hertogh van Farnese, Coninck Hendricx van Vranckrijck behoudt sone. Na dit innemen van de stadt beval de Keyser dat men dese sterckte ende de + stadt daer aen ligghende te gronde afwerpen soude, om daer by te stichten dit nieuw Hesdinfert, welck in het volghende jaer ghedaen werdt. Dese plaetse is wonderlijck wel gheleghen op den selven watervloedt Canche, een + kleyne myle voorder nae Vranckrijck, ende vier mylen van Monstrueil, vijf van S. Pol: daer toe komt noch een ander rivierken, ghenaemt Blangis, zynen oorspronck nemende by het dorp Blangis ghenaemt, ende loopt in de Canche: soo dat dit Hesdinfert is een seer stercke stede, ja wordt voor de verseeckerste ende sterckste gheacht van het heel landt: en*de* aengesien het van den Landtsheere de privilegien ende vryheden ende andere voordeelen van het oudt ende afgheworpen Hesdin heeft ghecreghen, soo wordt het nu een schoone ende wel bewoonde stadt: heeft ten lesten den naem Hesdinfert laten varen, ende aengenomen den naem van het oudt Hesdin: ende heeft tot Gouverneur den Heere van Helfaut au bois.

+Waer gheleghen oudt Hesdin.

+Out Hesdin een plaetse niet houdelijck.

+Ondergan*c*k van het oudt Hesdin.

+Ghelegentheyt van het nieuw Hesdin.

Ontrent ses mylen van Sint Omer, ende + acht van Atrecht, is Sint Pol, welck over langhe tijdt vereert is met den tytel van Graefschap, ende heeft heerlijckheyt ende ghebiedt seer wijdt, ende daer toe oock groot inkomen. Dese stadt hoort toe Mijnvrouwe van Tou-

+Ghelegentheydt van S. Pol.

teville, hoe wel de Coninck van Spangien ende de Coninck van Vrancrijck beyde recht willen hebbe*n* van overicheyt: maer in de leste peysmaeckinghe ist der voorseyder Vrouwen wederom ghegheven door Coninck Philips van Spangien, maer het ghebiedt van overicheydt heeft hy behouden: sonder achterdeel nochtans van de rechte*n* der Croonen van Vranckrijck aengaende.

+ Perne is vijf mylen van Sint Pol, een fraeye plaetse, staende onder het Graefschap ende ghebiedt van Sint Pol. +Perne.

+ Tusschen Arryen ende Bethunen is Lillers, van elck drie mylen gheleghen, ende is een fraeye stede. +Lillers.

+ Ende ontrent twee mylen ende een halve van Lens is Bassee.

+ Lens is vier mylen van Atrecht: het is een cleyn stedeken, maer groot van byvanck ende ghebiedt: het werdt in het jaer 1557 van de Fransoysen gedestrueert: maer wort nu wederom op gebouwt, ende is hermaeckt: Ende van hier was gheboren Arnout van Lens Medicijn ende uytnemende Mathematijck. +Bassee. +Lens.

Byv. [In het jaer 1557 de Fransoysen onder het beleyt van Gaspar van Colligni Admirael van Vranckrijck, zijn gevallen op het stedeken Lens, het welck zy overweldichde*n*, ende nae dat + zy het gheplondert hadden, verbranden, ende al het platte landt bedervende, quamen weder in Picardyen met grooten buyt. In het jaer 1583 + de Heer van Saincheval, de Capiteynen de la Croix, ende le Brave met haer ruyterye uyt Camerijc trecke*n*de, en*de* eenich voetvolck, name*n* het stedeken van Lens in. Maer alsoo zy het selve (nae dat zy het gheplondert hadden) meynden te houden, de Prince van Parma dedese belegeren door den Marquijs van Roubay, ende den Heere van Capres, soo dat zy ghedwongen waren niet alleene de stadt ende haren buyt te verlaten, maer oock hare peerden ende wapenen, met al het ghene dat zy daer ghebrocht hadden.]

+Lens inghenomen ende verbrandt.

+Aenslach op Lens wel gheluckt, maer qualijck beleyt.

Eer dat wy voorder varen, soo sullen wy + verhalen van de verwoeste stadt Terwanen, welck eertijdts de hooftstadt is geweest van de *Morini,* daer Cesar in zyne Commentarien af vertelt, en*de* die van Ptolemeus *Taruana* wordt ghenoemt, gheleghen aen den oorspronck van de riviere ghenoemt Leye, vast aen der stadt mueren loopende. Dit Terwanen is ghelegen drie mylen van Sint Omer, ende vijf van Ardres, ende is eertijdts seer sterck ende onwinnelijck gheacht gheweest: niet te min na langhe belegheringhe en*de* wonderlijcke bestorminge va*n* des Keysers krijchsvolck, daer overste af was Pont de Lalaing, Heer van Bugnicourt, is zy met ghewelt teghen + de Fransoysen inghenomen gheweest, in het jaer 1553, tot der verweerders groote schade: want zy en verloren niet alleenlijck een soo stercke en*de* treffelijcke stadt, maer oock den Heer van Desse oft Panvilliers een seer vroom Capiteyn, de welcke in de bestorminghe doodt bleef, met veel andere treffelijcke mannen van oorloghen: ende korts daer nae heeft de Keyser de ingenomen stadt doen verwoesten en*de* te gronde afworpen. Maer daer nae is de verwoeste stadt by bespreck van peys wederom ghegheven den Fransoysen, alsoo nochtans datse niet meer besloten oft bevest en soude moghen worden. Het Bisdom deser stadt (welck gheduert hadde van't + jaer 531) werdt doen in twee ghedeylt, d'een helft voor het nieuw inghestelt Bisdom van Bolonien den Fransoysen aengaende, ende d'ander helft voor twee Bisdommen nieuwelincks inghestelt in Vlaenderen, d'een te Ypre voor de Duytsche Vlaminghen, ende d'ander tot Sint Omer voor de Walen.

+Terwanen hooftstadt der *Morini.*
Caesar 2 & 3 de bello Gallico.

+Innemen ende onderganck van Terwanen.

+Hoe het Bisdom va*n* Terwanen ghedeelt is.

By Terwanen, Arryen ende Sint Omer is een groot canael, genoe*m*t de Nieuwe gracht, + welcke (soo sommighe schryven) ghemaeckt is gheweest met menschen handen, ter tijdt van Graef Boudewijn de Goedertieren, om te beletten den aenstoot der vyanden: andere willen segghen dat dese gracht dient tot uyterste pael ende frontiere van Artoys ende Vlaenderen. Wat zy daer van seggen, dit canael is in der daet, het welck seer groot is, maer enghe, als eenen arm der Zee, vol waters, ghelegen nochtans wel acht mylen van de Zee, hoe wel men wilt segghen dat de Zee eertijdts tot daer toe is ghekomen, want men hier noch vint stucken van anckeren ende andere ghereetschap van schepen, soo dat dit der waerheydt niet ongelijck en schijnt te wesen: + tot dese meyninge ende teecken der waerheyt wordt oock mede ghevoecht de bevestinghe van de oude Schryvers die seggen, dat Terwanen oft de Morins zijn de leste ende uyterste bewoonders van *Gallia,* deshalven Virgilius in den achtste*n* boeck *AEneidos* schrijft, +

+Wat de nieuwe vaert is.

+*Morini* eertijdts gheleghen aen de Zee.
Caesar lib. 4 de bello Gallico.
+*AEneid. 8.*

*Extremiq*ue *hominum Morini, Rhenusque bicornis.*

Onder de voorseyde dorpen zijn oock sommighe vernaemde vlecken, die marckten ende vryheden hebben, als Avesnes le Comte, ghelegen + vier mylen van Atrecht, Aschicourt een halve myle van Atrecht, toebehoorende Heer Philips van Mommorency, Heer van de Financien, en*de* Ridder van't gulde*n* Vlies: soodanich is oock S. Venant een fraey dorp, twee mylen van Arryen. Courriers is by Lens, vijf mylen van Atrecht, toebehoorende Heer Jan van Mommorency, waer van wy hier vooren ghesproken hebben: Blangis, Ligny, Auchy ende Pas, al t'samen wel bekende ende vermaerde vlecken, gheleghen op de uyterste palen van Vranckrijck.

+Avesnes le Comte.

Die van Artoys zijn eertijts wel rijck ende machtich in koopmanschappen gheweest, maer door soo vele oorloghen ghekrenckt ende by nae arm gheworden, zijn bedwonghen gheweest hen te begheven ter oorloghen: ende zijn hier toe seer bequaem, ende geschickt soo + te voete als te peerde, ende haren Landtsheere seer ghetrouw, ende der Fransoysen doodtvyanden: spreken de Fransche sprake, maer + plompelijck ende onaerdichlijck, hoe wel de edele ende sommige andere treffelijcke lieden wat gheschickter van sprake zijn. Dit landt van Artoys is t'alle tyden seer beswaert ende veroverlast gheweest op de frontieren van Vranckrijck, eensdeels oock om dat de in-

+Die va*n* Artoys goede krijchslieden.
+Die va*n* Artoys spreken qualijck Fransoys.

woonders dickmael veranderinghe hebben ghehadt van verscheyden Landtsheeren. Dit landt is eertijdts ghevoecht ende gheeenicht geweest met Vlaenderlandt, ter tijdt van Coninck Carel de Caluwe, Coninck van Vrancrijck, die dat Boudewijn van Ardenne, ghenaemt Yseren arm, den eersten Grave des landts, ghegheven heeft tot houwelijck goedt met zijn dochter Judith. Ende is aldus ghebleven tot ter tijdt toe van Philips van Elsate, + de welcke zijn nichte Isabelle zijns susters Margrietens dochter te houwelijck bestedende aen Philips den oudtsten sone van Coninck Lodewijck de sevenste Coninck van Vranckrijck dies naems, heeft hem ghegheven tot houwelijck goet gantsch Westvlaenderen, te weten van de Nieuwe gracht daer Artoys beghint van die zyde, tot Picardyen toe. Dese wechghevinghe ende vervreemdinghe vanden Grave ghedaen door zijn eyghen macht en*de* wille, sonder verwillinghe der Staten van Vlaenderen, is namaels geweest oorsaecke van groote oorlogen tusschen Vranckrijck ende Vlaenderen: soo dat nae dien tijdt de Coninghen van Vranckrijck altijdt ghesocht hebben middelen ende oorsaecken onder verscheyden schijn, om eenich deel de*n* Graven van Vlaenderen af te nemen. Coninck Philips + August (ghelijck Paulus Emilius schrijft) heeft in het jaer 1198 het landt van Artoys tot een Graefschap inghestelt, daer mede begrypende de steden Atrecht, Sint Omer en*de* Lens, met andere plaetsen van Westvlaenderen, daer hy Heer af was, ende heeft die ghegheven zynen sone, den eersten Grave van Artoys, ende des Heyligen Coninck Lodewijcks Vader: ende aldus is Artoys verdeylt ghebleven van Vlaenderen, totter tijdt + toe dat Lodewijck van Male, erfghenaem van Vrouw Margriete van Vranckrijck zijn moeder, gecome*n* is tot het besit van dit landt, in het jaer 1382, ende ten eynde van hondert ende vierentachtentich jaren dat Artoys afghescheyden was, ist wederom geluckichlijck vereenicht en*de* ghevoecht gheweest aen Vlaenderen. + Lodewijck de elfste dies naems Coninck van Vranckrijck, heeft dit eensdeels inghenomen gehadt nae de doodt van Hertogh Carel, verslaghen voor Nancy in't jaer 1477. Maer door peysmaeckinghe tusschen Maximiliaen + ende Carel d'achtste Coninck van Vranckrijck, is het wederom ghegheven Hertogh Philips, Maximiliaens sone, in het jaer 1593. Nu ter tijdt is Bewintheer over dit landt (van Coninck Philips weghen) de Grave van Egmondt.

+Graefschap van Artoys afghescheyden van Vlaenderen.

+*Paul. AEmil. lib. 6. Histo. France.*
Wanneer ende door wien Artoys opgherecht tot een Graefschap.

+Artoys weder vereenicht met Vlaenderen.

+Lodewijck de elfste neemt Artoys in als een leen van Vrancrijck.

+Artoys weder ghegheven aen Philips Maximiliaens sone.

Byv. [Die limiten van Vlaenderen voortijts wyder uytghestelt als nu ter tijdt, onder de selve oock mede Artoys begrepen werdt, ende by een Heere gheregiert.]

In ouden tyden, naemelijck in den jare 631, der Heeren van Vlaenderen tytel was Foreestier, tot de tyden toe van Baudowijn Yseren arm, alsoo ghenaemt overmidts zynen stercken arm ofte macht, door welcke hy zijn vyanden bedwong. Dese is de eerste gheweest die des landts Grave ghenoemt werdt. Welcken tytel voortijdts onbekent was, tot dat Constantinus de Groote met nieuwe tytelen het Roomsche Rijck onderscheydt, ende met de*n* tytel van Grave, sonder te hebben eenighe bedieninghe, sommige vereerde. Waer door heur geoorloft was met den Keyser te velde oft uyt te comen als zyne medeghesellen, ende met hem t'Hove in het secreet te handelen, ende in maeltyden te vergeselschappen. Ten lesten de soodanighe met andere weerdicheden ende bedieninghen oock belaste, ende soo wie in Magistraetschap was desen tytel mede deelde: ende hier door zijn ghekomen *Comes Palatij, Largitionum,* ende andere. Soo wanneer de Duytschen aen het Keyserrijck quamen; door faveur der Coninghen van Vranckrijck, besonder van Capet, desen tytel erflijck gheworden is. En*de* in het jaer 863 Boudewijn Yseren arm voorseyt in

eenen gemeenen Landtsdagh van Carel de Caluwe Coninck van Vranckrijck met den selfden vereert werdt, doe*n* ter tijt in meerder estime als ouder zijnde, dan de*n* tytel van Hertoge. Door dies die Graven van Vlaenderen geen veranderinge in den selven hebben willen invoere*n*, ten tyden als andere Graeflijckheden tot Hertochdommen ghedesigneert werden: liever hebbende onder den Graven van heel Europa in oudtsten tytel, macht ende fame uyt te munte*n*, dan onder den Hertoghen in ghelijcke qualiteyt te zijn. Alsoo by heur de prerogative in Vranckrijck was onder de *Pares* oft Ghenooten van Vranckrijck in de krooninghe met raet ende daet, het sweerdt den Coninck tot de krooninghe voordragende, tot dat officie ghedesigneert van de voorseyde Ghenooten van Vranckrijck. In gelijcker forme naederhandt in Vlaenderen oock *Pares* oft Ghenooten verordonneert werden, wesende twaelf in ghetale, onder welcke in uytmuntende weerdicheydt de Grave van Arque, die van Bolonien, Sint Paul, Falcoberg, Hesdin, Guisnes ende Hoye. De besonderste macht ende authoriteyt van de Prince van Vlaenderen was: dat de selve Coninckl*ij*ck ende vry zyner regieringhe dienst achtervolchde, onghehouden hem te voeghen nae het goetduncken van de *Compares* oft Medeghenooten des Rijcks, dan soo wanneer twist gheviel van de eyghenschap der Graeflijckheydt, oft zijn Ondersaten recht weygherende. Voorts alle volle macht aen hem behoudende, schryvende Prince oft Grave by der gratien Gods, welck niemant van de Fransche Coninghen toeghelaten en was, uytgesondert den Prince van Bretaignen, ae*n*wysende de souveraineteyt. Dit recht heur gegunt is door den getrouwen dienst van Liederick in het jaer 792 uytmuntende in deuchden, ghetrouw in wapenen, hy en*de* zyne naesaten het landt van Vlaenderen defenderende, Tempelen stichtende tot de Religie, de inghesetene onder behoorlijcke wetten brenghende ende regierende: Steden en*de* Casteelen van de Wandalen, Denen, Noortmannen, Alanen, Alemannen geraseert, restaurerende, de onvruchtbare lande*n* tot vruchtbaerheydt bequaem makende. In sulcker voeghen dat eyndelijck het landt vele privilegien verkreghen hebbende, met inwoonders vervult is gheweest. Waer door de Graven van Vlaenderen wijdt ende breet befaemt werden, welckers wapenen waren verdeelt in vijf gouden ende vijf blaeuwe verdeelselen, in het midden eenen rooden schildt staende, gelijck noch tot Haerlebeecke te sien is, beneffens de graven van drie Princen. Welcke wapen Philippus Elsatius veranderde in eenen swarten Leeuw springende met roode klaeuwen in een gouden veldt, hem conform voeghende den anderen Belgischen Princen, alle Leeuwen, maer verscheyden in koleuren voerende, doen zy in Syrien tegen den Sultaen optogen: aenwysende haer mach-

tich vermogen. Wt soodanighe Voorouders is dan gesproten Boudewijn de eerste, die tot eender huysvrouwe hadde Vrou Judith, de dochter van Carel de Caluwe, (een descendent van Carel de Groote, door Lodewijck zyne*n* sone) den welcken Vranckrijck ende Italien onderworpen zijn gheweest. De selve Boudewijn ter wereldt voortgheteelt heeft by de voorseyde Vrouw Judith, zijn sone en*de* successeur Boudewijn de tweede, toeghenaemt de Caluwe, wiens gheslachts oft afkomsts ongeschende Edelheydt is in continuatie oft ghedueric heydt ghebleven tot den dage van heden toe, by den Princen van Vlaenderen. Soo dat d'afkomste van Boudewijn en*de* Judith, wesende als de wortel der selve, wettelijc in de rechte linie noch voortspruyt en*de* duert: soo dat in Europa onder de edele gheslachten gheen ouder, gheen ghedueriger, geen edelder ghevonden werdt. Alsoo oock de Graven ende Hertoghen in de Nederlanden, doen zy onder verscheyden Heeren stonden en*de* gheregeert werden, uyt den Graven van Vlaenderen heur afkomste ghenomen hebben. Het is blijckelijck dat de eerste Grave van Artoys Robrecht, in rechte linie ghekomen is van Margriete Princesse van Vlaenderen. Jan de tweede Grave van Henegouwe, Hollandt, Zeelant, Heere van Vrieslandt, was de soons soon van Margriete van Constantinopelen. Antonis Hertogh van Brabandt ende Limborg, is gheboren gheweest uyt Vrouw Margriete, Lowijs van Male dochter, ende Graef Jan van Namen een sone was van Grave Gwye. Ten lesten uyt de afkomste der Vlaemscher Princen in Vlaenderen gheboren, zijn gemaeckt Keysers ende Coningen, den welcken het Roomsche Rijck, de Coninckrijcken van Spangien, Sicilien, Napels, Sardinien, Oostenrijck, Bohemen, Hongaryen, toegeschict is geweest en*de* gegunt, door de voortteelinge van Philips, een sone vande edele Princesse va*n* Vlae*n*deren Marie, in Vlaenderen opgevoet, ende tot Brugge geboren. Waer door Carel de vijfste tot Ghent gheboren ende Ferdinandus, wiens afkomsten haer weder wijdt verspreyt hebben, en*de* in grooten name ende fame gheweest zijn, ende hare naekomelingen onder de machtichste van Europa ghetelt werden. Boudewijn de Caluwe, alsoo genaemt nae zijn Grootvader, van zyner moeder weghe, was een goet Prince, door wien het landt niet bedorven, maer heel gherestaureert ende verbetert werdt. Hy was gepresen in zijn leven van wegen zyne moderatie in het straffen der misdadighen, geneycht om een yeder tot het goedt te locken, milde in het goedt te verghelden: In een Prince niet grooter achtende als zijn Ondersaten voordeel te doen. Door dies dat hy van de selve met grooten rouwe in het jaer 918 tot Ghent begraven werdt. Na hem is inde regeringhe ghevolcht zijn sone Arnout de eerste, by de dochter va*n* Elfrid Coninck van Enghelandt ghewonnen, toeghenaemt de Groote. Dese met den Keyser Otho de eerste in gheschil quam om de limiten tusschen Vlaenderen en*de* Vranckrijck. De selve teghen die van Ghent een sterck Casteel bouwde, en*de* een gracht dede opschieten tot een uyterste limite des Keyserrijcks. Hy was tot een schrick zynen vyanden, tot een verseeckeringhe zynen vrienden. Ende oudt zijnde tweeentneghentich jaren, in het sesenveertichste jaer zyner regeringe gestorven tot Ghent, in het jaer 964 begraven werdt: doen hy zyne*n* sone Boudewijn de derde de regeringe der landen geresigneert hadde. De welcke by zijns Vaders leven wijslijck regierde. De ambachten der Wevers dede hy in Vlaenderen brengen, ende de koopmanschappen voorderde, tot verscheyden steden jaermarckten verordonnerende. Doen ter tijt overmits 'tgebreck van gelt, meest mangelinghe in waren geschiede, en*de* vermangelden te landewaert, twee Hinnen tegen een Gans, twee Gansen tegen een Vercken, eenen Weer tege*n* drie Lammeren, drie Kalvers teghen een Koe, ende op dierghelijcke wyse oock in

andere dinghen. Dese Prince, Brugge, Ypre, Veurne, Dixmuyde, Oudenborg, Rouselaer, Rodenburg restaureerde: een wel bemint man, die in vromicheydt zyne vyanden, noch in getrouwicheydt zyne bontgenooten, noch in liefde zyne ondersate*n* en ontweeck noch besweeck. Maer in het derde jaer zyner regeringhe vermoeyt teghen de Noortmannen, in het jaer 961 tot Winocxberge starf, ende werdt tot S. Omer begraven. Doe*n* de oude Boudewijn de regeringe weder aennam, en*de* van hem op zijn soons sone Arnout de tweede quam, die jonck van jaren, niet hooghmoedich de aengheerfde regeringhe voor de gierichеydt ende het gheweldt des Conincx Lotharis niet en heeft konnen beschermen: soo wanneer zyne erffelijcke heerlijckhede*n* van Bolonien, Terwanen en*de* S. Pol, door den Coninck hem ontrocken werden ende op de kindere*n* van den Grave van Pontan ende andere getransfereert: 'twelck Arnout verheert gedoogen moeste. Nochtans onder zyne ondersate*n* niet en gedoochde dat de arme va*n* de rijcke, noch de swacke van de machtige, noch de goede van de quade verdruckt werden. Dese weygherde in't jaer 987 te verschyne*n* op de krooninge van Coninck Hugo Capet, om dat hy't rijcke den nasate*n* van Carel de Groote ontweldicht hadde, en*de* om dat hy den Hertogh van Lottringhen Carel, naeste erfgenaem des Conincx Lodewijcx sonder kinderen gestorven gevangen hielt. Nochtans hy Robrecht Hugons sone trouw belofte dede. De selve in't vijfentwintichste jaer zyner regeringe in den jare 988 gestorven is, ende wert tot Gent begrave*n*. Onmondich ten tyde des overlydens zynes Vaders was Boudewijn de vierde: waer door eenige heur qualijck onder zyne ghehoorsaemheyt begeven wilde*n*. Die Keyser Hendrick zijn landen oock veel ongemacx aendede. Maer tot zijn jaren gekomen een geleert man werdt, toegenaemt met den schoonen baert, groothertich van natueren het land wijsselijck regierde. Hy sloech veel Ridders, was 48 jare*n* in regeringe, en*de* starf in't jaer 1036, en*de* wert by zyne Voorvaders begraven. Hy hadde tot erfgenaem zijn sone Boudewijn de vijfde, gheboren tot Atrecht op de marct, aldaer een Coninclijcke tente gespannen zijnde: waer inne Ogina (dochter van Gilbert Prince van Lutsenborg) ten tyde der baringhe, als zy nu by na tot haer 50 jaren onvruchtbaer geweest was, baerde eenen jonge*n* sone, in de tegenwoordicheyt van veel edele vrouwe*n* der selver stadt, om voor te kome*n* veel quaet snaps van haer benyders. Dese sone een vermaert man werdt, seer voorsichtich, en*de* in't verbeyden lijdtsaem, haestich in't aenveerden, ende dapper in't achtervolgen van de occasien, ende daer beneffens geluckich. Dese in't jaer 1053 in drie daghen tijts de nieuwe gracht drie mylen lanck dede opschieten, (de welcke nu 'tscheytsel tussche*n* Artoys en*de* Henegouwe is) tege*n* de Westvlamingen rebel wesende: doen hy by accoordt behiel 'tlandt van Aelst, de vier Ambachten, en*de* 'tCasteel tot Gent, en*de* Zeelandt dat den Keyser Hendrick afhendich gemaect was, welck hy ten houwelijck gaf Robrecht zyne*n* sone de weduwe van Floris de eerste Grave van Hollandt trouwende: mits conditie dat hy by eede soude beloven, dat hy hem daer mede soude vernoegen, en*de* zijn broeder niet moeyelijck vallen. Doen hy 22 jaren geregiert hadde, in zijn sieckte de doot aenstaende, daer hy hem wel gemoet toe begaf,

soo heeft hy tot hem Boudewijn zynen sone geroepen, die*n* hy beval voor al God te vreesen, zijn afkomste uyt Carel de Groote te gedencke*n*, met straffe en*de* weldaden zyne landen te regieren, en*de* het bedwanck andere bevelende, dat hy selfs de weldaden soude uytdeelen en*de* in alles wijslijck handelen. Dat hy in't begin alle factien soude t'onderbrenghen en*de* dempen, verkiesende goede Raetslieden aen den toetsteen beproeft, bedaechde mannen, van goeder fame, hebbende beneffens geleertheydt ervarentheydt: dat hy vrede soude onderhouden nae vermogen (beter zijnde eenen sekeren vrede als een verhoopte victorie) ende als zijn eyghen bloedt het bloedt zijnder ondersaten sparen. Eyndelijck dat hy andere soude doen al het gene hy soude willen dat een ander hem dede, onder wiens regeringhe hy selfs soude moeten staen. Dese reden voleyndt hebbende zynen sone by der handt druckende, onlancks daer na overleden is tot Rijssel, welcke stadt hy uyter maten seer besint hadde, door dies oock Lilanus ghenoemt werdt, ende is aldaer in het jaer 1067 begraven. Boudewijn de seste zijn sone is hem in de regieringhe gevolcht, toeghenaemt van Berghen, overmidts hy ghetrouwt hadde Richilde, de dochter van Reynier de derde Grave van Henegouwe, genoechsaem daer toe ghedronghen, door de oorloghe die Robrecht van Rijssel teghen Henegouwe voerde, hoe wel zy na mage*n* ware*n*. Waer door de Paus Leo verbodt dede met malkanderen te converseren. Maer de Paus Victor naederhandt daer in dispenseerde. Dese een vreedtsaem man, de oorloghe mijdde, zijnde seer goedertieren, oprecht, in rechtvoorderinghe ende in religie vyerich. In het derde jaer zijnder regeringhe, zijn ure des doodts aenstaende, zijn onmondighe sone in voochdye va*n* zijn broeder Robrecht stelde, ende die den Staten (Geestelijcke ende Wereldtlijcke) recommandeerde: ende by testamente Arnout den oudtsten sone Heere over Vlaenderen, ende Boudewijn den jongste*n* over Henegouwe stelde. Hier nae is hy overleden in het jaer 1070. ende tot Hasnoy in het Clooster (by hem ghebouwt) begraven. Als nu Robrecht (achtervolghende zijns broeders testament) Voocht wilde zijn van de Weeskinderen ende Vlaenderlandt regieren, soo en wilde die weduwe dat niet ghedooghen. Waer door hy t'onvreden zijnde, heeft hem vyandt van haer verklaert. Ende heymelijck ontboden by de Staten van Vlaenderen, door de hulpe van zynen [+] Schoonvader eenen schoonen heyrleger by een gebracht hebbende, trock daer mede na Vlaenderen. De Gravinne dit vernemende, is nae Amiens ghevloden, alwaer zy zijnde, de Coninck van Vranckrijck Philips quam by haer met eenen heyrlegher, en*de* nam zynen wech naer [+] Vlaenderen, ende marcheerde seer vlytichlijck, voorgenomen hebbende Robrecht slach te leveren, ghelijck hy dede, maer de Fransoysen kreghen de nederlaghe, ende de jonghe Grave Arnout werdt verslaghen. Daer nae de voorseyde Grave Robrecht zyne victorie vervolgende, om niet te laten voorby gaen soo eene goede occasie, om een eynde te maecken van dese oorlogen van Vlaenderen, ghinck altoos voort, vervolghende Boudewijn ende de Gravinne Richilde zyne moeder, in het landt van Henegouwe, het welck hy soo langhe afliep ende plaechde, dat op het leste door tusschenspreecken van den Bisschop van Luyck, een appointement tusschen Robrecht de Vriese ende Boudewijn van Henegouwe ghemaeckt werdt: door het welcke Boudewijn renoncheerde al sulck recht als hy oft zyne nakomelinghen t'eenigher tijdt souden mogen pretenderen aen het Graefschap van Vlaenderen, voor hem alleen behoudende de stadt ende casselrye van Douay, ende bleef vreedsamelijck Grave van Henegouwe. Alsoo quam dese Robrecht aen het Graefschap van

[+]Robrecht de Vriese comt af met eenen leger in Vlaenderen.

[+]Strijdt tusschen den Grave Robrecht ende den Coninck van Vrancrijck.

Vlaenderen, toeghenaemt de Vriese, om dat hy de Vriesen bedwonghen hadde. Hy was in de regeringhe tweeentwintich jaren, ende is eyndelijck [+] in het jaer 1093 overleden tot Wynendael, ende zijn lichaem werdt begraven in de Canonicken kercke tot Cassel, die hy ghesticht hadde. In zijn stede quam Robrecht de tweede zijn sone, toeghenaemt van Hierusalem, om dat hy beneffens andere die stadt den Turcken ontweldichde. Met zijn Vader hy al in der landen regieringhe gheweest was. Dese verordonneerde in het jaer 1089 tot Cancelier van Vlaenderen ghedueric de ghene die Proost soude wesen van het Collegie van S. Donaes tot Brugghe. Dese in Normandyen ter oorloghe getrocken zijnde, zijn peert sneuvelde, hem quetste, ende vier daghen daer nae overlydende, werdt tot Atrecht begraven, in het negenthiende jaer zyner regeringhe. Ende zijn oudtste sone Boudewijn de sevenste, toeghenaemt met de Byle, om dat hy straf was over de Straetschenders, d'executie doen met de byle gheschiedende, in de regeringhe ghekomen is. Dese wat betemt heeft den hooghmoedt der Edelen over de Borghers, ende onder malkanderen, wesende een autheur van de ghemeene ruste, op den Rijcksdagh tot Ypere bevesticht by zynen eedt ende by den eedt der Edelen ende Ghemeente: aldaer verboden wert dat d'een des anders huysinghe niet en soude beklimmen in den nacht, ghestatueert dat de doodt souden schuldich zijn die brant stichten ofte met vyer soude dreygen: alle man verboden werdt wapenen te draghen, uytghesondert de Bailliuwen, Casteleynen ende Princen Officieren: werdt oock toeghelaten wonden ende doodtslach *paena talionis* te wreecken, het en ware sulcks geschiedt ware door defensie, alsdan mocht hem de perpetrant suyveren met duel oft met heet yser ende water. In gheltboeten belaste hy den Baillliuwen dobbel breucke op te legg*en* die haer niet en queten, etc. Dese dede een Heer van Orscamp gheleerst ende ghespoort tot Brugghe in eenen heeten Verwers ketel werpen, zijn misdaedt bekennende dat hy teghen danck van een schamele weduwe twee Koeyen wech gheleydt hadde. Hy sat selve in het recht, het landt doorreysende: ende de Rechtgheleerde doorlas, om goede kennisse te moghen nemen ende goedt vonnisse te gheven. Ten lesten tot hulpe van Lodewijck de Vette Coninck van Vranckrijck ghegaen zijnde teghen de Enghelsche, van eenen soldaet een doodtwonde in het hooft ghekreghen hebbende, verviel in lammicheydt der leden, ende is in het jaer 1119 uyt de wereldt sonder kinderen ghescheyden, tot Rousselare: zijn erfghenaem ghestelt hebbende Carel Amitin by hem opghevoedt, een sone van Canutus Coninck van Denemarck, die Adela de dochter van Robrecht de Vries ghetrouwt hadde. Dese de woestheydt van de Vlaemsche Zeeluyden wat betemt heeft, verbiedende het ghebruyck der boghen ende pylen: ende was harde partye den ghenen die met swarte konsten omginghen, ende dierghelijcke Duyvelryen. Was selve soo ghetempert in manieren, dat hem noch in blyschap treffelijckheyt, noch in civiliteyt eerweerdicheyt enn ontbrack. Over zijn avontmael den Doctoren den Bybel lesende ghehoor ghaf. In zijn sale derthien schamele mensche*n* in zyne tegenwoordicheyt (niet min dan zijn Hofghesin) aendienen dede: op dat hy de arme in't gesicht hebbende, de fortuyne soude leeren matighen,

[+]Doodt van Robrecht de*n* Vriese.

Christi ende zyner Apostelen ghedencken. In het jaer 1127 wesende seer dieren tijdt, op eenen dagh tot Ypere seven duysent acht hondert brooden (behalven het ghelt ende kleederen) den armen om deelde; ende gheboodt te Brugghe die vander Straten, een machtige familie, hare corensolders te openen, ende tot eenen seeckeren prijs den armen het koren uyt te meten, ende dede in de boete slaen Bochard van der Straten, overwonnen van cracht ende gheweldt, soo dat hy restitutie doen moeste van den roof. Door dese ende dierghelijcke dinghen die van het geslachte + van die vander Straten soo verbolghen zijn geweest, dat zy een conjuratie maeckten teghen den Grave, om hem om te brenghen, om welck feyt uyt te rechten eenen Bochard van der Straten ghecommitteert is geweest. De welcke volghende dese conspiratie, de goede gheleghentheydt bespiedende, den tweeden Martij wesende Aschwoensdagh, vernomen hebbende dat de Grave des morghens in de kercke van S. Donaes ghegaen was, vergheselschapt met eenighe boose schelmen, is by den Grave ghecomen in de Capelle van de Heylige Drievuldicheydt, de welcke aldaer zyne devotie dede. Bochard + gaf den Grave den eersten slach, met den welcken hy hem de rechte handt afghehouwen heeft, die den goeden Prince uytgesteecken hadde om een arme vrouwe aelmisse te gheven, ende daer nae heeft hy hem soo op den kop gheslaghen, dat zyne herssenen op de aerde vielen, ende het lichaem van boven neder werp in den Choor, alwaer het drie dagen lang onbegraven bleef liggende. Bochard noch eenighe van des Graven Hofgesin vermoorde, ende met zijn geselschap de kercke inhieldt ende bebolwerckte, tot dat zy van daer wech vluchten, door het beneerstighen van Lodewijck des Conincks van Vranckrijck, die wraecke over de moordt wilde doen. Bochard willende met een schuyte over de Schelde vluchten, die niet overstieren en conde, ende als onbewegelijck staende bleef: aldus te rugghe dryvende tot Rijssel vluchte, alwaer hy ghevanghen, levendich gerabraeckt werdt. Zyne aenhanghers kreghen alle dierghelijcke loon: welcker huysen gheheel werden gheruineert, met verbodt van die te moghen herbouwen. Heure landen ende besittinghen vielen in confiscatie. De Grave werdt begraven in de kercke van Sint Donaes, gheen kinderen achterlatende. Derweghen veel verscheyden erfgenamen actie pretendeerden te hebben aen de heerlijckheden, ende yeder de naeste wilde zijn in de successie van de regieringe. De naeste van de selve met rechte soude gheweest hebben voor alle andere eenen Arnout, sone van de suster van Carel, het en ware hy een gheboren Denemarcker hadde gheweest: door dies niet in faveur en stondt van den Coninck van Vrankrijck Lodewijck de Vette, die om dies wille veel by des Landts Staten vermoghende, in den Vlaemschen steden tot Landtsheere hulden dede eenen Willem Robrechts sone, wiens moeder was Machtelt een dochter van Boudewijn van Rijssel voorseyt, hoewel tot een mishagen van d'ander vrienden. Maer dese een onbemindt Prince werdt door zijn straffe regieringhe, ende sware schattinghen, die hy zijn Ghemeynte uytperste, om dat hy zyne krijchsknechten rijckelijck soude mogen betalen, om tot zynen dienst Normandyen (daer hy uyt verstooten was) weder te verkryghen. Alsoo dese schattinghen onverdraghelijck waren, die seven groote steden t'samen ghesloten hebben, hem van de regieringhe te versteecken, ende als rechte erfghenaem (soo nu den Denemarcker Arnout van zijn recht ende Vlaenderen ghescheyden, ende in Denemarck vertrocken was, ende Willem van Yper, tot Yper ghevanghen, van zijn goedt recht afstandt dede) Dirck van Elsate voor Landtsheer aen te nemen. Door dies zy al voor Willem de poorten sloten: waerinne hy ghestoort,

+De conspirateurs teghen Carel Grave van Vlaenderen ende waerom.

+Schrickelijcke moordt vanden persoon des Graven van Vlaenderen.

de stadt Aelst belegerde. Maer werdt uyt de stadt met eenen pijl gheschoten, ende is van de wonde nae vijf daghen ghestorven, in het tweede jaer zyner regieringhe: in de welcke alsoo Dirck van Elsate tradt, gheboren uyt Geertruydt een dochter van Robrecht de Vries. Dese een minnelijck man in spraecke was, gherechtich in zyne handelinghe, ende bequaem tot de regieringe, veel goede wetten ordonnerende, de borgherlijcke twisten ter neder leyde, ende Grevelinghe stichte, alwaer hy nae zijn doodt begraven werdt in het veertichste jaer zyner regieringhe, inden jare 1169. Nae hem is Philips de eerste van Elsate tot Prince des landts ghehult, wiens heerlijckheden door houwelijck veel vermeerdert zijn. Dees Graef Floris van Hollandt gevangen kreegh, ende alsoo door verdrach het landt van Waes weder annex aen Vlaenderen bequam, oock de Graeflijckheydt van Aelst, door het overlyden sonder kinderen ter wereldt achter te laten, van Dirck Philips sone by Laurentiam. Tweewerf hy besocht zyne Neven Coninghen van Jerusalem, onder het belech van Ptolemais, alwaer hy met veel Bisschoppen en*de* Edelen van de peste storf, in het jaer 1191, ende werdt in de voorstadt aldaer in Sint Nicolaes kercke begraven: ter tijt toe dat zijn huysvrouwe hem van daer dede halen in Bourgoignen. Zijn suster Margriete die haer broeders overleeft hadde, blyvende zijn erfghename. Dese Princesse ghetrouwt hadde Boudewijn de vierde Prince van Henegouwe, beyde uyt den rechten stamme van Boudewijn van Rijssel, de eene uyt Robrecht de Vries, d'andre uyt Boudewijn van Bergen, wettelijcke Princen kinderen van den selven Boudewijn van Rijssel. Haer dochter Isabelle werdt ten houwelijcke ghegheven Philips Coninck van Vranckrijck, toegenaemt de*n* Conquerant, om dat hy alles tot hem trock. Soo dat de Fransoysen verheught waren dat de Coninghen van Vranckrijck weder een ader souden trecke*n* uyt het bloet van Carel de Groote. Tot een bruydtgave was zy begift by heur Oom Philips de eerste tot groot achterdeel van de Naesaten die palen van Vlaendere*n* seer minderende, met al de Vlaemsche Westkust tot den nieuwen acker toe, Vranckrijck annex werdende, in het jaer 1191, ende tot een Graefschap in het jaer 1236 weder in het besonder verordonneert, dat zynen broeder Robrecht Lodewijck uytgaf. Na dat die Gravinne Margriete overleden was, doen zy vier jaren Vlaenderen gheregeert hadde, soo is heur oudtste soon Boudewijn de achtste in de regieringhe ghesuccedeert: zijn broeder Philips het Graefschap van Namen by testamente van zijn Vader ontfanghen hebbende. Dese Grave vergeselschapt met veel Princen om op Syrien te trecken by ghebreecke van ghelt ten dienste hem beghaf van de Venetianen, in de belegheringhe van Jadera in Dalmatien, alwaer heur hulpe quam versoecke*n* die sone des Keysers van Constantinopelen, wiens Vader de ooghen uytghesteecken van zijn broeder uyt het Rijck ghestooten was. Waer door met een Armade opghetrocken, Constantinopelen beleghert werdt ende binnen tsestich daghen overghegheven: Alexius met den schat ghevlucht zijnde. Ende alsoo die blinde Keyser weder in het rijcke gheraeckte, maer starf onlancks daer na. Ende zijn sone in de regieringe gekomen door Alexium Murzuphilum vernielt werde. Door dies Constantinopelen we-

der beleghert, stormender handt inghenomen werdt, ende een ghedeelte verbrandt. Alexius werdt de ooghen uytghesteecken, ende van boven neder van den toren door de Gemeynte geworpen, wesende geen erfgenamen daer te lande van den voorseyden Keyser, uytgesondert Irene die Philips den Keyser van Duytslandt getrouwt hadde. Soo veraccordeerde*n* de Keurvorsten eenen Keyser te verkiesen, door de welcke alle te gelijck Boudewijn Grave van Vlaenderen Keyser ghekoren werdt, in het jaer 1202, als de machtichste van heur allen. Dese heeft het Keyserrijck met groote wijsheydt geregeert. Maer Adrianopolen belegherende beset by de Griecken die de Roomsche Kercke haetten, soo kreegh hy op een schermutinghe de nederlage, ende werdt ghevanghen ende in stucken ghekapt. Zijn broeder Hendrick doen in de regheringhe tradt, ende met den Bulgaren veraccordeerde, de dochter van heuren Prince ten houwelijcke nemende: maer starf in het elfste jaer zyner regeringhe, sonder wettelijcke kinderen achter te laten. Soo dat het rijcke quam op de suster Yolantis, wiens man optreckende tot Roome om van den Paus gekroont te werden, in't vierde jaer zyner regieringhe van den swager Alexij voorseyt ghevanghen ende vermoort werdt. Nae hem Robrecht zijn soon succedeerde: de welcke in het neghenste jaer zyner regeringe, op de wederkomste van Roome, doen hy ghekroont was, in Achaien ghestorven is, ende also het rijcke devolveerde op Robrecht de tweede. In het dertichste jaer des Rijcks door verraet Constantinopelen inghenomen zijnde, soo vluchte hy in Italien. Ende doen viel Griecklandt onder het gheweldt der Turcken, in het jaer 1440. Dese Robrecht gestorven, twee dochters Joannam ende Margaretam ter wereldt gelaten heeft. Joanna van haers Vaders Keyserrijck niet anders behoude*n* hebbende dan den blooten tytel, onmondich in Vranckrijck opgevoedt, in het leste ten houwelijcke ghegheven werdt in het jaer 1211 aen den jongste*n* sone van Sanchius des Conincks van Portugael Ferdinandus ghenaemt. Over dit houwelijck de Staten van Vlaenderen niet beroepen, daer in niet en vernoechden: waer door zy hem tot Landtsheere niet en wilden ontfanghen, en*de* die van Gent hem ghevanghen ghenomen souden hebben, soo hy niet tot Cortrijck en hadde ghevlucht. Maer doen hy met zyne huysvrouwe in het landt quam, doen hielden zy hem in eeren. Tot haren tyde den toren van het Belfort konstich gemaeckt werdt. Den gheduerighen Magistraet tot Brugge deden zy veranderen in eenen jarighen. Maer teghen de Fransoysen in oorloghe geraeckt, beyde ghevanghen ghehouden werden den tijdt van twaelf jaren, eer zy vry geraecten. Ferdinandus gestorven, Joanna ten houwelijcke haer begaf met den broeder van den Hertoghe van Savoyen, Oom der Coninginne van Vranckrijck, Enghelandt en*de* Sicilien: ende wijsselijck voort de landen regierde. Van Hendrick de derde Coninck van Enghelandt octroy verwerf voor de Vlaemsche Cooplieden, dat zy door gheheel Enghelandt haer koopmanschap mochten dryven: hoe wel Vlaenderlandt ter hulpe soude moghen wesen teghen de Enghelsche, by soo verre Vlaenderlandt selfs hem tegen Enghelandt geen vyant en verklaerde. Dese beminde Princesse in het twintichste jaer van hare regieringe eenenvijftich jaren oudt zijnde, in het jaer 1244 sonder kinderen overleden is. Nae welckers doodt haer suster Margriete in de regieringe der landen gheraeckt is weduwe wesende, nae dat zy tweewerf ghehouwt hadde gheweest, en*de* vruchtbaer van kinderen tot haer groot hertseer, soo wanneer hare kinderen van den eersten bedde partye werden tegen de kinderen van het tweede bedde, die binnen haren leven een langduerige oorloge voerden. Dese Princesse seer kloeckelijck ende verstandichlijck regierde. Den Vlaemschen Cooplieden in het landt van Gulick ende Valckenborg vrye handelinghe verwerf in het jaer 1348: de Munte tot Gent ende

Aelst verordonneerde, den Muntmeesters vryheden verleenende: verscheyden heerlijckheden zy aenkocht: ontsloech van alle servituyten ende slavernyen ende vele ghedwonghen diensten die den Prince schuldich ware*n* alle de dienaers ende dienstmaechde*n* van Vlaenderen ende den ghehuchte van dien, oock de Naesaten van de selve staende onder des Grave*n* jurisdictie. Van welcke goederen (zy stervende) d'helft ten profyte van de Graven plach te komen, ende worde ghenoemt halve have. In plaetse van dien zy voor haer ende hare naecomelinghen in den jare 1252 behouden heeft van de mannen drie Fransche penninghen, ende eenen van de vrouwen, jaerlijcks soo lang zy leefden, ende van de ghene die storven het beste cateyl, daer niet onder ghereeckent huys noch hof, maer wel de beste huysbeeste, oft yet anders dat cierlijck was. Van welcke lasten onlancx het meeste ghedeelte van Westvlaenderen ontslaghen is gheworden door der Princen mildicheydt, als oock noch van meer andere servituyten. De voorseyde Margriete die van Brugge, van het Vrye ende Veurne ende d'omgelande de twaelf Fransche penninghen die yeder huys jaerlijcks op Sint Bavens dagh (genoemt Balfortum) den Princen moest betale*n* remitteerde, ende in alles goede ordonnantien stelde. Ende heur officie bedient hebbende sesendertich jaren, in het jaer 1279 overleden is. Nae haer in de regieringhe ghekomen is Gwye Dampiere haer sone, alsoo genaemt na zyne*n* Grootvader, de aldervruchtbaerste onder den Princen, maer verscheyden avontueren ellendich onderworpen. In de Zeelandtsche oorloghe by de Hollanders ghevanghen ende in de Fransche oorloghe teghen Philips de vierde onbedachtelijck ende ongeluckelijck aengheheven van zyne heerlijckheden ende vryheydt berooft werdt: soo dat alles uyt Coninckljcke Edicten in Vlaenderen ghehandelt werdt, ter tijt toe die Gemeente, door trouwe ende hulpe heure*n* Prince ende zijn kinderen in heuren ouden staet ende heerlijckheydt holpen, die naemaels door houwelijcken veel vermeerderde. Gwye achtentachtich jaren out op goet gheloof uyt de ghevanghenisse ghekomen, als den vrede beslote*n* was ende Gyselaers ghestelt waren in het jaer 1304, in zynen tegenspoet altijdt volstandich, uyt het verdrietich leven gheraeckte, seer vele kinderen achterlatende, ende onder andere, dochters de welcke tot Princessen ende Gravinnen van verscheyden Landtsheeren gheworden zijn. Zijn sone Robrecht de derde, toeghenaemt van Bethunen, van zyner moeder weghen, nu gherechticht tot des landts regieringhe, met zijn ghevanghen broeders ende Edelen uyt de ghevanghenisse, achtervolghende de vredehandelinghe, niet geraecke*n* conde, voor al eer zy noch meer van haer vederen lieten vallen, tot hypogheke van veel beloofde penninghen, Rijssel, Douay, Orchies, ende die quartieren verbindende. Waer door ghedueringhe oorloghe tusschen Vranckrijck ende Vlaenderen rees: soo wanneer Robrecht in de regieringhe gheraeckt was, die achthien jaren regeerde, en*de* ontrent tachtentich jaren oudt tot Yperen starf, soo wanneer hy met zijn soon Robrecht van Cassel veraccordeert was, dat Lo-

dewijck, een van zijn outste soons sonen die tot Parijs ghestorven was, hem zijn Bestevader sonder moeyelijckheydt in de regieringhe soude succederen: mits conditie dat Robrecht jaerlijcks ghenieten soude thien duysendt ponden Parisijs van ouder weerden, yeder pont bedragende twee ende twintich stuyvers ende eenen halven, het welck nu maer thien stuyvers en doet. Hem naederhandt noch Lodewijck in eygendom liet Calis, Broeckborg, Bornhem, met de Casselryen, Duynkercke, Grevelinghe ende meer andere quartieren, de welcke door sulcks aen het gheslachte van Luxemborg geraeckten. Lodewijck de eerste is zynen Grootvader in de regieringhe ghevolght, overmits het contract ende houwelijcksche voorwaerde, dat die soons soon in des landts regieringe zijn Grootvader soude volghen, by indien des Grootvaders sone selve overlede: Daer in gheconsenteert hadden die Grootvader, Robrecht die Oom ende een Moeye: hoe wel d'oudtste Moeye (d'huysvrouwe van Lotheringhen) allegeerde daer in niet gheconsenteert te hebben. Over sulcks pretendeerde de naeste te wesen. Maer voor de Genooten van Vranckrijck beroepen, ende de saecke ondertast zijnde, Grave van Vlaenderen verklaert werdt in het jaer duysendt drie hondert. Maer hy gheraeckt in kleyn achtinghe, overmidts zijn straffe regieringe, niet veel liefde tot Vlaenderen draghende. Door dies tot Brugghe ses maenden lang ghevanghen ghehouden werdt, ende tot Ghent van Jacob van Artevelde op Gravesteen belegert werdt, ende bedwonghen den Ballinghen remis te geven, het landt vol troubelen wesende. Dese de Heerlijckheydt van Bevere, oock Mechelen ende Oudemborg aenkocht: maer zijn actie aen Zeelandt transporteerde op Willem Grave van Henegouwe ende Hollandt: om dat die Vriesen Peerden ende Koeyen in Vlaenderen souden moghen brenghen. Op de huldinghe van Philips van Valoys op d'oude maniere het sweerdt voordroech, ende tot zijnder assistentie tegen de Enghelsche ghetrocken, by Abbeville in den veldtslach in het jaer 1346 verslaghen werdt, doen hy vierentwintich jaren gheregiert hadde. Lodewijck de tweede zijn soon, wesende zijns Vaders erfgenaem, tot zijn sesthien jaren mede ter oorloghe met zijn Vader was, ende ghewondt ontvluchte tot Amiens, ende in de landen ghekomen, de Coninck van Enghelandt Eduwaert als verwinder hem voor zijn dochter Isabelle ten houwelijcke versochte, die hy in't jaer 1346 trouw belofte dede tot Winocxberghe, ende de bruyloft werdt uytghestelt tot nae Paesschen. Dit houwelijck hem door den Coninck van Vranckrijck in het heymelijck afgheraden zijnde, soo is hy drie daghen voor den bestemden dagh der bruyloft uyt Ghent (alwaer op hem wel acht genomen werdt) als of hy op de jacht hadde ghetoghen, ghevlucht, met een dapper peerdt over de Schelde gheswommen met twee van zijn Edelen, ende alsoo met de selve tot Parijs by den Coninck gekomen, hem selven balling des landts maeckende. Ende heeft door raedt des Conincks tot huysvrouwe genomen Margriete de dochter van Hertogh Jan van Brabandt, tot Vilvoorde. Hier door is hy gheraeckt in indignatie van Vlaenderen ende Enghelandt, ende zijn houwelijck gheenen goeden voortganck en hadde. Die van Ghent getercht teghen hem de wapenen aennamen tot zijn bederf. Nochtans hy Walschvlaenderen weder veroverde, ende de Graeflijckheden van Artoys ende Bourgoignen van zijns moeders weghe beerfde, als nu Artoys hondert tseventich jaren van Vlaenderen ghesepareert hadde gheweest. Dese Prince den Hooghbailliu (dien hy Souverain noemde) verordonneerde, ende alder eerst goude munte dede slaen, te Ghent het Palatijnsche huys oprechte; zijn officie bediende hy in de huldinghe van Carel de vijfste Coninck van Vranckrijck. Ende in't sevenendertichste jaer zyner regieringhe, het vijftichste jaer zynes ouderdoms uyt dese wereldt scheyde, ende

werdt tot Rijssel begraven in het jaer 1387, een eenige wettige dochter tot erfghename (beneffens veel bastaerden) achterlatende, Margriete genaemt de derde van dien naem, welcke een houwelijck ghegheven werdt aen Philips de Stoute van Valoys, Hertoge van Bourgoignen, in het jaer 1369, die de Reeckenkamer tot Rijssel verordonneerde, ende was wel bemint vande Ghemeente. Onder zijn voochdye zijns broeders soon Carel de seste Coninck van Vranckrijck was. Ende naer Vrancrijck reysende in de stadt Halle in het jaer 1404 van de wereldt ghescheyden is. Hy hadde hem selven (hoe wel hy een machtich rijcke gheregiert hadde van weghen zijns broeders sone) overlast met schulden. Soo dat Vrouw Margriete renonciatie dede van alle heurs mans roerlijcke goederen, ende als cessie doende in de teghenwoordicheydt eenes Notaris, haren gordel met haer borse ende sleutelen (onderhoudende alle solemniteyten) op de bare leyde, om dat den loopenden interest ophouden soude. Zy oock mede (een jaer na het overlyden van haren man) haestich ghestorven is, in het sesenvijftichste jaer hares ouderdoms, ende het eenentwintichste der regieringhe, ende wert by haren Vader tot Rijssel begraven, als zy ter wereldt een Hof vol schoone kinderen geteelt hadde. Nae zijn moeders aflyvicheydt Jan van Bourgoignen, voor Landtsheere ghehult in het jaer 1405, in Vlaenderen een aengenaem Prince (overmidts zyne vriendelijckheydt ende goedertierenheydt) gheworden is. Hy verwerf den Cooplieden vrye handelinghe, soo wel in Engelandt, als in Vranckrijck, staende heurlieder oorloghe. Maer oorsaeck is gheweest van bloedighe langduerighe oorloge tusschen Bourgoignen ende Vranckrijck, doen tot zijn faveur Lodewijck Hertoghe van Orliens (die broeder van Coninck Carel de seste) om den hals gheraeckte, wesende in questie om het regiment, ende eenighe andere oorsaecken: waer uyt een partyschap onder den favoryten van yeder Prince op gheresen is. Die van Parijs den Heer van Lille-Adam met acht hondert peerden inghelaten [+] hebben, wesende ten dienste van den Bourgoignon, de Gouverneur van Parijs occuperende de molen ende Sint Antonis poort, met Carel den Dolphijn uyter stadt vluchte. Maer de vyantschappe*n* tusschen den Coninck van Vrancrijck ende den Dolphijn zynen sone teghen Jan den Hertoghe van Bourgoignen, en konden niet lichte uytghebluscht noch ter neder gelegt werden, uyt oorsaecke van de voorseyde moort, inden persoon van Lodewijck Hertoge van Orliens des Conincx broeder. Waer van den Hertogh beschuldicht werdt ende hy het selve ghenoech bekent hadde: nochtan̄s door middel van sommighe Heeren werdt den vrede tusschen dese Princen ghemaeckt, de welcke niet langhe en duerde. Want in het selve jaer den Dolphijn hem beroepe*n* heeft tot Montereau-faut-Yonne, om t'samen te spreecken, ende accordeerden dat het soude gheschieden op de brugghe een yeder van haer met thien mannen. Den Hertogh die gantsch geen achterdencken en hadde, uyt oorsaecke van den vrede daer hy op vertrouwde, heeft hem daer ghevonden. Doen een van de Heeren ghekoren om den Dolphijn te gheselschappen ghenoemt Taneguy du Chastel hoo-

[+]Parijs inghenomen door den Heere van Lille Adam.

rende eenighe hooghe woorden van den Hertoghe terstont, met een bijlken dat hy verborghen hieldt toesloech, soo dat hy hem den kinne af hieuw, ende dat hy ter aerden neder viel: maer + opspringhende als hy zijn gheweer trecken wilde, d'omstanders hem overvielen en*de* vermoorden, tot dat den Dolphijn sprack, ick meen dat hy genoech heeft: ende lieten hem alsoo liggen, tot dat hy met coussen en schoen in der aerden geworpen werdt, in het jaer 1419 den thienden Decembris, in het vijfthienste jaer zyner regieringhe, tot groote droeffenisse der landen: de welcke in het naestvolghende jaer opgegraven by zynen Vader begraven wert. Zijn sone Philips + toeghenaemt de Goede tot Gent de moort zynes Vaders verstaende, is seer bedroeft gheweest, ende gheworden Hertoghe van Bourgoignen, Grave van Vlaenderen, van Artoys, etc.om hem te wreecken over zijns Vaders doodt, maeckte een verbondt met den Coninck van Engelandt. Dede daer en boven drie werf den Dolphijn citeren op korte termyne*n*, om tot Parijs te compareren, het welck hy weygherende, dede hem verklaren onweerdigh om te succederen in zijns Vaders rijck. De voorseyde Hertoghe + de stadt van Montereau-faut-yonne ging beleggen, de welcke hy innam. Ende dede zijn Vader opgraven, ende tot Digeon overstieren, ende aldaer by de Chartreusen begraven, nae dat de voorseyde Hertogh Jan vijfthien jaren nae de doodt zynes Vaders Philips de Stoute Vlaenderen gheregeert hadde. Vranckrijck in desolaten staet door dese wraeck-oorloghe gheraeckte, sesthien jaren gheduerende, tot datter eenen peys ghemaeckt werdt, in het jaer 1435, tot Atrecht in eenen Landtdagh ende vergaderinghe. Alwaer haer vonden verscheyden Heeren, soo wel van des Conincx van Vranckrijck weghe, als van den Coninck van Enghelandt ende den Hertoge van Bourgoignen. Ende vele Heeren ende Edellieden soo van Vranckrijck als Nederlandt Philips te voete vallende, uyt den name van Coninck Carel hem baden te willen den doodtslach vergheven geschiet door onbedachte jonckheydt, ende het oproeyen van snoode menschen: de welcke haer van herten leedt was: het ghene dat gheschiedt was irreparabel zijnde. Op dit ootmoedich versoeck Hertogh Philips bitterlijck weenende, riep uyt dat hy de misdaedt vergaf door de doodt ende het lyde*n* Jesu Christi, ende door het medelyden dat hy hadde over de Fransche Natie, ende om dat hy soude gehoorsaem zijn het Concilie van Basel, den Paus, ende al de Christen Princen hem eendrachtelijck tot sulcx vermanende, die weerdich waren dit te verwerven. Hier op verscheyden conditien veraccordeert zijn. Onder andere een cruyce op de brugghe tot ghedachtenisse ende ter eeren zijns Vaders opgherecht werdt. De palen zyner regeringhe verre uytghestelt werden, ende hem vele vryheden bygeleyt, veel Graeflijckheden met alle Conincklijcke rechten ende profyten op hem ende zijn erfghenamen ghetransporteert: daer beneffens de Graefschappen van Mascon ende Aviere, met hare toebehoorten ende aenhangselen, de heerlijckheden van Sint Gangon, Bar sur Seine, Braye, Lucheux, de Casselryen van Roye, Peronne ende Mondidier, met alle de steden, dorpen ende heerlijckheden gheleghen aen dese zyde van de Somme, als Corbie, Amiens, Abbeville, ende het Graefschap van Ponthyeu, totter voorseyder rivieren toe, als de steden van Dorlens, S. Richier, Creveceur, Arleux ende Mortaigne met allen zynen toebehooren. Ende dit ter tijdt toe dat die ghelost souden werden voor een seecker somme van penningen, als doe daer uytghesproken was. Door desen vrede de oorloghe ghecesseert heeft, ende Philips een machtich Prince gheworden is, niet alleen door dit contract, maer oock door koope ende by successie. Want van

+Den Hertogh van Bourgoignen vermoort door verraet.

+Hertoch Philips van Bourgoinen wil hem wreecken.

+Den Hertogh neemt Mo*n*tereau-faut-yonne in.

zijn Vader hy beerft hadde Vlae*n*deren, Artoys ende Mechelen: van zijn naeneve Graef Jan sonder kinderen ghestorven, de Graeflijckheydt van Namen ghekocht: Calis met de Casselrye tot rantsoen van den Prince Bari Renato aen hem ghenomen hadde: ende in het jaer 1430 zijn Oom Philips stervende beerfde het Hertoghdom van Brabant, Limborg, ende het landt over de Mase, met het Marckgraefschap des Heyligh Rijcks, by toestemminghe der Staten van Brabandt. Hoe wel haer daer tegen opposeerde zijn moeye Vrouw Margriete, de weduwe van Beyeren, Henegouwe en*de* Hollant, allegerende den overleden eene*n* graedt naerder te wesen. Maer succombeerde door de stipulatie van Jan de Vader van Philips, die toeghelaten hadde zijn jongher broeder Antonis d'erffenisse van zijn oude moeye, mits conditie dat die wederkeeren soude tot zijn naesaten, by indien Antonis sonder kinderen quaem te sterven. In het jaer 1436 beerfde hy oock mede Henegouwe, Hollandt ende Zeelandt met Vrieslant van Vrouw Jacoba, sonder kinderen ter wereldt te laten ghestorven. Dat Hertoghdom van Lutsemborg op hem verviel, d'Hertoghinne Isabelle stervende, eensdeels by contract ende koop, ende vernoeghen van andere die daer actie pretendeerden aen te hebbe*n*. Soo dat veelderley Provincien onder een hooft ende regieringe geraeckten, daer sy in vernoechden, hebbende een goedt herder die achtinghe op zyne kudde nam ende die beminde, goede gunste toedraghende tot de Voorstanders der selver. Door dies hy op de bruyloftfeest van zijn derde huysvrouwe Elisabeth va*n* Portugael tot Brugghe instelde de Orden van het gulden Vlies: waer van onsen Autheur in de beschryvinghe van Antwerpen wijtloopich ghesproken heeft. Allen ouden haet dese Prince vergheten heeft, ende goede vriendtschap met alle Edele onderhouden, hulpe doende die sulcks aen hem versochten. Lodewijck den Dolphijn (naemaels Coninck) voor zyne*n* Vader vluchtende, met zyne huysvrouwe eerlijck onderhielt, ende nae de doodt zijns Vaders inden Coninclijcken stoel hielp, hoe wel hy sulcks weynich naemaels gedachtich gheweest is. Ter liefden van zyne beminde dede zijn eyghen sone vertrecken vergramt wesende, om dat hy op heur eenen haet ghenomen hadde. Maer hem nochtans gheen ghenade, als hy die versocht, en ontseyde. Op zijn sterfbedde de spraecke hem begevende, met reeckenen zynen sone liefde betoonde, die met gheboghen knien versocht, dat hy hem wilde vergheven het ghene hy misdaen hadde, ende gheven zynen Vaderlijcken seghen: Alsoo sluytende tot Brugghe zijns Vaders ooghen in het [+] jaer 1467, oudt eenentseventich jaren, in't achtenveertichste jaer zyner regieringhe. Na zijns Vaders doodt, Carel (toeghenaemt de Onvertsaechde) wesende een eenige wettighe sone zynes Vaders, beerfde alle de Heerlijckheden des selven, ende was in alle oorde*n* ontsien ende vereert. Hy werdt by den machtichsten vergheleecken, ende was die eere van het huys van Bourgoignen, het welck veel verviel door zijn doodt, als hy voor Nancy verslaghen was van den genen, welckers Heer (met alle ghemack) hy hadde moghen wesen. Maer door hooghmoet wilde hy haer bestryden, waer door hy verslaghen, oock mede zijn eenighe dochter Maria in groot lyden gheraeckte, in teghenspoet haer beswijckende, die heuren voorspoet door haers Vaders

[+]Doodt van den Hertoghe Philips van Bourgoignen.

hulpe ghenoten hadden. Coninck Lodewijck breeckende het bestandt met heur Vader ghemaeckt voor neghen jaren, haer overviel, ende de Ghemeente haer rebel was. Soo dat haren bruydegom Maximiliaen die niet en konde betemmen, die bedwonghen werdt zijn kinderen, als de moeder overleden was, te laten onder voochden, doen hy moeste vertrecken. Zijn sone Philips tot Brugghe gheboren, nae zynes moeders Beste-vader ghenoemt, seventhien jaren oudt zijnde werdt voor Landsheere bekent, ende uyt zynen name de Edicten ghedaen werden, hoe wel tot Ghent de huldinghe geschiede doen hy twintich jaren oudt gheworden was, wesende een schoon jongelinck, zedich ende manierlijck, soo dat hy Philips de Schoone ghenoemt werdt, ende ten houwelijcke werde ghegheven aen de dochter van Ferdinandus ende Isabella Coningen van Castilien. Door welck houwelijck d'ouder broeder Jan sonder kinderen ghestorven, ende oock d'ouder suster ghetrouwt hebbende Emanuel den Coninck van Portugael sonder kinderen overleden: Philips van wegen zyne huysvrouwe Coninck van Castilien, van Leon ende Grenade gehuldt werdt, in het jaer duysent vijf hondert vijf. Maer hy [+] en was niet langhe in de regeringhe, want den 27 Septembris in het jaer duysendt vijf hondert ses is hy subytelijck ghestorven (niet sonder groote suspicie van verghift) in de stadt van Burgos in Castilien, achtentwintich jaren oudt zijnde. Zijn herte werdt gevoert ende begraven in Jerusalem, neffens het ghene vanden Hertoghe van Bourgoignen zynen Grootvader, zijn inghewant werdt ghevoert tot Brugge in Vlaenderen, ende zijn lichaem begraven in een Chartreusen Convent, genoemt Amefleur, op eenen bergh buyten der stede van Burgos. Zijn Vader ende Schoonvader noch in het leven waren, die goede opsicht op de jonge weeskinderen namen, ghenaemt Leonora, Carel, Ferdinand, Isabella, Maria, ende nae des Vaders overlyden Catharina ter wereldt voortgebracht. Zijn huysvrouwe in haren weduwelijcken staet volherde tot den jare duysendt vijf hondert vijfenvijftich, wanneer zy in den Heere ruste, oudt tseventich jaren. Haer sone Carel tot Gent gheboren, in het jaer duysent vijf hondert vijfthien tot Landtsheere der Provincien ghehuldt werdt, ende in het naevolghende jaer verheven tot Coninck van Spangien. Maer in het jaer duysendt vijf hondert neghenthien die van Duytslandt hem tot heur Keyser vercoren. In het jaer duysendt vijf hondert eenentwintich [+] den Fransoysen hy Doornick weder afhandich maeckte: ende in het jaer duysendt vijf hondert vijfentwintich werdt in zynen naem ghevanghen ghenomen de Coninck van Vranckrijck voor Pavyen, waer door hy veroverde veel van het gheen dat zyne Voorouders ontrocken was. Oock mede uyt zynen name in den jare duysent vijf hondert sevenentwintich Roome beklommen en*de* gheplondert werdt. By koope ende by contracten de Provincien tot seventhien in het ghetal vermeerderde. In het jaer duysendt vijf hondert twintich Keyser tot Aken ghehuldt, werdt in het jaer duysendt vijf hondert dertich van den Paus Clemens de sevenste tot Bononien ghekroont. Den grooten Turck in het jaer duysent vijf hondert tweeendertich hy doen vluchten heeft; In West-Indien veel Eylanden onder zijn ghebiedt gekreghen. In Africa in het jaer duysendt vijf hondert vijfendertich de stadt Thunis bedwong. In Duytslandt den Protestanten teghenstont, ende den Hertogh van Sassen ende den Landtgrave van Hessen in hechtnis kreegh: Terwanen in het jaer duysent vijf hondert drieenvijftich hy gantsch ruineerde. Ende in den jare duysent vijf hondert sesenvijftich het gouvernement der Landen aen zynen sone Philips resigneerde, hem tot ruste beghevende; ende afstant doende van het Keyserrijck, in Spangien vertrock. Alwaer

[+]Overlyden van Hertoch Philips va*n* Bourgoignen de tweede.

[+]Vrome daden va*n* Keyser Carel de vijfste.

hy in het jaer duysendt vijf + hondert achtenvijftich overleden is, oudt achtenvijftich jaren, ende werdt begraven in het Escuriael, achterlatende zynen eenighen sone Philips, met Maria ende Joanna zijn susters. Philips tot Coninck van Spangien en*de* Landsheer der Hertoghdommen, Graefschappen ende Heerlijckheden aen allen oorden ghehuldt werdt; onder zijn ghebiedt hebbende achthien Coninckrijcken voortijdts verdeelt ende onder verscheyden Coninghen, ende soo vele Hertochdommen ende Graefschappen in Europa, behalven de Indien. De welcke in Spangien op zijn huys te Escuriael ghestorven is, den derthienden + Septembris duysendt vijf hondert achtentneghentich, daer te vooren de Nederlanden ghegheven ende overghedraghen hebbende aen zijn oudtste dochter Isabella Clara Eugenia, gheboren van een dochter des Conincks van Vranckrijck, ende dat met consent van haren eenighen broeder, Conincks Philips eenighe sone, gheboren van zijn susters dochter, die huysvrouwe was van Keyser Maximiliaen. Welcke overdracht gheschiede den sesten Meye duysent vijf hondert achtentneghentich met vele conditien, als, dat zy soude trouwen metten Eertshertogh Albertus van Oostenrijck, jongste sone van Keyser Maximiliaen, ende jongste broeder van den Keyser Rodolphus; met meer andere voorwaerde*n* hier toe streckende dat de Nederlanden niet gheheel van Spangien souden afghesneden werden, maer eer als een leen van Spangien blyven. Om welck houwelijck te volbrenghen den Eertshertogh + Albertus zynen Cardinaels hoedt afgheleydt hebbende, is in Meerte duysent vijf hondert neghenentneghentich nae Spangien ghetrocken mette dochter vanden Eertshertogh Carel van Oostenrijck, die hy als bruyt mede voerde om te trouwen den jonghen Coninck van Spangien Philips den derden.]

+Overlyden van Keyser Carel de vijfste.

+Doodt van Philips de tweede Coninck van Spangien.

+Vertreck va*n* den Eersthertogh Albertus nae Spangien.

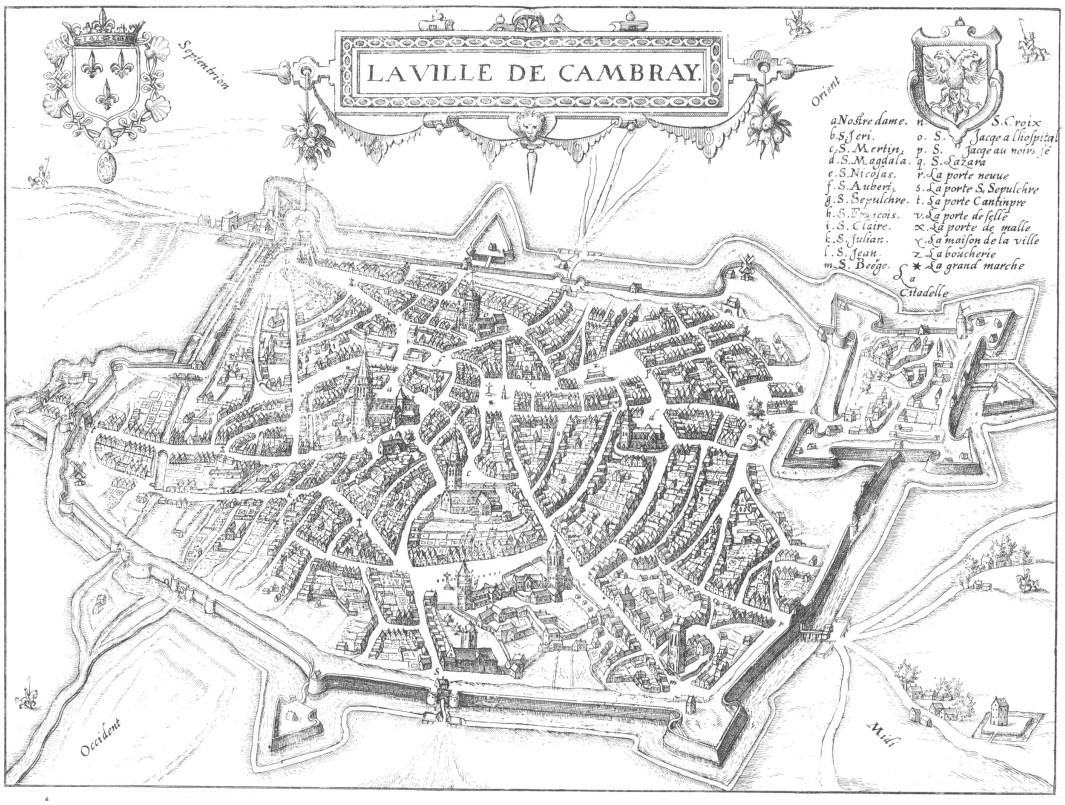

LA VILLE DE CAMBRAY.

a *Nostre dame.*
b. *S. Jeri.*
c. *S. Mertin.*
d. *S. M. Magdala.*
e. *S. Nicolas.*
f. *S. Auberi.*
g. *S. Sepulchre.*
h. *S. Francois.*
i. *S. Claire.*
k. *S. Julian.*
l. *S. Jean.*
m. *S. Beerge.*
n. *S. Croix.*
o. *S. Jacqe a lhospital*
p. *S. Jacqe au noirs jé*
q. *S. Lazara*
r. *La porte neuue*
s. *La porte S. Sepulchre*
t. *La porte Cantinpre*
v. *La porte de selle*
x. *La porte de malle*
y. *La maison de la ville*
z. *La boucherie*
*. *La grand marche*

Beschryvinghe van Camerijck.

+ *N*Ae het schryven van Jan le Maire ende andere nieuwe Schryvers, soo is Camerijck ghesticht en*de* ghenoemt van Cambre Coninck der Cimbren ende Tongren: ende na de meyninghe van Paulus Emilius ende + andere, soo ist de selve stadt die Cesar noemt Samarobrina, alwaer somtijts een deel van zijn krijchsheyr ghewinterleghert heeft, ende daer het Parlement ende den generalen Raet van *Gallia* ghehouden werdt: hoe wel sommighe willen segghen dat Samarobrina is + de stadt van Sint Quintijn in Vranckrijck, eertijts ghenaemt in het Latijn *Augusta Veromanduorum,* om datse gheleghen is in het landt van Vermandoys in Picardyen. Ick hebbe hier achter in het beschryven van Bavais myne meyninghe geseyt, aengaende dese + saecke. Dese stadt wordt ghenaemt in het Latijn *Cameracum,* ende is op 26 graden, 6 minuten in lenghde, ende op 49 graden, 45 minuten in breedde, gheleghen op de Scheldt die daer midden door loopt, ende is seven mylen van Valencijn. De stadt is groot, schoon ende sterck, met een sterck Casteel, welck Keyser + Carel de vijfste heeft doen stichten: de timmeragie*n* va*n* de besondere huysen zijn schoon, ende meer van de ghemeyne: de Kercken ende Cloosters zijn fraey ende heerlijck: maer seer wonderlijck, seer oudt ende kostelijck is onse + Vrouwe kercke, welck de Domkercke is, der welcker ghebiedt ende Bisdom seer wijdt ende breedt strect. Dese stadt is rijcke ende wel bewoont van Cooplieden ende Ambachtslieden, die veelderley wercken maken, besonderlijck seer fijn lijnwaet met groote menichte.

+Jan le Maire *lib. 3. Illust. Galliae.*

+Camerijck gheheeten Samarobrina by *Caesar lib. 5 de bello Gallico.*

+S. Quintijn is *Augusta Veromanduorum.*

+Ghelegentheydt van Camerijck.

+Door wien het Casteel van Camerijck doen bouwen is.

+Domkercke van Camerijck.

Byv. [Hier worden jaerlijcks wel gemaeckt + boven de tsestich duysendt stucken van dit lijnwaet ende doeck, die gheschat zijnde d'een door d'ander op veertich gulden het stuck, bedragen vierentwintich hondert duysent gulden. Dit lijnwaet ofte doeck is sommige soo uytnemende fraey ende fijn, dat men stucken vindt die maer tweeentwintich ellen lanck zijn, ende wel weerdt drie hondert gulden, oft hondert Fransche Croonen, de selve niet meer in stoffe wegende, dan ses, seven oft acht oncen het stuck.]

+Menichte ende kostelijckheydt van Camerijcx doeck.

Hier is een Casselrye en*de* een schoone Heerlijckheydt ghenaemt Cambresis, hebbende veel dorpen ende vlecken, onder welcke oock + is het Casteel van Cambresy ses mylen van de stadt, daer den lesten peys besloten is gheweest tusschen de Christelijcke Vorsten, in het jaer 1559. Het Bisdom van Camerijck is + seer oudt: want soo ick in gheschriften vinde, ter tijdt van de Wenden, soo is daer d'eerste Bisschop gheweest Drogines Martelaer, een seer deuchdelijck ende heylich man. Ende in het jaer 595 is hier de vijfste Bisschop gheweest S. Gaugerus, en*de* vervolghens tot verscheyden tyden veel andere treffelijcke ende hooghvernaemde mannen, ghelijck Petrus + Aliacus een seer deuchdelijck ende wel gheleerdt man, Cancelier van de kercke van Parijs, naemaels Bisschop van dese stadt verkoren, ten lesten Cardinael van Roome gheworden, de welcke verscheyden boecken heeft gheschreven in Theologia ende Mathematica, ende is ghestorven in het jaer 1416. Ter tijdt als ick dit schreef is gheweest Bisschop van Camerijck Maximilianus, ghesproten uyt het doorluchtich hof van Berghen, ende nae hem is ghekomen H. Lowijs van Barlemont. Dese Bisschoppen zijn geestelijcke ende + wereldtlijcke Heeren, hebbende den tytel van Hertoghen ende zijn Vorsten des Keyserrijcks.

+Het Casteel van Cambresy.

+Oudtheydt van't Bisdom van Camerijck.

+Petrus Aliacus Bisschop van Camerijck ende Cardinael.

+Tytelen der Bisschoppe*n* van Camerijck.

Dese stadt is d'eerste geweest die Clodius Capillatus Coninck van Vranckrijck ghewonnen [+] heeft, doen hy in't jaer 445 in *Gallia Belgica* overghetrocken is: langhen tijdt nae dat de Denen die ende met haer het kostelijck klooster ende de schoone kercke van S. Gaugier verbrandt hebben: ende wederom opgebouwt zijnde, is begrepen gheworden onder het Graefschap van Henegouw. Maer naemaels hebben de Duytsche Keysers Camerijck van Henegouw afghescheyden, ende een vrye Rijckstadt daer af gemaect. Zy is oock inghenomen geweest door den vromen Boudewijn den Goedertieren, Grave van Vlaenderen, in de oorloge die hy ende Hertoch Godevaert van Lorreyne voerden teghen Keyser Hendrick den derden dies naems, de welcke hy hem naemaels by peysmakinge wederom gaf. Eyndelijck is zy van Hendrick den vijfsten [+] ghegheven in beschermingh en*de* bewarenisse van Robert Grave van Vlaenderen (als Prince van Aelst) toeghenaemt van Hierusalem, voor hem ende zyne naekomelinghen, de welcke d'eerste Beschermheer van Camerijck is gheweest, ende naemaels is dit voort bevesticht gheweest aen de Graven van Vlaenderen door Keyser Frederick in't jaer 1164, ter tijdt van Dierick van Elsate. Niet te min hebben de Fransoysen altijt recht willen hebben aen Camerijck, en*de* hebben't tot verscheyden reysen inghenomen ende dapperlijck beschermt: besonderlijck ter tijdt van Philips [+] van Valoys, doen de stadt belegert was van Keyser Lodewijck van Beyeren, ende va*n* Coninck Eduwaert den derden van Engelandt, t'samen aenspannende teghen de Fransoysen, maer hoe groote macht dat zy hadde*n*, en konden dese stadt niet ghewinnen. Welcke oorloghen noch langhe hebben gheduert, ende met verscheydenlijcke verloope*n*, tusschen de Duytsche Keysers ende de Coninghen van Vranc-

[+]Camerijck de eerste stadt verkregen by de Fransoysen komende in *Gallia Belgica.*

[+]Graven van Vlaenderen Beschermers van Camerijck.

[+]Camerijck gehouden en*de* beschermt by de Fransoysen.

rijck. Maer onlancks gheleden ter tijdt van Maximiliaen va*n* Oostenrijck Roomsch Coninck, ende Coninck Lodewijck van Vrancrijck grouwelijcke twisten ende oorlogen waren geresen, ende de Fransoysen tegen de borgers van Camerijck seer rouwelijck leefden, + hebben de borghers het Fransch krijchsvolck uytghejaeght, ende des Keysers ingenomen: het selve deden oock die van Bouchain, oock kreegh de Keyser wederom Quesnoy ende andere stercke plaetsen daer ontrent, die de Fransoysen hadden in genomen. Camerijck + onder de Vlaemsche beschermínghe staende, is nochtans neutrael ghebleven, ghenietende hare oude wette*n*, privilegien ende costuymen: noch en is ter tijdt van d'oorloghen tusschen de Fransoysen ende Borgoensche, noch van d'een noch van d'ander bestooten oft beschadicht gheweest: maer beyde partyen handelden daer vriendelijck ende vryelijck: alsoo dat dit dickmael de stede is gheweest daer de vergaderinghen ende t'samenspreeckinghen zijn gheschiedt van peysmaeckinghe tusschen de voorseyde machtighe Heeren, ende eyndelijck peys verwillight: besonderlijck de peys ghemaeckt in't jaer 1508 tot achterdeel van die van Venegien: ende 1529 tot groote schade van die va*n* Florencen. Maer soo Keyser Carel + de vijfste ten laetsten sorghe hadde, overmits het bedrieghlijck ende vyandigh bedrijf dat de Fransoysen voorts stelde*n*, doen te Landrecy wesende, is in't jaer 1543, doen zy waren vertrocken, met zijn heyr ghekomen binnen Camerijck, ende om de stadt te verseeckeren en*de* bevryden tegen den vyandt, heeft daer doen maken het voorseyt sterck kasteel, latende voorts der stadt hare*n* staet ende hare rechten als eertijdts. Maer in't jaer 1553 doen Coninck Hendrick van Vranckrijck d'eerste dies naems ontrent Camerijck quam om de stadt te mogen betrecken ende tot zynen wille te kryghen ende te vergheefs arbeydde, soo heeft hy die als vyant verklaert, so*n*der voorts eenighe schade vyandichlijck te doen. In dit Casteel van Camerijck was Capiteyn ende Gouverneur van Coninck Philips weghen, de Heer van Warlusset.

+Camerijck verloren by de Fransoysen.

+Camerijck houdt haer neutrael.

+Practijcke van Keyser Carel de vijfste om Camerijck in te nemen.

Byv. [In't jaer 1576 werdt de Heere van Liques + tot Camerijck, aldaer Gouverneur zijnde, by den Heere van Ainsi, van den huyse van Gavre, ghevanghen ghenomen, ende alsoo de stadt metten casteele voor de Staten ende het landt verseeckert: ende is aldaer tot Gouverneur ghestelt. Dese Gouverneur alsoo de stadt + van Camerijck op de frontieren van Vranckrijck gheleghen seer ghedreycht werde met belech van den Prince van Parma, hem vinde*n*de verre gelegen om assistentie van den Staten te mogen hebben, hadde begost te handelen metten Hertoghe van Anjou, om hulpe van zijn Hoocheydt te mogen crygen, soo het noot ware: ende heeft ten leste*n* eenich volck, soo te voet als te peerde van hem inghenomen, mette welcke die van Camerijck gheheel Henegouwe ende Artoys doorliepen ende brandtschatten. Maer in't jaer 1581 Camerijck door't belech van den Prince van Parma in grooten noot zijnde, heeft den Hertogh van Anjou alle middelen aenghewent om die te ontsetten. Heeft over sulcks ontrent Chasteau Tiry eene*n* grooten hoop krijchsvolck + soo te voete als te peerde vergadert, meest ghewillige, daer haer oock eenige benden peerden van der Ordinantien des Conincx ende Edelen bygevoeght hebben. Ende heeft hem alsoo ontrent Camerijck gepresenteert, sterck zijnde wel 4000 peerde*n*, ende 10000 mannen te voete, wel gerust. De Prince van Parma, alsoo hy oock ontrent

+Camerijck by den Heer van Ainsi verseeckert

+Camerijck neemt hulpe van de*n* Hertoghe van Anjou.

+Hertoch van Anjou leger voor Camerijck.

Camerijck alle zijn macht vergadert + hadde, vertoonde hem den 17 Augusti in slachorde*n* voor de stadt, wel ses uren lanck, schynende te willen zynen vyandt schutten: maer siende dat den Hertogh hem naerder quam, ende seer sterck was, is hy van daer opghebroken, met alle zijn omligghende garnisoenen, verlatende zijn schanssen, ende alsoo aftrecke*n*de, heeft hem ontrent Valencijn gecampeert. Den Hertogh van Anjou die stadt ontset hebbende, heeft + alle victalie en*de* nootdruft daer binnen gevoert, ende is selve den 18 Augusti in persoone seer triomphantelijcken daer binnen gereden, ende heeftse met garnisoen beset. Ende nae zijn vertreck is zy altijdt van de Fransoysen gehouden gheweest, tot dat de Grave van Fuentes die weder uyt den name des Conincx van Spangien + belegherde ontrent den 8 Augusti 1595, lange te vooren de selve allenskens benaut hebbende; alwaer de voorseyde Grave groote neersticheyt dede met schieten, niet naelatende dat tot veroveren van de stadt mochte dienstelijck wesen. In de stadt was Gouverneur de Heer van Baligni, + de welcke tyrannelijcken genoech de borghers gehandelt hadde, soo dat hy van haer generalijck ghehaet werdt. Dese als nu Fuentes Legher daer voor quam heeft alle teghenweer bewesen, ende heeft oock sterck secours va*n* volck ghekreghen van den Hertogh van Nevers, de welcke haer kloeckelijck hebben geweert, op hope van ontset. Alsser nu uyt ouden haet ende Spaensche factie in de stadt twist ghesproten was mette Fransoysen, ende de Borghers de + Switsers aen haer zyde creghen, soo ist gebeurt dat daer en tusschen Fuentes ettelijcke voordeelen door Barlotte ende andere die van de stadt afghewonnen, ende den tweeden Octobris seer stercke batteryen bestelt hadde, waer door de borghers (die sulcken oorsaecke sochten) te hoope gheloopen zijn mette Switsers, ende wilden haer stadt over gheven, waer over zy ettelijcke Ghedeputeerde uytsonden seer confuselijck sonder eenighe conditien, haer overghevende in de goede discretie van Fuentes, die daer van seer verwondert zijnde, die ghewillich aennam. Alsoo deden zy hem haer poorte open. Daer en tusschen trocken de Fransoysen ende andere die van haer ghesintheydt waren, oock confuselijck op't Casteel, by Baligni, de welcke metten eersten scheen het selve te willen houde*n*, maer eens oft tweemael ghesommeert zijnde, onder belofte van een goet appointement, soo zy haer overgaven, ende dreyghementen indien zy opiniatreerden, dit heeft Baligny soo bevreest ghemaeckt, + dat hy den neghenden der voorseyder maendt October het voorseyde Casteel in handen van den voornoemde*n* Grave van Fuentes, inde name des Conincks van Spangien overghegheven heeft.]

+De Prince van Parma vertoont hem ende treckt af in slachorden van Camerijck.

+Camerijck ghevictailleert door de Fransoysen.

+Camerijck by Fuentes beleghert.

+Baligni des Gouverneurs van Camerijck handelinge

+De Borgherye van Camerijck twistich met de garnisoenen, openen Fuentes de poorten.

+Het Casteel van Camerijck gheeft hem over ae*n* Fuentes.

Nu hier op houdende, de orden door ons voorghestelt, eyscht dat wy voortvaren tot de beschryvinge van het landt ende Graefschap van Henegouwe, waer van (volghende onse ghewoonte) wy u eerst de figuere ende besondere Landtkaerte voor ooghen stellen sullen.

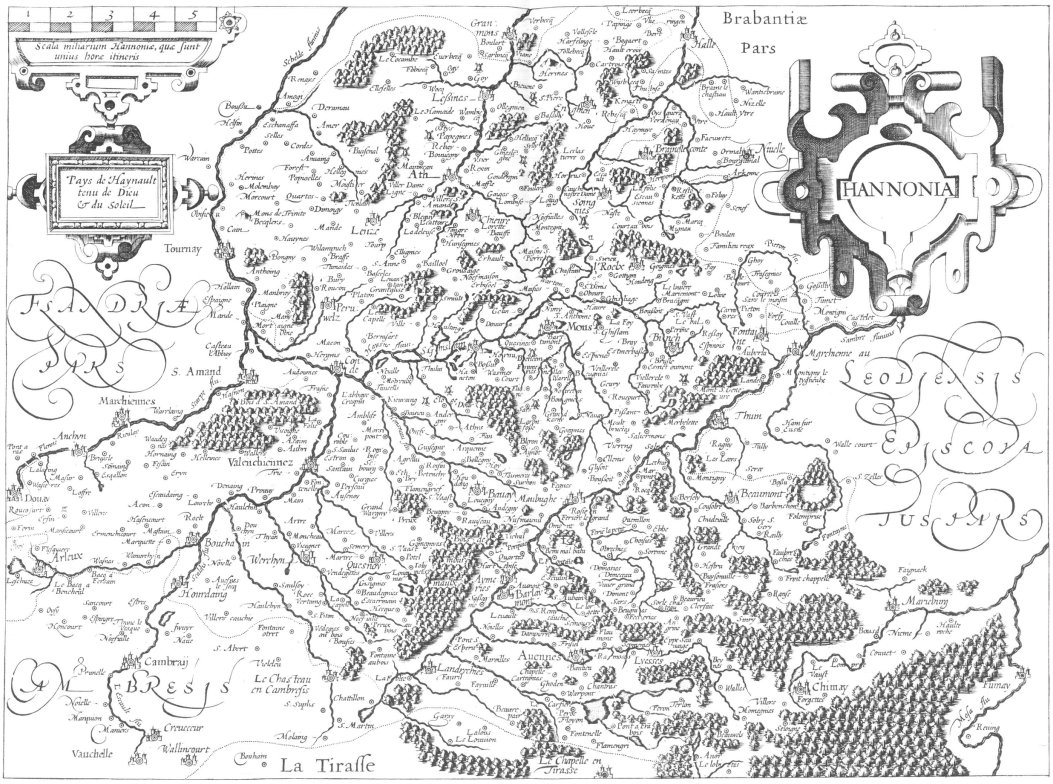

HANNONIA
Scala miliarium Hannoniae, quae sunt unius horae itineris
Pays de Haynault tenu de Dieu & du Soleil

De beschryvinghe van Henegouwe.

*H*Et landt Henegouwe ghenoemt, is een groot deel van het landschap, welck (soo Cesar in zijn Co*m*mentarien verclaert) voortijts beseten is geweest [+] van de hooghvernae*m*de *Nervij,* die voor haer hooftstadt hadden de stadt nu ter tijdt Doornick ghenaemt, gelijck wy hier voor hebben gheseyt. Dit landtschap, soo de Cronijcken des selfs en*de* de Belgische historien melden, heeft dickmael zynen naem verandert: is voortijdts ende ten aller eersten gheheeten geweest *Pannonia,* vanden Afgodt Pan, den welcke*n* de inwoonders aenbaden: daer nae *Saltus Carbonarius,* ter saecken van de bosschagie Carbonarie genaemt, daer af wy hier voor hebben geschreven: naemaels ist gheheeten Neder Picardyen; ende [+] ten lesten in't Latijn *Hannonia,* in't Walsch *Hainaut,* in Duytsch Henegouwe, van eenen Troyaen Hannon ghenoemt, soo sommighe seggen: andere meyne*n* van andere oude mannen desen naem ghekomen te zijn: maer men houdt voor het seeckerste dat de vloedt Haine oorsake des naems is, die door dit landtschap loopt. Nu sullen wy voort de ghelegentheyt [+] beschryven. Henegouwe paelt Noordtwaerts aen Brabant ende Vlaenderen, Zuydwaerts aen Champaignen ende Picardyen, Oostwaerts aen een deel van het Graefschap van Namen, ende aen een deel van't Bisdom van Luyck: Westwaerts aen de Schelde, ende eensdeels aen Walsch Vlaenderen. Het heel landt begrijpt in de lenghde ontrent twintich mylen, ende sesthien in de breedde: heeft een soete ende schoone locht, ende vruchtbaren grondt, wordt bewatert van veel vloeden, namelijck [+] van de Schelde, Sambre, Denre ende van andere kleyndere waterloopen: heeft veel staende wateren ende fonteynen: is vol van lustighe bosschagien, waer af de voornaemste zijn Mormant ende Sint Amand. Heeft oock veel lustighe beemden ende weyden voor allerley beesten, veel oeftboomen, ende is boven al seer vruchtbaer van koren ende terwe. Heeft oock op verscheyden plaetsen [+] Mynen ende Groeve*n* van goet yser, van loot, van schoone steenen, seer bequaem tot metselrye, ende alderley ander wercksteen, jae men vindt hier oock toetssteenen om het goudt te proeven. Hier is seer veel levende kalcks, ende [+] het selve seer goet, ende ghenoechsaem om de byligghende landen daer mede te versien: daer en boven worde*n* hier uytgegraven steenkolen [+] oft hoelien, ghelijck in het landt van Luyck, maer niet soo goet, want die reuck is stercker ende onlieffelijcker. In het landt van Henegouwe zijn nu ter tijdt vierentwintich besloten steden, naemelijck Berghen, Valencijn, hoe wel dit voor een stadt op zy selven [+] gehouden wordt, Bouchain, Quesnoy, Conde, Landrecy, Avennes, Chimay, Marienborg, Philippeville, Beaumont, Maubeuge, Bavais, Bins, Reus, Soigny, Braine le Conte, Enghien, Halle, Lessine, Chevre, Ath, Sint Gisleyn ende Leuze: voorts oock meer dan neghen hondert vijftich dorpen, met veel casteelen ende heerlijckheden: onder welcke veel treffelijcke ende schoone vlecken zijn, als Pequicourt, Fontaine, Lalaing, Montigny, [+] Antoing, Bie, Brisueil, Ligne, Bossu, Barlamont, Glayon, Trazegnie, Escochinne, Trelon, Sor le Chasteau, Barbanzon, Aimeries, ende andere in grooten ghetale. Het Graefschap van Henegouwe heeft veel hooghe [+] ende seer weerdighe staten, te weten een Prinsschap, thien Graefschappe*n*, twaelf Pairryen, tweeentwintich Baneryen, sesentwintich Abdyen, eenen Maerschalck, eenen Seneschael, eenen Opperjagher, eenen Camerlinck, ende andere heerlijcke officien en*de* ampten, aengaende erffelijck den voornaemsten Heeren van den lande, welck

[+]Jaques de Guise in de Cronijck va*n* Henegouwe in't eerste boeck.

[+]Waer van Henegouwe de*n* naem neemt.

[+]Ghelegentheydt van't landt van Henegouwe.

[+]Rivieren Henegouwe bewaterende.

[+]Hoedanich het aertrijck van Henegouwe.

[+]Veel kalcksteen in Henegouwe.

[+]Steenkolen in Henegouwe.

[+]Steden van Henegouwe.

[+]Dorpen van Henegouwe.

[+]Weerdicheden die in Henegouwe zijn.

voorwaer een kleyn seer bloemich ende overvloedich landt is: welckers Staten bestaen in vijf Leden: + d'eerste daer af zijn de twaelf Pairen: daer nae de Prelaten, ende Collegien ofte Capittelen van de Gheestelijckheydt: de derde den Edeldom: de vierde de ordinarisse Officiers: de vijfste de Ghemeynte der steden. Maer laet ons nu in sonderheydt beschryven elcke stede ende plaetse, beginnende van Berghen, de hooftstadt des landts.

+Hoedanich de Staten van Henegouwe.

Byv. [Henegouwe was voortijts by den Romeynen genoe*m*t *Hannonium* of *Hainonium,* van + de riviere Haine. In't jaer 975 by Perone eenen veldtslach geviel, alwaer de sonen vanden Grave van Henegouwe dootsloeghen eenen Garnerum ende eenen Reynout heur vyanden. Waer inne Arnulphus de tweede Grave van Vlaenderen ghestoort, eenen tocht op Henegouwe genomen heeft, en*de* door gheweldt Reynerum ende Lambertum des Graven van Henegouwe Reyneri sonen uyt Henegouwe verdreven heeft, ende Berghen de hooftstadt des landts gheweldigher + handt ingenomen, alwaer hy terstont weder belegert werdt, ende de stormen vromelijck afkeerde. Maer hy werdt soo gedwongen door de hulpe die den jongen Princen werde gedaen van Hugo Capet ende van Carel den Hertoghe van Lotteringhen, dat hy in accoort moeste treden ende landtruyminghe doen. Waer door Lambertus de heerschappye van Leuven verkreegh.

+Waer Henegouwe de*n* naem van neemt.

+De stadt van Bergen stormender handt ingenomen.

Weder in't jaer 1051 Henegouwe ingenomen werdt van Boudewijn van Rijssel, Grave van Vlaenderen, ende alsoo werdt zijn sone Grave van Henegouwe, trouwende Richilde de Princesse van Henegouwe, welckers kinderen naederhandt ende heur naesaten teghen heur Oom Robrecht de Vriese ende zyne kinderen veel oorlooghs voerden, om Vlaenderen te bekomen,

ter tijt toe dat Boudewijn de vierde Grave van Henegouwe ende Namen, door het overlyden van Philips de eerste, dien sonder kinderen gestorven, zyner huysvrouwen broeder in het gouvernement succedeerde, ende de Provincien onder een hooft gheraeckende vereenichde. Maer wederom groote oorloghe ende haet oprees tusschen de kinderen van zijn Nichte Margriete van Constantinopelen. Maer die twisten ende oorloghen, oock door andere occasien, Hollandt ende Zeelandt aen Henegouwe gheraeckende, vermeerderden: de welcke ten lesten door eenighe conditien ter neder geleyt werden, Philips de Goede in de regieringhe wesende.]

Beschryvinghe van Berghen.

De stadt van Berghen [+] is alsoo ghenoemt gheweest (gelijck ick in seer oude schriften heb ghevonden) niet alleenlijck om dat zy op eenen heuvel oft berghachtighe hooghde gheleghen is, maer oock ter eeren van veel heylighe lichamen van treffelijcke peronagien, de welcke als heremyten in dese stille [+] plaetse gheleeft, ende heylichlijck haer leven gheeyndt hebben: naemelijck S. Vaubert, S. Bertilde, S. Waldrude, die de Kercke ende Capittel der Canonicken te Berghen ghesticht heeft, S. Vincent, S. Amand, en*de* meer andere Heylighen seer hoogh vermaerdt, soo om hare deucht ende Godtvruchticheydt, als om haer edel gheslacht, hooghe afkomste ende groote heerlijckheden. Dese heylighe ende guldene wereldt heeft haren loop ende tijt gehadt ontrent het jaer ons Heeren ses hondert, ende te vooren, ende heeft langhe daer nae geduert niet alleenlijck in dese lande*n*, maer oock gantsch Christenrijck door. Voorwaer verghelijckende [+] het leven der menschen van dien tijdt met het leven der ghener die nu leven, sal men merckelijck sien dat de seer devote ende Godtvruchtighe voorouders gesticht, begift, verrijckt ende verciert hebben ter eeren Gods ende des Hemelschen heyrs, tot welvaert ende salicheydt der gantscher Ghemeynten, de Kercken, Abdyen, Cloosters, Godshuysen, Gasthuysen, instellende bequame dienaers over al tot den dienst Gods: maer wy als onghenadighe berooven de selve, ende maeckense te schande met woorden ende met wercken, met ketterye, Gode tot laster, ende ons selven tot schade ende schande. De voorseyde goede ende eerlijcke Vaders sochten vrede ende vriendtschap: wy onsalighe ende eerloose soecken oorloghe, twist ende tweedracht: zy oeffenden behulpighe liefde tot haren even naesten, ende wy ghebruycken rooverye ende dieverye: zy aten ende droncken om het lijf ende leven eerlijck te onderhouden: ende wy leven om ongeschicktelijck ende onmatelijck te eten ende te drincken: zy kleedden haer in alle manierlijckheydt, ghevende goet exempel haren huysvrouwen, kinderen ende huysghesinne: wy leven onmanierlijck, gevende quaet exempel allen anderen: zy deden goede diensten hen beghevende tot deuchdelijcke wercken met groote eere, aensienlijckheyt ende oprechticheydt der conscientie: wy doen seer boose diensten ende quade wercken sonder eere, sonder aensienlijckheydt en*de* sonder oprechte conscientie, welcke saken soo seer van malkanderen verschillen, dat niet te verwonderen en is, dat zy soo seer verschillende werckinghen voort brenghen: want dese leefden in vrede ende in ruste met Gods ghenade ende der menschen gunste, maer wy in oorloghe ende in onruste met Gods ongenade ende der menschen ongunste:

[+]Waer af Bergen den naem voert.

[+]Heylighe die te Berghen in Henegouwe gheleeft hebben.

[+]Schoone teghenstellinghe.

ende zijn soo verre ghebracht, dat wy wel met recht moghen roepen met Ovidius, ende segghen:

Vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus, +
Nec socer à genero, fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita novercae,
Filius ante diem patrios inquirit in annos.
Victa jacet pietas, & virgo caede madentes
Vltima caelestum terras Astraea reliquit.

+*Ovid. 1 Metamorph.*

Wederom komende tot onse voorgaende reden, daer ick was afgheweecken door gherechte verbolghentheydt: soo segghe ick dat + door de stadt van Berghen loopt een vlietende water, ghenaemt Trulle, welck zynen oorspronck nemende van verscheyden fonteynen niet verre van het dorp Marpen, loopt Westwaerts, ende van Berghen komende valt in den watervloedt Haine. De stadt van Berghen ligt van Enghien vijf mylen, ende van Bruyssel thien: ende is een seer stercke stadt, want zy mach (soo men seyt) van alle zyden ende rondtom in't water gheset worden: ende boven dese stercke gheleghentheydt door natuere, is beset met stercke mueren ende vesten, met drie seer wyde ende diepe grachten, ende heeft binnen een seer oudt casteel. De stadt is groot en*de* schoon, verciert met schoone + huysen der Heeren ende Ghemeynten, heeft verscheyden lustighe fonteynen: is een rijcke koopstadt daer veel ambachte*n* van verscheyden handtwerckers worden ghedaen, maer besonderlijck van sayetten te maecken.

+Ghelegentheydt ende sterckte van Berghen.

+Waer van die va*n* Berghen overvloedt hebben.

Byv. [Wt krachte van seecker verbondt met den Protestanten in Vranckrijck, heeft Graef Lodewijck met de Heere va*n* La Noue ende Jenlis, + eenen aenslach op Berghen voorghenomen. Hy hadde alhier verstant met eenighe van bin-

+Graef Lodewijck nee*m*t Berghen in.

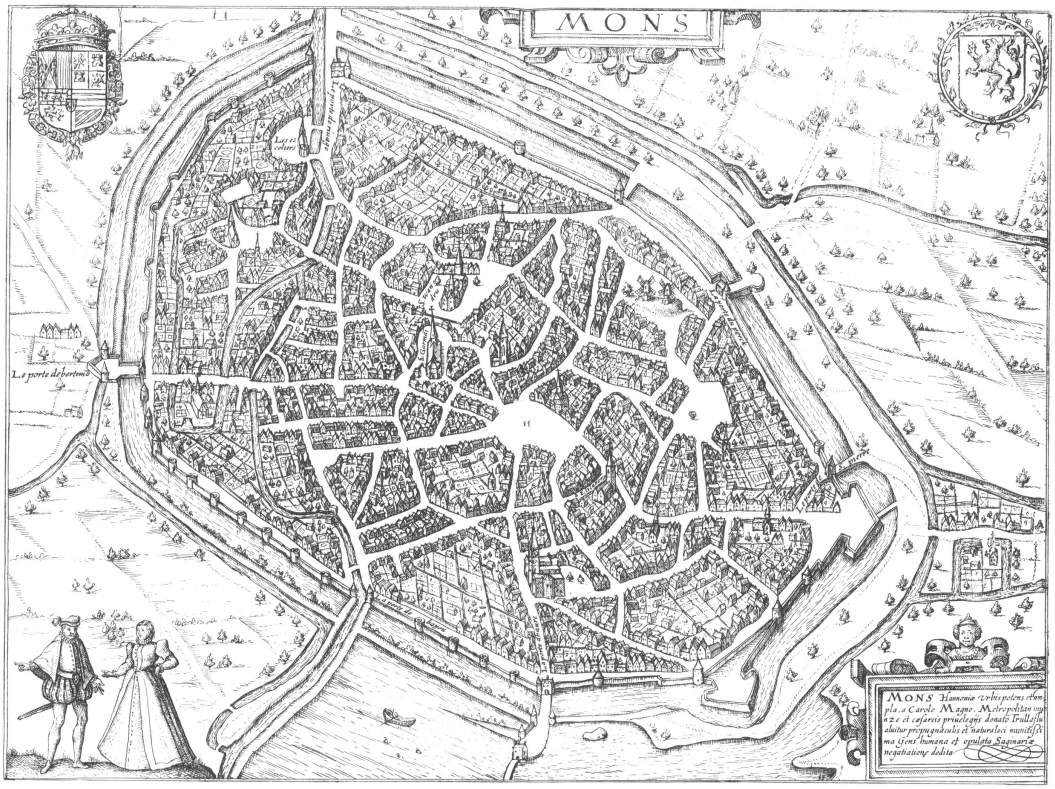

MONS Hannoniae Vrbis potens et ampla, a Carolo Magno, Metropolitan munze et caesareis priuelegijs donato Trulla flu aluitur propugnaculis et natura loci munitißima Gens humana et opulata Saginariae negatiatione dedita

nen, als met Antoni Olivier, ende meer andere; maer tot kleynen behulpe. Hy dede eenighe behendighe soldaten op verscheyden oorsaecken inde stadt gaen, waer van thien oft twaelf ghekleet waren als Cooplieden van wijn. Dese hebben s'avonts te vooren in een herberge haren Weert gevraecht wanneer de poorte s'morghens op ginck, want zy waghenen met wynen komende hadden, die zy gheerne voor der sonneschijn in hadden. De Weert antwoorde, des morghens te vier uren, maer soo zy die eer wilden gheopent hebben, soo souden zy den Poortier een stuck gelts aenbieden. Dese fraeye ghesellen [+] hebben s'morgens met eenen drinckpenninck de poorte vroech open ghekreghen. Als zy die open hadden, soo smeten sy den Poortier daer henen, ende name*n* hem de sleutelen voorts af. Ende terstont quam daer Graef Lodewijck inne met ontrent veertich mannen, beroepende de borghers tot vryheydt, en*de* dat haer den Prince van Orangien was tot hulpe ghekomen, om te ontlasten van de Spaensche slavernye ende thienden penninck, ende liepen alsoo roepende alle de stadt door, oft zy duysent sterck gheweest waren, besettende de principaelste hoecken der straten: soo yemant deuren oft vensteren open dede, daer schoten zy naer. Als dit nu eenighe uren gheduert hadde, ende dat de reste van het krijchsvolck niet aen en quam, die in het bosch verdoolt waren, soo is Graef Lodewijck selve uytgheloopen, ende ten lesten die ontmoetende, brocht hy die met grooten ghelucke noch in de stadt, want de andere bykants uytghedreven waren. Dese waren vier oft vijf hondert peerde*n*, die meest elck een voetknecht achter hen opsittende hadden, ende waren soo moede, datse op de marckt in slachorden gheset zijnde, alle ginghen neder ligghen. Zy besetten terstont de poorten, het casteel ende het stadthuys, ende maeckten haer alsoo meester van der stadt, den 24 Mey, dagelijcx haer meer volcx uyt Vranckrijck ende elders toekomende. Den Hertogh van Alva dit innemen vernome*n* hebbende, wilde dat niet ghelooven, om dat hy versche tydinghe uyt Parijs hadde, dat Graef Lodewijck korts te vooren daer ghesien was in het Caetspel. Maer door de continuatie van dese tydinghen voor seker wetende dat dese stadt by Graef Lodewijck ingenomen was, de welcke hem aldaer sterck was makende, van meyninge zijnde die te houden: soo heeft hy, alle andere dinghen aen een zyde settende, voorghenomen Bergen te beleggen. Ende terwylen hy selve voorder gereetschap soude maecken, sondt hy zynen sonen Don Frederico derwaerts met ontre*n*t vier duysendt, soo Spanjaerden, Walen als Duytschen, met vier hondert peerden, onder de Heere van Noircarmes, met bevel om die van Berghen haer victalie te weeren, oock van meer volck van wapenen in te brengen, terwylen hy haer meerder hoopen toeseynden soude. Ende is selve korts daer nae ghevolght. De Protestanten van Vranckrijck sonden terstont tot assistentie van Graef Lodewijck, den Heere van [+] Jenlis met ontrent seven duysent Fransoysen, soo wel peerden als voetvolck, de welcke naer Berghen quamen. Maer onder weghe zijn zy overvallen en*de* geheel gheslaghen van de Spanjaerden, by faute datse qualijck geleyt werden. Nae desen slach soo is den Hertogh van Alva selfs in persoone in het Legher ghekomen voor Berghen, en*de* heeft de stadt seer nauwe belegert, maer Graef Lodewijck heeft hem oock seer cloeckelijck wederstaen ende geweert, verwachtende alsoo die hulpe ende het ontset van zynen broeder den Prince van Orangien. De welcke een heyrkracht by een vergadert hebbende, om de stadt te ontsetten, is by Doesborg over den [+] Rijn ghepasseert, ende tot Mechelen gekomen, verwachtende op het verder secours dat uyt Vranckrijck komen soude. Maer alsoo de Hertogh van Alva voor Bergen

[+]Stratagema.

[+]Jenlis komende om Berghen te helpen, wert gheslaghen.

[+]Des Prince van Orangien aentocht.

wel beschanst lach, soo heeft de Prince niet konnen uytrechten, ontbreeckende het secours der Fransoysen, overmidts de moort van Parijs, op de bruyloft van den Coninck van Navarre, namaels Coninck van Vranckrijck, ende de dochter van Vranckrijck, op de welcke den Admirael geschoten ende vermoort, ende de principale Hoofden der Protestanten omgebrocht werden. Derhalven [+] heeft de Prince niet veel middelen hebbende om langhe zijn volck t'onderhouden, den meestendeel afghedanckt, met eenighe op Hollandt, alwaer hy begheert ende geroepen werdt, vertreckende. Soo dat Graef Lodewijck in eenen desolaten staet sat, den Hertogh van Alva de stadt alle daghe gheweldichlijck beschietende. Waer door de Grave geen hope hebbende van secours, [+] meer gheraedtsaem ghevonden heeft met den Hertogh in accoordt te treden, die hem toeseyde goedt gheley te doen tot op den Rijcks bodem: ende alsoo werdt de stadt weder overghelevert onder het ghebiedt van den Hertoghe, op den tweeden Septembris duysent vijf hondert tweeentseventich.]

[+]De Prince van Orangien vertreckt, danct zynen Leger af ende komt in Hollant.

[+]De stadt van Berghen overgegeven met accoort.

De Casteleyn van Bergen is Charle Philips van Croy, Heer van Havrech, des Hertoghs van Aerschot broeder. In dese stadt wordt gehouden den Coninclijcken Raedt, [+] daer d'appellatien van't gantsche landt ghedaen worden, uytghenomen de Heerlijckheyt van Valencijn: ende hier worden de diffinitive sententien oft endtoordeelen ghegeven sonder te Mechelen oft elders over te brenghen: ende aenghesien die van Henegouwe wel ende rechtelijck onderhouden heure Landtrechten, soo oude als nieuwe, soo wordt hier goet ende kort recht ghedaen: noch en mach geen eyndelijck vonnisse ghegeven worden, dan in [+] teghenwoordicheydt van den grooten Bailliu van Henegouwe, als des Princen Stadthouder in borgherlijcke ende criminele saecken: Ende in dese weerdicheydt is de Marquijs van Berghen, Gouverneur der selver Provincien. In dese stadt is d'edel Capittel ende Orden van de hooghvermaerde Canonickessen, ghesticht ende ingestelt van de welvernaemde Sinte Waltrude Hertoghinne van Loraine, ter tijdt als het Hertoghdom [+] van Loraine mede begreep Henegouwe, Brabandt, Cambresi, Haspengouw, Ardenne ende voorts tot den Rijn toe. Maer om dese ende meer andere saecken wel te verstaen, sullen wy in het kort daer af verhalen. Ten eersten is te weten dat dese Hertoginne veel kinderen [+] ghehadt hebbende by haren man Madelgaer den Hierischlander, de welcke overmidts zijn heylich leven namaels Sint Vincent ghenaemt is gheweest, siende dat alle hare kinderen hen begaven tot een Godtvruchtich ende heylich leven, heeft ten leste haer selven oock tot een gheestelijck leven begheven, ende ten eersten ghesticht ter eeren Gods, ende Sint Peeters ende Pauwels, een cappelle met een huys op den voorseyden bergh aen een afghesonderde plaetse, by eenen ouden toorn, voortijdts getimmert door Julius Ce-

[+]Den Raedt van Bergen gheeft diffinitive oordeelen.

[+]Gheen eyndelijck vonnisse en mach gegeven worden dan inde tegenwoordicheyt vanden grooten Bailliu van Henegouwe.

[+]Landen eertijdts begrepen onder het Hertochdom van Lorreynen.

[+]Hier van leest Jaques de Guise *Annal. Hann. lib. 10 volu. 2.*

sar, ende tot ter tijt toe van Hertogh Philips + de Goedertieren, werdt ghenaemt den toorn van Embron, ende heeft haer langen tijdt onderhouden in dit huys, naemaels gheheeten + Sinte Waldruts heremitagie, maer daer af en is nu niet met allen meer te sien. Daer nae heeft dese heylighe vrouwe gesticht door den raedt van S. Guilleyn ende van S. Aubert die daer ontrent woonden, een seer schoone Kercke, daer instellende de voorseyden ordene der Canonickessen, om den dienst Gods te doen, ende de Ghetyden te singhen. Welck sonder twyfel een edel Orden is: want daer en mach niemandt in komen dan dochteren van groote Heeren ende Edellieden: welcke + edele vrouwen eerlijck versien worde*n* van het Convent: ende woonen in seeckere verscheyden huysen by de kercke: zijn des morghens voor noen gheestelijck in het wit ghekleedt, ende nae noen wereldtlijck: moghen oock tot harer belieften houwelijcken, ghelijck wy geseyt hebben van d'orden van Nivelle. Heeft + daer oock inghestelt sommighe Canonicken om des Convents saecken te beschicken, ende een Abdisse ghestelt om het selve te regeren. + Tot dit Convent heeft Sinte Waldrut beset van hare erfgoeden een groote heerlijckheyt, met gheestelijck ende wereltlijck ghebiedt ende overicheydt, te weten in het selve landt de stadt van Bergen, Framerie, Cheni ende ander plaetsen: in Brabant Hermes, Ganistre, Herentals, Breine Aleud, ende meer andere. Heeft daer na gheordineert, dat in toekomende tyden de Vrouwe oft Abdisse van dese stede soude ghekosen werden van de Canonickessen der selver Abdyen: ende dat nae haer doot soude wesen erfghename van het Hertoghdom + van Lorraine haer nichte S. Aye, de welcke niet alleenlijck den Capittele de Heerlijckheydt ende de ghemaeckte goeden en bevestichde, maer ghaf daer toe oock van haer eygen veel plaetsen, te weten Masieres, Breine le Conte ende andere, ende bestelde in de kercke van Sinte Waldrud, die alsoo ghenoemt werdt, tot den dienst Gods veel Capellanen. Naemaels ist gheschiedt met ter tijdt, dat de Abtsche weerdicheyt ende macht deser plaetsen, welcke was in de handen der Keyseren, ghekomen zijn aen Graef Boudewijn van Henegouw ende zyne naekomelinghen: van welcken tijdt af de naevolghende + Graven altijdt zijn geweest, ghelijck nu noch teghenwoordichlijck, wereldtlijcke Abten, Guardianen, Richters, Beschermers ende Behouders der kercken van Sinte Waldrud ende der persoonen ende goeden des voorseyden Convents ende der leden des selfs, en*de* hebben't gheniet ende ghebruyckt ende ghenieten't ende ghebruycken't vredelijck, houdende in heure plaetse een Abdisse als Overste des Convents: welcke Abdisse door macht ende tot ghedenckenisse van soo treffelijcke en*de* edele insettinghe, alsulcke authoriteyt ende voordeel heeft, dat noch op den dagh van heden zy den nieuwen aenkomende*n* Grave van Henegouwe selve ontfangt ende stelt in't besit van het Graefschap, van d'Abdye en*de* van andere goeden die hy van dese kercke te leene houdt: daer teghen doet de Grave hooghelijck den eedt van te onderhouden alle privilegien, vryheden, kostuymen ende besittinghen der voorseyder Kercken ende des Convents van Sinte Waldrud, hoe wel met langheydt van tyde ende door ongheluck ende teghenspoet veel dingen, heerlijckheden ende goeden afghenomen ende verdeylt zijn.

+Toren van Embron tot Berghen.

+Heremitagie van S. Waldrud te Berghen.

+Hoedanich de Canonickessen van Berghen, ende hare schuldighe plicht.

+Canonicken van Sinte Waldrud.

+Weldaden den Canonickessen ghedaen by Sinte Waldrut.

+S. Aye Hertoginne van Lorreynen.

+Graven van Henegouwe wereltlijcke Abten en*de* beschermers va*n* S. Waldrud te Berghen.

De stadt van Berghen en is van Keyser Carel de Groote niet alleenlijck bevesticht geweest als hooftstadt van het gantsch Graefschap van Henegouwe: maer oock besonderlijck tot lof ende eere van soo veel heylighe mannen ende vrouwen die daer zijn geweest, opgherecht tot een besonderlijck Graefschap: ende heeft langhen tijdt

gehadt besondere eyghene Heeren ghenaemt Graven van Berghen: maer hebben daer nae den ouden tytel van Graven van Henegouwe wederom aenghenomen: ende soo de Schryvers van desen [+] lande seggen, soo zijn zy gesproten uyt vrouwelijcken stamme van't edel bloedt des voorseyden Carels de Groote. Nu sullen wy voorts beschryven de stadt van Valencijn.

[+]Siet Richard van Wassenborg in *Annal. Gall. Belgicae.*

Beschryvinghe van Valencijn.

[+] *V*Alencijn, soo Jaques de Guise schrijft, heeft zynen oorspronck en*de* naem ghekreghen van een Casteel ghesticht van Bruno, om te belegheren der Belghen Coninck, ghenoemt Bavo, in zyne groote stadt van Bavais, [+] vijf mylen van daer gheleghen. Jan le Maire neemt den oorspronck ter tijdt van de overkomste van Julius Cesar in *Gallia,* ende verhaelt van Julius Cesars suster, ghenoemt Germana, die herwaerts over getrocken was: maer dese dingen en worden noch in de Romeynsche historien, noch in het gheslachtboeck der Keyseren ghevonden, zijn daerom ghehouden niet alleen voor twyfelachtich, maer oock fabelachtich. De selve Jaques van Guise seyt noch voorts, het ghene [+] waerachtigher schijnt te zijn, hoe dat Keyser Valentiniaen komende in dit gheweste, ende houdende het landt voor schoon, vruchtbaer ende ghesont, overmidts de goede locht, hier

[+]*Annal. Hann. lib. 3. volu. 1.*

[+]Fabelen van Jan le Maire *lib. 3. Illust. Galliae.*

[+]Valencijn ghefondeert door den Keyser Valentiniaen.

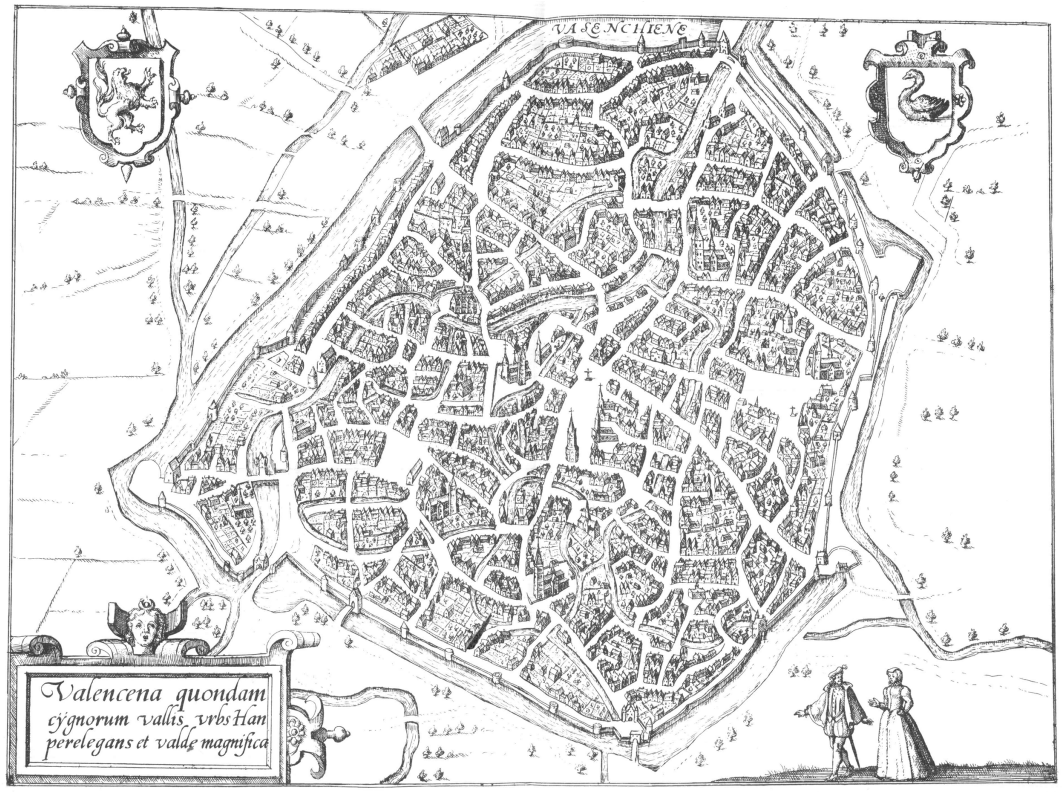

Valencena quondam cygnorum vallis vrbs Han perelegans et valde magnifica

een wyle tijdts is ghebleven, ende ontrent het casteel daer staende heeft dese stadt ghetimmert, die heetende nae zynen naem Valentiniane, + ende oock gaf haer veel privilegien ende Keyserlijcke vryheydt ende toevlucht, ghenaemt in't Latijn *Asylum,* niet alleenlijck ter saecken van schulden, maer oock van doodtslaghen, gelijck Romulus eertijdts hadde gedaen om Roome te vermenichvuldighen van volcke: welcke saecke by lanckheydt van tyde gematicht, gemiddelt, ende vernepen wert met wetten ende statuyten: welcke privilegien ende vryheden door het meeste deel des landts verbreyt zijnde, noch tegenwoordichlijck dueren, ende heeten Banlieue oft Bandmyle, maer worden aldus ghematicht, dat indien yemant groffelijck schult heeft gemaect, oft eenen leelijcken doodtslach ghedaen, soo wordt hy ghestraft: ende eertijdts plach men + met het geweer inde handt op de plaetse hant tegen handt vechtende te wysen oft den dootslach behoorlijck oft onbehoorlijck was gheschiedt, ende dese ghewoonte heeft gheduert totter tijdt toe van Philips de Goedertieren, Hertogh van Borgondien, de welcke die te niete heeft ghedaen, als wesende teghen onse Christelijcke Religie. Ende om wederom te keeren tot den naem van dese stadt, men vint + dat Sigebert de Historieschryver in zyne Cronijcke die noemt *Valentina,* verhalende dat Keyser Carel de Groote daer ghehouden heeft een Concilie, in het jaer 771. Dese stadt + is ghelegen tot vijf graden en*de* thien minuten breedde, in een lustige dellinge op de Schelde die daer door loopt, ghelijck oock van binnen aen de zyde van de Cardonpoorte vliet het rivierken Rouelle, en*de* brenghen beyde soo overvloedichlijck water by, dat behalve*n* verscheydene stercke ende schoone eylandekens die zy daer maecken, oock loopen bykants door alle straten onder de huysen, grootelijck tot gerief ende bequaemheydt voor een yegelijck insonderheydt, ende oock tot gemeyne versterckinghe der stadt: die men meestendeels op d'een zyde kan in het water setten, ende heeft op de ander zyde de hoochden als berghskens, ende de grachten wel wijt ende diep met seer stercke + bolwercken en*de* vesten, soo dat zy alles wel bemerckende niet en soude konnen beleghert worden dan met twee legheren, ende dat met groote moeyte, ende wordt ghehouden voor onwinnelijck voor eenen vreemden ende uytlandtschen vyandt: ghelijck menichmael de vyanden in het belegheren ghewaer zijn gheworden. Men siet hier noch nu ter tijdt tusschen de Doornicksche ende Douaysche poorte het overblijfsel van het vervallen oudt Casteel ghelijck toornen besloten tusschen de Schelde ende de bolwercken binnen de stadt. Valencijn is gheleghen van Berghen en*de* van Rijssel bykants even verre, te weten seven mylen: is een groote ende schoone stadt met veel heerlijcke ende kostelijcke huysen, ghemeyne ende besondere, onder welcke vele gesien worden van oudt maecksel, ende heeft een besonder artillery-huys. De twee voornaemste kercken zijn onser Vrouwen, ghenoemt de groote, van de Gravinne Richilde ghesticht, + welck een maecksel is niet nae desen tijt, maer na d'oude maniere ghemaeckt, seer fraey met veel Marberen ende Porphyr-steenen colommen, de welcke drie wonderlijcke welfsels ende boghen maecken onder ende boven, seer wijdt ende breedt om te wandelen, lustich om sien. D'andere voornaemste kercke is Sint Jans, welcken timmer nieuwer is, want de oude is door een ongheluck afghebrandt: dese is ghesticht van Pipijn Carels des Grooten vader: oft ghelijck andere seggen, lang te vooren van Coninck Dierick van Vranckrijck, seer kostelijck, ende is nu noch eenen uytnemenden heerlijcken timmer. Daer zijn noch andere verscheyden kercken, ende drie kloosters van de biddende ordenen, onder welcke der

+Privilegien van vryheyt tot Valencijn.

+Het vechten handt tegen handt gheoorloft in Henegouwe.

+*Sigibert. Gemblacens. in Chronicis.*

+Ghelegentheydt ende schoonheydt van Valencijn.

+Valencijn niet licht om belegheren.

+Beschryvinghe van onser vrouwen kercke van Valencijn.

Minderbroederen [+] het schoonste ende grootste is, daer veel Graven van Henegouwe ende Heeren van Valencijn ligghen begraven, ghelijck men mach sien aen de kostelijcke graven ende tomben met seer schoone opschriften. Te Predickheere*n* is het schoon graf van Jan van Avennes Boudewijns des Keysers va*n* Constantinopelen neve. De Cloosters, Gasthuysen ende Godshuysen zijn wel versien om genoechsaemlijck onderhoude*n* te worden. Daer is een schoon Collegie oft Schole daer Gheleerde mannen den jongheren Latijn ende [+] Griecks leeren: daer en boven oock huysen voor de arme kinderen, ende meesters ende meesterssen die hen verscheyden ambachten ende oeffeninghen leeren, al met goede ordinantie ende politie, waer uyt der stadt fraeyheydt ende geschicktheydt wel te mercken is. Ende onder andere vernaemde huysen staet een op eenen hoeck ter Schelde waerts, welck is een seer groot ende oudt paleys, nu ter tijt gheheeten des Graven sale, ende hiet eertijdts [+] s'Keysers sale, daer overmidts de fraeyheydt der plaetsen ende ghesontheydt des lochts gemeynlijck pleghen te woonen de Graven van Henegouwe, ende Heeren van Valencijn: welck ghebouwt ende ghesticht, oft seer oudt zijnde, vermaeckt ende vermeerdert is gheweest [+] door Graef Boudewijn, toeghenaemt de Timmerman, om dat hy soo veel huysen timmerde ende hermaeckte, ende was de Vader van den voorghenoemden Keyser van Constantinopelen, de welcke daer oock stichte de Canonisie, gheheeten onse Vrouwe van des Graven sale. Maer is te mercken dat dit [+] gantsch paleys met zynen omvanck, al ist besloten in de ronde vande stadt ende in Sint Jans prochie, wordt nochtans ghehouden voor het landt van Henegouwe, ende besonderlijck het deel aen de Schelde met alle de brugghen, thien in ghetale daer op staende, behooren tot de selve heerlijckheydt van Henegouwe: welcke brugghen betimmert zijn met fraey huysen, daer gemeynlijck woonen soo wel de particuliere Ontfangers van dese sale, als de generale van't lant van Henegouwe, ende oock meer andere Officiers, de welcke al t'samen vry zijn van schattinghen ende [+] imposten der stadt, ghelijck de Graven van Henegouwe ende de Heeren van Valencijn

[+]Het Conve*n*t der Minnebroeders tot Valencijn de begraeffenisse der Graven van Henegouwe.

[+]Goede ordinantie voor de Weeskindere*n* tot Valencijn.

[+]Paleys ghenoemt des Graven sale.

[+]Wie des Graven sale ghesticht heeft.

[+]Valencijn is ten deele in Henegouwe.

[+]Exemptie der ghener die haer by des Graven sale houden.

selve: diesghelijck zijn hier af oock vry de ses Paren van de stadt, de twaelf Paren van het Graefschap, ende alle de Ordenheeren van het gulden Vlies. Voorts zijn hier oock noch veel andere paleysen ende groote huysen van besondere Heeren: maer boven al steeckt uyt het heerlijck stadthuys staende op de marct, + gheheeten de Halle, met een langhe streecke uytkomende, al van ghehouwen steen konstichlijck ghearbeydt vol vensteren ende portalen, met sulcken toon ende lustich uytsien wijdt ende breedt, dat de gantsche plaetse daer door verciert wordt. Dese timmeragie begrijpt oock mede al van eender handt ter eener zyden Sinte Peeters kercke, ter ander zyden + het urewerck seer schoon ende hooch verheven, welck niet alleenlijck de ure te kennen en geeft, maer vertoont oock den loop van de Mane ende van alle d'andere Planeten, de maenden ende tyden des jaers, ende vele andere schoone aenmerckingen. Onder het urewerck binnens dacks is de korenmarckt seer wijdt ende breedt: boven hoogher wordt de wolle verkocht: voorder is de schermschole ende krijchsbane: oock is hier een besonder plaetse om laecken te verkoopen: oock schoone ende wyde vertreckplaetsen voor de Heeren van de stadt ende de Officiers, het gevanghen huys ende andere wooninghen: alsoo dat in een ghebouw, wijdt ende breedt, langh ende hooghe bequamelijck ghemaeckt, by na alle het ghene is dat tot gherief van een stadt nootsakelijck mocht wesen, seer wel geschickt ende heerlijck ende hoffelijck gestelt. Dit paleys is ghesticht gheweest van Graef Wilhelm van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt, ende Heer van Vrieslandt, toeghenaemt de Goede, ende inder waerheydt hy is een goet, deuchdelijck en*de* gherechtich Landtsheere gheweest. In dit paleys wordt sonder twyfel seer goede ordinantie gehouden: maer + noch beter in de stadt, soo in borgherlijcke als criminele ende andere saecken de policie aengaende: soo dat veel vreemdelinghen neersticheydt hebben gedaen om d'instructie daer af te hebben, om te ghebruycken in heur vaderlandt, onder welcke zijn gheweest de Norenbergers in Duytschlandt, de welcke daer toe merckelijck seeckere mannen hier hebben gesonden, gelijck in ouden tyden de Romeynen t'Athenen hebben ghedaen, om de policie van der stadt te hebben, der welcker statuyten ende wetten zy seer goet vindende, hebben sommighe daer uyt genomen die zy noch op den dach van heden gebruycken ende onderhouden in hare wel geschickte Republijcke. Ick vinde dat eertijdts de officie van overste Magistraet van Valencijn den Heeren ghegeven werdt haer leven lanck, maer namaels om alle misbruyck te benemen, ende de deucht te voorderen, soo is dese ordinantie verandert + van den voorseyde*n* Graef Jan van Avennes, in't jaer duysent twee hondert twee, de welcke ordineerde dat men alle jare de Wet soude versetten ende vernieuwen, ghelijck nu ter tijt noch onderhouden wort. Dese hooge Bancke van rechte heeft eenen Provoost, en*de* twaelf Schepenen, van de treffelijckste borgeren der + stadt, met heur ordinarisse Officieren. Tot desen Raedt is noch eenen anderen gevoecht, ghenaemt den besonderen Raedt, van vijfentwintich + andere treffelijcke borgeren, de welcke ten versoecke van den hooghen Raedt de saecken der stadt aengaende tracteert: ende in dien het noodt is soo worden noch meer borghers daer toe aengenomen. Daer en boven oock soo heeft de stadt de gewoonte ende vryheydt, + in seer treffelijcke ende sware saecken der gemeynten aengaende, te vergaderen met het geluyt van een groote klocke den grooten Raedt, ghelijck de Romeynen plegen te houden den Raedt ghenoemt *Comitia Centuriata,* daer elck borgher al en is hy in gheenen dienst van der stadt (welck nergens elders in het gantsch landt en

+Heerlijckheyt van de Halle van Valencijn.

+Wtnemende urewerck van Valencijn.

+Goede ende pryselijcke policie van Valencijn.

+Wie verbetert heeft de ghedueric heydt der Magistraten tot Valencijn.

+Bancke van den Provoost van Valencijn.

+Particulieren raedt van Valencijn.

+Vergaderinghe der stadt tot Valencijn wanneer gehouden.

gheschiedt) heeft stemme ende macht zyne meyninghe te seggen, op het ghene dat de Pensionaris van der stadt voorhoudt van weghen de Wet ende den besonderen Raedt. Desen grooten Raedt en mach niet ghehouden worden dan met hondert + borghers ten minsten, sonder eenighen vreemdelinck daer in te laten komen. Onder den hooghen Magistraet zijn verscheyden andere Officieren, om lichtere ende mindere saecken te beschicken ende te slissen. In de stadt van Valencijn zijn gheboren veel groote + Heeren ende Vorsten: te weten Keyser Hendrick de sevenste dies naems, Hertogh van Luxenborg: voorts oock Vrouw Maria eenighe dochter van Hertogh Carel van Borgondien die verslaghen werdt inden veltslach voor Nancy in Lorreynen. Daer en boven veel treffelijcke ende geleerde mannen, naemelijck de hoogh vermaerde Historie-schryver + Jan Frossart, ghelijck hy selve verklaert in't eerste capittel van zijn boeck: M. Jan Molinet een deuchdelijck Canonick ende groot Poete: Ende Symon Marmion een oprecht wel gheleert man ende seer konstich schilder. In dese stadt is redelijc veel Edeldoms, maer de borghers geneeren haer meestendeels met + koopmanschap ende met handtwercken ende ambachten, soo konstichlijck ende gheschicktelijck dat zy daer groot ghewin aen doen, ende veel menschen onderhouden in het werck. De voornaemste ambachten zijn laecken te maecken, osset, fijn lijnwaet ghelijck Camerijcks doeck, satynen, taffetaf, tangiant, ende by nae allerley kramerye ende andere nootsaeckelijcke dinghen voor de ghemeynte. Valencijn is een Casteleynschap met groote heerlijckheydt, met veel privilegien ende besondere vryheden. Heeft over langen tijdt den stapel + van Fransche wynen, by brengende groot profijt. Plach oock te hebben eertijdts de Munte van gout ende silver, ghenoemt moederlijcke + Munte, waer af men nu tegenwoordichlijck noch vindt met den naem, slach ende wapenen der stadt. De Staten van Valencijn houden Prelaten, Edeldom en*de* Borgers. Maer laet ons nu in het kort verhalen van voortganck deser stadt, ende hoe zy in een Heerlijckheydt op haer selven is ghebleven, ende ten lesten ghekomen, ghelijck dese andere ste-

+Vreemdelinghen niet ontfanghen in den Raet der stadt.

+Treffelijcke mannen geboren tot Valencijn.

+Jan Frossart gheboren van Valencijn.

+Valencijn een koopstadt.

+Stapel van den wijn tot Valencijn.

+Munte geslaghen op den slach en*de* de wapenen van Valencijn.

den ende landen, aen het huys van Oostenrijck. Ick vinde in gheschrifte, dat Keyser Lotharis het Roo*m*sch rijck uytghedeylt hadde zynen drie kinderen, de welcke door hare ongheschicktheydt ende onachtsaemheyt onmachtigher + by lanckheydt van tyde geworden zijnde, hebben overmits dese hare swackheden, meer door noodt dan door eyghen wille, heure heerlijckheden te leen ghegheven aen heur Officiers, die maer het Gouverneurschap daer af eertijdts hadden ghehadt door gonste der overleden Landsheeren. Aldus ist gheschiedt dat onder andere Provincien dese meestendeels in hare beste steden heeft ghehadt vele dusdanighe Gouverneurs, gheheeten in Latijn *Comites;* als oft men woude + segghen ghesellen, want dese waren seer ghemeynsame dienaers by hare Heeren: en*de* zijn naemaels met vervalschinghe des naems, geheeten *Comtes:* waer door, soo het schijnt, vele besondere *Comtez* oft Graefschappen de gantsche werelt door nu verbreydt zijnde, haren oorspronck hebben ghekreghen: soo dat dese officie met der tijdt, nae de ghesintheydt der menschen, oft met gheweldt oft door gunste, oft gelt, verandert is in eygendom oft erfgoedt onder den naem van leengoedt oft ander bedecksel: ghelijck ghebeurt is niet alleenlijck herwaerts het gheberghte, maer noch meer in Italien, door de kleyne macht der Keyseren ende der Pausen. Ick hebbe ghelesen + dat Valencijn oock plach te hebben eenen eyghenen ende besonderen Grave: want achterlatende onseeckere ende twyfelachtighe saken, vind' ick beschreven hoe dat in het jaer ons Heeren neghen hondert drieentseventich Reynier toegenaemt Lanckhals, Grave van Vlaenderen, en*de* zijn broeder Lambrecht, Grave + van Leuven, t'samen gekocht hebben Valencijn van Heer Garnier, die eyghen Grave van Valencijn was, ende hebben't langhen tijdt met gheweldt ghehouden tegen Hertoch Godevaert van Lorreynen, die daer in woude recht hebbe*n* van maechschaps broeders van desen Hertoghe alle het recht dat hy daer aen mocht hebben, ende ghebruyckten vredelijck den naem van het Graefschap va*n* Valencijn. Na de doodt van Lambrecht, de welcke starf sonder kinderen achter te laten: is de Gravinne Richilde zijn nichte Graef Reyniers dochter in het besit ghekomen, ende is ghehouwelijckt + aen Graef Boudewijn van Vlaendere*n*. Niet te min zijn noch naemaels veel twisten ende oorloghen geweest om het besit van Valencijn, daer de Schryvers soo verscheyde*n*lick af spreken, dat ick om hier in niet te failleren, dit sal laten varen sonder voorder ghewagh daer af te maecken: het is my ghenoech dat men door de voorseyde redenen blijckelijck kan ghemercken hoe dese stadt over menich hondert jaren is gheweest een heerlijckheydt op zy selven, hebbende hare eyghene wetten ende kostuymen, seer verschillende van die van Henegouwe: welcke wetten alnoch ghebruycken + andere steden ende vlecken daer onder toebehoorende, als Bouchain, Quesnoy ende Conde, met hondert ende tweeendertich dorpen, de welcke te Berghen in Henegouwe niet en appelleren, maer in het Parlement van Mechelen: ende aengaende het gheestelijck, is Valencijn onder het Bisdom va*n* Camerijck, ende hier om is daer een Aertsdiaken ghelijck t'Antwerpen. Dese voorseyde Heerlijckheyt is naemaels ten lesten ghekomen tot de Hertoghen van Borgondien, ende tot het huys van Oostenrijcke, in der selver voeghen ghelijck de andere steden ende heerlijckheden van Nederlandt. Dit zy hier mede ghenoech gheseyt van dese seer treffelijcke stadt, hoe wel noch veel andere dinghen zijn wel verhalens weerdich, nae het uytwysen van een schoon ende wel gestelt bescheedt (boven andere memorien ende kennissen die ick by my hebbe) ghetrocken uyt Jan Vivien ingheboren borgher van dese stadt,

+Hoe de Gouverneurschappe*n* erffelijck gheworden zijn.

+Graefschap en is geenen naem van erffenisse, maer van officie ende weerdicheydt.

+Hoe Valencijn eertijdts een Graefschap, gekomen is op de Graven van Henegouwe.

+Valencijn gekocht van den Hertoch van Lorreynen.

+Hoe Valencijn aen de Graven van Vlaenderen ghekomen.

+Plaetsen va*n* de jurisdictie van Valencijn.

ende een seer gheleert ende deuchdelijck jongman. Een myle van dese stadt staet de seer schoone ende rijcke Abdye [+]
van Vicoigne, hebbende een seer schoone Librye van allerley boecken.

[+]Abdye van Vicoigne.

Byv. [Die tweede hooftstadt in Henegouwe is Valencijn, een groote stercke stadt, van ghebouw [+] ende van gheleghentheyt, de welcke soodanich is, datmen met seeckere sluysen daer toe ghemaeckt van binnen de velden buyten aen d'een zyde onder water setten kan, ende aen de ander is een gheberghte het welck de stadt beschermt. Waer op die van Valencijn steunende, hebben in het jaer 1566 het garnisoen gheweyghert [+] in te nemen, het welck de Regente haer belast hadde by hare brieven, te ontfanghen: te weten vijf vaendelen voetknechten, ende vier compaignien peerden, de welcke de Heere van Noircarmes haren Gouverneur, die Stadthouder was in plaetse van de*n* Marquis van Bergen, Gouverneur van Henegouwe, inghebracht soude hebben. Het welck de Regente dede om aldaer de exercitie der Religie te beletten, ende den wille des Conincx te volbrenghen in het faict van de Inquisitie ende de Placcate*n*. Ende alsoo die van Valencijn sulcks weygherden, soo is haer den 20 Octobris te Quesnoy by Noircarmes aengheboden dat zy souden buyten de stadt predicken, ende alsoo het garnisoen ontgaen. Het welcke van haer met advyse van de Predicanten ende Consistorie werdt aenghenomen, daer toe hy soude tot Valencijn komen om het selve te ratificeren, ende de plaetse te ordineren. Maer alsoo het hem alreede berouwen was, is hy verselschapt met veel volcks in een van de stadtpoorten ghekomen, vraghende nae de Heeren, ende nae die van de Consistorie: ende alsoo die niet terstont by der handt en waren, nam hy oorsaecke teghen haer, terstont vertreckende, ende de stadt dreyghende. Hier op expedieerde de Regente andere brieven den 21 Novembris, ghebiedende haer krijchsvolck in te nemen, met groote beschuldingen ende dreyghementen: Op het ontsegghen van het welck [+] zijn zy den 24 Decembris rebellen van den Coninck ende de omligghende steden uytgheroepen. Ende de Heere van Noircarmes heeft daer eenen Legher voor ghebracht. Te vooren in het [+] beginsel van November waren zy benaut, ende bykants besloten. Nochtans die van binnen sonder eenich garnisoen, hebbe*n* haer vromelijck als krijchsluyden ghebruyckt, dickwils uytgevallen, het koorn alomme inhalende, de plaetsen die haer rontom hinderlijck waren, afbrandende, en*de* haren vyandt grooten afbreuck doen-

[+]Ghelegentheydt van Valencijn.

[+]Valencijn weyghert garnisoen in te nemen.

[+]Die va*n* Valencijn uytgheroepen voor rebelle*n*.

[+]Valencijns belegheringhe ende innemen.

de, hopende eenich ontset te kryghen. Die van Westvlaenderen vergaderden een deel krijchsvolck, om die haer ter hulpe toe te senden, daer die van Doornick oock haer macht by voechden: dan alsoo het meest nieuwe onervaren krijchsvolck was, ende sonder goede ordere, ende voornaemelijck kloecke Hoofden oft Capiteynen, hebben zy luttel uytgherecht, maer zijn van den Heer van Rassegem van d'een zyde, ende van Noircarmes, die met thien vaendelen, ende etlijcke benden peerden bestemt was, van d'ander zyde bespronghen, verslaghen ende verstroyt gheweest, daer etlijcke honderden doodt bleven, tusschen Waterloo ende Lanoy. Maer die van Valencijn volherdende in hare defensie en*de* Noircarmes afbreuck doende, meer en meer benaut werden, ende met tweeentwintich stucken gheschuts beschoten, met de welcke bresche ghemaeckt zijnde, om de stadt te bestormen, ende dat zy geen ontset te verwachten en hadden, soo hebben die van Valencijn hen den 24 Meerte 1567 opghegheven aen den voorseyden Noircarmes, in s'Conincks genade, met vele schoone ende mondelinghe toeseggínghen, die qualijck ghehouden werden. Want als Noircarmes inde stadt quam, heeft hy de poorten beset, ende de principaelste ende rijckste ghevanghen ghenomen, als der stadt Overste Michiel Herlin, den vader ende soon, die hy met veel andere dede onthalsen. De twee Predicanten, naemelijck meester Guido de Bres eenen Fransoys, ende Peregrin de la Grange dede hy hanghen, met andere meer in ghetale, passerende het ghetal tot diversche stonde*n* meer dan twee hondert ingeseten. Hier door die andere steden bevreest, terstont al ghekomen zijn onder't ghebiedt der Regente. Maer de stadt van Valencijn is noch langhe met soldaten overlast gebleven, de welcke grooten moetwille bedreven, ende ten lesten muytinerende om hare betalinghe, haer Capiteynen eenen tijdt lanck ghevanghen hielden, mitsgaders haren Overste*n* den Grave van Lodron, in het jaer 1570. Tot dat zy ghestilt zijnde, ende contentement ontfanghen hebbende, t'Antwerpen ontboden zijn gheweest, ende voor de stadt by het casteel komende, zijn zy van den Spanjaerden ende peerdevolck omringelt geweest, ende die meest van't stuck handtdadich waren, werden uyt haer slachorden gheroepen, ende gheboden het gheweer neder te leggen, ende tot vierenveertich toe werter voor het casteel ghehangen ende onthalst: andere noch anders ghecastijdt. In't jaer 1572 in de Mey als Graef + Lodewijck Berghen in Henegouwe ingenomen hadde, is La Noue met de Heere van Famars binnen Valencijn gheraeckt. Maer La Noue naer Berghen vertreckende, ende Famars niet genoech gevolght zijnde van krijchsvolck, daer toe oock (tot haren onghelucke) dien dagh binnen het casteel gekome*n* was Don Jan de Mendoza met zijn peerdevolck, heeft de goedtwillighe van binnen bloode ghemaeckt, soo dat uyt vreese van het casteel, niemandt hem vertoonde als wel ghemeynt was. Waer door na weynighe daghen de Heere van Famars met zynen aenhanck moest vertrecken, met ghewelt haer ter poorten uyt maeckende, den welcken soo groote menichte van ghemeyn volck volchden, datter vele inde poorte doot ghedronghen ende versmacht werden. Doen heeft de Hertoch van Alva het casteel met Spanjaerde*n*, ende de stadt met Hooghduytschen sterck beset. Maer in het jaer + 1576 de*n* 12 Novembris heeft de Grave van Renneborg, Stadthouder van den Graef van Lalaing in Henegouwe, tot Valencijn met acht vaendelen van zyne*n* Regimente die hy by hem hadde, de Duytsche die daer in garnisoene laghen, doen uyt gaen, elck maer eenen Daelder ghevende, ende heeft met hulpe vande Borgers + het Casteel beleghert, alwaer dat hondert ende veertich Spanjaerts op waren, die hy gedwonghen heeft by

+Valencijn ingenomen va*n* La Noue ende Famars maer weder verlaten.

+Valencijn met het Casteel uyt der Spanjaerden handen ghekreghen.

+Het casteel van Valencijn overgegheven.

appointemente de plaetse te verlaten. In't jaer 1578 alsoo eenighe beroerte in de stadt van Valencijn opgheresen was, den Eertshertogh ende de Staten sonder derwaerts den Heer van Harchies, om daer van hem te informeren, ende order daer in te stellen. Maer de voorseyde Heere in de stadt gekomen zijnde, soo + begost de borgerye haer te deylen, een deel houdende met den voorseyden Heere ende het ander deel met den Magistraet. Ende dese beroerte duerde ontrent acht daghen, het volck altijt in de wapenen zijnde, niet sonder groote vreese van bloetstortinghe. Ten lesten werdt daer ghesonden Richardot, de welcke de saecken modereerde, ende de beroerte werdt ghestilt. Maer die van Valencijn zijn naemaels metten Coninck ghereconcilieert, gelijck de andere Walsche Provincien.]

+Beroerte tot Valencijn.

Tusschen Valencijn ende Camerijck by het schoon dorp van Happe, is een ander dorp geheeten Avennes le sec: daer ontrent over al + uytghegraven wordt seer schoonen witten steen, grootelijck gepresen van Leo Baptista + Albert van Florencen, in zynen tweeden boeck van Architecture, welcken ter saecken van de byligghende vlecke, steen van Avennes wort gheheeten. Hy is soo wit als Marber, ende wordt seer ghemaeckelijck in het werck ghebruyckt: want men kan hem ghesaghen, met yser ghesnyden, ende met allerley instrumenten wercken, sonder breecken oft scheuren, soo datter de Steenhouwers veelderleye fraeye wercken af maecken. Maer want hy seer weeck is, ende lichtelijck beschadicht wordt + vande vorst, van reghenwater ende onweder, soo hebben zy, om haer werck niet te laten verderven, middel ghevonden om desen steen vast, sterck ende hardt te maecken met olye, vernis, ende andere t'samen ghemengde dinghen, die hem een stercke korste gheven om kracht ende gheweldt te moghen wederstaen.

+Avennes le sec.

+Witten steen van Avennes.

+Middel om den swacken steen sterck te maecken.

Bouchain is een stadt gheleghen op de slincke zyde van de Schelde, tusschen Valencijn ende Camerijck, van elck vier mylen: ende is een stercke plaetse, hebbende een seer sterck Casteel, ende by na onwinnelijck: Dese stadt is seer vernaemt, als wesende ghesticht van + Pepijn, tot ghedenckenisse van den grooten veldtslach die hy hier dede teghen Coninck Dierick: ende oock als wesende de hooftstadt + van het Graefschap van Ostervandt, welck zynen naem heeft ghenomen van de Ooster-Gotten, den welcken naedemael zy langhen tijdt in het landt hadden gewoont, dit tot een woonstede werdt toegheschickt ende verwillight: ende plach voortijdts als erfgoedt toe te komen des Graven van Henegouwe oudtsten sone.

+Door wien Bouchain ghesticht.

+Waer van het Graefschap van Ostervandt ghenaemt.

Byv. [In't jaer 1580 hebben de Malcontenten een aenslach op Bouchain, alwaer Gouverneur was Heer Joost de Soete, Heere van Villers. Desen aenslach hadden zy beleyt ende gepractiseert met eenen Lieutenant Grobbendonck genaemt die daer van den garnisoene was, om door hem middel te hebben, datter een poorte mochte gheopent worden. Als desen Grobbendonck den Gouverneur dit aen-

seyde, hebben zy t'samen seer behendelijcke*n* met haer weten te handelen. Grobbendonck beloofde dat hy hen een poorte soude openen, 'twelck zy gheloofden, ende hebben hen daer op met eenich getal van peerdevolck ende voetvolck, ten bestemden daghe voor't stedeken laten vinden. + Die van binne*n* (om haer stuck beter verwe van ghetrouwicheydt te gheven) hadden ten selven tyde uytgesonden ettelijcke peerden ende voetvolck, het welck dien van buyten de hope vermeerderde van tot haer voornemen te komen, meynende datter weynich volck binnen ghelaten was. Die van binnen zijnde op haer hoede, ende op alle voordeel reede ghemaeckt, lieten van haren vyanden soo veel binnen comen, als zy dochten wel te konnen vermeesteren, ende schoten op de reste die noch buyten waren. Den ghenen die nu binnen waren, vielen zy op het lijf, versloeghen een deel, ende de overighe dwonghen zy haer gheweer neder te legghen. Maer die noch buyten waren, werden ter selver uren van het peerdevolck ende voetvolck, het welck uytgesonden was, van achter omringelt, ende ghedronghen tot onder het gheschut van der stadt, op hope van binnen te komen, als die achteden dat haer medeghesellen alreede meesters van de plaetse waren, ende werden alsoo meest verslaghen ende ghevanghen. Onder de ghevanghenen waren Heer Jan van Noircarmes, Baenderheere van Selles, den Gouverneur van S. Omer, ende meer andere. Nae + dat desen aenslach den Malcontenten soo qualijck gheluckt was, soo hebben zy in Augusto daer eenen Legher voorgheslaghen, en*de* dat dapper beschoten. Waer mede zy groote schade hebben ghedaen. Waeromme de Heere van Villers dat den vijfden Septembris met compositie heeft overghegheven, uyttreckende met geweer nae Camerijck toe.]

+Listighe schalckheydt oft strategema van die Bouchain overvallende die hem meynden t'overvallen.

+Bouchain beleghert ende overghegheven aen Parma.

Quesnoy staet van Valencijn drie mylen, ende is een cleyn sterck stedeken, redelijck wel ghestelt ende gheneerich, want onder andere waren worden hier ghemaeckt half ossetten en*de* lijnwaet, waer met hier dapperlijck wordt + ghekoopmanschapt. Quesnoy placht voormaels te wesen de oude woonstadt ende morghengave der Gravinnen van Henegouwe: ghelijck naemaels Bins is gheworden, naedemael de Hertoghen van Borgondien ghekomen zijnde tot de heerschappye van dese landen. Hier is nu Gouverneur van des Conincks weghen de Heere van Goigny.

+Quesnoy is de morgengave der Gravinnen van Henegouwe.

Byv. [Hier werdt in het jaer 1580 de Heere van Hese sone van den Heere van Gaesbeecke, + broeder van den Grave van Wtkercke ghevanghen ghebrocht ende onthalst, om dat hy ghepractiseert hadde ten dienste vande Staten, ende Hertoch van Anjou, eenige plaetsen aen haer zyde te brenghen, oft yet anders aen te nemen tot haerlieder voorderinghe.]

+Heere van Hese ghevanghen en*de* onthalst.

Conde is gheleghen op de rechte zyde van de Schelde, twee mylen van Valencijn: het is een fraeye stedeken, ende plach eertijts half toe te behooren den Heere van Rockendorf, de welcke qualijck ghesint zijnde teghen zynen Landtsheere, vertrock ten eersten nae Turckyen, ende quam daer nae woonen in Vrancrijck, daer hy vanden Coninck ghehouden is geweest als een vroom, treffelijck ende deuchdelijck Heere, ende beghift met een goet pensioen ende eerlijck onderhoudt, deshalven zyne goeden van deser zyden verkocht werden: d'ander helft behoorde toe den Hertogh van + Montpensier, de welcke die ten lesten heeft verkocht, ghevanghen zijnde in den veltslach voor S. Quintijn: heeft oock mede verkocht de stadt van Leuze, om zijn rantsoenghelt te betalen. Nu teghenwoordichlijck behoort Conde toe des Graven

+Conde ende Leuze verkocht door den Hertoge va*n* Monpensier.

van Lalaing weduwe, die naemaels herhouwt is aen den Grave van Mansveldt, ende heeft dese stede overghelaten dan wel gheschickten jonghen Edelman Hugo van Lalaing, haren sone.

Byv. [In het jaer 1580 den 25 Octobris heeft de Prince van Espinoy, Gouverneur van Doornick, + door den Heer van d'Estrelles, doen beklimmen het stedeken van Conde des morgens vroech, ende dat in hebbende, heeft het selve des anderdaeghs wederom moeten verlaten, mits dat de Malcontenten (niet verre van daer zijnde met haren Leger) hem op den hals quamen, eer hy konde met meer volck, munitie ende victalie voorsien worden.]

+Conde by den Prince van Espinoy ghenomen.

Beschryvinghe van Landrecy.

LAndrecy ligt op de riviere Sambre, drie mylen van Quesnoy ende ses van Valencijn: het is een kleyn stedeken, maer wel sterck, ende seer vermaert om het wonderlijck wederstandt dat daer gheschiedde in het jaer 1543 teghen Keyser Carel den vijfsten, door de Fransoysen die het stedeken inghenomen hadden: daer na heeft de Coninck van Vranckrijck dit wederom ghegeven den Hertogh van Aerschot, den welcken het toebehoorde, + overmidts de peys te Crespy ghemaeckt in het naevolghende jaer. Maer de Keyser heeft naederhandt met den Hertogh koop ghemaeckt, houdende Landrecy voor hem, midts den Hertoghe goede vergeldinge doende. Hier is Gouverneur de Heer van Argille.

+Landrecy wedergegeven aen den Keyser.

Beschryvinghe van Avennes.

AVennes is ghebouwt op den watervliet + ghenoemt Hepre, vier mylen van Landrecy ende vier van Mabeuge: 'tis een fraeye ende stercke stadt, ende is mede een Graefschap. Plach onlancks den Hertogh van Aerschot oock toe te behooren. Maer Coninck Philips heeft die van hem ghekreghen met goede vergeldinghe: want aenghesien dit een frontierstadt is, soo heeft zy wel van noode eenen meester van meerder macht om die te beschermen: ende hier is Gouverneur de Heer van Pottelle.

+Avennes is een Graefschap.

Beschryvinghe van Chimay.

CHimay light in een bosch op den watervliet ghenaemt Blanche. Wordt gheheeten van Jacob Essabee, Vaneville, ende is ses mylen van Avennes: Het is wel betimmert, heeft een fraey ende heerlijck paleys, ende daer by eenen hof ende eenen wonderlijcke*n* + doolhof: het is een fraey ende sterck stedeken, ende een Prinschap: deshalven de Hertogh van Aerschot als Heere van Chimay, gheheeten wordt Prince van Chimay. Is in dese leste oorloghen dickmael verdorven ende verwoest gheweest: maer naemaels + niet alleenlijck wederom opghemaeckt, maer alsoo opgherust dat nu veel schoonder ende stercker is, dan oyt te vooren.

+Chimay draecht den tytel van Prinschap.

+Chimay verwoest by de Fransoysen.

Beschryvinghe van Marienborg.

+ MArienborg is alsoo genoemt van wegen Vrouw Marie, Coninginne van Hongaryen, de welcke door ordinantie ende bevel des Keysers haers broeders, dit heeft doen bouwen corts na dat de Heere van Longueval ende Marten va*n* Rossem de Geldersman met het Fransoys krijchsheyr waren ghetrocken door het landt van Brabant, nae Lutsenborg, in het jaer 1542. Dit Marienborg + is gheleghen tusschen twee rivieren, te weten de Blanche, welcke eenen worp verre vande stadt loopt, ende de Nere oft Noire, ontrent een half myle daer af: light van Chimay drie mylen, ende thien van Bergen: het is een stercke stadt van gheleghentheydt, van sterckte van vesten, hebbende vier groote bolwercken, waer door zy in het vierkant staet, ende onverwinnelijck is, wel bewaert en*de* wel versien wesende: indien niet en gheschiede gelijck den ghenen die in't jaer 1554 de stadt + schandelijck verloren door onachtsaemheydt, oft soo sommighe segghen, door des Gouverneurs verraderye, tot des gantschen landts groote schade. Aldus bleef dese stadt in de handen der Fransoysen, tot dat zy in de leste peysmaeckinghe den Catholijcken Coninck wederom is ghegheven in het jaer duysendt vijf hondert neghenenvijftich.

+Marienborg door wien ghesticht ende ghenoemt.

+Ghelegentheydt ende sterckte van Marienborg.

+Hoe Marienborg overgegheven werdt.

Beschryvinghe van Philippeville.

PHilippeville voert den naem van Coninck + Philips, ende is ghesticht gheweest anderhalf myle van Marienborg, in het jaer 1555, om te wesen tot frontiere ende wederstandt teghen Marienborg, welck de Fransoysen doen in hadden. Dese nieuwe stadt is alsoo ghemaeckt gheweest, dat zy overmidts de seer goede gelegentheyt, ende de seer dicke ende stercke muere*n* ende vesten, ende gheweldighe bolwercken gehouden wordt voor onwinnelijck.

Byv. [In het jaer 1578 is Don Jan met zynen Legher voor Philippeville ghekomen, de + welcke langhe tijdt beleghert gheweest zijnde, beschoten ende bestormt, eyndelinghe door ghebreck van victualie ende ammonitie gedwonghen is gheweest haer met appointement over te gheven den 21 Meye.]

+Wanneer Philippeville ghesticht.

+Philippeville overghegheven aen Don Jan.

Beschryvinghe van Beaumont.

BEaumont is gheleghen van Chimay + ende van Bins even verre, te weten vier mylen, ende van Berghen seven, ende staet seer wonderlijck op eenen fraeyen bergh daer zy den naem af heeft: het is een kleyn, fraey ende lustich stedeke*n*, toebehoorende den Hertogh van Aerschot: plach eertijdts als erfdeel toe te komen den tweeden sone des Graven van Henegouwe, is deshalven een Graefschap: ende over een wyle tijdts heeft de Hertogh daer zijn wooninghe ende hof gehouden.

+Ghelegentheydt van Beaumont.

+ Mabeuge is vier mylen van Bergen gheleghen, op de riviere Sambre, die daer door loopt: ende is een fraeye ende geneerige stadt van koopmanschap: ende hier wort alle Saterdaghen ghehouden een marckt van wollen garen, om sayen ende half ossetten te maken, daer grooten koophandel met ghedaen wordt. Hier zijn oock Canonickessen van de edele Orden ende Capittel ghelijck te Nivelle ende Berghen. Dit huys is opgherecht gheweest van Sinte Algonde, de welcke oock + ghesticht heeft de schoone kercke, namaels na haren naem ghenoemt. Dit Capittel heeft bewindt ende heerschappye over dese stadt, ende alle haer ghebiedt ende byvanck, ende doet justitie aengaende civile ende criminele saken. Heeft oock privilegie te moghen slaen ende munten een seecker ghetal van myten, welck een seer cleyne loodene munte is met de figuere van de voorseyde Santinne, waer af twaelf in eenen halve*n* stuyver Brabants oft grooten Vlaems gaen: welcke looden munte is ganckbaer het heel landt van Henegouw + door tot Bruyssel toe, soo dat niemandt en mach weygheren die te ontfanghen.

+Mabeuge, en*de* den handel aldaer ghedreven.

+S. Algonde sticht de kercke van Mabeuge.

+Myten munte van loot gangbaer in Henegouwe.

Bavais ligt van Berghen vijf mylen, ende wordt gheheeten Bavais Vallone, tot onderscheydt van Bavais Picarde. Het is nu ter tijdt een kleyn stedeken: maer sommighe + beschryvers van desen lande, ende andere die het moghelijck vande voorgaende hebben genomen, willen segghen dattet eertijts een seer

+Fabelen va*n* Jan le Maire ende Jacques de Guise op Henegouwe.

Landreci.

AVESNES

groote ende machtighe stadt is geweest, ghesticht van Bavo den Troyaen, ende van hem gheheeten *Belgium.* Daer *Gallia Belgica* haren naem af heeft. De selve segghen oock dat dese stadt oft dit landt het selve is daer Cesar [+] in zyne Commentarien af schrijft, te weten dat somtijdts zijn krijchsvolck eensdeels hier Winterlegher heeft ghehouden, ende voegen noch daer by, dat de seer stercke ende machtighe *Bellovaci,* oft Beauvoisiens daer ghewoont hebben. Maer aenghesien ick niet geloofsweerdigh en vinde aengaende het segghen van dese Schryvers, dickwils verschillende d'een teghen d'ander, sal (achterlatende de oude historie ende versierde fabelen van Bavo den Troyaen, daer niet seeckers af en is) my gantschelijck bedraghen aen de Commentaria van Cesar: de welcke klaer ende verstandelijck in zyne schriften de saecken merckelijcker uytlegt dan eenich ander schryver, soo dat men hem wel verstaende hier in niet en kan ghedolen. Aldus met de Landtkaerte in d'een handt, ende de meyninghe van gheleerde ende vervaren mannen in d'andere, wel ondersoeckende veel plaetsen en*de* besonderlijck den tweeden ende den vijfden boeck van Cesars Commentarien, bevinden wy ten eersten voor seecker ende waer, dat Cesar dit woordt *Belgium* neemt niet voor't heel landt in het ghemeyn, maer voor een stadt, oft andere besondere plaetse. Bevinden ten tweeden dat dit Bavais Vallonne gelege*n* tusschen Bergen en*de* Valencijn gheenssins en kan wesen het voorseydt *Belgium.* Ende dat dese twee saecken seecker ende ghewis zijn, sullen wy met ontwijfelijcke redenen bewysen.

[+] *Caesar lib. 5. de bello Gallico.*

Beginnende dan ten eersten aen den naem *Belgium,* seg ick dat in den vijfden boeck [+] van Cesars Commentarien dese twyfelinghe merckelijck bescheeden ende verklaert staet, besonderlijck doen hy in Samarobrine wesende, zyne krijchsheyren in garnisoene heeft bestelt: want hy seydt daer, dat hy dit jaer overmidts dierte van koren benoodicht ende bedwonghen is gheweest, anders dan in de voorgaende jaren, zijn krijchsvolck te verdeylen in verscheyden plaetsen: ende heeft deshalven ghesonden een Legioen oft regiment onder het bewindt van C. Fabius in de stadt der *Morini:* ende een ander onder het bewint van Q. Cicero in het landt van de *Nervij:* het derde onder L. Roscius in de stadt van de Essuen, die men meynt te wesen die van Retelois; het vierde onder T. Labienus te Rheyms ontrent Trier: beschickte voorts drie Legioenen oft regimenten na Belgie onder M. Crassus, L. Plancus ende C. Trebonius zyne Stadthouders: bestelde oock een regiment, ende vijf benden oft vaendelen nae het landt der Eburonen, welck nu het landt van Luyck is, welcken hoop meestendeels hem hieldt tusschen den Rijn ende de Mase, ende de voorseyde Cesar bedachte dat zijn krijchsheyr aldus verscheyden liggende geen ghebreck van graen en soude hebben: ende nochtans en laghen alle dese krijchslegheren niet boven hondert Italiaensche mylen van malkanderen: uytghenomen het volck van Roscius, welck verre buyten Belgie was by seer sachtsinnich ende vreedsamich volck. Laet ons nu wel letten ende mercken op dese saecke, hoe dat men soude moghen seggen oft ghelooven dat Cesar heeft willen den naem *Belgium* nemen voor het gantsch landt, aenghesien hy selve in sonderheyt verklaert heeft vijf plaetsen van Belgie, daer hy soo veel regimenten onder de voorghenoemde Bevelhebbers bestelt hadde. Wat werringhe ende dwalinghe soudt wesen te willen nemen dit woordt *Belgium* voor het heel landt? Ende wie soude konnen verstaen oft begrypen in wat deel van soo grooten landt hy dese drie Regimenten van krijchsvolck bestelt heeft? Het en is niet ghelooffelijck dat Cesar in zijn schriften oft aenslagen alsoo missen oft dwalen

[+] *Caesar lib. 5. de bello Gallico.*

soude. Daerom moet men vastelijck voornemen overmidts dese ende meer andere redenen, dat den naem *Belgium* genomen ende verstaen moet worden voor een besondere stadt van Belgie. Oock is wel te ghelooven dat dit Bavais oft Beauvais van Picardyen, + het welck nu ter tijdt noch staet, het selve *Belgium* is van voorleden tyden, ende groot ende wijdt ghenoech is gheweest om drie regimenten krijchsvolcx eenen gantschen Winter te houden: aenghesien verscheyden ghedenckenissen ende teeckenen ghenoech bewysen dat het een seer groote stadt is gheweest. Oock is te bemercken dat de Beauvoisienen machtich wesende om te velde te houden + hondert duysendt strijdtbare mannen, oock ghehadt hebben, ghelijck andere, eenige voornaemste stadt, wel treffelijck ende groot nae haerlieder vermoghentheydt: ende indien zy een ghehadt hebben, dit en heeft gheen andere konnen ghezijn dan dit *Belgium,* welck Cesar soo dickmael noemt ende verhaelt voor een stadt ende besondere plaetse, ende niet voor een ghemeyn landtschap. In het kort gheseyt, men siet ende betoont merckelijck by dese voorseyde redenen, dat dit gheschil ghenoechsaemlijck hier met bescheeden is. Nu sullen wy voorts varen tot het tweede punct, aengaende de gheleghentheydt van dit *Belgium,* ende sullen aldus komen op het ghene wy beghonst hebben. Aldus seg ick dat het + Roomsch krijchsheyr in deser voeghen ghedeylt zijnde, Ambiorix eenen stouten moedt heeft gegrepen, ende komende uyt zijn landt, heeft ten onversiensten bestooten ende bevochten Sabinus ende Cotta, ligghende met hare Leghers in het landt van Luyck: de welcke hy overwonnen ende verslaghen heeft te velde, met sulcke verwoestinghe ende nederlaghe, dat hy terstont nae dese gheluckighe overwinninghe wel haestelick voorts ghetrocken is nae Doornick om het heyr van Q. Cicero te belegheren. Welcke tydinghe Cesar vernomen hebbende, maeckte zijn beraedt + hem ontset te doen, ende ontboodt daer toe by hem M. Crassus van Belgie, gheleghen niet voorder van hem als vijfentwintich mylen: ende beval dat Fabius zijn regiment soude voeren door het landt van Atrecht, aldaer

+*Belgium* was in Beauvoisis.

+Groote macht der Beauvoisienen.

+Ambiorix verslaet de Romeynen.

+Cesar versamelt de verstroyde legioenen.

Cesar moeste door trecken: ende dat Labienus, indien het mogelijck ende doenlijck ware, soude komen op de palen van de *Nervij:* aengaende de andere hoopen van den heyre die te verre waren gheleghen, en docht hem niet goedt langhe daer na te verbeyden. Des anderen daeghs drie uren na der Sonnen opganck is Crassus aengekomen met zijn hoopen: maer Cesar liet hem om eenighe oorsaken met zijn volck blyven te Samarobrine: ende daer en tusschen trock dien selven dagh wel haestelijck twintich mylen met een deel van zijn peerdevolck ende voetvolck: Fabius en vertoefde niet langhe om hem te vinden ende te ghemoeten op den wegh: maer Labienus en mocht om seecker redenen niet vertrecken uyt zynen Legher. Cesar vindende zynen raedt goedt; ende hem betrouwende op de rascheydt ende vlyticheyt, is met groote ende haestighe reyse ghecomen tot de palen der *Nervij,* haestelijck de wete latende doen ende ontbiedende van zyne komste aen Cicero: nochtans niet teghenstaende alle neersticheydt die hy mocht doen, ist gheschiedt, dat eer hy gheraeckte daer Cicero was met zijn heyr, den tijdt die hy onder weghe was mede ghereeckent, hy daer niet min dan drie dagen mede besich en was, welcke mochte*n* uytbrenghen dertich Fransche mylen. Alsoo dat uyt [+] alle dit verhael klaerlijck is te mercken dat Bavais Vallonne niet en kan ghewesen het selve *Belgium* daer Cesar dese drie voorseyde Regimenten heeft ghesonden onder het bewindt van Crassus en*de* de twee andere Hooftlieden: ten eersten, midts dat Cicero wesende in het landt der *Nervij,* ende na de meyninghe van vele, na by Doornick, welck men houdt gheweest te hebben de hooftstadt van dit volck, soo en soude dit Bavais maer thien mylen van Doornick geweest hebben: welck alsoo zijnde, voorwaer Ambiorix en soude het herte noch de stouticheydt niet ghehadt hebben om het heyr van Cicero te bestooten oft te bevechten: noch Cicero in soo grooten noot wesende, en soude niet ghesonden hebben aen Cesar om haestelijck onderstandt te hebben, de welcke meer dan dertich mylen van daer was: maer soude eer tot hulpe ontboden hebben de Hooftlieden in Belgie, die daer na by waren met drie regimenten krijchsvolcks. Oock is te bemercken, hadde dit voorseydt Beauvais het *Belgium* van Cesar gheweest, soo en ware van gheenen noodt gheweest, dat Cesar die te Samarobrine was soude getrocken hebben door Artoys, om te reysen na [+] Doornick. Maer wat wilt men beter redenen bybrenghen dan dat Cesar selve schrijft, hoe hy metter haest eenen bode heeft ghesonden aen Crassus in Beauvoisis: ende hadde te vooren gheseyt dat hy hem beschickt hadde in Belgie met zijn krijchsvolck: waer uyt merckelijck blijckt dat Belgie is gheweest in het landt van de Bellovacen oft Beauvoisiens in Picardyen, daer Bavais Picard is, ende niet in Henegouwe daer Bavais Vallonne light. Ende tot bevestinghe van desen is te bemercken dat Cesar de Suessiones, nu ter tijdt Soissons, stelt tusschen de Bellovaci ende Rhemi, welck hedensdaeghs zijn die van Rheyms: ende hier aen merckt men dat de Bellovaci zijn gheweest de teghenwoordighe Beauvoisins, verre gheleghen van de *Nervij,* welck die van Doornick zijn, daer doen ter tijdt Q. Cicero was, oft daer ontrent. Noch sullen wy hier by voeghen, dat doen Tasgetius de Fransoys, aenspannende met de Romeynen, om den hals was ghebracht van zijn volck ende medeborghers de [+] Carnuten, nu gheheeten Chartres, woonende van Parijs meer dan vijfthien mylen, soo heeft Cesar vreesende voor eenighe nieuwe beroerte onder dit volck haestelijck ghesonden uyt Belgie Plancus met een regime*n*t crijchsvolcx, om dat hy daer aller naest was. Voorwaer hadde dit Belgie gheweest Bavais van Henegouwe, het soude veel te verre gheweest hebben om van

[+]Schoone en*de* gheleerde aenmerckinghen des Autheurs.

[+]*Belgium* en is geen andere als de stadt van Beauvais in Picardyen.

[+]Al dit is in het vijfde boeck van Cesars Co*m*mentarien.

daer te senden hulpe ende onderstandt tot in het landt van Chartres, besonderlijck want van noode was bystandt te seynden uyt de naeste steden ende plaetsen. Het sal hier mede ghenoech wesen om te betoonen dat Cesars *Belgium* niet anders en [+] mocht wesen dan de stadt van Beauvais in Picardyen, een seer oude stadt, wesende Bisdom ende Graefschap, ende een van de twaelf Parien van Vranckrijck: maer gheenssins dit Bavais in Henegouwe, der welcker ick dese eere niet en soude willen benemen: maer moet de oprechte waerheydt segghen, aenghesien dit treffelijcke saecken zijn, om het volck niet te laten dolen ende missen, niet alleenlijck nemende d'een plaetse voor d'andere, maer oock landtschap voor landtschap, tot groot achterdeel van meer andere dinghen. Door dese seeckere bewysinghen ende redenen merckt men seer wel, dat Samarobrine daer Cesar was, Camerijck niet en is, ghelijck sommighe groffelijck dolende stoutelijck segghen, ghelijck ick oock mede hebbe ghedoolt door haerlieder treffelijckheydt vervoert zijnde: want van daer totter plaetsen toe daer Cicero met zijn volck lagh waren meer dan dertich mylen: ende na de meyninghe van dese en soudt niet boven twaelf oft derthien mylen hebbe*n* geweest. Na het schryven van Cesar en is van Samarobrine tot Belgie niet meer geweest dan vijfentwintich Italiaensche mylen: maer na de meyninghe van dese sout meer dan vijfentwintich Vlae*m*sche mylen geweest hebben, soo verre als van Camerijck tot Beauvais oft Belgie: daerom moet noodtsakelijck Samarobrine veel naerder geweest hebben der stadt van Amiens in Vranckrijck. Maer op dat ick niet en schyne veel te neuswijs te wesen, soo wil ick hier met ophouden sonder voorder te straffen andere fauten, my bedragende aen eenighen fraeyen ende geestigen schryver die van dit ende diesghelijck t'eenigen tyde sal mogen maken een besonder boeck, met sekere ende bequame bewysinghen. Het is ons ghenoech dat de vervallinghen ende veranderinghen des landtschaps, om de voorseyde redene*n*, soo groot zijn geweest dat de werringhe en*de* duysterheyt die

[+]Beauvais in Picardyen is een oude stadt.

ick ghevonden hebbe in dese verouderde dinghen niet te verwonderen en is. Maer wederom keerende tot myne voorgaende reden, ick bekenne ende belyde vryelijck dat behalven het gene men gheschreven vindt, men siet binnen ende buyten Bavais Vallonne veel + teeckenen ende overblijfselen van groote treffelijckheydt ende oudtheydt: ende daer worden noch daghelijcks ghevonden Medalien der ouder Romeynen: welck seeckere teeckenen ende bewysinghen gheven dat dit voormaels een machtighe ende treffelijcke stadt is gheweest. Onder andere seltsame ende wonderbaerlijcke dinghen siet men hier een wonderlijcke strate, streckende van Parijs tot Tongren, ghelijck wy breeder in de beschryvinghe van Tongren verklaren, noch is hier een andere wonderlijcke strate, eertijdts al gecassijt, streckende van Rheyms in Champanien tot Cortrijck in Vlaenderen wel vijftich mylen verre, welcke meer dan ruijm hondert ende twintich Italiaensche mylen bedraghen. Het volck van desen lande seght met veel bescheedts, dat in dese stadt gheboren is gheweest + de groote hooftman Belgius, daer Justinus in zyne historie af vermaent, ende is gheweest medgheselle van Brennus: welcke Belgius nae de doot van Alexander de Groote, ten eersten getrocken is in Hongaryen met meer dan hondert en*de* vijftich duysent crijchslieden, ende met grooten voorspoet ten lesten ghekomen is in Macedonien, ende heeft daer verwonnen, ghevanghen ende doen onthalsen den Coninck Ptolemeus: achterna is hy selve + misbruyckende zyne overwinninghe ende voorspoedt, t'onderghebracht van Sosthenes den Macedonischen Hooftman: zijn medgeselle Brennus wel soo machtich van krijchslieden als hy, kreegh oock de nederlaghe te Delfi, ende door wanhope nam zy selven het + leven: ende Belgius de vlucht nemende uyt Grieckenlandt met het overblijfsel van zijn volck ontrent thien duysent mannen sterck, is met alle dit heyr verslaghen ende vernielt gheweest. Maer ten was niet ghenoech voor Bavais, soo veel teghenspoets eertijdts gheleden te hebben: maer is daer en boven oock in dese leste oorloghen van de Fransoysen tweemael verbrandt ende verwoest gheweest: maer nu in peys wesende wort wederom gebouwt ende opgherecht.

+Antiquiteyten die tot Bavais Vallonne zijn.

+*Iustinus lib 24* van de Troyanen.

+Belgius hooft der Fransoysen t'onderghebracht.

+Brennus bre*n*gt zy selven om.

+ De stadt van Bins ghemeynlijck gheheeten Binche, light op den arm van den watervloedt Haine, drie mylen van Berghen: ende is een oude stadt eertijdts wel bewoont ende seer volckrijck: maer door oorloge alsoo ghequelt ende verdruckt, dat het meeste deel der Borgheren van daer vertrocken is nae Berghen. Heeft noch onlancx toebehoort Vrouw Marien Coninghinne van Hongaryen door gifte des Keysers haers broeders, haer leven lanck, ter tijdt als zy Gouvernante was van de Nederlanden: de welcke Bins seer wel hadde vermaeckt, vernieuwt, ende met schoone huysen ende kostelijcke hove*n* seer heerlijck verciert. Voorwaer het is een seer lustighe plaetse voor Heeren ende Vorsten, overmidts de goede locht, ende oock de fraeye jacht, ende andere kortwylen die men daer raept. De Keyser ende Prince Philips zijn sone zijn in het jaer 1549 hier ghekomen ter tijdt als de landen den sone aennamen ende swoeren tot toekomende Landtsheere: ende werden hier ontfanghen ende onthaelt met schier onghelooffelijcke ende onsprekelijcke pompe, triomphe, steeckspelen, ende allerleye andere heerlijcke ghenoechten een langhe wyle tijts duerende. Maer daer teghen, de Coninck van + Vrancrijck in het jaer 1554, aldaer passerende, wederkomende victorieux ende triompherende van het belech van Marienborg ende van Dinant, heeft dit Bins oock lichtelijck inghenomen, ende overmidts eenen besonderen haet teghen de Coninghinne Maria, om de groote brantstichtingen die zy hadde

+Bins een oude plaetse.

+Bins ingenomen in't jaer 1554 door den Coninck van Vranckrijck Henricus de tweede.

doen bedryven in Picardyen, ende meeste*n*deels om dat zy zijn heerlijck paleys Folembray hadde doen af branden, heeft door wraeckgiericheydt niet alleenlijck in de ghestichten ghemaeckt door dese Princesse, maer oock wreedelijck den brandt t'alle kanten doen steecken in de stadt: de welcke niet te min nu ter tijdt wederom opghebouwt is: ende belanghende de particuliere huysen, in haren eersten staet wederom ghestelt. Met ghelijcke rasende gramschap dede de voorseyde Coninck oock [+] den brandt steecken in het hoffelijck paleys, casteelwijs ghemaeckt, genaemt Marimont, welck de voorseyde Vrouw Marie hadde doen bouwen met seer grooten kost, ende daer by seer lustighe hoven. Hier aen mach men mercken hoe sorghelijck het is groote Princen [+] ende Vorsten te terghen, ende dat het gemeyn spreeckwoordt waer is, dat zy langhe handen ende armen hebben: dat is te segghen, dat haer macht groot is ende verre streckt.

[+]Het paleys van Marimont verbrandt by de Fra*n*soysen.

[+]Het is niet goet groote Princen te terghen.

Byv. [Door de furie der Fra*n*soysen tot Bins veel konstelijcke wercke*n* vernielt ende verwoest werden: onder andere die konstelijcke Ceres achtentwintich voeten lanck, in eenen hof ligghende, ende de bergh Parnassus van Peerlemoer, met het fonteynken in Helicon, daer die neghen Musicale Goddinnen op saten van wit Marber: oock die Waterback va*n* Porphyrsteen, die in een jaer nau ghemaeckt was: ende het Bancket-tafelken van wel duysent stucken ingevoecht, in het welck de stadt Bins nae het leven afghebeeldt was met naturelle coleuren, door Hoochduytsche konstenaers: als oock die silveren afghegoten kruydekens ende bloemen konstelijck ghemaeckt, die door den windt verwaeyden: ende voorts die vreemde plantagien menich duysenden weerdich, en veel marberen colommen, waer door dese stadt vermaert was; ende bysonder ten tyde van triomphe, door eenen ghemaeckten hemel, waer uyt het donderde, blixemde ende reghende: fonteynen springhende uyt artificielle rootsen, daer corael-tacken uyt schenen te groeyen. In het jaer 1578 de stadt van Nivelle aen Don Jan overghegheven zijnde, soo is den Spanjaert met den selve*n* heyrlegher voor Bins gekomen. Maer die van der stadt, hoe wel zy gheen krijchsvolck en hadden tot hare bewaringe, wilde*n* nochtans haer stadt defenderen, ende snachts te vooren eer dat den legher daer voor quam, hadden zy ghesonden vijftich haeckschutten tot Bergen in Henegouwe om hulpe ende ammonitie te hebben. Maer

dese onder wege vervallen zijnde in de handen + van de ruyterye van Don Jan, soo heeft hy de stadt haest tot zynen wille ghekreghen. Als zy Philippeville, Reux ende Soigny sonder groote moeyte inghekreghen hadden, als oock mede Beaumont, Walcourt ende Mabeuge. Maer Chimay moest hy met ses stucke*n* geschuts beschieten en*de* bestormen, al eer het onder zijn ghebieden quam. In't jaer 1578 heeft de Hertogh van Anjou beschermer der Nederlandtsche vryheyt, soo haest hy nae luyt zynes contracts met + zijn krijchsvolck in het landt was, de stadt van Bins doen belegeren ende met sesthien stucken gheschuts beschoten, welcke haer heeft na veerthien dagen, namelijck den 7 Octobris, tot des Hertoghs goeden wille overghegheven. Ende alsoo den Hertogh met den inwoonders ende soldaten seer beleefdelijcken handelde, kreegh hy oock Mabeuge.]

+Bins overghegheven aen Don Jan.

+Hertoch van Anjou nee*m*t Bins ende Mabeuge.

+ Reux is een seer oude stadt, eertijdts ghenaemt *Rethia,* van de Ruthenen diese ghebouwt hebbe*n*: zy ligt twee mylen van Bins, + drie van Berghen, is fraey ende lustich, heeft ghebiedt van dorpen ende landt, ghemaeckt tot een Graefschap van Keyser Carel de*n* vijfsten. Heeft een klooster van de Premonstreyten, ende een seer schoone Cappelle ghewijdt ter eeren van onse lieve Vrouwe, daer veel mirakelen ende wonderteeckenen zijn gheschiedt, soo men vastelijck seyt: ende is daer door van veel Pausen ende Vorsten verciert ende rijckelijck begaeft. Heeft onlancks toebehoort + Heer Adriaen, gheboren uyt den seer edele*n* huyse van Crouy, een treffelijck man in het bedienen van de Staten, ende een dapper krijchsman: soo dat overmidts zyne groote deuchden, vromicheden ende diensten den Keyser ghedaen, zynder Majesteyt seer aengenaem is gheweest, ende grootelijck begift ende verheven. Is ghestorven in het jaer duysent vijf hondert drieenvijftich, Gouverneur van gantsch Vlaendere*n*, ende van het Graefschap van Artoys, ende Generael van het krijchsheyr voor Terwanen. Na hem is in het besit van de Heerlijckheydt ghekomen zijn sone, een gheschickt ende vroom jongman ter wapen.

+Door wien Reux ghebouwt.

+De Ruthenen zijn die van Rovergne.

+Adriaen va*n* Crouy Grave va*n* Reux.

+ By Soigny is ghelegen het schoon bosch van Soigny, streckende nae Breyne le Conte, ende is gheleghen drie mylen van Bins, ende oock van Berghen, op een watervlietken ghenaemt de Seine, daer het den naem af houdt: ende dit is een kleyn stedeken, maer fraey, ende tamelijck rijck, hebbende een heerlijcke Collegie van Canonicken, ghenaemt Heeren van Sint Vincent: welck bewindt ende heerlijckheydt heeft over de stadt ende alle haer ghebiedt. Van hier komen besonderlijck + seer goede Musijck-sanghers met uytnemende lustighe stemmen: de welcke alhier ghemeynlijck van den Coninck wel gheloont ende rijckelijck versien worden.

+Waer van Soigny den naem nee*m*t.

+Van hier komen de Sanghers.

+ Breine le Comte is drie mylen van Halle ende vier van Berghen: ende is een seer oude stadt: want is gebouwt ende heeft den naem ghekregen vanden hooch vernaemden Brenno verwoester van Roome, van den welcken wy een weynich hier voor ende in het lanck in de beschryvinghe van Brabandt hebben ghesproken. Hier wordt nu noch ghesien eenen seer ouden toorn, soo men seyt, overghebleven is van den voorseyden Brenno.

+Wie Breine le Comte ghesticht heeft.

Enghien is vier mylen van Ath, ende vijf van Berghen, een goet kleyn stedeken, daer groote menichte van veelderleye goede ende schoone tapisseryen werden ghemaeckt. Hier is een wyle tijdts ghevanghen gheweest de Conestabel van

Vranckrijck, Hertogh Anne van Mommorency. De Coninck van Navarre [+] van het Huys van Vendosine, is Heere van Enghien. Van hier was gheboren Juliaen Hasaerd Vrouwenbroeder, een eerweerdich man overmidts zyne groote deucht ende gheleertheydt, en*de* heeft veel boecken gheschreven, ghelijck blijckt uyt de Bibliotheke van Gesnerus: is ghestorven in zijn klooster in het jaer duysent vijf hondert vijfentwintich.

[+]Enghien een plaetse eyghen den huyse van Vendosme.

Halle wordt oock ghenoemt *Nostre Dame* [+] *d'Aux,* ghesticht op den voorseyden watervloedt Seine, die daer door loopt, ende is drie mylen van Bruyssel, op de uyterste pale*n* van Brabandt ende Henegouwe: heeft een weerdighe Kercke, ghewijdt ter eeren van onse lieve Vrouwe, daer men seyt veel mirakelen geschiedt te zijn, heeft deshalven veel versoecks, niet alleenlijck va*n* desen lande, maer oock uyt Vranckrijck ende andere plaetsen. Hier is in het jaer duysent vier hondert vier (oft vijf soo Paulus Emilius schrijft) gestorven Hertoch [+] Philips van Borgondien, toeghenaemt de Stoute oft Koene, broeder van Coninck Carel de vijfste van Vranckrijck, welcke Hertoch Philips door zijn houwelijck met Margriete van Male dese Nederlanden ghebracht heeft aen het Huys van Borgondien. Zijn [+] ingewant is begrave*n* te Halle in onser Vrouwen kercke, het herte te S. Denijs in Vrancrijck, twee mylen van Parijs, by de overleden Coninghen van Vranckrijck, ende het lichaem ghebalsemt is met Coincklijcke pompe ghebracht te Digion, de voornaemste stadt van het Hertochdom van Borgondien: daer de voorseyde Vrouw Margriete zyne achtergelaten weduwe, verlatende ende overghevende alle haeffelijcke goeden des Hertoghen, [+] overmits groote achterghelaten schulden, heeft daer toe ghebruyckt een merckelijcke ceremonie in teghenwoordicheydt van het hof ende alle het volck, ende op het graf gheleght Hertogh Philips borse, riem ende sleutelen: waer uyt blijckt dat de Princen in dien tijdt meer ontsagen ende onderhielden de justitie, dan hedensdaeghs het ghemeyn volck doet.

[+]Halle.

[+]*Paul. AEmil. lib. 10. Hist. Franc.*

[+]Waer de Hertogh Philips de Stoute begraven.

[+]Ceremonie der Vrouwen renoncherende de meubelen van hare overleden mannen.

Lessine is gheleghen vier mylen van Enghien, ende ses van Berghen, door de welcke loopt de watervloedt Denre: ende alwaer groote menichte van lijnwaet gemaect wert. Van hier was gheboren Julianus Aurelius een seer gheleert man ende schryver van veel boecken.

Chevre is een myle van Ath ende vijf van Berghen, op den watervloedt gheheeten Hunel: [+] het is een kleyn stedeken, maer seer lustich, waer af Heer Guillaume van Crouy zynen tytel heeft ghenomen, van den welcken

[+]Guillame van Crouy Heer van Chevre.

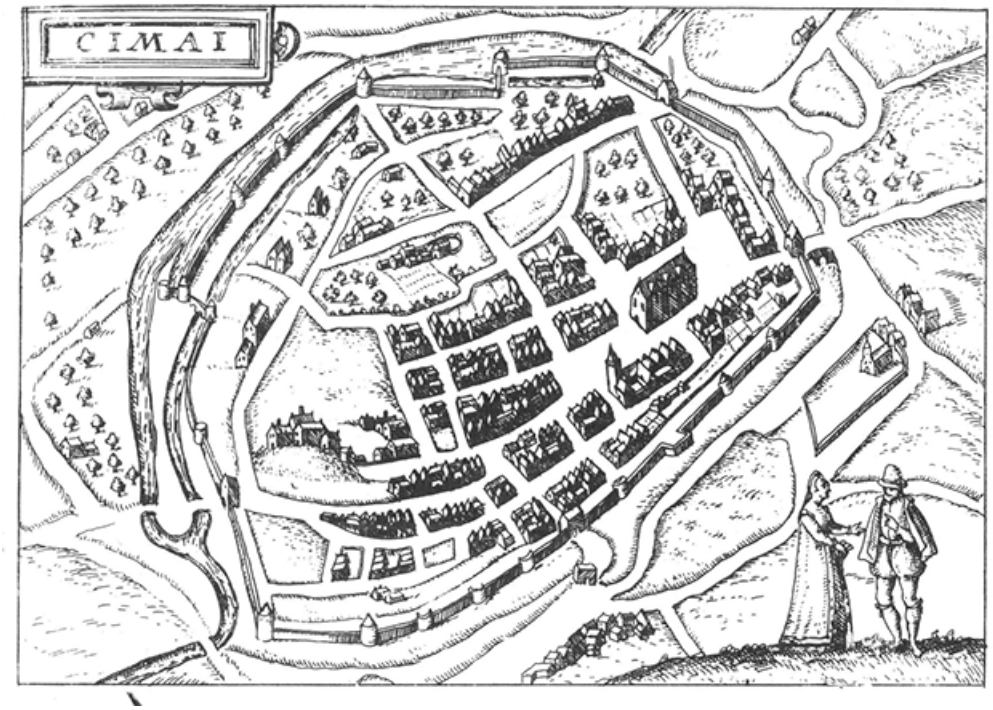

CIMAI

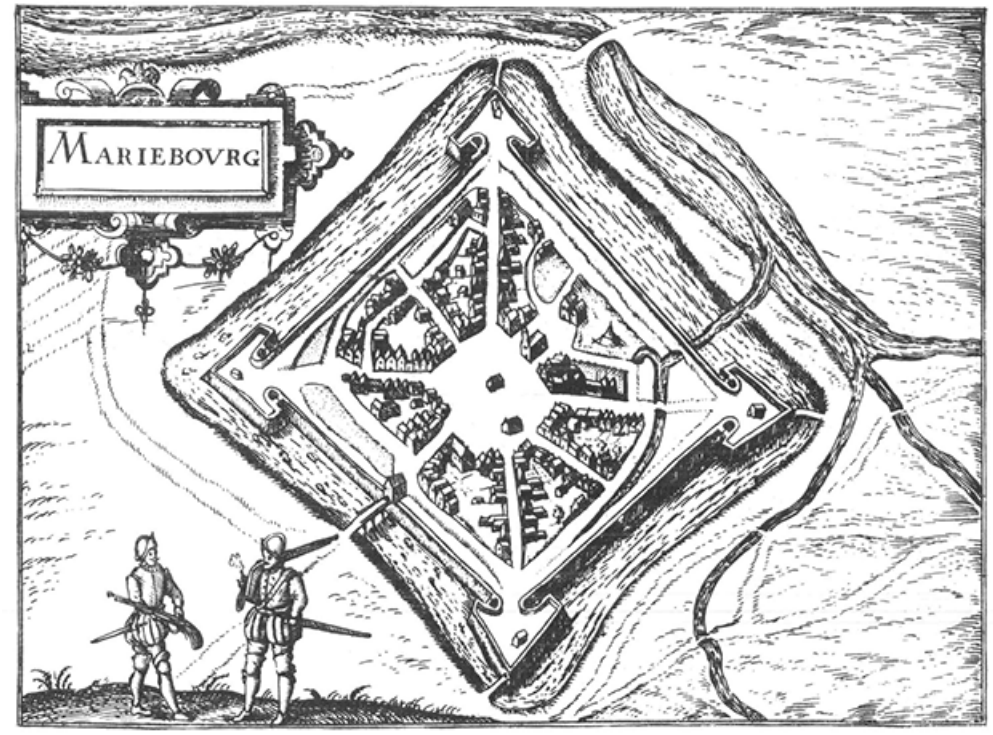

MARIEBOVRG

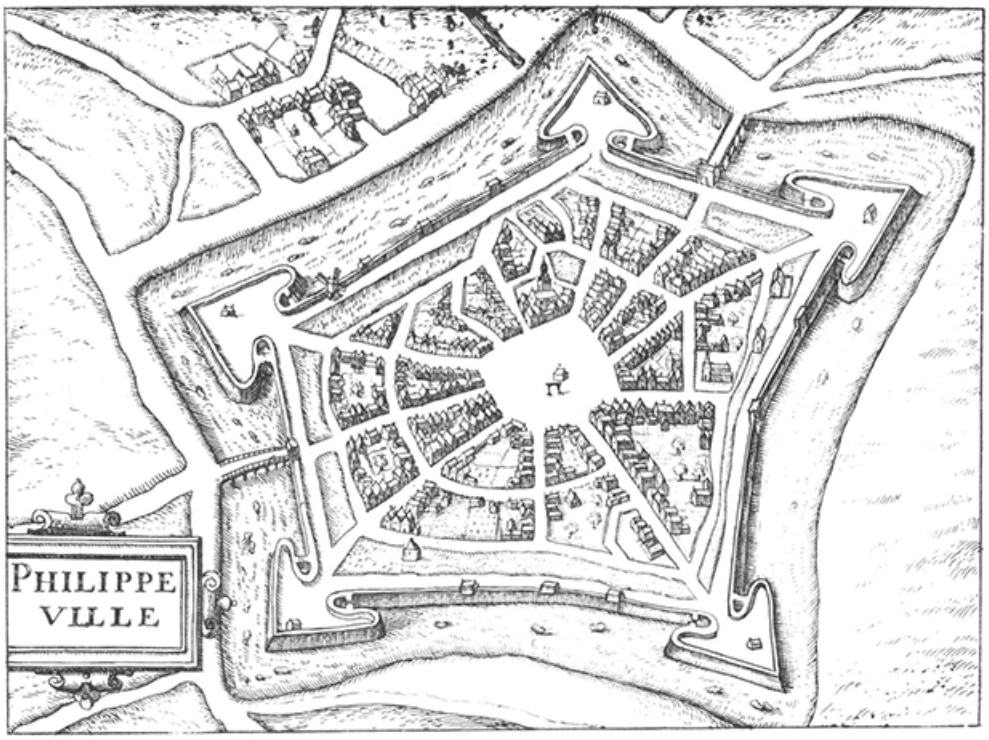

PHILIPPEVILLE

Beaumontin huinaut

wy breeder vermaen hebben ghemaeckt in de beschryvinge van Aerschot. Chevre behoort nu ter tijdt toe Heer Guillame van Crouy, Marquis van Renty, en*de* neve van den voorseyden Heer van Chevre.

Ath light twee mylen van Lessine, ende vier van Bergen, bewatert met den voorseyden waterstroom Denre: dit is een stercke, schoone, lustige ende rijcke stadt, maer kleyn.

+ Hier wordt onder andere waren seer veel lijnwaets gemaeckt. Ende want den stapel van dese koopmanschap te deser plaetsen is, soo wordt hier groote menichte lijnwaets van buyten ghebracht ende van de omligghende dorpen; welck de oorsaecke is dat men't lijnwaet van Ath noemt: ende men houdt datter jaerlijcks wel voor twee hondert duysent kroonen verciert wordt door den handel van inlandtsche ende uytlandtsche Cooplieden. Van Ath is gheboren gheweest Joannes Taisnierus Doctoor in beyde Rechten, treffelijck Poeet, seer goet Mathematicien ende Musicien: heeft onlancks gemaeckt een seer schoon ende konstich werck in Mathematica.

+Lynen lakenen van Ath seer ghepresen.

+ Sint Guislein heeft zynen naem van de Abdye aldaer, waer af den Abt was, doen ick dit schreef, de Bisschop van Doornick: welcken Abt by oudt recht ende reden Heer is in het geestelijck ende wereltlijck van dese stadt: ende dese Abdye is de voornaemste van alle d'Abdyen in Henegouwe. De stadt is kleyn, ligghende van Bergen twee mylen, ende daer door loopt den watervloet Haine, waer van, soo wy gheseyt hebben, het landt van Henegouwe den naem ghekreghen heeft.

+S. Guislein is de voornaemste Abdye van Henegouwe.

+ *Byv.* [In het jaer duysent vijf hondert eenentachtentich in Augusto heeft de Prince van Espinoy, wesende Gouverneur van Doornick van weghen de Generale Staten, dese stadt inghenomen. Maer terstont daer nae de Malcontenten de selve wederom wel haest verovert hebben.]

+S. Guislein ingenomen by de*n* Prince van Espinoy.

Leuze is van Valencijn vijf mylen, een redelijck fraey stedeken, hoe wel over sommige jaren bykants heel afghebrandt, maer wordt wederom lustich opghebouwt. Dit plach te + wesen het erfgoedt ende heerlijckheydt van Geeraerdt van Roussillon, een seer vernaemt Heer door historien: is daer na gekomen aen het hof van Bourbon in Vranckrijck: ende voorts aen den Hertogh van Monpensier: gaet nu tegenwoordichlijck aen Florent van Mommorency, Heer van Montigni in Ostervandt.

+Geeraerdt va*n* Roussillon Heere van Leuze.

+ Pequicourt is ontrent drie mylen van Douay, by d'Abdye van Anchin der selver toebehoorende; het is een seer oude plaetse, ende plach voortijdts te wesen een bemuerde ende redelijcke fraeye stadt: maer is bedorven door oorlogen, soo dattet nu ter tijt maer een dorp en is slechtelijck ghestelt: maer behoudt nochtans de oude privilegien als een bemuerde stadt.

+Pequicourt.

Fontaine l'Evesque is een fraey stedeken, op de uyterste palen va*n* Henegouwe ende van Luyck, ontrent een kleyne myle van den watervloedt Sambre, en*de* twee mylen van Bins: het heeft een besonderen Heere, de welcke langhen tijdt is gheweest uyt het doorluchtich + gheslacht van Hennin Lietaert, waer uyt ghesproten is de Heere van Bossu, nu ter tijt noch levende: maer is naemaels bevallen ende toeghekomen aen een dochter die ghehouwelijckt is gheweest met Jacob van Crouy, Heer van Sempy: ende behoort nu toe den Heere van Argence, van weghen zijn huysvrouwe, nichte van de voorseyde dochter. Maer aenghesien de Grave van Henegouwe ende de Bisschop va*n* Luyck twistich zijn om de overicheydt van dese plaetse, soo en weet men noch niet aen wat landt dese stadt toebehoort. Boven dese voorseyde stede*n* zijn in het landt van Henegouwe veel dorpen, casteelen, ende treffelijcke ende

+Van waer ghesproten de Heeren van Fontaine l'Evesque.

gheprivilegieerde heerlijckheden, van welcke veel treffelijcke edele geslachten haren oorspronck hebben gehadt, ende ten eersten, Lalaing welck is twee myle*n* van Douay, + ende vijf van Valencijn, op den waterstroom Scarpe gheleghen: dese plaetse is een fraey dorp met een casteel, groot ende wijdt van byvanck ende gebiedt, vereert met den tytel van Graefschap: van welcke het huys van Lalaing zynen naem neemt: ende heeft altijdt ende oock nu seer vrome Heeren ghehadt: de welcke niet alleenlijck en zijn Graven va*n* Lalaing, + maer oock van Hoochstraten, ghelijck ick in de beschryvinghe van Brabant heb geseyt. Ende onlancks gheleden is de leste Heere deser plaetsen Carel, geweest een seer vroom man ter wapen: soo dat als Vrouw Marie in Hooghduytslandt was in het jaer duysent vijf hondert vijftich, om te besoecken de*n* Keyser haren broeder, dese ghekoren is gheweest als Stadthouder in haer afwesen: ende heeft ghemaeckt het bestandt in het jaer duysendt vijf hondert sesenvijftich met Colligny Admirael van Vranckrijck, tusschen de Keysersche ende de Fransoysen te Vaucelles: is daer + nae gheworden Gouverneur van Henegouwe, ende Ridder van het gulden Vlies: hy starf in het jaer duysent vijf hondert achtenvijftich achterlatende veel kinderen, waer af de oudtste Philips een aenkomende vroom jonckman gekomen is tot de voorseyde heerlijckheden.

+Lalaing en*de* zyne gheleghentheydt.

+Graven van Hoochstrate*n* zijn van Lalaing.

+Carel van Lalaing Gouverneur va*n* Henegouwe.

Montigny in Ostervant is oock ontrent + twee mylen van Douay, by de Abdye van Marchenes: dit is een fraey dorp met Casteel ende Heerlijckheydt, ende opgherecht tot een Baenderye: ende behoort nu toe Heer Florent van Mommorency, des Graven van Hoorn broeder, een man groot van verstandt ende raedt, Ridder van het gulden Vlies ende Gouverneur van het landt van Tournaisis.

+Montigny in Ostervant.

Byv. [Desen Heere Florent van Mommorency Heer van Montigny, etc. was ghesonden by de Regente de Hertoghinne van Parma ende de Staten, Ambassadeur in Spangien met den Marquis van Berghen in het jaer duysent vijf hondert sesentsestich, om den Coninck te berichten den staet des landts, alwaer hy werdt met schoone woorden opgehouden, tot dat den Marquis doodt was, ende Egmondt ende zijn

broeder Den Grave van Hoorne ghevanghen, ende werdt doen ghevanghen ghestelt. Ten lesten sonder dat hy konde tot zyner verantwoordinghe komen, werdt by eenen page belast hem te vergheven op het casteel van Symancos. Naer zijn doodt werdt zijn proces ghemaeckt by den Hertogh van Alva, zyne goeden gheconfisqueert, als oock des Marquis van Berghens goederen: Dan by de Pacificatie van Ghent werden die meest gherestitueert.]

Antoing gheleghen op de Schelde, een myle + van Doornick, is een schoon dorp met een seer schoon casteel, soo oudt datmen't seyt het werck te wesen van Marcus Antonius Triumviraet Heere van Roome, ter tijdt als hy in *Gallia* was met Cesar, ende dat het den naem van hem is overmidts de groote oudtheydt een plaetse weerdich om te verhalen, daer de Princen van Espinoy ghemeynlijck daer hof houden. +Antoing gefondeert door Marcus Antonius.

Aen de Schelde ende ontrent een myle van Antoing is Bie, hebbende een wonderlijck casteel, toebehoorende den Seneschal van Henegouwe: heeft onlancks toebehoort H. Pieter van Werchin, Ridder des gulden Vlies, de welcke gestorven is sonder manlijck hoyr, achterlatende twee dochteren, de eerste gehouwelijckt aen Heer Hugo van Melun, den welcken hy gelaten heeft dese plaetse met het Seneschaelschap, op alsulcken bespreck dat hy voeren soude naem, toenaem ende wapen van Werchin: welck de voorseyde behoudt sone onverbreeckelijck gehouden heeft: d'ander dochter wel versien van houwelijck goet heeft ghetrouwt den Grave van Bossu.

Brisseul een kleyn dorp gheleghen een myle van Bie, heeft een groot ende seer oudt casteel: want men seyt ende houdt voor seecker dat zynen naem heeft van Janus Bifrons, oft met twee aensichten; maer dat men't gecorrumpeert en*de* verandert heeft: oock is daer een groote valleye ende veel dorpen ende groote byvanck van lande, noch hedensdaeghs gheheeten de valleye van Brisseul: ende vast daer by is den bergh geheeten Mont de Trinite, daer de Albanoysen, soo men seyt, eenen tempel gesticht hebben ter eeren van Janus. De plaetse behoort toe de*n* Heer van Moreaume, een doorluchtich ende seer edel man, ghelijck oock hem aengaet het dorp van Hasurheure liggende tusschen de rivieren de Sambre ende de Mase, met een seer schoon ende groot casteel, daer gemeynlijck de Heeren der selver plaetsen woonen.

+ Lignes gheleghen een myle van Chevre ende twee van Ath, is een fraey dorp met een casteel, ende is een Graefschap, toebehoorende Graef Philips van Lignes, oock Grave van Valckenborg, ende Heer van Wassenaer in Hollandt, een seer edel ende gheschickt Prince, Ridder van het gulden Vlies. +Lignes.

+ Bossu is twee mylen ende een halve van Bergen, ende vier van Valencijn, een schoon dorp met een soo schoonen casteel als in Henegouwe, jae in gantsch Nederlandt mach wesen, is oock een Graefschap inghestelt door Keyser Carel de*n* vijfsten. De Heere van Bossu nu ter tijt is Jan van Hennin Lietart een seer edel ende treffelijck man, Vliesheere, ende eertijdts Schildtknape des voorseyden Keysers: welcke Heer Jan ghestorven is ter tijdt als ick dit boeck voleynde, ende heeft achterghelaten eenen sone Maximiliaen een vroom Ridder ende weerdich sone van sulcke*n* vader. +Bossu.

Byv. [Het Casteel van Bossu, een vermaert stuck wercks, uyt oorsaecke van zyne rare architecture, waer van het vierde gedeelte alleenlijck opghebouwt is, begrypende een seer groot begrijp vierkant: ende overmidts het overlyden van den fondateur ende

den opgheresen trouble, niet tot zijn volle perfectie heeft konnen gheraecken. Het is gheleghen op een bequame plaetse, ende heeft een seer heerlijck inkomen: van binnen een wijdt vierkant pleyn, in't vierkant een beghin van een galerye, waer onder een bequame stallinge, van twee oft drie hondert peerden ende meer. Met breede trappen kan men de galerye op ryden drie oft vier neffens malkanderen: op de selve responderen de deuren van verscheyden kameren, om yeder besonder veel groote meesters te logeren: yeder kamer hebbende bysondere cieragie: de eene is vol cierlijcke schilderyen der naemaghen, in de andere lustighe schilderyen van alderley peerden nae het leven, die geweest zijn op de incomste van den Keyser, ende soo voorts. Carel vereerde dese timmeragie met eenen silveren Hercules twaelf voeten hooge, waer mede hem die van Parijs in het jaer 1539 vereert hadden. Beneden het Casteel is eenen seer schoonen kruythof, waer in een seer konstich waterhuysken is tot een vermakinghe der Jofvrouwen, verciert met drie fonteynen, overwelft met de drie deelen der wereldt, Europa, Asia ende Africa, seer konstelijck. Waer in men sien kan de hanteringhe meest van een yeder deel: Berghwercken ende ghedierten, by seer konstighe werckmeesters tot verwonderinghe ghesneden. Boven het selve waterhuysken is een kamerken verwelft, seer konstelijck met schelpen, eenighe personagien afbeeldende. Beneffens desen hof is een artificielle wateringhe ende visscherye, alles tot verwonderinghe van den konstenaren heur op de konst verstaende: een yeder in zyne conste alhier vindende, daer by hem in can verwonderen. Ende alle dese wercken zijn ghemaeckt by verscheyden meesters, door het beneerstighen ende bekostighen van den Edelen Heere Hennin, sedert wiens overlyde*n* daer niet veel meer aen gevoordert is, Maximiliaen bekommert met de oorloge wesende als Gouverneur, van wegen des Conincks van Spangien over Hollandt in ongheluckighe jaren. Alwaer hy Admirael van een Armade afschepende van Amsterdamme, in noot verlaten, by de*n* Noordhollanders beset ende ghevanghen ghenomen, ende tot Hoorn langhe ghevanghen ghehouden werdt, tot dat hy ontslaghen van zijn ghevanghenisse, overste Veldtheer werdt van den Leger der landen, waer nae hy onlancks tot Antwerpen starf.]

Barlemont twee mylen van Landrecy, ende [+] soo verre van Avennes, gheleghen op de Sambre is een groot dorp, met Casteel ende Banerye: naemaels van Coninck Philips een Graefschap gemaeckt. Behoort tot Heer Carel Ridder van het gulden Vlies, ende een van d'overste der Financien, een wel ghesien ende hoogh gheacht man: ende zijn sone Gielis een seer deuchdelijck, gheschickt ende ghe-

[+]Barlemont opghericht tot een Graefschap.

leerdt man is gheworden een treffelijck Capiteyn, ghelijckerwijs als zyne broeders oock eensdeels ter wapenen, ende eensdeels in het gheestelijck hen seer loffelijck stellen.

Byv. [Nu gaet het aen Florent van Barlemont, Banerheer van Hierges ende Grave van Barlemont.]

Ontrent een half myle van Avennes is het + fraey dorp va*n* Glayon, met een sterck casteel, ende tytel van Banerye, toebehoorende Philips van Stavele, oock Ridder van het gulden Vlies, ende Oppermeester van des Conincks artillerye.

+Banerye va*n* Glayon.

Byv. [Is nu toeghekomen Heer Floris van Stavele, Grave van Herlies.]

+ Trasegnie is by de cassye streckende recht nae Maestricht, gelegen van Bins twee mylen: 'tis een seer fraey kasteel met een schoon dorp: een seer vermaerde plaetse overmits de oudtheyt van stam en*de* gheslacht der Heeren, die dese heerlijckheyt hebben beseten wel over 600 jaren, ende haer hof daer aldeur ghehouden. Hier uyt zijn ghesproten seer treffelijcke mannen, ende noch onlancks Heer Jan van Trasegnie, Ridder en*de* Deken van het gulden Vlies, de welcke voor ende in den naem van Keyser Carel de vijfste heeft getrout Vrouw Isabelle va*n* Portugael. Na hem is gekomen Carel zijn sone, een treffelijck ende wel gheacht Edelman, nu ter tijdt Heer van dese plaetse.

+Oudtheydt van't Huys van Trasegnie.

+ Escochinne is ontre*n*t drie mylen va*n* Bins: het is een groot dorp met twee casteelen, d'een toebehoorende den Grave van Lalaing, d'ander de*n* Heere van Bievre, een treffelijck Edelman, gesproten uyt het loflick huys van Rubempre. Van dit dorp hebben den naem, ende worden ghehaelt de graeuwe steenen, bequaem om te bouwen, ende in soo groote menichte, dat by nae alle dese lande*n* wille*n*de bouwen haer versien van desen steen, in dit dorp.

+Heeren van Escochinne ghesproten van Rubempre.

Een halve myle va*n* Glayon is Terlon, een + schoon dorp met een sterck kasteel, onlancks wederom opghebouwt, want het in de leste oorloghen dickwils verdorven ende verwoest was gheweest. Behoort toe Lodewijck van Blois, een treffelijck Heere, ende nu ter tijdt Generael van des Conincks gheschut.

+Terlon verwoest ende weder ghebouwt.

+ Sor le Chasteau is ghelegen ontrent twee mylen van Avennes: en*de* is het voornaemste ende treffelijckste dorp van't landt van Henegouwe, hebbende een seer geweldich en*de* sterck casteel ende seer oudt. Behoorde toe onlancx geleden den Heere van Molembais, Vliesheere: na zijn doodt is dese plaetse met meer andere dorpen ende heerlijckheden gekomen aen den Marckgrave va*n* Berge*n*, getrout hebbe*n*de de eenige dochter van de*n* voorseyde*n* aflyvige*n*.

+Sor le Chasteau.

Byv. [Waer van het ghekomen is op den Heere van Molembais, van het huys van Crouy.]

+ Ontre*n*t een cleyn myle van Beaumont is Barbançon, gelegen by een groot bosch van Ybenboomen: 'tis een rijck dorp met een Casteel ende Banerye. Hier worden veel glasen gemaeckt, gelijck op veel andere plaetsen van Henegouwe, maer veel beter dan die van Rowaen, Lorreyne*n*, en*de* Hessen. Dese plaetse heeft toebehoort by houwelijck Jan van Lignes, Grave van Arenberge, een vroom Heer, treffelijck ende van aensien, Ridder van't gulden Vlies, ende Gouverneur van Vrieslandt ende Overijssel voor Coninck Philips.

+Barbançon daer men de glasen maeckt.

Aimeries gheleghen op den vloedt Sambre + by Barlemont, en*de* ontrent anderhalf myle va*n* Mabeuge, is een groot dorp met een schoon casteel, een seer edele ende oude heerlijckheydt: heeft langen tijt van jare*n* toebehoort den Graven van

+Aimeries eertijdts eygen de*n* Graven van Vlaendere*n*.

Vlaenderen: maer is ghegeven gheweest tot houwelijck goedt van Graef Robrechts dochter Jolande, ghehouwelijckt aen Graef Rene van Bar, daer van gesproten is Rene van Anjou Hertoghe van Lorreynen, Coninck van Naples en*de* Sicilien, de welcke dese heerlijckheydt geschoncken ende ghegheven heeft zynen Cancelier Joris Roulin, die oock Heer is van Raime, ende deshalve*n* Opper-jachtmeester van Henegouwe.

Is noch aen te mercken dat in Henegouwe zijn de steden van Tovin ende Covines: maer aenghesien dese beyde toebehooren den Bisschop van Luyck, soo en sal ick daer af hier niet schryven, maer stellen die op hare plaetse. Insgelijcks Valencourt, hoe wel het van't landt van Henegouwe is, late ick, want het is onder de Heerlijckheyt ende het Graefschap van Namen, alwaer verhael van dese plaetse ghemaeckt wordt.

In Henegouwe is over al seer veel Edeldoms [+] ende krijchsvolcx te voet ende te peerde: veel begheven hen tot studeren daer zy wel in voortvaren, d'andere tot landtbouwinge, seer vele begeven haer tot koopmanschappen: en*de* ontallijcke menichte van ghemeyn volck stelt hem wel dapperlijck tot handtwercken ende ambachten, betoonende groote vlyticheyt en*de* verstandicheyt in allerley handel. Het is beleeft [+] en*de* hoofsch volck, maer den meeste*n* hoop van't gemeyn gepuffel afgonstich ende arch. Men spreect hier gemeynlijck Fra*n*soys, maer grof en*de* bedorve*n*, welcke tale me*n* Walsch heet: [+] maer de Edellieden spreke*n* seer goet Fransoys: en*de* de Henegouwiers leeren oock meestendeels al de Vlaemsche tale, als naeste ghebueren.

[+]In Henegouwe is veel Edeldoms.

[+]Hoedanich het volck va*n* Henegouwe.

[+]Hoedanich de tale van die van Henegouwe.

Dit landt is eenen seer lange*n* tijt, en*de* besonderlijck na de*n* afganck van't Roomsch Rijck grootelijck gequelt geweest met oorloghen, en*de* heeft deshalven zijn Landsheeren en*de* Vorsten dickwils verandert: namelijck ten eerste*n* van de Hunne*n*, daer na vande Wandale*n* oft Wenden, vande Denen, Gotthen, Nordmannen en*de* Fransoysen: maer is ten lesten, soo men leest [+] van dese onruste ontslagen en*de* verlost geworden, ende in goeden staet gestelt, besonderlijck door behulp van Bruno Aertsbisschop van Ceulen en*de* Legaet des Paus. Maer dese stilte en*de* gerustheyt en duerde niet lange: want daer zijn nieuwe twisten ende beroerten gheresen, niet alleenlijck teghen de Fransoysen, maer oock teghen de Vlaminghen, de Brabanders, de Bisschoppen van Luyck ende de Hollanders: waer door't landt van Henegouwe geraeckt is nu onder de macht van de*n* eene*n* door gewelt, en*de* dan van de*n* andere*n* met minnelijck verdrach oft maechschap. Maer ten lange*n* leste*n* hebbe*n* dese oorloge*n* eynde genome*n*, soo niet

[+]Verscheyde*n* successen va*n* de Heerlijckheydt van Henegouwe.

gantschelijck, ten minsten werden de pretensien uytghebluscht ende ter neder gelegt door het houwelijck van Hertogh Jan van Borgondien, Grave van Vlaenderen, met Margriete dochter van Albrecht Grave van Beyeren, van Hollandt en*de* Zeelandt, en*de* Heer van Vrieslandt: welcke Albrecht gheenen sone en heeft gehadt dan Graef Wilhelm, ende Graef Wilhelm maer een eenighe dochter Jacoba, de welcke ghehouwelijckt met vier mans, en heeft gheen kinderen achter ghelaten. Soo + dat nae haer doodt Philips de Goedertieren, Hertogh van Borgondien, des voorseyden Hertogh Jans sone vredelijck in het besit is ghekomen van zijns moeders weghen, ghelijck wy in de beschryvinge van Hollandt besonderlijck hebben verklaert. Aldus is onder het Hof van Borgondien ghekomen niet alleenlijck het Graefschap van Henegouwe, maer oock de Graefschappen van Hollandt ende Zeelandt, met de Heerlijckheydt van Vrieslandt, in het jaer duysendt vier hondert vijfendertich. Tot onsen tyde was Gouverneur van Henegouwe van weghen des Conincks, de Marckgrave van Berghen, dickwils hier boven van ons vermaent. Aldus beschreven hebbende het Graefschap van Henegouwe, sullen in het kort oock beschryven het landt van Luxemborg.

+Hoe Henegouwe ghekomen aen het Huys van Borgondien.

De beschryvinghe des Hertoghdoms van Luxemborg.

+ *H*Et Hertoghdom van Luxemborg heeft den naem vande voornaemste stadt des landts gheheeten Luxe*m*borg; welck + lant Noordwaerts paelt aen het lant van Luyck ende Namen: Zuydtwaerts aen Lorreynen: Oostwaerts aende Moesel ende aen het Bisdom van Trier: Westwaerts eensdeels aen de Mase ende eensdeels aen't bosch van Ardenne. Het is een berghachtich ende boschachtich + landt, begrypende het meeste deel van het bosch van Ardenne, daer het land in twee wordt ghedeylt: d'een ghenoemt Famenne, welck seer vruchtbaer is van terwe, koren ende andere vruchte*n*: heeft oock sommige Mynen, ende veelderleye schoone steene*n*, eensdeels seer bequaem om goet kalck te make*n*: brengt oock wat wijns voort. D'ander is gheheeten Ardenne, meestendeels onvruchtbaer, soo dat hier niet en wast dan weynich rogghe ende ander pluckgraen: maer daer teghen ist versien van de natuere met groote menichte van wildtbraedt ende menigherley wildt ghedierte, meer dan alle d'ander reste van den lande, als van Herten, Hinden, wilde Bocxkens ende Geytkens, Hasen ende Conynen: daer en boven zijn daer oock Faisanten ende menigherley voghelen die niet soo ghemeyn in andere landen en zijn: ende besonderlijck eenerley soorte ghenoemt Caurettes, bykants ghelijck een Quackel, maer gheschaeckeert van verscheyden verwen, met roode ooghen ende voeten, wit van vleesch ende seer wel smakende. Oock zijn hier veel wilde hoenderen, ende die tweederley: d'eene van de grootte van een Calcoensche hinne, de welcke zy heeten van Limoges; d'andere van de grootte van onse gheheeten van Bruieres, de welcke beyde in de heyde en*de* woeste velden veel eyeren legghen ende broeden, den inwoonderen tot groote genoechte ende profyte. Maer aenghesien dit landt meestendeels ghelegen is op de frontieren van Vranckrijck, soo ist met lanckheydt van oorloghe tot verscheyden tyden deerlijck verwoest ende bedorven: want somtijdts is het plat landt afgheloopen ende gheschent geworden, somtijdts oock d'een stadt voor ende d'ander stadt nae inghenomen gheweest: jae de voornaemste stadt is dick ende menichmael inghenomen, ende wederom genomen, gheplondert ende deerlijck ontstelt gheweest.

+Waer van Luxemborg den naem heeft.

+Gheleghentheydt van Luxemborg.

+Hoedanich het aerdtrijck van Luxemborg

Door dit landt loopen veel stroomen ende + watervloeden, onder ander de Moesel. Dit Hertoghdom begrijpt in het ront ontrent tseventich mylen, hebbende twintich bemuerde steden, te weten de hooftstadt Luxemborg, + Arlon, Rodemarck, Theonville, Gravemakre, Coningmakre, Dickrich, Vierton, Esterverck, Viandalen, Bastonack, Mommedy, Neufchasteau, Danvillers, Marail, la Roche en Ardenne, Durbi, S. Vit, Marche, ende Salme. Noch zijn hier andere steden, der welcker mueren ende vesten oft door oorloge oft door peysmaeckinghe zijn afghebroken, als, Ivois, Chini ende la Ferte. Daer en boven zijn hier oock veel oude, vermaerde ende stercke sloten ende casteelen ghelijck als stedekens, onder andere Sint Jan, twee myle*n* van Luxemborg: ende Mandreschet, acht mylen van de voorseyde stadt: welcke beyde den naem ende tytel hebben van Graefschappen. Voorts oock Bidburg, Sauvachi, Pambrug, Clerveau, ende Hoffalis zijn fraey casteelen. Oock zijn in dit landt van Luxemborg duysendt een hondert neghenentsestich

+Rivieren van Luxemborg.

+Steden van Luxemborg.

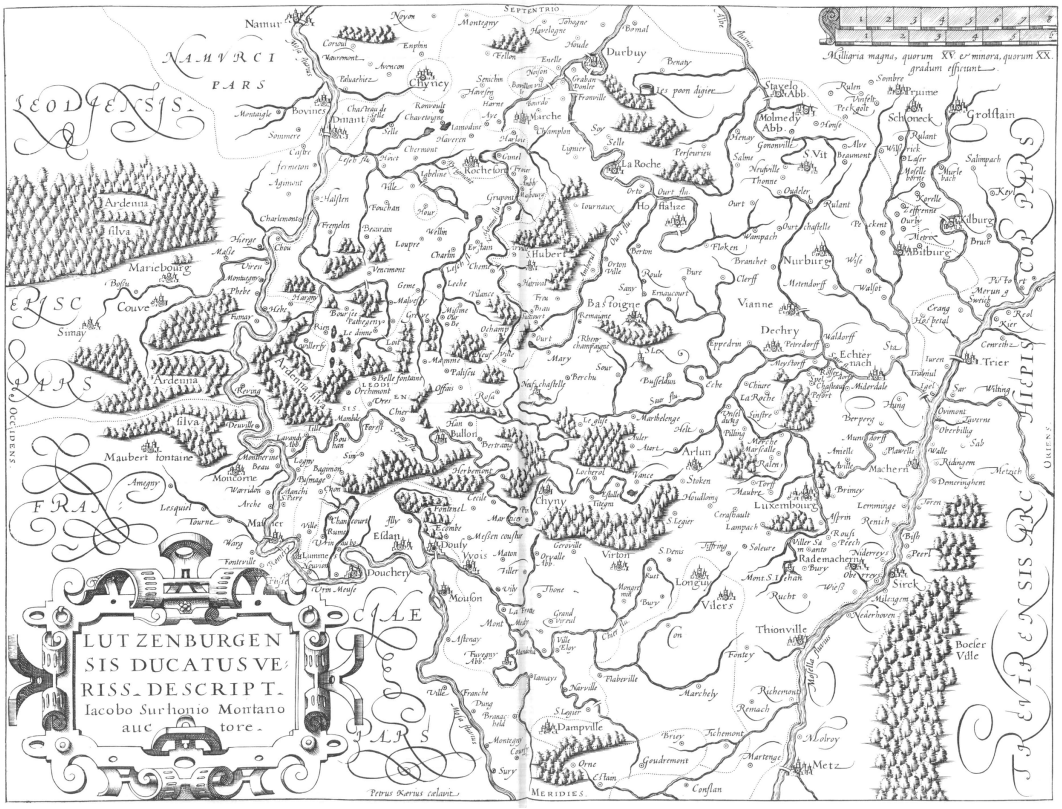

LUTZENBURGENSIS DUCATUS VERISS. DESCRIPT. Iacobo Surhonio Montano auctore.

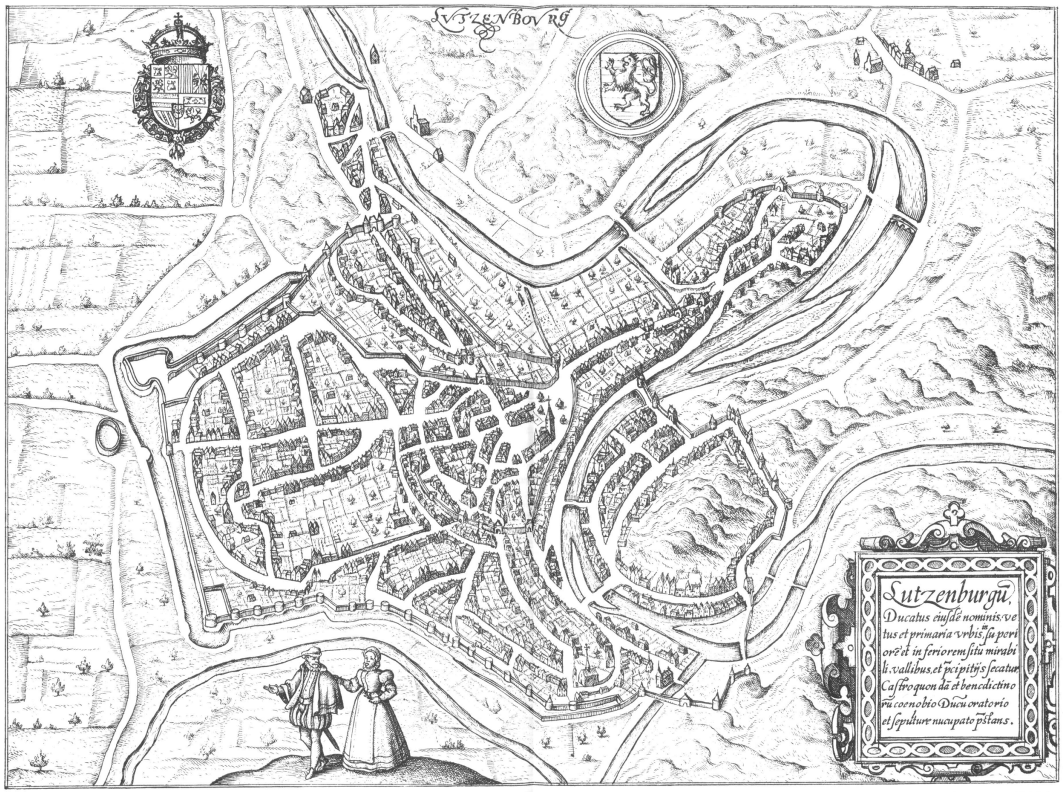

*Lutzenburgu*m*, Ducatus eiusde*m *nominis, vetus et Primaria vrbis, in superiore*m *et in feriorem situ mirabili. vallibus, et* praecipitijs *secatur. Castro quonda*m *et bencdictinoru*m *coenobio Ducu*m *oratorio et sepulture nucupato p*ro*stans.*

dorpen, ende onder de selve veel groote en*de* treffelijcke, namelijck Rochette, Avio, ende Sint Hubert, gheleghen op de frontieren van het landt van Luyck, deshalven dickmael grooten twist is gheweest met de Luyckenaers, en*de* hiet daerom de kijfstadt. In dit Hertoghdom zijn seven Graefschappe*n* veel Baneryen ende andere ontellijcke vele heerlijckhede*n*. De Staten van dit landt bestaen in drie Leden, te weten Prelaten, Edelen, ende Steden. Laet ons nu het heel Hertoghdom in sonderheydt beschryven, ende ten eersten spreecken van de vaste bemuerde steden, beghinnende van de hooftstadt, ende voorts verhalende bescheedelijck de naeste treffelijckste saecken.

Beschryvinghe van de stadt van Luxemborg.

*L*Vxemborg is de hooftstadt van dit landt (soo gheseyt is) ende gheeft den gantschen Hertochdomme den naem, dien genomen hebbende onbescheedelijck van den watervloedt ghenaemt [+] *Alisuntia* ende gemeynlijck *Elza.* welck zyne*n* loop heeft tusschen het hoogh deel gheleghen op den bergh, ende de leeghde gheleghen in de valleye: ende wordt [+] gheheeten van Ptolemeus *Augusta Romanduorum:* Maer soo veel my belangt, ick bevinde dat zy den naem heeft van het Latijn *Lucisburgum;* aenghesien wel blijckelijck is, [+] dat dit volck in oude tyden seer begheven is gheweest tot avergheloove ende afgoderye: ghelijck nu ter tijdt noch de teeckenen het heel landt door op de voornaemste steden en*de* plaetsen worden ghesien, de welcke den naem hebben [+] ghehadt na heur Afgoden oft na de Planeten: ende aldus is *Lucisburgum* soo veel te segghen, als de stadt ofte de borgt des lichts, te weten der Sonnen, die de Vader des lichts is, [+] ende overste hooft van alle d'andere Planeten. Arlon, een ander stadt des selve*n* landts (ghelijck wy hier na breeder sullen verklaren) beteecke*n*t in het Latijn *Ara Lunae.* dat is den Autaer der Manen, op den welcken in den tempel sacrificie werdt ghedaen der Manen oft der Goddinnen Diane. Ivois, versettende [+] de letteren, soo sult ghy vinden dit Latijnsche woordt *Iovis,* welck toont dat dese stadt was toegheeyghent den Afgodt Jupiter, die vande Latijnsche Poeten oock *Iovis* ghenoemt [+] wordt. Mars in Famenne behoudt noch zynen oude*n* naem: want de plaetse was toegeeygent den Afgodt der oorlogen, Mars ghenaemt. Mercurt gheleghen tusschen het [+] casteel Soy ende Bastoigne, een fraey dorp houdt zynen naem van Mercurius, die daer als Godt gheeert werdt. Hier zijn noch in't landt andere verscheyden plaetsen die haren ouden naem, maer wat verandert, behouden, van de Afgoden oft van de Planeten. Ende om onse reden te bevestighen, Theonville de seer treffelijcke stadt van dit landt heeft eenen Grieckschen naem, ende beteeckent de [+] stadt van alle Goden, ghelijck als *Pantheon* te Room eenen seer fraeyen ende vermaerden tempel, schijnt ghewijdt te zijn (soo Dion de Historie-schryver vertelt) ter eeren van alle Goden, ende staet noch op den dagh [+] van heden, ende wordt nu ghenoemt *Santa Maria rotunda.* om dat hy in het rondt ghebouwt is. De stadt van Luxemborg is seer wel gheleghen, groot ende sterck, redelijck wel ende fraey betimmert, hoe wel de borghers overmidts de oorloghen daer veel armoeden uyt is gesproten, haer niet seer beneersticht en [+] hebben om te bouwen oft timmeren, maer hebben een deel laten vervallen ende verwoesten. De Hooftkercke is S. Nicolaes kercke: ende daer en

[+]De riviere Else, *Alisuntia* in Latijn.

[+]Hoe Ptolemeus de stadt van Luxemborg heet.

[+]Waer van Luxemborg den naem neemt.

[+]Fraeye allusien van de namen der steden.

[+]Luxemborg is een stadt eertijdts der Sonnen geheylicht.

[+]Ivois wort gherefereert tot Jupiter.

[+]Mars in Famenne.

[+]Mercurt een dorp.

[+]Theonville een woordt ghemaeckt van't Griecx ende Fransoys.

[+]Pantheon van Roome is nu Sinte Maria Rotunda.

[+]Waerom Luxemborg qualijck gebouwt.

bove*n* is hier een schoon klooster [+] va*n* Minderbroeders, welck (soo men seyt ende soo sommighe schriften in den muer gehouwen ghetuyghen) een van d'eerste kloosters is gheweest van S. Franciscus orden, ghesticht ter tijdt als hy noch leefde, welck heylich man gheboren is geweest te Assise in Vmbrien, palende aen Toscane. In de kercke van dit klooster light begraven Jan van [+] Luxemborg, Coninck van Behemerlandt, Keyser Hendricks des sevensten sone, ende Keyser Carels des vierden Vader: welcke Jan aenspannende ter oorlogen met den Coninck van Vranckrijck teghen de Engelsche, is verslaghen gheweest, in't jaer ons Heeren duysent drie hondert achtenveertich. In dese stadt sit den Raedt van't gantsch landt, te weten een President met zyne Raedtsheeren ende andere Officieren: ende hier wordt ghepleyt ende ghedingt in Duytsche ende Fransche tale, nae de steden ende plaetsen des Hertoghdoms daer de ghedinghen van komen: want hier zijn veel steden die Duytsch spreecke*n*, [+] als Luxemborg selve, Arlon, Rodemarck, Theonville ende meer andere: vele spreecken Fransoys, als Ivois, Mommedy, Marveil, ende Danvilliers: daerom moeten de Wethouders ende heur dienaers beyde dese talen konnen. Desen Raedt heeft d'appellatie te Mechelen, daer de schriftueren in Duytsch ghemaeckt, in Fransoys getrouwelijck worden overgheset. Dese stadt heeft seer langhen

[+]Convent va*n* S. Franciscus tot Luxemborg.

[+]Jan Coninck van Behemerlandt omgebrocht in den dienst van den Coninck van Vrancrijck.

[+]Verscheyde*n* talen in den staet van Luxemborg.

tijdt gheleden ghehadt den naem van Graefschap, + maer is namaels een Hertoghdom geworden door Wencelijn Coninck van Roome ende van Bohemen, soo Munsterus seyt: en*de* de historien van Belgie segghen door Keyser Carel den vierden Heere van Luxemborg, ontrent het jaer 1346: maer andere Schryvers, ende onder die Conrad Veicker, schryven dat het is gheweest Keyser Hendrick de sevenste, Grave va*n* Luxemborg, van der welcker + meyninge ick oock ben. Want dese Vorst wesende d'eerste Keyser van desen huyse, soo wel blijckelijck is, ghekosen in het jaer 1309 heeft die ten eersten met goede reden willen vereeren met dese weerdicheyt. De stadt van Luxemborg heeft t'alle tyden (soo hier voor + gheseyt is) veel teghenspoets geleden, als wesende eenen spiegel der Fortune in alle de oorloghen: maer de oude onghelucken nalatende, ende spreeckende van het ghene dat tot onsen tyde ghepasseert is, zy is inghenomen ende + gheplondert gheweest van de Fransoysen, daer overste Veldtheere af was de Hertogh van Orleans, in het jaer 1542, ende in't naeste jaer daer na wederom gewonnen ende berooft van de selve Fransoysen. Heeft daer na oock in alle d'andere oorloghen seer veel gheleden. In dese stadt is gheboren geweest Nicolaes Naves, een seer gheleert en*de* wijs man; soo dat hy was ende starf President des Conincklijcken Raedts, achterlatende twee sonen, een genoemt met den selve*n* naem, de welcke navolgende, ja overtreffende zijns vaders vromicheydt in deuchden, is van Keyser Carel de vijfste Vice-cancelier des Keyser-rijcks ghemaeckt, ende is in desen staet ghestorven in't jaer 1547. D'ander geheeten Jan, Heer van Chinerie ende van Montigni, Commissaris Generael van de victalie, ende Raedtsheere van State, een gheleerdt ende seer gheschickt Edelman. Ter dese stede is oock gheboren gheweest Nicolaus Mameranus, een wel gheleerdt man ende fraey Poete, die veel heeft gheschreven.

+Verscheyde*n* opinien over het oprichten van't Hertoghdom va*n* Luxemborg.

+Hendrick de sevenste richte op tot een Hertochdom Luxemborg.

+Luxemborg gequelt met oorloghen.

+Luxemborg tweemael verdruckt vande Fra*n*soysen.

Arlon is gheleghen op eenen hoogen berch, daer eertijdts eenen tempel was daer men der Mane offer dede, ende is deshalven van het Latijns woordt *Ara Lunae* met een gebroken woordt ghenaemt gheweest Arlon. Het staet vier mylen van Luxemborg, ende sesse van Mommedy: is eertijdts een fraeye stadt geweest, maer door oorloghe seer gheschendt: doch wordt nu allenskens wederom opghetimmert. Ter deser stede is geboren geweest Bartholomeus Latomus, een wel gheleerdt man, gheschickt in alle hooghe konsten, ende schryver van veel schoone wercken.

Rodemarck is ghelegen van Luxemborg drie mylen, een fraey stedeke*n* met een redelijck goedt kasteel.

+ Theonville (soo hier voor gheseyt is) beteeckent de stadt der Goden, ende is seer wel gheleghen aende slincke zyde van de Moesel, met een schoon brugge, vier myle*n* van Mets in Lorreynen, ende vier van Luxemborg: is ghestelt van Carel de Groote (soo men seyt) als den derden stoel des Keyserrijcks in dese Nederduytsche landen. Is een fraeye stadt, sterck ende seer wel versien, soo dat zy noyt gewonnen, ja noyt bevochten, noch bestormt en is geweest dan onlancks, in het jaer 1558 in Junio, doen de Fransoysen onder Fransoys + van Lorreynen, Hertoge van Guise, die grouwelijck ende dapperlijck hebbe*n* bestormt en*de* beschoten, in welcken storm seer veel Fransoysen, ende onder andere de vernaemde Pieter + Strozzi, een van de vier Marschalcken van Vranckrijck, doodt zijn ghebleven: maer ten langhen lesten by ghebreck van krijchslieden om de stadt te beschermen, is zy met verdrach

+De oude noemense Theonisvillam, en*de* met Theonvillam, corromperende een woordt uyt het Griecx ende Fransoys.

+Theonville belegert van de Fransoysen.

+Pieter Strozzi gedoodt voor Theonville.

+ ende seecker bespreck ingenomen: maer is daer na den Catholijcken Coninck wederom ghegheven gheweest, midts peysmakinghe met den Coninck van Vranckrijck. Nu ter tijdt is hier Gouverneur Bernard van Schouwenborg, Heer van Paische ende van Schiedborg.

+Theonville overghegheven aen den Hertogh van Guise.

Gravemackren ende Coninckmackren zijn twee kleyne stedekens op de Moesel, d'een van d'ander een myle verre, ende beyde ghelijckelijck van Luxemborg vijf mylen gheleghen.

Dickrick is een stadt gheleghen op den watervloedt ghenaemt Sure, vijf mylen van Luxemborg.

Vierton ende Echternach gelegen op verscheyden plaetsen, zijn beyde van Luxemborg ses mylen.

Viandalem, oft ghelijck andere segghen, Viandem, ligt op eenen watervliet, seven mylen vande hooftstadt, ende is een Graefschap.

Bastonack by't bosch van Ardenne, van Neufchastel drie mylen, ende van Luxemborg + acht, is een fraey lustich stedeken, ende wordt daerom ghemeynlijck geheeten Parijs in Ardenne, om de groote marckt van beesten ende van koren, welck uyt het gantsch landt hier aenghevoert wordt, tot groot profijt der inwoonderen. Tusschen Bastonack, Arlon ende S. Hubrecht, zijn sommighe dorpen in het voorseydt bosch, daer gecomen is, ick en weet niet hoe, de vreemde Spaensche maniere, dat + de vrouwen gaen met het lijck van hare doode mans al krytende, grysende ende krijsschende, haer selven slaende, schrabbende ende crabbende over wegh, maer houden haer stille in + de kercke, noch en blyven niet soo langhe grysende ende huylende ghelijck in Spangien, daer zy oock inde kercke onder den Godsdienst sulcken ghehuyl, ghekrijsch ende ghetier maken, dattet den ghenen walght ende verdriet die't hooren ende sien. Welck voorwaer een Heydensche ende geen Christelijcke gewoonte is: want de Christenen hopende de welvaert ende behoudenisse der sielen na dit verganckelijck leven, en behooren niet soo onmatichlijck ende onghetydeichlijck de dooden te beschreyen: maer matichlijck rouwe te hebben. Christus in het Euangelie van S. Lucas + verbiedt der weduwe haren sone te beweenen, ende S. Pauwels schrijft tot de Thessalonicensen: + Ick en wil oock niet dat ghy onwetende zijt van de ghene die ontslapen zijn, op dat ghy niet bedroeft en zijt gelijck de andere die gheen hope en hebben.

+Bastonack ghenoemt Parijs in Ardenne om zynen rijckdom.

+Seltsame maniere van de dooden te beweenen.

+Dit wordt gheobserveert in verscheyden plaetsen van Gascoignen.

+Luce 7.

+1. Thessal. 4.

Mommedy is ontrent neghen mylen van Luxemborg, ende vier van Danvilliers, gheleghen op eenen hooghen bergh, neffens welcken loopt den watervloedt Chiers. Dit is een goede ende seer stercke stadt, is niet te min in dese leste oorlogen by ghebreck van munitie ende vrome weerbare mannen dickwils + inghenomen ende wederom genomen van de Fransoysen, maer ten lesten mits de voorseyde peysmakinghe den Catholijcken Coninck weder ghegheven.

+Mommedy inghenomen by de Fransoysen.

+ Neufchastel light in't bosch van Ardennes, vijf myle*n* van Ivois, seven van Luxemborg: het is een kleyne stadt, maer fraey, ende is fraeyer ende stercker gheweest: ende daerom noemet Paulus Emilius *Novum Castrum,* + *& opidum munitum:* dat is Nieuw Casteel, ende een stercke stadt.

+Neufchastel eertijdts groot ende sterck.

+*Paul. AEmil. lib. 2. Histo. Franc.*

+ Danvilliers light van Luxemborg wel twaelf mylen, ende vier van Verdun: dese stadt heeft in de voorseyde oorloghen seer veel te lyden ghehadt: want is niet alleen ingenomen ende gheplondert geweest in't jaer 1542 van den Hertogh van Orleans, maer gantschelijck ter neder gheworpen ende verwoest: doch daer na metter tijdt wederom opgetimmert ende schoonder ende stercker gemaeckt dan oyt te vooren: maer Coninck Hendrick selve in persoon die beleghert hebbende met een machtich crijchsheyr, ende dapperlijck beschoten in het jaer 1552 heeftse ghekreghen by verdrach ende overghevinghe: maer wert wederom ghegheven in de voorseyde peysmaeckinghe.

+Danvilliers dickwils verwoest by de Fransoysen.

+ Marveil is op den watervloet Chiers geleghen, twaelf mylen van Luxemborg: d'een helft van dese stadt behoort de*n* Coninck Philips toe, ende d'ander den Hertogh van Lorreynen, ende wordt deshalven gheheeten ghemeyne stadt.

+Marveil een gemeyne stadt.

+ Roche in Ardenne ende Durby zijn oock twaelf mylen van Luxemborg, beyde redelijcke fraeye stedekens, ende hebbe*n* den tytel van Graefschappen.

+Roche, Durby, S. Vite ende Salme Graefschappen.

Ghelijck oock is S. Vit een redelijck fraey stedeken, gelegen twaelf mylen van de hooftstadt van Luxemborg.

Maer twee mylen voorder is Salme, ghenoech volckrijck ende welvarende, ende hebbende den tytel van Graefschap.

+ March oft (ghelijck andere seggen) Marses ende Mars, gheheeten van den Afgodt Mars, is van Luxemborg veerthien mylen, een oude stadt ende redelijck wel ghestelt. Maer laet ons nu voorts in't kort verhalen van de vervallene, onbemuerde ende opene steden ende vlecken: want ick en ben niet van sin te beschryve*n* de dorpen en*de* casteelen: aldus om kort te maken, sullen van sommighe hier verhale*n*, onder de welcke ons eerst voor komt Ivoy, gheleghen op den voorseyden waterstroom + Chiers, vier mylen van Mommedy ende twaelf van Luxemborg: het was eertijdts een goede stercke stadt: maer geduerende de oorloghen tusschen de Coninghen dickwils overloope*n* ende verrascht onversienlijck, is van beyde zyden inghenomen ende weder ghewonnen gheweest. Ende ten lesten in het voorseydt jaer 1552 is van Coninck Hendrick beleghert, seer vyandichlijck beschoten ende van zijn volck met gheweldt inghenomen gheweest, overmidts den slechten ende snooden hoop van s'Keysers krijchslieden, die niet vechte*n* noch weere bieden en wouden, hoewel heur Overste Peeter Ernest, Grave + van Mansveldt, Gouverneur des Hertoghdoms va*n* Luxemborg ende Graefschaps van Namen alle vlijt ende neersticheydt dede tot beschermínghe ende behoudenisse der stadt: deshalve*n* Coninck Philips hem daer na heeft beloont ende beschoncke*n* met een groote somme penninghen tot rantsoenghelt om verlost te worden, van de Fransoysen ghevanghen zijnde. Daer na

+Marses een oude stadt.

+Ivoy ingenomen door den Coninck van Vrancrijck Hendrick de tweede.

+Den Grave van Mansveldt ghevangen binnen Ivoy.

is dese stadt wederom ghegeven den voorseyden Catholijcken Coninck by bespreck vande voorseyde peysmakinghe, maer de mueren ende vesten afgebroken, sonder + te moghen wederom op maken: ende dat als in manghelinghe van Terwanen, welck oock alsoo ontmantelt van vesten ende mueren den Fransoysen wederom gegeven wert, met bespreck en*de* voorwaerde van gheen mueren oft vesten meer daer om te maken.

+Ivoy ontbloot van mueren.

Byv. [In't jaer 1594 de Coninck va*n* Vrancrijck best achtende zijn Rijck met soeticheydt te bevredighen ende met zijn buyten-vyanden de oorloge te voeren buyten zijn rijcke in haer eyghen landt, om alsoo zijn landt te verschoonen, ende de oorloge van hem te weeren ende diverteren: heeft tot dien eynde een contract met de Gheunieerde Landen ingegaen, om eenich van haer krijchsvolck by het zyne te voegen in Lutsenborg, ende hy heeft daer toe verkoren de*n* Hertogh van Bouillon, Viconte de Touraine, een man van de Ghereformeerde Religie, den Geunieerden Landen aenghenaem. Dese heeft den Coninck zynen Stadthouder Generael ghemaeckt over een goet deel krijchsvolcks, om de ghemeyne Armeye te gebieden. Van de Gheunieerde Landen is derwaerts ghesonden Graef Philips van Nassouwen met zynen broeder Graef Lodewijck met twee Regimenten voetvolcks, ende vijf Cornetten ruyters. Dit volck in het Legher van den Hertogh van Bouillon + ghekomen zijnde, soo heeft den Hertogh met Graef Philips van Nassouwen in Lutsenborg eenighe steden ende plaetsen inghenomen, als Ivois, Mommedy, Virton, la Ferte ende andere. Zy hadden oock diversche aenslaghen, als op Dietenhove oft Theonville, de welcke haer misten. Daer na werter luttel uytgerecht, uyt oorsake dat Bouillons volck elders gebruyckt werdt, soo dat Graef Philips met zijn volck haest weder ghekeert is.]

+Bouillons en*de* Philips va*n* Nassouwen exploiten in Lutsenborg.

Chiny is van Luxemborg twaelf mylen; + ende was eertijdts een treffelijcke stadt, maer is door oorlogen seer bedorve*n*, ende blijft noch op den dagh van hede*n* sonder vesten oft mueren, wort niet te min wederom allenskens op ghebouwt. Zy heeft de weerdicheydt van Graefschap, en*de* gebiedt ende overicheydt over sommighe andere steden, ende platte landen.

+Chiny is opghericht tot ee*n* Graefschap.

Ferte op den watervloedt Chiers, van + Luxemborg elf mylen, is eertijdts gheweest een fraeye stadt, ende houdt haer nu ter tijdt soo zy best kan: maer blijft sonder vesten, ende het casteel eensdeels afghebroken ende verwoest. Ende dit zy tot hier toe ghenoech ge-

+Ferte in Luxemborg.

seyt van de vervallen steden.

Ten lesten, het volck van desen lande heeft + soo veel gheleden in de voorseyde grouwelijcke oorloghen, datter groote menichte haer vaderlandt verlatende, hen hebben ter oorlogen begheven: niet te min met ruste van peys wordt het landt wederom volckrijck, ende de inwoonders begheven hen wederom tot hare ambachten, handtwercken ende ghewoonlijcke neeringhe. Gheen landtschap en is in dese + landen, dat na zijn ghesteltenisse in het ghemeyn meer Edeldoms heeft dan dit. Want behalven den hooghsten Adel vande Vorsten des huys van Luxemborg, waer uyt gesproten zijn veel doorluchtighe Keysers, soo zijn hier noch veel besondere Heeren ende ontallijcke Edellieden, de welcke in haren staet ende heerschappye soo kleyn als groot hen heerlijck houden: maer met soo gheweldighen gebiedt, + dat zy door straffe wetten ende strenge rechten (tegen alle de vryheden die andere inghesetene van dese Nederlanden hebben) hare ondersaten houden als slaven, soo dat zy niet en moghen haer kinderen houwen noch yet anders treffelijcks doen sonder verwillinghe van den Heere: onderhoudende hier in noch de oude maniere die eertijts heel *Gallia* door ghebruyckt werdt teghen de Vassalen ende Ondersaten, soo men kan bemercken in + de Commentarien van Cesar. Maer anderssins toonen ende houden haer dese Edellieden in alle haren handel als oprechte ende deuchdelijcke Edelmans: seer ghetrouw ende bystandich haren Lantsheere: leven een seer edel ende fraey leven, hen oeffenende in wapen ende in jacht. Zijn seer vriendthoudt ende ghemeynsaem + onder malkanderen, besoecken de een den anderen dickwils in hare casteelen en*de* lustighe huysen, ghebruycken t'samen groote vryheydt, rusticheydt, ende beleeftheydt, houden vrientschap onder een sonder eenich teecken van gierichеydt: meer aensiende de gheschicktheydt ende deucht, dan den rijckdom der menschen. Zijn oock in alle andere saken soo eerlijck ende rechtsinnich, dat de ghene die yet oneerlijcks oft onbillicks bedrijft, veracht ende verfoeyt wort van alle d'andere, soo dat hy niet meer in het gheselschap van eerlijcke mannen en mach komen, noch officie bedienen, noch eedt doen in saken van rechte, noch eere oft heerlijcke hoocheydt oft weerdicheyt hebben. En*de* indien onder hen eenighen twist + oft tweedracht rijst om wat oorsaecke het zy, stellen terstont de saecke in handen van goede mannen, om alle haet en vyandtschap te schouwen: ende wachten hen wijsselijck van Advocaten ende Procureurs, als van doodtvyanden: ende leven alsoo gheluckichlijck ende ghenoechelijck: maer zijn wat te seer gheneycht tot den wijn.

+Ellende des volcks van Luxemborg.

+Hoedanich den Adel van Luxemborg.

+Servituyten der Landtlieden in het landt van Luxemborg.

+*Ceasar lib. 6. de bello Gallico.*

+Loffelijcke manieren van den Adel van Luxemborg.

+Adel van Luxemborg haet de processen.

Dit landt van Luxemborg heeft onder ander + veel onghelucken, dickwils soo by natuere als by ghevalle, zijn Vorsten ende Landtsheeren verandert: sullen daerom in het kort wat daer af spreken, om te betoonen hoe ende te wat tyde Luxemborg aen het huys van Borgondien, ende daer na van Oostenrijck ghekomen is. Ick segghe dan dat na dat de voorseyde Keyser Hendrick de sevenste in het jaer 1313 in Toscana ghestorven was, dit Hertoghdom metter tijdt ghekomen is aen Wencelijn Coninck van Bohemerlant, Keyser + Carels des vierden broeder: welcke Wencelijn oock een tijdt lanck is geweest Hertoch van Brabant van wegen Joanna zijn huysvrouwe, Hertogh Jans van Brabant dochter: maer dese gestorven zijnde in't jaer 1383 sonder wettich hoir, soo is het landt van Luxemborg wederom ghekomen aen des voorseyden Carels des vierden twee sonen, Wencelijn ende Sigismond, die beyde d'een na den anderen aen de Keyserlijcke kroone zijn ghekomen. Dese Wencelijn

+Luxemborg heeft dickwils zijn Vorsten verandert.

+Wencelijn Coninck van Bohemen Hertogh van Luxemborg.

heeft een van zyne + nichten ghenaemt Elizabeth van Gorich, besteedt te houwelijck aen Antonis van Borgondien, Hertogh van Brabant, hem gevende met een somme van penninghen tot houwelijck goet het Hertoghdom van Luxemborg. Dese Antonis is daer na in het jaer + 1415, aenspannende met de Fransoysen teghen d'Enghelsche, verslaghen gheweest in den veldtslach by Terwanen daer de Fransoysen de nederlaghe kregen: ende Elizabeth dit landt houdende als haer houwelijck goet, hebben de ondersaten tot verscheyden reysen middel ghesocht om wederspannich te worden, ende hen te begheven onder Keyser Sigismond ende zyne nakomelinghen: maer de Hertoghen van Borgondien als erfgenamen des Hertoghdoms na Elizabeths aflyvicheydt hebben de wederspannige bedwongen ende onder het jock ende ghehoorsaemheydt van hare Landtsvrouwe gebracht. Na Elizabeths doodt, is Hertogh Philips de Goedertieren + derwaerts ghetrocken met een gheweldich krijchsheyr, ende heeft de gene die afvallich wouden worden met recht ende ghewelt van wapen tot ghehoorsaemheyt onder zijn heerschappye ghebracht. Maer want de nakomelingen des voorseyden Sigismondts altijdt recht wouden hebben in het voorseydt Hertoghdom, soo heeft ten aller leste*n* Hertogh + Carel van Borgondien om desen twist te slissen, gecocht van Vrouw Isabella Keyser Sigismonds leste erfghename, huysvrouwe van Casimirus Coninck van Polen (soo de Cronijcken van Luxemborg inhouden) alle het recht dat sy daer aen mocht hebben. In deser voeghen is het Hertoghdom van Luxemborg vreedsaemlijck en*de* sonder twist gekome*n* onder de heerschappye van't huys van Ooste*n*rijck, gelijck als de andere lande*n* hier voor van ons beschreven. Van dit Hertoghdom heeft Carel de vijfste Keyser, ter tijdt van zynen doop op de vonte den eersten tytel ghehadt: en*de* daer na anderhalf jaer oudt zijnde is hem gegeven gheweest de orden van het gulden Vlies. Op den dagh van heden wordt dit landt ghegouverneert in den naem van Coninck Philips, + door den Grave van Mansveldt Ridder des gulden Vlies, een vroom ende dapper Heere: maer van dit landt een eynde makende, laet ons voorts vare*n* om ons werck te besluyten.

+Hoe Luxemborg ghekomen aen de Hertoghen van Borgondien.

+Siet *Barland. cap. 72 Chron. Branbant.*

+Philips de Goede bre*n*gt Luxemborg onder zijn ghebiedt.

+Luxemborg heel gekocht by Carel Hertogh va*n* Borgondie*n*, ende door wien.

+De Grave van Mansveldt Gouverneur van Luxemborg.

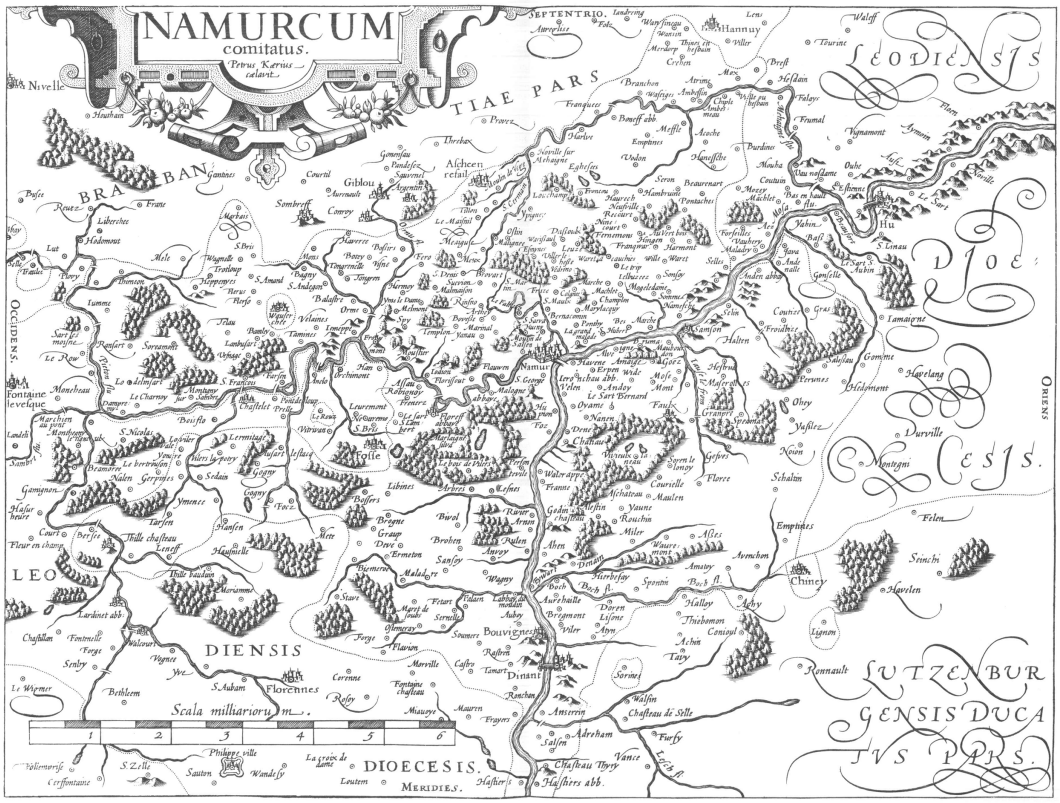

NAMURCUM comitatus. Petrus Kaerius caelavit
LUTZENBURGENSIS DUCATVS PARS.

Beschryvinghe des Graefschaps van Namen.

+ *H*Et landt ende Graefschap van Namen light tusschen Brabandt, Henegouwe, Luxemborg ende 'tlandt van Luyck, kleyn van begrijp ende enghe van palen: maer een landeken vol van alle lust ende gherief. Het + volck is seer menichvuldich, goedt, getrouw, ende behendich tot alle dinghen: den Edeldom lustich in den krijchshandel ende in alle edele ende vrome daden: de locht seer goedt, ghetempert ende gesont: door't landt loopen veel watervloeden ende beken, ende onder dese + de vernaemde Mase ende de Sambre, soo bekent ende vermaert, de welcke niet allee*n* seer gerieffelijck en zijn om allerley goeden in ende uyt te voeren van't een landt in het ander met groote versekeringhe, maer gheven oock seer veelderley goede visschen, besonderlijck hen houdende in sandt, in levende steenen ende + bequame gronden. Hier zijn veel bosschen, het grootste is Marlaigne, vol van allerley wildt ghedierte ende roofghevoghelte om te vliegen ende te jagen. Het landt in de leechde is seer vruchtbaer van graen ende alle ander + saet: op de berghen, die hier veel zijn, zijn veel profytelijcke houtwassen, ende seer klare fonteynen, over al lustichlijck springhende: veel + Mynen van yser, ende sommighe van loot: oock rootsen ende kuylen vol van allerley schoone ende herde steenen om te metsen, ende + roode met wit ghemengt, gemeynlijck Jaspe gheheeten, ende andere tusschen graeuw ende blaeuw met seer schoon wit ghemengt, ende veel andere steenen dienende tot metsen ende kalck te maecken. Ende onlancks gheleden + heeft men begonst hier te vinden steenkolen, daer wy in Henegouwe af gesproken hebben, ende die wy hopen breeder te beschryven in't landt van Luyck. Hier wordt oock veel Salpeters ghemaeckt seer goet, ende andere dierghelijcke dinghen ter oorloghen dienende, soo dat het volck van desen lande met dese dinghen hem wel geneert ende rijck wordt, ende + treckt hem af van ledicheydt, vyandinne van de deucht: besonderlijck in de yser kuylen ende mynen die zy hier ende daer vinden in de aderen van't gheberghte ende in den grondt der aerden, 'twelck een wonderlijck ding omsien is, aenghesien het selfde sonder een goet oordeel en*de* langhe versochtheydt, niet ten profijt en komt. Want het en is niet ghenoech de plaetse te openen, wesende overvloedich in myne: maer men moet oock ondersoecken en bemercken met groote sorghe ende neersticheyt, oft die are tot profijt oft schade streckt, het welck men bekent door de ghelegentheyt der plaetsen, vruchtbaerheydt des aertrijcks, ende overvloedicheyt der stoffe ofte materie, wesende drooghe oft vochtich. Want den arbeyt ende de onkosten groot zijn, soo dat, by indien de Mijnmeester niet wel ervaren en is in sulcks, oft niet neerstich of goedt in oordeel, om dese t'onderscheyden, haest die een rijck man souden beroyt maecken, ende al die met hem handelen. Maer hebbende in dit quartier soodanighe groote bequaemheydt van wateren ende hout, om het yser te suyveren, te weecken, te smilten, ende met raffineren te maecken als stael, ende te voeren van d'een plaetse tot d'andere, al dit (seg ick) maeckt het voornemen, ende de onkosten licht: in der voeghen dat men altijdt al soeckende vindt, ende men houdt nemmermeer op van arbeyden, slaen, gieten, smeden, ende raffineren in soo vele forneysen, onder soo veel vlammen, geynstere*n* en*de* roock, dat het eygentlijck schijnt + datmen daer zy in de winckelen ende geynsterende smissen van Vulcanus. Ende voorwaer de bosschen, berghen, de wilde rootsen, maer vol mynen ende overvloeyende in kuylen van marber ende andere steenen, boven dat zy het landt stercker maecken,

+Waer het landt van Namen geleghen is.

+Hoedanich het volck van Namen.

+Rivieren door't landt van Namen loopende.

+Het landt van Namen boschachtich.

+Vruchtbaerheydt van Namen.

+Yser-mynen in Namen.

+Verscheyde*n* marmersteenen in't landt van Namen.

+Steenkolen in Namen.

+Een arbeyt die in het yser te doen is.

+Beschryvinghe van de Yser-smissen.

brenghen het selve vele meer profijts ende inkomens aen, als souden connen doen de alderbest ghebouwde [+] en*de* vruchtbaerste velden die men soude moghen vinden oft ghedencken. Ende in der waerheyt die van Namen zijn scherpsinnich, ende subtijl, ende en sparen niet, om dese mynen overvloedichlijck te ontdecken; ende gemerckt het landt overvloedt daer van heeft het en sal nemmermeer zijn dat zyder niet meer en sullen ontdecken: ghemerckt dat boven de ghewoonelijcke sorghe ende neersticheydt, die een yeder bekent zijn, ende boven al in de wateren te proeve*n*, die haren oorspronck [+] rontom de mynen hebben, en*de* te sien ende ghevoelen wat smaeck die hebben, daer zijn altijt edele gheesten, de welcke eenighen onghewoonelijcken middel vinden om profijt ende nieuwe winninghe te doen, gelijck Justinus verhaelt [+] in Galicien geschiedt te zijn, dat de Arbeyders de aerde met den ploech breeckende, klompen van fijn goudt vonden ende morselden: ende ghelijck Diodorus ende Possidonius segghen, dat door het branden der boomen ende het vyer ghesteecken inde bosschen, men nieuwe spruyten, ende ratelen van goudt ende silver sagh: ende hier van schrijft wel in het langhe Georgius Agricola een seer gheleerdt man; maer voor hem, dien grooten

[+]Het profijt het welck het yser uytbrenght in't landt.

[+]Het water om de myne*n* te wasschen moet ghecoren zijn.

[+]*Iustin. lib. 44.*

Poete, ende uytnemenden Philosophe Lucretius handelt hier van wel ten propooste, ende in het bysonder, met dese zyne veersen.

[+] *Quod superest, aes atque aurum, ferrumque repertum est,*
Et simul argenti pondus, plumbique potestas; [+]Lucretius.
Ignis ubi ingentis silvas ardore cremarat
Montibus in magnis, seu coeli fulmine misso;
Sive quod inter se bellum silvestre gerentes,
Hostibus intulerant ignem formidinis ergô;
Sive quod inducti terrae bonitate, volebant
Pandere agros pinguis, & pascua reddere rura;
Sive feras interficere, & ditescere praeda.

Men telt teghenwoordichlijck in't Graefschap [+] van Namen vier besloten steden, te weten de hooftstadt Namen, Bovines, Charlemont ende Valencourt: ende daer en boven hondert tweeentachtentich dorpen; ende veel schoone ende rijcke Abdyen. De Staten van dit landt zijn gestelt in Prelaten oft Gheestelijckheydt, in Edeldom, ende in de Overheyt der steden. Aldus het alghemeyne aengeroert hebbende, laet ons nu (na onse ghewoonte) komen om te beschryven de plaetsen elck besonder. [+]Steden begrepen in't Graefschap van Name*n*.

Beschryvinghe der stadt Namen.

*D*En oorspronc des nae*m*s van de stadt Namen is seer duyster ende onseecker: Dit niet tegenstaende zijn daer eenighe van grooten aensien, de welcke, het zy dat zy het selve versiert hebben, oft in eenigen schryver ghevonden, schryven dat desen naem comt van eenen [+] seeckeren Afgodt ghestelt ende aenghebeden op den top des berghs, alwaer nu ter tijt het Casteel staet: ende dat dit beeldt Nan ghenoemt was, het welck antwoorde gaf en*de* bystant dede een yeder die daerom hem beghaf tot zyne godlijcke antwoorde. Maer gemerct dat door de komste onses Salichmakers Jesu [+] Christi in de werelt (gelijck alle soorte van afgoderye, van tooverye, ende duyvelsche macht een eynde moeste nemen, ende de antwoorden van de valsche Goden haer geloove verliesen) desen Afgodt hielt oock op te antwoorden, ende desen fraeyen God Nan stom werdt, ende dat hier van de stadt ghenoemt is gheweest met een woordt ghemaeckt van het Fransoys, *Namur,* ende daer van noeme*n* [+] wy Italianen de selve *Namurra.* Andere segghen dat dese stadt van de Romeynen opgebouwt zijnde, als een onverwinnelijcke stercte den naem ontfanghen heeft in Fransoys *Nouveaumur,* ende datse daer van (maer het woordt verandert zijnde by die van den lande) den naem van Namur ghekreghen heeft. Hoe dat het zy, dese stadt is gheleghen [+] tusschen twee berghen op de slincke zyde van den waterkant vande Mase. Namen is van Leuven acht mylen, van Luyck thien, ende thien van Bruyssel: een goede en*de* fraeye stadt met een seer sterck casteel; ende daer by in het ronde ligghen seven heremitagien, van gheestelijcke ende Godtvruchtighe mannen bewoont. Heeft van outs de weerdicheydt van [+] Graefschap, met heerlijckheydt ende gebiedt seer wijdt ende breedt. Hier wordt oock ghehouden den Coninckliicken Raedt van desen lande, die te Mechelen appelleert: is oock onlancks geworden een Bisdom: de hooftkercke is ghewijdt ter eeren van Sint Albin. De inwoonders van Namen zijn

[+]Waer den afgodt Nan aenghebeden.

[+]Oorspronck des naems van Namen.

[+]Verscheyde*n* meyningen op de*n* naem va*n* Namen.

[+]Ghelegentheydt der stadt van Namen.

[+]Namen een seer oudt Graefschap.

strijdtbaer ende + vroom ter oorloghen, haren Landtsheere seer toeghedaen ende getrouw: spreken Fransoysche tale: zijn beleeft, ende in sommighe konsten ende handtwercken seer constich: hoe wel hier niet veel Cooplieden noch Ambachtslieden en zijn, maer Edeldoms ghenoech, ende onder die verscheyden huysen ende gheslachten die haer houden voor seer oudt ende van seer edelen bloede van groote Landtsheeren, hoe wel den meestendeel van bastardye ghekomen is.

+Hoedanich de inwoonders van Namen.

Byv. [Don Johan van Oostenrijck in't jaer 1577 te post hier te lande ghekomen, ende by de Generale Staten voor Gouverneur des lants ontfangen, als hy uyt het landt tot op de frontieren de Spanjaerden hadde doen vertrecken, bemerckende dat de Generale Staten hem niet ten vollen en betrouden, ende na hem een omsien hadden, overmits de alliantie die hy maecte ende hadde met eenighe suspecte persoonen, ende eenighe acten die by hem teghen het welbehaghen der Staten geattenteert werden, sorgende dat hem een voordeel soude mogen werden afghesien, soo heeft hy op den 29 Julij tot + verseeckeringhe van zynen persoon het Casteel van Namen inghenomen, ende aldaer hem sterck ghemaeckt. Waer in de Staten niet en vernoechden, de welcke, na dat Eertshertogh Mathias daer toe versocht zijnde, tot haer defensie overghekomen was, Don Johan vyandt des + landts verklaerden, ende om hem wederstandt te doen een heyrkracht tegen hem te velde brochten, de welcke van Don Johan by Gemblours gheslaghen werdt. De welcke zyne victorie vervolghende, heeft Leuven, Philippeville, Limborg ende andere steden ingenomen. De Staten Generael hebben haer volck weder by een versamelt; waer over zy den Grave van Bossu Veldtoverste hebben ghemaeckt: Daer beneffens uyt Duytslandt komende een menichte van ruyterye onder het beleyt van Casimirus, broeder vanden Palsgrave vanden Rijn. Maer alsoo der Staten legher lagh by Rymenant, soo

+Don Johan neemt het Casteel van Namen in tot zijn versekeringhe.

+Don Johan verklaert vyandt des landts.

NAMVRCVM
NAMVRCVM. AD. MOSAE FLVMEN. SITA. CIVITAS. AD VIVVM EXPRESSA

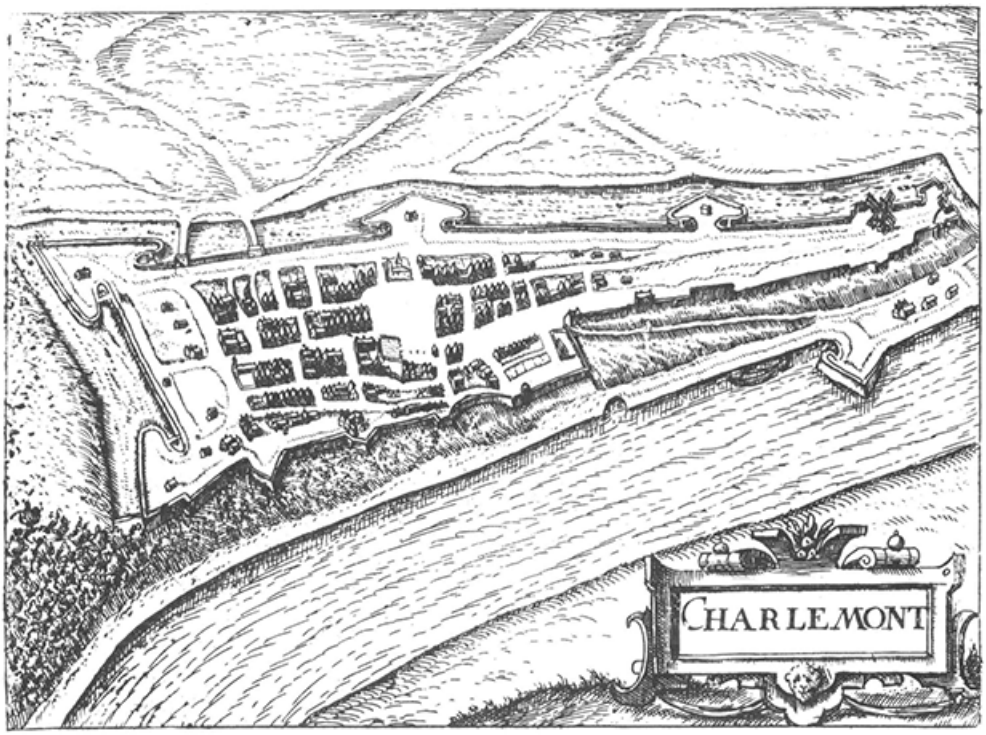

CHARLEMONT

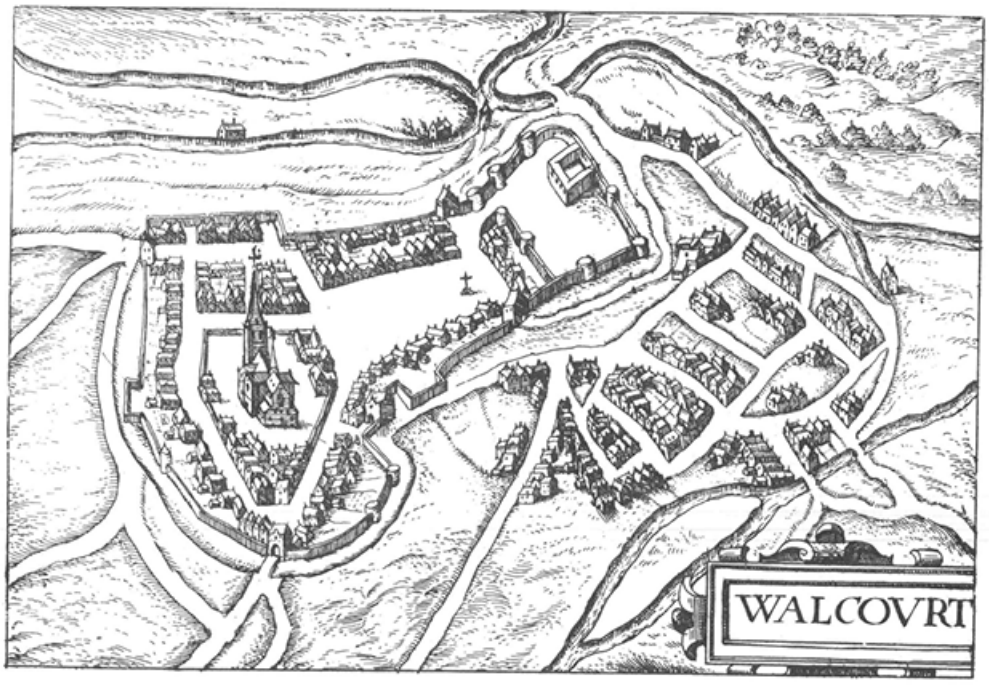

WALCOVRT

+ heeft Don Johan goet ghevonden het selve aldaer te bespringhen, ghelijck hy oock dede, zijnde nu seer sterck van volck, ende nieuw volck uyt Italien bekomen hebbende. Maer hy en heeft niet uytgherecht, ontrent acht oft thien hondert mannen achterlatende. Dit gheschiede den eersten Augusti 1578. Na desen strijdt is Don Johan onder Namen ghetrocken om defensive oorloge te voeren, alwaer hy op den eersten + Octobris 1578 van de peste in't Leger ghestorven is. Ende den 21 Decembris daer na is de Grave van Bossu tot Antwerpen mede overleden.

+Don Johan bespringht der Staten Legher by Rymenant sonder yet uyt te rechten.

+Doot van Don Johan van Oostenrijck.

Die riviere Sambre de welcke door de stadt Namen loopt, in't jaer 1571 groote schade met overvloeyen dede den 7 Februarij, soo veel kieselen nederkomende, dat den mondt van de riviere ghestopt werdt tot de Mase loopende, onder de welcke oock oudt gelt ghevonden werdt, ende mede een eylandt maeckten.]

Tusschen Namen ende Hoey, drie mylen van Namen, ende twee van Hoey, op de Mase, ende in't landt van Namen staet het dorp + van Audenne, daer de oude Proostye van edele Canonickessen is ghesticht wel over negen hondert jaren, van Begghe dochter van den ouden Pepijn, ende de huysvrouwe van Angise, den welcken Dagobert Coninck van Vranckrijck ghegheven heeft het Hertoghdom + van Brabandt: uyt welck houwelijck gesprote*n* zijn d'andere Pepynen, Carel Martel, ende Carel de Groote. Dese ordene van gheestelijcke Edelvrouwen is byna ghelijck die van Nivelle, inghestelt van Sinte Geertruyde, + eyghene suster van dese Begghe, ende welcke d'een den anderen nadoende dese heylighe plaetsen opgherecht, ende dese religieuse gheselschappen verordent hebben. Men vint een ander Convent van dese Canonickessen + twee myle*n* van Namen op de Sambre in het dorp ghenoemt Monster; ende in welcke Cloosters, boven het goede exempel, dat dese Joffrouwen door haer heylich leven gheven, soo worde*n* daer alle dage seer groote aelmoessen, ende andere diensten ende devote oeffeninghen van Godtvruchticheydt ghedaen. Tusschen Namen ende Dinant op den berch Poluag, worden noch op den dagh van heden ghesien d'overblijfselen van een oude stadt, + ghenoemt Chevremont (dat is gheseyt Geytenberch) welck door inlandtsche oorloghen der Luyckenaren verwoest is ende blijft.

+Canonickessen van Audenne door wien inghestelt.

+Siet *Barland. Histor. Brabant. cap. 1.*

+S. Begghe suster van S. Geertruyt.

+Canonickessen van Monstier.

+Ruinen van Chevremont.

Bovines leydt op de slincke zyde van de Mase, vier mylen van Namen: ende de stadt + is cleyn, maer oudt: ende eertijdts wel betimmert ende beter bewoont, maer door oorloghe dickwils verwoest ende bedorven: ende selfs lest in het jaer 1554 heeft Coninck Hendrick de tweede van Vranckrijck selve in persoone daer voor gheleghen met eenen geweldighen Legher ende Bovines inghenomen, ende seer + rouwelijck ende vyandichlijck onthaelt ende gheschent, maer wordt nu wederom met den peys opghemaeckt ende bewoont.

+Ghelegentheydt van Bovines.

+Bovines gheplondert in het jaer 1554 by de Fransoysen.

Byv. [In het jaer 1578 werden Bovines ende Giblou aen Don Johan van Oostenrijck overghegheven: de welcke twaelf ghevanghen aldaer voor hem behieldt die hy in het Casteel van Namen liet voeren: ende sandt de andere na de Staten, met witte stocxkens, ende sonder wapenen.]

Beschryvinghe van Charlemont.

+ CHarlemont is een stedeken ghestelt als een wonderlicke stercke plaetse, met bolwercken ende beweeringen versien, drie mylen van Marienborg ende seven van Namen, seer bequamelijck gheleghen op eenen bergh op de slincke zyde van de Mase, onder Givet, een wel bekende plaetse. Dese plaetse is alsoo ghenoemt geweest van Keyser Carel de vijfste, die dese sterckte in het jaer duysent vijf hondert vijfenvijftich heeft doen maken als frontiere teghen Marienborg, welck de Fransoysen doen ter tijdt in hadden.

+Charlemont door wien ende wanneer ghebouwt.

Beschryvinghe van Walcourt.

+ SEven myle*n* van Namen is Walcourt oft Valencourt, ende is een fraey stedeken, gheleghen in een goedt ende fraey landt rondtom.

+Dorpen van het landt va*n* Namen.

Op de Mase, na Bovines is gheleghen Dave, een myle van Namen, ende dese plaetse is een fraey dorp met een sterck casteel ende groote heerlijckheydt als een Ondergraefschap, ende deshalven Viceconte gheheeten: ende onder de voorseyde dorpen, zijnder andere in goeden ghetale, weerdich ghenoemt te zijn soo wel om hare grootheydt, als om hare schoonheydt: als het dorp van Floren, het welck seer schoon is, ende vier mylen van de stadt van Namen gheleghen: ghelijck Vascie daer van light drie mylen, ende Sanson twee, ende by de Mase.

Het landt van Namen heeft eertijdts oock veel Heeren ghehadt, soo dat d'een ende d'ander daer aen recht hebben willen hebben, is deshalven met oorloghe deerlijck ghequelt geweest, een saecke die lang soude zijn, ende moghelijck bedriegelijck voor de ghene diese soude willen verhalen. Derhalven sal het ons ghenoech zijn te seggen, dat Philips de broeder van Boudewijn Grave van Vlaenderen, naemaels Keyser van Constantinopelen is gheweest Marckgrave van Namen in't jaer duysent twee hondert, daer na by verscheyde*n* ghevallen ist gheworden een Graefschap onder andere Landtsheeren: ende ten lesten by koop ghekomen in de macht van Philips de Goedertieren Hertogh van Borgondien; ende soo voort aen het Huys van Oostenrijck: ende dit landt wordt geregeert door den Heere van Barlemont van weghen des Catholijcken Conincks. Nu beschreven hebbende dese Nederlanden toebehoorende Coninck

Philips, heeft ons goedt ghedocht hier by te voeghen de beschryvinghe van het Bisdom van Luyck, als goede ghebuerschap, vriendtschap ende gheduerighe bondtghenootschap met de voorseyde landen houdende. Voorts oock te beschryve*n* de vermaerde stadt van Aken, de welcke niet alleenlijck aen dese Nederlanden en paelt, maer heeft eertijdts daer met groote ghemeynschap ghehouden, ende zijn noch op den dagh van heden goede gebueren ende ghevrienden.

Byv. [Maer eer wy voortvaren tot de reste van de beschryvinghe van onsen Autheur, soo willen wy hier by voeghen de beschryvinghen ende het hervaren der steden gheleghen op de frontieren van Vlaendere*n*, Artoys, Picardyen, Normandyen, die oock mede ghetelt zijn onder *Belgica* by onsen Autheur, maer naer ghelaten om dat die niet en stonden onder het gebieden van Coninck Philips. Hoe wel eenighe voortijdts somtijdts onder het ghebiedt van't huys van Bourgoignen gheweest zijn, somtijdts weder onder Vranckrijck oft Engelandt geraeckt, soo door oorloghe als door vredehandelinghe, als het woeden der Coningen ende Princen die Ghemeente dickwils moet betale*n*, ende den ouden inghesetenen voorghehouden wordt, *Veteres migrate coloni.* Het welck dickmaels gebleken [+] is tot Calis een oude vermaerde stadt ten tyden van Cesar, de welcke in goedt welvaren langhe tijdt gheweest is, doen [+]Calis. de regeringe der Coninghen van Vranckrijck in ruste was, daer dese stadt onder stondt, tot ter tijdt toe, dat die drie sonen van Philips de Schoone malkanderen in de regeringe succederende overleden zijn sonder wettighe kinderen ter wereldt achter te laten: heur eenighe suster gehylickt zijnde aen Eduwaert de tweede Coninck van Engelandt, by wien haer Godt ghegheven heeft een vrucht Eduwaert de derde. Dese door zijns Vaders wreetheydt vluchte met zijn moeder in Henegouwe, alwaer hy verliefde op des Grave*n* dochter, de welcke hy ten houwelijck kreegh. Dese jonge Eduwaerdt door hulpe van goede vrienden weder in Enghelandt gherakende, zijn vader als onnut tot de regieringhe, door authoriteyt der Staten des Landts ende het welbehagen der Gemeente, in bewaerder handt kreegh, ende in de ghevanghenisse hiel: in wiens plaetse hy als zijn soon in't jaer 1326, oudt 16 jaren, tot Coninck van Enghelandt gekroont werdt, ende was aldaer een wel bemindt en*de* machtich Coninck. Ende als nu zijn oom Coninck van Vranckrijck, sonder wettighe gheboorte overleden was, wiens eenige erfgename was de moeder van Eduwaerdt, de welcke versteken werdt van de voorseyde Rijcken van Vranckrijck, uyt krachte van de *Lex Salica,* en*de* door de selve oock niet en wilden voor Coninck ontfanghen Eduwaert hare*n* sone, als buyte*n* de palen van Vrancrijck gheboren, ende uyt Enghelsch bloedt, van moeders zyde alleen aenkomende. Door dies by den Parlementen, Staten des Landts ende Edele, tot Coninck gekoren is geweest Philips van Valoys, als de naeste van den bloede van den overledenen in manoorde. Hier over hem Eduwaerdt belchde, en*de* wilde met ghewelt van wapenen het vermoghen van de Wet Salica te niete doen. Waer toe hem de Vlaminghen die doen teghen heuren Grave die by den Coninck van Vranckrijck was, op-rockten, hem alle onderstant aenbiedende. Waer door Eduwaerdt overgekomen tot Antwerpen in't jaer 1338 met een vlote van vier hondert schepen, voorder alliantie maeckte metten Hertoghen van Geldre ende Gulick, de*n* Bisschop van Ceulen ende andere meer. Maer de Enghelsche Armade overghekomen, wederstant van 100000 Fransoysen vindende, sonder vele uyt te rechten vertrecken moest. Die Fransoysen inval deden in Henegouwe, maer van den Grave, door hulpe der Duytsche Princen ende van Jacob Artevelde, Hooft doen ter tijdt der mutinerende

Ghentenaers, te rugghe ghedreven werden. Weder op een nieuw een Enghelsche Armade, door't aenhouden van die van Vlaenderen, Brabant ende Henegouwe, als Gheconfedereerde overghekomen, Doornick belegerde*n* drie maenden lanck: maer door tusschen spreken van Johanna des Graven van Henegouwe moeder, en*de* suster van + Coninck Philips, voor een jaer bestant gemaect werdt, om tot Atrecht in vredehandelinghe te treden: 'twelck niet ten effecte en quam, d'een te veel eysschende, d'ander te weynich biedende. Waer door de oorloge weder ontstack meer dan te vooren. Vranckrijck werdt doen van de Enghelsche bestoockt aen allen kanten, ende 14000 + der selver overghecomen, S. Loup in Normandyen ende Caen innamen; voorts treckende langs de riviere Seine tot Amiens toe, daer sy qualijck over gheraken konden, overmits den teghenstant der Fransoysen aen d'ander zyde. Maer door een ghevanghen haer een ondiepte ghewesen zijnde, over quamen: die Fransoysen vluchtende. Maer der Fransoysen heyrkracht tot Abbeville de Engelsche ontmoetende eenen + grooten veldtslach gheviel, d'Enghelsche 'tvelt behoudende, teghen den nacht die Fransoysen aftrecke*n*de, met groot verlies van volcke. Want daer bleven wel 30000 mannen, ende onder de selve elf Fransche Princen, tachtentich Baroenen, twaelf hondert Ridders gevonde*n* werden: + en*de* daer werdt bestant ghemaeckt voor drie daghen om de dooden te begraven. De Engelsche vertrocken op Calis ende de stadt belegherden, van meeninghe die niet met geweldt aen te taste*n*, wesende een stercke stadt, maer wel te besetten ende uyt te hongheren, niet teghenstaende David Coninck van Schotlandt, wesende in confederatie met die van Vrancrijck, inval dede op Engelandt, die Coninginne aldaer hem mannelijck wederstant doende. Veel middelen socht die Coninck van Vrancrijck om Calis te ontsetten, daer hy niet wel toe en konde gheraken. Waer door die van Calis na een jarighe belegheringhe gekomen tot hongers noot, met den Engelsman in handelinge traden, om hem de stadt over te gheven. Maer door't langduerich belech den Enghelsman vergramt den ingesetenen + gheen accoort en wilde toestaen, dan op ghenade ende ongenade, ende veraccordeerden, dat de ses machtichste der borgeren, bloots hoofts met eenen strick om den hals des stadts sleutelen hem souden aenbieden, en*de* heur leven in zijn welbehagen stellen. Hoe wel sulcx hardt viel, een der selven wel bereyt zijnde om te sterven, om door zijn doodt het leven van de Ghemeente te behouden, d'ander vijf daer door ghecourageert werden, en*de* het accoord achtervolchden: maer werden verbeden door de Coninginne die aldaer haren man over Zee was komen besoecken. De stadt overghegeven zijnde, al de oude borgherye vertrecken moeste, en*de* een nieuwe borgherye der Enghelsche daer binnen ghestelt werdt. Na desen een bestant voor twee jaren gemaeckt werdt, ende de stadt een Italiaen bevolen die de selve weder by na den Fansoysen verkocht hadde. Maer by den Engelsman sulcks vernomen zijnde, den Italiaen ten Hove ontboden het selve beleden heeft, ende kreegh commissie om de leveringhe te doen: het Enghelsch garnisoen buyten weten van de Frans-

+Bestant gemaeckt tusschen de Coningen voor een jaer.

+S. Loup en*de* Caen inghenomen by de Enghelsche.

+Ghedenckweerdighen strijdt inden welcken de Enghelsche de victorie hebben.

+Heeren van aensien gebleven inden strijdt.

+Calis overghegheven.

soysen versterckt werdt, waer door die Fransoysche ruyterye op het casteel inghelaten, ghevanghen ghenomen werdt: ende uytval ghedaen zijnde op de gene die noch aenquamen, de selve haest op de vlucht gheraeckten. Nu hadde die Coninck van Engelant den sleutel van Vrancrijck: want hy sonder eenich belet vryelijck van Doevers, wesende daer een korte Zee, mocht over komen: soo hy oock dede als nu het bestant + verloopen was. De Fransoysen met een groote heyrkracht tegen-treckende en konden tegen de Enghelsche, hoe wel die minder in ghetale waren, het veldt niet behouden, de victorie aen de zyde van de Enghelsche blyvende. Ende desen strijdt is soo scherpelijck toeghegaen, dat het scheen dat als nu de een als nu de andere de + overwinninghe souden hebben. D'Enghelsche Schutters en hebben haer noyt soo kloeck ende courageux ghetoont als in desen strijdt: want hoe wel hare vyanden meer in ghetale waren, nochtans waren zy oorsake dat de sterckte*n* van de andere ghebroken werden: ende dat de Enghelsche soo groot eene victorie hadden, dat ick niet en weet oft men van oudts wel een uytnemender soude konnen verhalen, op dat ick swyghe van't ghetal der verslagene, onder de welcke vele groote personagien waren: de Coninck selve met zijn jongher soon Philips ghevangen ghenomen werdt, de welcke in Enghelandt gevoert werden, alwaer sy in alle beleeftheyt ghetracteert zijn gheweest. Hier en tusschen isser wederom voor een wyle tijdts bestant veraccordeert. Welcken tijdt overstreken soo is die Coninck van Enghelandt met vier sonen weder overghekomen. Die Hertogh van Normandyen outste sone des Conincx beschermer van Vrancrijck, versocht tot eenen veldtslach, en dorft sulcx niet bestaen, maer begheerde meer de verlossinge zynes Vaders, ende na vrede trachte. Waer toe oock de Coninck van Enghelandt geneycht werdt door een groot onweder dat hem verschricte ende zyne Armade beschadichde. Waer door in't jaer 1360 eenen peys ghesloten is tusschen + Jan Coninck van Vranckrijck ghevanghen, ende Eduwaerdt de derde Coninck van Enghelandt: midts welcken de ghevangenen ontslaghen zijn gheweest, latende in ostagie de Hertoghen van Orleans, Anjou, Berry, Bourbon, ende ontre*n*t twaelf andere, soo Graven als Baroene*n*. Maer nu d'een van d'ander der Gyselaers ontkomen zijnde in het jaer 1377 Eduwaerdt Coninck van Engelandt overleden is, die zijn kinderen hadde overleeft. Soo dat zijn soons sone Richard oudt elf jaren Coninck gekroont werdt. Doen dachte de Coninck van Vranckrijck dat de fortuyne in de oorloge eens keeren soude: ende nu selve den Enghelsman de oorloge aenseyde, ende de fortuyne wanckelbaer nu aen d'een zyde, dan aen d'ander haer wendde: ende daer bleef een langduerighe oorloge tusschen den nasaten der voorschreven Coninghen. Maer Carel meer door raet, dan zyne voorsaten door gheweldt hadden ghedaen, het Coninckrijck voordeel ghedaen heeft, vele ende verscheyden avontueren in de oorloghe vallende, Jan Valoys Coninck gevangen in de*n* slach tot Poictiers tot rantsoen betaelde 3000000 Francken, ende gaf over het meeste deel van Aquitanien, ende vele andere stede*n*, tot by na het derdendeel van zijn Conincrijck. Soo dat met recht de Coninghen van Engelandt oock haer Coningen van Vranckrijck schreven, ende voor Coninghen gehuldt werden. Maer daer na de cansse keerende, haest weder uyt geheel Vranckrijck verdreven werden: doch behielden altoos tot haer versekeringe, ende bewaerden met gewelt va*n* garnisoen de stadt Calis, alwaer grooten handel gedreven werdt van Engelsche wolle ende schapen vellen, den stapel van dien aldaer wesende, ende trocke*n* van daer op dese Nederlanden: de drapery-neeringhe alhier goet wesende, daer beneffens

+Slach tusschen de Coningen van Vranckrijck en*de* van Enghelandt.

+De overwinninghe aen de zyde van de Enghelsche.

+Vrede tusschen de Coninghen van Vranckrijck ende Engelandt.

oock alderhande koophandel; soo dat dese stadt gheheel welvarende was, tot den tyden toe, dat in't jaer 1556 het bestant van vijf jaren tusschen Carel de vijfde den Keyser ende zynen sone Philips, nu ghetrouwt hebbende de Coninginne van Enghelant Marie ter eenre, ende den Coninck van Vrancrijck ter andere overstreken was, wanneer de Fransoysen op Artoys inval doende, Lens innamen + ende verbranden: waer door Philips die in het jaer 1555 van zynen Vader Carel de regieringe der landen overgenomen hadde, tot tegenstant hem ghereet makende door den Hertoghe van + Savoyen S. Quintens liet belegere*n*, om welcke stadt te ontsetten die Conestabel van Vrancrijck afkomende, gheslaghen ende ghevanghen werdt op S. Laurens dagh. Daer na als Coninck Philips selve in't Legher gekomen was, de stadt in zyne tegenwoordicheyt opgeeyscht, + ghesommeert, bresse gheschoten, bestormt, ende overweldicht wert. Den Admirael van Vrancrijck met veel Edelen tot beschermínghe vande stadt daer binnen wesende ghevanghen ghenomen werdt. Doen ter tijdt oock mede Chastelet ende Ham onder het ghebiedt van Coninck Philips quamen: waer door Vranckrijck seer bevreest was; soo dat de Coninck uyt Italien neder riep den Hertogh van Guise met al zijn heyrkracht teghen Coninck Philips. Dese nederghekomen, hem veynsende dat hy S. Quintens weder wilde kryghen ende belegheren, in alder haest (uyt zijn spien verstaende, dat de stadt Calis met Enghelsch garnisoen niet wel versien en was) met al zijn heyr daer voor ghetrocken + is den eersten Januarij, dese stadt rontom wel besette*n*de: ende de Rijsbanck innemende, ende in seven daghen tijdts de stadt ghestadich beschietende, de selve verovert heeft. Alsoo + verloren de Enghelsche Calis, het welck zy nu twee hondert ende elf jaren beseten hadden. D'Engelsche garnisoenen ende inwoonders hy vertrecken dede: soo dat daer nu weder een Fransche borgherye quam. En*de* na dat hy goede order te Calis gestelt hadde, ende aldaer den Heere van Gourdan ghelaten tot Gouverneur; ginck hy beleggen de stercke plaetse van Guisnes, de welcke hy stormender hant innam, ende het casteel inkryghende verbrande. Nu Calis wel nauw bewaert wert, soo dat het gee*n* vreemdelinghen geoorloft en was de stadt te besichtigen, maer rechten cours daer door reysende nemen moesten. Die Gouverneur als een kleyn Coninckskén rijck ende machtich werde, 'tgarnisoen der stadt wel tot zynen wille hebbende, het selve goede betalinghe doende. Ende gheduerende dese leste troublen van Vrancrijck, na dat de Coninck He*n*ricus door een Monick, met een pennemes vermoordt was, om dat hy den Hertogh van Guise en*de* den Cardinael zijn broeder hadde doen ombrengen: de selve stervende noemde den Coninck van Navarre tot zynen wettelijcken successeur in de kroone: waer tegen haer eenighe van de Ligue stelden, die gemaect was onder vele Edele, van den Coninck van Spangien Philips hulpe ende bystant versoeckende: als die Coninck van Navarre met gheweldiger hant op den Coninckliijcken stoel van Vranckrijck meynde te gheraken, belegerende Rowaen, daer na Parijs, soo dat die in den uytersten honghers noodt gheraeckten, om ontset roepende. Waer door die Coninck van Spangien den Prince van Parma twee gheweldighe tochten op zijn eygen costen dede doen, eenmael

+Lens inghenomen ende verbrandt.

+Belegeringe van Sint Quintens.

+S. Quinte*n*s stormender handt ingenomen.

+Belegeringe van Calis by den Fransoysen.

+Calis ingenomen.

tot ontset die van Rowaen, d'ander mael tot ontset van die van Parijs: ende tot verseeckeringhe van zijn onkosten hem ingheweecken wert La Fere, welck met garnisoen van Spanjaerden beset werdt. De Gouverneurs soo van Calis als Camerijck haer lange neutrael hielden, de steden voor de Croone bewarende, ende aen alle zyden ghevrijdt werden. De Gouverneur van Calis stervende, beval het gouverneurschap der stadt zynen Couzijn. Hier en tusschen den Coninck van Navarre overlegghende dat hy met gheweldt niet alles en soude moghen uytrechten, een ander register beghonnen heeft te trecken, ende heeft hem verklaert de Roomsche Religie te zijn toeghedaen. Waer door hy in faveur van velen gherakende, het verbondt der Ligue ghescheurt zijnde, aen het ghebiedt gheraeckt is, ende voor Coninck van Vranckrijck ghekent, metter tijdt veel steden onder zyne ghehoorsaemheydt komende. Waer door die Gouverneurs voorseyt heur oock verklaerden, voor hem de steden te houden. Alsoo de Coninck in volle authoriteyt wesende terstondt de Spanjaerden uyt Parijs ende het landt dede vertrecken: den Coninck van Spangien voor vyandt des landts verklarende: ende niet toe en liet dat tot La Fere eenigen toevoer gedaen soude werden. Aen d'ander zyde Camerijck van weghen des Conincks van Spangien beleghert overghegheven werdt. In dit selve jaer den 20 Junij is de stadt Han in Picardyen inghenomen gheweest, de Spanjaerden aldaer in garnisoen ligghende omghebrocht, ende het casteel ghebracht onder de ghehoorsaemheyt des Conincks. Want den Grave Sint Pol ende de Heere van Humieres vernomen hebbende, dat den Gouverneur van't Casteel Gommeron tot Bruyssel was, ende was gheaccordeert het selve Casteel voor een seker somme gelts den Spanjaert over te geven, tselfs dat hy aen zynen swagher d'Orvillier ende aen zijn vrouwe ontboden hadde het selve te leveren. Maer hy daer toe met willende verstaen, is ter contrarien met den Grave Sint Pol ende de Heere van Humieres [+] door vrienden verdraghen haer door het casteel in de stadt te laten. Den Hertogh van Bouillon ende de voorseyde Heeren Sint Pol ende Humieres met haer volck in het Casteel ghekomen zijnde, die van der stadt hadden terstondt hier van de wete, de welcke haer sterckten teghen het casteel, ende barricardeerden alle de weghen ende straten van het casteel, meest op vier plaetsen, haer Schutters in de huysen binnen door ghebroken bestellende seer sterck, soo dat het sorghelijck was die te bespringhen: Maer dies niet tegenstaende, soo trocken Bouillon, Humieres, Bellin ende andere binnen, lancx het Casteel met haer beste ghewapende volck ende Ruyters te voete, om het busgheschiet te wederstaen, ende Sint Pol bleef buyten om alle assistentie te weeren die komen mochte, ende soo langhs de poorten in te komen, alwaer zy grooten teghenstant vonden. Maer eyndelijck na dat zy wel meer dan twaelf uren dapper gevochten hadden, werden zy meester, met het verlies vanden voorseyden Heer Humieres die aldaer ghedoodt werdt ende andere Edellieden. Terwyle dat dit gheschiede sondt Fuentes vier duysent voetknechten, ende alle zijn peerden tot ontset, maer te spade komende keerden zy weder. Ende de Spaensche hebben Gommeron voor het casteel gebracht om te versoecken of zy door hem het casteel souden konnen bekomen. Maer sulcks niet connende te weghe brenghen, hebben zy den voorseyden Gommeron wat afgheleyt ende zijn hooft afgheslaghen, ende dat die van den Casteele ghetoont. De Grave van Fuentes Chastelet inghekreghen hebbende, is met zynen Legher getrocken voor Dorlens, het welck hy sterck beleghert heeft, ende het casteelken hoogh gheleghen

[+] Han door't Casteel inghenomen, ende daer sterck garnisoen der Spaensche vernielt.

beschoten, ondermijnt ende opgeblasen, ende soo de stadt mede overvallende, + beyde met gheweldt inghenomen den 31 Julij, daer veel volcks doot bleef, ende oock vele ghevanghen, het welck quam door ghebreck van Gouverneur ende twist tusschen die van der stadt ende casteel zijnde, ende sonder malcanderen te helpen werden zy beyde overvallen. De Coninck van Vranckrijck Sint Quintens ende de omliggende sterckten wel besettende, oock La Fere met bolwercken besette, soo dat haer gheen toevoer ghedaen en konde werden. Waer door zy in ghebreck van veel dinghen geraeckte, soo dat haer noodich ontset was. Welck die Coninck van Vranckrijck ghewaer werdende, + met zijn gheheele macht, namelijck met neghen duysendt voetvolcks ende drie duysendt peerden de stadt beleghert ende gheblockeert heeft, op dat haer gheen ontset en soude connen gheschieden. Nochtans den Vorstelijcken Cardinael Albertus van Oostenrijck in't jaer duysent vijf hondert sesentneghentich ghekomen zijnde in het gouvernement der Nederlanden, hem veynsde allen apparaet toe te rusten om La Fere te ontsetten, zijn volck by een vergadert ontrent vijfthien duysent te voete ende drie duysent te peerde, tot op de frontieren aen verscheyden oorden trecken dede, ende in het lest selfs opgheseten is, op hem die Coninck van Vranckrijck goede wacht houdende. Maer den Vorstelijcken Cardinael op den tocht wesende, soo heeft hy hem in alder haest ghedraeyt buyten des Conincks vermoeden na de stadt Calis + met alle zyne macht, den derthiensten April, de welcke hy belegherde. Hy nam eerst in door den Maerschalck Rhosne de Rijsbanck, de welcke + by Hollandts garnisoen gedefendeert wert, het welck swack zijnde niet lange tegenstant en conde doen. Daer was een Ravelijn aen de Oostzyde van de Haven, het welcke de voorschreven Rhosne dapper beschoten heeft, ende den vijfthiensten April met stormen inghenomen, met groot verlies van volcke. Den seventhiensten April als de Caeye of Voorstadt verlaten was, hebben zy tot drie plaetsen bresse op de stadt geschoten, waer door den Gouverneur appointeerde ende accordeerde voor de stadt, hem op het Casteel verlatende, ende zijn toevlucht nemende: Hy versochte Treves van acht daghen, het welck hem eerst gheweyghert werdt. Daer na heeft hy de stadt overghegheven, met conditie + van een bestandt van ses daghen. Door soodanighe tydinghe de Coninck verbaest, met Ruyterye ende voetvolck in alder haest tot Bolonien optrock, van waer hy sondt ontrent twee hondert ende vijftich mannen onder den Capiteyn Campagnolle, Gouverneur in Bolonien, die binnen het Casteel duerende het bestandt door de gracht den 22 April gheraeckte (de stadt niet nauwe omringt zijnde) met meestendeel van den volcke, waer mede zy hoopten dat zy noch voor een tijdt lanck souden wederstant konnen doen. Den Gouverneur dit volck ghekreghen hebbende ende voorder ontset verhopende, heeft uyt lichtveerdicheydt, eer het bestandt uyt was, eenighe Wachten der Spaensche doen schieten: Waeromme den Vorstelijcken Cardinael den 23 April alle zijn gheschut in de stadt tegen het Casteel geplant heeft, ende wel acht oft neghen hondert scheuten daer op den vierentwintichsten doen schieten, waer mede zy groote bressen maeckten, alsoo de mueren onsterck ende van quader stoffe waren. Ten selven daghe werdt het bestormt, ende ghewel-

+Dorlens inghenomen.

+Belegeringhe van la Fere.

+Belegeringe van Calis.

+Rijsbanck inghenomen.

+Calis overghegheven.

digher handt by den Spanjaerden inghenomen, + alles vermoordende dat haer voor quam oock den Gouverneur Vindocent. Het ghetal der verslaghene was groot, soo oock den buyt was, want die stadt redelijck (voor een Frontierstadt) rijck was.

+Het Casteel van Calis stormende ingenomen.

Den Vorstelijcken Cardinael + zijn victorie vervolghende, heeft het beste deel van zynen Legher onder Coquel ende La Borlotte op Ardres ghesonden, zijnde een goede stercke stede, met seer diepe grachten: Dese hebben het ghenoech van verre beschoten, ende by eenighe middelen het water afgheleyt ende benomen. Veel uytvallen zijnder gheschiet, waer in dat La Borlotte gequetst werdt, oock werdt den jonghen Heer van Montluc aldaer geschoten met meer andere, waer over hebbende ghebreck van victalie ende water, zijnde alomme daer ontrent gheen koorn om gelt te bekomen, hebben zy die sterckte den 23 Mey oock overgegheven met eerlijcke compositie, doch tot haerder groote schande, mits dat daer wel derthien hondert mannen uyt-trocken, ende het wert in Vranckrijck den Gouverneur tot oneere nagheseydt, te meer om dat den noot des Cardinaels Legher overviel, ende met ghebreck van koorn, broodt ende anders, ende oock met sieckten gequelt was. Seven daghen te vooren was La Fere in handen des Conincks by compositie overghegheven. Calis met veel garnisoens beset wel sterck ghemaeckt werdt. Daer is een bolwerck aen de Oostzyde van de Haven ghemaeckt gheweest, oock de Rijsbanck ghesterckt, ende voorts ten koste van't omligghende landt ende steden aenbestedet rondtomme nieuwe mueren te trecken. Daer werdt oock gheordineert de stadt op de Vlaemsche maniere te regeren, ende de Vlaemsche tale te spreecken, ende in Vlaemsch te pleyten, ende alsoo die als een Vlaemsche stadt tot meerder verseeckeringhe aen Vlaenderen te hechten. Sulcke ende dierghelijcke vreemde alteratien ende veranderinghen hebben wy dickwils tot onsen tyden ghesien. Maer de conditien van vrede tusschen Vranckrijck ende Spangien soo Calis als andere steden ende sterckten weder onder het ghebieden van den Coninck van Vranckrijck ghestelt hebben.

+Ardres van weghen den Vorstelijcke*n* Cardinael ingenomen.

+ Die heerlijcke Bisschoplijcke stadt Amiens, oock mede over ende weder over heeft obedieren moeten. Want door vrede-handelinghe tot Atrecht tusschen Hertogh Philips van Bourgoignen ende den Coninck Carel van Vranckrijck, is Amiens, Abbeville, Sint Quintens, Peronne ende meer andere steden ghegheven gheweest van den Coninck onder het gebieden van Hertogh Philips, voor hem ende zyne erfghenamen: ende dat totter tijt toe dat den Coninck hem soude hebben betaelt de somme van vier hondert duysendt kroonen. De welcke na zijns Vaders doodt de Coninck Lodewijck betaelde teghen het wel behaghen van des Hertoghs sone Carel van Charolois, allegerende sulcks niet te moghen doen binnen zijn leven, alsoo hem veel goedts gheschiedt was by zijn Vader, by den welcke*n* hy hem onthouden hadde, wesende in de indignatie van zijn Vader den Coninck Carel. Waer door ende meer andere dinghen een oorloghe aenghenomen werde, Graef Carel tot voor Parijs treckende: ende verscheyden veldtslaghen gheschieden, ende malkanderen matteerden, ende ten lesten sochte de Coninck te accorderen: Graef Carel in verbonde wesende met den Hertoghe van Berry des Conincks broeder, ende met den Hertoghe van Bretaignen, de welcke hem assistentie deden, waer door verscheyden veranderinghen ontstonden. Door dese vrede-handelinge Graef Carel weder gheraeckte aen de voorseyde steden: waer van beseghelde brieven ghemaeckt werden, die Graef den Coninck den eedt doende, ende de stadt Amiens ende d'andere Graef Carel. Desen vrede ghesloten zijnde de oorloghe op Luyck dese jonghe Hertogh Carel voorderde,

+Amiens.

daer hy veel teghen te doen hadde. Door dies die Coninck de oorloghe weder aenhief teghen zyne bontghenooten, ende is ghekomen tot Peronne in t'samenspreeckinghe met den Grave, die hem dede houden aldaer. Waer door hy beghon schoon te spreecken, ende versaeckte het verbondt met de Luyckenaers, ende trock met hem voor Luyck, na malkanderen omsiende, tot dat in het jaer duysent vier hondert sesentseventich Luyck ingenomen werdt. De Coninck vertrocken in Vranckrijck socht nieuwe oorsaecke om te oorloghen teghen Hertogh + Carel, ende liet heymelijck beschicken dat die voorseyde steden gheleghen op die Somme heur teghen den Hertogh opposeerden, ende Fransch garnisoen wilden inlaten, ende die groote Meesters bevonden haer beyde bedroghen, ende dien langduerigen krijgh van veerthien jaren weder oprees. De Coninck voorghevende dat den Hertogh zyne palen te verre uytstreckte, dede den Hertogh door een Deurwaerder voor het Parlement tot Parijs daghvaerden, alwaer hy beklaecht werdt door den Grave van Eu, dien hy afgeeyscht hadde manschap te doen. De Coninck hadder vele die anders niet en sochten dan hem te behagen, d'een hem een stadt belovende, d'ander een ander. Den Hertogh wesende onversien van krijghsvolck, niet te min uyt Hollandt overtoogh na Artoys tot Hesdin, ende bevondt de saken qualijck ghestelt, eenighe van zyne dienaers overtreckende in des Conincks dienst, daer hy seer ongherust in was: te meer om dat die Conestabel van Vranckrijck binnen Sint Quintens + ghekomen was, ende dede de borgers den eedt van ghetrouwicheydt aen den Coninck doen. Maer den Hertogh met vier hondert peerden trock na Dorlens, om te beletten dat die van Amiens niet en souden revolteren met des Conincks Commissarissen in onderhandelinghe wesende, wiens krijghsvolck daer ontrent lagh, ende die handelinge qualijck voortginck, overmits eenighe favoriten des Hertoghs binnen der stadt sulcks beletten, verhopende dat den Hertogh daer binnen soude komen. Maer hy en dorste sulcks niet bestaen met weynich volcks. Door sulcks d'ander partye des Conincks + volck de poorten opende ende inliet. Die van Abbeville meenden het selve mede te doen, maer de Heere van Cordes daer binnen komende, dat belette. Terstondt de Hertogh op Atrecht vertrock, voor die stadt oock beducht wesende, ende metter tijdt zijn volck vast tot ontset aenquam, soo dat hy ontrent Atrecht te velde trock langhs de Somme op Picquigny, voornemende een brugghe aldaer te maecken om de riviere te passeren. Daer waren binnen de stadt tusschen de vier ende vijf hondert vrye Schutters ende eenighe Edellieden, de welcke uytval op hem doende, de nederlaghe kreghen. Door dies de stadt hem overghegheven + werdt, ende trock voort op Amiens, het welck hy ses weecken lanck belegherde met twee oft drie Leghers. In de stadt waren veerthien hondert ghewapende mannen van den Coninck ende vier duysendt vrye Schutters met den Conestabel selve ende andere Edelen. Die Coninck groot volck vergaderde + te Beauvais. Maer de*n* Hertoch hem verootmoedighende selve aenden Coninck schreef ende zijn beclach dede dat hem onghelijck wert

+De oorloge beghint tusschen de*n* Coninck van Vranckrijck en*de* den Hertogh van Borgo*n*dien.

+Sint Quintens doet den eedt voor den Coninck

+Amiens den Coninck overghegheven.

+Den Hertogh neemt de stadt van Piquigny in. Beleghert Amiens.

+Brieven va*n* den Hertoge va*n* Bourgoignen aen den Coninc.

ghedaen, ende dat men t'onrechte in Bourgoignen was ghevallen, waer door zijn macht aldaer verstroeyt was. Door dit schryven de Coninck goedt vondt bestant te maecken voor een jaer, waer door't Legher voor Amiens opbrack. Na desen vrede ghemaeckt werdt midts conditien dat den Coninck den Hertoghe weder soude gheven Amiens, Sint Quintens, met het gheen daer het gheschil om was. Ende ter wylen de Coninck dese vredehandelinge soude bevestighen, soo starf den Hertogh van Guienne, waer door de selve bevestinghe des vredes terugghe bleef. Waer over die Hertogh verstoort trock op in Vermandoys, daer hy eenen wreeden krijgh voerde, ende Nesle gheweldigher handt innam, in weder-wraecke van Amiens [+] en Sint Quintens. Daer na voor Roye komende, werdt hem de selve stadt overghegheven. Maer Beauvais hy niet inkrygen konde, zijn gheweldt te laet aenghekomen zijnde: soo datter een goet deel volcks in gheraeckte: waer [+] door hy die stadt te vergheefs vijfthien daghen lang beschoot ende bestormde, soo dat hy in het leste opbrack en*de* voort toogh voor de stadt Eu, de welcke hem overghegheven werdt, insghelijcks [+] Sint Valery: kreegh oock mede Neufchastel, en*de* brandtstichte tot aen de poorten van Diepe. Daer na trock hy voor Rowanen, maer door honghers noot hy daer niet blyven conde, ende vertrock van daer, versoeckende aen den Coninck bestant, het welck veraccordeert zijnde, soo is bevonden dat den Grave van S. Pol [+] Conestabel van Vranckrijck was de rechte Fackel van dese oorloghe tusschen den Coninck ende den Hertoghe van Bourgoignen: waer door hy verviel in de indignatie des Conincks ende des Hertoghs. Staende dit bestandt Hertogh Carel eenen tocht dede op Gelderlandt, 'twelck [+] hy veroverde, ende voorts Nuys belegherde, welcker stede groot onderstandt ghedaen werdt van den Keyser ende Hoochduytschen, ende den Hertogh kreegh veel vyanden aldaer. Ende ter wylen de Hertogh noch voor Nuys besich was, het bestandt tusschen den Coninck en*de* hem verloopen zijnde, de Coninck de steden van Roye, Mondidier, Corbie innam, de welcke hy na datse gheplondert waren dede verbranden, gelijck hy noch dede met verscheyde*n* andere plaetsen, van Abbeville tot Atrecht toe. Hier door [+] het Legher van voor Nuys opghebroken wert. Tot des Hertoghs hulpe Coninck Eduwaerdt uyt Enghelandt over quam, sonder yet uyt te rechten, alsoo een bestant van neghen jaren tusschen dese Coninghen ghemaeckt werdt: om het welck te besluyten den Coninck van Enghelandt hem ghinck logeren een halve myle van Amiens, alwaer de Coninck van Vranckrijck was, de welcke den Coninck van Enghelandt drie hondert wagenen met seer goeden wijn geladen toestierde, ende liet inkome*n* ende dede feesteren binnen der stadt alle de Enghelschen die daer wilden inkomen: ende daer werdt ghetelt aen den Coninck van Enghelandt tweeentseventich duysent kroonen om dat hy vertrecken soude. Onder dit bestandt hadde hy oock den Hertogh begrepen, die daer in niet staen en wilde. Noch min desen vrede den Conestabel behaechde, om dat hy het aen alle zyden qualijck ghemaeckt hadde, ende wiste nerghens onderstandt te nemen, over al hem ontschuldigende, maer te vergheefs, nademael zijn doodt by den Coninck ende Hertogh ghesworen was. Waer door zijn havelijcke goeden, S. Quintens, Han ende Bohain den Hertogh voor zijn ghedeelte kreegh. Hy hadde oock alreede verscheyden plaetsen in Lorreynen ingenomen, ende maeckte met den Coninck een verdrach, om teghen malkanderen gheenen twist te hebben, om den krijgh van Lorreynen. Na desen hy de oorloghe teghen de Switsers aengreep, die hem veel schoone presentatien deden, maer te vergheefs. Dus van noodts weghen heur ter weer stelden, dat den

[+]Roye ingenomen door den Hertoge va*n* Bourgoignen.

[+]Beauvais beschoten en*de* bestormt te vergheefs.

[+]Het innemen der steden van Eu, S. Valery en*de* Neufchastel door des Hertoghen volck.

[+]Bestandt tusschen den Coninck en*de* den Hertoge van Bourgoignen.

[+]Belegeringhe van Nuys.

[+]Den Hertogh breeckt op voor Nuys.

Hertogh al te qualijck afliep, ende hadde verscheyden avontueren in de oorloghe aldaer, tweemael uyten velde gheslagen, in persoone niet sonder perijckel ontcomende: ten derden + male voor Nancy selve onder de doode getelt werdt, tot eenen val des Huys van Bourgoignen. Door wiens doodt Lodewijck de Coninck van Vranckrijck verheught was soo seer als oyt van zijn leven, ende socht alle zyne Heerlijckheden te invaderen, weder in kryghende S. Quintens, Peronne, Han, Bohain: Tot dat hem Maximiliaen ghetrout hebbende de dochter van Bourgoignen weder teghenstandt ende afbreuck dede. Waer door bestandt voor eenighe jaren gemaeckt werdt. Gheen minder oorloghen en zijn opgheresen tusschen den nasaten Carel de vijfste ende Fransoys Coninck van Vranckrijck Lodewijcks sone, aen verscheyden oorden, tot dat Coninck Fransoys voor Pavien + ghevanghen werdt: ende na een jarighe ghevanghenisse zy in vrede-handelinge traden, inhoudende onder andere, dat de Coninck zijn recht soude renoncheren het welck hy hadde aen + Napels, Milanen, Genuen, Atrecht, Doornick, Bourgoignen, Artoys, Vlaenderen, ende vele andere actien. Maer nu los wesende, wederriep haest het accoordt, ende den vrede in kleyner weerden hiel, ter oorloghe alle ghereetschap toerustende. Maer voor thien jaren weder bestandt ghemaeckt werdt, als die Keyser op Afrijcken trecken wilde. Maer terwylen die Keyser op de Zee dolende was in't jaer 1542, desen Coninck nemende den tijdt waer, met vijf Legers van meyninghe was den Keyser zijn landen afhandich te maecken. Ende selve in't jaer 1543 eenen inval op Henegouwe doende, Landrecy overviel. Den Keyser wederghekomen in zijn landt, vindende in zyne quartieren dat des oorlooghs brandt opgegaen was: en wist nauwelijcks de sake te remedieren: eenighe hy wel onsachtelijck aentaste ende Camerijck veroverde, alwaer hy een sterck Casteel dede bouwen. Ende in't jaer 1544 Luxemborg hy weder den + Fransoysen ontweldichde ende S. Didier inkreegh: stelde oock die van Parijs in vreese. Maer de Almoghende Godt vereenichde deser Potentaten herten, soo dat zy weder veraccordeerden. In't jaer 1546 de Duytschen oorloghe den Keyser aenboden, die hy vermeesterde, ende kreegh den Hertogh van Saxen ende den Landtgrave ghevanghen: Om welcke uyt de gevanghenisse te krygen in't jaer 1552 Hertogh Maurits de Duytsche oorloghe teghen den Keyser vernieuwde, oock mede tot voorstandt der Religie ende vryheydt van Duytslandt. De Coninck van Vranckrijck voechde hem wederom daer by, ende door dien middel maeckte hy + Duytslandt afhandich de drie Bisdommen, Toul, Verdun ende Mets, ende wel hebbende zijn deel, was nochtans daer mede niet te vreden. Maer den heyrlegher des Keysers over de welcke Marten van Rossem Veldtoverste was, comende in Vrancrijck ende de palen van Champaignen brandende: die Coninck bedwongen werdt zijn eyghen landen te defenderen. Ende die Keyser optreckende Mets belegerde ten onbequamen tyde, soo dat hy door koude ende onghemack + opbreken moeste. Maer de stadt van Terwanen het ghelach betalen moest, de welcke stormender handt inghenomen, geplondert, verbrandt ende gheheel geruineert werdt. Hesdin oock onder gheweldt ghekreghen, ter aerden

+Doot van den Hertoge van Bourgoignen.

+De Coninck van Vrancrijck gevanghen genomen.

+Vrede tusschen den Keyser ende den Coninck van Vrancrijck.

+Het Casteel tot Camerijck ghemaeckt.

+De Coninck van Vrancrijck treckt tot hem Toul, Verdun ende Mets.

+De Keyser beleghert Mets.

gheslecht werdt. Maer daer na de Keyser eenen aenslach op Dorlens maeckende, werdt van de Fransoysen verrascht, in de vlucht gheslaghen, alwaer vele doot bleven ende ghevangen werden. Ende dit werdt uytgerecht door den Conestabel, de welcke mede Marienborg beleyde, dat hem overghegheven werdt: ende den Hertogh van Nevers nam Bovines in, alwaer by na alle de inwoonders vermoort werden: ende Dinant na eenigen tegenstandt gaf hem over. De Keyser hem weder toegerust hebbende, heur tegenstant dede in Henegouwe, ende weder inghenomen hebbende de stadt ende 'tcasteel van Hesdin, ende gantsch gheraseert, maeckte een nieuw fort ende stadt, die hy Hesdinfert noemde. Hier door weder voor vijf jaren bestandt gemaeckt werdt, het welck gebroken, Lens by den Fransoysen inghenomen werdt, ende S. Quintens by Philips ter ander zyde in het jaer 1557 stormender handt inghenomen: tot wederwrake by den Fransoysen Calis verovert, die oock na Grevelinge trachten, maer vonden heerlijck den Weert t'huys. Niet te min weder quamen Duynkercke bestormen in't jaer 1558, 'twelck zy innamen en*de* jammerlijck plonderden. Maer die Grave van Egmont op heur hielen wesende, wel drie duysent vernielde. Na desen eenen + vrede gemaeckt werdt tusschen Coninck Philips ende Coninck He*n*drick, de welcke twee machtighe heyrleghers tusschen Dorlens ende Amiens hebbende, d'een den anderen vreesden: door welcken vrede een yeder restitutie dede na het goet vinden van de ghene die haer met de vrede-handelinghe bemoeyden: de welcke door houwelijck bevesticht werdt. Als wanneer de outste dochter van Vranckrijck Elizabeth Coninck Philips toegheseyt werdt, ende Margriete de jongher suster Emanuel den Hertoge van Savoyen. Waer door ten Hove groote blyschap was: ende beyde die Coninckrijcken voor eenighe jaren vreedsaem geseten hebben tegen malkanderen; nochtans niet vry van inlandtsche oorloghe ter oorsaecke der Religien. Maer het huys van Valoys in manoorde verstorven: Hendrick van Bourbon in de regieringhe ghekomen, heeft goedt gevonden Philips den Coninck van Spangien ende zyne ondersaten, tot Parijs de*n* 17 Januarij in't jaer 1595 voor openbare vyanden uyt te doen roepen: op Artoys grooten inval doende, ende grooten buyt daer uyt treckende. Waer door insgelijcx tot Bruyssel op den 18 Meerte uyt den name des Conincks van Spangien de Coninck van Vrancrijck ende zyne ondersaten vyanden verklaert werden, ende openbare oorloghe ghepubliceert werdt. Die van Vranckrijck terstont Ivoy innamen, en*de* vijf maenden lang inhielden: Dorlens ende Calis by d'andere overweldicht werden. Hier na in't jaer 1597 die Gouverneur van + Dorlens Hernantello de Portocarrera, door een practijcke oock de stadt Amiens den Fransoysen afhandich gemaeckt heeft, welcker borgers te veel betrouwende op haer volck ende sterckte gheen garnisoenen en hadden willen innemen, hoe wel de Coninck noch eenighe dagen te vooren sulcx aen haer versocht hadde. De voorseyde Hernantello heeft ontre*n*t seventhien oft achthien soldate*n* als boeren verkleet den 11 Meerte smorghens vroech na de stadt gesonden verscheydelijcken ende verdeylt. Hernantello selve met veerthien oft vijfthien hondert mannen te voet ende te peerde, verbergh hem stille achter een vervallen kercke, van het welcke de wacht van der stadt inde poorte wat verstaen hebbende, heeft dese soldaetsche boeren, als van verscheyden quartieren komende, daer van ondervraecht, die al spraecken uyt eenen mondt, daer mede zy sulcken achterdencken wisten uyten hoofde te steecken. Dese soldaetsche boeren hadden oock eenen hoywaghen by haer, met wat verborghen volck ende wapenen, ende eenighe die noten om te verkoopen op den

+Vrede ghemaeckt tusschen den Coninghen.

+Hernantello Portocarrera neemt behendelijcken de stadt Amiens in.

hals droege*n*, die in de poorte jockende, eenen sack met noten lieten vallen, daerse over den andere*n* bestonden te rapen, balghen en*de* kyven. Die van der wacht raepten vast de noten op terwyle dat den hoywaghen in de poorte quam, waer op zy terstont de wachters fortseerde*n*. Dies Hernantello met zijn volck op een teecken quam toegeloopen, die oock ghevolght werdt van een Italiens Marquis de Monta-negro met peerdevolck. Aldus in de stadt ghekomen zijnde, vonden zy luttel wederstants, mits datter veel volck in de kercken waren, ende andere onwillich. De Grave van S. Pol, Gouverneur van Picardyen, siende onder de borgers onwillicheydt, ende gheenen middel om eenighe order tot wederstant te stellen, sochte ende vont middel om daer uyt te geraken, soo noch eenighe vande Ghereformeerde Religie ende oock andere deden. Dies wert de stadt een tijt lanck gheplondert, daerinne ghebruyckende alderhande ghewoonlijcke wreetheydt, maer vreesende van terstont beleghert te worden, hebben zy de voorsteden terstont afghebrandt ende de omligghende dorpen: de borgerye hebbense de wapenen afgenomen, behalven eenighe die zy betrouden, ende hebben haer op de marckt ende plaetsen gesterckt ende beset teghen oploop der borgherye. Van buyten uyt alle de Walsche landen quamen haer veel krijchsvolck en*de* andere om buyt toegheloopen, soo dat zy daer terstondt wel vier of vijf duysent sterck waren, zy vonden alderhande victalie en*de* voorraet ghenoech. Na twee daghen werden zy van den voorseyden Grave van S. Pol met des Conincx peerdevolck alomme berent en*de* bespronghen, waer ontrent terstondt allenskens eenen legher vergaderde onder den Velt-maerschalck Biron. Den Coninck van Vranckrijck is selve in persoon daer voor ghekomen, ende belegerde hem tot Beauchaine, van waer hy de*n* 26 Meerte met etlijck van zijn krijchsvolck, ende met de*n* Hertogh van Espernon, ende den voorseyden Maerschalck Biron ende andere verselschapt zijnde, uyttrock om de stadt van Atrecht desgelijcx met eenen aenslach te verraschen, de welcke misluckte, soo wy inde beschryvinghe van Atrecht verhaelt hebben. Van doen af is voorts het belech voor Amiens van des Conincx volck ghecontinueert, ende hebben haer allenskens seer sterck alomme beschanst ende begraven, soo datter niemant meer binnen konde komen: zy brochten daer oock wel vijfenveertich stucken gheschuts voor. In Junio ende sints ist legher daer voor seer versterct, ende alle den Edeldom daer ontrent op ontboden. Den 17 Julij deden die van binnen eenen stercken uytval ende versloeghen in des Conincks leger Overste Monsde Flessan ende Foucqueroles: maer zy werden inghedreven met verlies van Mendossa ende andere notabele Spanjaerden. In't beghinsel van September werter een Ravelijn van der stadt beschoten, ende zy zijn tot onder de vesten ghekomen. Twee daghen daer na werdt den Oversten Hernantello met een musket dootgeschoten, in wiens plaetse quam den Marquis van Monta-negro. Daer werdt niet naghelaten met graven, myneren ende schieten, wat tot een stercke stadt te dwinghen eenichsins mochte bedacht worden. Die van binnen hebben de riviere de Somme binnen opghestopt, ende alsoo alomme te rugghe doen overloopen op het landt, op datter ghemackelijcker met schuyten ontset mochte inghebrocht worden, dat niet wel

by de Spaensche van buyten waer-ghenomen + werdt. Want den 29 Augusti is Borlotte ghekomen met hondert peerden, verselschapt metten Grave van Busquoy ende meer andere Heeren, om volck binne*n* te helpen, maer zy werden by den Coninck selve, oock by Biron ende meer andere ontmoet aen de passagie van Aucre, ende alsoo getroffen, datter wel hondert ende dertich doot bleven, hondert ende twintich gevangen, ende wel twee hondert ende twintich peerden afghenomen werden, en*de* de reste sonder yet uyt te rechten in de vlucht gheslaghen. Den Vorstelijcken Cardinael heeft hier en tusschen zijn krijchsvolck te voet en te peerde seer sterck versamelt, ende is alsoo sterck wesende wel vijfthien duysent te voete en*de* drie duysent peerden, ontrent den 20 Augusti te velde getrocken, met achthien stucken grof geschuts, ende groote menichte van wagenen, diemen aen malcanderen met ketenen konde vast maecken. Daer na soo vertoonde hy hem met zyne*n* leger den 15 September op de hooghde van Longprez, daer hem den Coninck van Vranckrijck teghen vertoonde, ontrent een vierendeel mijl weeghs buyten zynen beschansten Waghenborg oft Leger, daer beyde de Leghers langhe stonden in slachordere, ende met grof gheschut langhe dapperlijck teghen malkanderen inschoten. Maer teghen den avont soo vertrock den Vorstelijcken Cardinael + met zynen Legher na een dorp S. Saveur, een myle van daer gheleghen, alwaer hy subytelijcken een brugghe leyde over de Somme, meynende van die zyde Amiens te ontsetten: maer daer ghepasseert zijnde, werdt hy gedwonghen van de Colonellen, de Heeren van Montigni, van La Noue, van Vicques-en*de* d'Escluseaux weder te vertrecken. S'anderdaeghs voor den daghe trock den Vorstelijcken Cardinael op met zynen gantschen Leger in het ghesichte van den Coninck, de welcke hem met een deel zijns Leghers volghde wel een myle, bybrenghende grof gheschut en*de* veldtstucken, daer mede dickmael onder de hoope*n* schietende. Als he nu onmogelijck was voor den Vorstelijcken Cardinaels legher door des Conincks legher te breecken, om de menichvuldighe begravinghen, sterckte, konstighe ende gheweldighe beschanssinghen, oock dewyle den Coninck met noch eenen legher onder de oogen was liggende om hem te weere*n*, soo hebbe*n* die van Amiens + den moet verloren ghegheven, als zy den Cardinael saghen afghetrocken, ende wetende dat den Coninck gheneycht was om goede conditien voor't overgheven te verghonnen, alsoo hy wel genoech gewoone was, zijnde noch in vreese dat zijn vyanden legher mochte erghens op zijn frontierstede*n* vallen, soo hebben zy versocht te parlementeren den 19 Septembris, ende zijn gheaccordeert dat zy de stadt binnen ses dagen den Coninck overgeven souden, soo daer en tusschen gheen ontset van twee duysent mannen sterck van buyten binnen ghebrocht en werde. Na de ses daghen souden alle die wilden daer moghen uyt-trecken met al haer goedt, ende in wapenen, met vlieghende vaendelen, slaende trommel, ende hebben goedt Convoy. Zy vermochten oock haren dooden Gouverneur Hernantello met ander Capiteynen lichamen wech te voeren. Den borgeren soude alles oock werden vergeven sonder verwijt, vermogende met hare goederen wech te trecken, of te blyven, mits nieuwen eedt doende. Aldus den 24 Septembris gheen assistentie binnen Amiens ghecomen + zijnde, is de stadt den Coninck overghelevert, ende daer zijn uytgetrocken ontrent achthien hondert manne*n* te voete, ses hondert peerden, hondert ende tsestich waghenen met wel neghen hondert vrouwen, treckende na Dorlens.

+Den Vorstelijcken Cardinael rust hem sterck om Amiens te ontsetten.

+Den Vorstelijcken Cardinael versoeckt om Amiens te ontsetten.

+De stadt Amiens tracteert va*n* overgheven.

+Amiens aen zynen Coninck overghegheven.

Insghelijcks heeft oock mede somtijts moeten + buyghen onder het gheweldt der machtichste *Morini,* oft Terwanen, om welck te belegheren Hendrick de achtste

+*Morini* of Terwanen.

Coninck van Enghelandt [+] in het jaer 1513 overquam, tot zyner assistentie den Hertogh Maximiliaen met veel Edel-lieden uyt Brabant, Vlaenderen ende Hollandt hen voeghende, door wien ter neder gheleyt wierden veel ruyters ende voetknechte*n* der Fransoysen tot ontset deser stadt afghekomen: vande welcke drie hondert vijftich (waer onder veel Edel-lieden waren) gevangen ghenomen, hondert vijftich waghenen ende negen stucken gheschuts verovert werden. Soo dat Terwanen na dat het veel beschoten was geweest, hem overgheven moest, met den Coninck van Enghelandt [+] in accoort tredende. Maer weder naderhandt gheraeckt is onder de Croone van Vranckrijck: d'Enghelsche op eenen dagh verliesende soo veel als zy in menich jaren verovert hadden. By dese is ghebleven den naem des ouden landtschaps der *Morini,* alsoo ghenoemt, [+] overmidts zy besaten, soo sommige segghen, een moerassich landt, ende na het seggen van andere van *more,* by den ouden Gallen alsoo ghenoemt zijnde de zee, na de wyse der Latynen *mare.* Waer van daen dat Cesar schrijft, te zynen tyde gheweest te zijn een korte overvaert tot Britannien. Soo dat ghenoech blijckelijck is dat de *Morini, Nervij* ende *Menapij* Vlaenderen oock mede voor een ghedeelte beseten hebben, teghen de welcke Cesar de meeste moeyelijckheydt ghehadt heeft, ende doen de Belgen overwonnen waren, zy met den Celten in conjuratie traden, ende tegen Cesarem haer ter weer stelden, hoe wel zy van C. Caiena ten tyden Augusti, dat heur leedt was, onder de gehoorsaemheydt der Romeynen bedwonghen werden, dien sy na dien tijdt seer ghetrouw zijn gheweest, in den dienst van Vespasianus heur ghetrouwelijck quytende, ten tyden toe dat die Francken het Roomsche Rijck verswackende, gheheel Belgicam den Romeynen afhandich ghemaeckt hebben: ende is van Carel de Caluwe in het jaer acht hondert drieentsestich (soo uyt P. Emilio blijckt) met al de contreye van de Somme af in leene uytghegheven aen Boudewijn Yseren-arm, d'eerste Grave van Vlaenderen. Maer Boloignen, Terwanen, Sint Pol, zijn weder afgeweecken van Vlaenderen in het jaer neghen hondert sesentsestich, ende Artoys in den jare duysent een hondert eenentneghentich daer weder afghedtrocken werdt.]

[+]De*n* Coninck van Enghelandt beleghert Terwanen.

[+]Terwanen wordt overghegheven.

[+]Waer van de *Morini* den naem voeren.

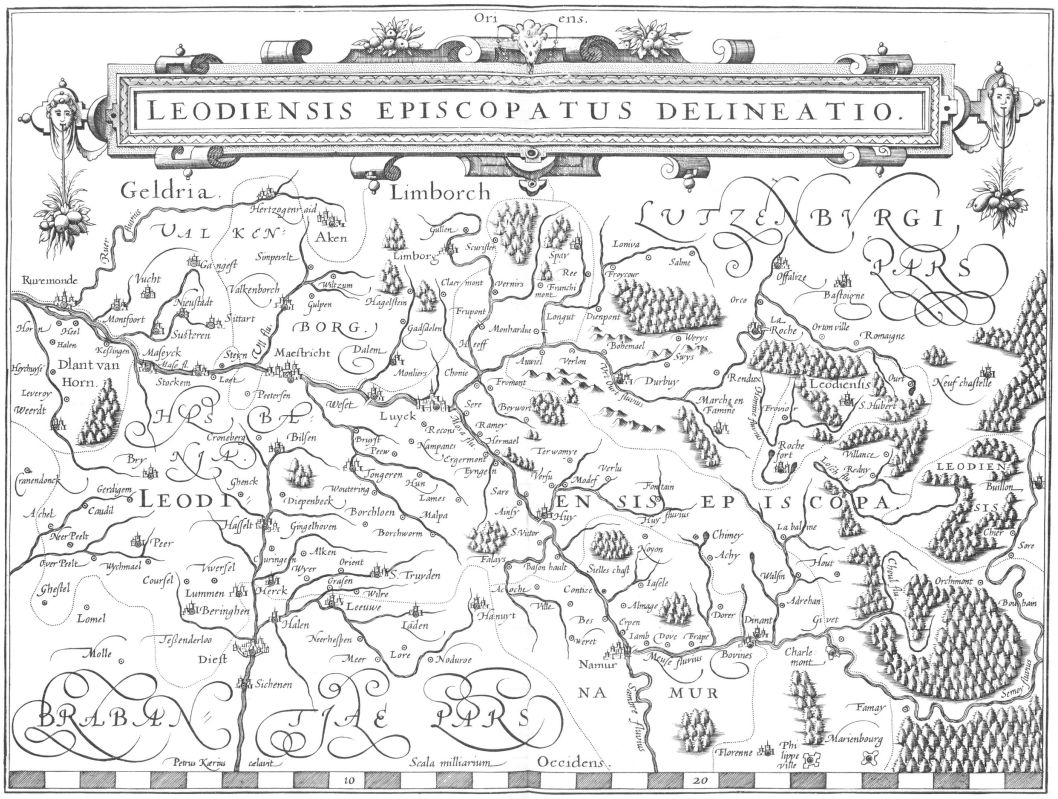

Leodiens episcopatus delineatio.

Beschryvinghe des Bisdoms van Luyck.

+ *H*Et Bisdom ende landt va*n* Luyck paelt Noordwaerts en*de* Westwaerts aen Brabandt: Oostwaerts eensdeels aen de Mase ende ee*n*sdeels aen het Hertoghdom van Limborg ende 'tGraefschap van Namen, ende Zuydwaerts aen het Hertoghdom van Luxemborg. + Het heeft een seer goede ende wel getemperde locht: en*de* het landt is seer vruchtbaer ende gedrachtich van graen, koren ende allerley ghewas, ende daer en boven seer lustich: gheeft bykants over al, ende oock in de omligghende landen wijn, maer slecht ende kleyn: allerley vleesch, visch, wildtbraedt seer goedt ende overvloedich. Het heeft veel Mynen + van yser ende sommighe van loot: oock van solfer; ende sommighe maer weynighe van goet ende schoon goudt: Daer zijn kuylen ende berghen van seer fraeyen wercksteen, ghelijck als Alabastre met swart ghemengt; ende Marmer oock met verscheyden verwen ghemenght: daer en boven veel Mynen ende kuylen seer diep onder de aerde, daer men met groote moeyte, arbeydt ende sorghelijckheydt van lijf ende leven der gravers en*de* arbeyders, + tot onder den gront van de Mase die hen boven het hooft loopt uytgraeft steenkolen om vier te maken, ghelijck daer wy af gesproken hebben in de beschryvinge van het landt van Henegouwe ende Namen: maer de Luycksche zijn de beste, ende worden met vele grooter hoopen uyt ghegraven, soo dat alleenlijck onder den byvanck van Luyck ontrent een myle weeghs in't ronde, de stadt daer af wel versien zijnde, alle jare noch buyten ghevoert worden meer dan voor hondert duysent Ducaten, hoe wel datse niet seer dier verkocht en worden. Men gebruyckt dese steenkolen gemeynlijck gelijck de torven in andere landen: + ende de materie is den steen gantschelijck gelijck, maer laet haer gemackelijck klieven, ende is lichter ende seer swart, heeten deshalven Luycksche kolen: ende worden brandich soo haest als sy het vyer ghevoelen, brandende allenskens ende groote hitte ghevende: deshalven + de Luyckenaers met der waerheydt pleghen te segghen: dat zy onder ander in haer landt hebben drie uytnemende dinghen, broot beter dan broot, yser harder dan yser, ende vyer heeter dan vyer. Maer dese steenkolen + hebben een nature contrarie alle andere brandende materie: want zy worden ontsteken met water, ende ghelescht met olye: ende indien den reuck te vuyl is, soo worpt men daer op een weynich souts, soo vergaet den stanck, ghelijck oock van andere kolen: ghelijck oock Virgilius sulcks ghetuycht:

+Ghelegentheydt van het landt va*n* Luyck.

+Getempertheydt ende vruchtbaerheydt van Luyck.

+Mynen gevonden in Luyck.

+Waer men in't landt va*n* Luyck de steenkolen uyt haelt.

+Hoedanick de steenkole*n* van Luyck.

+Drie rare dinghen in't landt van Luyck.

+Seltsaem naturel van dese steenkolen.

Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor.

Dese steenkolen zijn eerst ghevonden by + Luyck ontre*n*t het jaer 1198, soo men schrijft ende seght, van eenen passant ende reysende man diese eenen Smit gewesen heeft, ende is haestelijck daer na verdweene*n* ende niet meer ghesien. Noch wordt in't landt van Luyck ghemaeckt veel Salpeters, ende het selve seer goedt. In't kort gheseyt, dit landt is soo geluckich ende wonderbaer, dat het wordt met een ghemeyn spreeckwoordt gheheeten, het + Paradijs der Priesteren. Jan van Mandeville een Enghelsch Edelman, ende vermaert Doctoor in de Medicyne, die onder andere treffelijcke daden soo wonderlijcke reysen de gantsche wereldt door heeft ghedaen, ghelijck by zyne ende andere schriften blijckt, heeft voor seecker gheseyt noyt landt ghevonden te hebben dat hem beter behaechde als het land van Luyck, ten

+Wanneer de steenkole*n* ghevonden in het landt van Luyck.

+Luyck ghenoemt het Paradijs der Priesteren. Jan van Mandeville Enghelsman.

aensien van de goede locht, de vruchten der aerden, de ghelegentheydt, veelderhande andere gherieffelijckheydt, ende de seer groote vryheydt. Soo dat hy na veel moeyten ende arbeyts hem hier te ruste heeft ghestelt, ende is ghestorven in't jaer 1372 ende wel heerlijck begraven in Sint Wilhelms + klooster buyten de Auren poorte: waer af noch op den dagh van heden het graf met een fraey graf-schrift ende andere dingen den reysenden lieden daer worden van de Monicken ghetoont. Dit Bisdom heeft nu tegenwoordichlijck onder hem veel heerschappyen over + steden, sloten, dorpen ende landen, daer toe oock veel hooghe weerdicheden: ende ten eersten behalven de oude weerdicheydt des Bisdoms het Hertoghdom van Buillon, het Marckgraefchap van Franckemont, de Graefschappen van Loots en*de* Haspengouw: oock veel Baneryen, ende tweeenvijftich treffelijcke Abdyen: daer en boven behalven de helft van Maestricht vierentwintich besloten steden, namelijck de hooftstadt Luyck, Buillon, + Fra*n*ckemont, Loots, Borckworm, Tongren, Hoey, Asselt, Dinant, Maseick, Stockhem, Bilsen, S. Truyen, Tuin, Viset, Varem, Beringhe, Herck, Bree, Per, Hamont, Siney, Fosse ende Covines: daer en boven (gelijck die van den lande houden) 1800 dorpen met klocktorens, sonder alle andere kleyne: met oock veel verscheyden Baneryen ende Heerlijckhede*n* hier en daer. Maer laet ons nu na onse gewoonte in sonderheyt het landt beschryven, ende ten eersten de hooftstadt.

+Jan van Mandeville begraven te Luyck.

+Tytelen van weerdicheden onder den staet va*n* Luyck.

+Steden staende onder de ghehoorsaemheydt vande*n* Bisschop van Luyck.

Beschryvinghe van de stadt van Luyck.

+ *D*Ie stadt de welcke wy Luyck noemen, heeten de Latynen tegenwoordichlijck *Leodium,* de welcke gheleghen is in het landt, het welck Cesar beschrijft in zyne Comme*n*tarien geweest te hebbe*n* de woonplaetse der volcken doen ghenoemt *Eburones:* de welcke door haren Hooftman ende Leydtsman Ambiorix opgeweckt zijnde, door listen ende laghen bespronghen ende ombrochten Cotta ende Sabinus des voorseyden Cesars Stadthouders, gantsch vernielende een Legioen ende vijf Cohortes, oft Compaignien Roomsche soldaten, aldaer in garnisoen ligghende. Het welck oorsake ghegheven heeft + Hubrecht Thomas die dit landt beschreven heeft, een gheleerdt man, ende om de uytnementheydt van zyne deught de eerste ende alderbeminste Secretaris va*n* Frederick Paltsgrave, Keurvorst des Heylichs Rijcks, te segghen ende houden staende dat om de moordt + van dit Legioen alhier gheschiedt, de stadt, Liege is ghenoemt gheweest: ende dat Ambiorix de ware ende eygen stichter der selve is gheweest, de welcke naderhandt om zijn ondanckbaerheydt ende ongetrouwicheydt met zijn volck en*de* complicen, soo furieuselijck door Cesar vervolght is geweest, dat hy hem noyt en heeft verlaten tot dat hy hem hadde doen sterven. Andere houden ende schryven dat dese stadt haren naem neemt van een kleyn rivierken genoemt Legie oft Liege, het welck in het dorp Ans zynen oorspronck heeft, ende ontrent drie mylen gheloopen hebbende comt in dese stadt, ende valt ende verliest hem in de + Mase. Den Aertsdeken van Verdun, Rijckaert van Wassemborg wederspreeckt Hubrecht Thomas, als oock doet Jan va*n* Plaisance, de welcke in hare historien schryve*n* dat + Sint Hubrecht geboren van Aquitanien eerste Bisschop van Luyck, de eerste stichter der selve gheweest is, die tot een stadt makende, ende met mueren omringhende, want het te vooren maer een dorp en was; ende dat hy die ghesticht hebbende Liege noemde. Daer + zijnder andere die niet toe en staen dat hy den eersten stichter gheweest zy, maer alleenlijck den weder-oprechter, ende gheven haer eenen seer ouden oorspronck van den Griecken. Maer soo veel isser van dat de bequaemheyt van hare gheleghentheydt ende de overblijfsels van hare oude ende vervallen vesten ende andere heerlijcke merck-teeckenen, midtsgaders andere ghedenckenissen van hare oudtheydt die buyten ende binnen worden gesien, bewysen ooghenschynelijck datse langer ghesticht is gheweest als dese voorgeven: zy ligt + wonderlijck in een seer lustich dal tusschen heuvelen ende berghen aen de Mase, die met twee armen daer in loopt, ende aldaer maeckt verscheyden seer fraey bewoonde Eylanden: houdende 28 grade*n* in de lengde, ende 50 graden 51 minuten in de breedde: ende behalven de watervloeden Mase ende Legie, loopen + daer noch in drie andere vlietkens, te weten Vte, Vese ende Ambluar: de welcke den oorspronck hebben in't bosch van Ardennen, ende vallen daer in de Mase, ende gheven veel goede visschen, besonderlijck Vte, welck veelderley visschen in groote menichte bybrengt, ende onder andere een soorte seer wel smakende gheheeten Vtinen. Daer loopen inde stadt + noch veel andere seer klare levende wateren, deshalven men over al siet lustighe koele fonteynen, met sulcke menichte dat sommighe huysen twee ende drie fonteyne*n* hebben: welck voorwaer een fraey ende oorboorlijck dinck is. De stadt is seer groot ende wijdt: soo datse hooghe berghen, verscheyden dellinghen, veel klare watervloeden, ende seer schoone wijngaerden in haer begrijpt, ende wordt in

+De Luyckenaers eertijts Eburones ghenoemt. Siet *Marlian. Caesar lib. 5. de bello Gallico.*

+Hubrecht Thomas heeft ghemaeckt de beschryvinge van't landt van Luyck.

+Waer van Luyck den naem nee*m*t ende wie de*n* stichter daer van is gheweest.

+Wassenborg in't tweede boeck der outheden va*n* Belgie.

+S. Hubrecht des Conincx van Aquitanien sone.

+Ander ghevoelen op de*n* orspronc van Luyck.

+Ghelegentheyt der steden va*n* Luyck.

+Rivieren die door Luyck passeren.

+Luyck heeft overvloet van fonteynen.

+ grootte vergheleken by de stadt van Rowan, groot in den omghanck ontrent vier mylen. Zy heeft veel schoone steenen huysen, besonderlijck des Bisschops hof, welck een uytnemende wonderlijck werck soude wesen waer het gantschelijck volmaeckt ende voleyndt: welck ghesticht is gheweest van den Cardinael + Erard van de Marche, Bisschop van Luyck. Daer en boven heeft dese stadt veel fraeye ghemeyne wooninghen der borgeren. Maer aengaende den Godsdienst, soo mach men segge*n* dat Luyck overtreft alle de steden van Vranckrijck ende van Hoogh ende Neder Duytslandt, in menichte van ghetal, in fraeyheyt, ende rijckdom van Kercken Cloosteren ende Conventen. Want hier zijn acht seer rijcke ende heerlijcke Domstichten van Canonicken: maer boven al S. Lambrechts, + patroon van de stadt: welck ghesticht is van Sint Hubrecht, ende bevesticht van de*n* Paus van Room met grooten rijckdom ende jaerlijcks inkomende goeden: het heeft soo groote + macht ende heerschappye dat het na den Bisschop oock mede houdt een deel van't bewindt van het landt ende van het Bisdom. Maer niemant en mach hier Canonick worden, hy en zy een geboren Edelman, Doctoor oft Licentiaet: ende moghen na haer beliefte daer uyt-scheyden ende een vrouwe trouwen, indien zy gheen misse en hebben ghedaen. In dese hooghweerdighe kercke is veel heylighdoms, en*de* daer toe schoon en*de* costelijck cieraet.

+Luyck in grootte Rowanen ghelijck.

+Het Bisschops huys van Luyck door wien ghesticht.

+De Domkercke van Luyck Sint Lambrecht toegheeyghent.

+Authoriteyt der Canonicken van S. La*m*brecht tot Luyck.

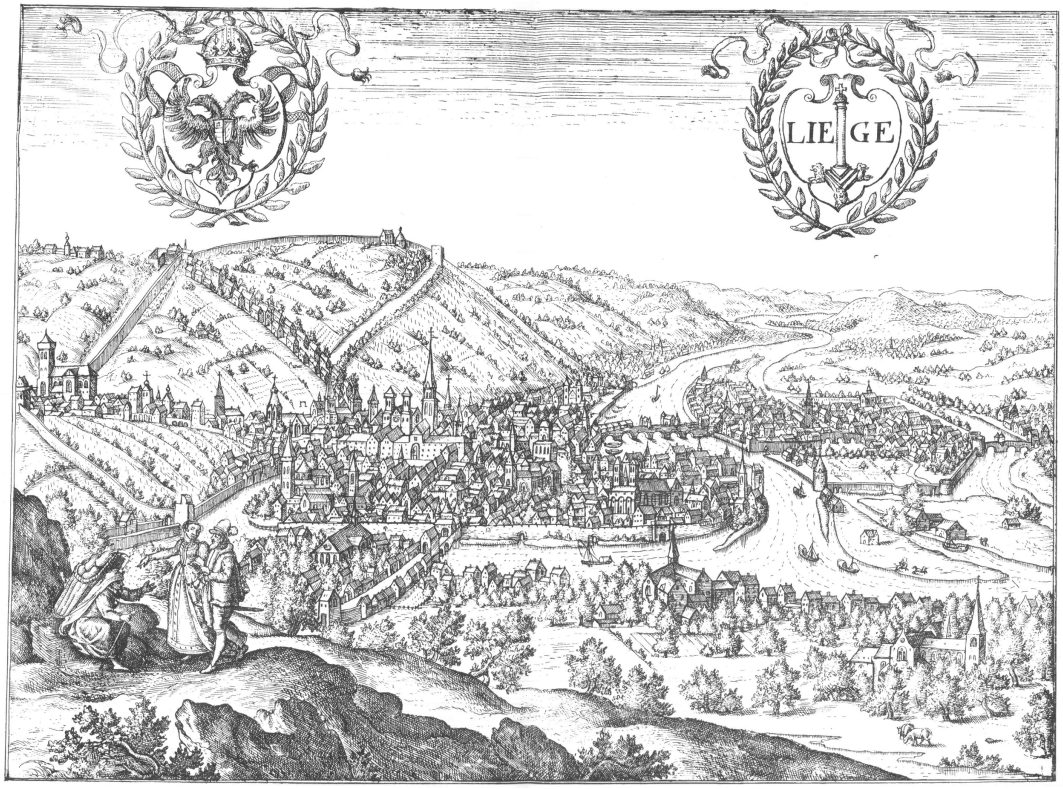

LIEGE

Oock eenen groote*n* Sint Joris te peerde van louter gout, welcke*n* Hertogh Carel van Borgondien [+] daer heeft ghegheven, door een goetwillige boete, om dat hy de stadt met gewelt inghenomen hebbende, soo wreedelijck daer ghehandelt hadde, gelijck wy hier na seggen sullen. Hier zijn vier seer heerlijcke Abdyen, [+] waer af de voornaemste is S. Laurens in de voorstadt buyten de poorten: en*de* binnen Sint Jacobs: zijn beyde van S. Benedictus orden, en*de* hebbe*n* elck op zy selven een seer schoone Librye. Daer en bove*n* oock drie Vrouwen kloosters, vier biddende Ordenen: ende onder dese sommige die dobbel Conventen hebben, ghelijck van S. Franciscus, d'een observant d'ander vacant. Daer zijn tweeendertich prochiekercken, [+] waer af de voornaemste zijn onse Vrouwe, S. Jan Baptist, ende S. Servaes: daer en boven noch veel andere Kercke*n* Cloosters ende Gasthuysen seer wel ingestelt ende wel versien: in der voegen dat soo binnen als buyte*n* de stadt meer dan hondert kercke*n* zijn: deshalven de wel vermaerde Petrarcha wel te [+] recht heeft geschreven: Ick hebbe Luyck gesien uytnemende en*de* heerlijck in Clergye. Boven desen hebbe*n* de tweeendertich ambachten in dese stadt seer groote macht ende aensie*n* in saken der ghemeynten aengaende, soo datter gheen ordinantien voor't ghemeyn en mogen besloten worden sonder haerlieder verwillinge: [+] onder welcke het Goutsmits 'tvoorneemste, ende 'tHoefsmits 'taller outste is. Dit is een treffelijcke, volckrijcke en*de* seer wel bewoo*n*de stadt, ende 'tvolck seer scherp van verstande, begrypich ende behendich in alle dinghen: maer door een oude quade gewoo*n*te gemeynlijck [+] meer geneycht tot ledicheydt, twist ende tweedracht onder malkandere*n* dan tot arbeyt en*de* eendracht: zijn niet te min seer koen, sterck ende straf ter wape*n*, waer toe zy hen t'alle tyden dapperlijck hebben ghestelt en*de* geoeffent, ende doen't noch nu ter tijt openbaerlick. En*de* [+] aengaende de gheleertheydt, hebben altijt gehadt ende hebbe*n* noch op den dagh van heden seer geleerde mannen: soodanige als onlancx geweest zijn Norger, Fransoys ende Steven, alle drie Bisschoppen ende kinderen van dese stadt geboren: Adelman, Echbert ende Lambrecht, gheleerde ende eerweerdighe Prelaten, ende de welcke alle schoone wercke*n* den nakomelinghen naghelaten hebben: ende nu leeft Hendrick Benie, Raetsheere, een seer gheleert man en*de* groot Orateur: Boudewijn van Va treffelijck Rechtsgeleerde: Gilbert Limborg uytneme*n*de Doctoor inde Medecyne, de welcke daerom heeft gedient (met eere, lof ende reputatie) verscheyden Bisschoppen, gelijck hy noch dient den ghenen die in dese kercke sit. [+] Ten lesten die van Luyck spreken ghemeynlijck Fransoysche tale, maer seer bedorve*n*, gebroken ende vreemdt, om dat zy ligghen tusschen Vrancrijck, Overlandt en*de* Nederlandt: maer wordt daghelijcx meer ende meer gebetert: Den Edeldom ende andere treffelijcke lieden spreken seer fraeye tale.

[+] Hoewel Luyck ee*n* rijckstadt is, en is nochtans den Keyser niet anders onderworpe*n*, dan als hy teghen den Turck ter oorloghe treckt, hem te doen een seecker ende cleyn ghetal van [+] krijchsvolck, ofte gelt daer voor tot betalinge: maer is den Bisschop onderdaen soo wel in't wereltlijck als in't geestelijck: nochtans met sulcke privilegien ende vryheden, dat zy als vranck ende vry met heure Borghemeesteren ende andere Wethouders van de Ghemeynte het bewindt meestendeels heeft. Ende belanghende de appellatien, de ghene in geestelijcke saken gaen te Ceulen, en*de* van daer te Roome: ende in wereltlijcke saken, in het Camer-ghericht te Spier. Dese stadt is eertijts in meerder fleur gheweest dan nu, ter

[+]Present gedaen door den Hertoch van Bourgoignen aen de Kercke van Luyck.

[+]Abdyen van Luyck.

[+]Prochien van Luyck.

[+]Petrarcha in den brief aen de*n* Cardinael Colonne.

[+]Voornaemste ambachten van Luyck.

[+]Luyckenaers ledich-ganghers, maer krijchslieden.

[+]Gheleerde ghesproten van Luyck.

[+]De Luyckenaers spreken Fransoys.

[+]Luyck een Rijckstadt.

[+]Onderdanicheydt die Luyck den Keyser schuldich is.

tijt, als de letteren + ende allerley fraeye konste*n* daer seer wonderlijck geoeffent werde*n*: soo dat op een mael tseffens (gelijck den selven autheur Hubrecht Thomas schrijft) hier studeerden negen Coningen sonen, vierentwintich Hertogen sone*n*, negenentwintich Graven sonen, ende veel andere kinderen van groote Banerheeren, welcke jonghe Heeren meestendeels, oft oock alle, Canonicken waren in den heerlijcken Dom van S. Lambrecht, soo seer wert doen ter tijt de gheestelijckheyt verheven. Maer namaels is de stadt verwoest gheweest van de Denen + ende Normannen, ende nu ten aller lesten van Hertogh Carel van Borgondien in het jaer 1468, de welcke overmits eenen grooten haet en*de* gramschap, door dien dat de Luyckenaers haren eygenen Bisschop schandelijck hadden onthaelt, ende noch om meer andere oorsaken de stadt heeft belegert, ghewonnen ende gantschelijck + doen verwoesten, uytghenomen alleenlijck de kercken: maer is metter tijt ende met geduerigen peys wederom gantschelijck vernieuwt ende fraey opgemaeckt, ende langhen tijdt aldus in seer goeden voorspoet gebleven. De welcke latende, ghelijck wy oock doen Maestricht, om dat wy die beschreven hebbe*n* in Brabant, uyt oorsake datse half dat Hertochdom toebehoort: soo sulle*n* wy voorts beschryven d'andere Luycksche steden: ende ten eersten:

+Hoedanighe oeffeninghe der letteren tot Luyck.

+Luyck verwoest door de Denen ende Normannen.

+Luyck heel gheruineert door den Hertogh va*n* Bourgondien. *Philip. Comine. lib. 2. cap. 13 & 14 historiae.*

Buillon is een sterck slot, ghelegen van Ivoy + vier myle*n*, ende wel sesthien van Luyck, wonderlijck op eenen bergh staende, ende beneden met een voorstadt, welck eertijdts een fraey stadt is gheweest: en*de* dit Casteel is seer wel versien van vesten ende muere*n*, ende van binnen wijt genoech om veel weerbaer volcx in te legghen tot beschermínghe: ja overmits gheleghentheydt ende sterckmakinghe schier onverwinnelijck ghehouden: maer alst ter preuve ghekomen is (ghelijck't ghemeynlijck met sulcke stercke plaetsen gheschiedt) soo en quam't soo niet uyt: gemerckt dat het in luttel tijts bestormt zijnde va*n* verscheyde*n* vyanden, ende onder verscheyden Gouverneurs is vier mael inghenomen geweest, waer af de leste + was in't jaer 1552, doen het qualijck versien ende sonder hope van ontset overghegheven werdt in de handen der Fransoysen. Dit slot hout noch de*n* tytel van Hertoghdom van d'oude stadt, en*de* heeft gebiedt ende heerschappye van dorpe*n* ende landen: van de welcke de hooghvermaerde Vorst Godevaert va*n* Buil-

+Beschryvinghe van het kasteel van Buillon.

+Buillon by de Fransoysen inghenomen, in het jaer 1552.

lon zynen toenaem heeft, als van zijn eyghen + vaderlijck goedt, de welcke inde gemeyne vergaderinghe gehouden te Clermont in Averne in't jaer 1096 de eerste is geweest met zyne broeders Eustaet ende Boudewijn, om de Cruysvaert te bestae*n* in't Heylich landt tegen de ongeloovige: ende heeft deshalven dit Hertoghdom om beter middel te hebben tot soo + verre reyse, verkocht aen Spert Bisschop va*n* Luyck, en*de* heeft meerder lof ende eere behaelt met verkoopen, dan de kooper met koopen. Dese heeft met zyne broederen in dese oorloge groote vromicheyt betoont: en*de* in't jaer 1098 in de stadt van Jerusalem te winnen is d'eerste gheweest die de mueren heeft beclommen, en*de* Eustaet zijn broeder de tweede: om welcke vrome daedt ende andere verdiensten het gantsch krijchsheyr heeft den voorseyde*n* Godevaert + willen kroone*n* als Coninck van Hierusalem: maer hy heeft seer edelijck ende heerlijck daer op gheantwoordt, dat zynen sin oft wille geenssins en was met een gouden croone ghecroont te worden in de stadt daer ons Heere en*de* Salichmaker met doornen gecroont is geweest: ende heeft alsoo het Coninckrijck aengenomen sonder Coninckrijcken tytel: en*de* + hy stervende hadde in't navolgende jaer zijn broeder Boudewijn tot succeseur; de welcke gekroont zijnde, wordt deshalven getelt d'eerste Coninck van Jerusalem. Het schijnt dat dit Hertoghdom nu ter tijdt toebehoort den + Bisschop van Luyck, hoe wel de Heere van Sedan als erfgenaem van den Huyse van de Marcke hem houdt als gherechticht daer in, ende voert den tytel van Hertogh. Maer in den lesten peys vande*n* jare 1559 tusschen den Coninck van Spangien en*de* den Coninck van Vranckrijck is Buillon wederom ghegeven den Bisschop van Luyck, nochtans sonder achterdeel van het recht des Heeren van Sedan, die dat gheerft heeft na de aflyvicheydt zijns Vaders, in't jaer 1556.

+Godevaert Hertogh va*n* Lorreynen Hertogh va*n* Buillon.

+Godevaert verkoopt Buillon aen de*n* Bisschop van Luyck.

+Godevaert van Buillon weygert de kroone ende den tytel va*n* Coninck va*n* Hierusalem.

+Na Godevaert succedeert Boudewijn zijn broeder.

+Pretensie van de*n* Heere van Sedan op Buillon.

+ Francimont voortijdts een besloten ende fraeye stadt, is nu sonder vesten en*de* alleenlijck een groot dorp: maer heeft een goedt sterck slot, door den voorseyden Erard Cardinael en*de* Bisschop wederom opgebouwt. Dese plaetse light van Luyck vier mylen, en*de* hout noch de weerdicheydt van Marckgraefschap, hebbende Justitie ende Heerlijckheydt.

+Francimont eertijts een besloten stadt.

+ By dese plaetse light een dorp Thou ghenoemt, ontrent het welck ghevonden worden verscheyden Mynen van seer goet loot: ende in't geberghte daer by sietmen veel steenkuylen van seer schoon swart Marmer, ghelijck het ghene daer wy van ghesproocken hebben Namen beschryvende.

+Thou een dorp hebbe*n*de mynen van loot.

Anderhalf myle van Sint Truyen, ende vier van Luyck, is Loots in Nederduytsch Borckloen genaemt, een redelijck fraey stedeken, met heerlijckheydt ende gebiedt van veel landts ende van veel schoone dorpen die daer + onder staen: soo dat dese plaetse verheven is tot een Graefschap: ende na dat ick beschreven vinde, den tytel daer van is seer oudt: ende heeft verscheyde*n* doorluchtige ende hooghvermaerde Vorsten ghehadt: ende is noch by den tijt van Carel de Groote een Graefschap geweest, maer het Graefschap van Diostien, + van eenen voorighen Heere, gheheeten. Namaels is dit ghegheven vanden Keyser eenen Heer Rogier van Denemarck een va*n*de Paerheeren + van Vranckrijck: en*de* de selve vermaert in de fabuleuse gedichten van Pulci, Boyard ende Arioste: onder de Heeren soo genoemt: heeft daer na den naem Loots gecregen, ende is metter tijdt ghekomen onder de heerschappye der Bisschoppen van Luyck.

+Loots opgericht tot een Graefschap.

+Diostien is het Graefschap van Loots.

+Het Graefschap van Dioslie*n* gegheven aen Rogier van Denemarc.

Borckworm is gelegen op het watervlietken + Jecker, welck daer seer na by zynen oorspronck heeft, en*de* daer door na Tongren loopt, ende voorts te Maestricht in de Mase valt. Dese plaetse light vier mylen van Luyck in't Graefschap van Haspengouw, ende is daer + af de hooftstadt, de welcke redelijck wel bewoont is. Nu sullen wy na onse ghewoonte in't kort beschryven de andere steden: maer aenghesien die seer verscheydenlijck zijn gheleghen in het Bisdom, en sullen de ordene in d'andere landtschappen gebruyckt niet gantschelijck houden, maer de voornaemste na malkanderen verclaren, ende daer na sommige andere merckelijckste ende vermaerste beschryven.

+Ghelegentheydt van Borckworm.

+Borckworm de hooftstadt van het Graefschap van Haspengouw.

Tongren is drie mylen van Luyck, en*de* drie + van Maestricht, op den voorseyden waterstroom Jecker. Dese stadt heeft den naem ghekreghen (soo Munsterus schrijft, hoe wel andere den oorspronck veel ouder stellen) van de Tongren, oude Hooghduytsche, die eerst herwaerts over den Rijn zijn gekome*n*, en*de* veel + landts inghenomen, ende dese stadt gebouwt hebben, ende van daer (soo sommighe schryven) is langhen tijdt voor de overkomste van Julius Cesar, ghekomen den naem Germanus, + welck geseyt is gar man, oft gantsch ende volkomen man. Want d'andere Hooghduytsche aensiende de mannelijcke ende vrome daden van dit volck hebben hen desen naem ghegheven, ende voorts hebben d'andere over al als gebueren, den selven naem Germanus in het ghemeyn aenghenomen. Dese stadt was groot ende hooftstadt van veel andere, die de Tonghersche in Brabant ende in de omliggende landen hebben eensdeels ghesticht, ende eensdeels met geweldt onder haer macht gebracht: ende uyt dese natie ende uyt dit landt zijn ghesproten de Princen van den + bloede der Pepijns, daer van namaels is ghekomen de hooghloflijcke Carel de Groote. Dese stadt (soo men leest) is d'eerste gheweest van gantsch Vranckrijck ende Duytslandt, die door de predicatie van S. Matern tot het + Christen gheloove bekeert is in het jaer ons Heeren hondert een. Welcke Matern gheboren te Pavyen in Lombardyen, hier d'aller eerste Bisschop is gheweest, ende ghestorven (soo Jan Placentijn schrijft) in het jaer hondert achtendertich, ende de leste Bisschoplijcken stoel van S. Servaes te Maestricht ghebracht, + ende ten lesten, te weten in het jaer seven hondert derthien te Luyck.

+Ghelegentheydt van Tongren.
Siet *Munster. in Cosmograph.*

+Outheydt van Tongreren.

+Waer van den naem Germanus komt.
Tacit. lib. de moribus German.
Rhenan. lib. 1 de German.
Irenic. lib. 1. cap. 47.

+Van Tongeren zijn ghesproten de Princen Carolovingi.

+S. Matern eerste Bisschop van Tongeren.

+Het Bisdom van Tongeren gebracht tot Maestricht.

Byv. [Na uytwysen van eenige jaerboecken tot Tongren een Bisdom verordineert is gheweest onlancks na des Heeren overlyden. De selve schryven dat d'eerste Bisschop is gheweest Maternus die van den Apostel Petro met Euchario en*de* Valerio in Duytslandt nederghesonden soude zijn gheweest, ende zijn ampt bedient hebben den tijt van 40 jaren. Na zijn overlyde*n* in't jaer 125 den dienst aengenomen heeft Sint Avitus, een soon van den lesten Coninck van Tongren, waer in hy hem 60 jaren lang loflijck gequeten heeft. Na hem in't jaer 195 gekomen is die derde Bisschop S. Marcellus, die maer 8 jaren en regeerde. Na hem S. Metropolus volchde, die 9 jaren in de bedieninge was. In't jaer 212 de vijfde Bisschop wert S. Severinus, 18 jaren zijn ampt bedienende. In't jaer 230 S. Florentius ghekoren, 41 jaren zyne ondersaten leerde. Na hem S. Martinus 19 jaren de selve onderwees. De neghenste Bisschop werdt S. Valentinus, de welcke 7 jaren in den dienst was, en*de* stervende den Bisschoplijcken stoel 7 jaren lang vaceerde. Na welcken tijt in't jaer 325 de Clercken van Tongren t'samen vergadert om een Bisschop te verkiesen gestadich wesende in den ghebede om te verkrygen een ghetrouw Herder, soo werdt S. Servatius voor Bisschop bekent, ende regierde Gods volck 76 jaren, daer in ghereeckent de jaren, dat hy Legaet was der kercken van *Gallia* tot Roome, uyt zijn Bisdom gestooten in het achtste jaer zijnder bedieninge, van de ondanckbare ende hooveerdige Tongeren. [+] Waer door in't jaer 444 van daer tot Maestricht de Bisschoplijcke stoel ghetransporteert werde: alwaer in dienst waren S. Agricolaus 13 jaren: S. Vrsincinus 12 jaren: S. Designatus 28 jaren: S. Resignatus 14 jare*n*: S. Sulpitius 12 jaren: S. Quirillus 40 jare*n*: S. Euchenius 2 jaren: S. Falco 2 jare*n*: s. Eucharius 5 jare*n*: S. Domitianus 9 jaren: ende S. Monulphus 39 jaren. In't jaer 600 de 22 Bisschop ghetelt werdt S. Guindolphus, wiens tijdt van bedieninge maer een jaer en duerde: na hem S. Perpetuus 3 jare*n* in dienste was: na wien S. Egesippus 15 jaren het Bisschops ampt bediende. In't jaer 619 de 25 geworde*n*, regeerde 14 jaren. Dese tot Hoey fondeerde den tempel van Cosmus en*de* Damianus, alwaer zijn Grafschrift gesien wert. In't jaer 633 S. Amandus Bisschop werdt. Dese doopte den sone van Dagobertus Coninck van Vranckrijck, ende sette de dochter van den ouden Pipinus, Geertruyt ghenoemt, tot Nivelle de Wiele op. In het jaer 645 S. Remaclus succedeerde, ende 7 jaren zynen dienst uytvoerde: na wien de 28 Bisschop werdt Sint Theodardus die in het sevenste jaer gemartiriseert werdt. In het jaer 651 S. Lambertus tot Bisschop verordonneert, eenen Pharamundus tegen hem opgheworpen werdt: door dies 7 jaren verdreven bleef. Maer weder in den dienst gheraeckte, die hy 40 jaren bediende, al eer hy gemartiliseert werdt door Dodonem den broeder van Alpais, welcke het boel ende de concubine was van de*n* Hertogh van Brabant Pipijn, die om harent wille, zyne echte huysvrouwe va*n* hem verset ende doen vertrecken hadde. Waer over van den Bisschop Lambertus ghestraft wert, het welck by de Concubine en*de* hare vrienden qualijck ghenomen, oorsaecke was van de moordt des Bisschops: over de welcke Gods wraecke niet en ontbrack, als die moorder door onverdraghelijcke pyne der wormen, hem selfs in de Mase verdronck, ende alle de wettelijcke kindere*n* van Pipijn sonder blijckelijcke geboorte ter werelt te laten, overleden zijn: en*de* de stadt onweerdich werdt den Bisschoplijcken stoel, die van daer door den navolgenden Bisschop Sint Lambertus, tot Luyck ghetransporteert werdt, 'twelck der stadt gheen voordeel en is geweest.]

[+]Het Bisdom van Tongeren gebracht tot Maestricht.

Daer na heeft Attila Coninck der Hunne*n* + dese oude ende schoone stadt, en*de* onder andere seer schoone huysen, meer dan hondert treffelijcke kercken verwoest: waer uyt de grootte ende heerlijckheyt van dese stadt wel te mercken is. Ende soo daer eenighen glants overgebleven was, oft soo de inwoonders die hermaeckten, soo is zy ter tijdt van Carel de Caluwe, Keyser ende Coninck van Vranckrijck, wederom gheschent ende verwoest gheweest + vande Normanne*n*: soo dat van een seer groote ende machtighe stadt, die veel Coninghen heeft ghehadt, namelijck Menapius, Godevaert, Carel Inach ende Ambiorix, ende over seer machtich en*de* dapper volck geheerschapt, nu ghebracht is tot een kleyn en*de* onsterck stedeken + der Gheestelijcker Overicheydt onderdaen: daer nu ter tijdt niet anders en is gebleven dan sommige reliquien, ende binnen ende buyten overblijfsels van oude gesteltenissen. Onder ander is hier een seer wonderlijcke + strate die stracks en*de* rechts als op eenen draet van deser stadt af loopt tot Parijs toe wel tachtentich mylen verre, eertijdts met kassysteen gheplaveyt, waer af men de seer groote kassy-steenen tot veel plaetsen den gantschen wech door heel siet, ja niet alleenlijck met ooghen siet, maer oock met handen tast dat de gantsche strate gecassijt is geweest: en*de* voorts oock het overblijfsel van de mueren aen beyde zyden van de verheven kassye als eenen dijck: soo dat het volck verwondert van dit werck, versiert ende uytghegheven heeft, dat + de duyvel desen steen-wech in drie daghen en*de* drie nachten gemaeckt heeft: welcke strate genoemt de Kassye, ende in Fransoys *la Chaussée,* schijnt te wesen een Romeynsch werck, om het volck inden arbeydt ende oeffeninghe te houden, om ledicheyt en*de* luyerdye te schouwen, die haer soude moge*n* tot muyterye brenghen. Tot een merckteecken van seer groote memorie ende outheyt wordt noch nu ter tijt te Tongeren gesien een seer oudt kercxken, by de tyden der Heydenen den afgodt Hercules + toegeeygent, gelijck aen zijn beelt op de poorte staende noch hedensdaeghs openbaerlijck blijckt. Oock is hier een seer schoone kercke wel out, gewijt ter eeren van onse lieve Vrouwe, alwaer seer schoon ende eerweerdich heylichdom vande moeder Gods ende vande discipelen ons Heeren seer kostelijck verciert gesien wordt. Hier wordt nu alle weke een seer schoone peerdemarckt ghehouden, daer veel + peerden soo uyt Hoochduytslant als uyt Nederlandt ghebracht werden. Hubrecht Thomas, bekent voor geleert ende vroom, schrijft + dat in oude tyden de groote Zee gecome*n* heeft tot aen de mueren van dese stadt: en*de* hier van brengt hy by redenen ende waerschijnlijckheden, de welcke noch redelijck noch der waerheydt ghelijck en zijn: ghemerckt dat hy hier mede (hy vergheve het my soo ick hem tegenspreke) de ghelegentheydt der plaetsen, ende hoe verre datse van de Zee is verscheyden, en*de* dat

+Tongeren gheruineert door Attila.
Siet *Sigebert. in Chronic.*

+Tongeren noch verwoest door de Normannen.

+Ellende va*n* de stadt van Tongeren.

+Lange strate van Tongeren af tot Parijs.

+Fabele des volcx op den steenwech van Tongeren.

+Tempel van Hercules noch tot Tongeren.

+Peerdemarckt tot Tongeren.

+Faute van Hubrecht Thomas.

het onmoghelijck is dat oyt t'eenigher tijt de Zee daer aenghekomen hebbe: sulcx niet connende + geschieden sonder den onderganck van al het byligghende landt: ghemerckt dat van de Noordzyde (den ghenen die daer nauwe op letten sal) de landen van Gheldre, Overijssel, ende Vrieslandt, daer soo vele rivieren en*de* verhinderinghen zijn, de groote Zee niet en konnen gheven passagie om tot Tongeren toe te komen: aen het Zuyden zijnde Vranckrijck, aen het Oosten Duytslandt, Provincien aen die zyde seer verre verscheyden van de Zee, en souden dat niet konnen lyden: Brabant, heel Henegouwe, ende Vlaenderen ligghende aen het Westen, ende vol rivieren ende berghen, stellen haer oock teghen dese passage van de baren der Zee. Resteert te sien aen de Noordzyde ten Westen, welcke zyde der Zee aldernaest gheleghen is: ende hier en tusschen alles wel ghereeckent soo vindt men, datter meer dan hondert mylen tusschenscheyts is van de Zee tot Tongren: ende alsoo moest de Zee eer datse soude konnen slaen tegen de mueren van Tongeren, verdrincken ende overloopen eer zy daer quame, de landen van Brabandt, Vlaenderen ende Zeelandt: maer dese dingen soo men eens de ooge werpt op de landtkaerte vertoonen haer ydel ende onweerdich voorghestelt te werden by gheleerde mannen, ende die vande plaetse selve gheboren zijn: ende + soo veel te meerder werdt dese onweerdicheydt van de faute als door de authoriteyt (ghelijck men siet) van dese mannen verscheyden andere zijn aengelockt (sonder daer voorder op te dencken) om te vallen in een ghelijcke dwalinghe, tot groote schade ende achterdeel der Lesers. Sommighe meynen dat in dese stadt is het uytnemende goedt fonteynwater, + welck Plinius in zyne natuerlijcke historie beschrijft in het eenendertichste boeck, met dese woorde*n*: „Te Tongeren een stadt van *Gallia* is een schoone ende uytnemende fonteyne, met seer vele bobbelen druppende, hebbende den smaeck ghelijck verroest yser, het welck men niet en smaeckt dan als men ghedroncken + heeft: desen dranck purgeert het lichaem, verdrijft de derde kortse, ende breeckt den steen: het selve water werdt turbel het vyer daer by komende; ende wordt ten lesten roodt.„ De ghene die meynen dat te Tongeren dit water van Plinius is, toonen in de plaetse van de selve, een seecker oude fonteyne met turbelachtich water, die men noch te deser plaetsen siet: ende segghen de selve te zijn, ende de selve kracht te hebben als Plinius schrijft. Maer wy neertichlijck de saecke ondersocht, ende van vele, besonderlijc van sommige treffelijcke Medecijn-meesters, soo van hier als van ellers de meyninghen verstaen hebbende, bevinden, dat de fonteyne daer Hubrecht Thomas af schrijft, dit niet en is, noch sulcke kracht niet en heeft als hy seyt: maer bevinden met seecker bescheedt dat de fonteyne daer Plinius af schrijft wel acht mylen + van dese stadt, vijf va*n* Luyck, derdehalve van Limborg, een half myle van het dorp Spa gheleghen is, in een seer lustich bosch wesende een deel van het bosch van Ardenne: daer oock onder de heerlijckheydt van Luyck in't selve landt ende het Marckgraefschap van Franckemont veel andere seer klare fonteynen zijn, die menigherhande kranckheden ende sieckten ghenesen: maer de meest ghepresen, seeckerste ende gemeynste van allen wort geheeten de fonteyne van Savenier, op eenen + hooghen bergh gheleghen, welcke besonderlijck de derdedaechsche koortse, watersucht, graveel oft rysenden steen ende uytdrooginghen geneest, de maghe suyvert, de lever verkoelt, ende schiaticke ende andere hittich fleercijn seer verlicht ende versacht. Dit water nademael dattet ghedroncken is smaeckt wat na het yser, ende aen het vyer gheset wort ten eersten droef ende turbel, daer na klaer ende rootachtich

+Dat het onmoghelijck zy dat Hubrecht Thomas de waerheydt seyt.

+Faute in een gheleert man veroorsaeckt groote schade.

+*Plin. lib. 31. cap. 2.*

+Fonteyne van Tongren.

+Fonteyne van het dorp Spa in het bosch van Ardenne.

+Wonderlijcke krachten van de fonteyne Savenier in Luyck.

van verwe, welck, soo my dunct, + daer door komt dat het landt vol is van ysermynen, ende daer van crijcht het water in het doorloopen eensdeels den smaeck van yser: maer dit en schaedt gheeenssins: ja als men't nuchter oft na den eten, oft t'anderen tyde een goedt deel drinct, soo en ist niet alleenlijck gesont teghen de voorseyde ghebreecken, maer helpt tot verteeringhe der mage, ende maeckt seer goeden appetijt ende lust om eten. Daerom alle jaer in de maendt Julius ten bequae*m*sten + tyde komt hier seer veel volcks van alle kanten: ende hoe warmer, hoe beter ende ghesonder het is. Aldus ghelijckt dit fonteynwater (als men't in zyne kracht aenmerckt) seer wel het gene daer Plinius af schrijft, hoe wel hy soo veel bescheedts in sonderheyt niet en stelt van de kracht ende van de plaetse. Want *Tungri civitas* en beteeckent niet alleen de stadt van Tongeren, maer in het ghemeyn + het heel volck, den byvanck en*de* de heerlijckheydt. Ende van dese stadt van Tongeren maken veel andere Schryvers seer heerlijck vermaen, niet alleenlijck die ter deser tijt hebben gheschreven, maer oock Strabo, Cornelius Tacitus ende Julius Capitolinus. Ende noch op den dagh van heden zijn noch in Nederlandt verscheyden teeckenen, gedenckenissen, + ghetuyghenissen ende overblijfselen van de groote vernaemtheydt ende heerlijckheydt van dit Tongeren, te weten Tongrenheym by Ceulen, Tongerloo in Brabandt, Tongerloo in Peelandt binnen Brabant geleghen, ende Tongrin in het Graefschap van Namen.

+Waerom het water na het yser smaeckt.

+Bequamen tijdt om te drincke*n* van het water van Savenier.

+Hoe verre dat streckt de staet van Tongeren.

+Ghedenckenissen die resteren van den naem van Tongeren.

Hoey was in oude tyden een vermaerde, groote ende machtighe stadt, ende de welcke (soo sommige houden) werdt *Benefacta,* dat is, wel ghemaeckte, gheheeten: maer namaels menichwerf va*n* de grove Barbarische natien verwoest, heeft haren staet ende oock haren naem verloren. Wordt hedensdaeghs Hoey gheheeten van het sterck loopende watervlietken + alsoo ghenaemt: welck zynen oorspronck onder het dorp Havelanghe nemende, ende Noordwest seer sterck vlietende, besonder alst regent, in dese stadt in de Mase valt: ende de Mase daer in loope*n*de met twee armen, deylt de stadt in twee deelen, over welck water een wonderschoone brugge staet. Dese stadt ligt

+Waer van Hoey den naem nee*m*t.

van Luyck vijf mylen: ende is nu redelijck wel ghestelt, met een sterck slot op de hooghde van eenen bergh ghemaeckt vanden voorseyden + Cardinael Bisschop van Luyck: het landt ontrent Hoey is vol mynen van goedt yser, daer men doorgaens in arbeydt: heeft oock seer veel beesten.

+Door wien het kasteel van Hoey ghebouwt.

Byv. [Hoey was voortijdts een vermaerde Graeflijckheydt, onder welckers ghebiedt aen d'een zyde Haspengouw, aen d'ander de Condrusi. In het jaer 1595 den 8 Februarij heeft + Charles de Heraugier Gouverneur van Breda, om te beter correspondentie met de*n* Hertogh van Buillon ende vryer pas op Vranckrijck te hebbe*n*, het casteel ende de stadt Hoey met eenen aenslach inghenomen. Alsoo dit casteel luttel garnisoen in hadde zijnder bestelt gheweest ontrent vierentwintich oft dertich mannen, die in een arm ghehuert huysken haer waren verbergende, gheleghen recht onder het casteel, dat seer hooghe op een Rootse leyt, daer recht boven dit huysken in het hooghste van het casteel een oude venster stondt. Van beneden uyt dit huysken wisten by nachte dese dertich mannen eenich fatsoen van coorden ende leeren te maken, waer mede zy aende venster quamen, die zy opbraken, ende kreghen daer de dertich mannen binnen, die by eenighe die de gheleghentheydt des casteels kenden bestelt werden, daer zy de principaelste van het casteel, als zy smorghens vroech meynden uyt haer logementen ter kercken te gaen, by den halse name*n* in het doncker, de selve dwingende ende bindende, ende in een gat d'een voor d'ander naer werpende: ende alsoo zy ten lesten nochtans ontdect werden door het roepen van een vrouwe, soo overweldichden zy het casteel ende de poorte, ende eyschten de stadt op, op welcke in de wapenen komende, ende haer meynende te weeren, saghen Heraugier met zijn volck marcheren, waeromme zy compositie maeckten, ende lieten hem in den achtsten Februarij. Heraugier besette de stadt ende het casteel, ende beghon die van alle nootdruft te versien, ende het naeste vyants landt rontomme op contributie te stellen, zijnde een seer bequame plaetse tot haer oorloghe offensijf, als passagie over Mase ende op het landt van Namen ende Brabandt gheleghen, hechtende bykants Luxemborg aen haer palen, daer zy alreede met den Hertoghe van Buillon ende Graef Philips van Nassouwen groote conqueste meynden te doen. Maer den Bisschop bystandt van het Hof van Bruyssel ghekreghen hebbende, belegerde de stadt, de welcke hy stormender + hant inkreegh den 13 Meerte: alwaer ettelijcke van het garnisoen doodtgheslaghen ende ghevanghen werden, de reste vluchtende op het casteel, dat zy met twee stucken geschuts beschoten, ende alle de Koolgravers des landts van Luyck vergadert zijnde, hebben zy het beghost te ondermynen, waer door ten lesten dat casteel is overghegheven met compositie, uyttreckende met gheweer, bagghe ende baggagie ontrent den 20 Martij. Dit casteel is op een + steenrootse ghebouwt, door *Antoninum Pium:* wiens penninghen daer oock ghevonden zijn met dese opschrift: *Antoninus Pijssimus Imperator.* Ende Gregorius de neghenste ghetuychde, dat doen ter tijdt in de landen soo stercken slot met soo vasten stadt en mocht ghevonden werden. Tot Hoey is een uytnemende put uyt den steen ghehouwen met langhen arbeydt.]

+Hoey by Herangier ingenomen.

+Hoey werdt by de Spae*n*sche weder ghenomen.

+Door wien het kasteel van Hoey ghebouwt.

+ Hasselt light op den watervloedt Demere, vier mylen van Maestricht, ende sesse van Luyck: het is een redelijck fraey stedeken, en*de* wel bewoont. Niet verre van Hasselt, en*de* aen de Demere is het fraey dorp van Curingen, daer het heerlijck Paleys is, 'twelck de voorseyde Cardinael daer heeft doen bouwe*n*: daer overmidts

+Hasselt ende zyne gheleghentheydt.

de lustighe plaetse de Bisschoppen + met de Hovelinghen haer dickwils gaen vermaecken.

+Een vermaeckplaetse tot Curinghe.

Verscheyden achten ende segghen, dat Dinan in oude tyden den naem ghekregen heeft + (hoe wel dat hy nu verandert zy) van ee*n* kercke aldaer ter eeren van de Goddinne Diana gesticht; daer tot haerder eeren (als in haren vermaerden tempel van Ephesen) offerhanden werden ghedaen. Dese stadt is ghelegen op de rechte zyde van de*n* Maeskant, een vierdeel mijls van Bovines, welck op d'ander zyde van't water light; ende twaelf mylen van Luyck. Dese stadt is oock eertijdts een vernaemde ende neerachtighe stadt gheweest: maer door oorloge ende vreemde veranderinghe + dickwils verwoest ende verdorven: ende onder ander van Hertogh Carel van Borgondien. Daer na wederom bekomen zijnde in redelijcken goeden staet, in't jaer 1554 is Coninck Hendrick de tweede van Vranckrijck, Marienborg ghewonnen hebbende, selve in persoon met een seer gheweldich heyr + voor Dinan ghekomen, en*de* heeft de stadt lichtelijck inghenomen by overghevinghe: de welcke door der Hooghduytschen overmoedt ende ongheschicktheydt gheplondert werdt. Het slot met grof geschut beschoten heeft den eersten storm dapperlijck wederstaen: maer wederom grouwelijck bestormt wesende, hebben die van binne*n*, door der Hooghduytschen bedrijf, de sterckte overghegeven, welcke van de Fransoysen afgeworpen ende verwoest is gheweest. Maer nu teghenwoordichlijck is de stadt wederom op ghebouwt, ende het slot wordt oock hermaeckt. Het landt is goet ende vruchtbaer, ende vol van swarte Marmersteen, ende rondtom van yseren mynen: daer en boven zijn hier oock berghen ende kuylen van andere schoone wercksteenen tot metselrye bequaem: deshalven veel rijcke Cooplieden van hier groote koopmanschap doen over al tot in Enghelandt toe.

+Dinan gheacht den nae*m* te nemen va*n* Diana.

+Dinan dickwils geruineert.

+Dinan inghenomen door Hendrick de*n* Coninck van Vrancrijck.

Twee mylen van Stockem ende seve*n* van Luyck, ligt Maseyck, op de slincke zyde van + de Mase: ende is een redelijcke goede stadt. Een myle van daer staet de lustighe vlecke Thoren, en*de* de groote ende uytnemende schoone + Abdye van d'oude orde*n* ende fondatie van Canonickessen: daer gheene en moghen ontfanghen worden dan dochteren van Graven, Banerheeren, oft ten minsten van Ridderen van edelen stamme, ghelijck oock te Berghen in Henegouwe: ende mogen eenen man trouwen, uytgenomen d'Abdisse, de welcke groote heerschappye heeft in't geestelijck ende wereltlijck over landt en*de* dorpen, met groot jaerlijcks inkomen: ende staet onder de beschermínghe + des Keyser-rijcks, met sulcke macht ende voordeel, dat zy gouden en*de* silveren ghelt doet munten: houdt deshalven seer schoonen ende heerlijcken staet met Canonicken ende Cappellanen tot den dienst der kercken: daer

+Maseyck.

+Abdye van Thoren in't landt van Luyck.

+Abdye van Thoren onder de beschermínghe des Keyserrijcks.

en boven veel andere dienaers ende officieren.

Stockem is een fraey stedeken, oock gelegen op de slincke zyde van de Mase, drie mylen van Maestricht, ende seven van Luyck: + ende dese plaetse is van den voorseyden Erard Cardinael van der Marcke wederom opghemaeckt. +Door wien Stockem weder opghemaeckt.

Twee mylen van Maestricht ende vier van + Luyck, is een seer kleyn stedeken Bilsen ghenoemt. Ontrent een vierdeel mylen van het welck, ende twee mylen van Maestricht, op den watervloedt Demere is een schoon dorp onder den byvanck van Luyck, ende oock + een seer heerlijcke Abdye, geheeten Munster Bilsen, van Canonickessen, edele Vrouwen, de welcke oock na haer beliefte moghen haer ten houwelijck begheven: ende de Abdisse heeft groot ghebiedt in het gheestelijck ende in het wereltlijck, daer toe veel jaerlijcks inkomende goedt, ende veel prebenden. De plaetse is groot ende heerlijck met Kercke ende Clooster wonderlijck schoon, ende veel andere besondere huysen daer toe behoorende. In dit Convent is te sien eenen heelen Eenhoorn ses voeten ende eenen halven langh: + welcken, soomen seyt, hier ghebracht is van de dochter van eenen Hertoghe uyt Britanien, die hier Nonne is komen worden, soo heyligh levende, dat de plaetse door haer is ghenoemt Sinte Amour. Men heeft onlancks ghemaeckt een beworp van eenen waterloop om de Demer ende de Mase t'samen + te brenghen in een plaetse genaemt de Smermase, een weynich beneden Maestricht, die aller bequaemst is om de wateren te ontfanghen, hebbende rontom ontrent twee mylen plat ende effen landt, seer bequaem hier toe: welck voorwaer eenen fraeyen vondt is: soo dat men door dese gracht sal moghen brenghen de schepen uyt de Mase in den Demer, ende voorts in de Dele, in de Rupel, in de Schelde, ende eyndelijck in de Zee, ende door veel steden, dorpen ende vlecken varen, tot groot profijt des gantschen landts ende omliggende ghebuerte: want het volck en sal niet benoodicht zijn, ghelijck tot noch toe, soo veel waren ende koopmanschappen te doen komen uyt Vranckrijck ende uyt het landt van Luyck: ende ter contrarien uyt dese quartieren, tot andere, door Ghelderlandt ende Hollandt; met groote kost, tijt-verlies, moeyte ende sorghelijckheydt, waer in de Cooplieden haer sonder ophouden stelden.

+Bilsen.

+Munster Bilsen een rijcke Abdye van Joffrouwen.

+Een dochter van Bretanien Nonne tot Munster Bilsen.

+Die Smermase een Canael.

S. Truyen anderssins Centron gheheeten (uyt dien dat men seyt dat aldaer ghewoont hebben de Centronen, volcken van de welcke Cesar vermaen maeckt in zyne Commentarien is drie mylen van Tongren, ende sesse van Luyck gheleghen, ende is een goede ende fraeye stadt, daermen Brabantsche tale spreect gelijck oock wel vier mylen voorder te Luyck waerts: alsoo houden zy haer voor Brabanders, al zijn zy den Bisschop van Luyck onderdaen. Daer is de Abdye van S. Truyen der stadt haren naem ghevende, de welcke seer rijck is ende machtich: want d'Abt is Heere van de halve stadt, ende den Bisschop van d'ander helft: ende alsmen de Heeren ende Wethouders van der stadt stelt, soo wordt de helft ghekosen van weghen des Bisschops, ende de ander helft van weghen des Abts van dese Abdye: van de welcke Herder is gheweest dien vermaerden Prelaet Roel, oft Rodolphus, Abt van S. Truyen, seer ghepresen door Thrithemius, ende ghestelt onder de treffelijcke mannen. Ende by dese stadt, is het seer edel ende heerlijck Convent Bernsem, van de orden der Duytsche Ridders.

Byv. [Tot S. Truyen gheweest is de tweede versamelinge der Gheconfedereerde Heeren van Nederlandt in't jaer 1566. Waer door bevreest de Regente de Hertoghinne

van Parma heur dagh bestemde tot Duffie, om heur te hooren spreecken by haer Ghecommitteerde.

In het jaer 1467 die van Luyck voor de derde reyse rebellerende teghen Hertoch Carel van Bourgoignen: die Hertoch in October uyt Leuven + met een seer groot heyr optrock, ende Sint Truyen belegherde, het selve met alle ghewelt bestorme*n*de. Maer die van Luyck uyt quamen om de stadt ontset te doen. Dan zy werden te rugghe ghedreven, ontrent drie duysent verslaghen, ende veel ghevanghen. Twee daghen na desen strijt, gaven die van binnen de stadt over, + verlieten de wapenen, ende gaven thien mannen den Hertoghe die hy kiesen mochte om zynen wille mede te doene, de welcke hy dede onthalsen. Dese stadt overghegheven zijnde, belegherde hy Tongheren, de welcke metten eersten + het belech verwachte, nochtans alsoo zy niet seer sterck en was, de belegherde sonder haer te laten beschieten, maeckten gelijcke compositie. Van daer trock hy voor de stadt van Luyck, de welcke insghelijcks hem overgegheven werdt. Ende drie hondert mannen van de voornaemste + der stadt in haer hemde, het hooft, de beenen ende voeten naeckt hebbende, quamen uyt, de welcke den Hertoge de sleutelen der stadt brochten, ende die van der stadt ghaven haer over in zijn genade uytghenomen den brandt ende het plonderen.]

+Den Hertogh Carel beleghert de stadt van S. Truyen.

+S. Truyen overghegheven.

+Overgheven van Tongeren.

+De stadt van Luyck gheeft haer over aen den Hertoghe.

Tuin is een redelijcke stadt in het landt + van Henegouwe, vijf mylen van Bergen ende neghenthien van Luyck: niet verre van welcke plaetse, ende van Covines, tusschen de Sambre ende Mase onder den byvanck van Luyck zijn twee seer schoone ende rijcke Abdyen, d'eene ghenaemt Asue, en*de* d'ander Lobbe: welcke leste den naem heeft, soomen seyt, van een sterckte ghesticht door Julius Cesar, + ghenaemt *Castra Labiena,* (den legher van Labienus) om dat daer Labienus zijn stadthouder ende wel-bemindt hooftman daer zynen legher hadde.

+Ghelegentheydt van Tuin.

+Waer *Castra Labiena,* in't land van Luyck.

Viset is van Luyck twee mylen, Varem + vier, Beringhen sesse: de welcke redelijck wel gheleghen plaetsen zijn. Herck, Bree, Per ende Hamont ligghen van Luyck gelijckelijck seven mylen. Sinei een seer oudt stedeken, maer kleyn, light van Luyck acht mylen. Fosse thien, ende Covines achthien, ende zijn redelijck wel gestelde stedekens. Florene ligt van Beaumont ende van Namen even verre, te weten vijf mylen: ende is eertijdts gheweest een fraey stedeken: maer in de leste oorloghen der Coninghen, verwoest ende bedorven van de Fransoysen, kan qualijck wederom opkomen.

+Verscheyde*n* steden van het landt va*n* Luyck.

Cerei een fraeye stercke plaetse, daer de Ceresi, + van de welcke Cesar schrijft, ghewoont hebben, soo sommighe willen segghen, ende is drie mylen van Luyck: Zy heeft langhen tijdt woest geleghen: maer is namaels opgebouwt door den Cardinael van der Marcke.

+*Caesar lib. 2. de bello Gallico.*

Een groote myle van Luyck is nu noch + ter tijdt een dorp ghenoemt Ebura: het welck eertijdts is gheweest, soo men meynt de voornaemste wooninge ende hooftstadt der Eburonen, van de welcke zy den naem hadden genomen. By dit dorp zijn veel mynen van seer goedt solpher.

+Het dorp Ebura, woonplaetse van de oude Eburonen.

+ Ontre*n*t een myle van Luyck is Herstal oft Heristel, daer Pipijn de tweede de*n* toenaem af hadde: ende mede Jupilia, beyde seer vermaerde plaetsen door verscheyden Schryvers. In dese plaetsen over beyde zyden van de Mase zijn eertijdts gheweest seer heerlijcke paleysen ende schoone huysinghen, gelijck groote borchten ende slote*n*, toebehoorende den Pipynen, hoogh-vermaerde*n* Vorsten, die hen daer ginghen verlusten, vermaecken ende vermeyen. Want aengaende locht, watervloeden, bosschen, berghen, dalen, wijngaerden ende vruchten rondtom ligghende, voorts oock jachte, visscherye, voghelvanck, en mochtmen gheen schoonder, vruchtbaerder oft gheluckiger landt vinden: deshalven Carel de Groote hier dickwils zijn vertreck ende zynen Paesschen ghehouden heeft.

+Herstal ende Jupilia paleysen der (Pepijns [in)] het landt va*n* Luyck.

+ Het Bisdom van Luyck is voortijdts gesticht gheweest van Hubrecht, Bertrant des Hertoghen van Aquitanien sone: welcke Hubrecht beweecht door goede aendacht en*de* godvruchticheydt, zijn vaderlandt verlatende, ende in Brabant komende heeft groote vriendtschap ende ghemeynschap ghehouden met Lambrecht Bisschop van Maestricht, hier boven vermeldt. Maer na een wyle tijts, begheerende den Paus te sien, ende de heylighe plaetsen te besoecken, is na Room ghereyst: alwaer de tydinghe ghekomen zijnde dat S. Lambrecht wreedelijck te Maestricht ghemartert ende om den hals ghebracht was, heeft de Paus Sergius den voorseyden Hubrecht Bisschop van die plaetse ghemaeckt. + De selve te Maestricht wederkomende, seer minnelijck ende wel ontfanghen is gheweest: maer grouwele*n*de overmits het leelijck stuck van dit volck teghen Sint Lambrecht bedreven, werdt van sinne den Bisschops stoel op een ander plaetse te setten: is daerom vertrocken na Luyck, ende heeft de stadt ghesticht, + oft, soo sommighe segghen, hermaeckt, ende haer den naem Liege oft Luyck ghegheven, ende die wel verciert hebbe*n*de met veel schoone huysinghen tot Godsdienst ende der menschen wooningen, heeft den Bisschops stoel, met des Paus Constantini verwillinghe gebracht van Maestricht tot Luyck, in het jaer 713; heeft daer oock ghebracht het lichaem + van Sint Lambrecht, ende in den naem ende ter eeren des selfs ghesticht die schoone kercke, ende inghestelt dat heerlijck Convent der Canonicken oft Dom-heeren: ende heeft daer soo heylichlijck gheleeft ende zijn leven gheeyndt, dat hy wel met recht in het ghetal der Heylighen is ghestelt gheweest. Van Sint Hubrecht af tot nu toe worden ghetelt sevenenvijftich + Bisschoppen van Luyck, onder welcke veel Godtvruchtighe ende Heylighe mannen zijn gheweest: ende houden hen nu ter tijdt noch seer eerlijck ende heerlijck. Onder andere is onlancks geweest treffelijck ende vermaerdt Erard van der Marcke, Cardinael + des Roomschen stoels, broeder des seer vromen Robrechts van der Marcke, de welcke seer groot gheacht is geweest by alle Vorsten ende Landtsheere*n*, ende heeft het landt in ruste ende vrede ghestelt, die van over dertich jaren tot nu duert: ende heeft niet alleen de stadt van Luyck in alle manieren vermaeckt

+Hoe Sint Hubrecht te Luyck qua*m*.

+Dese dingen zijn geschiet in't jaer ons Heeren 710.

+Hermakinghe van de stadt van Luyck.

+De Kercke va*n* S. Lambrecht ghesticht door S. Hubrecht tot Luyck.

+Ghetal der Bisschoppen tot Luyck.

+Lof des Cardinaels van der Marcke.

ende verciert, maer oock veel heerlijckheden, steden ende sloten herbouwt, ende van den gronde opghemaeckt. Hy is gestorven in het jaer 1538, gelijck blijckt aen zijn graf in den Choor van Sint Lambrechts kercke: ende daer wordt hy ghesien in koper knielende na het leven, de doodt tegenwoordigh voor hem hebbende, ende daer op ghegraveert dit grafschrift, welck hy daer binnen zijn leven dede stellen: *ERARDUS à Marca, mortem habens* + *prae oculis vivus posuit.* Na desen is ghekomen Cornelis van Berghen, Heer van Sevenberghen, de welcke tot alsulcken staet niet grootelijck gheneycht zijnde, heeft het Bisdom met den lande overghegeven aen Joris van Oostenrijck, Keysers Maximiliaens natuerlijcken sone, Aertsbisschop van Valencen. Na deses aflyvicheydt is zynen Coadjutor ende grooten Stadthouder, M. Robrecht des Marckgraven van Berghen broeder, een jonck, wel gheleerdt ende Godvruchtich Heere, tot Bisschop gekoren gheweest: maer met kranckheydt ende malancolijcke humeuren bevangen zijnde, heeft het Bisdom verlaten, ende na hem is daer toe verkoren M. Gheeraerdt van Groesbeke, Deken van S. Lambrechts, een seer edel, deuchdelijck ende treffelijck Heer, ende deshalve*n* namaels Cardinael ghemaeckt.

+Graf-schrift van de*n* Cardinael van der Marcke.

Byv. [Sint Hubertus de dertichste Bisschop + der Tonghersche, d'eerste tot Luyck het Bisschops Hof verordent ende ghehouden heeft, in het jaer 713: ende zijn ampt bedient 37 jaren: hem zijn ghevolcht Sint Floribertus, die 18 jaren in het officie was: Agilfridus in het jaer 757, die 32 jaren: na den welcken ordentlijck zijn ghekomen in het 785 Garbaldus, die 25 jaren, ende in het jaer 810 Pulcharius, die 17 jaren gheregiert heeft: in't jaer 827 Wolrandus, die 18 jaren: in het jaer 845 Pirardus, die maer twee jaren in de bedieninghe was: in het jaer 847 Hercarius, die 22 jaren in de regieringhe bleef: in het jaer 869 Franco, regerende 34 jaren: in het jaer 904 Stephanus, 18 jaren, die het leven van Lambertus beschreven heeft: in het jaer 922 Richarius, wiens dienst 24 jaren duerde: Na hem twee jaren regeerden Hugo: ses jaren Pharabertus: Racherius de drieenveertichste Bisschop, 12 jaren: in het jaer 966 Baldericus, drie jaren: Eraclius, 12 jaren: in het jaer 981 Notgerus, 31 jaren. De sevenenveertichste Bisschop werdt in het jaer 1001 Baldericus de tweede, ende regeerde 10 jaren: in den jare 1012 Walbogus, regerende twee jaren;

+Bisschoppen van Luyck.

den welcken volghde Durandus, die om zyne quaetheydt wille niet seer bedanckt en wierdt, drie jaren in de bedieninge zijnde. Die vijftichste Bisschop werdt door Simonie Reginaldus, dat hem naderhandt leet was, ende noch derthien jaren wel regeerde. Na hem in de regieringhe waren Richardus vier jaren, Waso vijf jaren: in het jaer 1048 Theodumus 48: ende 1076 Henricus 16 jaren. In het jaer 1092 Obertus Bisschop werdt, ende 28 jaren in dienst was: na hem quamen: Fredericus d'eerste in het jaer 1120: Albertus de welcke ses jaren gheregiert hebbende, Alexander d'eerste door Simonie het Bisschops ampt kochte: door dies hy acht jaren gheregiert hebbende, in het Concilium van Pisa afghestelt werdt. Int het jaer 1166 Alexander de tweede het ampt aennam, ende regierde seven jaren. Na hem zijn ghekomen Henricus de Baen de tsestichste Bisschop, 22 jaren sittende: 1170 Radulphus, die 21 jaren lanck in de bedieninghe was. In het jaer 1191 Albertus die broeder des Hertoghs van Brabandt het ampt aennam: maer Martelaer werdt in het jaer 1196, door den haet des Keysers Lotharij. Nae hem verkoren werden Albertus de Cuyck: Hugo de Petra Ponte, 29 jaren regerende: in het jaer 1229 Joannes de Appia Bisschop werdt, ende neghen jaren regeerde: 1239 Wilhelmus, de broeder van den Grave van Vlaenderen, die in het eerste jaer des Bisdoms starf: Robertus Lingonensis ses jaren regerende: 1246 Henricus, de broeder van den Grave van Gheldre: maer meer wesende een krijchsman dan een Bisschop, in het Concilie van Lions van Gregorio de thienste, afgheset werdt in den 26 jare zyner regeringhe: ende voor hem verkoren werdt in het jaer 1274 Joannes de Agennis, de welcke acht jaren regierde, als nu de Keyser Rodolphus de privilegien der Clercken va*n* Luyck confirmeerde. In het jaer 1282 Joannes des Graven van Vlaendere*n* soon de eenentseventichste Bisschop werdt, ende elf jaren regierde: in het jaer 1293 Hugo de Cabilone, na-neve van den Hertogh van Bourgoignen, verkoren werdt, seven jaren in de regieringhe zijnde: Adolphus de Waldeck maer anderhalf jaer: Theobaldus thien. In het jaer 1313 Adolphus des Graven vander Marck broeder Bisschop werdt, ende 26 jaren het ampt bediende. De sesentseventichste Bisschop is gheweest Engelbertus des Graven sone, twaelf jaren: de sevenentseventichste Joannes de Arkel in het jaer 1360: de achtentseventichste Arnoldus de sone van den Grave van Hoorne, in't jaer 1386. Na hem is vercoren in't jaer 1400 Johannes de sone van Hertogh Aelbrecht van Beyeren. Dese van die van Luyck tot Maestricht beleghert, ontset zijnde renoncheerde het Bisschops ampt, ende resigneerdet op Joannes *à* Waldenrode. Hem volghde Joannes de sone van den Heere van Heynsbergh. Dese den vrede maeckte tusschen Hertogh Philips van Bourgoignen ende Carel de sevenste Coninck van Vranckrijck. Na hem de tweeentachtichste Bisschop ghekoren Ludovicus Borbonius, waer door Luyck in ellende gheraeckte, van Carel overvallen. Desen is gevolght Joannes des Graven van Hoorne sone, maer de oorden der Minnebroeders aennemende, resigneerde zijn Bisschops ampt, ende in het jaer 1505 overleden is. In het jaer 1506 Erardus *à* Marca het Bisschops ampt aennam, ende 29 jaren bediende: na wien Cornelius *à* Berghen van het Capittel verkoren tot Bisschop, het selve ampt resigneerde op Georgium van Oostenrijck: na wiens aflyvicheydt Robertus Marckgrave van Bergen ghesuccedeert is: maer die oock mede het selve ampt resigneerde op Gerardum van Groesbeecke. Welck ampt daer na bedient is gheweest by Ernestus van Beyeren, die oock Bisschop van Ceulen was, ende meer andere Bisdommen besat: De welcke in dit teghenwoordigh jaer 1612 overleden zijnde, soo is zynen Coadjutor in zijn plaetse ghestelt.]

De Bisschop van Luyck wordt gemeynlijck + door het Capittel van Sint Lambrecht ghekoren, ende van het volck aenghenomen, ende voorts van den Paus bevesticht. Ende desen Herder van Luyck en is niet alleenlijck + Bisschop, maer oock Prince des Rijcks, Hertogh van Buillon, Marckgrave van Francimont ende Grave van Loots ende va*n* Haspengow, welcke steden ende landen der Heerschappye des Bisdoms van Luyck onderworpen zijn. De Bisschop heeft jaerlijcks + veel inkomens, ghemeynlijck bedraghende meer dan dertich duysent Ducaten alle jaer: ende indien hy met het volck wel staet, soo komt hem noch daer toe veel behulps, behalven ontallijcke veel prebenden, officien ende beneficien die hy na zijn beliefte mach geven. Ende dit zy genoech, om te komen tot Aken. Maer is besonderlijck te mercken het groot verschil tusschen het landt ende volck van Luyck, ende van Aken, staende d'een van de ander min dan ses mylen, ende wesende ghebueren ende maghen onder malcanderen. In den eersten soo is Luyck onderdaen ende Aken + vry, beyde onder verscheyden Bisschoppen, maer onder de beschermínghe des Keyser-rijcks: Luyck spreeckt Walsch, ende Aken Duytsch. Het volck van Luyck is lochtsinnich, lustich, ghenoechelijck ende gemeynsaem: + maer die van Aken swaermoedich, seer rouw, straf, onghemedsaem: in het kort gheseyt, zijn verschillende van natuere, van ghebruyck, leven ende wetten: ghelijck de Fransoysen ende Duytschen niet weynich d'een van d'ander en verschillen. Maer dit verschil van volcke en is niet soo seer te verwonderen, aenghesien d'een mensch van den anderen verschilt: als het verschil van de locht ende van het landt van Aken ende van Luyck, + onder een selve Climaet ligghende. Want de Somer begint eer, ende de vruchten, korenen ende saden rypen eer te Luyck, dan t'Aken: ja somwyle met sulcken verschil van tijdt ende locht, dat men dickmael ijs ende sneeuw te Aken siet, ende in het landt van Luyck niet.

+De Bisschop van Luyck wort ghekoren.

+Tytelen des Bisschops van Luyck.

+Income*n* des Bisschops van Luyck.

+Aken ende Luyck onder de beschermínghe des Rijcks.

+Onghelijckheydt van manieren der Luyckenaers en*de* die van Aken.

+Landen van het selve climaet verschillende in vruchtbaerheydt.

Beschryvinghe van Aken.

*A*Ken, gheheeten in't Latijn *Aquisgranum,* heeft den naem en*de* is gesticht, [+] soo Munsterus schrijft, va*n* Eranus des Keysers Nero broeder: hoe wel ick niet en vinde dat Nero ghehadt heeft eenigen broeder die een man van aensien ende achtinghe [+] geweest is. Paulus Emilius schrijft dat Granus een oudt Edelman gesticht hebbende een schoon Paleys ter deser plaetsen, daer de warme wateren uytspronghen, ghelijckse noch hedensdaeghs overvloedichlijck doen, heeft dat gheheeten na zynen naem. Andere [+] willen segghen dat dit de stadt is die Ptolemeus noemt *Vetera,* ende daer hy seydt dat hem hieldt het dertichste Legioen, ghenoemt *Vlpia.* Limprandus noemt dese plaetse het [+] Paleys van Granus, ende Rhegino het Paleis der wateren, oft *aquis Palatium:* maer Budeus, die sommige dinghen heeft geschreven van de outheydt van *Gallia Belgica* wil segghen dattet is *Coriovallum* van Antoninus. Ter deser steden ende gantsch Duytslandt door wordt het ghemeynlijck geheeten Aken, dat is *Aquae* in't Latijn: maer de Fra*n*soysen [+] afkortende het woordt *Eaux,* segghen *Aix,* ghelijck oock een stadt in Provencen in het Fransoys gheheeten wordt *Aix,* ende in't Latijn *Aquae Sextiae,* ter saecken van de warme ende ghesonde wateren daer ontrent, ende van Sextius den Romeyn stichter der stadt.

[+] *Munster. Cosmograp. lib. 3. cap. 199.*

[+] *Paul. AEmil. lib. 3. Histo. Franc.*

[+] *Ptol. lib. 2. cap. 9. Tabl. 3. Europae.*

[+] *Rhegino li. 2. Chron.*

[+] Waer van Aix in Provencen den naem ghecreghen heeft.

Byv. [De wateren kome*n*de uyt de Solpherberghen wel soo heet zijn, dat men het vel wel daer inne laten soude. Buyten Aken eenighe fonteynen verordineert zijn van Carel de Groote: oock in de stadt op de marckt een schoone fonteyne staet twee mans lengden hooge, daer het water ten thien steden uytspringt. Daer zijn mede noch andere van metael constichlijck ghemaeckt.]

Hoe dattet zy, dese stadt van Aken is ghelegen tusschen de Hertochdommen van Brabandt, van Limborg, van Gulick ende het Bisdom van Luyck: van Maestricht ende van Dueren even verre, te weten vier groote mylen, drie van Limborg en*de* ses van Luyck. Dese stadt van Aken (na het schryven van [+] sommige) is verwoest ter selver tijt als Ceulen ende meer andere gheschent zijn gheworden van Attila der Hunnen Coninck: Munsterus seght datse noch namaels verwoest is, maer hy en bewijst niet door wien. Andere en houdense voor soo oudt niet, maer segghen [+] die gesticht te zijn van Carel de Groote: niet te min het en schijnt niet mogelijck te wesen, of een soo wel gheleghen plaetse met soo goede ende ghesonde wateren, en moet te vooren eenich groot beginsel gehadt hebben van een stadt oft van een ghemeynte van volcke: ende nochtans en weten de borgers selve van geen ander beginsel te spreecken dan aengaende desen Keyser, de welcke genoechte rapende in de fraeye gheleghentheydt ende lustige locht, de stadt heeft doen stichten ende vercieren met fraeye huysen ende met de schoone kercke die men nu noch aldaer siet, ghewijdt ter eeren van onsen Salichmaecker, ende onse lieve Vrouwe.

[+] Aken verwoest door Attila.

[+] Carel de Groote ghehouden den stichter van Aken.

Byv. [Dese kercke is rondt met pilaren tot een verwonderinge onderstuyt: men gaet daer boven ende onder.]

Ende heeft daer toe ghegheven veel Heylighdoms, die hy met groote kost hadde doen brenghen van alle kanten des werelts.

Byv. [Ter oorsaken der Reliquien, soo plach aldaer, alle seven jaren, als men die soude vertoonen eenen grooten toeloop des volcx te zijn, uyt verscheyden landen:

soo dat in't jaer 1440 soo groote menichte van volcke aldaer was, dat eenighe (om bequamelijck te sien) op een huys gheklommen waren, dat door de swaerte der persoonen inviel, soo datter negenthien persoonen doodt bleven, ende tachtentich ghequetst waren.]

Daer en boven heeft hy de stadt vermeerdert ende heerlijck ghemaeckt in alle manieren: + ende (ghelijck Beatus Rhenanus ende andere schryven) heeft die ghestelt herwaerts + het gheberghte als hooftstadt, ende oversten stoel des Heyligen Roomschen Rijcx, ende des Coninckrijcx van Vrancrijck: ende ghewilt dat de Roomsche Coninck hier met de yseren kroone, van den Bisschop van Ceulen, onder wiens Bisdom de stadt is gelegen, met de silveren te Milanen, ende met de gouden te Roome soude ghekroont worden: van welcke saecke ende meer andere hier ghesien worden dese navolghende veersen boven op d'een poorte van het Stadthuys.

+Aken hooftstadt des Rijcks.

+*Beatus Rhenan. lib. 2. de Germania.*

Carolus insignem reddens hanc condidit urbem,

Quam libertavit post Romam constituendo,

Quod sit trans Alpes hic semper regia sedes:

Vt caput urbs cuncta colat hanc, & Gallia tota.

Gaudet Aquisgranum prae cunctis munere clarum;

Quae prius Imperij reges nunc laureat almi.

Ende op een ander poorte staen noch dese veersen:

Heîc sedes regni trans Alpes habeatur;

Caput omnium civitatum & provinciarum Galliae.

Boven dese gunsten ende privilegien deser stede verleent, ter tijdt van vrede ende ruste van oorloge was dese groote Prince meestendeels in de stadt van Aken: ende is daer eyndelin-

ghe ghestorven in't jaer 813, ende begraven + in onser Vrouwen kercke, oudt 72 jaren, in't sevenenveertichste jaer zijns Coninckrijcks van Vranckrijck, ende Keyserdoms het veerthienste. Zijn graf-schrift staet slechtelijck op een tombe van marmer aldus: *Caroli Magni Christianissimi Romanorum Imperatoris corpus, hoc conditum est sepulchro.*

+Carel de Groote gestorven ende begraven tot Aken.

Byv. [Het Paleys van Carel de Groote oock mede hier ghesticht is; alhier noch in weerden gehouden wordt zijn eet-mes, soo groot als een weyd-mes, met zyne*n* drinck-nap seer groot, van eenen kostelijcken klinckenden steen.]

Korts na Keyser Karels des Grooten doot is hier ghewijdt ende ghekroont geweest zijn sone Ludovicus Pius: ende vervolgens oock alle d'andere Keysers tot Karel de vijfste toe: + de welcke in Spangien wesende, werdt ghekosen in't jaer 1519 in de Hoymaendt, ende in't volgende jaer in de Wijnmaent seer heerlijck ende hoffelijck ghekroont in dese stadt. Ghelijck oock hier in't jaer 1531 ghekroont werdt als Roomsch Coninck, Ferdinandus zijn broeder, namaels gekoren Keyser. Maer nademael wy in desen wegh ghetreden zijn aengaende het Keyserdom, soo en sal het niet ongheleghen noch buytens weeghs zijn hier in't leste van dit werck in't kort te schryven hoe het Roomsch Rijck in Duytslandt ghebracht is: voorts oock daer by wat te seggen van de Keurvorsten ende heur officien, ende vervolghens van de keur ende krooninghe der nieuwer Keyseren. Ick segghe dan, dat + nademael door de onachtsaemheyt en*de* rampsalicheydt der Roomscher Keysers woonende doen ter tijdt te Constantinopelen, en*de* door de deught, vromicheydt ende goetherticheydt der Coninghen van Vranckrijck besonderlijck tot de Heylighe Kercke, Paus Leo de derde, alleenlijck door zyne macht als wesende het Hooft des Roomschen volcks, midts oock de ghemeyne verwillinghe, bemerckende dat de Westlanden sonder beschermінghe waren, ende eenen Vorst oft Bewintheer van + doen hadden, heeft in het jaer acht hondert te Room Carel den Grooten ghemaeckt Keyser: welcke Keyserlijcke macht ende weerdicheydt door des Paus bevestinghe, lange tijdt vervolghens aen dit gheslacht is ghebleven: maer de manlijcke hoire hier af gantschelijck verstorven wesende, soo ist ghebeurt in't jaer duysent twee, dat Paus Gregorius de vijfste dies naems uyt Saxenlandt gheboren, zijnde wederom uyt zijn ballingschap in zyne Pauselijcke macht ghestelt door Keyser Otto den derden dies naems, oock gheboren uyt het + Saxens gheslacht, om danckbaerheydt ende liefde tot zijn vaderlandt te betoonen, heeft door zijn Decreet overghegheven der Duytscher Natien de macht eene*n* Roomschen Keyser te kiesen inder selver voeghen als noch op den dach van heden onderhouden wordt: met sulcken bespreck ende voorwaerde, dat de verkoren Vorsten, om den Pausen macht daer + over te laten houden, den tytel van Keysers noch Augusti oft Meerders des Rijcks niet en souden voeren, voor zy en waren van den Paus ghekroont: waer door het ghebruyck ghekomen is van te Room gekroont te worden, ende voor dese ceremonie geenen anderen tytel te voeren als Roomsch Coninck ende Keyser. Daer zijn ses Keurvorsten, drie gheestelijcke + ende drie wereltlijcke, naemlijck de Aertsbisschoppen van Ments, Trier ende Ceulen: De Hertogh van Saxen, de Marckgrave van Brandenborg, ende de Paltsgrave van den Rijn. Ende indien dese Keurvorsten t'samen niet wel over een en kome*n*, soo scheyt het gheschil de Coninck van Bohemen, als sevenste

+Keysers gekroont tot Aken.

+Onachtsae*m*heydt der Roomscher Keysers.

+Het Keyserrijck ghetra*n*sporteert op den Fra*n*soysen.

+Het Keyserrijck den Hoochduytschen ghegeven, ende door wie.

+Onderdanicheyt van de gekorene Keysers.

+Welcke de Keurvorsten ende hoe vele.

Keurvorst. De drie gheestelijcke zijn + Canceliers des Rijcx te wete*n* die van Ments over saecken in Duytslandt, Trier in Vrancrijck, ende Ceulen in Italien. De Coninck van Bohemen is des Keysers Schencker oft Voorsnyder: de Hertogh van Saxen draecht het sweerdt voor hem: de Marckgrave van Brandenborg is Camerlinck, ende de Paltsgrave Hofmeester ende Stalmeester: Ende + als de Keyser in zynen Keyserlijcken stoel is gheseten ende open hof houdt, soo sit de Bisschop van Trier recht teghen over hem, die van Ments aen de rechte zyde, die van Ceulen aen de slincke, ende aen de rechte zyde des Bisschops van Ments de Coninck van Bohemen, ende neven hem de Paltsgrave: aen de slincke des Bisschops van Ceulen, de Hertogh van Saxen, ende neven hem de Hertogh van Brandenborg. In de processie gaet de + Bisschop van Trier voor, ende d'andere twee Bisschoppen stellen den Keyser in't midden: na den Keyser volght de Coninck van Bohemen, ende na hem d'andere drie Keurvorsten, elck na zynen staet. Dese ordenen in het jaer 1356 door Keyser Carel den vierden gereformeert + ende vermaeckt, ende met veel andere daer by ghevoeghde vermeerdert in geschrifte ghestelt, worden ghemeynlijck gheheeten *Bulla aurea* dat is de gouden Bulle. De ordinantien die dese Keurvorsten houden in het kiesen van eenen nieuwen Keyser, zijn dese: Ten eersten de Aertsbisschop van Ments is verbonden door de wet van den voorseyden Carel den vierden inghestelt, soo haest hy des Keysers doodt heeft vernomen, den anderen Keurvorsten sulcks te ontbieden, ende hen eenen dagh te stellen, dat zy oft heure ghemachtichde + volle macht hebbende binne*n* drie maenden in de seer edele Duytsche stadt van Francfort daer de verkiesinghe gedaen wort, hen laten vinden. Ende als dese verkondinge versuymt wordt door des Aertsbisschops onachtsaemheydt, soo zijn d'andere Keurvorsten niet te min verbonden binnen den selven tijdt ter ghesetter stede te wesen: ende soo wie niet en comt oft en sendt ten behoorlijcken tyde, die verliest op datmael zijn recht en*de* stemme in die verkiesinghe. Als zy te Francfort + binnen komen, en moghen over de twee hondert peerden elck voor zijn hooft niet mede brenghen, ende onder die niet meer dan vijftich ghewapende. De Overheydt van dese stadt moeten den Keurvorsten huld en*de* trouw wesen, ende geduerende de verkiesinghe geen vreemdelinghen in de stadt laten komen, dan

+Ampt der Keurvorsten des Rijcks.

+Het sitten der Keurvorsten.

+Orden der Keurvorsten in processie gaende.

+Wanneer ende door wie*n* de gulden Bulle ghemaeckt.

+Oprechtinghe van de wetten der verkiesinge.

+De verkiesinghe gheschiedt te Francfort.

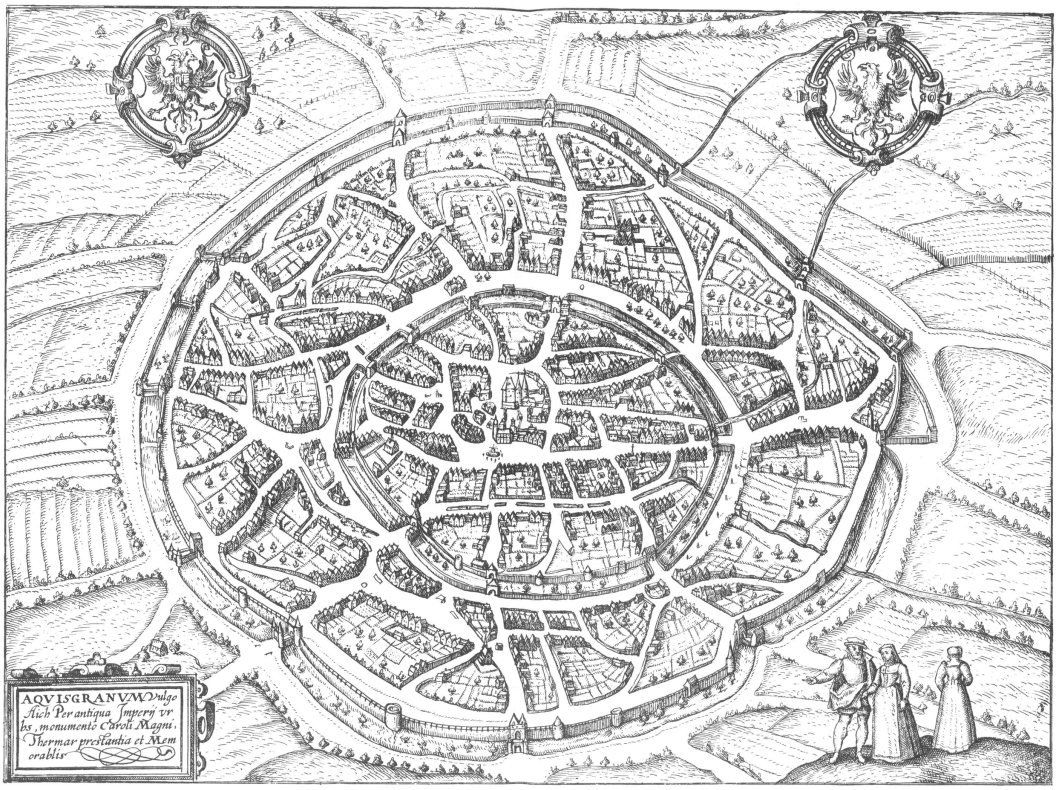

AQVISGRANVM Vulgo Aich Per antiqua Imperij vrbs, monumento Caroli Magni, Thermar prestantia et Mem orablis

van heuren huyse. De Keurvorsten versamelen in Sint Bartholomeeus kercke, daer ten eersten de Misse ghesonghen, ende de gratie des Heylighen Gheests aengheroepen is gheweest: + sweeren daer na al te samen, ende ten eersten de Bisschop van Ments, niet te doen in dese verkiesinge door gifte, loon oft belofte, maer doen soo behoorlijck is. Komen voorts tot de daet der verkiesinghe, noch en scheyden niet voor zy en hebben eenen nieuwen Keyser ghekoren: ende indien zy langher dan dertich daghen daer met onledich zijn, soo en wordt hen niet ghedient dan broodt ende water. De personagie die van den meesten deel verkoren + wordt, is hier met gantschelijck verseeckert ende bevesticht, als oft hy van hen allen eendrachtichlijck ware verkoren: maer indien drie Keurvorsten eenen, ende de andere drie eenen anderen ghekosen hadden, in sulcken geval scheydt de Coninck van Bohemen het gheschil na zijn goedtduncken. De Keyser + ghekoren zijnde, sweert ende bevesticht voor alle dinghen de privilegien der Keurvorsten: voorts dat Francfort sal wesen de stede der verkiesinghe, ende Aken de stede der krooninghe, ende dat hy hem daer sal doen kroonen soo haest alst moghelijck is. Der Keurvorsten sonen moeten van joncks af leeren Latijn, Italiaens ende Slavons oft Wendisch. Maer laet ons nu voorts vertellen de maniere der krooninghe: De nieuw ghekorene, begheerende ghekroont te worden, doet den Keurvorsten eenen seeckeren dagh stellen, ten welcken zy hen t'Aken sullen laten vinden, alwaer hy op den tijdt aenkomende, zy alreede daer ghekomen zijnde, ryden hem teghen, tot aen de poorte der stadt, sitten daer na af vande peerden, ende ontfanghen hem seer eerweerdichlijck na de oude ende heerlijcke ceremonien, de Bisschop van Ments het woordt voerende inden naem van hen allen, den welcken de Keyser door eenen van de zyne seer vriendelijck doet antwoorden: ryden daer na al t'samen met groote pompe in de stadt, ende ten eersten in onser Vrouwen kercke komende, doen haer ghebedt, ende trecken voort tot op het Stadthuys. Des anderen daeghs gaen wederom na de Kercke, in de welcke in + het midden om hooghe een groote kroone hanght van koper verguldt, onder welcke de Keyser op zijn knien valt, ende blijft daer alsoo tot dat de Bisschop van Ceulen seeckere ghebeden ghesproken heeft: de Bisschoppen van Ments ende Trier heffen hem daer na op ende leyden hem aen den outaer: hier valt hy wederom op zijn knien ter aerden, ende wordt na etlijcke ceremonien gheleydt in den Keyserlijcken stoel. Dan begint de Bisschop van Ceulen de Misse, ende hem keerende tot den Keyser, vraecht oft hy begheert het Catholijck gheloove te behouden, de Kercke te beschermen, gherechticheydt te doen, het rijck te meerderen, ende den Paus van Roome behoorlijcke eere te bewysen. De Keyser dit belooft hebbende werdt wederom by den outaer ghebracht, om alsulcke belofte met hooghen eedt te sweeren: den eedt ghedaen zijnde keert wederom. Voorts na sommighe andere ceremonien, salft de Bisschop van Ceulen + met heylige olye den Keyser aen borst, hooft, onder de armen ende de palmen der handen. Na de salvinge werdt van den Bisschop van Ments ende van Trier gheleydt in de sacristye, ende ghekleedt als een Diaken, ende keert dan wederom na zynen stoel, ende na sommighe nieuwe ceremonien, gheeft hem de Bisschop van Ceulen een bloot sweerdt in de handt, hem bevelende de Kerstelijcke Ghemeynte, daer na het sweerdt inde scheede ghesteken wesende, steeckt hem eenen rinck aen den vinger, doet hem den Keyserlijcken mantel aen, gheeft hem den scepter, ende den appel die de wereldt bediedt: ende ter selver stondt setten hem alle drie de Aertsbisschoppen de kroone op het hooft, ende leyden hem alsoo aen den outaer,

+Eedt der Keurvorsten de verkiesinghe doende.

+Stemmen vande Keyserlijcke verkiesinge.

+Eedt ende belofte van den gekoren Keyser.

+Ceremonien van de Keyserlijcke krooninghe tot Aken.

+De hullinge ende salvinge des Keysers.

ontfanght daer het heyligh Sacrament, ende doet den eedt wederom op een nieuw, te wesen een goedt Prince ende Vorst. Dit ghedaen zijnde wordt hoogher ghestelt in eenen marmersteenen setel, ende maeckt daer ten lesten sommige tot Ridders: de Bisschop van Ments bidt ter selver stont Godt den Heere dat hy hem voorspoedt ende salicheydt verleene, zy selven ende zyne Keurvorsten den Keyser hertelijck bevelende: keeren daer na wederom na het Stadthuys: hier houden de Keyser ende de Keurvorsten haer noenmael vrolijck t'samen in een sale, maer elck besonder aen een tafel alleen. Des anderen daechs noodt de Keyser alle de Keurvorsten ten avondtmael. Des daeghs daer na gaen zy ter kercken, ende na de Misse, toont de Priester (daer toe ghestelt) veel Heylighdoms, ende onder andere de wind-doecken daer ons Heere, soo men seyt, in ghewonden is gheweest. Dit al ghedaen zijnde, soo verklaert [+] de Aertsbisschop van Ments dat de Paus dese verkiesinge ende krooninghe voor goedt ende van weerden houdt, bevelende den verkosen dat hy hem voortaen doe noemen Keyser ende Coninck van Roome. Op dese maniere ende wyse, alleenlijck sommighe ceremonien [+] verschillende, worden oock door de twaelf Paren de Coninghen van Vrancrijck te Rheyms in de edele Belgische stadt ghewijdt ende ghekroont, maer met meerder pracht ende hoffelijckheydt. Laet ons nu wederom keeren tot de beschryvinghe van Aken, welck voorwaer een fraeye ende heerlijcke stadt is: met seer schoone landouwe rontom, ende seer goede locht, maer hier mede komen niet gantschelijck over een de timmeringhen der stadt, ende en ghelijcken niet by de groote vermaertheydt, edeldom ende heerlijckheydt van dese plaetse: in de welcke men siet binnen ende buyten seer schoone baden wonderlijck ghemaeckt van de warme wateren, onder de aerde loopende ende uytspringhende: seer nuttelijck tot veel sieckten, besonderlijck [+] tot machteloosheydt ende watersuchte: maer schadelijck tot uytdrooginghe ende allerley koortse ende verhitheydt: maecken den ghenen die daer in baden seer goede verteeringhe ende lust tot eten, ende gheven

[+]Den Keyser hangt aen de authoriteyt des Paus.

[+]Hullinghe der Coninghen van Vranckrijck tot Rheyms.

[+]Baden van Aken waer toe heylsae*m*, ende waer toe schadelijck.

sulcke soeticheydt ende lieffelijckheydt, dat daer af dese Latijnsche veersen ghemaeckt zijn:

Vnde hic fervor aquis terra erumpentibus uda?
Tela illis ludens ignea tinxit amor.
Et gaudens stridore novo; Fervete perennes,
Inquit, & haec pharetrae sint monumenta meae.
Ex illo fervent, rarusque his mergitur hospes,
Cui non titillet pectora blandus amor.

Aken is een Keyserlijcke stadt ende eene van de ghene die den Keyser luttel tot tribuyt gheven: voorts vry ende vranck leven ende blyven by hare rechten, wetten ende vryheden: besonderlijck staende onder des Hertoghen van Cleve haers naeste ghebuers ende eeuwighs bondtghenoodts bescherminghe. Hier willen wy nu voleynden de beschryvinghe van dese edele ende heerlijcke Nederlanden: welck my voorwaer seer swaer ende lastich is ghevallen, eensdeels by groot gebreck van oude ende nieuwe Schryvers, aengaende dese saecke: eensdeels oock om de verscheydentheydt, onseeckerheydt ende bedriegelijckheydt van het ghene dat men dickwils hoort ende verneemt van sommighe menschen die niet alleenlijck door haer eyghene sinnelijckheydt beweeght en worden, maer zijn oock onwetende ende onvervaren inde dinghen die zy hen beroemen te verstaen, ende van sommighe andere daer af hebben: maer het oprecht bescheedt niet en willen verklaren: daer en bove*n* oock noch ontallijcke andere swaericheden die t'aller uren in sulcke saecken voorkomen. Niet te min veel gheleerde ende wel vervaren mannen van dese landen hebben my deughdelijck, ghetrouwelijck ende beleefdelijck behulp ende bystandt ghedaen, ende bescheedt ghegheven elck in het zyne: ende (om soo te spreecken) gheholpen ende verlost uyt een woeste Zee ende uyt eenen grooten doolhof, ende tot een seeckere havene ghebracht. Aldus dan ghelesen ende gheraept hebbende t'alle kanten verscheydene kennissen ende meynighen, heb dese webbe na mynen sin gheweven: ende (om de waerheydt te segghen) met lust ende vlyticheydt des geests ten eynde ghebracht in het openbaer, welck ten minsten den inwoonders van dese Nederlanden besonderlijck aenghenaem behoort te wesen: want ick met nieuwe vonden ende behendicheden de deure heb opghedaen ende den wegh ghewesen allen den genen die voorder sullen willen varen, hen selven ter eeren, ende den gantschen landen tot lof ende prijs. Deshalven ick ten eersten den Almoghenden Godt, ende voorts alle deughdelijcke ende gunstighe gheesten, die my tot den eynde des wercks toe behulpigh zijn gheweest, grootelijck dancke.

FINIS.

Tafel van de namen ende ghedenckweerdichste dinghen begrepen in dit boeck, na de orden van den A B C.

A

*A*A riviere	14.a, 286.b, 313.a, 338.b
Aade riviere	15.b, 22.a
Abberdon	18.b
Adbisse van Nivelle	47.b
Abdye van Affligem	56.b
Abdye van S. Amand	326.b
Abdye van Anchin	365.a
Abdye van Baudeloo	319.b
Abdye van S. Baven	289.b
Abdye van S. Benedictus roden	210.b, 259.a
Abdye van Clermaretz	339.a
Abdye van Egmont	248.b
Abdye van Gemblours	118.b
Abdye van Grimberghe	113.a
Abdye van Sint Guisleyn	365.a
Abdye van Losduyne	235.a
Abdye van Marchenes	365.b
Abdye der Joffrouwen tot Meessene	317.b
Abdye van S. Michiel	68.a
Abdye van Sint Nicolaes	271.a
Abdye van Thoren	389.b
Abdye van S. Truyen	390.a
Abdye van Vicoigne	357.b
Aborigenes	159.a
Abraham Jode	53.b
Abraham Ortelius	91.a
Abt van Everbode	41.a
Accident van Antwerpen	73.a
Accoort van Bruyssel met den Coninck	56.b

Accysen va*n* wijn ende bier tot Antwerpen.	83.a
Ada Gravinne	207.b
Ade riviere	120.a
Adelbold Bisschop va*n* Vtrecht	258.b
Adele Gravinne van Vlaenderen	317.b
Adelman	385.a
Admirael van de Zee	42.a
Admirael van Egmont, Prince van Grave	67.a, 235.b
Admimocinus Coninck der Bataviers	189.a
Den Admirant komt met zynen Legher in Bommelerweert	144.a
Adolbert	235.b
Adolph van Bourgoignen, Heere van Bevre	66.a, 269.b, 274.a
Adolph van Bourgoignen, Heer van Wackene	290.a
Adolph van Cleven, Heer van Ravesteyn	56.a
Adolph Hertogh van Gheldre	65.a
Adolph sone van Arnout van Egmont	150.a
Adolph van der Noot	54.a
Adriaen Ariville	91.a
Adriaen Barland	260.a, 281.b
Adriaen van der Burg	302.a
Adriaen Clement	321.a
Adriaen van Crouy, Heer van Beauraing	66.b
Adriaen van Crouy, Grave va*n* Reux	364.a
Adriaen Curte	302.a
Adriaen Dijck	27.a
Adriaen Keyser	233.b, 247.b
Adriaen Gileman	321.a
Adriaen van der Hoef	233.a
Adriaen Heer van Humiere	65.a
Adriaen Junius	220.a
Adriaen van Marsselaer	259.b
Adriaen van der Myle	233.a

Adriaen Nicolai 50.b

Adriaen Nicolai Cancelier van Ghelderlandt 142.b

Adriaen Nicolai Marius 274.b

Adriaen Goutsmit 97.a

Adriaen de tweede Paus 299.a

Adriaen de seste Paus 50.a, 155.b, 259.a

Adriaen Taye 54.b

Adriaen Willaert 28.b

Adula bergh 10.a

Advocaet Fiscael 55.a

Aelbrecht van Brandenborg 116.a

Aelbrecht Grave van Beyeren 368.a

Aelbrecht Grave van Hollant 148.a

Aelbrecht Hertoghe van Beyeren 67.a, 253.b

Aelbrecht Hertoge van Saxen 65.b, 151.a

Aelbrecht Jansen 202.b

Aelst 16.a, 127.a

- inghenomen 327.b
- verkocht 328.a

Aenholt 146.b

Aenslach om den Couwensteynschen dijck door te steecken 104.b

Aenslach op Aelst 327.b

Aenslach van den Hertoch van Anjou op Antwerpen 103.a

Aenslach op S'Hertogenbosch 106.b

Aenslach van den Hertoge van Anjou op Brugghe 301.a

Aenslach van den Grave van Egmont op Bruyssel 56.a

Aenslach op Douay 321.b

- op Dordrecht 196.b
- op Enchuysen 219.a
- op Ghent 296.b
- op Rijssel 321.b

op Leeuwaerden 163.a, 164.b
op Locchem 145.b
op Middelborg 271.b
op Nimmeghen 139.a
op Oostende 307.a
op Venloo 147.b
Aernem 10.b, 142.a
beleghert van de Borgoensch 143.a
verseeckert aen de zyde der Staten 143.b
Aerschot 15.b, 109.a
Aert van Liere 69.a
Aert Molckeman 41.b
Aertsbisschop van Ceulen, Mens ende Trier, drie gheestelijcke Keurvorsten 394.b
Affligem Abdye 56.b
Aimeries 367.b
Aimon de Monick 122.a
Aken 125.b, 393.a
Alaert van Amsterdam 211.b
Alan Theologant 320.b
Albanoysen 366.a
Albert van Loo 39.b
Albert van Oostenrijck Keyser 115.a, 252.a
Albertus Leoninus 50.a, 145.a
Albertus Magnus 54.a
Albertus va*n* Oostenrijck Gouverneur 32,a
neemt in Calis, Amiens ende Hulst ibid.
leght af zijn Cardinaels gewaet ende den hoet 32.b
treckt na Spangien om de Infante te trouwen ibid.
Albertus Pigius 155.a, 259.b
Albia riviere 122.b
Alckmaer 222.a
beleghert 222.b
verlossinghe 223.a

Alcoran gheschreven in Arabisch 113.a
Aldus Manutius van Room 201.b
Aldroad 338.a
Aleide dochter van Winckard de leste 149.b
Aleide suster van Guillame Coninck van Romeynen 248.a
Alen 14.a
Aleu 122.a
Alexander le Blanc 320.b
Alexander Farnese Prince van Parme Gouverneur 31.b, 103.a
comt voor Antwerpen 103.b
doet groote neersticheyt om de riviere van Antwerpen te sluyten ibid.
maeckt een brugghe en*de* stockade ibidem.
beleghert het fort van Knodsenborg 139.b
Alexander Grapheus 76.b, 91.a
Alexander Hegius 154.a
Alexander de Groote 163.a
Alexandrien 71.a
S. Alexis 134.b
S. Algonde 360.b

Alisuncia	369.a
Almeloe	158.b
Alphonse d'Avalos, Marquis van Guaste	66.b
Alphonsus Coninck van Arragon	65.a
Alphonsus de neghenste Coninck van Castilien	28.b
Alphonsus Coninck van Napels	97.b
Alvaro Grave van Tristemare	66.b
Alvaro, Hertoghe van Vegera	66.b
S. Amand	13.b, 326.b, 352.a
S. Amand komt te Ghent	331.a
S. Amand bosch	21.b, 351.a
S. Amand Bisschop van Tongheren	290.a
Amand van Zierickzee	269.a
Amasius riviere	14.b
Ambiorix	8.a, 361.b, 362.b, 384.a, 387.b
Ambivariti	47.a
Ambluar	384.b
Amelandt	159.b
Amelberghe Gravinne	53.b
Amelin van Amstel van Minden	143.a
America	98.b
Amersfort	261.a
beleghert ende overghegheven	261.b
Amiens een stadt van Vrancrijck	379.b
beleghert by den Hertoch van Bourgoignen	ibid.
inghenomen by den Spanjaert ende gheplondert	381.a.b
beleghert van den Coninck van Vranckrijck	381.b
aen hem overghegheven	382.b
Amman van Antwerpen	75.b
Amman van Bruyssel	53.a

Ammonitie-huys van krijchsrustinghe ter Zee 277.a
Ammonitie-huys van den Landtvorst 132.b
Amrack 211.a
Amsterdam 14.b, 18.b, 211.a
besprongheh van Hellinck 216.b
haer accoort ibid.
Amsterdam ghelijck Venetien 211.b
Ancone 95.a
Andreas Balenius 50.a
Andreas Doria, Prince van Melphy 66.b
Andreas van Helmont 120.b
Andreas Vesalius 54.b
Andries Maes 54.b
Andries Sterck 90.b
Andries van Thoulonion 64.b
Angise Hertogh van Brabant 109.b, 175.a
Angise trout Beggue de dochter van den ouden Pepijn 127.b
Anian, Bisschop van Asaphe 225.a
Anna van der Gracht 315.b
Anne van Borsel 269.a
Anne van Mommorancy Conestabel van Vranckrijck 136.a, 364.b
Anne dochter van M. Segher 80.b
Anne Smiters van Ghent 81.b
Ans een dorp 384.a
Anselmus Bisschop van Doornick 323.b
Anselbert Edelman ende Senateur van Roome 109.a
Antigon Reuse 58.a
Antiquiteyten ghevonden te Nimmeghen 138.a
Antoine van Lalaing, Grave van Hoochstrate 67.b, 111.a
Antoine Perenot Bisschop van Atrecht 335.a
Antoine Schore 111.a

Antoine van Vergi	64.b
Anton	279.a
Antoninus	206.a
S. Antoninus Aertsbisschop van Florencen	259.b
Antoninus Keyser	233.b
Antonio van Vaglio	71.a
Antonis Bastaert van Bourgoignen	65.a
Antonis van Bourgoignen, Hertoghe van Brabandt	372.b
Antonis Hertogh va*n* Brabant begraven tot Vueren	122.a
Antonis Hertogh va*n* Brabant	128.a
Antonis Contault Canonick van onse Vrouwe va*n* Atrecht	134.b
Antonis Heere van Crouy ende Renty	64.b
Antonis van Crouy, Heer van Sampy	66.a
Antonis Doria	67.a
Antonis Focker	93.a
Antonis Gelie	69.b
Antonis van Grijspere	260.a
Antonis van Hille	291.a
Antonis Ittre	54.b
Antonis van Lalaing, Heer van Montigny	66.a
Antonis van Liere	89.b
Antonis Manriquez	66.b
Antonis Marquijs van Berghen	ibid.
Antonis de Meulenaer	134.b
Antonis Morre	81.a
Antonis Olivier	131.b
Antonis van Schoonhoven	290.b
Antonis van Stralen, Heer van Mercxem	75.a, 90.b
Antonis van Thoulonion	64.b
S. Antonis dorp	15 b
Antonis Morillon	50.b, 302.b
Antonius Raetsheer van Roome	255.a

Antwerpen 13.b, 57.a
gheplondert ende verbrant van de Spanjaerden 101.b
beroerte in der stadt op een processi 102.b
haer appointement ende overgheven aen den Prince van Parma 104.b
Antwerpen een Rijckstadt 69.b
Antwerpen het midden van Nederlandt 6.a
Antwerpen gehouden voor een Maecht 71.b
Aquę Sectię 393.a
Aquisgranum ibid.
Aquitanien het derde deel van Gallia 1.a
Are Lunę 369.a, 370.a
Arborijcke Eylanden 264.a
Arcanaldus Connestabel van Vranckrijck 321.a
Ardenborg 298.a, 316.b
Ardenne 5.a, 8.a, 21.a, 368.a
Ardres 338.b
beleghert ende overghegheven 379.a
Arendonck 123.b
Arioste 386.b
Aristocratia 74.a, 127.a
Arlon 370.a
Spaensche Armade 210.a
Armentiers 15.a, 322.b
Armuyden 278.a
Arnout Arlen 105.a
Arnout Bostius 290.b
Arnout Corck 91.a
Arnout Cuebel 234.a
Arnout van Egmont 150.a
Arnout Grave van Vlaenderen 291.a
Arnout Hertogh van Ghelder 150.a
Arnout Grave van Hollandt 248.b
Arnout van Lens Medecijn 340.a

Arnout van Liere	89.b
Arnout de tweede Marckgrave des Heylighen Rijcks	109.a
Arnout Niclaessen	233.a
Arnout Sasbout	233.a
Arnout van Wachtendonck	302.b
Arnout Hertogh van Wirtemberg	65.b
Arnout de eerste Grave van Vlaenderen	342.a
Arryen	339.a
Coninckklijcke Artillerye der Nederlanden tot Mechelen	42.b
Artoys	334.a
ghemaeckt tot een Graefschap	336.a, 341.a
Artus van Hort	81.b
Artus van Liere	89.b
Artus van der Werve	90.a
Asche	122.a
Aschicourt	340.b
Asciburgium	145.a
Asinga Ascon	176.b
Asperen	226.b
Asselin Bisschop van Laon	46.b
Assendelft een dorp	193.a
Assenede	329.a
Assise in Vmbrien	369.b

Asue Abdye	390.b
Ath	16.a, 365.a
Atrebates	334.a
Atrecht	16.a, 335.a, 339.a
Atrecht overghegheven	336.a, 337.b
aenslach op de selve	338.a
Attila Coninck der Hunnen	387.b, 393.a
Atuacutum	58.a
Atuatici	47.a
S. Aubert	354.a
S. Aubin of Albin	374.b
Auchy	340 b
Audacker van Harleke	331.a
Audenaerde oft Oudenaerde	315.b
Audenne	375.a
Audewijck	259.a
Avesnes	21.b
Avesnes le Comte	340.b
Avesnes le sec	358 b
Augier Ghislen	318.a
Augusta Roma*n*duorum	349.a
Augusta Veromanduorum	349.a
Augustin Borgt	55.a
Augustus Cęsar	10.b, 136.a
Avignon	112.a
Avio	369.a
Aurich	186.a
Austrasie	46.a
Axele	329.a
inghenomen by Pr. Maurits	329.a
S. Aye	354.a

B

BAchband	14.b
Baden van Aken	395.b
Baenst gheslachte	290.a
Baganum	323.a
Bailliu is Drossaert in Brabant	39.b
Balthasar Schets	90.b
Banck van Huckel	123.a
Zee-bancken	17.a
Banerheer van Henhassen	67.b
Banerye van Bockstel	123.a
Banieren der Beeren in Vlae*n*deren	288.a
Banlieue	109.a
De ghebannen van Nederlant begheven haer tot vrybuyten ter Zee	35.a
Bapaume	339.a
Baptista Berty	38.b, 39.b
Barbançon	367.a
Barbant	51.a
Barbaryen	99.a
Barbeelen	14.a
Barcelonne	66.b
Barlandus	56.b, 128.b, 282.b
Barlandt dorp	282.b
Barlemont	21.b, 366.b
Baronnie van Breda	111.a
Baronnie van Diest	112.a
Baronnie van Duffel	121.b
Baronnie van Gaesbeecke	124.a
Baronnie van Grimberghen	113.a
Baronnie van Leefdal	124.a
Baronnie van Perues	ibid.
Baronnie van Reves	ibid.
Baronnie van Wesemale	ibid.
Bartholomeus Latomus	370.a

Bartholomeus, Heer van Lithestaing	65.b
Bartholomeus Mercator	330.b
Bartholomeus Prioor van het Convent van Bethleem	140.a
Baruti	71.a
Basel	10.a
S. Basilius	299.
Bassee	340.a
Bastoigne	369 a
Bastonack	370.b
Bataille tusschen den Aertshertoghe ende Pr. Maurits	309.a b
Bataille tusschen de Fransoysen ende de Bourgoensche	313.b
Bataille by Hardemberghe	158.a
Eylandt der Bataven	11.a, 189.a
Batavia	189.a
Batavien hoort onder Germanien	1.b
Bataviers	189.a
Daden der Bataviers	26.a.b
seer gheschickt ter Zee	26.b
uytnemende Swemmers	26.a
vry van de schattinghen der Romeynen	26.b
hare navigatien	26.b, 27.a
Batavodurum	261.a
Batemborg	148.b
De kinderen van Batemborg tot Bruyssel onthalst	56.a
Baton des Conincks der Catten sone	137.a, 148.b, 189.a, 242.b, 237.a
Bavais	349.a
Bavais Picarde	360.b, 362.a
Bavais Wallonne	360.b, 363.a
Baudeloo Abdye	319.b
Baudewijn Grave van Henegouwe	354.b

Baudewijn de Goedertieren, Grave van Vlaenderen	317.b, 320.a, 326.a, 329.a, 331.b, 349.b
Baudewijn mette Byle	332.a
Baudewijn Jacobsen	233.a
Baudewijn de Timmerman, vader van Boudewijn van Constantinopelen	355.b
Baudouin van Ardenne	285.b, 288.b
Baudouin mette*n* Baerde Grave van Vlaenderen	283.b, 311.a, 320.a, 331.b, 342.b
Baudouin van der Boe	143.a
Baudouin Yseren-arm Grave van Vlaenderen	285.b, 299.a, 331.b, 341.a
Baudouin van Bouillon	386.a
Baudouin de Caluwe Grave van Vlaenderen	299.a, 342.a
Baudouin Grave van Vlaenderen	283.b, 291.a, 357.a, 375.b
Baudouin Grave van Vlaenderen, Keyser van Constantinopelen	332.a.b, 345.a, 355.b
Baudouin des Graven Aernouts sone	291.a, 305.a, 342.a
Baudouin de jonghe Grave van Vlaenderen	304.a
Baudouin van Lannoy	64.b
Baudouin Rijssel	311.a, 343.a
Baudouin Heer van Molembais	65.b
Baudouin van Bergen	330.a, 343.a
Baudouin van Noyelle	64.b
Baudouin Rons	290.b
Baudouin van Va	385.a
S. Baven	179.a
S. Baven van Ghent	259.b
Bavon Troyaen Coninck der Belgen	354.a, 361.a
Beatrix Guidens van Dampierre dochter	284.a
Beatus Rhenanus	393.b
Beaumont	360.a
Beaurevoir	13.b
Beauvois	362.b
Beda Eerweerdich	260.a

Beeldtstormen in Nederlandt 33.b
tot Antwerpen 101.a
tot Amsterdam 213.a
tot Leeuwarden 165.a.b
tot Doornick 325.b
tot Vtrecht 257.a
Beeldt van Duck d'Alve 34.b
Beffer, Hof 124.b
Beggue des ouden Pepijns dochter 127.b, 375.a
Beke 120.b
Belgen ghenegen totten handel 28.a
scherpsinnich ende neerstich ibidem.
Belgen wanneer bekeert tot het gheloove 26.a
Belgen goede Zeelieden 26.b
Belgen vinders van verscheyden notabele dinghen 4 a
Belgen de sterckste onder alle de Gallos 26.a
Belgica het derde deel va*n* Gallia 1.b
Luyster van Belgica 2.b
Palen van Belgica 5.b
Deylinghe van Belgica 2.b
waer van het de*n* naem voert 3.a
Natien begrepen onder Belgica 2.b, 3. a.b, 3.b, 361.a.b, 362.a.b
Belgius Coninck vande Galli 122.b, 363.a
Belle 22.a, 317.b
Bellin sone va*n* Admimocinus 139.a
Benden van Ordonnantie 41.b
Benthem 16.a
Beoosterschelt 265.b

Berchel riviere	14.b
Berckel riviere	15.b, 141.a, 145.b
Berchem gheslachte	89.b
Berchem dorp	72.b
Berengaris Grave van Beauvais	283.a
S. Winocx-berghe	311.a
beleghert ende overghegheven	312.a
Berghen	352.a
inghenomen	352.b
beleghert ende overghegheven	353.a.b
Berghen op Zoom	110.a
beleghert te vergeefs	110.b
Beringhen	390.b
S. Bernaerdt	323.b
Bernaerdt van Bruyssel	80.a
Bernaert van Schouwenborg	370.b
Berncastel	14.b
Bernsem	390.b
Bersel	14.b
Bertholds Heeren van Mechelen	89.b, 134.b
S. Bertilde	352.a
S. Bertin	338.a
Bertrand Hertoghe van Aquitanien	391.a
Besoyen in Hollandt	124.b
Besnydenisse onses Heeren	62.b
Bette gheslachte	290.a
Betunen	339.a
Betuwe	189.a
Beverwijck	232.a
Bewesterschelt	265.b
Bidburg	368.b
Bie	366.a
Bierbeke	124.b

Biervliet	311.b
beleghert	ibidem.
Bilbau	279.a
Bilsen	15.b, 390.a
Binghen	10.a
Bins	363 a
overghegheven	364.a
inghenomen	ibidem.
Bisdom va*n* Terwanen hoe gedeelt	340.b
Eerste Bisschop van Antwerpen	62.b
Bisschop van Tortosa	259.a
Bisschop van Vtrecht	185.a
Bisschoppen van Tongheren	387.a
Nieuwe Bisschoppen in Nederlandt	33.a
Bisschoppen va*n* Vtrecht	255.b 256.a.b
Bissen Commanderye	114.a
Blanche riviere	360.a
Blanckenberghe	316.b
Blandijns bergh	289.b
Blangis riviere	339.b
Blangis dorp	340.b
Blesinde suster van Clodion	285.a
Blinden van groote gheleertheydt tot Mechelen	132.b
Blockesil riviere	156.b
Bochoute	329.a
Bockstel	123.a
Boeckweyt	7.b
Boloigne	18.b
Bolonien	95.a
Bolswaert	166.a
inghenomen, belegert, overghegheven	167.a
Bommel	10.b, 144.a
Bommelerweert	12.b, 144.a
Bonifacius de vijfste Paus	299.a

S. Bonifacius 166.a, 260.a
verco*n*dicht het Euangelium den Vriesen 166.a
Bonmarche 28.b
Bonne 10.a
Boomen van Nederlandt 8.a
Borborg 313.b
gheraseert ende ghebrandt ibidem.
Borckworm 386.b
Bordeaux 279.a
Boristhen 5.b
Borluyt gheslachte 290.a
Bornhem 330.a
Borse van Antwerpen 61.a
Borse van Amsterdam 214.a
Borse der Enghelschen t'Antwerpen 62.b
Borse van Berghen 62.a
Borse van Brugghe ibid.
Borse, gheslachte van Brugge ibidem.
Borse van Londen, Coninckl*ij*cke Wissel 62.b
Borse van Tholouse 62.a
Borsule 260.b
S'Hertogen-bosch 15.b, 105.a
accordeert met Parma 106.b
inghenomen ibid.
Bosch van S.Amand 21.b
Bosch van Ardenne 21.a
Bosch genoemt Silva Carbonaria 21.a
Bosch van Faignen 21.b
Bosch van Grootenhout 22.a
Bosch van Harchie 21.b
Wilhelm-bosch 22.a
Bosch van Marlaigne 22.a, 373.a
Bosch van Meerlendael 22.a
Bosch van Mormant 21.a

Bosch van Niepe	22.a
Nonnen-bosch	ibid.
Bosch van Raime	21.b
Bosch van Saventerloo	22.a
Bosch van Soigny	364.a
Sonien-bosch	21.b
Bosschen nu raer in Hollandt	22.b
Bosschen van Hollandt	ibid.
Bossu	82.a, 366.a
Bouchain	358.b
Bovines	12.b, 375.b
overghegheven	ibid.
Bouloignen	336.b
overghegheven	ibid.
Bourbon edel geslachte	311.a
Boutersen	124.b
Boyard	386.b
Brabanson	51.a
Brabant ende zyne palen	47.a 48.a
Hoe vele steden, landen, dorpe*n*, Baronien, weerdicheden en*de* andere datter in Brabandt zijn	48.b
Brabandt, Limborg ende andere Heerlijckheden, vereenicht met het Graefschap va*n* Vlaenderen	128.a
Brabant de derde, Prince van Brabandt	127.b
Wasch-brabant	47.b
Bracant	326.a
Braecklandt	47.a
Bracken, honden	23.a
Brant tot Ghent	293.b
Brant tot Haerlem	200.b
Brant tot Yper	305.a
Brant tot Leeuwaerden	163.b
Brant tot Leuven	52.b
Brant tot Middelborg	273.a

Brant tot S. Omer	338.b
Breda	111.a
ingenomen vande Malcontenten	112.a
inghenomen by P. Maurits	ibidem.
Brederode	238.a
Bredervoorde	146.b
beleghert ende inghenomen	146.b, 147.a
Bree	390.b
Breine Aleu	21.b, 122.a, 354.a
Breine Casteel	21.b, 122.a
Breine le Comte	122.a, 354.a
Bremen	278.b
Brennus vroom Prince	47.a, 122.b, 354.a, 363.a, 364.b
Bresilien	99.a
Bresse	96.a
Brest	279.a
Bretanien	19.a
Briel	144.b
Briffeul	366.a
Brisac	10.a
Bristo	18.b
Britannen overwonnen	247.b
Het huys te Britten	243.a
Broederschappen va*n* Antwerpen	62.b, 63.a.b, 78.b, 79.a
Bronchorst	14.b, 145.a
Brouage	97.b
Brouwershaven	269.a
Brugghen	298.a
Brugghe	ibid.
accordeert met Parme	301.b
Brugstock	298.a
Bruno	176.a
Bruno Aertsbisschop va*n* Ceulen	367.b
Bruynvisschen	14.a
Bruyssel Conincklijcke stadt	15.b, 52.a, 55.b

De Bruysselaers stellen haer tege*n* den thienden penninck 56.a
Buck Casteel 320.a
Bueren 149.a
de stadt ende 'tcasteel overghegheven ibid.
Buillon 385.b
Bulinghen 15.b
Buonvisi 71.a
Burckard Bisschop van Camerijck 63.b
Burg 14.b

C

CAbeljau 21.a
Cadmia 125.a
Cadsant 307.a
Calabrien 283.b

Calecut ingenomen byde Portegysen	71.a
Calis	18.b, 19.a, 279.a, 376.a
Calis overghegheven	376.b
inghenomen	377.b
beleghert ende inghenomen	378.b
Cambre	349.a
Cambresis	ibid.
Camer van het Vrye te Brugghe	303.a
Camer van den Raet van Artoys	336.a
Camer des Bisschops van Camerijck tot Bruyssel	55.b
Keyserlijcke Camer tot Spiers	385.b
Keyserlijcke Camer tot Valencijn	109.a
Camer van Lotherijck	123.a
Camerijck	13.b, 349.a
beleghert ende overghegheven	350.b
Camillus Dictateur	122.b
Camp dorp	143.a
Campen	14.b, 155.a
overghegheven den Staten	156.a
Canael van Brugghe	298.a, 312.b
Canael van Bruyssel	52.b
Canael van de Mase	194.a
Canael van Nimmeghen	138.b
Voorneemste Canalen van Antwerpen	61.b, 88.b
Canalen van Vrieslant	170.a
Cancelier van Brabant	73.a
Cancelier van Roulin	367.b
Cancelrye van Brabant	51.a, 54.b, 55.a.b, 70.a
Canselrye van Vrieslandt	163.a
Cancelrye van Ghelderlandt	142.b
Canche riviere	339.b
Canfere	266.b, 277.a

Cantecroy casteel	124.a
Cape finis terre	279.a
Cape Verde	18.b
Capitolium va*n* Roome	122.b
Keyserlijcke Capelle tot Aken	194.a
Capoenen van Meenen	318.b
Monicks Cappe	8.b
Capucynen tot Antwerpen	68.b
Car, Banerheer van Lalaing	66.a
Cardinael Colonne	28.b, 288.b
Cardinael va*n* Granvelle	38.b, 124.a, 335.a
wedergheroepen in Spangien	33.a
Cardinael Moron	291.a
Carel van Mander	81.a
Carloman sone van Brabon	127.b
Carolus Clusius	336.a
Carpen	126.a
Carpers	14.a
Cartieren van Antwerpen	69.a
Casimirus Coninck van Polen	116.a, 372.b
Cassel	22.a, 305.b, 314.a
Castelet	13.b
Castellum	140.b, 314.a
Castra Labiena	390.b
Catherina Hemssen	81.b
Cativulcus Coninck	8.a
Catten	242.b, 264.b
Catuaci	321.a
Catwijck	242 b
Groote ende kleyne Cauchi	159.a,185.b
Caudenhove gheslachte	290.a
Causen van de borgherlijcke oorloghe in Nederlandt	33.a
Cauwenberchs	53.a
Cauwerburg	290.a

Celtica derde deel van Gallia	1.b
Centron stadt	390.a
Centronen	ibid.
Cerei	391.a
Ceresi	ibid.
Chalon gheslachte	112.b
Charlemaigne	25.a, 53.b
Charlemont	12.b, 82.a, 375.a
Charles Amitin Grave van Vlaenderen	343.b
Charles van Oostenrijck Hertoch van Bourgoignen	66.a
Charles van Barlemont	39 a
Charles Banerheer van Barlemont	67.a
Charles Heere va*n* Barlemont	366.b
Charles Heer van Bellem	290.b
Charles Bomberghe	91.a
Charles van Brimeu, Grave van Meghen	67.a, 111.a
Charles sone va*n* Philips Hertoch van Bourgoignen	66.a, 133.a, 134.a, 150.a, 151.a, 182.a, 348.a, 372.b, 385.a
Charles Carre	55.a
Charles van Charolois Hertoghe van Bourgoignen	64.b, 68.a, 133.b, 385.b
Charles de Caluwe, Keyser ende Coninck van Vranckrijck	149.b, 176.a, 192.b, 247.b, 261.b, 285.b, 299.a, 336.a, 341.a
Charles van Crouy Bisschop van Doornick	323.b
Charles van Crouy Prince va*n* Chimay	56.b
Charle-Philippe van Crouy, Heer van Havrech	353.b
Charles Prince va*n* Spangien	67.a
Charles Espinoy	291.a
Charles Fernand	302.a
Charles de Groote, Keyser ende Coninck van Vranckrijck	46.a, 75.a, 127.b, 175.a, 282.b, 285.a, 286.a, 331.a, 354.b, 355.b, 370.a, 375.a, 386.b, 391.a, 393.a
Ghestorven tot Aken	393.b, 394.a
Charles Gran-Jan	39.b

Charles Hertoghe van Gheldre	150.b, 176.a, 226.b, 261.b
Charles Hannart	55.a
Charles van Yper	80.b
Charles Inach	387.b
Charles Grave van Lalaing	66.a
Charles van Lalaing Gouverneur van Henegouwe	365.b
Charles Langre	302.b
Charles van Lannoy, Viceroy van Napels	322.a
Charles van Lannoy, Heere van Sanzelle	66.a
Charles van Lannoy, Prince van Sulmone	67.b, 322.a
Charles Hertogh van Lorreyne sterft inde ghevanghenisse	46.b
Charles Martel	48.a, 127.b, 175.a, 262.b, 282.b, 375.a
Charles van Melun, Conestabel van Vlaenderen	322.b
Charles van den Bergh Sint Eloy	134.b
Charles van S. Omer	8.b
Charles van Vranckrijck Hertoghe van Orleans	65.a, 370.a
Charles Perenot	39.b
Charles de derde genoemt de Simpele	46.a, 283.a
Charles de Smitere	233.a
Charles Tisnack	54.b
Charles Heer van Trasegny	367.a
Charles Wtenhove	290.b
Charles de vierde Keyser	126.a, 369.b, 372.b, 394.b
Charles de vijfste Keyser	52.a, 54.b, 62.a, 66.a, 359.a, 363.a, 372.b, 375.b
Charles de vijfste Keyser borgher van Ghent	290.b
wordt ghekroont tot Bololonien	156.a
ende tot Aken	394.a,
Sterft in Spangien	332.b, 348.b
Charles de vijfste Coninck va*n* Vranckrijck	128.a, 364.b

Charles de sevenste Coninck van Vranckrijck	123.b, 248.a
Charles de achtste Coninck va*n* Vranckrijck	341.a
Chaselle	15.a
Chaventey Casteel	16.b
Cheni	354.a
Chersonesus Cimbrica	159.a
Chevre	364.b
Chrevremont	375.b
Chiatte	14.b
Chiers riviere	16.b, 371.a
Childeric Coninck va*n* Vrancrijck	119.a
Chilperic Coninck va*n* Vrancrijck	323.a
Chimay	360.a
Chiny	371.b
Christianus Hollander	28.b
Christianus Masseus	290.b
Christianus van Werdt	134.b
Christiernus Coninck va*n* Denemarck	66.b
Christoffel van Affonville	93.b

Christoffel Colomb, Genevois	98.b
Christoffel Longolius	131.a, 225.a
Christoffel Grave van Meurs	142.b
Christoffel Marquijs van Baden	65.b
Christoffel Plantijn	89.a
Christoffel Pruynen	76.a
Chronijcken van Brabandt	127.b
Chur Bisschoplijcke stadt	10.a
S. Chrysolius	323.b
Cimbren	26.a
Civita Vechia	96.a
Clabbeke	123.a
Clare s'Keysers	80.b
Clarinea	289.a
Claude van de Baume, Maerschalck van Bourgoignen	66.b
Claude Carondelet	298.b
Claude va*n* NieuwCasteel	65.b
Claude van Vergi, Banerheer van Champlite	67.a
Clemens de vijfde Paus	115.a
Clemens de sevenste Paus	155.b, 263.a
Clemens non Papa	28.b
S. Clement	175.a, 256.a
Cleremout in Avergne	386.a
Clermaretz Abdye	339.a
Clerveau	368.b
Cleve	14.b
Clodion Coninck van Vrancrijck	285.a
Clodius Capillatus Coninck van Vranckrijck	349.b
Clotaris Coninck van Vrancrijck	255.a, 299.a
Clovis Coninck van Vranckrijck	321.a
Coan	14.b

Coblentz	10a, 14.b
Coenraet een Duytsch	201.b
Coenraet Bisschop va*n* Vtrecht	149.b
Coenraet Gesnerus	111.b
Coenraet van Vaglio	75.a
Coenraet van Vaille	90.b
Coenrad Veicker	370.a
Coesveldt	15.b
Coevorden	157.a,
overghegheven aen Schenck	ibid.
ghewonnen van de Staten	158.a,
overghegheven aen Rennenberg	ibid.
overgegheven aen Prince Maurits	ibid.
ende door hem ontset	ibidem.
Collegien van Leuven	50.a
Colen	10.a, 11.b, 13.a, 90.b, 388.b
Colen van Luyck	383.a
Steencolen	351.a
Colonel Zuendy	74.a
Comene	318.a
Comius van Atr*e*cht	335.b
Comitia Centuriata	356.b
Commanderie van Bissen	114.a
Commissarissen des Conincks om de Magistraten te maken	41.a
Het Compas is een nieuwe inventie	4.b
Concilium van Cleremont	386.a
Conde	13.b, 16.a, 359.b,
inghenomen	ibid.
Coninckmakren	370.b
Conincksfeld	206.b
Constans van Berchem	89.a
Conste van drucken gevonden te Mens, oft na het gevoelen van andere tot Haerle*m*	201.b
Constantinus de Groote Keyser	279.a, 299.a

Constantinus Paus	391.a
Constant van Halmale	75.a
Conventie tusschen den Paus ende den Prince van Nederlandt	44.a
Convent va*n* Pitsenborg	132.a
Corendijck Eylandt	244.b
Cortcheen	282.a
Coriovallum van Antoninus	393.a
Cosme van Medicis, Hertogh van Florencen	67.a, 68.a
Cotta	316.b, 384.a
Cornelis va*n* Amsterdam	203.a
Cornelius Aurelius	218.a
Cornelis Baersdorp	282.b
Cornelius Battus	264.a
Cornelis van Berghen	230.b
Cornelis van Berghen, Heere van Sevenberghen	66.a
Cornelis van Berghen, Heere van Sevenberghe, Bisschop van Luyck	391.b
Cornelis van S'Hertoghenbosch	81.b
Cornelis van Bomberge	91.a
Cornelis Canis	28.b
Cornelis van Dale	81.b
Cornelis Dijck	76.a
Cornelis Floris	82.a
Cornelis Wouters	291.a
Cornelius Gemma	50.a.b, 166.a
Cornelius Grapheus	58.a, 63.b, 72.a, 91.a, 108.a
Cornelius Musius	206.b
Cornelis Schepper	285.a, 310.a
Cornelius Scribonius Grapheus	327.a
Cornelis Spiering	78.a
Cornelis Suys, Heere va*n* Rijswijck	231.a
Cornelius Valerius	50.a
Cornelis Wellemans	54.b

Cornelis de Wise	76.b
Cornelius Tacitus	10.b, 15.a, 17.b, 27.b, 97.b, 136.b, 142.a, 143.b, 174.b, 189.a, 388.b
Cortenback gheslachte	120.a
Cortrijck	15.a, 314.b
inghenomen	315.a
Costen van de Dijcken in Zeelandt	17 a
Spaensche Costume	370.b
Costumen van Antwerpen	85.a
Covin ouden waghen der Belgen	4.a
Covines	367.b, 390.b
Courtois	28.b
Crabben	14.a
Cracouw	235.b
Cranenborg	139.b
Cranendonck	124.b
Crassus Rentm^{r}.	361.a, 362.a
Crequillon	28.b
Crespy	359.b
Crimpen	10.b
Crispiniaen	80.b
Cromenie	193.b
Cromenierdijck	193.b
Crooninghe der Coningen va*n* Vrancrijck tot Rheims	395.b
Croonen van verscheyde*n* stoffe tot Aken, Milanen en*de* Roome	393.b
Curinghen	389.b
Cuyck	12.b, 124.b
Cuylenborg	10.a, 148.b
Cypriaen de Rore	28.b

D

DAgobert Coninck van Vranckrijck	127.b, 255.a, 260.a, 290.a, 331.a, 375.a

Dalem	125.b
ghestelt onder Brabant door Hendrick de tweede	126.a
Dam van Vrieslandt	173.a
inghenomen	173.b
Damiaen van Goes	133.a
Damman gheslachte	290.a
Damme	312.b
hare stichtinghe	ibid.
Daniel Heer van Betunen	339.a
Daniel van Bomberghe	91.a
Dantes Poete Toscan	307.b
Danubius, Danouwe	247.b
Danvillers	368.b
Danswijck	278.b
Daring	161.b, 166.a
Dave	375.a
Davd van Brimeu	64.b
David Joris	205.b
David van Joigny	315.a
Deinse	15.a, 314.b
Delden	158.b
Dele	15.a, 49.b, 131.a, 390.a
Delfi	363.a
Delfsiel	173.b
Delft	203.a,
beleghert ende overghegheven	205.a
Demere riviere	15.b, 107.a, 109.a, 119.b, 389.a
Democratie	74.a, 127.a
Dence riviere	16.a, 329.a, 364.b
Denemarck	96.b
Denemarck ae*n* dese zyde	159.a
Denemarckers	72.b, 108.b, 247.b, 282.b, 298.a, 323.a, 367.b, 385.b
Denremonde	329.a

Denijs Baelde 291.a
S. Denijs in Vrancrijck 364.b
Denijs Rikel 107.b, 140.a
Depost by de Cooplieden 94.a
Dese riviere 15.b, 105.a
Desiderius Erasmus va*n* Rotterdam 228.a
S. Desier belegert by den Keyser 112.b
Deventer 14.b, 154.a,
beleghert ende overghegheven 154.a,
verkocht aen de Spanjaerden 154.b,
weder beleghert ende ghewonnen 154.b, 155.a

Deullemont	320.a
Diane	369.a, 389.b
Dickrick	370.b
Diego d'Aro	71.a
Diego Lopes van Pacieco	66.b
Diego van Sanian	71.a
Diego Vrtado de Mendozze	66.b
Diepe	279.a
Diepenhem	158.b
Dierick van Haerlem	80.a
Dierick Jacobs Felaert	81.b
Dierick van Leuven	80.a
Dierick Staes van Campen	81.b
Dierick Volkckaertsen Corenhert	82.a
Diest	15.b, 112.a, 113.b
overghegheven aen Mansveldt	133.b
Different tusschen de Natien van Anwerpen om den voorganck	72.a
S. Martens Dijck	270.a.b
Dijon Hooftstadt van Bourgoignen	364.b
Dinant	12.b, 375.b, 389.b
Diodorus	373.b
Diogines Martelaer Bisschop van Camerijck	349.a
Dion History-schryver	247.b, 369.b
Dis	137.a
Discours op de locht van Nederlandt	6.b
Discours op den Ambre	96.b
Discours op den Harinck	20.a
Discours op den Cabeljau ende Salm	21.a.b
Discours op de wilde Zee	16 a
Discours op de Cooplieden van Antwerpen	93.a
Discours op den Somer ende Winter	7.a

Discours op de landouwe van Nederlandt ende de landtbouwinghe 7.a.b
Discours op de Torven 160a.b, 161.a.b, 162.a.b
Zee-distantien van de vermaertste Havenen van Europa 278.b
Ditmaer 174.b
Dixmuyde 312.b
Dockum 166.a,
inghenomen ibid. beleghert ende overghegheven 166.b
Doetecom 14.b, 145.a
Doesborg 14.b, 145.a
overghegheven aen Leycester ibid.
Domborg 278.b
Dominic Boot 233.a
Dominick Lanpson 302.b
Dominicus de Herde 76.b
Dommel riviere 119.b, 123.a
Don Jan van Oostenrijck 31.b
Don Jan Emanuel 66.a
Don Loys de Requezens Gouverneur van Nederlandt 31.b, 35.b,
zyne doodt ibid.
S. Donaets 298.b, 299.a
Donaes Boni de Pellizuoli 60.b
Dordrecht 12.b, 194.b
inghenomen vande Hooghduytsche 195.b,
weder inghenomen 196.b,
beleghert 196.b,
inghenomen 196.b,
Doolhof tot Bruyssel 54.a
Dorlens 334.a,
belegert ende inghenomen 378.b
Dorlens in Artoys 150.a
Dormael 123.b

Dorothea des Conincks van Denemarck dochter	116.a
Douay	16.a, 321.a
Dovre	18.b, 19.a
Draeck gheslachte	90.b
Dragut Rais Generael van den Heyrleger van*n*den Turck	115.a
Drent	152.a
Drogerye van Indien in Portugael	71.a
Drossaert van Brabant	39.b, 126.b
Druon Reuse	58.a
Drusus Germanicus	174.b
Drusus Nero	10.b
Druyden	16.a
Duffel	121.b
qualijck geha*n*delt door Longeval	121.b
Dueren	15.b, 393.a
Durby	371.a
Duynen	243.b, 265.b
Duynkercke	310.a
het belegh ende overgheven	310.b
Duyvelandt	265.b, 269.b
Duysborg	122.a
Hoogh-duytschen	72.b
Duytslandt	96.a
S. Dympne, Schotsche Joffrouwe	123.b

E

EBre riviere	13.a
Ebura	341.a
Eburones	361.a. 384.a, 391.a
Echbert	385.a
Echt	148.b

Echternach	370.b
Echterwalt bosch	22.b, 148.b
Edam	223.b
Eduwaert van Delft	91.a
Eduwaert Hertoghe van Geldre	150.a
Eduwaert de derde Coninck van Engelandt	65.a, 349.b
Edolf Coninck van Engelant	285.b
Eeckloo	319.b
Eems riviere	14.b, 231.a
Eem riviere	261.a
Eenhooren tot Munsterbilsen	390.a
Egmont	235.b
Elberghe	14.b
Elburg	143.b
Electie der Roomsche Keysers, hoe in Duytslandt gekomen	394.a
Eleonora Coninghinne van Vranckrijck	52.a
Elepach	203.b
Eleutherius Bisschop van Doornick	323.b
Elfsdijck	281.b
Elften	13.a, 14.a, 229.a
Elizabeth Coninghinne van Enghelandt	81.b
Elizabeth van Gorich	372.b
S. Eloy Bisschop van Noyon	331.a
Elza riviere	369.a
Emanuel Philibert Hertoghe van Savoyen, Gouverneur van Nederlandt	31.a, 67.a
Emanuel Coninck van Portugael	66.a
Embden	14.b, 186.a
Embise gheslachte	290.a
Embron toren	354.a
Echuysen	219.a
Ende Coninck van Vranckrijck	283.a
Enghelandt	98.a
Enghelschen	72.b

Enghelbert van Leyden Poete	210.b
Enghelbert Maes	91.b
Enghelbert Grave van Nassau	65.b
Enghien	364.b
Engistus den Denemarcker	210.a
Enguerran Heere van Vlaenderen	331.a
Ens	194.b, 246.b
Enschede	158.b
Erard va*n* der Marche, Cardinael	384.b, 389.a.b, 391.a.b
Erasmus va*n* Rotterdam	91.a 118.b, 133.a, 173.a, 228.a
Sterft tot Basel	228.a
Erkelens	148.a
Eertshertoghe Ernestus Gouverneur	32.a
Zijn doodt	ibidem.
Escochinne	367.a
Escuriael	332.b
Esonstadt	197.a
Espinoy	322.b
Esseda, waghenen van de Belghen	4.a
Essens	174.b
Essuen	361.a
Euangelie boeck gheschreven metter handt	166.b
Everaert vander Marche Bisschop van Luyck ende Cardinael	386.a
Everaert Nicolaes	274.b
Eugenius de derde Paus	323.b
Eusebius	142.a
Eustaet van Buillon	386.a
Memorabel exempel van de Oyevaers	203.b
Eylandt der Bataviers	144.a
Gheluckighe Eylanden	98.b
Eylandt van Grinse	246.b
Eylandt van Madera	279.a
Beweghende Eylanden by S. Omer	339.a

Eylanden Orchades	162.a
Eylandt van Rhodes van de Turcken ingenomen	259.b
Eylant van Schellinck	169.b
Eylandt van S. Thome	99.a
Eyndoven	15.b, 119.b
ghewonnen by de Staten	ibidem.

F

FAbius	361.a.b
Factien der Hoecks ende Cabeljaus	181.a, 252.b
Factien der Vetkoopers ende Schieringhers	163.b, 164
Faignen bosch	5.a, 21.b
Fallopius	54.b
Famenne	368.a
Faunen	21.b, 203.b
Fauquemont	125.a
Felix de derde Paus	323.b
Felix Grave van Werdemburg	66.a
Fenynighe dieren	8.b
Ferdinand de la Barre	302.b, 303.a
Ferdinand Coninck van Castillen	65.b
Ferdinant, Infant van Spangien	66.a
Ferdinant Coninck van Napels ende van Sicilien	65.b 08.a
Ferdinand Roomsch Coninck ghekroont tot Aken	394 a
la Fece beleghert	378.b
Feri de Crouy, Heer van Lieux	66.a
Fernand van Toledo Hertoge van Alve	67.a
Fernand Eertshertoge va*n* Viceroy van Valencen	66.b
Fernando Hertogh van Cardona	66.b
Fernand Grave van Vlaenderen	320.a, 323.b
Ferdinand van Gonzagua	66.b
Ferrand van Bernuy	71.a
Ferte in Luxe*m*borg	16.b, 371.b
Fez stadt va*n* Barbaryen	113.a
Filibert van Bruyssel	133.a
Flacke	264 a
Flaiddren	285.a

Flambert sone van Blesinde 285.a
Flandrina 285.a
Flevum 141.a
Flielandt 245.b
Floren 375.a
Florencen 96.a
Florene 390.b
Floris va*n* Egmont Grave van Bueren 66.a
Floris Grave van Hollandt 210.b, 235.a, 250.a, 284.a
Floris de vijfste Grave van Hollandt 250.a
Floris va*n* Mommorency Heer van Montigny 67.b, 365.a
Florentynen 72.b
Floride vande Nieuwe Werelt 162.a
Florimond van Brimeu 64.b
Fockers gheslachte 71.a
Fockers de rijckste onder den Cooplieden 93.a
Folembray 363.b
Fontenay 18.b
Fontaine l'Evesque 365.a
Fonteine van Savenier 368.b
Fonteine van Tongeren 358.a
Foreestiers van Vlaenderen 320.a, 331.a
Fort van Sint Andries in het dorp van Rossem 144.b
beleghert ibid.
overgegeven aen Pr. Maurits ibid.
'tCamille Fort verlaten 146.a
'tFort van Creveceur overghegheven 144.b
Fort van Hesdinfert 339.b
Fort van Knodsenborg 139.a
Fort voor Zutphen verkocht aen den Spanjaert 142.a
Inghenomen by de Staten 142.b
Fosse 383.b

Foulck van Anjou, Coninck va*n* Hierusalem	299.a, 332.a
Framerie	354.a
Francus Abt	56.b
Francimont	386.a
Franck van Borsel, Grave van Oesterwant	65.a
Francion Bisschop van Rowaen	283.a
S. Franciscus	169 b
Franciscus Balduinus	335.b
Franciscus Irenicus	136.a
Franciscus Titelma*n*nus	157.a
Heer Fransoys van Brederode neemt Rotterdam in	228.a
Fransoys Corteville	291.a
Fransoys Craneveldt	134.b 137.b
Fransoys van Delft	91.a
Fransoys Bisschop	385.a
Fransoys Fernand d'Avalos, Marquis van Pescare	67.a
Frans Floris	80.b
Fransoys de eerste Coninck va*n* Vranckrijck	66.a, 80.a, 322.a
Fransoys de tweede Coninck van Vranckrijck	67.a
Fransoys Guicciardijn	318.a
Fransoys van Halewijn	315.b
Fransoys Himan	290.b
Fransoys Hincaert	55.a
Fransoys van Lorreynen Hertogh van Guise	370.b
Fransoys van Melun	66.b
Fransoys Grave van Mirande	ibidem.
Frans Mostaert	80.a
Fransoys Paris	55.a
Fransoys Pesoa	93.b
Fransoys Pescion Florentijn	100.b

Fransoys Petrarcha	28.b, 288.b, 385.a
Frans Pourbus	81.a
Fransoys Rapheling	322.a
Fransoys Richardot Bisschop van Atrecht	335.a
Fransoys Verliessen	134.b
Fransoys Heer van Sweveghem	315.b
Francion Aertsbisschop va*n* Rowaen	283.a
Francken	152.a
hare vrome daden	152.a.b
Franicker	166.a
beleghert	166.b, 184.a
Frederick va*n* Toledo Hertogh van Alva	66.b
Frederick va*n* Oostenrijck Keyser	65.b
Frederick Barbarosse Keyser	25.a, 125.b, 258.b
Frederick Grave van Fustemberg	67.b
Frederick Grave van Meurs	64.b
Frederick Palsgrave	66.a, 384.a
Frederick Keyser	349.b
Frederic de derde Keyser	150.a
Frederick Henriquez, Grave van Modica	66.b
Frederick de Pierre Lutian Florentijn	28.b
Frederick Schenck Bisschop van Vtrecht	263.a
Frisia	159.a
Frisius sone van Alanus	ibid.
Friso ende zijn broeders kome*n* in Vrieslandt aen	176.a
Fulgentius Abt	56.b
Furieusen strijdt op den Couwensteynschen dijck	104.b

G

GAesbeke	47.b, 124.a
Gaida	288.a

Galicien	373.b
Galenus	125.b
Gallia gedeelt in drie deelen, te weten Belgica, Celtica ende Aquitanica	1.b
Gallogręcia	123.a
Ganistre	354.a
Garnier Grave van Valencijn	357.a
Garonne	13.a
Gasconien	18.a
Gaspar Lievenson	203.a
Gaspar Schets	39.b, 90.b, 93.b, 125.b, 302.b
Gaspar Velden	203.b
S. Gaugerus, Bisschop van Camerijck	349.b
Gaultier van Castillon	320.b
Gaultier Cro*m*berg groot meester van de Duytsche Ridders	116.a
Gaultier Bisschop van Maguelone	320.b
Gaultier oudtste sone van het huys van Grimberge	113.a
Gaultier Renier	50.a
Gavre	329.a
Gedeon	64.a
Geef riviere	107 b
Geertsberghe	330.a
De Geestelijcke mogen gheen onroerelijcke goederen koopen	45.a
Geete riviere	107 a
Geldenaurius History-schryver	137.a
Gelderlandt	136.a
Hoe het gekomen is aen het huys van Oostenrijck	150.b
Gelduba	136.b
Gemblours	48.a, 118.b
Gemma Frisius	21.a, 50.a, 166.a
Genape	47.b, 123.a

Genealogie der Hertogen van Brabant	128.
Genep	15.b
Genevoysen	72.b
Gent	13.b, 15.a, 288.a
accordeert metten Prince van Parme	297.a
Genua	96.a
Geoffroy van Sint Alexandre	115.a
Geoffroy van Ardennes Hertogh van Lorreynen	47.a
Geoffroy Grave van Berry	283.b
Geoffroy metten Baerde Grave van Leuven	47.a.b, 56.b 128.a
Stichter van de Abdye van Affligem	56.b
Geoffroy Hertoghe van Brabant	113.a
Geoffroy metten Bulte Hertoghe van Lothering	203.a, 249.b
Geoffroy van Buillon, Hertogh van Lotrijck	63.a, 385.b
Geoffroy Bisschop van Vtrecht	261.b
Geoffroy Hertoge van Lorreynen	349.b, 357.a
Geoffroy Pannekoeck	142.b
Geoffroy Coninck der Tongeren	387.b
S. Georgius te peerde van louter goudt	385.a
Georgius Agricola	373.b
Georgius van Oostenrijck, Keyser Maximiliaens sone, Bisschop van Luyck	391.b
Georgius Cassander	307.b
Georgius Heer van Halewijn	318.a
Georgius Hoefnaghel	81.a
Georgius Macropedius	105.a
Georgius Rataller	134.b, 165.b
Georgius Robin van Yper	82.a
Georgius Roulin Heer van Aimeries	367.b
Georgius Hertoghe van Sassen	66.b, 184.b

Georgius Hertoge van Saxen Gouverneur van Nederlant	31.a
Georgius Vasarius Aretinus	79.a, 81.b
Geraert va*n* Americourt	338.b
Geraert Heer van Assendelft	233.b
Geraert van Berghen	78.b
Geraert Caverson	50.b
Geraert Bisschop van Doornick	53.b
Geraert Gramaye	76.a
Geraert de Groote	154.a
Geraert van Groesbeeck Bisschop van Luyck	139.b
Geraert Hertogh van Gulick	150.b
Geraert van Marbais	117.a
Geraert Mathisius	147.a
Geraert Mercator	330.b
Geraert Moring	145.a
Geraert van Nimmege*n*	247.b
Geraert Schilder	80.a
Geraert van Ratinghen	260.a
Geraert van Renes	260.a
Geraert van Roussillon	365.a
Geraert Rijm	290.b, 291.a
Geraert van Turnhout	28.b
Geraert va*n* Valcke*n*borg	137.b
Geraert van Velsen	257.a
Geraert van den Werve	90.a
Geraert van Zutphen	141.a
Gerberie Coninginne	109.b
Gerlack Heer va*n* Geldre	149.b
Gerlack Grave van Zutphen	141.b, 149.b
Waer van Germani genoemt	2.a
Wat volcken van de Germani oorspronck hebben genomen	2.b
S. Germain Bisschop van Parijs	107.a
Deelinge van Germania	2.b 3.a

Waer van Germania Tuytslandt gheheeten	3.a
S. Geertruyt	108.a
S. Geertruydenberghe	48.a, 229 a
Geervliet	244.a
Gheelmuyden	16.a, 157.b
Ghelder	15.b, 147 a
Ghele	123.b
Ghent van Gheldre	148.b
Edel Gheslachten van Antwerpen	89.b
Gheslachte van de Borse binnen Brugghe	61.b
Gheslachte der Cauwe*n*berchs	53.a
Oude Gheslachten van Ghent	290.a
Gheslachte va*n* de Royenbeechs	53.a
Gheslachte va*n* de Schets	90.b
Gheslachte va*n* de Sleeus	53.a
Gheslachte van Steenweghe	53.a
Gheslachte der Tserhuigs	53.a
Gheslachte der Tserroelofs	53.a
Gheslachte der Tswerts	53.a
Aenmerckinghe van het Ghetyde	18.b, 19.a
Ghistele	317.a
Ghoer	158.b
Gias riviere	119.a
Gilbert van Lannoy	64.b
Gilbert Limborg	385.a
Gilbert Medecijn	203.b
Gillis van Arnemuyden	279.a
Gillis van Barlemont	366.b
Gillis Cleerhaghen	40.a
Gillis van Delft Poete	206.a
Gillis Fabri	54.a
Gillis van Martselaer	76.b
Gillis Mostaert	81.a
Gillis Periander	54.a
Givet	357.b

Glaude va*n* de Baulme, Maerschalck van Bourgoignen 66.b
Glaude van de Baulme, Heer van Arlant 65.b
Glaude Carondelet 298.b
Glaude van Montagu 65.b
Glaude van Nieucasteel ibid.
Glaude Heere va*n* Thoulonion ibid.
Glaude van Vergi, Banerheer van Champlite 67.a
Glayon 367.a
Glimes gheslachte 113.b
Goch 15.b
Godebalt de vierentwintichste Bisschop van Vtrecht 271.a
Godmart Sterck 90.a
Goereede, Eylandt 244.b
Goes 282.a
Gombert 28.b
De nakomelinghen van Gomer hebben Europa vervult 2.a
Gommaer van Halmael 76.b
Conçalo Fernandez van Gardonne 67.a
Conçalo Illescas 259.b
Gorchom 12.b, 227.a
beleghert 254.a
Gorduni 289.a
Goselis 124.b
Gotten 323.a, 367.b
S. Gottards bergh 10.a
Govaert van Rheede 260.a
Goubloem Confrerie 79.a
Goude 218.a
Govien 14.a
De Gouvernante, de Edele en*de* Staten stillen de troublen 34.a

Gouvernement des Lantsheeren in Nederlandt	31.a
Gouwe riviere	218.a
Drusiaensche Gracht	10.b, 14.b, 15.a, 139.a, 145.a
Nieuwe Gracht,Canael by S. Omer	340.b
Graduatie der Nederlanden	5.b
Graef Dirck gheschoten	196.a
Graef van Varax verslaghen	121.b
Graefschap van Aelst	327.a
Graefschap van Bourgoignen	31.a
Graefschap van Brachbantesie	47.b
Graefschap van Bronckhorst	145.a
Graefschap van Bueren	149a
Graefschap van Dabor	119.a
Graefschap va*n* Diostien	386.b
Graefschap van Sevenwolden	63.a
Graefschap van Haspengouw	386.b
Graefschap van Hoochstrate	111.a
Graefschap van Hoorne	135 a
Graefschap van Loots	386.a
Graefschap van Megen	111.a
Graefschap van Namen	373.a
Graefschap van Oostergouw	163.a
Graefschap van Ostervandt	358 b
Graefschap van Tsheeren berghe	145.a
Graefschap van Waelhem	124.a
Graefschap van Westergouw	163.a
Graefschap va*n* Zutphen	141.a
Grafschrift va*n* Carel de Groote	394.a

Grafschrift van Carel de vijfste	333.a.b
Grammont	16.a
Grandmont	330.a
Granus broeder van Nero	393.a
De Grave van Arenberge doet de predicatien ophouden tot Leeuwaerden	165.a
Grave van Bilg	262.a
Grave van Bossut	41.b
De Grave van Bossu ghevanghen ghenomen	221.b
De Grave van Egmont	38.b, 41.b, 333.a
Grave van Fuentes Gouverneur	32.a
Grave van Gheldre	125.b
Grave van Henegouwe	229.a
De Grave van Hohenlo dringt de Spanjaerden	144.a
Grave van Hoochstrate	9.a, 41.b, 365.b
Grave van Hoorne	41.b
Grave van Lalaing	367.a
De Grave van Leycester Gouverneur	36.b
faelt van Leyden te vermeesteren	210.a
Grave van Ligny	239.b
Grave Lodewijck van Nassou waer ende wanneer verslaghen	14.b
Grave van Lutsenborg	125.b
Grave van Mansveldt	31.b
komt in Bommelerweert	144.a
Grave vander Marck Heer va*n* Lumey	244.a
Den Grave van der Marck neemt den Briel in	35.b, 244.a
wordt beschuldicht by den Staten	241.a
Grave van Meghen	41.b
Grave van Berghen	354.b
Grave van Reux	41.b

Grave Wittaert 53.b
Grave 12.b. 120.a
beleghert van de Spanjaerden, beschoten ende overgegheven 120.a.b,
beleghert van Pr. Maurits ende inghenomen 120.b, 121.a.b
Gravemackren 370.b
De Graven van Egmont ende van Hoorn ghevanghen ghenomen door den Hertoch van Alva 34.b, 101.a
onthalst tot Bruyssel 34.b. 56.a, 101.b
Graven van Vlaendere*n* in getale tweeendertich 331.a
Gravesande 232.b
Gravinne Amelberghe 53.b
Greffiers van Antwerpe*n* 76.a
Gregorius de vijfste Paus 394.a
Gregorius van Tours 122.a
Grevelinghe 14.a, 313.a
Greven 14.b
Grimald 128.a
Grinnes 261.a
Grobbendonck 15.b
Groeninghen 46.b, 170.a
beleghert 170.b, 171.b
weygherende de unie wordt daer toe ghedwongen 171.b
den Spanjaerden overghegheven 172.a
beleghert by Prince Maurits 172.a
overghegheven 172.b
Die van Groeninghen handelen met de*n* Grave van Embden 171.a
begeven hun onder den Hertoghe van Gheldre ibid.
Groesbeke 139.b
Grol 145.b,
belegert by Prince Maurits 146.a

overghegheven 146.a
beleghert by Spinola 146.a
overghegheven 146.b
Groot ghetal van ghemeyne ambachten t'Antwerpen 92.a
Groot Meester van de Duytsche houdt hem tot Marienborg 115.b
Grooten Bailliu van Vlae*n*deren 302.b
Grooten Bailliu des Roomschen landts van Brabandt 126.b
Grooten Raedt des Conincks te Mechelen 134.a
Grooten Raedt van Overijssel 156.b
Grooten Prieur van Hongaryen 60.b
Grooten jachtmeester va*n* Brabandt 43.a, 110.b, 126.b
Grooten Jachtmeester va*n* Henegouwe 367.b
Grooten-Heist bosch 42.b, 48.b
Grootenhout bosch 22.a, 42.b, 48.b
Grootte van Antwerpen 60.b
Grootte van Ghent 289.a
Grudij 49.a
Grunius Troyaen 159.a, 170.a
Grutere gheslachte 290.a
Gruyer van Brabant 126.b
Gualterotten 71.a
S. Gudule oft Goedele 53.b
Guelder 147.a,
verkocht ibidem.
Guide van Pontalier 64.b
Guide Heere van Roye 65.a
Guidebald Hertogh van Vrbin 67.b
Guido van Brimeu 65.b
Guido van de Baume 66.a
Guido Laurin 302.b
Guillame Monick van Affligem 56.b
Guillame van Antwerpe*n* 82.a
Guillame van de la Baulme 65.b

Guillame Beukelens 311.b
Guillame Boxhorinck 55.a
Guillame van Bronckhorst 148.b
Guillame Cay van Breda 80.b
Guillame van Cleve Hertoge van Geldre 151.b, 176.a
Guillame Keur van Goude 82.a
Guillame van Crouy, broeder van den Hertoghe van Aerschot 339.a
Guillame van Crouy, Heer van Chevre 65.b, 109.a, 364. b,
Guillame van Crouy, Marquis van Renty 67.b, 364.b, 365.a
Guillame van Denemarck, Hertoghe van Normandyen 283.b
Guillame van Diemen 260.a
Guillame Heer van Egmont 65.b
Guillame Enckevoort, Cardinael 105.a, 259.b, 263.a
Guillame de vierde Hertoghe van Gheldre 150.a
Guillame van den Haghe 233.b
Guillame Halmael 90.a
Guillame Grave van Henegouwe, gheseyt de Goede 252.a, 356.a
Guillame Herman 218.a
Guillame de eerste Grave van Hollandt maeckt hem Heer van Zeelandt 248.a
zyne doodt 250.b
Guillame de tweede Grave van Hollandt Roomsch Coninck 233.a, 248.a, 251.a, 271.a
zyne doodt 181.a, 251.b
Guillame de vierde 252.a
zijn doodt 252.b
Guillame de vijfste Grave van Hollandt 368.a
Guillame Lemnius 269.a
Guillame van der Linden Bisschop van Ruermonde 140.a, 194.b
Guillame van Liere 89.b
Guillame Martiny 54.a
Guillame van Nassau Prince van Orangien 67.a, 112.b

Gouverneur van Hollandt 112.b
zijn doodt 204.b
Guillame van der Noot 55.a
Guillame Nordman 283.b
Guillame Hertoghe van Normandyen 331.b
Guillame Paludan 82.a
Guillame van Pamel 134.b, 302.a
Guillame sone van Robrecht 344.a
Guillame Ronche 302.b
Guillame Roomsch Coninck 138.b, 176.a, 283.b
Guillame Heer van Rubampierre 66.b
Guillame Rijswijck 137.b
Guillame Schoit 76.b
Guillame Tiletanus 50.a
Guillame Grave van Tsheerenberghe 145.a
Guillame van Veen 105.b
Guillame van den Velde 147.a
Guillame van Vianen 226.a
Guillame van Weenen 64.b
Guillame van den Werve 90.a
Guinee 18.a, 99.a
Guisant 307.b

S. Guislein	365.a
inghenomen	ibid.
Guy van Dampierre, Grave van Vlaenderen	283.b, 315.a, 320.b. 330.a, 339.a, 345.b
Guy Wybisschop	235.a

H

HA riviere	10.a, 14.a, 338.b
Haerlem	197.a
beleghert	199.a.b, 200.a
overghegeven aende Spanjaerden	200.b
Die van Haerlem crygen door hare vromicheydt de wapenen van hare stadt	197.b
Haesbroeck	319.a
Haghe in Hollandt	233.a
overlast van de Hoecksche	234.b
gheplondert van de Geldersche	ibid.
Haine riviere	16.a, 351.a, 352.b, 363.a, 365.a
Hainuire	16.a
Halen	119.a
Halewijn	319.a
inghenomen van Balfour	ibidem.
Halewijn gheslachte	315.b
Halle	364.b
Halmael gheslachte	90.a
Hamborg	278.b
Hamont	390.b
Hannon Troyaen	351.a
Hannonia	ibid.
Hannut	119.a
Hanolt	14.b
Hans Bol	80.b

Happe 358.b
Harald Coninck van Enghelandt 331.b
Harchie casteel 21.b
Hardenberghe 16.a, 158.a
Harderwijck 143.b
Harders 13.a, 14.a
Haren 14.b
Haringhen 20.a
Harlebeke 319.b
Harlinghen 168.a
Harlinghen verbrandt 168.a
inghenomen ende gheplondert 168.a
zyne welvarentheydt ibid.
Harold den Denemarcker 283.b
Haspengouw 289.b
Hasselt in Overijssel 157.a
Hasselt 15.b, 157.a, 389.a
Hasurheure 366.a
Hattem 14.b, 143.b
Havelanghe 388.b
Haven van Antwerpen 59.a, 88.b
Voorneemste Havenen van Vlaenderen 305.a
Havrech heerlijckheydt 353.b
Hausse Schilder 79.b
Heer van Ameries 21.b
Heer van Anholt 40.b
Heer van Argence 365.b
Heer van Argenton 150.a
Heer van Argille 359.b
Heer van Barlemont 38.b, 41.b, 375.b
Heer van Berchem 53.a
Heer van Bievre 367.a
Heer van Bossut 38.b, 365.b
Heer van Borssele 254.b
Heer van Brederode 38.b, 180.a

komt tot Amsterdam 215.b

zijn vertreck uyten lande 216.a

Heer van Bueren 322.a

Heer van Castre 313.b

Heer van Chastillon Admirael van Vranckrijck 306.a

Heer van Cockelberghe 53.a

Heer van Cortenback 120.a

Heer van Courriers 333.a

Heer van Cressoniere 313.b

Heer van Cruninghen 269.b

Heer van Desse 340.a

Heer van Ghistelle 339.b

Heer van Glayon 38.b, 42.b

Heer van Goigny 359.b

Heer van Haemstede 198.a

Heer van Helfaut au bois 339.b

Heer van van Hemert onthalst 120.b

Heer Lanckhals 300.a

Heer van Longueval 71.a 121.b, 360.a

Heer van Lumey 244.a

Heer van Merode 124.a

Heer van Molembais 322.a

Heer van Montigny 38.b, 326.b

Heer van Moreaume 366.a

Heer van Noorkerme 338.b

Heer van Ognies 305.b, 316.b

Heer van Pottelle 359.b

Heer van Rockendorf ibid.

Heer van Russien 59.a

Heer van Sedan 386.a

Heer van Steenbeke 339.a

Heer van Termes 310.a, 313.b

Heer van Turcoing 67.b, 322.a

Heer van Villeneuve 312.a

Heer van Warlusset	350.a
Heer van Wassenaer	239.b
Heerlijkheydt vande Veluwe	142.a
Heerenberge stadt ende Graefschap	145.a
Helius Gracilis	15.a
Helm kruyt	244.a
Henast	123.a
Hendrick Monick van Affligem	56.b
Hendrick Coninck van Engelandt	65.b, 66.a
Hendrick de achtste Coninck van Engelandt	80.b, 81.b, 323.b
Hendrick Aertsdeken va*n* Doornick	290.b
Hendrick va*n* Beyeren Bisschop van Vtrecht	158.b, 262.a
Hendrick Benie	385.a
Hendrick van Berchem	75.a, 78.b, 89.b
Hendrick van Bommel	145.a
Hendrick Booms	55.a
Hendrick de eerste Hertoge van Brabant	59.a
Hendrick de tweede Hertoghe van Brabant	126.a
Hendrick Heere van Brederode	238.a
Hendrick Hertogh va*n* Bruynswijck	67.a
Hendrick Canonick va*n* Bruyssel	54.a
Hendrick van Dinant	80.a
Hendrick de eerste Keyser	46.a
Hendrick de tweede Keyser	47.a, 258.b
Hendrick de derde Keyser	149.b, 283.b, 349.b
Hendrick de vierde Keyser	47.a, 329.a, 335.a
Hendrick de vijfste Keyser	47.a 349.b
Hendrick de sevenste Keyser	139.a, 370.a, 372.b
Grave van Luxemborg	370.a
Hendrick Keyser van Constantinopelen	332.b
Hendrick van Etten	57.a
Hendrick de eerste Coninck va*n* Vranckrijck	350.a

Hendrick de tweede Coninck van Vranckrijck	332.b, 371.a, 375.b, 389.b
Hendrick Goltzius	82.a
Hendrick van Gorichom	217.a
Hendrick van Goude	218.a
Hendrick Halmael	90.a
Hendrick Hoochstael	40.b
Hendrick de leste Hertoge van Limborg	47.a, 125.b
Hendrick van Liere	89.b
Hendrick de sevenste van Luxemborg Keyser	70.a
Hendrick Moy	76.b
Hendrick Hertoge van Nagera	67.a
Hendrick Grave van Nassou	66.a, 111.b
Hendrick Palidan	80.b
Hendrick Sterck	40.b
Hendrick van Witen	65.b
Henegouwe	351.a
Henegouwe hoe veel dorpen, Baneryen en*de* andere weerdicheden begrijpt	351.b
Hengistus	177.a
zyne doodt	ibid.
Hennin Lietaert gheslachte	365.b
Hennon	16.a
Hensberg ghegheven in wisselinghe teghen Diest	113.b
Hepre riviere	359.a
Heraclius Keyser	299.a
Herck	383.b
Hercules	387.b
Hercules van Allemanien	226.b
Hercules	Ibid.
Herentals	15.b, 119.b, 354.a
Heribert Paltsgrave	68.a
Herman Goudenaer	218.a
Hermes	354.a

Hermes van Wingen	39.b, 316.a
Hermolaus Barbarus	173.a
Herstal	39.a
Hertoge va*n* Alburquerque	66.b

Hertoge van Alva Gouverneur van Nederlandt 31.b, 34.b, 60.b, 101.a

komt met groote heyrkracht in het landt 34.a

confiskeert de goederen ende brengt zyne ghevanghenen ter doodt 34.b

recht een beeldt op ibid.

hem meenende te verseeckeren van Vlissinghen, verliest het 275.a

Den Hertoge van Anjou Heere des landts 36.b

aenghekomen wordt gehult Hertoge van Brabant 103.a

Grave van Vlaenderen 297.a

soecken absoluter authoriteyt, mist zijn voornemen ende vertreckt 36.b

zijn doodt ibidem.

Hertoghe van Aerschot 38.b, 39.b, 41.b

Hertoghe van Beyeren 81.a

Hertoghe van Bourgoignen gedoot in een verraet 347.a

Wie de eerste Hertoge van Brabant was 47.a, 127.b

Hertoghe van Britannien 390.a

Hertoghe van Bruynswijck 224.a

Hertoghe van Buillon 306.a

Hertoghe van Cardonne 67.a

Hertoghe van Cleve 70.a

Hertoghe van Cleve, beschermer van Aken 396.a

Hertoghe van Florencen 81.a

Hertoghe van Guise 370.b

Hertoghe van Medina van Rio secco 67.a

Hertoghe van Montpensier 359.b, 365.a

Hertoghe van Orleans 371.a

Hertoghe van Pomeren 79.a

Hertoghe van Pruyssen 79.a, 116.a

Hertoghe van Savoyen 52.a, 339.a
Hertoghe van Saxen 183.b, 184.a
Hertoghe van Sessa 67.a
Hertoghe van Vrbin 79.b
Hertogen van Brabant 127.b, 228.a.b
Hertoghen van Lorreynen 3.b
Het Hertoghdom van Aerschot 109.a
Het Hertoghdom van Limborg 125.a
Het Hertoghdom van Lotheringhe 109.b
Herverden 10.b, 12.b
Hesdin 339.b
overghegheven aen den Coninck 336.b
Hesdinfert een fort 82.a, 339.b
Hesseberg 137.a
Hessius Batons sone 137.a
Hessope 14.b
Heusden 227.b
Heyden 160.a
Heylichlandt Eylandt 18.b
Heylweghen 50.b
Heyst 135.b
Hieremias Brakel 290.b
Hieremias Triverius 50.a
Hierlandt 6.a, 98.a
Hieron Pauwels 115.a
Hieronymus Bosch van S'Hertoghenbosch 80.a
Hieronymus Cock 80.b
Hieronymus van Hamme 40.a, 55.a
Hieronymus Lettin 142.b
Hieronymus van der Noot 54.a
Hieronymus van Seroeskercke 282.b
Hierusalem inghenomen door de Christenen 386.a
Hilverenbeecke 124.b
Hindeloopen 168.b

inghenomen	ibidem.
S. Hippolijt	203.a
Hippolitus Persin	233.b, 260.a
Historie van een Bailliu van Zuyd-hollandt	252.a
Hobocksche Heyde	160.a
Hoey	12.b, 375.a, 388.b
inghenomen	389.a
Leen-Hof binnen Antwerpen	69.b
Hof van Bessere	124.b
Leen-Hof van Brabandt tot Bruyssel	55.a, 123.b
Gheestelijck Hof van den Bisschop van Camerijck tot Bruyssel	55.b
Hof van Liere	69.a
Hof van Lothringen	123 b
Gheestelijck Hof van Luyck tot Leuven	55.b
Hoffalis	368.b
Hollandt	189.a
Hoe Hollandt aen het huys va*n* Bourgoignen ghekomen is	248.a
Homerus	14.b
Honden Bracken	23.a
Zee-honden ghevanghen	14.a, 169.b
Honden Speeljoenen	23.b
Hont riviere	13.b, 264.a
Hontbosch	243.b
Hontscote	317.a
Hoochstrate Graefschap	111.a
Hooft-banieren van Vlaenderen	288.a
Hoorn	220.a
inghenomen	221.a
inghenomen stormenderhant	ibidem.
inghenomen ende gheplondert van Langhe Pier	221.a
overvallen	211.b
Hoorn Graefschap	135.a

Hopperus 39.b, 167.a
Horatius 29.b
Horatius Hertoch van Farnese 339.b
Hospitael van Postel 124 b
Hostilia 323.a
Hostilius de derde Coninck van Roome 223.a
Houcke 316.b
Hoven van groote Princen die in Nederlandt zijn 6.a.b
Hougaerden 119.a
Houtlandt 191.b
S. Hubert een dorp 369.a
S. Hubrecht sone va*n* Bertrand Hertoghe van Aquitanien 391.a
Bisschop van Luyck 384.a
heeft gebracht den Bisschoplijcken stoel van Maestricht tot Luyck 114.a
is gheweest stichter van de Abdye van Gemblours 118.b
Hubrecht van Eyck 79.b
Hubrecht Grave van Mansveldt 66.a
Hubrecht Thomas 140.b, 384.a, 387.b
Hubrecht Waelrandt 28.b
Hubertus Goltzius Wirtsborger van Venlo 302.b
Huckel 123.a
Hueckelen 226.b
Hugo Capet Coninck van Vranckrijck 46.b
Hugo van Antwerpen 79.b
Hugo van Lannoy 64.b
Hugo van Lalaing 359.b
Hugo van Melun 66.a, 366.a
Hugo Pagan 115.a
Hugobert 127.b
Hulcken van Hollandt 211.a
Hulpen 122.a
Hulst 328.a

inghenomen	328.b
beleghert ende overghegheven	328.b, 329.a
Hunel riviere	364.b
Hunfrid van Clocester	248.a
Hunnen	16.a, 323.a, 367.b
Huysen van Antwerpen hoe vele in ghetale	68.b
Enghelsch Huys	89.a
Huys van Lalain	111.a
Huys van Croy gekomen van Vranckrijck	190.a
Huysvee	9.a
Hyperbor	304.a
Hypre	ibid.
overghegheven	305.b
Hypre het derde lit van Vlae*n*deren	305.b

I

JAcob van Goude	218.a
Jacob Grimer	80.b
Jacob van Guise	49.a, 52.a, 351.a
Jacob van der Heyden	75.a, 90.b
Jacob Hessele	291.a
Jacob Grave van Hoorne	66.a
Jacob Hout-appel	75.a
Jacob van Lalaing, Heer van Montigny	65.a
Jacob Grave van Ligne	67.a
Jacob van Luxemborg	65.a
Jacob van Luxemborg, Heer van Fiennes	65.b
Jacob van Luxemborg, Grave van Gavre	66.b
Jacob van Luxemborg, Heer van Rusborg	65.a
Jacob Martins	291.a
Jacob Maes	55.a
Jacob van der Merssche	233.a

Jacob Meyer 284.a
gheboren van Belle 317.b
Jacob Pasquet van Bressen 89.a

Jacob Pieck 142.b
Jacob Ringaut 39.b
Jacob van Savoyen 65.b
Jacob van Stralen 147.a
Jacob Susius 302.b
Jacob Taye 54.b
Jacob de la Torre 39.b
Jacob de Waet 28.b
Jacob Wastel 133.a, 134.b
Jacob van Wesembeke 76.a
Jacoba Gravinne va*n* Hollant 248.a, 254.a, 368 a
Jaerboecken van Vranckrijck 75.a
Jaerboecken van Hollandt 202.b
Jaermarckten va*n* Antwerpen 70.a.b
Jaermarckten va*n* peerden ende leder 70.b
Jaermarckten van Berghen 70.b
Don Jan van Oostenrijck Gouverneur 31.b, 374.b
neemt het Casteel van Namen in 374.b
wordt verclaert vyandt van de Nederlanden 102.b, 374 b
zyne doodt 36.a, 102.b
Sint Jan Casteel 368.b
Jan van der Aa 38.b
Jan Abt van Sint Baefs 290.b
Jan van Achelen 97.a
Jan Ack van Antwerpen 81.b
Jan Hertogh van Alenson 56.a
Jan Heere van Arkel 226.b
Jan Coninck van Arragon 65.a
Jan van Asseliers 76.b
Jan Heere van Auchi 65.a
Jan de Arundine 132.b
Jan Aventin 108.a, 127.b

Jan van Avennes	356.a
Jan Auxtruyes	134.b
Jan van Beyeren	240.b
Jan Becanus	159.a
Jan de Becque	321.a
Jan Bellejambe	80.a
Jan Benninck	193.b
Jan van Ber	80.a
Jan van Berchem	89.b
Jan Marckgrave van Bergen Gouverneur van Henegouwe ende Opper-jagher van Brabandt	67.a, 110.b
Jan van Berghen, Heer van Walaing	65.b
Jan van Berghen, Heer van Waterdijck, President tot Mechelen	134.b
Jan Beverensis	50.a
Jan Heer van Bievre	65.b
Jan Blasser	134.b
Jan Bly-leven	55.a
Jan Coninck van Bohemen	369.b
Jan van Boischot	112.a, 118.a
Jan Boisot	54.b
Jan van Bolonien	82.a
Jan Boote	40.b
Jan Heer van Bossu	66.b
Jan van der Borgt	302.a
Jan van Borgondien, Grave van Nevers	65.a
Jan Hertogh van Borgondien ende Grave van Vlaenderen	128.a, 291.a, 368.a
Jan de eerste Hertogh va*n* Brabant	125.b
Jan de tweede Hertogh van Brabant	70.a
Jan de derde Hertogh van Brabandt	125.a, 126.a, 372.b
Jan sone van Antonis Hertoghe van Brabandt	128.a, 248.a
Jan stichter der Hooghe schole van Leuven, tot Vueren begraven	122.a

Jan Marckgrave van Brandenborg 66.a
Jan Hertoge van Bretaignen 65.a
Jan Bronchorst van Nimmeghen 137.b
Jan van Bruck 205.b
Jan van Calcker 80.b
Jan Casenbroot 302.b
Jan Canonick van Bruyssel 54.a
Jan Calue 261.a
Jan Heere van Chinerie ende van Montigny 370.a
Jan Christoffel Caluete van der Sterren 264.b
Jan van Cimbre, Regent van Cypres 65.a
Jan Hertogh van Cleve 65.a, 151.a
Jan Colin 134.b
Jan de Coick 28.b
Jan Heer van Camene 64.b
Jan Corck 91.a
Jan Cornelis van Amsterdam 80.a
Jan de Snyder 210.b
Jan Heer van Crequi 64.b
Jan van Croy 64.b
Jan van Croy, Grave van Reux 364.a
Jan Heer van Cruninghen 65.b
Jan Prochiaen van S. Catharynen tot Bruyssel 53 b
Jan van Cutemberg 201.b
Jan van Dale 82.a
Jan van Damas, Heer van Clessy 65.a
Jan Damman 290 b
Jan van Dampierre 283.b
Jan van Delft Grammaticus 206.a
Jan Douza 210.b
Jan van den Dijcke 40.a
Jan Grave van Egmondt 65.b
neemt Gorichom in 237.a

Jan van Eyck Schilder	79.a
Jan Emanuel	66.a
Jan Vleming	125.a
Jan Fonck	261.a
Jan Frossart	356.b
Jan Gerbrand	210.b
Jan van Gevarre, Grave van Arienne	65.a
Jan Geeraerts van den Werve	75.a
Jan Gielis	39.b, 76.a
Jan van Gorda	234.a
Jan van Goude	218.a
Jan Gocchus	132.b
Jan Gorop van Beke Medecijn	78.a, 120.b, 159.a, 162.a
Jan Grammaticus	206.a
Jan van der Haghe	233.b
Jan van Halen	75.a
Jan van Halle	76.b
Jan van Halmael	90.a
Jan Harius	227.a
Jan de tweede, Grave*n* van Henegouwe, ende van Hollandt	248.a, 252.a
Jan de Heere	82.a
Jan van Hemssen	80.a
Jan van Hennin Lietart	366.b
Jan Hendricks	137.b
Jan Hendricks van den Werve	75.a
Jan Hentenius	50.a
Jan de Herde	75.a
Jan Hessels	50.a.b
Jan van der Heyden	75.a, 90.b
Jan de eerste Grave van Hollandt	247.b, 248.a
Jan Immerseel, Heer va*n* Boudry	90.a
Jan de Indagine	233.b
Jan de Langhe	39.b
Jan van Lannoy, Heer van Molembais	67.a

Jan Heer van Lannoy	65.a
Jan Latomus	110.a
Jan van Lent	260.a
Jan van Leyden maeckt hem Coninck van Munster	210.b
Jan van Lezaven	233.a
Jan Banerheer van Ligne	65.b
Jan van Ligne, Grave van Arenberghe	67.a, 158.b, 176.a, 367.a.b
Jan Leeuw	304.a.b
Jan van Liere	89.b, 91.a
Jan van Lockenghien	53.a
Jan Lopes Galle, Banerheer van Male	93.b
Jan Lodewijck Vives	235.a, 299.a
Jan Bastaert van Luxemborg	64.b
Jan van Luxemborg	ibid.
Jan van Luxemborg, Coninck van Bohemen	369.b
Jan van Lutsemborg, Grave van Marle	65.b
Jan van Lutsemborg, Heer van Ville	66.a
Jan van Maelcote	50.b
Jan Baptiste Maes	91.a
Jan de Maire	47.b, 109.a, 119.a, 127.b, 349.a
Jan van Mandeville Engelsman	383.b
Jan Martiny	54.b
Jan van Masuni	134.b
Jan van Mabeuge	80.a
Jan van der Meeren	75.a
Jan van Melun	64.b
Jan Mesdach	39.b
Jan Micault	54.b
Jan Mijns-heeren	82.a
Jan van Mol	55.b

Jan van Montmorency, Heer van Courrieres	67.a, 322.b, 340.b
Jan Moulinet	356.b
Jan Mouton	28.b
Jan Nicolai Secundus	274.b
Jan Heer van Neelle	303.b
Jan van Nieuwkasteel, Heer van Montagu	64.b, 65.a
Jan van der Noot	76.b
Jan Grave van Oostvrieslant	67.a
Gouverneur van de Heerlijckheden over de Mase	126.b
Jan Paleonydorus	224.b
Jan de Pape	76.b
Jan Perennius	149.a
Jan van Plaisance	384.a
Jan Placentijn	386.b
Jan Portant	291.a
Jan, Coninck van Portugael	66.b
Jan Quenoy	55.a
Jan Quintin, Quintins sone	80.b
Jan Ramus oft Tack	50.a
Jan de Rebreviettes	321.a
Jan Reyghersberghe	264.b
M. Jan van Renesse	267.b
Jan Heer van Rombais	64.a
Jan van Sart	82.a
Jan Scheif, Cancelier van Brabandt	55.a, 91.a
Jan van Schoonhoven	75.a, 90.a, 225.a
Jan Schorle, Canonick van Vtrecht	80.a
Jan Secundus	233.b, 274.b
Jan Shertoghen	51.a
Jan Stadius	111.b
Jan van Staelberghe	142.b

Jan Staes	82.a
Jan van Stralen	90.b
Jan Tainturier	28.b, 108.a
Jan Taisnierus	365.a
Jan van Denremonde	330 a
Jan Hertoghe van Touraine	248.a
Jan Banerheer van Trazegnie	66.b, 367.a
Jan van Trimouille	64.b
Jan Trithemius	50.b, 54.a, 56.b, 108.a, 117.a
Jan van Valckenborg	138.a
Jan de Vergi	64.b
Jan van Villers	ibid.
Jan Visbroeck	291.a
Jan Vivien	302.b
Jan Vladerack	105.a
Jan van Vlierden	39.b
Jan Vlpius	166.a
Jan Voertrus	141.a
M. Jan Volue, Prochiaen van S. Niclaes	53.b
Jan Vorstius	91.a
Jan Vrbd	143.a
Jan Vredeman de Vries	81.a
Jan van Walem	40.b
Jan Wamesius	50.a
Jan Heer van Wassenaer	66.b 176.a
Jan van den Werve	90.a
Jan Wissering	173.a
Jan van Wingene	316.a
Jan van Witenhorst	142.b
Jan Wolfaert	75.a
Jan van Sele, van Vtrecht	82.a
Jan Heer van Sevenberghe	66.b
Jance	124.b
Janne va*n* Castillen, huysvrouwe van Philips van Oostenrijck	134.a

Janne huysvrouwe van Philips de Schoone	301.b
Janne dochter va*n* Jan de derde Hertoghe van Brabandt	128.a
Janne dochter des Conincks van Spangien	302.a
Janne Gravinne van Vlaenderen	345.a
Janne Hertoginne van Ghelder	150.a
Janus Bifrons	366.a
Janus met twee voorhoofden	366.a
Janus Douza	210.b
Jaques van Berchem	28.b, 76.b, 89.b
Jaques van Boesecom	260.a
Jaques Boone	55.a
Jaques Bosquet	321.a
Jaques van Bourbon, Grave van de Marcke	65.a
Jaques van Brimeu	64.b
Jaques Brueck	82.a
Jaques van Brugghe	302.a
Jaques Heere van Creveceur	64.b
Jaques van Crouy, Heer van Sempy	365.b
Jaques Curte	320.a
Jaques Deventer	154.a
Jaques Coninck van Schotlandt	66.b
Jaques Floris	81.b
Jaques van Gavere	66.a
Jaques Essabee	360.a
Jaques Rouard	302.a
Jaspe	373.b
Ibenboomen	8.a
Jecker riviere	386.b
Jemminghen	14.b
Jesuiten tot Antwerpen	68.b
Ilst	167.b
Immerseel gheslachte	90.a
Oost-Indien	99.a

Inigo Fernandez de Pellasco	66.b
Inigo Lopez van Mendoza	67.a
Inkomen des Conincks	43.a
Inkomste des Princen binnen Antwerpen	72.a
Insula	320.a
Inventie van de konste van drucken	4 a, 201.b, 202.a.b
Inventie van oly-verwe	4.a
Inventie van het gelas te verwen	ibid.
Inventie van Tapisseryen	ibidem.
Inventien van die va*n* Antwerpen om de stocade te breken	104.a.b
Joachim Forts van Ringhelbergh	91.a
Joachim Gilles	55.a
Joachim Hopperus	39.b, 167.a
Joachim Martens	290.b
Joachim Pattenier	80.a
Joachim Polites	76.a, 281.b
Joachim de Rie	67.a
Joigny gheslachte	315.b
Jolande, dochter van Grave Robrecht	367.b
Jonathas Jode	53.b
Joncker-meyr	162.b
Joos Ampsou van Borg	55.a
Joos Badius	290.b
Joos Bave	39.b
Joos Borluyt	290.b
Joos van Cleve	80.a
Joos Clichtovius	310.b
Joos Corteville	38.b
Joos Craneveldt	137.b
Joos Damhouder	39.b, 302.a
Joos van Ghent	79.b
Joos Huysman	291.a
Joos Janszoon van Amsterdam	82.a
Klooster van S. Joost	332.b

Joos van Lalaing	65.b
Joos Lomnius	149.a
Joos Sasbout	206.a
Joos Vereghen	81.b
Joos Welare van Verrebroeck	87.b
Joris Schenck	66.b, 176.a, 263.a
Josias Simler	111.b
Josken Baston	28.b
Josken de Prez	ibid.
Joudoigne	119.a
Jovis	369.a
Irenicus	56.b, 136.a, 235.b
Isabelle van Oosten*n*rijck	372.b
Isabelle dochter van Mergriete van Elsate	332.a, 341.a
Isabelle dochter des Conincks van Portugael	64.a
Isabelle van Portugael	367.a
Isabelle Coninghinne der Romeynen	271.a
Isel riviere	10.b, 14.b
Isselandt	152.a
Iselmont	235.b
Iselsteun	226.a
inghenomen, geplondert ende verbrandt	226.a
beleghert te vergheefs	ibid.
Italien	95.a
Italianen ghemuytineert tot Sichenen	119.b
Itelfrit Grave van Sorle	66.a
Judith dochter van Carel de Caluwe	285.b, 341.a
Juliaen Hasaert	364.b
Juliaen Romero	275.a
Julianus Aurelius	364.b
Julius Cesar	1.b, 8.a, 10.b, 11.a, 14.a, 17.b, 21.a, 25.b, 26.a, 27.b, 29.a, 47.a, 49.a, 58.a, 136.a, 285.a, 288.a, 314.b, 323.a, 335.b, 340.b, 349.a, 354.a, 390.a, 391.a

Julius Capitolinus	388.b
Julius Cesars brugge op den Rijn	11.b
Julius Scaliger	100.b
Junius de Jonghe	91.a
Ivoy	16.b, 371.a
Jupilię	391.a
Justiniaen Keyser	109.a
Justinus	122.b, 373.b
Justus Velsius	233.b

K

KAes ende botter seer goet	9.b
Kasenbroots volck	198.b 208.a
Kasselryen van Vlaenderen	288.a
Kasteel van Arssen by de*n* Spa*n*jaert inghenomen	147.b
Kasteel van Bornhem	330.a
Kasteel van Breda	111.a
Kasteel van Buck	320.a
Kasteel van Camerijck inghenomen	350.b
Kasteel van Cambresy	349.a
Kasteel van Sluys	305.b
Dryvende Kasteel, ghenoemt *Fin de la guerre*	104.a
Kasteel van drie fonteynen	22.a
Kasteel van Ghent	290.a
beleghert ende overghegheven	295.b
afghebroken	296.a
Kasteel van Genape	123.a
Kasteel van Goude	218.a
Kasteel va*n* Hattem den Spanjaert overghegheven	143.b
weder inghenomen by de Staten	180.b
Kasteel van Helmont	120.a
Kasteel van Hende den Prince van Parma overghelevert	125.a
Kasteel van Hoochstrate	111.a
Kasteel van Hoorne	135.a
Kasteel van Joudoigne	119.a
Kasteel van Leeuwaerden den Borghers overghegheven	165.b
Kasteel van Leyden	210.a
Kasteel van Nimmegen	138.a
Kasteel van Oosterhout	112.a

Kasteel van Rammekens 272.a
overghegheven 272.b
Kasteel van Rupelmonde 330.b
Kasteel van Soy 369.a
Kasteel van Turnhout 121.a
Kasteel van Vilvoorde 118.a
Kasteel van Vtrecht 255.b
beleghert ende overghegheven 258.a
Kasteel van Vueren 122.a
Kasteel van Antwerpen 60.b
open gheleyt ibid.
Kasteelen van Nederlandt afgheworpen ibid.
Kasteel van Harlinghen 168.a
Kasteel van Worckom 168.b
Kaye 59.a, 61.a
Keersse van den Hemel ghekomen 335.b
Kempenlandt 107.b, 161.b
Keppel 14.b, 148.b
Kercken van Amsterdam 211.b, 213.a
Kercken van Antwerpen 62.a.b, 63.a
Kercken van Bruyssel 53.a.b
Kercken van Leuven 49.b
Kessel 140.b
Kethulle gheslachte 290.a
Der Keurvorsten eedt de verkiesinghe doende 295.a
Des ghekoren Keysers eedt 395.a
Keysers van Constantinopele*n* uytghesloten uyt het Westersche Keyserrijck 394.a
Hoe het Roomsch Keyser-rijck in Duytslandt ghekomen is ibidem.
De Kinderen van Batenborg ghevanghen 216.a
Klooster van Leeuwe 41.a
Koninck van Beles uyt Afrijcken 52.a
Koninck van Bithynien 123.a

Koninck Philips	31.a, 50.b
Koninck van Vranckrijck	15.b, 371.b
Koninck van Yrlandt	123.b
Koninck van Navarre	364.b
Koninck van Sweden	97.a, 269.a
Koninghen der Haringhen	20.a
Koninghen van Portugael gesproten van Limborg	125.b
Koninghinne van Hongaryen Regente der Nederlanden	31.a, 81.b, 121.a
Konste van Valcken te leeren der Belgen	24.a
Koopmanschappen van verscheyden plaetsen ghebracht in de Nederlanden, ende voornaemelijck t'Antwerpen	95.a.b, 96, 97, 98, 99, 100.a
Kooplieden van Brugghe trecken na Antwerpe*n*	71.a, 301.b
Kreeften	15.a
Kruythof van Leyde*n* ende andere	8.b

L

LAbienus	361.a, 362.a
Lac van Celle	10.a
Lac van Constans	ibid.
Wonderlijck Lac van S. Omer	338.b
Lalaing	16.a, 365.b
Lambertus Hortensius	261.b
Lambrecht van Amsterdam	82.a
Lambrecht Bisschop van Atrecht	335.a
Lambrecht Wouters van Rithuysen	78.a
Lambrecht van Hort	81.a
Lambrecht van Luyck	385.a
Lambrecht Lombaerd	81.a, 302.b
Lambrecht Grave va*n* Leuven	53.b, 357.a
S. Lambrecht Bisschop van Maestricht	114.a, 384.a

Lambrecht Suavie	82.a
Lambrecht van Tuylt	78.b
L'Amorael van Egmont Prince van Gavre	67.a, 235.b
Lampreyen	13.a.b
Lancaster	177.a
Lancelot Schilder	80.a
Lancelot van Vrsel	63.b, 76.b 78.b, 90.a
Landen Hertoge van Tongren stichter van Landen	119.a
Landen de oudtste stadt van Brabant	ibid.
Landen van Brabant	48.a
Gheprivilegierde Landen van Vlaenderen	287.b
Landrecy	15.a, 359.a
Het Landt van Loue	322.b
Maes-landt	11.a
Roomsch landt van Brabandt	126.b, 127.b
Landt van Waes	328.a
Lang	14.b
Langhe kassye van Tongeren	387.b
Langhestrate	124.b
Langois	11.a
Lannoy	322.a
Lannoy gheslachte	ibid.
Laon is een van de Paren van Vranckrijck	5.a
Laurens van Gornot	66.a
Laurens Sigonie	40.b
S. Laurens Clooster in Spangien	332.b
Laurent van Medicis	79.b
Lauwers riviere	159.b
Leck riviere	10.b, 12.a, 148.b, 225.a
Leefdal	124.a
Leerdam	226.b
beleghert ende overghegheven	ibid.
Leeuwaerden	163.a

besprongen van de Schieringhers, inghenomen ende gheplondert 164.a
beleghert 164.b
Leeuwe 107.b
Legher der Staten by Rymenant 357.a
Legia 206.a
Legie riviere 384.a
Lem 197.a
Lemborg 46.a, 125.a
beleghert ende den Coninck overghegheven 125.a
Lemborg door wien den Hertoghen van Brabant onderworpen 125.b
Lens 340.a
inghenomen ende verbrant 340.a, 377.b
aenslach daer op 340.a
Leo Baptista Albert van Florencen 358.b
Leo de derde Paus 394.a
Leo de thienste Paus 259.b
Leodium 384.a
S. Leonaerdt 107.b
Lessine 16.a, 364.b
Levaci 49.a
Leventis 322.b
Levin Biese 134.b
Levin Brecht 290.b
Levin Everaert 134.b
Levin Snoeck 291.a
Levin Wouters 39.b
Levine van Brugghe 81.b
Levinus Lemnius 264.b, 265.a
Levinus Torrentius 290.b, 302.b
Leuse 359.b, 365.a
Leuven accordeert met den Prince 52.b
met Don Jan ibid.

Leuven	49.a
de oudtste stadt van Brabant	ibid.
eertijts een Graefschap	51.a
Leye riviere	13.b, 15.a, 22.a, 287 b
Leyden	10.b, 206.a
ghewonnen by de Hoecksche	208.a
beleghert van de Spanjaerden	208.b
haren ellendigen staet	ibid.
hare wonderbare verlossinghe	209.a.b
Liberaelheydt der Nederlanders teghen hare Heeren	45.b
Treffelijcke Libryen	56.b
Librye van Atrecht	335.a
Librye van Comene	318.a
Librye ten Duynen in Vlaenderen	310.b
Librye van Gemblours	118.b
Coninckklijcke Librye in den Haghe	233.a
Librye van Blandijns bergh	290.a
Librye van Vicoigne	357.b
Liderick eerste Grave van Vlaenderen	285.a, 299.a
Liderick van Engheran gheboren van Haerlebeke	319.b 331.a
Liefkens hoeck met gheweldt inghenomen	123.b
weder inghenomen van Hohenlo	124.a
Lieflandt	96.b
Liekercke	329.a
Liere gheslachte	89.b
Liere stadt	15.a, 117.a
Liere verraden aen de Spanjaerden	118.a
Aenslach op Liere ghemist	118.b
Lieve riviere	13.b
Lignes	366.a
Ligny	340.b

Lillers	340.a
Lillo	123.b
beleghert van de Spanjaerden	ibid.
Limprandus	393.a
Linge riviere	149.a, 134.a 226.b
Linghen stadt	14.b, 174.a
beleghert ende overghegheven aen Prince Maurits	174.a
beleghert ende ghewonnen van Spinola	ibid.
Lion Gillekens	260.a
Lisbonne	6.a, 279.a
Lisburg	15.a
L'Isle	320.a
Livorne in Toscane	279.a
Lobbe Abdye	390.b
Lobic	10.a
Locchem	15.b, 145.b
beleghert van de Malcontenten	145.b
ghevictaillieert ende ontset	ibidem.
inghenomen van Spinola	ibidem.
ende weder ingenomen van Prince Maurits	ibid.
Locht van Nederlandt	6.b
Graef Lodewijck neemt Berghen in Henegouwe in	35.b
zijn doodt	208.b
Loenhout	111.b
Loignon	16.b
Lombardtzide	317.a
Londen	279.a
Loo	317.a
Loots	386.a
Lopes Prince van Cleve	283.b
Losdune Abdye	235.a
Lotharis, Keyser	357.a

Lotharis Coninck va*n* Vranckrijck	109.b
Lotharis Keysers Lotharis sone Carels des Grooten neve	46.a
Lottier oft Lotrijck	46.a
Loven	49.a
Lovesteyn	10.b, 12.b
Lowijs van Barlemont Bisschop van Camerijck	349.b
Lowijs van Beyeren Keyser	149.b, 349.b
Lowijs van Beyere*n* Paltsgrave	248.a
Lowijs van Blois	367.a
Lowijs van Brugge, Heer van Gruythuyse	65.a
Lowijs van Chalon, Heer van Chasteau	ibid.
Lowijs Dolphijn van Vranckrijck	123.b
Lowijs de Goedertieren Keyser	127.b
Lowijs Grave van Vlaenderen	70.a
Lowijs van Vlaenderen, Heer van Praet	66.b, 302.a
S. Lowijs Coninck va*n* Vrancrijck	320.a, 341.a
Lowijs de vijfste, leste Coninck van Vranckrijck van den bloede van Carel de Groote	46.b
Lowijs sone van Philips Coninck van Vrancrijck	320.a
Lowijs de sevenste Coninck van Vranckrijck	332.a
Lowijs de elfste Coninck van Vranckrijck	68.a, 123.b, 150.b, 341.a, 350.a
Lowijs van Heylweghen	50.b
Lowijs Coninck van Hongaryen	54,b
Lowijs van Hort	80.b
Lowijs ende Carel kinderen des Hertoghen van Lorreynen in hare jonckheydt ghestorven	46.b
Lowijs van Leuven	79.b
Lowijs van Male, Lowijs va*n* Nevers sone	128.a, 135.a, 332.b, 341.a
Lowijs Grave va*n* Nassau	14.b
Lowijs va*n* Nevers, Grave van Vlaenderen	128.a, 135.a, 332.b

Don Lowijs van Requesens 31.b
Gouverneur ende zyne doot 35.b
Lowijs Schore 50.b
Luca 96.a
Lucas Delius 55.b
Lucas Hurembout 80.b
Lucas van Leyden 82.a
Lucas Mijns-Heeren ibid.
Lucius Vetus 15.a
Lucretius 374.a
Lugdunum Batavora*m* 206.a
Lupe Schotschen Capiteyn 49 a
Lupold broeder van Wincard van Pont 136.b
Luposin 49.a
Lupus Lupi 28,b
Luxemborg 368.a, 369.a
Luyck 12.b, 383.a, 384.a
overghegheven 390.b

M

MAdelgar Hierischlander 353.b
Madera Eylandt 18.a 279.a
Madianiten 64.a
Maes gheslachte 91.a
Docteur Maes 302.b
Maeslandt 11.a, 107.b
Maestricht 12.b, 114.a
inghenomen ende gheplondert van de Spanjaerden 117.a
beleghert van Parma ende gheweldelijck inghenomen 117.b
Maga 137.a
Magistraet van Antwerpen 74.b

Magus Coninck van Gallien	137.a
Malaga	279.a
S. Malo	19.a
Malorig	174.b
Malta Eylandt	115.a
Mancicourt	28.b
Mandreschet	368.b
De Mane oorsaecke van den vloedt in de Zee	17.b, 18.a.b, 19.a
De Mane beweecht de Zee	17.b
Maniere van de Staten van Nederlandt te versamelen	43.a.b
Maniere van verdronke*n* landen weder te kryghen	269.b 270.a
Manne tot Atrecht bewaert	335.b
Mantoua	96.a
Marber van verscheyden soorten	373.a
Marc Antonis Colonna	67.b
Marc Laurin	302.b
March	371.a
Marchenes	16.a
Marck Schoit	76.b
Marckgraefschap van Bergen	110.a
Marckgraefschap des Heyligen Rijcks	46.b, 48.b, 69.b, 73.a, 75.b, 108.a.b, 109.a
Marckgraefschap van Francimont	388.b
Marckgraefschap van Rien	75.b
Marckgrave van Antwerpen	75.b

Marckgrave van Berghen	41.b, 43.a, 110.a, 353.b, 367.a, 368.b
Den Marckgrave van Bergen met de*n* Banerheer va*n* Montigny ghesonden in Spangien	33.b, 110.b
daer hy sterf	111.a
Marckgrave des Heylige*n* Rijcx	59.b, 63.a, 73.a, 108.a.b
Den Marckgrave van Havre	62,b
Ossen-marckt tot Liere	117.b
Marcus Antonius Lieutena*n*t van Julius Cesar	255.a, 366.a
Marcus Antonius Pius	255.a
Marcus Nevianus	330.a
Mardijcke	317.a
Margriete dochter van Aelbrecht Grave van Beyeren	248.a
Margriete van Oostenrijck suster van Philips Coninck van Spangien gheboren tot Audenaerde	315.b
Margriete va*n* Oostenrijck des Keysers Moeye	133.a, 233.a
Margriete van Brabant	330.a
Margriete dochter van Jan de derde Hertoge van Brabant	128.a, 135.a, 332.b
Margriete va*n* Elsate Gravinne van Vlaenderen	283.b, 341.a, 344.b
Margriete Coninghinne van Vranckrijck	341.a
Margriete Gravinne van Hollandt, Floris dochter	235.a
Margriete van Male	364.b
Margriete huysvrouwe van Vibolaus	235.b
Marie Coninghinne van Enghelandt	81.b
Marie van Bessemers va*n* Mechelen	ibid.
Marie dochter van Carel Hertoghe van Borgondien	128.a, 150.b
geboren tot Valencijn	356.b
Marie Coninginne van Hongaryen	82.a, 360.a, 363.a 365.b

gheboren tot Bruyssel in het jaer 1505 54.b
Marienborg 115.b, 360.a
Marimont 82.a, 363.b
Marlaigne bosch 22.a, 373.a
Marlianus 136.a
Marne 1.b, 12.b
Marpen 352.b
Marquis Vitelli 60.b
Mars Godt der Heydenen 69.a, 369.a, 371.a
Mars in Famenne 369.a, 371.a
Marses 371.a
Marten van den Berghe 39.b
Marten Casteleyn 318.a
Marten Crommer 235.b
Marten Forbisser 162.a
Marten van Haerden 233.a
Marten Heemskercke 81.a
Marten van Hollandt 79.b
Marten Luther 259.b
Marten, Heer va*n* Polhain 65.b
Marten van Rossem 71.a 121.b, 144.a, 233.b, 261.a, 262.a, 360.a
Marten de Vos 80.b
S. Martens Dijck Eylandt ende stadt 270.a b
Martialis 264.b
Martinus de vijfste Paus 50.a
Marveil 16.b, 371.a
Mase 5.a, 12.b, 13.a, 21.b, 48.a, 114.a
Maseyck 12.b
Masieres 12.b, 354.a
S. Matern 386.b
Matheolus 96.b
Mathias Eertshertoghe van Oostenrijck geroepen tot de regeringhe der Nederlanden 36.a, 102.b
wordt ontfanghen tot Antwerpen 102.b

Mathias Casteleyn 315.b

Mathias de Foix 65.a

Mathijs Cock van Antwerpe*n* 80.a

Matthijs Laurin 302.a

Matthijs Mine 117.a

Mattheus Herben 116.b

Mattheus Mandemaker 82.a

Mathilde Gravinne va*n* Vlae*n*deren 339.a

Mathilde Coninghinne van Portugael 332.a

Mattiaci 264.b

Maubeuge 15.a, 360.a

Maurits van Nassau, Stadthouder ghekoren in Hollant ende Zeelandt 37.a

komt tot Bommel 144.b

Maximiaen Keyser 192.b

Maximiliaen van Berge*n* Bisschop van Camerijck 111.b, 349.b

Maximilaen Coninck van Bohemen 52.a, 67.a

Maximiliaen van Bourgoignen, Heer va*n* Bevere 269.a

Maximiliaen van Bourgoignen, Marquis van der Vere 67.a

Maximiliaen Grave va*n* Bueren 226.a

Maximiliaen van Cruningen 269.b, 277.a

Maximiliaen van Egmondt Grave van Bueren 149.a

Maximiliaen de eerste Keyser 31.a, 89.b, 91.a, 128.b, 150.b, 259.a, 290.b, 302.a, 341.a 350.a

Hooftman van d'orden des gulden Vlies 65.b

Maximiliaen va*n* Hennin Lietart, Heer van Bossu 366.b

Maximiliaen van Melun, Borggrave van Gent 290.a

Maximiliaen Morillon 50.b, 302.b

Maximiliaen de Vilain 322.b

Mazzeron 98.b

Medenblick	230.b
haren oorspronck	231.a
inghenomen van Langhe Pier	231.b
inghenomen van de Kennemers	231.b
Mee van Nederlandt	9.b
Meenen	15.a, 318.b
inghenomen	318.b
weder inghenomen	ibid.
verlaten	319.a
Meerlendael bosch	22.a, 42.b 48.b
Meerkercke	8.b,
Meessene	317.b
Meghen	12.b, 111.a
verlaten	120.b
Mela	141.a
Melchior Schets	90.b
Memorabel exempel van de Oyevaers	203.b
Menapij	136.a
Menapius Coninck	387.b
Menichte van schepen t'Antwerpen	61.a.b
Ments	201.b
Meppe	14.b
Meppel	157.b
Merchten	122.a
Mercke riviere	111.a
Mercurius Godt der Heydenen	288.b, 369.a
Mercurt dorp	369.a
Merghendal	116.b
Merghem	319.a
Meroveus Coninck der Fra*n*cken	247.b
Merwe	10.b, 12.b, 13.b, 15.a, 194.a
Mesa neve van Sem	159.a
Metelin	14.b
Metseners	11.b
Mets in Loreynen	14.b, 370.a

beleghert 380.b
Meulengracht 149.a
Meurs overghegheven 146.a
Meyr van Leyden 12.a
Meyr-swynen 14.a
Michiel Becke 302.b
Michiel Cocksien 79.b, 80.b
Michiel Coignet 91.b
Michiel van Croy, Heer van Sampy 66.a
Michiel Heer va*n* Folckenstain 66.a
S. Michiel in Normandyen 19.a
Middelborg in Vlaenderen 316.b
Middelborg in Zeelant 270.a
beleghert ende de belegeringhe opghebroken 271.b
overghegheven 272.b
Midler 140.a
Mijn Heer Adriaen van Ghistelle 339.b
van Argence 365.b
van Bossu 269.a
van Castre 313.b
van Cressoniere 313.b
van Courriers 333.a
van Desse 340.a
van Goigny 359.b
van Helfaut au bois 339.b
van Helmont 120.a
van Argille 359.b
van Longueval 71.a
van Merode 124.a
van Moerbeke 339.a
van Molembais 322.a
van Montigny 326.b
van Moreaume 366.a

van Noorkerme 338.b
van Ognies 305.b, 316.b
van Pottelle 359.b
van Prat 39.b
van Rockendorf 359.b
van Steenbeke 339.a
van Termes 310.a, 313.b
van Turcoing 322.a
van Vendosme Coninck van Navarre 311.a 313.b
van Warlusset 350.
Milanen 95.b
het voorneem*m*ste Hertoghdom der Christenheydt 333.b
Minerva 323.a
Goddelijck mirakel 235.a
Mirakel van het Sacrament tot Bruyssel 53.b
Modena 96.a
Moeren 161.b
Moesel riviere 11.b, 14.b, 368.a
Mol 124 a
Mommedy 16.b, 371.a
Mommorency een doorluchtich Huys 136.a
Monarchie 74.a, 127.a
Monickedam 223 b
Monstier 375.b
Monstreul 334.a
Mont de Trinite 366.a
Montfort 148.b, 261.b
Montpelliers 98.a
Morini 161.b, 285.a, 382.b
Mormaut bosch 21.a, 351.a
Moron Cardinael 291/a
Mortaigne 16.a, 326.b

Moson	12.b, 14.b
Munacius Plancus	361.a
Munckerede	316.b
Munster Bilsen	390.a
Munster stadt	14.b, 170.a
Munsterus	136.a, 159.a 170.a, 393.a
Wtnemende Musiciennen	28.b
van waer zy komen	364.a
Mutinatie der Spanjaerden binnen Antwerpen	101.b
Muyden	232.a
Mylen verscheyden in Nederlandt	6.b
Myne van Limborg	125.a
Yser-Mynen in Namen	373/a
Mynen van Loot	386.a
Solpher-Mynen	391.a

N

NAerden	224.a
afghebrandt ende het volck vermoort	224.
Namen	12.b, 15.a, 373.a, 374.a
Nan eenen valschen Godt	374.a
Napels	95.b, 283.b
Natien van Cooplieden t'Antwerpen	93.a
Natuere, Kostuymen ende ghesteltenisse der Nederlanders	25.a
Nazareth	112.b
Nederlanders groote Musicinnen	28.b
Nederlaghe der Fransoysen by Grevelinghe	313.b
Nederlaghe van de Spaensche Armade voor Bergen	110.b
Nederlaghe van de vreemde soldaten	164.a
Nederlaghe der Woutluyden	ibidem.

Nederlaghe van die van Rennenbergh ende zijn doodt	172.a
Nederlaghe van Grave Lodewijck	173.b
Nederlaghe van der Staten legher by Gemblours	119.a
Nederlaghe der Spanjaerden by Turnhout	121.b
Nederlandt het voorneemste ende edelste deel van Belgica	1.a, 4.a, 5.a
Nederlandt hoe veel steden, landen ende dorpen begrijpt	6.b
Nederlanden hoe ghekomen onder het Huys van Borgondien	368.b
Nederlanden geregeert als eenen populären staet	45.a
Nederlandt waerom alsoo genoemt	5.b
Nederlandt waerom geen Coninclijcke ghemaeckt konde werden	5.a
Nederlandt t'onrechte Nederduytslandt ghenoemt	5.b
Neer	135.b
Nere riviere	360.a
Nero Keyser	15.a, 23.a, 255.a, 323.a
Nerve	278.b
Nervia	323.a
Nervij	323.a, 351.a, 361.a
Nethe	15.b, 22.a, 117.a, 119.b, 121.b
Neufchastel	371.a
Neustrien	283.a
Nicasius van Woerden	132.b
Niclaes van Assendelft	234 a
Nicolaes Biese	291.a
Nicolaes Bornie	335.b
Nicolaes Brent	321.a
Nicolaes Canne	211.b
Nicolaes Conflilten	281.a
Nicolaes Damant	54.b
Nicolaes Everaert	274.a

Nicolaes Jenson Fransman	201.b
Nicolaes Lauwe	291.a
Nicolaes van der Laeyen	233.a
Nicolaes van Liere	98.b
Nicolaes Leonte	210.b
Nicolaes Micaut	54.b
Nicolaes Naves	370.a
Nicolaes Nicolai Grudius	50.b, 174.b, 203.a, 243.b, 274.b
Nicolaes Oddaert	55.a
Nicolaes Pithorie	162.a
Nicolaes van Rechtergem	63.a, 71.a
Nicolaes Rococks	75.a
Nicolaes Marquijs van Salucen	66.b
Nicolaes Symonsen	202.b
Nicolaes Stopius	327.a
Nicolaes Verstegen	55.a
S. Nicolaes een dorp	329.b
Nicolaes de Terra nova, Bisschop	236.a
Nicolaes de Voocht	76.b
Nicolaus Clenardus	113.a
Nicolaus Mameranus	370.a
Nienove	16.a, 328.a
Niepe bosch	22.a, 287.b
Niers riviere	15.b, 148.a
Nieupoort van Vlaenderen	308.b
Nieupoort verbrandt	308.b
overghegheven	ibid.
hare belegheringhe	309.a
Nieupoort van Hollandt	10.b 232.a
Nieuwe Bisschoppen in Nederlandt	33.a, 199.a
Nieuwe Vnie der Provincien	258.a
Nieuwstadt van Antwerpen	88.b
Nieuwerstadt	140.a
Nimmeghen	137.a
Nimmeghen beleghert	139.b

overghegheven	ibid.
Nivelle	107.b
beleghert ende overghegheven aen Don Jan	108.a
Nonnenbosch	5.a, 22.a, 287.b
Normandyen	3.b, 283.a
Normannen	283.a, 367.b, 385.b, 387.b
Noordbevelandt	265.b, 281.b
Noorweghen	6.a, 96.b
Notbert vermaert Prelaet sone van den Paltsgrave Heribert	68.a
Notger Bisschop	385.a
Novion dorp	15.a
Novum Castrum	371.a
Noyon in Picardyen	323.b
Nuz beleghert	380.a

O

OBertus Gifanius	149.a
Obrecht Ockegem	28.b
Oceaen	10.b, 16.a
Octavianus Augustus	136.a
Octavio Farnese Hertogh van Camerin	67.a
Oddo Viron	40.b
Odemaer Coninck der Fransoysen	15.b, 157.a
Odoacre oft Audaker	331.a
Oduea	288.a
Oesters	14.a
Oetmarsen	157.a
Officieren van Vlaenderen	288.a
Sint Oidenroye	123.a
Oldezeel	157.a
overghegheven aen Rennenbergh	ibid.

overghegheven aen Prince Maurits 157.b
Olijftack Confrerie 79.a
Olivier van de Marcke 316.b
Olyverwen 79.b
Olphang Heer van Polham 66.a
S. Omer Bisschop van Terwanen 338.a
S. Omer een stadt 14.a, 338.a
Omloop der Nederlanden 6.b
Omme 16.a, 158.b

Ommelanden 170.a

Ongheluck gheschiedt tot Mechele*n* in het jaer duysent vijf hondert sesenveertich 132.a

Ons Heeren heylich bloedt te Brugghe 299.a

Oorschot 121.a

Oorspronck van het Huys van Borssel 278.a

Oorspronck van het Huys van Brederode 238.a

Oorspronck van het Huys van Egmondt 236.a

Oorspronck van het Huys van Wassenaer 239.b

Oorspronck van de Francken 152.a.b

Oostborg 316.b

Oostbroeck 259.a

Oostende 307.a

gheblockeert 307.b

haer wonderlijck belech ende overgheven 308.a

Oosterlinghen 72.a

Oostershuys 89.a

Oosterwijck 121.a

Oostsane 193.b

Opbreken van den Legher der Staten voor Ruermonde 140.b

Orchades 162.a

Orchies 322 a

Orden der Canonickessen van Audenne 375.a

Orden der Canonickessen van Mabeuge 360.a

Orden der Canonickessen van Berghen 354.a

Orden der Canonickessen van Nivelle 108.b

Orden van de Annonciade va*n* Savoyen 68.a

Orden van de Ridders van Sint Jan van Hierusalem 114.b

Orden van de Ridders van Malta 115.a

Orden van de Ridders van Rhodes 114.b

Orden van de Templiers 115.a

Orden van de Duytsche Ridders	115.b, 116.a
Orden van de Ridders van het gulden Vlies	64.a
Orden van het gulden Vlies, door wien ende wanneer inghestelt	ibid.
S. Stevens Orden van Florencen	68.a
Orden van de Coussebant in Enghelandt	67.b
Orden van Sint Michiel in Vranckrijck	68.a
Orden der Premonstreyten	68.a
Orden van landen, steden ende dorpen te beschryven	48.a
Orden die men hout in de verkiesinghe ende krooninghe des Keysers	394.b, 395.a.b
Orden des Godsdiensts in Nederlandt	45.a
Orland de Lassus	28.b
Orland Longin	40.a
Ossen gebruyckt om te arbeyden	7.b
Seer groote Ossen in Vrieslant ende Hollandt	9.a
Osse weghende 2528 ponden	ibidem.
Ostervand, Graefschap	358.b
Ostetters Hooghduytschen	71.a
Ostro-gotten	358.b
Otto de tweede Keyser	46.a, 109.a
Otto de derde Keyser	394.a
Otto de eerste Grave van Gelder	141.b
Otto de tweede Grave va*n* Gelder	138.b, 149.b
Otto Grave van Nassou	149.b
Otto Hartius	136.a
Oudenborg	298.a, 316.b
Oudenaerde	315.b
inghenomen	ibid.
beleghert ende overghegheven	316.a
Oudewater	224.b
inghenomen	ibid.
Overijssel	152.a

Overissche	122.a
Overrijnsche	11.b
Ovidius	352.b
Outste ambachten van Antwerpen	76.b, 78.a

P

PAcieco Ingenieur	60.b
Pacificatie van Ghent	36.a, 293.b
Paleys des Conincx tot Bruyssel	54.a
Palestina	115.b
Pambrug	368.b
Pamele	315.b
Pan Afgodt der Heydenen	351.a
Pannonia eertijdts ghenoemt Henegouwe	351.a
Pantheon tempel te Roome	369.b
Papon	115.a
Paradijs der Priesteren	383.b
Paren van Vlaenderen	288.a
Paren van Vranckrijck	5.a, 68.a, 395.b
Paren van Henegouwe	351.b
Parijs	4.b
Parijs inghenomen	346.b
Parijs in Ardenne	370.b
Parlement tot Mechelen	134.a
Parochien van Antwerpen	69.a
Parochien van Brugghe	299.a
Parochien van Luyck	385.a
Parochien van Mechelen	131.b
Pas	340.b
Paulus Emilius	46.a, 108.a, 109.a, 115.a, 283.a, 349.a, 364.b, 393.a
Paulus Jovius	156.a
Paulus de tweede Paus	150.a

Paulus de derde Paus	155.b
Pauwels van den Bergh	260.a
Pauwels van Dale	123.b
Pauwels Heer van Dijckestain	66.a
Pauwels Luypaert	313.a
Pauwels van Middelborg	274 a
Pauwels Schuermans	75.a
Peellandt	107.b
Peerden van Nederlandt	9.b
Pensionarissen van Antwerpen	70.a
Pepijn Coninck van Vranckrijck	247.b
Pepijn sone van Carloman de eerste Hertoge van Brabant	127.b, 375.a
begraven tot Nivelle	108.a
Pepijn de tweede sone van Angise	109 b, 127.b
ghenoemt van Herstal	391.a
Pepijn de derde Coninck van Vranckrijck	127.b, 260.a, 355.b
zijn Grafschrift	48.a
Pequicourt	365.a
Pet	15.b, 390.b
Perijckelen der Zee	16.a.b, 17.a
Perne	340.a
Peru	98.b
Perves	124.a
Peteghem	314.b
Petronelle Gravinne van Hollandt	210.b
Petten	243.b
Philibert van Bruyssel	38.b, 39.b
Philibert van Chalon, Prince van Orangien	66.b, 112.b
Philibert van Seroeskercke	282.b
Philibert Heer van der Vere	66.a
Philips Hertogh van Aerschot	109.a
Philips de tweede Coninck va*n* Vranckrijck	320.a, 323.b, 332.a, 341.a

Philips van Oostenrijck, Coninck van Spangien	133.a, 281.a, 348.b
opghevoedt tot Mechelen	133.a
transporteert de Lande*n* aen de Infante	32.a
zijn doodt	32.b, 348.b
Philips van Oostenrijck, Grave van Charolois	65.b
Philips Bastaert van Bourgoignen	66.a
Philips Hertogh van Beyeren	66.b
Philips Heer van Beauvoir	322.a
Philips de Schoone, de vierde Coninck van Vranckrijck	301.b
Philips de Goedertieren, Hertogh van Borgondien	123.b, 128.b, 176.a, 248.a, 284.b, 303.b, 355.a, 368.a, 372.b, 375.b
scheyde Mechelen vande ander Heerlijckheden	135.a

Philips van Borgondien 64.a 65.a
Philips Hertogh van Borgondien en*de* Coninck van Spangien 176 a
Philips Hertoge van Borgondien, insteller des Gulden Vlies, sterft tot Brugghe 65.a
Philips de eerste Hertoghe van Brabant 128.a
Philips Hertoge van Brabant begraven te Vueren 122.a
Philips Coninck van Spangien 363 b, 370.b, 372.b
Philips van Comene 150.a
Philips van Creveceur, Heer van Eskerde 65.a
Philips van Croy, Hertogh va*n* Aerschot 67.a
Philips van Croy, Grave van Chimay 65.b
Philips van Croy, Grave van Porcien 66.a
Philips Cuebel 39 b, 234.a
Philips van Elsate, Grave va*n* Vlaenderen 303.a, 332.a, 341.a, 344.b
Philips Grave van Valckenborg 366.a
Philips de tweede Coninck va*n* Vranckrijck 75.a
Philips Galle 82.a
Philips Chersbelle 290.b
Philips van der Gracht 326.b
Philips Wilhelm, Grave van Bueren 149.a
Philips Wilhelm, sone des Princen van Orangien 226.a
Philips sone van Guy Grave van Vlaenderen 315.a
Philips de Stoute, Hertogh van Borgondien 128.a, 303.b, 320.b
sterft tot Halle 364.b
Philips sone van Hendrick de eerste Coninck van Vranckrijck 331.b
Philips Grave van Hoorn 136.a
Philips Prince van Spangien 66.b

Philips van Lalain, Grave van Hoochstrate 67.a
Philips Lange van Velleburg 55.a
Philips van Lannoy, Heer van Beauvoir 322.a
Philips van Lannoy, Heer va*n* Molembais 66.b
Philips van Lannoy, Prince van Sulmone 67.a
Philips Grave van Ligny 67.b
Philips van Lockinghien 315.b
Philips Maes 91.a
Philips Marckgrave van Namen 175.b
Philips sone des Keysers Maximiliaen 31.a, 341.a
gheboren tot Brugghe 302.a
Philips Heer van Moerbeecke 339.a
Philips van Mommorency, Heer van Aschicourt 39.a, 67.b
Philips van Mommorency, Grave van Hoorn 67.a
Philips de Monte 28.b
Philips Nigri 39.b
Philips Pot, Heer van Rochenoulay 65.a
Philips van Ravesteyn 124.b 319.b
Philips van Savoyen, Grave van Blaniet 65.a
Philips van Stavele 67.a, 367.a
Philips van Steelandt 291.a
Philips Heer van Tervant ende van la Motte 64.b
Philips van Valoys 349.b
Philips Wilandt 290.b
Philippe-ville 82.a, 360.a
S. Piaet 323.b
Picardyen 13.b
Pieter Aertsen, oft, de Langhe 81.a
P. Aliacus, Bisschop van Camerijck 349.b
Pieter Antonis, Hertogh van Saintmair 66.b
P. Appianus 58.a, 323.a
Pieter d'Asseliers 41.a

Pieter van Bauffremont	64.b
Pieter van Bever	291.a
Pieter Blandelijn	316.b
Pieter Blomevenna	210.b
Pieter Heer van Bossu	65.b
Pieter van Brouwershaven	269.a
Pieter Brueghel	81.a
Pieter Burre	148.b
Pieter Buse	138.a
Pieter Butkens	40.b
Pieter Canisius	137.b
Pieter Caoule	78.b
Pieter van Cardonne, Grave van Frias	67.a
Pieter Secretaris van de*n* Raet van Hollandt	203.a
Pieter de Cock	291.a
Pieter Coeck	80.b
Pieter Coudebergh Apoteker	8.b
Pieter Criste	79.b
M. Pieter Prochiaen van Sinte Goedele	53.b
P. Curtius	50.a, 302.a
M. Pieter d'Overloop	38.b, 39.b
Pieter Ernest Grave va*n* Mansvelt	67.a, 372.b
Gouverneur in Nederlandt	31.b
Pieter Hertogh van Frias	66.b
Pieter Gielis, Greffier van Antwerpen	63.b, 91.a
Pieter van Herentals, Medecijn	119.b
Pieter Heyns	91.b
Pieter du Hot	28.b
Pieter van Lannoy	65.b
Pieter van Liere	76.b
Langhen Pieter	81.a
Pieter van Luxemborg, Grave van Sint Paul	64.b, 65.b
Pieter Nanninck	222.a, 285.a

Pieter Nicolai	274.b
Pieter van der Noot	55.a
Pieter Peckius	269.a
Pieter van S. Pieter	143.a
Pieter Pourbus	81.a
P. Rivius	50.b
Pieter Strozzi	370.b
Pieter Torrentinus	290.b
Pieter Vanderan	50.b
Pieter Vorstius	90.b
Pieter Walem	55.a
Pieter van Werchin, Seneschalck van Henegouwe	67.a, 36.a
Pierschille, Eylandt	144.b
Pisa	96.a
Pitsenborg	132.a
Pius de tweede Paus	174.b, 261.b
Plancus	362.b
Platina	118.b
Plinius	11.a, 14.a, 125.a, 141.a, 159.a, 161.a, 168.b, 388.a.b
Plonderen van Naerden	224.a
Plutarchus	247.b
Po oft Pau riviere	13.a
S. Pol	339.b
Polen	96.b
Politianus	72.b
Politie van de Gemeynte van Antwerpen	74.a
Politie by de welcke verboden is verscheyden dinghen uyt den lande te voeren	42.a.b
Poluag	375.b
Polybius Philosophe	74.a, 122.b
Polydorus Virgilius	24.a, 122.b, 201.b
Pont van Lalaing, Heer van Bugnicourt	67.a, 340.a
Ponte Ghelder	136.b

Pontus Euxinus 18.a
Poodsbergh bosch 22.a
Poortvliet 270.b
Poperinghe 317.b
Pore Grave van Leuven 116.b
Portegysen 72.b
ontnemen den handel van de Speceryen den Venetianen 71.a, 99.a
Portinaren 79.b
Portugael 6.a, 7.b, 99.a
Possidonius 373.b
Postel 124.b
Pots gheslachte 90.b
Pouille oft Apulien 283.b
Pracht der vrouwe*n* van Brugghe 301.b
Openbare Predicatien in Nederlandt 33.b, 101.a
tot Leeuwaerden 165.a
buyten Amsterdam 215.a
tot Doornick 325.b
Premonstraten 68.a
President Tisnac 167.a
President Viglius 50.b
Prevoost van den Hove 39.b
Prioorschap van Sint Augustijns orden 107.b
Prioorschap van Wavre 122.a
Princen van Belgica 5.a

Prince van Chimay	360.b
Prince van Espinoy	366.a
Prince van Florencen	82.a
Prince van Gavre	329.a
Prince van Orangien	38.b, 41.b, 70.a, 112.b
De Prince van Orangien vertreckt van Antwerpen	101.a
komt met eenen heyrlegher in Nederlandt	34.b, 35.b
vertreckt na Hollandt	35.b
Gouverneur van Brabandt	102.b
zijn doodt	36.b, 204.b
zijn heerlijcke begravinghe	204.b
Prince van Parme	31.a
Priorye van seven Fonteynen	56.b
Privilegie der Vriesen	175.b, 186.a.b, 187.a.b
Privilegien der Brabanders	126.a
Privilegien van Dordrecht	195.a
Privilegien van Mechelen	133.b
Procureur Generael	55.a
Profyten van de Zee	19.b
Proost van Arryen	50.b
Propertius	29.a, 122.b
De Provincien van Nederlant zijn seventhien	6.b, 46.a
Pruyssen	116.a
Ptolemaide	115.b
Ptolemeus	14.a, 58.a, 98.b
Ptolemeus Coninck van Macedonien	363 a
Pudroyen inghenomen	105.b
Pulci	386.b
Purmerende	223.b
haer beghinsel	ibid.
Putte	124.b

Q

QValiteyt ende kostuymen der Nederlanders	7.a, 25.a.b, 28.b, 29.a.b, 30.a
Qualiteyt van den Somer	7.a
Qualiteyt des aerdtrijcks	ibidem.
Qualiteyt des Winters	ibid.
Quesnoy	21.a, 359.a
Quinten Schilder	80.a
Quintijn Vbeytsen	233.a
S. Quintens	235.b
beleghert	377.b
inghenomen	ibid.
Quintus Cicero	361.a, 362.b

R

RAdbod Prince der Vriesen	175.a, 178.a
Raedt van de Rekenkamer tot Bruyssel	40.a
Raedt van State	38.a
Raedt van Vlaenderen	291.a
Raedt van Financien	39.a
Coninckliijcken Raedt van Henegouwe	353.b
Raedt van Hollandt	233.a
Coninckliijcken Raet van Luxemborg	369.b
Coninckliijcken Raet van Mechelen	134.a
Coninckliijcken Raet van Namen	374.b
Secreten Raedt	38.a.b, 39.a.b
Coninckliijcke Raden	40.a
Raedt van Vtrecht	259.b
Raime Bosch	21.b
Rainot Heer van Valckenborg	125.a.b
Rammeken	278.b

Ramue	278.a
Raphael Volaterranus	115.a
Rasvelt	14.b
Ravesteyn	12.b, 124.a.b
Regheringhe van Antwerpen	74.a.b
Regheringhe van Vranckrijck	31.a
Regiment des Landtsheeren binnen den lande	31.a.b
Regino	226.b, 393.a
Reiden	14.b
Reinsburg	210.b
Rekenkameren	40.a
Rekenkamer tot Bruyssel	40.a
Rekenkamer van Vlaenderen	40.a, 320.b
Rekenkamer van Gelderlant	40.a, 143.a
Rekenkamer van Hollandt	40.a, 233.a
Oude Reliquien der Romeynen tot Velseke	297.b
Remacle Fusch	125.a
Rembert Dodoneus	133.a
S. Remeeus	335.a
Remigius Drutius Deecken van Sint Jacobs tot Brugghe	134.b
Remigius van Halut	132.b
Remiremont	14.b
Renaut van Appeltoren	142.b
Rene van Anjou, Hertoge van Lorreynen	367.b
Rene van Chalon, sone van Hendrick van Nassou, verslaghen voor Sint Desier	112.b
Rene Dibbits	143.a
Rene Pot	64.b
Rene van Vrsel	75.a
Renty	339.a
Requeste van de Edele va*n* Nederlandt aen de Hertoginne van Parme teghen de Placcaten	33.b, 101.a

Rethia	364.a
Revel	278.b
Reves	124.a
Revisie van het proces	40.b, 79.b
Revolte van de Vereenichde Provincien	33.a
Reux	364.a
Reye riviere, canael va*n* Brugghe	298.b
Reynier Lanckhals, Grave van Henegouwe	357.a
Reynier Moens	233.a
Reynier Predinius	173.a
Reynier Snoy	218.a
Reynier van Vrsel	90.a
Reynout Heer van Brederode	65.a, 66.b
Reynout Grave van Gheldre	149.b
Reynout Hertogh van Geldre	ibidem.
Reynout de vierde Hertoghe van Gulick ende de vijfste van Ghelder	150.a
Rheims	21.a, 395.a
Rhenen	10.b, 14.b, 261.b
Rhete	15.a
Rheten	136.a
Rhijn riviere	1.b, 5.a, 10.a.b, 11.a.b, 12.a
Rhijnlandt	206.b
Hertoghen-Rhode	126.a
Rhodes inghenomen by de Cruysheeren van Sint Jan	114 b
Rhosne riviere	10.a, 13.a, 15.a
Richilde dochter van Reynier Grave van Henegouwe	355.b, 357.a
Rijckaert Coninck van Engelandt	332.a
Rijckaert van Wassemborg	384.a
Rijckefort	28.b
Ridborsel Heer van Laure	65.a
Ridders van Malta	115.a, 258.b
Ridders van Rhodes	114.b, 115.a

Duytsche Ridders van de orden van Sinte Marie	58.a, 114.a, 115.a.b, 116.a.b, 132.a, 258.b, 390 b
komen in Duytslandt	115.b
De Ridders van het Gulden Vlies niet gheoordeelt als door den Grooten Raedt	134.b
Rie	278.b
Rijssel	320.a
Rineck	11.a
Rinfelden	10.a
Riphei berghen	5.b
Voorneemste Rivieren va*n* Nederlandt	10.a
Rivieren van Belgica	5.a
Riviere Dender	287.b, 351.a
Robrecht Grave van Artoys	315.a
Robrecht van Berge*n*, Bisschop van Luyck	111.b
Robrecht van Betunen, Grave van Vlaenderen	345.b
Robrecht Cellier	291.a
Robrecht Cenalis	227.a
Robrecht Coninck van Vrancrijck	331.b
Robrecht Fransoys Prince	283.a
Robrecht de Vriese	343.a.b
Robrecht Gaguin	321.a
Robrecht va*n* Hierusalem, Grave van Vlaenderen	298.b, 331.b, 343.b, 349.b

Robrecht Heer van Mamines	64.b
Robrecht van der Marcke	391.b
Robrecht Grave van Wernemborg	64.b
Roccox gheslachte	90.a
Roche	371.a
Rochelle	18.b, 279.a
Rochette	369.a
Rodemarck	370.a
Rodenborg	298.a
Rodolphus Abt van S. Truyden	390.b
Rodolphus Agricola	172.b, 173.a
Rodolphus van Bruyssel	133.a
Rodolphus Keyser	138.b
Roelant Longin	40.a
Roelant van Wtkercke	64.b
Rogier van Denemarck	386.b
Rogier van Mommorency, Abt van Sint Vast	335.b
Rogier Sicambre Gheldersman	147.b
Rogier van Taxis	62.b
Rogier van der Weyden	79.b
Roland riviere	14.b
Rollon Denemarcker	283.a
S. Rombout	131.b
Rombout Loets	40.b
Roome	95.a
verbrandt van Brennus	122.b
Romerswael	260.b
Romulus	355.a
Ronse	316.a
Roode Roede	39.b
Roosendael	123.a

Rorick sone van Clovis Coninck van Vranckrijck	15.b
Roscius	361.a
Rosselaer	124.a
Rossem	144.a
Rotter Canael	227.a
Rotterdam	ibid.
inghenomen	228.a
mishandelt van de Spanjaerden	ibid.
Rouan	62.a, 279.a
Rouardus Tappaert	50.a, 219.a
Rouelle riviere	355.a
Roullers	319.b
Rousselaer	312.b, 319.b
Royenbeechs	53.a
Rubempre gheslachte	367.a
Ruer riviere	15.b, 140 a
Ruermonde	12.b, 15.b, 140.a
overghegeven aen den Keyser	140.b
inghenomen door den Prince	ibid.
beleghert van Hierges	ibidem.
Rumpst	15.b, 124.b
Rupel riviere	13.b, 15.b, 52.b, 124.b, 330.b
Rupelmonde	13.b, 15.b, 330.b
Rus riviere	10.a
Rutheni	364.a
Ruther Coninck der Fransoysen	227.a
Rijnt gheslachte	290.a
Ruyterye der Bataviers	247.b

S

SAbellicus	75.a
Sabinus	384.a

Saftinghen	13.b
Saint Oide*n*roye	123.a
Saisoenen in Nederlandt	7.a
Saladinus Turck	115.b
Keyserlijcke Sale tot Valencijn	355.b
Sale van Ypre	305.b
Salme	371.a
Salmen	13.a.b, 21.b
Samarobrina	349.a, 361.a, 362.a
Salvius Brabon	47.b
Sambre riviere	12.b, 15.a, 21.b, 223.a, 351.a, 359.a, 375.a
Sanghers des Conincks	364.a
Sanson	375.a
Santhoven	124.b
Sarmaten	247.b
Het Sas	289.a
Sassem	15.a
Satyri	21.b, 203.b
Savenier water seer ghepresen	388.b
Saventerloo bosch	22.a, 42.b 48.b
Sauvachi	368.b
Saxen	10.b
Scaldia	266.b
Scarpe riviere	13.b, 16.a, 321.a
Schaghen	235.b
Schat des Conincks	39.a
Schelde riviere	5.a, 13.b, 14.a, 48.a, 52.b, 59.a, 289 a, 349.a, 351.a
Schellinck Eylandt	159.b, 169.b
Schepen van Visschers seven hondert	20.b
Schepenen van Antwerpen	74.b, 75.a
Scherpenbergh	14.b
Schets gheslachte	90.b
Schie Canael	228.b

Schiedam	ibid.
Schildere*n* met oly-verwe door wien ghevonden	4.a, 97.b
Wtnemende Schilders	79.a.b, 80.a.b, 81.a.b
Schoonhoven gheslachte	90.a
Schoonhoven stadt	10.b, 225.a
inghenomen	ibid.
beleghert	225.b
overghegheven	ibid.
Schoonen berg by Maestricht	117.a
Schotlandt	6.a, 98.a
Schoutheydt van Antwerpen	75.b
Schouwe	265.b, 266.b
Sebastiaen Bourgeois	39.b
Sebastiaen Munster	136.a
Sebastiaen van Oye van Vtrecht	82.a
Sebastiaen Serlio van Bolonien	80.b
Secretarissen van Antwerpen	76.a
Sette van Mahumet	113.a
Segher Coblegher	78.a
Segher Shertoghen	50.b
Seine riviere	1.b, 5.a, 12.b, 15.b, 52.b
Selden aerdtbevinghe in Nederlandt	7.a
Seltsaem baren	235.a
Seltsame maniere va*n* de dooden te beweenen	370.b
Sem sone van Noe	159.a
Seneschal van Henegouwe	366.a
Senne	118.a
Senonen	15.b
Sententie van het afbreecken van het huys van Cuylenborg	148.b
Septimius Severus Keyser	233.b, 247.b
Sergius Paus	260.a, 391.a
Serich	14.b
Serssanders gheslachte	290.a

S. Servaes, Bisschop van Maestricht 114.a, 385.a
Ses Jurisdictien op een plaetse 299.a
Sevenberghe 230.b
beleghert ibid.
overghegheven ibid.
Sevenwolden 22.b
Seven ghekroonde hoofden binnen Bruyssel 52.a
Severin Cornet 28.b
Sevilien 279.a
Sextius Romeyn 393.a
Sforce, Grave van Sint Flour 67.a
Sicambri 136.a
Sichenen 15.b, 119.b
met gheweldt inghenomen ibidem.
Sicilien 95.b, 283.b
Sidonius Apollinaris 136.b
Sigebert History-schryver 46.b, 68.a, 119.a, 355.a
Sigismond Keyser 372.b
Sigismond Coninck van Polen 66.b, 116.a
Silius Italicus 23.b
Sinei 390.b
Sint Eloys bergh 16.a
Sint Geertruydenberghe 229.a
verbrandt ibid.
inghenomen by scalada ibidem.
verkocht aen Parme 229.b
beleghert ende overghegheven aen Prince Maurits 229.b, 230.a.b
Siring 267.a
Sithiu Casteel 338.a
Situatie oft gheleghentheydt van Antwerpen 59.a
Situatie van Aken 393.a
Situatie der Nederlanden 6.a
Situatie van Brabandt 48.a

Slaven 176.a
Slavenburch ibid.
Sleeus 53.a
Sloten 167.a
beleghert ende ontset 168.a

Sluys	305.a
beleghert ende overghegheven	306.b
weder beleghert ende overghegheven	ibid.
Sluysen van Bruyssel	52.b
Smermase, Canael	390.a
Sneeck	167.a
Die van Sneeck hebben de nederlaghe	167.b
misvertrouwe*n* tusschen haer ende den Grave van Meurs	ibidem.
Snoecken	14.a
Soigny	15.b, 364.a
Soldaen Solyman Turcksche*n* Keyser	114.b
Soldaten van garnisoen	41.b
Solyman Turckschen Keyser	318 a
Sombref	124.b
Somersdijck, Eylandt	144.b
Somme riviere	13.b, 286.a
Sone riviere	15.a
Sonien bosch	5.a, 21.b, 42.b, 48.b, 52.b
Sor le Chasteau	367.a
Sorling Eylanden	18.b, 19.b
Sosthenes Macedonisch Heere	363 a
Sotteghem	297.b, 329.a
Soutelande	276.b
Spa in Ardenne	388.a
Spangien	6.a, 98.b
Spanjaerden	72.b
mutineren en*de* worden vyanden verklaert	35.b
trecken uyt het Casteel van Antwerpen	102.a
meynen Alckmaer in te nemen	222.b
missen van Vtrecht in te nemen	257.b
Speeljoenen, Honden	23.b

Spert Bischop van Luyck	386.a
Spier	10.a
Spinogli	71.a
Spinola beleghert ende wint Linghen	174.a
Splinter Argen	234.a
De Vlaemsche Sprake	27.b
schijnt ghesproten te zijn uyt de Hoochduytsche, ende eenighe ghemeynschap te hebben met de Griecksche	ibid.
Spraken die men in Nederlandt spreeckt	27.a
Stadthouder des Keyserrijcx	174.b
Stadthuys van Antwerpen	69.a
Staet ende forme van regheringhe der Vereenichde Nederlanden	37.a
Stant ende forme der Religie gebruyckt in de selve landen	37.b
Stapel van het koren	292.a, 321.a
Stapel van de Fransche wyne*n* te lande komende	196.b
Stapel van de Fransche wyne*n* ter Zee	196.b, 271.a
Stapel vande Rijnsche wynen tot Dordrecht	194.b
Stappes	117.a
De Staten der Vereenichde Nederlanden verklaren den Coninck vervallen te zijn va*n* zijn recht	36.b
handelen met den Coninck van Vranckrijck ende den Hertogh van Anjou	103.a
De Staten aen de zyde vande*n* Coninck van Spangie*n* versoecken vrede	273.b
De Staten zijn van drie ordenen	43.a
Staten van Artoys	43.a
Staten van Brabant	43.a
Staten van Douay	43.a
Staten van Vlaenderen	43.a, 44.a, 288.b
Staten van Vrieslandt	43.b, 163.b
Staten van Gelderlandt	43.b 137.b

Staten van Henegouwe 43.a.b, 351.b
Staten van Hollandt 43.a, 194.b
Staten van Rijssel 43.a
Staten van Limborg 126.a
Staten van Luxemborg 43.b, 369.b
Staten van Mechelen 43.a,
Staten van Namen 43.a, 374.b
Staten van Orchies 43.a
Staten van Overijssel 43.b, 152.a
Staten van Doornick 43.a
Staten van Valencijn ibid.
Staten van Vtrecht 43.a, 260.a
Staten van Zeelandt 43.a, 266.b
Statloo 15.b
Staveren 168.b
haren voorspoet ende afnemen 169.a
beleghert ende inghenomen ibidem.
ghewonnen 169.b
Besloten Steden ende Dorpen van Belgica 4.b
Steden, vlecken ende dorpen van Nederlandt 6.b
Steden, kasteelen ende dorpen van Brabant 48.b
Steden en*de* dorpen van Vlaenderen 287.b
Steeghers 319.a
Steelandt gheslachte 290.a
Steen van Avennes 358.b, 287.b
Steenberghe 117.b
Steenhuyse 329 a
Steenweghe 53.a
Steenwijck 156.b
beleghert 157.a
ingenomen door eenen aenslach 157.a
Steken 319.b
Sterck gheslachte 90.a

Steuren	13.a.b
wegende vier hondert ponden	13.a
Steurkrabben	14.a
Steven Ambrose Schiappalar	72.a
Steven Craesbeke	50.b
Steven Bisschop	385.a
Steven de seven*n*ste Paus	118.b
Steven Pasquier	122.a
Steven Prats	39.b
Steven Straets	91.a
Steven Vivandus Pigius	156.a
Stijl van Nederlandt	30.b
Stinsen	163.a
Stockem	22.b, 390.a
Strabo	11.b, 136.a
Straesborg	10.a, 11.a
Stralen	147.a
Stralen gheslachte	90.b
Straten van Antwerpe*n* in getale twee hondert en twaelf	61.b
Sturij	168.b
Suetonius	10.b, 189.a
S. Sulpitius	113.a
Sunna Arabisch Schryver	113.a
Sure riviere	370/b
Susanne Hurembout	80.b
Suydborg	280.a
Sweden	6.a, 96.b
Swol	155.a
Sybille Folke va*n* Anjou dochter	332.a
Symon Beninck	80.a
Symon van Brugghe	ibid.
Symon van Delft	82.a
Symon l'Hermite	75.a
Symon van Lalaing	64.b

Symon Marmion 80.a, 356.b
Symon Monick van Afflighem 56.b
Symon Reynaert 38 b
Symon van den Werve 90.a
Syndicaet 40 b

T

TAbuda 14.a
Taruana 340.a
Tasgetius de Fransoys 362.b
Taxe in de betalinghen der Staten 44.b
Teems riviere 13.a
Tempel van Delphi 122.b
Tempel van Diane 369.a, 389.b
Tempel van Hercules 387.b
Tempel Mars toegheeyghent tot Leuven 49.a
Tempel ter eeren van Mercurius 288.b
Tendale 259.a
Tenera of Denre riviere 16.a, 329.a
Teneramunda of Denremonde 329.a
beleghert ende ghewonnen 329.b
Terentius 29.b
Terlee Clooster 211.a
Terlon 367.a
Terwanen 14.a, 340.a
beleghert ende overghegheven 382.b
Tessel Eylandt 245.a
Tentonici 27.b
'Tghetal der kercke*n* van Brugghe 298.b

'Tghetal der kercke*n* van Gent 289.b
'Tghetal der huysen van Antwerpen 68.b
'Tghetal der mensche*n* tot Antwerpen, ende hoe veel strijtbare mannen 88.a.b
'Tghetal der Edel-lieden eertijdts studerende te Luyck 385.b
'Tghetal der vaten Rijnschen wijn jaerlijcks ghebrocht in de Nederlanden 99.b
'Tghetal der Koeyen van Assendelft 193.b
'Tgroot ghetal der waghenen tot Antwerpen 61.b
Theodon Prince van Beyeren 108.a, 127.b
Theodoricus Bornius 137.b
Theodorijck Coninck van Vranckrijck 108.a.b, 355.b, 358.b
Theodorus van Bueren 143.a
Theodorus van Elsate 332.a
Grave van Vlaendere*n* 299.a, 332.a, 344.b
Theodorus Geeraertsen 218.a
Theodorus Gramin 140.a
Theodorus van Herentals, Medecijn 119.b
Theodorus Grave van Hollandt 176.a, 247.b, 248.b
Theodorus de vijfste Grave va*n* Hollandt 203.a
Theodorus Langius 50.a
Theodorus Lisvelt 118.a
Theodorus Nopen 105.a
Theodorus Noppen 55.a
Theodorus Pulman ibid.
Theodorus van Werve 76.a, 90.a
Theodorus neve van Godevaert van Ardennen 47.a
Theonville 14.b, 369.a, 370.a
Thesin 10.a
S. Thibout 12.b
Thibout Grave van Guise 283 b

Thibout Heer van Nieuw-kasteel	65.a
Thiende penninck gheeyscht van Duc d'Alve	35.a
Thienen	107.b
inghenomen	ibid.
Tholose	97.b
Thomas Cantipater, discipel van Albertus Magnus	54.a
Thomas Gramaye	138.b, 143.a, 261.a
Thomas Grassan	62.b, 93.b
Thomas Roos	143.a
Thoren	389.b
Thou	386.a
Tiel	10.b, 143.b
Tiele	15.a
Tielerweerdt	143.b
Tielt	319.b
Tisnack President	167.a
Titurius Sabinus	361.b
Titus Keyser	247.b
Titus Livius	122.b
Tol van Brabandt	83.b
Toledo	98.b
Tolen	265.b, 270.a.b
Tonghen	14.a
Tongherloo in Brabandt	388.b
Tongherloo in Peelandt	ibid.
Tongren	15.b, 386.b
inghenomen	390.b
Tongrenheym	388.b
Tongrin	ibid.
Toren van Embron tot Berghen	354.a
Torf of turf	160.a.b
Tornus Capiteyn	323.a
Torout	317.a

Tovin 367.b
Toul 14.b
Tournaisis 326.b
Tournay oft Doornick 13.b, 323.a
ghestelt onder de ghehoorsaemheydt des Conincks van Vranckrijck 324.b
beleghert, stormender handt inghenomen ende gheplondert 325.a
beleghert ende overghegheven 326.a.b
Tours 98.a
Trabach 14.b
Trafijcken van Antwerpen, en*de* wyse van trafijckeren 93.a
Trajectum 255.a
Trasegnie 367.a
C. Trebonius 361.a
Trelon ghevanghen in het kasteel van Antwerpen 102.a
Tresoriers van Antwerpen 76.a
Tresorier van de Charteren tot Vilvoorde 118.a
Treves 235.a
Treves tusschen de Borgoensche ende de Hertogh van Ghelder 143.a
Tribochlanders 11.b
Trier 11.b, 361.a
Triers 14.b
Triest gheslachte 290.a
Triomph-poorten tot Antwerpen 72.a
Trithemius 15.b
Tritons 203.b
Troubel tot Campen 156.b
Troubel tot Swol 155.b
Troubelen in Vrieslandt 180.b
Verhael der Troubelen van Nederlandt 33.a
Trulle riviere 352.b
Sint Truyen 390.a

beleghert ende overghegheven 390.b
Tserhuyghs 53.a
Tserroelofs ibid.
Tsheerenberghe 145.a
Tswertz 53.a
Tuin 390.b
Tuiscon 27.b
Tumulte oft beroerte tot Antwerpen 101.a
tot Brugghe 300.b
tot Bruyssel 55.b, 56.b
tot Groeninghen 171.b
tot Haerlem 201.a
tot Leuven 51.b
tot Leeuwaerden 163.b, 164.b
tot Nimmeghen 139.a
tot S'Hertoghenbosch 105.b, 106.a
tot Sneeck 167.b
tot Vtrecht 257.b
Turnhout 121.a
inghenomen vande Geldersche ibid.
Twent 152.a
Tyber riviere 13.a
Tye 211.a, 232.a

V

VAda 143.b
Vadimon, Laeck 192.a
Vaernewijck gheslachte 290.a
Valckenborg 125.a
Valckenborg van Hollandt 239.b
Valencijn 13.b, 354.a
hoe het aen het Huys van Oostenrijck gheraeckt is 157.b

weyghert garnisoen 357.b
beleghert ende overghegheven ibid.
inghenomen 358.a
Valencourt 367.b, 375.a
Valentijn Heer van la Motte 313.b
Valentijn leste Bisschop van Tongren 386.b
Valentinianus Keyser 15.a, 354.b
Valladolit 332.b
Valleye van Brisseul 366.a
Van der Camere gheslachte 290.a
Van den Eeckhoute gheslachte ibid.
Van der Heyden gheslachte 90.b
Vanderote 315.a
Vane-ville 360.a
Varem 390.b
Varendorp 14.b
Vascie 375.a
Vast 335.a
S. Vaubert 352.a
Vaucelles 365.b
Vbij 3.a, 11.b
Vechtan 15.b, 157.a
Velseke 297.b
Veluwe 142.a
Veluwe Zoom 142.b
S. Venant 340.b
Venegien 71.a, 95.a
Venen 161.b
Venendal 261.a
Venlo 12.b, 147.b
beleghert van de Borgoensche 147.b
gheeft haer over den Keyser ibidem
beleghert van Parma, geeft haer over ibid.
jaecht haer garnisoen uyt ibidem.
Verdelot 28.b

Verdun	12.b, 371.a
Vere	277.a
Vergrootinghen van Antwerpen	59.b
Tweede vergrootinghe	ibid.
Derde vergrootinghe	ibid.
Vermandoys	13.b
Verone	96.a, 222.a
Verrir	174.b

Vese riviere	384.b
Veurne	313.a
overweldicht	ibid.
Viandalem	370.b
Viandem	370.b
Vianen	10.b, 226.a
verlaten	226.a
Vicoigne Abdye	357.b
Victorie van Titus over de Wenden ende Gotthen	176.b
Vidre riviere	15.b, 152.a
Viedeborg	14.b
Vier Ambachten	328.a
Vierschare van Antwerpen	58.a, 59.b, 84.a
Vierton	370.b
Viglius President	38.a, 39.a, 159.a, 165.b, 173.a, 233.a
Vilvoorde	15.b, 118.a
S. Vincent	352.a, 353.b
Violiere Confrerie	79.a
Virboslas Grave	235.b
Virgilius	8.a, 10.a, 14.b, 172.b
Viroviacum	318.a
Viscomte of Borg-graefschap van Antwerpen	69.b
van Duysborg	122.a
van Nimmeghen	138.b
van Vueren	120.a.b, 122.a
Viscomtez of Borggraefschappen van Vlaenderen	287.b
Viset	390.b
Visschen van de Schelde	13.b, 14.a
Visschen van de Mase	13.a
Grousame Visschen	269.a
S. Vit	371.a

Vlaenderen	285.a
Vlaenderen begrijpt heel Nederlandt, ende de oorsaecke	5.b
Vlaenderen het voornaemste deel van Gallia Belgica	1.a, 5.b
Boschachtich Vlaenderen	285.b
Vlaemsch Vlaenderen	7.a, 288.a
Walsch Vlaenderen	7.a, 288.b, 319.a, 320.a.b, etc.
Keyser-rijcks Vlaenderen	326.a
Vlaender*en* een Graefschap geworden	285.b
ende het machtichste Graefschap der Christenheydt	333.b
hoe het onder het Huys van Oostenrijck ghekomen is	332.b
hoe veel steden ende dorpen het begrijpt	286.a, 287.b
haer Grave is een van de Paren van Vranckrijck	5.a
Vlaerdinghen	229.b, 232.a
Vlielandt Eylandt	194.b
Vlissinghen	274.a
inghenomen	274.b
valt af vanden Hertoch van Alva	275.a
Vloet ende ebbe der Zee	17.b
Vlst	14.b
Vlucht van vele in Nederlant	34.a
Vniversiteyt van Douay	50.b 321.a
Vniversiteyt van Franicker	166.b
Vniversiteyt van Leuven	49.b
Voet des Keyser-rijcks	137.a
Vogheberg	11.a
Voghel	10.a
Voghelen van Nederlandt	24.a
Roof-Voghelen	ibid.
Vollenhove	156.b
Voorghanck onder de Natien van Antwerpen	72.a.b

Voorn, Eylandt 144.b
Voorneemste landen van Belgica 5.a
Voornen 13.a
Voronck een sterckte 125.b
Vos-meyr 13.b, 270.b
Vradislaus Banerheer van Bernsteyn 67.a
Vranckrijck 97.b
het grootste Coninckrijck van de Christenheydt 333.b
Vrban de tweede Paus 235.a
Vrck 194.b, 246.b
Vredenborg 255.b
Vrewerck van S'Hertoghenbosch 105.a
Vrewerck van Valencijn 356.a
Seer bequame Vrewercken 30.b
Vriesen 10.b
Vrieslandt 159.a
Oost-vrieslandt 174.a, 185.b
Vrieslandt was eertijdts een Coninckrijck 159.a
Vrieslandt ghekomen onder het Hertoghdom van Borgondien 176.a
De Vriesen stellen haer onder de bescherminghe van den Coninck van Denemarck 180.a
Vrouwen Clooster 259.a
Vrouw Janne huysvrouwe van Wencelijn Hertoge van Brabant 53.b
Vrouw Isabeau van Bourbon 68.a
Vrouw Margriete van Oostenrijck 31.a.b
ghestorven te Mechelen 133.a
Vrouw Marie Coninghinne van Hongaryen 31.a
Mijn-vrouwe van Mabeuge 360.b
Mijn-vrouwe van Berghen 354.a
Mijn-vrouwe van Nivelle 108.b
Mijn-vrouwe van Parma Regente in Nederlandt 31.b

Mijn-vrouwe van Thoren	389.b
Mijn-vrouwe van Touteville	339.b
Vruchten van Nederlandt	7.a.b
Die van het Vrye	303.a.b
Die van't Vrye het vierde lidt van Vlaenderen	303.a
Vryheden van Antwerpen gegeven der stadt van Mechelen	70.a
Vryheden van Brabandt	121.a
Vte riviere	384.b
Vtenhove gheslachte	290.a
Vtilo Theodons broeder	108.a
Vtilo Marckgrave des Heylighen Rijcks	127.b
Vtrecht	10.b, 225.a
beleghert	178.a
Vueren	122.a
Vulcanus	373.b
Vulmarius Bernardus	50.a

W

VVachtendonck	15.b, 148.a
beleghert ende overghegheven	148.a
Waelhem	121.b, 124.a
Waes	328.a
Waestene	319.a
Wagheninghen	10.b, 143.b
S. Walburg	69.a, 141.a
Walcheren	265.b, 270.b
S. Waldrude Hertoginne van Lorreynen	352.a, 353.b
Wale oft Vahal	10.a, 11.a, 12.b, 137.a
Walem	15.a.b
Waltman Abt	68.a
Walvisschen	308.a

Wandt	289 a
Warnetton	319.a
Warwick	18.b
Wassenaer gheslachte	210.a, 239.b
Seer edel Water van Savenier	388.b
Levende Water	17.b
Waterhuys tot Brugge	299.a
Waterlandt	192.a
Watervloeden gheschiedt in Nederlandt	16.a.b
Watervloedt in Vrieslandt	177.b, 179.a.b, 181.b
Watervloedt in Hollandt	195.b
Watervloeden in Zeelandt	269.b, 280.b, 282.b
Wavre	15.a, 122.a
Wechembold Roomsch Coninck	47.b
Wederdoopers meynen Leyde*n* in te nemen	208.a
Weesp	223.b
inghenomen	ibid.
Welck den Eedt der Hertogen van Brabant	73.a
Welsers gheslachte	71.a
Welwick in Brabant	124.b
Wencelijn Hertogh van Brabant	53.b
Wencelijn Coninck va*n* Bemerlandt	372.b
Wencelijn Coninck der Romeynen ende van Bohemen	370.a
Wencelijn des Conincks van Bemerlandt sone	128.a
Wenden	289.a, 323.a, 349.a, 367.b

Werden	[2]14.b
Werf haven van Antwerpen	59.a, 61.a
Werve gheslachte	90.a
Wervicke	15.a, 318.a
Wesel Basile	173.a
Wesemale	124.a
Wesen	135.b
Weser riviere	125.a, 159.b
Westcappelle	276.b
Westergouw Graefschap	163.a
Westhoven	278.b
Westphalen	14.b, 152.a
Westsane	193.b
Westvrieslandt	159.b
Wet van Antwerpen over de timmeringhe	69.a
Wet Salica ghenoemt	153.b
Wetten der Francken	ibid.
Weycht	232.a
Wier, kruydt	246.a
Wieringhen	ibid.
Wiert	135.b
Wigbert	178.a
Wijck te Duerstede	10.b, 261.a
Wijngaerden van Nederlandt	7.b, 8.a
Wilfrang Bisschop	175.a
S. Willebord	175.a, 178.a, 260.a, 282.b
Wiltenborg	255.a
Wilten	ibid.
Winchardt stichter van't Casteel van Ghelder	149.b
Winckaerdt van Pont	136.b
Winden genoemt van de Belgen	4.b
Winden die de Zee meest beroeren	17.b

Winendael	319.b
Winfrid	166.b
S. Winock	311.a
Wisselen tot Antwerpen voor verscheyden plaetsen	94.a
Wittaert Grave	53.b
Witte Wittensen	233.a
Woerden	10.b, 224.a
beleghert te vergheefs	ibid.
Wolfaert Heer van Borsele, ende Grave van Grandpre	65.b
Wolfaert van Borsele ghedoot	196.a
Wolfersdijck	265.b, 282.a
Wolffer Grootmeester van de Duytsche Ridders	116.b
Wolfgang, Grave va*n* Fustemberghe	66.a
Wolfort	227.a
Wolle van Nederlandt	9.b
Wouden ende Bosschen van Nederlandt vol van jachtghedierte	23.a
Workom	12.b, 168.a, 227.b
inghenomen	227.b
Wrake looselijck ghenomen	180.a
Wreden	15.b
Wynen van verscheyde*n* plaetsen tot Antwerpen	69.a
Wysers gevonden van de Belgen	4.b

X

XIphilinus	247.b

Y

YSeren-arm	285.b

Z

ZAventerloo bosch	22.a, 42.b, 48.b
Lijflandtsche Zee	18.a
Middellandtsche Zee	18.a, 20.a
Ooster Zee	97.a, 115.b
Roode Zee	71.a
Spaensche Zee min sorgelijck	17.a
Swarte Zee	18.a
Swedische Zee	ibid.
Veneetsche Zee	ibid.
Wilde Zee	ibid.
Zee-alen oft Congher-alen	13.a.b
Zeeborg Casteel	278.b
Zeelandt	265.a
begrepen onder Germanien	2.a
Oost-Zeelandt ende West-Zeelandt	13.b
Zeelanders door wien tot het Christen gheloove gekomen	282.b
Zeelten	14.a
Zeeman in Vrieslandt	203.a
Zeeman van ghestalte als een Bisschop	203.b
Zee-swijn	308.a
Zee-vrouwe tot Haerlem opgevoedt	202.b
Zierickzee	267.a
beleghert	268.a.b
overghegheven	ibid.
Zijp, waterloop	243.b, 244.a
Zont in Denemarck	278.b
Zoom riviere	13.b, 110.a
Zuichem	165.b

Zutphen	14.b, 15.b, 46.b, 141 a
Zutphen inghenomen en*de* gheplondert	141.b
door Taris ingenome*n* voor Parma	ibid.
belegert by de Staten	ibid.
Zuydbevelandt	265.b, 280.b
Zuyderzee	10.b, 14.b, 16.a, 159.b, 211.a
Zwane nichte van Julius Cesar	47.b

FINIS.